

Πανεπιστήμιο
Κύπρου

ΤΜΗΜΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΦΗΓΗΣΗ ΚΑΙ ΘΕΑΤΡΟ

ΜΙΑ ΑΦΗΓΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΟ ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΕΡΓΟ

ΤΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΣΤΕΛΛΑ ΜΑΡΙΝΑ ΜΟΥΖΟΥΡΗ

2017

ΤΜΗΜΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΦΗΓΗΣΗ ΚΑΙ ΘΕΑΤΡΟ
ΜΙΑ ΑΦΗΓΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΟ ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΕΡΓΟ
ΤΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗ

ΣΤΕΛΛΑ ΜΑΡΙΝΑ ΜΟΥΖΟΥΡΗ

Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση διδακτορικού τίτλου σπουδών
στο Πανεπιστήμιο Κύπρου

ΜΑΪΟΣ 2017

ΣΤΕΛΛΑ ΜΑΡΙΝΑ ΜΟΥΖΟΥΡΗ

© Στέλλα Μαρίνα Μουζούρη, 2017

ΣΕΛΙΔΑ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ

Υποψήφιος Διδάκτορας: Στέλλα Μαρίνα Μουζούρη

Τίτλος Διατριβής:

«Αφήγηση και Θέατρο: Μια αφηγηματολογική προσέγγιση στο θεατρικό έργο του Ιάκωβου Καμπανέλλη»

*Η παρούσα Διδακτορική Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για απόκτηση Διδακτορικού Διπλώματος στο **Τμήμα Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών** και εγκρίθηκε στις 14 Μαΐου 2017 από τα μέλη της **Εξεταστικής Επιτροπής**.*

Εξεταστική Επιτροπή:

Ερευνητικός Σύμβουλος: Μιχάλης Πιερής – Καθηγητής

Άλλα μέλη Επιτροπής:

Πατρίτσια-Παναγιώτα Κόκκορη – Επίκουρη Καθηγήτρια

Ανδρέας Δημητριάδης – Επίκουρος Καθηγητής

Μαρίνος Πουργούρης – Επίκουρος Καθηγητής

Ειρήνη Παπαδάκη – Επίκουρη Καθηγήτρια

Υπεύθυνη Δήλωση Υποψήφιου Διδάκτορα

Η παρούσα διατριβή υποβάλλεται προς συμπλήρωση των απαιτήσεων για απονομή Διδακτορικού Τίτλου του Πανεπιστημίου Κύπρου. Είναι προϊόν πρωτότυπης εργασίας αποκλειστικά δικής μου, εκτός των περιπτώσεων που ρητώς αναφέρονται μέσω βιβλιογραφικών αναφορών, σημειώσεων ή και άλλων δηλώσεων.

Στέλλα Μαρίνα Μουζούρη

.....

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα μελέτη αποτελεί μίαν αφηγηματολογική προσέγγιση στο θεατρικό έργο του Ιάκωβου Καμπανέλλη. Συγκεκριμένα εστιάζουμε στην εξέταση των εντός των θεατρικών κειμένων αφηγήσεων.

Στο πρώτο κεφάλαιο επιχειρείται μια διεξοδική ανάλυση των εκδοθέντων έργων του Καμπανέλλη και παράλληλα προσφέρεται μια πρόταση κατηγοριοποίησής τους. Ακολουθεί, στο δεύτερο κεφάλαιο, η ταξινόμηση των αφηγήσεων που εντοπίζονται μέσα στα υπό εξέταση έργα σε κατηγορίες σύμφωνα με το περιεχόμενό τους και τον τρόπο εκφοράς τους. Στο τέλος των δύο πρώτων αναλυτικών κεφαλαίων επιχειρείται μια συγκριτική παρουσίαση των κατηγοριών αφήγησης και των κατηγοριών έργων που έχουν οριστεί.

Εν συνεχεία στο τρίτο κεφάλαιο και έχοντας ως σημείο αναφοράς το θεμελιώδες για τη θεωρία της αφήγησης έργο του Gérard Genette: *Narrative Discourse: An Essay in Method (Discours du récit: essai de méthode)* εξετάζεται ο ρόλος του χαρακτήρα-αφηγητή, καθώς και ο ρόλος του εσωτερικού (χαρακτήρα) και εξωτερικού αποδέκτη (θεατή) της αφήγησης.

Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο το ενδιαφέρον μας στρέφεται στην επικοινωνιακή και δραματουργική λειτουργία των αφηγήσεων μέσα στο θεατρικό έργο. Θεωρητικό έρεισμα κατά την εξέταση της δραματουργικής τους λειτουργίας είναι το σχήμα της δραματικής δομής που προτείνει ο Gustav Freytag στο *Die Technik des Dramas*.

ABSTRACT

This work offers a narratological approach of the plays of Iakovos Kambanellis, with the focus on the narratives that can be found within the dramatic text.

In the first chapter we attempt a thorough analysis of the published works of Kambanellis and we offer a categorization proposal on them. Subsequently in the second chapter, through the examination of the narratives identified in the author's plays, we suggest categories based on the narratives' content and the way they are being uttered/performed. At the end of the first two illustrative chapters, we attempt a comparative presentation of the categories of narratives and the categories of plays, as they have been previously defined.

In the third chapter, having as a theoretical background Gérard Genette's *Narrative Discourse: An Essay in Method (Discours du récit: essai de méthode)*, we proceed to examine the role of the character-narrator as well as the role of the internal (character) and external narratee (audience).

Finally, in the fourth chapter we address the issue of the communicational and dramaturgical function of narration within a play. The dramaturgical functionality of the narrative episodes is being analyzed on the basis of the dramatic structure proposed by Gustav Freytag (Freytag's Pyramid) in his work *Die Technik des Dramas*.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θερμότερες ευχαριστίες οφείλω στον επόπτη της διατριβής μου Καθηγητή Μιχάλη Πιερή για την ουσιαστική επιστημονική καθοδήγηση, τις γόνιμες παρατηρήσεις και την αφειδώλευτη συμπαράστασή του σε όλη τη διάρκεια της ερευνητικής και συγγραφικής διαδικασίας.

Την αμέριστη ευγνωμοσύνη μου θέλω να εκφράσω στην οικογένεια και στους φίλους μου για την υπομονή τους και την ενθάρρυνση που μου προσέφεραν. Ειδικότερα, χωρίς την αγάπη και τη συνεχή ηθική υποστήριξη των γονιών και του αρραβωνιαστικού μου, η εκπόνηση της παρούσας διατριβής θα ήταν αδύνατη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Ζητήματα θεωρίας και μεθοδολογίας	1
α. Το θέμα της διατριβής	1
β. Δραματικό Είδος και Αφήγηση	1
γ. Αφηγηματολογία: Ορισμός της επιστήμης, Θεωρίες της Αφήγησης και Μεθοδολογική προσέγγιση.....	2
δ. Δραματικό Είδος και Αφηγηματολογικές Προσεγγίσεις.....	6
ε. Η δομή, το περιεχόμενο και η συνεισφορά της παρούσας μελέτης.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α: Το Θεατρικό Έργο του Ιάκωβου Καμπανέλλη.....	13
Α1. «Ποιος ήταν ο κύριος;» Ιάκωβος Καμπανέλλης: Μια σύντομη επισκόπηση του έργου του	13
Α2. Κατηγορίες των θεατρικών έργων του Ιάκωβου Καμπανέλλη.....	15
Α2.α. Κατηγορία Πρώτη: Τα Ρεαλιστικά έργα	16
Α2.β. Κατηγορία Δεύτερη: Τα Πολιτικά έργα	24
Α2.γ. Κατηγορία Τρίτη: Μεταθέατρο.....	39
Α2.δ. Κατηγορία Τέταρτη: Θέατρο του μη-λογικού	49
Α2.ε. Κατηγορία Πέμπτη: Εσωτερικό θέατρο	54
Επίμετρο	59
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β: Οι Αφηγήσεις στα έργα του Ιάκωβου Καμπανέλλη	67
Β1. Γενικά χαρακτηριστικά των αφηγήσεων σε θεατρικά έργα.....	67
Β1.α. Το περιεχόμενο της αφήγησης.....	67
Β1.β. Ο αφηγητής	69
Β1.γ. Το μέσο της αφήγησης	69
Β2. Κατηγορίες αφηγήσεων στο έργο του Καμπανέλλη: ορισμός, χαρακτηριστικά και παραδείγματα.....	70
Β2.α. Κατηγορίες περιεχομένου	72
Β2.β. Κατηγορίες εκφοράς	84
Επίμετρο	102
Β3. Κατηγορίες έργων και κατηγορίες αφηγήσεων: Μια συγκριτική παρουσίαση	105
Β3.α. Παρουσία αφηγήσεων ανά κατηγορία θεατρικών έργων.	105

B3.β. Περί της ρευστότητας των κατηγοριών αφήγησης	111
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ: Ο ρόλος του Αφηγητή και Επίπεδα Αφήγησης στο θέατρο.....	115
Γ1. Επίπεδα αφήγησης.....	115
Γ1.α. Αφηγήσεις πρώτου και δευτέρου επιπέδου: Σύγκριση θεατρικού και μυθιστορηματικού αφηγητή	115
Γ1.β. Μορφές μεταδιηγήσεων στο θέατρο: Τα άλλα επίπεδα αφήγησης..	121
Γ2. Οι λειτουργίες του αφηγητή μέσα στο θεατρικό κείμενο	129
Γ2.α. Αφηγηματική Λειτουργία.....	129
Γ2.β. Σκηνοθετική Λειτουργία	130
Γ2.γ. Επικοινωνιακή Λειτουργία	133
Γ2.δ. Πιστοποιητική Λειτουργία	136
Γ2.ε. Ιδεολογική Λειτουργία	138
Γ3. Η πολλαπλότητα της αφήγησης στο θέατρο	139
Γ3.α. Αφηγήσεις με πολλαπλούς αφηγητές και πολλαπλότητα στον ρόλο του αφηγητή: Οι κατηγορίες της ‘από κοινού’ αφήγησης, της λανθάνουσας αφήγησης και της αφήγησης-ανάκρισης	140
Γ3.β. Η πολλαπλότητα στον ρόλο του εξωτερικού αποδέκτη της αφήγησης	146
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ: Ο ρόλος της Αφήγησης μέσα στο Θεατρικό Έργο	152
Δ1. Ο επικοινωνιακός στόχος της αφήγησης μέσα στο θεατρικό έργο: Διάκριση εσωτερικού και εξωτερικού στόχου της αφήγησης.....	152
Δ1.α. Εσωτερικός στόχος	152
Δ1.β. Εξωτερικός στόχος.....	156
Δ2. Η δραματική λειτουργία των αφηγήσεων στα έργα του Ιάκωβου Καμπανέλλη ..	159
Δ2. α. Η ‘πυραμίδα’ του Φράιταγκ.....	160
Δ2.β. Προς αναζήτηση συστηματικής εμφάνισης αφηγήσεων: Η δραματουργική τους λειτουργία	165
Επίμετρο	172
Δ3. Η ‘κυριαρχία’ της αφήγησης επί του θεατρικού κειμένου.....	173
Δ3.α. Μια παραδειγματική παρουσίαση ‘συνένωσης’ διαλόγου και αφήγησης στο έργο <i>Η ηλικία της νύχτας</i>	173

Δ3.β. Ο διάλογος στη σκιά της αφήγησης; Το παράδειγμα του <i>Μια συνάντηση κάπου αλλού</i>	181
Δ3.γ. Ο ‘Κύκλος Αφηγήσεων’ στο <i>Η ηλικία της νύχτας</i>	182
Δ3.δ. Η σημασία της πράξης της αφήγησης.....	186
Δ3.ε. Η αφήγηση ως ‘δομικό υλικό’ του χαρακτήρα	188
Εν Είδει Επιλεγμένων	191
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	193
Βιβλιογραφία Ελληνόγλωσση	194
Βιβλιογραφία Ξενόγλωσση.....	198
Λεξικά και Διαδικτυακές Ιστοσελίδες.....	201
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ	202
Ευρετήριο Προσώπων	203
Ευρετήριο Έργων.....	205
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	207
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΩΝ	208
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: Αφηγήσεις ανά Κατηγορία Περιεχομένου	224
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: Αφηγήσεις ανά Κατηγορία Εκφοράς.....	441

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Ζητήματα θεωρίας και μεθοδολογίας

α. Το θέμα της διατριβής

Στην παρούσα μελέτη επιχειρείται μια αφηγηματολογική προσέγγιση των θεατρικών έργων του Ιάκωβου Καμπανέλλη. Το corpus των υπό εξέταση κειμένων αποτελείται από τα τριανταένα έργα του που έχουν εκδοθεί, σε εννέα τόμους, από τις εκδόσεις Κέδρος.¹

Η επιλογή του έργου του Καμπανέλλη, στηρίζεται στην αναγνώρισή του ως σημαίνοντος δείγματος της νεοελληνικής δραματικής γραφής. Πρόκειται, εξάλλου, για το έργο του συγγραφέα που συνέβαλε σε τεράστιο βαθμό στη διαμόρφωση των συγγραφικών τάσεων οι οποίες καθόρισαν το νέο ελληνικό θέατρο, καθώς και στην καθιέρωση αυτού του νέου θεάτρου στη συνείδηση, τόσο της κριτικής, όσο και του κοινού.

Στόχος μας είναι μια τυπολογική κατηγοριοποίηση των αφηγήσεων που εντοπίζονται στα έργα του Καμπανέλλη, καθώς και η μελέτη του φαινομένου της αφήγησης – και των επιμέρους στοιχείων του – στο πλαίσιο ενός δραματικού περιβάλλοντος. Θα μας απασχολήσει ειδικότερα ο ρόλος του αφηγητή στο θέατρο, αλλά και η συμβολή της αφήγησης στην προώθηση των επικοινωνιακών και δραματουργικών αναγκών του θεατρικού κειμένου.

β. Δραματικό Είδος και Αφήγηση

Στη λογοτεχνία, παραδοσιακά η αφήγηση τοποθετείτο στον αντίποδα της αναπαράστασης. Με άλλα λόγια, μια ιστορία, μια αλυσίδα λογικά δομημένων γεγονότων, μπορεί είτε να 'λέγεται' είτε να παρουσιάζεται. Η πρώτη μέθοδος βρίσκει την πραγμάτωση στην αφηγηματική ποίηση, στο μυθιστόρημα ή στο διήγημα – κείμενα γραμμένα με σκοπό να διαβαστούν. Στην άλλη μεριά βρίσκουμε το θέατρο. Τα κείμενα που ανήκουν στο δραματικό είδος – ακόμα και αν υπάρχουν σε γραπτή μορφή – προορίζονται, όχι για να διαβαστούν, αλλά για να παρασταθούν μπροστά σε ένα κοινό. Προστίθεται, λοιπόν το

¹ Καμπανέλλης, Ιάκωβος, *Θέατρο*, τόμοι Α' - Θ', Κέδρος, Αθήνα 1978-2014.

Εξ' όσων γνωρίζουμε μέχρι στιγμής παραμένουν ανέκδοτα τα: *Άνθρωποι και ημέρες*, *Κρυφός ήλιος*, *Χορός πάνω στα στάχια* και *Το Κοκί και το Ρεβύθι*. Για μια σύντομη αναφορά στα έργα αυτά (αλλά και μια εκτενέστερη παρουσίαση του *Κρυφός ήλιος*) βλ. Πεφάνης, Γιώργος, «Από την εμπειρία του στρατοπέδου στη θεατρική γραφή. Ο *Κρυφός ήλιος* του Ιάκωβου Καμπανέλλη. Πρώτη παρουσίαση», *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου προς τιμήν του Ιάκωβου Καμπανέλλη*, επ. Χρυσόχοος, Νίκος & Ρενιέρη, Μαρία, *Περί Τεχνών*, Πάτρα 2006, 189-224.

στοιχείο της σωματικότητας και αφαιρείται (όπως, τουλάχιστον, μέχρι πρόσφατα ήταν κοινώς αποδεκτό²) το στοιχείο της ύπαρξης ενός υποκειμένου εκφοράς της αφήγησης.

Εντούτοις, αφήγηση και αναπαράσταση είναι δύο μορφές του λόγου που η ύπαρξη της μίας δεν αναιρεί αυτομάτως την άλλη. Αντίθετα, κατά κανόνα, συνυπάρχουν μέσα στο – ‘αφηγηματικό’ ή ‘δραματικό’ – κείμενο. Μέσα από μια πρωτοβάθμια εξέταση διαπιστώνεται, ήδη, πως μια μορφή θεατρικού κειμένου εισχωρεί σε ένα αφηγηματικό κείμενο, μέσα από την αφηγηματική τεχνική της ‘μίμησης’ – της παράθεσης αυτούσιων (δια)λόγων των χαρακτήρων. Αντιστοίχως, η τεχνική της ‘διήγησης’ απαντάται στα περισσότερα θεατρικά κείμενα, κατά τις παραθέσεις ιστοριών από τους θεατρικούς χαρακτήρες. Προχωρώντας σε μια διεξοδικότερη έρευνα επί του θεατρικού κειμένου³, ο μελετητής βρίσκεται ενώπιον μιας μεγάλης γκάμας τεχνικών μετάδοσης της ιστορίας, οι οποίες προκύπτουν από τον συνδυασμό και τον συγκερασμό αυτών των δύο βασικών τεχνικών.

Η μελέτη αυτή δεν αποτελεί απλώς μια αναφορά στην ευνόητη ύπαρξη της αφήγησης στο θέατρο, αλλά και μια προσπάθεια ανάδειξης των λιγότερο ευνόητων μορφών συνύπαρξης της διήγησης και του διαλόγου κατά τη μεταφορά μιας ιστορίας – στο πλαίσιο, πάντα, του θεατρικού κειμένου.

γ. Αφηγηματολογία: Ορισμός της επιστήμης, Θεωρίες της Αφήγησης και Μεθοδολογική προσέγγιση

«Cet ouvrage relève d'une science qui n'existe pas encore, disons la narratologie, la science du récit».⁴

Για πρώτη φορά ο όρος ‘αφηγηματολογία’ χρησιμοποιείται από τον Τοντόροφ (Tzvetan Todorov) το 1969, στην προσπάθειά του να δώσει ένα όνομα στην ‘επιστήμη της αφήγησης’, μια επιστήμη που – σύμφωνα με τον ίδιο – δεν υφίστατο μέχρι τότε. Ενώ, λοιπόν, είναι γνωστό πως η μελέτη γύρω από τη φύση και τη λειτουργία της αφήγησης ανάγεται στον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη⁵, η ύπαρξή της ως αυτόνομος κλάδος της

² Στην άποψη ορισμένων μελετητών πως έχουμε μόνο φαινομενική απουσία αφηγητή στο θέατρο, θα αναφερθούμε στην υποενότητα Γ1.α.

³ Αναφερόμαστε στο θεατρικό κείμενο γιατί αυτό αποτελεί το αντικείμενο του ειδικότερου ενδιαφέροντος μας, και όχι γιατί αγνοούμε τον ‘πλούτο’ των αφηγηματικών τεχνικών εντός του αφηγηματικού κειμένου.

⁴ Todorov, Tzvetan, *Grammaire du Décaméron*, Mouton, La Haye 1969, 10.

⁵ Στον Πλάτωνα συναντάμε για πρώτη φορά τον προβληματισμό σχετικά με τη ‘μίμηση’ και τη ‘διήγηση’ στο τρίτο (Γ') βιβλίο της *Πολιτείας*. Προβληματισμός ο οποίος αναπτύσσεται περαιτέρω στο δέκατο (Ι)

θεωρίας της λογοτεχνίας, τοποθετείται στο σχετικά πρόσφατο παρελθόν. Κατά τη δημιουργία της, η επιστήμη αυτή, συνδέθηκε άρρηκτα με τη δομική γλωσσολογία, και επομένως, αντιμετώπισε το αφηγηματικό κείμενο ως το σύστημα έκθεσης μιας ιστορίας, του οποίου οι λειτουργίες έρχονταν μελέτης και κατηγοριοποίησης.

Οι θεωρητικοί του κειμένου στράφηκαν, αρχικά, προς δύο κύριες κατευθύνσεις. Η μία έθεσε ως αντικείμενό της το περιεχόμενο του κειμένου και επιχείρησε να δημιουργήσει μια γραμματική των σημαινομένων της αφήγησης. Εννοούμε τη ‘σημειωτική’, ή ‘γραμματική αφηγηματολογία’. Η άλλη κατεύθυνση, δεν ασχολήθηκε με τις δομές και τις σχέσεις που διέπουν τα νοήματα μιας ιστορίας, αλλά με το μέσο της αφήγησης. Την απασχόλησαν, λοιπόν, οι τεχνικές που επιστρατεύονται κατά την οργάνωση και εκφορά της αφήγησης. Πρόκειται για τον κλάδο ο οποίος αναφέρεται ως ‘κυρίως αφηγηματολογία’.

Η σύγχρονη αφηγηματολογία έχει στρέψει το ενδιαφέρον της και στις αφηγήσεις που δίνονται με μέσα πέραν του λόγου (λογοτεχνικού ή όχι, γραπτού ή προφορικού). Έχει επίσης εμπλουτιστεί με μια πληθώρα νέων και συνδυαστικών προσεγγίσεων του αντικειμένου της⁶. Η μελέτη μας εντάσσεται στο πλαίσιο της ευρύτερης προσπάθειας κατανόησης του αφηγηματικού φαινομένου σε περιβάλλοντα πλην των καθιερωμένων (γραπτά και προφορικά αφηγηματικά κείμενα). Επιδιώκει να συνδράμει στην επιβεβαίωση της ανάγκης για μια αφηγηματολογική προσέγγιση της δραματικής τέχνης, και για τη σύσταση μιας τυπολογίας της αφήγησης που να αφορά στο θεατρικό κείμενο και στις εντός του αφηγήσεις.

Δε θα επιχειρηθεί, εδώ, μια αναλυτική παρουσίαση των σχετικών με την αφήγηση θεωριών, όπως αυτές εξελίχθηκαν, αναπτύχθηκαν, αλληλοσυγκρούστηκαν ή αλληλοσυμπληρώθηκαν με την πάροδο του χρόνου. Ικανός αριθμός τέτοιων ανασκοπήσεων, βρίσκεται στη διάθεση των μελετητών.⁷ Επιπλέον, θεωρήθηκε πρακτικά αποτελεσματικότερο, η θεωρία να διοχετευτεί, κυρίως, κατά τη διεκπεραίωση της μελέτης, όπου και όπως αυτό κρίνεται χρήσιμο. Η διασαφήνιση ζητημάτων ορολογίας γίνεται, επίσης, κατά την εξέταση της ενότητας στην οποία αφορά. Αυτό που ακολουθεί είναι μια

βιβλίο. Στην *Ποιητική* του Αριστοτέλη έχουμε για πρώτη φορά τη διάκριση ανάμεσα σε αφηγηματική ποίηση (έπος) και δραματική ποίηση (θέατρο).

⁶ Για μια πρώτη γνωριμία με μερικούς σύγχρονους αφηγηματολογικούς προβληματισμούς και νέα πεδία μελέτης της αφήγησης βλ. λήμματα “Computational Narratology”, “Narrative Acquisition in Educational Research and Didactics”, “Historiographic Narration”, “Narration in Film”, “Narration in Medicine”, “Narrative in Various Media”, “Narration in Religious Discourse” και “Narration and Narrative in Legal Discourse” από το «The Living Handbook of Narratology», URL = <http://www.lhn.uni-hamburg.de/contents> [view date:1 Apr 2017].

⁷ Αναφέρουμε ενδεικτικά τα: Καψωμένος, Ερατοσθένης Γ., *Αφηγηματολογία: θεωρία και μέθοδοι ανάλυσης της αφηγηματικής πεζογραφίας*, Πατάκης, Αθήνα c2003, και Φαρινού-Μαλαματάρη, Γεωργία, «Αφήγηση/Αφηγηματολογία: Μια επισκόπηση», *Νέα Εστία*, 1735, Ιούνιος 2001, 972-1017.

επεξήγηση της δικής μας μεθοδολογικής προσέγγισης και μια σύντομη παρουσίαση του επικουρικού θεωρητικού υπόβαθρου.

Έχει ήδη γίνει αναφορά στις δύο κατευθύνσεις τις οποίες ακολούθησαν οι θεωρίες της αφήγησης: τη μελέτη του περιεχομένου, δηλαδή της ιστορίας (*fabula*), και τη μελέτη του μέσου της αφήγησης, δηλαδή του αφηγηματικού κειμένου (*recit*). Σε ότι αφορά στις αφηγήσεις που εντοπίζονται στα θεατρικά κείμενα του Καμπανέλλη το ενδιαφέρον μας – στο πλαίσιο, τουλάχιστον, της παρούσας μελέτης – επικεντρώνεται στα αφηγηματικά χαρακτηριστικά του κειμένου (*recit*). Δε θα επιδιώξουμε, λοιπόν, μια σημειωτική προσέγγιση των αφηγήσεων που υπάρχουν στα έργα, ούτε θα τοποθετήσουμε ολόκληρα τα θεατρικά κείμενα κάτω από αυτόν τον ερευνητικό φακό – προς αναζήτηση λειτουργικών σχημάτων και σχημάτων δράσης. Αντίθετα, η μελέτη μας θα κινηθεί στο επίπεδο των σημαινόντων της αφήγησης. Ως εκ τούτου, σε σημαντικό αριθμό των ενοτήτων της θα χρησιμοποιηθούν, ως θεωρητική βάση, όροι και έννοιες της λεγόμενης ‘κύριας αφηγηματολογίας’.

Ιδιαίτερος βοηθητική κατά την εκπόνηση της μελέτης, κρίθηκε η θεωρία του γάλλου θεωρητικού της λογοτεχνίας Ζεράρ Ζενέτ (Gerard Genette). Για τον λόγο αυτό η σύντομη εισαγωγική αναφορά μας στη θεωρία της αφήγησης θα εστιάσει, από τούδε και στο εξής, στο έργο του.

Ο Ζενέτ καθιερώνεται ως σημαντικότερη προσωπικότητα στον χώρο της θεωρίας της αφήγησης, μέσα από μια σειρά συγγραμμάτων, στα οποία παραθέτει μια ολοκληρωμένη θεωρητική και μεθοδολογική πρόταση επί της αφηγηματικής πράξης και επί των τρόπων εκφοράς του αφηγηματικού λόγου. Έργο του στο οποίο ανατρέχουμε σε αρκετές περιπτώσεις είναι το *Narrative Discourse: An Essay in Method* (μετάφραση από το *Discours du récit: essai de méthode* του 1972)⁸. Στο βιβλίο αυτό προσφέρεται μια περιεκτική παράθεση των βασικότερων εννοιών της θεωρίας του, μέσα από τη μελέτη του έργου του Προυστ (Marcel Proust): *À la recherche du temps perdu*. Η ανάλυσή του περιστρέφεται γύρω από τους εξής άξονες: τη ‘σειρά’, τη ‘διάρκεια’, τη ‘συχνότητα’ (αυτά τα τρία σχετίζονται με τον ‘χρόνο’ της αφήγησης), την ‘έγκλιση’ και τη ‘φωνή’.

Κατά τη μελέτη του ‘χρόνου’ εξετάζονται οι σχέσεις ανάμεσα στον χρόνο της ιστορίας (φυσικός χρόνος που εκτυλίσσονται τα γεγονότα της αφήγησης) και τον χρόνο της αφήγησης (ως πράξη και ως αφηγηματικό κείμενο), σε σχέση με τα τρία χαρακτηριστικά του χρόνου που αναφέραμε πιο πάνω. Ιδιαίτερος χρήσιμα για τη μελέτη μας φάνηκαν τα σημεία που αφορούν στις ‘αναχρονίες’ (‘σειρά’), αλλά και στη

⁸ Genette, Gérard, *Narrative Discourse: An Essay in Method*, tr. Lewin, Jane E., Cornell University Press, Ithaca, New York 1980.

‘αφηγηματική συχνότητα’ – καθώς συνέβαλαν στην αναγνώριση και στην καλύτερη κατανόηση αφηγηματικών τεχνικών που συναντούμε στο έργο του Καμπανέλλη. Παραδείγματος χάριν, δανειζόμαστε τον όρο ‘θαμιστική αφήγηση’ για να ονομάσουμε μια από τις κατηγορίες αφήγησης που εντοπίζουμε στον Καμπανέλλη, από τον αντίστοιχο όρο της αφηγηματικής τεχνικής (iterative narration) που ορίζεται από τις σχέσεις συχνότητας ιστορίας και αφήγησης⁹.

Με το όρο ‘έγκλιση’ εννοείται – στο πλαίσιο της θεωρίας του Ζενέτ – η παρουσίαση του αφηγηματικού υλικού σύμφωνα με την ‘απόσταση’ και την ‘εστίαση’ που επιλέγεται. Η ‘απόσταση’ ορίζεται από το πόσο αισθητή είναι η παρουσία του φορέα της αφήγησης. Στα πλαίσια της εξέτασης αυτής, ακριβώς, της παραμέτρου, μας προσφέρεται μια παρουσίαση των τρόπων παράθεσης (δια)λόγων στο πλαίσιο ενός αφηγηματικού περιβάλλοντος – πράγμα αντιστρόφως ανάλογο με την ουσιαστική επιδίωξη της μελέτης μας, και επομένως, ιδιαίτερος διαφωτιστικό.

Η παράμετρος της ‘προοπτικής’ ή της ‘οπτικής’ (όροι που χρησιμοποιήθηκαν από άλλους μελετητές), ορίζει τη θέση του αφηγητή σε σχέση με την ιστορία του. Ο Ζενέτ καταλήγει, εν τέλει, στο να συμφωνήσει με την τριμερή τυπολογία του Τοντόροφ, για το γνωστικό πεδίο του αφηγητή, που μπορεί να είναι ευρύτερο, ίσο, ή πιο περιορισμένο από αυτό του ήρωα. Προτιμά, ωστόσο, τον όρο ‘εστίαση’, αντί αυτού της ‘οπτικής γωνίας’, για να αποφύγει την αποκλειστική σύνδεση της έννοιας με την αίσθηση της όρασης. Καταλήγει και πάλι σε ένα τριμερές σχήμα (με επιμέρους διαβαθμίσεις): τη ‘μη εστιασμένη αφήγηση’, την αφήγηση με ‘εσωτερική εστίαση’, και την αφήγηση με ‘εξωτερική εστίαση’. Τα όσα αφορούν στην ‘εστίαση’ θα μπορούσαν να φανούν πολύ χρήσιμα κατά την (ενδεχόμενη μελλοντική) προσπάθεια σύνταξης μιας τυπολογίας αφηγητών στα θεατρικά κείμενα. Εδώ, ωστόσο, χρησιμοποιούνται για την καλύτερη κατανόηση του ρόλου του αφηγητή στο θέατρο, μέσα από την αντιβολή του με τον αφηγητή ενός αφηγηματικού κειμένου¹⁰.

Τέλος, κατά την ανάλυση της παραμέτρου της ‘φωνής’, ιδιαίτερο ενδιαφέρον για μας έχουν τα χωρία που αφορούν στα ‘αφηγηματικά επίπεδα’ αλλά και στις ‘λειτουργίες του αφηγητή’. Οι όροι ‘εξωδιηγηματική αφήγηση’ (πρώτο επίπεδο αφήγησης), ‘ενδοδιηγηματική αφήγηση’ (γεγονότα που αναφέρονται στο πλαίσιο της κύριας αφήγησης), και ‘μεταδιήγηση’ (δεύτερο επίπεδο αφήγησης/εγκιβωτισμένη αφήγηση), θα συμβάλουν και στη δική μας εξέταση των επιπέδων αφήγησης μέσα στο θεατρικό έργο¹¹.

⁹ Βλ. Υποενότητα Β2.α. (Κατηγορίες περιεχομένου: Θαμιστική αφήγηση).

¹⁰ Βλ. Υποενότητα Γ1.α.

¹¹ Βλ. Ενότητα Γ1.

Από την άλλη, οι πέντε λειτουργίες του αφηγητή – όπως αυτές ορίζονται από τον Ζενέτ – θα αποτελέσουν τη βάση για την εξέταση των λειτουργιών του αφηγητή στα έργα του Καμπανέλλη.¹²

δ. Δραματικό Είδος και Αφηγηματολογικές Προσεγγίσεις

«Narration has long been a basic feature of the twentieth-century stage, and one that ought to be more fully appreciated and extensively theorized».¹³

Οι αφηγήσεις εντός των θεατρικών έργων – αλλά και συνολικά τα θεατρικά κείμενα – είναι ένα αντικείμενο που για πολλά χρόνια είχε αγνοηθεί από τους θεωρητικούς της αφήγησης, θεωρούμενο ως αντικείμενο που δεν ενέπιπτε στα όρια του ερευνητικού τους πεδίου. Για τον λόγο αυτό, μέχρι και σήμερα παραμένουν λιγιστές οι μελέτες πάνω στο θέμα. Ειδικότερα, δε, από την ελληνική βιβλιογραφία απουσιάζει ένα σύγγραμμα που να καλύπτει την εν λόγω περιοχή της θεωρίας της λογοτεχνίας. Εντούτοις, οφείλουμε να αναφέρουμε πως κατά τις τελευταίες δεκαετίες, η ανάγκη για μελέτης του φαινομένου έχει υπογραμμιστεί επανειλημμένα από σημαντικό αριθμό – ξένων – μελετητών. Οι ίδιοι μελετητές προτείνουν, μέσα από τα κείμενά τους, τα δικά τους μοντέλα ανάλυσης και τις δικές τους παρατηρήσεις επί του θέματος.

Από τους πρώτους που ασχολήθηκαν με το θέμα είναι ο Brian Richardson, ο οποίος στο άρθρο του “Time is out of joint: Narrative models and the temporality of the Drama”¹⁴ επισημαίνει πως η σύγχρονη θεωρία της αφήγησης σπανίως περιλαμβάνει εκτεταμένες αναλύσεις του δραματικού είδους. Υποστηρίζει πως κάτι τέτοιο θα συνεισέφερε στο να ‘φωτιστούν’ μερικά από τα ‘σκοτεινά’ σημεία στις αφηγηματολογίες, που παραδοσιακά επικεντρώνονται στην ανάλυση του μυθιστορήματος. Βασικός άξονας του άρθρου του είναι ο αφηγηματικός χρόνος στα θεατρικά κείμενα.

Ο Richardson θίγει ξανά το θέμα της αφηγηματολογικής ανάλυσης θεατρικών κειμένων στο “Point of View in Drama: Diegetic Monologue, Unreliable Narrators, and

¹² Βλ. Ενότητα Γ2.

¹³ Richardson, Brian, «Voice and Narration in Postmodern Drama», *New Literary History*, v 32, No. 3, Voice and Human Experience, Summer 2001, 691.

¹⁴ Richardson, Brian, “Time is out of joint: Narrative models and the temporality of the Drama”, *Poetics Today*, 8, 1987, 299-309.

the Author's Voice on Stage"¹⁵. Σε αυτό το άρθρο ασχολείται με τον παράγοντα της αφηγηματικής προοπτικής στο θέατρο. Πρόκειται, όπως αναφέρει, για μια έννοια που φαντάζει οξύμωρη αφού το δραματικό είδος εξ' ορισμού διαφοροποιείται από την αφήγηση. Αναφέρει, μάλιστα, παραδείγματα παλαιότερων κριτικών του θεάτρου που έσπευσαν να καταδικάσουν την παρουσία αφηγήσεων στο θέατρο¹⁶. Ο ίδιος έρχεται να διαφωνήσει αναφέροντας ότι η αφήγηση αποτελεί βασικό στοιχείο της τεχνικής του δραματουργού, το οποίο χρησιμοποιείται κατά κόρον στο δυτικό θέατρο, και πως ο χειρισμός της χρίζει το είδος της ανάλυσης που συμβατικά περιορίζεται στην ανάλυση του μυθιστορήματος. Ορίζει ως αντικείμενο της έρευνάς του τις αφηγήσεις που πλαισιώνουν (πρόλογος/επίλογος), συσχετίζουν, και 'προκαλούν' τις ενέργειες των χαρακτήρων. Η ανάλυση των πιο πάνω γίνεται μέσα από την εξέταση έργων από την δυτική δραματουργία, στα οποία παρατηρείται έντονη παρουσία αφηγήσεων. Αναφέρεται επίσης στα σημεία που, όπως υποστηρίζει, υπερτερούν τα έργα με αφηγήσεις σε σύγκριση με αυτά με αυστηρά μιμητική μορφή. Όπως λέει, στα πρώτα αποφεύγονται οι τεχνητές, άκομπες εισαγωγές, μεταβάσεις, και αποκαλύψεις της εσωτερικότητας των χαρακτήρων. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στα διάφορα είδη μονόλογου και την παρουσία του μονόλογου στο θέατρο σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Τέλος, καταλήγει για άλλη μια φορά στο συμπέρασμα πως οποιαδήποτε θεωρία της αφήγησης αγνοεί την επί σκηνής αφήγηση μπορεί να θεωρηθεί άσκοπα περιορισμένη.

Η προσφορά του σε αυτόν τον τομέα της έρευνας συνεχίζεται με τα άρθρα του "Pinter's landscape and the boundaries of narrative"¹⁷ και "Voice and narration in Postmodern Drama"¹⁸, καθώς και το κεφάλαιό του "Narrative Theory and Drama"¹⁹ στο *Cambridge Companion to Narrative*, όπου συνοψίζει τις θεωρίες του πάνω στο θέμα.

Ο J. W. Kronik στο άρθρο του "Invasions from Outer Spaces: Narration and the Dramatic Art in Spanish America"²⁰, το 1993, ενστερνίζεται την άποψη του Richardson για μια 'ισχυρή' αφηγηματική φωνή που είναι πλέον ενεργό μέρος του μοντέρνου θεάτρου

¹⁵ Richardson, Brian, "Point of View in Drama: Diegetic Monologue, Unreliable Narrators, and the Author's Voice on Stage", *Comparative Drama*, 22, 1988, 193-214.

¹⁶ Αναφέρεται συγκεκριμένα στην άποψη του Samuel Johnson ότι η αφήγηση στο θέατρο παρεμποδίζει την εξέλιξη της δράσης.

¹⁷ Richardson, Brian, "Pinter's landscape and the boundaries of narrative", *Essays in Literature*, 18, 1991, 37-45.

¹⁸ Richardson, Brian, "Voice and narration in Postmodern Drama", *New Literary History*, 32, Summer 2001, 681-694.

¹⁹ Richardson, Brian, "Narrative Theory and Drama", *Cambridge Companion to Narrative*, ed. Herman, David, Cambridge University Press, 2006, 142-155.

²⁰ Kronik, John W., "Invasions from Outer Spaces: Narration and the Dramatic Art in Spanish America", *Latin American Theatre Review*, v 26, No. 2, 1993, 25-47.

και συνεχίζει στην υποστήριξη της άποψής του μέσα από την εξέταση έργων της λατινοαμερικανικής δραματουργίας.

Στο άρθρο του “Narrative Voice and the Agency in Drama: Aspects of a Narratology of Drama” ο Jahn Manfred θέτει ως στόχο να «προετοιμάσει το έδαφος για μια αφηγηματολογία για το θέατρο»²¹. Προσπαθώντας να απαντήσει στο ερώτημα: κατά πόσον η δραματολογική ανάλυση επιτρέπει αφηγηματολογικές έννοιες, καταφεύγει στην ανασκόπηση της εισήγησης του Seymour Chatman για έναν ‘εκθέτη αφηγητή’ (narrator show-er) – σύμφωνα με την οποία κατά την εξέταση της ‘φωνής’ και άλλων ‘σημείων αφήγησης’ συμπεριλαμβάνονται και τα ‘αναπαριστώμενα αφηγηματικά είδη’ (θέατρο/κινηματογράφος/όπερα)²².

Στο βιβλίο *Theorizing Narrativity (Narratologia)*²³ έχουμε άλλες δύο αφηγηματολογικές προσεγγίσεις του θεάτρου, στα κεφάλαια “Narrative and Drama” της Monika Fludernik, και “Diegetic and Mimetic Narrativity: Some further steps towards a transgenetic Narratology” των Ansgar Nünning και Roy Sommer. Στο πρώτο τίθεται και πάλι το ζήτημα της αφηγηματικότητας του θεάτρου και υπογραμμίζεται η ανάγκη για διεξοδικότερη έρευνα πάνω στο θέμα. Προσεγγίζεται, επίσης, το ζήτημα του συσχετισμού των αφηγηματικών τρόπων του θεάτρου με αυτούς της πεζογραφίας ή του κινηματογράφου. Στο δεύτερο κεφάλαιο οι συγγραφείς επιχειρούν να παραθέσουν μια σύνοψη των αφηγηματικών στοιχείων που υπάρχουν στο θέατρο και να υποδείξουν επιπλέον πεδία έρευνας.

Το πρώτο βιβλίο πάνω στις αφηγήσεις μέσα στο θέατρο, εκδίδεται στις αρχές του 2010. Πρόκειται για τη μελέτη του Hugo Bowles *Storytelling and Drama: Exploring Narrative Episodes in Plays*²⁴. Το έργο αυτό αποτελεί μια συστηματοποιημένη εξέταση των μορφών με τις οποίες η αφήγηση υπάρχει μέσα στο θέατρο. Η έρευνα επικεντρώνεται σε τρεις τομείς. Πρώτον: στους συσχετισμούς που μπορούν να γίνουν ανάμεσα στις θεωρίες της αφήγησης και τις αφηγήσεις στο θέατρο. Η προσοχή στρέφεται σε αυτές που ο συγγραφέας ονομάζει “short stories”, θεωρώντας ότι οι σύντομες αφηγήσεις (για

²¹ Manfred, Jahn, “Narrative Voice and the Agency in Drama: Aspects of a Narratology of Drama”, *New Literary History*, 32, Summer 2001, 659-679.

²² Πρβλ. Chatman, Seymour Benjamin, *Coming to Terms: The Rhetoric of Narrative in Fiction and Film*, Cornell University Press, Ithaca/London 1990, 109-138. (Ο Chatman επικεντρώνεται στην εξέταση του κινηματογραφικού αφηγητή, σε σχέση με τον ‘λογοτεχνικό’. Στο κεφάλαιο του για τον ‘λογοτεχνικό αφηγητή’ (literary narrator) αναφέρεται στις ομοιότητες ανάμεσα στον αφηγητή στο θέατρο και τον αφηγητή σε ένα ‘αφηγηματικό κείμενο’).

²³ *Theorizing Narrativity (Narratologia)*, ed. Pier, Jonh & García Landa, José Ángel, Walter de Gruyter, Berlin 2008.

²⁴ Bowles, Hugo, *Storytelling and Drama: Exploring Narrative Episodes in Plays (Linguistic Approaches to Literature)*, John Benjamins Publishing Co, 2010.

παράδειγμα διηγήσεις ονείρων ή αναμνήσεων) έχουν παραγκωνιστεί από την έρευνα για χάρη των μεγαλύτερων σε έκταση αφηγήσεων. Δεύτερον: στην ανάλυση της αλληλεπιδρώσας συμπεριφοράς κατά τα αφηγηματικά επεισόδια. Τις συμπεριφορές, δηλαδή, που αναπτύσσουν οι χαρακτήρες-αφηγητές και τις αντιδράσεις που έχουν οι επί σκηνης αποδέκτες της αφήγησης. Τέλος, ο Bowels εξετάζει τη λειτουργία αυτού, που στο κείμενο ορίζεται ως 'tellability', μέσα σε θεατρικά κείμενα. Τι είναι αυτό, δηλαδή, που καθιστά μια ιστορία 'ικανή' και 'άξια' να ειπωθεί. Πρόκειται για μια προσέγγιση η οποία κάνει χρήση κοινωνιο-γλωσσικών θεωριών της αφήγησης και επιχειρεί, μεταξύ άλλων, μια ανάλυση της ομιλίας (conversational analysis) επί του λογοτεχνικού διαλόγου.

Έχει ήδη αναφερθεί πως το θέμα παραμένει, επί τις ουσίας, άθικτο από τους έλληνες μελετητές. Ωστόσο, μια αφηγηματολογικού προσανατολισμού μελέτη που θέτει ως αντικείμενό της, όχι μόνο πεζογραφικά, αλλά και θεατρικά κείμενα, είναι αυτή του Μπάμπη Δερμιτζάκη, *Αφηγηματικές τεχνικές: ελληνική πεζογραφία και δραματουργία*²⁵. Στο έργο μελετάται το πεζογραφικό και το δραματουργικό έργο των Γιώργου Μανιώτη, Παύλου Μάτεσι, Κώστα Μουρσελά, Γιάννη Ξανθούλη και Γιώργου Σκούρτη, προς αναζήτηση και εξέταση αφηγηματικών τεχνικών. Οι τεχνικές αυτές χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: τις 'υφολογικές τεχνικές' (στο επίπεδο του κειμένου) και τις 'τεχνικές σύνθεσης' (στο επίπεδο της ιστορίας).

Τέλος, στο πλαίσιο της προσπάθειας σύστασης ενός διαδικτυακού 'ζωντανού' (με την έννοια του συνεχώς εξελισσόμενου), εγχειριδίου αφηγηματολογίας, εντοπίζουμε το ιδιαίτερος διαφωτιστικό άρθρο των Hühn και Sommer με τίτλο "Narration in Poetry and Drama"²⁶. Μέσα από το άρθρο προσφέρεται μια κατατοπιστική παρουσίαση βασικών αφηγηματικών προσεγγίσεων του 'λυρικού' και του 'δραματικού' είδους και υποδεικνύονται νέα πεδία έρευνας επί του θέματος.

ε. Η δομή, το περιεχόμενο και η συνεισφορά της παρούσας μελέτης

Τα δύο πρώτα κεφάλαια της διατριβής έχουν, κυρίως, περιγραφικό χαρακτήρα. Σε αυτά στόχος είναι να δοθούν οι βάσεις για σχολιασμό και προβληματισμό επί των επιμέρους χαρακτηριστικών των αφηγήσεων, ο οποίος επιχειρείται στο τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο.

²⁵ Δερμιτζάκης, Μπάμπης, *Αφηγηματικές τεχνικές: ελληνική πεζογραφία και δραματουργία*, Gutenberg, Αθήνα 2000.

²⁶ Hühn, Peter & Sommer, Roy: "Narration in Poetry and Drama". In: Hühn, Peter et al. (eds.): *the living handbook of narratology*, Hamburg: Hamburg University, URL = <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/narration-poetry-and-drama> [view date:6 Apr 2017]

Στην πρώτη ενότητα του πρώτου κεφαλαίου γίνεται μια σύντομη αναφορά στην προσφορά του Καμπανέλλη στην ελληνική δραματουργία και προτείνεται ένας διαχωρισμός του έργου του σε τρεις συγγραφικές φάσεις. Στη συνέχεια, στη δεύτερη ενότητα του κεφαλαίου, αναπτύσσεται μια πρόταση κατηγοριοποίησης των έργων του. Τα έργα χωρίζονται σε πέντε βασικές κατηγορίες. Ο διαχωρισμός γίνεται λαμβάνοντας υπόψη τις συγκλίσεις και αποκλίσεις των έργων σε ό,τι αφορά στα εξής χαρακτηριστικά τους: τον χώρο της πλοκής, τον χρόνο της πλοκής, την ταυτότητα των χαρακτήρων, τη θεματική του έργου και τον στόχο του έργου. Μέσα από αυτήν την εξέταση προσφέρεται, αρχικά, μια ουσιαστική και λεπτομερής γνωριμία με το έργο του συγγραφέα, και επιπλέον, γίνεται εφικτός ο επακόλουθος συσχετισμός των κατηγοριών των έργων, με κατηγορίες αφηγήσεων. Μας επιτρέπει, επίσης, να εστιάσουμε σε ένα – λογικώς ορισμένο – υποσύνολο των έργων, όταν αυτό υπαγορεύεται από τις ανάγκες κάποιας υποενότητας.

Στην πρώτη ενότητα του δεύτερου κεφαλαίου δίνονται κάποια βασικά χαρακτηριστικά των αφηγήσεων μέσα σ' ένα θεατρικό έργο. Ακολουθεί, στην επόμενη ενότητα, η περιγραφή των διακριτικών χαρακτηριστικών των κατηγοριών αφήγησης που έχουν εντοπιστεί. (Έχει, βεβαίως, προηγηθεί ο εντοπισμός των αφηγήσεων στα κείμενα του Καμπανέλλη, οι οποίες παρατίθενται, ανά κατηγορία, σε δύο παραρτήματα στο τέλος της μελέτης). Η κατηγοριοποίηση γίνεται με κριτήρια το περιεχόμενο και τον τρόπο εκφοράς της αφήγησης. Προκύπτουν, επομένως, δύο ομάδες κατηγοριών, με βάση το κάθε κριτήριο. Απώτερος στόχος σε αυτό το κεφάλαιο, είναι να οδηγηθούμε σε κάποια συμπεράσματα αναφορικά με την παρουσία συγκεκριμένων κατηγοριών αφηγήσεων σε συγκεκριμένες κατηγορίες έργων, και τη λειτουργία τους μέσα σε αυτές – κάτι που γίνεται στην τρίτη και τελευταία ενότητα του κεφαλαίου.

Στο τρίτο κεφάλαιο το ενδιαφέρον μας στρέφεται στον ρόλο του αφηγητή και του αποδέκτη της αφήγησης μέσα στα θεατρικά έργα, καθώς και στα επίπεδα αφήγησης που μπορούν να υπάρξουν στο πλαίσιο ενός τέτοιου περιβάλλοντος. Στην πρώτη ενότητα του κεφαλαίου γίνεται μια σύγκριση του θεατρικού και του μυθιστορηματικού αφηγητή, έχοντας ως σημείο αναφοράς τα δύο βασικά αφηγηματικά επίπεδα: το εξωτερικό/εξωδιηγηματικό και το εσωτερικό/ενδοδιηγηματικό. Ακολουθώντας παρουσιάζεται ένα ευρύτερο φάσμα αφηγηματικών επιπέδων στο θέατρο, μέσα από παραδείγματα μορφών μεταδιήγησης, όπως αυτά εμφανίζονται στα έργα του Καμπανέλλη. Στη δεύτερη ενότητα του τρίτου κεφαλαίου εξετάζονται οι αφηγηματικές λειτουργίες που επιτελεί ο αφηγητής στο θεατρικό έργο. Σε αυτό το σημείο η έρευνα γίνεται στη βάση των πέντε λειτουργιών που ορίζει ο Ζενέτ: της αφηγηματικής, της σκηνοθετικής, της επικοινωνιακής, της πιστοποιητικής και της ιδεολογικής.

Τέλος, στην τρίτη ενότητα του κεφαλαίου, η προσοχή μας στρέφεται στην πολλαπλότητα που χαρακτηρίζει, τόσο τον ρόλο του αφηγητή, όσο και του αποδέκτη της αφήγησης, στο θέατρο. Κατά την αναφορά μας στον πολλαπλό ρόλο του αφηγητή εστιάζουμε σε κατηγορίες εκφοράς της αφήγησης που χαρακτηρίζονται από έντονη διαλογικότητα. Σε ότι αφορά στην πολλαπλότητα του ρόλου του αποδέκτη, η έμφαση δίνεται στην τριπλή φύση του κόσμου του θεάτρου – ο οποίος συνίσταται από τον κόσμο των θεατών, τον κόσμο των χαρακτήρων του έργου, και τον κόσμο των αφηγήσεών τους. Μας αφορά, επομένως, η ύπαρξη και η λειτουργία του αποδέκτη στον κάθε έναν από τους τρεις κόσμους. Εστιάζουμε, δε, κυρίως στον ρόλο του εξωτερικού αποδέκτη.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο, προχωράμε σε μια λεπτομερέστερη μελέτη της λειτουργίας των αφηγήσεων μέσα στο θέατρο, επισημαίνοντας, τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει ο αφηγηματικός λόγος για την επικοινωνιακή λειτουργικότητα και δραματουργική συνοχή του θεατρικού έργου.

Συνεπώς, στην πρώτη ενότητα του κεφαλαίου γίνεται αναφορά στον επικοινωνιακό στόχο της αφήγησης στο θέατρο, διακρίνοντας ανάμεσα σε εσωτερικό και εξωτερικό στόχο. Ως εσωτερικός εννοείται ο στόχος μιας αφήγησης που ορίζεται εντός της πλοκής – δηλαδή ορίζεται με όρους που αφορούν στον κόσμο των χαρακτήρων του έργου. Αντίθετα, εξωτερικός στόχος της αφήγησης είναι αυτός που αφορά στην επικοινωνιακή σχέση με τον εξωτερικό αποδέκτη, δηλαδή τον θεατή.

Στη δεύτερη ενότητα του τέταρτου κεφαλαίου, αναζητείται μέθοδος ελέγχου μιας ενδεχόμενης συστηματοποιημένης παρουσίας αφηγηματικών κομματιών, με συγκεκριμένη λειτουργική αξία, σε καθορισμένα σημεία της δραματικής δομής. Χρησιμοποιείται ως βάση για αυτό το μέρος της έρευνας, η θεωρία του γερμανού συγγραφέα και θεωρητικού, Γκούσταβ Φράιταγκ (Gustav Freytag), σύμφωνα με την οποία η δομή των έργων της κλασικής δραματουργίας χωρίζεται σε πέντε ενότητες ή πράξεις. Η σχηματοποιημένη μορφή αυτής της θεωρίας – η λεγόμενη ‘πυραμίδα του Φράιταγκ – έχει χρησιμοποιηθεί κατά κόρον στη δραματουργική ανάλυση των ‘κλασικώς δομούμενων’ έργων. Κατάλληλη γι’ αυτού του είδους την ανάλυση κρίνεται η κατηγορία των Ρεαλιστικών έργων του Καμπανέλλη – όπως αυτή ορίζεται στο πρώτο κεφάλαιο – λόγω της σταθερότερης δομής που χαρακτηρίζει τα έργα που ανήκουν σε αυτήν. Στην τρίτη ενότητα του κεφαλαίου, τέλος, κρίνεται χρήσιμη η επισήμανση κάποιων επιπλέον εκφάνσεων της ‘επιβολής’ της αφήγησης – ως τεχνικής, ως δραματικής λειτουργίας αλλά, πιθανώς, και ως αυτοδύναμου λεκτικού και νοηματικού πυλώνα – εντός του θεατρικού έργου.

Στόχος μας είναι η μελέτη αυτή να αποτελέσει ένα βοήθημα για την καλύτερη κατανόηση του έργου του Ι. Καμπανέλλη. Κύρια στόχευση είναι, βεβαίως, να συντελέσει στη συστηματοποίηση των αφηγηματικών χαρακτηριστικών του δραματικού είδους, προσφέροντας, εν πρώτοις, μια πρόταση κατηγοριοποίησης των αφηγήσεων που εκφέρονται εντός του θεατρικού έργου. Επιπλέον, επιδιώκεται η διάνοιξη νέων οδών ερευνητικού προσανατολισμού και προβληματισμού που να αφορούν, ακριβώς, στη διεξοδικότερη αφηγηματολογική ανάλυση των αφηγήσεων μέσα σε θεατρικά έργα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α: Το Θεατρικό Έργο του Ιάκωβου Καμπανέλλη

Α1. «Ποιος ήταν ο κύριος;» Ιάκωβος Καμπανέλλης: Μια σύντομη επισκόπηση του έργου του

Μετά από μια κηδεία η οικογένεια και οι στενοί φίλοι του εκλιπόντος είναι μαζεμένοι στο σπίτι του. Σε αυτή την τόσο προσωπική στιγμή, ένας άντρας εισβάλλει στο σπίτι και τους μιλά για τον νεκρό. Τους φανερώνει πτυχές του χαρακτήρα του που κανένας τους δεν ήξερε. Όταν ο άντρας φεύγει όλοι μένουν να αναρωτιούνται «ποιος ήταν ο κύριος» που γνώριζε καλύτερα από τους ίδιους τον δικό τους άνθρωπο;²⁷ Κάπως έτσι έχει η πλοκή του μονόπρακτου του Ιάκωβου Καμπανέλλη *Ποιος ήταν ο κύριος*; Κάπως έτσι και ο ίδιος ο Καμπανέλλης φανέρωσε, μέσα από το θεατρικό του έργο, την ταυτότητα του σύγχρονου Έλληνα, παρουσιάζοντας στον έλληνα θεατή τον εαυτό του, πιο ξεκάθαρα απ' ότι μπορούσε ο ίδιος να τον εννοήσει. Ποιος ήταν, όμως, ο κύριος;

Γεννήθηκε στη Νάξο το 1922²⁸ και πέθανε στην Αθήνα το 2011. Στα δώδεκά του μετακομίζει μαζί με την οικογένειά του στην Αθήνα. Σπουδάζει σε τεχνική σχολή και δουλεύει ταυτόχρονα. Στα είκοσί του συλλαμβάνεται από τους Γερμανούς και περνά τρία χρόνια στο στρατόπεδο συγκεντρώσεων στο Μαουτχάουζεν. Την εμπειρία του αυτή θα μεταφέρει στο χαρτί, γράφοντας το μόνο του πεζό έργο (*Μαουτχάουζεν*, 1963). Με την επιστροφή του στην Ελλάδα θα μπει στη ζωή του το θέατρο, ή καλύτερα, θα μπει αυτός στη ελληνική θεατρική ζωή και θα την αλλάξει, ή όπως πολλοί θεωρούν, θα την 'αναγεννήσει'.

Το πρώτο του έργο που θα ανεβεί στη σκηνή θα είναι το *Χορός πάνω στα στάχια*, κι αυτό θα γίνει το 1950, στο Θέατρο «Διονύσια», από το θίασο του Αδαμάντιου Λεμού. Στα αμέσως επόμενα χρόνια το Θέατρο Τέχνης του Καρόλου Κουν θα στεγάσει πολλά από τα έργα του, και μέσα από αυτές τις συνεργασίες ο Καμπανέλλης θα γνωρίσει την αναγνώριση των κριτικών και την αγάπη του κοινού. Στο πρόσωπό του οι κριτικοί θα δουν τον 'πατέρα του σύγχρονου ελληνικού θεάτρου', ενώ το κοινό θα αγαπήσει την αλήθεια των έργων του και τους 'χειροπιαστούς' του ήρωες. Στην πραγματικότητα, αυτό που πετυχαίνει με μεγάλη δεξιοτεχνία είναι να συνδυάσει μια ποιητική υφή στον θεατρικό του λόγο, με απaráμιλλα αληθοφανείς διαλόγους και 'ζωντανούς' χαρακτήρες. Κυρίως, δε, θα

²⁷ Καμπανέλλης Ιάκωβος, *Θέατρο*, τόμος Στ', 174.

²⁸ Στην επίσημη ιστοσελίδα για τον Ιάκωβο Καμπανέλλη, αναφέρεται ως χρονολογία γέννησής του το 1921 αντί του 1922, που βρίσκουμε στα βιογραφικά στοιχεία του στις εκδόσεις Κέδρος.
βλ. URL = http://www.kambanellis.gr/?page_id=16 [view date:30 Apr 2017]

του αναγνωριστεί η ικανότητα να δημιουργεί εν γένει ελληνικά έργα. Ο Κάρολος Κουν θα γράψει για τον επί χρόνια συνεργάτη του: «Το Θέατρο του Καμπανέλλη είναι κατεξοχήν ελληνικό, είν' ένα θέατρο που μας προβληματίζει ή που μας κάνει τους προβληματισμούς μας πιο ξεκάθαρους, προβάλλοντας τους μέσα από καθαρά ελληνικές εικόνες, μέσα από έναν κόσμο που τα ερεθίσματά τους μας αγγίζουν και μας συγκινούν»²⁹.

Η συγγραφική του παραγωγή εκτείνεται από τα 1950 μέχρι και τα πρώτα χρόνια του 21^{ου} αιώνα. Μέσα σε αυτά τα χρόνια γράφει πάνω από 30 θεατρικά έργα – τα περισσότερα από τα οποία ανεβαίνουν σχεδόν αμέσως στη σκηνή – πολλά, δε, μεταφράζονται και ανεβαίνουν και στο εξωτερικό. Τολμά να πειραματιστεί με διαφορετικά συγγραφικά ύφη και εκφραστικούς τρόπους. Από πολλούς αξεπέραστα θεωρούνται τα ρεαλιστικά του έργα, με τα οποία έγινε ευρέως γνωστός – με το *Η αυλή των θαυμάτων* να είναι, ίσως, το πιο εμβληματικό έργο του.

Την προσπάθεια μας να διακρίνουμε διαφορετικές τάσεις, θέματα και ύφη, και ακολούθως να χωρίσουμε το έργο του Καμπανέλλη σε συγγραφικές φάσεις, δυσχεραίνει το γεγονός πως συχνά επανέρχεται σε θέματα ή τρόπους γραφής τους οποίους έχει εγκαταλείψει, ή ακόμη ξαναγράφει, ή εξελίσσει και ολοκληρώνει, έργα των πρώτων του συγγραφικών χρόνων. Σε γενικές γραμμές και χωρίς περιοριστικά όρια, θα μπορούσαμε να χωρίσουμε τη συγγραφική δραστηριότητά του στις εξής φάσεις:

- Πρώτη συγγραφική φάση: Αρχές της δεκαετίας του 1950 μέχρι και το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1960. Έργα με ρεαλιστικό ύφος και κοινωνικούς προβληματισμούς.
- Δεύτερη συγγραφική φάση: Δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1960 μέχρι τέλος της δεκαετίας του 1970. Έργα με πολιτικό στόχο, ποικιλία υφών, κωμικά στοιχεία και έντονο διδακτισμό.
- Τρίτη συγγραφική φάση: Δεκαετίες 1980, 1990 και πρώτο μισό της δεκαετίας 2000. Ποικιλία συγγραφικών υφών. Σε αυτή τη φάση συναντάμε παράλληλα σχεδόν, ρεαλιστικά έργα, έργα με έντονο το μεταθεατρικό στοιχείο, και έργα με στοιχεία μοντέρνας γραφής (εσωτερικότητα, στοιχεία θεάτρου του παραλόγου).

²⁹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ', 61.

Παρότι οι κριτικοί ήταν συχνά λιγότερο ενθουσιώδεις κατά την πρόσληψη των μη ρεαλιστικών του έργων³⁰ – καθώς επίσης τα ρεαλιστικά φαίνεται πως έτυχαν θερμότερης υποδοχής και από το κοινό – ο πλούτος της συγγραφικής παρακαταθήκης του Ι. Καμπανέλλη έγκειται σε μεγάλο βαθμό στην πολυμορφία του έργου του. Πολύτροπος στο χειρισμό της γλώσσας και της πλοκής, μοιάζει να αντιμετωπίζει τη συγγραφή με το περιπετειώδες πνεύμα ενός Οδυσσέα (μορφής που τον απασχόλησε αρκετά στα έργα του), που δεν επιθυμεί να παραμείνει στην ασφάλεια του τρόπου γραφής που τον ανέδειξε. Αυτό καθιστά το έργο του ‘πρόσφορο έδαφος’ για μια μελέτη όπως τη δική μας, η οποία στόχο έχει την εξέταση ενός συγγραφικού φαινομένου – της αφήγησης – στο πλαίσιο ενός λογοτεχνικού είδους – του δραματικού. Κι αυτό γιατί μας επιτρέπει να έχουμε ως αντικείμενο το έργο ενός, αναντίλεκτα, μεγάλου δημιουργού, αλλά, ταυτόχρονα και ένα αντιπροσωπευτικό και ‘πλήρες’ δείγμα της σύγχρονης ελληνικής δραματουργίας.

Αναλυτικότερη εξέταση της θεατρικής γραφής του Καμπανέλλη θα έχουμε στη συνέχεια του κεφαλαίου, όπου θα επιχειρηθεί μια κατηγοριοποίηση των έργων.

A2. Κατηγορίες των θεατρικών έργων του Ιάκωβου Καμπανέλλη

Ο όγκος και η πολυμορφία του θεατρικού έργου του Ιάκωβου Καμπανέλλη, καθιστά κάθε απόπειρα κατηγοριοποίησής του, ένα πολύ δύσκολο εγχείρημα. Θα επιχειρήσουμε, ωστόσο να χωρίσουμε τα θεατρικά του έργα σε κατηγορίες, και να επισημάνουμε τα χαρακτηριστικά εκείνα που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν ένα τέτοιο διαχωρισμό.

Για να οδηγηθούμε σε μια όσον το δυνατόν πιο δόκιμη κατηγοριοποίηση, θέτουμε ως γνώμονες τα ακόλουθα: τον χώρο και τον χρόνο που εκτυλίσσεται η ιστορία, την ταυτότητα των χαρακτήρων, τη θεματική του έργου, και τέλος, τον βασικό στόχο του έργου. Τα χαρακτηριστικά αυτά θα γίνουν σαφέστερα κατά την περιγραφή της κάθε κατηγορίας.

Όπως έχει αναφερθεί στην εισαγωγή, αντικείμενο της μελέτης μας, αποτελούν, αποκλειστικά, τα έργα του συγγραφέα που έχουν εκδοθεί. Θεωρούμε, λοιπόν, πως τα υπό μελέτην έργα του Ι. Καμπανέλλη θα μπορούσαν να χωριστούν στις πιο κάτω κατηγορίες:

³⁰ Ο Κώστας Γεωργουσόπουλος στην κριτική του για το *Ο αόρατος θίασος* αναφέρεται στην αμηχανία με την οποία θεωρεί ότι θα αντιμετωπιστεί το έργο, λόγω της απομάκρυνσης του συγγραφέα από τη γραφή που τον ανέδειξε: «Πολλούς είναι βέβαιο, θα αιφνιδιάσει το νέο έργο του Ιάκωβου Καμπανέλλη [...] θα τους αιφνιδιάσει αρνητικά άλλους και άλλους θετικά. Πρώτα πρώτα ο Καμπανέλλης με τον “Αόρατο θίασο” αιφνιδιάζει την ίδια τη γραφή του, τα βάζει με τα στερεότυπά του, τινάζει στον αέρα της γνωστές ευκολίες του.» Από: Καμπανέλλης Ιάκωβος, *Θέατρο*, τόμος Δ', 143.

A2.α. Κατηγορία Πρώτη: Τα Ρεαλιστικά έργα

Στην κατηγορία αυτή εντάσσουμε τα έργα που ανήκουν στο «είδος» το οποίο ο Θ. Γραμματάς ονομάζει «νεοθηθογραφία»³¹, και που, όπως αναφέρει, καθιερώνεται με την τριλογία των έργων *Η έβδομη μέρα της δημιουργίας*, *Η αυλή των θαυμάτων*, και *Η ηλικία της νύχτας*. Θα μπορούσαμε, πράγματι, να θεωρήσουμε την κατηγορία αυτή ως μετεξέλιξη του προγενέστερου ‘είδους’³² της ηθογραφίας. Αν δεχτούμε πως η ηθογραφία, γενικότερα ως λογοτεχνική τάση, στοχεύει σε μια – άλλοτε ειδυλλιακή και άλλοτε ρεαλιστική – αναπαράσταση του αγροτικού κόσμου, η ‘νεοθηθογραφία’ επιχειρεί μια ρεαλιστική απεικόνιση της αστικής τάξης, (και ιδιαίτερα της μικροαστικής τάξης που την εποχή εκείνη εμφανίζεται στην πιο διευρυμένη, μέχρι τότε, μορφή της). Θα επιμείνουμε στον όρο ‘ρεαλιστικά έργα’, θέλοντας να δώσουμε έμφαση στο γεγονός ότι στα έργα αυτά απουσιάζουν στοιχεία που να υπονομεύουν την αληθοφάνεια του κόσμου τους.

Αξίζει, εντούτοις, να σημειωθεί πως τα έργα που έχουμε εντάξει στην κατηγορία αυτή, έχουν, μεν, ως κοινό παρονομαστή την προαναφερθείσα ρεαλιστική απεικόνιση του κόσμου τους, παρουσιάζουν, δε, και κάποιες διαφορές οι οποίες θα επέτρεπαν μια περαιτέρω υποκατηγοριοποίηση. Μπορούμε, λοιπόν, να εντάξουμε στην κατηγορία αυτή τις ακόλουθες υποκατηγορίες:

α) τα αμιγώς ρεαλιστικά έργα (*Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια*, *Έβδομη μέρα της δημιουργίας*, *Η αυλή των θαυμάτων*, *Η ηλικία της νύχτας*, *Βίβα Ασπασία*³³)

β) τα ρεαλιστικά έργα στα οποία συναντούμε συμβολιστικά στοιχεία, όπως: η έμφαση στον εσωτερικό κόσμο των ηρώων, αντικείμενα φορτισμένα με συμβολισμούς³⁴, το αίσθημα απαισιοδοξίας ή και απελπισίας, που συχνά διακατέχει τους ήρωες, η σχετική χαλαρότητα στη νοηματική συνοχή, καθώς και η

³¹ Γραμματάς, Θόδωρος, «Νεότερικότητα και μεταμοντερνισμός στη δραματολογία του Ιάκωβου Καμπανέλλη», *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου προς τιμήν του Ιάκωβου Καμπανέλλη*, επ. Χρυσόχοος, Νίκος & Ρενιέρη, Μαρία, Περί Τεχνών, Πάτρα 2006, 59.

³² Θα προτιμηθεί από τούδε και στο εξής ο όρος ‘κατηγορία’, προς αποφυγήν σύγχυσης, καθότι ο όρος ‘είδος’ παραπέμπει στον διαχωρισμό των ‘λογοτεχνικών ειδών’ (ένα εκ των οποίων είναι και το ‘δραματικό’, δηλ. το θέατρο).

³³ Το *Βίβα Ασπασία* χαρακτηρίστηκε από τον συγγραφέα ως ‘δραματική κωμωδία’. Πράγματι, πρόκειται για έργο με έντονα κωμικά στοιχεία, αλλά χωρίς αίσιο τέλος. Το τραγικό τέλος χαρακτηρίζει όλα τα έργα της κατηγορίας. Το ίδιο και τα κωμικά στοιχεία, αν και όχι πάντα στον ίδιο βαθμό. Το έργο διαφοροποιείται σε κάποιο βαθμό από τα άλλα αμιγώς ρεαλιστικά έργα (κυρίως ως προς τον χρόνο της πλοκής, αλλά και την ένταση του κωμικού στοιχείου), δεν παύει, όμως, να φέρει επαρκώς τα χαρακτηριστικά της κατηγορίας αυτής.

³⁴ Για παράδειγμα το σπίτι-σύμβολο στο *Ο Δρόμος περνά από μέσα*.

έντονη παρουσία του μουσικού στοιχείου³⁵ (*Η γειτονιά των αγγέλων, Τα τέσσερα πόδια του τραπεζιού, Ο δρόμος περνά από μέσα*).

Θα προχωρήσουμε στη μελέτη της εν λόγω κατηγορίας με βάση τα κριτήρια που έχουμε θέσει.

Ο χώρος

Στα ρεαλιστικά έργα του Καμπανέλλη ο χώρος είναι παρμένος από την αστική πραγματικότητα της, σύγχρονης των έργων, εποχής. Η δράση εκτυλίσσεται άλλοτε σε μια αθηναϊκή αυλή³⁶, όπου οι ζωές των μικροαστών χαρακτήρων διασταυρώνονται και η ιστορία ξεδιπλώνεται, (*Έβδομη μέρα της δημιουργίας, Η αυλή των θαυμάτων, Η γειτονιά των αγγέλων*), άλλοτε σε σπίτια χαρακτήρων που ανήκουν στην ανώτερη – ή και στη μεσαία – αστική τάξη (*Η ηλικία της νύχτας, Ο δρόμος περνά από μέσα, Βίβα Ασπασία*), ή ακόμη σε δημόσιους αστικούς χώρους (π.χ. το νυχτερινό κέντρο στο *Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια*). Με εξαίρεση τις πολύ μικρές τοπικές εναλλαγές στο *Έβδομη μέρα της δημιουργίας* και στο *Η γειτονιά των αγγέλων*, η κατηγορία αυτή χαρακτηρίζεται από στατικότητα στον δραματικό χώρο.

Αντλώντας τις αναφορές μας από τις σκηνικές οδηγίες του συγγραφέα, όπως αυτές καταγράφονται στις εκδόσεις των θεατρικών του έργων³⁷, θα επιχειρήσουμε να σκιαγραφήσουμε τον χώρο της σκηνής, για να υποστηρίξουμε την άποψή μας περί ρεαλιστικής απεικόνισης του χώρου των έργων.

Ο συγγραφέας είναι συγκεκριμένος ως προς τις γεωγραφικές συντεταγμένες του δραματικού του χώρου. Μια παλιά αθηναϊκή αυλή κοντά στον λόφο του Φιλοπάππου, στο *Έβδομη μέρα της δημιουργίας*, μια αντίστοιχη αυλή σε μια λαϊκή γειτονιά της Αθήνας, στο *Η αυλή των θαυμάτων*, και μια γειτονιά στην Καστέλα στο *Η γειτονιά των αγγέλων*, αποτελούν τον χώρο δράσης. Στο *Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια*, ο χώρος διαφοροποιείται ελαφρώς. Βρισκόμαστε στο συνοικιακό υπαίθριο «Νυχτερινό κέντρο η Μαρία»³⁸. Ο χώρος

³⁵ Τα δύο τελευταία κυρίως στο *Η γειτονιά των αγγέλων*. Το έργο έχει χαρακτηριστεί ως «αλληγορία με ένα κράμα μελοδραματισμού και ονειρικής φαντασίας» και «λυρικό δράμα» που σκοπό είχε να αποτελέσει ένα βήμα «προς την κατεύθυνση ενός καινούριου δραματικού-λυρικού θεάτρου». Του έχει, ακόμα, δοθεί ο χαρακτηρισμός του «χοροδράματος» (βλ. Καμπανέλλη, *Θέατρο τόμος Θ'*, 193-197). Οι πιο πάνω χαρακτηρισμοί δικαιολογούνται από την παρουσία του τραγουδιού και του χορού ως οργανικού στοιχείου του έργου. Έχοντας, όμως, κύριο γνώμονα για την ένταξη ενός έργου σ' αυτήν την κατηγορία την ρεαλιστική αναπαράσταση του χωροχρόνου του έργου και της ταυτότητας των χαρακτήρων, το έργο δικαιολογημένα εντάσσεται εδώ.

³⁶ Οι λεγόμενες «αυλές» της μεταπολεμικής Αθήνας, ήταν συνηθισμένος τόπος διαβίωσης των ανθρώπων της μικροαστικής τάξης. Επρόκειτο για ένα είδος συγκροτημάτων φτωχικών δωματίων/οικιών, με κοινή αυλή.

³⁷ Καμπανέλλη, *Θέατρο*, τόμοι Α', Β' Γ' και Ε'.

³⁸ Καμπανέλλη, *Θέατρο*, τόμος Ε', 21.

αυτός λειτουργεί, όπως και οι αθηναϊκές αυλές, ως μέρος συνάθροισης των λαϊκών κοινωνικών στρωμάτων – αλλά και των ‘εισβολέων’ της ανώτερης τάξης. Ο ίδιος χώρος αποτελεί και τον τόπο διαμονής των πρωταγωνιστών.

Στο *Η ηλικία της νύχτας* μεταφερόμαστε σε μια διώροφη μονοκατοικία στην πλατεία Κουμουνδούρου, ενώ και στο *Βίβα Ασπασία* – όπως αναφέρει ο συγγραφέας – το έργο διαδραματίζεται στο σαλόνι ενός παλιού αρχοντικού στην Πλάκα ή στην Πλατεία Κουμουνδούρου. Στο *Τα τέσσερα πόδια του τραπεζιού* δε δίνονται λεπτομέρειες σχετικά με το που βρίσκεται το σπίτι που εκτυλίσσεται η πλοκή, εντούτοις αναφέρεται πως πρόκειται για «πλουσιόσπιτο» – κατοικία «οικονομικής δυναστείας»³⁹. Το ίδιο ισχύει και στο *Ο δρόμος περνά από μέσα*. Ο χώρος, δηλαδή, είναι ένα παλιό, ευρύχωρο, διώροφο αρχοντικό της Αθήνας.

Παρατηρούμε πως απαντούν κατ’ επανάληψη δύο χώροι σε αυτή την κατηγορία. Οι αθηναϊκές αυλές – κοινός τόπος διαβίωσης της κατώτερης αστικής τάξης της εποχής – και τα παλιά μεγάλα αρχοντικά της πρωτεύουσας. Ανάλογα με τον χώρο, ο Καμπανέλλης στρέφει τον ‘φακό’ του και εξετάζει τότε τη μικροαστική και τότε την ανώτερη αστική τάξη. Ο ίδιος αναφέρει, στο σημείωμα για την παράσταση του έργου *Τα τέσσερα πόδια του τραπεζιού*, πως οι ήρωές του, η «κυρίαρχη κοινωνικά τάξη» βρίσκεται στον αντίποδα του τυραννισμένου κόσμου της *Αυλής των θαυμάτων*.⁴⁰ Για το δίπτυχο αυτό, λόγος θα γίνει και στη συνέχεια, κατά την εξέταση της ταυτότητας των χαρακτήρων.

Αξίζει, ακόμη, να σημειωθεί πως στην κατηγορία αυτή επιλέγεται – εσκεμμένα βεβαίως – ένας χώρος που καθιστά ρεαλιστική, την παρουσία μεγάλου αριθμού χαρακτήρων επί σκηνής. Αυτό είναι ακόμη εντονότερο στα έργα που διαδραματίζονται σε ένα εξωτερικό, κοινόχρηστο χώρο (π.χ. μια αθηναϊκή αυλή). Ο ίδιος ο Καμπανέλλης εξηγεί πως «το ελληνικό θέατρο είναι ξένο στους κλειστούς χώρους», και ότι «ανήκει στο καλοκαίρι και στο ύπαιθρο»⁴¹. Συσχετίζει, δε, αυτή την επιλογή του χώρου, με τον χαρακτήρα του ελληνικού θεάτρου, που κι αυτός, κατ’ επέκταση, είναι συνυφασμένος με τον χαρακτήρα της ίδιας της ζωής στην Ελλάδα. Όπως λέει, το ελληνικό θέατρο «δεν είναι ένα εσωστρεφές θέατρο, δεν είναι θέατρο ατμόσφαιρας, δεν είναι θέατρο με ημιτόνια, γιατί η ζωή μας δεν είναι τέτοια».⁴² Είναι ξεκάθαρο, λοιπόν, πως ο στόχος του είναι μια όσο το δυνατόν πιο πειστική αναπαράσταση της ζωής, στην Ελλάδα της εποχής του.

Ακόμα, όμως, και όταν η δράση μετατοπίζεται στο εσωτερικό ενός αρχοντικού, η πλοκή επιτρέπει στον χώρο να παραμείνει ένα ανοικτό πεδίο συναναστροφής πολλών

³⁹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Γ’, 109.

⁴⁰ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Γ’, 105.

⁴¹ Καμπανέλλης, Ιάκωβος, *Από σκηνής και από πλατείας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1990, 43.

⁴² Ο.π., 43-44.

ατόμων, τα οποία – όπως αναφέραμε ήδη – ανήκουν, σε αυτές τις περιπτώσεις, σε διαφορετικές κοινωνικές τάξεις (ανώτερη και κατώτερη αστική). Παρατηρείται, πράγματι, μια κάποια διάθεση στροφής προς τα μέσα, στα έργα αυτά (ιδιαίτερα στο πιο μυστηριακού χαρακτήρα, *Το σπίτι περνά από μέσα*), αλλά παραμένουν πάντα μια προσπάθεια απεικόνισης της τότε ελληνικής πραγματικότητας.

Ο Καμπανέλλης, λοιπόν, ανοίγει την πόρτα των σπιτιών των ηρώων του, και επιτρέπει στο κοινό να τους παρατηρήσει και να τους γνωρίσει στον πιο προσωπικό τους χώρο. Έναν χώρο πολύ οικείο στους ίδιους τους θεατές, τον οποίον ο συγγραφέας θέλει με «ένα χρώμα δραματικό και καθόλου ειδυλλιακό».⁴³

Ο χρόνος

Ο χρόνος που διαδραματίζεται η πλοκή των έργων αυτής της κατηγορίας τοποθετείται, όπως εύκολα μπορεί κανείς να υποθέσει, στην ίδια εποχή που αυτά γράφονται. Θα μπορούσαμε, δε, με σχετική ασφάλεια να υποστηρίξουμε, πως τα έργα αυτά ανήκουν σε μια πρώτη φάση της δραματουργικής δημιουργίας του Καμπανέλλη, που εκτείνεται από τα μέσα της δεκαετίας του πενήντα μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του εξήντα. Τα χρονικά αυτά πλαίσια δε θα πρέπει να θεωρηθούν απόλυτα. Επισημαίνουν απλά την περίοδο κατά την οποία τα περισσότερα από τα έργα που γράφει μπορούν να ενταχθούν σε αυτή την κατηγορία. Αυτό δε σημαίνει πως κατά την ίδια περίοδο δε γράφονται έργα τα οποία εντάσσουμε σε άλλες κατηγορίες, ή ότι όλα τα Ρεαλιστικά έργα γράφονται κατά τη διάρκεια αυτής και μόνο της δεκαετίας. (Για παράδειγμα, το *Τα τέσσερα πόδια του τραπεζιού*, καθώς και το *Ο δρόμος περνά από μέσα*, γράφονται αργότερα. Παρόλο που παρουσιάζουν κάποιες, υφολογικές κυρίως, διαφορές από τα άλλα έργα της κατηγορίας, εντούτοις πληρούν επαρκώς τα κριτήρια για να ενταχθούν σε αυτήν).

Και στην περίπτωση του χρόνου ο συγγραφέας είναι συγκεκριμένος στα προλογικά σημειώματα των έργων του. «Αρχές της δεκαετίας του 1950-60», στο *Έβδομη μέρα της δημιουργίας*, «εποχή σύγχρονη», στο *Η αυλή των θαυμάτων*, και γύρω στα 1954, στο *Η ηλικία της νύχτας*⁴⁴. Τα έργα ανέβηκαν για πρώτη φορά το 1956, 1957 και 1959 αντίστοιχα. Διαδραματίζονται, δηλαδή, την ίδια εποχή που γράφονται και που παρουσιάζονται στο κοινό. Είναι αυτή η χρονική αμεσότητα που – σε μεγάλο βαθμό – συνδέει τα έργα της λεγόμενης ‘τριλογίας της Αυλής’ με την πραγματικότητα.

Το ίδιο συμβαίνει και στο *Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια*. Μπορεί να μην υπάρχει ρητή δήλωση του χρόνου στο προλογικό σημείωμα, όπως συμβαίνει με τα έργα που

⁴³ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Α', 21.

⁴⁴ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Α', 21, 96 και 197 αντίστοιχα.

προαναφέρθηκαν⁴⁵, αλλά γνωρίζουμε από τον συγγραφέα πως το έργο γράφτηκε ‘κατά παραγγελία’ για τη Μελίνα Μερκούρη, με σκοπό να παιχτεί τον χειμώνα του 1955. Πηγή έμπνευσης – πέραν από το καθηλωτικό ταπεραμέντο της πρωταγωνίστριας – αποτέλεσε και ο κόσμος του ρεμπέτικου τραγουδιού της εποχής. Το έργο παρουσιάζει τις ιστορίες και τα δράματα αυτού, ακριβώς, του μικρόκοσμου. Κατανοούμε πως και σε αυτή την περίπτωση, η ιστορία του έργου λαμβάνει χώρα στο παρόν των θεατών της πρώτης του παρουσίασης.⁴⁶

Το *Βίβα Ασπασία* είναι, μια κάπως, διαφορετική περίπτωση. Το έργο διαδραματίζεται στην Αθήνα του 1943. Στην Αθήνα του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου. Παρουσιάζεται, όμως, για πρώτη φορά, είκοσι και πλέον χρόνια μετά, το 1966. Το έργο αυτό θα μπορούσε ίσως να ενταχθεί στην κατηγορία των ‘Πολιτικών έργων’, καθώς αυτό θα δικαιολογούσε την επιλογή του συγγραφέα να γράψει για αυτήν την – ιστορικά και πολιτικά – έντονα φορτισμένη χρονική περίοδο, αντί για την εποχή της σύνθεσης του έργου. Η επιλογή του συγκεκριμένου χρόνου, φαίνεται να σχετίζεται και με τις διαφορές που παρατηρούνται σε ότι αφορά στους χαρακτήρες και στον στόχο του έργου. Παρόλα αυτά, η πλοκή του δεν παύει να εκτυλίσσεται σε ένα ρεαλιστικό περιβάλλον, και σε ένα όχι και τόσο απομακρυσμένο παρελθόν – δηλαδή, σε μια χρονική περίοδο την οποία οι θεατές έχουν βιώσει. Επιπλέον απουσιάζει ένας σαφής πολιτικός στόχος, πράγμα που πιθανόν να επέτρεπε την κατάταξή του στην κατηγορία των Πολιτικών έργων.

Η ταυτότητα των χαρακτήρων

Οι χαρακτήρες των Ρεαλιστικών έργων φέρουν τα χαρακτηριστικά των ανθρώπων της αστικής τάξης της εποχής τους. Έχουν, συνήθως, σαφείς πολιτικές και κοινωνικές πεποιθήσεις, επάγγελμα, ηλικία, εθνικότητα και τόπο κατοικίας. Η συμπεριφορά τους και ο λόγος τους είναι αυτός που υπαγορεύει το κοινωνικό και μορφωτικό τους υπόβαθρο. Πρόκειται, λοιπόν, για ολοκληρωμένους χαρακτήρες, συνεπείς στον, καθόλα αληθοφανή, κόσμο των έργων τους.

Μπορούμε να χωρίσουμε τους ήρωες των έργων αυτών σε δύο κατηγορίες: την κατώτερη/μεσαία αστική τάξη και την ανώτερη αστική τάξη.

Οι χαρακτήρες της κατώτερης αστικής τάξης σκιαγραφούνται συνήθως ως άνθρωποι εργατικοί, με ιδανικά και αξίες. Η κοινωνική και οικονομική τους κατάσταση παρουσιάζεται δυσανάλογα κατώτερη της εργατικότητας και των δυνατοτήτων τους

⁴⁵ Ούτε στο *Η γειτονιά των αγγέλων* δηλώνεται ρητά ο χρόνος, αλλά είναι εμφανές μέσα από το κείμενο πως κι αυτό το έργο διαδραματίζεται στην εποχή κατά την οποία γράφεται.

⁴⁶ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ε', 12-13.

(χαρακτηριστικά παραδείγματα: ο Αλέξης στο *Έβδομη μέρα της δημιουργίας*, και ο Στέλιος στο *Η αυλή των θαυμάτων*⁴⁷). Είναι συνήθως αριστερών πολιτικών πεποιθήσεων και κατοικούν σε φτωχογειτονίες της Αθήνας. Τόσο οι μικροαστοί όσο και οι μεσοαστοί χαρακτήρες του Καμπανέλλη, έχουν ως στόχο να επιβιώσουν, και ει δυνατόν, να βελτιώσουν την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση. Ως προς αυτήν την επιδίωξή τους, οι χαρακτήρες της μεσαίας τάξης παρουσιάζονται πιο επιτήδαιοι και λιγότερο περιορισμένοι από ηθικούς φραγμούς (π.χ. η Ασπασία στο *Βίβα Ασπασία* και ο Αντωνάκος στο *Ο δρόμος περνά από μέσα*). Παρά τις κάποιες διαφορές ανάμεσα στους χαρακτήρες της μέσης και κατώτερης αστικής τάξης, παραμένει κοινός παρονομαστής τους, ο αγώνας τους για επιβίωση, αλλά και το γεγονός ότι βρίσκονται πάντα σε αντιδιαστολή με την ανώτερη αστική τάξη.

Οι χαρακτήρες αυτής της ανώτερης τάξης, σε σύγκριση με τους μικροαστούς, παρουσιάζονται άλλοτε ανήθικοι (π.χ. η Ξένια στο *Η γειτονιά των αγγέλων* καθώς και ο Καράς, αλλά και οι φίλοι του Δημήτρη στο *Η ηλικία της νύχτας*), και άλλοτε προσκολλημένοι σ' ένα ενδοξότερο παρελθόν, με λιγότερο σαφείς ή και καθόλου στόχους (π.χ. η κυρία Καρά στο *Η ηλικία της νύχτας* ή ο Ποριώτης στο *Ο δρόμος περνά από μέσα*). Αξιοσημείωτο είναι πως, παρά την κοινωνική και οικονομική τους υπεροχή οι ήρωες αυτοί δεν παρουσιάζονται ευτυχέστεροι, καθώς παραμένουν ευάλωτοι στα χτυπήματα της μοίρας και στις συνέπειες των πράξεών τους (βλ. Καράς και Μεξής στο *Η ηλικία της νύχτας*), και κατατρύχονται από τον ακατάπαυστο πόθο τους για περισσότερα χρήματα (*Η ηλικία της νύχτας*, *Τα τέσσερα πόδια του τραπεζιού*).

Με εξαίρεση τους Ιταλούς στο *Βίβα Ασπασία*, οι χαρακτήρες αυτής της κατηγορίας είναι στο σύνολό τους ελληνικής εθνικότητας. Υπάρχουν, βέβαια, διαφορές στην ιδιαίτερη καταγωγή των χαρακτήρων (π.χ. ο Μικρασιάτης Ιορδάνης και η ρωσικής καταγωγής Όλγα στο *Η αυλή των θαυμάτων*), οι οποίες, όμως, θα λέγαμε, πως συμβάλλουν σε μια ακόμη πιο ολοκληρωμένη παρουσίαση της τότε ελληνικής κοινωνίας.

Βασικό στοιχείο που ορίζει τα χαρακτηριστικά των ηρώων είναι και η ηλικία. Ένα στοιχείο που διαφοροποιεί τις επιδιώξεις, και επομένως και τη συμπεριφορά, των χαρακτήρων και των δύο κοινωνικών τάξεων που αναφέραμε, και δημιουργεί δύο νέες 'αντιμαχόμενες' πλευρές, τους νέους και τους γηραιότερους χαρακτήρες (σημαντικότερο παράδειγμα οι ήρωες στο *Η ηλικία της νύχτας*). Το θέμα της ηλικίας θα απασχολήσει

⁴⁷ «Στέλιος: Πιστεύω πως είμαι έξυπνος άνθρωπος, άξιος άνθρωπος. Πως ξέρω ένα σωρό πράγματα κι έχω μεγάλες ικανότητες. Πως είμαι πολύ σοβαρός και θετικός χαρακτήρας, τίμιος, ευθύς – που λένε – πως είμαι αξιοπρεπέστατος, εξαιρετικός άνθρωπος. Θα μου πεις, κύριε, πού 'ν' τα όλα αυτά, εγώ δε βλέπω τίποτα. Συμφωνώ, κι εγώ δε βλέπω τίποτα. Αλλά μόλις πατήσω στην Αυστραλία όλα αυτά θα τα δεις... Το ξέρω πως έτσι θα γίνει...[..]», Από: Καμπανέλλη, *Θέατρο*, τόμος Α', 150.

εντονότερα τον συγγραφέα στα έργα που θα εντάξουμε στην κατηγορία των Εσωτερικών έργων, η οποία θα εξεταστεί αργότερα.

Η θεματική

Το κυριότερο θεματικό μοτίβο στα έργα αυτής της κατηγορίας, είναι ο αγώνας των χαρακτήρων που ανήκουν στην κατώτερη αστική τάξη, για οικονομική και κοινωνική ανέλιξη. Αγώνας που οδηγεί συνήθως τους ήρωες σε μια ματαιώση ονείρων. Τέτοια παραδείγματα είναι ο Αλέξης στο *Εβδομη μέρα της δημιουργίας* («Αλέξης: [...] Γιατί δε σκέφτηκες ότι μπορεί ν' αξίζω κάτι παραπάνω; Πώς ήσουν τόσο σίγουρος ότι θα μου φτάνει και μένα μια δουλίτσα για να περάσω τη ζωή μου όπως, όπως! Είσ' ευχαριστημένος τώρα που ο γιος σου είναι ένας αγράμματος, ένας αεριτζής, ένας άχρηστος;...»⁴⁸), και ο Στέλιος στο *Η αυλή των θαυμάτων* («Στέλιος: [...] Πέντε φορές αρχίνησα τη ζωή μου και πέντε φορές βούλιαξα... Και τι θαρρείτε πως γύρευα... ε; Τι; Ένα μεροκάματο, ένα φαΐ για την Όλγα μου και μένανε...»⁴⁹).

Στις περιπτώσεις, δε, που έχουμε συνάντηση χαρακτήρων που ανήκουν στην κατώτερη αστική τάξη, με χαρακτήρες της ανώτερης αστικής τάξης (*Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια*, *Η ηλικία της νύχτας*, *Ο δρόμος περνά από μέσα*, *Η γειτονιά των αγγέλων*), έμφαση δίνεται στην αντιπαραβολή των δύο, και συνακόλουθα, στον κοινωνικό προβληματισμό που προκύπτει από αυτήν.

Οι δύο τάξεις στα έργα του Καμπανέλλη μοιάζουν να βρίσκονται πάντα σε πόλεμο. Στην πιο ακραία μορφή του ο πόλεμος αυτός παρουσιάζεται στο *Η γειτονιά των αγγέλων*, με τη μεγαλοαστή Ξένια να κάνει απέλπιδες προσπάθειες να γίνει δεχτή στον κόσμο της φτωχογειτονιάς της Καστέλας, παραμένοντας πάντα άσπονδος εχθρός τους. Το έργο τελειώνει με τον θάνατο της Ξένιας, και μόνο τότε επιτυγχάνεται η γεφύρωση των διαφορών των δύο κόσμων και η αποδοχή της ηρωίδας από τους κατοίκους της Καστέλας.

Την πιο εμφανή, όμως αντιβολή των πλουσίων και της φτωχολογιάς, την συναντούμε στο *Η ηλικία της νύχτας*. Οι χαρακτήρες του έργου μπορούν εύκολα να χωριστούν σε δυο ομάδες με βάση το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό τους υπόβαθρο. Έτσι μπορούμε να αναφερόμαστε στους εύπορους μεγαλοαστούς, ενοίκους του πάνω ορόφου μιας μονοκατοικίας, και στους πένητες αντιπροσώπους της εργατικής τάξης, οι οποίοι ζουν 'στρυμωγμένοι' στον κάτω όροφο. Η ιδιόρρυθμη αυτή συγκατοίκηση που αποτελεί τον θεματικό πυρήνα του έργου, είναι η καλλιτεχνική απεικόνιση ενός συνήθους φαινομένου της τότε αθηναϊκής πραγματικότητας – της επίταξης κατοικιών για να

⁴⁸ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Α', 79.

⁴⁹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Α', 131.

στεγαστούν οι πληγέντες από τους βομβαρδισμούς κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Με την επιλογή αυτής της συνθήκης επιτυγχάνεται η παρουσίαση ενός ετερόκλητου συνόλου χαρακτήρων, το οποίο προβάλλεται από το δημιουργό του έργου ως μια μικρογραφία της ελληνικής κοινωνίας των πρώτων δεκαετιών μετά τον πόλεμο. Οι ήρωες του έργου μπορεί να ζουν κάτω από την ίδια στέγη – όπως ακριβώς οι δύο κοινωνικές ομάδες στις οποίες ανήκουν, συμβιώνουν στην ίδια πόλη – εντούτοις οι μοίρες τους δε συναντιούνται και ο πόνος του άλλου, άλλοτε από αδιαφορία και άλλοτε από διακριτικότητα, τους αγγίζει μόνο ακροθιγώς.

Ακόμη και στο *Ο δρόμος περνά από μέσα*, στο οποίο έχουμε μια, φαινομενικά, ομαλή συνύπαρξη των δύο κόσμων, η διαμάχη υποβόσκει. Παρά τον σεβασμό και τη δεκτικότητα του αριστοκράτη Ποριώτη προς τον μεσοαστό Αντωνάκο και τη γυναίκα του, είναι εμφανές πως ο δεύτερος αποτελεί απειλή στο, μεγίστης σημασίας για το έργο, ‘σπίτι-σύμβολο’. Παρόλο που υπάρχει μια σαφής διαφοροποίηση – σε σχέση με τα άλλα έργα της κατηγορίας – στις δυναμικές ανάμεσα στους δύο κόσμους (καθώς η κατώτερη τάξη παρουσιάζεται αρχικά σε θέση ισχύος έναντι της ανώτερης τάξης) η ιστορία καταλήγει κι εδώ στην απώλεια που επιφέρει ο ένας κόσμος στον άλλο. Ο Αντωνάκος ‘χάνει’ την πολύτιμή του Λίτσα από τον ανιψιό του Ποριώτη, όπως αντίστοιχα η Ξένια (*Η γειτονιά των αγγέλων*) και ο Αλέκος (*Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια*) χάνουν την ζωή τους με την ευθύνη να βαραίνει – εμφανώς ή κεκαλυμμένα – τους χαρακτήρες της ‘αντίπαλης’ κοινωνικής τάξης.

Εν κατακλείδι, θεματικός πυρήνας των έργων της κατηγορίας είναι η ζωή της αθηναϊκής αστικής κοινωνίας σε συνάρτηση – συχνά, αλλά όχι πάντα – με μια σύγκριση της ανώτερης με την κατώτερη αστική τάξη και μια παρουσίαση της μεταξύ τους διαμάχης.⁵⁰

Ο στόχος

Λέγοντας ‘στόχος του έργου’ εννοούμε το ποια είναι η επιδίωξη του συγγραφέα μέσω του έργου. Για παράδειγμα: να προβληματίσει, να ψυχαγωγήσει, να νουθετήσει, και ούτω καθεξής. Η χρήση αυτής της παραμέτρου, ως ένα από τα χαρακτηριστικά που εξετάζουμε στην προσπάθειά μας να κατηγοριοποιήσουμε τα έργα, θα μπορούσε, πιθανώς, να θεωρηθεί προβληματική. Εν πρώτοις, επειδή είναι πράγματι παρακινδυνευμένο να

⁵⁰ Εξαίρεση αποτελεί σε σημαντικό βαθμό το *Βίβα Ασπασία*. Και εδώ η βασική ηρωίδα ανήκει στην αστική τάξη, αλλά η ιδιαιτερότητα της χρονικής περιόδου κατά την οποία εκτυλίσσεται η πλοκή, καθώς και διαφορές που παρουσιάζει το έργο σε ό,τι αφορά στην ταυτότητα των άλλων χαρακτήρων, διαφοροποιούν τη θεματική του από τα άλλα έργα της κατηγορίας. Θα μπορούσαμε να πούμε πως βασικό θέμα του είναι οι αγώνες της αστικής τάξης στο πλαίσιο της αντίστασης κατά τον Β’ Παγκόσμιο Πόλεμο.

υποστηρίζουμε με σιγουριά πως (ανα)γνωρίζουμε την πρόθεση του συγγραφέα. Επιπλέον, ακόμα και αν αυτή η πρόθεση αναφέρεται ρητά από τον ίδιο, θα ήταν λάθος να δεχτούμε απροβλημάτιστα πως ο στόχος αυτός επικυρώνεται μέσα από το έργο. Θα επιμείνουμε, παρόλα αυτά, στη χρήση του 'στόχου' ως ένα από τα διακριτικά χαρακτηριστικά των έργων, επειδή πιστεύουμε πως σε κάποιες, τουλάχιστον, από τις κατηγορίες, η στόχευση των έργων είναι αρκετά ευδιάκριτη. Κυρίως, όμως, επειδή θεωρούμε πως ο στόχος συνδέεται με, ή ακόμη, ευνοεί συγκεκριμένα είδη αφηγήσεων.

Στην περίπτωση των Ρεαλιστικών έργων, λοιπόν, ο στόχος είναι να επιτευχθεί ένας κοινωνικής φύσεως προβληματισμός, μέσα από την παρουσίαση μιας οικείας, στο κοινό, εικόνας.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε πως τα έργα της πρώτης κατηγορίας ανταποκρίνονται στην πρόθεση του συγγραφέα να γράψει έργα που να μιλούν για την Ελλάδα της εποχής κατά την οποία πρωτοανεβάζονται. Ο ίδιος αναφέρει στο σημείωμά του για την παράσταση του *Η αυλή των θαυμάτων* από το Θέατρο Τέχνης, (1958-59): «Αν με ρωτούσε κανείς τι θα ήθελα, σαν συγγραφέας, θα του απαντούσα: “Να γράψω έργα με όσο το δυνατόν γνησιότερη την προέλευση τους από τον τόπο μας”. Κι αν με ξαναρωτούσε ποια είναι η φιλοδοξία μου στο θέατρο, θα ‘λεγα πως θα ήθελα, με μια σειρά από θεατρικά έργα, ν’ ανακαλύψω τα χαρακτηριστικά των ανθρώπων του τόπου μου και του καιρού μου, μέσα από την πρόσκαιρη έκφραση της σχέσης τους με τη σημερινή κοινωνική πραγματικότητα.»⁵¹ Σε αυτές τις λίγες γραμμές συνοψίζονται τα χαρακτηριστικά της κατηγορίας των Ρεαλιστικών έργων – ή αλλιώς της νεοσηθογραφίας – την οποία εξετάσαμε. Ο τόπος είναι η Ελληνική πρωτεύουσα, ο χρόνος η μεταπολεμική περίοδος, οι χαρακτήρες είναι οι αστοί της περιόδου – με όλα τα χαρακτηριστικά της ιθαγένειάς τους και της κοινωνικής τους τάξης – θέμα, η τότε κοινωνική πραγματικότητα, και στόχος η σκιαγράφηση αυτής ακριβώς της πραγματικότητας και, ενδεχομένως, ο προβληματισμός πάνω σε αυτήν.

A2.β. Κατηγορία Δεύτερη: Τα Πολιτικά έργα

Ο ίδιος ο Καμπανέλλης είναι επιφυλακτικός ως προς το πώς μπορεί, ή ακόμη, εάν μπορεί να οριστεί το πολιτικό θέατρο. Οι επιφυλάξεις του, αναφέρει, αφικνούνται από το ότι σε ένα τέτοιο ορισμό «απομονώνεται ένα μόνο στοιχείο, το πολιτικό. Αλλά αυτή τη φορά δεν πρόκειται απλώς για ένα στοιχείο. Απομονώνεται το πλαίσιο που δεν μπορεί να

⁵¹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Α', 91.

λείπει από κανένα άξιο λόγου θεατρικό έργο.»⁵² Το έργο του Καμπανέλλη είναι, αναντίλεκτα, στην ολότητά του πολιτικό. Η πολιτική διάσταση ενυπάρχει σε κάθε θεατρικό του έργο, σε όποια κατηγορία και αν το εντάξουμε. Για παράδειγμα, η κατηγορία που έχουμε αναφέρει προηγουμένως – τα Ρεαλιστικά έργα – είναι έργα με έντονο κοινωνικό, και επομένως, αναπόφευκτα, και πολιτικό προβληματισμό.

Με ποια κριτήρια, τότε, θα ορίσουμε τα συγκεκριμένα έργα ως ‘Πολιτικά’; Στην κατηγορία αυτή εντάσσουμε τα έργα που φαίνεται να γράφονται με κυρίαρχο στόχο να προβληματίσουν το κοινό σε σχέση με την πολιτική πραγματικότητα της εποχής τους. Τα μέσα που χρησιμοποιούνται για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος παρουσιάζουν ποικιλομορφία, και επομένως τα έργα αυτής της κατηγορίας δε χαρακτηρίζονται από τη, σχετική έστω, υφολογική ομοιογένεια της πρώτης κατηγορίας. Θεωρούμε, λοιπόν, σκόπιμο να αναφερθούμε στην κάθε ‘υποκατηγορία’ των Πολιτικών έργων ξεχωριστά, για να ξεκαθαριστούν, τόσο οι διαφορές ανάμεσά τους, όσο και οι λόγοι που πιστεύουμε ότι δικαιολογούν την ένταξή τους στην ίδια κατηγορία.

Υποκατηγορία Πρώτη: Η Πολιτική αλληγορία

Το *Παραμύθι χωρίς όνομα*, διατηρεί τον διδακτικό και αλληγορικό χαρακτήρα του ομώνυμου παιδικού βιβλίου της Πηνελόπης Δέλτα, του οποίου και αποτελεί θεατρική μεταφορά. Το έργο μπορεί εύκολα να χαρακτηριστεί ‘Πολιτική αλληγορία’, και στόχο έχει να νουθετήσει τους θεατές όπως ακριβώς το διδακτικό παραμύθι στοχεύει στο να διδάξει το νεαρό του αναγνωστικό κοινό. Το έργο του Καμπανέλλη, όμως, απευθύνεται σε ένα κοινό που δύναται να αναγνωρίσει τις αντιστοιχίες με τη σύγχρονη πολιτική πραγματικότητα. Η αλληγορία χρησιμοποιείται από τον συγγραφέα, ως μια άλλη ‘γλώσσα’ για να μιλήσει, από τη μια, για τα κακώς έχοντα στην εξουσία, και από την άλλη για τον ψυχισμό και την αντίδραση του εξουσιαζόμενου λαού. Αυτά τα δύο αποτελούν τα βασικά σημεία αναφοράς σε όλα τα έργα της κατηγορίας των Πολιτικών έργων.

Πολιτική αλληγορία θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε και το έργο *Ο μπαμπάς ο πόλεμος*. Ο ίδιος ο συγγραφέας, στο σημείωμά του για την παράσταση στο Θέατρο Τέχνης το 1979, χαρακτηρίζει το έργο κωμωδία. Είναι ένα από τα κείμενά του τα οποία είχε δουλέψει ξανά και ξανά μέσα στα χρόνια. Το ανέβασμα του έργου απαγορεύεται από τη λογοκρισία στα χρόνια της δικτατορίας. Αργότερα ο Καμπανέλλης διορθώνει και πάλι το κείμενό του, όχι «για να βγάλ(ει) λάθη. Αλλά, [...] γιατί με τα συμβαίνοντα στο μεταξύ στον κόσμο, νέα στοιχεία έρχονταν να διευκρινίσουν και να εμπλουτίσουν τους

⁵² Καμπανέλλης, Ιάκωβος, «Το πολιτικό θέατρο», URL = <http://www.pokethe.gr/wordpress/?p=164> [view date:6 Apr 2017]

χαρακτήρες και το μύθο του έργου».⁵³ Υπογραμμίζεται και δια της γραφίδας του δημιουργού η ανάγκη για αμεσότητα πραγματικότητας και καλλιτεχνικής αναπαράστασης.

Θα μπορούσε να λεχθεί πως δύο είναι τα σημαντικότερα διακριτικά χαρακτηριστικά, όχι μόνο της υποκατηγορίας της Πολιτικής αλληγορίας, αλλά και της κατηγορίας των Πολιτικών έργων γενικότερα. Πρώτον, τα έργα αυτά έχουν, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο έντονο, το κωμικό στοιχείο – πράγμα που οδηγεί στο να κατηγοριοποιούνται ευρέως, απλά, ως κωμωδίες. Δεύτερον, είτε αυτό αναφέρεται ρητά από τον συγγραφέα – όπως στην πιο πάνω περίπτωση – είτε όχι, είναι εμφανές πως πρόκειται για κείμενα που βρίσκονται σε διάλογο με την τοπική, αλλά και την ευρύτερη, πολιτική πραγματικότητα της εποχής τους.

Υποκατηγορία Δεύτερη: Η Πολιτική επιθεώρηση.

Κάποια από τα έργα του Καμπανέλλη, χαρακτηρίστηκαν, όχι άδικα, Πολιτικές επιθεωρήσεις. *Το μεγάλο μας τσίρκο* και *Ο εχθρός λαός* είναι οι δύο πολιτικές επιθεωρήσεις του που έχουν εκδοθεί.⁵⁴ Σε αυτές είναι ευδιάκριτα τα βασικότερα χαρακτηριστικά της Αθηναϊκής Επιθεώρησης, τα οποία θα αναφέρουμε, εν συντομία, στη συνέχεια.

Το μουσικοχορευτικό θεατρικό είδος της Επιθεώρησης εμφανίζεται για πρώτη φορά στην Ελλάδα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα⁵⁵. Διαδέχεται σταδιακά, συνυπάρχει – για κάποιο χρονικό διάστημα – και δανείζεται στοιχεία, από τα μέχρι τότε δημοφιλή θεατρικά είδη του Κωμειδυλλίου και του Δραματικού Ειδυλλίου. Η Επιθεώρηση “εισάγεται” αρχικά στην Ελλάδα από τους ευρωπαϊκούς θιάσους που επισκέπτονταν τη χώρα εκείνη την εποχή. Γνωρίζει τέτοια επιτυχία, που μπορεί να υποστηριχτεί πως «Υπάρχει μια περίοδος στην ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου, η περίοδος 1907-1921, που ανήκει αδιαφιλονίκητα και ολοκληρωτικά στην Αθηναϊκή Επιθεώρηση»⁵⁶. Μια περίοδος κατά την οποία γνωρίζει την αποθέωση από το ευρύ κοινό, αλλά ταυτόχρονα επικρίνεται ως ‘ευτελές θέατρο’ λόγω της χαλαρότητας στη δομή του και της έμφασής του στο κομμάτι του θεάματος.

Η Επιθεώρηση απαρτίζεται συνήθως από ασύνδετα, αυτοτελή ‘νούμερα’, τα οποία εισάγει και συνδέει ένας (ή και δύο χαρακτήρες) – οι λεγόμενοι ‘κομπέρ’. Αντλεί τα θέματά της από την επικαιρότητα, χαρακτηρίζεται από πολιτικό στοχασμό, ενώ έντονο

⁵³ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Γ', 182.

⁵⁴ Ανέκδοτη παραμένει, μέχρι στιγμής, η Πολιτική επιθεώρηση *Το Κουκί και το Ρεβύθι*.

⁵⁵ Για μια εισαγωγή στην Αθηναϊκή Επιθεώρηση βλ. *Η αθηναϊκή επιθεώρηση*, τόμος Α', επ. Χατζηπανταζής, Θόδωρος & Μαρακά, Λίλα, Εκδοτική Ερμής, Αθήνα 1977.

⁵⁶ *Η αθηναϊκή επιθεώρηση*, τόμος Α', επ. Χατζηπανταζής, Θόδωρος & Μαρακά, Λίλα, Εκδοτική Ερμής, Αθήνα 1977, προλογικό σημείωμα.

είναι συχνά και το ερωτικό στοιχείο⁵⁷. Στην Επιθεώρηση μεγάλη βαρύτητα έχει και το μουσικό στοιχείο. «Στα χρόνια της μεγάλης ακμής της Επιθεώρησης, η πρόζα και το τραγούδι είχαν μέσα στο νούμερο ίση περίπου βαρύτητα, ενώ σε ένα πιο προχωρημένο στάδιο, η σπουδαιότητα του τραγουδιού εξογκώνεται και η πρόζα περιορίζεται στο ρόλο μιας σύντομης και ασήμαντης εισαγωγής».⁵⁸

Η δημοτικότητα της Επιθεώρησης αρχίζει να μειώνεται μετά την Μικρασιατική Καταστροφή, και η παρουσία της στην ελληνική σκηνή περιορίζεται σημαντικά, χωρίς όμως να εκλείψει ποτέ. Όταν ο Καμπανέλλης γράφει την πρώτη του Πολιτική επιθεώρηση, στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 70', η εποχή της μεγάλης δόξας της Επιθεώρησης έχει παρέλθει προ πολλού. Ο συγγραφέας στρέφεται προς αυτή την κατηγορία θεάτρου για πολύ διαφορετικούς λόγους από αυτούς των επιθεωρησιογράφων των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Εκείνοι καταπιάνονται με την κατηγορία αυτή αντιλαμβανόμενοι τη μεγάλη δημοφιλία της και αποσκοπώντας σε εύκολο οικονομικό κέρδος. Από την άλλη ο Καμπανέλλης επιχειρεί, μέσω της επιθεώρησης, να βρει «παράπλευρους τρόπους»⁵⁹ να αρθρώσει τον πολιτικό του λόγο – κάτι που επιχείρησαν με ποικίλους τρόπους πολλοί καλλιτέχνες κατά την περίοδο της αυστηρής λογοκρισίας της Χούντας. Τα έργα του αυτά λειτουργούν ως πολιτικές συγκεντρώσεις κατά τις οποίες οι θεατές δεν παρακολουθούν απλά ένα θέαμα, αλλά μετέχουν σε ένα πολιτικοκοινωνικό δρώμενο.

Ας δούμε, όμως, τα χαρακτηριστικά της υποκατηγορίας της Πολιτικής Σάτιρας σε συνάρτηση με αυτά της Πολιτικής Αλληγορίας, στην οποία αναφερθήκαμε προηγουμένως.

Ο χώρος

Ο χώρος στα πολιτικά έργα του Ι. Καμπανέλλη μπορεί να είναι είτε ασαφής, είτε συγκεκριμένος, που λειτουργεί, όμως, και σε ένα δεύτερο, αλληγορικό επίπεδο.

Στο *Παραμύθι χωρίς όνομα* η ιστορία διαδραματίζεται σε μια χώρα που δεν προσδιορίζεται, στα πρότυπα των παραμυθιών που όλα συμβαίνουν σε κάποιο μακρινό βασίλειο. Οι αντιστοιχίες όμως με την ελληνική πραγματικότητα προσφέρουν και στο χώρο του έργου μια πολλαπλή διάσταση. Έτσι επιτρέπεται στον θεατή να θεωρήσει πως η ιστορία συμβαίνει στην Ελλάδα ενός 'παράλληλου σύμπαντος', που δεν ονομάζεται χάριν των παραμυθησιακών συμβάσεων. Οι σκηνικές οδηγίες, πάντως, παραπέμπουν σε ένα αρχετυπικό σκηνικό παραμυθιού, με την πρώτη σκηνή να διαδραματίζεται στο παλάτι. Το σκηνικό ακολούθως μεταφέρεται σε διάφορα σημεία της χώρας (δικαστήριο, ταβέρνα,

⁵⁷ Το στοιχείο αυτό απουσιάζει από τις Επιθεωρήσεις του Καμπανέλλη, καθώς φαίνεται να μην εξυπηρετεί τον στόχο του συγγραφέα.

⁵⁸ *Η αθηναϊκή επιθεώρηση*, 145.

⁵⁹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Η', 11.

ακροποταμιά, κάμπος) ακολουθώντας τη ροή της πλοκής και βοηθώντας στο να δημιουργηθεί το πλαίσιο, μέσα στο οποίο δρα ο μικρόκοσμος του έργου. Ο χώρος καθ' όλο το έργο παραμένει δημόσιος. Αν θέλουμε, δε, να προχωρήσουμε σε μια σύγκριση με το χώρο στην κατηγορία των Ρεαλιστικών έργων, εδώ κάθε άλλο παρά στατικός είναι.

Στο *Ο Μπαμπάς ο Πόλεμος* ο χώρος είναι το νησί Ρόδος, και η δράση ξεδιπλώνεται εν μέρει στο «Ξενοδοχείο η Ηώς», και εν μέρει στη ναυαρχίδα του στόλου του Δημήτριου του Πολιορκητή. Και εδώ οι χώροι είναι δημόσιοι. Ταυτόχρονα είναι φορτισμένοι με μια χρονική πολλαπλότητα. Για να γίνουμε πιο σαφείς, ο χώρος είναι, βέβαια, γεωγραφικά υπαρκτός, σε συνάρτηση, όμως, με τον χρόνο – όπως αυτός χρησιμοποιείται από τον συγγραφέα – αποκτά μια καινούρια διάσταση, σύμφωνα με την οποία θα ήταν σωστότερο να τοποθετηθεί στη σφαίρα του μη υπαρκτού. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, εξετάζοντας τον παράγοντα 'χρόνο', σε πολλά από τα έργα του ο Καμπανέλλης επιλέγει να χρησιμοποιήσει 'ασυγχρονίες', οι οποίες αναπόφευκτα επηρεάζουν και την παράμετρο του χώρου, αλλά και αυτή των χαρακτήρων.

Θέτοντας, επομένως, ως άξονα της δράσης την πολιορκία της Ρόδου από τον Δημήτριο τον Πολιορκητή – γεγονός που ιστορικά έλαβε χώρα το 305 π.Χ. – αλλά ταυτόχρονα επιλέγοντας ένα σύγχρονο περιβάλλον για σκηνικό (βεράντα ξενοδοχείου, ομπρέλες ήλιου, ο διάκοσμος του αρχηγείου του Δημήτριου που θυμίζει «πολυτέλεια και χλιδή ξενοδοχείου πολυτελείας»⁶⁰), ο Καμπανέλλης καταρρίπτει εξαρχής κάθε ψευδαίσθηση αληθοφάνειας. Αποτέλεσμα αυτού είναι να ενισχυθεί τόσο το κωμικό στοιχείο, όσο και το στοιχείο του διδακτισμού. Κι αυτό γιατί, ο διδακτισμός εδώ επιτυγχάνεται με τη χρήση ενός μύθου από το μακρινό ιστορικό παρελθόν, για να φανερωθούν τα πάθη της κοινωνίας του κοινού στο οποίο το έργο άνοιξε για πρώτη φορά την αυλαία του το 1980.

Περνώντας, τώρα, στις δύο Επιθεωρήσεις που έχουν αναφερθεί, παρατηρούμε πως ο χώρος διαφοροποιείται κάπως από αυτόν της προηγούμενης υποκατηγορίας. Στην περίπτωση του έργου *Το μεγάλο μας τσίρκο* – έργο στο οποίο εντοπίζονται σαφέστερα τα χαρακτηριστικά της κατηγορίας της Επιθεώρησης – ο χώρος αρχικά συγκεκριμενοποιείται ως η θεατρική σκηνή πάνω στην οποία διαδραματίζεται το έργο. Με την παρουσία των δύο κομπέρ καταρρίπτεται ο λεγόμενος 'τέταρτος τοίχος'. Οι χαρακτήρες αυτοί κάνουν εξ αρχής αναφορά σε «σκηνή» και απευθύνουν τον λόγο στους θεατές, αναγνωρίζοντας την εκεί παρουσία τους. Επομένως, στην αρχή του έργου υπάρχει ταύτιση 'πραγματικού' παραστασιακού χώρου και χώρου πλοκής. Ακολουθώντας, όμως, η σκηνή 'διαστέλλεται' για να χωρέσει γεωγραφικά όλη τη χώρα. Εφόσον το επιθεωρησιακό θέατρο επιτρέπει τη

⁶⁰ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Γ', 235.

χαλαρότητα στη συνοχή του χώρου, οι σχετικές σκηνικές οδηγίες είναι ελάχιστες. Η σκηνή λειτουργεί ως ‘λευκός καμβάς’ πάνω στον οποίον επιχειρείται να παρουσιαστεί – μέσα από ασύνδετες μεταξύ τους σκηνές – όλη η ιστορία του έθνους.

Στο *Ο εχθρός λαός*, ελλείπει κομπέρ, καθίστανται απαραίτητες κάποιες, σχετικές με τον χώρο, επισημάνσεις. Και σε αυτήν τη δεύτερη Πολιτική Επιθεώρηση που εξετάζουμε, είναι σαφής η χαλαρότητα στη συνοχή του χώρου. Σε σύγκριση, όμως, με το *Μεγάλο μας τσίρκο*, εδώ ο χώρος περιορίζεται στην Αθήνα (με εξαίρεση μία μόνο σκηνή όπου η δράση διαδραματίζεται σε μια «στρατιωτική βάση στην Κύπρο»⁶¹). Η κατηγορία αυτή, επιτρέπει τις τοπικές μεταβολές, χωρίς να είναι απαραίτητη κάποια αιτιολόγηση, κι αυτό γιατί δεν περιορίζεται από την επιτακτική ανάγκη αληθοφάνειας – όπως συμβαίνει στην κατηγορία των Ρεαλιστικών έργων. Έτσι ο χώρος μπορεί να είναι ιδιωτικός (π.χ. το σπίτι του Σοφού στο *Ο εχθρός λαός*) ή δημόσιος (π.χ. οι σκηνές στον δρόμο, στο ίδιο έργο), εσωτερικός (π.χ. γραφεία, φυλακή, σπίτια) ή εξωτερικός (π.χ. πλατείες, δρόμοι, λιμάνια), χωρίς ο θεατής να προβληματίζεται για το αν είναι λογική η τοπική μεταβολή από σκηνή σε σκηνή, αν η αναπαράσταση του χώρου είναι ρεαλιστική, ή αν η παρουσία των προσώπων στον χώρο του κάθε επιθεωρησιακού κομματιού μπορεί να θεωρηθεί φυσική ή όχι.

Επομένως, αυτό που καθορίζει, όχι μόνο την παράμετρο του χώρου, αλλά και αυτές του χρόνου, της ταυτότητας των χαρακτήρων και της θεματικής – όπως θα δούμε στη συνέχεια – είναι ο στόχος του έργου. Σε σχέση, λοιπόν, με αυτό το διακριτικό χαρακτηριστικό των έργων, πρέπει να εξετάζονται τα υπόλοιπα τέσσερα, καθώς, όπως έχουμε αναφέρει εξ αρχής, αυτό είναι το καθοριστικό χαρακτηριστικό της κατηγορίας.

Ο χρόνος

Ο χρόνος στα Πολιτικά έργα χαρακτηρίζεται από αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε: ηθελημένη ασάφεια ή ‘ασυνέπεια’.

Πιο συγκεκριμένα, ξεκινώντας από τα έργα της υποκατηγορίας της Πολιτικής Αλληγορίας, στο *Παραμύθι χωρίς όνομα*, ο χρόνος δεν προσδιορίζεται. Το έργο φέρει στον τίτλο του τον όρο ‘παραμύθι’, προϊδεάζοντας πως η ιστορία διαδραματίζεται ‘μια φορά κι έναν καιρό’.⁶² Καμία αναφορά, είτε μέσα στο ίδιο το δραματικό κείμενο είτε στις σκηνικές οδηγίες, δε φανερώνει κάποια συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Οι χαρακτήρες και τα σκηνικά (όπως αυτά περιγράφονται στις εισαγωγικές, για κάθε εικόνα, σκηνικές οδηγίες),

⁶¹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Η’, 169.

⁶² Εξάλλου, το τραγούδι το οποίο εισάγει την πλοκή του έργου ξεκινά με τα εξής λόγια: «Κι ήταν που λέτε μια φορά [...]»: Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Β’, 19.

παραπέμπουν σε μια κοινωνία πρωτογενούς οικονομίας, απαλλαγμένη από σύγχρονα αστικά χαρακτηριστικά. Ενισχύεται, έτσι, η αίσθηση πως πρόκειται για ένα αδιευκρίνιστο – χρονικά – παρελθόν, τοποθετημένο στη σφαίρα του φανταστικού. Καθώς, λοιπόν, δεν ταυτίζεται με συγκεκριμένη χρονική στιγμή της ιστορίας, μπορεί εύκολα να ιδωθεί ως μια άλλη παρουσίαση της σύγχρονης του έργου πραγματικότητας.

Στο *Ο μπαμπάς ο πόλεμος* – τη δεύτερη Πολιτική Αλληγορία που εξετάζουμε – αυτή η χρονική πολλαπλότητα είναι ακόμη πιο εμφανής, ακριβώς επειδή ο μύθος του έργου κτίζεται γύρω από ένα πολύ συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός. Αναφέρθηκε προηγουμένως πως οι ‘ασυγχρονίες’ είναι ένα από τα χαρακτηριστικά του έργου, και πως το στοιχείο αυτό συμβάλλει στη διδακτική στόχευσή του. Μιλώντας για ασυγχρονίες εννοούμε την ασυμφωνία ανάμεσα στον ιστορικό χρόνο που τοποθετείται ο άξονας της πλοκής (πολιορκία της Ρόδου από τον Δημήτριο τον Πολιορκητή, το 305 π.Χ.), και στα στοιχεία που δηλώνουν τον χρόνο – όπως αυτά ορίζονται από το κείμενο (λόγος των χαρακτήρων, οδηγίες που αναφέρονται σε σκηνικά και κουστούμια). Και στις δύο Πολιτικές Αλληγορίες, παρά τις όποιες διαφορές τους, ο χρόνος – παρμένος είτε από το παραμύθι είτε από την ιστορία – είναι εσκεμμένα παρελθοντικός ή/και αόριστος, για να μπορεί, ακριβώς, να ερμηνευτεί ως σύγχρονος και πολύ συγκεκριμένος.

Σε αντίθεση με τις Πολιτικές Αλληγορίες, στις δύο Πολιτικές Επιθεωρήσεις ο χρόνος είναι πολύ πιο σαφής. Και εδώ το κοινό πρέπει να αναγνωρίσει οικείες συμπεριφορές και χαρακτήρες, αλλά αντί αυτό να επιδιώκεται μέσα από την παρουσίαση μιας ενιαίας ιστορίας, στις Επιθεωρήσεις επιδιώκεται μέσα από πολλά επεισόδια στα οποία ο χρόνος αλλάζει διαρκώς.

Στο έργο *Το μεγάλο μας τσίρκο* ο Καμπανέλλης επιχειρεί μια επί σκηνής αναδρομή στην ελληνική Ιστορία. Στην κάθε σκηνή/επεισόδιο, η δράση μεταφέρεται, διαδοχικά, από την αρχαιότητα στο Βυζάντιο, ακολούθως στην περίοδο της τουρκοκρατίας, από εκεί στην επανάσταση του 1821 και τα χρόνια που ακολούθησαν, και τέλος στη Μικρασιατική Καταστροφή. Χρησιμοποιώντας τους δύο κομπέρ ως συνδετικούς κρίκους, και εκμεταλλευόμενος το γεγονός πως η κατηγορία του έργου του το ‘επιτρέπει’, ο συγγραφέας επιχειρεί αυτά τα μεγάλα ‘χρονικά άλματα’, επιτυγχάνοντας έτσι να παρουσιάσει και να σχολιάσει ένα ευρύτατο φάσμα της Ιστορίας του τόπου.

Στο *Ο εχθρός λαός* είδαμε πως ο χώρος είναι πιο περιορισμένος απ’ ότι στο *Μεγάλο μας τσίρκο*. Το ίδιο συμβαίνει και με τον χρόνο. Το έργο αναφέρεται στην περίοδο της δικτατορίας των Συνταγματαρχών και είναι γραμμένο αμέσως μετά την πτώση της. Η επιλογή μιας τόσο συγκεκριμένης και περιορισμένης περιόδου εξηγείται, πρώτον από το γεγονός ότι, χωρίς τον φόβο της λογοκρισίας, ο συγγραφέας μπορεί να μιλήσει ελεύθερα

για όσα ‘σώπαινε’ κατά τη διάρκεια της επταετίας. Δεύτερον, η επιλογή αυτή εξυπηρετεί τον στόχο, που δεν είναι, πλέον, να κρίνει το καθεστώς της Χούντας, αλλά να προειδοποιήσει για να αποφευχθούν παρόμοια λάθη. Το να στραφεί η προσοχή στα πρόσφατα λάθη θεωρείται καλύτερο ‘μάθημα’ από το να ανατρέξει σε πληγές, συμπεριφορές και λάθη του μακρινού παρελθόντος. Ο Καμπανέλλης εξηγεί: «Ο λόγος που “έσπευσα” ν’ ασχοληθώ με την περίοδο εκείνη είναι γιατί βρίσκω πολλές ανησυχαστικές ομοιότητες με την τωρινή. Ομοιότητες που πιστεύω πως πρέπει να μας γίνουν “ειδοποίηση”».⁶³

Εντάσσουμε το *Ο εχθρός λαός* στην υποκατηγορία της Πολιτικής Επιθεώρησης, κυρίως λόγω της σύνθεσής του από επεισόδια, που είναι, σε μεγάλο βαθμό, ασύνδετα μεταξύ τους. Εντούτοις η χαλαρότητα στην πλοκή και στη χωρο-χρονική ενότητα είναι μετριασμένη. Στον πρόλογό του στο πρόγραμμα του πρώτου ανεβάσματος του έργου, ο συγγραφέας ορίζει σαφώς τον χρόνο: «Το έργο αρχίζει στα μέσα του 1964 και τελειώνει τη νύχτα της 21^{ης} Απριλίου 1967». Κατανοούμε πως εφόσον η πλοκή εκτείνεται στο χρονικό πλαίσιο αυτών των τριών ετών, υπάρχουν και εδώ κάποια σημαντικά χρονικά ‘άλλατα’. Πρόκειται, όμως για μια σαφέστερα συντομότερη περίοδο από εκείνη στο *Μεγάλο μας τσίρκο*, και επιπλέον τοποθετημένη στο πολύ πιο πρόσφατο παρελθόν.

Η ταυτότητα των χαρακτήρων

Συμφώνως με τον χώρο και τον χρόνο, και οι χαρακτήρες στα Πολιτικά έργα λειτουργούν με τρόπο που να εξυπηρετούν τον στόχο των έργων. Επομένως, όπως θα δούμε και αναλυτικότερα για την κάθε περίπτωση, δεν αφορά τον συγγραφέα να δημιουργήσει αυτό που ονομάζουμε ‘ολοκληρωμένους χαρακτήρες’. Αντί αυτού, οι χαρακτήρες είναι, κατά κύριο λόγο, ‘τύποι’ που επιτρέπουν στον θεατή να αναγνωρίσει με την πρώτη ματιά αυτό που αντιπροσωπεύουν. Ο βαθμός στον οποίο ισχύει αυτό, επηρεάζεται από την υποκατηγορία στην οποία ανήκει το κάθε έργο, αλλά και από τον ειδικότερο στόχο του, και επομένως ποικίλει.

Για παράδειγμα στο έργο *Το παραμύθι χωρίς όνομα*, οι ήρωες φαίνονται εκ πρώτης όψεως, να είναι πράγματι ‘τύποι’ – μονοδιάστατοι, δηλαδή, χαρακτήρες που προσδιορίζονται από ένα κύριο τους χαρακτηριστικό. Έχουμε, λοιπόν, τον ανίκανο βασιλιά, τον γενναίο πρίγκιπα, την όμορφη κοπέλα, τον σοφό δάσκαλο, και ούτω καθεξής. Εντούτοις, καθώς η πλοκή εξελίσσεται παρατηρείται μια εξέλιξη και στους χαρακτήρες. Μέσα από τις αφηγήσεις τους, κάποιοι από τους χαρακτήρες αποκτούν βάθος και

⁶³ Από τον Πρόλογο του συγγραφέα στο πρόγραμμα της παράστασης του Θεάτρου Τέχνης, το 1975. Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Η', 141.

ομοιάζουν περισσότερο με πραγματικά πρόσωπα, παρά με φιγούρες παρμένες από παραμύθι. Αυτό αποτελεί και μια από τις βασικές διαφοροποιήσεις του θεατρικού έργου του Καμπανέλλη από το μυθιστόρημα της Πηνελόπης Δέλτα.

Στο έργο *Ο μπαμπάς ο πόλεμος*, όμως, οι χαρακτήρες φαίνεται να παραμένουν, σκόπιμα, πιο ‘χοντροκομμένοι’. Ενώ στο *Παραμύθι χωρίς όνομα* θα μπορούσαμε να πούμε πως έχουμε αρκετά αληθοφανείς συμπεριφορές σε ένα περιβάλλον (χώρο και χρόνο) παραμυθιού, εδώ η όποια αίσθηση ρεαλιστικότητας καταδικάζεται από τις ακραίες συμπεριφορές των χαρακτήρων.

Το *Μεγάλο μας τσίρκο* είναι το μόνο έργο του Καμπανέλλη στο οποίο γίνεται χρήση κομπέρ – και μάλιστα δύο. Με αυτό τον τρόπο γίνεται ακόμη πιο ενδιαφέρουσα η λειτουργία τους, αλλά και ακόμη μεγαλύτερη η συνεισφορά τους στην πραγμάτωση του στόχου του έργου – καθώς αλληλοεπιδρούν, παράλληλα, με τους θεατές, τους χαρακτήρες των επεισοδίων, αλλά και μεταξύ τους.

Στην αρχή του έργου ο Ρωμιός, ο ένας εκ των δύο κομπέρ, εξηγεί γιατί είναι απαραίτητη η παρουσία τους στο έργο: «Επειδή η παράστασή μας ανατρέχει σε πολλά γεγονότα, επεισόδια, εποχές, η μικρή από εδώ και εγώ θα σας πληροφορούμε μέσες άκρες που βρισκόμαστε και γιατί...»⁶⁴. Φυσικά, μεγαλύτερης ακόμα σημασίας από τις χωρο-χρονικές επεξηγήσεις, είναι τα σχόλια αυτών των δύο χαρακτήρων – κάτι που ισχύει γενικότερα για τον ρόλο των κομπέρ στις Επιθεωρήσεις. Η διαφορά είναι πως εδώ τα σχόλια δεν έχουν ως πρώτο στόχο τους να προκαλέσουν το γέλιο, αλλά να εγείρουν βαθύτερα αισθήματα και προβληματισμούς στους θεατές.

Έχουμε, λοιπόν, δύο ειδών χαρακτήρες στο *Μεγάλο μας τσίρκο*. Από τη μια τους δύο κομπέρ – οι οποίοι είναι χαρακτήρες που κυμαίνονται ανάμεσα στην πραγματικότητα του έργου και την πραγματικότητα των θεατών⁶⁵ – και τους χαρακτήρες των επεισοδίων/νούμερων της επιθεώρησης. Οι κομπέρ φέρουν τα ονόματα Ρωμιός και Ρωμιάκι. Έχουν ως βασικό κοινό χαρακτηριστικό με τους υπόλοιπους χαρακτήρες του έργου, την ελληνική τους ιθαγένεια, αλλά παραμένουν στον αντίποδά τους ως προς όλα τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά τους. Ο Ρωμιός και το Ρωμιάκι δεν ανήκουν σε κανένα από τους επί μέρους χρόνους των επεισοδίων. Βρίσκονται κάπου ανάμεσα στο χρονικό παρόν των θεατών και σε μια άχρονη διάσταση που τους επιτρέπει να εισέρχονται σε, και να εξέρχονται από, τη δράση του κάθε νούμερου. Ως προς το ποιόν τους, είναι άθικτοι από τις μικρότητες των άλλων χαρακτήρων, και γι’ αυτό είναι σε θέση να τις αναγνωρίσουν και να τις κρίνουν.

⁶⁴ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Η’, 20.

⁶⁵ Για τις ‘τρεις πραγματικότητες’ ή τους ‘τρεις κόσμους’ του θεάτρου βλ. υποενότητα Γ3.β.

Αντίθετα, οι άλλοι χαρακτήρες είναι περιορισμένοι στον χώρο και τον χρόνο που ορίζεται στο κάθε επεισόδιο. Οι χαρακτήρες αυτοί μοιάζουν πολύ με τους χαρακτήρες της αλληγορίας *Ο μπαμπάς ο πόλεμος*. Και τα δύο έργα έχουν ως πλαίσιο της πλοκής, στιγμές από την ελληνική Ιστορία – η οποία χρησιμοποιείται απλά και μόνο ως σημείο αναφοράς και όχι ως ρεαλιστικό περιβάλλον. Γι' αυτόν τον λόγο οι χαρακτήρες τους είναι σε μεγάλο βαθμό καρικατούρες, που εξυπηρετούν με τις ακραίες τους συμπεριφορές τη χιουμοριστική, αλλά κυρίως την κριτική διάθεση του συγγραφέα, απέναντι στην Ιστορία.

Η δράση εντός των επεισοδίων αντιμετωπίζεται από τους δύο κομπέρ ως θεατρικό δρώμενο, στο οποίο και οι ίδιοι μπορούν να αναλάβουν δράση μπαίνοντας στον ρόλο του υποκριτή (π.χ. το Ρωμιάκι στο ρόλο της Πυθίας στο δεύτερο επεισόδιο). Αλλά και οι άλλοι χαρακτήρες απευθύνουν τον λόγο στους θεατές, σε κάποια σημεία (π.χ. ο Βασιλιάς και ο Ιερέας στο πρώτο επεισόδιο), αναγνωρίζοντας – αν όχι την υποκριτική τους ιδιότητα – αν μη τι άλλο την παρουσία των θεατών. Γενικότερα θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για δύο πολυδύναμους χαρακτήρες και για μια ομάδα ηρώων-τύπων, που συνειδητά παραδίδουν ένα διαφορετικό 'μάθημα Ιστορίας'.

Παρόλο που ορίσαμε και το έργο *Ο εχθρός λαός* ως Πολιτική Επιθεώρηση, οι ήρωες του δεν εντάσσονται όλοι στην κατηγορία των επιθεωρησιακών μονοδιάστατων 'τύπων'. Απουσιάζουν επίσης οι κομπέρ, ενώ κάποιοι από τους ήρωες επανέρχονται ξανά και ξανά σε διαφορετικά επεισόδια. Η πλοκή του έργου παρουσιάζει πολύ μεγαλύτερη συνοχή, πράγμα που σχετίζεται και με τον χωροχρόνο του – ο οποίος, όπως είπαμε, είναι πολύ πιο συγκεκριμένος, περιορισμένος και κοντά στην πραγματικότητα των θεατών. Συνακολούθως, η αναφορά σε μια τόσο πρόσφατη χρονική περίοδο, υπαγορεύει και μια πιο ανθρώπινη και ρεαλιστική απεικόνιση των χαρακτήρων. (Συμπεραίνοντας, λοιπόν, από ό,τι έχουμε δει από τους χαρακτήρες των κατηγοριών των Ρεαλιστικών και των Πολιτικών έργων, η εγγύτητα ανάμεσα στον χωρο-χρόνο των θεατών και των χαρακτήρων του έργου, παίζει καθοριστικό ρόλο για τη ρεαλιστική, ή μη ρεαλιστική, απεικόνιση των δευτέρων).

Έτσι, στο *Ο εχθρός ο λαός* ο συγγραφέας δημιουργεί δύο ειδών χαρακτήρες. Από τη μια έχουμε χαρακτήρες που σημειώνονται στο κείμενο με την ιδιότητα τους (Βασιλιάς, Βασιλομήτωρ, Αμερικάνος κ.ο.κ.), και από την άλλη έχουμε τους δύο δεσπόμενους χαρακτήρες του έργου: τον Γιάννη και την Έλλη. Οι πρώτοι είναι κοντά στους χαρακτήρες του *Μεγάλου μας τσίρκου*, ενώ οι δεύτεροι θυμίζουν περισσότερο του ήρωες των Ρεαλιστικών έργων. Επιστρατεύονται, επομένως, στο ίδιο έργο τόσο η τεχνική της 'ανοικείωσης', όσο και αυτή της 'ταύτισης', υπηρετώντας, συνδυαστικά, τον διδακτικό στόχο του έργου.

Η θεματική

Θα αναφερθούμε εν συντομία στη θεματική των Πολιτικών έργων, καθώς έχει γίνει αναφορά σε αυτή κατά την εξέταση των κριτηρίων του χώρου και του χρόνου.

Τόσο στις Πολιτικές Αλληγορίες όσο και τις Πολιτικές Επιθεωρήσεις, η θεματολογία είναι παρμένη από την ελληνική Ιστορία. Στα τρία από τα τέσσερα έργα που είδαμε, αυτό γίνεται ευθέως – με συγκεκριμένες χρονικές αναφορές. Μόνο στο *Παραμύθι χωρίς όνομα* οι αναφορές σε γεγονότα και καταστάσεις της εγχώριας ιστορίας, δηλώνονται έμμεσα, στο πλαίσιο της αλληγορίας.

Βασικοί θεματικοί άξονες των έργων είναι η διαφθορά και η υποκρισία της εξουσίας, το παράλογο του πολέμου και η συμπεριφορά του ελληνικού λαού στα πλαίσια του πολιτικού του βίου.

Ο στόχος

Έχουμε ήδη τονίσει τη σημασία της παραμέτρου του στόχου στα Πολιτικά έργα του Ι. Καμπανέλλη, και όχι αδικώς, καθώς πρόκειται γι' αυτό ακριβώς το κριτήριο που ορίζει τη συγκεκριμένη κατηγορία έργων. Συνοψίζοντας, τα Πολιτικά έργα προσφέρουν μια κριτική θεώρηση της πολιτικής ζωής της Ελλάδας. Βεβαίως, ανάλογα με τη χρονική στιγμή που γράφονται, εξυπηρετεί το καθένα και κάποιον ιδιαίτερο στόχο, καθώς, όπως έχουμε πει, είναι άρρηκτη η σχέση τους με τη σύγχρονή τους πολιτική πραγματικότητα.

Το *Παραμύθι χωρίς όνομα* γράφεται στα 1958-59, τον ίδιο καιρό που στη μετεμφυλιακή Ελλάδα σημειώνεται μεγάλη άνοδος της Αριστεράς στις εκλογές. Το έργο αναφέρεται στο θέμα της διαδοχής στην εξουσία, αλλά και των εξωτερικών παρεμβάσεων στα εσωτερικά ενός κράτους που διανύει δύσκολες στιγμές. Οι αναφορές σε μια Ελλάδα που μόλις έχει αρχίσει να πολιτεύεται μετά τα δύσκολα χρόνια του πολέμου, κι όλα αυτά εν τω μέσω των έντονων παρασκηνιακών παρεμβάσεων της Αμερικής και του Παλατιού, είναι εμφανείς στο έργο. Εμφανής, επίσης, είναι και η αισιοδοξία με την οποία αντιμετωπίζεται η απομάκρυνση από τις υποδείξεις των Αμερικάνων, η οποία φανερώνεται από την ψήφο του Ελληνικού λαού. Ο Καμπανέλλης εξηγεί τη δική του ανάγνωση στο έργο της Π. Δέλτα ως εξής: «Το πρόβλημα της διαδοχής που θέτει, με τον τρόπο του, η φθορά, και μέσα από μια κρίση η αναγέννηση με τη συμμετοχή όλων, είναι η ανακυκλωτική κίνηση που προωθεί παραπέρα τη ζωή και την ιστορία. Κι επειδή η Δέλτα ένωθε βαθύτατα ελληνίδα το «Παραμύθι» της είναι ένας ύμνος για την Ελλάδα»⁶⁶. Ως έναν ύμνο προς την Ελλάδα μπορούμε να δούμε και το θεατρικό «Παραμύθι», ή καλύτερα ως ύμνο στην ικανότητα της Ελλάδας να αναγεννιέται μέσα από τις δυσκολίες. Πάνω απ'

⁶⁶ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Β', 16.

όλα, όμως, το έργο στόχο έχει να επισημάνει στον ελληνικό λαό τη σημαντικότητα της ενότητας και της αυτοδυναμίας του.

Το έργο *Το μεγάλο μας τσίρκο* γράφεται κατά τη διάρκεια του επταετούς δικτατορικού καθεστώτος των Συνταγματαρχών. Ο στόχος του ξεπερνά τα όρια ενός – διδακτικού έστω – θεατρικού έργου. Ο συγγραφέας αναφέρει: «Το έργο γράφτηκε για να δώσει στο κοινό που συγκεντρώνεται στο Θέατρο την ευκαιρία να εκδηλωθεί με σαφή στόχο. Πρόσφερε στο θεατή τη δυνατότητα να κάνει άμεσες συναρτήσεις με την πολιτική κατάσταση. Είχαμε δικτατορία. Ήταν ανάγκη να μαζεύουμε και να στρέφουμε εναντίον της όλες τις αρνήσεις. Ακόμα κι αυτές που μπορούσε να κινητοποιήσει κάνεις με τα γέλια και τα χειροκροτήματα σε μια θεατρική παράσταση»⁶⁷. Το να διδάξει και να προκαλέσει το γέλιο μέσα από μια ιδιαίτερη παράθεση της ελληνικής Ιστορίας είναι, λοιπόν, ο στόχος-βιτρίνα του έργου. Πρόκειται για μια υπόκριση του θεατρικού λόγου, για ένα ‘ψευδοψυχαγωγικό’ έργο που ουσιαστικό στόχο έχει να λειτουργήσει ως πολιτική συγκέντρωση διαμαρτυρίας, και έτσι να επιτρέψει στους θεατές να λειτουργήσουν ως ενεργά πολιτικά όντα – ένα δικαίωμα που τους είχε αφαιρεθεί από την εξουσία.⁶⁸

Ο εχθρός λαός ανεβαίνει για πρώτη φορά το 1975. Η δικτατορία έχει πέσει, και οι πρώτοι κίνδυνοι για τη νεοσύστατη δημοκρατία είναι ήδη εμφανείς, σύμφωνα με τον Καμπανέλλη. Ο στόχος, εδώ, μετατρέπεται από το να δώσει φωνή στους θεατές στο να τους επισημάνει τα λάθη προς τα οποία οδεύουν και τους εχθρούς της δημοκρατίας που караδοκούν. Είναι, ίσως, το έργο του οποίου ο στόχος είναι ο καθαρότερα διδακτικός, καθώς αποτελεί ένα έργο-προειδοποίηση.

Τέλος, το *Ο μπαμπάς ο πόλεμος*, παρόλο που ανεβαίνει για πρώτη φορά το 1979, έχει γραφτεί (στην πρώτη του μορφή) στα 1951-52. Ο στόχος, λοιπόν, είναι να σχολιάσει – μέσα από την αλληγορία – τα παρεπόμενα του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, και να διδάξει μέσα από αυτά. Ο παραλληλισμός των πολέμων ανάμεσα στους διαδόχους του Μεγάλου Αλεξάνδρου και του ιμπεριαλιστικού ανταγωνισμού των Συμμάχων με το πέρας του Παγκοσμίου Πολέμου, είναι σαφής. Όταν πρωτογράφεται το έργο, οι άνθρωποι του θεάτρου το βρίσκουν «κάπως τολμηρό στο στόχο»⁶⁹. Ο Καμπανέλλης εξηγεί πως το ερέθισμά του για το συγκεκριμένο έργο ήταν «η ψυχροπολεμική ένταση που ακολούθησε τις μεγάλες προσδοκίες»⁷⁰. Όταν, εν τέλει ανεβαίνει, σχεδόν 30 χρόνια μετά, έχει χαθεί, βέβαια, η αμεσότητα ερεθίσματος-στόχου-παρουσίασης, αλλά το έργο παραμένει με την

⁶⁷ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Η', 13.

⁶⁸ Ο Γιώργος Κουμάνος αναφέρει πως οι πρωταγωνιστές των τότε παραστάσεων του έργου «δεν υπηρετούσαν μόνο την τέχνη – υπηρετούσαν ένα λαό»: Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Η', 11.

⁶⁹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Γ', 181.

⁷⁰ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Γ', 182.

ευρύτερη έννοια επίκαιρο, εφόσον η κατάσταση στην παγκόσμια πολιτική σκηνή επιβεβαιώνει τα όσα είχαν αρχίσει να διαφαίνονται στις αρχές της δεκαετίας του πενήντα.

Συνοψίζοντας, ο στόχος σε όλα τα Πολιτικά έργα είναι να επισημάνουν τα κακώς κείμενα της πολιτικής κατάστασης, εγχώριας ή/και παγκόσμιας. Απώτερος στόχος, δε, είναι να προβληματίσουν, αλλά κυρίως να νουθετήσουν και να προειδοποιήσουν και, ακόμη, να αποτελέσουν διέξοδο για πολιτική έκφραση.

Η περίπτωση του *Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα*

Στην πραγματικότητα το έργο *Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα* είναι μια σύνθεση τεσσάρων μονόπρακτων, άσχετων μεταξύ τους ως προς την ιστορία και τους χαρακτήρες, με κοινή όμως συντεταγμένη τον στόχο τους. Ο στόχος, τον οποίο θα δούμε στη συνέχεια, κατά την εξέταση των κριτηρίων που θέσαμε, είναι αυτός που δικαιολογεί και την ένταξη του έργου στην κατηγορία των Πολιτικών έργων. Εντούτοις, τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά του – κυρίως οι χαρακτήρες και ο τρόπος προσέγγισης του, αναντίλεκτα, πολιτικού θέματος – μας αποτρέπουν από να το εντάξουμε σε κάποια από τις δύο υποκατηγορίες που ορίσαμε, και γι' αυτό και το εξετάζουμε ξεχωριστά.

Ο χώρος

Ο χώρος είναι η σύγχρονη Ελλάδα – πόλη και επαρχία. Συγκεκριμένα *Ο πιστός άνθρωπος* διαδραματίζεται σε ένα «αστικό σπίτι πολύ ευκατάστατο»⁷¹, το *Η γυναίκα και ο λάθος* σε μια λαϊκή αστική συνοικία και *Ο πανηγυρικός* σε μια αδιευκρίνιστη ελληνική κωμόπολη. Όσο για το τελευταίο από τα τέσσερα μονόπρακτα – το *Ο άνθρωπος και το κάδρο* – φαίνεται να διαδραματίζεται κι αυτό σε ένα αστικό περιβάλλον. Ο συγγραφέας εδώ πειραματίζεται με τον τρόπο παράθεσης της ιστορίας του. Όπως εξηγεί: «Ο χώρος κι ο χρόνος δεν έχουν σκηνική ενότητα, ακολουθούν και μεταμορφώνονται κατά πως το θέλει ο μονόλογος του Γιάγκου»⁷². Ο Γιάγκος, που είναι ο βασικός χαρακτήρας του μονόπρακτου, ανοίγει το έργο με τον μονόλογό του. Από ένα σημείο και μετά τα επεισόδια που αφηγείται παρουσιάζονται ως σκηνές του έργου.⁷³ Η τεχνική αυτή επιτυγχάνει αυτό που επιτυγχάνεται με άλλα μέσα στις δύο Πολιτικές Επιθεωρήσεις που είδαμε πιο πριν – σε ό,τι αφορά στις μεταβολές στον χώρο και στον χρόνο του έργου.

⁷¹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Γ', 15.

⁷² Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Γ', 79.

⁷³ Πρόκειται για έναν από τους πιο ενδιαφέροντες τρόπους εκφοράς μιας αφήγησης, την κατηγορία αφηγήσεων που ορίζουμε ως Δραματοποιημένη Αφήγηση (βλ. ενότητα Β2, Κατηγορίες εκφοράς).

Ο χρόνος

Τα τέσσερα μονόπρακτα που απαρτίζουν το έργο, γράφτηκαν σταδιακά κατά την περίοδο 1966-1974. Το έργο ανεβαίνει ένα χρόνο μετά – χειμερινή περίοδος 1975-76 – από το Θέατρο Τέχνης, και στο σημείωμά του για την παράσταση ο συγγραφέας σημειώνει πως: «*Τα πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα* είναι μια ιστορία πολύ γνωστή σε όλους μας, που μας την αφηγούνται κάποιοι πολύ γειτονικοί μας χαρακτήρες, που διαμορφώθηκαν και συμπεριφέρθηκαν μέσα στην τελευταία δεκαετία, έτσι όπως θα τους δείτε σε λίγο επί σκηνής». Σε ότι αφορά στον χρόνο, το έργο αυτό μοιάζει με τα Ρεαλιστικά έργα του Καμπανέλλη, που, όπως έχουμε δει, καταπιάνονται με την εποχή κατά την οποία γράφονται. Αυτό όμως που διαφοροποιεί τα *Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα*, είναι το πως – στο κάθε ένα από τα τέσσερα μέρη του – ο φακός είναι στραμμένος στις πολιτικές καταστάσεις της εποχής στην οποία διαδραματίζεται. Δεν πρόκειται για ένα Ρεαλιστικό, κοινωνικό έργο, το οποίο απλά και μόνο ‘σέβεται’ την πολιτική πραγματικότητα των καιρών του. Αντίθετα, συνειδητά και ξεκάθαρα ο συγγραφέας δομεί την ιστορία του κάθε μέρους γύρω από πολύ συγκεκριμένες, και εντόνως πολιτικά φορτισμένες, στιγμές της σύγχρονης πραγματικότητας της χώρας. Έτσι παρακολουθούμε από μια συνεχώς μεταβαλλόμενη οπτική (η οποία αλλάζει σύμφωνα με τη σκοπιά του κάθε χαρακτήρα) τα γεγονότα από τις παραμονές της Δικτατορίας μέχρι τα πρώτα, αβέβαια, χρόνια της μεταπολίτευσης. Όπως εύστοχα διατυπώνεται στην κριτική του «ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ» για την παράσταση, πρόκειται για τέσσερις «εξατομικευμένες αλλά και αντιπροσωπευτικές περιπτώσεις» και παρά την αυτοτέλεια των μερών του έργου, «το καθένα είναι η χρονική ακολουθία και η πολιτική εξέλιξη του προηγούμενου».⁷⁴

Η ταυτότητα των χαρακτήρων

Οι χαρακτήρες του έργου διαφέρουν από την πλειονότητα των χαρακτήρων των άλλων Πολιτικών έργων. Κι αυτό γιατί σε αντίθεση με τους κωμικά γκροτέσκο ή μονοδιάστατους χαρακτήρες των Αλληγοριών και των Επιθεωρήσεων, εδώ έχουμε πολυεδρικούς και – κατά το μάλλον ή ήττον – αληθοφανείς και ανθρώπινους χαρακτήρες. Οι όποιες κωμικές εξάρσεις γίνονται επιτρεπτές στις συμπεριφορές τους, είναι για να εξυπηρετηθεί καλύτερα η σκιαγράφηση της πολιτικής τους ταυτότητας – πράγμα που αποτελεί τον κύριο στόχο του έργου. Για τον ίδιο λόγο φαίνεται να γίνεται και η κατά κόρον χρήση της τεχνικής του μονολόγου στα τρία από τα τέσσερα μονόπρακτα κάτι που δεν καταφέρνει, όμως, να πλήξει την αληθοφάνεια των χαρακτήρων.

⁷⁴ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Γ', 274.

Η θεματική

Το θέμα του έργου είναι οι ακραίες πολιτικές συμπεριφορές που αναπτύχθηκαν στην Ελλάδα κατά την πολιτικά ταραγμένη δεκαετία που προηγήθηκε της πρώτης παράστασής του. Ο συγγραφέας επιλέγει αντιπροσωπευτικές περιπτώσεις συμπεριφορών και έτσι έχουμε ως επιμέρους θεματικές για το κάθε κομμάτι του θεατρικού αυτού τετράπτυχου, τις εξής:

1. Τον φόβο των μεγαλοαστών για την πιθανή άνοδο της Αριστεράς και την κινδυνολογία για τα παρεπόμενα αυτού του ενδεχόμενου – στοιχεία που διευκόλυναν την άνοδο της Χούντας.

2. Το αντικομμουνιστικό κλίμα και τη στέρηση των ατομικών ελευθεριών κατά την περίοδο της δικτατορίας.

3. Την αναξιοκρατία και το ρουσφέτι στην τοπική αυτοδιοίκηση της ελληνικής επαρχίας κατά τη δικτατορία.

4. Τον κομφορμισμό του Έλληνα μεσοαστού, αλλά και τον φόβο του κατά την αλλαγή πολιτικών καταστάσεων (στη συγκεκριμένη περίπτωση, κατά την πτώση της Χούντας και την επανεγκαθίδρυση της δημοκρατίας).

Ο στόχος

Ομοίως με τα άλλα έργα της κατηγορίας, το *Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα* ορίζεται ως Πολιτικό έργο, κυρίως, λόγω του στόχου του. Το έργο έχει μια καθαρά πολιτική θεματική. Παρόλα αυτά ο Καμπανέλλης αποποιείται τον χαρακτηρισμό ‘πολιτικό’ για το έργο του. Συγκεκριμένα αναφέρει: «παρ’ όλο που τα πρόσωπα του έργου είναι κατασκευασμένα έτσι από τα πολιτικά γεγονότα μιας εποχής [...] δε θα έλεγα πως το έργο είναι πολιτικό. [...] Το πολιτικό πλαίσιο φανερώνεται μέσα απ’ το προσωπικό τους δράμα, στραπατσαρισμένο άθλια από τον υποκειμενικό τρόπο που αντιμετωπίζουν τη γενική κατάσταση»⁷⁵. Πράγματι, με την τότε παράσταση του έργου θεωρήθηκε πως ο συγγραφέας επέστρεφε στη ρεαλιστική γραφή – την οποία είχε εγκαταλείψει στα προηγούμενα έργα του. Ουσιαστικά, όμως, αυτός ο τρόπος γραφής φαίνεται να έχει επιλεγεί – συνειδητά ή μη – για να εξυπηρετήσει καλύτερα τον πολιτικό στόχο του έργου. Όπως και στο *Ο εχθρός λαός*, έτσι και εδώ, ο συγγραφέας θέλει να διδάξει μέσα από τα πολιτικά λάθη του πολύ πρόσφατου παρελθόντος. Κρίνοντας από τα δύο αυτά παραδείγματα, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως όταν δεν υπάρχει ο περιορισμός της λογοκρισίας, κι όταν επίσης ο συγγραφέας καταπιάνεται με το πρόσφατο παρελθόν, θεωρεί πιο εύχρηστο τον ρεαλιστικό τρόπο γραφής – πιθανότατα επειδή επιτρέπει στους

⁷⁵ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Γ', 11.

θεατές να αναγνωρίσουν τα πάθη των καιρών τους μέσα από πολύ οικίες και αληθοφανείς καταστάσεις. Διατηρεί, όμως την ευχέρεια να αποκλίνει από τις ρεαλιστικές νόρμες όπου το θεωρεί χρήσιμο για τον στόχο του έργου (κάτι το οποίο δε συμβαίνει στην κατηγορία των Ρεαλιστικών έργων).

A2.γ. Κατηγορία Τρίτη: Μεταθέατρο

Με τον όρο ‘μεταθέατρο’ εννοείται το θέατρο που έχει έντονα στοιχεία αυτοαναφορικότητας. Προβάλλει, δηλαδή, την ταυτότητά του ως θεατρικό δρώμενο, ή περιέχει κομμάτια κατά τα οποία ένα θεατρικό δρώμενο λαμβάνει χώρα (‘θέατρο εν θεάτρω’).⁷⁶ Οι χαρακτήρες, επομένως, πιθανόν να έχουν συναίσθηση της υποκριτικής τους ιδιότητας ή να λαμβάνουν ρόλο υποκριτή (ή/και σκηνοθέτη) σε κάποιο σημείο του έργου.

Σε ότι αφορά στην κατηγοριοποίηση των θεατρικών έργων του Καμπανέλλη, στην κατηγορία αυτή δε θα εντάξουμε κάθε έργο το οποίο περιέχει κάποια στοιχεία αυτοαναφορικότητας, ειδικά εάν το έργο φέρει εντονότερα χαρακτηριστικά άλλης κατηγορίας.⁷⁷ Υπάρχει, όμως, πράγματι, μια ομάδα από έργα του συγγραφέα που θα μπορούσαν να ιδωθούν ξεκάθαρα ως σπουδές σε άλλα θεατρικά κείμενα. Τα έργα αυτά αποτελούν μια διαφορετική θεώρηση γνωστών μύθων και ηρώων που απασχόλησαν, τόσο τους αρχαίους, όσο και από τους νεότερους δραματουργούς⁷⁸. Δεσπόζον σε όλα τα έργα της κατηγορίας είναι το στοιχείο της θεατρικής αυτοαναφορικότητας.

Τα τρία μονόπρακτα *Γράμμα στον Ορέστη*, *Ο δείπνος* και *Πάροδος Θηβών* – τα οποία παρουσιάστηκαν αρχικά μαζί, με τον τίτλο «Ο Δείπνος»⁷⁹, πραγματεύονται χαρακτήρες και μύθους από τη θεματολογία της αρχαιοελληνικής δραματουργίας. Συγκεκριμένα, το *Γράμμα στον Ορέστη* είναι ένας μονόλογος, ή καλύτερα ένα γράμμα που γράφει η Κλυταιμνήστρα στον γιο της, Ορέστη, και που η ίδια διαβάζει επί σκηνής. *Ο*

⁷⁶ «Μεταθέατρο: Θέατρο του οποίου η προβληματική εστιάζεται στο ίδιο το θέατρο, που “μιλά” κατά συνέπεια για τον εαυτό του και “αυτοπαρουσιάζεται”. [...] η περιγραφόμενη πραγματικότητα [...] εμφανίζεται ως ήδη θεατροποιημένη: είναι η περίπτωση των έργων, όπου η μεταφορά της ζωής, σαν θέατρο σχηματίζει το κύριο θέμα. [...] Έτσι οριζόμενο, το μεταθέατρο γίνεται μια μορφή αντιθέατρου, όπου τα όρια μεταξύ έργου και ζωής αμβλύνονται». Πηγή: Pavis, Patrice, *Λεξικό του θεάτρου*, μτφ. Στρουμπούλη, Αγνή, Gutenberg, Αθήνα c2006, 306.

⁷⁷ Για παράδειγμα, τα έργα που έχουν ενταχθεί στην υποκατηγορία της Πολιτικής Επιθεώρησης παρουσιάζουν πολλά μεταθεατρικά στοιχεία (αντιμετώπιση του έργου ως παίγνιο, αναγνώριση της παρουσίας των θεατών, χρήση θεατρικών όρων). Παρόλα αυτά, ο δεσπότης ρόλος του στόχου των έργων μας ωθεί στο να τα εντάξουμε στη κατηγορία των Πολιτικών έργων.

⁷⁸ Για μια ανασκόπηση της παρουσίας της ελληνικής μυθολογίας στα έργα του Ι. Καμπανέλλη βλ. Χασάπη-Χριστοδούλου, Ευσεβία, *Η Ελληνική Μυθολογία στο Νεοελληνικό Δράμα: Από την εποχή του Κρητικού Θεάτρου έως το τέλος του 20ου αιώνα*, τόμος Β΄, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2002, 844-865. Πρβλ. επίσης την περιεκτική παρουσίαση του μύθου των Ατρείδων μέσα σε θεατρικά έργα, στο κείμενο του Ν. Παπανδρέου «Ο μύθος των Ατρείδων στο νεότερο θέατρο»: Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ΄, 11-18.

⁷⁹ Νέα Σκηνή του Εθνικού Θεάτρου, χειμερινή περίοδος 1992-93.

δείπνος αποτελεί κι αυτός μια άλλη εκδοχή του μύθου των Ατρείδων. Από την άλλη το *Πάροδος Θηβών* προσφέρει μια διαφορετική ματιά πάνω στη Θηβαϊκή μυθολογία. Και τα τρία μονόπρακτα επανεξετάζουν το έργο των μεγάλων αρχαίων τραγικών⁸⁰ και εισηγούνται διαφορετικές αναγνώσεις στις πράξεις και τα κίνητρα των ηρώων.

Το πρόσωπο του ομηρικού Οδυσσέα απασχόλησε πολύ τον Καμπανέλλη και σ' αυτόν επιστρέφει ξανά και ξανά, μέσω των έργων του. Για πρώτη φορά καταπιάνεται με το θέμα το 1952, όταν γράφει την πρώτη μορφή του *Οδυσσέα γύρισε σπίτι*. Το έργο έκτοτε ξαναδουλεύεται πολλές φορές, μέχρι να πάρει την τελική του μορφή το 1966. Χρονολογικά είναι το πρώτο έργο της κατηγορίας του Μεταθεάτρου, το οποίο προηγείται, μάλιστα κατά πολύ των άλλων, καθώς όλα τα υπόλοιπα γράφονται τη δεκαετία του 90' – κατά την ώριμη συγγραφική φάση του συγγραφέα. Τον Οδυσσέα συναντάμε ξανά ως κεντρικό πρόσωπο στο *Η τελευταία πράξη*. Τα δύο έργα παρουσιάζουν μια συνοχή ως προς το ύφος τους και ως προς το ήθος των χαρακτήρων. Κάτι που γίνεται πολύ συνειδητά, όπως καταλαβαίνουμε και απ' όσα αναφέρει ο ίδιος ο Καμπανέλλης: «Αφορμή να γράψω και δεύτερο έργο με κεντρικό χαρακτήρα τον Οδυσσέα ήταν η παράσταση του Θεάτρου Τέχνης το καλοκαίρι του 1990 στο Ηρώδειο με το *Οδυσσέα, γύρισε σπίτι*. Η παράσταση εκείνη ενεργοποίησε την ιδέα που ένιωθα και σαν εκκρεμότητα, να γράψω κι ένα “γυρισμό” τελικά στην Ιθάκη του Οδυσσέα που στο πρώτο έργο εγκατέλειπα στο νησί της Κίρκης»⁸¹.

Αναφορά στο έπος της Οδύσειας υπάρχει και στον τίτλο του μονόπρακτου *Ο Κανείς και οι Κύκλωπες ή η αναγνώριση*. Το έργο φέρει τον υπότιτλο «μια σύντομη και αφελής νυχτερινή κωμωδία»⁸². Το θέμα, όμως, πάνω στο οποίο στηρίζεται η πλοκή, δεν είναι ο μύθος του Ομηρικού ήρωα, ούτε ο ίδιος ο ήρωας παρουσιάζεται στη μορφή που τον συναντάμε στα άλλα δύο έργα που προαναφέρθηκαν. Ο μύθος σ' αυτό το έργο χρησιμοποιείται με έναν διαφορετικό, αλληγορικό τρόπο, ανακαλώντας εμμέσως τους αντιθετικούς ρόλους του Οδυσσέα και του Κύκλωπα, όπως αυτοί υπάρχουν στη συνείδηση του κοινού (ευφυής – απλοϊκός, αλλά και θύτης – θύμα). Παρόλο που και εδώ έχουμε την αμφισβήτηση του ρόλου των μυθικών ηρώων, το έργο διαφοροποιείται, ως προς τα επί μέρους χαρακτηριστικά του, από τα άλλα έργα της κατηγορίας. Η παρουσία του στοιχείου της αυτοαναφορικότητας είναι, εντούτοις, εντονότατη, καθώς το έργο αποτελεί μια 'ανοιχτή πόρτα' στη διαδικασία της θεατρικής συγγραφής.

⁸⁰ Θα μπορούσαν, για παράδειγμα, να θεωρηθούν ως ένας διάλογος με την τριλογία *Ορέστεια* του Αισχύλου και την τραγωδία *Οιδίπους Τύραννος* του Σοφοκλή. Πρβλ. το κείμενο του Θ. Γραμματά: «Μύθος και διακειμενικότητα στη δραματουργία του Ιάκωβου Καμπανέλλη»: Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 203-225.

⁸¹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ', 167.

⁸² Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 175.

Τέλος, το *Στη χώρα Ίψεν*, είναι – όπως διαφαίνεται ήδη από τον τίτλο – μια περιδιάβαση στον κόσμο του Νορβηγού συγγραφέα, και πιο συγκεκριμένα στο έργο του *Βρυκόλακες*. Όπως ακριβώς και στα έργα του που συνδιαλέγονται με τις αρχαίες τραγωδίες, έτσι και εδώ, ο Καμπανέλλης προσπαθεί να δώσει την άλλη πλευρά της ιστορίας και να δικαιώσει τους ‘παρεξηγημένους’ ήρωες του δραματουργικού στερεώματος. Και σε αυτό το έργο τα στοιχεία της διακειμενικότητας και της αναφοράς στην τέχνη του θεάτρου είναι πολύ έντονα. Αυτό θα γίνει καλύτερα κατανοητό στη συνέχεια, εξετάζοντας ένα προς ένα τα χαρακτηριστικά της κατηγορίας.

Ο χώρος

Ο χώρος παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στα Μεταθεατρικά έργα, λόγω της διττής του διάστασης. Με αυτό εννοούμε πως η πλοκή διαδραματίζεται κάπου ανάμεσα στον χώρο που έδρασαν και βίωσαν τα μεγάλα τους δράματα τα αρχέτυπα των ηρώων, και της θεατρικής σκηνής κατά τη διάρκεια μιας πρόβας ή μιας παράστασης. Αυτό υποδεικνύουν και οι σκηνικές οδηγίες στην αρχή του κάθε έργου. Στο *Γράμμα στον Ορέστη* ο συγγραφέας προτείνει: «η σκηνή να είναι σε συνθήκες πρόβας. Τα ελάχιστα πράγματα που χρειάζονται να είναι τα πρόχειρα και άσχετα που χρησιμοποιούμε στις δοκιμές»⁸³. Στο ίδιο μοτίβο, αλλά σε μια κατάσταση πρόβας όταν πια πλησιάζει η παράσταση, κυμαίνεται και το σκηνικό στο *Ο Δείπνος* («Και το έργο αυτό γράφτηκε για να παίζεται – χωρίς σκηνικά και ενδυμασίες εποχής – σε μορφή πρόβας. Ωστόσο το τραπέζι πρέπει να είναι στρωμένο όπως σε μια παράσταση»⁸⁴). Και στα δύο μονόπρακτα υπάρχει ταυτόχρονα ένας άλλος, ‘υποτιθέμενος’ χώρος, που όπως εξηγήσαμε, είναι ο προσωπικός χώρος των τραγικών ηρώων – η κάμαρα της Κλυταιμνήστρας στο πρώτο, και το αγροτικό σπίτι του Φόλου στο Άργος, στο δεύτερο.

Στο *Πάροδος Θηβών* δεν υπάρχουν καθόλου σκηνικές οδηγίες. Το πού βρισκόμαστε εξηγείται κατά τη διάρκεια της παράστασης, στο εισαγωγικό μέρος που εκφωνείται από έναν χαρακτήρα, ο οποίος παρουσιάζεται αρχικά στο κοινό με την ιδιότητα του ηθοποιού. Με αυτή την τεχνική – κατά την οποία η σκηνή ορίζεται, ακριβώς, ως μια θεατρική σκηνή, πάνω στην οποία οι θεατές πρέπει να φανταστούν τον υποτιθέμενο χώρο – επιτυγχάνεται η αίσθηση που δίνεται στα άλλα δύο μονόπρακτα μέσω των σκηνικών πρόβας. Μοιάζει λοιπόν να έχουμε δύο στάδια προετοιμασίας μιας παράστασης, στα δύο πρώτα μονόπρακτα, και μια παράσταση στο τρίτο και τελευταίο μονόπρακτο της τριλογίας.

⁸³ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 25.

⁸⁴ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 39.

Ο χώρος στο *Οδυσσέα γύρισε σπίτι* είναι το νησί της Κίρκης. Ο συγγραφέας ‘δανείζεται’ την ιδέα από το έπος του Ομήρου, αλλά ο χώρος στον οποίο ξεδιπλώνει την πλοκή του έργου δεν ταυτίζεται κατ’ ουδένα λόγο με αυτόν της ραψωδίας Κ’ της *Οδύσσειας*. Αυτό οφείλεται στο ότι ο στόχος του έργου δεν είναι να πει ξανά την ιστορία του Οδυσσέα, αλλά την ιστορία του όποιου ‘Οδυσσέα’, του οποίου «ο μύθος του έχει τόσο υπερτροφήσει που ο σπόρος του έχει αφανιστεί»⁸⁵. Η ιστορία ‘κινείται’ από την ακροθαλασσιά, σε ένα χώρο αντίστοιχο μιας σύγχρονης βουλής, στα ανάκτορα της Κίρκης και τέλος στη βεράντα ενός ξενοδοχείου. Σε κάθε περίπτωση γίνεται φανερό πως ο χώρος λειτουργεί συμβολικά, και εσκεμμένα αποκλίνει από τα ομηρικά τοπία.

Ο καμπανελλικός Οδυσσέας επιστρέφει τελικά στην Ιθάκη στο *Η τελευταία πράξη*. Και εδώ ο χώρος είναι μια αναφορά στο ομηρικό έπος, αλλά όπως ακριβώς και στο *Οδυσσέα γύρισε σπίτι*, το σκηνικό είναι σύγχρονο. Το ανάκτορο του Οδυσσέα στην Ιθάκη, μετατρέπεται σε «αρχοντικό της οικογένειας Λαερτιάδη»⁸⁶, στον κήπο του οποίου εκτυλίσσεται όλο το έργο. Ο χώρος, λοιπόν, είναι ταυτόχρονα η πολυπόθητη πατρίδα του Οδυσσέα, αλλά και ο όμορφος κήπος της έπαυλης μιας σύγχρονης εύπορης οικογένειας.

Το μεταθεατρικό στοιχείο στο έργο *Στη χώρα Ίψεν* σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με τη χρήση της παραμέτρου του χώρου. Και σε αυτό το έργο ο χώρος είναι η σκηνή του θεάτρου (εδώ η σκηνή μετά το τέλος μιας παράστασης των *Βρυκολάκων*). Στην αρχή του έργου παρακολουθούμε τον Νυχτοφύλακα να πηγαиноέρχεται από το παρασκήνιο στο προσκήνιο. Έτσι ακριβώς, ολόκληρο το έργο κινείται μέσα και έξω στο έργο του Ίψεν, μεταφέροντάς μας από το εσωτερικού ενός θεάτρου, στη Νορβηγία του 19^{ου} αιώνα, και – σύμφωνα με μια άλλη ανάγνωση του έργου – στον εσωτερικό κόσμο ενός ανθρώπου του θεάτρου (του Νυχτοφύλακα).

Στο *Ο Κανείς και οι Κύκλωπες* έχουμε μια μικρή διαφοροποίηση στον χώρο, σε σχέση με τα άλλα έργα. Στο προλογικό σημείωμα ο χώρος περιγράφεται ως εξής: «[...] στο ευρύχωρο γραφείο του συγγραφέα. Ένα μεγάλο καλοφτιαγμένο τραπέζι με την επιτραπέζια λάμπα εργασίας αναμμένη, ένας καναπές, δύο ελαφρές πολυθρόνες και μεγάλο χαλί στο πάτωμα. Αυτά αρκούν»⁸⁷. Η διαφοροποίηση έγκειται στο ότι εδώ δεν επιχειρείται να δοθεί μια εντύπωση σκηνής – είτε με μια άμεση παρουσίαση ενός χώρου πρόβας ή παράστασης, είτε με την χρήση “θεάτρου εν θεάτρω” και την παρουσία μιας ‘σκηνής’ πάνω στη σκηνή (*Η τελευταία πράξη*). Κι όμως, και εδώ ο χώρος έχει μια δεύτερη – αν όχι και μια τρίτη – διάσταση. Σε πρώτο επίπεδο έχουμε το γραφείο ενός

⁸⁵ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Β’, 208.

⁸⁶ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ’, 169.

⁸⁷ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ’, 177.

καταξιωμένου θεατρικού συγγραφέα. Σε ένα δεύτερο, συμβολικό επίπεδο, έχουμε την οπτικοποίηση του εσωτερικού εργαστηρίου του δημιουργού – τις πνευματικές του διεργασίες, τη σχέση του με τους χαρακτήρες που δημιουργεί, και το υλικό του εν γένει, καθώς και τους προβληματισμούς του ως προς την ουσιαστικότητα του κοινωνικού ρόλου που επιτελεί. Εν τέλει, θα μπορούσαμε να πούμε πως ο θεατής βρίσκεται σε συνεχή αμφιταλάντευση για το κατά πόσον παρακολουθεί τα όσα διαδραματίζονται στο γραφείο ή στο μυαλό του συγγραφέα (κάτι αντίστοιχο με αυτό που είδαμε στο *Στη χώρα Ίψεν*).

Ο χρόνος

Στο Μεταθέατρο, όπως ακριβώς ο χώρος, έτσι και ο χρόνος είναι διπλός – κάτι που, όπως κατανοούμε, είναι αλληλένδετο με την αυτοαναφορική φύση των έργων και που, όπως θα δούμε, ισχύει και στους χαρακτήρες.

Έτσι λοιπόν, στο τρίπτυχο *Ο δείπνος* έχουμε, από τη μια, τον χρόνο της παράστασης και, από την άλλη, το μυθικό χρονικό παρόν των τραγικών ηρώων. Στο *Γράμμα στον Ορέστη* η Κλυταιμνήστρα εμφανίζεται στη σκηνή κρατώντας καφέ και τσιγάρο, αλλά ακολούθως λέει την ιστορία της που στηρίζεται στα τραγικά γεγονότα για τα οποία έχουν γράψει αιώνες πριν οι αρχαίοι τραγικοί ποιητές. Η ιστορία που αφηγείται, καθώς και ο τρόπος που μεταχειρίζεται τον λόγο, σέβονται το υποτιθέμενο απώτερο χρονικό πλαίσιο του μύθου – δεν περιέχουν, δηλαδή, αναχρονιστικά στοιχεία, όπως συμβαίνει σε κάποια από τα Πολιτικά έργα. Παράλληλα, όμως, τόσο ο λόγος όσο και τα αφηγούμενα γεγονότα παραμένουν οικεία στον θεατή, καθώς είναι απαλλαγμένα από οποιοδήποτε στοιχείο που θα τα περιόριζε σε ένα μακρινό παρελθόν.

Κάτι ανάλογο έχουμε και στο μονόπρακτο *Ο δείπνος*. Στο προλογικό σκηνοθετικό σημείωμα, ο συγγραφέας κάνει αναφορά σε «υποτιθέμενο χρόνο», ο οποίος είναι λίγα χρόνια μετά τον θάνατο της Κλυταιμνήστρας και του Αίγισθου⁸⁸. Και εδώ, όμως, είναι ξεκάθαρο πως πρόκειται για ηθοποιούς που ‘δανείζονται’ την ταυτότητα των τραγικών ηρώων, στο πλαίσιο ενός σύγχρονου θεατρικού δρώμενου. Βρισκόμαστε ταυτόχρονα στο ‘τότε’ και σε μια αναπαράσταση του ‘τότε’ που λαμβάνει χώρα στο ‘τόρα’.

Στο *Πάροδος Θηβών* έχουμε ακόμη πιο έντονη την επισήμανση του διπλού χρόνου, λόγω του προλόγου που αναφέραμε και κατά την εξέταση του χώρου. Στον πρόλογο, ο ηθοποιός – ο οποίος παρουσιάζεται με την ιδιότητά του αυτή – κινείται ελεύθερα ανάμεσα στα δύο χρονικά επίπεδα. Έτσι, συνομιλώντας με τους θεατές στο ‘τόρα’ της παράστασης, εξηγεί πως πρέπει να υποθέσουν το ‘τότε’ του μύθου: «... κυρίες και κύριοι, βρισκόμαστε

⁸⁸ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 39.

σ' ένα λόφο έξω απ' τη Θήβα, τη γνωστή σας, κυρίως από τις τραγωδίες, Θήβα»⁸⁹. Συνεχίζει δε, αναφερόμενος στην αρχαία πόλη, άλλα και περιγράφοντας ταυτόχρονα αυτό που θα μπορούσε να είναι εικόνες από μια σύγχρονη πόλη. («Από δω πάνω βλέπω καθαρά την αρχαία πόλη, όταν μάλιστα δεν έχει κάπνα ή ομίχλη διακρίνω τα ανάκτορα, τους ναούς, τα αρχοντόσπιτα... ως και τα συνεργία που δουλεύουνε στον δημόσιο δρόμο»⁹⁰). Η πόλη της Θήβας, ούσα χρονικά φορτισμένη με τις δύο αυτές διαστάσεις, αποκτά μια διαχρονική αξία, κάτι που φαίνεται να είναι ο χρονικός προσανατολισμός στα περισσότερα έργα της κατηγορίας.⁹¹

Το έργο *Βρυκόλακες* γράφεται το 1881 και ανεβαίνει για πρώτη φορά μόλις την επόμενη χρονιά, αναφέρεται, δε, στη σύγχρονη του εποχή. Από την άλλη το έργο του Καμπανέλλη *Στη χώρα Ίψεν* εκδίδεται αρχικά στο περιοδικό *Θεατρικά Τετράδια* (τχ. 25) τον Μάρτιο του 1993. Στην αρχή του έργου καλλιεργείται η ψευδαισθηση, όπως εξηγήσαμε, πως ο χώρος και ο χρόνος του έργου ταυτίζονται με τον χώρο και τον χρόνο της παράστασης (κτίριο θεάτρου στις αρχές του της δεκαετίας του 90, ή καλύτερα σε έναν αδιευκρίνιστο χρόνο, πάντα σύγχρονο της εκάστοτε παράστασης). Ακολούθως παρακολουθούμε μια σειρά από σκηνές οι οποίες παρουσιάζουν την προϊστορία των Ίπενικών χαρακτήρων – ο υποτιθέμενος χρόνος τοποθετείται στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα, όταν οι μεσόκοποι χαρακτήρες του Ίψεν βρίσκονταν ακόμα στη νεότητά τους. Παρατηρείται, επομένως, μεγάλη ομοιότητα στη χρήση του χρόνου ανάμεσα στο μονόπρακτο *Στη χώρα Ίψεν* και στο τρίπτυχο *Ο δείπνος* (πέραςμα από τον χρόνο της παράστασης στον χρόνο του μύθου).

Περνώντας, τώρα, στα δύο έργα που έχουν ως κοινό σημείο αναφοράς τη χρήση του μύθου του Οδυσσέα, διακρίνεται το εξής οξύμωρο: ο χρόνος είναι *την ίδια ώρα* σύγχρονος του παρόντος των θεατών και κοντά στον μύθο του ήρωα. Στο *Οδυσσέα γύρισε σπίτι* (που ανεβαίνει για πρώτη φορά το 1966) διαβάζουμε στις οδηγίες του συγγραφέα «Το έργο διαδραματίζεται σε σύγχρονη Εποχή, καμιά εικοσαριά χρόνια μετά τον Β' τρωικό πόλεμο»⁹². Στο *Η τελευταία Πράξη* ο ήρωας επιστρέφει κρυφά στην Ιθάκη, φοβούμενος τους πολιτικούς του αντιπάλους – τους οποίους είχαμε συναντήσει στο *Οδυσσέα γύρισε σπίτι*. Αντιλαμβανόμαστε πως έχει περάσει κάποιο χρονικό διάστημα από τότε, εφόσον πληροφορούμαστε πως οι αντίπαλοι αυτοί δεν υπάρχουν πια, και πως η –

⁸⁹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 71.

⁹⁰ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 71.

⁹¹ Ως προς αυτό εντοπίζουμε κάποια ομοιότητα με τον χρόνο στα Πολιτικά έργα του συγγραφέα, και ειδικότερα στις Πολιτικές Επιθεωρήσεις.

⁹² Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Β', 213. Σύμφωνα με τον 'μύθο' του Καμπανέλλη, ένας δεύτερος Τρωικός πόλεμος έχει ακολουθήσει τον πρώτο (τον οποίο γνωρίζουμε από την *Ιλιάδα* του Ομήρου). Σε αυτόν τον δεύτερο πόλεμο, κορυφαίος ήρωας αναδείχθηκε ο Οδυσσέας, διογκώνοντας την ήδη μεγάλη φήμη του.

πάλαι ποτέ – μεγάλη φήμη του ήρωα, έχει πλέον μετριαστεί κατά πολύ. Και στα δύο έργα τα σκηνικά, οι χαρακτήρες και το κοινωνικό περιβάλλον σκιαγραφούνται ως σύγχρονα, και επομένως έρχονται σε αντίθεση με την ‘ηλικία’ του μύθου του Οδυσσέα. Στις δύο αυτές περιπτώσεις δεν έχουμε μεταφορά από τον ένα χρόνο στον άλλο, αλλά συνύπαρξη, ή ακόμη σύμπτυξη δύο χρόνων.

Τέλος, στο *Ο Κανείς και οι Κύκλωπες* ο χρόνος αναφέρεται ως: «Στα τωρινά χρόνια, κάποια νύχτα κατά τις δέκα με έντεκα»⁹³. Σε αντίθεση με τα υπόλοιπα έργα της κατηγορίας, σε αυτό το μονόπρακτο δε μεταφερόμαστε σε κάποιο μακρινό παρελθόν, ούτε ο χρόνος είναι ασαφής ή έχει διπλή διάσταση. Αντίθετα είναι πολύ συγκεκριμένος και παραμένει στα ‘τωρινά χρόνια’ από την αρχή μέχρι το τέλος. Υπάρχει, ωστόσο, μια διαφορετική χρονική μετατόπιση, καθώς το μεγαλύτερο μέρος του έργου αποτελεί μια μεταφορά εμπειρίας του κεντρικού χαρακτήρα, η οποία παρουσιάζεται με μια μορφή σκηνικής αναπαράστασης⁹⁴. Μεταφερόμαστε, δηλαδή, στα όσα έχουν συμβεί λιγότερο από δύο ώρες πριν (ο κύριος Κανείς αναφέρει στην αφηγηματική του εισαγωγή, λίγο πριν η ιστορία συνεχιστεί με αναπαράσταση «... είναι περίπου εννέα η ώρα»⁹⁵).

Η ταυτότητα των χαρακτήρων

Στο Μεταθέατρο διακρίνουμε τριών ειδών χαρακτήρες. Τους χαρακτήρες-ηθοποιούς, τους χαρακτήρες-είδωλα κλασικών θεατρικών ηρώων, και τους χαρακτήρες-ανθρώπους του θεάτρου. Είναι φανερό πως και τα τρία ήδη χαρακτήρων έχουν άμεση σχέση με την τέχνη του θεάτρου. Επιπλέον, δεν είναι λίγοι οι χαρακτήρες της κατηγορίας αυτής που συνδυάζουν στοιχεία δύο, ή και των τριών ειδών χαρακτήρων.

Αριθμητικά υπερέχουν οι χαρακτήρες-ηθοποιοί, που παρουσιάζουν, ίσως, και το μεγαλύτερο ενδιαφέρον, γιατί πραγματώνουν την τεχνική του ‘θεάτρου εν θεάτρω’. Στο *Γράμμα στον Ορέστη* οι ενδείξεις για κάτι τέτοιο περιορίζονται στην είσοδο της Κλυταιμνήστρας στη σκηνή. Η ηθοποιός, σύμφωνα με τις σκηνικές οδηγίες, μπαίνει κρατώντας καφέ και τσιγάρο. Ανεβαίνει, δηλαδή, στη σκηνή ως ηθοποιός που ετοιμάζεται για πρόβα. Σβήνοντας το τσιγάρο και έχοντας ετοιμάσει τη σκηνή – («Παίρνει μερικά χαρτιά και τα τοποθετεί σαν “δήθεν” σκόρπια μπροστά και πλάι απ’ το τραπέζι, στο πάτωμα»⁹⁶) – η ηθοποιός παίρνει τον ρόλο της αρχαίας ηρωίδας και παραμένει σ’ αυτόν μέχρι και το τέλος του μονόπρακτου. Με άλλα λόγια, δεν αρθρώνει ούτε μία λέξη σαν να μην είναι η Κλυταιμνήστρα.

⁹³ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ’, 177.

⁹⁴ Βλ. Δραματοποιημένη Αφήγηση, Ενότητα Β2, Κατηγορίες Εκφοράς.

⁹⁵ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ’, 181.

⁹⁶ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ’, 25.

Αντίθετα, στο μονόπρακτο *Ο δείπνος* οι χαρακτήρες ξεκινούν ευρισκόμενοι στους ρόλους τους ως ήρωες μια άλλης αρχαίας τραγωδίας, αλλά το έργο κλείνει με την εξής υπέρβαση: ο χαρακτήρας που ορίζεται ως «ο ηθοποιός που παίζει τον Αίγισθο», απευθυνόμενος στους θεατές λέει μεταξύ άλλων: «...κυρίες και κύριοι, δεν διακόπτουμε την πρόβα που παρακολουθείτε, αλλά απλώς αυτό το μονόπρακτο τελειώνει κάπως απότομα... γι' αυτό έχω παρακληθεί από τον συγγραφέα να σας πω ότι λείπουν κάποιες φράσεις που του ήταν αδύνατο να τις βρει... [...] ... πάντως, εμείς εδώ στις δοκιμές, αυτό που καταλάβαμε είναι ότι ίσως να είμαστε τα πρόσωπα μιας ιστορίας που από κληρονομικό οίστρο και πάθος γινόμαστε η μηχανή μιας παράλογης και μάταιης σκληρότητας και αυτοκαταστροφής»⁹⁷.

Από το πιο πάνω απόσπασμα εξάγεται το συμπέρασμα πως ο συγγραφέας επιχειρεί να δημιουργήσει την ψευδαίσθηση ότι στο σημείο αυτό μιλά ο ηθοποιός που υποδύεται τον Αίγισθο. Αυτό το κομμάτι, επομένως, παρουσιάζεται να μην είναι μέρος του έργου, αλλά μια εξωκειμενική επικοινωνία του ηθοποιού – ως πραγματικό πρόσωπο – με τους θεατές. Η προσπάθεια να παρουσιαστούν οι ηθοποιοί ως οντότητες ‘του εκτός του έργου κόσμου’ τονίζεται και από το ότι ο συγγραφέας υπαγορεύει την αναφορά του πραγματικού ονόματος του ηθοποιού που υποδύεται έναν από τους χαρακτήρες του έργου. Επιπλέον, ο ηθοποιός παρουσιάζεται να είναι ο μεσάζων ανάμεσα στον συγγραφέα και τους θεατές, αλλά και να προβαίνει σε σχολιασμό του έργου και του ρόλου των χαρακτήρων μέσα σε αυτό. Στην πραγματικότητα, βέβαια, αυτός ο επίλογος δεν παύει να είναι μέρος του έργου – και επομένως, δεν παύει να είναι μέρος της φύσης του χαρακτήρα αυτή η, φαινομενική, μετάβασή του μέσα και έξω από το έργο.

Το *Πάροδος Θηβών*, όπως αναφέραμε, αρχίζει με ένα προλογικό κομμάτι της ίδιας φύσης με τον επίλογο του *Ο δείπνος*, που μόλις είδαμε. Ένας από τους χαρακτήρες μιλά στους θεατές ως ηθοποιός του έργου – το οποίο υποτίθεται πως δεν έχει ακόμα ξεκινήσει – και τους πληροφορεί σχετικά με τον χώρο και τους χαρακτήρες του. Κλείνει τον λόγο του κάνοντας σαφές ότι ακολούθως θα ‘μεταβεί’ σε μια άλλη πραγματικότητα: «Σας υπενθυμίζω μόνο ότι η αυλόπορτα είναι εδώ που βγαίνω τώρα και απ’ όπου θα ξαναμπώ ευθύς αμέσως σαν ένας απ’ αυτούς που αφήνουν τη Θήβα και φεύγουνε...»⁹⁸.

Το έργο *Η τελευταία πράξη* θα μπορούσε να θεωρηθεί ολόκληρο μια ιδιαίζουσα περίπτωση “θεάτρου εν θεάτρω”. Οι χαρακτήρες στο έργο ετοιμάζονται για μια ιδιαίτερη παράσταση. Ο Θιασάρχης εξηγεί: «εδώ δεν έχουμε ένα γραμμένο θεατρικό έργο που θα το μάθουμε και θα το παρουσιάσουμε...! πρέπει να υποδυθούμε τα πρόσωπα μιας ιστορίας

⁹⁷ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 67-68.

⁹⁸ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 71.

που – Θεού θέλοντος – πρόκειται να συμβεί στ’ αλήθεια...! Δηλαδή σαν να λέμε ξεκινάμε αντίστροφα...! θα παραστήσουμε κάτι πραγματικό, που θα μπορούσε εκ των υστέρων να γραφτεί σαν έργο και να ‘ναι και ενδιαφέρον...!’⁹⁹. Κάποιοι από τους χαρακτήρες αυτού του θεατρικού δρώμενου είναι επαγγελματίες ηθοποιοί, ενώ άλλοι (όπως η Πηνελόπη και ο Τηλέμαχος) είναι ήρωες που θα υποδυθούν μια άλλη εκδοχή του εαυτού τους. Κάτι αντίστοιχο καλείται να κάνει και ο Οδυσσεύς στο *Οδυσσέα γύρισε σπίτι*, αλλά αντιδρά, επιλέγοντας να δημιουργήσει εκ νέου τον εαυτό του και να μη δεχθεί την εκδοχή του εαυτού του που θέλουν να του επιβάλουν.

Ο Θιασάρχης στο *Η τελευταία Πράξη* είναι ένας ιδιαίτερος ενδιαφέρων χαρακτήρας. Είναι ηθοποιός και θιασάρχης ενός ασήμαντου θιάσου που περιοδεύει στην επαρχία, μέχρι που αναλαμβάνει να σκηνοθετήσει τον ερχομό που Οδυσσέα με τρόπο τέτοιο, ώστε να δημιουργήσει μια νέα πραγματικότητα. Είναι ο χαρακτήρας που κινεί τα νήματα τόσο του θεατρικού έργου, όσο και του έργου που προετοιμάζεται μέσα σε αυτό.

Ο πιο πολυδιάστατος χαρακτήρας της κατηγορίας των Μεταθεατρικών έργων είναι, κατά πάσαν πιθανότητα, ο Μάντερς στο *Στη χώρα Ίψεν*. Διαβάζουμε στην παρουσίαση των προσώπων του έργου: «ΜΑΝΤΕΡΣ: ο γνωστός πάστορας από τους “Βρυκόλακες” και ταυτόχρονα ο ηθοποιός που τον υποδύεται»¹⁰⁰. Δεν υποδύεται δηλαδή, απλώς, τον ηθοποιό, ο οποίος με τη σειρά του υποδύεται τον πάστορα Μάντερς των *Βρυκόλακων*, αλλά είναι ταυτόχρονα και οι δύο. Καθ’ όλη τη διάρκεια του μονόπρακτου ο χαρακτήρας αυτός ‘ισορροπεί’ με μαεστρία ανάμεσα σε αυτές τις δύο φύσεις, με την πλάστιγγα να γέρνει λίγο περισσότερο πότε προς τη μία και πότε προς την άλλη, αλλά χωρίς ποτέ να αποχωρίζεται κάποια από τις δύο. Πλησιάζει, ως προς αυτό, τους χαρακτήρες του τρίπτυχου *Ο δείπνος*, αλλά ο Μάντερς δεν περιορίζεται σε μία μόνο μετάβαση από τη μια του φύση στην άλλη, ούτε τα σχόλια του πάνω στα γεγονότα και τους χαρακτήρες του έργου περιορίζονται σε μία μόνο προλογική ή επιλογική παρέμβαση. Αντίθετα, ολόκληρο το έργο είναι οι δικές τους παρεμβάσεις πάνω στους *Βρυκόλακες*. Την ίδια ώρα – και ακριβώς λόγω αυτής της φύσης – ενισχύεται σταδιακά η εντύπωση πως ο ήρωας αυτός δεν είναι άλλο από ένα πλάσμα της φαντασίας του Νυχτοφύλακα.

Κάτι ανάμεσα σε πραγματικά πρόσωπα και αποκυήματα της συνείδησης του χαρακτήρα που ονομάζεται ως ‘ο κύριος Κανείς’, είναι και οι ήρωες¹⁰¹ του *Ο Κανείς και οι Κύκλωπες*. Είναι οι άνθρωποι που ενέπνευσαν τον Κανένα να δημιουργήσει τα έργα του ή/και οι χαρακτήρες των έργων του, αυτοί καθαυτοί, που ‘ζωντανεύουν’ και τον

⁹⁹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ’, 180.

¹⁰⁰ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ’, 94.

¹⁰¹ Εξαίρεση αποτελεί, βεβαίως, ο ‘κύριος Κανείς’.

επισκέπτονται. Ολόκληρο το μονόπρακτο φαίνεται να είναι ένα ‘παιχνίδι’ ανάμεσα στις δύο αυτές ιδέες. Οι χαρακτήρες αυτοί έχουν και ‘κατά κόσμον’ ονόματα, διαφορετικά από αυτά που έχουν στα έργα του συγγραφέα Κανενός. Από τη μια φαίνεται να είναι απλοί λαϊκοί άνθρωποι – από την άλλη, όμως, ποτέ δεν εξηγούν πως κατάφεραν να βρεθούν στο γραφείο του συγγραφέα, και θεωρούν προσβολή την υπόνοια διάρρηξης. Επιπλέον, ο μόνος μάρτυρας της παρουσίας τους είναι ο Κανείς (όπως ακριβώς και στο *Στη χώρα Ίψεν* ο Μάντερς συνομιλεί μονάχα με τον Νυχτοφύλακα¹⁰²).

Τέλος, στους χαρακτήρες-ανθρώπους του θεάτρου κατατάσσεται ο θεατρικός συγγραφέας Κανείς (*Κανείς και οι Κύκλωπες*), ο Νυχτοφύλακας του θεάτρου και πρώην ηθοποιός (*Στη χώρα Ίψεν*), και ο Θιασάρχης (*Η τελευταία πράξη*). Οι χαρακτήρες αυτοί μας παρουσιάζουν διάφορες πτυχές της θεατρικής τέχνης και λειτουργούν είτε ως υποκινητές της δράσης είτε ως δημιουργοί μιας πλαστής πραγματικότητας. Για τον λόγο αυτό, στην κατηγορία χαρακτήρων-θεατρανθρώπων θα μπορούσαμε να εντάξουμε και τον Πρωθυπουργό από το *Οδυσσέα γύρισε σπίτι*, γιατί παρόλο που δε σχετίζεται εξ επαγγέλματος με το θέατρο, λειτουργεί ως σκηνοθέτης και ως δημιουργός μιας τέτοιας πλαστής πραγματικότητας.

Η θεματική

Το θέμα στα Μεταθεατρικά έργα είναι, σε πρώτο επίπεδο, η διαδικασία παραγωγής ενός θεατρικού έργου (*Ο Κανείς και οι Κύκλωπες*) ή μιας θεατρικής παράστασης (τρίπτυχο *Ο δείπνος, Οδυσσέα γύρισε σπίτι, Η τελευταία πράξη*). Ουσιαστικός θεματικός πυρήνας των έργων της κατηγορίας, είναι η θεώρηση της ζωής ως θεατρικό δρώμενο ή, συχνά, ως ένα δράμα το οποίο ‘οφείλει’ να οδηγηθεί σε κάποια λύση, αλλά και η σχετικότητα στη διάκριση ανάμεσα σε πραγματικό και πλαστό, ζωή και θέατρο.

Άλλα θεματικά μοτίβα που συναντάμε κατ’ επανάληψη σε αυτή την κατηγορία είναι:

- Η σχέση αρχέτυπου και πραγματικού προσώπου (*Ο Κανείς και οι Κύκλωπες*), συχνά σε συνδυασμό με το θέμα του ‘πραγματικού εγώ’ ενός ήρωα, που δεν ανταποκρίνεται στο ‘μυθικό εγώ’ του (π.χ. η Κλυταιμνήστρα στο *Γράμμα στον Ορέστη* και ο Οδυσσέας στο *Οδυσσέα γύρισε σπίτι*).

¹⁰² Στο *Στη χώρα Ίψεν* ο Μάντερς επιμένει να είναι μόνος με τον Νυχτοφύλακα, ζητώντας του να διώξει έναν δεύτερο φύλακα, του οποίου ακούμε μόνο τη φωνή. Ο ίδιος ο Μάντερς δεν απευθύνει ποτέ τον λόγο στον άλλο φύλακα, και εκείνος με τη σειρά του φαίνεται να αγνοεί την παρουσία του Μάντερς, συνομιλώντας μόνο με τον Νυχτοφύλακα.

- Το στοιχείο της κληρονομικότητας, ή αλλιώς της επανάληψης μιας ιστορίας σαν αποτέλεσμα μια κληροδοτούμενης μοίρας από την οποία οι ήρωες δε μπορούν να ξεφύγουν (*Γράμμα στον Ορέστη, Ο δείπνος, Στη χώρα Ίψεν*).
- Η υποκρισία και η υποκριτική, ο καθωσπρεπισμός και η ηθική κατάπτωση (*Γράμμα στον Ορέστη, Στη χώρα Ίψεν*).

Ο στόχος

Αν θεωρήσουμε πως πιθανοί στόχοι ενός έργου είναι να προβληματίσει, να ψυχαγωγήσει ή να νουθετήσει (ή συνδυασμός αυτών των τριών), τότε θα λέγαμε πως ο στόχος των Μεταθεατρικών έργων είναι να προβληματίσουν. Λέγοντας αυτό εννοούμε πως ο στόχος τους είναι να προσφέρουν είτε μια άλλη οπτική πάνω σε θέματα και πρόσωπα γνωστά είτε ακόμη να προσφέρουν μια εκ των έσω θεώρηση της θεατρικής τέχνης και επομένως να λειτουργήσουν σαν εναλλακτικές θεατρικές μελέτες. Στοχεύουν, λοιπόν, στο να προβληματίσουν, θέτοντας στη διάθεση του θεατή μίαν ανάγνωση γνωστών μύθων και ηρώων, την οποίαν μπορεί να επεξεργαστεί κατά βούληση – δηλαδή κάτι αντίστοιχο που επιχειρείται με ένα θεωρητικό κείμενο. Ο Καμπανέλλης εξηγεί αναφερόμενος στο έργο *Στη χώρα Ίψεν*: «Αν ήμουν θεωρητικός του θεάτρου, το έμμοно κέφι μου να ψάξω αυτά τα πρόσωπα και την τραγική περιπέτειά τους θα τη διοχέτευα σε μια μελέτη. Δεν είμαι όμως, κι έτσι τα συναναστράφηκα προσπαθώντας να φανταστώ την προϊστορία τους, καταστάσεις και συμβάντα απ' το παρελθόν τους, που τα αναφέρουν σαν καθοριστικά της μοίρας τους, και τα έγγραφα στη μορφή απ' όπου και κατάγονται, τη θεατρική»¹⁰³.

A2.δ. Κατηγορία Τέταρτη: Θέατρο του μη-λογικού

Ο όρος αυτός θεωρήθηκε ως ο πιο δόκιμος για να χαρακτηρίσει δύο έργα της μέσης συγγραφικής περιόδου του συγγραφέα, τα οποία παρουσιάζουν επαρκή κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους για να ενταχθούν στην ίδια κατηγορία. Αναφερόμαστε στα: *Η αποικία των τιμωρημένων* και *Ο γορίλας και η Ορτανσία*. Έχουν απορριφθεί οι όροι μοντέρνο ή μεταμοντέρνο θέατρο, γιατί κρίθηκαν ασαφείς και γενικοί. Ούτε ο όρος 'θέατρο του παραλόγου' θεωρήθηκε κατάλληλος, καθώς τα δύο έργα που θα δούμε, φέρουν μερικά μόνο από τα χαρακτηριστικά του τι είναι ευρέως αναγνωρισμένο ως θέατρο

¹⁰³ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 93.

του παραλόγου¹⁰⁴. Για παράδειγμα, συναντάμε μεν στοιχεία όπως το θέμα του παραλόγου του σύγχρονου καθημερινού βίου, οι γκροτέσκ σκηνές και η αντι-ηρωοποίηση των χαρακτήρων, αλλά απουσιάζουν άλλα θεμελιώδη, όπως η μη συνοχή του χώρου και του χρόνου και ο κατακερματισμός της ταυτότητας των χαρακτήρων. Καταλήγουμε, λοιπόν, στον όρο 'Θέατρο του μη λογικού', για να αποφευχθεί η συνολική ταύτιση της κατηγορίας αυτής με τις κατηγορίες που αναφέραμε, αλλά ταυτόχρονα για να τονιστεί πως το βασικό διακριτικό χαρακτηριστικό αυτών των έργων είναι ο εσκεμμένος υποσκελισμός της λογικής, σε ότι αφορά στη συμπεριφορά των χαρακτήρων.

Το *Ο γορίλλας και η Ορτανσία* ολοκληρώνεται το 1989, και είναι το αποτέλεσμα της δουλειάς του συγγραφέα πάνω στο προγενέστερο, ομώνυμο μονόπρακτό του, του 1952. Ο ίδιος ο Καμπανέλλης χαρακτηρίζει το έργο ως «μια τρελή κωμωδία ή φάρσα ή παραμύθι ή παραβολή ή ένα παιχνίδι για τέσσερις ηθοποιούς, και όσους θεατές θέλουν να παίξουν μαζί τους, σε τρεις εικόνες και τρεις εκδοχές για το τέλος»¹⁰⁵. Από αυτούς τους χαρακτηρισμούς αντιλαμβανόμαστε την πρόθεσή του να πειραματιστεί με τη μορφή και το περιεχόμενο του έργου, αντί του να μείνει πιστός στις επιβολές της λογικής και της θεατρικής αληθοφάνειας. Παρατίθενται, όντως, τρεις διαφορετικές εκδοχές του τέλους αφήνοντας την ευχέρεια στους θεατές να εννοήσουν, να φανταστούν, ακόμη και να προσφέρουν κι άλλες. (Ο χαρακτήρας με το όνομα Φίλιππος εξηγεί απευθυνόμενος στο κοινό: «Κυρίες και Κύριοι, έτσι τελειώνει η δεύτερη εκδοχή, αλλά υπάρχει και μία τρίτη...! δεν αποκλείεται εσείς να έχετε κι άλλες, αλλά εμείς μόνο τρεις διαθέτουμε... πάντως εάν μας στείλετε στοιχεία για άλλες, ο συγγραφέας έχει δια συμβολαίου υποχρέωση να τις επεξεργαστεί... και εμείς θα τις παρουσιάσουμε...»¹⁰⁶). Αν το έργο αυτό προσομοιάζει σε κάτι στο 'Θέατρο του παραλόγου', είναι σε αυτό ακριβώς το ανοιχτό τέλος και στο ότι δεν επιθυμεί να δώσει απαντήσεις, αλλά ερεθίσματα.

Αριθμώντας τα δικά του ερεθίσματα, αυτά που τον ώθησαν να γράψει το *Η αποικία των τιμωρημένων*, ο Καμπανέλλης αναφέρει, ανάμεσα σε άλλα, μια επίσκεψή του «σ' ένα – άλλοτε – ναζιστικό στρατόπεδο συγκεντρώσεως που είχε γίνει αξιοθέατο για τουρίστες. Με όλες τις σύγχρονες ανέσεις»¹⁰⁷. Έχοντας βιώσει ο ίδιος τις θηριωδίες που υπέφεραν οι κρατούμενοι σε αυτούς τους χώρους βασανισμού και αφανισμού, φαίνεται να επιχειρεί να

¹⁰⁴ «Θέατρο του παραλόγου: Αισθητική κατηγορία της σύγχρονης δραματουργίας που έχει την αφετηρία της στο Παρίσι της δεκαετίας του 1950. Με βασικούς εκπροσώπους τους Α. Adamov, Ε. Albee, F. Arrabal, S. Beckett, J. Genet, Ε. Ionesco επικεντρώνεται στην υπαρξιακή αγωνία του μεταπολεμικού ανθρώπου, ο οποίος αδυνατεί να κατανοήσει τον παραλογοισμό του καθημερινού βίου. [...]». Πηγή: *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2007, 836.

¹⁰⁵ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Δ', 159.

¹⁰⁶ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Δ', 227.

¹⁰⁷ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Θ', 101.

δώσει, μέσα από το έργο του, τον παραλογισμό που κρύβει μια τέτοιου είδους οικονομική εκμετάλλευση του χώρου, αλλά και της ιστορίας του.

Το έργο έχει τον ίδιο τίτλο με ένα διήγημα του Φ. Κάφκα, το οποίο πραγματεύεται τον παραλογισμό και τη διαστροφή των λειτουργιών μιας ‘δικαιοσύνης’ απάνθρωπης και απόλυτης, και επομένως άδικης. Στο θεατρικό του ο Καμπανέλλης κρατά πολλά από τα στοιχεία του διηγήματος. Απουσιάζει, όμως, από τους χαρακτήρες του ο ταξιδιώτης, ο οποίος στο διήγημα αποτροπιασμένος καταδικάζει τον απάνθρωπο μηχανισμό απόδοσης δικαιοσύνης. Αντί αυτού – και ενώ όλοι οι χαρακτήρες του έργου βιώνουν ως απόλυτα λογικό τον παραλογισμό που εκτυλίσσεται – στο ρόλο του κριτή δεν παραμένει κανείς άλλος παρά μόνον οι θεατές. Όπως και στο *Ο γορίλλας και η Ορτανσία*, αλλά ακόμη περισσότερο εδώ, οι θεατές βρίσκονται στην άβολη θέση να παρακολουθούν μια παράλογη, εξωπραγματική – και για αυτό – ανοίκεια κατάσταση, που ταυτόχρονα όμως, έχει σαφείς αναφορές σε πολύ οικείες συμπεριφορές της καθημερινότητας.

Ο χώρος

Ο χώρος στα δύο έργα παρουσιάζει συγκλίσεις, αλλά και αποκλίσεις. Από τη μια έχουμε ένα ‘λίβινγκ ρουμ’ εύπορης οικογένειας, και από την άλλη έναν χώρο που εξυπηρετεί, την ίδια ώρα, ως δικαστήριο, τόπος βασανιστηρίων και τόπος θεάματος. Στο πρώτο έργο υπάρχουν στοιχεία που τοποθετούν τη δράση κάπου στην Ελλάδα, ενώ στο δεύτερο απουσιάζει η οποιαδήποτε γεωγραφική αναφορά. Εντούτοις, ακόμα και στο πρώτο, ο τόπος δε φαίνεται να περιορίζεται αναγκαστικά στην Ελλάδα, αφού ούτε οι χαρακτήρες ούτε ο χώρος έχουν ιδιαίτερο ‘εθνικό χρώμα’.¹⁰⁸

Εκ πρώτης όψεως, τα σκηνικά και των δύο έργων (πάντα σύμφωνα με τις σκηνικές οδηγίες) θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν και σε ένα άκρως ρεαλιστικό έργο: ένα πλούσιο σπίτι και ένας χώρος ψυχαγωγίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να προκαλείται ακόμα μεγαλύτερη έκπληξη στον θεατή με τα όσα διαδραματίζονται μπροστά του. Δημιουργείται, τρόπον τινά, ένα εφέ ανοικείωσης, με το να βλέπει μη προβλέψιμες συμπεριφορές σε ένα συνηθισμένο περιβάλλον. Επιπλέον, και στα δύο έργα υπάρχει και μια δεύτερη λειτουργία του χώρου, κατά την οποία – σύμφωνα με την άποψη των χαρακτήρων – εξυπηρετεί έναν ‘άνωτερο σκοπό’. Στο σπίτι του καθηγητή, στο *Ο γορίλλας*

¹⁰⁸ Το έργο *Η αποικία των τιμωρημένων* γράφεται και παρουσιάζεται κατά τη διάρκεια της επταετούς δικτατορίας και γι’ αυτό αποφεύγεται εσκεμμένα η άμεση αναφορά στην ελληνική πραγματικότητα. Όπως και τα έργα που εντάξαμε στην κατηγορία των Πολιτικών, έτσι κι αυτό το έργο αποτελεί έναν τρόπο κεκαλυμμένης μετάδοσης πολιτικού μηνύματος μέσω της έμμεσης απεικόνισης της σκοτεινής ελληνικής πραγματικότητας της εποχής. Θεωρούμε, όμως, πως η πολιτική στόχευση έρχεται σε δεύτερη μοίρα σε σχέση με τα πανανθρώπινα μηνύματα του έργου, αλλά και την προσπάθεια ανανέωσης των συγγραφικών του τρόπων που φαίνεται να επιχειρεί ο συγγραφέας (έστω κι αν αυτό σχετίζεται και με τους τότε περιορισμούς).

και η *Ορτανσία*, υπάρχει ένα κρυμμένο εργαστήριο, όπου ο πρωταγωνιστής διεξάγει πυρηνικά πειράματα. Στο *Η αποικία των τιμωρημένων*, αυτό που «ένας ανύποπτος και μη ειδοποιημένος επισκέπτης» θα νόμιζε «σαν μια ‘συσκευή πανόραμα’ για μικρούς και μεγάλους»¹⁰⁹, είναι στην πραγματικότητα μια μηχανή βασανισμού και εκτέλεσης. Αυτή η δεύτερη λειτουργία του χώρου αποτελεί το βασικό σημείο αναφοράς και την κινητήριο δύναμη της πλοκής των έργων.

Ο χρόνος

Ομοίως με τον χώρο, ο χρόνος είναι μάλλον γενικός στα δύο έργα της κατηγορίας. Για το *Ο γορίλλας και η Ορτανσία* αναφέρεται στις σκηνικές οδηγίες: «Εποχή, η αρχή της δεκαετίας του 1950 – όχι υποχρεωτικά [...]»¹¹⁰. Η πλοκή και οι χαρακτήρες του έργου δεν έχουν στοιχεία που να τους δεσμεύουν σε μια συγκεκριμένη χρονολογία. Το *Η αποικία των τιμωρημένων*, από την άλλη, δεν έχει καμιά απολύτως χρονική αναφορά. Εκείνο που φαίνεται να αφορά τον συγγραφέα, είναι να γίνει φανερό πως τα έργα διαδραματίζονται στη σύγχρονη εποχή, τον παραλογισμό της οποίας θέλει να θίξει.

Η ταυτότητα των χαρακτήρων

Η άποψη πως τα δύο έργα που εξετάζουμε υπάγονται στην ίδια κατηγορία, στηρίζεται κυρίως στην παράμετρο των χαρακτήρων. Πιο συγκεκριμένα, στην ιδιάζουσα συμπεριφορά των χαρακτήρων, οι οποίοι παρουσιάζονται να εκλαμβάνουν ως απόλυτα φυσιολογικές, καταστάσεις τις οποίες οι θεατές αντιλαμβάνονται ως παράλογες. Για παράδειγμα στο *Ο γορίλλας και η Ορτανσία* ένας από τους χαρακτήρες είναι ένας γορίλλας, τον οποίον οι υπόλοιποι χαρακτήρες αντιμετωπίζουν ως ανθρώπινο ον, και μάλιστα ως συνεργάτη τους κατά τη διεξαγωγή ενός πυρηνικού πειράματος (έχοντας πάντα συναίσθηση πως πρόκειται για γορίλλα). Στην περίπτωση του *Η αποικία των τιμωρημένων*, (ένα πολυπρόσωπο έργο) όλοι αντιμετωπίζουν χωρίς κανένα ίχνος δυσφορίας, αλλά αντίθετα με μεγάλο ενθουσιασμό και ενδιαφέρον, τον βασανισμό και την επικείμενη εκτέλεση ενός ανθρώπου. Στο έργο παρακολουθούμε την προετοιμασία για την εκτέλεση, την οποία όλοι – συμπεριλαμβανομένου και του ενόχου (που ποτέ δε μαθαίνουμε αν είναι πράγματι ένοχος για κάποιο έγκλημα) – τη βιώνουν ως μια παράσταση και ως μια μορφή ψυχαγωγίας.

Οι χαρακτήρες στο *Ο γορίλλας και η Ορτανσία* διαφέρουν από αυτούς στο *Η αποικία των τιμωρημένων* ως προς το ότι είναι πιο ολοκληρωμένοι. Αυτό οφείλεται σε

¹⁰⁹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Θ', 105-106.

¹¹⁰ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Δ', 163.

πολύ μεγάλο βαθμό στον τύπο των αφηγήσεων που υπάρχουν στο κάθε έργο. Για παράδειγμα, η παράλογη συμπεριφορά του Καθηγητή στο πρώτο έργο, εξηγείται μέσα από μια σύντομη μεν, κατατοπιστική δε, Αφήγηση Ανάμνησης.¹¹¹ Αντίθετα οι δύο σύντομες Αφηγήσεις Ανάμνησης¹¹² στο *Η αποικία των τιμωρημένων* μοιάζουν περισσότερο με παραλήρημα, την αλήθεια του οποίου αμφισβητεί κι ο ίδιος ο αφηγητής. Επιπλέον οι χαρακτήρες στο *Ο γορίλλας και η Ορτανσία* έχουν, υποτυπώδη έστω, στοιχεία εθνικής, ιδεολογικής και θρησκευτικής ταυτότητας, κάτι που δεν ισχύει στο *Η αποικία των τιμωρημένων*. Αξίζει να σημειωθεί, τέλος, πως *Η αποικία των τιμωρημένων* είναι το έργο του Καμπανέλλη που φέρει τα περισσότερα στοιχεία ‘θεάτρου του παραλόγου’, τα βασικότερα των οποίων είναι, η ασάφεια στον χρόνο και τον χώρο, αλλά και αυτή ακριβώς η έλλειψη εθνικής ταυτότητας των χαρακτήρων.

Η θεματική

Βασικός θεματικός άξονας των έργων της κατηγορίας του ‘Μη λογικού’ είναι το παράλογο του σύγχρονου κόσμου. Συμφώνως με το ειδικότερο θέμα του κάθε ενός από τα έργα, έμφαση δίνεται – από τη μια – στο παράλογο κατά την εφαρμογή της επιστήμης, καθώς και στη νευρωτική φύση του σύγχρονου ανθρώπου (*Ο γορίλλας και η Ορτανσία*), και – από την άλλη – στο παράλογο κατά την απόδοση δικαιοσύνης και την επιβολή εξουσίας, και κυρίως στην τυφλή υπόταξη του σύγχρονου ανθρώπου στην ασύδοτη οικονομική εκμετάλλευση των πάντων (*Η αποικία των τιμωρημένων*).

Ο στόχος

Η στόχευση των δύο έργων, θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι η επισήμανση αυτού ακριβώς του ‘μη λογικού’ του σύγχρονου κόσμου. Αυτό επιτυγχάνεται με τη συγχώνευση παράδοξων και νατουραλιστικών στοιχείων με ένα φαινομενικά ρεαλιστικό περιβάλλον (π.χ. μια αίθουσα θεάματος στην οποία θα πραγματοποιηθεί μια εκτέλεση στο *Η αποικία των τιμωρημένων*, ή σύναψη ερωτικής σχέσης ανάμεσα σε έναν γορίλλα και μια γυναίκα, σύμφωνα με τη μία εκδοχή του τέλους του *Ο γορίλλας και η Ορτανσία*). Εν τέλει, στόχος των έργων της κατηγορίας είναι να κάνουν τους θεατές να συνειδητοποιήσουν πως αυτό που στην πρώτη ματιά φαίνεται παράξενο και εξωπραγματικό δεν απέχει πολύ από την πραγματικότητα και πως τα ζώδια ένστικτα και η ανάλητη συμπεριφορά είναι ιδίων του χαρακτήρα του σύγχρονου ανθρώπου.

¹¹¹ Βλ. Παράρτημα 1, Αφήγηση 1.2.50.

¹¹² Βλ. Αφηγήσεις 1.2.100. και 1.2.101.

Α2.ε. Κατηγορία Πέμπτη: Εσωτερικό θέατρο

Η κατηγορία αυτή, καθώς και η κατηγορία του ‘Μη λογικού’, περιλαμβάνουν έργα που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν γενικότερα ως ‘μοντέρνο θέατρο’. Πρόκειται, βέβαια, για δύο διαφορετικές κατευθύνσεις της μοντέρνας θεατρικής γραφής. Έχουμε ήδη δει τα έργα του Καμπανέλλη που κινούνται στις παρυφές του ‘θέατρου του παραλόγου’. Εδώ θα συναντήσουμε δύο έργα που χαρακτηρίζονται από έντονη εσωτερικότητα ή καλύτερα, που αναπαριστούν με θεατρικά μέσα τη δράση που εκτυλίσσεται εντός μιας (ή και περισσοτέρων) ψυχής/συνείδησης. Πρόκειται για τα έργα *Ο αόρατος θίασος* και *Μια συνάντηση κάπου αλλού*. Και τα δύο έργα – όπως και εκείνα της προηγούμενης κατηγορίας – είναι πονήματα της τελευταίας συγγραφικής φάσης του Καμπανέλλη.

Ο χώρος

Στα Εσωτερικά έργα κύριο πεδίο δράσης είναι η ‘συνείδηση’ του πρωταγωνιστή. Όπως και στις κατηγορίες των Πολιτικών έργων και του Μεταθέατρου, ο χώρος είναι υπό μία έννοια διπλός. Σε πρώτο επίπεδο υπάρχει ο ‘χώρος του σώματος’, και σε δεύτερο – και σημαντικότερο για την πλοκή – ο χώρος της ψυχής, ή της συνείδησης, ή του ονείρου.

Στην περίπτωση του *Ο αόρατος θίασος*, ο χώρος του σώματος είναι το υπνοδωμάτιο των χαρακτήρων που ορίζονται ως ‘ο Οικοδεσπότης’ και ‘η Σύζυγος’. Ο χώρος του σώματος είναι στατικός (παραμένει σε όλο το έργο το υπνοδωμάτιο) και η δράση που εκτυλίσσεται εδώ ελάχιστη. Πέραν από ελάχιστα σημεία κατά τα οποία ο Οικοδεσπότης συνδιαλέγεται με τον χαρακτήρα που αναφέρεται ως ‘ο Γείτονας’, καθώς και κάποιες σύντομες ερωταποκρίσεις ανάμεσα στο ζευγάρι, όλο το υπόλοιπο έργο διαδραματίζεται μέσα στο όνειρο – ή ίσως στις σκέψεις και τις αναμνήσεις των δύο βασικών ηρώων.

Ακόμα όμως και στα σημεία που η δράση φαίνεται να είναι ‘εξωτερική’, ο διάλογος εξακολουθεί να είναι ασυνεχής και ο λόγος κατακερματισμένος, δίνοντας την εντύπωση πως απ’ όσα ακούγονται, κάποια μόνο αρθρώνονται, ενώ άλλα αποτελούν σκέψεις των χαρακτήρων. Καθώς το μεγαλύτερο μέρος του έργου είναι η αναπαράσταση του εφιάλτη ή των εφιαλτικών σκέψεων των χαρακτήρων, ο χώρος έχει την πρωτεύουσα ιδιότητα να μεταβάλλεται ανάλογα με την εκάστοτε ανάμνηση, όνειρο ή σκέψη. Έχουμε, δηλαδή, από τη μια τον κόσμο της ψυχής του Οικοδεσπότη, από την άλλη τον κόσμο της ψυχής της Σύζυγου, και παράλληλα το δωμάτιο των δύο. Οι δύο πρώτοι χώροι/κόσμοι δε διασταυρώνονται ποτέ, καθώς συνειδητά οι δύο χαρακτήρες (αλλά και υποβοηθούμενοι

από την επιλογή της νύχτας ως χρόνου) υπάρχουν – και επικοινωνούν – ελάχιστα στην ‘πραγματική’ διάσταση του δωματίου.

Στο *Μια συνάντηση κάπου αλλού* (παρ)ακολουθούμε τις διάφορες φάσεις της ζωή ενός ανθρώπου. Ο ‘εξωτερικός’ χώρος σε αυτό το έργο δεν είναι στατικός. Οι ενότητες του έργου ορίζονται ως “εικόνες και αναμνήσεις” και παρόλο που και εδώ ο χώρος κινείται συνεχώς ανάμεσα στο πραγματικό και το φανταστικό – στο μέσα και στο έξω της ψυχής του ήρωα – δεν υπάρχει μια συγκεκριμένη ‘πραγματική βάση’, όπως είναι το υπνοδωμάτιο στον *Αόρατο θίασο*. Αντιθέτως, η δράση τοποθετείται – εξωτερικά – στο χώρο που υπήρξε ο ήρωας στην κάθε φάση της ζωής του.

Η μετάβαση από έξω – ‘μέσα’ και αντίστροφα, σημαίνεται συχνά με μια αλλαγή στον φωτισμό, ή στον τόνο και στο ύφος του λόγου των χαρακτήρων. Για παράδειγμα, στην αρχή της έκτης “Εικόνας και ανάμνησης”, ο φωτισμός είναι εστιασμένος στα πρόσωπα των χαρακτήρων, οι οποίοι «για ένα διάστημα μιλούν χωρίς να κινούνται, μια ομιλούσα εικόνα»¹¹³. Η δράση εδώ είναι εσωτερική, ακούμε δηλαδή τις σκέψεις των χαρακτήρων. Αμέσως μετά η δράση γίνεται εξωτερική και η ίδια σκηνή επαναλαμβάνεται, με τα λόγια κι όχι με τις σκέψεις των ηρώων πλέον. Η εναλλαγή αυτή συνεχίζεται σε όλο το έργο, χωρίς να είναι πάντα τόσο ξεκάθαρα οριοθετημένη. Ως προς τον εξωτερικό χώρο, τοποθετούμαστε στη σύγχρονη Ελλάδα, συχνά και με πολύ συγκεκριμένες τοπικές αναφορές (π.χ. οδός Αχαρνών στην Αθήνα, λιμάνι του Πειραιά). Ο τόσο συγκεκριμένος – εξωτερικά – χώρος έρχεται σε έντονη αντιδιαστολή με το φανταστικό και το ονειρικό του εσωτερικού, με τρόπο που να ‘φωτίζεται’ ακόμα περισσότερο ο δεύτερος.

Ο χρόνος

Ο χρόνος σ’ αυτήν την κατηγορία χαρακτηρίζεται, επίσης, από έντονη πολλαπλότητα. Ας ξεκινήσουμε κάνοντας πιο σαφή μια διάκριση στην οποία έχει ήδη γίνει λόγος, εξετάζοντας την παράμετρο του χώρου. Πρόκειται για τη διάκριση ανάμεσα σε ‘εξωτερική’ και ‘εσωτερική’ δράση. Εξωτερική δράση ονομάζουμε τα όσα διαδραματίζονται σε αυτό που θα χαρακτηρίζαμε ως ‘πραγματικό κόσμο’ – ή καλύτερα στον ‘εντός του έργου πραγματικό κόσμο’. Αντίθετα, η εσωτερική δράση είναι τα όσα συμβαίνουν μέσα στη συνείδηση των πρωταγωνιστών. Η διάκριση εσωτερικής και εξωτερικής δράσης θα μας φανεί χρήσιμη κατά την εξέταση των άλλων παραμέτρων.

Σε ότι αφορά στην παράμετρο του χρόνου, έχουμε το χρόνο της εσωτερικής δράσης, που συχνά αφορά σε μνήμες, και επομένως είναι παρελθοντικός – ή σε όνειρα, όποτε και είναι πιο αόριστος. Εφόσον, βεβαίως, πρόκειται για ‘αντικατοπτρισμούς’ της

¹¹³ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ’, 109.

συνείδησης, με αναφορά, ως επί το πλείστον, σε παλαιότερες εμπειρίες, τόσο στις μνήμες όσο και στα όνειρα, ο χρόνος είναι κατά κανόνα παρελθοντικός, και το στοιχείο της αοριστίας και της φαντασίας υπάρχει πάντα – πότε σε μεγαλύτερο και πότε σε μικρότερο βαθμό.

Καθώς ακολουθούμε το ‘ταξίδι’ των κεντρικών χαρακτήρων μέσα στο χρόνο, βρισκόμαστε σε μια συνεχή χρονική μεταβολή. Οι ίδιοι χαρακτήρες είναι πότε παιδιά, πότε νέοι, πότε μεσήλικες, χωρίς απαραίτητα να υπάρχει γραμμικότητα ή συνοχή στη μετάβασή τους από τη μια ηλικία στην άλλη. Αναφορές σε συγκεκριμένες χρονικές στιγμές εντοπίζονται διάσπαρτες στα έργα άμεσα («ήταν μια απένταρη από καλή οικογένεια κι εγώ γιος εργάτη πλούσιος κιάλας στα τριάντα μου, απ’ τους πιο λαμπρούς ανατέλλοντες αστέρες του ’60...»¹¹⁴) ή έμμεσα μέσα από ιστορικο-πολιτικές αναφορές («... γι’ αυτά τα επεισόδια στα σύνορα κάθε λίγο και λιγάκι, τα οποία είναι αυτουνού του Μουσολίνι δουλειές...»¹¹⁵). Υπάρχει, λοιπόν, μια συγκεκριμένη χρονική τοποθέτηση¹¹⁶ στην εξωτερική δράση των έργων, αλλά αυτό φαίνεται να βρίσκεται σε δεύτερο πλάνο. Σε πρώτο πλάνο είναι ο εσωτερικός χρόνος, ο χρόνος της ψυχής – αφού μας αφορά ο τρόπος που αυτή μεγαλώνει και μεταβάλλεται από τη γέννηση μέχρι τον θάνατο του ήρωα.

Η ταυτότητα των χαρακτήρων

Καθοριστική για την κατηγορία των Εσωτερικών έργων είναι η συνιστώσα της ταυτότητας των χαρακτήρων. Στα δύο αυτά έργα ο συγγραφέας αναπτύσσει και δραματοποιεί την ίδια ιδέα, την οποία αρθρώνει με σαφήνεια ο ‘Νέος’ στο *Ο αόρατος θίασος*: «γι’ αυτό κι όσο γερνά κανείς πολλαπλασιάζεται... εγώ έχω βεβαιωθεί ότι κανένας μας δεν είναι ένας, είναι πολλοί! γι’ αυτό συχνά νιώθουμε τόσο σκόρπιοι... φυσικό δεν είναι; Με μια ψυχή πώς να ταΐσεις άλλους πέντ’ έξι... και ξέρετε και κάτι άλλο, θα είχαμε φτάσει στο αδιαχώρητο αν οι άλλοι δεν ήταν άυλοι, διαφανείς...»¹¹⁷. Αυτή η ιδέα βρίσκει την πλέον άρτια δραματοποιημένη της πραγμάτωση στο άλλο έργο της κατηγορίας, το *Μια συνάντηση κάπου αλλού*. Ας δούμε, όμως, την κάθε μία των περιπτώσεων ξεχωριστά.

Στο *Ο αόρατος θίασος* έχουμε αφενός τους δύο βασικούς χαρακτήρες οι οποίοι είναι ‘κανονικές’ ανθρώπινες οντότητες, και αφετέρου τους χαρακτήρες φαντάσματα/οράματα/σκιές. Πρόκειται για φιγούρες που πέρασαν από τις ζωές των δύο βασικών χαρακτήρων και τις ‘στοίχειωσαν’. Το έργο ξεκινά με μια ομάδα χαρακτήρων/φαντασμάτων να κάθεται σε μια αίθουσα αναμονής, περιμένοντας τον ένα

¹¹⁴ Από το *Ο αόρατος θίασος*: Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Δ’, 96.

¹¹⁵ Από το *Μια συνάντηση κάπου αλλού*: Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ’, 98.

¹¹⁶ Κατ’ αντιστοιχία με τον συγκεκριμένο εξωτερικό χώρο που είδαμε.

¹¹⁷ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Δ’, 123.

από τους κύριους ήρωες να εξέλθει από τον πραγματικό κόσμο και να εισέλθει στον κόσμο του ονείρου ή της μνήμης. Ειδικότερα τον περιμένουν να παραδεχτεί πως αισθάνεται την παρουσία τους, και να τους αντιμετωπίσει. Είναι οι ανοιχτοί του λογαριασμοί, οι άνθρωποι που έβλαψε ή αδίκησε και που πλέον υπάρχουν μόνο σαν μέρος της συνείδησής του (είτε γιατί έχουν πεθάνει είτε γιατί δεν είναι πια μέρος της ζωής του). Ένας αντίστοιχος ‘αόρατος θίασος’ ακολουθεί και τη ‘Σύζυγο’, τον άλλο κεντρικό χαρακτήρα του έργου. Οι δύο αυτοί μυστικοί κόσμοι είναι προσωπικοί για τον καθένα και δε συναντιόνται ποτέ μέσα στο έργο (με εξαίρεση τους κοινούς φίλους του ζευγαριού, που παρίστανται στις αναμνήσεις και των δύο).

Οι χαρακτήρες που ανήκουν στον ‘θίασο’, αναπαριστούν τις σκηνές από τη ζωή των δύο βασικών χαρακτήρων – όπως αυτές υπάρχουν στη μνήμη τους ή στα όνειρά τους. Και οι ίδιοι οι κεντρικοί ήρωες λαμβάνουν μέρος στις αναμνήσεις, με τον εαυτό τους να παρουσιάζεται σε κάποιες περιπτώσεις από άλλο θεατρικό χαρακτήρα, όταν πρόκειται για σκηνή κατά την οποία ο ήρωας βρισκόταν σε νεαρότερη ηλικία. Αυτό φαίνεται να ‘υπογραμμίζει’ την ιδέα ότι οι χαρακτήρες σε διαφορετικές φάσεις της ζωής τους έχουν υπάρξει και έχουν ενεργήσει ως διαφορετικές οντότητες.

Στο *Μια συνάντηση κάπου αλλού* βλέπουμε επί σκηνής αυτό ακριβώς: την πορεία ενός ανθρώπου, ο οποίος, μεγαλώνοντας ‘μαζεύει’, σταδιακά, και ‘κουβαλά’ μαζί του, τους διαφορετικούς του εαυτούς. Έχουμε, δηλαδή, πέντε θεατρικούς χαρακτήρες (Παιδί, Έφηβος, Νέος, Μεσήλικας, Ηλικιωμένος) που αποτελούν κομμάτια της ίδιας ανθρώπινης οντότητας.¹¹⁸

Σε αντίθεση με τον *Αόρατο θίασο* – όπου συναντάμε τους δύο κεντρικούς ήρωες μεσήλικες και αναδρομικά μαθαίνουμε το παρελθόν τους μέσα από τις αναπαριστώμενες μνήμες τους – η ζωή του κεντρικού ήρωα στο *Μια συνάντηση κάπου αλλού* παρουσιάζεται γραμμικά. Στην αρχή του έργου έχουμε μόνο τον χαρακτήρα ‘Παιδί’, αλλά στην πορεία στο πλάι του έρχονται να προστεθούν ένας-ένας οι υπόλοιπες πτυχές-ηλικίες. Σε κάθε περίπτωση ένας από αυτούς μπορεί να συνδιαλέγεται με τους υπόλοιπους χαρακτήρες του έργου (εξωτερική δράση), εφόσον οι άλλοι δεν είναι παρά μόνο μέρος του δικού του ‘αόρατου θιάσου’¹¹⁹. (Μπορούμε, μάλιστα, να διακρίνουμε τη διακειμενικότητα των δύο έργων, σε μια έμμεση αναφορά στο *Αόρατο θίασο*, η οποία εντοπίζεται στο μεταγενέστερο *Μια συνάντηση κάπου αλλού*: «... είναι ένας θίασος εδώ πιο κάτω που κάνει πρόβες μέχρι

¹¹⁸ Κάτι αντίστοιχο με αυτό που συμβαίνει σε κάποιες από τις αναμνήσεις στο *Ο αόρατος θίασος*, αλλά εδώ σε πολύ πιο ανεπτυγμένη μορφή.

¹¹⁹ Εξαίρεση αποτελεί ο χαρακτήρας ‘Ρακοςυλλέκτης’ ο οποίος αντιλαμβάνεται την παρουσία και των πέντε χαρακτήρων. Αυτό μάλλον οφείλεται στο ότι ο Ρακοςυλλέκτης παρουσιάζεται ως ένας διορατικός χαρακτήρας, ο οποίος μάλιστα περιγράφει τη δουλειά του ως ένα «ανθρωποσκοπείο»: Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ’, 139.

πρωίας...», αναφέρει ο Ρακοσυλλέκτης, εξηγώντας τη μουσική που ακούγεται, και θυμίζοντας τους 'αόρατους' θιάσους στο άλλο έργο, που υπήρχαν μόνο κατά τη διάρκεια της νύχτας. Στη συνέχεια μάλιστα οι σκηνικές οδηγίες αναφέρουν: «η μουσική εισβάλλει... αυτή τη φορά όμως μαζί με ομιλίες, γέλια, μια φωνή που τραγουδά... ακούγονται όλο και πιο δυνατά, σαν να πλησιάζουν και ν' απομακρύνονται περνώντας απ' το διπλανό δρόμο... ο ΗΛΙΚΙΩΜΕΝΟΣ μένει στη θέση του... οι άλλοι, όρθιοι όλοι, παρακολουθούν με έντονη πάλι την αίσθηση, τους αόρατους περαστικούς»¹²⁰).

Συνοψίζοντας, οι χαρακτήρες της κατηγορίας των Εσωτερικών έργων δρουν και υπάρχουν μέσα στη μνήμη – μέσα στα ενδότερα της ανθρώπινης ψυχής – χωρίς, όμως, να χάνουν ποτέ τελείως την επαφή με τον 'εξωτερικό' κόσμο. Είναι κατακερματισμένοι χαρακτήρες, όχι (ή όχι μόνο) με τη γενικότερη έννοια που τους συναντάμε στο μοντέρνο θέατρο ή το θέατρο του παραλόγου, αλλά επιπλέον – ή κυρίως – κυριολεκτικά και 'απτά'. Αποτελούν, εντέλει προσωποποίηση της πολλαπλότητας του ατόμου και δίνουν φωνή σε όσα συμβαίνουν εντός του μυαλού, της ψυχής και του ονείρου.

Η θεματική

Παρόλο που όπως είδαμε η εξωτερική δράση των έργων αυτών λαμβάνει χώρα στο σύγχρονο, αστικό, ελληνικό περιβάλλον, το γεγονός ότι η προσοχή είναι κυρίως στραμμένη στην εσωτερική δράση, μεταθέτει τη θεματική τους από τα τοπικά (βλ. Ρεαλιστικά έργα και Πολιτικό θέατρο), στα πανανθρώπινα ζητήματα. Απασχολεί, λοιπόν, πρωτίστως το θέμα της δυστυχίας των ανθρώπων που βρίσκονται στα μέσα ή στη δύση της ζωής τους. Δυστυχία που φαίνεται να προκύπτει τόσο από τα δικά τους λάθη και επιλογές, όσο και από τις επιταγές ενός αδυσώπητου κοινωνικού περιβάλλοντος.

Και στα δύο έργα παρακολουθούμε, κατά κάποιον τρόπο, την ανάπτυξη του ίδιου προβληματισμού, που συνοψίζεται ως εξής: η μοιραία σταδιακή υποταγή της αθωότητας, του ρομαντισμού και των αγνών ιδανικών, της παιδικής και της εφηβικής ηλικίας, στις φιλοδοξίες της νεότητας, και της επακόλουθης διεφθαρμένης και κορεσμένης συνείδησης της μέσης ηλικίας. Όλα αυτά, παρουσιάζονται να οδηγούν με μαθηματική ακρίβεια – και υπό το βάρος πάντοτε των εγκλημάτων (εντός και εκτός εισαγωγικών) που ο ήρωας διαπράττει κατά την ανήθικη μέση ηλικία του – σε μια τρομακτική φάση ωριμότητας/γηρατειών, κατά την οποία όλοι οι 'εαυτοί' του αλληλοσυγκρούονται επιζητώντας ο καθένας τη δική του δικαίωση. Εν ολίγοις, το βασικό θέμα σ' αυτή την κατηγορία είναι η πορεία της ψυχής του ανθρώπου – από τη αρχή μέχρι το τέλος της ζωής

¹²⁰ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ', 143.

του – και της ρήξης της ακεραιότητάς του μέσα στη σύγχρονη καπιταλιστική αστική κοινωνία.

Ο στόχος

Ο στόχος των Εσωτερικών έργων είναι η εμβάθυνση στην ψυχολογία των χαρακτήρων – και κατ’ επέκταση στην ψυχολογία του σύγχρονου ανθρώπου. Αυτό επιδιώκεται με την προσωποποιημένη παρουσίαση της εσωτερικότητας του ατόμου, είτε πρόκειται για τις διαφορετικές πτυχές του εαυτού του, είτε για τις μνήμες και τους ‘τόπους’ του νου του. Εντέλει, θα μπορούσαμε να πούμε πως αποσκοπούν στο να προβληματίσουν τον θεατή παρουσιάζοντάς του, με σάρκα και οστά, πάνω στη σκηνή, τον δικό του εσωτερικό κόσμο.

Επίμετρο

Πιο κάτω θα δούμε εν συντομία τα έργα τα οποία δεν εντάσσονται σε καμία από τις κατηγορίες που έχουμε ορίσει. Με εξαίρεση το έργο *Μια κωμωδία*, πρόκειται για έργα μικρής έκτασης, συχνά μονόπρακτα – συμπεριλαμβανομένων και κάποιων μονολόγων. Λόγω, ακριβώς, της συντομίας τους, μοιάζουν περισσότερο με ‘συγγραφικές ασκήσεις’ ή ‘συγγραφικά παιχνίδια’, χωρίς με αυτό να εννοούμε ότι υστερούν συγγραφικής δεινότητας.

Μια κωμωδία

Μέσα στη διετία 1995-97 ο Καμπανέλλης γράφει το έργο *Μια κωμωδία*. Ο τίτλος, σε αυτή την περίπτωση, είναι πέρα για πέρα ενδεικτικός της ταυτότητας του έργου. Όταν το έργο ανεβαίνει στο Ηρώδειο το 2002, ο συγγραφέας αναφέρει γι’ αυτό: «Κάποια στιγμή αισθάνθηκα την ανάγκη να γράψω μια κωμωδία. Και την έγραψα! Στα έργα μου υπήρχε πάντα μια υπόκρουση κωμικών στοιχείων, ακόμη και στα πιο τραγικά. Τώρα ήρθε η ώρα να το γλεντήσουμε...»¹²¹. Το έργο αυτό δε θα μπορούσαμε να το εντάξουμε στην ίδια κατηγορία με κάποιο άλλο, αν και σε πολλά από τα χαρακτηριστικά του πλησιάζει στην κατηγορία των Πολιτικών έργων. Είναι πολυπρόσωπο έργο, που παρουσιάζει έναν κόσμο φανταστικό, ο οποίος κάλλιστα θα μπορούσε να ιδωθεί ως μια αλληγορία που ασκεί καυστική σάτιρα στην ελληνική πραγματικότητα, αλλά και στα ανθρώπινα πάθη

¹²¹ «‘Μια κωμωδία’ του Καμπανέλλη στο Ηρώδειο», URL = <http://www.kathimerini.gr/122048/article/politismos/arxeio-politismoy/mia-kwmwdia-toy-kampanellh-sto-hrwdeio> [view date:20 Apr 2017]

γενικότερα. Απουσιάζει, όμως, ένας ξεκάθαρος πολιτικός στόχος – όπως συμβαίνει στις Πολιτικές Αλληγορίες. Από την άλλη πρόκειται για ένα έργο στ’ αχνάρια των αριστοφανικών κωμωδιών¹²², χωρίς όμως και πάλι να μπορούμε να ισχυριστούμε πως μπορεί να ενταχτεί στην κατηγορία του Μεταθέατρου – τα έργα της οποίας χαρακτηρίζονται από έντονη διακειμενικότητα. Έτσι επιλέγουμε να το ορίσουμε, απλώς, ως “μια κωμωδία”.

Ας δούμε, όμως, τα επί μέρους χαρακτηριστικά του. Ο χώρος είναι ο ‘κάτω κόσμος’, ο οποίος παρουσιάζεται αρχικά ως ένα ειδυλλιακό τουριστικό θέρετρο, για να καταλήξει ένα χαοτικό περιβάλλον αλόγιστης ανάπτυξης και κοινωνικής σήψης. Η έννοια του χρόνου δεν υπάρχει. Ο συγγραφέας σημειώνει: «Χρονολογία καμία»¹²³. Στοιχεία από τον μύθο, την αρχαιότητα και τη σύγχρονη εποχή απαρτίζουν τον κόσμο του έργου. Οι χαρακτήρες, παρομοίως, είναι θεοί και ημίθεοι της ελληνικής μυθολογίας, μεγάλες φυσιογνωμίες της αρχαιότητας και σύγχρονοι κοινοί θνητοί, που όλοι φαίνεται να έχουν πλήρη αντίληψη μιας πραγματικότητας, η οποία αποτελείται από ένα κράμα χρόνων και κόσμων. Κύριες θεματικές είναι τα αιώνια ανθρώπινα πάθη: τα σαρκικά πάθη, η υποκρισία, η αναξιοκρατία, η πολιτική ανηθικότητα, η αισχροκέρδεια. Ως προς τον στόχο, ως σημειωθεί πως είναι αυτός που το διαφοροποιεί εντονότερα από τα άλλα έργα – καθώς είναι το μόνο έργο το οποίο στοχεύει μεν στο να προβληματίσει μέσω της σάτιρας, αλλά πρωτίστως στοχεύει στο να προκαλέσει το γέλιο. Με άλλα λόγια στοχεύει στο να ψυχαγωγήσει.

Οι ‘μονόλογοι-διάλογοι’ και οι ‘διάλογοι-μονόλογοι’.

Στο συγγραφικό έργο του Ι. Καμπανέλλη εντοπίζουμε κάποια έργα τα οποία κινούνται ανάμεσα στον μονόλογο και τον διάλογο. Για να εξηγήσουμε καλύτερα τι εννοούμε με αυτό, ας κάνουμε αρχή με τους τρεις μονολόγους: *Αυτός και το πανταλόνι του*, *Ο επικήδειος* και *Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά*. Τα δύο πρώτα έργα έχουν ανέβει μαζί με το μονόπρακτο *Ο πανηγυρικός* (βλ. κατηγορία Πολιτικών έργων) κάτω από τον γενικό τίτλο «Τρεις σε μοναξιά»¹²⁴. Πράγματι το στοιχείο της μοναξιάς φαίνεται να είναι ο βασικός θεματικός άξονας των έργων αυτών, ειδικότερα, δε, στα *Αυτός και το πανταλόνι του* και *Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά*, έργα που θα μπορούσαν εύκολα να

¹²² Περισσότερα κοινά διακρίνουμε ανάμεσα στο *Μια κωμωδία* και στους *Βάτραχους* του Αριστοφάνη. Και τα δύο διαδραματίζονται στον Κάτω Κόσμο, ενώ κάποιοι από τους μυθικούς χαρακτήρες εμφανίζονται και στα δύο έργα. Εντούτοις δεν εντοπίζονται περεταίρω συγκλίσεις στον στόχο ή στην προβληματική, ούτε διαφαίνεται σαφής διακειμενικότητα.

¹²³ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ’, 244.

¹²⁴ Θέατρο Στοά, 1992-93.

θεωρηθούν το ένα λογική συνέχεια τους άλλου (ως προς το θέμα και το ύφος περισσότερο, παρά ως προς την πλοκή).

Στο *Αυτός και το πανταλόι του*, ο ήρωας – ένας μεσήλικας εργένης – διψά για επικοινωνία και, ελλείπει αυτής, καταφεύγει σε έναν μονόλογο, ο οποίος αποτελείται από εκφωνήσεις σκέψεών του, φανταστικών/νοητών διαλόγων, και διαλόγων/σκηνών, που είναι αναπαραστάσεις αναμνήσεων των παιδικών του χρόνων. Στους διαλόγους αυτούς ακούμε μόνο τη φωνή τους ενός (του χαρακτήρα που βρίσκεται στη σκηνή), ενώ το υπόλοιπο των διαλόγων – οι αποκρίσεις των άλλων προσώπων που απουσιάζουν από τη σκηνή – αφήνονται να εννοηθούν μέσα από τα λόγια και τις αντιδράσεις του.¹²⁵

Στο *Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά* – το τελευταίο έργο του συγγραφέα – συναντάμε έναν ηλικιακά μεγαλύτερο χαρακτήρα. Μετά τον θάνατο της γυναίκας του βιώνει κι αυτός μια δυσβάσταχτη μοναξιά που, σε συνδυασμό με τις αυπνίες που τον ταλαιπωρούν, γίνεται ακόμα πιο ανυπόφορη. Το έργο διαδραματίζεται, λοιπόν, κατά τη διάρκεια της νύχτας (κατ' ακρίβεια δύο νυχτών), που ο ήρωας, περιμένοντας να ξημερώσει, 'συνδιαλέγεται' νοητά, άλλοτε με τον Θεό, άλλοτε με ένα απροσδιόριστο φανταστικό ακροατή, αλλά, κυρίως, με τη νεκρή γυναίκα του.

Τέλος, στο *Ο επικήδειος*, ένας συγγραφέας συνομιλεί τηλεφωνικά με έναν άλλο συγγραφέα και του μεταφέρει τα όσα έγιναν στην κηδεία ενός τρίτου 'συναδέλφου' τους. Η μοναξιά εδώ, που δεν παύει ως θέμα να υποβόσκει, έρχεται να συνδυαστεί με την αγωνία του δημιουργού για υστεροφημία.

Όπως και στους μονολόγους που έχουμε δει πιο πάνω, παρομοίως και στον *Επικήδειο*, υπάρχει κάποιος εννοούμενος αποδέκτης του λόγου. Μόνο που εδώ παρατηρούμε την εξής διαφοροποίηση: ο αποδέκτης του λόγου δε βρίσκεται στην φαντασία του μονολογιστή. Έτσι, λοιπόν, ενώ ο κύριος Θωμάς μιλά νοερά στη γυναίκα του – η οποία, ως νεκρή, δε μπορεί να απαντήσει ή να αντιδράσει παρά μόνο μέσα στο μυαλό του – στον *Επικήδειο* υπάρχει 'πραγματικός' αποδέκτης του λόγου. Με τη χρήση του ευρήματος του τηλεφώνου, κάτι που θα ήταν διάλογος, μεταφέρεται στη σκηνή ως μονόλογος. Παρόλο που και πάλι ακούγεται μόνο μία φωνή, και όπως και πριν, οι υποτιθέμενες αντιδράσεις μεταφέρονται, εμμέσως, μέσω του μονολογιστή, εδώ ο (αντί)λόγος που δεν ακούγεται αποδεικνύεται πιο περιοριστικός. Στους άλλους

¹²⁵ Θα ήταν δυνατή η θεώρηση των τριών μονολόγων: *Αυτός και το πανταλόι του*, *Ο επικήδειος* και *Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά*, καθώς και του μονολόγου *Ο πανηγυρικός* – που είδαμε ως μέρος του τετράπτυχου *Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα* – μέσα από τη λογική μιας ειδολογικής κατηγοριοποίησης. Ο συσχετισμός με το είδος του δραματικού μονολόγου θα ήταν, ενδεχομένως, γόνιμος. Για το είδος του δραματικού μονολόγου και τις επί μέρους παραμέτρους που το προσδιορίζουν βλ. Καρατάσου, Κατερίνα, *Λανθάνων Διάλογος: Ο δραματικός μονόλογος στην νεοελληνική ποίηση (19^{ος}-20^{ος} αι.)*, Gutenberg, Αθήνα 2014.

μονολόγους ο μονολογιστής είναι ελεύθερος να ακολουθήσει τον ειρμό της σκέψης του – αφού οι αντιδράσεις των αποδεκτών του λόγου του ορίζονται, στην ουσία, από τον ίδιο. Ως αποτέλεσμα αυτού, οι δύο πρώτοι μονόλογοι έχουν περισσότερες αφηγήσεις, καθώς δεν υπόκεινται σε ουσιαστικό έλεγχο από άλλον χαρακτήρα.

Όπως καταλαβαίνουμε κι από τα πιο πάνω, παρόλο που αναφερόμαστε σε μονοπρόσωπα έργα, δεν απουσιάζει η ‘άλλη φωνή’. Θα ήταν ίσως καλύτερο να την ορίσουμε ως ‘η έξω φωνή’, αφού και στα τρία έργα οι ήρωες βρίσκονται μόνοι στο σπίτι τους, χωρίς τη σωματική εισβολή άλλου προσώπου στον χώρο τους. Εντούτοις, σε όλες τις περιπτώσεις υπάρχει η εισβολή της ‘έξω φωνής’. Αυτό συμβαίνει με τους ακόλουθους τρόπους:

- Οι φωνές που ακούγονται από έξω, από άτομα που δε βλέπουμε ποτέ στη σκηνή (π.χ. οι γειτόνισσες στο παράθυρο και ο άντρας από τον έρανο της ενορίας, στο *Αυτός και το πανταλόνι του*).
- Η φωνή του συνομιλητή στο τηλέφωνο, την οποία ποτέ δεν ακούμε απευθείας (σε ολόκληρο τον *Επικήδειο* και στις δύο σύντομες ‘διακοπές’ της μονοφωνίας, στο *Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά*).
- Οι άλλες φωνές (που εννοούνται ή μεταφέρονται εμμέσως) στους νοητούς διαλόγους και τις αφηγήσεις των μονολογιστών (*Αυτός και το πανταλόνι του*, *Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά*).

Στο μονόπρακτο *Ποιος ήταν ο κύριος* – παρόλο που πρόκειται για πολυπρόσωπο έργο – ένας από τους χαρακτήρες αναλαμβάνει σαφώς ενεργότερο φραστικό ρόλο. Ο ‘Κύριος’ του οποίου την ταυτότητα δε μαθαίνουμε ποτέ, είναι σαφώς ο κεντρικός ήρωας. Επιδίδεται, λοιπόν, σ’ ένα ‘ρεσιτάλ’ διαδοχικών αφηγήσεων, ενώ οι υπόλοιποι χαρακτήρες απλά τον ‘πλαισιώνουν’ με σύντομα σχόλια και ερωτήσεις. Κατά κάποιον τρόπο, από ένα σημείο του έργου κι έπειτα, έχουμε έναν – άτυπο έστω – μονόλογο.

Ενώ οι μονολογιστές του Καμπανέλλη αποζητούν διακαώς την επικοινωνία¹²⁶, οι χαρακτήρες δύο άλλων σύντομων έργων του, αδυνατούν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους, παρά τη σωματική τους εγγύτητα. Αναφερόμαστε στα μονόπρακτα: *Η οδός*¹²⁷ και *Ο διάλογος*.

¹²⁶ Εννοούμε κυρίως τους χαρακτήρες των μονολόγων *Αυτός και το πανταλόνι του* και *Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά*.

¹²⁷ Η πρώτη μορφή του μονόπρακτου *Η οδός* φέρει τον τίτλο *Σιλβάμ*. Το *Σιλβάμ* ανέβηκε για πρώτη φορά, μαζί με το ανέκδοτο έργο του συγγραφέα *Κρυφός ήλιος*, τον Οκτώβριο του 2016, από το Θέατρο ‘Τζένη Καρέζη’. Πρβλ. Πεφάνης, Γιώργος, «Οι σκηνές του νεαρού Καμπανέλλη: Τι σημαίνουν για το συνολικό

Τα δύο έργα διαφέρουν ως προς το χώρο και την πραγματικότητα που επιδιώκουν να αναπαραστήσουν. Το πρώτο, έργο της πρώιμης συγγραφικής παραγωγής του Καμπανέλλη, είναι και το μόνο από τα έργα που εξετάζουμε¹²⁸, στο οποίο καταθέτει σε θεατρική γραφή την εμπειρία του ως κρατούμενος στο στρατόπεδο συγκεντρώσεων του Μαουτχάουζεν. Αυτός είναι, λοιπόν, και ο χώρος της πλοκής. Οι ήρωες δεν είναι απλώς κρατούμενοι, αλλά βρίσκονται μεταξύ ζωής και θανάτου στην «ακόμα πιο τραγική παράγκα για λοιμώδεις αρρώστιες του υποτιθέμενου νοσοκομείου του στρατοπέδου»¹²⁹. Η σωματική, αλλά κυρίως η ψυχική κατάσταση των χαρακτήρων καθιστά αδύνατη τη μεταξύ τους επικοινωνία. (Χαρακτηριστική είναι η επανειλημμένη παράκληση ενός από τους χαρακτήρες να τον ακούσουν, η οποία, βέβαια, ποτέ δεν εισακούεται: «μ’ ακούς...; έγραψα ένα γράμμα στη γυναίκα μου... θέλεις να σου το διαβάσω...; [...] γιατί δε θέτε...; πρέπει ν’ ακούει ο ένας τον άλλον...»¹³⁰).

Από την άλλη, στο έργο *Ο διάλογος*, ο τίτλος φαίνεται να έχει επιλεγεί ‘κατ’ ευφημισμό’, καθώς αντί για διάλογο οι δύο ήρωες του έργου μοιάζουν να παραθέτουν ο καθένας από έναν μονόλογο. Ως υπότιτλος σημειώνεται: «μια συνομιλία και μη συνομιλία ανάμεσα σε δύο πρόσωπα»¹³¹. Όπως διευκρινίζεται στις εισαγωγικές σκηνοθετικές οδηγίες: «Ο διάλογός τους συντίθεται κυρίως από όσα σκέφτονται, αισθάνονται και ελάχιστα απ’ όσα λένε, ωστόσο, αποτελεί μια ενότητα χωρίς φανερές τονικές διακρίσεις. Είναι σαν να συνομιλούν οι καταστάσεις, η βαρεμάρα, η μελαγχολία, αμηχανία»¹³².

Ο χώρος εδώ είναι το σπίτι ενός ζευγαριού, το οποίο ενώ συμβιώνει, την ίδια ώρα βιώνει μοναξιά αντίστοιχη με αυτήν των χαρακτήρων που συναντήσαμε στους μονολόγους – λόγω της παντελούς αδυναμίας του να επικοινωνήσει. Ο χώρος και ο χρόνος του έργου είναι συγκεκριμένοι (μεσοαστική κατοικία, οδός Ιβήρων 73, Τρίτη 14 Απριλίου 1988), και δίνεται μέσα από τις σκέψεις των χαρακτήρων που εκφωνούνται¹³³. Το μονόπρακτο, λοιπόν, πλησιάζει στα Ρεαλιστικά έργα ως προς τον χωροχρόνο και τους χαρακτήρες, και στα Εσωτερικά έργα ως προς την τεχνική των ‘ομιλούντων συνειδήσεων’.

θεατρικό έργο του διακεκριμένου συγγραφέα τα δύο μονόπρακτα “Κρυφός ήλιος” και “Σιλωάμ” που ανεβαίνουν στη σκηνή». URL = <http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=845349> [view date:30 Apr 2017].

¹²⁸ Ο Γ. Πεφάνης αναφέρει ότι τρία από τα πρώτα έργα του Καμπανέλλη αντλούν το θέμα τους από τη ζωή στα στρατόπεδα συγκεντρώσεων. Είναι τα: *Άνθρωποι και ημέρες*, *Η οδός* και το *Κρυφός Ήλιος*. Από αυτά έχει εκδοθεί μόνο το *Η οδός*. Βλ. Πεφάνης, Γιώργος, «Από την εμπειρία του στρατοπέδου στη θεατρική γραφή. Ο *Κρυφός ήλιος* του Ιάκωβου Καμπανέλλη. Πρώτη παρουσίαση», *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου προς τιμήν του Ιάκωβου Καμπανέλλη*, επ. Χρυσόχοος, Νίκος & Ρενιέρη, Μαρία, Περί Τεχνών, Πάτρα 2006, 190-191.

¹²⁹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Δ’, 25.

¹³⁰ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Δ’, 26-27.

¹³¹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ’, 141.

¹³² Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ’, 143.

¹³³ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ’, 143.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε πως ο χώρος στους μονολόγους που είδαμε είναι συνήθως το σπίτι του ήρωα – χώρος εσωτερικός και ιδιωτικός, που λειτουργεί ταυτόχρονα ως καταφύγιο αλλά και ως χώρος εγκλεισμού και απομόνωσης. Εξαίρεση αποτελούν τα *Η οδός* και *Ποιος ήταν ο κύριος;* – αν και το στοιχείο του εγκλεισμού είναι κυρίαρχο στην περίπτωση του πρώτου.

Χρονικά αναφέρονται στη σύγχρονη εποχή, πράγμα που, σε συνάρτηση με τους αληθοφανείς χαρακτήρες και το γενικότερο ελληνικό αστικό περιβάλλον, τα κατατάσσει πολύ κοντά στην κατηγορία των Ρεαλιστικών έργων. Πράγματι, παρά τον μονολογικό ή τον ιδιαζόντως διαλογικό χαρακτήρα των έργων, η ρεαλιστικότητα των ηρώων και η φυσικότητα των λόγων και της συμπεριφοράς τους, δεν υποβαθμίζεται καθόλου (ακόμα κι όταν δίνεται φωνή στις σκέψεις των χαρακτήρων, όπως συμβαίνει στο *Ο διάλογος*). Η θεματική όμως αποκλίνει από τα Ρεαλιστικά έργα, καθώς επικεντρώνεται σε πολύ πιο συγκεκριμένα – ταυτόχρονα, όμως, πανανθρώπινα – θέματα, όπως τη μοναξιά, την αδυναμία επικοινωνίας και τις υπαρξιακές αναζητήσεις στον σύγχρονο κόσμο. Εξυπηρετώντας αυτή ακριβώς τη θεματική, τα όρια ανάμεσα σε διάλογο και μονόλογο γίνονται πιο χαλαρά – κάτι που αποτελεί και την κοινή συντεταγμένη αυτών των έργων.

Σε ό,τι αφορά στους χαρακτήρες, αυτοί των μονολόγων αποδεικνύονται πολυεδρικοί από αυτούς των έργων με περισσότερα πρόσωπα. Ενώ, λοιπόν, στους μονολόγους οι ήρωες αποκαλύπτουν την ταυτότητά τους μέσα από τις αφηγήσεις και τις μεταφορές σκηνών, στα διαλογικά έργα οι χαρακτήρες αποκαλύπτουν μόνο κομμάτια του εαυτού τους. Στην πιο ακραία του μορφή αυτό συμβαίνει στο *Η οδός*, στο οποίο οι κατακεραματισμένοι λόγοι των χαρακτήρων αντιστοιχούν και στην ουσία της ταυτότητάς τους (χαρακτηριστική είναι η σκηνική οδηγία: «[...]όταν οι άρρωστοι κυκλοφορούν στο θάλαμο, φωτίζεται μόνο το μέρος του σώματός τους που θα βρεθεί σε κάποια ή κάποιες φωτιστικές δέσμες. Κομμάτια ανθρώπων και όχι ολόσωμοι άνθρωποι»¹³⁴). Τέλος τα έργα αυτά θα λέγαμε πως έχουν ως στόχο την επισήμανση των θεμάτων της μοναξιάς και της προβληματικής επικοινωνίας, και ενδεχομένως τον προβληματισμό πάνω σε αυτά.

Εν κατακλείδι, και αντί συμπερασμάτων, θεωρήσαμε χρήσιμη την παράθεση ενός συγκεντρωτικού πίνακα των κατηγοριών στις οποίες έχουμε χωρίσει το θεατρικό έργο του Ιάκωβου Καμπανέλλη. Επομένως, στον πίνακα που ακολουθεί συνοψίζονται επιγραμματικά τα βασικότερα χαρακτηριστικά της κάθε κατηγορίας.

¹³⁴ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Δ', 25.

	<u>ΧΩΡΟΣ</u>	<u>ΧΡΟΝΟΣ</u>	<u>ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ</u>	<u>ΘΕΜΑ</u>	<u>ΣΤΟΧΟΣ</u>
A. Ρεαλιστικά έργα	Αθήνα (Μικροαστικές αυλές/πλούσιες μονοκατοικίες).	Σύγχρονος της συγγραφής.	Μικροαστοί και μεγαλοαστοί της εποχής. Ολοκληρωμένοι χαρακτήρες.	Αγώνας των μικροαστών για επιβίωση. Απληστία των μεγαλοαστών. Σύγκρουση μικροαστών- μεγαλοαστών.	Κοινωνικός προβληματισμός.
B.1 Πολιτικές Αλληγορίες	Ασαφής ή συγκεκριμένος που λειτουργεί αλληγορικά.	Αδιευκρίνιστος ή χαρακτηρίζεται από χρονική πολλαπλότητα.	Τύποι/ Μονοδιάστατοι χαρακτήρες.	Ελληνική Ιστορία (άμεση ή έμμεση αναφορά). Πολιτική εξουσία. Πολιτική συμπεριφορά των Ελλήνων.	Διδακτικός. Κριτική στην πολιτική ζωή/ συμπεριφορά των Ελλήνων.
B.2 Πολιτικές Επιθεωρήσεις	Ελλάδα.	Συγκεκριμένος αλλά 'ασυνεπής'. Ασυγχρονίες και χρονικά άλματα.	Παρουσία Κομπέρ (παρουσιαστής και χαρακτήρας της πλοκής) Χαρακτήρες-τύποι κυρίως.		
Γ. Μεταθέατρο	Διπλός: Χώρος τραγικών/ Δραματικών ηρώων και Χώρος θεάτρου.	Διπλός: Παρόν των τραγικών/ δραματικών ηρώων και χρόνος παράστασης/ πρόβας.	Χαρακτήρες- ηθοποιοί. Άνθρωποι του θεάτρου. Χαρακτήρες-είδωλα γνωστών δραματικών ηρώων.	Η ζωή ως θεατρικό δρώμενο. Σχέση αρχέτυπου – πραγματικού. Επαναλαμβανόμενη ιστορία/μοίρα.	Προβληματισμός και εναλλακτική θεώρηση της θεατρικής τέχνης και των δραματικών ηρώων.
Δ. Θέατρο του 'μη λογικού'	Φαινομενικά ρεαλιστικός χώρος. Έλλειψη έντονων στοιχείων 'ιθαγένειας'.	Ασαφής. Οι χρονικές επισημάνσεις δεν είναι περιοριστικές.	Χαρακτήρες με μη αναμενόμενες, μη 'λογικές' συμπεριφορές. Ήπια τα στοιχεία ιθαγένειας όπου υπάρχουν.	Το παράλογο του σύγχρονου κόσμου.	Επισημάνση της παράλογης συμπεριφοράς του σύγχρονου ανθρώπου. Προβληματισμός.
Ε. Εσωτερικά έργα	Διπλός: Χώρος της ψυχής σε 1 ^ο πλάνο και σε 2 ^ο πλάνο ο χώρος του σώματος.	Πολλαπλός: 1. Χρόνος της εσωτερικής δράσης (ψυχή- αναμνήσεις) → Παρελθοντικός ή	Κατακερατισμένοι χαρακτήρες. Προσωποποίηση της πολλαπλότητας του ατόμου.	Πανανθρώπινα ζητήματα: Ρήξη της ακεραιότητας του ατόμου, χαμένη αθωότητα, κορεσμός συνείδησης,	Εμβάθυνση στην ψυχολογία των χαρακτήρων/του σύγχρονου ανθρώπου.

		αόριστος. 2. Χρόνος εξωτερικής δράσης → Συγκεκριμένες χρονολογικές αναφορές.		συνειδησιακή κρίση.	
--	--	--	--	---------------------	--

Άλλα έργα: Το έργο: <i>Μια κωμωδία</i>	Φανταστικός/ Αλληγορικός χώρος.	Καμία χρονολογία.	Πολυπρόσωπο. Ετερόκλητο κράμα χαρακτήρων. Χαρακτήρες-τύποι.	Τα αιώνια ανθρώπινα πάθη και αδυναμίες.	Ψυχαγωγία, σάτιρα.
Μονόλογοι και Ιδιάζοντες διάλογοι (ή 'Εικόνες')	Εσωτερικός, προσωπικός χώρος (χώρος διαμονής). Χώρος απομόνωσης/ Καταφύγιο.	Σύγχρονη εποχή.	Αληθοφανείς χαρακτήρες. Οι περισσότεροι αναλαμβάνουν ρόλο μονολογιστή σε μέρος του έργου ή σε ολόκληρο το έργο.	Πανανθρώπινα θέματα: Αδυναμία επικοινωνίας, μοναξιά, εγκλεισμός, υπαρξιακές αναζητήσεις.	Προβληματισμός κυρίως πάνω στα θέματα της μοναξιάς και της αδυναμίας επικοινωνίας στον σύγχρονο κόσμο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β: Οι Αφηγήσεις στα έργα του Ιάκωβου Καμπανέλλη

Β1. Γενικά χαρακτηριστικά των αφηγήσεων σε θεατρικά έργα

Ορίζουμε την αφήγηση ως την παράθεση μιας σειράς γεγονότων τα οποία είτε συνδέονται μεταξύ τους με σχέση αιτίας-αποτελέσματος είτε διέπονται από απλή συνοχή χρόνου και χώρου – η παράθεση, δηλαδή, μιας σειράς γεγονότων τα οποία συνιστούν μια ιστορία/πλοκή.

Ως εύχρηστος για την παρούσα μελέτη, θεωρείται επίσης ο ακόλουθος ορισμός: «Η αφήγηση είναι η επικοινωνιακή πράξη κατά την οποία μια αλυσίδα (σειρά) γεγονότων δομείται λογικά (meaningfully) και μεταφέρεται με ένα συγκεκριμένο μέσο και από μια συγκεκριμένη οπτική γωνία».¹³⁵ Στον πιο πάνω ορισμό επισημαίνεται η προϋπόθεση ύπαρξης ενός φορέα της αφήγησης. Δεν υπάρχει, ωστόσο, περιορισμός ως προς το μέσο της αφήγησης (γραπτός ή προφορικός λόγος ή και άλλο). Επιτρέπει, επομένως, τη συμπερίληψη των μέσων που μπορούν να υπάρξουν εντός του δραματικού περιβάλλοντος.

Στο σημείο αυτό θα δοθούν οι κατευθυντήριες γραμμές που θα ορίσουν, με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια, τι θα θεωρηθεί – και επομένως θα εξεταστεί ως – αφηγηματικό κομμάτι, στα δραματικά έργα του Ιάκωβου Καμπανέλλη. Λόγω της ιδιαιτερότητας των υπό εξέταση αφηγήσεων, θα χρειαστεί να διασαφηνιστούν οι όροι ‘μέσον αφήγησης’ και ‘αφηγητής’, αλλά, κυριότερο είναι ίσως να καταστεί ξεκάθαρο τι ακριβώς θα θεωρηθεί ‘σειρά γεγονότων’. Το ζήτημα αυτό καθίσταται ιδιαιτέρως πολυσύνθετο, καθώς πρόκειται για προσπάθεια εντοπισμού αφηγήσεων μέσα σε ευρύτερα κείμενα που θεωρούνται κατεξοχήν μη αφηγηματικά.

Β1.α. Το περιεχόμενο της αφήγησης

Σε ένα πρώτο επίπεδο η αφήγηση θα οριστεί με βάση το περιεχόμενό της. Με βάση, δηλαδή, το τι είναι αυτό που ο χαρακτήρας-αφηγητής λέει. Ή, ακόμη καλύτερα, τι είναι επαρκές σε έναν λόγο για να τον καταστήσει αφήγηση. Για να γίνει, όμως, αυτό, πρέπει πρώτα να ληφθούν υπόψη τα εξής:

¹³⁵ Hühn, Peter & Sommer, Roy: "Narration in Poetry and Drama"., Paragraph 1-38. In: Hühn, Peter et al. (eds.): the living handbook of narratology. Hamburg: Hamburg University Press. URL = [http://www.lhn.uni-hamburg.de/lhn/index.php?title=Narration in Poetry and Drama&oldid=1930](http://www.lhn.uni-hamburg.de/lhn/index.php?title=Narration+in+Poetry+and+Drama&oldid=1930) [view date: 30 Jan 2015]

Σημείωση: Οι μεταφράσεις παραθεμάτων από την ξενόγλωσση βιβλιογραφία – στο κείμενο ή στις υποσημειώσεις – είναι δικές μου, εκτός αν σημειώνεται διαφορετικά.

- Οι διάλογοι στα έργα του Ι. Καμπανέλλη, όπως και στα έργα των περισσοτέρων σύγχρονων θεατρικών συγγραφέων, προσιδιάζουν σε φυσικούς διαλόγους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι λόγοι των χαρακτήρων να είναι συχνά μη ολοκληρωμένοι ή να περιέχουν επαναλήψεις.
- Λόγω του ότι οι αφηγήσεις είναι, συνήθως, μέρος ενός εκτενέστερου διαλεκτικού μέρους, περιέχουν παρεμβάσεις, σχόλια και διακοπές από άλλους χαρακτήρες.
- Υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες μια ιστορία διακόπτεται και ολοκληρώνεται στη συνέχεια, όχι απαραίτητα από τον ίδιο αφηγητή, ούτε στο ίδιο σημείο του έργου (πιθανόν ούτε και με το ίδιο μέσο).

Είναι, λοιπόν, σαφές ότι οι αφηγήσεις σε ένα θεατρικό έργο δεν έχουν τη συνοχή που συνήθως έχει ένα αμιγώς αφηγηματικό κείμενο. Για το λόγο αυτό γίνεται πιο δύσκολο να επισημανθεί μια “αλυσίδα γεγονότων”.

Έχει ήδη ειπωθεί ότι για να θεωρηθεί ένας λόγος αφήγηση, πρέπει να παραθέτει μια σειρά γεγονότων που να συνιστούν μια ιστορία. Η ιστορία εστιάζει κυρίως σε ανθρώπινες πράξεις, χωρίς πάλι κι αυτό να είναι απαραίτητη προϋπόθεση. Στις αφηγήσεις πλασματικών γεγονότων (μύθους ή παραμύθια), για παράδειγμα, οι ήρωες της ιστορίας πιθανόν να μην είναι άνθρωποι.

Μια ιστορία μπορεί, ακόμη, να είναι πολύ σύντομη κι αυτό σε συνάρτηση με το ενδεχόμενο απουσίας μιας εμφανούς κατάληξης της, καθιστά δυσκολότερη τη διάκριση ανάμεσα στην αφήγηση μιας ιστορίας (έστω ημιτελούς), και στην αναφορά μεμονωμένων γεγονότων. Πρέπει, λοιπόν, τα γεγονότα που αναφέρονται να διέπονται από εμφανή σχέση αιτίας-αποτελέσματος, ή – σε περίπτωση που η σχέση τους είναι απλά χρονολογική – η παράταξη των γεγονότων θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από κάποια λογική συνοχή ή να επιδέχεται κάποιας ερμηνείας.¹³⁶ Μπορεί, επίσης σε κάποιο βαθμό να ληφθεί υπόψη και το ενδιαφέρον το οποίο παρουσιάζει μια συγκεκριμένη σειρά γεγονότων, δεδομένου ότι οι αφηγήσεις μέσα σε θεατρικά κείμενα είναι δυνατόν να εξεταστούν σε συνάρτηση με τις αντιδράσεις των επί σκηνής αποδεκτών¹³⁷, αλλά και τη δραματουργική τους λειτουργία¹³⁸.

¹³⁶ Σύμφωνα με τον Forster: η υποθετική μινιμαλιστική ιστορία «Ο Βασιλιάς πέθανε, και τότε η Βασίλισσα πέθανε», θα μπορούσε να μετατραπεί σε αφηγηματική πλοκή, εάν προστεθεί μια επεξηγηματική κατάληξη όπως «από θλίψη»: Forster, E.M., *Aspects of the Novel*, Penguin Books, Harmondsworth 1990 [c1927], 87.

¹³⁷ Για παράδειγμα, στην αφήγηση 1.10.11. (Παράρτημα 1), το ενδιαφέρον των αποδεκτών είναι εντονότατο.

¹³⁸ Στη δραματουργική λειτουργία των αφηγήσεων στο θέατρο θα αναφερθούμε διεξοδικότερα στην ενότητα Δ2.

B1.β. Ο αφηγητής

Ο αφηγητής στις αφηγήσεις που εξετάζουμε, είναι συνήθως ένας επί σκηνής χαρακτήρας. Είναι, επίσης, συχνό φαινόμενο περισσότεροι χαρακτήρες να αναλαμβάνουν τον ρόλο του αφηγητή της ίδιας ιστορίας, διακόπτοντας και αλληλοσυμπληρώνοντας ο ένας τον άλλον. Ακόμη, σε κατηγορίες όπως το αφηγηματικό τραγούδι η αφήγηση μπορεί να εκφέρεται χορωδιακά από μια ομάδα χαρακτήρων.

Ως γενικός κανόνας μπορεί να θεωρηθεί το γεγονός πως η παρουσία του αφηγητή είναι, εκ των πραγμάτων, περισσότερο αισθητή εδώ, παρά σε ένα μυθιστόρημα. Εξαίρεση αποτελεί, ίσως, η κατηγορία της δραματοποιημένης αφήγησης, κατά την οποία η ιστορία που θα αφηγείτο (λεκτικά) ο ήρωας, παρουσιάζεται υπό μορφή σκηνής. Ακόμη και σ' αυτήν την περίπτωση, όμως, η σωματική παρουσία του αφηγητή πάνω στη σκηνή, έστω για να προλογίσει τη δραματοποιημένη ιστορία που θα ακολουθήσει, εντείνει την αίσθηση που προκαλεί στον θεατή.

B1.γ. Το μέσο της αφήγησης

Λόγω του παραστασιακού χαρακτήρα των κειμένων που περιλαμβάνουν τις αφηγήσεις που μελετούμε, το μέσο εκφοράς της αφήγησης παρουσιάζει μεγαλύτερη ποικιλομορφία.

Η ιστορία μπορεί να παρατίθεται προφορικά, αλλά και σωματικά. Μπορεί, δηλαδή, ο χαρακτήρας-αφηγητής να μεταφέρει προφορικά την ιστορία, ή η ιστορία να αναπαρίσταται υπό μορφή σκηνής. Αυτού του είδους οι σκηνές θα μελετώνται ως αφηγηματικά κομμάτια, εάν και εφόσον είναι ξεκάθαρο μέσα στο έργο ότι πρόκειται για εναλλακτικό τρόπο εκφοράς μιας αφήγησης¹³⁹. Αυτός είναι μόνο ένας από τους πολυάριθμους αφηγηματικούς τρόπους στους οποίους θα αναφερθούμε κατά την παρουσίαση των 'κατηγοριών εκφοράς', στην υποενότητα που ακολουθεί.

Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη όλα τα πιο πάνω, ακολούθως θα επιχειρήσουμε μια κατηγοριοποίηση των αφηγήσεων που έχουν εντοπισθεί στα θεατρικά κείμενα του Ι. Καμπανέλλη, αναφέροντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε κατηγορίας, και παραπέμποντας σε συγκεκριμένα παραδείγματα.

¹³⁹ Βλ. Παράρτημα 2, Κατηγορία 2.6. (Δραματοποιημένη Αφήγηση).

B2. Κατηγορίες αφηγήσεων στο έργο του Καμπανέλλη: ορισμός, χαρακτηριστικά και παραδείγματα

Κάνουμε αρχή αναφέροντας πως θεωρήσαμε χρήσιμο οι αφηγήσεις που έχουμε εντοπίσει μελετώντας τα θεατρικά κείμενα του Ι. Καμπανέλλη, να κατηγοριοποιηθούν με γνώμονες δύο διαφορετικές παραμέτρους τους: το περιεχόμενό τους και τον τρόπο εκφοράς τους. Χρειάζεται επίσης να αναφέρουμε πως όλες οι αφηγήσεις που έχουν εντοπιστεί, δίνονται χωρισμένες ανά κατηγορία στα δύο παραρτήματα της μελέτης μας. Η αναφορά σε χαρακτηριστικά παραδείγματα της κάθε κατηγορίας θα γίνεται συχνά μέσω παραπομπών στα παραρτήματα.

Ως προς το περιεχόμενο διακρίνουμε τις παρακάτω κατηγορίες:

1. (Αυτο)βιοαφήγηση
2. Αφήγηση Ανάμνησης
3. Αφήγηση Ονείρου
4. Αφήγηση-Πλαίσιο
5. Αφήγηση Πλασματικών Γεγονότων
6. Θαμιστική Αφήγηση
7. Ιστορική Αφήγηση
8. Κουτσομπολιό
9. Μεταφορά Είδησης
10. Μεταφορά Εμπειρίας
11. Πιθανή Ιστορία

Και ως προς τον τρόπο εκφοράς διακρίνουμε τις εξής:

1. Ανάγνωση Γράμματος/Κειμένου
2. 'Από κοινού' Αφήγηση
3. Αφηγηματικό Τραγούδι
4. Αφήγηση – Ανάκριση
5. Γραπτός Λόγος
6. Δραματοποιημένη Αφήγηση
7. Εκφώνηση Λόγου

8. Εσωτερικός Διάλογος
9. Λανθάνουσα Αφήγηση
10. Μεταφορά Αυτούσιας Σκηνης/Διαλόγου
11. Μονόλογος
12. Παράλληλες Αφηγήσεις
13. Ραδιοφωνική Αφήγηση
14. Ταυτόχρονη Αφήγηση

Διευκρινίζουμε ότι η κάθε αφήγηση ανήκει ταυτόχρονα σε δύο κατηγορίες, μία περιεχομένου και μία τρόπου εκφοράς (π.χ. οι ‘Από κοινού’ αφηγήσεις είναι συνήθως μεταφορές εμπειρίας ή αφηγήσεις ανάμνησης ως προς το περιεχόμενό τους). Είναι επίσης συχνό φαινόμενο η ίδια αφήγηση να αλλάζει και να μετατρέπεται από αφήγηση μιας κατηγορίας σε αφήγηση άλλης (είτε περιεχομένου, είτε τρόπου εκφοράς). Μπορεί, ακόμη, μια αφήγηση να ακολουθείται από αφήγηση άλλης κατηγορίας, είτε μια αφήγηση να εμπεριέχει άλλη, ίδιας ή διαφορετικής κατηγορίας. Αυτό οφείλεται στη συνεχώς μεταβαλλόμενη φύση του προφορικού λόγου και στη ρευστότητα που τον διέπει – συχνά, λόγω της συνειρμικής μετάβασης από ένα θέμα σε άλλο. Σε μεταγενέστερο σημείο της μελέτης μας, θα αναφερθούμε αναλυτικότερα στη μεταβλητότητα, καθώς και στην πολλαπλότητα στους τρόπους εκφοράς των αφηγήσεων μέσα σε ένα θεατρικό έργο¹⁴⁰. Θεωρούμε πως αυτό θα αποδειχτεί πολύ χρήσιμο στα πλαίσια της προσπάθειάς μας να παρουσιάσουμε τους τρόπους με τους οποίους οι αφηγήσεις αυτές διαφοροποιούνται από τις αφηγήσεις που παραδοσιακότερα απασχολούν τον κλάδο της αφηγηματολογίας.

Καλό θα ήταν, σε αυτό το σημείο, να διευκρινίσουμε πως ανάμεσα στις κατηγορίες που έχουν απαριθμηθεί πιο πάνω υπάρχουν κάποιες που εντοπίζονται συχνότερα στα θεατρικά έργα που εξετάζουμε¹⁴¹ και επομένως θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως ο ρόλος τους είναι καθοριστικότερης σημασίας σε ό,τι αφορά σε μια συνολική θεώρηση της παρουσίας και της δραματουργικής λειτουργίας των αφηγήσεων στο θέατρο. Για παράδειγμα οι αφηγήσεις ανάμνησης και μεταφορά εμπειριών είναι κατηγορίες που εντοπίζονται σχεδόν σε όλα τα έργα που έχουμε δει. Παράλληλα, οι κατηγορίες αυτές είναι ευκολότερο να αναγνωριστούν και να γίνουν ‘δεκτές’ ως αφήγηση, επειδή δεν αποκλίνουν στην ουσία τους – αλλά ούτε, ιδιαίτερος και στη μορφή τους – από το τι παραδοσιακά θεωρούμε αφήγηση. (Για παράδειγμα, δε διαφέρουν ιδιαίτερα – παρά τη

¹⁴⁰ Βλ. ενότητα Β3.2. «Περί της ρευστότητας των κατηγοριών αφήγησης».

¹⁴¹ Βλ. Πίνακες Α1 και Α2, Ενότητα Β3.

μικρότερη έκτασή τους και το περιβάλλον στο οποίο εντοπίζονται – από την αφήγηση ενός αυτοδιηγηματικού αφηγητή ενός μυθιστορήματος, που εξιστορεί τις εμπειρίες ή τις αναμνήσεις του).

Εντούτοις σημαντικότερες θεωρούμε και τις κατηγορίες οι οποίες δεν ακολουθούν τις αφηγηματικές νόρμες ή/και εντοπίζονται σπανιότερα στο έργο του Καμπανέλλη. Αναφερόμαστε κυρίως στις κατηγορίες της δραματοποιημένης αφήγησης, του εσωτερικού διαλόγου, της ταυτόχρονης αφήγησης και της λανθάνουσας αφήγησης. Πρόκειται για κατηγορίες που κινούνται στις ‘παρυφές’ της αφήγησης, αλλά είναι άξιες ιδιαίτερης προσοχής, καθώς είναι αυτές ακριβώς οι κατηγορίες που ανοίγουν – μέσα από την ιδιαιτερότητά τους – νέες αφηγηματικές οδούς.

Ακολούθως θα αναφερθούμε στα βασικά χαρακτηριστικά της κάθε κατηγορίας αφήγησης, παραπέμποντας, ταυτόχρονα, σε κάποιες από τις αφηγήσεις οι οποίες θεωρούνται αντιπροσωπευτικά παραδείγματα της κατηγορίας τους.¹⁴²

B2.α. Κατηγορίες περιεχομένου

Οι αφηγήσεις που εντοπίζονται στα θεατρικά έργα που εξετάζουμε, διακρίνονται σε έντεκα κατηγορίες με βάση το περιεχόμενό τους – με βάση, δηλαδή το ποιο είναι το μήνυμα που μεταφέρει ο αφηγητής μέσα από την ιστορία του. Το περιεχόμενο της αφήγησης σχετίζεται ή, ακόμη, ορίζει και κάποια από τα βασικά χαρακτηριστικά της αφήγησης. Για παράδειγμα, εάν πρόκειται για μια αφήγηση ανάμνησης ή για μια αυτοβιοαφήγηση, τότε η αφήγηση θα είναι, κατά πάσαν πιθανότητα, πρωτοπρόσωπη και ο αφηγητής ομοδιηγηματικός. Αντίθετα, εάν έχουμε αφήγηση πλασματικών γεγονότων, η αφήγηση είναι τριτοπρόσωπη και ο αφηγητής ετεροδιηγηματικός. Επιπλέον η κατηγορία της αφήγησης επηρεάζει, σε κάποιο βαθμό, και το μέγεθος της – παραδείγματος χάριν οι (αυτο)βιοαφηγήσεις τείνουν να είναι αρκετά εκτενείς, ενώ τα κουτσομπολιά είναι συνήθως σύντομες αφηγήσεις.

1. (Αυτο)Βιοαφήγηση

Χρησιμοποιούμε τον όρο ‘βιοαφήγηση’ για να χαρακτηρίσουμε τις αφηγήσεις κατά τις οποίες ο αφηγητής καταπιάνεται με μια – συνήθως συνειδητή – προσπάθεια να παραθέσει τα γεγονότα της ζωής κάποιου ήρωα. Τις περισσότερες φορές στις αφηγήσεις

¹⁴² Κατά την παράθεση παραδειγμάτων θα παραπέμπουμε στα δύο παραρτήματα (Παράρτημα 1: Κατηγορίες Περιεχομένου και Παράρτημα 2: Κατηγορίες Εκφοράς). Στα Παραρτήματα, πριν από την κάθε αφήγηση σημειώνεται ο τόμος και η σελίδα όπου εντοπίζεται. (Καμπανέλλης Ιάκωβος, *Θέατρο*, Κέδρος, Αθήνα 1978-2014, τόμοι Α΄-Θ΄).

αυτού του τύπου ο αφηγητής παραθέτει γεγονότα της δικής του ζωής, οπότε και έχουμε ‘αυτοβιοαφήγηση’. Τέτοιες αφηγήσεις είθισται να ξεκινούν από τα παιδικά χρόνια του ήρωα και, συνήθως, τηρείται γραμμική χρονική σειρά στην εξιστόρηση των γεγονότων. Οι (αυτο)βιοαφηγήσεις πιθανόν βρίσκονται στην αρχή του έργου ή μιας ενότητας. Είναι επίσης δυνατόν ο αφηγητής να απευθύνει τον λόγο του στους θεατές ή να μονολογεί¹⁴³.

Ως προς τη μορφή και τη δομή της, μια αυτοβιοδιήγηση είναι μια εκτενής αφήγηση – είτε σε μορφή μονολόγου είτε στο πλαίσιο μιας πιο σύνθετης θεατρικής σκηνής, όπου και διακόπτεται ή προωθείται από τα σχόλια των άλλων χαρακτήρων¹⁴⁴. Χωρίζεται, δε, σε συντομότερες αφηγήσεις επεισοδίων της ζωής του αφηγητή. Τα επιμέρους επεισόδια (αφηγήσεις αναμνήσεων) στόχο έχουν να συνθέσουν μια σύνοψη της ζωής του χαρακτήρα και συνδέονται μεταξύ τους με επεξηγηματικά σχόλια ή εκφορά σκέψεων. Υπάρχουν βέβαια και οι σπανιότερες περιπτώσεις σύντομων αφηγήσεων που εντάσσονται σ’ αυτήν την κατηγορία, όπως η αυτοβιογραφία στο *Η αυλή των θαυμάτων*¹⁴⁵.

2. Αφήγηση Ανάμνησης

Οι αφηγήσεις αυτής της κατηγορίας είναι κατά κανόνα πρωτοπρόσωπες, αφού αναφέρονται σε γεγονότα της ζωής του αφηγητή¹⁴⁶. Μπορεί να γίνει διάκριση ανάμεσα σε ευχάριστες και δυσάρεστες αναμνήσεις. Για παράδειγμα, οι όμορφες αναμνήσεις μιας εξιδανικευμένης παιδικής ηλικίας και οι δυσάρεστες αναμνήσεις γεγονότων που στιγμάτισαν τον αφηγητή, είναι οι δύο συνηθέστεροι θεματικοί πυλώνες της κατηγορίας. Πολλές από τις αναμνήσεις τις οποίες αφηγούνται οι θεατρικοί χαρακτήρες σχετίζονται, λοιπόν, με την παιδική ηλικία και τη νεότητα του αφηγητή – ο οποίος εστιάζει σε περιστατικά που υπήρξαν καθοριστικά για την παρούσα κατάσταση του, ή και για την ευρύτερη κατάσταση που επικρατεί στο έργο. Επομένως οι αφηγήσεις αυτού του τύπου παρέχουν καίριες πληροφορίες για το τι έχει προηγηθεί. Επιπλέον (όπως θα δούμε και στην ενότητα Δ2.) σε πολλές περιπτώσεις έχουν σημαντική δραματουργική λειτουργία, προωθώντας ή αλλάζοντας την ροή της δράσης¹⁴⁷.

¹⁴³ Βλ. αφήγηση παραρτήματος 1.1.8., όπου ο Ποριώτης πριν αρχίσει την αυτοβιοαφήγηση του αναφέρει πως: «αντί να γράφω παραμυθώ, το σπίτι ευτυχώς είναι μεγάλο, σεργιανώ και παραμυθώ, παραμυθώ άρα υπάρχω».

¹⁴⁴ Βλ. αφήγηση 1.1.5.

¹⁴⁵ Αφήγηση 1.1.1.

¹⁴⁶ Κατ’ εξαίρεση μια αφήγηση ανάμνησης μπορεί να είναι τριτοπρόσωπη, όταν ένας χαρακτήρας αφηγείται βιώματα άλλου προσώπου που τα έχει ακούσει στο παρελθόν. Πρόκειται, δηλαδή, για ανάμνηση μιας αφηγηματικής πράξης που έχει προηγηθεί. Βλ. αφήγηση 1.2.50.

¹⁴⁷ Τέτοια παραδείγματα συναντάμε στο έργο *Η ηλικία της νύχτας* (αφηγήσεις 1.2.10. και 1.2.15.).

Μπορούν να διακριθούν δύο υποκατηγορίες με κριτήριο τον λόγο για τον οποίο ο αφηγητής ξεκινά να αφηγείται: τις ‘ακούσιες αναμνήσεις’¹⁴⁸ και τις ‘αναμνήσεις-εξομολογήσεις’. Στις ακούσιες αναμνήσεις ο αφηγητής φαίνεται να οδηγείται στην αφηγηματική πράξη μετά από κάποια κινητοποίηση της μνήμης. Ένα παράδειγμα αφήγησης ακούσιας ανάμνησης είναι αυτή της Άννας στο έργο *Η ηλικία της νύχτας*:

«Γέρος: Τώρα θε νά 'χει βγει και ο αυγερινός...!

Μαρίνα: [...]... Ο αυγερινός... Λοιπόν, μικρή σαν ήμουνα κι άκουσα πως πριν ξημερώσει βγαίνει ο αυγερινός και μαζεύει τ' άστρα...

[...]

Μαρίνα:... Που λες, πατέρα, τι ήτανε να μου το πούνε... δε μού 'φευγε από το νου...

Και μια νύχτα που ξυπνήσαμε... να τέτοια ώρα... είπα και γω να βγω να τότε δω...!

[...]

Μαρίνα:... Μα εγώ ξέρεις τον είχα φανταστεί αλλιώς... σα θεόρατο τσοπάνη που βαστάει ένα καλάμι και προγκάει τ' άστρα, έτσι όπως τα πρόβατα... Οι άλλοι γελούσανε, μα εγώ στενοχωρέθηκα πολύ... Πάρα πολύ...»¹⁴⁹

Παρόλο που η πιο πάνω αφήγηση εξυπηρετεί συγκεκριμένο επικοινωνιακό σκοπό (είναι μέρος ενός ‘κύκλου αφηγήσεων’ που στοχεύουν στο να ψυχαγωγήσουν κάποιον από τους χαρακτήρες του έργου) η αφηγήτρια οδηγείται στην ανάμνηση αυτή συνειρμικά, λόγω της ώρας και της αναφοράς στο άστρο του αποσπερίτη.

Αντίθετα έχουμε αφήγηση-εξομολόγηση όταν είναι φανερό πως ο αφηγητής παραθέτει μια ιστορία που ήταν άγνωστη μέχρι εκείνη τη στιγμή στον αποδέκτη (κάτι που πιθανόν ν' αναφέρεται και ρητά). Συχνά πριν από μια αφήγηση-εξομολόγηση δηλώνεται από τον αφηγητή η έντονη ανάγκη του να αποκαλύψει την ιστορία. Αυτού του είδους αφηγήσεις είναι πολύ διαφωτιστικές για το χαρακτήρα του αφηγητή. Παραδείγματος χάριν, στο έργο *Η έβδομη μέρα της δημιουργίας*, ο Γιάννης παραθέτει στον γιο του και τη νύφη του μια ανάμνηση-εξομολόγηση. Ξεκινά με το «Άσε με να σου εξηγήσω»¹⁵⁰, δηλώνοντας με αυτήν τη φράση του, την ανάγκη του να αφηγηθεί την ιστορία – θεωρώντας την το μέσο να γίνει κατανοητή η στάση του και η συμπεριφορά του.

¹⁴⁸ Οι ‘ακούσιες αναμνήσεις’ (Involuntary memories) είναι και μία από τις κατηγορίες ‘σύντομων ιστοριών’ (Small stories) που ορίζει ο Bowles στο βιβλίο του: Bowles, Hugo, *Storytelling and Drama: Exploring Narrative Episodes in Plays (Linguistic Approaches to Literature)*, John Benjamins Publishing Co, Amsterdam/Philadelphia 2010, 114-117.

¹⁴⁹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Α', 256.

¹⁵⁰ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Α', 81.

Σε κάποιες περιπτώσεις μια αφήγηση μπορεί να περιλαμβάνει δύο ή περισσότερες αναμνήσεις οι οποίες να αποτελούν μια νοηματική ενότητα (π.χ. να εξιστορούν το χρονικό μιας σχέσης, όπως συμβαίνει στην αφήγηση της Μαρίνας στο *Η Ηλικία της Νύχτας*¹⁵¹).

Αφηγήσεις αναμνήσεων εντοπίζονται σχεδόν σε όλα τα θεατρικά έργα που εξετάζουμε και ποικίλουν σε μέγεθος από πολύ εκτενείς μέχρι συντομότητες.

3. Αφήγηση Ονείρου

Οι αφηγήσεις ονείρων δεν είναι τόσο συχνές όσο οι αφηγήσεις αναμνήσεων ή εμπειριών. Αφ' ης στιγμής το περιεχόμενο αυτών των αφηγήσεων δεν είναι κάτι το οποίο ο αφηγητής υποστηρίζει πως συνέβη στην 'πραγματικότητα' – αλλά, αντιθέτως, σε όνειρο – κατά την εξιστόρηση δεν τηρείται μια λογική ακολουθία γεγονότων, ενώ παράλληλα περιέχονται στοιχεία φανταστικά, εξωπραγματικά, ή εικόνες και ενέργειες που επιδέχονται ποικίλες ερμηνείες. Το περιεχόμενο των ονείρων λειτουργεί, συνήθως, συμβολικά, προοικονομώντας εμμέσως το τι θα γίνει στη συνέχεια ή υποδηλώνοντας τα θέλω ή τη συναισθηματική κατάσταση του αφηγητή. Ως προς το μέγεθός τους οι αφηγήσεις ονείρων μπορεί να είναι από πολύ σύντομες μέχρι σχετικά εκτενείς.

Ένας αφηγητής καταφεύγει σε μια τέτοια αφήγηση από ανάγκη να μοιραστεί το όνειρό του αναζητώντας, ίσως, την εξήγησή του, αλλά κυρίως θέλοντας να δώσει τη δική του ερμηνεία με τρόπο που η πλοκή του ονείρου να σχετίζεται με τα όσα έχουν συμβεί, ή αναμένει να συμβούν. Τέτοια παραδείγματα είναι και οι αφηγήσεις ονείρων που συναντάμε στην αρχή του *Η γειτονιά των αγγέλων*, οι οποίες αποτελούν αναφορά στα όσα έχουν συμβεί (θάνατος ενός νέου), αλλά και προμήνυμα για όσα θα συμβούν – καθότι η ιστορία πρόκειται να επαναληφθεί¹⁵².

4. Αφήγηση-Πλαίσιο

Σε αυτή την κατηγορία περιλαμβάνονται οι αφηγηματικοί πρόλογοι και επίλογοι. Η χρήση μονολογικών αφηγηματικών κομματιών ως πλαίσιο του θεατρικού δρώμενου, είναι ένας από τους κλασικότερους συνδυασμούς αφήγησης και θεάτρου.

Στην περίπτωση του *Ο Κανείς και οι Κύκλωπες* ή *Η αναγνώριση*, για παράδειγμα, έχουμε ένα εισαγωγικό και ένα επιλογικό μονολογικό κομμάτι που πλαισιώνουν το έργο¹⁵³. Μονολογικό κομμάτι που εμπεριέχει αφήγηση (αυτοβιοαφήγηση) έχουμε και στο

¹⁵¹ Αφήγηση 1.2.13.

¹⁵² Αφηγήσεις 1.3.7. και 1.3.8.

¹⁵³ Αφηγήσεις 1.4.4. και 1.4.5.

έργο *Ο δρόμος περνά από μέσα*¹⁵⁴. Γενικότερα οι αφηγήσεις-πλαίσια είναι συνήθως μονόλογοι ή και τραγούδια που εκφέρονται χορωδιακά¹⁵⁵.

Τέλος στις αφηγήσεις-πλαίσια ο αφηγητής, είναι συχνά, ένας δευτερεύων χαρακτήρας του έργου, ή ακόμη, χαρακτήρας του οποίου ο ρόλος είναι αποκλειστικά (π.χ. ο Ρωμιός και το Ρωμιάκι, στο *Μεγάλο μας τσίρκο*), ή κυρίως (π.χ. ο Ποριώτης στο *Ο δρόμος περνά από μέσα*), να πλαισιώσει το διαλογικό μέρος του έργου με τις αφηγήσεις του.

5. Αφήγηση Πλασματικών Γεγονότων

Οι αφηγήσεις αυτής της κατηγορίας διαθέτουν ένα ουσιαστικό κοινό χαρακτηριστικό το οποίο δεν εντοπίζεται σε καμία άλλη κατηγορία: ο κόσμος της αφήγησής τους δεν ταυτίζεται με τον κόσμο του έργου. Σε όλες τις άλλες κατηγορίες, τα γεγονότα που αφηγείται ο αφηγητής διαδραματίστηκαν ή έστω ισχυρίζεται πως διαδραματίστηκαν ή ακόμη – όπως ισχύει σε κάποιες κατηγορίες – διαδραματίζονται ή αναμένεται να διαδραματιστούν, στην ίδια διάσταση στην οποία υπάρχουν οι χαρακτήρες του έργου. Αντίθετα οι αφηγήσεις αυτής της κατηγορίας αναφέρονται σε χαρακτήρες που δρουν σε κόσμους μη υπαρκτούς (ή έστω πιθανούς). Σε αυτήν την κατηγορία εντάσσονται, εν ολίγοις, οι αφηγήσεις παραμυθιών, μύθων, ανεκδότων, αλλά και η πλοκή ενός υποτιθέμενου θεατρικού έργου¹⁵⁶, που συναντάμε στο Μεταθεατρικό έργο *Ο Κανείς και οι Κύκλωπες*.

Τα παραμύθια στα έργα του Καμπανέλλη έχουν διδακτική στόχευση. Αντίθετα, οι αφηγητές ανεκδότων δηλώνουν ως στόχο τους την ψυχαγωγία του αποδέκτη. Δραματουργικά, τα μεν παραμύθια φαίνεται να έχουν συμβολική διάσταση και να λειτουργούν ως υποστηρικτικά στον μύθο του έργου, φωτίζοντας κάποιες από τις ιδέες που πρεσβεύονται μέσα σ' αυτόν. Για παράδειγμα, αυτόν τον ρόλο φαίνεται να επιτελούν τα παραμύθια του Ιορδάνη στο *Η αυλή των θαυμάτων*¹⁵⁷.

Οι αφηγήσεις ανεκδότων ή αστείων ιστοριών ή και γρίφων μέσα στα έργα που εξετάζουμε, είναι ολιγάριθμες. Εντοπίζονται, δε, σε έργα που έχουν ως θεματικό πυρήνα, το παράλογο του σύγχρονου κόσμου (*Η αποικία των τιμωρημένων*)¹⁵⁸ ή την αδυναμία επικοινωνίας (*Ο διάλογος*)¹⁵⁹. Αντί, λοιπόν, του διδακτικού χαρακτήρα των παραμυθιών,

¹⁵⁴ Αφήγηση 1.4.2.

¹⁵⁵ Αφηγήσεις 1.4.1., 1.4.15., 1.4.18. και 1.4.19.

¹⁵⁶ Αφήγηση 1.5.7.

¹⁵⁷ Αφηγήσεις 1.5.1., 1.5.2. και 1.5.3.

¹⁵⁸ Αφηγήσεις 1.5.10. και 1.5.11.

¹⁵⁹ Αφήγηση 1.5.6.

εδώ έχουμε μια, μάλλον, ηθελημένη ασάφεια στον ρόλο που διαδραματίζουν αυτές οι σύντομες αφηγήσεις. Λειτουργικά δεν προωθούν τη δράση ούτε επικοινωνιακά προσφέρουν γνώση. Αυτό που κάνουν είναι, εμμέσως, να διαφωτίζουν την κατάσταση που επικρατεί στο έργο τη δεδομένη στιγμή.

Στην ουσία, δηλαδή, με αυτή την έλλειψη σαφούς επικοινωνιακού στόχου, η συμβολική λειτουργία των αφηγήσεων ανεκδότην είναι αντίστοιχη με αυτή των παραμυθιών. Έτσι, αντίστοιχα με τη βασική λειτουργία των παραμυθιών, τα ανέκδοτα επισημαίνουν και καθιστούν ακόμα εντονότερη την απουσία λογικής ή επικοινωνίας – δηλαδή τις κύριες θεματικές των έργων μέσα στα οποία εντοπίζονται. Θεωρούμε, λοιπόν, πως οι δύο αυτές υποκατηγορίες αφηγήσεων πλασματικών γεγονότων, εξυπηρετούν τον ίδιο δραματουργικό ρόλο.

6. Θαμιστική Αφήγηση

Ο όρος ‘θαμιστική’ χρησιμοποιείται ευρύτερα για να χαρακτηρίσει μια αφήγηση κατά την οποία μια σειρά γεγονότων επαναλαμβάνεται¹⁶⁰. Είναι μία από τις λίγες κατηγορίες αφήγησης που θα δούμε, η οποία δεν κάνει χρήση του καθιερωμένου, για την αφηγηματική πράξη, χρόνου του αορίστου. Εδώ, για να δοθεί η επανάληψη που χαρακτηρίζει την αφηγούμενη ιστορία, χρησιμοποιείται ο παρατατικός – χρόνος που δηλώνει, ακριβώς αυτό: ένα γεγονός (εδώ μια σειρά γεγονότων) που έγινε x φορές στο παρελθόν.

Αυτού του τύπου οι αφηγήσεις, οι οποίες συχνά χρησιμοποιούνται στον προφορικό λόγο, δεν απουσιάζουν ούτε από τα θεατρικά κείμενα. Πρόκειται, κυρίως, για αφηγήσεις αναμνήσεων. Η διαφορά είναι πως στις θαμιστικές αφηγήσεις, οι αφηγητές θυμούνται μια συγκεκριμένη σειρά γεγονότων που έλαβε χώρα περισσότερες από μια φορές. Είναι αφηγήσεις που πιθανόν να αναφέρονται σε μοτίβα πράξεων που αφορούν στο απώτερο παρελθόν. Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, όταν η Ηλέκτρα θυμάται τους περιπάτους που συνήθιζαν να κάνουν η μητέρα της με τον Αίγισθο, στο μονόπρακτο *Ο δείπνος* («... όπου είχε πολλά φρύγανα και αγκάθια τη σήκωνε στα χέρια του, εκείνη τον αγκάλιαζε κι ακουμπούσε το κεφάλι στον ώμο του... της μάζευε λουλούδια [...]»¹⁶¹)

Θαμιστικές αφηγήσεις συναντάμε σε λίγα έργα. Ιδιαίτερος εύχρηστος αποδεικνύονται στο έργο *Στη χώρα Ίψεν*, όπου η πλοκή δομείται γύρω από τις αναμνήσεις του κεντρικού χαρακτήρα. Ανατρέχοντας, λοιπόν, σε παλαιότερες εποχές, σε κάποιες

¹⁶⁰ Βλ. Genette, Gérard, *Narrative Discourse: An Essay in Method*, tr. Lewin, Jane E., Cornell University Press, Ithaca, New York 1980, 116: “iterative narrative” (=επαναληπτική/θαμιστική αφήγηση)

¹⁶¹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ’, 61. (Επίσης στο παράρτημα, αφήγηση 1.6.5.)

περιπτώσεις αναφέρεται σε εικόνες ή συνήθειες που απετέλεσαν, όπως είπαμε, επαναλαμβανόμενα μοτίβα κατά τα χρόνια της νεότητας του.

Παρόλο που παραδοσιακά, με τον όρο ‘θαμιστική αφήγηση’, αναφερόμαστε σε αφηγήσεις που εκφέρονται σε χρόνο παρατατικό, στην κατηγορία των θαμιστικών αφηγήσεων, όπως την ορίζουμε εδώ, διακριτικό χαρακτηριστικό θεωρούμε το στοιχείο της επανάληψης, και όχι τη χρήση του συγκεκριμένου χρόνου. Επομένως, σε αυτή την κατηγορία εντάσσουμε και τις τρεις ιδιαίτερες αφηγήσεις που εντοπίζονται στο *Η αποικία των τιμωρημένων* – έργο που ανήκει στην κατηγορία του ‘Μη λογικού’. Η αφηγηματικότητα των συγκεκριμένων κομματιών θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί με δυσπιστία, καθώς διαφέρουν κατά πολύ από το τι είναι γενικότερα αναγνωρίσιμο ως αφήγηση. Θα παραθέσουμε ένα απόσπασμα μιας τέτοιας αφήγησης για να γίνει σαφής ο λόγος που θεωρούμε πως πρόκειται, πράγματι, για αφηγηματικά κομμάτια.

«Ξεναγός: Στην αρχή, δηλαδή για μια ώρα περίπου, πονάει... Μετά όμως ηρεμεί τελείως... Όπως θα δείτε μάλιστα, έρχεται κοντά στο στόμα του μια κούπα θερμασμένη με ηλεκτρισμό που έχει μέσα κοτόζουμο... Δεν είδα κανέναν που να μην το ρουφήξει με όρεξη! Και η πείρα μου είναι μεγάλη...»¹⁶².

Ο αφηγητής, εδώ, αναφέρεται σε μια κατάσταση που έχει επαναληφθεί πολλές φορές. Αυτό από μόνο του δικαιολογεί τον ορισμό των λόγων του ως θαμιστική αφήγηση. Το γεγονός ότι τα στοιχεία αυτά δίνονται ως πληροφορίες για τα όσα πρόκειται να διαδραματιστούν ξανά ορίζει την επιλογή του ενεστώτα, και ενίοτε και του μέλλοντα, ως χρόνους της αφήγησης. Έστω και αν δεχτούμε πως εδώ έχουμε απλώς μια περιγραφή μιας καθορισμένης διαδικασίας – η διαδικασία μπορεί κάλλιστα να θεωρηθεί ως μια ιστορία που η επανάληψή της εκτείνεται σε παρελθόν, παρόν και, ενδεχομένως, και στο μέλλον.

7. Η Ιστορική Αφήγηση

Ιστορική αφήγηση ονομάζουμε την αφήγηση που αναφέρεται σε πραγματικά/ιστορικά γεγονότα, και όχι σε μυθοπλαστικά¹⁶³. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό τους γνώρισμα είναι πως αφορούν σε ιστορίες μεγάλων συνόλων (π.χ. ενός λαού ή ενός έθνους), αντί σε ιστορίες ατόμων ή μικρότερων ομάδων. Οι αφηγήσεις αυτού του τύπου

¹⁶² Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Θ', 121. (Επίσης στο παράρτημα, απόσπασμα από την αφήγηση 1.6.9.)

¹⁶³ Για να αποφευχθεί η όποια παρανόηση, εδώ εννοείται μυθοπλαστικά σε σχέση με τον ‘κόσμο των θεατών’.

εντοπίζονται, κυρίως, στις Πολιτικές Επιθεωρήσεις του (ειδικότερα στο έργο *Το μεγάλο μας τσίρκο*).

Ως προς τον τρόπο εκφοράς παρατηρούμε πως οι ιστορικές αφηγήσεις συχνά εντάσσονται στις ‘από κοινού’ αφηγήσεις ή ακόμη στα αφηγηματικά τραγούδια/ποιήματα. Αυτό συμβαίνει κυρίως στο έργο *Το μεγάλο μας τσίρκο* στο οποίο επιστρατεύονται διάφοροι τρόποι εκφοράς μιας αφήγησης, στην προσπάθεια μιας αναδρομής σε κάποιους σημαντικούς σταθμούς της ελληνικής Ιστορίας.

Δεν πρέπει, ωστόσο, να θεωρηθεί εσφαλμένα, πως λόγω της αναφοράς τους σε πραγματικά γεγονότα, οι ιστορικές αφηγήσεις μένουν άθικτες από μυθοπλαστικά στοιχεία. Τουναντίον, πρόκειται για μια ελεύθερη, λογοτεχνική προσέγγιση της Ιστορίας. Μέσω των αφηγήσεων αυτών επιδιώκεται η επίτευξη του σατιρικού, κωμικού, αλλά και διδακτικού στόχου του έργου. Αρκεί μόνο να θυμίσουμε πως τα θεατρικά κείμενα που τις περιέχουν, είναι εν γένει λογοτεχνικά και όχι ιστορικά.

8. Κουτσομπολιό

Κουτσομπολιά ονομάζουμε τις αφηγήσεις κατά τις οποίες ο αφηγητής παραθέτει μια ιστορία που έχει ακούσει από κάποιον άλλον. Πρόκειται, λοιπόν, για μια διαμεσολαβημένη αφήγηση, αφού ο αφηγητής δεν αφηγείται κάτι που έζησε, αλλά αναπαράγει μια αφήγηση της οποίας έχει υπάρξει ο ίδιος αποδέκτης, προηγουμένως.¹⁶⁴ Είναι κατά κανόνα πολύ σύντομες αφηγήσεις και ως διακριτικό χαρακτηριστικό τους θεωρούμε το ότι ούτε ο αφηγητής, αλλά ούτε και ο αποδέκτης, έχουν άμεση εμπλοκή στην ιστορία της αφήγησης.

Ο σκοπός που εξυπηρετούν είναι είτε να ψυχαγωγήσουν τον αποδέκτη της ιστορίας, είτε αποτελούν μέρος της επιχειρηματολογίας του αφηγητή για να στηρίξει την άποψή του πάνω σε κάποιο θέμα. Για παράδειγμα, στο *Η αυλή των θαυμάτων*, ο Στέλιος αφηγείται την ιστορία ενός Έλληνα που κατάφερε να πλουτίσει στη Βενεζουέλα¹⁶⁵. Η ιστορία δεν αφορά ούτε τον ίδιο τον Στέλιο, αλλά ούτε και τον αποδέκτη – Μπάμπη. Παρόλο που δε μαθαίνουμε από που έχει ακούσει την ιστορία ο Στέλιος, είναι ξεκάθαρο

¹⁶⁴ Στο βιβλίο του *Storytelling and Drama: Exploring Narrative Episodes in Plays* (σελ. 94), ο H. Bowles ορίζει την κατηγορία σύντομων αφηγήσεων που ονομάζει “gossip” ως «συζήτηση για πρόσφατα γεγονότα ή σχολιασμό, συχνά αρνητικό, για άτομα που είναι απόντα». Η χρήση του αντίστοιχου ελληνικού όρου – κουτσομπολιό – για τον ορισμό της συγκεκριμένης κατηγορίας αφηγήσεων δε συνεπάγεται ταύτιση των χαρακτηριστικών με την κατηγορία στο βιβλίο του Bowles. Στην περίπτωση μας δε θεωρείται απαραίτητο να είναι εξιστόρηση πρόσφατων γεγονότων, ούτε και να πρόκειται για αρνητικό σχολιασμό κάποιου ατόμου. Σύγκλιση με την κατηγορία όπως την ορίζει ο Bowles, είναι πως βασικό χαρακτηριστικό και της δικής μας κατηγορίας είναι η αναφορά σε πρόσωπα απόντα από τη σκηνή.

¹⁶⁵ Αφήγηση 1.8.2.

πως δεν αφηγείται προσωπική του εμπειρία. Ο στόχος της εν λόγω αφήγησης είναι να πείσει τον αποδέκτη της πως ένα ανάλογο εγχείρημα είναι δυνατό – σύμφωνα με τον αφηγητή, σίγουρο – να στεφθεί με επιτυχία.

Αναφορά θα πρέπει, τέλος, να γίνει σε μια ιδιαίτερη αφήγηση που συναντάμε στο έργο *Μια συνάντηση κάπου αλλού*. Στην προτελευταία εικόνα του έργου ο χαρακτήρας που φέρει το όνομα Λοράνδος αφηγείται, κατόπιν πιέσεων από τους άλλους χαρακτήρες, μια ιστορία η οποία σύμφωνα με τα λεγόμενά του αφορά στη ζωή της γιαγιάς του. Τα γεγονότα της ιστορίας δε σχετίζονται ευθέως με τον ίδιο τον αφηγητή, και σίγουρα ούτε με τους ακροατές του. Η αφήγηση στόχο έχει να ψυχαγωγήσει και, λόγω του ότι ο αφηγητής αναλαμβάνει απρόθυμα τον ρόλο, την εντάσσουμε και στην κατηγορία της αφήγησης-ανάκρισης ως προς την εκφορά της. Διαφοροποιείται από τις άλλες αφηγήσεις κουτσομπολιών γιατί τοποθετείται στο πιο μακρινό παρελθόν (τα κουτσομπολιά αναφέρονται συνήθως σε πρόσφατα γεγονότα) και, επιπλέον, είναι αρκετά εκτενέστερη αφήγηση¹⁶⁶.

9. Μεταφορά Είδησης

Πρόκειται για αφηγήσεις γεγονότων που έχουν γίνει εκτός σκηνής. Ο αφηγητής εδώ αναλαμβάνει έναν ρόλο ανάλογο με αυτόν του “άγγελου” του αρχαίου δράματος. Η αφήγηση, δηλαδή, στοχεύει στο να πληροφορήσει τους αποδέκτες του λόγου για γεγονότα που ο αφηγητής είτε είδε είτε άκουσε. Είναι ‘συγγενής’ κατηγορία με αυτήν της μεταφοράς εμπειρίας, αφού κι αυτές οι αφηγήσεις μπορεί να αποτελούν οπτικές ή ακουστικές εμπειρίες. Διαφέρει, όμως, ως προς το ότι συχνά ο αφηγητής-αγγελιαφόρος έχει σταλεί ακριβώς για αυτόν τον σκοπό: να μεταφέρει την είδηση/ιστορία. Κάτι τέτοιο δηλώνεται στο έργο *Το παραμύθι χωρίς όνομα* από τον αφηγητή αγγελιαφόρο Κουτσό («Κουτσός: Λαμβάνω τη τιμή να αναφέρω – αγγελιαφόρος απ’ το μέτωπο...»¹⁶⁷).

Ως γνωστόν, ο ‘άγγελος’ – δηλαδή ο χαρακτήρας που λειτουργούσε ως αγγελιαφόρος – στην αρχαία ελληνική δραματουργία, ήταν απαραίτητος για να τηρηθούν δύο κύριες συμβάσεις της τραγωδίας: η σύμβαση της ενότητας του χώρου δράσης και η σύμβαση που θέλει να παρουσιάζονται επί σκηνής μόνο τα όσα συμβαίνουν σε εξωτερικό χώρο. Επομένως, τα όσα σημαντικά για την εξέλιξη του μύθου συνέβαιναν εντός του

¹⁶⁶ Αφήγηση 1.8.8. Η συγκεκριμένη αφήγηση θεωρείται και Βιοαφήγηση (1.1.11.), καθώς αναφέρεται σε μια σειρά περιστατικών της ζωής της θείας του αφηγητή. Εντούτοις το ύφος της σκηνής στην οποία τη βρίσκουμε, καθώς και ο λόγος του αφηγητή και το ίδιο το περιεχόμενο της ιστορίας, μας ωθεί στο να τη θεωρήσουμε επίσης κουτσομπολιό.

¹⁶⁷ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Β’, 100.

‘οίκου’, ή μακριά από τον χώρο της δραματικής δράσης, μεταφέρονταν στη σκηνή προφορικά κι όχι σωματικά – μέσω της αφήγησης μιας είδησης.

Στα έργα του Καμπανέλλη – όπως γενικότερα στα κείμενα της σύγχρονης δραματουργίας – οι δύο θεατρικές συμβάσεις που προαναφέρθηκαν, δεν αποτελούν πλέον περιορισμούς. Η ανάγκη, εντούτοις, για τη μεταφορά ειδήσεων παραμένει, την ίδια ώρα που οι ανάγκες των σύγχρονων έργων και οι δυνατότητες στα μέσα μεταφοράς μιας είδησης έχουν τροποποιηθεί σημαντικά.

Αναλόγως, λοιπόν, με την κατηγορία που ανήκει το έργο μέσα στο οποίο βρίσκεται μια μεταφορά είδησης, ο τρόπος εκφοράς μπορεί να διαφέρει αρκετά. Στο μονόπρακτο *Πάρδος Θηβών* – το οποίο εντάξαμε στην κατηγορία του Μεταθεάτρου – έχουμε ένα παράδειγμα μεταφοράς είδησης από έναν χαρακτήρα, ο ρόλος του οποίου προσομοιάζει με τον ρόλο του ‘αγγέλου’ στο αρχαίο δράμα¹⁶⁸. Πρόκειται, δηλαδή για έναν ήρωα που έρχεται για να γνωστοποιήσει μια άγνωστη μέχρι στιγμής είδηση στους άλλους χαρακτήρες. Όπως και στην αρχαία δραματουργία, ο ρόλος του συγκεκριμένου χαρακτήρα περιορίζεται απλά και μόνο στη μεταφορά της είδησης. Το τι επιτυγχάνεται εδώ με την παρουσία μιας πιο ‘παραδοσιακής’ μεταφοράς είδησης, είναι να τονιστεί περισσότερο η άμεση αναφορά του έργου σε ήρωες και σε θέματα της αρχαίας τραγωδίας.

Σε έργα, όμως, που ανήκουν στην κατηγορία των Ρεαλιστικών, η μεταφορά ειδήσεων γίνεται συνήθως από ήρωα που έχει έναν ευρύτερο ρόλο. Ένας ριζοσπαστικότερος νεωτερισμός είναι η αντικατάσταση του αφηγητή-αγγέλου με τη φωνή του εκφωνητή στο ραδιόφωνο. Πρόκειται για μια τεχνική που συναντάμε περισσότερες από μία φορές μέσα στα έργα που εξετάζουμε¹⁶⁹. Οι ειδήσεις που μεταφέρονται ραδιοφωνικά δεν απευθύνονται, βεβαίως, προσωπικά στους χαρακτήρες του έργου, οι οποίοι γίνονται, εντέλει, οι αποδέκτες τους. Αυτό, μαζί με τη σωματική απουσία ενός αφηγητή, αποτελούν τις ουσιαστικότερες διαφορές ανάμεσα στις ραδιοφωνικές και τις κοινές μεταφορές ειδήσεων.

Τέλος, μια είδηση είναι δυνατόν να μεταφερθεί και μέσα από την ανάγνωση ενός κειμένου. Κατά την ανάγνωση μιας είδησης μέσα από μια εφημερίδα – όπως ακριβώς και στις ραδιοφωνικές ειδήσεις – δεν υπάρχει συγκεκριμένος εννοούμενος αποδέκτης, ενώ και η υπόσταση του αφηγητή παραμένει αόριστη. Στο έργο του Καμπανέλλη συναντάμε μόνο μία μεταφορά είδησης μέσα από ανάγνωση εφημερίδας, στο έργο *Βίβα Ασπασία*¹⁷⁰. Όπως

¹⁶⁸ Αφήγηση 1.9.21.

¹⁶⁹ Αφηγήσεις 1.9.12., 1.9.14., 1.9.16. και 1.9.32.

¹⁷⁰ Αφήγηση 1.9.15. Σημειώνουμε πως ανάλογη χρήση με τον έντυπο και τον ραδιοφωνικό τύπο θα ήταν δυνατόν να έχει, σε ένα θεατρικό έργο και η τηλεόραση, παρόλο που δε συναντάμε τέτοιο παράδειγμα στα έργα που μελετάμε.

και σε άλλες περιπτώσεις αφήγησης που γίνεται μέσα από ανάγνωση ενός κειμένου, έτσι και εδώ έχουμε αφηγητή με διπλή υπόσταση. Από τη μια έχουμε τον απροσδιόριστο – όπως αναφέραμε – δημοσιογράφο που υποτίθεται ότι έχει γράψει την είδηση, και από την άλλη τον χαρακτήρα του έργου που διαβάζει και τη μεταφέρει με τη φωνή του. Με ανάλογο τρόπο και στη θέση του αποδέκτη έχουμε πρώτον: το απροσδιόριστο αναγνωστικό κοινό στο οποίο απευθύνεται η εφημερίδα, δεύτερον: τον αναγνώστη της είδησης – ο οποίος είναι ταυτόχρονα και αποδέκτης και πομπός ή αναμεταδότης της είδησης – και τρίτον: τον χαρακτήρα του έργου που ακούει την ανάγνωση της είδησης.

10. Μεταφορά Εμπειρίας

Σε αυτές τις αφηγήσεις ο ήρωας μεταφέρει μια ιστορία την οποία είτε έχει βιώσει είτε έχει δει. Είναι, λοιπόν, ακόμη ένας τρόπος να γίνουν γνωστά γεγονότα που έχουν διαδραματιστεί εκτός σκηνής. Διαφοροποιούνται από τις αναμνήσεις γιατί είναι αφηγήσεις των οποίων ο χρόνος της ιστορίας είναι πιο κοντά στον χρόνο της αφηγηματικής πράξης. Επομένως στις μεταφορές εμπειριών δε συναντάμε ιστορίες που αναφέρονται στην παιδική ηλικία και στα νεανικά χρόνια του ήρωα, αλλά περιστατικά που έχουν συμβεί είτε μόλις πριν ο χαρακτήρας-αφηγητής εμφανιστεί στη σκηνή¹⁷¹, είτε γενικότερα γεγονότα του εγγύτερου παρελθόντος. Σε σύγκριση πάντα με τις αφηγήσεις αναμνήσεων, οι εμπειρίες παρέχουν πληροφορίες οι οποίες είναι περισσότερο διαφωτιστικές για την πλοκή, παρά με τον χαρακτήρα του αφηγητή και τα συμβάντα που τον έχουν διαμορφώσει.

Στις ιστορίες αυτές ο αφηγητής μπορεί να είναι ο πρωταγωνιστής, δηλαδή να είναι ομοδιηγηματική η αφήγησή του, όποτε και έχουμε βιωματική εμπειρία¹⁷² ή να μεταφέρει γεγονότα που έχει δει αλλά στα οποία ο ίδιος δεν είχε κάποια συμμετοχή (οπτική εμπειρία)¹⁷³. Στην πιο ακραία του μορφή αυτό συμβαίνει στον μονόλογο *Ο επικήδειος*, όπου ο αφηγητής περιγράφει τα όσα έχει δει και ακούσει στην κηδεία που έχει παραστεί. Καμία αναφορά δε γίνεται σε κάποια δική του ενέργεια – πλην του να παρατηρεί.¹⁷⁴

Τι διαφοροποιεί μια τέτοια αφήγηση από μια μεταφορά είδησης τότε; Ως ειδοποιό διαφορά ανάμεσα στις δύο κατηγορίες, ορίζουμε το ότι σε μια μεταφορά εμπειρίας ο αφηγητής πρέπει, αν μη τι άλλο, να ήταν αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων που αφηγείται. Μπορεί, δηλαδή, να συμμετέχει ή να είναι παρατηρητής της ιστορίας του, αλλά πρέπει σίγουρα να υπήρξε παρών στα όσα αφηγείται. Κάτι τέτοιο μπορεί να ισχύει και σε μια μεταφορά είδησης, δε θεωρείται όμως απαραίτητη προϋπόθεση (για παράδειγμα στις

¹⁷¹ Βλ. αφήγηση 1.10.9.

¹⁷² Π.χ. η αφήγηση 1.10.3.

¹⁷³ Π.χ. η αφήγηση 1.10.8.

¹⁷⁴ Αφήγηση 1.10.54.

ειδήσεις που δίνονται μέσω ραδιοφώνου, ο αφηγητής-εκφωνητής δεν έχει καμία σχέση με τα γεγονότα που αφηγείται, πέραν του ότι είναι το μέσο μετάδοσής τους).

Προς αποφυγήν παρεξηγήσεων, θα πρέπει να αναφερθεί πως μια μεταφορά λόγων μπορεί επίσης να θεωρηθεί μεταφορά εμπειρίας. Για παράδειγμα, στο *Η τελευταία πράξη* η Δημοσιογράφος παραθέτει μια μαρτυρία κάποιου απόντος προσώπου¹⁷⁵. Άρα η πρώτη εντύπωση είναι πως ο αφηγητής δεν ήταν παρών ενώ εκτυλίσσονταν τα όσα αφηγείται – κάτι που προηγουμένως ορίσαμε ως απαραίτητη προϋπόθεση για τις μεταφορές εμπειριών. Στην πραγματικότητα αυτό που έχουμε εδώ είναι μια διαμεσολαβημένη μεταφορά εμπειρίας. Η δημοσιογράφος, δηλαδή, αφηγείται το πώς ο Φρουρός (ο χαρακτήρας που ήταν ο μάρτυρας των γεγονότων) αφηγήθηκε τη δική του εμπειρία. Επιπλέον, δε, μπορεί να θεωρηθεί πως πρόκειται για την αφήγηση της εμπειρίας του να ακούσει τη συγκεκριμένη μαρτυρία.

Όπως έχει αναφερθεί και προηγουμένως, η κατηγορία της μεταφοράς εμπειρίας μαζί με την κατηγορία της αφήγησης ανάμνησης, αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος των αφηγήσεων που εντοπίσαμε. Μπορούν, άλλωστε, να ενσωματωθούν με φυσικότητα σε ένα διαλογικό περιβάλλον, καθώς είναι αναπαραγωγές καθημερινών ανθρώπινων ενεργειών.

11. Πιθανή Ιστορία

Ομολογουμένως, η αφηγηματική υπόσταση της συγκεκριμένης κατηγορίας θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο αμφισβήτησης κι αυτό γιατί διαφέρει από την παραδοσιακή αφήγηση όχι μόνο ως προς τον χρόνο που χρησιμοποιείται σε αυτήν, αλλά και επί της ουσίας, δηλαδή ως προς το αντικείμενό της. Όταν μιλάμε για αφήγηση πιθανής ιστορίας, αναφερόμαστε στις περιπτώσεις εκείνες όπου ένας χαρακτήρας αφηγείται, όχι το τι έχει συμβεί, αλλά το τι ενδεχομένως να συμβεί στο μέλλον ή ακόμη, το τι πιθανόν να συμβαίνει την ώρα της αφήγησης.

Ο χρόνος εκφοράς είναι επομένως είτε μελλοντικός είτε ενεστωτικός κι αυτό από μόνο του είναι αναμενόμενο να αποτρέπει τον αναγνώστη ή τον θεατή να δεχτεί αυτά τα κομμάτια του έργου ως αφηγηματικά. Στην πραγματικότητα, όμως, δεν υπάρχει κανένας ουσιαστικός περιορισμός που να σχετίζεται με τον χρόνο εκφοράς της αφήγησης. Επιπλέον, μια αφήγηση δεν επιβάλλεται να παραθέτει γεγονότα που να έχουν συμβεί. Αντίθετα, ακόμα και όταν μια ιστορία παρουσιάζεται από τον αφηγητή της ως ‘πραγματική’, συχνά αποδεικνύεται ψευδής, ή σε άλλες περιπτώσεις η αλήθεια της

¹⁷⁵ Αφήγηση 1.10.63.

παραμένει αμφισβητήσιμη μέχρι το τέλος του έργου¹⁷⁶. Έχοντας, επομένως, ορίσει ως αφήγηση μια σειρά γεγονότων που διέπεται από λογική συνοχή, μπορούμε να εντάξουμε στα πλαίσια της μελέτης μας κι αυτές τις ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσες αφηγήσεις. Ας μην ξεχνάμε, άλλωστε, πως ο Πλάτων στην *Πολιτεία* του αναφέρει: «Άραγε όλα όσα λένε οι μυθοπλασίες και οι ποιητές δεν αποτελούν μian αφήγηση για πράγματα που είτε έχουν γίνει στο παρελθόν είτε συμβαίνουν τώρα είτε πρόκειται να συμβούν στο μέλλον;»¹⁷⁷

Στις αφηγήσεις πιθανών ιστοριών οι χαρακτήρες αφηγούνται τι θα μπορούσε να συμβεί, τι σχεδιάζουν να συμβεί ή τι θα ήθελαν να συμβεί. Στο έργο *Η ηλικία της νύχτας* έχουμε ένα από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα τέτοιας αφήγησης. Η αφήγηση εισάγεται με μια παρότρυνση του αφηγητή, Κίμωνα, προς τον αποδέκτη, Δημήτρη, σε προστακτική: «Κατέβα ένα βραδάκι στον Πειραιά... και σεργιάνισε άκρη άκρη στο βρεγμένο μουράγιο»¹⁷⁸. Ακολουθεί μια εκτενής αφήγηση σε μελλοντικό χρόνο, για το τι θεωρεί ότι θα γίνει, αλλά και προστακτικές που καθοδηγούν τις ενέργειες του ήρωα της ιστορίας – και αποδέκτη της αφήγησης. Σε αυτή την περίπτωση η πιθανή ιστορία του Κίμωνα στηρίζεται σε γεγονότα που γνωρίζει και έτσι η ιστορία φαίνεται να βγαίνει σε μεγάλο βαθμό αληθινή (επαληθεύεται στη συνέχεια του έργου με μια μεταφορά εμπειρίας από τον Δημήτρη¹⁷⁹). Αυτό, βεβαίως, δεν ισχύει στις περισσότερες από τις αφηγήσεις της κατηγορίας, το περιεχόμενο των οποίων παραμένει απλά ένα ενδεχόμενο.

B2.β. Κατηγορίες εκφοράς

Οι κατηγορίες που ακολουθούν έχουν οριστεί με κριτήριο τον τρόπο ή το μέσο με το οποίο δίνονται οι αφηγήσεις. Λέγοντας ‘τρόπος εκφοράς’ εννοούμε, δηλαδή, είτε τη μορφή με τη οποία δίνεται η αφήγηση, (π.χ. με γραπτό λόγο, με αναπαράσταση, με ασώματη φωνή, τραγούδι, δραματοποίηση κ.τ.λ.), ή ακόμη το ειδικότερο φραστικό περιβάλλον μέσα στο οποίο εντοπίζονται (μονόλογος, εσωτερικός διάλογος κ.τ.λ.).

Θα πρέπει να αναφερθεί πως κατηγορίες εκφοράς έχουν οριστεί για τις αφηγήσεις οι οποίες παρουσιάζουν κάποια ιδιαιτερότητα ως προς αυτό. Μπορούμε να θεωρήσουμε πως υπάρχει και μια άλλη, τρόπον τινά, ευρύτερη κατηγορία εκφοράς, η οποία δεν ορίζεται ρητά, επειδή τα χαρακτηριστικά της δε χρήζουν ιδιαίτερης επεξήγησης. Είναι αυτή που θα ονομάζαμε, ίσως, ‘απλή αφήγηση’. Κάθε φορά που ένας χαρακτήρας

¹⁷⁶ Π.χ. αφηγήσεις 1.9.33. (ψευδής) και 1.2.90. (αμφισβητήσιμη η αλήθεια της).

¹⁷⁷ Πλάτων, *Πολιτεία*, μτφ. Σκουτερόπουλος Ν.Μ., εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2007, 193.

¹⁷⁸ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Α', 241. (Στο παράρτημα αφήγηση 1.11.1.)

¹⁷⁹ Αφήγηση 1.10.13.

αναλαμβάνει να παραθέσει μια ιστορία, και αυτό συμβαίνει χωρίς ιδιαίτερη εμπλοκή άλλων χαρακτήρων ή άλλων μέσων – όπως και να κατηγοριοποιείται ως προς το περιεχόμενό της – η αφήγηση ως προς τον τρόπο εκφοράς της αποτελεί μια ‘απλή αφήγηση’. Όσες, επομένως, αφηγήσεις δεν κατατάσσονται σε κάποια από τις άλλες κατηγορίες εκφοράς, εννοείται πως ανήκουν σε αυτήν την ευρύτερη κατηγορία.

1. Ανάγνωση Γράμματος/Κειμένου

Οι αφηγήσεις αυτής της κατηγορίας προέρχονται από κάποιο υποτιθέμενο γραπτό κείμενο. Αναφερόμαστε στις περιπτώσεις κατά τις οποίες κάποιος ήρωας διαβάζει ένα γράμμα, ή ακόμη και κάποιο σύντομο γραπτό σημείωμα, το οποίο είναι αφηγηματικό ή περιέχει αφηγηματικά κομμάτια. Πρόκειται για μια φαινομενική, έστω, χρήση του γραπτού κειμένου κατά την εκφορά μιας αφήγησης.

Το περιεχόμενο της αφήγησης μπορεί να ποικίλει. Ολόκληρο το μονόπρακτο *Γράμμα στον Ορέστη* θα μπορούσε να θεωρηθεί μια αυτοβιοαφήγηση η οποία προκύπτει από την ανάγνωση ενός γράμματος που η αφηγήτρια έχει γράψει προηγουμένως¹⁸⁰. Στην ουσία έχουμε την παράθεση μιας σειράς αναμνήσεων μέσω των οποίων η αφηγήτρια στοχεύει στο να αποκαταστήσει την αλήθεια σε ό,τι αφορά στη ζωή και στον χαρακτήρα της. Το τέχνασμα του γράμματος εξυπηρετεί στο να παρουσιαστεί φυσικότερα ένας εκτενής μονόλογος, εφόσον η αφηγήτρια δε μιλά στον εαυτό της, αλλά διαβάζει – πιθανόν για να ελέγξει – έναν λόγο (γραπτό) που προορίζεται για κάποιον άλλον.

Στο *Τα τέσσερα πόδια του τραπεζιού*, έχουμε και πάλι μια αυτοβιοαφήγηση, η οποία, όμως, εκφέρεται από άλλον χαρακτήρα κι όχι από αυτόν που θεωρητικά την έχει γράψει¹⁸¹. Με αυτό το τέχνασμα δίνεται ‘φωνή’ σε έναν χαρακτήρα, ο οποίος είναι μεν σωματικά παρών στη σκηνή, αλλά δεν είναι σε θέση να επικοινωνήσει με το περιβάλλον του, και έτσι παραμένει σιωπηλό πρόσωπο.

Στο έργο *Το παραμύθι χωρίς όνομα*, από την άλλη, στο σύντομο γραπτό σημείωμα που διαβάζει ο Πρίγκιπας έχουμε μια μεταφορά είδησης. Όπως και στις μεταφορές ειδήσεων μέσω ραδιοφώνου, έτσι και εδώ η φωνή που μεταφέρει την είδηση δεν ανήκει σε χαρακτήρα που έχει υπάρξει μάρτυρας των όσων αφηγείται. Συνεχίζουμε βέβαια να έχουμε έναν αφηγητή σε θέση αγγελιαφόρου (όπως εξηγήσαμε και πιο πάνω, σε μια μεταφορά είδησης δεν είναι αναγκαίο ο αφηγητής να μεταφέρει γεγονότα που είναι δικές

¹⁸⁰ Αφήγηση 2.1.6.

¹⁸¹ Αφήγηση 2.1.5.

του εμπειρίες). Εδώ το άτομο που έχει γράψει το μήνυμα βρίσκεται νεκρό στη σκηνή και το μήνυμα είναι ημιτελές γιατί, όπως φαίνεται, δεν πρόλαβε να το ολοκληρώσει:

«Πρίγκιπας: Κάτι κρατά...

(Ανοίγει το χέρι του νεκρού και παίρνει από κει ένα σημείωμα. Το διαβάζει)

Πρίγκιπας: ... «Ο ναύαρχος έπεσε χτυπημένος στο ποτάμι. Δε ξέρω αν προλάβω να σας πω... ο εχθρός αύριο...»

Τίποτ' άλλο...»¹⁸²

Ο στόχος που επιτυγχάνεται με τη χρήση του σημειώματος, αντί ενός (ζωντανού) αγγελιαφόρου από το μέτωπο, είναι να δοθεί μια πιο έντονη εικόνα της μάχης. Επίσης, η επιλογή του να δοθεί μια ατέλειωτη ιστορία, μας φανερώνει πως η επίταση της αγωνίας εξυπηρετεί καλύτερα, δραματουργικά, αυτό το σημείο του έργου, αντί της μεταφοράς ολόκληρης της ιστορίας – εξ' ου και η επιλογή του συγκεκριμένου τρόπου εκφοράς.

2. 'Από κοινού' αφήγηση

Έχουμε δώσει σε αυτή την κατηγορία αφηγήσεων το όνομα 'από κοινού' αφήγηση, γιατί, ακριβώς, η εξιστόρηση των γεγονότων, γίνεται 'από κοινού'. Δηλαδή, αναλαμβάνουν τον ρόλο του αφηγητή της ίδιας ιστορίας περισσότεροι του ενός χαρακτήρες.

Οι αφηγήσεις αυτές ανήκουν, συνήθως, ως προς το περιεχόμενό τους, στις κατηγορίες της μεταφοράς εμπειριών ή της αφήγησης αναμνήσεων. Πρόκειται, επομένως, για εμπειρίες ή αναμνήσεις οι οποίες είναι κοινές για κάποιους από τους χαρακτήρες του έργου. Τις περισσότερες φορές είναι δυνατόν να εντοπιστεί ένας κύριος αφηγητής και ένας ή περισσότεροι δευτερεύοντες αφηγητές, των οποίων η συμμετοχή στην πράξη της αφήγησης κυμαίνεται από ελάχιστη μέχρι έντονα ενεργή.

Για παράδειγμα, στη δεύτερη πράξη το έργου *Το παραμύθι χωρίς όνομα* ο ρόλος του αφηγητή κατανέμεται τόσο ακριβοδίκαια ανάμεσα στους δύο αφηγητές – Γιαννακό και Κώστα – που δύσκολα θα μπορούσε να γίνει διαχωρισμός κύριου και δευτερεύοντος αφηγητή¹⁸³. Το αντίθετο συμβαίνει στο *Η ηλικία της νύχτας*, όπου η Άννα είναι σαφώς ο κύριος αφηγητής, ενώ ο Πέτρος συμμετέχει ελάχιστα στην αφήγηση, συμπληρώνοντας ή επιβεβαιώνοντας την αλήθεια της ιστορίας¹⁸⁴.

Η ταυτόχρονη ύπαρξη δύο αφηγητών είναι μια από τις επιπρόσθετες δυνατότητες που προσφέρονται στην αφήγηση που ενυπάρχει σε μια σκηνή, σε ότι αφορά στον τρόπο

¹⁸² Αφήγηση 2.1.3.

¹⁸³ Αφήγηση 2.2.8.

¹⁸⁴ Αφήγηση 2.2.5.

εκφοράς της ιστορίας. Σχετίζεται, βεβαίως με την παραστατική φύση του είδους, και τη σωματικότητα που αυτή προϋποθέτει. Διευρύνονται, ακόμη, οι δυνατότητες σε ότι αφορά στις λειτουργίες του αφηγητή – όπως θα δούμε και στη συνέχεια της μελέτης¹⁸⁵.

3. Αφηγηματικό Τραγούδι/Ποίημα

Παρουσία τραγουδιών έχουμε κατά κύριο λόγο στην κατηγορία των Πολιτικών έργων (μόνο τρεις αφηγήσεις με αυτόν τον τρόπο εκφοράς έχουμε σε έργα άλλων κατηγοριών). Μέσα από τις αφηγήσεις αυτής της κατηγορίας, φαίνεται να επενδύεται με έναν ψυχαγωγικό ‘μανδύα’ ο διδακτικός στόχος των Πολιτικών έργων. Τα τραγούδια/ποιήματα μπορεί είτε να είναι αφηγηματικά στην ολότητά τους είτε να περιέχουν απλώς ένα αφηγηματικό κομμάτι.

Τις περισσότερες φορές τα τραγούδια που συναντάμε στα έργα του Καμπαρέλλη τραγουδιούνται από ομάδες χαρακτήρων. Συνήθως, δε, οι ομάδες αυτές κατέχουν τον ρόλο του ‘χορού’ του αρχαίου δράματος, δηλώνονται δηλαδή με μια γενική ιδιότητά τους – π.χ. ο “Χορός Τραμπούκων”, στο *Ο εχθρός λαός* – και αναλαμβάνουν απλά το κομμάτι του τραγουδιού, σε μια εναλλαγή χορικού και διαλογικών επεισοδίων¹⁸⁶. Σε άλλες περιπτώσεις, πάλι, το τραγούδι εκφωνείται από χαρακτήρες οι οποίοι κατέχουν ευρύτερο ρόλο μέσα στο έργο¹⁸⁷.

Στο έργο *Μια κωμωδία*, από την άλλη, ένας από τους χαρακτήρες αναλαμβάνει ρόλο ραψωδού απαγγέλλοντας ένα αφηγηματικό τραγούδι με συνοδεία κιθάρας¹⁸⁸. Για την ακρίβεια, εδώ υπάρχει εναλλαγή απαγγελίας και τραγουδιού. Το περιεχόμενο του τραγουδιού αναφέρεται στην πλοκή του έργου, ενώ ως σκοπός του δηλώνεται να ψυχαγωγήσει τους αποδέκτες. Με αυτή την αφήγηση κλείνει και η συγκεκριμένη εικόνα του έργου.

Αφηγηματικά τραγούδια συχνά λειτουργούν και ως αφηγήσεις-πλαίσια, όταν τοποθετούνται στην αρχή ή στο τέλος του έργου, ή μιας δραματικής ενότητας. Στο *Παραμύθι χωρίς όνομα*, παραδείγματος χάριν, του έργου προηγείται ένα σύντομο αφηγηματικό τραγούδι που δίνει συνοπτικά το τι έχει προηγηθεί της δραματικής δράσης και εξηγεί, επομένως, τι οδήγησε στην κατάσταση που παρουσιάζεται ακολούθως στο έργο¹⁸⁹.

¹⁸⁵ Πρβλ. Υποενότητα Γ3.α.

¹⁸⁶ Αφηγήσεις 2.3.13., 2.3.15. και 2.3.16.

¹⁸⁷ Π.χ. αφήγηση 2.3.2.

¹⁸⁸ Αφήγηση 2.3.5.

¹⁸⁹ Αφήγηση 2.3.1.

Μπορούμε να διακρίνουμε τα εξής γενικά χαρακτηριστικά στα τραγούδια που έχουμε εντοπίσει:

- Το περιεχόμενό τους αφορά, κυρίως, στη γενικότερη κατάσταση του έργου, σε ιστορικές αφηγήσεις ή σε πλασματικά γεγονότα. Σπανιότερα, σε κάποια από τα τραγούδια των Τραμπούκων έχουμε μεταφορές είδησης ή εμπειρίας.
- Εκφέρονται συνήθως από ομάδες χαρακτήρων – χορωδιακά.
- Συχνά απευθύνεται προς τους θεατές και όχι σε κάποιον άλλον χαρακτήρα του έργου, επομένως στοχεύουν στο να πληροφορήσουν το κοινό και όχι κάποιον επί σκηνής αποδέκτη.

4. Αφήγηση – Ανάκριση

Η αφήγηση-ανάκριση είναι μια από τις κατηγορίες αφηγήσεων στις οποίες συναντούμε πολλαπλούς αφηγητές (άλλες κατηγορίες με πολλαπλούς αφηγητές είναι αυτές της ‘από κοινού’ αφήγησης, που έχουμε δει, και της λανθάνουσας αφήγησης, που θα δούμε στη συνέχεια). Η αφήγηση της ιστορίας είναι καθοδηγούμενη από τις ερωτήσεις του αποδέκτη της αφήγησης¹⁹⁰. Πρόκειται στην ουσία για διάλογο, όπου η αφήγηση προκύπτει από τα λόγια και των δύο χαρακτήρων.

Μια αφήγηση, ή μέρος μιας αφήγησης, στο θέατρο, δίνεται συχνά ως απάντηση σε ερώτηση κάποιου χαρακτήρα του έργου. Αυτό που είναι διαφορετικό στη συγκεκριμένη κατηγορία είναι πως ολόκληρη η ιστορία εκμαιεύεται μέσω των ερωτήσεων που υποβάλλει στον κύριο αφηγητή ο αποδέκτης της αφήγησης, ο οποίος στην παρούσα περίπτωση, κατέχει τον ρόλο του ανακριτή. Και λέμε, κύριο αφηγητή, γιατί και σε αυτήν την κατηγορία – όπως και στην ‘από κοινού’ αφήγηση – υπάρχει και δευτερεύων αφηγητής. Εδώ δεν είναι άλλος από τον χαρακτήρα του έργου που ορίσαμε ως ανακριτή.

Στο έργο *Ο δρόμος περνά από μέσα* βλέπουμε έναν άντρα να ανακρίνει τη σύζυγο του, η οποία έχει διαπράξει μοιχεία¹⁹¹. Όπως είναι αναμενόμενο, και όπως συνήθως συμβαίνει σε αφηγήσεις-ανακρίσεις, ο ανακρινόμενος αφηγητής (Λίτσα) παρουσιάζεται απρόθυμος να παραθέσει την ιστορία, ενώ την ίδια ώρα ο ανακριτής-δευτερεύων αφηγητής (Αντωνάκος), την πιέζει και επιστρατεύει κάθε μέσο για να επιτύχει τη συνέχιση της αφήγησης – αλλά και να εξασφαλίσει την εγκυρότητα της ιστορίας. Η ιστορία, λοιπόν, μπορεί να δίνεται – ως επί το πλείστον – από τον ανακρινόμενο, αλλά καθίσταται αφηγήσιμη μόνο μέσα από τη συμμετοχή του ανακριτή.

¹⁹⁰ Βλ. για παράδειγμα, αφήγηση 2.4.1.

¹⁹¹ Αφήγηση 2.4.8.

Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται γενικότερα αφηγήσεις οι οποίες εκφέρονται μέσω ερωταποκρίσεων, χωρίς να είναι απαραίτητο ο αφηγητής-ανακρινόμενος να συμμετέχει στην αφήγηση ενάντια στη θέλησή του. Για παράδειγμα σε μαρτυρικές καταθέσεις¹⁹² και συνεντεύξεις¹⁹³, εντοπίζουμε το στοιχείο της καθοδήγησης της αφήγησης από τον ανακριτή, άλλο όχι το στοιχείο της πίεσης.

5. Γραπτός Λόγος

Αυτόν τον ιδιαίτερο τρόπο εκφοράς μιας αφήγησης εντοπίζουμε μόνο στο Πολιτικό έργο *Ο εχθρός λαός*. Στη σκηνή όπου στο κείμενο σημειώνεται ο τίτλος «Η 3^η Σεπτεμβρίου», μια ιστορία δίνεται αναγραφόμενη σε πανό τα οποία σηκώνονται διαδοχικά. Στο θεατρικό κείμενο βρίσκουμε τα παρακάτω:

ΚΑΝΟΝΙΑ

(Από τη μεριά του λαού και πανό που γράφει:

«Η ΦΡΟΥΡΑ Ο ΛΑΟΣ ΚΥΚΛΩΣΑΝΕ ΤΟ ΠΑΛΑΤΙ».)

ΣΑΛΠΙΣΜΑ

(Από τη μεριά του παλατιού και αυλικός με πανό που γράφει:

«ΣΑΣ ΣΥΓΧΩΡΩ ΔΙΑΛΥΘΕΙΤΕ».)

ΚΑΝΟΝΙΑ

(Από τη μεριά του λαού και νέο πανό που γράφει:

«ΗΡΘΕ ΚΑΙ Ο ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ».)

ΣΑΛΠΙΣΜΑ

(Από τη μεριά του παλατιού και αυλικός με άλλο πανό που γράφει:

«ΑΜΕΣΟΣ ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ».)

Στη συνέχεια, εντός της ίδιας σκηνής έχουμε ακόμα ένα δείγμα τέτοιας αφήγησης¹⁹⁴. Όπως είναι φυσικό ο αφηγηματικός λόγος μέσα σε ένα θεατρικό έργο επιδέχεται τις δέουσες αλλαγές για να είναι επαρκώς λειτουργικός. Το εύρημα των πανό, που χρησιμοποιεί εδώ ο Καμπανέλλης, εξυπηρετεί τέλεια αυτόν τον στόχο, αφού το

¹⁹² Αφήγησης 2.4.5. και 2.4.7.

¹⁹³ Αφήγηση 2.4.14.

¹⁹⁴ Αφήγηση 2.5.2.

κείμενο καθίσταται επιγραμματικό και ευανάγνωστο, αλλά ταυτόχρονα δίνει στους θεατές τη διαδοχή των γεγονότων της ιστορίας.

Παρά το γεγονός της τόσο μεμονωμένης παρουσίας αυτής της αφηγηματικής μεθόδου στα έργα που εξετάζουμε, θεωρήθηκε απαραίτητο να συμπεριληφθεί η συγκεκριμένη κατηγορία σε αυτή την ενότητα διότι πρόκειται για τη μοναδική, επί της ουσίας, γραπτή αφήγηση που συναντάμε στα θεατρικά του Καμπανέλλη. Βεβαίως, και στην κατηγορία της ανάγνωσης γράμματος/κειμένου έχουμε παρουσία γραπτού κειμένου στη σκηνή. Είναι σαφές, όμως, πως πρόκειται για μια θεατρική σύμβαση κατά την οποία ο ηθοποιός που υποδύεται τον χαρακτήρα-αφηγητή, προσποιείται πως διαβάζει το εν λόγω κείμενο. Άρα ενώ γίνεται λόγος για γραπτή αφήγηση αυτό που στην πραγματικότητα έχουμε είναι μια προφορική εκφορά της αφήγησης. Αντίθετα, στην αφήγηση μέσω γραπτού λόγου το κοινό μετατρέπεται από ακροατή ή θεατή της αφήγησης – σε αναγνώστη. Αποδεικνύεται, έτσι, πως η θεατρική μορφή επιτρέπει και αυτή τη γνώριμη – από το διήγημα και το μυθιστόρημα – σχέση ανάμεσα σε πομπό και αποδέκτη του αφηγηματικού μηνύματος.

6. Δραματοποιημένη Αφήγηση

Δραματοποιημένες αφηγήσεις ονομάζουμε εκείνες τις αφηγήσεις που δίνονται ως σκηνές. Θα πρέπει να διευκρινιστεί πως δεν εννοούμε την αυτούσια μεταφορά ενός διαλόγου δια στόματος ενός ή περισσοτέρων αφηγητών – μια κατηγορία εκφοράς την οποία θα δούμε πιο κάτω. Εδώ αναφερόμαστε στις περιπτώσεις όπου ένας ήρωας ξεκινά να αφηγείται μια ιστορία – ή έστω προλογίζει μια ιστορία επισημαίνοντας την πρόθεσή του να την αφηγηθεί – και στη συνέχεια η ιστορία αυτή παρουσιάζεται δραματοποιημένη. Στο τέλος της δραματοποιημένης αφήγησης είναι πιθανόν να υπάρχει ακόμη μία αφήγησι-πλαίσιο.

Μετά το εισαγωγικό αφηγηματικό πλαίσιο ο χαρακτήρας που το εκφωνεί – και τον οποίον θα ήταν δόκιμο να ονομάσουμε κύριο αφηγητή – συνεχίζει να αφηγείται την ιστορία μαζί με τους άλλους, δευτερεύοντες αφηγητές, αλλά χρησιμοποιώντας ως μέσο εκφοράς την αναπαράσταση¹⁹⁵. Έχουμε, εν ολίγοις, μια σκηνή (τη δραματοποιημένη αφήγηση) πλαισιωμένη από μιαν αφήγηση (πρόλογος ή αρχή της αφήγησης που εκφωνείται από τον κύριο αφηγητή, ίσως και επίλογος), η οποία με τη σειρά της

¹⁹⁵ Ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η μετάβαση από την προφορική αφήγηση σε αναπαράσταση κάνει την κατηγορία αυτή να θυμίζει τις αφηγήσεις που πλαισιώνουν τη δράση στον κινηματογράφο. Πρβλ. Λεοντάρης, Γιάννης, «Ρόλοι και λειτουργίες του αφηγητή στη λογοτεχνική και την κινηματογραφική αφήγηση: πρώτα στοιχεία για μια εισαγωγή στη συγκριτική αφηγηματολογία», *Σύγκριση*, 12 (2001), 160-172.

πλαισιώνεται από μια ευρύτερη ‘σκηνή’ (το θεατρικό έργο). Με αυτόν τον τρόπο καθίσταται δυνατή η προβολή ‘σκηνών του παρελθόντος’.

Παραδείγματα τέτοιων αφηγήσεων συναντάμε σε έργα που ανήκουν σε διαφορετικές κατηγορίες, με κάποιες, βέβαια, διαφοροποιήσεις στον δραματικό τους ρόλο και στον τρόπο παρουσιάσής τους. Το μονόπρακτο *Ο άνθρωπος και το κάδρο* στηρίζεται ολόκληρο σε αυτό το δραματουργικό τέχνασμα¹⁹⁶. Το έργο ανήκει στην κατηγορία των Πολιτικών και η τεχνική της δραματοποιημένης αφήγησης δίνει τη δυνατότητα εξιστόρησης της πρόσφατης ελληνικής Ιστορίας, μέσα από τις δραματοποιημένες μνήμες του ήρωα.

Έντονη παρουσία τέτοιων αφηγήσεων έχουμε και στο Μεταθεατρικό έργο *Στη χώρα Ίψεν*, στο οποίο η χρήση τους εξυπηρετεί στη ‘ζωντανή’ μεταφορά των άγνωστων πτυχών της ζωής των Ίπενικών ηρώων¹⁹⁷. Αυτό που επιτυγχάνεται μέσα από την παράθεση πολλών δραματοποιημένων αφηγήσεων στο ίδιο έργο, είναι ένα είδος ‘μοντάζ’ σκηνών¹⁹⁸.

7. Εκφώνηση Λόγου

Σε κάποια από τα θεατρικά έργα του Καμπανέλλη συναντάμε εκφωνήσεις λόγων. Μέσα σε αυτούς τους λόγους εντοπίζονται και αφηγηματικά κομμάτια. Το φραστικό περιβάλλον μέσα στο οποίο βρίσκονται τους προσδίδει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Ας κάνουμε αρχή με την ταυτότητα του αφηγητή, ο οποίος είναι άτομο που κατέχει μια άρχουσα θέση. Η κοινωνική του θέση, αλλά και η θέση την οποία κατέχει τη συγκεκριμένη στιγμή – εκείνη του ομιλητή – αποτρέπουν την ουσιαστική ύπαρξη αντίλογου.

Παρόλο που οι αφηγήσεις αυτές εντοπίζονται σε μονολόγους ή επί μέρους μονολογικά κομμάτια, απευθύνονται σε ένα συγκεκριμένο κοινό. Η φύση και ο ρόλος του αποδέκτη της αφήγησης είναι μια άλλη από τις ιδιαιτερότητες στις οποίες αναφερθήκαμε. Οι αποδέκτες αυτών των λόγων είναι πάντα μια ομάδα, συνήθως απρόσωπη, και συχνά σωματικά απύσα από τη σκηνή¹⁹⁹. Όμως, έστω και αν απουσιάζει από τη σκηνή, ο ρόλος αυτού του κοινού είναι καθοριστικός, πρώτον γιατί οι αντιδράσεις του και οι απόψεις του γίνονται φανερές μέσα από τα λόγια του εκφωνητή του λόγου – αλλά κυρίως διότι ορίζουν

¹⁹⁶ Αφηγήσεις 2.6.1. – 2.6.6.

¹⁹⁷ Αφηγήσεις 2.6.7. – 2.6.10.

¹⁹⁸ «Όρος που προέρχεται από τον κινηματογράφο, αλλά χρησιμοποιείται από τη δεκαετία του '30 (ΑΪΖΕΣΤΑΪΝ, ΠΙΣΚΑΤΟΡ, ΜΠΡΕΧΤ) για τη δραματουργική μορφή, στην οποία οι κειμενικές και σκηνικές αλληλουχίες συναρμολογούνται ως μια διαδοχή αυτόνομων στιγμών». Πηγή: Pavis, Patrice, *Λεξικό του θεάτρου*, μτφ. Στρομπούλη, Αγνή, Gutenberg, Αθήνα c2006, 320.

¹⁹⁹ Π.χ. στις αφηγήσεις 2.7.4. – 2.7.6.

τον στόχο του λόγου, και επομένως των αφηγήσεων που περιέχει. Ο εκφωνητής του λόγου έχει ως στόχο να πείσει το ακροατήριό του, και άρα οι αφηγήσεις του χρησιμεύουν ως επιχειρήματα που στηρίζουν τις θέσεις του²⁰⁰.

Τέλος, επειδή αυτές οι αφηγήσεις είναι, συνήθως, μέρος ενός λόγου πολιτικού χαρακτήρα, γίνεται χρήση μιας πιο επιτηδευμένης γλώσσας σε σύγκριση με τις άλλες κατηγορίες αφηγήσεων, ενώ παράλληλα η αλήθεια τους καθίσταται αμφισβητήσιμη²⁰¹.

8. Εσωτερικός Διάλογος

Στις αφηγήσεις που εκφέρονται μέσα σε έναν εσωτερικό διάλογο γίνεται χρήση μιας τεχνικής που θα ονομάσουμε ‘ομιλούσες συνειδήσεις’. Αφήγηση αυτής της κατηγορίας έχουμε μόνο στο έργο *Μια συνάντηση κάπου αλλού*.

Αυτός ο τρόπος εκφοράς συνδέεται με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των έργων του Εσωτερικού θεάτρου²⁰² και ειδικότερα με τη φύση των χαρακτήρων. Όπως έχουμε εξηγήσει στο πρώτο κεφάλαιο, η ίδια ανθρώπινη οντότητα αναλύεται και παρουσιάζεται στο έργο ως πολλοί χαρακτήρες, οι οποίοι στόχο έχουν να δώσουν τις διαφορετικές εκδοχές του ήρωα στις διάφορες ηλικιακές του φάσεις. Με τον όρο ‘ομιλούσες συνειδήσεις’ εννοούμε την εκφώνηση σκέψεων. Συγκεκριμένα εδώ εννοούμε τον εσωτερικό διάλογο ανάμεσα στους ‘εαυτούς’ του ίδιου ήρωα. Στα πλαίσια αυτού του εσωτερικού διαλόγου εντοπίζονται και κάποια αφηγηματικά κομμάτια²⁰³ τα οποία αποτελούν το ειδικότερο ενδιαφέρον μας.

Στο έργο *Μια συνάντηση κάπου αλλού*²⁰⁴ οι χαρακτήρες που ορίζονται ως Αγόρι και Έφηβος (δύο από τις εκδοχές του ίδιου ήρωα) συνομιλούν. Ο διάλογος αυτός δε γίνεται αισθητός από τον τρίτο χαρακτήρα που βρίσκεται στη σκηνή, τον ‘Ηθοποιό’, ο οποίος φαίνεται να αντιλαμβάνεται μόνο την παρουσία του Εφήβου. Ο Έφηβος την ίδια ώρα συνδιαλέγεται εξωτερικά με τον Ηθοποιό και εσωτερικά/νοητικά με το Αγόρι (τεχνική των ‘ομιλουσών συνειδήσεων’). Στο πλαίσιο του εσωτερικού διαλόγου εντοπίζουμε μια μεταφορά εμπειρίας²⁰⁵.

²⁰⁰ Βλ. αφηγήσεις 2.7.3., 2.7.5. και 2.7.6.

²⁰¹ Βλ. αφήγηση 2.7.6.

²⁰² Βλ. ενότητα Α2.: Εσωτερικό θέατρο.

²⁰³ Αφηγήσεις 2.8.1. και 2.8.2.

²⁰⁴ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ', 97-108 και στο παράρτημα αφήγηση 2.8.1.

²⁰⁵ Αφήγηση 1.10.60. Σημειώνουμε πως στο πλαίσιο του εξωτερικού διαλόγου Ηθοποιού-Εφήβου εντοπίζεται ακόμη μία μεταφορά εμπειρίας (1.10.61.).

Είναι εμφανές πως παρά τη σπάνια παρουσία αφηγήσεων μέσω εσωτερικών διαλόγων, η εν λόγω κατηγορία εντάσσεται σε αυτές που διευρύνουν με την ιδιαιτερότητά τους, τις δυνατότητες των τρόπων εκφοράς μιας αφήγησης²⁰⁶.

9. Λανθάνουσα Αφήγηση

Λανθάνουσα αφήγηση έχουμε όταν η ιστορία δε δίνεται με ‘καθαρή’ αφήγηση, αλλά ούτε με αναπαράσταση ή δραματοποίηση. Η κατηγορία αυτή προέκυψε κατά την προσπάθειά μας να ορίσουμε το φαινόμενο κατά το οποίο μέσα σε ένα θεατρικό έργο γίνεται αντιληπτή η προφορική μεταφορά μιας ιστορίας, αλλά παραμένει δυσδιάκριτος ο τρόπος εκφοράς της.

Στο έργο *Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια* εντοπίζουμε την εξής λανθάνουσα αφήγηση:

«Μαρία: ... ράκος...! κλαίει και λέει ότι εκείνη φταίει αλλά δεν είν’ έτσι, σ’ ό,τι έχω ιερό. Είχε κάτι αυτός ο νέος, συμφωνείς, Μήτσο...; τον είδες ποτέ να χαρεί, έτσι να να να εκδηλωθεί! ποτέ! το μάξιμουμ, νά ‘ναι χαμογελαστός! αλλιώς ή συμμαζεμένος ή μελαγχολικός.

Πίτης: ... κρίμα.

Μαρία: ... ευγενικός, γλυκός, οικογενείας, πολύ μου κόστισε!

Μήτσος: (σιγά) η εφημερίδα γράφει «από υπερβολική ταχύτητα».

Μαρία: (το ίδιο) ναι αλλά γράφει και πως ο δρόμος στο σημείο εκείνο είχε λάδια, και πως η στροφή είν’ επικίνδυνη! Και εκτός αυτού η ίδια η Στέλλα λέει ότι ποτέ δεν έτρεχε πολύ, ίσα ίσα μάλιστα ήτανε πολύ προσεχτικός! Κάθε μέρα γίνονται δυστυχήματα, γιατί να μην είναι κι αυτό, ε; γιατί πιστεύετε τις εφημερίδες, κι εσύ κι αυτή η κακίστρω η Αννέτα; Δε σας κόβει ότι για το δημοσιογράφο μια αυτοκτονία έχει ζουμί, ενώ για ‘να δυστύχημα τι παραπάνω να πει; [...]»²⁰⁷

Στο πιο πάνω απόσπασμα κανένας από τους αφηγητές δεν αναλαμβάνει ρόλο αφηγητή. Εντούτοις αντιλαμβανόμαστε πως μέσα στον διάλογο αναφέρεται μια σειρά γεγονότων τα οποία συγκροτούν μια ιστορία. Σε αυτή την περίπτωση και οι δύο συνομιλητές γνωρίζουν τα γεγονότα και επομένως δεν υφίσταται ανάγκη να μεταφέρει το

²⁰⁶ Στη σκηνή αυτή θα επανέλθουμε κατά την αναφορά μας στα επίπεδα αφήγησης (υποενότητα Γ1.β.), αλλά και κατά την εξέταση του ρόλου του εξωτερικού αποδέκτη (υποενότητα Γ3.β.).

²⁰⁷ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ε’, 50.

μήνυμα ο ένας στον άλλον. Η μεταφορά του μηνύματος είναι, όμως, αναγκαία για την πληροφόρηση των θεατών. Έτσι, η ιστορία δίνεται ως λανθάνουσα αφήγηση μέσα από τον διάλογο. Συνδυάζοντας τις πληροφορίες που έχουν δοθεί προηγουμένως μέσα στο έργο, ο θεατής είναι σε θέση να αντιληφθεί ποιος είναι ο ήρωας που έχει σκοτωθεί – έστω και αν δεν ονομάζεται εδώ – και ποιοι είναι οι πιθανοί λόγοι που οδήγησαν στον θάνατό του. Είναι, δηλαδή, σε θέση να καλύψει τα κενά της ιστορίας.

Ειδοποιός διαφορά ανάμεσα σε μια λανθάνουσα αφήγηση και μια ‘από κοινού’ αφήγηση είναι πως στη δεύτερη η ιστορία δίνεται από μια συνειδητή, κοινή εξιστόρηση από δύο ή περισσότερους χαρακτήρες. Αντίθετα στη λανθάνουσα, η ιστορία μπορεί να δίνεται μέσα από τα λόγια ενός ή και περισσότερων χαρακτήρων, οι οποίοι δε φαίνεται να έχουν συναίσθηση του ότι προβαίνουν σε μια αφηγηματική πράξη. Μια άλλη διαφορά είναι πως στη λανθάνουσα αφήγηση πολύ συχνά δεν υπάρχει εσωτερικός αποδέκτης (ή έστω, δεν υπάρχει εσωτερικός αποδέκτης για τον οποίον τα γεγονότα της αφήγησης είναι εντελώς άγνωστα). Αυτό όμως δεν ισχύει πάντα ή δεν ισχύει στον ίδιο βαθμό.

Βάσει των χαρακτηριστικών που ορίσαμε είναι επόμενο η κατηγορία αυτή να περιλαμβάνει και περιπτώσεις συντομότητας ‘νύξεων’ σε μια διαδοχή γεγονότων, που όμως – όπως είδαμε και από το παράδειγμα που δόθηκε πιο πάνω – σε συνάρτηση με τις πληροφορίες που έχει αντλήσει μέχρι στιγμής από το έργο, ο θεατής είναι σε θέση να ‘λάβει’ το μήνυμα μιας ιστορίας.²⁰⁸ Ο ρόλος μιας λανθάνουσας αφήγησης είναι ακριβώς αυτός: να γίνει, δηλαδή, γνωστή τους θεατές μια ιστορία – η οποία πιθανόν να παίζει σημαντικό ρόλο στην πλοκή του έργου – χωρίς κάποιος από τους χαρακτήρες να προβεί σε μια βεβιασμένη και αφύσικη αφήγηση.

10. Μεταφορά Αυτούσιας Σκηνης/Διαλόγου

Μεταφορά αυτούσιας σκηνης έχουμε όταν ο αφηγητής επιλέγει να δώσει τα ακριβή λόγια των ηρώων της ιστορίας του. Χρησιμοποιώντας ως βάση την κατηγοριοποίηση του Genette, αναφερόμαστε στις περιπτώσεις που έχουμε αφήγημα λόγων και όχι πράξεων. Ειδικότερα, πρόκειται για τις περιπτώσεις που έχουμε ‘αναφερόμενο’ ή ‘αναπαριστώμενο’ λόγο, ο οποίος περιλαμβάνει ευθύ λόγο ή διάλογο.²⁰⁹ Δεν είναι, ωστόσο, μια δραματοποιημένη παρουσίαση της ιστορίας (βλ. ‘δραματοποιημένη αφήγηση’), αλλά μια λεκτική αναφορά ή αναπαράσταση ενός (δια)λόγου.

²⁰⁸ Βλ. αφήγηση 2.9.2.

²⁰⁹ Σε αντιδιαστολή με τον αφηγηματοποιημένο ή αφηγημένο λόγο, κατά τον οποίο τα λόγια του προσώπου ενσωματώνονται στην αφήγηση, και τον μετατιθέμενο λόγο, κατά τον οποίο ο λόγος του ήρωα ενσωματώνεται στον λόγο του αφηγητή. (Βλ. Genette Gérard, *Narrative Discourse: An Essay in Method*, tr. Lewin, Jane E., Cornell University Press, Ithaca, New York 1980, 171-173).

Μια μεταφορά αυτούσιας σκηνής μπορεί να δοθεί από έναν χαρακτήρα ο οποίος μεταφέρει τα λόγια όλων των ενδοαφηγηματικών χαρακτήρων – όπως για παράδειγμα οι αφηγήσεις στο μονόπρακτο *Ο πανηγυρικός*²¹⁰ – ή από δύο (πιθανόν και περισσότερους) χαρακτήρες, που ο καθένας αναλαμβάνει να μεταφέρει τα λόγια ενός ενδοαφηγηματικού χαρακτήρα. Αυτό συμβαίνει στο έργο *Έβδομη μέρα της δημιουργίας* όταν ο Αλέξης και η Χριστίνα αναπαράγουν λεκτικά μια σκηνή που αποτελεί κοινή τους ανάμνηση²¹¹. Στην περίπτωση αυτή η αφήγηση πλησιάζει, σε κάποιον βαθμό, εκείνες της κατηγορίας της δραματοποιημένης αφήγησης. Η διαφορά έγκειται στο ότι οι αφηγητές στην αυτούσια μεταφορά σκηνής αρκούνται σε μια λεκτική μεταφορά της σκηνής. Ακόμη, όμως, και όταν η αναπαράστασή τους περιλαμβάνει και κάποιες κινήσεις, το κάνουν στο πλαίσιο μιας συνειδητής ανάληψης ενός ‘ρόλου’. Αντιθέτως, όπως έχουμε πει, στη δραματοποιημένη αφήγηση οι χαρακτήρες που ‘ξαναζωντανεύουν’ την ιστορία, αποτελούν ‘σκηνές του παρελθόντος’.

11. Μονόλογος

Θα πρέπει, πρώτα, να διευκρινιστεί η διαφορά ανάμεσα στη θεατρική κατηγορία του μονοδράματος²¹² και στον μονόλογο ως κατηγορία αφήγησης. Η διάκριση αυτή καθίσταται χρήσιμη επειδή για τα έργα που ανήκουν στην κατηγορία του μονοδράματος χρησιμοποιείται συχνά και ο όρος ‘μονόλογος’. Ένα έργο μπορεί να είναι μονόλογος αλλά οι αφηγήσεις που εμπεριέχει να μην ανήκουν στην κατηγορία του μονολόγου. Αντίθετα ένα έργο που περιέχει μιαν αφήγηση-μονόλογο δε σημαίνει απαραίτητα πως είναι ολόκληρο μονόλογος, ή πως, έστω, τη συγκεκριμένη στιγμή ο αφηγητής βρίσκεται μόνος στη σκηνή. Η θεατρική κατηγορία του μονολόγου προϋποθέτει έναν, μόνο, ομιλώντα χαρακτήρα επί σκηνής (μπορεί βέβαια να υπάρχουν ή να υποτίθενται κι άλλα σιωπηλά πρόσωπα). Ο χαρακτήρας που μιλά είναι δυνατόν να απευθύνει τον λόγο του είτε σε κάποιο σιωπηλό χαρακτήρα που βρίσκεται στη σκηνή, είτε σε κάποιο απόν πρόσωπο. Μπορεί ακόμα να απευθύνεται στους θεατές, ή τέλος, ο λόγος του να παρουσιάζεται πως δεν έχει κάποιο αποδέκτη – να φαίνεται δηλαδή πως μιλά στον εαυτό του.

Από την άλλη μια αφήγηση κατατάσσεται στην κατηγορία του μονολόγου μόνο εάν ο μονολογιστής δεν απευθύνει τον λόγο του σε κάποιον άλλον χαρακτήρα – όταν

²¹⁰ Αφηγήσεις 2.10.2. – 2.10.4.

²¹¹ Αφήγηση 2.10.1.

²¹² «μονόδραμα: Θεατρικό είδος στο οποίο υπάρχει μόνο ένας χαρακτήρας. [...]» Πηγή: Cuddon, J.A., *Λεξικό λογοτεχνικών όρων και θεωρίας λογοτεχνίας*, μτφ. Παρίσης, Γιάννης & Λιάπη, Μαρία, Μεταίχμιο, 2010, 333.

δηλαδή ηθελημένα μονολογεί²¹³. Αυτό, όμως, δε σημαίνει απαραίτητως πως ο αφηγητής πρέπει να είναι μόνος πάνω στη σκηνή. Είναι αρκετή η εννόηση μιας θεατρικής σύμβασης σύμφωνα με την οποία οι άλλοι χαρακτήρες δεν ακούνε τα όσα λέει (ή έστω ο ίδιος θεωρεί πως δεν τον ακούνε). Για παράδειγμα, στο έργο *Ο διάλογος*, όπως αναφέρεται και στις σκηνικές οδηγίες, έχουμε στη σκηνή δύο χαρακτήρες των οποίων ο διάλογος «συντίθεται κυρίως από όσα σκέφτονται, αισθάνονται και ελάχιστα απ' όσα λένε»²¹⁴. Όσες από τις αφηγήσεις τους είναι μέρος των λόγων που αποτελούν άρθρωση των σκέψεών τους, δεν έχουν αποδέκτη, και επομένως εντάσσονται σε αυτή την κατηγορία εκφοράς.²¹⁵

Ωστόσο η γραμμή ανάμεσα στην ύπαρξη ή μη ύπαρξη αποδέκτη της αφήγησης ενδέχεται να είναι λεπτή. Στην περίπτωση του έργου *Γράμμα στον Ορέστη*, η Κλυταιμνήστρα (ή ηθοποιός που την υποδύεται²¹⁶) διαβάζει ένα γράμμα που έχει γράψει η ίδια. Στα όσα παρουσιάζεται να διαβάζει εντοπίζεται μια εκτενής αυτοβιοαφήγηση την οποία οφείλουμε να εντάξουμε και στην κατηγορία του μονολόγου²¹⁷. Το γράμμα – και επομένως και η αφήγηση που περιέχει – προορίζεται για τον Ορέστη, ο οποίος όμως απουσιάζει από τη σκηνή κατά την ανάγνωση. Εντάσσουμε την αφήγηση αυτή στην κατηγορία του μονολόγου επειδή η αφηγήτρια τη συγκεκριμένη στιγμή μιλά γνωρίζοντας πως δεν έχει κάποιον αποδέκτη (κι όχι επειδή το έργο είναι μονόλογος). Αντιστοίχως, οι αφηγήσεις που υπάρχουν μέσα στο έργο *Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά* εντάσσονται στην κατηγορία των μονολόγων, όχι επειδή το έργο είναι μονόλογος, αλλά επειδή ο μονολογιστής – έστω και αν απευθύνει τον λόγο του στη γυναίκα του – φαίνεται να κατανοεί πως αυτή είναι απύουσα²¹⁸.

Τέλος, το μονόπρακτο *Ο Κανείς και οι Κύκλωπες* αρχίζει με τον κεντρικό χαρακτήρα να μονολογεί, αφηγούμενος τα όσα έχουν μόλις συμβεί²¹⁹. Η αφήγησή του αρχικά είναι συγκεχυμένη, χωρίς οργάνωση και λογική συνοχή. Στην προσπάθειά του να οργανώσει την αφήγησή του, αλλά και να μην παραλείψει κάτι, αποφασίζει να κρατήσει σημειώσεις – δηλαδή να δώσει σε γραπτή μορφή την ιστορία του. Εδώ, αντί για μια

²¹³ Όταν, δηλαδή, η αφήγηση είναι μέρος ενός 'θεατρικού μονολόγου': «μονόλογος θεατρικός: Ελληνική απόδοση του αγγλικού όρου *soliloquy* [...]. Ο θεατρικός μονόλογος είναι ένας εκτεταμένος συνήθως λόγος, με τον οποίο ένας χαρακτήρας, μόνος στη σκηνή, εκφράζει τις σκέψεις και τα συναισθήματά του. [...]. Ένα ιδιαίτερο είδος θεατρικού μονολόγου είναι αυτό που οι Άγγλοι ονομάζουν *aside*, όρος ο οποίος θα μπορούσε να αποδοθεί στα ελληνικά ως "κατ' ιδίαν". Στην ουσία, είναι ένας μονόλογος που εκφωνείται χαμηλόφωνα ή ενώπιον του κοινού. [...]». Πηγή: Cuddon, J.A., *Λεξικό λογοτεχνικών όρων και θεωρίας λογοτεχνίας*, μτφ. Παρίσης, Γιάννης & Λιάπη, Μαρία, Μεταίχμιο, 2010, 333.

²¹⁴ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 143.

²¹⁵ Αφηγήσεις 2.11.7. – 2.11.9.

²¹⁶ Για περισσότερα αναφορικά με τους χαρακτήρες της κατηγορίας έργων 'Μεταθέατρο' βλ. ενότητα Α2.

²¹⁷ Αφήγηση 2.11.6. Ως προς τον τρόπο εκφοράς της η αφήγηση αυτή εντάσσεται, βεβαίως, και στην κατηγορία της ανάγνωσης γράμματος/κειμένου.

²¹⁸ Αφηγήσεις 2.11.15. – 2.11.24.

²¹⁹ Αφήγηση 2.11.10.

υποτιθέμενη ανάγνωση ενός γραπτού κειμένου, έχουμε την υποτιθέμενη γραφή του. Ο αφηγητής λέει μεγαλοφώνως τα όσα γράφει, τα οποία μας δίνουν την αρχή μιας ιστορίας (άρα λειτουργούν και ως αφήγηση-πλαίσιο²²⁰). Η συνέχεια της ιστορίας θα δοθεί μέσω μιας δραματοποιημένης αφήγησης²²¹. Η αφήγηση-πλαίσιο είναι ταυτόχρονα μονόλογος αφού δεν απευθύνεται σε κάποιον άλλον χαρακτήρα.

12. Παράλληλες Αφηγήσεις

Παράλληλες αφηγήσεις συναντάμε μόνο σε ένα από τα έργα που εξετάζουμε. Παρά το μεμονωμένο της παρουσίας τους αποτελούν ένα καταπληκτικό παράδειγμα πολλαπλής εστίασης στην ίδια ιστορία. Στο έργο *Ο εχθρός λαός* έχουμε, λοιπόν, δύο αφηγητές οι οποίοι δίνουν εκ παραλλήλου την ίδια ιστορία, ο καθένας από τη δική του οπτική. Ολόκληρη η σκηνή που φέρει τον τίτλο «Το χειροκρότημα» αποτελείται από τις δύο αυτές αφηγήσεις. Οι αφηγητές – που είναι και οι μόνοι χαρακτήρες της σκηνής – μεταφέρουν την εμπειρία ενός περιστατικού στο οποίο ήταν και οι δύο παρόντες. Η οπτική τους όμως πάνω στην ιστορία διαφέρει παρασάγγας. Παραθέτουμε ενδεικτικά την αρχή της σκηνής:

«Α΄ Πολίτης: Είδα κάτι που έφριξα!

Β΄ Πολίτης: Είδα κάτι καταπληκτικό!

Α΄ Πολίτης: Αυτή η πορεία των 113 εργατικών σωματείων, απ' το πεδίο του Άρεως στη Βουλή, για να επιδώσουν υπόμνημα με τα αιτήματά τους: Αύξηση ημερομισθίου, συντάξεως, βελτίωση ιατρικής περιθάλψεως, επικουρικά ταμεία και το κέρατό τους το τράγιο!

Β΄ Πολίτης: Είδα τα σωματεία που πηγαίνανε να δώσουνε στη Βουλή τα αιτήματά τους, μ' ένα χαμόγελο όλοι, μια αισιοδοξία, ένα θάρρος!

Α΄ Πολίτης: Άκου τώρα και φρίξε! Τι έκανε η αστυνομία ξέρεις; Κανονικά έπρεπε να τους σταματήσει, έτσι δεν είναι; Ε λοιπόν, όχι! Πήγαινε μπροστά και τους άνοιγε το δρόμο! Τους διευκόλυνε να περάσουν μην τυχόν και τους ενοχλήσει κανείς! Το βάζει ο νους σας; Επικεφαλής δε ο κύριος Διευθυντής της Αστυνομίας με τα γάντια στο χέρι!!!

Β΄ Πολίτης: Ούτε Αγγλία... Μπροστά και πλάι η αστυνομία, παραμέριζε τ' αυτοκίνητα, τους άνοιγε πέρασμα! Ο κόσμος τα 'χασε! Δεν το 'χε ξαναδεί τέτοιο πράμα! Κι αρχίσανε να χειροκροτάνε απ' τα πεζοδρόμια, απ' τα μαγαζιά, απ' τα γραφεία απάνω...

²²⁰ Αφήγηση 1.4.4.

²²¹ Αφήγηση 2.6.11.

Α΄ Πολίτης: Ως φαίνεται δε κάτι εγκάθετοι αριστεροί αρχίσανε να χειροκροτούνε την αστυνομία! [...]»²²²

Η σκηνή συνεχίζει στο ίδιο μοτίβο εναλλαγής αφηγήσεων μέχρι το τέλος. Οι αφηγήσεις μπορούν να ενταχθούν και στην κατηγορία των μονολόγων, καθώς οι δύο αφηγητές παρουσιάζονται να αγνοούν ο ένας την παρουσία του άλλου, και ο ρόλος του αποδέκτη των αφηγήσεων μπορεί μόνο να αποδοθεί στους θεατές.²²³

Θεωρούμε πως το πιο πάνω απόσπασμα καθιστά φανερό το πως είναι δυνατή μια αντιπαράθεση διαφορετικών προοπτικών, με τρόπο ανάλογο, σχεδόν, με αυτό που συναντάμε σε ένα αστυνομικό μυθιστόρημα. Μάλιστα, στη θεατρική της εκδοχή αυτή η τεχνική μπορεί να θεωρηθεί πιο προχωρημένη, καθώς η εναλλαγή των δύο αφηγήσεων κάνει πιο ευκρινείς τις διαφορές στις οπτικές των αφηγητών.

13. Ραδιοφωνική Αφήγηση

Έχουμε ήδη αναφερθεί στη χρήση του ραδιοφώνου ως μέσου εκφοράς της αφήγησης στο θέατρο. Στο θεατρικά έργα που μελετούμε εντοπίζονται πέντε αφηγήσεις που δίνονται μέσω ραδιοφώνου, σε τρεις διαφορές κατηγορίες έργων. Στο ρεαλιστικό έργο *Βίβα Ασπασία* έχουμε τρεις ραδιοφωνικές μεταφορές ειδήσεων²²⁴. Το έργο χαρακτηρίζεται από τοπική στατικότητα – όλη η πλοκή διαδραματίζεται εντός μιας αθηναϊκής κατοικίας – και το μέσο του ραδιοφώνου χρησιμοποιείται εδώ για να μεταφερθούν, με έναν ρεαλιστικό τρόπο, πληροφορίες που σχετίζονται με τον ‘εξωτερικό κόσμο’.

Στην Πολιτική Επιθεώρηση *Ο εχθρός λαός* έχουμε και πάλι μια πολύ σύντομη ραδιοφωνική μεταφορά είδησης²²⁵. Όπως και οι ραδιοφωνικές αφηγήσεις στο *Βίβα Ασπασία*, έτσι κι αυτή μεταφέρει μια είδηση που δεν αφορά προσωπικά κάποιον από τους χαρακτήρες του έργου (εδώ, μάλιστα, κανένας από τους χαρακτήρες πάνω στη σκηνή δεν παρουσιάζεται να ακούει την είδηση). Οι ειδήσεις αυτές έχουν τον συνήθη ενημερωτικό χαρακτήρα των ραδιοφωνικών ειδήσεων. Ως προς τα εκφραστικά μέσα, γίνεται χρήση της επίσημης καθαρεύουσας, απουσιάζουν, δε, οποιαδήποτε σχόλια που να εκφράζουν την προσωπική άποψη του αφηγητή – όπως θα μπορούσε να ισχύει σε μια κοινή μεταφορά είδησης.

²²² Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Η΄, 162-163 και στο παράρτημα αφηγήσεις 2.12.1.

²²³ Η αποστροφή στο κοινό είναι, εξάλλου, συχνή στις επιθεωρήσεις.

²²⁴ Αφηγήσεις 2.13.1. – 2.13.3.

²²⁵ Αφήγηση 2.13.5.

Στο έργο *Οδυσσέα γύρισε σπίτι* (κατηγορία του Μεταθεάτρου), συναντάμε μία ραδιοφωνική αφήγηση που διαφέρει σε κάποιο βαθμό από αυτές που προαναφέρθηκαν. Εδώ έχουμε μια ραδιοφωνική ταυτόχρονη μετάδοση γεγονότων²²⁶. Εντάσσεται, δηλαδή, και στην επόμενη κατηγορία εκφοράς που θα δούμε. Ο χρόνος επομένως είναι ο ενεστώτας, αντί των παρελθοντικών χρόνων των άλλων αφηγήσεων αυτής της κατηγορίας. Αυτό που είναι κοινό σε όλες τις αφηγήσεις που αναφέραμε, πέραν του τρόπου εκφοράς τους, είναι η αμφισβητήσιμη εγκυρότητα των γεγονότων της ιστορίας.

14. Ταυτόχρονη Αφήγηση

Συναντούμε δύο τέτοιου τύπου αφηγήσεις στα υπό μελέτη έργα. Η ιδιαιτερότητα αυτής της κατηγορίας είναι πως η πράξη της αφήγησης γίνεται την ίδια ώρα που λαμβάνουν χώρα τα αφηγούμενα γεγονότα. Ο χρόνος αυτών των αφηγήσεων, είναι ασφαλώς, ο ενεστώτας. Γεννιέται, επομένως, το ερώτημα: ποιον σκοπό εξυπηρετεί μια αφήγηση γεγονότων που γίνεται ταυτοχρόνως με τα γεγονότα, και επομένως θα ήταν λογικότερο – σε ένα θεατρικό έργο – να δίνονταν μέσω της ‘μίμησις’; Προφανώς, σε αυτές τις αφηγήσεις ισχύουν συνθήκες που να δικαιολογούν έναν τέτοιο τρόπο εκφοράς.

Στην Πολιτική Επιθεώρηση *Το μεγάλο μας τσίρκο* έχουμε αρκετές αφηγήσεις πλαίσια – κατηγορία που αποδεικνύεται εύχρηστη για την παροχή εισαγωγικών, κυρίως, πληροφοριών, σε ένα έργο με συνεχείς χωρικές και χρονικές μεταβολές. Μια από τις εισαγωγικές αφηγήσεις εντάσσεται επίσης στην κατηγορία των ταυτόχρονων αφηγήσεων. Η αφήγηση γίνεται, βεβαίως, σε χρόνο ενεστωτικό. Το περιεχόμενο της αφήγησης, όμως, είναι ένας μύθος, και άρα το κατά πόσον τα γεγονότα είναι σύγχρονα της αφηγηματικής πράξης μπορεί να αμφισβητηθεί. Αυτό που δικαιολογεί την επιλογή αυτού του χρόνου εκφοράς – αλλά και την άποψη πως πρόκειται για ταυτόχρονη αφήγηση – είναι η ιδιαιτερότητα του περιεχομένου της αφήγησης. Εκτός από εξιστόρηση ενός μύθου, είναι επίσης και μια περιγραφή των σκηνικών.

Ας εξηγήσουμε: ήδη από το προλογικό σημείωμα του Καμπανέλλη για την πρώτη παράσταση του έργου, καταλαβαίνουμε πως ο μύθος του Κρόνου που έτρωγε τα παιδιά του λειτουργεί ως έμπνευση, αλλά και ως συμβολισμός για *Το μεγάλο μας τσίρκο*. «Γι’ αυτό και το κείμενο αναφέρεται τόσο συχνά στον Κρόνο, γι’ αυτό του αφιέρωσα την πρώτη σκηνή του έργου, γι’ αυτό τοποθετήσαμε στην παράσταση και σε κυρίαρχη θέση

²²⁶ Αφήγηση 1.13.4.

δύο μεγάλα φίδια. Με πλαίσιο αυτό το τόσο παραστατικό σύμβολο, ο θεατής είχε μια πρώτη ειδοποίηση για το τι θα λέγαμε»²²⁷.

Στην αρχή, λοιπόν, της πρώτης ουσιαστικής σκηνής του έργου (έχει προηγηθεί μόνο μια πρώτη αυτο-παρουσίαση των κομπέρ), έχουμε την εξής αφήγηση:

«Βασιλιάς: Τον βλέπετε αυτόν εκεί πάνω που μοιάζει με δράκο; Δεν είναι δράκος. Είν' ο μεγαλοδύναμος θεός Κρόνος! Βλέπετε κι αυτή την κυρά πλάι που μοιάζει με δράκαινα. Δεν είναι δράκαινα. Είναι, μεγάλη η χάρη της, η θεά Ρέα η γυναίκα του. **Τώρα ο Κρόνος βρίζει τη Ρέα! Της λέει πως θα την πνίξει, πως θα την κομματιάσει, πως θα τη ρίξει στα Τάρταρα! Κι αυτή σφίγγεται και του φωνάζει “παρά να μ’ έχεις να σου κάνω παιδιά, να τα τρως, προτιμώ τα Τάρταρα! Μπεκρούλιακα, διχτάτορα, κοιλιόδουλε, τέρας αχόρταγο”**»²²⁸.

Μια κατανόηση αυτής της αφήγησης θα ήταν, πως πρόκειται για ‘ανάγνωση’ του σκηνικού, με τρόπο ανάλογο που γίνεται η ‘ανάγνωση’ ενός πίνακα²²⁹. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως εδώ συμβαίνει κάτι ανάλογο της αφήγησης που δίνει ένας ξεναγός περιγράφοντας ένα αφηγηματικό εικαστικό έργο τέχνης. Η ιστορία που αφηγείται είναι ‘παρούσα’ μπροστά του την ώρα που την αφηγείται – κι έτσι συχνά ο χρόνος εκφοράς μιας τέτοιας αφήγησης είναι ο ενεστώτας (παρά το ότι ο πίνακας μπορεί να αναφέρεται σε κάποιο μύθο – σαφώς παρελθοντικό).

Φυσικά η θεωρία πως ο αφηγητής αναφέρεται σε γεγονότα που γίνονται εκείνη τη στιγμή, δεν πρέπει να αποκλειστεί. Αντίθετα, οι ενδείξεις υπέρ της υπερέχουν, έναντι αυτής που αναφέραμε πιο πάνω. Απλώς πρέπει να ληφθεί υπόψιν πως η ιστορία εκτυλίσσεται στον ‘κόσμο των θεών’, στα πλαίσια μιας σκηνής η οποία τοποθετείται στα αρχαία χρόνια – στα χρόνια, δηλαδή, που θεωρητικά οι μύθοι έλαβαν χώρα, αλλά και που πιστεύονταν ως αληθείς. Αυτό φανερώνουν και τα λόγια του Βασιλιά, που έπονται της αφήγησης: «Όσο για μας – θα ρωτήσετε και με το δίκιο σας – τι μας νοιάζουν αυτοί οι καυγάδες εκεί ψηλά;!!»²³⁰

Τη δεύτερη ταυτόχρονη αφήγηση τη συναντάμε στο έργο *Οδυσσέα γύρισε σπίτι*. Το έργο ανήκει στην κατηγορία του Μεταθεάτρου και η υπόθεση διαδραματίζεται σε χρόνο

²²⁷ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Η', 13.

²²⁸ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Η', 26.

²²⁹ Για ένα σύντομο και περιεκτικό σημείωμα για την αφηγηματική (εικαστική) τέχνη, βλ. URL = <http://www.tate.org.uk/art/art-terms/n/narrative> [view date:20 Apr 2017]

²³⁰ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Η', 26. (Και στο παράρτημα αφήγηση 2.14.2.)

σύγχρονο²³¹. Ο τρόπος με τον οποίο η ταυτόχρονη αφήγηση καθίσταται δυνατή, αλλά και χρήσιμη, διαφέρει από το προηγούμενο παράδειγμα που αναφέραμε. Σε αυτήν την περίπτωση, λοιπόν, έχουμε μια ραδιοφωνική αφήγηση. Ο ραδιοφωνικός εκφωνητής μεταδίδει ‘ζωντανά’ τα όσα υποτίθεται πως συμβαίνουν εκτός του χώρου της σκηνής εκείνη την ώρα. Η αφήγηση αρχίζει ως περιγραφή της εικόνας που παρουσιάζει ο χώρος της αφήγησης και συνεχίζει με τα όσα ο εκφωνητής αναφέρει πως βλέπει. Δεν λείπουν ούτε οι αναφορές στο τι αναμένεται να συμβεί, καθότι η αφήγηση αφορά μια τελετή, κατά την οποία η σειρά των γεγονότων είναι προκαθορισμένη:

«[...] Τα μέλη της Κυβερνήσεως, το διπλωματικόν σώμα και αι στρατιωτικάί αρχαί έχουν ήδη καταλάβει τας θέσεις των και περιμένουν τον υψηλό επισκέπτη. Ο δήμαρχος και το δημοτικόν συμβούλιον έχουν ήδη ανέλθει εις την τιμητικήν εξέδραν όπου ο Οδυσσεάς θα λάβει το χρυσό κλειδί της πόλεως και τον τίτλον του επίτιμου δημότου. Τα πλήθη που κατακλύζουν τα πεζοδρόμια ξεσπούν σε ζητωκραυγές. Διακρίνω στο βάθος της λεωφόρου Αμερικανικής βοήθειάς τους ιπείς που προηγούνται του αυτοκινήτου της Κίρκης. [...]»²³²

Εδώ, επομένως, το μέσο του ραδιοφώνου είναι αυτό που επιτρέπει την ταυτόχρονη αφήγηση. Η ύπαρξη μιας αφήγησης που στοχεύει στο να πληροφορήσει, δικαιολογείται από το γεγονός ότι τα γεγονότα της ιστορίας ‘απέχουν’ χρονικά από τον αποδέκτη. Εάν η ιστορία διαδραματίζεται εκείνη τη στιγμή και τόσο ο αφηγητής όσο και ο αποδέκτης είναι παρόντες, τότε δεν υπάρχει καμία ανάγκη προφορικής αναπαραγωγής της ιστορίας. Αυτό δικαιολογείται μόνο αν ο αποδέκτης αδυνατεί να έχει εμπειρία των όσων γίνονται (π.χ. αν δεν του το επιτρέπουν οι αισθήσεις του)²³³. Εδώ αυτό ισχύει γιατί ο αποδέκτης απέχει χωρικά – και όχι χρονικά, ως είθισται – από την ιστορία. Το μέσο του ραδιοφώνου επιτρέπει τη γεφύρωση της τοπικής ρήξης.

²³¹ Τουλάχιστον σε πρώτο επίπεδο. Για τη διπλή διάσταση του χρόνου στα Μεταθεατρικά έργα βλ. ενότητα Α2.

²³² Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Β', 246. (Και στο παράρτημα αφήγηση 2.14.1.)

²³³ Αυτή η κατηγορία στηρίζεται στην τεχνική της ‘τειχοσκοπίας’ την οποία συναντούμε, για παράδειγμα, και στον *Ιούλιο Καίσαρα* (*Julius Caesar*) του Σαίξπηρ. Τειχοσκοπία είναι ο «όρος που χαρακτηρίζει μια σκηνή της Γ ραψωδίας της *Ιλιάδος*, όπου η Ελένη περιγράφει στον Πρίαμο (στ. 121-244) τους Έλληνες ήρωες που μόνη εκείνη είναι σε θέση να διακρίνει.

Δραματουργικό μέσο, για να περιγραφεί από ένα πρόσωπο τι συμβαίνει στα παρασκήνια, την ίδια στιγμή που ο παρατηρητής το αφηγείται (εξωσκηνικό). Αποφεύγουμε έτσι να αναπαραστήσουμε βίαιες ή απρεπείς πράξεις, δίνοντας στο θεατή τη ψευδαίσθηση ότι συμβαίνουν πραγματικά κι ότι παρίσταται προσωπικά. Όμοια με το ραδιοφωνικό ρεπορτάζ (π.χ. ενός αθλητικού αγώνα) η τειχοσκοπία συνιστά επική τεχνική: αρνείται την οπτική υποστήριξη, εστιάζοντας στο φορέα του λόγου και οικονομώντας μια ένταση, ίσως πιο ζωντανή, παρά εάν το γεγονός ήταν ορατό. Διευρύνει το σκηνικό χώρο, φέρνει σε επαφή διαφορετικές σκηνές, γεγονός που εντείνει την αληθοφάνεια του αμιγώς ορατού χώρου, από τον οποίο γίνεται η μετάδοση. [...]» [Πηγή: Pavis, Patrice, *Λεξικό του θεάτρου*, μτφ. Στρομπούλη, Αγνή, Gutenberg, Αθήνα c2006, λήμμα ‘τειχοσκοπία’, 481.]

Επιπλέον, μια ραδιοφωνική ταυτόχρονη μετάδοση επιτρέπει το εξής οξύμωρο: παρέχει αμεσότητα στην αφήγηση αλλά παράλληλα επιτρέπει στην ιστορία να παραμένει αμφισβητήσιμη. Στο παράδειγμα από το *Οδυσσέα γύρισε σπίτι*, μάλιστα, έχουμε μια αφήγηση που εκ των προτέρων γνωρίζουμε πως είναι αναληθής.

Ολοκληρώνοντας την κατηγοριοποίηση των αφηγήσεων που εντοπίζονται στα έργα του Ιάκωβου Καμπανέλλη, θα πρέπει να διασαφηνιστεί ότι δε θεωρούμε πως ο κατάλογος αυτός εξαντλεί τις δυνατές κατηγορίες αφηγήσεων σε θεατρικά έργα. Κάτι τέτοιο θα ήταν επισφαλές ως υπόθεση ακόμα κι αν αναφερόμασταν σε έργα της ίδιας περιόδου ή προελεύσεως, ή ακόμα και στα λιγιστά, ανέκδοτα μέχρι στιγμής, έργα του ίδιου συγγραφέα. Πιστεύουμε, εντούτοις, πως η παρούσα παρουσίαση προσφέρει έναν – κατά πολύ διευρυμένο – πίνακα των δυνατοτήτων της αφήγησης μέσα σε ένα θεατρικό κείμενο.

Επίμετρο

Στο πλαίσιο του παρόντος επίμετρου, και εν είδει αφηγηματικής μεταγραφής, θα επιχειρήσουμε μια περαιτέρω υπεράσπιση της θέσης μας πως ακόμη και οι κατηγορίες που διατηρούν εντονότατο το στοιχείο της θεατρικής διαλογικότητας, είναι κατ' ουσίαν αφηγηματικές.

Επιλέξαμε γι' αυτόν τον σκοπό μια αφήγηση εμπειρίας – ως προς το περιεχόμενο – η οποία εκφέρεται από δύο αφηγητές – ‘από κοινού’ αφήγηση, ως προς τον τρόπο εκφοράς – από το έργο *Η αυλή των θαυμάτων*. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα έχουμε, παράλληλα, την έντονη συμμετοχή των αποδεκτών της ιστορίας, τα σχόλια και οι ερωτήσεις των οποίων συμπληρώνουν και προωθούν την αφήγηση. Πρόκειται, δηλαδή, για μια ιδανική περίπτωση αφήγησης που δεν αποβάλλει, αλλά αντιθέτως επιστρατεύει τη διαλογικότητα του περιβάλλοντός της για τις ανάγκες της αφηγηματικής πράξης.

Παρακάτω θα αντιπαραθέσουμε την αφήγηση, στην οποία αναφερθήκαμε, με μια μεταγραφή της σε μια ‘καθαρή’ ή ‘απλή’ αφήγηση. Στην αριστερή στήλη παραθέτουμε την αφήγηση όπως ακριβώς τη βρίσκουμε στο έργο του Ι. Καμπανέλλη²³⁴. Στη δεξιά στήλη έχουμε τη μορφή στην οποία θα υπήρχε η ίδια ιστορία, σε ένα υποτιθέμενο αφηγηματικό κείμενο. Έχει γίνει προσπάθεια να διατηρηθεί η γλώσσα και το ύφος στον βαθμό που ήταν δυνατό. Έχουν γίνει μόνο ολιγάριθμες συμπληρώσεις²³⁵, αλλά στην

²³⁴ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Α', 161-163.

²³⁵ Τα όσα βρίσκονται μέσα σε παρενθέσεις στο μεταγραμμένο κείμενο, στη δεξιά στήλη.

πραγματικότητα ολόκληρη η ιστορία (στη δεξιά στήλη) είναι μια σύνθεση των λόγων των βασικών αφηγητών (Μπάμπη και Βούλας) και των σχολίων και ερωτήσεων των υπολοίπων χαρακτήρων. Παραλείπονται, επίσης, κατά τη μεταγραφή, οι επαναλήψεις κομματιών της ιστορίας που γίνονται προς ενημέρωση των χαρακτήρων που σταδιακά μπαίνουν στη σκηνή, καθώς και σχόλια που δε συμβάλουν με κάποιον τρόπο στην αφήγηση. Τέλος, η αφήγηση στο μεταγραμμένο κείμενο είναι τριτοπρόσωπη, ενώ στο πρωτότυπο κείμενο έχουμε συνεχείς μεταβολές του αφηγηματικού προσώπου, ανάλογα με το ποιος αναλαμβάνει ρόλο αφηγητή. Ο αφηγητής στο μεταγραμμένο, ‘καθαρά’ αφηγηματικό κείμενο μπορούμε να υποθέσουμε πως είναι ένας εξωδιηγηματικός-ετεροδιηγηματικός²³⁶ αφηγητής, ο οποίος κάνοντας, σε αρκετά σημεία, χρήση ελεύθερου πλάγιου λόγου²³⁷ μεταφέρει την ιστορία των ηρώων.

Μαρία: Μιλήστε λοιπόν... εξηγήστε μας...

Μπάμπης: Μας τη σκάσανε...

Μαρία: Ναι, αλλά ποιοι; Πώς σας τη σκάσανε...; Πάνω σε τι...;

Μπάμπης: Αυτός που είχε αναλάβει να μας στείλει... που τον πληρώσαμε για να μας στείλει...

Αννετώ: Μα σας είχε βγάλει τα χαρτιά... τα διαβατήρια... μου τα ‘χες δείξει...

Μπάμπης: Κι αυτά σκάρτα θα ‘τανε... πλαστά... Εμείς τι νιώθαμε...

[...]

Μπάμπης: Ναι, μας έχει δώσει ραντεβού στο ρολόι... Εκείνος θα μας έβαζε στο βαπόρι...

Τους την έσκασε αυτός που τον πλήρωσαν, που είχε αναλάβει να τους στείλει (στο εξωτερικό).

Τους είχε βγάλει τα χαρτιά, τα διαβατήρια και αυτοί (ο Μπάμπης και η Βούλα) τα είχαν δείξει και στην Αννετώ. Και τα χαρτιά, όμως, μάλλον ήταν σκάρτα, κι αυτοί δεν το κατάλαβαν/δε μπορούσαν να το ξέρουν.

Τους είχε δώσει ραντεβού στο ρολόι. Εκείνος θα τους έβαζε στο βαπόρι. (Δεν εμφανίστηκε)

²³⁶ Αφηγητής που δεν ταυτίζεται με κάποιο από τα πρόσωπα της ιστορίας, ούτε μετέχει σε αυτή.

²³⁷ Ελεύθερος πλάγιος λόγος είναι η πιστή απόδοση από τον αφηγητή σκέψεων και συναισθημάτων ενός – ή και περισσοτέρων – προσώπων της ιστορίας, σε τρίτο πρόσωπο και σε χρόνο παρελθοντικό. Κατά τον ελεύθερο πλάγιο λόγο έχουμε σύμπτυξη του λόγου του αφηγητή και του λόγου των ηρώων. (Πρβλ. Genette, Gérard, *Narrative Discourse: An Essay in Method*, tr. Lewin, Jane E., Cornell University Press, Ithaca, New York 1980, 172).

Αννετώ: Πήγατε στην Αστυνομία;
Μπάμπης: Πήγαμε... Τι να το κάνεις; τώρα το βαπόρι έφυγε...
Όλγα: Ω Θεέ μου...
Αννετώ: (Αφήνει τη Βούλα και αγκαλιάζει το Μπάμπη). Κακόμοιρα παιδιά...
Βούλα: Πήγε να πέσει στη θάλασσα... Ευτυχώς που τον πιάσαμε ο Γιάννης κι εγώ και βάλαμε τις φωνές και τρέξαν κι άλλοι και τον βαστήξαν...
Αννετώ: Κακόμοιρα παιδιά... χρυσά μου παιδιά...
Όλγα: Τι τρέλες είναι αυτές...;
Μπάμπης: Εμένα μου λες...; Να 'χεις σκοτωθεί να τα μαζέψεις... να χεις ξεπουλήσει τα ρούχα σου, τις βέρες σου... να 'χεις κλείσει το σπίτι σου και να σου τη σκάσουνε... Να βλέπεις το βαπόρι να φεύγει... να φεύγει... και συ να 'σαι όξω πεταμένος σα σκουπίδι εκεί στα ντοκ... Αυτή η τρελή φώναζε στο βαπόρι στάσου... στάσου... στάσου... Αυτή η τρελή...
Στέλιος: (Ορμά στην αυλή μαζί με το Γιάννη). Μπάμπη...
Μπάμπη...
Μπάμπης: Στέλιο... μας τη σκάσανε...
Στέλιος: Ε;
Μπάμπης: Μας τη σκάσανε, Στέλιο...
Στέλιος: Μη μωρέ...
Μπάμπης: Εκείνος που μας έστειλε... ακούς; που τον έλεγε σωτήρα μας...
Στέλιος: Μπάμπη...
Μπάμπης: Μας παράτησε αμανάτι στο ρολόι... απάτες όλα, Στέλιο... άφαντος έγινε...

(Μετά από αυτό) ο Μπάμπης και η Βούλα πήγανε στην αστυνομία, αλλά δε μπορούσε να αλλάξει κάτι γιατί το βαπόρι είχε ήδη φύγει.

Ο Μπάμπης πήγε να πέσει στη θάλασσα, αλλά τον πιάσανε ο Γιάννης και η Βούλα και βάλανε τις φωνές και τρέξαν κι άλλοι και τον βαστήξαν.

(Ο Μπάμπης είχε απελπιστεί γιατί) είχε σκοτωθεί να τα μαζέψει (τα λεφτά). Είχαν ξεπουλήσει τα ρούχα τους, τις βέρες τους, είχαν κλείσει το σπίτι τους, και τους τη σκάσανε. Έβλεπε το βαπόρι να φεύγει... να φεύγει... και αυτός ήταν όξω πεταμένος σα σκουπίδι εκεί στα ντοκ. (Η τρελή) η Βούλα φώναζε στο βαπόρι «στάσου... στάσου... στάσου...»

Στόχος μας ήταν, μέσα από αυτή την αντιπαραβολή, να δείξουμε πως οι τροποποιήσεις που απαιτούνται για ένα τέτοιο εγχείρημα, είναι τέτοιας φύσης που δεν επηρεάζουν την ουσία της αφήγησης. Οι οποιεσδήποτε παρεμβάσεις μας ήταν μόνο πάνω στον τρόπο εκφοράς της ιστορίας, στοιχείο που από μόνο του δεν αναιρεί, αλλά ούτε και μειώνει την αφηγηματικότητά της.

Ανάλογες μεταγραφές θα μπορούσαν να γίνουν και σε ιστορίες που εντάξαμε σε αφηγηματικές κατηγορίες που θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν με ανάλογη, ή και εντονότερη επιφυλακτικότητα. Τέτοιες κατηγορίες θα ήταν, κατά πάσαν πιθανότητα, η αφήγηση-ανάκριση, η ταυτόχρονη αφήγηση ή και η λανθάνουσα αφήγηση – αφηγήσεις των οποίων η πολλαπλότητα στο ρόλο των αφηγητών, ο χρόνος εκφοράς ή η ελλειπτική μορφή τους, δεν ανταποκρίνονται στη συνηθέστερη μορφή αφήγησης. Οι τροποποιήσεις που θα γίνονταν στη μεταγραφή αυτών των κατηγοριών θα αφορούσαν, λοιπόν, στα στοιχεία αυτά που τις διαφοροποιούν από τις αφηγηματικές νόρμες. Είναι, όμως, σημαντικό να τονίσουμε πως οι κατηγορίες που αναφέρθηκαν, είναι όλες κατηγορίες που έχουν να κάνουν με τον τρόπο εκφοράς.

Επανερχόμενοι, λοιπόν, σ' αυτό που αναφέρθηκε και στην αρχή της παρούσας ενότητας, ο εμπλουτισμός των τρόπων εκφοράς της ιστορίας είναι ίσως η μεγαλύτερη συνεισφορά της μελέτης των αφηγήσεων που εντοπίζονται σε θεατρικά κείμενα, στην αφηγηματολογία.

B3. Κατηγορίες έργων και κατηγορίες αφηγήσεων: Μια συγκριτική παρουσίαση

B3.a. Παρουσία αφηγήσεων ανά κατηγορία θεατρικών έργων

Έχοντας ως σημεία αναφοράς τις κατηγορίες θεατρικών έργων και τις κατηγορίες αφηγήσεων – όπως έχουν οριστεί στις ενότητες A2. και B2. – στην παρούσα ενότητα θα επιχειρήσουμε μια συγκριτική παρουσίασή τους. Έμφαση θα δοθεί όπου εντοπίζεται έντονη παρουσία μιας κατηγορίας αφηγήσεων σε συγκεκριμένη κατηγορία έργων, προσπαθώντας να ανιχνεύσουμε ποιες δραματουργικές της ανάγκες εξυπηρετεί.

Με στόχο να δοθεί μια συνολική εικόνα της παρουσίας της κάθε κατηγορίας αφήγησης ανά κατηγορία έργων, παραθέτουμε τους πιο κάτω συγκεντρωτικούς πίνακες.

Πίνακας Α1: Κατηγορίες Περιεχομένου

	Ρεαλιστικά (8) ²³⁸	Πολιτικά (5)	Μεταθέατρο (7)	Θέατρο 'μη λογικού' (2)	Εσωτερικά (2)	Άλλα έργα ²³⁹ (7)	Σύνολο (31)
1. (Αυτο)βιοαφήγηση	7	4	3	–	1	1	16
2. Αφήγηση Ανάμνησης	33	10	34	6	8	14	105
3. Αφήγηση Ονείρου	3	3	–	–	1	2	9
4. Αφήγηση Πλαίσιο	2	15	2	-	-	-	19
5. Αφήγηση Πλασματικών Γεγονότων	3	5	1	2	-	1	12
6. Θαμιστική Αφήγηση	1	1	4	3	2	1	12
7. Ιστορική Αφήγηση	2	17	1	–	–	2	22
8. Κουτσομπολιό	4	1	-	-	5	-	10
9. Μεταφορά Είδησης	12	16	2	-	–	3	33
10. Μεταφορά Εμπειρίας	35	27	8	4	4	6	84
11. Πιθανή Ιστορία	4	7	5	–	1	1	18
Σύνολο:	106	106	60	15	22	31	340

Πίνακας Α2: Άλλα έργα (Κατηγορίες Περιεχομένου)

	Κωμωδία/ κοινωνική σάτιρα (1)	Μονόλογοι ²⁴⁰ (3)	'Εικόνες' ²⁴¹ (3)
1. (Αυτο)βιοαφήγηση	–	1	–
2. Αφήγηση Ανάμνησης	1	7	6
3. Αφήγηση Ονείρου	–	1	1
4. Αφήγηση Πλαίσιο	–	-	–
5. Αφήγηση Πλασματικών Γεγονότων	–	-	1
6. Θαμιστική Αφήγηση	–	1	–
7. Ιστορική Αφήγηση	-	2	–
8. Κουτσομπολιό	-	-	-
9. Μεταφορά Είδησης	3	–	-
10. Μεταφορά Εμπειρίας	–	2	4
11. Πιθανή Ιστορία	–	1	–
Σύνολο:	4	15	12

²³⁸ Σε παρένθεση μετά από κάθε κατηγορία έργων αναφέρεται ο αριθμός των έργων που εντάσσουμε σε αυτήν.

²³⁹ Η στήλη αυτή είναι συγκεντρωτική των έργων που αναφέρονται αναλυτικά στον πίνακα Α2.

²⁴⁰ Εννοούνται τα έργα *Αυτός και το πανταλόνι του*, *Ο επικήδειος* και *Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά*.

²⁴¹ Εννοούνται τα έργα *Η οδός*, *Ποιος ήταν ο κύριος*; και *Ο διάλογος*.

Παρατηρούμε πως περισσότερες αριθμητικά στο σύνολο των έργων που μας απασχολούν, είναι οι αφηγήσεις αναμνήσεων και ακολούθως οι μεταφορές εμπειριών. Αυτές οι δύο κατηγορίες, δεν εμφανίζονται, απλώς συχνότερα, άλλα – μαζί με τις θαμιστικές – είναι οι μόνες που εμφανίζονται σε όλες ανεξαιρέτως τις κατηγορίες που έχουν οριστεί.

Αναζητώντας συσχετισμούς ανάμεσα σε κατηγορίες αφηγήσεων και κατηγορίες έργων, διαπιστώνουμε πως τα Ρεαλιστικά έργα είναι εκείνα που συγκεντρώνουν τις περισσότερες από τις δύο κυρίαρχες κατηγορίες αφηγήσεων που προαναφέρθηκαν. Φαίνεται πως το ρεαλιστικό περιβάλλον μέσα στο οποίο στήνεται η πλοκή των εν λόγω έργων, προωθεί τη μεταφορά ιστοριών που βασίζεται στις προσωπικές εμπειρίες των χαρακτήρων.

Στη κατηγορία των Μεταθεατρικών έργων εντοπίζουμε επίσης σημαντικό αριθμό αφηγήσεων ανάμνησης. Αυτό συμβαίνει γιατί στα έργα του Μεταθεάτρου οι αφηγήσεις πολύ συχνά εξυπηρετούν στον προσδιορισμό της ταυτότητας των χαρακτήρων ή τη δημιουργία εναλλακτικών πραγματικοτήτων. Όπως έχουμε δει σε προηγούμενη ενότητα, πολλά από τα έργα αυτής της κατηγορίας στοχεύουν στο να προβάλουν μια διαφορετική πλευρά γνωστών θεατρικών ηρώων ή να παρουσιάσουν μια άλλη εκδοχή γνώριμων δραματικών μύθων. Αυτό επιτυγχάνεται με την αναδρομή – μέσω της αφήγησης – στις μνήμες των ηρώων, κτίζοντας έτσι καινούριες εκδοχές της ιστορίας.

Σε κάποιες περιπτώσεις εντοπίζεται πως μια συγκεκριμένη κατηγορία αφηγήσεων εμφανίζεται σχεδόν αποκλειστικά σε μια κατηγορία έργων – ακόμη και μέσα σε ένα συγκεκριμένο έργο. Εντονότερα αυτό παρατηρείται στην περίπτωση των ιστορικών αφηγήσεων, των οποίων η συντριπτική πλειονότητα βρίσκεται στα έργα που ονομάσαμε Πολιτικά. Κατ' ακρίβειαν κάποια από τα Πολιτικά έργα στηρίζονται σε πολύ μεγάλο βαθμό στις ιστορικού περιεχομένου αφηγήσεις, για την πραγμάτωση του διδακτικού τους στόχου. Αξίζει να αναφερθεί η περίπτωση της Πολιτικής Επιθεώρησης *Το μεγάλο μας τσίρκο* η οποία περιέχει τις δεκατέσσερις από τις είκοσι δύο ιστορικές αφηγήσεις που υπάρχουν στα έργα που είδαμε. Στην ουσία, πάνω σ' αυτές τις αφηγήσεις δομείται το εναλλακτικό 'μάθημα' ελληνικής Ιστορίας που προσφέρει το έργο. Στις άλλες κατηγορίες έργων η χρησιμότητα των ιστορικών αφηγήσεων φαίνεται να υστερεί και επομένως η εμφάνισή τους σπανίζει.

Παρατηρούμε, επίσης, πως στο σύνολό τους τα έργα που ανήκουν στις κατηγορίες των Ρεαλιστικών και των Πολιτικών συγκεντρώνουν αισθητά μεγαλύτερο αριθμό αφηγήσεων σε σχέση με τις κατηγορίες του Μεταθεάτρου, του Θεάτρου του 'μη λογικού' και των Εσωτερικών έργων. Ενδεχομένως μια εξήγηση γι' αυτό το φαινόμενο είναι πως,

σε αντίθεση με τις παραδοσιακότερες μορφές θεάτρου, οι μορφές εκείνες που φέρουν χαρακτηριστικά του λεγόμενου μεταμοντέρνου θεάτρου²⁴² (εδώ μπορούμε να εντάξουμε και τις τρεις τελευταίες κατηγορίες που αναφέραμε), θέτουν ερωτήματα αντί να προσφέρουν απαντήσεις. Οι αφηγήσεις ως δραματουργικό εργαλείο, συχνά εξυπηρετούν στην παροχή πληροφοριών και στην αποκάλυψη – ή την αποκατάσταση – της αλήθειας. Έτσι στα Ρεαλιστικά έργα, που έχουν ως στόχο την αληθοφανή αναπαράσταση, και τα Πολιτικά – με τη διδακτική στόχευσή τους – η χρήση των αφηγήσεων αποδεικνύεται ουσιώδης, ενώ στα έργα όπου η έννοια της αλήθειας τίθεται υπό αμφισβήτηση, περιορίζεται – λίγο ή πολύ – και η παρουσία των αφηγήσεων.

Πίνακας Β1: Κατηγορίες Τρόπου Εκφοράς

	Ρεαλιστικά (8)	Πολιτικά (5)	Μεταθέατρο (7)	Θέατρο 'μη λογικού' (2)	Εσωτερικά (2)	Άλλα έργα ²⁴³ (7)	Σύνολο (31)
1. Ανάγνωση Γράμματος / Κειμένου	2	4	2	-	-	-	8
2. 'Από κοινού' Αφήγηση	5	8	11	-	-	1	25
3. Αφηγηματικό Τραγούδι / Ποίημα	-	15	-	2	-	1	18
4. Αφήγηση- Ανάκριση	9	2	4	-	2	1	18
5. Γραπτός Λόγος	-	2	-	-	-	-	2
6. Δραματοποιημένη Αφήγηση	-	6	5	-	-	-	11
7. Εκφωνήσεις Λόγου	-	3	3	-	-	-	6
8. Εσωτερικός Διάλογος	-	-	-	-	2	-	2

²⁴² «μεταμοντέρνο (ή μεταμοντερνισμός): Όρος γενικός (και μερικές φορές αμφιλεγόμενος), τον οποίο χρησιμοποιούμε για να αναφερθούμε σε αλλαγές, εξελίξεις και τάσεις που συνέβησαν (και αλλαγές που εξακολουθούν να συμβαίνουν) στη λογοτεχνία, τις εικαστικές τέχνες, την αρχιτεκτονική, τη φιλοσοφία κ.τ.λ. από τη δεκαετία του 1940 ή του 1950 και μετά. Ο μεταμοντερνισμός διαφέρει από το μοντερνισμό [...] και σε ένα βαθμό εμφανίζεται ως αντίδραση σε αυτόν. [...] Στο δράμα, θα μπορούσε κανείς να παραθέσει πειραματισμούς σε σχέση με τη μορφή, το περιεχόμενο ή την παράσταση, σε εξελίξεις όπως το θέατρο του παραλόγου [...], το ολοκληρωτικό θέατρο [...], το "χάπενινγκ" [...], και, πιο πρόσφατα, το Théâtre de Complicité [...].» Πηγή: Cuddon, J.A., *Λεξικό λογοτεχνικών όρων και θεωρίας λογοτεχνίας*, μτφ. Παρίσης, Γιάννης & Λιάπη, Μαρία, Μεταίχμιο, 2010, 324.

²⁴³ Συγκεντρωτική στήλη του πίνακα Β2.

9. Λανθάνουσα Αφήγηση	8	6	5	2	1	5	27
10. Μεταφορά Αυτούσιου Διαλόγου	1	3	-	-	-	3	7
11. Μονόλογος	2	2	3	-	1	16	24
12. Παράλληλες Αφηγήσεις	-	2	-	-	-	-	2
13. Ραδιοφωνική Αφήγηση	3	1	1	-	-	-	5
14. Ταυτόχρονη Αφήγηση	-	1	1	-	-	-	2
Σύνολο:	30	55	35	4	6	27	157

Πίνακας Β2: Άλλα έργα (Κατηγορίες Εκφοράς)

	Κωμωδία/ κοινωνική σάτιρα (1)	Μονόλογοι (3)	‘Εικόνες’ (3)
1. Ανάγνωση Γράμματος / Κειμένου	-	-	-
2. ‘Από κοινού’ Αφήγηση	-	-	1
3. Αφηγηματικό Τραγουδί / Ποίημα	1	-	-
4. Αφήγηση-Ανάκριση	-	-	1
5. Γραπτός Λόγος	-	-	-
6. Δραματοποιημένη Αφήγηση	-	-	-
7. Εκφωνήσεις Λόγου	-	-	-
8. Εσωτερικός Διάλογος	-	-	-
9. Λανθάνουσα Αφήγηση	2	3	-
10. Μεταφορά Αυτούσιου Διαλόγου	-	3	-
11. Μονόλογος	-	13	3
12. Παράλληλες Αφηγήσεις	-	-	-
13. Ραδιοφωνική Αφήγηση	-	-	-
14. Ταυτόχρονη Αφήγηση	-	-	-
Σύνολο:	3	19	5

Κάνουμε αρχή στον σχολιασμό των Πινάκων Β1 και Β2 υπενθυμίζοντας πως στις κατηγορίες εκφοράς δεν αναφέρεται μια υποτιθέμενη γενικότερη κατηγορία αφήγησης που θα τη χαρακτηρίζαμε ως ‘απλή’ αφήγηση – και η οποία περιλαμβάνει όλες τις αφηγήσεις που δεν παρουσιάζουν κάποια ιδιαιτερότητα στον τρόπο που εκφέρονται. Είναι οι αφηγήσεις που απλώς εκφωνούνται από κάποιον χαρακτήρα, χωρίς πολλαπλότητα ως προς

τους αφηγητές, ή χρήση κάποιου μέσου ή ιδιαίτερου τρόπου εκφοράς. Αυτό εξηγεί και τη διαφορά στον αριθμό του συνόλου των αφηγήσεων στον πίνακα κατηγοριών περιεχομένου (Πίνακας Α1) και κατηγοριών εκφοράς (Πίνακας Β1). Η διαφορά ανάμεσα στα δύο αθροίσματα μπορεί να θεωρηθεί πως είναι ενδεικτική του αριθμού των αφηγήσεων που ανήκουν στις ‘απλές’, ως προς τον τρόπο εκφοράς.

Αναφερθήκαμε στη διαφορά στα αθροίσματα των δύο πινάκων (183), χαρακτηρίζοντάς την ‘ενδεικτική’. Κι αυτό γιατί ο πιο πάνω αριθμός δε μπορεί να θεωρηθεί απόλυτος, λόγω του ότι αρκετές από τις αφηγήσεις εντάσσονται σε περισσότερες από μία κατηγορίες περιεχομένου, αλλά και τρόπου εκφοράς. Μπορεί, εντούτοις, να μας βοηθήσει σημαντικά στην εξαγωγή κάποιων συμπερασμάτων ως προς το ποσοστό των αφηγήσεων που δεν ‘αρκούνται’ σε μια απλή διήγηση. Με βάση, λοιπόν, τους παραπάνω πίνακες, σε ένα ποσοστό γύρω στο 46% των αφηγήσεων, φαίνεται να προτιμώνται άλλοι τρόποι να δοθεί η ιστορία, από την απλή αφήγηση. Ακόμη και με τις όποιες πιθανές αποκλίσεις, δε μπορεί να αμφισβητηθεί πως σε ένα σημαντικότατο αριθμό αφηγήσεων μέσα στα θεατρικά έργα που εξετάζουμε, γίνεται χρήση πιο σύνθετων αφηγηματικών τρόπων.

Εντοπίζουμε, επίσης, πως η κατηγορία των Πολιτικών έργων είναι αυτή στην οποία ο συγγραφέας επιλέγει περισσότερο τη χρήση μη απλών αφηγήσεων. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί αν αναλογιστούμε τον χαρακτήρα, τη δομή και τον στόχο των Πολιτικών έργων. Πρόκειται για έργα που έχουν έντονο το κωμικό στοιχείο. Ειδικότερα, δε, τα Πολιτικά έργα που γράφονται σε περιόδους κατά τις οποίες ελλόχευε ο κίνδυνος περιορισμών ή και απαγόρευσης από τη λογοκρισία, φέρουν το προσωπίο των ψυχαγωγικών έργων. Έτσι, για παράδειγμα, το έντονο μουσικό στοιχείο που τα χαρακτηρίζει, ευνοεί την παρουσία αφηγηματικών τραγουδιών. (Δεκαπέντε από τα δεκαοκτώ αφηγηματικά τραγούδια – ή τραγούδια που περιέχουν αφηγηματικά κομμάτια – που συναντάμε στα έργα που εξετάζουμε, βρίσκονται σε Πολιτικά έργα). Επίσης, το κωμικό στοιχείο που προαναφέρθηκε, ευνοεί την ποικιλία και τον πειραματισμό στον τρόπο εκφοράς των αφηγήσεων.

Στην περίπτωση των Πολιτικών Επιθεωρήσεων, μάλιστα, η θεματική αλλά και η υφολογική αυτοτέλεια των επεισοδίων, από τα οποία δομούνται, όχι απλώς επιτρέπει, αλλά συχνά απαιτεί, οι αφηγήσεις να εκφέρονται διαφορετικά. Για παράδειγμα στην επιθεώρηση *Ο εχθρός λαός* στα επεισόδια «Ο παθός μαθός» και «Στη φυλακή» που χαρακτηρίζονται από πιο ρεαλιστικό ύφος, έχουμε δύο λανθάνουσες αφηγήσεις, κάτι που φανερώνει τη θέληση του συγγραφέα να μην υποσκάψει τον διαλογικό χαρακτήρα αυτών των σκηνών παραθέτοντας μια καθαρή αφήγηση. Αντίθετα, στα λεγόμενα «χορικά των

τραμπούκων» – μουσικά κομμάτια που εναλλάσσονται με τα διαλογικά – έχουμε αφηγηματικά τραγούδια. Εν τέλει, ας μη ξεχνάμε ότι πρόκειται για έργα που αντλούν τη θεματική τους από την παλαιά και νέα ελληνική Ιστορία, και έχουν στόχο να διδάξουν μέσα από αυτήν. Μέσω της ποικιλίας στους τρόπους εκφοράς των αφηγήσεων, επομένως, επιτυγχάνουν να κάνουν, κατά κάποιον τρόπο, αυτό το μάθημα Ιστορίας, πιο ενδιαφέρον αλλά και πιο ψυχαγωγικό.

Αξίζει, επιπλέον, να παρατηρήσουμε πως τη συχνότερη εμφάνιση, συνολικά στα τριανταένα έργα που έχουμε δει, έχουν οι λανθάνουσες αφηγήσεις. Αυτό, θεωρούμε πως επιβεβαιώνει την υπόθεση ότι η σημαντικότερη τροποποίηση στην οποία πιθανόν να υπόκεινται οι αφηγήσεις μέσα σ' ένα θεατρικό έργο, είναι η κάποια εναρμόνισή τους με το διαλογικό περιβάλλον στο οποίο βρίσκονται.

B3.β. Περί της ρευστότητας των κατηγοριών αφήγησης

Αναφέρθηκε επανειλημμένα πως μια αφήγηση μπορεί να ανήκει σε περισσότερες από μία κατηγορίες. Συχνότατο φαινόμενο είναι επίσης αφηγήσεις διαφορετικών κατηγοριών περιεχομένου, να διαδέχονται η μια την άλλη με τρόπο που να μπορεί να υποστηριχτεί πως αποτελούν μια αφηγηματική ενότητα. Μπορεί επίσης ο τρόπος εκφοράς να μεταβληθεί κατά τη διάρκεια της αφηγηματικής πράξης, και έτσι τμήματα της ίδιας ιστορίας να ανήκουν σε διαφορετικές κατηγορίες εκφοράς. Επιλέξαμε να παραθέσουμε ένα από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα τέτοιων μεταβολών στις κατηγορίες αφηγήσεων, για να δοθεί μια εικόνα των δυνατοτήτων και της μεταβλητότητας των αφηγήσεων στα θεατρικά έργα. Το απόσπασμα είναι παρμένο από το έργο *Η τελευταία πράξη*.

«Θιασάρχης: [...] πέστε μου όμως πρώτα, αυτός ο φρουρός που αναφέρατε πριν που ήταν και τι ακριβώς έκανε...;

Δημοσιογράφος: ... (απρόθυμα) ... είχε βάρδια στην πλατεία της Βουλής...

Θιασάρχης: ... στην είσοδο...;

Δημοσιογράφος: ... στον περίβολο... εκεί που είναι και το άγαλμα...

Θιασάρχης: ... (νευρικά, ανυπόμονα) ... και...;

Δημοσιογράφος: ... του τράβηξε την προσοχή ένας τύπος με μια καπελαδούρα κατεβασμένη μέχρι τ' αυτιά, με μεγάλα μαύρα γυαλιά...

Θιασάρχης: ... (το ίδιο)... και, και...;

Δημοσιογράφος: ... στην αρχή κοίταζε ακίνητος το άγαλμα, μπορεί και μισή ώρα... μετά άρχισε να το περιεργάζεται απ' όλες τις μεριές...

Θιασάρχης: ... και, και, και...;

Δημοσιογράφος: ... ύστερα πάει στον άνθρωπο που πουλάει σακουλάκια με σπόρους για τα περιστέρια και του λέει “ξέρεις κανέναν τρόπο να το σκεπάσουν οι κουτσουλιές να μη φαίνεται τίποτα”· “όχι, κύριε μου”, του λέει ο άλλος και... φοβισμένος λιγάκι... του βάζει τότε ένα μάτσο χιλιάρικά στο χέρι και του λέει στ’ αυτί “για κουβέντιασέ το με τα περιστέρια και κάνετε ό,τι μπορείτε, θα σας είμαι ευγνώμων”.

Θιασάρχης: ... τέλειο! παρακάτω...!

Δημοσιογράφος: ... δεν έχει παρακάτω... έφυγε...

Θιασάρχης: ... προς τα που...;

Δημοσιογράφος: ... προς το χτίριο, αλλά μην επιμένετε...! δεν μπορεί να μπήκε μέσα, απαγορεύεται...!»²⁴⁴

Ας δούμε τα χαρακτηριστικά της αφήγησης μέχρι αυτού του σημείου: Ως προς το περιεχόμενο έχουμε μια μεταφορά εμπειρίας. Αναφερόμενοι και προηγουμένως σ’ αυτό το αφηγηματικό κομμάτι²⁴⁵, εξηγήσαμε πως πρόκειται για μια περίπτωση μεταφοράς λόγων. Πιο συγκεκριμένα, εδώ η δημοσιογράφος έχει απομονώσει τα λόγια του αφηγητή-ανακρινόμενου, από μια άλλη αφήγηση-ανάκριση, που υποτίθεται πως έχει γίνει πιο πριν, εκτός σκηνής. Εννοούμε τη συνέντευξη την οποία έχει πάρει από τον φρουρό – χαρακτήρα που δε βρίσκεται στη σκηνή τώρα. Σε εκείνη την αφήγηση η δημοσιογράφος είχε τη θέση αφηγητή-ανακριτή. Εδώ, από τη θέση του αφηγητή-ανακρινόμενου, παραθέτει τα όσα της έχει πει ο φρουρός.

Παράλληλα μέσα στην αφήγηση-ανάκριση εντοπίζονται και κομμάτια μεταφοράς σκηνής. Όπως έχουμε εξηγήσει, μεταφορά σκηνής έχουμε όταν υπάρχει μεταφορά των αυτούσιων λόγων των χαρακτήρων της ιστορίας. Κατανοούμε ότι έχουμε να κάνουμε με έναν διπλά μεσολαβημένο λόγο. Μη παραθέτοντας αυτολεξεί όλα όσα ειπώθηκαν στη συνέντευξη με τον φρουρό, η δημοσιογράφος δίνει στην αφήγηση μια αίσθηση αμεσότητας.

Η ίδια ιστορία, συνεχίζεται με μόνο έναν αφηγητή, τον Θιασάρχη (τον οποίο μέχρι αυτή τη στιγμή είχαμε σε θέση δευτερεύοντος αφηγητή ή αφηγητή-ανακριτή):

²⁴⁴ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ', 189-190.

²⁴⁵ Βλ. ενότητα Β2. (κατηγορία: Μεταφορά Εμπειρίας).

«Θιασάρχης: ... κι όμως, εγώ, όπως σας βλέπω και με βλέπετε, τον βλέπω να μπαίνει... ανοίχτε τη φαντασία σας κι ακολουθήστε με... είμαι ο Οδυσσέας... γυρίζω κρυφά στην Ιθάκη μου... κι ακόμα πιο κρυφά σ' αυτή την πλατεία που κάποτε μ' έφεραν σηκωτό στα χέρια χιλιάδες και χιλιάδες λαός που τραγουδούσε παιάνες και ανέμιζε σημαίες και κόκκινα γαρίφαλα... μ' έχει εκλέξει βουλευτή με ένα ποταμό ψήφους κι είμαι μόνο είκοσι τριώ χρονώ... οι εφημερίδες διαλαλούν πως “επιτέλους κάτι αλλάζει στο κοιμητήριό μας”, η λαχτάρα της αλλαγής χορεύει στις πλατείες με τα σκουριασμένα αγάλματα, απειλεί τις συνταξιούχες ιδεολογίες, στέλνει σε Οίκο Ευγηρίας τις μαγαιάτικες πολιτικές τακτικές...! στα είκοσι εφτά μου είμαι κίολας υπουργός και επικρατέστερος δελφίνος για τα πάντα...! Οι ξένοι πρέσβεις μου στέλνουν λουλούδια, ο διεθνής τύπος μου αφιερώνει πρωτοσέλιδα άρθρα... με θέλουν πια όλοι τόσο πολύ, που μου φέρνουν στο πιάτο την αρχηγία της παράταξης και την πρωθυπουργία... δεν είμαι απλά ένα πολιτικός ηγέτης, είμαι ένα πάθος, ένας παράφορος πολιτικός έρωτας...! κι έρχεται ο πόλεμος... εκφωνώ ένα μνημειώδη λόγο στη Βουλή και εξηγώ πως, αν θέλουμε να ‘μαστε μέσα στις διεθνείς εξελίξεις, πρέπει να πάμε στη Τροία...! Παραιτούμαι απ' όλα τα πολιτικά μου αξιώματα, δηλώνω εθελοντής, ηγούμαι του εκστρατευτικού σώματος, φεύγω, και... και ιδού η αρχή του τέλους...! ο φθόνος που καταπίνανε ως τώρα αυτοί που με δοξολογούσαν γίνεται συνωμοσία εξόντωσής μου... όταν εγώ στην Τροία με τις επιτυχίες μου ανασύρω τη σπιθαμιαία Ιθάκη απ' την αφάνεια και την κάνω παγκοσμίως γνωστή, αυτοί οι προδότες μου κλείνουν το δρόμο του γυρισμού και ανοίγουν δρόμους της εξορίας μου... γέρασα όμως και δεν αντέχω πια... όταν γερνάς, η εξορία δεν μένει μια, γίνεται πολλές... απaráλλαχτα όπως ο θάνατος, που πριν απ' τον οριστικό προηγούνται άλλοι... και τώρα, σε ποια Ιθάκη έχω γυρίσει...; κάνανε το λαό να με ξεχάσει, με βγάλανε αγνοούμενο για να με ξεφορτωθούν, μου στήσανε κι αυτό το άγαλμα το καταχεσμένο απ' τα σκατά των περιστεριών... εκατό πληρωμένοι δολοφόνοι περιπολούν μην τυχόν και εμφανιστώ... δεν τολμώ ούτε την πόρτα του σπιτιού μου να χτυπήσω γιατί ως κι εκεί μέσα έχουν τρυπώσει... τι να κάνω...; πώς να ανεχθώ να ‘ναι πατέρες του έθνους τόσο φελλοί και κομπιναδόροι κι εγώ υπό διωγμόν...; Θα μπω...! έτσι που είμαι, κανένας δε θα με γνωρίσει...»²⁴⁶

Αυτό το δεύτερο σκέλος της αφήγησης παρουσιάζει ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον, τόσο ως προς το περιεχόμενο, όσο και ως προς τον τρόπο εκφοράς του. Ξεκινώντας από το περιεχόμενο, ταυτόχρονα με την αλλαγή στον αφηγητή, έχουμε μετάβαση από μια αφήγηση μεταφοράς εμπειρίας, σε αφήγηση πιθανής ιστορίας. Ο

²⁴⁶ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ', 190-191.

Θιασάρχης δεν κρύβει, εξ αρχής, πως όσα πρόκειται να πει δε βασίζονται στην εμπειρία του, αλλά στη φαντασία του – εντούτοις δηλώνει βέβαιος για την αλήθεια της ιστορίας του.

Η αφήγηση ανήκει ταυτόχρονα και στην κατηγορία της βιοαφήγησης. Πρόκειται, μάλιστα, για μια ιδιαιτέρως εκτενή βιοαφήγηση που έχει την εξής ιδιαιτερότητα στον τρόπο που εκφέρεται: ο αφηγητής επιλέγει να μιλήσει σε πρώτο πρόσωπο, μιλώντας ως ο πρωταγωνιστής της ιστορίας του. Έτσι μπορούμε να ισχυριστούμε πως έχουμε να κάνουμε με μια ‘θέσει αυτοβιοαφήγηση’. Πιο συγκεκριμένα ο αφηγητής ισχυρίζεται πως τα όσα λέει είναι μια νοητή αναδρομή στη ζωή του, που έκανε ο Οδυσσέας. Μια αναδρομή που τον έκανε να πάρει την απόφαση να εισέλθει στη Βουλή. Πρόκειται, δηλαδή, για μια υποτιθέμενη εσωτερική δράση, που χρησιμοποιείται ως επιχείρημα από τον αφηγητή, για να πείσει για το ποια πιστεύει πως ήταν η συνέχεια της ιστορίας – εφόσον αδυνατεί να τη στηρίξει σε γεγονότα.

Η πολυμορφία που συναντούμε στην πιο πάνω αφήγηση και η ρευστότητα – σε ότι αφορά στην κατάταξή της σε κατηγορίες περιεχομένου και εκφοράς – μπορεί να μην ισχύει σε ανάλογο βαθμό σε όλες τις αφηγήσεις που μας απασχολούν. Σίγουρα, όμως, αντίστοιχα παραδείγματα είναι πολυάριθμα και η κάποια, έστω, μεταβλητότητα και παραλλακτικότητα στους συνδυασμούς των κατηγοριών, χαρακτηρίζει μεγάλο αριθμό των αφηγήσεων που εξετάζουμε. Γι’ αυτό ακριβώς θεωρούμε ότι οι αφηγήσεις που υπάρχουν μέσα σε θεατρικά κείμενα συμβάλλουν σε μεγάλο βαθμό στον εμπλουτισμό των τρόπων εκφοράς μιας ιστορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ: Ο ρόλος του Αφηγητή και Επίπεδα Αφήγησης στο θέατρο

Γ1. Επίπεδα αφήγησης

Γ1.α. Αφηγήσεις πρώτου και δευτέρου επιπέδου: Σύγκριση θεατρικού και μυθιστορηματικού αφηγητή

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τον ρόλο του αφηγητή μέσα σε ένα θεατρικό κείμενο, θα πρέπει να τον αντιπαραθέσουμε με τον ρόλο του αφηγητή σε ένα μη θεατρικό κείμενο. Ας ξεκινήσουμε αποσαφηνίζοντας τα δύο βασικά ‘επίπεδα’ αφήγησης. Ως πρώτο επίπεδο ορίζουμε την αφήγηση προς τον εξωκειμενικό (ή εξωτερικό, στα θεατρικά έργα) αποδέκτη. Εννοούμε τον αναγνώστη και τον θεατή, αντιστοίχως.

Στο μυθιστόρημα το σύνηθες είναι μια απευθείας σχέση του αφηγητή με τον αποδέκτη της αφήγησης – τον αναγνώστη, δηλαδή, του μυθιστορήματος. Με άλλα λόγια έχουμε ένα κειμενικό αφηγηματικό υποκείμενο το οποίο αφηγείται μιαν ιστορία σε έναν εξωκειμενικό αποδέκτη. Για να είμαστε ακριβείς, τις περισσότερες φορές δεν προσδιορίζεται σε ποιον απευθύνεται ο αφηγητής, γεγονός που δημιουργεί τη ψευδαίσθηση ότι η ιστορία προορίζεται για τον ίδιο τον αναγνώστη²⁴⁷.

Στο θεατρικό κείμενο, από την άλλη, η αίσθηση που δημιουργείται είναι πως υπάρχει μια απευθείας σχέση, όχι του αφηγητή με τον εξωτερικό αποδέκτη, αλλά – της ίδιας της ιστορίας – δηλαδή του θεατρικού έργου – με τον εξωτερικό αποδέκτη. Η εντύπωση αυτή δημιουργείται επειδή πρόκειται για αναπαράσταση, και όχι αφήγηση γεγονότων (ή/και λόγων) – απουσιάζει δηλαδή, αυτή η ‘φωνή’ που εκφέρει την ιστορία. Βεβαίως, όπως έχει αναφερθεί και σε άλλο σημείο, κάποιοι μελετητές υποστηρίζουν πως έχουμε μόνο φαινομενική απουσία αφηγητή στο θέατρο, και πως οι αποφάσεις που αφορούν στη διάρθρωση της πλοκής και στην οργάνωση του έργου σε ενότητες (σκηνές, πράξεις, μέρη, εικόνες κ.τ.λ.) γίνονται από έναν – μη ορατό, έστω – μεσολαβητή της αφήγησης²⁴⁸.

²⁴⁷ Χωρίς να αποκλείεται η πιθανότητα να ορίζεται από τον αφηγητή ένας εννοούμενος ή προσδοκώμενος αποδέκτης. Σε αυτή την περίπτωση μπορεί να προκληθεί μια αίσθηση ταύτισης του αναγνώστη με τον εννοούμενο αποδέκτη της ιστορίας.

²⁴⁸ Βλ. Manfred, Jahn “Narrative Voice and Agency in Drama: Aspects of a Narratology of Drama” *New Literary History*, 32, 2001, 659–79. Βλ. επίσης: Weild, Roland, “Organizing the Perspectives: Focalization and the Superordinate Narrative System in Drama”, *Point of View, Perspective, and Focalization. Modeling Mediation in Narrative*, ed. Hübn, P. et al., Walter de Gruyter, Berlin 2009, 221–42.

Σπανιότερα, δε, έχουμε και στο θέατρο μια πιο ευκόλως αναγνωρίσιμη μορφή αφηγητή²⁴⁹ πρώτου επιπέδου. Εννοούμε τις περιπτώσεις κατά τις οποίες στο έργο υπάρχει ‘πλαίσιο’, δηλαδή όταν ένας ή περισσότεροι χαρακτήρες μιλούν απευθείας στον θεατή – στην αρχή, στο τέλος, ή ακόμη και κατά τη διάρκεια του έργου – και τον εισάγουν ή τον καθοδηγούν ως προς τη στάση που πρέπει να κρατήσει απέναντι σ’ αυτό που παρακολουθεί (ολόκληρο το έργο ή μια επιμέρους ενότητά του). Τέτοια παραδείγματα συναντάμε σε αρκετά έργα του Καμπανέλλη. Το πιο εμφανές είναι οι πολυάριθμες αποστροφές των δύο κομπέρ προς τους θεατές, στην Πολιτική Επιθεώρηση *Το μεγάλο μας τσίρκο* (για άλλα παραδείγματα βλ. *Πάροδος Θηβών*, *Ο δείπνος*, *Ο γορίλλας και η Ορτανσία*). Οι αποστροφές αυτές μπορεί να περιέχουν μιαν αφήγηση (να είναι δηλαδή αφηγηματικού περιεχομένου), ή όχι. Είναι δυνατόν, επίσης, σ’ αυτά τα κομμάτια του έργου να γίνεται αναφορά στον συγγραφέα – ως υπαρκτό πρόσωπο που ανήκει στην πραγματικότητα των θεατών²⁵⁰.

Σε κάθε περίπτωση, αυτού του είδους οι αποστροφές δεν αντιστοιχούν στη λειτουργία ενός αφηγητή μυθιστορήματος ο οποίος απευθύνει την ιστορία, όπως είπαμε, σε ένα αδιευκρίνιστο αποδέκτη ή, ακόμη κάποιες φορές, σε έναν υποτιθέμενο αποδέκτη, που δεν ταυτίζεται με τον αναγνώστη. Κατ’ ακρίβειαν, αν διακρίνεται κάποια αντιστοιχία, τότε πρόκειται γι’ αυτήν ανάμεσα στις εν λόγω αποστροφές των χαρακτήρων, και σε αυτό που ο Ζενέτ ονομάζει ‘μετάληψη’. Ο όρος ‘μετάληψη’ αναφέρεται στις περιπτώσεις όπου υπάρχει μια ηθελημένη μετάβαση από το ένα αφηγηματικό επίπεδο στο άλλο²⁵¹. Έτσι, λοιπόν, οι κομπέρ (όπως κι άλλοι χαρακτήρες του Καμπανέλλη) έχουν την ελευθερία να μεταβαίνουν από τον κόσμο του έργου, στον κόσμο των θεατών. Παρά τη διαφορά στο μέσο μετάδοσης της ιστορίας (αφήγηση ή αναπαράσταση) και τις αισθήσεις με τις οποίες γίνεται η πρόσληψη της ιστορίας (όραση ή συνδυασμός όρασης και ακοής), η ουσία αυτού του φαινομένου είναι η ίδια: έχουμε την κατάρριψη των ορίων των αφηγηματικών επιπέδων, καθώς και την αναγνώριση – από μέρους του αφηγητή (ή χαρακτήρα του έργου) – της ύπαρξης ενός εξωκειμενικού (εξωτερικού) αποδέκτη της ιστορίας (του μυθιστορήματος ή του θεατρικού έργου).²⁵²

²⁴⁹ Δόκιμος θα ήταν ως όρος και αυτός του ‘παρουσιαστή’ (presenter). Πρβλ. Hühn, Peter & Sommer, Roy: "Narration in Poetry and Drama", Paragraph 18. In: Hühn, Peter et al. (eds.): *the living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University. URL = <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/narration-poetry-and-drama>

[view date:22 Apr 2017]

²⁵⁰ Βλ. *Ο γορίλλας και η Ορτανσία* (Θέατρο, τόμος Δ’, 227) και *Ο δείπνος* (Θέατρο, τόμος Στ’, 67-68).

²⁵¹ Genette, Gérard, *Narrative Discourse: An Essay in Method*, tr. Lewin, Jane E., Cornell University Press, Ithaca, New York 1980, 234-237.

²⁵² Ο Ζενέτ αναφέρει ως παραδείγματα όπου παρουσιάζεται ένα φαινόμενο ανάλογο της ‘μετάληψης’ και τα θεατρικά έργα του Πιραντέλλο: *Έξι πρόσωπα ζητούν συγγραφέα* και *Απόψε αυτοσχεδιάζουμε*, στα οποία οι ίδιοι ηθοποιοί είναι και χαρακτήρες και ερμηνευτές (ο.π., 235). Συμφώνως με αυτό, ο Richardson αναφέρει

Όσον αφορά στο ‘δεύτερο επίπεδο αφήγησης’ – στο οποίο αναφερθήκαμε στην αρχή – εννοούμε τις αφηγήσεις οι οποίες δίνονται μέσα στο έργο (αφηγηματικό ή θεατρικό) από κάποιον χαρακτήρα. Σ’ αυτό το δεύτερο επίπεδο, βεβαίως, εστιάζει ειδικότερα και η παρούσα μελέτη: οι αφηγήσεις εντός του θεατρικού έργου, και όχι η πιθανή θεώρηση του θεατρικού έργου ως αφήγηση, είναι το αντικείμενό μας.

Οι αφηγήσεις, μέσα σ’ ένα θεατρικό κείμενο θα πρέπει να θεωρηθούν ως ομόλογο φαινόμενο με τις εγκιβωτισμένες αφηγήσεις σ’ ένα μυθιστόρημα – εφόσον ολόκληρο το θεατρικό έργο αντιστοιχεί στην ολότητα του αφηγηματικού κειμένου.

Εγκιβωτισμένη αφήγηση σ’ ένα μυθιστόρημα έχουμε όταν ένας από τους χαρακτήρες της (κύριας) ιστορίας εκφέρει μιαν άλλη ιστορία. Σε αυτές τις περιπτώσεις υπάρχει, κατά πάσαν πιθανότητα, και ένας ενδοκειμενικός αποδέκτης. Για παράδειγμα, στο *Χίλιες και μία νύχτες* η αφήγηση της ιστορίας του Σουλτάνου Σαχριάρ και της Σεχραζάντ γίνεται από έναν αδιευκρίνιστο αφηγητή και έχει ως αποδέκτη τον αναγνώστη του βιβλίου. Μέσα στην ιστορία, όμως, η Σεχραζάντ αφηγείται τις ιστορίες της έχοντας ως ενδοκειμενικούς αποδέκτες την αδερφή της και το Σουλτάνο Σαχριάρ – αφηγήσεις που, βεβαίως, φτάνουν και στον εξωκειμενικό αποδέκτη, μέσω της ανάγνωσης. Αντιστοίχως, αν πάρουμε ως παράδειγμα το έργο *Η αυλή των θαυμάτων*, η ιστορία των ενοίκων της ‘αυλής’ αναπαρίσταται, χωρίς κάποιον αφηγητή που να λειτουργεί ως μεσολαβητής (ή, έστω, μέσω μιας κάποιας αόρατης, ανώτερης μεσολαβητικής αρχής), έχοντας ως αποδέκτη τον θεατή (εξωτερικός αποδέκτης). Οι αφηγήσεις, όμως, που παρατίθενται από τους χαρακτήρες του έργου έχουν ως εσωτερικούς αποδέκτες τους άλλους χαρακτήρες που βρίσκονται στη σκηνή – αλλά ταυτόχρονα έχουν ως ακροατή και τον εξωτερικό αποδέκτη.

Έχουμε, λοιπόν, παρουσιάσει συνοπτικά τα δύο επίπεδα αφήγησης, μέσα από τις αντιστοιχίες και τις διαφορές που παρουσιάζουν τα δύο περιβάλλοντα – αφηγηματικό κείμενο και δραματικό έργο. Εξετάζοντας τα δύο περιβάλλοντα παράλληλα, αντιλαμβανόμαστε πως η ουσιαστικότερη απόκλιση μεταξύ τους δεν έγκειται στην ύπαρξη, ή μη, ενός υποκειμένου το οποίο παραθέτει την ιστορία. Η βασική διαφορά, θεωρούμε, βρίσκεται στη μορφή της ιστορίας, στο μέσο, δηλαδή, με το οποίο φτάνει στον εξωκειμενικό/εξωτερικό αποδέκτη. Έτσι, η ‘σωματικότητα’ ανάγεται σε όρο κλειδί για την κατανόηση της διαφοράς ανάμεσα στον ρόλο ενός ενδοκειμενικού αφηγητή, σ’ ένα αφηγηματικό κείμενο – και ενός αφηγητή-θεατρικού χαρακτήρα. Αυτό που διαφοροποιεί,

πως το ‘δραματικό ανάλογο’ αυτού που ο Ζενέτ ορίζει ως ‘μετάληψη’ προκύπτει όταν οι χαρακτήρες αναγνωρίζουν πως είναι φιγούρες μέσα σε ένα θεατρικό έργο (βλ. Richardson, Brian, “Narrative Theory and Drama”, *Cambridge Companion to Narrative*, ed. Herman, David, Cambridge University Press, 2006, 153). Αντίστοιχο ρόλο με τα ‘έξι πρόσωπα’ του Πιραντέλλο, διαδραματίζουν και οι χαρακτήρες στην τριλογία του Καμπανέλλη *Ο δείπνος*, αλλά και ο Μάντερς στο *Στη χώρα Ίψεν*. (βλ. Ενότητα Α2.: Κατηγορία Μεταθέατρο: Χαρακτήρες).

λοιπόν, τον αφηγητή μέσα σ' ένα θεατρικό έργο είναι το γεγονός πως βρίσκεται σωματικά πάνω στη σκηνή²⁵³. Βλέποντας τον αφηγητή εξωτερικά, δε μας επιτρέπεται να 'ακούσουμε' τον εσωτερικό του κόσμο (τις σκέψεις ή τις αναμνήσεις του) εκτός αν ο ίδιος τον 'εκφωνήσει' (ως έκφραση απόψεων ή παράθεση αφηγήσεων). Έχουμε, δηλαδή, μια κατά βάσιν εξωτερική εστίαση.

Κατ' εξαίρεσιν επιλέγεται η τεχνική μιας ιδιάζουσας εσωτερικής εστίασης, η οποία πραγματοποιείται μέσα από την εκφώνηση των σκέψεων ενός χαρακτήρα. Με τη χρήση μιας θεατρικής σύμβασης κατά την οποία τα όσα λέγονται, δεν ακούγονται στον 'έξω κόσμο' του έργου, αλλά υπάρχουν μόνο στο μυαλό ενός χαρακτήρα, ο εσωτερικός του κόσμος αποκαλύπτεται στον θεατή, αλλά όχι στους άλλους χαρακτήρες.²⁵⁴ Οι αφηγήσεις που υπάρχουν στο πλαίσιο αυτής της σύμβασης, κατέχουν την εγκυρότητα που είθισται να κατέχει ο λόγος ενός 'παντογνώστη αφηγητή' στο μυθιστόρημα, λόγω του ότι οι σκέψεις του χαρακτήρα δεν περνούν από το 'φίλτρο' του λόγου. Ως προς την προοπτική, όμως, σε αυτές τις αφηγήσεις δεν έχουμε μηδενική εστίαση (παντογνώστης αφηγητής), αλλά εσωτερική εστίαση, καθώς η αφήγηση περιορίζεται στο γνωστικό πεδίο του χαρακτήρα-αφηγητή. (Στο μονόπρακτο *Ο διάλογος* στο οποίο δεσπόζει αυτή η τεχνική, η συνεχής εναλλαγή ανάμεσα στις σκέψεις των δύο χαρακτήρων δημιουργεί την αίσθηση ύπαρξης μιας 'μεταβλητής εσωτερικής εστίασης'²⁵⁵).

Η πλειονότητα, όμως, των αφηγήσεων στο θέατρο, λόγω της υποκειμενικότητας στην οπτική της αφήγησης, αλλά κυρίως λόγω της μονομέρειας στη γνώση του περιεχομένου της αφήγησης – καθότι έχουμε εξωτερική εστίαση – υπόκειται σε αμφισβήτηση. Σε αρκετές περιπτώσεις, δε, οι αφηγήσεις αποδεικνύονται ψευδείς, και αναιρούνται ή ανασκευάζονται στη συνέχεια του έργου (βλ. *Έβδομη μέρα της δημιουργίας*).²⁵⁶

Η εξωτερική εστίαση στο θέατρο προσφέρει, μεν, μερική θεώρηση της εσωτερικότητας του αφηγητή, από τη άλλη, δε, η σωματικότητα που διέπει τη θεατρική τέχνη, προσφέρει τη δυνατότητα μιας πληρέστερης πρόσληψης της αφηγηματικής πράξης. Με αυτό εννοούμε πως μια εγκιβωτισμένη αφήγηση σ' ένα μυθιστόρημα δε μπορεί παρά να γίνει αντιληπτή μέσω της ανάγνωσης, καθώς είναι μέρος μιας ευρύτερης αφήγησης.

²⁵³ Σεβόμενοι τις θεατρικές συμβάσεις, παραβλέπουμε, εδώ, τη μια από τις δύο πτυχές του αφηγητή σε μια θεατρική παράσταση – αυτήν του ηθοποιού ως φυσικό πρόσωπο – και αναφερόμαστε σ' αυτόν ως τον χαρακτήρα του έργου.

²⁵⁴ Βλ. *Ο διάλογος και Μια συνάντηση κάπου αλλού*.

²⁵⁵ Βλ. Genette, Gérard, *Narrative Discourse: An Essay in Method*, tr. Lewin, Jane E., Cornell University Press, Ithaca, New York 1980, 189-190.

²⁵⁶ Η αναλήθεια μιας αφήγησης σχετίζεται με τον 'εσωτερικό' στόχο του αφηγητή (π.χ. να πείσει, να ευχαριστήσει ή να κερδίσει την εύνοια των αποδεκτών της αφήγησης). Μια ψευδής αφήγηση μπορεί να διαδραματίσει ιδιαίτερο δραματικό ρόλο, όπως θα δούμε σε μεταγενέστερο στάδιο της μελέτης.

Αντιθέτως, μια αφήγηση στο πλαίσιο ενός θεατρικού έργου φτάνει στον εξωτερικό αποδέκτη μέσω της αναπαράστασης. Έτσι η ουσιαστική διαφορά βρίσκεται στον τρόπο μετάδοσης της πράξης του αφηγείσθαι.

Με άλλα λόγια, ακόμη και σε μια αυστηρά κειμενοκεντρική προσέγγιση του θεατρικού κειμένου, δε δύναται να αγνοηθεί το γεγονός πως πρόκειται για κείμενο που προορίζεται για να παρασταθεί και όχι να διαβαστεί. Επομένως, η εξέτασή του πρέπει να λαμβάνει υπόψιν πως η έννοια της παράστασης είναι σύμφυτη με το θεατρικό έργο (ακόμη και αν αυτό δεν παρασταθεί ποτέ). Έτσι, μιλώντας για τη διαφορά στον τρόπο μετάδοσης της πράξης της αφήγησης – σε ό,τι αφορά στις εντός του θεατρικού έργου αφηγήσεις – εννοούμε κάτι πέραν της διάκρισης “διήγησις” και “μίμησις” (ή “telling” και “showing”²⁵⁷). Δεν έχουμε να κάνουμε, δηλαδή, με την αντιπαραβολή της λεγόμενης ‘καθαρής διήγησις’ με έναν αφηγηματικό τρόπο που προσομοιάζει τον θεατρικό λόγο²⁵⁸, αλλά την αντιβολή μιας εγκιβωτισμένης αφήγησης – μέσω του όποιου αφηγηματικού τρόπου – και της αφήγησης μέσα στον θεατρικό λόγο (και κατ’ επέκτασιν της θεατρικής παράστασης). Ένα αφηγηματικό κείμενο – ακόμη κι αν σ’ αυτό γίνεται χρήση του τρόπου της ‘μίμησις’, ή της τεχνικής της ‘δραματικής οπτικοποίησης’²⁵⁹ – μπορεί μόνο να δημιουργήσει την ψευδαίσθηση στον αναγνώστη πως ‘παρακολουθεί’ μια σκηνή.

Αντίθετα, στο πλαίσιο της θεατρικής παράστασης – κατά την οποία το θεατρικό κείμενο βρίσκει την πραγμάτωσή του – ο θεατής (εξωτερικός αποδέκτης) παρακολουθεί, πράγματι, την πράξη της αφήγησης. Έτσι, το ύφος, παραδείγματος χάριν, με το οποίο λέει την ιστορία του ο χαρακτήρας-αφηγητής, η έκφρασή του, οι αντιδράσεις των εσωτερικών αποδεκτών της ιστορίας του, αλλά και η όλη παράσταση της κατάστασης μέσα στην οποία εκφέρεται η αφήγηση, δίνουν άλλη διάσταση στην πρόσληψή της.

Συνοψίζοντας, τα δύο βασικά χαρακτηριστικά των αφηγήσεων μέσα στο θέατρο είναι, από τη μια, η κυριαρχία της εξωτερικής εστίασης, και από την άλλη, η σωματική μετάδοση της πράξης της αφήγησης. Το πρώτο ανάγει την αφήγηση σε καίριο στοιχείο των κομβικών σημείων της πλοκής – καθώς συμβάλλει τα μέγιστα στην αποκάλυψη ή την απόκρυψη της αλήθειας (και, επομένως, στην επίταση της αγωνίας και στην επίτευξη της

²⁵⁷ Για μια σύντομη παρουσίαση των όρων “Telling” και “Showing” στα πλαίσια της αφηγηματολογίας βλ. Klauk, Tobias & Köppe, Tilmann: “Telling vs. Showing”. In: Hühn, ed. Peter et al.: *the living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University. URL = <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/telling-vs-showing> [view date:9 Mar 2017]

²⁵⁸ Βλ. Genette [1980]: “Distance”, 162-164.

²⁵⁹ Ο David Pinault στο βιβλίο του *Story-Telling Techniques in the Arabian Nights*, (σελ. 25) ορίζει την αφηγηματική τεχνική της ‘δραματικής οπτικοποίησης’ (dramatic visualization) ως την «αναπαράσταση ενός αντικειμένου ή χαρακτήρα με πληθώρα περιγραφικών λεπτομερειών, ή η μιμητική απόδοση χειρονομιών και διαλόγων με τέτοιο τρόπο ώστε να καταστήσει τη συγκεκριμένη σκηνή, για το κοινό, ‘οπτική’ ή ‘υπαρκτή’, μέσω της φαντασίας».

ανατροπής).²⁶⁰ Το δεύτερο θέτει τον ρόλο του εξωτερικού αποδέκτη της αφήγησης (του θεατή) σε μια άλλη βάση, προσφέροντάς του μια διευρυμένη γκάμα μέσω πρόσληψης της αφήγησης²⁶¹.

²⁶⁰ Περισσότερος λόγος επ' αυτού θα γίνει στο τέταρτο κεφάλαιο της μελέτης.

²⁶¹ Για την πολλαπλότητα στον ρόλο του εξωτερικού αποδέκτη θα αναφερθούμε εκτενέστερα στην υποενότητα Γ3.β.

Γ1.β. Μορφές μεταδιηγήσεων στο θέατρο: Τα άλλα επίπεδα αφήγησης

Πέραν των δύο βασικών επιπέδων αφήγησης, νέα αφηγηματικά επίπεδα προκύπτουν όταν υπάρχουν άλλες αφηγήσεις μέσα στις αφηγήσεις των θεατρικών χαρακτήρων. Ακολουθώς θα δούμε ποιες μορφές μεταδιήγησης²⁶² εντοπίζονται στα έργα του Καμπανέλλη, καταρχήν σχηματικά και ακολούθως μέσα από παραδείγματα.

1. ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΣ ΑΠΟΔΕΚΤΗΣ/ΘΕΑΤΗΣ

²⁶² Περισσότερα για τους όρους ‘μεταδιηγηματικός’ και ‘μεταδιηγηματική αφήγηση’ βλ. Genette, Gérard, *Narrative Discourse: An Essay in Method*, tr. Lewin, Jane E., Cornell University Press, Ithaca, New York 1980, 227-234.

Έχουμε ήδη αναφερθεί σε όσα αναγράφονται στους αριθμούς 1, 2 και 3 του πιο πάνω σχήματος. Θα παραθέσουμε ακολούθως παραδείγματα των όσων βρίσκουμε στους αριθμούς 4-12. Σε παρενθέσεις θα σημειώνεται ο αριθμός στον οποίον αντιστοιχεί, με βάση πάντα το σχήμα, το κάθε σημείο του παραθέματος.

Στο έργο *Η γειτονιά των αγγέλων* έχουμε την εξής μορφή μεταδιήγησης:

(3) Μάνα: (στην Ξένια) Σού ‘μοιάζε... Όλες εσείς μοιάζονται... Τα μάτια σας, αντί να κοιτάνε έξω, κοιτάνε μέσα σας... Έχετε μια παράξενη μυρουδιά σαν βανίλια... και περπατάτε σαν να σιχάινεστε τη γη που πατάτε...

Χρήστος: Φτάνει, μάνα, έλα, πάμε μέσα...

(4) Μάνα: ...και προχτές τη νύχτα που έγινε το κακό, ο γέρος μου κι εγώ ξυπνήσαμε αλαφιασμένοι από τα όνειρα...

(5) Τι έχεις; του λέω... Είδα, μου λέει, πως

(6) το παιδί ήτανε ξαπλωμένο ανάσκελα πάνω στο λόφο – εκεί που αμολάνε τους χαρταετούς... Είχε τα χέρια ανοιχτά σαν να παρακαλούσε και πλάι του ήτανε ένα κανάτι κρύο νερό... Κι ήρθε ένας άντρας, που περπατούσε αργά κι έσερνε μακρύ άσπρο πανί, και τότε σκέπασε... Μα από την άλλη μεριά ήρθε ένας άλλος που περπατούσε γρήγορα, τότε ξεσκέπασε, πήρε το σεντόνι κι έφυγε. Τότε ξανάρθε ο άντρας που περπατούσε αργά, ξανάφερε το σεντόνι και τύλιξε το παιδί... Μα ο άλλος ξαναφάνηκε γρήγορος, σαν μπουρίνι, άρπαξε το σεντόνι, έσπασε το κανάτι με το κρύο νερό και χάθηκε...²⁶³

Θα ήταν, βεβαίως, δυνατό να υπάρξουν περισσότερα επίπεδα αφήγησης αν, παραδείγματος χάριν, κάποιος από τους άντρες που αναφέρονται στη μεταδιήγηση (6) παρέθετε μian ιστορία, ή αν υπήρχε ένας διάλογος ανάμεσα στους δύο άντρες του ονείρου, ή ακόμα αν υπήρχε μια άλλη αφήγηση στα πλαίσια ενός μεταξύ τους διαλόγου²⁶⁴. Αντιλαμβανόμαστε πως οι δυνατότητες εμπλουτισμού του σχήματός μας είναι άπειρες. Εντούτοις, μια περαιτέρω πολλαπλότητα στα αφηγητικά επίπεδα, πιθανόν να έπληττε τη λειτουργικότητα της αφήγησης – κάτι που δε φαίνεται να ισχύει στο πιο πάνω παράδειγμα.

Στο *Στη γειτονιά των αγγέλων* βρίσκουμε τη μεταδιήγηση μέσα σε ένα διαλογικό περιβάλλον. Το ίδιο μπορεί να συμβεί στο πλαίσιο ενός μονολόγου. Έτσι στο *Οι δύσκολες*

²⁶³ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Θ', 36.

²⁶⁴ Στο σημείο 7 (αλλά και στο σημείο 12) του σχήματός μας, επομένως, θα μπορούσαν να υπάρξουν και άλλα επίπεδα αφήγησης. Θεωρώντας αδύνατον να εντάξουμε όλες τις μορφές εγκιβωτισμού αφήγησης ή/και διαλόγου στα θεατρικά έργα του Καμπανέλλη, και όχι μόνο, παρουσιάζουμε σχηματοποιημένη μια βασική μορφή του φαινομένου.

νύχτες του κυρίου Θωμά συναντάμε τα πιο κάτω, μέσα στον μονόλογο (ή λανθάνοντα διάλογο) του ήρωα:

(3) ήθελες να βρω ένα εστιατόριο να μη μένω νηστικός... βρήκα ένα στην παρακάτω γωνία... και πηγαίνω!... που σημαίνει ότι κάθομαι μόνος σ' ένα τραπέζι για τέσσερις... άκου λοιπόν τα χειρότερα...

(4) είναι η πρώτη μέρα που πάω και, σαν να με περίμενε, ένας πολύ γέρος σερβιτόρος μου ανοίγει την πόρτα λέγοντας:

(5) - τα θερμά μου συλλυπητήρια, καλέ μου, περάστε...

(4) ... τον κοιτάζω απορημένος, το καταλαβαίνει και...

(5) - έχω γεράσει σ' αυτή τη δουλειά, κύριέ μου, τον διαβάζω εγώ τον άλλονε με την πρώτη ματιά...

(4) ... τώρα, για νά 'χεις και πλήρη εικόνα, σκέψου την πιο φουκαριάρικη, την πιο θλιμμένη φάτσα που 'χεις δει στη ζωή σου...! με πάει σ' ένα τραπέζι και ρωτάει:

(5) - αν επιτρέπεται, έρχεστε εδώ ταχτικά;

- όχι, πρώτη φορά έρχομαι...

- μπάα, κι εσείς, κι εγώ το ίδιο, πρώτη μέρα δουλεύω εδώ...

- πρώτη;

- άστε τα, μην τα ρωτάτε, είμαι αξιολύπητος,

(6) είχαμε τόσα έξοδα με την αρρώστια της, που να μας καλύψει το ΙΚΑ, καταχρεώθηκα... και τι βγήκε;... περνούσα τυχαία από δω χτες, μπαίνω,

(7) του λέω "με παίρνεις όσο όσο, έχω μεγάλη ανάγκη"... "έλα", μου λέει,

(6) είναι καλός άνθρωπος...

(5) και η γνώμη μου είναι να φάτε γεμιστά, τα δοκίμασα κι είναι σαν σπιτικά, σαν σπιτικά...

- φέρτε γεμιστά...

- έτσι μπράβο, να μου 'χετε εμπιστοσύνη και να το λέτε, παρακαλώ, "εμένα με περιποιείται ο Θωμάς"

- ποιος;

- Θωμά με λένε, αλλά όχι άπιστο... πιστό και αξιολύπητο...²⁶⁵

Παράλληλες μεταδιηγήσεις έχουμε σε δύο έργα του Καμπανέλλη, στο *Μια συνάντηση κάπου αλλού* και στην Πολιτική Επιθεώρηση *Το μεγάλο μας τσίρκο*. Ο τρόπος εκφοράς και το περιβάλλον στο οποίο εντάσσονται παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές.

²⁶⁵ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Θ', 170-171.

Διαφορετικό είναι επίσης το επικοινωνιακό αποτέλεσμα που επιτυγχάνεται στην κάθε μία εκ των δύο περιπτώσεων (για όλους αυτούς του λόγους οι αφηγήσεις εντάσσονται σε διαφορετικές κατηγορίες εκφοράς).

Στο έργο *Το μεγάλο μας τσίρκο* οι δύο αφηγήσεις εκφωνούνται διαδοχικά από δύο χαρακτήρες και εξιστορούν το ίδιο περιστατικό μέσα από δύο εκ διαμέτρου αντίθετες σκοπιές. Πιο συγκεκριμένα η τεχνική είναι η εξής: ο ένας αφηγητής παραθέτει ένα κομμάτι της ιστορίας και ακολούθως το ίδιο κομμάτι παρατίθεται από τον δεύτερο αφηγητή, μέσα από τη δική του οπτική γωνία.²⁶⁶ Ως προς το περιβάλλον στο οποίο τις συναντάμε, οι δύο αφηγήσεις φαίνεται να είναι μάλλον αυτόνομες, καθώς καταλαμβάνουν ένα ολόκληρο, αυτοτελές επιθεωρησιακό νούμερο («Το χειροκρότημα»). Βεβαίως, εντάσσονται στην ευρύτερη θεματική και στην, ιδιαίτερη, έστω, δομή του έργου. Πιο κάτω παραθέτουμε ένα σύντομο απόσπασμα για να γίνει σαφής ο τρόπος παράθεσης των δύο αφηγήσεων σε αυτή την περίπτωση.

(8) Α΄ Πολίτης: Είδα κάτι που έφριξα!

(9) Β΄ Πολίτης: Είδα κάτι καταπληκτικό!

(8) Α΄ Πολίτης: Αυτή η πορεία των 113 εργατικών σωματείων, απ' το πεδίο του Άρεως στη Βουλή, για να επιδώσουν υπόμνημα με τα αιτήματά τους: Αύξηση ημερομισθίου, συντάξεως, βελτίωση ιατρικής περιθάλψεως, επικουρικά ταμεία και το κέρατό τους το τράγιο!

(9) Β΄ Πολίτης: Είδα τα σωματεία που πηγαίνανε να δώσουνε στη Βουλή τα αιτήματά τους, μ' ένα χαμόγελο όλοι, μια αισιοδοξία, ένα θάρρος!

(8) Α΄ Πολίτης: Άκου τώρα και φρίξε! Τι έκανε η αστυνομία ξέρεις; Κανονικά έπρεπε να τους σταματήσει, έτσι δεν είναι; Ε λοιπόν, όχι! Πήγαινε μπροστά και τους άνοιγε το δρόμο! Τους διευκόλυνε να περάσουν μην τυχόν και τους ενοχλήσει κανείς! Το βάζει ο νους σας; Επικεφαλής δε ο κύριος Διευθυντής της Αστυνομίας με τα γάντια στο χέρι!!!

(9) Β΄ Πολίτης: Ούτε Αγγλία... Μπροστά και πλάι η αστυνομία, παραμέριζε τ' αυτοκίνητα, τους άνοιγε πέρασμα! Ο κόσμος τα 'χασε! Δεν το 'χε ξαναδεί τέτοιο πράμα! Κι αρχίσανε να χειροκροτάνε απ' τα πεζοδρόμια, απ' τα μαγαζιά, απ' τα γραφεία απάνω...

(8) Α΄ Πολίτης: Ως φαίνεται δε κάτι εγκάθετοι αριστεροί αρχίσανε να χειροκροτούνε την αστυνομία! [...] ²⁶⁷

²⁶⁶ Οι αφηγήσεις αυτές έχουν οριστεί ως 'Παράλληλες Αφηγήσεις', ως προς τον τρόπο εκφοράς τους. Για περισσότερα βλ. ενότητα Β2.

²⁶⁷ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Η', 162-163.

Στο έργο *Μια συνάντηση κάπου αλλού* οι παράλληλες μεταδιηγήσεις εκφωνούνται ταυτόχρονα, αλλά δεν αναφέρονται στο ίδιο περιστατικό. Εντάσσονται, δε, και οι δύο σε διαφορετικά διαλογικά περιβάλλοντα. Είναι, δηλαδή, μέρη δύο σκηνών που εκτυλίσσονται την ίδια ώρα. Η μία εκ των δύο αφηγήσεων είναι σαφώς συντομότερη. Μας αφορά το σημείο κατά το οποίο έχουμε σύμπτωση των δύο αφηγήσεων εντός των δύο διαλόγων. Στο προηγούμενο παράδειγμα οι αφηγήσεις είχαν μόνο εξωτερικό αποδέκτη, καθώς οι δύο αφηγητές παρουσιάζονται να αγνοούν ο ένας την ύπαρξη – αλλά και τον λόγο – του άλλου. Εδώ και οι δύο αφηγήσεις έχουν και εσωτερικό αποδέκτη, παρόλο που μόνο ο ένας από τους αφηγητές μπορεί να ακούσει την αφήγηση του άλλου.²⁶⁸ Παραθέτουμε ακολούθως το σημείο όπου έχουμε τις δύο αφηγήσεις.

(8) Ηθοποίός: ... θα το παίζαμε κι εδώ αυτό το έργο, το είχαμε στο πρόγραμμα αλλά είχαμε ένα ατύχημα στην Καλαμπάκα... δηλαδή προ ημερών... η πρωταγωνίστριά μας έπαθε μια τροφική δηλητηρίαση σοβαρής μορφής και ναι μεν την ανέλαβε ο νεαρός γιατρός του τάγματος ορεινού πυροβολικού που εδρεύει εκεί, αλλά αν την ξαναείδες εσύ, άλλο τόσο κι εμείς...!

(9) Αγόρι: ... μόνο στο πάρκο ήταν ωραία...
Έφηβος: ... και για να της κάνω εντύπωση άφησα στον πάγκο το βιβλίο που έκανα πως διαβάζω και σκαρφάλωσα στην κερασιά όσο πιο ψηλά μπορούσα, έτσι που να κινδυνεύω... αυτή καθόταν κάτω απ' τις καστανιές μ' ένα βιβλίο στο χέρι... ο ήλιος ερχόταν ανάμεσα απ' τα φύλλα... έκοβα κλαδιά με κεράσια και τά 'ριχνα στα κορίτσια που παραθερίζουνε...²⁶⁹

Αναφορικά με το σημείο υπ' αριθμόν 10 του σχεδιαγράμματος, σε αυτό το είδος μεταδιηγηματικότητας εντάσσονται οι αφηγήσεις που έχουμε κατατάξει στις κατηγορίες εκφοράς: 'από κοινού' αφήγηση, αφήγηση-ανάκριση, δραματοποιημένη αφήγηση, εσωτερικός διάλογος, λανθάνουσα αφήγηση και μεταφορά αυτούσιας σκηνής. Πρόκειται για το σύνολο των τρόπων εκφοράς της αφήγησης όπου δεν υπάρχει προσωρινή

²⁶⁸ Αυτό συμβαίνει γιατί η μία αφήγηση είναι μέρος ενός 'εσωτερικός λόγου'. Για περισσότερα βλ. ενότητα Β2. κατηγορία εκφοράς 'Εσωτερικός Διάλογος'.

²⁶⁹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ', 102.

παγοποίηση του διαλόγου. Βεβαίως, οι τρόποι μέσω των οποίων επιτυγχάνεται αυτό, ποικίλουν. Θα μπορούσαμε, μάλιστα, να μιλήσουμε για υποκατηγορίες αυτού του τύπου μεταδιήγησης.

Στην ίδια υποκατηγορία θα πρέπει να εντάξουμε τις ‘από κοινού’ αφηγήσεις και τις αφηγήσεις-ανακρίσεις. Σ’ αυτές έχουμε απαραιτήτως περισσότερους από έναν αφηγητές. Στην ουσία πρόκειται για διαλογικές ενότητες που μεταφέρουν, όμως, μια ιστορία – και που βρίσκονται μέσα σε ευρύτερες διαλογικές ενότητες (σκηνές). Και οι λανθάνουσες αφηγήσεις δίνονται μέσα από τον διάλογο, αλλά σ’ αυτές είναι πιθανόν να υπάρχει μόνο ένας αφηγητής.

Οι αφηγήσεις που δίνονται στο πλαίσιο εσωτερικών διαλόγων μπορεί να είναι παράλληλα λανθάνουσες αφηγήσεις, ‘από κοινού’ αφηγήσεις, ή/και αφηγήσεις-ανακρίσεις. Έχουν, όμως, την επιπρόσθετη ιδιαιτερότητα να εκφέρονται παράλληλα με άλλους λόγους. Όπως είδαμε πιο πάνω όπου ο άλλος λόγος είναι επίσης αφηγηματικός, τότε έχουμε παράλληλη μεταδιήγηση. Δίνουμε ως παράδειγμα μεταδιηγήσεων με συνδυασμό αφήγησης και διαλόγου, την πιο κάτω αφήγηση-ανάκριση:

(3) Λίτσα: ... ορκίζομαι...

Αντωνάκος: ... όλο...!

Λίτσα: ... στην ψυχή της μάνας μου...

Αντωνάκος: ... ότι θα τα πεις όλα, έτσι...;

Λίτσα: ... ναι...

Αντωνάκος: ...λέγε λοιπόν που πήγατε...

(10) Λίτσα: ...σ’ ένα σπίτι...

Αντωνάκος: ... τι σπίτι...

Λίτσα: ... φίλου του...

Αντωνάκος: ... ήταν κι άλλοι εκεί...

Λίτσα:

(3) Αντωνάκος: ... (πιάνει το κεφάλι του) ... Θεέ μου! πήγες σαν τσούλα που ψωνίστηκες στο δρόμο...

Λίτσα: ... όχι...

Αντωνάκος: ... τι όχι...; σ’ το είπα μη φοβάσαι, δε θα σε δείρω...! μίλα όμως, πρέπει να ξέρω, αλλιώς τι κάνουμε...;

(10) έλα να χαρείς πε μου πώς αρχίσατε, εκείνος σ’ έγδυσε, εσύ τον έγδυσες...;

(3) Λίτσα: ... τι μου κάνεις...!

Αντωνάκος: ...εγώ ή εσύ...;

Λίτσα: ... εσύ λυπήσου με...!

Αντωνάκος: ... εσύ λυπήσου με...!

(10) Λίτσα: ... μόνη μου γδύθηκα...

Αντωνάκος: ... είχατε φως...;

Λίτσα: ... λίγο...

Αντωνάκος: ... κι εκείνος έβλεπε...;

Λίτσα: ... ναι...

Αντωνάκος: ... κι ύστερα...;

Λίτσα:

Αντωνάκος: ... ύστερα...;

Λίτσα:

(3) Αντωνάκος: ... (έντονα) ... ορκίστηκες...!²⁷⁰

Στις δραματοποιημένες αφηγήσεις και στις μεταφορές αυτούσιων σκηνών, η ιστορία δεν ενσωματώνεται στη σκηνή, αλλά η ιστορία δίνεται μέσα από μια σκηνή. Στις δραματοποιημένες αφηγήσεις έχουμε δραματική/θεατρική αναπαράσταση, ενώ στη μεταφορά αυτούσιας σκηνής έχουμε μεταφορά διαλόγου (από έναν ή περισσότερους χαρακτήρες). Οι μεταδιηγήσεις αυτές μπορεί να βρίσκονται μέσα σε αφηγήσεις πλαίσια – όπως οι δραματοποιημένες αφηγήσεις στο *Ο άνθρωπος και το κάδρο*²⁷¹ – ή μέσα σε ευρύτερες σκηνές – όπως η μεταφορά αυτούσιας σκηνής από το *Έβδομη μέρα της δημιουργίας που ακολουθεί*:

(3) Χριστίνα: Δεν μπορώ να βλέπω ξένους μέσα... (Παύση) Τι ωραίος πού 'ναι ο λόφος... το βουνό μας...! Θυμάσαι πόσα χαμομήλια μαζεύαμε;

Αλέξης: Εκ των υστέρων έμαθα ότι ο γέρος μου τα πούλαγε είκοσι δραχμές το κιλό...

Χριστίνα: Και που ήθελες να σκοτώσεις τον κουρέα το Μήτσο μ' ένα βέλος στην καρδιά, επειδή σε σκαμπίλισε, ε; Το θυμάσαι;

(10) Αλέξης: «Τώρα θα σου δείξω εγώ καταραμένη κουρέα... (Κάνει πως τοξεύει) Βζιν...»

Χριστίνα: «Μη, χάρισέ του τη ζωή, για χάρη μου».

Αλέξης: «Αν είναι για χάρη σου... Ετοιμάσου τώρα να φύγουμε, πάω να φέρω το Βουκεφάλα».

Χριστίνα: «Πού θα πάμε, είναι βράδυ, φοβάμαι».

²⁷⁰ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ε', 166-167.

²⁷¹ Αφηγήσεις 2.6.1. – 2.6.6.

Αλέξης: «Στην Ιερουσαλήμ και στην Βαβυλώνα».

Χριστίνα: «Θα με γυρεύει η αδερφή μου, η θεία μου, δε θα ξέρουνε που είμαι, θα κλαίνε...»

Αλέξης: «Τότε θα πάω μόνος μου. Περίμενε με. Φίλησε το σταυρό του σπαθιού μου».

Χριστίνα: «Μην αργήσεις Μεγαλέξανδρε, νύχτωσε, πρέπει να γυρίσουμε σπίτι, θα μας δείρουνε».

Αλέξης: «Άγιε Δημήτριε Λουμπαρδιάρη ευλόγησε το σπαθί μου, πάω να ελευθερώσω την αγία Σμύρνη».²⁷²

Τέλος, στα σημεία 11 και 12 έχουμε μια παραλλαγή του τύπου μεταδιηγήσεων 4 και 5. Η αφήγηση στον αριθμό 4 είναι επίσης μια αφήγηση δευτέρου επιπέδου, η οποία εγκιβωτίζει μια αφήγηση τρίτου επιπέδου. Η διαφορά σε σχέση με τους αριθμούς 11 και 12 του σχήματός μας, είναι πως εδώ παραλείπεται το διαλογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εκφωνείται η αφήγηση τρίτου επιπέδου. Στο *Ο δρόμος περνά από μέσα* βρίσκουμε το εξής παράδειγμα:

(11) Αντωνάκος: [...] μια μέρα κάποια κυρία, απ' αυτές, ξετρελάθηκε μ' ένα ρολόι, αλλά ωραίο κομμάτι, μία πορσελάνη νταντέλα γύρω γύρω και στη μέση οι ώρες, το ήθελε λέει για το τζάκι της... βλέπει όμως ότι ένα λουλουδάκι ήτανε σπασμένο και δεν...! οπότε η Λίτσα – η Λίτσα είναι η γυναίκα μου – που έχει αρχίσει να μπαίνει στο κόλπο της λέει...

(12) «μα, κυρία μου, αυτή είναι η αξία του, ξέρετε πως έσπασε...; όταν δολοφονήσανε τον βασιλέα Γεώργιο, ο διάδοχος έπεσε λιπόθυμος πάνω στην κονσόλα κι ό,τι ήτανε πάνω πέσανε και σπάσανε, μόνο το ρολόι σώθηκε...» [...] ²⁷³

Αυτό που παραλείπεται εδώ είναι τα λόγια της Κυρίας στην αφήγηση δευτέρου επιπέδου (αν και αφήνεται να εννοηθούν), που θα τοποθετούσαν τα λόγια της Λίτσας στο πλαίσιο ενός διαλόγου.

Οι πιθανοί συνδυασμοί που μπορεί να υπάρξουν ανάμεσα στους τρόπους μεταδιηγήσεων του σχήματός μας, είναι πολλοί. Αντιστοίχως πολλά είναι και τα επίπεδα αφήγησης που είναι δυνατόν να προκύψουν. Στόχος ήταν να παρουσιάσουμε τις βασικότερες μορφές μεταδιήγησης στα έργα που εξετάζουμε, και όχι να εξαντλήσουμε κάθε πιθανό συνδυασμό, πράγμα, πιθανότατα, αδύνατο. Θεωρούμε πως μέσα από τα όσα

²⁷² Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Α', 37.

²⁷³ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ε', 111-112.

έχουν αναφερθεί, και κυρίως μέσα από τα παραθέματα, έχει γίνει φανερή η πολυπλοκότητα των αφηγηματικών επιπέδων μέσα στο θέατρο.

Γ2. Οι λειτουργίες του αφηγητή μέσα στο θεατρικό κείμενο

Σε αυτή την ενότητα θα εξετάσουμε κατά πόσον ο αφηγητής μέσα σε ένα θεατρικό κείμενο εκτελεί τις πέντε λειτουργίες που ορίζει ο Ζενέτ, στην αντίστοιχη ενότητα του έργου του *Narrative discourse: An essay in method*²⁷⁴. Θα πρέπει, βεβαίως, να αναφερθεί πως οι λειτουργίες αυτές, όπως αναλύονται στο πλαίσιο της θεωρίας του Ζενέτ, φαίνεται να αφορούν πρωτίστως στο πρώτο επίπεδο αφήγησης – δηλαδή, στον εξωδιηγηματικό αφηγητή. Εδώ, εντούτοις, θέλουμε να δούμε εάν αυτές οι λειτουργίες διεκπεραιώνονται από τους αφηγητές-χαρακτήρες των θεατρικών κειμένων. Αναφερόμαστε, λοιπόν, τόσο στο πρώτο επίπεδο αφήγησης – δηλαδή αυτό που αφορά στη σχέση του αφηγητή με τον θεατή – αλλά, κυρίως, στο δεύτερο επίπεδο αφήγησης – αυτό που αφορά στη σχέση του αφηγητή με τους αποδέκτες-χαρακτήρες. Στόχος είναι να διαπιστώσουμε εάν η λειτουργία των αφηγητών-χαρακτήρων εκτείνεται πέραν των αποκλειστικών ορίων της παράθεσης ιστοριών – και επομένως, αν, κατά κάποιον τρόπο, παρουσιάζουν ένα πιο ‘ολοκληρωμένο’ αφηγηματικό προφίλ.

Γ2.α. Αφηγηματική Λειτουργία

Η πρώτη βασική λειτουργία, αυτή της μετάδοσης μιας ιστορίας, θεωρείται αυτονόητη, εφόσον είναι η καθοριστική για τον ορισμό ενός χαρακτήρα ως αφηγητή. Αξίζει, ωστόσο, να αναφέρουμε πως οι αφηγητές μέσα στα έργα του Καμπανέλλη παρουσιάζονται συχνά να έχουν πλήρη συναίσθηση του αφηγηματικού τους ρόλου. Αντιμετωπίζουν, μάλιστα, την πράξη της αφήγησης ως ένα σοβαρό και επιπλέον, δύσκολο ή επικίνδυνο εγχείρημα. Έτσι, για παράδειγμα, στο *Στη χώρα Ίψεν* ο Μάντερς θα αναλάβει με δισταγμό τον ρόλο του αφηγητή, μετά από παρότρυνση του Νυχτοφύλακα, γιατί κατανοεί την αναγκαιότητα να ειπωθεί η ιστορία από τη δική του σκοπιά, αλλά και γιατί νιώθει την εσωτερική ανάγκη να το κάνει. Ζητά, ωστόσο, την εχεμύθεια του αποδέκτη του, διαβλέποντας τους κινδύνους που επιφέρει η λειτουργία της αφήγησης:

«Νυχτοφύλακας: ... ε, τότε, κύριε πάστωρ, ή μιλείστε κι εσείς, ή μην παραπονιέστε...

²⁷⁴ Genette, Gérard, *Narrative discourse: An essay in method*, tr. Lewin, Jane E., Cornell University Press, Ithaca, New York 1980, 255-259.

Μάντερς: ... (στενάχωρα)... δεν το 'χω ξανακάνει...! Όσο κι αν είναι βασανιστικό να ξέρεις κάτι μόνο εσύ...!...

Νυχτοφ.: ... ένας λόγος παραπάνω...

Μάντερς: ... (πάλι κάποια παύση)... μπορώ τουλάχιστον να είμαι βέβαιος πως από όσα ακούσετε δε θα πάει τίποτα παραπέρα...;»²⁷⁵

Έτσι, ακριβώς, και η Κλυταιμνήστρα στο *Γράμμα στον Ορέστη*, κατανοεί την επείγουσα, στην προκειμένη περίπτωση, ανάγκη να πει τη δική της εκδοχή της ιστορίας και καταφεύγει στην καταγραφή της αφήγησής της, φοβούμενη πως ο προσδοκώμενος αποδέκτης δε θα έρθει εγκαίρως. («Πιο πολύ είναι ο φόβος μου ότι μπορεί να 'ρθεις όταν θα 'ναι αργά πια. Ότι μπορεί ν' ακούσεις μόνο από τους άλλους πως έγιναν όσα έγιναν, και ποτέ από μένα. Όμως ποιος άλλος μπορεί να ξέρει για μένα πιο πολλά από εμένα την ίδια;») ²⁷⁶. Το να αναλάβει τον ρόλο του αφηγητή, λοιπόν, προβάλλει ως επιτακτική ανάγκη γιατί νιώθει πως είναι το κατάλληλο πρόσωπο να πει τη συγκεκριμένη ιστορία. Και εδώ, όμως, η αφήγηση παρουσιάζεται ως μια πράξη με μεγάλο βαθμό δυσκολίας, η οποία απαιτεί μια συνειδητή δέσμευση από τον αφηγητή: «Και δεν είν' εύκολο όπως φαίνεται... να, ορίστε, λέω, λέω, κι ακόμη δε σου 'χω πει τίποτα. Πελαγοδρομώ, ενώ πρέπει να σου διηγηθώ γεγονότα. Αυτό θα κάμω από δω και κάτω, σου το υπόσχομαι»²⁷⁷.

Η δυσκολία αυτή πιθανόν να ενισχύεται από τη θέση και την ταυτότητα τόσο του αφηγητή όσο και του αποδέκτη – στοιχεία σαφώς πιο ευδιάκριτα σε έναν αφηγητή-χαρακτήρα, παρά σ' έναν εξωδιηγηματικό χαρακτήρα μυθιστορήματος. Αυτό, όπως βλέπουμε, ισχύει κι εδώ: «Γιε μου, δύσκολα λέγονται τα πάντα από μια γυναίκα, και πιο πολύ από μια μάνα στο παιδί της, αλλά πρέπει να τα ξέρεις κι αυτά από μένα την ίδια»²⁷⁸.

Γ2.β. Σκηνοθετική Λειτουργία

Ως δεύτερη λειτουργία του αφηγητή αναφέρεται η σκηνοθετική. Πρόκειται για τον ρόλο που αναλαμβάνει ο αφηγητής να οργανώσει το περιεχόμενο της ιστορίας του – τη δόμηση, δηλαδή, του αφηγηματικού υλικού με τρόπο που να επιτυγχάνεται η μέγιστη δραστηκότητά του.

Για την εξέταση αυτής της λειτουργίας θα αντλήσουμε τα παραδείγματά μας από τα δύο μονόπρακτα στα οποία αναφερθήκαμε και πιο πάνω, επειδή πρόκειται για έργα τα

²⁷⁵ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 99.

²⁷⁶ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 25.

²⁷⁷ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 27.

²⁷⁸ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 34.

οποία δομούνται πάνω σε μια εκτενή αφήγηση (διαιρεμένη σε μικρότερα επεισόδια). Η αφήγηση στο κάθε ένα από τα έργα εκφέρεται με διαφορεικό τρόπο. Έτσι στο *Γράμμα στον Ορέστη* έχουμε έναν μονόλογο-ανάγνωση γράμματος, ενώ στο *Στη χώρα Ίψεν* έχουμε μια εναλλαγή απλής και δραματοποιημένης αφήγησης²⁷⁹. Εντούτοις, και στις δύο περιπτώσεις – όπως είδαμε – οι αφηγητές αναλαμβάνουν συνειδητά αυτόν τον ρόλο. Η συναίσθηση της αφηγηματικής τους λειτουργίας, σε συνάρτηση με την έκταση των αφηγήσεων, αλλά και τον κεντρικό ρόλο των αφηγήσεων στη συνολική πλοκή του έργου, προσφέρει τις ιδανικές συνθήκες εξέτασης της σκηνοθετικής λειτουργίας των αφηγητών.

Κάνοντας αρχή με την Κλυταιμνήστρα στο *Γράμμα στον Ορέστη*, διακρίνουμε έξι ενότητες-αναμνήσεις, οι οποίες συγκροτούν την αυτοβιοαφήγησή της. Η σειρά με την οποία εξιστορούνται είναι η ακόλουθη:

- 1) Αναχώρηση Αγαμέμνονα για την Τροία. Αποχαιρετισμός με την Ηλέκτρα.
- 2) Πρώτα χρόνια του γάμου Αγαμέμνονα-Κλυταιμνήστρας. Γέννηση δύο πρώτων παιδιών τους.
- 3) Βιασμός της Κλυταιμνήστρας από τον Αγαμέμνονα (σύλληψη Ορέστη).
- 4) Γέννηση Ορέστη. Επόμενα χρόνια του γάμου Αγαμέμνονα-Κλυταιμνήστρας.
- 5) Ερχομός Αίγισθου.
- 6) Θάνατος Αγαμέμνονα.

Τα επεισόδια ‘χωρίζονται’ με τα εισαγωγικά ή επεξηγηματικά σχόλια της αφηγήτριας, τα οποία απευθύνονται στον (προσδοκώμενο) αποδέκτη. Και μόνο το γεγονός πως μπορούν να διακριθούν αυτές οι ενότητες στην αφήγηση της Κλυταιμνήστρας, φανερώνει πως δεν την απασχολεί μόνο η παράθεση της ιστορίας, αλλά και η οργάνωσή της με τρόπο που να είναι πιο κατανοητή και να έχει μεγαλύτερη επίδραση στον αποδέκτη. Πρόκειται για μια λειτουργία αντίστοιχη με τον χωρισμό της αφήγησης ενός μυθιστορήματος σε επεισόδια/κεφάλαια.

Η σκηνοθετική λειτουργία του αφηγητή διαφαίνεται και στη σειρά με την οποία επιλέγεται να δοθούν τα επεισόδια. Εννοούμε, βεβαίως, πως υπάρχει μια ασυμφωνία στη διαδοχή των γεγονότων, σε ό,τι αφορά στον ‘χρόνο της ιστορίας’ και τον ‘χρόνο της αφήγησης’. Το επεισόδιο του αποχωρισμού του Αγαμέμνονα και της Ηλέκτρας δίνεται πρώτο, ενώ σύμφωνα με τον χρόνο της ιστορίας, είναι τέταρτο. Η Κλυταιμνήστρα το χρησιμοποιεί στην εισαγωγή της αφήγησής της, προσδίδοντάς του έτσι – παρά τη συντομία του – ιδιαίτερη σημασία. Η Ηλέκτρα και η πιθανή επιρροή της στον Ορέστη, είναι ο λόγος για τον οποίο η ανάγκη αυτής της αφήγησης προβάλλει τόσο επιτακτική. Η

²⁷⁹ Πρβλ. ενότητα Β2.

επιλογή της αφηγήτριας να προτάξει αυτό το επεισόδιο σχετίζεται με τον σκοπό της αφήγησής της, που είναι να γίνει κατανοητό από τον Ορέστη πως η κρίση της αδερφής του είναι εσφαλμένη.

Ο τρόπος εκφοράς της αφήγησης (ανάγνωση ενός γραπτού κειμένου), επιπλέον, μας επιτρέπει να βεβαιωθούμε πως η Κλυταιμνήστρα αντιλαμβάνεται ότι οφείλει, όχι απλά να πει την ιστορία, αλλά να την πει σωστά. Ήδη στις σκηνικές οδηγίες μαθαίνουμε πως αυτό που θα διαδραματιστεί στη σκηνή είναι στην ουσία μια επισκόπηση του αφηγήματος από μέρους του αφηγητή. Διαβάζουμε, λοιπόν: «Παίρνει ένα απ' τα τσαλακωμένα χαρτιά και αρχίζει να διαβάζει αργά και καθαρά σαν για να επιβεβαιώσει ότι αυτά που έχει γράψει είναι καλά διατυπωμένα»²⁸⁰.

Με έναν ανάλογο τρόπο ο Μάντερς οργανώνει την αφήγησή του σε επεισόδια. Εδώ ο διαχωρισμός γίνεται με την εναλλαγή δραματοποιημένης και απλής αφήγησης. Στα πλαίσια της απλής αφήγησης ο Μάντερς έχει την ευκαιρία να προλογίσει την ιστορία του, αλλά και να δώσει εξηγήσεις στον αποδέκτη της αφήγησής του, ο οποίος στην προκειμένη είναι παρών. Για παράδειγμα, προλογίζει ως εξής μια σκηνή (δραματοποιημένη αφήγηση) ανάμεσα στον ίδιο, σε πιο νεαρή ηλικία (υποδυόμενο από άλλον ηθοποιό) και την Έλενα:

«...πάντως αυτή η δήθεν τυχαία συνάντηση που βλέπετε δεν ήταν καθόλου τυχαία... υποτίθεται ότι περνούσε απ' το πάρκο που είναι η εκκλησία και το πρεσβυτέριο, με είδε να έρχομαι και σταμάτησε να μου πει τα νέα...»²⁸¹.

Η ιστορία δίνεται με αυτό τον, ομολογουμένως, ιδιαίτερο τρόπο, που θα μπορούσε να θέσει υπό αμφισβήτηση ακόμα και την ίδια την αφηγηματική λειτουργία του αφηγητή, αλλά τα στοιχεία που αποδεικνύουν την κυριαρχία του αφηγητή πάνω στην οργάνωση της ιστορίας του είναι ευδιάκριτα. Διατηρεί την ευχέρεια να ορίζει τη σειρά της ιστορίας («...θα σας το εξηγήσω αργότερα... ή όχι...; ναι, πιο καλά αργότερα...»²⁸²), αλλά και ανακαλεί σε τάξη τον αποδέκτη, όταν αυτός υπερβαίνει τα όρια που του ορίζει ο ρόλος του («Μάντερς: ... για σταθείτε, εσείς θα μου εξηγήσετε τι μου συνέβη...; / Νυχτοφύλακας: ... συνώνμη...»²⁸³).

Τέλος, η δραματοποίηση της αφήγησης μπορεί να δίνει την αίσθηση της ταύτισης του χρόνου της αφήγησης με τον χρόνο της ιστορίας, αλλά στην ουσία αυτό που τόσο ο εσωτερικός, όσο και ο εξωτερικός αποδέκτης παρακολουθεί, δεν παύει από το να είναι η

²⁸⁰ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 25.

²⁸¹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 101.

²⁸² Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 100.

²⁸³ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 108.

αφήγηση περασμένων – επομένως – τετελεσμένων γεγονότων. Ανάμεσα στους δύο κόσμους – αυτόν της αφήγησης και αυτόν της ιστορίας – δεν είναι δυνατή η όποια επικοινωνία. Ο αφηγητής μπορεί να ορίσει το πως θα μεταφέρει την ιστορία αλλά όχι να αλλάξει τα όσα έχουν συμβεί, ενώ ο αποδέκτης – παρά το ότι μπορεί να διαλέγεται με τον αφηγητή – δεν έχει καμιά εξουσία πάνω στην αφήγηση (ως πράξη ή ως περιεχόμενο)²⁸⁴.

Έτσι, όταν θα επιχειρήσει να επέμβει στην ιστορία, ο αφηγητής θα τον σταματήσει:

«Νυχτοφ.: ... (με πρεμούρα)... κύριε πάστορ, να σας διακόψω...; προς Θεού, είναι φως φανάρι ότι κάνει λάθος, κάτι πολύ σοβαρό δεν καταλαβαίνει... (κάνει να στραφεί προς τον νεαρό Μάντερς...)

Μάντερς: ... (κάπως αυστηρά) ... ελάτε δω, μαζί μιλάμε...!»²⁸⁵

Γ2.γ. Επικοινωνιακή Λειτουργία

Η επικοινωνιακή λειτουργία αφορά στη σχέση του αφηγητή με τον – παρόντα, απόντα ή εννοούμενο – αποδέκτη της αφήγησης. Εν ολίγοις, πρόκειται για την προσπάθεια του αφηγητή να εξασφαλίσει μια αδιάκοπη επαφή με τον αποδέκτη της αφήγησής του – έναν, τρόπον τινά, ‘διάλογο’. Είναι εύκολο – και βάσιμο – να υποθέσει κανείς πως αυτή η λειτουργία είναι αναπόσπαστο κομμάτι του ρόλου του αφηγητή στο θέατρο – είτε πρόκειται για αφήγηση πρώτου, είτε δευτέρου επιπέδου.

Όταν αναφερόμαστε σε αφήγηση πρώτου επιπέδου, η επικοινωνιακή λειτουργία αφορά στη σχέση του αφηγητή με τον εξωτερικό αποδέκτη, δηλαδή τον θεατή. Εντοπίζεται μια βασική διαφορά ανάμεσα σε έναν αφηγητή μυθιστορήματος και έναν αφηγητή θεατρικού έργου σε σχέση με αυτή τη λειτουργία. Στο μυθιστόρημα ο αφηγητής, ακόμη και εάν προσποιείται έναν διάλογο με τον εξωκειμενικό αποδέκτη της ιστορίας του, δεν έρχεται ποτέ σε επαφή μ’ αυτόν με τον τρόπο που συμβαίνει σε ένα θεατρικό έργο. Ο λόγος του, δηλαδή, παραμένει, στην ουσία, μονόλογος, και η ύπαρξη ενός αναγνώστη – πόσον μάλλον η αντίδρασή του, η συμμετοχή του και η απόκρισή του – δε μπορεί παρά να παραμένει μια ενδοκειμενική υπόθεση²⁸⁶.

²⁸⁴ Η αντιμετώπιση των σκηνών που περιλαμβάνονται μέσα στις δραματοποιημένες αφηγήσεις, από μέρους του αφηγητή, θυμίζει αυτήν που συναντάμε στη *Χριστουγεννιάτικη Ιστορία* (*A Christmas Carol*) του Ντίκενς, όπου, όπως εξηγεί το πρώτο πνεύμα στον Σκρουτζ «Όλα αυτά δεν είναι παρά σκιές όσων κάποτε υπήρξαν [...] Δεν μπορούν ν’ αντιληφθούν την παρουσία μας»: (Ντίκενς, Κάρολος, *Χριστουγεννιάτικη ιστορία*, μτφ. Παπακωνσταντοπούλου, Ουρανία, Εκδόσεις Κέδρος, 2004, 36.). Έτσι και οι αφηγητές όπως ο Μάντερς (*Στη χώρα Ίψεν*) και ο Γιάγκος (*Ο άνθρωπος και το κάδρο*) μοιάζουν με ‘οδηγούς αναμνήσεων’ ή παρουσιαστές ‘σκιών’ των παρελθόντων γεγονότων.

²⁸⁵ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ’, 103.

²⁸⁶ Τόσο με την έννοια της ‘εικασίας’, όσο και με αυτήν του ‘ζητήματος’.

Αντίθετα, σ' ένα θεατρικό έργο, η ιστορία φτάνει στον εξωτερικό αποδέκτη (θεατή) στα πλαίσια της θεατρικής παράστασης. Έτσι ο ηθοποιός που υποδύεται τον χαρακτήρα που αφηγείται έχει μια αμεσότητα σχέση με τον θεατή. Το περιβάλλον μιας παράστασης παρέχει, επομένως, τα εχέγγυα για μια επικοινωνιακού/διαλογικού τύπου σχέση ανάμεσα στον αφηγητή και τον αποδέκτη. Φυσικά, ένα θεατρικό κείμενο είναι δυνατόν να αναγνωστεί, αλλά και τότε ακόμη, ο αναγνώστης διαβάσει ένα κείμενο που κατά τη συγγραφή του είχε ληφθεί υπόψιν μια (πιθανή) μελλοντική, θεατρική παράστασή του. Επομένως, είναι ευδιάκριτο και κατά την ανάγνωση του θεατρικού κειμένου, πως ο προσδοκώμενος εξωτερικός αποδέκτης είναι ο θεατής και όχι ο αναγνώστης.

Ασφαλώς η επικοινωνιακή λειτουργία, σε ό,τι αφορά στον εξωτερικό αποδέκτη, τίθεται σε εφαρμογή μόνο όταν ο συγγραφέας επιλέγει να λάβει υπόψιν την παρουσία του θεατή. Συχνότερα η παρουσία του θεατή αγνοείται εσκεμμένα, οπότε προάγεται η αίσθηση ότι κρυφακούει, ή καλύτερα, κατασκοπεύει τους χαρακτήρες του έργου – επομένως, και τις ιστορίες που αυτοί αφηγούνται. Είναι φορές, όμως, που επιλέγεται η κατάρριψη του 'τέταρτου τοίχου' και η προώθηση μιας απευθείας επικοινωνίας ανάμεσα στους χαρακτήρες και τον θεατή. Πρόκειται για ένα μεταθεατρικό στοιχείο, και επομένως συναντάται κυρίως – αλλά όχι αποκλειστικά – στα έργα της κατηγορίας του Μεταθεάτρου.

Έχοντας αντίληψη της σωματικής παρουσίας του θεατή, ο χαρακτήρας έχει ακόμη και τη δυνατότητα να ζητήσει από αυτόν να παρέμβει στη δημιουργία της ιστορίας (δηλαδή του θεατρικού έργου). Έτσι, λίγο πριν το τέλος του *Ο γορίλλας και η Ορτανσία* έχουμε την πρόσκληση προς τους θεατές, από μέρους των συντελεστών της παράστασης, να στείλουν τις δικές τους εκδοχές για το τέλος του έργου, τις οποίες «ο συγγραφέας έχει δια συμβολαίου υποχρέωση να τις επεξεργαστεί»²⁸⁷, για να παραστούν μελλοντικά. Είτε πρόκειται για ουσιαστική πρόσκληση είτε για μια αισθητικής φύσεως μοντερνιστική παρέμβαση στα πλαίσια της θεατρικής πρακτικής, η επικοινωνιακή σχέση αφηγητή και εξωτερικού αποδέκτη έχει τη δυνατότητα να εξελιχτεί σε έναν δημιουργικό διάλογο καθιστώντας το κείμενο ένα έργο σε εξέλιξη. Διαβάζουμε, εξάλλου, στην έκδοση του έργου: «ΤΕΛΟΣ (μέχρι νεοτέρας εκδοχής)»²⁸⁸.

Η επικοινωνιακή λειτουργία, στο πρώτο επίπεδο αφήγησης, φαίνεται να βρίσκει την πληρέστερη πραγμάτωσή τους δύο κομπέρ στο έργο *Το μεγάλο μας τσίρκο*. Ο ρόλος των δύο χαρακτήρων δεν είναι μόνο να παρουσιάσουν την ιστορία στους θεατές, είναι κυρίως να διασφαλίσουν, μέσα από τις αποστροφές τους προς αυτούς, την όσον το δυνατόν πιο ενεργή συμμετοχή τους στην παράσταση. Ήδη από την αρχή του έργου το

²⁸⁷ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Δ', 227.

²⁸⁸ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Δ', 234.

Ρωμιάκι απευθύνει ερωτήσεις στο κοινό²⁸⁹ – ένα τύπο αποστροφής που ανοίγει το δρόμο προς τον διάλογο. Μια τέτοιου είδους επικοινωνία προωθείται μόνο σε έργα στα οποία είναι ευπρόσδεκτη μια πιθανή παρέμβαση από μέρους του εξωτερικού αποδέκτη. Έτσι η επιλογή αυτή σε μια Πολιτική Επιθεώρηση, δεν είναι καθόλου τυχαία, καθώς κύριος στόχος της είναι να δώσει τη δυνατότητα έκφρασης στο κοινό. Ο συγγραφέας αναφέρει για τις παραστάσεις του έργου: «Κάθε νύχτα εκατοντάδες άνθρωποι νιώθοντας τη σιγουριά του πλήθους των, μπορούσαν να φωνάζουν, να κρίνουν, να διαμαρτυρηθούν ελεύθερα»²⁹⁰. Έτσι η πρόσκληση για συμμετοχή του θεατή, σε έργα όπως αυτό, κάθε άλλο παρά πλασματική είναι. Απευθύνεται, δε, συγκεκριμένα στο κοινό της πρώτης παράστασης του έργου.

Ως προς το δεύτερο επίπεδο αφήγησης, δηλαδή στις αφηγήσεις χαρακτήρων που έχουν επιπρόσθετα ως αποδέκτη κάποιον (ή κάποιους) από τους χαρακτήρες του έργου – η επικοινωνιακή λειτουργία είναι ακόμη εμφανέστερη. Η αφήγηση, εδώ, εντάσσεται συνήθως μέσα στον διάλογο, κι έτσι βασική μέριμνα του αφηγητή είναι να κρατήσει ανοικτή αυτή τη δίοδο επικοινωνίας με τον ακροατή του. Ακόμη και οι λιγότερο επικοινωνιακοί χαρακτήρες, όταν αποφασίζουν να πουν μια ιστορία, δεν αμελούν αυτήν τους τη λειτουργία. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι ο ολιγόλογος και απρόσιτος Ιορδάνης στο *Η αυλή των θαυμάτων*. Λόγω του παραστατικού περιβάλλοντος στο οποίο δίνεται η αφήγηση, ο τρόπος με τον οποίο ο Ιορδάνης επιχειρεί να έχει μια απρόσκοπτη επαφή με τον αποδέκτη του, Γιάννη, (για όσο θα κρατήσει η αφήγηση του) παίρνει μια άλλη διάσταση. Ζητά, αρχικά τη σωματική εγγύτητα, για να καταστεί δυνατή η επικοινωνία:

«Ιορδάνης: (Προσταχτικά). Γιάννη...

Γιάννης: Τι είναι;

Ιορδάνης: Έλα δω...

Γιάννης: Έχω δουλειά τώρα, άμα γυρίσω.

Ιορδάνης: Έλα δω, θέλω σου μιλήσω.

Γιάννης: Άμα έρθω, πώς το λένε;

Ιορδάνης: Λέω έλα δω! Πώς το λένε το δικό μου;»²⁹¹

Αφού διεκδικήσει τη συμμετοχή του Γιάννη σ' αυτήν την επικοινωνιακή σχέση, εισάγει την ιστορία του με μια ερώτηση:

«Ιορδάνης: Ξέρεις τι είναι κρασί;

²⁸⁹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Η', 19.

²⁹⁰ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Η', 13.

²⁹¹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Α', 104.

Γιάννης: Πιοτό είναι, τι είναι;

Ιορδάνης: Άκου σου πως εγώ... [...]»²⁹²

Η ιστορία του δίνεται ως ‘διόρθωση’ στην απάντηση του Γιάννη. Εν τέλει, ζητά να επιβεβαιώσει ότι το μήνυμα έχει γίνει κατανοητό από τον αποδέκτη:

«Ιορδάνης: [...] Κατάλαβες Γιάννη;

Γιάννης: Κατάλαβα!»²⁹³

Σε μια ενδοδιηγηματική αφήγηση ενός μυθιστορήματος, ο αφηγητής θα μπορούσε, βεβαίως να έχει μια αντίστοιχη επικοινωνιακή λειτουργία, η οποία, όμως, δε θα αναπαρίστατο, αλλά θα ήταν μέρος του κύριου αφηγήματος.

Τέλος, αναφερόμενος στη συγκεκριμένη λειτουργία του αφηγητή, ο Ζενέτ κάνει λόγο για την «απούσα παρουσία του αποδέκτη, η οποία γίνεται το κυρίαρχο στοιχείο του λόγου»²⁹⁴ στο επιστολικό μυθιστόρημα. Το *Γράμμα στον Ορέστη* αποτελεί ένα άριστο παράδειγμα θεατρικής απόδοσης αυτού του φαινομένου, καθώς πρόκειται για έναν μονόλογο με εντονότατη την (ψευδ)αίσθηση του διαλόγου. Η αίσθηση αυτή οφείλεται στο ότι η μονολογίστρια φροντίζει με ακέραια συνέπεια, να εντάσσει τον λόγο του απόντος αποδέκτη (Ορέστη) στον λόγο της, ως την έτερη πλευρά ενός λανθάνοντος διαλόγου. Θεωρημένο ως η θεατρική μεταφορά μιας ‘επιστολικής μονωδίας’, το μονόπρακτο του Καμπανέλλη, προσφέρει τη δυνατότητα της οπτικοποίησης της ανάγκης του αφηγητή για διάλογο με τον αποδέκτη του, μέσα από την παρατήρηση της συμπεριφοράς του. Το γράμμα, και επομένως, ο μονόλογος, δεν είναι παρά η εναλλακτική λύση, καθώς ο διάλογος – που είναι το ζητούμενο – δεν είναι εφικτός. Στις σκηνικές οδηγίες διαβάζουμε, μεταξύ άλλων: «(Νομίζει και πάλι ότι άκουσε θόρυβο απ’ τη μεριά της πόρτας. Πάει ως εκεί, αφουγκράζεται, κάτι άλλο της περνά απ’ το νου και ρωτά με πνιχτή φωνή.) Ορέστη... Ορέστη...;»²⁹⁵.

Γ2.δ. Πιστοποιητική Λειτουργία

Η πιστοποιητική λειτουργία φανερώνεται μέσα από το πώς ο ίδιος ο αφηγητής τοποθετεί τον εαυτό του απέναντι στην ιστορία του – δηλαδή, ποια είναι η σχέση του με την ιστορία. Για παράδειγμα, γιατί γνωρίζει τα γεγονότα της ιστορίας, τα συναισθήματα

²⁹² Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Α΄, 104.

²⁹³ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Α΄, 104-105.

²⁹⁴ Genette, Gérard, *Narrative Discourse: An essay in method*, tr. Lewin, Jane E., Cornell University Press, Ithaca, New York 1980, 256.

²⁹⁵ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ΄, 29.

που του ξυπνά, η γνώση που έχει αποκομίσει από αυτήν και ούτω καθ' εξής. Στο πλαίσιο αυτής της λειτουργίας, επομένως, εντάσσονται αναφορές στις πηγές της ιστορίας και στη λειτουργία της μνήμης του αφηγητή, οι οποίες, εντέλει, εξυπηρετούν έναν πιστοποιητικό – ως προς την αλήθεια της ιστορίας – ρόλο.

Σε ένα θεατρικό έργο ο αφηγητής έχει στη διάθεσή του μέσα πέραν των λεκτικών αναφορών, για να 'πιστοποιήσει' την ιστορία του. Παραδείγματος χάριν, στο θέατρο η αναφορά σε έναν συγκεκριμένο χώρο ή ένα αντικείμενο, μπορεί να έχει πιστοποιητική χρήση. Στο *Μια συνάντηση κάπου αλλού* το μπαλκόνι – ο χώρος της ιστορίας, αλλά και χώρος τον οποίο μπορεί ο αφηγητής να δείξει – έχει μια τέτοια λειτουργία: «... να το μπαλκόνι, εκεί έβγαινε τα απογεύματα... και μόλις έβγαινε άρχιζε να φυσά βοριαδάκι για ν' ανεμίζουνε τα μαλλιά της... [...]»²⁹⁶. Στο ίδιο έργο η Γριά χρησιμοποιεί ως πιστοποιούν στοιχείο για την ιστορία της, τις φωτογραφίες της: «... αν δεν με πιστεύετε, ελάτε να δείτε πώς ήμουνα να μην πιστεύετε στα μάτια σας... πολύ τον περιφρονούνε τον άνθρωπο άμα γεράσει... ξεχνάνε πως δεν ήταν πάντα σ' αυτό το χάλι... έχω εδώ φωτογραφίες μου ως κοπέλα που είμαι σαν λουλούδι, ελάτε να δείτε... (ακουμπά το άλμπουμ στο τραπέζι, κάθεται, το ανοίγει) ... τρεις με είχανε ζητήσει απ' τους γονείς μου και οι τρεις ένας κι ένας... αλλά εγώ είχα προτίμηση σ' έναν άλλον, αυτόν που υποχωρήσανε στο τέλος και παρθήκαμε... [...]»²⁹⁷. Τα πιο πάνω καθίστανται δυνατά, και πάλι, λόγω της παραστατικής φύσης της θεατρικής τέχνης.

Επιπλέον, ο επικοινωνιακός στόχος της αφήγησης – εν ολίγοις, τι θέλει να πετύχει ο αφηγητής με την αφήγησή του – κάνει, συχνά την ανάγκη του να επισημάνει την φερεγγυότητά του, πολύ εντονότερη. Αν πάρουμε ως παράδειγμα το απόσπασμα που παραθέσαμε πιο πάνω, η Γριά νιώθει την ανάγκη να γίνει πιστευτή η ιστορία της γιατί θεωρεί πως μέσω αυτής θα ανέβει στην εκτίμηση του ακροατή της – και σπιτονοικοκύρη της – προσδοκώντας μια ευνοϊκότερη αντιμετώπιση από μέρους του. Κάτι ανάλογο, ασφαλώς, θα μπορούσε να ισχύει και σε μια μυθιστορηματική μεταδιήγηση, δηλαδή ένας χαρακτήρας που αφηγείται μια ιστορία, να το κάνει έχοντας συγκεκριμένο ενδοδιηγηματικό στόχο, και να παρέχει αποδεικτικά στοιχεία για να ενισχύσει την πειστικότητά της. Η διαφορά είναι πως στο θέατρο, εφόσον 'παρακάμπτεται' ο εξωδιηγηματικός αφηγητής, δεν υπάρχει η ανάγκη διπλής πιστοποίησης της ιστορίας – δηλαδή πιστοποίησης του λόγου του ενδοδιηγηματικού αλλά και του εξωδιηγηματικού αφηγητή.

²⁹⁶ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ', 145-146.

²⁹⁷ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ', 127.

Γ2.ε. Ιδεολογική Λειτουργία

Ο αφηγητής επιτελεί ιδεολογική λειτουργία, όταν με σχόλια, που αφορούν στην ιστορία, επιχειρεί να διδάξει. Δηλώνοντας, άμεσα ή έμμεσα, ως πρόθεσή του να ‘εκπαιδεύσει’ τον αποδέκτη της ιστορίας του, δίνεται μια ρεαλιστική αιτιολόγηση των κινήτρων που τον οδηγούν στην αφήγηση.

Αναφορικά με τη λειτουργία αυτή στο πλαίσιο ενός θεατρικού έργου, μπορούμε εύλογα να υποθέσουμε πως εντοπίζεται σε όλες τις περιπτώσεις όπου, είτε ο αφηγητής δηλώνει ρητά πως η ιστορία σκοπό έχει να διδάξει, είτε διαφαίνεται πως διεκδικεί μια θέση αυθεντίας στην υπόληψη του ακροατή του.

Στον μονόλογο *Ο πανηγυρικός* ο ‘Δήμαρχος της κωμοπόλεως Χ’ εκφωνεί έναν λόγο ενώπιον ενός υποτιθέμενου ακροατηρίου. Ο στόχος και ο τόνος σε ολόκληρο τον λόγο του – και επομένως και στις αφηγήσεις που αυτός περιέχει – είναι διδακτικός. Πρόκειται, λοιπόν, για ένα έργο στο οποίο επικρατεί η ιδεολογική λειτουργία του αφηγητή.

Στην αρχή του λόγου του ο Δήμαρχος παραθέτει τρεις πλασματικές ιστορίες, θέτοντας ως στόχο να τις χρησιμοποιήσει προς εξαγωγή κάποιων συμπερασμάτων. Χρησιμοποιείται ως αφηγηματική τεχνική η ‘μίμησις’²⁹⁸, ενώ οι διάλογοι είναι πλαισιωμένοι από περιγραφές του χώρου, περιλήψεις που δίνουν τη συνέχεια της ιστορίας ή επεξηγηματικά σχόλια. Η επιλογή αυτής της αφηγηματικής τεχνικής δεν είναι τυχαία, καθώς στοχεύει στην όσον το δυνατόν παραστατικότερη και αληθοφανέστερη μεταφορά των ιστοριών. Κι αυτό γιατί, παρά το ότι ο αφηγητής δηλώνει πως οι ιστορίες είναι πλασματικές, θέλει να τις παρουσιάσει ως συγκεκριμένα, φτιαχτά παραδείγματα μιας γενικότερης πραγματικότητας. Γι’ αυτό ακριβώς καλεί το (υποτιθέμενο) ακροατήριό του να κλείσει τα μάτια και να φανταστεί τις σκηνές που αφηγείται («Δια να συγκρίνετε το παρόν με το παρελθόν, δια να κατανοήσετε την οικονομική και ψυχολογικήν ανάστασιν την οποίαν μας έφερον ο Θεόδωρος Πούρνος»²⁹⁹, θα παρακαλούσα, αγαπητοί συμπολίται, να κλείσετε δι’ ολίγον τα μάτια. [...] Τι βλέπομεν; Άθλια σπίτια, λίκνα της απελπισίας, ουδεμία κεραία τηλεοράσεως εις τις στέγες, δυστυχία, άνθρωποι που λέγουν το ψωμί ψωμάκι...! Τι συζητά αυτό το ανδρόγυνο...! Για να στήσουμε αντί...»³⁰⁰ Ακολουθεί μεταφορά σκηνής).

²⁹⁸ Οι αφηγήσεις αυτές εντάσσονται στην κατηγορία εκφοράς που ορίσαμε ως ‘μεταφορά αυτούσιας σκηνής/διαλόγου’.

²⁹⁹ Προς τιμήν του οποίου γίνεται η εκδήλωση στην οποίαν υποτίθεται πως εκφωνείται ο λόγος αυτός.

³⁰⁰ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Γ’, 66-67.

Ακολούθως, ο αφηγητής επιχειρεί μίαν ανάλυση των ιστοριών, με στόχο να τις χρησιμοποιήσει ως ερείσματα της ‘διδασχής’ του. Τονίζει, μάλιστα, πως αυτό που τον ενδιαφέρει δεν είναι η λογοτεχνική αρτιότητα των σκηνών που αφηγείται, αλλά τα διδάγματα που μπορεί να πάρει το κοινό του μέσα από αυτές («Κυρίες και Κύριοι, δεν είμαι Σοφοκλής ή Ευριπίδης και οι διάλογοί μου, πιθανόν, να υστερούν εις λογοτεχνικήν δραματουργίαν. Δεν επιζητώ επαίνους δι’ αυτούς. Με ενδιαφέρει μόνον το περιεχόμενόν τους ως κοινωνιολογική επιστήμη και πολιτική φαινομενικότης. Δι’ αυτό ας επιχειρήσομεν μίαν σύντομον επιστημονικήν ανάλυσιν [...]»³⁰¹).

Κατά κανόνα, στις αφηγήσεις στις οποίες δεσπόζει η ιδεολογική λειτουργία του αφηγητή, το περιεχόμενο λειτουργεί παραδειγματικά ή συμβολικά. Δεν είναι απαραίτητο να ακολουθεί σχολιασμός ή επεξήγηση της ιστορίας. Για παράδειγμα, στις αφηγήσεις του Ιορδάνη στο *Η αυλή των θαυμάτων*³⁰² είναι επαρκής συνθήκη η εμφανής διδακτική τους στόχευση για να υποστηρίξουμε πως ο αφηγητής επιτελεί ιδεολογική λειτουργία.

Καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως η λειτουργία των χαρακτήρων-αφηγητών στα θεατρικά έργα του Καμπανέλλη δεν είναι απλά η μετάδοση της ιστορίας. Αντιθέτως, παρουσιάζουν αντίστοιχα λειτουργικά γνωρίσματα με έναν μυθιστορηματικό αφηγητή. Στην ενότητα που ακολουθεί θα δούμε πως η φύση της θεατρικής τέχνης τους προσφέρει τη δυνατότητα να επιτελούν ένα ευρύτερο σύνολο λειτουργιών.

Γ3. Η πολλαπλότητα της αφήγησης στο θέατρο

Επιδιώξή μας στην παρούσα ενότητα είναι, εν πρώτοις, να μελετήσουμε κάποιες περαιτέρω ιδιαιτερότητες του ρόλου του αφηγητή εντός του θεατρικού έργου. Τα ετερογενή μέσα που έχει στη διάθεσή του ο επί σκηνής αφηγητής, μας δίνουν τη δυνατότητα να υποστηρίξουμε την ανάγκη μελέτης και προσδιορισμού των διευρυμένων λειτουργιών που κατέχει. Αλληλένδετος με την πολλαπλότητα του ρόλου του αφηγητή, είναι και ο αντιστοίχως πολυδιάστατος ρόλος του αποδέκτη της αφήγησης σ’ ένα θεατρικό έργο, στον οποίο θα αναφερθούμε εν συνεχεία.

³⁰¹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Γ’, 68.

³⁰² Αφηγήσεις 1.5.1. – 1.5.3.

Γ3.α. Αφηγήσεις με πολλαπλούς αφηγητές και πολλαπλότητα στον ρόλο του αφηγητή: Οι κατηγορίες της ‘από κοινού’ αφήγησης, της λανθάνουσας αφήγησης και της αφήγησης-ανάκρισης

Μέσα από παραδείγματα παρμένα από τις κατηγορίες της ‘από κοινού’ αφήγησης, της λανθάνουσας αφήγησης και της αφήγησης-ανάκρισης, θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε, την ιδιαίτερη πολλαπλότητα του ρόλου του αφηγητή σ’ ένα θεατρικό έργο. Έχουμε επιλέξει να εστιάσουμε σε τρεις κατηγορίες αφηγήσεων οι οποίες θεωρούμε πως παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον χάριν στον διαλογικό τους χαρακτήρα. Με τη φύση τους, επομένως, να είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το δραματικό είδος, προσφέρουν το ιδανικό, θα λέγαμε, υλικό προς εξέτασιν.

Το βασικό χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί τις αφηγήσεις αυτών των κατηγοριών από τις υπόλοιπες, είναι πως εντοπίζονται πολλαπλοί αφηγητές. Ασφαλώς μια αφήγηση σε ένα θεατρικό έργο δεν είναι σχεδόν ποτέ αμιγής, καθώς φέρει στοιχεία διαλόγου. Αυτό, όπως εύκολα μπορεί να συμπεράνει κανείς, γίνεται επειδή οι αποδέκτες των αφηγήσεων σε ένα θεατρικό έργο είναι – συνήθως – παρόντες στη σκηνή, και συμμετέχουν, διακόπτοντας με σχόλια και ερωτήσεις, που άλλοτε παρεμποδίζουν την αφήγηση και άλλοτε προωθούν ή και συμπληρώνουν την ιστορία. Στην περίπτωση των τριών κατηγοριών που εξετάζουμε εδώ, αυτό ισχύει στον υπέρτατο βαθμό. Με άλλα λόγια, ένας ή και περισσότεροι αποδέκτες της αφήγησης έχουν τόσο ενεργό ρόλο κατά τη διάρκεια της πράξης της αφήγησης και το γεγονός αυτό μας επιτρέπει να μιλούμε για ύπαρξη πολλαπλών αφηγητών.

Όπως έχουμε αναφέρει στο δεύτερο κεφάλαιο, κατά την περιγραφή των κατηγοριών εκφοράς (B2.β.), στις ‘από κοινού’ αφηγήσεις μπορούμε συχνά να διακρίνουμε έναν κύριο αφηγητή και έναν ή περισσότερους δευτερεύοντες. Συχνά, η πρώτη εντύπωση που δημιουργείται στον θεατή είναι πως μια ιστορία που είναι γνωστή σε δύο ή και περισσότερους χαρακτήρες, εκφέρεται από τον έναν από αυτούς, μέσα σ’ ένα διαλογικό περιβάλλον. Με μια πιο προσεκτική θεώρηση, παρατηρούμε πως η ιστορία, ως όλον, δίνεται μέσα από τον λόγο της ομάδας των χαρακτήρων – ολοκληρώνεται, δηλαδή, μέσα από τις συμπληρώσεις ή και τις διορθώσεις των δευτερευόντων αφηγητών. Σε αυτές τις περιπτώσεις η αναγνώριση του κύριου αφηγητή είναι εύκολη³⁰³. Σε άλλες, πάλι, των περιπτώσεων, όλοι οι χαρακτήρες επωμίζονται εξίσου τον ρόλο του αφηγητή και τότε ο διαχωρισμός κύριου και δευτερεύοντος αφηγητή καθίσταται δυσχερέστερος³⁰⁴.

³⁰³ Βλ. αφήγηση 2.2.5.

³⁰⁴ Βλ. αφήγηση 2.2.8.

Στις λανθάνουσες αφηγήσεις η ιστορία δεν είναι το μήνυμα που στέλνει ο πομπός-αφηγητής, στον αποδέκτη-ακροατή. Αντί αυτού, το μήνυμα επιστρέφει στον ίδιο τον πομπό. Είναι, λοιπόν, δυνατόν στο θέατρο, ο στόχος της αφήγησης να μην είναι να μεταφέρει καινούριες πληροφορίες σε κάποιον χαρακτήρα του έργου. Σε αυτές τις αφηγήσεις η ιστορία χρησιμοποιείται για να βοηθήσει τους αφηγητές να ανακαλέσουν στη μνήμη τους μian κοινή τους ανάμνηση ή εμπειρία. Στο έργο *Το παραμύθι χωρίς όνομα* συναντούμε ένα τέτοιο παράδειγμα:

«Πρωτομάστορας: Αναμνήσεις, ε;

Σπύρος: Ας' τα καλύτερα!

Πρωτομάστορας: Μαζί είχαμ' έρθει το θυμάσαι;

Σπύρος: Πέρασες απ' το σπίτι και με πήρες, χαράματα ακόμη, για να πιάσουμε θέση.

Πρωτομάστορας: Και που κάτσαμε, θυμάσαι;

Σπύρος: Ε; (Γυρίζει ένα γύρω). Εκεί πάνω στη κολόνα...

Πρωτομάστορας: Και τι τρώγαμε;

Σπύρος: Κεφτέδες!

Πρωτομάστορας: Και τι λέγαμε;

Σπύρος: Ότι κερδίσαμε τον πόλεμο, ότι η ειρήνη κι η ελευθερία σιγουρευτήκανε, ότι έχουμε νέο βασιλιά... ότι ο τόπος τώρα θα ρέει μέλι και γάλα!

Κουμπάρος: Αμ' το άλλο, βρε... αμ' το άλλο; «Τρίτη διλοχία! Ένα βήμα εμπρός! Εεεε!»³⁰⁵

Πρόκειται για ακόμη μια δυνατότητα που προσφέρεται μέσα από την αφήγηση που ενυπάρχει σε μια σκηνή σε ό,τι αφορά στην επικοινωνιακή λειτουργία του αφηγητή. Παρατηρείται, λοιπόν, μια πολλαπλότητα στον ρόλο του αφηγητή – ο οποίος μπορεί να είναι και πομπός και αποδέκτης της ιστορίας ταυτόχρονα. Είναι σαφές ότι μια ιστορία δύσκολα θα μπορούσε να δοθεί σ' αυτή τη μορφή μέσα από ένα καθαρά αφηγηματικό κείμενο. Πέραν της αφηγηματικής μορφολογικής ποικιλίας που προσφέρουν, ιδωμένες μέσα από μια δραματολογική σκοπιά, οι λανθάνουσες αφηγήσεις επιτυγχάνουν τη ρεαλιστική παράθεση μιας ήδη γνωστής (για τους χαρακτήρες) ιστορίας.³⁰⁶

Όπως έχουμε εξηγήσει και στο δεύτερο κεφάλαιο, στην κατηγορία της αφήγησης-ανάκρισης έχουμε, επίσης, έναν κύριο αφηγητή – τον ανακρινόμενο χαρακτήρα (ο οποίος

³⁰⁵ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Β', 42-43.

³⁰⁶ Βλ. Ενότητα Δ1.:Ο επικοινωνιακός στόχος της αφήγησης μέσα στο θεατρικό έργο: Διάκριση εσωτερικού και εξωτερικού στόχου της αφήγησης.

παραθέτει την ιστορία κατόπιν παρακίνησης) – και έναν δευτερεύοντα αφηγητή – τον ανακριτή (ο οποίος παρακινεί την αφήγηση). Εντούτοις, ο ρόλος του ανακριτή αποδεικνύεται καθοριστικής σημασίας όχι μόνο λόγω της λειτουργίας του ως παρακινήτης της αφήγησης. Για παράδειγμα, στα σημεία κατά τα οποία ο ανακρινόμενος απαντά μονολεκτικά, είναι εμφανές πως η ιστορία συμπληρώνεται μέσα από την ερώτηση του ανακριτή. Ας δούμε, παραδείγματος χάριν, ένα απόσπασμα παρμένο από μια αφήγηση-ανάκριση του έργου *Ο δρόμος περνά από μέσα*:

«Αντωνάκος: ... είχατε φως...;

Λίτσα: ... λίγο...

Αντωνάκος: ... κι εκείνος έβλεπε...;

Λίτσα: ... ναι...»³⁰⁷

Αν απομονώσουμε τις απαντήσεις της Λίτσας (ανακρινόμενη/κύριος αφηγητής) η ιστορία δεν είναι κατανοητή. Η ερώτηση, γενικότερα στις αφηγήσεις στο θέατρο, αλλά ακόμη περισσότερο στην κατηγορία που εξετάζουμε εδώ, αποτελεί εξίσου απαραίτητο κομμάτι της ιστορίας με την απάντηση. Κατ' επέκταση, αυτό νομιμοποιεί τον ορισμό του ανακριτή ως δευτερεύοντα αφηγητή.

Έχουμε εξηγήσει κατά την περιγραφή των κατηγοριών αφήγησης πως, πολύ συχνά, μπορούμε ευλόγως να εντάξουμε την ίδια αφήγηση σε δύο κατηγορίες εκφοράς (καθώς και περιεχομένου). Στο έργο του *Πάροδος Θηβών*, ο Καμπανέλλης προσφέρει μια άλλη θεώρηση στον μύθο του Οιδίποδα, δίνοντας φωνή σε ελάχιστονες χαρακτήρες της Θηβαϊκής μυθολογίας. Σε ένα κομβικό σημείο για την πλοκή του έργου, ο Θεράπων ανακρίνεται από την εγγονή του, που ζητά να μάθει ποια ήταν η συμβολή του στα τραγικά γεγονότα που σημάδεψαν την πόλη στο παρελθόν. Παραθέτουμε ένα μέρος της αφήγησης³⁰⁸, θεωρώντας το άριστο παράδειγμα συνδυασμού των κατηγοριών 'από κοινού' αφήγηση και αφήγηση-ανάκριση. Στόχος μας είναι να εξετάσουμε τις εναλλαγές και την πολυεδρικότητα του ρόλου του αφηγητή, μέσα σε αυτόν τον πολυσχιδή τρόπο εκφοράς.

Η αφήγηση ξεκινά με την Κόρη σε ρόλο ανακριτή και τον Θεράποντα σε ρόλο ανακρινόμενου:

Κόρη: ... (ξεφεύγει απ' τον πατέρα της και πάει στον Θεράποντα) γι' αυτό το μωρό θέλω να μου πεις...

³⁰⁷ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ε', 166.

³⁰⁸ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 84-86.

Θεράπων: ... δε μου πήγαινε η καρδιά...

Κόρη: ... που το βρήκες εσύ...;

Θεράπων: ... μου το φέρανε...

Κόρη: ... ποιος...;

Θεράπων: ... δε θυμάμαι...

Κόρη: ... θυμάσαι...!

Θεράπων: ... (στον Φύλακα) να της πω...;

Φύλακας: ... (με βαριά καρδιά)... πες της...

Θεράπων: ... η Ιοκάστη μου το 'φερε...

Κόρη: ... πότε...;

Θεράπων: ... είναι πολλά χρόνια...

Κόρη: ... που σου το 'φερε...;

Θεράπων: ... απάνω στα μαντριά, στον Κιθαιρώνα... το χειμώνα ο ήλιος πέφτει νωρίς κι εγώ είχα κιόλας ανάψει φωτιά να ζεστάνω το φαΐ...

Κόρη: ... μονάχος ήσουν...

Θεράπων: ... μονάχος ήμουνα... οι άλλοι βοσκοί ήτανε στα χειμαδιά... τότε αρχίζει να γαβγίζει ο σκύλος και ανοίγω την πόρτα να δω τι τρέχει... βλέπω εκεί κάτω στις γούρνες, κάτι γυναίκες... δε φαινότανε καθαρά, είχε σκοτεινιάσει... (στον Φύλακα)... πόσες γυναίκες ήτανε...;

Με αυτή του την ερώτηση ο ανακρινόμενος-κύριος αφηγητής, προσκαλεί έναν τρίτο χαρακτήρα – τον Φύλακα – να αναλάβει πιο ενεργή δράση στην πράξη της αφήγησης. Από αυτό το σημείο μέχρι και το τέλος της αφήγησης ο Φύλακας δρα ως δεύτερος (ή δευτερεύων) αφηγητής, ο οποίος συμπληρώνει, διορθώνει, και καθοδηγεί τον λόγο του Θεράποντα. Παράλληλα η Κόρη διατηρεί τον ρόλο του ανακριτή (επίσης δευτερεύων αφηγητής):

Φύλακας: ... τρεις μου είχες πει...

Θεράπων: ... ρωτάω φωναχτά τι γυρεύουνε τέτοια ώρα στο βουνό, χάσανε το δρόμο τους...; και τότε μία απάντησε ότι εμένα γυρεύουνε... «αν είναι τους λέω...

Φύλακας: ... κάτι ξέχασες, στην αρχή φοβήθηκες...

Θεράπων: ... φοβήθηκα, το βουνό τη νύχτα είναι γεμάτο... όμως άκουσα κλάματα μωρού, μια φωνή κοριτσιού που το ησύχαζε... (στον Φύλακα)... τότε τους είπα «ελάτε...»

Φύλακας: ... τότε...

Θεράπων: ... ήρθε μόνο η μία και μου λέει πως ήτανε παραμάννα και πως θήλαζε κι αυτή το μωρό γιατί η Ιοκάστη ήταν ακόμα μικρή και λιανή και δεν είχε πολύ γάλα... ύστερα, μεγάλη η χάρη του, μου είπε για το χρησμό...! «και τι θέτε από μένα...;» ... «εσένα διάλεξε ο Λάιος, κι η Ιοκάστη συμφώνησε... στα κρυφά γίνονται όλα και πρέπει να μείνουνε κρυφά... εσένα σου 'χουν κι δυο εμπιστοσύνη...!»

[...]

Κόρη: ... ύστερα...;

Φύλακας: ... έφυγε η παραμάννα κι ήρθε η Ιοκάστη...

Θεράπων: ... ναι... έφυγε η παραμάννα και ήρθε η Ιοκάστη... κάθισε κοντά στη φωτιά και του 'δωσε να βυζάζει...

Φύλακας: ... σαν για να το αποχαιρετήσει, πες το κι αυτό...

Θεράπων: ... κι αυτή με εκτιμούσε πολύ, ήτανε πολύ ευγενικιά ψυχή... εμένα με πήρανε τα κλάματα... κι άμα τέλειωσε το βύζαγμα, το ακούμπησε πάνω στις προβιές που είχα για στρώμα, το φίλησε και γύρισε και μου ξανάπε «σε σένα έχουμε εμπιστοσύνη»... έμεινα επί ώρες μονάχος με το μωρό και το κοίταζα και δε μ' έπαιρνε ύπνος, και μπορεί να 'τανε μεσάνυχτα πια άμα πήγα και ξάπλωσα...

Φύλακας: ... όχι...! πήγανε πρώτα ο σκύλος και η κατσικά και ξαπλώσανε πλάι στο μωρό, μην τα ξεχνάς, έχουν σημασία αυτά, κι ύστερα πήγες εσύ...

[...]

Φύλακας: ... (στην Κόρη)... πρόσεξέ το αυτό...

Θεράπων: ... ποιο...;

Φύλακας: ... τίποτα, συνέχισε...

Θεράπων: ... μου ζητά να του το δώσω να το πάει σ' ένα δικό του, άτεκνο, που θα το θέλει σαν να 'ναι δώρο Θεού...

Φύλακας: ... σε παρακαλούσε να του το δώσεις, αυτό δεν το 'πες... (στην Κόρη) τον πίεζε...!

[...]

Παρατηρούμε ότι στις λειτουργίες του δευτερεύοντος αφηγητή προστίθενται και αυτές του υποβολέα ή ακόμη και του σκηνοθέτη, καθώς σπεύδει να διορθώσει τα ολισθήματα της μνήμης του κύριου αφηγητή, υποδεικνύοντάς του τη σωστή σειρά της αφήγησης, αλλά και ποιες πληροφορίες δεν πρέπει να παραληφθούν. Πλάθει, δηλαδή, από τη μία, την αφηγούμενη σκηνή και υπαγορεύει, την ίδια ώρα, στον Θεράποντα, πώς να παίζει το ρόλο του κύριου αφηγητή. Παράλληλα, επισημαίνει στον ανακριτή ποια σημεία της αφήγησης αξίζουν την προσοχή του. Είναι ενδιαφέρον, λοιπόν, πως στις αφηγήσεις με

πολλαπλούς αφηγητές είναι δυνατό να γίνει καταμερισμός των λειτουργιών που εξετάσαμε στην προηγούμενη ενότητα (αφηγηματική, σκηνοθετική, επικοινωνιακή, πιστοποιητική και ιδεολογική), ανάμεσα σε όλους τους φορείς της αφήγησης.

Είναι αξιοσημείωτο, επίσης, πως ο ρόλος του δευτερεύοντα αφηγητή μπορεί, σε περιπτώσεις όπως αυτή, να είναι σημαντικότερος από εκείνον του κύριου αφηγητή. Το γεγονός πως αυτός ορίζει την πράξη της αφήγησης, και ο Θεράποντας είναι, στην ουσία, απλά φερέφωνό του, αποδεικνύεται στο τέλος της εξιστόρησης, όπου γίνεται πλέον σαφές πως πρόκειται για μια ιστορία φτιαχτή (που σκοπό έχει να προστατεύσει, εν μέρει, την οικογένεια από την κοινωνική κατακραυγή, αλλά κυρίως, να προστατεύσει τον ίδιο τον Θεράποντα από πιθανό έλεγχο της συνείδησής του). Έχουμε, δηλαδή, και πάλι, ένα μήνυμα που επιστρέφει πίσω στον πομπό, μόνο που αυτή την φορά δε στοχεύει στο να ανακαλέσει, αλλά στο να ‘αναπλάσει’ τη μνήμη. Στο τέλος της σκηνης αντιλαμβανόμαστε πως εδώ η αληθινή ιστορία είναι αυτή που δε λέγεται, αλλά που αφήνεται να εννοηθεί μέσα από αυτά που δηλώνονται ως μη αληθή:

Γυναίκα: ... γι’ αυτό έκανα τόσο καβγά...; για να ξαναπείτε αυτά τα παραμύθια...;

Φύλακας: ... (στη Κόρη)... άμα δε θα ’ναι μπροστά ο γέρος θα σου εξηγήσω...

Κόρη: ... δε χρειάζεται, το χειρότερο το κατάλαβα...! (σιωπή)... εκτός α θες να χάψω κι όλα τ’ άλλα έτσι όπως τα λέτε...!

Φύλακας: ... όχι...! ένα πράμα μονάχα θέλω από σένα, λυπήσου τον μια στάλα, δυο μέρες τότε δέρνηανε αλύπητα, αν είχες δει σε τι χάλι τότε βρήκαμε, θα ‘κλαιγες ακόμα...! «προδότης!»... άκου προδότης αυτό το αρνί του Θεού...! απ’ του χάρου τα δόντια τότε γλίτωσα, επί ένα χρόνο άλλα του ‘λεγες, άλλα σου ‘λεγε, είδα κι έπαθα να τότε συνεφέρω... (είναι έτοιμος να κλάψει).³⁰⁹

Η συχνότητα με την οποία εντοπίζονται οι ‘αφηγήσεις με πολλαπλούς αφηγητές’ στα έργα που μελετούμε, μας επιτρέπει να υποθέσουμε πως δεν πρόκειται για ένα σπάνιο φαινόμενο, αλλά για συνήθη και εύχρηστο αφηγηματικό τρόπο στο πλαίσιο ενός θεατρικού κειμένου. Έναν αφηγηματικό τρόπο που αίρει τους περιορισμούς για ομαλή ενσωμάτωση της αφήγησης μέσα στον θεατρικό λόγο – προωθώντας, έτσι, βασικότερες ‘ανάγκες του έργου’, όπως η δημιουργία ολοκληρωμένων χαρακτήρων και η καλώς συγκροτημένη πλοκή.

Βλέπουμε και εδώ – όπως είδαμε και διεξοδικότερα στην προηγούμενη ενότητα – πως ο αφηγητής μέσα στο θέατρο επιτελεί όλες τις λειτουργίες που θα μπορούσε να

³⁰⁹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ’, 88.

επιτελέσει σε ένα αφηγηματικό κείμενο. Παράλληλα, όμως, στο θεατρικό κείμενο του προσφέρεται μια, κατά πολύ, διευρυμένη δυνατότητα αλληλεπίδρασης και εναλλαγής ρόλων με τον αποδέκτη της αφήγησης. Προσδίδεται, επομένως, μια εξέχουσα πολλαπλότητα στο ρόλο του. Έτσι, ενώ η εναλλαγή ανάμεσα σε δύο ή και περισσότερους αφηγητές – ή και τύπους αφηγητή – είναι κάτι που μπορεί να υπάρξει σ' ένα μυθιστόρημα, δεν ισχύει το ίδιο για το φαινόμενο των πολλαπλών αφηγητών. Η εναλλαγή ανάμεσα σε πολλούς αφηγητές που μαζί να δίνουν μια σύντομη ιστορία – όπως αυτές που έχουμε δει – και κυρίως μέσα σε ένα τέτοιο διαλογικό περιβάλλον, θεωρούμε πως οδηγεί σε ένα εμπλουτισμό της αφηγηματικής 'εργαλειοθήκης' που μόνο μέσα από τη μελέτη ενός θεατρικού έργου μπορεί να προκύψει.

Γ3.β. Η πολλαπλότητα στον ρόλο του εξωτερικού αποδέκτη της αφήγησης

Η αρχή για να προσεγγίσουμε το θέμα του αποδέκτη της αφήγησης στο θέατρο, θα πρέπει να γίνει με μια αναφορά στους 'τρεις κόσμους' του θεάτρου. Έχουμε να κάνουμε, λοιπόν, με τρεις διαφορετικούς κόσμους, ή πραγματικότητες: τον κόσμο των θεατών, τον κόσμο των χαρακτήρων του έργου, και τον κόσμο των αφηγήσεων τους³¹⁰. Στο ερώτημα, επομένως, «Σε ποιον μιλά ο αφηγητής;», η απάντηση είναι πάντα σύνθετη, καθώς ο αποδέκτης μπορεί να υπάρχει σε οποιονδήποτε απ' αυτούς τους κόσμους.

Στις περισσότερες αφηγήσεις χαρακτήρων έχουμε αποδέκτες στους δύο τουλάχιστον κόσμους. Συνήθως, δηλαδή, υπάρχει ένας ή περισσότεροι εσωτερικοί αποδέκτες (χαρακτήρες του έργου) και οι εξωτερικοί αποδέκτες (θεατές). Όταν δεν υπάρχει άλλος χαρακτήρας πλην του αφηγητή στη σκηνή (π.χ. στους μονολόγους ή σε μονολογικά χωρία των έργων), τότε η αφήγηση μπορεί να απευθύνεται σε κάποιον απόντα χαρακτήρα (βλ. *Γράμμα στον Ορέστη*), ή να υπάρχει ένας απροσδιόριστος (βλ. μονόλογο του Ποριώτη στο *Ο τείχος περνά από μέσα*) ή μεταβαλλόμενος απών αποδέκτης (βλ. *Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά*). Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, αλλά κυρίως εκεί που απουσιάζει η όποια έννοια εσωτερικού αποδέκτη – έστω και απόντος – δημιουργείται η εντύπωση στον εξωτερικό αποδέκτη πως ο λόγος απευθύνεται σε αυτόν.³¹¹

³¹⁰ Εδώ δεν εννοούνται μόνο οι περιπτώσεις όπου ο κόσμος της αφήγησης ανήκει σε μία άλλη υπαρξιακή σφαίρα, όπως για παράδειγμα στις αφηγήσεις παραμυθιών.

³¹¹ Σωστό είναι να λαμβάνεται πάντα υπόψιν πως σε κάθε λογοτεχνική περίπτωση η έννοια του αποδέκτη είναι, αν μη τι άλλο, διπλής φύσεως: «Ο αποδέκτης της αφήγησης πρέπει να διαιρείται σε δύο οντότητες οι οποίες διαφέρουν λειτουργικά ή εκ προθέσεως, ακόμη και όταν αυτές συμπίπτουν κατά την ύλη, ή κατ' επέκταση: ο προτιθέμενος αποδέκτης (addressee) και ο παραλήπτης (recipient)». Μτφ. από: Schmid, Wolf: "Narratee", Paragraph 2. In: Hühn, Peter et al. (eds.): *the living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University. URL = <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/narratee> [view date:22 Apr 2017]

Είναι, επίσης, δυνατό να υπάρχουν αποδέκτες μιας αφήγησης και στους τρεις κόσμους που αναφέραμε. Η Μάνα στην αρχή του *Η γειτονιά των αγγέλων* αφηγείται μια εμπειρία της σε μια ομάδα χαρακτήρων (από αυτούς ‘προτιθέμενος αποδέκτης’ είναι η Ξένια, και ‘παραλήπτες’ η Ξένια και όλοι οι άλλοι χαρακτήρες που βρίσκονται στη σκηνή). Αυτοί είναι, επομένως, οι αποδέκτες στον κόσμο των χαρακτήρων (εσωτερικοί αποδέκτες). Την ίδια ώρα, ασφαλώς, έχουμε τους εξωτερικούς αποδέκτες στον κόσμο των θεατών. Μέσα στην αφήγησή της η Μάνα εξιστορεί ένα περιστατικό κατά το οποίο ο άντρας της της αφηγείται ένα όνειρό του.³¹² Μέσα στη μεταδιήγηση (αφήγηση τρίτου επιπέδου) αποδέκτης της αφήγησης ονείρου είναι η ίδια η Μάνα. Έτσι η Μάνα είναι αφηγήτρια δεύτερου επιπέδου (κόσμος του έργου) και αποδέκτης τρίτου επιπέδου (κόσμος της αφήγησης).

Σε εξωκειμενικό/εξωτερικό επίπεδο, κατανοούμε ότι διαφορετικός είναι ο ρόλος που αναλαμβάνει ο θεατής όταν η παρουσία του αναγνωρίζεται από τους χαρακτήρες του έργου, και διαφορετικός όταν είναι ‘αόρατος’ προς αυτούς. Στην πρώτη περίπτωση του αναγνωρίζεται και επισήμως ο ρόλος του αποδέκτη, και επιπλέον είναι πιθανόν να καλείται να αναλάβει δράση πέραν της σιωπηλής αποδοχής της αφήγησης. Έτσι σε έργα όπως *Το μεγάλο μας τσίρκο* έχουμε συνάντηση – ή ακόμη, μια συγχώνευση – των δύο κόσμων: εκείνου των χαρακτήρων με αυτόν του θεατή³¹³ (το αυτό συμβαίνει σε όλες τις περιπτώσεις όπου δίνεται, μέσα στο κείμενο, η δυνατότητα οι χαρακτήρες να καλέσουν σε διάλογο τους θεατές). Εφόσον οι χαρακτήρες ορίζουν τους θεατές ως αποδέκτες του λόγου τους, αφενός ολόκληρο το έργο αποτελεί μια ιστορία που παρουσιάζεται σε αυτούς, και αφετέρου – εστιάζοντας στα επί μέρους τμήματα του έργου – κατά την εκφορά αφηγήσεων δεύτερου επιπέδου, οι θεατές τίθενται σε μια θέση όμοια με αυτήν των εσωτερικών αποδεκτών.

Ενδιαφέρον, όμως, παρουσιάζει ο ρόλος του εξωτερικού αποδέκτη και στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η παρουσία του αγνοείται από τον χαρακτήρα-αφηγητή. (Αυτό, άλλωστε, ισχύει στις περισσότερες από τις αφηγήσεις που εξετάζουμε). Όπως έχουμε αναφέρει και αλλού, ακόμη και όταν η παρουσία του θεατή, φαινομενικά, αγνοείται από τους χαρακτήρες του έργου – ή καλύτερα, ο κόσμος του θεατή αγνοείται από τους χαρακτήρες του έργου – το θεατρικό έργο, ως κατασκευάσμα προϋποθέτει την ύπαρξή του σε αυτόν τον ρόλο. Έτσι το σύνολο του θεατρικού κειμένου ‘οφείλει’ να λειτουργεί με τρόπο που να επιτρέπει στον θεατή να αναγνωρίσει πού ενδείκνυται να

³¹² Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Θ', 36. (Παράρτημα: αφήγηση 1.3.7.)

³¹³ Πρβλ. ενότητα Γ1. «Ο ρόλος του Αφηγητή και Επίπεδα Αφήγησης στο θέατρο».

δώσει περισσότερη προσοχή, αλλά και πώς να αξιολογήσει τις πληροφορίες που αντλεί από αυτό.

Τρόποι μέσω των οποίων μπορεί να επιτευχθεί αυτό, είναι η σκηνοθετική, αλλά κυρίως, η επικοινωνιακή και η ιδεολογική λειτουργία του αφηγητή (τις οποίες έχουμε εξετάσει στην προηγούμενη ενότητα). Μέσα από τον λόγο των χαρακτήρων, επομένως – ακόμη και όταν αυτός στρέφεται προς κάποιον εσωτερικό παρόντα ή απόντα αποδέκτη – φτάνει στον εξωτερικό αποδέκτη η σήμανση των σημαντικών σημείων του έργου (επομένως και των αφηγήσεων δευτέρου επιπέδου). Για παράδειγμα, στο απόσπασμα που παραθέσαμε στην προηγούμενη υποενότητα (Γ3.α.)³¹⁴, όταν ο Φύλακας λέει στην Κόρη να προσέξει αυτό που θα ακολουθήσει στην αφήγηση του Θεράποντα, ο θεατής λαμβάνει αυτομάτως το μήνυμα πως το συγκεκριμένο σημείο της αφήγησης αξίζει και τη δική του προσοχή.

Πέραν αυτού, όμως, σημαντικό ρόλο παίζουν οι εκτός των λόγων των χαρακτήρων σημάνσεις, όπως αυτές υπάρχουν στο μέρος του θεατρικού κειμένου που δεν εκφωνείται. Θα εξηγήσουμε ακολούθως.

Σαφώς και στο θέατρο υπάρχει κάποια μορφή ‘ανάγνωση’ από μέρους του θεατή (με την έννοια της ελευθερίας στην κατανόηση της ιστορίας), όπως από την άλλη, σε ένα γραπτό αφηγηματικό κείμενο υπάρχει η σκηνοθετική καθοδήγηση από μέρους του αφηγητή (βλ. σκηνοθετική λειτουργία αφηγητή). Εντούτοις, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως στο θέατρο, σ’ έναν μεγάλο βαθμό, η ιστορία ‘δίνεται’ από τον συγγραφέα (μέσω των σκηνοθετικών οδηγιών στο κείμενό του), ή και από τον σκηνοθέτη (μέσα από τις όποιες, πέραν του κειμένου, σκηνοθετικές του επιλογές), και δε ‘λαμβάνεται’ κατά βούληση, από τον αναγνώστη, όπως σε ένα γραπτό αφηγηματικό κείμενο. Ο ρόλος, επομένως, των σκηνοθετικών οδηγιών – και της επακόλουθης εφαρμογής τους στο πλαίσιο της θεατρικής παράστασης – είναι καίριος για την τοποθέτηση του εξωτερικού αποδέκτη απέναντι στο έργο. (Με αυτό δε θέλουμε να εννοηθεί πως ο ρόλος του θεατή μιας αφήγησης θεατρικού έργου είναι απλούστερος από αυτόν του αναγνώστη. Τουναντίον οι αφηγηματικές συνθήκες που μπορεί να του ‘δοθούν’ από τον συγγραφέα ή/και τον σκηνοθέτη, δύνανται να καταστήσουν συνθετότατο τον ρόλο του).

Ένα ιδιαίτερο, αλλά άρτιο, παράδειγμα των σημάνσεων μέσα από τις σκηνικές οδηγίες, εντοπίζουμε στο έργο *Μια συνάντηση κάπου αλλού*. Στο μεγαλύτερο μέρος της πέμπτης ‘Εικόνας και Ανάμνησης’, το κείμενο είναι χωρισμένο σε δύο στήλες³¹⁵. Ο

³¹⁴ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ’, 86.

³¹⁵ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ’, 97-107.

συγγραφέας χρησιμοποιεί αυτό το τέχνασμα για να παρουσιάσει ταυτόχρονα δύο λόγους. Πιο συγκεκριμένα, στην αριστερή στήλη έχουμε τον λόγο του χαρακτήρα που σημειώνεται ως ο Ηθοποιός, ο οποίος συνδιαλέγεται με τον χαρακτήρα Έφηβο (τα λόγια του οποίου έχουμε στη δεξιά στήλη). Ο διάλογος ανάμεσα σε αυτούς τους δύο χαρακτήρες είναι ‘εξωτερικός’. Ταυτόχρονα στη δεξιά στήλη έχουμε τον εσωτερικό διάλογο ανάμεσα στους χαρακτήρες Έφηβο και Αγόρι. Πρόκειται, δηλαδή, για ένα διάλογο ο οποίος σε μια ρεαλιστική αναπαράσταση δε θα εκφωνείτο. Η ιδιαιτερότητα σε αυτό το σημείο είναι πως οι λόγοι στις δύο στήλες πρέπει να εκφωνηθούν ταυτόχρονα. Προκύπτει, λοιπόν, το πρόβλημα του ‘προσανατολισμού’ της προσοχής του εξωτερικού αποδέκτη. Η λύση δίνεται μέσα από τον ενδεικνυόμενο τρόπο παρουσίασης της σκηνης – όπως αυτός ορίζεται στις σκηνικές οδηγίες. Ο συγγραφέας εξηγεί: «Κάθε φορά που το κείμενο γράφεται σε δύο στήλες σημαίνει πως μιλούν ταυτόχρονα αλλά σε πρώτο επίπεδο η φωνή-σκέψη του ΕΦΗΒΟΥ και ΑΓΟΡΙΟΥ»³¹⁶.

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα δούμε αναλυτικότερα πως σημαντικότερο μέρος των πληροφοριών που σχετίζονται με την ιστορία και την προϊστορία της πλοκής ενός θεατρικού έργου, δίνεται μέσα από τις αφηγήσεις. Δε θα έπρεπε να μας εκπλήσσει, επομένως, το γεγονός πως, και εδώ, η προσοχή, του εξωτερικού αποδέκτη πρέπει να εφισταθεί στα όσα αναγράφονται στη δεξιά στήλη – που είναι κατά κύριο λόγο αφηγηματική. Ειδικότερα, εντούτοις, μας ενδιαφέρει ο ρόλος τον οποίο καλείται να διαδραματίσει ο εξωτερικός αποδέκτης και τα βοηθήματα που του προσφέρονται για τη σωστή διεκπεραίωση αυτού του ρόλου.

Ο θεατής κατά τη παράσταση του έργου δεν έχει, βεβαίως, ενώπιόν του ένα κείμενο χωρισμένο σε δύο στήλες, αλλά τρεις χαρακτήρες σε μια, ιδιάζόντων όρων, συνομιλία. Ως αποδέκτης της αφήγησης, επομένως, καλείται να διαχειριστεί μια κατάσταση κατά την οποία η ιστορία λέγεται την ίδια ώρα που ένας άλλος χαρακτήρας (ο οποίος δεν έχει ρόλο εσωτερικού αποδέκτη) μιλά, επιζητώντας έναν διάλογο με τον χαρακτήρα-αφηγητή. Ο θεατής κατανοεί, λόγω του τρόπου που εκφέρονται οι δύο λόγοι, ποιον από τους δύο πρέπει να προσέξει περισσότερο. Παρόλα αυτά και ο λόγος που φαίνεται να είναι ελάσσονος σημασίας, δε μπορεί – και δεν πρέπει – να διαφύγει εντελώς της προσοχής του. Αντιλαμβανόμαστε πως η διαδικασία της πρόσληψης της αφήγησης σε ένα θεατρικό έργο, δύναται να πάρει μια πρωτοφανή μορφή – σε σχέση με αυτήν σε ένα αφηγηματικό κείμενο – λόγω των συνθηκών που είναι δυνατόν να ισχύσουν κατά την εκφορά της αφήγησης σε μια θεατρική παράσταση.

³¹⁶ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ', 97.

Για να μπορέσουμε να έχουμε μια πληρέστερη κατανόηση, ας δούμε τη λειτουργία του εξωκειμενικού αποδέκτη, όταν ένα ανάλογο αφηγηματικό φαινόμενο απαντάται σε ένα εν γένει αφηγηματικό κείμενο. Ολόκληρο το κείμενο στο μυθιστόρημα του Γιώργου Μανιώτη *Η γνώση των νεκρών*, είναι χωρισμένο σε δύο στήλες, με έναν τρόπο κατά πολύ όμοιο με την ενότητα του *Μια συνάντηση κάπου αλλού* στην οποία αναφερθήκαμε. Το βιβλίο είναι γραμμένο σε δεκαεφτά κεφάλαια/ιστορίες. Στην κάθε μία από τις ιστορίες έχουμε στην αριστερή στήλη τον λόγο ενός – διαφορετικού κάθε φορά – νεκρού, στον οποίον αποκαλύπτει την ιστορία του, τα όσα αυτός γνώριζε και πήρε μαζί του στον τάφο, καθώς και τα όσα έμαθε ως νεκρός. Στη δεξιά στήλη βρίσκουμε τον λόγο των ζωντανών οικείων του – εκφερόμενο σε διάφορες μορφές (διαλόγους, συνεντεύξεις, λόγους, συνταγές κ.ά.).

Ο αναγνώστης έχοντας μπροστά του αυτή την ασυνήθη μορφή κειμένου, μπορεί να βρεθεί σε αμηχανία ως προς το πώς πρέπει να το προσεγγίσει. Αυτό φαίνεται να αναγνωρίζεται από τον συγγραφέα, κι έτσι βρίσκουμε την εξής σημείωση πριν από το κυρίως μέρος του βιβλίου: «ΠΡΟΣΟΧΗ! Σε κάθε ιστορία ΠΡΩΤΑ διαβάζουμε την ΑΡΙΣΤΕΡΗ στήλη. Μετά επιστρέφουμε στην ΑΡΧΗ και διαβάζουμε τη ΔΕΞΙΑ. Αυτή πρέπει να είναι η λειτουργία ανάγνωσης της κάθε ιστορίας για να μη δημιουργηθεί σύγχυση»³¹⁷.

Ο τρόπος διατύπωσης της σημείωσης φανερώνει πως ο δημιουργός θεωρεί ως αναγκαίο, για τη σωστή πρόσληψη του κειμένου, να ακολουθηθεί αυτή η μέθοδος ανάγνωσης. Η ανάγκη του συγγραφέα για καθοδήγηση του αναγνώστη προκύπτει από την επιλογή του να παραθέσει το κείμενό του καθαυτόν τον τρόπο. Θα μπορούσε, βεβαίως, το κείμενο της δεξιάς στήλης να ακολουθούσε το κείμενο της αριστερής, εφόσον αυτή είναι η προβλεπόμενη σειρά ανάγνωσης. Με τα δύο κείμενα να τοποθετούνται το ένα πλάι στο άλλο, αφενός έχουμε μια οπτική αντιπαράθεση της ‘γνώσης των νεκρών’ με την ‘άγνοια των ζωντανών’ – αφετέρου, όμως, έχουμε και μία σοβούσα ‘πρόσκληση’ προς τον αναγνώστη να παραβεί την οδηγία που παραθέσαμε πιο πάνω.

Ο λόγος που μας ώθησε στην εξέταση αυτών των ιδιαιτερώσεων αφηγηματικών συνθηκών – είναι γιατί μας ενδιαφέρει ο ρόλος του εξωκειμενικού/εξωτερικού αποδέκτη όταν καλείται να χειριστεί μια συνθετότερη διαδικασία πρόσληψης της αφήγησης. Η ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στην κειμενική και την από σκηνης παράλληλη παράθεση αφηγήσεων, βρίσκεται στις δυνατότητες που έχει ο αποδέκτης, στην κάθε περίπτωση. Πάρα την όποια ‘οπτική ψευδαίσθηση’ ο αναγνώστης δε μπορεί παρά να προχωρήσει σε μια, λίγο ή πολύ, συμβατική πρόσληψη της ιστορίας, καθώς είναι αδύνατη μια ταυτόχρονη

³¹⁷ Μανιώτης, Γιώργος, *Η γνώση των νεκρών*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2007, 9.

(από το ίδιο άτομο) ανάγνωση δύο ιστοριών (ή λόγων). Η αναγνωστική του ‘περιπέτεια’ θα είναι πιθανότατα, πολυπλοκότερη – καθώς είναι εύκολο να επιχειρήσει μια λιγότερο γραμμική διαδικασία ανάγνωσης – αλλά οι δυνατότητες του θα υπόκεινται πάντα στους περιορισμούς που θέτει ένα γραπτό κείμενο και η φύση της ανάγνωσης. Αντίθετα, το θέατρο φαίνεται να είναι σε θέση να εμπλουτίσει το αφηγηματικό σχήμα³¹⁸ και σε ό,τι αφορά στον ρόλο του αποδέκτη της αφήγησης.

³¹⁸ Εννοούμε το τρίπτυχο αφηγητής (πομπός) – αφήγηση (μήνυμα) – θεατής (εξωτερικός αποδέκτης).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ: Ο ρόλος της Αφήγησης μέσα στο Θεατρικό Έργο

Δ1. Ο επικοινωνιακός στόχος της αφήγησης μέσα στο θεατρικό έργο: Διάκριση εσωτερικού και εξωτερικού στόχου της αφήγησης

Έχουμε παρουσιάσει τη συχνότητα με την οποία παρατίθενται αφηγηματικά κομμάτια μέσα σε ένα θεατρικό έργο, αλλά και την πληθώρα αφηγηματικών τρόπων που δημιουργούνται μέσα από τη συνύπαρξη διαλογικών και αφηγηματικών κομματιών³¹⁹. Εντούτοις, η αφήγηση μέσα στο θεατρικό κείμενο δεν παύει να αποτελεί ‘ξένο σώμα’. Προκύπτει, λοιπόν, η ανάγκη αιτιολόγησης της ύπαρξης ενός τέτοιου αφηγηματικού κομματιού, μέσα σ’ ένα έργο που εντάσσεται στο δραματικό είδος. Παραμένει, δηλαδή, η αναγκαιότητα να δίνεται, σε κάθε περίπτωση, απάντηση στο ερώτημα: «Γιατί παρατίθεται σε αυτό το σημείο μια ιστορία;» Πρέπει να ξεκινήσουμε αποσαφηνίζοντας τη διάκριση ανάμεσα στον ‘εσωτερικό’ και στον ‘εξωτερικό’ στόχο της αφήγησης στο θέατρο.

Δ1.α. Εσωτερικός στόχος

‘Εσωτερικό’, λοιπόν, ονομάζουμε τον στόχο που εξυπηρετεί η αφήγηση μέσα στο πλαίσιο της πλοκής του έργου. Για να θεωρήσουμε πως υπάρχει ‘εσωτερικός’ στόχος³²⁰, πρέπει να μπορεί να δοθεί σαφής απάντηση στις ερωτήσεις: «πώς επωφελείται ο αφηγητής λέγοντας αυτήν την ιστορία;» ή «τι κερδίζει ο αποδέκτης της αφήγησης από την ιστορία;». Πρέπει, δηλαδή, να δηλώνονται μέσα στο έργο, οι λόγοι που ωθούν έναν χαρακτήρα, να διακόψει για λίγο τη δεσπύζουσα διαλογικότητα του θεατρικού λόγου για να επιδοθεί σε ένα αφηγηματικό εγχείρημα.

Μπορούμε να διακρίνουμε τους εξής λόγους που αιτιολογούν την ένταξη μιας αφήγησης στο θεατρικό κείμενο:

1. Όταν η αφήγηση δίνεται ως απάντηση σε ερώτηση. Είναι, πιθανόν, ο συχνότερος τρόπος αιτιολόγησης μιας αφήγησης στο θέατρο. Η φυσικότητα με την οποία γίνεται η μετάβαση από το διαλογικό στο αφηγηματικό φάσμα σε αυτές τις περιπτώσεις, κάνει ακόμη και την παράθεση μιας εκτενούς αφήγησης να μη φαντάζει άτοπη μέσα στο

³¹⁹ Βλ. ενότητες B2 και B3.

³²⁰ Θα μπορούσε να γίνει συσχετισμός του εσωτερικού στόχου με τον όρο “Tellability”, ο οποίος αναφέρεται στον ρόλο μιας ιστορίας σε σχέση με το διαλογικό της ‘συγκείμενο’. Πρβλ.: Bowles, Hugo, *Storytelling and Drama: Exploring Narrative Episodes in Plays (Linguistic Approaches to Literature)*, John Benjamins Publishing Co, Amsterdam/Philadelphia 2010, 67-91. Πρβλ. επίσης: Baroni, Raphaël: “Tellability”. In: Hühn, Peter et al. (eds.): *the living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University. URL = <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/tellability> [view date:27 Apr 2017]

δραματικό της πλαίσιο. Όπου ισχύει αυτός ο τύπος αιτιολόγησης, η αφήγηση εξυπηρετεί παρέχοντας πληροφορίες στους 'εσωτερικούς' αποδέκτες της, δηλαδή στους άλλους χαρακτήρες του έργου. Μάλιστα, ως απάντηση σε ερώτηση, μια αφήγηση παραμένει, στην ουσία, μέρος του διαλόγου. Σε περίπτωση, ακόμη, που η ιστορία διακοπεί για κάποιο λόγο, μπορεί με πλήρη φυσικότητα, με μια εκ νέου ερώτηση από μέρους του αποδέκτη, να συνεχιστεί. Για παράδειγμα στο έργο *Το παραμύθι χωρίς όνομα* έχουμε την παρακάτω αφήγηση:

«Βασίλισσα: Γιατί δεν παντρευτήκατε;

Φτωχομάνα: Χάλασε η δουλειά στο παρά πέντε. Να, ένα τέτοιο ήσυχο απόγιομα... Εγώ καθόμουνα στο πάνω σκαλοπάτι, εκείνος κάθισε στο κάτω... Σε μια στιγμή σκύβει, φιλά το σκαλοπάτι και μου λέει: "Εγώ, κοπέλα μου, θα φιλώ το χώμα που θα πατάς". Τόνε κοίταζα, έτοιμη να τόνε φιλήσω μες στο δρόμο. "Αλλά, μου λέει, πρέπει να περιμένεις να γίνω πρώτα Επιθεωρητής εκπαιδεύσεως. Ο γάμος θα μου κόψει τη φόρα!" Ήμουνα έτοιμη να του πω ναι. Αλλά κείνος τινάζεται πάνω και φωνάζει λυσσασμένος: "Άκου δω, είσαι υποχρεωμένη να περιμένεις"!... Υποχρεωμένη; Ε, όχι, του λέω κι εγώ, ούτε υποχρεωμένη είμαι, ούτε θα σε περιμένω και άντε να κάνεις αλλού τον άγριο. Επί τρία χρόνια δεν είχαμε ούτε... (Ξαφνικά ανήσυχη). Σα νά 'κουσα μια βουή... (Οι γυναίκες σηκώνονται όλες. Στήνουν αυτί).

Μαρία: Όχι..

Αντριάνα: Τίποτα.

Φτωχομάνα: Ιδέα μου θά 'τανε...

[...]

Βασίλισσα: (Στη Φτωχομάνα). Λοιπόν, δεν ξαναμιλήσατε;

Φτωχομάνα: Ε;

Βασίλισσα: Με το Δάσκαλο...;

Φτωχομάνα: Ένα βράδυ ξανάρχεται στο σκαλοπάτι και κάθετα πλάι μου χωρίς να μιλά. [...]»³²¹

Βλέπουμε πως η αφήγηση δίνεται για να απαντήσει την ερώτηση της Βασίλισσας. Κατόπιν η Φτωχομάνα συνεχίζει την ιστορία της, και πάλι για να ικανοποιήσει το αίτημα της Βασίλισσας να μάθει τη συνέχεια της. Μπορούμε, επίσης, να παρατηρήσουμε πως η παύση που γίνεται από την παρέμβαση του διαλογικού κομματιού, χωρίζει την ιστορία σε αφηγηματικές ενότητες (ή αφηγηματικά επεισόδια)

³²¹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Β', 110.

– πράγμα που γίνεται ξανά και στη συνέχεια της ιστορίας. Η διαδοχή διαλόγου και αφήγησης, δηλαδή, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για μια ανεπαίσθητη δόμηση της δεύτερης.

2. Όταν δηλώνεται μέσα στο έργο η ανάγκη να δοθεί μια πληροφορία. Ισχύει σε περιπτώσεις που έχουμε μια μεταφορά είδησης – όπου είναι δυνατόν, ακόμη και χωρίς να προηγηθεί ερώτηση ή έκκληση από τους άλλους χαρακτήρες, ένας χαρακτήρας να παραθέσει μια ιστορία. Εδώ η αιτιολόγηση συνδέεται με τη γνώση, ή την πεποίθηση, του αφηγητή ότι πρέπει να γνωστοποιήσει το περιεχόμενο της ιστορίας του στους αποδέκτες του λόγου του³²².
3. Όταν η αφήγηση κινητοποιείται από μια άλλη αφήγηση. Η αφήγηση εδώ, δίνεται ως ‘απάντηση’, όχι σε μια ερώτηση, αλλά σε μια άλλη αφήγηση που έχει προηγηθεί. Η δεύτερη αφήγηση μπορεί να προβάλλει μια άλλη εκδοχή της ίδιας ιστορίας³²³, να αντικρούει την προηγούμενη αφήγηση³²⁴, ή μπορεί να συνδέεται συνειρμικά μαζί της³²⁵. Στην πιο εξελιγμένη του μορφή αυτός ο τρόπος αιτιολόγησης μιας αφήγησης μπορεί να οδηγήσει σε μια ‘αλυσίδα αφηγήσεων’. Με τον όρο ‘αλυσίδα αφηγήσεων’ εννοούμε τη διαδοχική παράθεση αφηγήσεων – από τον ίδιο ή και διαφορετικούς αφηγητές – οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους λογικά. Ένα τέτοιο παράδειγμα έχουμε στο έργο *Βίβα Ασπασία*³²⁶, στο σημείο όπου η λεκτική διαμάχη ανάμεσα στην Ασπασία και τον Τσεζάρε αναπτύσσεται μέσα από μια σειρά αφηγήσεων.
4. Όταν η εκτροπή σε μια αφήγηση εξυπηρετεί τον αφηγητή. Πιο συγκεκριμένα, μια αφήγηση μπορεί να είναι χρήσιμη για τον χαρακτήρα που την αφηγείται όταν:
 - Χρησιμοποιείται προς όφελος του – συνήθως προς δικαιολόγηση των πράξεών του και υπεράσπιση του εαυτού του. Ένα παράδειγμα είναι το μονόπρακτο *Ο άνθρωπος και το κάδρο*, το οποίο είναι ολόκληρο μια δραματοποιημένη αφήγηση που στοχεύει, ακριβώς, στην υπεράσπιση του αφηγητή.
 - Χρησιμοποιείται για να πλήξει τον ‘αντίπαλο’. Κάποιες από τις αφηγήσεις στην ‘αλυσίδα αφηγήσεων’ που αναφέραμε πιο πάνω, στο *Βίβα Ασπασία*, δίνονται ως

³²² Βλ. για παράδειγμα αφηγήσεις 1.9.18. και 1.9.23.

³²³ Βλ. αφηγήσεις 2.4.15. και 1.2.12.

³²⁴ Βλ. αφηγήσεις 1.7.1. και 1.7.2.

³²⁵ Βλ. αφηγήσεις 1.10.75. και 1.10.76.

³²⁶ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Β', 161-162 και 162-164.

κατηγορία προς τον αποδέκτη και άλλες ως υπεράσπιση του αφηγητή. Μπορεί, βεβαίως, να υποστηριχτεί πως η γραμμή ανάμεσα στα δύο είναι λεπτή, εφόσον η λειτουργία τους μπορεί να θεωρηθεί διπλή (κατηγορία του ‘αντιπάλου’ προς υπεράσπιση του εαυτού, και αντίστροφα). Πολλά παραδείγματα αφηγήσεων που αιτιολογούνται από τη χρήση τους ως κατηγορία του αντιπάλου, εντοπίζουμε και στο μονόπρακτο *Ο πανηγυρικός*³²⁷.

- Χρησιμοποιείται για να στηρίξει κάποιο επιχείρημα, είναι δηλαδή το μέσο που χρησιμοποιεί ο αφηγητής για να πείσει ή να παρέχει περαιτέρω επεξήγηση για κάτι. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η σύντομη αφήγηση του Εύανδρου, στο πλαίσιο εκφώνησης λόγου, στο *Οδυσσέα γύρισε σπίτι*.³²⁸

5. Όταν η αφήγηση αρχίζει μετά από κινητοποίηση της μνήμης του αφηγητή. Αυτή η αιτιολόγηση σχετίζεται, κυρίως, με αφηγήσεις αναμνήσεων – και συγκεκριμένα μ’ αυτές που ονομάσαμε ‘ακούσιες αναμνήσεις’. Ο αφηγητής, συνεπώς, παρουσιάζεται να οδηγείται στην αφηγηματική πράξη κατόπιν κάποιου ερεθίσματος που τον κάνει να μνημονεύσει τη συγκεκριμένη ιστορία. Το ερέθισμα μπορεί να είναι κάποιο αντικείμενο (όπως η φωτογραφία στο *Μια συνάντηση κάπου αλλού*³²⁹) ένα γεγονός ή μια πράξη (για παράδειγμα η συνήθεια του καπνίσματος θυμίζει στον Δημήτρη τον νεανικό του έρωτα, στο έργο *Ο διάλογος*³³⁰), ή κάτι που έχει λεχθεί (όπως η αναφορά του Φόλου στον ποταμό Ίναχο που θυμίζει στην Κασσάνδρα έναν άλλον ποταμό³³¹).
6. Τέλος, όταν μια αφήγηση δηλώνεται πως στοχεύει στο να ψυχαγωγήσει τον αποδέκτη της. Εκ πρώτης όψεως αυτές οι αφηγήσεις υπηρετούν, απλά και μόνο, αυτή την αρχέγονη λειτουργία της αφηγηματικής πράξης: το να βοηθήσει τόσο τον αποδέκτη, όσο και τον πομπό, να περάσουν ευχάριστα την ώρα τους. Κατά κανόνα, όμως, οι αφηγήσεις αυτού του τύπου, επιτελούν και έναν – συχνά ουσιαστικότερο – ρόλο μέσα στο έργο³³². Για παράδειγμα, κάνουν εμφανή την ανάγκη του αφηγητή για επικοινωνία. Αυτό συμβαίνει και στην αφήγηση με την οποία τελειώνει το έργο *Ο διάλογος*. Πρόκειται για μιαν αφήγηση ανεκδότη³³³ – (υπό)κατηγορία η οποία παραπέμπει, ούτως ή άλλως στην ψυχαγωγία. Λαμβάνοντας, όμως, υπόψιν πως

³²⁷ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Γ’, 68. Γενικότερα οι αφηγήσεις που εκφέρονται στο πλαίσιο λόγου, αιτιολογούνται, συνήθως, ως υπεράσπιση του αφηγητή και/ή κατηγορία του ‘αντιπάλου’.

³²⁸ Αφήγηση 2.7.2.

³²⁹ Βλ. αφήγηση 1.2.92.

³³⁰ Βλ. αφήγηση 1.2.87.

³³¹ Βλ. αφήγηση 1.2.66.

³³² Κάτι που, βεβαίως, ισχύει όχι μόνο μέσα σε ένα θεατρικό κείμενο, αλλά και στην πραγματικότητα.

³³³ Βλ. αφήγηση 1.5.6.

βασικός θεματικός άξονας του έργου είναι η αδυναμία των χαρακτήρων να επικοινωνήσουν μεταξύ τους, η επιλογή της παράθεσης ενός τέτοιου αφηγηματικού κομματιού δε μπορεί παρά να υπογραμμίσει την υποδηλούμενη ανάγκη του αφηγητή για την όποια επικοινωνία.

Όπως και στο πιο πάνω παράδειγμα, έτσι και στο *Η ηλικία της νύχτας*, οι αφηγήσεις στην αρχή του δεύτερου μέρους του έργου³³⁴ στόχο έχουν να αποφευχθεί η σιωπή. Σε αυτή την περίπτωση έχουμε έναν ‘κύκλο αφηγήσεων’³³⁵ ο απώτερος στόχος του οποίου, δεν είναι να καταπολεμήσει τη σιωπή ανάμεσα σε χαρακτήρες που αδυνατούν να κάνουν διάλογο, αλλά να αποτρέψει τον διάλογο πάνω σε ένα δυσάρεστο και οδυνηρό θέμα.

Αναφέρουμε, τέλος, πως οι αφηγήσεις που προβάλλουν, έστω φαινομενικά, ως αιτιολόγησή τους την ψυχαγωγική τους φύση, έχουν συχνά περιεχόμενο που δεν σχετίζεται ιδιαίτερα με την πλοκή του έργου.

Πριν προχωρήσουμε στο τι εννοούμε μιλώντας για ‘εξωτερικό στόχο’, οφείλουμε να τονίσουμε πως οι τρόποι αιτιολόγησης μιας αφήγησης με εσωτερικό στόχο συχνά συνδυάζονται ή αλληλεπικαλύπτονται.

Δ1.β. Εξωτερικός στόχος

‘Εξωτερικός στόχος’ μιας αφήγησης είναι αυτός που ορίζει τον αντίκτυπο που αυτή έχει, όχι στον εσωτερικό αποδέκτη της – δηλαδή τον επί σκηνής αποδέκτη – αλλά στον εξωτερικό αποδέκτη της – στους θεατές του έργου. Θεωρούμε πως όλες οι αφηγήσεις που υπάρχουν μέσα σε θεατρικά έργα έχουν και εξωτερικό στόχο. Αφού ολόκληρο το θεατρικό έργο αποτελεί ένα μήνυμα που ο πομπός – δηλαδή ο θεατρικός συγγραφέας – στέλνει στον αποδέκτη – τον θεατή – τότε είναι λογικό και τα επί μέρους κομμάτια αυτού του έργου να είναι μέρος του μηνύματος. Εστιάζοντας στον εξωτερικό στόχο των αφηγήσεων, διακρίνουμε πως είναι, πρωτίστως, η παροχή πληροφοριών σχετικών με την προϊστορία της πλοκής και το ποιόν των χαρακτήρων.³³⁶

Έχουμε δεχτεί πως όλες οι αφηγήσεις που μελετούμε έχουν απαραίτητως και εξωτερικό στόχο. Ακολουθώς θα δούμε πως διαφοροποιούνται αυτές που διαθέτουν και

³³⁴ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Α΄, 151-163.

³³⁵ Στο τι ακριβώς ορίζουμε ως ‘κύκλο αφηγήσεων’ θα αναφερθούμε στην υποενοότητα Δ3.γ.

³³⁶ Θα επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον μας στο πως οι αφηγήσεις συνδράμουν στην παροχή πληροφοριών προς τους θεατές, χωρίς να αγνοούμε τη συμβολή τους στην επίταση της αγωνίας, την πρόκληση συναισθήματος ή άλλες πιθανές δραματουργικές τους λειτουργίες. Θεωρούμε, όμως, τη μεταφορά μιας πληροφορίας ως πιο ευδιάκριτη μεταβλητή, και επομένως πιο εύχρηστη για τις ανάγκες της έρευνάς μας σε αυτό το σημείο.

εσωτερικό στόχο, από εκείνες στις οποίες μπορεί να εντοπιστεί μόνο ο εξωτερικός τους στόχος.

Στο έργο *Τα τέσσερα πόδια του τραπέζιού* η αφήγηση του Κώστα³³⁷ έχει ως εσωτερικό στόχο να υπερασπιστεί τον εαυτό του και επομένως η παράθεσή της σε αυτό το σημείο δικαιολογείται (εσωτερικός στόχος). Πέραν, όμως, του πώς λειτουργεί δραματουργικά (εσωτερικός στόχος) η συγκεκριμένη αφήγηση προσφέρει πληροφορίες για τα όσα έχουν προηγηθεί στην ιστορία, αλλά και συμβάλλει στην παρουσίαση των σχέσεων ανάμεσα στον αφηγητή και τους άλλους χαρακτήρες. ‘Καμουφλαρισμένη’, επομένως, ως επιχείρημα υπεράσπισης του αφηγητή, η ιστορία παρέχει καίριες πληροφορίες στον θεατή, δίνοντας διέξοδο στην ανάγκη του δραματουργού για μια ‘ομαλή’ μεταφορά αυτής της γνώσης στον αποδέκτη του.

Όταν, όμως, απουσιάζει μια ευδιάκριτη εσωτερική στόχευση της αφήγησης, προκύπτει η αναγκαιότητα της – όσον το δυνατόν – φυσικότερης ενσωμάτωσης της ιστορίας μέσα στο θεατρικό έργο. Έτσι παρατηρούμε πως οι αφηγήσεις χωρίς εσωτερικό στόχο είναι συχνά λανθάνουσες αφηγήσεις³³⁸. Για παράδειγμα, η επανειλημμένη χρήση αυτής της κατηγορίας στο *Οδυσσέα γύρισε σπίτι*, διασφαλίζει την απρόσκοπτη παρουσία του διαλόγου, την ίδια ώρα που προσφέρει τη δίοδο για να γίνουν γνωστά, τα όσα έχουν προηγηθεί στους θεατές.³³⁹

Ένα αντίστοιχο παράδειγμα από την κατηγορία των λανθανουσών αφηγήσεων βρίσκουμε στο *Ο γορίλλας και η Ορτανσία*. Δύο χαρακτήρες του έργου – ο Καθηγητής και ο Φίλιππος – μεταφέρουν ο ένας στον άλλο το πώς βίωσαν μια κοινή τους εμπειρία.³⁴⁰ Εδώ απουσιάζει βεβαίως, ο εσωτερικός στόχος, αφού η ιστορία είναι γνωστή και στους δύο χαρακτήρες, αλλά τα όσα έχουν συμβεί μόλις πριν εκτός σκηνής πρέπει να γνωστοποιηθούν στους θεατές. Βλέπουμε πως μέσα σ’ ένα θεατρικό έργο, αυτό μπορεί εύκολα να γίνει, και χωρίς να φαντάζει αφύσικο, παρουσιάζοντας τους χαρακτήρες να συζητούν το θέμα (είτε με την πρόφαση της ανταλλαγής απόψεων, της αναφοράς σε κάτι που τους έχει φανεί αξιοσημείωτο, ή της αναπόλησης κοινών εμπειριών/αναμνήσεων).

Στις περιπτώσεις, δε, που η αφήγηση συμβάλει στη διαμόρφωση της εικόνας ενός χαρακτήρα ή της εντός του έργου περιρρέουσας ατμόσφαιρας, συχνή επιλογή είναι οι τρόποι εκφοράς με ψυχαγωγική υφή – για παράδειγμα το αφηγηματικό τραγούδι ή η αφήγηση πλασματικών γεγονότων³⁴¹.

³³⁷ Βλ. αφήγηση 1.2.38.

³³⁸ Βλ. ενότητα Β2.: Κατηγορίες εκφοράς: Λανθάνουσα Αφήγηση.

³³⁹ Βλ. αφηγήσεις 2.9.9. – 2.9.12.

³⁴⁰ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Δ’, 214-215. (Αφήγηση 2.9.17.)

³⁴¹ Π.χ. αφηγήσεις 2.3.2. και 1.5.1. – 1.5.3.

Γενικότερα, μπορούμε να πούμε πως στις αφηγήσεις που δεν έχουν σαφή εσωτερικό στόχο, ο συγγραφέας καταφεύγει σε ‘εναλλακτικούς’ τρόπους εκφοράς. Με αυτό τον τρόπο η προσοχή του θεατή στρέφεται στο ‘πώς’ δίνεται η ιστορία και όχι στο ‘γιατί’.

Πρέπει να αναφερθεί ότι αυτό σχετίζεται και με την κατηγορία στην οποία ανήκει το έργο όπου εντοπίζεται μια αφήγηση. Έτσι, η ανάγκη της αιτιολόγησης των αφηγήσεων προβάλλει λιγότερο επιτακτική σε κατηγορίες έργων που χαρακτηρίζονται από περισσότερη ελευθερία στη δομή, αλλά και που δεν περιορίζονται από την επιδίωξη μιας αληθοφανούς αναπαράστασης.

Για παράδειγμα, οι λόγοι που ένας χαρακτήρας μέσα σε ένα Ρεαλιστικό έργο αφηγείται, υπόκεινται απαραίτητως σε έλεγχο, ενώ αφηγηματικά κομμάτια μπορούν πολύ ευκολότερα να ‘ενσωματωθούν’ μέσα σε μια Πολιτική Επιθεώρηση. Αυτό συμβαίνει γιατί η σπονδυλωτή και αποτελούμενη από ετερόκλητα κομμάτια – και ως προς την πλοκή αλλά και ως προς το ύφος – δομή μιας Επιθεώρησης, μπορεί να συμπεριλάβει και την αφήγηση στους τρόπους μετάδοσης των μηνυμάτων της. Η στόχευση των Πολιτικών έργων, εξάλλου, είναι η μετάδοση μηνυμάτων που διδάσκουν και όχι η μεταφορά μιας ιστορίας μέσω της πιστής αναπαράστασης της πραγματικότητας – κάτι που ισχύει στα Ρεαλιστικά έργα. Αυτός είναι, μάλλον, και ένας από τους λόγους που στην κατηγορία των Πολιτικών έργων εντοπίζεται ο μεγαλύτερος αριθμός αφηγήσεων που αποκλίνουν από την ‘απλή αφήγηση’ ως προς τον τρόπο εκφοράς τους³⁴².

Έχοντας δει την επικοινωνιακή λειτουργία των αφηγήσεων μέσα στα θεατρικά κείμενα, θα προχωρήσουμε στη συνέχεια στον δραματικό ρόλο που επιτελούν εντός των έργων. Στην ενότητα που ακολουθεί, συνεπώς, θα εξετάσουμε πως τα εν λόγω αφηγηματικά κομμάτια λειτουργούν ως ‘δομικά υλικά’ του έργου, και, επομένως, με ποιον τρόπο συμβάλλουν στην προώθηση της δραματικής πλοκής.

³⁴² Πρβλ. Πίνακα Β1, υποενότητα Β3.1.

Δ2. Η δραματική λειτουργία των αφηγήσεων στα έργα του Ιάκωβου Καμπανέλλη

Στο παραδοσιακό μυθιστόρημα³⁴³ η ‘σκηνή’ (μίμηση) – η αφηγηματική τεχνική κατά την οποία αποδίδονται πιστά τα λόγια των ηρώων – χρησιμοποιείται, συνήθως, για να μεταφέρει σημαντικά σημεία της ιστορίας. Σε αντίθεση με την ‘περιγραφή’ – η οποία παρέχει συμπληρωματικές πληροφορίες που σκιαγραφούν το περιβάλλον ή τους ήρωες – η ‘σκηνή’ και η ‘διήγηση’ (όταν η ιστορία δίνεται μέσω του αφηγητή), εξυπηρετούν στην εξέλιξη της δράσης. Συγκριτικά ανάμεσα στις δύο αφηγηματικές τεχνικές, η ζωντάνια και η αληθοφάνεια επιτυγχάνονται με μεγαλύτερη πληρότητα μέσω της ‘σκηνης’, παρά μέσω της ‘διήγησης’. Λογικά, επομένως, συμπεραίνουμε πως, συνειδητά, επιλέγεται αντί της ‘διήγησης’, για να μεταφέρει τα σημεία της δράσης που πρέπει να ‘εντυπωθούν’ εντονότερα στη συνείδηση του αναγνώστη.

Έχοντας ως αντικείμενό μας, όχι τη ‘σκηνή’ (ως αφηγηματική τεχνική) μέσα στη ‘διήγηση’ (αφηγηματικό κείμενο), αλλά τη ‘διήγηση’ (το αφηγηματικό κομμάτι), μέσα στη ‘σκηνή’ (το θεατρικό έργο), οδηγούμαστε στην αναζήτηση μιας αντιστρόφως ανάλογης σχέσης από αυτήν που προαναφέρθηκε. Μια πρώτη σκέψη, λοιπόν, μας κατευθύνει προς την πιθανότητα τα σημαντικά σημεία στην πλοκή ενός θεατρικού έργου να δίνονται μέσα από την αφήγηση. Η μέθοδος μέσω της οποίας θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε την πιο πάνω πιθανότητα, είναι να δούμε εάν η αφήγηση, ως τεχνική, εξυπηρετεί συγκεκριμένες ουσιώδεις ‘ανάγκες’ του θεατρικού κειμένου. Κατ’ επέκταση, θα προσπαθήσουμε να ελέγξουμε κατά πόσον οι αφηγήσεις – θεωρούμενες εδώ ως ‘δομικό υλικό’ του έργου – παρουσιάζουν μια συστηματοποιημένη εμφάνιση σε συγκεκριμένα σημεία. Κάτι τέτοιο, θεωρούμε, θα ενισχύσει την άποψη πως αποτελούν ένα εκ των ων ουκ άνευ ‘εργαλείο’ για τη σύσταση του κατασκευάσματος που ονομάζουμε θεατρικό έργο.

Θα ξεκινήσουμε με την παρουσίαση μιας παραδειγματικής δομής ενός θεατρικού έργου, βασιζόμενοι στη σχετική θεωρία του Γκούσταβ Φράιταγκ (Gustav Freytag). Στη συνέχεια θα εξετάσουμε την παρουσία συγκεκριμένων ‘τύπων’ αφηγήσεων σε καθορισμένα σημεία της δραματικής δομής.

³⁴³ Με τον όρο παραδοσιακό μυθιστόρημα εννοείται, εδώ, το μυθιστόρημα που ακολουθεί την κλασικότερη του μορφή (τη δεσπόζουσα κατά τον 18^ο αιώνα) και αφηγηματικούς τρόπους, προσπαθώντας να γίνει διάκριση σε σχέση με τις πειραματικότερες μορφές που αναπτύχθηκαν από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και έπειτα.

Δ2. α. Η ‘πυραμίδα’ του Φράιταγκ

Ο Γκούσταβ Φράιταγκ (Gustav Freytag), στο έργο του *Die Technik des Dramas* (1863), προτείνει ένα σχήμα συστηματοποίησης της δραματικής δομής, το οποίο θα γίνει μετέπειτα ευρέως γνωστό ως η ‘Πυραμίδα (ή το τρίγωνο) του Φράιταγκ’ (Freytag’s Pyramid). Ξεκινώντας από τη δομή της αρχαίας τραγωδίας, ο Φράιταγκ συνεχίζει αναφερόμενος στις τροποποιήσεις που αυτή υπέστη με την πάροδο του χρόνου, με ειδικότερες αναφορές στο θέατρο του Σαίξπηρ, αλλά και το σύγχρονό του γερμανικό θέατρο (θέτει ως ορόσημο τον Lessing³⁴⁴). Ορίζοντας το τελευταίο ως ‘μοντέρνο θέατρο’, υποστηρίζει πως η κάθε μία από τις πέντε πράξεις του, περιλαμβάνει ένα από τα μέρη του ‘παλαιότερου θεάτρου’: η πρώτη περιέχει την Εισαγωγή (Introduction), η δεύτερη την Κλιμάκωση της Δράσης (Rising Action), η τρίτη την Κορύφωση (Climax), η τέταρτη την Ανατροπή ή Κατάβαση (Return/Falling Action) και η πέμπτη την Καταστροφή ή Λύση (Catastrophe/Denouement).

Σε γενικές γραμμές, στο πρώτο μέρος, την Εισαγωγή, έχουμε την παρουσίαση του χώρου και του χρόνου της δράσης, των βασικών χαρακτήρων, καθώς και της αρχικής κατάστασης στην οποία βρίσκουμε τους χαρακτήρες. Εν συνεχεία, εντοπίζεται ένα σημείο κατά το οποίο ενεργοποιείται η δράση (Exciting force/Inciting incident). Στο πρώτο μέρος δηλαδή, είναι πιθανό να έχουμε και το πρώτο γεγονός από την αλυσίδα γεγονότων της Κλιμακούμενης δράσης, που συνεχίζεται στο δεύτερο μέρος. Το Σημείο ενεργοποίησης της δράσης δύναται βεβαίως να βρίσκεται και στην αρχή της δεύτερης Πράξης.

Στη δεύτερη ενότητα παρακολουθούμε τον κεντρικό ήρωα να είναι αντιμέτωπος με κάποια μορφή δύναμη. Πιθανότατα, κατά την Παρουσίαση ή το Σημείο ενεργοποίησης της δράσης έχει γίνει γνωστό κάτι το οποίο επιθυμεί ο ήρωας. Σε αυτήν την ενότητα έχουμε την αρχή της ρήξης ανάμεσα στον ήρωα και στη δύναμη που τον αποσοβεί από αυτό που επιθυμεί.

Η τρίτη Πράξη περιέχει τη σημαντικότερη, όπως αναφέρει ο Φράιταγκ, σκηνή του έργου. Εννοούμε την Κορύφωση, δηλαδή το ύψιστο σημείο αγωνίας ή αβεβαιότητας για την έκβαση της πλοκής. Είναι πιθανόν μέσα στο έργο να υπάρχουν περισσότερα από ένα σημεία Κορύφωσης, με το τελευταίο, συνήθως, να είναι το εντονότερο.

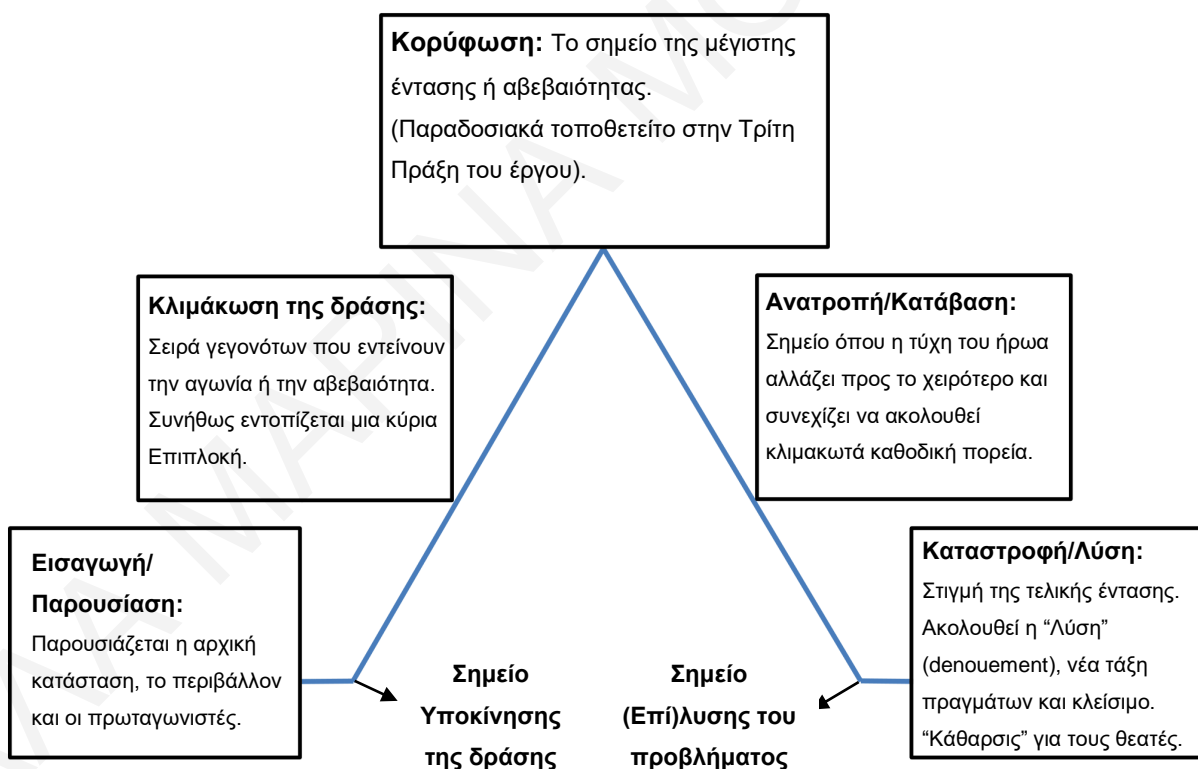
Ακολουθως, κατά την τέταρτη Πράξη έχουμε την Ανατροπή ή Κατάβαση, κατά την οποία η τύχη του ήρωα αλλάζει προς το χειρότερο. Σε αυτό το σημείο συνηθίζεται η

³⁴⁴ Ο Gotthold Ephraim Lessing (1729-1781) θεωρείται ένας από τους κορυφαίους γερμανούς δραματουργούς της εποχής του. Ο Freytag στην ανάλυση της θεωρίας του χρησιμοποιεί, μεταξύ άλλων, και το έργο του Lessing: *Emilia Galotti*, ως παράδειγμα.

ένταξη καινούριων προσώπων, τα οποία βοηθούν τη δράση να πάρει νέα τροπή. Συχνά, πριν την ολοκλήρωση της τέταρτης Πράξης ο ήρωας παρουσιάζεται να αναγνωρίζει τα αίτια της δυστυχίας του.

Λίγο πριν, ή κατά τη διάρκεια του Πέμπτου μέρους, έχουμε τη στιγμή της τελικής έντασης. Αυτό μπορεί να ταυτίζεται με την Καταστροφή του ήρωα. Το έργο κλείνει με την απαραίτητη Λύση, την επίλυση δηλαδή του προβλήματος (κάτι που σημαίνει συνήθως, πως ο ήρωας δε μπορεί να διεκδικήσει πλέον αυτό που επιθυμούσε, λόγω της τελειωτικής του ήττας – π.χ. του θανάτου του³⁴⁵). Εν τέλει επιτυγχάνεται η εγκατάσταση μιας νέας τάξης πραγμάτων. Με όρους της αρχαίας τραγωδίας, θεωρείται πως αυτή η τελευταία Πράξη, στοχεύει στην επίτευξη της ‘Κάθαρσις’ για τους θεατές.

Σχήμα 1: Βασισμένο στην ‘Πυραμίδα του Φράιταγκ’:

³⁴⁵ Τα έργα τα οποία θέτει ως σημεία αναφοράς ο Φράιταγκ είναι ‘τραγωδίες’, και επομένως το τέλος είναι ‘δραματικό’. Το ίδιο ισχύει και στα έργα που θα εξετάσουμε εμείς στη συνέχεια έχοντας ως βάση το συγκεκριμένο σχήμα. Δεν εννοούμε βεβαίως πως η έκβαση ενός έργου που ακολουθεί αυτό το μοτίβο δομής πρέπει απαραίτητως να είναι τραγική. Για παράδειγμα, το σχήμα του Φράιταγκ βρίσκει εφαρμογή σε έργα όπως οι κωμωδίες του Σαίξπηρ.

Δε θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως ένα τέτοιο σχήμα δομής είναι δυνατόν να εφαρμοστεί στο σύνολο των κειμένων του Ι. Καμπανέλλη. Κατ' ακρίβειαν είναι μάλλον δύσκολο στα περισσότερα από τα θεατρικά του έργα, να εντοπιστούν όλα τα μέρη που αναφέρονται στην Πυραμίδα του Φράιταγκ. Ένας κύριος λόγος είναι πως ο τρόπος που ο συγγραφέας χωρίζει τα έργα του σε ενότητες, ποικίλει. Ιδιαίτερα δε, σε κάποιες από τις κατηγορίες των έργων του Καμπανέλλη, επιλέγεται μια δόμηση που απέχει κατά πολύ από την 'παραδοσιακή' δραματική δομή – στην οποία αναφέρεται, και βρίσκει την τέλεια εφαρμογή της, η θεωρία του Φράιταγκ. Για παράδειγμα θα ήταν δύσκολη – αν όχι παράλογη – η προσπάθεια εφαρμογής αυτής της θεωρίας στις Πολιτικές Επιθεωρήσεις, τα Μεταθεατρικά ή τα Εσωτερικά έργα. Κάποια από αυτά τα έργα αποτελούνται από νοηματικά αυτόνομα κομμάτια, ενώ σε άλλα υπερτερεί η εσωτερική δράση έναντι της εξωτερικής, και έτσι ο εντοπισμός κομβικών σημείων της πλοκής είναι πολύ δυσκολότερο εγχείρημα.³⁴⁶

Για τον λόγο αυτό, θεωρούμε χρησιμότερο, στην παρούσα εξέταση, να εστιάσουμε στα Ρεαλιστικά έργα του Καμπανέλλη. Πρόκειται γι' αυτά που βρίσκονται πιο κοντά στην δομή των έργων τα οποία χρησιμοποιεί ως παραδείγματα ο γερμανός συγγραφέας και θεωρητικός. Δεν χωρίζονται, βεβαίως, στις καθιερωμένες πέντε Πράξεις της κλασσικής δραματουργίας, αλλά παρουσιάζουν μια ακολουθία δράσεων που προσιδιάζει στην πυραμίδα της δραματικής δομής. Σχεδόν όλα τα έργα αυτής της κατηγορίας χωρίζονται σε δύο Μέρη³⁴⁷, τα οποία με τη σειρά τους χωρίζονται σε 'Εικόνες'. Μια άλλη διαφορά είναι πως πρόκειται για πολυπρόσωπα έργα, στα οποία δεν είναι απαραίτητο να διακρίνονται ξεκάθαρα ένας ή δύο πρωταγωνιστές. Πρωταρχικός τους στόχος, άλλωστε, δε είναι να παρουσιάσουν την τραγική μοίρα του πρωταγωνιστή, αλλά να παρουσιάσουν το δράμα (αλλά και τα όνειρα και τις μικρές χαρές) μιας ολόκληρης κοινωνικής τάξης.

Ανεξάρτητα με τα σημεία στα οποία διαφοροποιούνται από τα έργα του Σαίξπηρ και των γερμανών δραματουργών του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα, στα Ρεαλιστικά έργα μπορούμε να διακρίνουμε τα πέντε σημεία του σχήματος του Φράιταγκ – και αυτό θα επιχειρήσουμε σε πρώτη φάση. Στη συνέχεια, όπου θεωρείται χρήσιμο, θα δίνονται παραδείγματα και από έργα άλλων κατηγοριών, εφόσον η δομή τους το επιτρέπει. Απώτερος στόχος σε αυτή την

³⁴⁶ Από κάποιους μελετητές, εξάλλου, η θεωρία του Φράιταγκ θεωρήθηκε παρωχημένη, ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, περιορίζοντας την εφαρμογή της στα έργα τα οποία αναφέρεται. [Πρβλ. Schutze, Martin, "Gustav Freytag: Theorist of the Drama and Playwright", *The Drama: A Quarterly Review of Dramatic Literature*, 9, February 1913, 3-28.] Η άποψή μας είναι πως στα πλαίσια του ρεαλιστικού θεάτρου, τουλάχιστον, η θεωρία αυτή μπορεί να έχει εφαρμογή μέχρι και στις μέρες μας. Τα σημεία της πυραμίδας, βέβαια, δεν είναι απαραίτητο να αντιστοιχούν στις πέντε Πράξεις του Σαίξπηρ και του γερμανικού θεάτρου του 18^{ου} και των αρχών του 19^{ου} αιώνα.

³⁴⁷ Εξαιρέση αποτελούν το *Η αυλή των θαυμάτων*, που χωρίζεται σε τέσσερα μέρη (τα οποία δε χωρίζονται σε επιμέρους Εικόνες), και το *Η γειτονιά των αγγέλων*, που αποτελείται από τρεις Πράξεις και εννιά Εικόνες.

υποενότητα είναι, εξάλλου, η εξέταση της λειτουργίας των αφηγηματικών κομματιών σε καθορισμένα σημεία του έργου. Επομένως, η εστίαση σε κάποια έργα δεν γίνεται με τη λογική ότι ανήκουν στην ίδια κατηγορία, αλλά επειδή παρουσιάζουν μια συστηματικότερη δομή, και έτσι επιτρέπουν την αναζήτηση μιας σταθερής παρουσίας αφηγήσεων σε συγκεκριμένα σημεία.

Θεωρούμε ωφέλιμο σε αυτή τη φάση, να δούμε πώς η ‘Πυραμίδα του Φράιταγκ’ εφαρμόζεται στην πλοκή ενός έργου, για να δοθεί μια συνολικότερη εικόνα του σχήματος. Το έργο *Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια*³⁴⁸ θεωρήθηκε καλό παράδειγμα, καθώς μπορούμε να ξεχωρίσουμε σ’ αυτό – ίσως ευκολότερα παρά σε οποιοδήποτε άλλο – μια κεντρική ηρωίδα: τη Στέλλα. Ο εντοπισμός ενός ή δυο βασικών χαρακτήρων σχετίζεται με μια παραδοσιακότερη μορφή δράματος και καθιστά δυνατή αυτού του είδους τη δομική ανάλυση.

Στην πρώτη εικόνα του έργου έχουμε την παρουσίαση του χώρου (το «Νυκτερινό κέντρο η Μαρία»), της βασικής ηρωίδας, αλλά και των ρόλων που οι άλλοι χαρακτήρες κατέχουν, σε σχέση πάντα με τη Στέλλα. Η Μαρία, λοιπόν παρουσιάζεται ως μια μητρική φιγούρα – σε θέση αρωγού – η Αννέτα ως η αντίζηλος, και ο Αλέκος ως ο νέος που είναι ερωτευμένος με τη Στέλλα. Η ίδια, όμως, έχει επιλέξει να διακόψει τη σχέση τους, αρνούμενη να αλλάξει τρόπο ζωής (στην ουσία: επάγγελμα) για να είναι μαζί του.

Η δεύτερη εικόνα αρχίζει με την παρουσίαση ενός νέου ήρωα που έρχεται για να ταράξει την υπάρχουσα κατάσταση και να ενεργοποιήσει την πλοκή. Η είσοδος του Μίλτου, λοιπόν, αποτελεί το ‘σημείο υποκίνησης της δράσης’. Η γνωριμία του με τη Στέλλα θα είναι ο άξονας γύρω από τον οποίο θα ξετυλιχτεί η ιστορία.

Οι σκηνικές οδηγίες αναφέρουν στην αρχή της τρίτης Εικόνας, πως έχουν μεσολαβήσει λίγες βδομάδες – επομένως βρίσκουμε τους χαρακτήρες σε μια κάπως τροποποιημένη κατάσταση. Πληροφορούμαστε τον θάνατο (ή την πιθανή αυτοκτονία) του Αλέκου, ενώ αντιλαμβανόμαστε πως ανάμεσα στη Στέλλα και τον Μίλτο έχει αναπτυχθεί μια ερωτική σχέση. Η εικόνα κλείνει με τον Μίλτο να προτείνει στη Στέλλα να παντρευτούν και αυτή να αποδέχεται την πρότασή του. Αυτή η συγκατάθεση της ηρωίδας έρχεται σε αντίθεση με την προηγούμενη στάση της απέναντι σε έναν ενδεχόμενο γάμο και τα όσα αυτό συνεπάγεται (δηλαδή να σταματήσει να εργάζεται ως τραγουδίστρια). Αυτό, σε συνάρτηση με το έντονο πάθος που φαίνεται να ενώνει τους δύο νέους, συντείνει στην κλιμάκωση της δράσης, καθώς και των στοιχείων της αβεβαιότητας και της αγωνίας. Έτσι κλείνει το πρώτο Μέρος του έργου. Σε ό,τι αφορά στο σχήμα του Φράιταγκ, βρίσκόμαστε στο τέλος της δεύτερης Πράξης.

³⁴⁸ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ε’, 19-92.

Στην πρώτη Εικόνα του δεύτερου Μέρους βρισκόμαστε στη μέρα του γάμου της Στέλλας και του Μίλτου. Σ' αυτό το Μέρος έχουμε την εισαγωγή δύο καινούριων χαρακτήρων ο ρόλος των οποίων θα οδηγήσει στην Κορύφωση, στο τέλος της Εικόνας. Αρχικά η γνωριμία του νεαρού Αντώνη με τη Στέλλα φαίνεται να ενισχύει τον δισταγμό της να παντρευτεί. Στη συνέχεια, η συνάντησή της με τη μητέρα του Μίλτου, θα την οδηγήσει στην απόφαση να μην πάει στην εκκλησία. Η ανακοίνωση της απόφασής της φέρνει την Κορύφωση. Η ενότητα κλείνει με τον Μίλτο έξαλλο επί σκηνής, στο κορυφαίο σημείο αβεβαιότητας για την έκβαση της ιστορίας.

Στην επόμενη Εικόνα έχουμε την Κατάβαση. Η τύχη της Στέλλας έχει πάρει άλλη τροπή μετά τη ματαίωση του γάμου. Η ελπίδα μιας ευτυχισμένης συμβίωσης με τον Μίλτο έχει απομακρυνθεί, ενώ μια δεύτερη συνάντησή της με τον Αντώνη, προκαλεί τον φόβο μιας ενδεχόμενης επανάληψης της ιστορίας. Η εικόνα κλείνει με την Αννέτα να αποκαλύπτει πως η Μαρία θέλει να στείλει τη Στέλλα μακριά, για να αποτρέψει, υποθέτουμε, μια πιθανή επερχόμενη καταστροφή.

Η τρίτη και τελευταία Εικόνα του δεύτερου Μέρους είναι η συντομότερη του έργου. Σε αυτήν έχουμε τη 'στιγμή της τελικής έντασης' και της Καταστροφής της ηρωίδας. Πρόκειται για την τελευταία συνάντηση των δύο εραστών και τη δολοφονία της Στέλλας από τον Μίλτο. Λόγω της συντομίας της Εικόνας, αλλά και του γεγονότος ότι οι δύο χαρακτήρες βρίσκονται μόνοι στη σκηνή, απουσιάζει το κομμάτι της εγκατάστασης μιας νέας πραγματικότητας. Ο συγγραφέας επιλέγει να τελειώσει το έργο του στο σημείο ακριβώς της δολοφονίας της Στέλλας, στο σημείο δηλαδή της Επί(λυσης). Με την απουσία της όποιας δράσης μετά τον θάνατο της πρωταγωνίστριας το έργο κλείνει με την προσοχή στραμμένη πάνω της και με την αίσθηση πως ό,τι θα ακολουθήσει είναι ελάχιστος σημασίας.

Σε έναν πολύ μεγάλο βαθμό το σχήμα του Φράιταγκ μπορεί να εφαρμοστεί και στα άλλα έργα της κατηγορίας των Ρεαλιστικών. Δεν αποκλείεται, βεβαίως, το μοτίβο αυτό να είναι αναγνωρίσιμο και σε έργα άλλων κατηγοριών (για παράδειγμα στην Πολιτική αλληγορία *Το παραμύθι χωρίς όνομα*). Στα περισσότερα, δε, από τα έργα μπορούν να εντοπιστούν τα τρία κομβικά σημεία του σχήματος, η Παρουσίαση, η Κορύφωση και η Λύση – με τις, όποιες, έστω, παραλλαγές τους³⁴⁹.

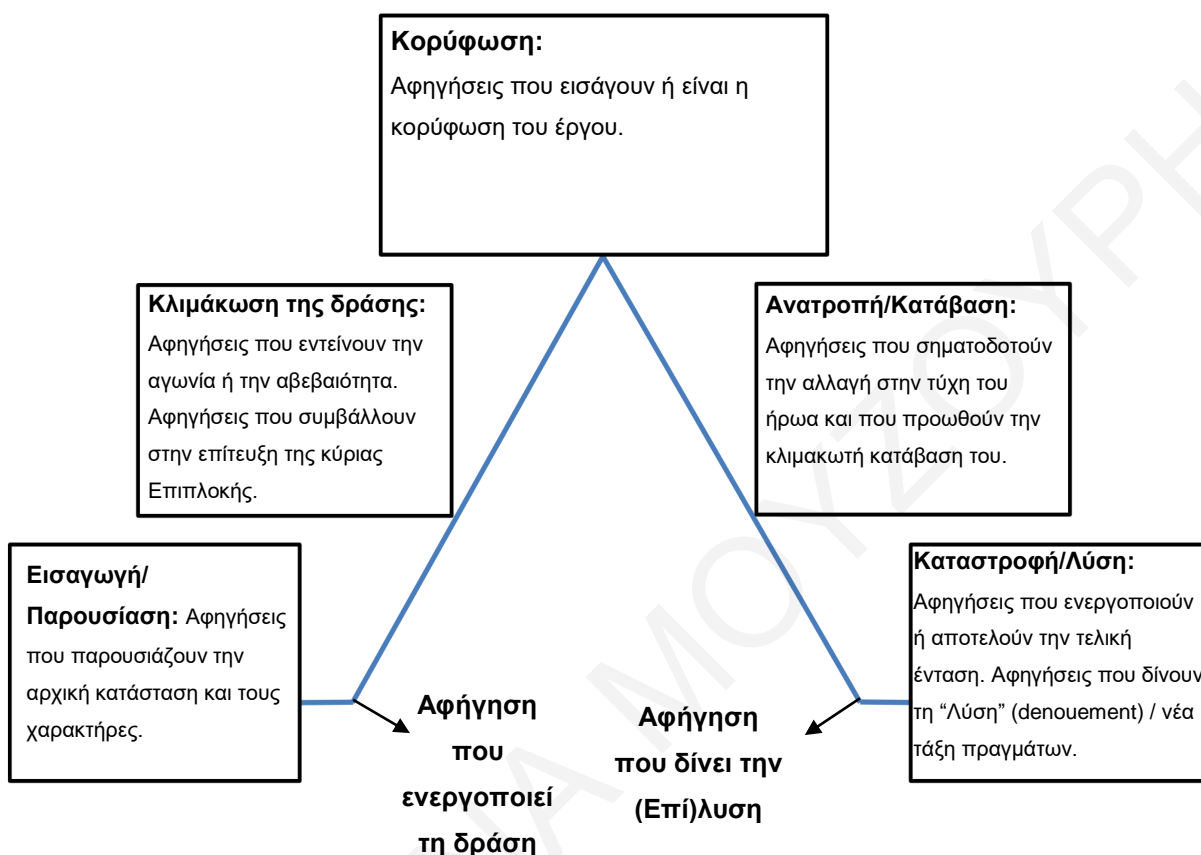
³⁴⁹ Εξαιρούνται τα έργα με σπονδυλωτή δομή.

Δ2.β. Προς αναζήτηση συστηματικής εμφάνισης αφηγήσεων: Η δραματουργική τους λειτουργία

Στο σημείο αυτό θα δούμε κατά πόσον παρατηρείται μια συστηματική εμφάνιση αφηγηματικών κομματιών σε συγκεκριμένα σημεία της δραματικής δομής και – στην περίπτωση που αυτό ισχύει – ποια είναι η δραματική λειτουργία που επιτελούν. Θεωρούμε πως από τις πολυάριθμες αφηγήσεις που βρίσκουμε στα θεατρικά κείμενα, μόνο κάποιες έχουν έναν ‘άμεσο δομικό’ ρόλο, ενώ οι υπόλοιπες έχουν απλώς μια ενδο-δραματική επικοινωνιακή ή μίαν ατμοσφαιρική λειτουργία. Και αυτές, βεβαίως, έχουν ένα ‘έμμεσο δομικό’ ρόλο, εφόσον ‘δομούν’ τους χαρακτήρες ή την ατμόσφαιρα του έργου.

Για παράδειγμα οι αφηγήσεις του Ιορδάνη στο *Η αυλή των θαυμάτων*, επιτελούν μια ατμοσφαιρική λειτουργία, αναφερόμενες στη ζωή των χαρακτήρων με έναν αλληγορικό τόνο. Ταυτόχρονα, δε, αποτελούν τον βασικό τρόπο παρουσίασης του αφηγητή ως χαρακτήρα. Για τις αφηγήσεις ως τρόπο δόμησης των χαρακτήρων θα αναφερθούμε σε μεταγενέστερο σημείο (βλ. υποενότητα Δ3.ε.). Εδώ θα επικεντρωθούμε στις αφηγήσεις που συντείνουν στην επίτευξη του δραματικού στόχου που τίθεται στο κάθε μέρος του σχήματος του Φράιταγκ. Υποστηρίζουμε, λοιπόν, πως στα Ρεαλιστικά έργα του Καμπανέλλη εντοπίζονται αφηγήσεις που λειτουργούν με τον τρόπο που αναφέρεται στο παρακάτω σχήμα (Σχήμα 2).

Σχήμα 2: Θέση αφηγήσεων και η δραματική τους λειτουργία:

Στην αρχή του έργου έχουμε συχνά αφηγήσεις που προσφέρουν στον θεατή πληροφορίες για την αρχική κατάσταση – εκείνην, δηλαδή, που αντικρίζει με το άνοιγμα της αυλαίας. Αυτό επιτυγχάνεται, συχνά, μέσω αφηγήσεων αναμνήσεων και αυτό(βιογραφιών), που δίνουν το ιστορικό του χώρου ή/και των χαρακτήρων. Ένα τέτοιο παράδειγμα έχουμε στο *Ο δρόμος περνά από μέσα*, όπου μέσα από μίαν αυτοβιοαφήγηση – ή, αλλιώς, μέσα από μια σειρά αφηγήσεων αναμνήσεων – σκιαγραφείται τόσο ο χαρακτήρας του Ποριώτη, όσο και η αρχοντική κατοικία που θα αποτελέσει το χώρο δράσης του έργου³⁵⁰.

Παρομοίως στην αρχή του έργου *Η γειτονιά των αγγέλων* δίνεται, μέσα από μια σειρά μεταφορών εμπειριών και αφηγήσεων ονείρων, η προϊστορία του έργου: ο θάνατος ενός νέου εξαιτίας του έρωτά του με μίαν κοπέλα ανώτερης κοινωνικής τάξης³⁵¹. Η ιστορία που συντίθεται απ' αυτήν τη σειρά αφηγήσεων, ορίζει την κοινωνική θέση των χαρακτήρων, τη μεταξύ τους σχέση, την κοινωνική πραγματικότητα που παρουσιάζει το έργο, αλλά και προοικονομεί την εξέλιξη της πλοκής. (Οι αφηγήσεις στην αρχή του έργου

³⁵⁰ Βλ. αφήγηση 1.1.8.

³⁵¹ Βλ. αφηγήσεις 1.3.7.,1.3.8. και 1.10.75.

σ' αυτή την περίπτωση, πέραν του άμεσου δομικού τους στόχου, συμβάλλουν και στη 'δόμηση' της ατμόσφαιρας του έργου, καθώς εισάγουν εξαρχής το αίσθημα του φόβου για την τύχη των πρωταγωνιστών.)

Ένα αφηγηματικό κομμάτι μπορεί να αποτελέσει και το 'Σημείο κινητοποίησης της δράσης'. Ένα τέτοιο παράδειγμα συναντάμε στο έργο *Το παραμύθι χωρίς όνομα*³⁵². Εδώ η παρουσίαση της αρχικής κατάστασης γίνεται πρώτα μέσα από ένα αφηγηματικό τραγούδι³⁵³ και εν συνεχεία μέσα από τον διάλογο. Στην πρώτη Εικόνα έχουμε τους επί σκηνης χαρακτήρες να βρίσκονται σε μια τελματική κατάσταση νωθρότητας και αδράνειας. Η δράση εκκινείται με την είσοδο ενός νέου χαρακτήρα – και την αφήγησή του. Έτσι όταν η Μαρία αφηγείται την ιστορία του πατέρα της ζητώντας βοήθεια, επιτυγχάνει να πείσει το Βασιλόπουλο να αναλάβει δράση, και έτσι ξεκινά η πλοκή του έργου³⁵⁴.

Αναφερθήκαμε στο ότι τα Ρεαλιστικά είναι πολυπρόσωπα έργα. Επιπλέον σε πολλά από αυτά δεν υπάρχει ένας κεντρικός χαρακτήρας, αλλά αντιθέτως παρακολουθούμε τις περιπέτειες των χαρακτήρων ως συνόλου – αλλά και του καθενός ξεχωριστά. Για τον λόγο αυτό, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως εντοπίζονται περισσότερα από ένα 'σημεία ενεργοποίησης' της δράσης – με το κάθε ένα να αφορά στην προσωπική ιστορία ενός χαρακτήρα, ή ενός υποσυνόλου των χαρακτήρων. Στο *Η αυλή των θαυμάτων*, επί παραδείγματι, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως η δράση ενεργοποιείται με την είσοδο του Στράτου, του νέου ένοικου της 'αυλής', καθώς πρόκειται για τον χαρακτήρα που θα ταράξει τις ζωές της Όλγας (με την οποία θα αναπτύξει δεσμό), αλλά και του Στέλιου (του άντρα της Όλγας). Μια δεύτερη στιγμή ενεργοποίησης της δράσης, όμως, έχουμε και με την αφήγηση του Στέλιου, λίγο αργότερα.³⁵⁵ Η αφήγηση καταφέρνει να δημιουργήσει το 'θέλω' του αποδέκτη (του Μπάμπη), και επομένως να κινητοποιήσει τη δική του δράση. Στην ουσία η αφήγηση αυτή θα αποτελέσει την αφετηρία της προσωπικής ιστορίας του Μπάμπη μέσα στο έργο, η οποία θα διανύσει τη δική της παράλληλη – αλλά και διαπλεκόμενη με εκείνες των άλλων χαρακτήρων – πορεία. Έτσι, οι ιστορίες των χαρακτήρων διασταυρώνονται και αλληλοσυμπληρώνονται, συγκροτώντας μαζί τη συνολική πλοκή του έργου.

³⁵² Το έργο έχει ενταχτεί στην κατηγορία των Πολιτικών. Αξίζει να αναφερθεί πως οι Πολιτικές Αλληγορίες, δηλαδή *Το παραμύθι χωρίς όνομα* και το *Ο μπαμπάς ο πόλεμος* – σε αντίθεση με τις Πολιτικές Επιθεωρήσεις – έχουν δομή που προσφέρεται για να εξεταστεί με βάση τη θεωρία του Φράιταγκ (παρά τις όποιες αποκλίσεις τους από αυτό το μοντέλο).

³⁵³ Αφήγηση 2.3.1.

³⁵⁴ Αφήγηση 1.10.15.

³⁵⁵ Αφήγηση 1.8.2.

Γενικότερα, οι αφηγήσεις που βρίσκονται στις πρώτες Εικόνες των έργων επιτελούν τις εξής δραματικές λειτουργίες: παρουσιάζουν το περιβάλλον, εισάγουν κάποιον χαρακτήρα ή ενεργοποιούν τη δράση.

Σ' ένα επόμενο στάδιο της πλοκής των έργων, συναντούμε κατ' επανάληψη αφηγήσεις που συμβάλλουν στην ένταση της αγωνίας και της αβεβαιότητας για το ποια θα είναι η συνέχεια της ιστορίας. Αυτό μπορεί να γίνεται υπό τη μορφή μιας αφήγησης που εισάγει έναν καινούριο χαρακτήρα, η παρουσία του οποίου προκαλεί τα εν λόγω συναισθήματα στον θεατή. Κάτι τέτοιο έχουμε στο *Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια* όπου μέσα από μια σύντομη αφήγηση-ανάκριση³⁵⁶, γίνεται η γνωριμία των δύο βασικών ηρώων (Στέλλας και Μίλτου), η σχέση των οποίων θα αποτελέσει τον άξονα της πλοκής. Παράλληλα, παρουσιάζεται ο χαρακτήρας του Μίλτου, και του δίνεται το στίγμα του παρορμητικού και ατρόμητου νέου, δημιουργώντας ευθύς εξ' αρχής στους θεατές την αγωνία για τα όσα είναι ικανός να κάνει.

Στην αρχή του δεύτερου Μέρους του *Εβδομη μέρα της δημιουργίας*, έχουμε και πάλι αφήγηση που εντείνει την αγωνία, μόνο που εδώ δε συστήνει κάποιον καινούριο χαρακτήρα. Εννοούμε τη μεταφορά εμπειρίας από τη Χριστίνα³⁵⁷. Εδώ η επίταση της αγωνίας επιτυγχάνεται επειδή οι θεατές γνωρίζουν πως πρόκειται για ψευδή αφήγηση – έχοντας παρακολουθήσει, πιο πριν, τα όσα έχουν συμβεί. Το ψέμα της Χριστίνας ανασκευάζει, στην ουσία, τη σκηνή της Επιπλοκής (αποτυχία του Αλέξη)³⁵⁸, που έχει προηγηθεί. Η αποκατάσταση της αλήθειας θα έρθει στην επόμενη Εικόνα, όπου συναντούμε την Ανατροπή³⁵⁹ (σημείο κατά το οποίο ο Αλέξης αποφασίζει να αλλάξει στάση ζωής). Τόσο το σημείο της Επιπλοκής, όσο και αυτό της Ανατροπής, αντλούν μεγάλο μέρος της δυναμικής τους από τη συγκεκριμένη αφήγηση.

Παρενθετικά σε αυτό το σημείο θα ήταν καλό να αναφέρουμε, πως το μοτίβο μιας ψευδούς αφήγησης η οποία ανασκευάζεται σε ένα μεταγενέστερο στάδιο μέσα στο έργο (μέσα από μια αφήγηση ή έναν διάλογο που αποκαθιστά την αλήθεια), αναδεικνύεται και αλλού σε ρυθμιστικό παράγοντα της αγωνίας (σασπένς). Η δραματουργική λειτουργία μιας αφήγησης που έχει τη δύναμη να μεταχειρίζεται την αλήθεια και το ψέμα, και επομένως, τη γνώση και την άγνοια – τόσο του εσωτερικού όσο και του εξωτερικού αποδέκτη της, είναι σημαντικότερη. Είναι σαφές πως τέτοιες αφηγήσεις είναι δυνατό να χρησιμοποιηθούν στην πραγμάτωση του σημείου της Ανατροπής – αφού δημιουργούν ή ενισχύουν μια λανθασμένη εντύπωση, η οποία ακολούθως αναιρείται. Ψευδείς αφηγήσεις

³⁵⁶ Αφήγηση 2.4.6.

³⁵⁷ Αφήγηση 1.10.7.

³⁵⁸ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Β', 58-62.

³⁵⁹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Β', 73-82.

με καίρια δραματουργική λειτουργία συναντάμε επίσης στα έργα *Η γειτονιά των αγγέλων*³⁶⁰ και *Πάροδος Θηβών*³⁶¹.

Η Κορύφωση του έργου είναι σχεδόν πάντα συνδεδεμένη με κάποια αφήγηση. Μια πιθανότητα είναι, της Κορύφωσης να προηγείται μια αφήγηση η οποία ‘τροφοδοτεί’ με κάποιον τρόπο αυτήν τη στιγμή της υπέρτατης έντασης. Για παράδειγμα στο έργο *Ο μπαμπάς ο πόλεμος* μια σύντομη μεταφορά είδησης προκαλεί την αλλαγή της στάσης της μίας από τις δύο αντιμαχόμενες δυνάμεις του έργου (του λαού της Χίου) και έτσι οδηγεί σε αυτό το κομβικό σημείο της πλοκής³⁶².

Είναι, ωστόσο, συχνότερο φαινόμενο μια αφήγηση να είναι η Κορύφωση της δράσης. Στο *Η γειτονιά των αγγέλων* έχουμε μια αφήγηση-ανάκριση που αποτελεί τη δεύτερη – και μεγαλύτερη – κορύφωση του έργου.³⁶³ Έχει προηγηθεί μια πρώτη σκηνή Κορύφωσης στην πρώτη Εικόνα της ίδιας Πράξης (δεύτερη), κατά την οποία η Ξένια έρχεται σε ανοικτή ρήξη με τους ανθρώπους της κοινωνικής τάξης του αγαπημένου της, Αντρέα. Εδώ έχουμε τη ρήξη ανάμεσα στους δύο εραστές.

Μια αφήγηση που ανήκει στην κατηγορία των αφηγήσεων-ανακρίσεων, αποτελεί και στο έργο *Ο δρόμος περνά από μέσα*, την Κορύφωση. (Πρόκειται μάλιστα για αφήγηση με παρόμοιο περιεχόμενο³⁶⁴). Ο τρόπος εκφοράς αυτών των αφηγήσεων είναι διαλογικός, και επομένως απαιτεί την αλληλεπίδραση των χαρακτήρων, κάτι που από μόνο του προσδίδει μιαν άλλη δυναμική στη σκηνή. Επιπλέον, η διαδικασία με την οποία εκμαιεύεται η ιστορία από τον αφηγητή-ανακριτή, και η ψυχολογική πίεση υπό την οποία βρίσκεται ο αφηγητής-ανακρινόμενος, καθιστούν αυτού του τύπου τη σκηνή, καταλληλότερη μορφή πραγμάτωσης της Κορύφωσης. (Εξάλλου, στη σύγχρονη δραματουργία, η Κορύφωση της πλοκής αντιστοιχεί συχνά σε μια συναισθηματική κορύφωση στην οποία υπόκειται ο πρωταγωνιστής). Βλέπουμε, λοιπόν, πως μια συνύπαρξη αφήγησης και διαλόγου – όπως αυτήν που συναντάμε στις αφηγήσεις-ανακρίσεις – αποδεικνύεται άριστο μέσο εκφοράς του πιο σημαντικού σημείου στη δομή ενός θεατρικού έργου.

Σε αρκετά από τα έργα συναντάμε μετά από την Κορύφωση, μια αφήγηση μέσα από την οποία κάποιος χαρακτήρας επιχειρεί να δικαιολογήσει τη στάση του και να κερδίσει τη συμπάθεια του ακροατή του. Με την εν λόγω στάση του (τα λόγια ή τις πράξεις του) ο χαρακτήρας είχε συμβάλει στην Κορύφωση, ενώ πιθανόν να διαφαίνεται

³⁶⁰ Αφήγηση 1.9.33.

³⁶¹ Αφήγηση 1.2.75.

³⁶² Αφήγηση 1.9.19.

³⁶³ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Θ', 72-76. (Αφηγήσεις 2.4.17 – 2.4.18.)

³⁶⁴ Αφήγηση 2.4.8.

ήδη πως φέρει μερίδιο ευθύνης για την επικείμενη Καταστροφή. Οι αφηγήσεις σ' αυτό το σημείο είναι συνήθως αναδρομές στο μακρινότερο παρελθόν (αφηγήσεις αναμνήσεων), οι οποίες αναφέρονται σε κάποιο περιστατικό που επηρέασε τον τρόπο συμπεριφοράς του συγκεκριμένου χαρακτήρα. Στο *Έβδομη μέρα της δημιουργίας*, παραδείγματος χάριν, μια εξομολογητικής φύσης αφήγηση ανάμνησης³⁶⁵, θα επηρεάσει τη συμπεριφορά και τις αποφάσεις του κεντρικού ήρωα και, εν τέλει, θα οδηγήσει στην Καταστροφή του. Ο Γιάννης, ο αφηγητής, είναι ένας δευτερεύων χαρακτήρας, αλλά ο λόγος του θα έχει άμεσο αντίκτυπο στην τύχη του πρωταγωνιστή, Αλέξη.

Μια αντίστοιχη περίπτωση αφήγησης έχουμε και στο έργο *Η αυλή των θαυμάτων*, από έναν, επίσης, δευτερεύοντα χαρακτήρα – την Αννιτώ. Εδώ η Αννιτώ μέσα από τον προηγούμενο λόγο της έχει 'σπρώξει' τον Στέλιο προς την Καταστροφή του. Εδώ, συναισθανόμενη το αποτέλεσμα που μπορεί να έχουν τα λόγια της, χρησιμοποιεί την αφήγησή της ως μέσο για να κερδίσει τη συμπάθεια του άλλου χαρακτήρα που βρίσκεται στη σκηνή (του Ιορδάνη) – αλλά και των θεατών. Το περιεχόμενο της αφήγησης – αντίθετα με την αφήγηση του Γιάννη που αναφέραμε πιο πάνω – είναι άσχετο με την κύρια πλοκή του έργου. Παρουσιάζει, όμως, μια πιο τρωτή – και επομένως πιο συμπαθή – εικόνα της αφηγήτριας, και αιτιολογεί, σε κάποιο βαθμό, την πικρία με την οποία αντιμετωπίζει τους άλλους χαρακτήρες.³⁶⁶

Εν συνεχεία, στο σχήμα του εξετάζουμε συναντάμε αφηγήσεις που ενεργοποιούν, ή και αποτελούν, το Σημείο τελικής έντασης ή την Καταστροφή του ήρωα. Ένα τέτοιο παράδειγμα βρίσκουμε στο *Η γειτονιά των αγγέλων*, όπου μια ψευδής αφήγηση, που στοχεύει στο να δοκιμάσει τον αποδέκτη της, γίνεται η αιτία της καταστροφής του. Ο Χρήστος, λοιπόν, αφηγείται ένα υποτιθέμενο δυστύχημα του Αντρέα στην αγαπημένη του Ξένια, θέλοντας να ελέγξει τα αισθήματά της. Αυτό θα οδηγήσει στην αυτοκτονία της Ξένιας – δηλαδή στην τελική στιγμή έντασης³⁶⁷.

Στο *Η αυλή των θαυμάτων*, η λανθάνουσα αφήγηση δια στόματος Μπάμπη, είναι αυτουσίως το τελευταίο Σημείο έντασης στο έργο. Πρόκειται για τη μεταφορά ενός γεγονότος (του θανάτου του Στέλιου) που έχει διαδραματιστεί εκτός σκηνής, και εκφωνείται υπό μορφή επίθεσης προς την Όλγα (την οποία ο Μπάμπης θεωρεί ως τη βασική υπεύθυνη για το θάνατο του φίλου του): «Εσύ κι ο αγαπητικός σου τον κάματε να πέσει απ' το νταμάρι... [...] Και γω τον είδα λιωμένο, ζουπηγμένο πάνω στα χαλίκια του νταμαριού μες τα αίματα...»³⁶⁸

³⁶⁵ Αφήγηση 1.2.3.

³⁶⁶ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Α', 158-160.

³⁶⁷ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Θ', 90-92.

³⁶⁸ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Α', 178.

Τέλος, σε κάποια από τα έργα μπορούμε να εντοπίσουμε ένα αφηγηματικό κομμάτι το οποίο στόχο έχει να προσφέρει μια μορφή ‘κλεισίματος’. Τέτοιου είδους αφηγήσεις φαίνεται να συμβάλουν ιδιαίτερος στην επίτευξη αυτού, που στο σχήμα του Φράιταγκ συναντάμε ως ‘Denouement’ (όρος που μπορεί να αποδοθεί στα Ελληνικά ως λύση, αποτέλεσμα ή επίλογος), και που συνδέεται με την έννοια μιας νέας τάξης πραγμάτων – δηλαδή της κατάστασης με την οποία κλείνει το έργο. Οι αφηγήσεις που εξυπηρετούν αυτόν τον σκοπό, συχνά εκφωνούνται από δευτερεύοντες χαρακτήρες³⁶⁹. Ένα παράδειγμα είναι η συντομότερη αφήγηση του Λάλα³⁷⁰, που έπεται της Καταστροφής στο *Η γειτονιά των αγγέλων*. Πρόκειται για μια αναδρομή σε περιστατικό που τοποθετείται χρονικά μόλις πριν την αρχή της πλοκής του έργου, και αποτελεί ένα είδος ‘μνημόσυνου’ στην Ξένια. Αυτό που επιτυγχάνεται είναι να δοθεί η αίσθηση ότι κλείνει ένας κύκλος – αυτός της ερωτικής ιστορίας της Ξένιας και του Αντρέα – και ότι εγκαθίσταται και πάλι η ‘τάξη’, την οποία είχε διαταράξει αυτή τη ιστορία.

Μια ανάλογη λειτουργία επιτελεί και η αφήγηση πιθανής ιστορίας με τη οποία κλείνει το *Ο δρόμος περνά από μέσα*³⁷¹ κατά την οποία αυτή η νέα τάξη πραγμάτων δίνεται μέσα από το τι ο αφηγητής (χαρακτήρας που και πάλι είχε, ως επί το πλείστον, ρόλο παρατηρητή της δράσης) πιστεύει πως θα συμβεί στο μέλλον. Αντίστοιχη περίπτωση αποτελεί η λανθάνουσα αφήγηση πιθανής ιστορίας του Διπλωμάτη λίγο πριν το τέλος του *Οδυσσέα γύρισε σπίτι*, μέσα από την οποία μαθαίνουμε τι είναι προγραμματισμένο για το μέλλον του Οδυσσέα.³⁷² Τέτοιες αφηγήσεις δίνουν τη δυνατότητα προβολής της ιστορίας που θα διαδραματιστεί μετά το τέλος του έργου, μέσα στο ίδιο το έργο. Παρά την αβεβαιότητα που παραμένει για το αν αυτές οι ιστορίες θα πραγματοποιηθούν, οι αφηγήσεις πιθανής ιστορίας αποτελούν μια αρτιότερη παρουσίαση της ‘νέας τάξης πραγμάτων’.

Οι ‘τύποι’ αφηγήσεων που αναγράφονται στο Σχήμα 2, δεν εμφανίζονται απαραίτητως όλοι, σε όλα τα έργα του Καμπανέλλη που παρουσιάζουν μια δομή όμοια με αυτή στο Σχήμα 1. Αναντίλεκτα, όμως, η εμφάνισή τους μπορεί να χαρακτηριστεί συστηματική, ενώ οι λειτουργίες τους βρίσκονται σε συμφωνία με το σχήμα του Φράιταγκ. Αυτό μας επιτρέπει να υποστηρίξουμε πως οι αφηγήσεις επωμίζονται μεγάλο μέρος της δόμησης της δραματικής πλοκής.

³⁶⁹ Πρβλ Genette, Gérard, *Narrative Discourse: An Essay in Method*, tr. Lewin, E. Jane, Cornell University Press, Ithaca, New York 1980, 186: “Outside observation of events” (Εξωτερική παρατήρηση των γεγονότων: ένας δευτερεύων χαρακτήρας λέει την ιστορία).

³⁷⁰ Αφήγηση 1.2.99.

³⁷¹ Αφήγηση 1.2.11.

³⁷² Αφήγηση 1.2.6.

Τέλος, αξίζει να επισημανθεί, εκ νέου, πως στο Κορυφαίο σημείο της δράσης, υπάρχει συνήθως μια σύζευξη αφήγησης και διαλόγου, υπό τη μορφή ενός αφηγηματικού κομματιού με διαλογικό τρόπο εκφοράς – παραδείγματος χάριν μιας αφήγησης-ανάκρισης. Αντιλαμβανόμαστε, συνεπώς, πως ακόμα και στις περιπτώσεις όπου η δράση απαιτεί τη δυναμική της σύγκρουσης ανάμεσα στους χαρακτήρες – δηλαδή του διαλόγου – δεν παύει να χρήζει και της έντασης που προσδίδει το χρονικό βάθος (η αναφορά στο παρελθόν) – το οποίο χαρίζει η αφήγηση. Έτσι ως μέθοδος επιλέγεται αυτή η κεκαλυμμένη αφήγηση, που δεν παύει, ωστόσο, να είναι αφήγηση.

Εξετάζοντάς, λοιπόν, την αρχική μας υπόθεση – ότι τα σημαντικά σημεία της πλοκής πιθανόν να δίνονται μέσω της αφήγησης – βλέπουμε πως κάτι τέτοιο είναι απόλυτο, και επομένως επικίνδυνα απλουστευτικό. Ισχύει, εντούτοις, σε έναν σημαντικό βαθμό. Θα ήταν, ίσως, ορθότερο να πούμε πως τα κομβικά σημεία αλλά και η κύρια Κορύφωση ενός έργου μπορούν να επιτευχθούν και μέσα από μίαν αφήγηση, αλλά, βεβαίως, και μέσα από μια σκηνή – ιδανικά, δε, μέσα από τη σύζευξη των δύο.

Επίμετρο

Κλείνοντας αυτήν την ενότητα, θεωρήθηκε απαραίτητη μια σύντομη αναφορά στη λειτουργία της ‘αποσιωπημένης’ αφήγησης. Στο μονόπρακτο *Γράμμα στον Ορέστη* το γράμμα που διαβάζει επί σκηνής η Κλυταιμνήστρα αποσκοπεί στο να διαβαστεί κάποτε από τον γιο της. Στις αφηγήσεις που περιέχει αυτό το υποτιθέμενο γράμμα, και που οι θεατές ακούνε σε αυτόν τον ιδιότυπο μονόλογο, ανασκευάζεται η γνωστή εκδοχή της ιστορίας της Κλυταιμνήστρας, του Αίγισθου και του Αγαμέμνονα. Μέσα από τις αφηγήσεις της η μονολογίστρια μετουσιώνεται από θύτη σε θύμα. Το γεγονός ότι ο Ορέστης δεν είναι παρών στην ανάγνωση και εμφανίζεται στη σκηνή στο τέλος του έργου, χωρίς να λάβει το μήνυμα που προοριζόταν για αυτόν, καθορίζει την έκβαση του μονόπρακτου. Εδώ, λοιπόν, ο συγγραφέας επιλέγει να μην ακουστεί η αφήγηση και έτσι το έργο τελειώνει με τη δολοφονία της ηρωίδας. Αν το μήνυμα είχε φτάσει έγκαιρα στον αποδέκτη του, θα είχε τη δύναμη να σώσει τον πομπό. Αυτό επιβεβαιώνεται στο *Ο δείπνος* – μονόπρακτο που αποτελεί τη συνέχεια του *Γράμμα στον Ορέστη* – μέσα από το λόγια του Ορέστη: «...με τη φόρα που είχα έγειρα στο τραπέζι και είδα στα φύλλα τ’ όνομα μου “Ορέστη, αγαπημένε μου γιε...” γύρισα να σε δω... με κοίταξες... ένιωσα σα να με αγκαλιάζεις και γονάτισα [...] οι άλλοι έξω τρέχανε και φωνάζανε “πάει η σκύλα, πάει η κακούργα...” καταχαρούμενοι...! [...] ... εμείς διαβάζαμε το γράμμα της, αυτοί μας

γυρεύανε και χτυπούσανε συνέχεια τις πόρτες με τις γροθιές τους...»³⁷³. Ο λόγος που ο Ορέστης και η Ηλέκτρα δε μπορούν να χαρούν με την επιτυχία του σχεδίου τους, είναι γιατί η αφήγηση της μητέρας τους έχει ανατρέψει τα κίνητρά τους. Εάν, επομένως, το μήνυμα αυτό έφτανε εν καιρώ, η απόληξη της ιστορίας θα ήταν διαφορετική.

Δ3. Η ‘κυριαρχία’ της αφήγησης επί του θεατρικού κειμένου

Έχουμε εξετάσει, στην ενότητα που έχει προηγηθεί, τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει η αφήγηση στη δόμηση της πλοκής του θεατρικού έργου. Σε αυτή την ενότητα θα δούμε κάποια επιμέρους πεδία ‘κυριαρχίας’ της αφήγησης εντός του θεατρικού κειμένου. Θέλοντας να αποτρέψουμε την όποια παρανόηση, εξηγούμε πως, μιλώντας για ‘κυριαρχία της αφήγησης’ δεν εννοείται (ή υπονοείται), πως το διαλογικό μέρος του θεατρικού κειμένου είναι ήσσονος σημασίας σε σχέση με το αφηγηματικό. Όπως έχουμε δει – σε ό,τι αφορά, αν μη τι άλλο, στη δομή – το θεατρικό έργο συντίθεται μέσα από τη συνύπαρξη και αλληλοσυμπλήρωση των δύο. Στόχος λοιπόν εδώ, είναι να παρουσιαστούν κάποιες επιπλέον πτυχές της καθοριστικής συνεισφοράς της αφήγησης στο θέατρο, αποδεικνύοντας πως δεν πρόκειται για μια διακοσμητικού χαρακτήρα τεχνική, που χρησιμοποιείται μόνο χάριν εκφραστικής ποικιλίας.

Δ3.α. Μια παραδειγματική παρουσίαση ‘συνένωσης’ διαλόγου και αφήγησης στο έργο *Η ηλικία της νύχτας*

Στο σημείο αυτό θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε τον τρόπο με τον οποίο το ‘μήνυμα’ σε ένα θεατρικό έργο, μεταφέρεται μέσα από την αλληλένδετη χρήση διαλόγου και αφήγησης – είτε με τη διαδοχική εναλλαγή τους, είτε με τη συνένωσή τους. Έχει επιλεγεί ως παράδειγμα το έργο *Η ηλικία της νύχτας*. Η επιλογή δεν είναι, βεβαίως, τυχαία, καθότι πρόκειται για ένα έργο που περιέχει μεγάλο αριθμό αφηγήσεων. Ο χώρος, επομένως, που καταλαμβάνει το αφηγηματικό κομμάτι είναι ανάλογος με αυτόν του διαλογικού, και για τον λόγο αυτό θεωρήθηκε ιδανικό για την παρακάτω σχηματική παρουσίαση.

Ακολουθώντας την πλοκή του έργου, στις τρεις στήλες που έπονται καταγράφεται το μέσο με το οποίο το μήνυμα φτάνει στον θεατή. Εν ολίγοις, σε ποια σημεία οι καινούριες πληροφορίες παρέχονται μέσα από τον διάλογο, την αφήγηση, ή τον συνδυασμό τους.

³⁷³ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ’, 62-63.

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

Η Μαρίνα έρχεται στον πάνω όροφο για να προσφέρει καφέ. Μαθαίνουμε ότι υπάρχει διένεξη ανάμεσα στους κατοίκους του πάνω και του κάτω ορόφου, σχετική με τη συγκατοίκησή τους.

Κάποιος ζητά τον Καρά στο τηλέφωνο.

Μαθαίνουμε ότι ο Δημήτρης σπουδάζει στο Παρίσι.

Διάλογος Χρήστου – Καρά για τη συγκατοίκηση.

Διάλογος κ. Καρά, κας. Καρά και Δημήτρη. Μαθαίνουμε για τις σχέσεις ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας (κυρίως το πως ο κ. Καράς έχει μεγάλη αδυναμία στον γιο του).

Επίσκεψη του Σαρρή και διάλογος του με τον Δημήτρη. Ο Σαρρής επιμένει να δει τον κ. Καρά.

Ανάμεσα σε

ΔΙΑΛΟΓΟ

και

ΑΦΗΓΗΣΗ

ΑΦΗΓΗΣΗ

Αφήγηση Καρά που εξηγεί το γιατί υφίσταται αυτή η συγκατοίκηση, αλλά και η διένεξη. (Αναδρομή στο παρελθόν)

Διάλογος Δημήτρη – Μεξή.
Μαθαίνουμε ότι ο Μεξής έχει
πρόσφατα βγει από τη φυλακή.
Είχε καταδικαστεί ως
δωσίλογος.

Διάλογος Δημήτρη και φίλων
του. (Καμία καινούρια
πληροφορία).

Διάλογος Σαρρή – Καρά.
Διαφωνία

Φιλονικία Δημήτρη – Καρά για
το γεγονός ότι ο δεύτερος
επενέβαινε πάντα για να του
διευκολύνει τη ζωή.

Αφήγηση Μεξή (σελ. 220-
221). Μαθαίνουμε την
ιστορία του. (Αναδρομή).

Σύντομη ‘από
κοινού’ αφήγηση
που μας
πληροφορεί για το
ζήτημα που ο
Σαρρής ζητά τη
βοήθεια του
Καρρά. (σ. 225)
(Αναδρομή).

Αφήγηση Καρά,
πληροφορεί για το πως
ανελίχτηκε κοινωνικά.
(Προϊστορία του
χαρακτήρα. Αναδρομή).
(σ. 226).

Η συνομιλία του Δημήτρη και της κυρίας Καρά 'ακροβατεί' ανάμεσα σε διάλογο και αφήγηση. Είναι διάλογος που περιέχει συντομότητες 'από κοινού' και θαμιστικές αφηγήσεις.

Διάλογος Μαρίας – Δημήτρη.
Διάθεση επικοινωνίας και από τους δύο.

Λανθάνουσα αφήγηση που αφορά στον 'απών χαρακτήρα'.

Αφήγηση Μαρίας →
Σημαντική για τη δημιουργία 'δεσμού' ανάμεσα σε αυτήν και τον αποδέκτη-Δημήτρη.
→ Μαθαίνουμε για την προϊστορία της ηρωίδας.
→ 'Κτίζει' έναν 'απών χαρακτήρα'.

'Μεταφορά σκηνής' από Μαρίνα. Και πάλι περιστατικό που χτίζει τον 'απόντα χαρακτήρα' (τον αρραβωνιαστικό της).

Διάλογος Δημήτρη και φίλων του→ Ο Δημήτρης παλεύει για επικοινωνία μαζί τους. Εν τέλει επιτυγχάνει να αποσπάσει την απάντηση που θέλει.

Διάλογος οικογένειας Καρά. Καμιά ουσιαστική πληροφορία δε δίνεται ούτε προς τους εσωτερικούς αλλά ούτε προς τους εξωτερικούς αποδέκτες (τους θεατές)→ Συντείνει στη δημιουργία της ατμόσφαιράς (μελαγχολική)→ Αδράνεια που κάνει πιο έντονη την υποβόσκουσα ένταση.

Διάλογος ανάμεσα στους ενοίκους του κάτω ορόφου→ θέματα της καθημερινότητας. Ούτε το αρχικό διαλογικό κομμάτι του Δεύτερου Μέρους, όπως ούτε και σύντομες διαλογικές διακοπές ανάμεσα στις αφηγήσεις του 'Αφηγηματικού Κύκλου', προσφέρουν σημαντικές πληροφορίες στον θεατή.

'Από κοινού' αφήγηση Άννας-Πέτρου (σ. 251-253)

Αφήγηση 'Πιθανής Ιστορίας' από τον Κίμωνα. (σ. 241)

Αφήγηση Δημήτρη→ Ομολογία/ Αποκάλυψη → εντείνεται η αγωνία. Σύντομη 'Μεταφορά είδησης' από τον Δημήτρη (αυτοκτονία Σαρρή)→ Οδηγεί στην Κλιμάκωση της έντασης και της αγωνίας με την οποία κλίνει το Πρώτο Μέρος.

'Κύκλος Αφηγήσεων'→Στόχος να 'καλύψει' το δράμα που διαδραματίζεται εκτός σκηνής/να παρηγορήσει.

Σύντομος διάλογος του κυρίου και της κυρίας Καρά με τη Μαρίνα. Δηλώνουν την ανησυχία τους για την απουσία του γιου τους (είναι χαράματα).

Ο Δημήτρης επιστρέφει και εντάσσεται στην ομήγυρη του κάτω ορόφου.

Διάλογος Δημήτρη – Μαρίνας.

Φιλονικία Δημήτρη και κ. Καρά για την ιστορία του Σαρρή→
Αιτία είναι η ιστορία με την οποία κλείνει το Πρώτο Μέρος.
→ Οδηγεί στην τελική ένταση
→ Αυτοκτονία του Δημήτρη (εκτός σκηνής)

Ο Κίμωνας μπαίνει στη σκηνή και συνομιλεί με την Μαρίνα (μόνοι στη σκηνή).

Συνέχεια του 'Κύκλου Αφηγήσεων'.

Και πάλι συνέχεια του 'Κύκλου Αφηγήσεων'.

Αφήγηση-εξομολόγηση Δημήτρη (Μεταφορά Εμπειρίας που εμπεριέχει συνοπτικά τις αφηγήσεις του Μεξή από το Πρώτο Μέρος, και την επιβεβαίωση της 'Αφήγησης Πιθανής Ιστορίας' του Κίμωνα).

Σύντομη 'Αφήγηση Είδησης' από τη Μαρίνα

Σύντομος μονόλογος Κίμωνα→
Φιλοσοφική διάθεση/
Αποφθεγματικός χαρακτήρας με
τον οποίο κλείνει το έργο.

με αποδέκτη τον Κίμωνα→
Πληροφορεί τον εσωτερικό
αποδέκτη (Κίμωνα) και τον
εξωτερικό αποδέκτη
(θεατή) για το γεγονός ότι
ο Δημήτρης έχει
αυτοπυροβοληθεί και
πιθανότατα θα πεθάνει.

Από την πιο πάνω παρουσίαση μπορούν να εξαχθούν – μεταξύ άλλων – τα εξής συμπεράσματα:

- Ο ‘καθαρός’ διάλογος αφορά σε θέματα της καθημερινότητας των συνομιλητών. Αφορά, δηλαδή, στο χρονικό παρόν του έργου και επομένως δύσκολα μπορεί να προσφέρει καινούριες πληροφορίες. Προσφέρει, βεβαίως, στον θεατή τη δυνατότητα να μάθει για τις σχέσεις ανάμεσα στους χαρακτήρες, παρακολουθώντας τον τρόπο, τον τόνο, αλλά και τη θεματολογία της συνομιλίας τους. Και αυτό, όμως, προσφέρει μια πρωτοβάθμια γνώση των σχέσεών τους, αφού για μια ουσιαστικότερη κατανόηση απαιτείται η αναδρομή στο παρελθόν, η οποία είναι μόνο εφικτή μέσω των άλλων δύο τρόπων (της αφήγησης και του ‘μεικτού’). Ακόμη και όταν μια καινούρια πληροφορία γίνεται γνωστή στο πλαίσιο ενός διαλογικού κομματιού, συχνά αυτό επιτυγχάνεται χάρη στη σωματικότητα που συνεπάγεται μια θεατρική σκηνή, και όχι μέσω του διαλόγου, ως λεκτικού μηνύματος. Για παράδειγμα, στη σκηνή όπου ο Δημήτρης επιστρέφει στο σπίτι του, στο Δεύτερο Μέρος του έργου, η πράξη αυτή αναφέρεται, μεν στη στήλη του διαλόγου, αλλά ουσιαστικά το γεγονός της επιστροφής του γνωστοποιείται στον θεατή με την είσοδο του χαρακτήρα στη σκηνή (δηλαδή η μεταφορά του μηνύματος γίνεται οπτικά και όχι ακουστικά). Υπάρχουν, βεβαίως, σημεία όπου ο διάλογος, αυτός καθαυτός, είναι το μήνυμα που πρέπει να μεταφερθεί στον θεατή. Μια τέτοια περίπτωση είναι η τελική λεκτική διαμάχη του Δημήτρη με τον

πατέρα του – όμως και πάλι θέμα της διαμάχης, είναι κάτι που έχει δοθεί προηγουμένως μέσω της αφήγησης (η αυτοκτονία του Σαρρή).

- Η αφήγηση φαίνεται να προσφέρει στον θεατή αν όχι το μεγαλύτερο, τότε το ουσιαστικότερο μέρος της ιστορίας. Αυτό συμβαίνει γιατί, η όποια ιστορία μένει ημιτελής ως μήνυμα, αν ιδωθεί αποκλειστικά στο ‘εδώ’ και στο ‘τώρα’. Στο πλαίσιο αυτών των δύο περιορίζονται οι πληροφορίες που μπορεί να δοθούν μέσα από τη σκηνή – (και ακόμη και τότε, όπως αναφέραμε, το μήνυμα συνίσταται, τόσο από τη λεκτική, όσο και από τη σωματική πτυχή της σκηνής). Η αφήγηση, όμως, δίνει την πρόσβαση στις πληροφορίες του ‘αλλού’ (π.χ. στην απόπειρα αυτοκτονίας του Δημήτρη που γίνεται εκτός σκηνής), και του ‘άλλοτε’ (δηλαδή το ιστορικό του κάθε χαρακτήρα). Αυτές είναι οι πληροφορίες που, εν τέλει, νοηματοδοτούν ακόμη και αυτές τις πληροφορίες που δίνονται μέσω του διαλόγου.
- Η μεσαία στήλη αποδεικνύει πως ο διαχωρισμός των δύο τεχνικών είναι κάποιες φορές αδύνατος. Πρόκειται για τα σημεία όπου επιστρατεύεται μια μεικτή μορφή: μια ‘καμουφλαρισμένη’ αφήγηση, ή αλλιώς, ένας διάλογος με αναφορές σε μια ιστορία. Αυτό πραγματώνεται μέσα από μορφές σκηνής που κατατάξαμε στις κατηγορίες αφήγησης με διαλογικό τρόπο εκφοράς (αφήγηση-ανάκριση, ‘από κοινού’ αφήγηση, λανθάνουσα αφήγηση)³⁷⁴. Όπως έχουμε αναφέρει και κατά την εξέταση της συστηματικής παρουσίας αφηγήσεων στο πλαίσιο ενός δομικού σχήματος (Ενότητα Δ2.), αυτού του τύπου οι αφηγήσεις επιλέγονται συχνά σε σημεία έντασης ή κορύφωσης της δράσης. Πρόκειται για μια από τις σημαντικότερες δυνατότητες που προσφέρει το θέατρο στην αφήγηση, και αντίστροφα. Υποστηρίζουμε, δηλαδή, πως αυτή η ένωση των δύο τεχνικών γίνεται για να καλύψει τις ανάγκες (ή τις ελλείψεις) αμφοτέρων. Έτσι, ο διάλογος προσφέρει την αίσθηση της ταυτόχρονης παρουσίας της ιστορίας – με όλη τη δυναμική που αυτό συνεπάγεται – και η αφήγηση προσφέρει, ως αντίδωρο, τη δυνατότητα ενός χρονικού άλματος – ή καλύτερα μιας σύμπτυξης του χρόνου – προβάλλοντας το παρελθόν (προϊστορία) στο παρόν (δράση).

³⁷⁴ Οι κατηγορίες της δραματοποιημένης αφήγησης, της μεταφοράς αυτούσιας σκηνής και του εσωτερικού διαλόγου, είναι επίσης διαλογικού χαρακτήρα, αλλά δεν αποσκοπούν στη δημιουργία αυτής της ψευδαίσθησης του απρόσκοπτου διαλόγου.

Δ3.β. Ο διάλογος στη σκιά της αφήγησης; Το παράδειγμα του *Μια συνάντηση κάπου αλλού*

Η πέμπτη ενότητα του έργου *Μια συνάντηση κάπου αλλού* παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον από πολλές απόψεις. Πρόκειται για ένα κομμάτι της θεατρικής συγγραφικής δουλειάς του Καμπανέλλη στο οποίο έχουμε αναφερθεί ξανά, κατά τη μελέτη του ρόλου του αποδέκτη της αφήγησης (Γ3.β.). Αυτή τη φορά θα σταθούμε στον τρόπο που μέσα σε ένα θεατρικό έργο το διαλογικό μέρος μπορεί να βρίσκεται ‘στη σκιά’ του αφηγηματικού. Ο λόγος που εμμένουμε σε μια εκ νέου αναφορά σε αυτό το απόσπασμα, είναι επειδή προσφέρει μια μοναδική ευκαιρία ταυτόχρονης εκφώνησης ενός διαλόγου και μιας αφήγησης. Στις σκηνικές οδηγίες που προηγούνται αυτού του κομματιού αναφέρεται πως κατά την ταυτόχρονη εκφώνηση της αριστερής και της δεξιάς στήλης³⁷⁵, σε πρώτο επίπεδο πρέπει να είναι η «φωνή-σκέψη του Έφηβου και του Αγοριού»³⁷⁶. Ορίζονται, λοιπόν, ως μεγαλύτερης σημασίας τα όσα λέγονται στη δεξιά στήλη του κειμένου. Σε αυτή τη στήλη – τη στήλη της συνείδησης, όπως θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε – ο λόγος είναι κατά κύριο λόγο αφηγηματικός.

Εξετάζοντας το απόσπασμα παρατηρούμε πως ο Έφηβος – ο χαρακτήρας που συνδιαλέγεται, ταυτοχρόνως, με τους άλλους δύο χαρακτήρες που βρίσκονται στη σκηνή – απαντά λακωνικά στον Ηθοποιό (αριστερή στήλη), συμμετέχοντας διστακτικά στον μεταξύ τους διάλογο. Την ίδια ώρα αφηγείται στο Αγόρι (δεξιά στήλη) μια ιστορία. Παρόλο που ο Έφηβος παρουσιάζεται διστακτικός και στον ρόλο του ως αφηγητής, (είναι ξεκάθαρο πως το περιεχόμενο της ιστορίας του, του προκαλεί αμηχανία και δυσφορία), αυτό δεν αναιρεί το γεγονός πως η προσοχή του είναι στραμμένη στον διάλογο μέσα του, και όχι στα όσα λέγονται ‘εξωτερικά’ (ανάμεσα σε αυτόν και τον Ηθοποιό). Ο Καμπανέλλης αξιοποιώντας τα μέσα που του προσφέρει η φύση της θεατρικής τέχνης, παρουσιάζει σωματικά τον ασώματο εσωτερικό διάλογο μιας οντότητας – θέλοντας να αποδώσει ότι αυτός γίνεται παράλληλα με την καθημερινή, αδιάφορη συχνά, επικοινωνία με τον έξω κόσμο. Όπως αναφέραμε, αυτό που μας ενδιαφέρει είναι το πώς στο πλαίσιο αυτής της ιδιαίτερης σκηνής, η αφήγηση παρουσιάζεται να κατέχει σημαντικότερη θέση από το συγχρόνως παριστάμενο διαλογικό κομμάτι.

Αλλά ακόμη και ανάμεσα στα όσα αναγράφονται στην αριστερή στήλη, το σημείο που διαφοροποιείται, ως προς τη λειτουργία του, είναι η σύντομη ‘εξωτερική’ αφήγηση. Η

³⁷⁵ Το κείμενο, όπως έχουμε εξηγήσει αλλού, χωρίζεται σε δύο στήλες οι οποίες εκφωνούνται ταυτόχρονα από τους χαρακτήρες.

³⁷⁶ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ', 97.

φλυαρία του Ηθοποιού (αριστερή στήλη) φαίνεται να εξυπηρετεί στο να τονίσει – μέσω της σύγκρισης – την αξία του εσωτερικού διαλόγου. Το μόνο, λοιπόν, σημείο στο οποίο τα όσα λέγονται στις δύο στήλες παρουσιάζουν μια κάποια θεματική συνάφεια είναι εκεί όπου έχουμε την αφήγηση μιας ερωτικής ιστορίας (της πρωταγωνίστριας του θιάσου) από τον Ηθοποιό. Σε αυτό το σημείο ο εξωτερικός διάλογος δεν ‘αντιμάχεται’ τόσο έντονα τον εσωτερικό, αλλά τον ενισχύει με μια ιστορία στην ίδια θεματική με την αφήγηση του Εφήβου (Ο οποίος αφηγείται την πρωτόγνωρη, γι’ αυτόν, ερωτική εμπειρία, που τον φέρνει σε σύγκρουση με την άλλη πτυχή του εαυτού του, το Παιδί).

Δ3.γ. Ο ‘Κύκλος Αφηγήσεων’ στο *Η ηλικία της νύχτας*

Στο Δεύτερο Μέρος του έργου *Η ηλικία της νύχτας* έχουμε έναν ‘Κύκλο Αφηγήσεων’. Με τον όρο αυτό εννοούμε την παράθεση μιας αλληλουχίας αφηγήσεων, από μια ομάδα χαρακτήρων. Η αφηγηματική πράξη, εδώ, ανάγεται σε μια ενασχόληση την οποία συνειδητά επιλέγουν οι συγκεκριμένοι χαρακτήρες, και της οποίας η σημασία φαίνεται να συνίσταται από την αφηγηματική της φύση – και όχι από το περιεχόμενο των ιστοριών.

Παρά το γεγονός πως έναν τέτοιο Κύκλο Αφηγήσεων συναντάμε αποκλειστικά σ’ αυτήν τη μοναδική περίπτωση (στα έργα που εξετάζουμε), θεωρήσαμε το φαινόμενο άξιο σχολιασμού, καθώς καταδεικνύει τη σημαντικότητα της αφήγησης, όχι μόνο ως ιστορίας/περιεχομένου, αλλά και ως πράξης/λειτουργίας³⁷⁷. Η ταυτότητα, και μόνο, αυτών των κομματιών ως αφηγήσεις, παρουσιάζεται ως επαρκής λόγος για να τους προσδοθεί ουσιαστική δραματουργική λειτουργία.

Στην προηγούμενη ενότητα, είδαμε πως το σύνηθες είναι τα αφηγηματικά κομμάτια να προωθούν τη δράση, και επομένως να παραμένουν εξαρτόμενα θεματικά και λειτουργικά από τις ‘ανάγκες’ της πλοκής³⁷⁸. Σε αυτή την περίπτωση, όμως, η συγκεκριμένη ομάδα αφηγήσεων ανεξαρτητοποιείται θεματικά από την πλοκή – καθώς οι πληροφορίες που παρέχουν δεν προωθούν, ή δεν ενισχύουν, την ιστορία του έργου. Στην ουσία οι πληροφορίες που φτάνουν στον θεατή από αυτές τις αφηγήσεις, προσφέρουν μόνο μια μερική παρουσίαση των αφηγητών. Αυτοί οι χαρακτήρες-αφηγητές, όμως, έχουν ελάχιστη, έως μηδαμινή, δράση (πλην της αφήγησής τους) μέσα στο έργο, και έτσι η

³⁷⁷ Άλλα παραδείγματα που συνηγορούν υπέρ αυτής της άποψης θα εξεταστούν στη συνέχεια της παρούσας ενότητας (βλ. υπενότητα Δ3. γ).

³⁷⁸ Έτσι, ακριβώς διαφοροποιούνται οι Κύκλοι Αφηγήσεων από τις Αλυσίδες Αφηγήσεων, που έχουμε δει αλλού, καθώς οι δευτέρες είναι σειρές αφηγήσεων που συνδέονται μεταξύ τους λογικά (αποτελούν απάντηση η μία στην άλλη) – αλλά και νοηματικά/θεματικά με την πλοκή του έργου.

αυτοπαρουσίασή τους δεν προωθεί με κάποιον τρόπο τη δράση. Εδώ, λοιπόν, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως έχουμε να κάνουμε με ανεξάρτητους αφηγηματικούς ‘θύλακες’ εντός του έργου, οι οποίοι προωθούν την αδράνεια – καθώς έχουν μια σχέση ‘αμοιβαίου αποκλεισμού’ με τη δράση (δηλαδή την εξέλιξη της πλοκής).

Έτσι, λοιπόν, σε ένα μεγάλο κομμάτι του Δεύτερου Μέρους του έργου παρακολουθούμε τους χαρακτήρες που διαμένουν στον κάτω όροφο της ‘οικίας Καρά’ να αφηγούνται ευχάριστες ιστορίες από το παρελθόν τους, με στόχο να ευθυμίσουν τον χαρακτήρα που αναφέρεται ως: η Γριά. Μπορεί, εξετάζοντας τη δομή του έργου, να φαίνεται πως αυτές οι αφηγήσεις ‘παγώνουν’ τη δράση (κάτι που ισχύει δραματουργικά), αλλά το κίνητρο των χαρακτήρων είναι να καταπολεμήσουν την αδυναμία δράσης, μέσω του λόγου. Η σκηνή διαδραματίζεται κατά τη διάρκεια μιας νύχτας όπου το ‘δράμα’ εκτυλίσσεται εκτός σκηνής και οι χαρακτήρες του έργου δεν έχουν τη δύναμη να το αποτρέψουν. Ο γιος της Γριάς (ήρωας για τον οποίο μαθαίνουμε μόνο μέσω των αφηγήσεων και δεν εμφανίζεται ποτέ) είναι κρατούμενος, και αφήνεται να εννοηθεί ότι επίκειται η εκτέλεσή του (πιθανόν μέχρι το πέρας της νύχτας). Έτσι επιστρατεύεται η αφήγηση ως αντίδοτο στην αδράνεια, τη σιωπή αλλά και ενδεχομένως, τον ‘κίνδυνο’ ενός διαλόγου πάνω στο επίμαχο θέμα.

Το περιεχόμενο των αφηγήσεων είναι άνευ σημασίας («Μαρίνα: Πες τίποτα Χρήστο... εύρα κάτι να πεις...»³⁷⁹). Αλλά ο τρόπος ψυχαγωγίας – ή καλύτερα εμπύχωσης – ορίζεται ρητά ως η αφήγηση. Όταν ο Δημήτρης επιχειρεί να συνεισφέρει σε αυτή τη διαδικασία με ένα παιχνίδι, ο Χρήστος του εξηγεί: «Λέμε κανέν’ αστειό, καμιά ιστορία για νά ‘χουμε κάτι να λέμε, να ξεχνιούνται οι γέροι... αλλά όχι παιχνίδια, δεν πάει... κατάλαβες; ... και να με συγχωρείς...! [...] Καμιά ιστορία ξέρεις...;»³⁸⁰.

Το αφηγηματικό φαινόμενο του Κύκλου Αφηγήσεων παρουσιάζει ενδιαφέρον και λόγω του ότι θα μπορούσε να θεωρηθεί ως η θεατρική πραγμάτωση μιας πλαισιωμένης συλλογής (ή ανθολογίας) ιστοριών. Αν πάρουμε, για παράδειγμα, δύο από τα γνωστότερα έργα αυτού του τύπου – το *Decameron* του Τζιοβάννι Μποκκάτσιο και το *Canterbury Tales* του Τζέφρυ Τσώσερ – θα διαπιστώσουμε τις εξής ομοιότητες:

- Πρώτον, και στις τρεις περιπτώσεις οι αφηγήσεις εκφωνούνται από μια ‘παρέα’. Στο *Δεκάμερον* έχουμε την ‘brigata’ (ιταλικός όρος που μεταφράζεται ως παρέα, συντροφιά) των δέκα νεαρών ευγενών από την Φλωρεντία, στον Τσώσερ την ομάδα

³⁷⁹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Α΄, 251.

³⁸⁰ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Α΄, 264.

των εικοσι-εννέα προσκυνητών (που σχηματίστηκε τυχαία σε ένα πανδοχείο του Λονδίνου), και εδώ τους τέσσερις (από τους έξι) μικροαστούς χαρακτήρες του έργου.

- Δεύτερον, και στις τρεις περιπτώσεις πρόκειται για μια, λίγο ή πολύ, οργανωμένη διαδικασία αφήγησης, η οποία θα καταλάβει προκαθορισμένο χρονικό διάστημα. Στο έργο του Μποκκάτσιο, κάθε ένας από τους δέκα χαρακτήρες αφηγείται μια ιστορία σε διάστημα δέκα ημερών. Για κάθε μέρα ορίζεται ένα μέλος της παρέας ως ‘Βασιλιάς’ ή ‘Βασίλισσα’ και αναλαμβάνει να ορίσει ένα θέμα για τις ιστορίες της ημέρας. Στον Τσώσερ ο κάθε ένας από τους προσκυνητές θα πει³⁸¹ δύο ιστορίες στον δρόμο προς το Κάντερμπερυ και δύο κατά την επιστροφή στο Λονδίνο. Τους όρους αυτής της διαδικασίας θέτει ο ‘Host’, δηλαδή ο πανδοχέας – ιδιοκτήτης του χώρου όπου διαμορφώνεται η ομάδα των προσκυνητών. Ο ίδιος είναι ο εισηγητής αυτού του διαγωνισμού αφηγήσεων, και ορίζει τον εαυτό του – με την κοινή αποδοχή των άλλων – οργανωτή και κριτή για το ποιος θα πει την καλύτερη ιστορία. Στον Καμπανέλλη δεν έχουμε μια τέτοιου είδους οργάνωση της σειράς ή του περιεχομένου των ιστοριών. Επίσης η θεματολογία τους διαφοροποιείται, καθώς δεν πρόκειται για παραμύθια ή μύθους ή φανταστικές ιστορίες, αλλά για προσωπικές ιστορίες των αφηγητών. Ούτε, πάλι, υπάρχει ξεκάθαρα κάποιος που αναλαμβάνει ρόλο οργανωτή αυτής της διαδικασίας (παρόλο που αυτή που την παρακινεί αρχικά – όπως είδαμε – είναι η Μαρίνα). Ωστόσο, σύμφωνα και με το απόσπασμα που προηγήθηκε, οι αφηγητές αναλαμβάνουν τον ρόλο αυτό συνειδητά και, κυρίως, αντιλαμβάνονται την όλη διαδικασία ως ένα εγχείρημα που διεκπεραιώνουν από κοινού και έχει συγκεκριμένο σκοπό.
- Το περιβάλλον στις δύο συλλογές είναι κατά πολύ ειδυλλιακότερο από αυτό στο *Η ηλικία της νύχτας*. Στο *Δεκάμερον*, περιγράφεται ως ένας εξοχικός παράδεισος έξω από τη Φλωρεντία, ενώ στις *Ιστορίες του Καντερμπερυ* έχουμε την ανοιξιάτικη βρετανική φύση. Στο *Η ηλικία της νύχτας*, όμως, βρισκόμαστε σ’ έναν όροφο μονοκατοικίας, στον οποίο ζουν ασφυκτικά πιεσμένοι οι χαρακτήρες. Μπορούμε, ωστόσο, εξετάζοντας καλύτερα, να διαπιστώσουμε μια σημαντική ομοιότητα ανάμεσα στο περιβάλλον του Κύκλου Αφηγήσεων στον Καμπανέλλη, με αυτό στο *Δεκάμερον*: και στα δύο ο χώρος είναι ένας χώρος εγκλεισμού, ο οποίος προσδιορίζεται σε σχέση με έναν άλλον. Σε αυτόν τον άλλον τόπο διαδραματίζεται μια καταστροφή. Έτσι, στο *Δεκάμερον* οι νέοι

³⁸¹ Το έργο παρέμεινε ατελείωτο μέχρι το θάνατο του Τσώσερ και έτσι στο κείμενο που διασώζεται συναντάμε μόνο εικοσιτέσσερις ιστορίες.

προσπαθούν να διασκεδάσουν τους εαυτούς τους στον απόηχο της πανώλης που μαστίζει την κοντινή Φλωρεντία. Το ίδιο προσπαθούν να κάνουν και οι χαρακτήρες του Καμπανέλλη, με τη σκέψη στραμμένη στη φυλακή, όπου παραμονεύει ο κίνδυνος της εκτέλεσης ενός δικού τους ανθρώπου.

- Τέλος, ο σκοπός που εξυπηρετεί ο Κύκλος Αφηγήσεων είναι παρόμοιος με αυτόν που δηλώνεται στον πρόλογο των δύο συλλογών. Στο *Δεκάμερον* η ιδέα ενός διαγωνισμού αφηγήσεων παρουσιάζεται ως η λύση για να αποφευχθεί η όποια ‘αταξία’ μπορεί να προκληθεί από την αδράνεια και την ανία. Στις *Ιστορίες του Καντερμπέρυ* ο στόχος των αφηγήσεων είναι και πάλι να αποφευχθεί η ανία κατά τη διάρκεια του μεγάλου ταξιδιού των προσκυνητών. Στον Κύκλο των Αφηγήσεων που εξετάζουμε, η ψυχαγωγία είναι πρόφαση, μάλλον, παρά ουσιαστικός στόχος των ιστοριών – τουλάχιστον για τους ίδιους τους αφηγητές. Όσο για το άτομο το οποίο οι ιστορίες στοχεύουν να ψυχαγωγήσουν, δηλαδή η Γριά, δε λαμβάνει ενεργό ρόλο στη διαδικασία, ούτε ως αφηγητής, αλλά ούτε και ως ακροατής. Στην ουσία, όμως, ο στόχος είναι και στις τρεις περιπτώσεις ο ίδιος: να ‘επενδυθεί’ με λόγο ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα (κάποιες μέρες ή μια νύχτα) κατά το οποίο οι ήρωες είναι καταδικασμένοι στην αδράνεια³⁸².

Ανακεφαλαιώνοντας, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως το διαλογικό πλαίσιο των αφηγήσεων του Κύκλου θα μπορούσε να ιδωθεί σε λειτουργική αντιστοιχία με το αφηγηματικό πλαίσιο στο οποίο βρίσκουμε εγκιβωτισμένες τις ιστορίες στα έργα του Μποκκάτσιο και του Τσώσερ. Δεν εννοούμε, βεβαίως, πως το υπόλοιπο έργο, στον Καμπανέλλη, εξυπηρετεί ως ένα απλό πλαίσιο των εν λόγω αφηγήσεων – αν και κάτι τέτοιο θα μπορούσε να ισχύει, σε περίπτωση που ο χώρος (και η σημασία) που κατέχει ο Κύκλος Αφηγήσεων μέσα στο έργο, ήταν ανάλογος με αυτόν που κατέχουν οι αφηγήσεις των συλλογών σε σχέση με τα πλαίσιά τους.

Εν τέλει, όπως αναφέρει ο Φόρνι για το *Δεκάμερον*: «είναι μια αφηγηματική αναφορά μιας σύναξης κατά την οποία η αφήγηση λαμβάνει χώρα. Η αφήγηση λαμβάνει χώρα σε ένα περιβάλλον το οποίο επιτρέπει τον σχολιασμό πάνω στην αφήγηση. Το έργο είναι, μεταξύ άλλων, μια αναφορά στην αφήγηση, ένα βιβλίο ποιητικής της αφήγησης»³⁸³. Κατ’ αναλογία με αυτό, δε μπορεί να αμφισβητηθεί πως ένας τέτοιος Κύκλος Αφηγήσεων

³⁸² Κατά μίαν ευρύτερη έννοια και το μακρύ ταξίδι των προσκυνητών είναι μια μορφή αποχής από ουσιαστική δράση.

³⁸³ Μτφ. από: Forni, Pier Massimo, *Adventures in Speech: Rhetoric and Narration in Boccaccio's "Decameron"*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1996, 2.

εξασφαλίζει χώρο – όχι μόνο για ‘αυτόνομη’ ύπαρξη της αφήγηση μέσα στο διαλογικό περιβάλλον του θεατρικού έργου – αλλά ακόμη, για μια αφηγηματική ποιητική.

Δ3.δ. Η σημασία της πράξης της αφήγησης

Υπέρ της σημασίας της αφηγηματικής πράξης έχουμε ήδη επιχειρηματολογήσει μόλις πιο πάνω, αναφερόμενοι στον Αφηγηματικό Κύκλο. Σε αυτό το σημείο θα προσπαθήσουμε να εμπλουτίσουμε αυτήν την επιχειρηματολογία, παρουσιάζοντας κάποιες επιπλέον εκφάνσεις της λειτουργίας της αφήγησης που δε σχετίζονται με το περιεχόμενό της.

Στην πρώτη Εικόνα του *Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια* η πρωταγωνίστρια εξηγεί στον Αλέκο τους λόγους που την έκαναν να τον αγαπήσει. Ανάμεσα σε αυτούς ξεχωριστή θέση κατέχει το ότι υπήρξε πρόθυμος να ακούσει τις ιστορίες της. Του λέει συγκεκριμένα: «έχω πολλά από σένα και πιο σπουδαία³⁸⁴... [...] ... κανένας άλλος δε μου ‘γραψε ερωτικά γράμματα, δε μου είπε θέλω να σε φιλήσω στο Σούνιο με πανσέληνο, δε μου ‘δωσε λουλούδια που ‘κοψε ο ίδιος... κανένας άλλος δε με άφησε ανέγγιχτη τον πρώτο καιρό, ούτε μ’ έβαζε να του λέω που μεγάλωσα, πώς μεγάλωσα, ώρες ατελείωτες...! [...]»³⁸⁵

Βλέπουμε εδώ πως η πράξη της αφήγησης συμβάλει στη δόμηση των δεσμών ανάμεσα στους χαρακτήρες του έργου. Εκ μέρους του αφηγητή αποτελεί ένδειξη εμπιστοσύνης, επιθυμία να γίνει αποδεκτός, καθώς και θέληση να εμπλακεί συναισθηματικά με τον αποδέκτη. Από την άλλη, ένας αποδέκτης που ‘εμπλέκεται’ προσφέροντας την προσοχή του και επιζητώντας τη συνέχιση, ή ακόμη και την επανάληψη της ιστορίας, δηλώνει την αποδοχή του και την αγάπη του προς τον αφηγητή. Έτσι, λίγο πριν το τέλος της ίδιας Εικόνας, η επίδραση που έχει στη σχέση των δυο χαρακτήρων η αφηγηματική πράξη, επιβεβαιώνεται με τη θέληση του ενός να ακούσει ξανά την ίδια ιστορία:

«Στέλλα: [Για τα κόκκινα της γάντια] ... τους έχω αδυναμία... ξέρεις γιατί...; Μιλώ βέβαια για όταν ήμουνα στην πέμπτη δημοτικού... γυμνάσιο δεν πήγα...

Αλέκος: ... και;

Στέλλα: ... ή τα ‘χασα ή μου τα κλέψανε... εκείνα ήταν από κόκκινο μαλλί, μου τα ‘χε πλέξει η μητέρα μου... κι όμως εγώ από πείσμα τα ‘χω από τότε... μου φαίνεται ότι σου τα ‘χω ξαναπεί...; (της νεύει καταφατικά)... τότε γιατί μ’ αφήνεις να τα ξαναλέω...

³⁸⁴ Εννοεί σε σχέση με το πιάνο που της έχει χαρίσει.

³⁸⁵ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ε’, 31-32.

Αλέκος: ... πειράζει;

(Κοιτάζονται αμίλητοι, απότομα η Στέλλα τον αγκαλιάζει, τον φιλά και φεύγει προς το βάθος.)»³⁸⁶

Επομένως, το είδος της σχέσης που δημιουργείται ανάμεσα στον πομπό και τον αποδέκτη του αφηγηματικού μηνύματος, σε αρκετές περιπτώσεις φαίνεται να ορίζεται περισσότερο από τη φύση του θέματός του, παρά από το ακριβές περιεχόμενό του – δηλαδή την ιστορία. Έτσι η αφήγηση μιας προσωπικής ανάμνησης ή μιας εμπειρίας προκαλεί αισθήματα συμπάθειας και οικειότητας (όπως είδαμε και πιο πάνω). Η αναίρεση, δε, μιας τέτοιας αφήγησης μπορεί να ακυρώσει (ή να αποσκοπεί στην ακύρωση) τέτοιας υφής συναισθημάτων:

«Στέλλα: ...τι σου ‘λεγε πάλι αυτή η απαρηγόρητη;»³⁸⁷

Αλέκος: ... για τον αρραβωνιαστικό της που πέθανε.

Στέλλα: ... τον;

Αλέκος: ... τον γιο του έμπορα στην πλατεία.

Στέλλα: ... ψέματα λέει, κανένας δεν πέθανε, απ’ τον νου της τα κατεβάζει. Δε φαντάζομαι να σου αρέσει;»³⁸⁸

Σε μιαν άλλη περίπτωση, διαπιστώνουμε πως ο τρόπος που ο αφηγητής εκφέρει την αφήγησή του, μπορεί να είναι το στοιχείο που θα επηρεάσει τις σχέσεις των χαρακτήρων. Στο *Η τελευταία πράξη* η Δημοσιογράφος εκφράζει, αρχικά, την αντιπάθειά της για τον Θιασάρχη («Δημοσιογράφος: ... δε μου αρέσει καθόλου αυτός το τύπος...»³⁸⁹) Η άποψή της γι’ αυτόν μεταβάλλεται δραματικά μετά από την αφήγησή του³⁹⁰. Το γεγονός, λοιπόν ότι ως αφηγητής αποδεικνύεται άριστος χειριστής του λόγου κερδίζει την αποδοχή, ακόμη και τη συμπάθειά της. («Δημοσιογράφος: ... λοιπόν, αλήθεια σου λέω, ήσουνα τέλειος στο μονόλογο που τράβηξες...! καλά που τον έχω απαθανατίσει...! Μα πως σου ήρθε...;»³⁹¹) Πρόκειται για μιαν εκτενή αφήγηση πιθανής ιστορίας, επομένως η αλλαγή στη στάση της Δημοσιογράφου απέναντι στον Θιασάρχη αφορά πρωτίστως τον τρόπο εκφοράς – εννοώντας εδώ τη δεινότητα του αφηγητή – παρά το περιεχόμενο.

³⁸⁶ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ε΄, 32-33.

³⁸⁷ Αναφέρεται στην Αννέτα, με την οποία έχουν μια ανταγωνιστική σχέση.

³⁸⁸ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ε΄, 29.

³⁸⁹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ΄, 182.

³⁹⁰ Αφήγηση 1.2.12.

³⁹¹ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ΄, 197.

Δ3.ε. Η αφήγηση ως ‘δομικό υλικό’ του χαρακτήρα

Πέραν της ιδιότητας της αφήγησης να λειτουργεί ως ‘δομικό υλικό’ της δραματικής πλοκής του έργου³⁹², αδιαμφισβήτητη είναι και η συμβολή της στη δόμηση των χαρακτήρων. Στην ουσία ένας θεατρικός χαρακτήρας συντίθεται μέσα από τα εξής:

- I. Τη δράση του – δηλαδή τα όσα τον βλέπουμε να κάνει πάνω στη σκηνή.
- II. Τον λόγο του – με αυτό εννοούμε τον τρόπο που εκφράζεται λεκτικά και που συνδιαλέγεται με τους άλλους χαρακτήρες.
- III. Τις αφηγήσεις που αφορούν στις αναμνήσεις και στις εμπειρίες του, είτε αυτές εκφέρονται από τον ίδιο, είτε από κάποιον άλλον χαρακτήρα του έργου.

Λαμβάνοντας υπόψιν τους περιορισμούς που θέτει το μέσο του θεάτρου ως προς τον χώρο και τον χρόνο εκτύλιξης της πλοκής – αντιλαμβανόμαστε ότι συχνά μια λεκτική παρουσίαση του χαρακτήρα (δηλαδή μέσω του διαλόγου και της αφήγησης) είναι πιο εύχρηστη και πιο δηλωτική, σε σχέση με αυτήν που φανερώνεται από τις πράξεις του. Επιπλέον, κρίνοντας και από τα έργα που εξετάζουμε, το λεγόμενο ‘σύγχρονο’ θέατρο ακολουθεί κατά βάσιν τις εσωτερικές, παρά τις εξωτερικές περιπέτειες των ηρώων – οι οποίες βρίσκουν την πραγμάτωσή τους ευκολότερα μέσα από το λόγο³⁹³.

Συγκρίνοντας, τώρα, τις δύο λεκτικές μεθόδους παρουσίασης ενός χαρακτήρα – δηλαδή τον διάλογο και την αφήγηση – το ποια υπερτερεί εξαρτάται, εν μέρει, από την κατηγορία του έργου, αλλά και από τις επιλογές του συγγραφέα κατά τη σύνθεση του. Ως γενική διαπίστωση θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι μέσα από την αφήγηση επιτυγχάνεται μια λεπτομερέστερη και πιο εμβαθυμένη σκιαγράφηση των χαρακτήρων, ενώ μέσω του διαλόγου είναι εφικτή μόνο μια επιφανειακότερη παρουσίαση. Αυτό οφείλεται, βεβαίως, στο γεγονός ότι η προσκόμιση του ιστορικού των χαρακτήρων μπορεί να δοθεί κυρίως μέσα από την αφήγηση. Σε μικρότερο βαθμό αυτό επιτυγχάνεται στα σημεία όπου αφηγηματικού χαρακτήρα διατυπώσεις παρεισδύουν μέσα σε διαλογικά κομμάτια – κάτι που αντιστοιχεί στην κατηγορία εκφοράς των λανθανουσών αφηγήσεων.

Αναφορικά με την πάρα πάνω διαπίστωση, δίνουμε ως παράδειγμα το έργο που μας απασχόλησε και προηγουμένως σε αυτή την ενότητα: το *Η ηλικία της νύχτας*. Εάν

³⁹² Βλ. ενότητα Δ2.

³⁹³ Τεχνικές εκφοράς της αφήγησης που σωματοποιούν τον εσωτερικό κόσμο του ήρωα – όπως, για παράδειγμα οι κατηγορίες της δραματοποιημένης αφήγησης και του εσωτερικού διαλόγου, που έχουμε δει – αποτελούν εναλλακτικούς τρόπους παρουσίασης της εσωτερικής του περιπέτειας.

συγκρίνουμε τους χαρακτήρες που δεν παραθέτουν αφηγήσεις με αυτούς που παραθέτουν, οι δεύτεροι είναι σαφώς σφαιρικότεροι. Η επιλογή, μάλιστα, για το ποιοι χαρακτήρες προβαίνουν σε αφηγήσεις φαίνεται πως δεν είναι καθόλου τυχαία. Ο Δημήτρης και η Μαρίνα, οι δύο βασικότεροι ήρωες του έργου, έχουν και τις περισσότερες αφηγήσεις. Δε θα ήταν λάθος να πούμε, πως αναδεικνύονται σε κεντρικούς ήρωες κυρίως επειδή οι θεατές τους γνωρίζουν καλύτερα μέσα από τις αφηγήσεις τους.

Επιπλέον, η ικανότητα ενός ήρωα να αφηγείται αποτελεί έκδηλη ένδειξη της ποιότητας του χαρακτήρα του. Έτσι, οι φίλοι του Δημήτρη δεν αφηγούνται, γιατί παρουσιάζονται ως κενοί νέοι, απρόθυμοι και ανάξιοι να επιδείξουν συναισθηματικό βάθος. Λειτουργούν, σε όλο το έργο ως μια ομάδα, παρά ως εξατομικευμένοι χαρακτήρες, αλλά και ως σύμβολο μιας πλούσιας νεολαίας με κορεσμένη συνείδηση. Η αφήγηση, εντέλει, μεταφράζεται και σε επικοινωνία, γι' αυτό η επικοινωνία ανάμεσα στον Δημήτρη και σε αυτούς τους χαρακτήρες δεν καθίσταται ποτέ εφικτή – παρά το κοινό τους κοινωνικό υπόβαθρο.

Τα πρόσωπα που αφηγούνται, δεν αποκτούν μόνο μνήμη και ιστορία. Εξίσου δηλωτικό είναι το πώς συμπεριφέρονται ως αφηγητές. Σε μια αφήγηση ανάμνησης, για παράδειγμα, ο τρόπος με τον οποίο λειτουργεί η μνήμη του αφηγητή (π.χ. σημεία τα οποία τονίζει στην αφήγησή του, ή και σημεία που αποσιωπά) και ο τρόπος που τοποθετείται απέναντι στην ιστορία του (π.χ. κρίση των πράξεών του, γνώση που έχει αποκομίσει) είναι αρκετά από μόνα τους να 'δημιουργήσουν' ένα χαρακτήρα³⁹⁴.

Τη δύναμη της αφήγησης να δημιουργήσει έναν χαρακτήρα αρθρώνουν και οι ίδιοι οι χαρακτήρες του Καμπανέλλη. Στο *Ο δείπνος*, ο Αίγισθος, νεκρός πια, ακούει τις αφηγήσεις των ζωντανών για εκείνον και να σχολιάζει: «... δεν είναι απίστευτο...; νεκροί προ πολλού κι όμως αεί διδασκόμενοι...; Μην απορείς, λίγο πολύ έτσι γίνεται με όλους, ακούνε τα παιδιά τους και μαθαίνουν την ιστορία τους...»³⁹⁵. Στο *Η τελευταία πράξη*, πάλι, η Πηνελόπη παρακαλεί τον Θιασάρχη – χαρακτήρα που, όπως είδαμε, διακρίνεται για την αφηγηματική του ικανότητα: «...ποια είμαι, σας ικετεύω, πέστε μου ποια είμαι... δεν το αντέχω άλλο να μην ξέρω ποια είμαι!!!»³⁹⁶. Οι ίδιοι, λοιπόν, οι χαρακτήρες αποζητούν να ορίσουν την ταυτότητα τους μέσα από την αφήγηση.

Τέλος, θα πρέπει να αναφερθούμε στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ένας χαρακτήρας 'κατασκευάζεται' αποκλειστικά και μόνο από τις αφηγήσεις. Πρόκειται για τους 'απόντες' ήρωες. Σημαντικότερο παράδειγμα είναι ο Οδυσσεάς στο έργο *Η τελευταία*

³⁹⁴ Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι ο μετανιωμένος Μεξής στο *Η ηλικία της νύχτας*. Βλ. αφήγηση 1.2.10.

³⁹⁵ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Στ', 49.

³⁹⁶ Καμπανέλλης, *Θέατρο*, τόμος Ζ', 172.

πράξη. Ο χαρακτήρας αυτός που ποτέ δεν παρουσιάζεται πάνω στη σκηνή, έχει επιβλητικότερη παρουσία από όλους τους άλλους χαρακτήρες του έργου. Είναι το πρόσωπο γύρω από το οποίο περιστρέφεται όλη η πλοκή, έστω κι αν ‘ζωντανεύει’ μέσα από τις αφηγήσεις των άλλων ηρώων.

Δύο ‘απόντες χαρακτήρες’ έχουμε και στο *Η ηλικία της νύχτας*: από τη μια ο αρραβωνιαστικός της Μαρίνας, και από την άλλη η Σύλβια, η κοπέλα με την οποία είναι ερωτευμένος ο Δημήτρης. Οι δύο αυτοί νέοι έχουν διεξοδικότερη παρουσίαση σε σχέση με τους περισσότερους από τους παρόντες χαρακτήρες. Ανάγονται, μάλιστα, σε σύμβολα των δύο αντιμαχόμενων κοινωνικών παρατάξεων του έργου.

Τέλος, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ως ‘απόντα χαρακτήρα’ και τον Πατέρα στο *Τα τέσσερα πόδια του τραπεζιού*. Ο χαρακτήρας αυτός βρίσκεται πάνω στη σκηνή σε κωματώδη κατάσταση – είναι δηλαδή ένας ζωντανός-νεκρός (στις σκηνικές οδηγίες αναφέρεται πως «Δύσκολα ξεχωρίζεις αν πρόκειται για ζωντανό ή για πτώμα»³⁹⁷), στον οποίον ‘δίνεται φωνή’ μέσα από την ανάγνωση της αυτοβιογραφίας του από την κόρη του. Επομένως ο χαρακτήρας αυτός όχι μόνο παρουσιάζεται, αλλά αυτοπαρουσιάζεται, έστω κι αν η δράση του – σωματική και λεκτική – είναι μηδενική. Όπως και ο Οδυσσέας πιο πάνω, έτσι κι ο Πατέρας εδώ, είναι το πρόσωπο γύρω από το οποίο περιστρέφεται όλο το έργο, λόγω της λεπτομερούς αφηγηματικής παράθεσης του ιστορικού του.

Από την πιο πάνω εξέταση θεωρούμε πως έχει γίνει φανερή η σημαντικότερη θέση που κατέχει η αφήγηση μέσα στο θεατρικό κείμενο. Γεγονός που, όπως έχουμε υποστηρίξει, δε σχετίζεται μόνο με το περιεχόμενο του μηνύματος που μεταφέρει, αλλά και με αυτήν καθαυτήν την αφηγηματική λειτουργία.

³⁹⁷ Καμπανέλλης, , τόμος Γ', 109.

Εν Είδει Επιλεγμένων

Για χρόνια η συνεισφορά της τεχνικής της αφήγησης στη σύσταση των κειμένων που εντάσσονται στο δραματικό είδος, είχε αγνοηθεί. Ενίοτε – και αναλόγως των εκάστοτε αισθητικών και θεωρητικών τάσεων – η αφήγηση είχε θεωρηθεί ως παρείσακτο τμήμα μέσα στο θεατρικό κείμενο. Ως επακόλουθο η ιδέα της μελέτης αυτών των αφηγηματικών κομματιών χρησιμοποιώντας όρους και τεχνικές ανάλυσης που συσχετίστηκαν με τη μελέτη των ‘αφηγηματικών κειμένων’, άργησε να τροχοδρομηθεί. Έκτοτε έχουν γίνει ορισμένες προσπάθειες προσέγγισης του θέματος μέσω της χρήσης αφηγηματολογικών μεθόδων. Οι μελετητές οι οποίοι έχουν ασχοληθεί με αυτόν τον τομέα της έρευνας, υποστηρίζουν ομοφώνως την ανάγκη μιας συστηματικότερης και αναλυτικότερης αφηγηματολογικής εξέτασης των θεατρικών κειμένων και των αφηγήσεων που εντοπίζονται σ’ αυτά.

Με την παρούσα μελέτη επιχειρήθηκε να δοθεί μια πρώτη αναλυτική αφηγηματολογική προσέγγιση έργων της νεοελληνικής δραματουργίας. Εντάσσει στο πλαίσιο της μελέτης της αφήγησης, την εξέταση της επικοινωνιακής και της δραματουργικής λειτουργίας των αφηγηματικών κομματιών σε θεατρικά κείμενα, τον ρόλο και τις λειτουργίες των χαρακτήρων-αφηγητών, καθώς και την πολλαπλότητα στον ρόλο του εσωτερικού, αλλά και του εξωτερικού, αποδέκτη της αφήγησης. Νέα, προσκείμενα πεδία έρευνας θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν την προσπάθεια σύστασης μιας τυπολογίας αφηγητών (ή ακόμη και μιας τυπολογίας εσωτερικών αποδεκτών της αφήγησης) μέσα στα θεατρικά κείμενα, καθώς και τον πιθανό συσχετισμό τους με συγκεκριμένες κατηγορίες αφηγήσεων. Επίσης, γόνιμη θα μπορούσε να αποδειχτεί και η μελέτη της σχέσης των αφηγήσεων δευτέρου αφηγηματικού επιπέδου με την πλοκή του έργου – ενδεχομένως προς αναζήτηση αντίστοιχων σχέσεων με αυτές που αναφέρει ο Ζενέτ ότι ισχύουν ανάμεσα στα γεγονότα των μεταδιηγήσεων και τα γεγονότα της κύριας διήγησης³⁹⁸.

Μέσα από την ‘περιπέτεια’ της μελέτης μας, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η αφήγηση, εν τέλει, είναι ένα αδιαχώριστο και αναπόσπαστο κομμάτι του δραματικού είδους, η ισχύς του οποίου αποδεικνύεται – αν μη τι άλλο – ισότιμη με αυτήν του διαλόγου. Υποστηρίζουμε πως ένας κάθετος ειδολογικός διαχωρισμός των δύο είναι απόλυτος και επομένως προβληματικός. Το θεατρικό κείμενο είναι ένας ακόμη κόσμος της

³⁹⁸ Ο Ζενέτ ορίζει τους εξής τύπους σχέσεων ανάμεσα στη κύρια διήγηση και τις μεταδιηγήσεις: επεξηγηματική, θεματική και διηγηματική (όταν η ίδια η πράξη της μεταδιήγησης επηρεάζει την εξέλιξη των γεγονότων της κύριας διήγησης). Βλ. Genette, Gérard, *Narrative Discourse: An Essay in Method*, tr. Lewin, Jane E., Cornell University Press, Ithaca, New York 1980, 232-234.

αφήγησης και για να κατανοηθεί καλύτερα ως τέτοιος πρέπει, εν πρώτοις, να του αναγνωριστεί η αφηγηματική του φύση (ή έστω οι αφηγηματικές του πτυχές), και ακολούθως να καθιερωθεί ως μία από τις μεθόδους μελέτης του και αυτή που αφορά στη μελέτη της αφήγησης. Γιατί η τέχνη, στην όποια μορφή της, αφηγείται ιστορίες, και επομένως μια αφηγηματολογία που σταματά στη μελέτη ενός πολύ περιορισμένου τμήματος της τέχνης, είναι και η ίδια αδικαιολόγητα περιορισμένη. «Άλλωστε, τι άλλο μπορεί να είναι ο άνθρωπος εκτός από ένα παραμυθά και ακροατή του δικού του μύθου;»³⁹⁹

³⁹⁹ Καμπανέλλης, Ιάκωβος, «Η αιωνιότητα του θεάτρου», (Κείμενο αντιφώνησης του συγγραφέα κατά την τελετή αναγόρευσής του σε Επίτιμο Διδάκτορα του Πανεπιστημίου Κύπρου), *Τελετή Αναγόρευσης του Ιάκωβου Καμπανέλλη σε Επίτιμο Διδάκτορα*, Πανεπιστήμιο Κύπρου-Φιλοσοφική Σχολή, Λευκωσία 2002.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΣΤΕΛΛΑ ΜΑΡΙΝΑ ΜΟΥΖΟΥΡΗ

Βιβλιογραφία Ελληνόγλωσσα

Αριστοτέλης, *Περί ποιητικής*, μτφ. Μενάρδος, Σίμος, εισαγ. Συκουτρής, Ι., Βιβλιοπωλείον της 'Εστίας', Αθήνα 1991.

Γακοπούλου, Κωνσταντία, *Θέατρο και Μεταθέατρο: Θέσεις και Αντιθέσεις στην ερμηνεία της Αρχαίας Τραγωδίας*, (Ανέκδοτη διδακτορική διατριβή) Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2008, URL =

<http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/18856#page/230/mode/2up>

[view date:20 Oct 2016]

Γραμματάς, Θόδωρος, «Νεότερικότητα και μεταμοντερνισμός στη δραματουργία του Ιάκωβου Καμπανέλλη», *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου προς τιμήν του Ιάκωβου Καμπανέλλη*, επ. Χρυσόχοος, Νίκος & Ρενιέρη, Μαρία, Περί Τεχνών, Πάτρα 2006, 57-62.

Δερμιτζάκης, Μπάμπης, *Αφηγηματικές τεχνικές: ελληνική πεζογραφία και δραματουργία*, Gutenberg, Αθήνα 2000.

Διαμαντάκου, Καίτη, «Ο χώρος μιας τριλογίας. “Εβδομη μέρα της δημιουργίας” - “Η Αυλή των θαυμάτων” - “Η ηλικία της νύχτας”», *Δρώμενα*, 14, Μάιος 1995, 41-46.

Η αθηναϊκή επιθεώρηση, τόμος Α', επ. Χατζηπανταζής, Θόδωρος & Μαράκα, Λίλα, Εκδοτική Ερμής, Αθήνα 1977.

Καλαϊτζή, Γλυκερία, «Ο δραματουργός της μεταπολεμικής περιπέτειας», *Θεατρικά Τετράδια*, 25, Μάρτιος 1993, 19-29.

Καλλίνης, Γιώργος, *Εγχειρίδιο αφηγηματολογίας: Εισαγωγή στην τεχνική της αφήγησης*, Μεταίχμιο, Αθήνα c2005.

Καμπανέλλης, Ιάκωβος, *Από σκηνής και από πλατείας*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1990.

Καμπανέλλης, Ιάκωβος, «Το πολιτικό θέατρο», URL = <http://www.pokethe.gr/wordpress/?p=164> [view date:6 Apr 2017]

Καρατάσου, Κατερίνα, *Λανθάνων Διάλογος: Ο δραματικός μονόλογος στην νεοελληνική ποίηση (19^{ος}-20^{ος} αι.)*, Gutenberg, Αθήνα 2014.

Καψωμένος, Ερατοσθένης Γ., *Αφηγηματολογία: θεωρία και μέθοδοι ανάλυσης της αφηγηματικής πεζογραφίας*, Πατάκης, Αθήνα 2003.

Κότσης, Θανάσης, «Κείμενα και δια-κείμενα στη δραματουργία του Ιάκωβου Καμπανέλλη: Η περίπτωση των έργων *Οδυσσέα γύρισε σπίτι* και *Ο Κανείς και οι Κύκλωπες*», *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου προς τιμήν του Ιάκωβου Καμπανέλλη*, επ. Χρυσοχόος, Νίκος & Ρενιέρη, Μαρία, *Περί Τεχνών*, Πάτρα 2006, 335-344.

Λεοντάρης, Γιάννης, «Ρόλοι και λειτουργίες του αφηγητή στη λογοτεχνική και την κινηματογραφική αφήγηση: πρώτα στοιχεία για μια εισαγωγή στη συγκριτική αφηγηματολογία», *Σύγκριση*, 12, 2001, 160-172.

Μαράκα, Λίλα, «Το Παραμύθι ως πολιτική Παραβολή. Το *Παραμύθι χωρίς όνομα* από την Πηνελόπη Δέλτα στον Ιάκωβο Καμπανέλλη», *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου προς τιμήν του Ιάκωβου Καμπανέλλη*, επ. Χρυσοχόος, Νίκος & Ρενιέρη, Μαρία, *Περί Τεχνών*, Πάτρα 2006, 63-86.

Μαυρομούστακος, Πλάτων, *Το θέατρο στην Ελλάδα 1940-2000. Μια επισκόπηση*, Καστανιώτης, Αθήνα 2005.

Μιχαηλίδης, Γιώργος, *Οι νέοι Έλληνες θεατρικοί συγγραφείς*, Κάκτος, Αθήνα 1975.

Μπενάτσης, Απόστολος, «Ο μύθος του Οδυσσέα στο έργο του Καμπανέλλη», *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου προς τιμήν του Ιάκωβου Καμπανέλλη*, επ. Χρυσοχόος, Νίκος & Ρενιέρη, Μαρία, *Περί Τεχνών*, Πάτρα 2006, 135-147.

Πεφάνης, Γιώργος, «Από την εμπειρία του στρατοπέδου στη θεατρική γραφή. Ο *Κρυφός ήλιος* του Ιάκωβου Καμπανέλλη. Πρώτη παρουσίαση», *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου προς τιμήν του Ιάκωβου Καμπανέλλη*, επ. Χρυσοχόος, Νίκος & Ρενιέρη, Μαρία, *Περί Τεχνών*, Πάτρα 2006, 189-224.

Πεφάνης, Γιώργος, *Θέματα του μεταπολεμικού και σύγχρονου ελληνικού θεάτρου*, Κέδρος, Αθήνα c2001.

Πεφάνης, Γιώργος, *Ιάκωβος Καμπανέλλης: Ανιχνεύσεις και προσεγγίσεις στο θεατρικό του έργο*, Κέδρος, Αθήνα 2000.

Πεφάνης, Γιώργος, «Τα θεατρικά τραγούδια του Ιάκωβου Καμπανέλλη», *Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*, τόμος 36 (2004-2005), Αθήνα 2005, 257-327.

Πεφάνης, Γιώργος, «Τοπίο μέσα σε τοπίο: πρωτεϊσμοί του δραματικού χώρου στο έργο του Ιάκωβου Καμπανέλλη», *Δρόμενα*, 14, Μάιος 1995, 31-40.

Πλάτων, *Πολιτεία*, μτφ. Σκουτερόπουλος, Ν.Μ., εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2007.

Πλωρίτης, Μάριος, «Το μεταπολεμικό θέατρο (1950-1967). Ένα μικρό διάγραμμα», *Η λέξη*, 14, Μάιος 1984, 264-272.

Πούχνερ, Βάλτερ, *Είδωλα και ομοιώματα: Πέντε θεατρολογικά μελετήματα*, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2000.

Πούχνερ, Βάλτερ, «Το θεατρικό έργο στη μεταπολεμική Ελλάδα, μια προσέγγιση», *Εκκύκλημα*, 24, Ιανουάριος-Μάρτιος 1990, 40-46.

Πούχνερ, Βάλτερ, *Τοπία ψυχής και μύθοι πολιτείας: Το θεατρικό σύμπαν του Ιάκωβου Καμπανέλλη*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010.

Τζούμα, Άννα, *Εισαγωγή στην αφηγηματολογία: θεωρία και εφαρμογή της αφηγηματικής τυπολογίας του G. Genette*, Συμμετρία, Αθήνα 1997.

Φαρινού-Μαλαματάρη, Γεωργία, «Αφήγηση/Αφηγηματολογία: Μια επισκόπηση», *Νέα Εστία*, 1735, Ιούνιος 2001, 972-1017.

Χαβιάρας, Σωτήρης, «Ένα μπρεχτικό Παραμύθι», *Θεατρικά Τετράδια*, 25, Μάρτιος 1993, 30-32.

Χάγερ, Φίλιππος, «Η παράσταση ως πρόφαση: *Το Μεγάλο μας Τσίρκο* του Ι. Καμπανέλλη ή η Αφήγηση της Ιστορίας σε χρόνο Ενεστώτα», *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου προς τιμήν του Ιάκωβου Καμπανέλλη*, επ. Χρυσοχόος, Νίκος & Ρενιέρη, Μαρία, *Περί Τεχνών*, Πάτρα 2006, 244-253.

Χασάπη-Χριστοδούλου, Ευσεβία, *Η Ελληνική Μυθολογία στο Νεοελληνικό Δράμα: Από την εποχή του Κρητικού Θεάτρου έως το τέλος του 20^{ου} αιώνα*, τόμος Β', University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2002.

Χουρμουζιάδης, Νίκος, «Ο χώρος ως κιβωτός του χρόνου», *Θεατρικά Τετράδια*, 25, Μάρτιος 1993, 7-18.

Goward, Barbara, *Αφήγηση και τραγωδία. Αφηγηματικές τεχνικές στον Αισχύλο, τον Σοφοκλή και τον Ευριπίδη*, μτφ. Μπεζαντάκος Π. Νικόλαος, Ινστιτούτο του βιβλίου Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2002.

Βιβλιογραφία Ξενόγλωσση

Baroni, Raphaël: "Tellability". In: Hühn, Peter et al. (eds.): *the living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University. URL = <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/tellability> [view date:27 Apr 2017]

Barrett, James, *Staged narrative: poetics and the messenger in Greek tragedy*, University of California Press, Berkeley c2002.

Bowles, Hugo, *Storytelling and Drama: Exploring Narrative Episodes in Plays (Linguistic Approaches to Literature)*, John Benjamins Publishing Co, Amsterdam/Philadelphia 2010.

Brooks, Peter, *Reading for the plot: design and intention in narrative*, Harvard University Press, Massachusetts/London 1992.

Chatman, Seymour Benjamin, *Coming to Terms: The Rhetoric of Narrative in Fiction and Film*, Cornell University Press, Ithaca/London 1990.

Currie, Mark, *Postmodern narrative theory*, Macmillan, London c1998

Fludernik, Monika, "Narrative and Drama", *Theorizing Narrativity (Narratologia)*, *Theorizing Narrativity (Narratologia)*, ed. Pier, Jonh & García Landa, José Ángel, Walter de Gruyter, Berlin 2008, 355-383.

Forni, Pier Massimo, *Adventures in Speech: Rhetoric and Narration in Boccaccio's "Decameron"*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1996.

Forster, E.M., *Aspects of the Novel*, Penguin Books, Harmondsworth 1990 [c1927].

Freytag, Gustav, *Freytag's Technique of the drama: an exposition of dramatic composition and art*, ed. MacEwan, Elias J., Scott Foresman and Company, Chicago 1900.

Garner, Stanton, *The Absent Voice: Narrative Comprehension in the Theater*, University of Illinois Press, Illinois 1989.

Genette, Gérard, *Narrative Discourse: An Essay in Method*, tr. Lewin, Jane E., Cornell University Press, Ithaca, New York 1980.

Hühn, Peter & Sommer, Roy: "Narration in Poetry and Drama". In: Hühn, Peter et al. (eds.): *the living handbook of narratology*, Hamburg: Hamburg University, URL = <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/narration-poetry-and-drama> [view date:15 Apr 2017]

Jong, Irene J.F. de, *Narrative in drama: the art of the Euripidean messenger-speech*, E.J. Brill, Leiden 1991.

Klauk, Tobias & Köppe, Tilmann: "Telling vs. Showing". In: Hühn, Peter et al. (eds.): *the living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University. URL = <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/telling-vs-showing> [view date:9 Mar 2017]

Kronik, John W., "Invasions from Outer Spaces: Narration and the Dramatic Art in Spanish America", *Latin American Theatre Review*, v 26, No. 2, 1993, 25-47.

Kuntz, Mary, *Narrative setting and dramatic poetry*, E.J.Brill, Leiden 1993.

Lodge, David, *After Bakhtin: essays on fiction and criticism*, Routledge, London 1990.

Manfred, Jahn, "Narrative Voice and the Agency in Drama: Aspects of a Narratology of Drama", *New Literary History*, v 32, Summer 2001, 659-679.

Markantonatos, Andreas, *Tragic narrative: a narratological study of Sophocles' Oedipus at Colonus*, Walter de Gruyter, Berlin 2002.

Morrison, Kristin, *Canter and Chronicles: The use of narrative in plays of Samuel Beckett and Harold Pinter*, Chicago, University of Chicago Press, 1983.

Nünning, Ansgar & Sommer, Roy, "Diegetic and Mimetic Narrativity: Some further steps towards a transgenetic Narratology", *Theorizing Narrativity (Narratologia)*, ed. Pier, Jonh & García Landa, José Ángel, Walter de Gruyter, Berlin 2008, 331-354.

Pfister, Manfred, *The Theory and Analysis of Drama*, tr. Halliday, John, Cambridge University Press, Cambridge 1991.

Pinault, David, *Story-Telling Techniques in the Arabian Nights*, E.J. Brill, Leiden 1992.

Richardson, Brian, "Narrative Theory and Drama", *Cambridge Companion to Narrative*, ed. David Herman, Cambridge University Press, Cambridge 2006.

Richardson, Brian, "Pinter's landscape and the boundaries of narrative", *Essays in Literature*, 18, 1991, 37- 45.

Richardson, Brian, "Point of View in Drama: Diegetic Monologue, Unreliable Narrators, and the Author's Voice on Stage", *Comparative Drama*, 22, 1988, 193-214.

Richardson, Brian, "Time is out of joint: Narrative models and the temporality of the Drama", *Poetics Today*, 8, 1987, 299-309.

Richardson, Brian, "Voice and narration in Postmodern Drama", *New Literary History*, 32, Summer 2001, 681-694.

Shutze, Martin, "Gustav Freytag, Theorist of the Drama and Playwright." *The Drama: A Quarterly Review of Dramatic Literature*, 9, February 1913, 3-28.

Todorov, Tzvetan, *Grammaire du Décaméron*, Mouton, La Haye 1969.

Weild, Roland, "Organizing the Perspectives: Focalization and the Superordinate Narrative System in Drama", *Point of View, Perspective, and Focalization. Modeling Mediation in Narrative*, ed. Höhn, P. et al., Walter de Gruyter, Berlin 2009, 221-42.

Wolf, Schmid: "Narratee". In: Hühn, Peter et al. (eds.): *the living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University. URL = <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/narratee> [view date:24 Apr 2017]

Λεξικά και Διαδικτυακές Ιστοσελίδες

Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Πρόσωπα-Έργα-Ρεύματα-Όροι, Πατάκης, Αθήνα 2007.

Abrams, M. H., *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*, μτφ. Δεληβοριά, Γιάννα & Χατζηιωάννου, Σοφία, Πατάκης, Αθήνα c2005.

Cuddon, J.A., *Λεξικό λογοτεχνικών όρων και θεωρίας λογοτεχνίας*, μτφ. Παρίσης, Γιάννης & Λιάπη, Μαρία, Μεταίχμιο, 2010.

Pavis, Patrice, *Λεξικό του θεάτρου*, μτφ. Στρομπούλη, Αγνή, Gutenberg, Αθήνα c2006.

<http://theodoregrammatas.com/el/> [view date:27 Apr 2017]

<http://www.kambanellis.gr/> [view date:27 Apr 2017]

<http://www.kathimerini.gr/122048/article/politismos/arxeio-politismoy/mia-kwmwdia-toy-kampanellh-sto-hrwdeio> [view date:27 Apr 2017]

<http://www.lhn.uni-hamburg.de/> [view date:27 Apr 2017]

<http://www.pokethe.gr/wordpress/?p=164> [view date:27 Apr 2017]

<http://www.tate.org.uk/art/art-terms/n/narrative> [view date:27 Apr 2017]

<http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=845349> [view date:30 Apr 2017]

<http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=120177> [view date:27 Apr 2017]

ΣΤΕΛΛΑ ΜΑΡΙΝΑ ΜΟΥΖΟΥΡΗ

⁴⁰⁰ Ευρετηριάζονται και οι υποσημειώσεις.

Ευρετήριο Προσώπων

Αισχύλος.....	40
Αριστοτέλης.....	2, 3
Αριστοφάνης.....	60
Γραμματάς Θεόδωρος.....	16, 40
Δέλτα Πηνελόπη.....	25, 32, 34
Δερμιτζάκης Μπάμπης.....	9
Καψωμένος Ερατοσθένης.....	3
Κουν Κάρολος.....	13, 14
Λεμός Αδαμάντιος.....	13
Μανιώτης Γιώργος.....	9, 150
Μάτεσις Παύλος.....	9
Μερκούρη Μελίνα.....	20
Μουρσελάς Κώστας.....	9
Ξανθούλης Γιάννης.....	9
Όμηρος.....	42, 44
Παπανδρέου Νικηφόρος.....	39
Πλάτων.....	2, 84
Σκούρτης Γιώργος.....	9
Σοφοκλής.....	40, 139
Φαρινού-Μαλαματάρη Γεωργία.....	3
Χασάπη-Χριστοδούλου Ευσεβία.....	39
Adamov Arthur.....	50
Albee Edward.....	50
Arrabal Fernando.....	50
Beckett Samuel.....	50
Boccacio Giovanni (Μποκκάτσιο Τζιοβάννι).....	183, 184, 185
Bowles Hugo.....	8, 74, 79, 152
Chatman Seymour Benjamin.....	8
Chaucer Geoffrey (Τσώσερ Τζέφρυ).....	183, 184, 185
Dickens Charles (Ντίκενς Κάρολος).....	133
Fludernik Monika.....	8

Freytag Gustav (Φράιταγκ Γκούσταβ)	11, 159, 160, 162, 163, 165, 171
Genet Jean.....	50
Genette Gérard (Ζενέτ Ζεράρ).....	4, 5, 6, 10, 77, 94, 116, 117, 118, 119, 129, 136, 171, 191
Hühn Peter	9, 67, 116, 119, 146
Ibsen Henrik (Ιψεν Χένρικ).....	42, 44
Ionesco Eugene	50
Johnson Samuel	7
Kafka Franz (Κάφκα Φραντς)	51
Kronik J. W.....	7
Lessing Gotthold Ephraim	160
Manfred Jahn	8, 115
Nünning Ansgar	8
Pirandello Luigi (Πιραντέλλο Λουίτζι)	116, 117
Proust Marcel (Προυστ Μαρσέλ)	4
Richardson Brian (Ρίτσαρτσον Μπραΐαν)	6, 7
Schutze Martin.....	162
Shakespeare William (Σαίξπηρ Ουίλλιαμ)	101, 160, 161, 162
Sommer Roy	8, 9
Todorov Tzvetan (Τοντόροφ Τσβέταν)	2

Ευρετήριο Έργων

Ανθρωποι και ημέρες.....	1, 63
Απόψε αυτοσχεδιάζουμε.....	116
Αυτός και το πανταλόνι του.....	60, 61, 62
Βάτραχοι	60
Βίβα Ασπασία	16, 17, 18, 20, 21, 23, 81, 98, 154
Βρυκόλακες	41, 42, 44, 47
Γράμμα στον Ορέστη.....	39, 41, 43, 45, 48, 49, 85, 96, 130, 131, 136, 146, 172, 560
Έβδομη μέρα της δημιουργίας.....	16, 17, 19, 21, 22, 74, 95, 118, 127, 168, 170
Έξι πρόσωπα ζητούν συγγραφέα.....	116
Η αποικία των τιμωρημένων (Καμπανέλλης Ιάκωβος).....	49, 50, 51, 52, 53, 76, 78
Η αποικία των τιμωρημένων (Φραντς Κάφκα «In the penal colony»).....	51
Η αυλή των θαυμάτων 14, 16, 17, 19, 21, 22, 73, 76, 79, 102, 117, 135, 139, 162, 165, 167, 170	
Η γειτονιά των Αγγέλων	17, 20, 21, 22, 23, 75, 122, 147, 162, 166, 169, 170, 171
Η γνώση των νεκρών	150
Η ηλικία της νύχτας 16, 17, 18, 19, 21, 22, 73, 74, 75, 84, 86, 156, 173, 182, 184, 188, 189, 190	
Η οδός	62, 63, 64, 106
Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια.....	16, 17, 19, 22, 23, 93, 163, 168, 186
Η τελευταία πράξη.....	40, 42, 44, 46, 48, 83, 111, 187, 189, 190
Ιλιάδα.....	44
Κρυφός ήλιος.....	1, 62, 63, 195
Μαουτχάουζεν	13, 63
Μια κωμωδία	59, 60, 87
Μια συνάντηση κάπου αλλού 54, 55, 56, 57, 80, 92, 118, 123, 125, 137, 148, 150, 155, 181	
Ο αόρατος θίασος	54, 55, 56, 57
Ο Γορίλας και η Ορτανσία.....	49, 50, 51, 52, 53, 116, 134, 157
Ο δείπνος	39, 40, 41, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 77, 116, 117, 172, 189
Ο διάλογος	62, 63, 64, 76, 96, 106, 118, 155
Ο δρόμος περνά από μέσα	16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 76, 88, 128, 142, 166, 169, 171
Ο επικήδειος	60, 61, 62, 82, 106
Ο εχθρός λαός.....	26, 29, 30, 31, 33, 35, 38, 87, 89, 97, 98, 110
Ο Κανείς και οι Κύκλωπες	40, 42, 45, 47, 48, 75, 76, 96, 522

Ο μπαμπάς ο πόλεμος	25, 28, 30, 32, 33, 35, 167, 169
Οδυσσέα γύρισε σπίτι	40, 42, 44, 47, 48, 99, 100, 102, 155, 157, 171
Οδύσσεια.....	40, 42
Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά	60, 61, 62, 96, 106, 123, 146
Οιδίπους Τύραννος	40
Ορέστεια	40
Παραμύθι χωρίς όνομα (Δέλτα Πηνελόπη)	25, 32, 34
Πάροδος Θηβών.....	39, 40, 41, 43, 46, 81, 116, 142, 169
Ποιος ήταν ο κύριος...;.....	13, 62, 64, 106
Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα.....	36, 37, 38, 61
Στη χώρα Ίψεν	41, 42, 43, 44, 47, 48, 49, 77, 91, 117, 129, 131, 133
Τα τέσσερα πόδια του τραπεζιού.....	17, 18, 19, 21, 85, 157, 190
Το Κουκί και το Ρεβύθι	1, 26
Το μεγάλο μας τσίρκο....	26, 28, 29, 30, 31, 32, 35, 76, 79, 99, 107, 116, 123, 124, 134, 147
Το παραμύθι χωρίς όνομα (Ιάκωβου Καμπανέλλη)	25, 27, 29, 31, 32, 34, 80, 85, 86, 87, 141, 153, 164, 167
Χίλιες και μία νύχτες	117
Χορός πάνω στα στάχια.....	1, 13
À la recherche du temps perdu	4
Christmas Carol (Χριστουγεννιάτικη Ιστορία).....	133
Decameron (Δεκάμερον)	183, 184, 185
Emilia Galotti.....	160
Julius Caesar (Ιούλιος Καίσαρας).....	101
The Canterbury Tales (Οι ιστορίες του Καντερμπέρυ)	184, 185

⁴⁰¹ Τα Παραρτήματα περιέχουν τις αφηγήσεις που έχουν εντοπιστεί σε όλα τα θεατρικά κείμενα των εννέα τόμων των εκδόσεων Κέδρος (Καμπανέλλης Ιάκωβος, *Θέατρο*, τόμοι Α'-Θ'). Οι αφηγήσεις είναι ταξινομημένες ανά κατηγορίες Περιεχομένου (Παράρτημα 1) και Εκφοράς (Παράρτημα 2). Για ευκολότερη χρήση των Παραρτημάτων, των αφηγήσεων προηγούνται τα Περιεχόμενα Παραρτημάτων. Σημειώνεται πως έχει γίνει προσπάθεια οι αφηγήσεις να περιληφθούν σε όλες τις κατηγορίες που θεωρείται πως εντάσσονται. Επομένως η ίδια αφήγηση είναι πιθανόν να περιλαμβάνεται σε δύο ή τρεις κατηγορίες περιεχομένου ή/και εκφοράς. Σημειώνεται επίσης πως στο κείμενο των αφηγήσεων, σε παρενθέσεις και με μικρότερα γράμματα βρίσκουμε τις σκηνικές οδηγίες που υπάρχουν στο κείμενο των εκδόσεων. Με μικρότερα γράμματα, αλλά εκτός παρενθέσεων, βρίσκουμε μη αφηγηματικά κομμάτια τα οποία θεωρήθηκε καλό να περιληφθούν στα αποσπάσματα, για την καλύτερη κατανόηση των αφηγήσεων μέσα στο διαλογικό τους περιβάλλον.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΩΝ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: Αφηγήσεις ανά Κατηγορία Περιεχομένου	224
1.1. (Αυτο)βιοαφήγηση.....	225
1.1.1. <i>Η αυλή των θαυμάτων</i> (Τόμος Α΄, σ. 131).....	225
1.1.2. <i>Βίβα Ασπασία</i> (Τόμος Β΄, σ. 140)	225
1.1.3. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 266).....	225
1.1.4. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σ. 27-28).....	225
1.1.5. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σ. 48-62).....	226
1.1.6. <i>Τα τέσσερα πόδια του τραπεζιού</i> (Τόμος Γ΄, σ. 123-128).....	234
1.1.7. <i>Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια</i> (Τόμος Ε΄, σ. 33).....	237
1.1.8. <i>Ο δρόμος περνά από μέσα</i> (Τόμος Ε΄, σ. 105-106).....	237
1.1.9. <i>Ο δρόμος περνά από μέσα</i> (Τόμος Ε΄, σ. 124-125).....	238
1.1.10. <i>Γράμμα στον Ορέστη</i> (Τόμος ΣΤ΄, σ.26-35).....	239
1.1.11. <i>Μια συνάντηση κάπου αλλού</i> (Τόμος Ζ΄, σ. 148-153).....	243
1.1.12. <i>Η τελευταία Πράξη</i> (Τόμος Ζ΄, σ. 190-192).....	245
1.1.13. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 20-21).....	246
1.1.14. <i>Ο εχθρός λαός</i> (Τόμος Η΄, σ. 147).....	246
1.1.15. <i>Η γειτονιά των αγγέλων</i> (Τόμος Θ΄, σ. 44-45).....	247
1.1.16. <i>Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά</i> (Τόμος Θ΄, σ. 182-183).....	247
1.2. Αφήγηση Ανάμνησης	249
1.2.1. <i>Έβδομη μέρα της δημιουργίας</i> (Τόμος Α΄, σ. 26-27).....	249
1.2.2. <i>Έβδομη μέρα της δημιουργίας</i> (Τόμος Α΄, σ. 37).....	249
1.2.3 <i>Έβδομη μέρα της δημιουργίας</i> (Τόμος Α΄, σ. 81).....	250
1.2.4. <i>Η αυλή των θαυμάτων</i> , (Τόμος Α΄, σ. 122).....	250
1.2.5. <i>Η αυλή των θαυμάτων</i> (Τόμος Α΄, σ. 131).....	250
1.2.6. <i>Η αυλή των θαυμάτων</i> (Τόμος Α΄, σ. 151).....	250
1.2.7. <i>Η αυλή των θαυμάτων</i> (Τόμος Α΄, σ. 160).....	251
1.2.8. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α΄, σ. 206).....	251
1.2.9. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α΄, σ. 220).....	251
1.2.10. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α΄, σ. 220-221).....	252
1.2.11. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α΄, σ. 225).....	252
1.2.12. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α΄, σ. 226).....	253
1.2.13. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α΄, σ. 233-234).....	253

1.2.14. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α΄, σ. 235).....	254
1.2.15. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α΄, σ. 246).....	254
1.2.16. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α΄, σ. 251-253).....	255
1.2.17. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α΄, σ. 256).....	256
1.2.18. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α΄, σ. 257-258).....	256
1.2.19. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α΄, σ. 262-263).....	257
1.2.20. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β΄, σ. 42-43).....	258
1.2.21. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β΄, σ. 91).....	259
1.2.22. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β΄, σ. 94).....	259
1.2.23. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β΄, σ. 110-111).....	260
1.2.24. <i>Βίβα Ασπασία</i> (Τόμος Β΄, σ. 137-139).....	261
1.2.25. <i>Βίβα Ασπασία</i> (Τόμος Β΄, σ. 163-164).....	262
1.2.26. <i>Βίβα Ασπασία</i> (Τόμος Β΄, σ. 164).....	262
1.2.27. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 215).....	263
1.2.28. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 216-217).....	263
1.2.29. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 223-224).....	263
1.2.30. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 248-249).....	264
1.2.31. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 264).....	265
1.2.32. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 287).....	265
1.2.33. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σελ. 85).....	266
1.2.34. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σελ. 87).....	266
1.2.35. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σελ. 88).....	266
1.2.36. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σελ. 90).....	267
1.2.37. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σελ. 92-93).....	267
1.2.38. <i>Τα τέσσερα πόδια του τραπεζιού</i> (Τόμος Γ΄, σ. 113-114).....	267
1.2.39. <i>Αυτός και το πανταλόνι του</i> (Τόμος Δ΄, σ. 50-51).....	268
1.2.40. <i>Αυτός και το πανταλόνι του</i> (Τόμος Δ΄, σ. 56-57).....	268
1.2.41. <i>Αυτός και το πανταλόνι του</i> (Τόμος Δ΄, σ. 57).....	268
1.2.42. <i>Ο αόρατος θίασος</i> (Τόμος Δ΄, σ. 86).....	269
1.2.43. <i>Ο αόρατος θίασος</i> (Τόμος Δ΄, σ. 96).....	269
1.2.44. <i>Ο αόρατος θίασος</i> (Τόμος Δ΄, σ. 120).....	269
1.2.45. <i>Ο αόρατος θίασος</i> (Τόμος Δ΄, σ.134).....	269
1.2.46. <i>Ο αόρατος θίασος</i> (Τόμος Δ΄, σ.136-137).....	270
1.2.47. <i>Ο γορίλας και η Ορτανσία</i> (Τόμος Δ΄, σ.175).....	271
1.2.48. <i>Ο γορίλας και η Ορτανσία</i> (Τόμος Δ΄, σ.176-179).....	271

1.2.49. <i>Ο γορίλας και η Ορτανσία</i> (Τόμος Δ', σ.188-189).....	272
1.2.50. <i>Ο γορίλας και η Ορτανσία</i> (Τόμος Δ', σ.194).....	273
1.2.51. <i>Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια</i> (Τόμος Ε', σ.26).....	273
1.2.52. <i>Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια</i> (Τόμος Ε', σ.27).....	274
1.2.53. <i>Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια</i> (Τόμος Ε', σ. 31-32).....	274
1.2.54. <i>Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια</i> (Τόμος Ε', σ. 32-33).....	274
1.2.55. <i>Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια</i> (Τόμος Ε', σ. 67).....	275
1.2.56. <i>Ο δρόμος περνά από μέσα</i> (Τόμος Ε', σ. 113-114).....	275
1.2.57. <i>Ο δρόμος περνά από μέσα</i> (Τόμος Ε', σ. 132).....	276
1.2.58. <i>Γράμμα στον Ορέστη</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 26).....	276
1.2.59. <i>Γράμμα στον Ορέστη</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 27-29).....	276
1.2.60. <i>Γράμμα στον Ορέστη</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 29-30).....	277
1.2.61. <i>Γράμμα στον Ορέστη</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 31-32).....	278
1.2.62. <i>Γράμμα στον Ορέστη</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 30-34).....	279
1.2.63. <i>Γράμμα στον Ορέστη</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 34-35).....	280
1.2.64. <i>Ο δείπνος</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 44).....	280
1.2.65. <i>Ο δείπνος</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 47-48).....	281
1.2.66. <i>Ο δείπνος</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 52).....	282
1.2.67. <i>Ο δείπνος</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 54-55).....	282
1.2.68. <i>Ο δείπνος</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 59).....	283
1.2.69. <i>Ο δείπνος</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 59-60).....	283
1.2.70. <i>Ο δείπνος</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 62-63).....	284
1.2.71. <i>Ο δείπνος</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 66).....	285
1.2.72. <i>Πάροδος Θηβών</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 75-76).....	286
1.2.73. <i>Πάροδος Θηβών</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 79-80).....	286
1.2.74. <i>Πάροδος Θηβών</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 80-81).....	287
1.2.75. <i>Πάροδος Θηβών</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 83-88).....	288
1.2.76. <i>Στη χώρα Ίψεν</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 96).....	291
1.2.77. <i>Στη χώρα Ίψεν</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 99-101).....	291
1.2.78. <i>Στη χώρα Ίψεν</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 110).....	292
1.2.79. <i>Στη χώρα Ίψεν</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 111-112).....	293
1.2.80. <i>Στη χώρα Ίψεν</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 112).....	294
1.2.81. <i>Στη χώρα Ίψεν</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 121-122).....	294
1.2.82. <i>Στη χώρα Ίψεν</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 122-123).....	295
1.2.83. <i>Στη χώρα Ίψεν</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 132).....	295

1.2.84. Στη χώρα Ίψεν (Τόμος ΣΤ', σ. 134-135)	296
1.2.85. Στη χώρα Ίψεν (Τόμος ΣΤ', σ. 134-135)	296
1.2.86. Ο διάλογος (Τόμος ΣΤ', σ. 147)	297
1.2.87. Ο διάλογος (Τόμος ΣΤ', σ. 150-151)	297
1.2.88. Ο διάλογος (Τόμος ΣΤ', σ. 152-153)	297
1.2.89. Ποιος ήταν ο κύριος...; (Τόμος ΣΤ', σ. 161)	298
1.2.90. Ποιος ήταν ο κύριος...; (Τόμος ΣΤ', σ. 165-168).....	298
1.2.91. Ποιος ήταν ο κύριος...; (Τόμος ΣΤ', σ. 171-173).....	300
1.2.92. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 127-129).....	301
1.2.93. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 141-142).....	302
1.2.94. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 145-146).....	303
1.2.95. Μια κωμωδία (Τόμος Ζ', σ. 299)	303
1.2.96. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η', σ. 152-153).....	304
1.2.97. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 72-73)	304
1.2.98. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 74-76)	305
1.2.99. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 96-97)	306
1.2.100. Η αποικία των τιμωρημένων (Τόμος Θ', σ. 137).....	306
1.2.101. Η αποικία των τιμωρημένων (Τόμος Θ', σ. 138-139)	307
1.2.102. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 167)	307
1.2.103. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 168-169)....	307
1.2.104. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 174-175)....	308
1.2.105. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 178)	309
1.3. Αφήγηση Ονειρού.....	310
1.3.1. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 54-55).....	310
1.3.2. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 60-62).....	310
1.3.3. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 74-75).....	311
1.3.4. Τα τέσσερα πόδια του τραπέζιού (Τόμος Γ', σ.125).....	312
1.3.5. Η Οδός (Τόμος Δ', σ. 27-28).....	312
1.3.6. Ο αόρατος θίασος (Τόμος Δ', σ.81-82)	312
1.3.7. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 36)	313
1.3.8. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 37)	313
1.3.9. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 168-169).....	314
1.4. Αφήγηση-Πλαίσιο	315
1.4.1. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β', σ. 19).....	315
1.4.2. Ο δρόμος περνά από μέσα (Τόμος Ε', σ. 105-106).....	316

1.4.3. <i>Ο δρόμος περνά από μέσα</i> (Τόμος Ε΄, σ. 171)	317
1.4.4. <i>Ο Κανείς και οι Κύκλωπες</i> (Τόμος Στ΄, σ. 180-184).....	317
1.4.5. <i>Ο Κανείς και οι Κύκλωπες</i> (Τόμος Στ΄, σ. 202)	319
1.4.6. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 19-20).....	320
1.4.7. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 20-21).....	320
1.4.8. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 30-31).....	320
1.4.9. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 39-41).....	321
1.4.10. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 45-46).....	321
1.4.11. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 69).....	322
1.4.12. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 75).....	322
1.4.13. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 96).....	322
1.4.14. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 109).....	323
1.4.15. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 120-121).....	323
1.4.16. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 124).....	325
1.4.17. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 130).....	325
1.4.18. <i>Ο εχθρός λαός</i> (Τόμος Η΄, σ. 147).....	325
1.4.19. <i>Ο εχθρός λαός</i> (Τόμος Η΄, σ. 242-243).....	326
1.5. Αφήγηση Πλασματικών Γεγονότων	328
1.5.1. <i>Η αυλή των θαυμάτων</i> (Τόμος Α΄, σ. 104-105)	328
1.5.2. <i>Η αυλή των θαυμάτων</i> (Τόμος Α΄, σ. 120).....	328
1.5.3. <i>Η αυλή των θαυμάτων</i> (Τόμος Α΄, σ. 128).....	328
1.5.4. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β΄, σ. 117-118).....	329
1.5.5. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σ. 65)	329
1.5.6. <i>Ο διάλογος</i> (Τόμος ΣΤ΄, σ. 154-156)	329
1.5.7. <i>Ο Κανείς και οι Κύκλωπες</i> (Τόμος ΣΤ΄, σ. 182)	330
1.5.8. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 26-27).....	331
1.5.9. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 48).....	331
1.5.10. <i>Ο εχθρός λαός</i> (Τόμος Η΄, σ. 242-243).....	332
1.5.11. <i>Η αποικία των τιμωρημένων</i> (Τόμος Θ΄, σ. 114-115)	333
1.5.12. <i>Η αποικία των τιμωρημένων</i> (Τόμος Θ΄, σ. 135).....	333
1.6. Θαμιστική Αφήγηση.....	334
1.6.1. <i>Η αυλή των θαυμάτων</i> (Τόμος Α΄, σ. 106).....	334
1.6.2. <i>Ο μπαμπάς ο πόλεμος</i> (Τόμος Γ΄, σ. 214-215).....	334
1.6.3. <i>Ο αόρατος θίασος</i> (Τόμος Δ΄, σ.134).....	334
1.6.4. <i>Ο αόρατος θίασος</i> (Τόμος Δ΄, σ.136-137)	335

1.6.5. <i>Ο δείπνος</i> (τόμος ΣΤ', σ. 60-61).....	335
1.6.6. <i>Στη χώρα Ίψεν</i> (τόμος ΣΤ', σ. 110)	335
1.6.7. <i>Στη χώρα Ίψεν</i> (τόμος ΣΤ', σ. 114-118).....	336
1.6.8. <i>Στη χώρα Ίψεν</i> (τόμος ΣΤ', σ. 134)	336
1.6.9. <i>Η αποικία των τιμωρημένων</i> (Τόμος Θ', σ. 118-122)	337
1.6.10. <i>Η αποικία των τιμωρημένων</i> (Τόμος Θ', σ. 124).....	339
1.6.11. <i>Η αποικία των τιμωρημένων</i> (Τόμος Θ', σ. 124).....	339
1.6.12. <i>Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά</i> (Τόμος Θ', σ. 170).....	339
1.7. <i>Ιστορική Αφήγηση</i>	341
1.7.1. <i>Βίβα Ασπασία</i> (Τόμος Β', σ. 161-162).....	341
1.7.2. <i>Βίβα Ασπασία</i> (Τόμος Β', σ. 162-163).....	341
1.7.3. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (σ. 252-253)	342
1.7.4. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ', σ. 21).....	342
1.7.5. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 30-31).....	342
1.7.6. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 35-36).....	343
1.7.7. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 39-41).....	344
1.7.8. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 45-46).....	344
1.7.9. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 69).....	345
1.7.10. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 75).....	345
1.7.11. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 79).....	345
1.7.12. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 80).....	346
1.7.13. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 82).....	346
1.7.14. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 85).....	346
1.7.15. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 96).....	347
1.7.16. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 109).....	347
1.7.17. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 124).....	348
1.7.18. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 130).....	348
1.7.19. <i>Ο εχθρός λαός</i> (Τόμος Η', σ. 151-152).....	348
1.7.20. <i>Ο εχθρός λαός</i> (Τόμος Η', σ. 152-155).....	349
1.7.21. <i>Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά</i> (Τόμος Θ', σ. 177).....	351
1.7.22. <i>Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά</i> (Τόμος Θ', σ. 180).....	351
1.8. <i>Κουτσομπολιό</i>	353
1.8.1. <i>Η αυλή των θαυμάτων</i> (Τόμος Α', σ. 122).....	353
1.8.2. <i>Η αυλή των θαυμάτων</i> (Τόμος Α', σ. 136).....	353
1.8.3. <i>Ο αόρατος θίασος</i> (Τόμος Δ', σ. 119-120)	353

1.8.4. <i>Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια</i> (Τόμος Ε', σ. 62).....	354
1.8.5. <i>Μια συνάντηση κάπου αλλού</i> (Τόμος Ζ', σ. 74).....	354
1.8.6. <i>Μια συνάντηση κάπου αλλού</i> (Τόμος Ζ', σ. 84).....	355
1.8.7. <i>Μια συνάντηση κάπου αλλού</i> (Τόμος Ζ', σ. 91).....	355
1.8.8. <i>Μια συνάντηση κάπου αλλού</i> (Τόμος Ζ', σ. 148-153).....	355
1.8.9. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 62-63).....	358
1.8.10. <i>Η γειτονιά των αγγέλων</i> (Τόμος Θ', σ. 68).....	359
1.9. Μεταφορά Είδησης.....	360
1.9.1. <i>Έβδομη μέρα της δημιουργίας</i> (Τόμος Α', σ. 84).....	360
1.9.2. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α' σ. 219-220).....	360
1.9.3. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α', σ. 235).....	360
1.9.4. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α' σ. 267-268).....	361
1.9.5. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α' σ. 275).....	361
1.9.6. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β', σ. 74).....	361
1.9.7. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β', σ. 86).....	362
1.9.8. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β', σ. 99).....	362
1.9.9. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β', σ. 100-101).....	362
1.9.10. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β', σ. 114-116).....	363
1.9.11. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β', σ. 118-120).....	364
1.9.12. <i>Βίβα Ασπασία</i> (Τόμος Β', σ. 134-136).....	366
1.9.13. <i>Βίβα Ασπασία</i> (Τόμος Β', σ. 141).....	367
1.9.14. <i>Βίβα Ασπασία</i> (Τόμος Β', σ. 148).....	367
1.9.15. <i>Βίβα Ασπασία</i> (Τόμος Β', σ. 156-157).....	367
1.9.16. <i>Βίβα Ασπασία</i> (Τόμος Β', σ. 167).....	368
1.9.17. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β', σ. 274-275).....	368
1.9.18. <i>Ο μπαμπάς ο πόλεμος</i> (Τόμος Γ', σ. 233).....	369
1.9.19. <i>Ο μπαμπάς ο πόλεμος</i> (Τόμος Γ', σ. 244-246).....	369
1.9.20. <i>Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια</i> (Τόμος Ε', σ. 50).....	370
1.9.21. <i>Πάροδος Θηβών</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 73-74).....	370
1.9.22. <i>Μια κωμωδία</i> (Τόμος Ζ', σ. 276).....	371
1.9.23. <i>Μια κωμωδία</i> (Τόμος Ζ', σ. 276-277).....	371
1.9.24. <i>Μια κωμωδία</i> (Τόμος Ζ', σ. 308).....	371
1.9.25. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 71).....	372
1.9.26. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 94).....	372
1.9.27. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 111).....	372

1.9.28. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 114).....	373
1.9.29. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 119).....	373
1.9.30. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 120-121).....	373
1.9.31. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η΄, σ. 172).....	374
1.9.32. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η΄, σ. 188).....	375
1.9.33. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ΄, σ. 90-92).....	375
1.10. Μεταφορά Εμπειρίας.....	377
1.10.1. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α΄, σ. 25).....	377
1.10.2. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α΄, σ. 28).....	377
1.10.3. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α΄, σ. 37).....	377
1.10.4. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α΄, σ. 37-38).....	378
1.10.5. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α΄, σ. 46).....	378
1.10.6. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α΄, σ. 55-56).....	379
1.10.7. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α΄, σ. 63-64).....	379
1.10.8. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α΄, σ. 75).....	380
1.10.9. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α΄, σ. 148).....	380
1.10.10. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α΄, σ. 155-156).....	381
1.10.11. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α΄, σ. 161-163).....	382
1.10.12. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α΄, σ. 178).....	382
1.10.13. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α΄, σ. 266-267).....	382
1.10.14. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α΄, σ. 267-268).....	383
1.10.15. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 29-31).....	383
1.10.16. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 50-51).....	385
1.10.17. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 64).....	385
1.10.18. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 86).....	385
1.10.19. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 114-116).....	386
1.10.20. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 118).....	387
1.10.21. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 118-120).....	387
1.10.22. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β΄, σ. 139-140).....	389
1.10.23. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β΄, σ. 145).....	389
1.10.24. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β΄, σ. 149-150).....	389
1.10.25. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β΄, σ. 184).....	390
1.10.26. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β΄, σ. 194-195).....	390
1.10.27. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β΄, σ. 248-249).....	391
1.10.28. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ΄, σ. 46).....	391

1.10.29. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 69-70).....	392
1.10.30. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 70-71).....	392
1.10.31. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 71).....	393
1.10.32. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 72-74).....	393
1.10.33. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 75).....	394
1.10.34. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 75-76).....	395
1.10.35. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σελ. 97).....	395
1.10.36. Ο μπαμπάς ο πόλεμος (Τόμος Γ', σ. 199).....	396
1.10.37. Ο μπαμπάς ο πόλεμος (Τόμος Γ', σ. 249).....	396
1.10.38. Ο μπαμπάς ο πόλεμος (Τόμος Γ', σ. 258-259).....	396
1.10.39. Η Οδός (Τόμος Δ', σ.27).....	396
1.10.40. Η Οδός (Τόμος Δ', σ.29).....	397
1.10.41. Ο αόρατος θίασος (Τόμος Δ', σ.128-129).....	397
1.10.42. Ο γορίλας και η Ορτανσία (Τόμος Δ', σ.192).....	397
1.10.43. Ο γορίλας και η Ορτανσία (Τόμος Δ', σ. 214-215).....	398
1.10.44. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ. 40-41).....	399
1.10.45. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ. 45-46).....	399
1.10.46. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ. 46).....	399
1.10.47. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ. 47).....	399
1.10.48. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ. 68-69).....	400
1.10.49. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ. 81).....	400
1.10.50. Ο δρόμος περνά από μέσα (Τόμος Ε', σ. 111-112).....	400
1.10.51. Ο δρόμος περνά από μέσα (Τόμος Ε', σ. 165-167).....	401
1.10.52. Ο δρόμος περνά από μέσα (Τόμος Ε', σ. 169).....	402
1.10.53. Ο επικήδειος (Τόμος Ε', σ. 180-183).....	403
1.10.54. Στη χώρα Ίψεν (Τόμος ΣΤ', σ. 114-118).....	403
1.10.55. Ποιος ήταν ο κύριος...; (Τόμος ΣΤ', σ. 160-161).....	404
1.10.56. Ποιος ήταν ο κύριος...; (Τόμος ΣΤ', σ. 162).....	405
1.10.57. Ο Κανείς και οι Κύκλωπες (Τόμος Στ', σ. 180-184).....	405
1.10.58. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 78-79).....	407
1.10.59. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 97-108).....	409
1.10.60. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 102).....	409
1.10.61. Η τελευταία Πράξη (Τόμος Ζ', σ. 187-188).....	412
1.10.62. Η τελευταία Πράξη (Τόμος Ζ', σ. 189-190).....	413
1.10.63. Η τελευταία Πράξη (Τόμος Ζ', σ. 193-195).....	414

1.10.64. <i>Η τελευταία Πράξη</i> (Τόμος Ζ', σ. 230-231).....	415
1.10.65. <i>Η τελευταία Πράξη</i> (Τόμος Ζ', σ. 231-232).....	416
1.10.66. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 19-20).....	417
1.10.67. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 49-50).....	417
1.10.68. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 66).....	418
1.10.69. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 91).....	418
1.10.70. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 162-163).....	419
1.10.71. <i>Ο εχθρός Λαός</i> (Τόμος Η', σ. 202).....	420
1.10.72. <i>Ο εχθρός Λαός</i> (Τόμος Η', σ. 213).....	420
1.10.73. <i>Ο εχθρός λαός</i> (Τόμος Η', σ. 222-223).....	420
1.10.74. <i>Ο εχθρός λαός</i> (Τόμος Η', σ. 224-225).....	421
1.10.75. <i>Η γειτονιά των αγγέλων</i> (Τόμος Θ', σ. 35-36).....	421
1.10.76. <i>Η γειτονιά των αγγέλων</i> (Τόμος Θ', σ. 36-37).....	422
1.10.77. <i>Η γειτονιά των αγγέλων</i> (Τόμος Θ', σ. 38).....	423
1.10.78. <i>Η γειτονιά των αγγέλων</i> (Τόμος Θ', σ. 42-43).....	423
1.10.79. <i>Η γειτονιά των αγγέλων</i> (Τόμος Θ', σ. 56).....	424
1.10.80. <i>Η γειτονιά των αγγέλων</i> (Τόμος Θ', σ. 79).....	424
1.10.81. <i>Η γειτονιά των αγγέλων</i> (Τόμος Θ', σ. 80).....	424
1.10.82. <i>Η αποικία των τιμωρημένων</i> (Τόμος Θ', σ. 144-146).....	424
1.10.83. <i>Η αποικία των τιμωρημένων</i> (Τόμος Θ', σ. 156).....	426
1.10.84. <i>Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά</i> (Τόμος Θ', σ. 170-171)....	426
1.11. <i>Πιθανή Ιστορία</i>	428
1.11.1. <i>Η Ηλικία της Νύχτας</i> (Τόμος Α', σ.241-242).....	428
1.11.2. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β', σ. 83).....	428
1.11.3. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β', σ. 261).....	429
1.11.4. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β', σ. 276).....	429
1.11.5. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β', σ. 282-283).....	430
1.11.6. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β', σ. 292-293).....	430
1.11.7. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ', σ. 66-69).....	431
1.11.8. <i>Ο μπαμπάς ο πόλεμος</i> (Τόμος Γ', σ. 202).....	432
1.11.9. <i>Ο μπαμπάς ο πόλεμος</i> (Τόμος Γ', σ. 239).....	433
1.11.10. <i>Ο αόρατος θίασος</i> (Τόμος Δ', σ. 94).....	433
1.11.11. <i>Ο δρόμος περνά από μέσα</i> (Τόμος Ε', σ. 171).....	433
1.11.12. <i>Η τελευταία Πράξη</i> (Τόμος Ζ', σ. 190-192).....	433
1.11.13. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 114-118).....	435

1.11.14. <i>Ο εχθρός λαός</i> (Τόμος Η΄, σ. 165-166).....	437
1.11.15. <i>Ο εχθρός λαός</i> (Τόμος Η΄, σ. 220).....	437
1.11.16. <i>Η γειτονιά των αγγέλων</i> (Τόμος Θ΄, σ. 56)	438
1.11.17. <i>Η γειτονιά των αγγέλων</i> (Τόμος Θ΄, σ. 57-58).....	438
1.11.18. <i>Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά</i> (Τόμος Θ΄, σ. 184-185)....	439
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: Αφηγήσεις ανά Κατηγορία Εκφοράς	441
2.1 <i>Ανάγνωση Γράμματος / Κειμένου</i>	442
2.1.1. <i>Η αυλή των θαυμάτων</i> (Τόμος Α΄, σ. 106).....	442
2.1.2. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β΄, σ. 46).....	442
2.1.3. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β΄, σ. 99).....	442
2.1.4. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 261).....	442
2.1.5. <i>Τα τέσσερα πόδια του τραπέζιού</i> (Τόμος Γ΄, σ. 123-128).....	443
2.1.6. <i>Γράμμα στον Ορέστη</i> (Τόμος ΣΤ΄, σ. 26-35).....	446
2.1.7. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 39-40).....	450
2.1.8. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 49-50).....	451
2.2. <i>‘Από Κοινού’ Αφήγηση</i>	452
2.2.1. <i>Έβδομη μέρα της δημιουργίας</i> (Τόμος Α΄, σ. 37).....	452
2.2.2. <i>Η αυλή των θαυμάτων</i> (Τόμος Α΄, σ. 155-156)	452
2.2.3. <i>Η αυλή των θαυμάτων</i> (Τόμος Α΄, σ. 161-163)	453
2.2.4. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α΄, σ. 225).....	454
2.2.5. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α΄, σ. 251-253)	454
2.2.6. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β΄, σ. 83).....	455
2.2.7. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β΄, σ. 94).....	456
2.2.8. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β΄, σ. 114-116).....	456
2.2.9. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β΄, σ. 118-119).....	458
2.2.10. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 216-217)	459
2.2.11. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 218-219)	460
2.2.12. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 223)	460
2.2.13. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 248-249)	461
2.2.14. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 282-283)	462
2.2.15. <i>Ο μπαμπάς ο πόλεμος</i> (Τόμος Γ΄, σ. 199).....	462
2.2.16. <i>Ο δείπνος</i> (Τόμος ΣΤ΄, σ. 54-55)	462
2.2.17. <i>Ο δείπνος</i> (Τόμος ΣΤ΄, σ. 59-60)	463
2.2.18. <i>Ο δείπνος</i> (Τόμος ΣΤ΄, σ. 62-63)	464

2.2.19. <i>Πάροδος Θηβών</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 83-88)	465
2.2.20. <i>Στη χώρα Ίψεν</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 121-122)	468
2.2.21. <i>Ποιος ήταν ο κύριος...;</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 162)	469
2.2.22. <i>Η τελευταία Πράξη</i> (Τόμος Ζ', σ. 230-231)	469
2.2.23. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 26-27).....	470
2.2.24. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 39-40).....	471
2.2.25. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 114-118).....	471
2.3. Αφηγηματικό Τραγούδι / Ποίημα.....	475
2.3.1. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β', σ. 19)	475
2.3.2. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β', σ. 111-112).....	476
2.3.3. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β', σ. 117-118).....	476
2.3.4. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ', σ. 65)	477
2.3.5 <i>Μια κωμωδία</i> (Τόμος Ζ', σ. 302-303)	477
2.3.6. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 46-47).....	478
2.3.7. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 48).....	479
2.3.8. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 71).....	479
2.3.9. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 79).....	480
2.3.10. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 85).....	480
2.3.11. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 94).....	481
2.3.12. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 120-121).....	481
2.3.13. <i>Ο εχθρός λαός</i> (Τόμος Η', σ. 147)	483
2.3.14. <i>Ο εχθρός λαός</i> (Τόμος Η', σ. 153-155).....	483
2.3.15. <i>Ο εχθρός λαός</i> (Τόμος Η', σ. 220).....	485
2.3.16. <i>Ο εχθρός λαός</i> (Τόμος Η', σ. 242-243).....	486
2.3.17. <i>Η αποικία των τιμωρημένων</i> (Τόμος Θ', σ. 144-146)	487
2.3.18. <i>Η αποικία των τιμωρημένων</i> (Τόμος Θ', σ. 153-154)	488
2.4. Αφήγηση-Ανάκριση.....	489
2.4.1. <i>Έβδομη μέρα της δημιουργίας</i> (Τόμος Α', σ. 63-64).....	489
2.4.2. <i>Έβδομη μέρα της δημιουργίας</i> (Τόμος Α', σ. 84).....	490
2.4.3. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β', σ. 37-38).....	490
2.4.4. <i>Βίβα Ασπασία</i> (Τόμος Β', σ. 162-163).....	491
2.4.5. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ', σ. 48-62).....	492
2.4.6. <i>Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια</i> (Τόμος Ε', σ. 40-41).....	499
2.4.7. <i>Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια</i> (Τόμος Ε', σ. 45-47).....	500
2.4.8. <i>Ο δρόμος περνά από μέσα</i> (Τόμος Ε', σ. 165-169).....	500

2.4.9. <i>Ο δείπνος</i> (Τόμος ΣΤ΄, σ. 59-60)	502
2.4.10. <i>Πάροδος Θηβών</i> (Τόμος ΣΤ΄, σ. 83-88)	503
2.4.11. <i>Ποιος ήταν ο κύριος...;</i> (Τόμος ΣΤ΄, σ. 162)	506
2.4.12. <i>Μια συνάντηση κάπου αλλού</i> (Τόμος Ζ΄, σ. 78-79).....	507
2.4.13. <i>Μια συνάντηση κάπου αλλού</i> (Τόμος Ζ΄, σ. 148-153).....	508
2.4.14. <i>Η τελευταία Πράξη</i> (Τόμος Ζ΄, σ. 187-188)	511
2.4.15. <i>Η τελευταία Πράξη</i> (Τόμος Ζ΄, σ. 189-190)	513
2.4.16. <i>Η γειτονιά των αγγέλων</i> (Τόμος Θ΄, σ. 42-43)	513
2.4.17. <i>Η γειτονιά των αγγέλων</i> (Τόμος Θ΄, σ. 72-73)	514
2.4.18. <i>Η γειτονιά των αγγέλων</i> (Τόμος Θ΄, σ. 74-76)	514
2.5. <i>Γραπτός Λόγος</i>	517
2.5.1. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 80).....	517
2.5.2. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 82).....	517
2.6. <i>Δραματοποιημένη Αφήγηση</i>	518
2.6.1. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σελ. 85).....	518
2.6.2. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σελ. 87).....	518
2.6.3. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σελ. 88).....	518
2.6.4. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σελ. 90).....	519
2.6.5. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σελ. 92-93)	519
2.6.6. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σελ. 97).....	519
2.6.7. <i>Στη χώρα Ίψεν</i> (Τόμος ΣΤ΄, σελ. 99-101).....	520
2.6.8. <i>Στη χώρα Ίψεν</i> (Τόμος ΣΤ΄, σ. 112).....	520
2.6.9. <i>Στη χώρα Ίψεν</i> (Τόμος ΣΤ΄, σ. 122-123)	521
2.6.10. <i>Στη χώρα Ίψεν</i> (Τόμος ΣΤ΄, σ. 132).....	522
2.6.11. <i>Ο Κανείς και οι Κύκλωπες</i> (Τόμος Στ΄, σ. 180-184).....	522
2.7. <i>Εκφωνήσεις Λόγου</i>	525
2.7.1. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 242-244)	525
2.7.2. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 270).....	526
2.7.3. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 287).....	527
2.7.4. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σ. 65)	527
2.7.5. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σ. 66-69).....	528
2.7.6. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σ. 69-76).....	529
2.8. <i>Εσωτερικός Διάλογος</i>	535
2.8.1. <i>Μια συνάντηση κάπου αλλού</i> (Τόμος Ζ΄, σ. 97-107).....	535
2.8.2. <i>Μια συνάντηση κάπου αλλού</i> (Τόμος Ζ΄, σ. 126-131).....	537

2.9. Λανθάνουσα Αφήγηση	539
2.9.1. <i>Η αυλή των θαυμάτων</i> (Τόμος Α΄, σ. 155-156)	539
2.9.2. <i>Η αυλή των θαυμάτων</i> (Τόμος Α΄, σ. 178).....	539
2.9.3. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α΄, σ. 206).....	539
2.9.4. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α΄, σ. 225).....	540
2.9.5. <i>Η ηλικία της νύχτας</i> (Τόμος Α΄, σ. 235).....	540
2.9.6. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β΄, σ. 42-43).....	541
2.9.7. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β΄, σ. 83)	541
2.9.8. <i>Το παραμύθι χωρίς όνομα</i> (Τόμος Β΄, σ. 99)	542
2.9.9. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 216-217)	542
2.9.10. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 218-219)	543
2.9.11. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 248-249)	543
2.9.12. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 292-293)	544
2.9.13. <i>Αυτός και το πανταλόνι του</i> (Τόμος Δ΄, σ. 50-51).....	545
2.9.14. <i>Αυτός και το πανταλόνι του</i> (Τόμος Δ΄, σ. 56-57).....	545
2.9.15. <i>Αυτός και το πανταλόνι του</i> (Τόμος Δ΄, σ. 57)	545
2.9.16. <i>Ο γορίλας και η Ορτανσία</i> (Τόμος Δ΄, σ.194).....	546
2.9.17. <i>Ο γορίλας και η Ορτανσία</i> (Τόμος Δ΄, σ. 214-215).....	546
2.9.18. <i>Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια</i> (Τόμος Ε΄, σ. 27).....	547
2.9.19. <i>Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια</i> (Τόμος Ε΄, σ. 33).....	547
2.9.20. <i>Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια</i> (Τόμος Ε΄, σ. 50).....	548
2.9.21. <i>Πάροδος Θηβών</i> (Τόμος ΣΤ΄, σ. 75-76)	548
2.9.22. <i>Μια συνάντηση κάπου αλλού</i> (Τόμος Ζ΄, σ. 126-131).....	549
2.9.23. <i>Μια κωμωδία</i> (Τόμος Ζ΄, σ. 276)	550
2.9.24. <i>Μια κωμωδία</i> (Τόμος Ζ΄, σ. 299)	550
2.9.25. <i>Ο εχθρός λαός</i> (Τόμος Η΄, σ. 202)	550
2.9.26. <i>Ο εχθρός λαός</i> (Τόμος Η΄, σ. 222-223).....	551
2.9.27. <i>Ο εχθρός λαός</i> (Τόμος Η΄, σ. 224-225).....	551
2.10. Μεταφορά Αυτούσιου Διαλόγου (Σκηνής)	553
2.10.1. <i>Εβδομη μέρα της δημιουργίας</i> (Τόμος Α΄, σ. 37).....	553
2.10.2. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σ. 66-67).....	553
2.10.3. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σ. 67-68).....	554
2.10.4. <i>Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα</i> (Τόμος Γ΄, σ. 68-69).....	554
2.10.5. <i>Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά</i> (Τόμος Θ΄, σ. 169).....	555
2.10.6. <i>Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά</i> (Τόμος Θ΄, σ. 170-171).....	556

2.10.7. <i>Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά</i> (Τόμος Θ', σ. 176).....	556
2.11. Μονόλογος.....	558
2.11.1. <i>Αυτός και το πανταλόνι του</i> (Τόμος Δ', σ. 50-51).....	558
2.11.2. <i>Αυτός και το πανταλόνι του</i> (Τόμος Δ', σ. 56-57).....	558
2.11.3. <i>Αυτός και το πανταλόνι του</i> (Τόμος Δ', σ. 57).....	558
2.11.4. <i>Ο δρόμος περνά από μέσα</i> (Τόμος Ε', σ. 105-106).....	559
2.11.5. <i>Ο δρόμος περνά από μέσα</i> (Τόμος Ε', σ. 171).....	560
2.11.6. <i>Γράμμα στον Ορέστη</i> (Τόμος ΣΤ', σ.26-35).....	560
2.11.7. <i>Ο διάλογος</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 147).....	561
2.11.8. <i>Ο διάλογος</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 150-151).....	561
2.11.9. <i>Ο διάλογος</i> (Τόμος ΣΤ', σ. 152-153).....	561
2.11.10. <i>Ο Κανείς και οι Κύκλωπες</i> (Τόμος Στ', σ. 180-184).....	562
2.11.11. <i>Ο Κανείς και οι Κύκλωπες</i> (Τόμος Στ', σ. 202).....	564
2.11.12. <i>Μια συνάντηση κάπου αλλού</i> (Τόμος Ζ', σ. 145-146).....	564
2.11.13. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 162-163).....	565
2.11.14. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 162-163).....	565
2.11.15. <i>Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά</i> (Τόμος Θ', σ. 167).....	566
2.11.16. <i>Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά</i> (Τόμος Θ', σ. 168-169)....	566
2.11.17. <i>Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά</i> (Τόμος Θ', σ. 170).....	567
2.11.18. <i>Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά</i> (Τόμος Θ', σ. 170-171)....	568
2.11.19. <i>Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά</i> (Τόμος Θ', σ. 174-175)....	568
2.11.20. <i>Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά</i> (Τόμος Θ', σ. 176).....	569
2.11.21. <i>Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά</i> (Τόμος Θ', σ. 177).....	569
2.11.22. <i>Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά</i> (Τόμος Θ', σ. 178).....	570
2.11.23. <i>Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά</i> (Τόμος Θ', σ. 182-183)....	570
2.11.24. <i>Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά</i> (Τόμος Θ', σ. 184-185)....	570
2.12. Παράλληλες Αφηγήσεις.....	572
2.12.1. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 162-163).....	572
2.12.2. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η', σ. 162-163).....	572
2.13. Ραδιοφωνική Αφήγηση.....	574
2.13.1. <i>Βίβα Ασπασία</i> (Τόμος Β', σ. 134-136).....	574
2.13.2. <i>Βίβα Ασπασία</i> (Τόμος Β', σ. 148).....	575
2.13.3. <i>Βίβα Ασπασία</i> (Τόμος Β', σ. 167).....	575
2.13.4. <i>Οδυσσεά γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β', σ. 246).....	575
2.13.5. <i>Ο εχθρός λαός</i> (Τόμος Η', σ. 188).....	576

2.14. Ταυτόχρονη Αφήγηση	577
2.14.1. <i>Οδυσσέα γύρισε σπίτι</i> (Τόμος Β΄, σ. 246).....	577
2.14.2. <i>Το μεγάλο μας τσίρκο</i> (Τόμος Η΄, σ. 26-27).....	577

ΣΤΕΛΛΑ ΜΑΡΙΝΑ ΜΟΥΖΟΥΡΗ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1: Αφηγήσεις ανά Κατηγορία Περιεχομένου

ΣΤΕΛΛΑ ΜΑΡΙΝΑ ΜΟΥΖΟΥΡΗ

1.1. (Αυτο)βιοαφήγηση

1.1.1. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α΄, σ. 131)

Στέλιος: [...] Πέντε φορές αρχίνησα τη ζωή μου και πέντε φορές βούλιαξα... Και τι θαρρείτε πως γύρευα... ε; Τι; Ένα μεροκάματο, ένα φαί για την Όλγα μου και μένανε...

1.1.2. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β΄, σ. 140)

Θεία Μαρία: Εμείς, όπως θα το καταλάβατε, κύριε λοχαγέ, είχαμε άλλη σειρά, αλλά δυστυχώς τα πράγματα μας ήρθαν ανάποδα. Έμεινα ολομόναχη στη ζωή με δύο ανίψια ορφανά. Θαυμάσια παιδιά και τα δύο, δεν έχω κανένα παράπονο. Η Ασπασία τέλειωσε το Γυμνάσιο με άριστα, ο αδελφός της τελείωσε και το γυμνάσιο και την Εμπορική Σχολή. Δυστυχώς εκείνος έχει εξαφανιστεί και δεν ξέρω τι κάνει. Την Ασπασία την βλέπω συχνά, την παρακολουθώ και είμαι πολύ ευχαριστημένη που πάει καλά. Αλλά και για τον Λεωνίδα είμαι βέβαιη πως όπου και να βρίσκεται... στη Μέση Ανατολή ή στη φυλακή, ζωντανός ή νεκρός, είμαι βέβαιη πως δεν θα 'χει πάψει να είναι καθώς πρέπει κύριος. Εκτός πια κι αν πήρε κι αυτός τα βουνά, όπως τόσα άλλα καθάρματα.

1.1.3. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β΄, σ. 266)

Οδυσσέας: Όλα, αδερφέ μου, αρχίσανε σε κείνη την αναθεματισμένη Τροία! Μετά απ' την πρώτη επιτυχία έπρεπε να κάνω κι άλλη κι άλλη! Η δόξα μου ήταν ένα τέρας που έπρεπε να το ταΐζω όλο και πιο πολύ. Ύστερα χωρίς να μου ζητήσουν την άδεια άρχιζαν να το ταΐζουν όλοι! Έχεις πάει σε ζωολογικό κήπο Κυριακή πρωί. Έχεις δει πως πέφτουνε μπουλούκια-μπουλούκια οι ζωόφιλοι επισκέπτες και ταΐζουνε τα θηρία ώσπου να σκάσουν απ' το φαί; Το ίδιο κάνανε στη δόξα μου. Την ταΐσανε ώσπου το στόμα της έγινε μεγάλο σαν αποθήκη και τώρα είμαι χαμένος μέσα στο στόμα του τέρατος που ανάθρεψα κι αυτό είναι έτοιμο να με καταπιεί, να με χωνέψει κι ύστερα να με χέσει να ξαλαφρώσει.

1.1.4. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ΄, σ. 27-28)

«Ο πιστός άνθρωπος»

Σπυρίδων: [...] Είμαι ένας μικροϊδιοκτήτης. Παρ' όλ' αυτά αν νομίζεις ότι πρέπει να θυσιάσω ένας μέρος, το συζητώ ευχαρίστως! Αλλά όχι όλα, είναι άδικο.. Δεν τ' άρπαξα, δεν τα κατεχράσθην, δεν εκμεταλλεύτηκα άλλους, ούτε τα κληρονόμησα... είναι η εσοδεία μια ζωής... από το τίποτα... Με γνωρίζεις από τόσο δα... θυμάσαι σε ποια κατάσταση βρέθηκα στην ηλικία, μάλιστα, που κάθε παιδί έχει ανάγκη τον πατέρα του...; Ήταν χρεωκοπημένος, καταχρεωκοπημένος, ένα ψυχικό ράκος... Κρέμασε πάνω μου όλες τις ελπίδες του... Καθόταν συνεχώς πλάι μου, ώρες ατελείωτες, αμίλητος και ευτυχής... μ' έβλεπε να μελετώ κι έκανε όνειρα... Λίγο να σταματούσα τον έπιανε άγχος, έκλαιγε σα μωρό παιδί... Πήγαινα προς νερού μου, μ'

έπαιρνε από πίσω, περίμενε έξω από την πόρτα... Αναγκάστηκα για χάρη του να βγάλω το Γυμνάσιο με άριστα και να μπω με άριστα στο Πανεπιστήμιο... Τα θυμάσαι, Θεέ μου; Όταν έπεσα δύο βαθμούς στο αστικό δίκαιο κατάπτε σαράντα ασπιρίνες... μόνο εσύ ξέρεις πως εσώθηκε... Αναγκάστηκα να τελειώσω με άριστα και το Πανεπιστήμιο... εν συνεχεία αναγκάστηκα να διορισθώ υπάλληλος γιατί έλεγε πως αν δεν τον ακούσω θα πέσει απ' το παράθυρο... Τον άκουσα... χάρηκε τόσο πολύ, που παρεφρόνησε τελείως... Ο καημένος... κι άρχισε εκείνη η κωμωδία... Έδινε το μισθό στη μαμά... εκείνη για να τον χαροποιεί τον έδινε στο μπαμπά και του έλεγε... «έφεραν κάτι χρέη»... εκείνος φώναζε εμένα, μου έδινε τα λεφτά κι έλεγε «πάρε να έχεις χαρτζιλίκι»... εγώ τα ξανάδινα στη μαμά... Όλη μου η ζωή ήταν υποταγή στο καθήκον... όλη... Σήμερα είμαι γενικός Διευθυντής της Εταιρίας...

1.1.5. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 48-62)⁴⁰²

«Η γυναίκα και ο Λάθος»

Αρχιφύλακας: Εσύ, ξέρεις τι θα πει η ώρα της αλήθειας; Κάθισε κάτω και δε θέλω πολλά λόγια, ερώτηση-απάντηση. Πού γεννήθηκες;

Μάνα: Στη Σμύρνη, τότε...

Αρχιφύλακας: Σμύρνη; Άσκημα αρχίζουμε.

Μάνα: Ήτανε κούκλα πριν καεί...

Αρχιφύλακας: Τα 'χουμ' ακούσει αυτά. Άμα κουβαληθήκατε στην Ελλάδα που έμενες;

Μάνα: Δεν έμενα, γιατί ερχότανε οι άνθρωποι του βασιλιά και βάνανε φωτιά στις παράγκες, γιατί, λέει, θα τρώγαμε το ψωμί τους.

Αρχιφύλακας: Άσ' την πολιτική στην άκρη, εγώ σε ρώτησα που έμενες.

Μάνα: Με δώσανε δουλάκι σ' ένα σπίτι στην Αθήνα.

Αρχιφύλακας: Τι σπίτι;

Μάνα: Είχανε ένα χαλί μεγάλο σα χωράφι και το σηκώνανε τέσσερις δούλες και τ' απλώνανε στην ταράτσα. Μου δίνανε μία σκούπα να καθαρίζω το χαλί, αλλά ήτανε όλο σκέδια σα λουλούδια, και μονοπάτια, και γω θυμόμουνα το χωριό μας στη Σμύρνη και γονάτιζα απάνω κι έκλαιγα...

Αρχιφύλακας: Στο Θεό σου, ρε χριστιανή μου, τι μ' ενδιαφέρει το χαλί...;

Μάνα: Γι' αυτό δεν έμεινα. Είπε η κυρία, «αυτή η πρόσφυγια είναι ακαμάτρα» και με δώσανε σε μια γερόντισσα που ήταν άρρωστη.

Αρχιφύλακας: Στάσου! Πόσω χρονώ ήσουνα;

⁴⁰² Η εκτενής αυτή Αυτοβιοαφήγηση απαρτίζεται από επιμέρους επεισόδια/αναμνήσεις. Περιέχει επίσης μια Αφήγηση Ονείρου, και εκφέρεται ως Αφήγηση-Ανάκριση.

Μάνα: Κοντά στα ενενήντα.

Αρχιφύλακας: Εσύ πόσω χρονώ ήσουν...!

Μάνα: Δώδεκα-δεκατριών...

Αρχιφύλακας: Είκοσι χρονώ που δούλευες;

Μάνα: Δεκατριών πήγα στη γριά που ήτανε στραβή γριούλα κατάκοιτη. Την καθάριζα, την άλλαζα, την τάζα. Κι επειδή ήτανε στραβή, το σπίτι ήτανε γεμάτο ρολόγια. Μεγάλα όρθια ρολόγια, άλλα στον τοίχο, άλλα στις κονσόλες, στα σκρίνια, άλλα μέσα σε γυάλες. Εκατό ρολόγια και παραπάνω. Όλα όμως είχανε καμπάνες, οργανάκι, κελαδίσματα και κάθε μισή ώρα και μία ώρα το 'να αρχίναε τ' άλλο τέλειωνε...

Αρχιφύλακας: Και ποιος τα κούρδιζε τόσα ρολόγια;

Μάνα: Τα κούρδιζα όλα, κούρδιζα και το φωνόγραφο και της έβανα μουσική ν' ακούει, αλλά από την πείνα αρρώστησα και με πήγανε στο νοσοκομείο ετοιμοθάνατη.

Αρχιφύλακας: Εσένα...; Και η γρια;

Μάνα: Ζει και βασιλεύει.

Αρχιφύλακας: Καλά, δεν είχε φράγκο ή γριά μόνο ρολόγια είχε;

Μάνα: Δε μαγειρεύαμε ποτές, γιατί η νύφη της έστελνε φαί με τον υπηρέτη, αλλά μόνο για τη γριά. Κι έλεγε ότι επειδή η γριά δεν μπορεί πια να φάει να το τρώω εγώ. Η γριά όμως είχε μια όρεξη...! Έλεγε... η νύφη μου παρακαλεί να πεθάνω για να πάρουν την κληρονομιά, μα γω θα ζήσω χίλια χρόνια! Κι εγώ της έλεγα, φάε να κάνεις μέρες και την τάζα.

Αρχιφύλακας: Άκου πράματα! Κι εσύ τι έτρωγες;

Μάνα: Επειδής δεν έβλεπε τι είχανε τα πιάτα να τα θέλει όλα, καμιά φορά έμενε και για μένα.

Αρχιφύλακας: Καλά και γιατί δεν της έλεγες να το μοιράζεστε!

Μάνα: Είχε μεγάλη περιουσία και την πιάνανε φόβοι και φώναζε προστάτεψέ με, ήρθανε πάλι να με πνίξουνε! Κλείδωνα τις πόρτες, της έλεγα σε φυλάω εγώ. Κι έπειτα φοβόμουνα κιόλας να φάω μην πούνε ότι της έτρωγα το φαί και την πέθανα εγώ.

Αρχιφύλακας: Δηλαδή καθόσουνα θεονήστικη και φύλαγες την περιουσία αυτού του λείψανου;

Μάνα: Με έλεγε άγγελο και τι να κάνω...

Αρχιφύλακας: Πεινάλα άγγελο! Εγώ στη θέση σου θα πούλαγα ρολόγια να παίρνω να τρώω κι όχι να ψωμολυσσάω για να ζει το λείψανο.

Μάνα: Ξένα ρολόγια...;

Αρχιφύλακας: Μπααα; Το να γίνει κομμουνισμός, να βουτήξουμε όλα τα ξένα να τα μοιράσουμε το βρίσκεις ηθικό! Το να πάρεις ένα ξένο ρολόι, επειδή πεινάς, είναι ανήθικο, ε;

Μάνα: Κλεψιά...!

Αρχιφύλακας: Ας είναι κλεψιά!

Μάνα: Εσύ αστυνομία...;

Αρχιφύλακας: Με τέτοιες κλεψιές δεν ανατρέπονται τα καθεστώτα, και πρόσεχε πως μου μιλάς! Και ως αστυνομικός σου λέω ότι αυτές είναι μεμονωμένες και ακίνδυνες κλεψιές, δεν είναι πολιτικές κλεψιές! Στην Αμερική που είχαμε Αλ Καπόνε, Ντίλιγκερ, συνδικάτα του εγκλήματος, μαφίες, κινδύνεψε ποτέ το καθεστώς; Ποτέ! Διότι κανένας γκάνγκστερ δεν είναι κομμουνιστής! Σε μια κοινωνία θα υπάρχει και ο κλέφτης κι ο σωματέμπορος κι όλος ο υπόκοσμος. Αλλά δεν κάνουνε πορείες ειρήνης κι απεργίες και κάτω ο φασισμός και πάνω ο σοσιαλισμός. Κάνουνε τη δουλειά τους χωρίς να τα κάνουν όλα πολιτική, όπως εσείς!

Μάνα: Ξέρω κι εγώ...

Αρχιφύλακας: Ξέρεις και παραξέρεις, αλλά δε θα το παραδεχτείς ποτέ, γιατί έχεις βράσει στο ερυθρό κήρυγμα! Έτσι και σε στύψουνε θα κοκκινίσει ο τόπος! (Στον Αστυφύλακα που ήρθε στην εσωτερική πόρτα). Βρήκες τίποτα;

Αστυφύλακας: Κάτι εφημερίδες...

Αρχιφύλακας: Αριστερές, ε;

Αστυφύλακας: Και δεξιές!

Αρχιφύλακας: Ε, βέβαια και δεξιές! Για να ξέρουμε τι σκέφτεται ο εχθρός ο καπιταλισμός!

Μάνα: Έχουμε πολλέ...

Αρχιφύλακας: Δε σε ρώτησα, κάτσε στη θέση σου.

Μάνα: Είναι απάνω στο...

Αρχιφύλακας: Δε θέμε βοήθεια, θα τις βρούμε μόνοι μας. (Στον Αστυφύλακα). Ψάχνε! (Στη Μάνα). Που και πότε γνώρισες τον άντρα σου;

Μάνα: Είχα δει ένα όνειρο και πάω και του λέω ότι στ μαύρο σύννεφο κρεμότανε το σκοινί...

Αρχιφύλακας: Κατάλαβες τις σε ρώτησα;

Μάνα: Ωρα του καλή, για τον μακαρ...

Αρχιφύλακας: Που τον πρωτόδες, ρε κυρά μου, στον ύπνο σου...;

Μάνα: Τότες που μας σκολάσανε απ' το κουτάδικο, γυρίζαμε οι γυναίκες στις άλλες φάμπρικες και γυρεύαμε δουλειά. Έρχεται τότε με το ποδήλατο και μου λέει να με πας στη μάνα σου...

Αρχιφύλακας: Δουλεύετε στην ίδια δουλειά;

Μάνα: Στο κουτάδικο δουλεύαμε εκατό γυναίκες. Αλλά μας είχανε με αποκοπή, δεκαπέντε ώρες δουλειά και δεν πιάναμε ούτε μισό μεροκάματο. Ήρθε λοιπόν με το ποδήλατο ένα βράδυ που σκολάγαμε, μας μάζεψε κάτω από τη γέφυρα και μας λέει να κάνετε απεργία. Εμείς δεν ξέραμε πως την κάνουνε και κείνος μας τα εξήγησε όλα.

Αρχιφύλακας: Εκείνος ήξερε... ε;

Μάνα: Βέβαια, είχανε κάνει πολλές. Τα 'μαθε όμως το αφεντικό και πριν γίνει η απεργία μας μαζεύει κι αυτός και μας λέει: Δεν έχει καθόλου δουλειά και πρέπει να σκολάσετε οι μισές. Και επειδή εγώ δεν ξέρω ποιες έχουν ανάγκη, να κανονίσετε μόνες σας ποιες θα φύγουνε και ποιες θα μένουνε!

Αρχιφύλακας: Άλλο καθίκε αυτός.

Μάνα: Αρχίσανε καβγάδες, ξεμαλλιαστήκανε, εκεί που ήτανε όλο καλή κουβέντα συναμεταξύ τους, είπανε λόγια να κλείνεις τ' αυτιά να μην ακούς.

Αρχιφύλακας: Διαίρει και βασίλευε, ξέρεις τι θα πει διαίρει και βασίλευε;

Μάνα: Αμέ, ζει και βασιλεύει, έχει γίνει μεγάλος και τρανός.

Αρχιφύλακας: Εσείς τον κάνατε με τις απεργίες σας! Οργάνωση εσείς, οργάνωση κι αυτοί! Τα λεφτά αυτοί τα είχανε, τα μέσα αυτοί τα είχανε, τίνος θα πέρναγε, εσάς; του κεφαλαίου θα πέρναγε!

Μάνα: Σκόλασε τις μισές και παραπάνω, και μια Ισμήνη, δεκαεπτά χρονών, πήγε και πνίγηκε. Το γράψανε κι οι εφημερίδες ότι είχε πια αποκάμει.

Αρχιφύλακας: Επί πτωμάτων ο κύριος!

Μάνα: Ισμήνη τη λέγανε.

Αρχιφύλακας: Κι εσείς τα ξόανα τι κάνατε, πήγατε στη κηδεία, κλαίγατε και ξεθυμάνατε, ε;

Μάνα: Υπομονή.

Αρχιφύλακας: Την κοπέλα την αφήσατε να πάει να πνιγεί! Αυτό το ρουφιάνο γιατί δεν τον τσουβαλιάσετε να πάτε να τον πνίξετε στο ίδιο μέρος;

Μάνα: Γίνανε απεργίες...

Αρχιφύλακας: Βρε, άσ' τις απεργίες! Σου κόλλησαν οι απεργίες! Αυτά είναι προπαγάνδα και να δέρνεστε με την αστυνομία και να παριστάνετε τα θύματα του κράτους! Πενήντα γυναίκες εκεί δα δεν μπορούσατε να τον στριμώξετε πουθενά και να του βγάλετε το πετσί κομματάκι κομματάκι;

Μάνα: Μη λες έτσι...

Αρχιφύλακας: Σφάξιμο οι κερατάδες! Α δεν ήταν αυτές οι βδέλλες, δε θα είχαμε ίχνος κομμουνισμό. Δε θα 'ρχότανε ο μακαρίτης με το ποδήλατο να σας λέει για απεργίες και αναρχίες και σεις τα χόρτα να ρουφάτε ό,τι λέει και να διαδίδεται ο μαρξισμός. Αυτές όλες οι αντικοινωνικές θεωρίες ξεκινάνε από την κοινωνική αδικία!

Μάνα: Μεγάλη αδικία...

Αρχιφύλακας: Πολύ μεγάλη και δεν τους καίγεται καρφί!

Μάνα: Σα ν' ακούω εκείνον...

Αρχιφύλακας: (Άναυδος)... ποιο...;

Μάνα: Ωρα του καλή!

Αρχιφύλακας: Λάθος κάνεις! Εγώ είμαι εθνικόφρων! Εγώ άμα μιλάω γι' αυτά δεν κάνω πολιτική, λέω την αλήθεια, δεν είμαι πουλημένος σε ιδεολογίες. Εγώ, αν ήμουνα εκεί κι έβλεπα πενήντα γυναίκες στο δρόμο

έτσι άδίκα, θα τον άφηνα σακάτη από το ξύλο κι ας με βάνανε είκοσι χρόνια φυλακή! Θα θυσιαζόμουνα για την κοινωνία, αλλά δε θα ξεσήκωνα απεργίες να θυσιάσω την κοινωνία για το άτομό μου! Αυτή είναι η διαφορά!

Μάνα: Σε ποια φυλακή ήσουν;

Αρχιφύλακας: ...Σε...; είπα εγώ ότι ήμουνα φυλακή;

Μάνα: Είκοσι χρόνια...!

Αρχιφύλακας: Απ' όσα είπα μόνο αυτό άκουσες...!

Μάνα: Έχεις δίκιο.

Αρχιφύλακας: Άλλα λέω, άλλα καταλαβαίνεις! Τι γυρεύω εγώ στη φυλακή, εγώ είμαι αστυνομικός.

Μάνα: Δόξα τω Θεώ.

Αρχιφύλακας: (Προς τα μέσα) Πως πας, βρήκες τίποτ' άλλο;

Αστυφύλακας: (Ερχεται). Ένα σωρό μπαταρίες...

Αρχιφύλακας: Λες να 'χει κανέν' ασύρματο πουθενά...;

Αστυφύλακας: Ξέρω κι εγώ...

Μάνα: Του αρέσουνε τα ράδια...

Αρχιφύλακας: Θα το δούμε τι του αρέσει... (Στον Αστυφύλακα). Ψάχνε... (Στην Μάνα). Μια ώρα μιλάμε και δε μου 'χεις πει τίποτα... Τη δράση πότε την αρχίσατε, μπορώ να μάθω;

Μάνα: Με είδε όξω από τα κλωστήρια και μου λέει να με πας στη μάνα σου!

Αρχιφύλακας: Πώς έτσι; Είχε διαταγή απ' το κόμμα να σε πάρει;

Μάνα: Ήθελε πολύ! Άμα πήγαμε στο γαλακτοπωλείο μου 'πιασε το χέρι για να μου δείξει ότι μ' αγαπούσε.

Αρχιφύλακας: Λυπάμαι που θα σου χαλάσω το ειδύλλιο, αλλ' αυτοί μόνο το κόμμα αγαπάνε! Εσύ γνώρισες ένα, εγώ γνώρισα εκατό! Για να σε μπλέξει σε πήρε! Γιατί όπου δυστυχία εκεί ομοϊδεάτης. Εκεί ψαρεύουνε αυτοί οι ιδεολόγοι, στη φτωχολογιά. Κι ύστερα σου παραπονιούνται, επειδή η αστυνομία έχει αυξημένη επιτήρηση στις λαϊκές συνοικίες. Ε, βέβαια, βρε ζώα, που θα επιτηρεί στο Κολονάκι και στο Ψυχικό; Μην πάει και βγάλουν παράνομο τύπο οι εφοπλιστές; Σε ρωτώ...!

Μάνα: Τότε ήταν που τα είδα όλα στο όνειρο...!

Αρχιφύλακας: Ποιο όνειρο πάλι;

Μάνα: Είχα το μεγάλο μου γιο στη κοιλιά.

Αρχιφύλακας: Είχατε παντρευτεί δηλαδή;

Μάνα: Δόξα τω Θεώ! Και φάνηκε ένα μαύρο σύννεφο πάνω την Ακρόπολη που 'πιανε όλο τον ουρανό, κι από το σύννεφο κρεμότανε το σκοινί. Σουρνότανε στο δρόμο σα φίδι κι έψαχνε στα σπίτια. Όλοι τρέχανε να μπούνε μέσα κι άκουες τις πόρτες που κλείνανε και τα παράθυρα. Μπήκα κι εγώ μέσα με την ψυχή στο στόμα και βλέπω την Παναγία...

Αρχιφύλακας: Αφού είστε άθεοι, πώς είδες την Παναγία;

Μάνα: Καθόταν άκρη άκρη στο κρεβάτι κι έπινε τον καφέ της. Μου λέει, αχ κόρη μου, άμα φοβάσαι έτσι, πας χαμένη». Άνοιξα το παράθυρο κι είδα το σκοινί σταματημένο απόξω και τον άντρα μου να πιάνεται και ν' ανεβαίνει, ν' ανεβαίνει. Έλα κάτω, του φώναζα, έλα κάτω. Τότε απ' το μπακάλικο που ήτανε στη γωνιά βγαίνει ο Μεταξάς κι ο βασιλιάς Γεώργιος και μου λένε να μη φωνάζω γιατί διαβάζουνε...

Αρχιφύλακας: Στο μπακάλικο...;

Μάνα: Κάνω να γυρίσω...

Αρχιφύλακας: Αρχίσαμε πάλι, άλλ' αντ' άλλων... Τι με νοιάζουν τα όνειρά σου, ρε κυρά μου!

Μάνα: Κι έτσι μάθαμε ότι τους πήγανε όλους εξορία...

Αρχιφύλακας: (Της δείχνει το ρολόι του). Το ξέρεις ότι πήγε εφτά;

Μάνα: Καθίστε, θα 'ρθει!

Αρχιφύλακας: Πότε;

Μάνα: Πάντα έρχεται. Εγώ δεν έχω άλλη χαρά στο σπίτι, υπομονή λέω, και περιμένο,

Αρχιφύλακας: Μ' έχεις μπερδέψει πολύ άσκημα, το ξέρεις; Δεν ξέρω πως διάολο να σε πάρω! Ψέματα μου λες, αλήθεια μου λες, με δουλεύεις, είσαι λίγο λειψή... Μα την Παναγία, δεν καταλαβαίνω...! Κι εγώ έχω ένστικτο! Ένστικτο που μου λέει αμέσως με ποιον έχω να κάνω. Με σένα ούτε το ένστικτο μου δε δουλεύει, μου το χάλασες, το ξέρεις;

Μάνα: Δεν ξέρω, γιε μου, εγώ δεν πείραξα τίποτα.

Αρχιφύλακας: Τότε που είν' ο γιος σου;

Μάνα:...

[...]

Αρχιφύλακας: Τηλέφωνα ε; Για ψάχνε, για ψάχνε... (Στη Μάνα). Πού είχαμε μείνει;

Μάνα: (Δοσμένη σε αναμνήσεις). Όλοι γράφανε στο υπουργείο, βγάλτε μας απ' την εξορία, εμείς θέμε να πάμε στην Αλβανία να πολεμήσουμε για την πατρίδα...

Αρχιφύλακας: Α θέλω το πιστεύω...

Μάνα: Όχι, όχι, να μείνετε στην εξορία. Κι άμα ήρθανε οι Γερμανοί λένε οι εξόριστοι στους χωροφύλακες, πάμε να φύγουμε όλοι μαζί, μη μας δώκετε στους Γερμανούς. Λένε οι χωροφύλακες εμείς δεν πήραμε τηλεγράφημα που να λέει έτσι. Λένε οι εξόριστοι, τι το θέτε το τηλεγράφημα, την καρδιά σας ρωτήσετε να σας δώσει τηλεγράφημα. Ρωτάνε την καρδιά τους οι χωροφύλακες και λένε και τι θαρρείτε κομμουνιστές, επειδή έρχονται οι Γερμανοί είστε συχωρεμένοι;

Αρχιφύλακας: Αποκλείεται!

Μάνα: Πάνε οι Γερμανοί με καΐκια και τους παραλαβαίνουνε...

Αρχιφύλακας: Αποκλείεται!

Μάνα: Λέει ο μακαρίτης του υπομοίραρχου...

Αρχιφύλακας: Αποκλείεται σου λέω!

Αστυφύλακας: (Προβαίνει στη πόρτα). Τι τρέχει...;

Αρχιφύλακας: Αποκλείεται Έλληνες χωροφύλακες να παραδώσανε άλλους Έλληνες στους Γερμανούς! Αποκλείεται! Τι ήτανε, ρε, τρελοί ή προδότες; Κατάλαβες, φίλε μου! (Στη Μάνα). Ωραία, είσαι αγράμματη, δε σου κόβει πολύ πολύ, αλλά αυτά είναι απλά πράγματα, πρέπει να τα καταλαβαίνεις και να μην τα λές! Έχεις και εγγόνια, δεν έχεις...;

Μάνα: Πέντε...

Αρχιφύλακας: Πολύ ωραία! Κάθιζέ τα στα γόνατά σου και λέγε τους τέτοια παραμύθια να μεγαλώσεις φίδια! [...]

Αρχιφύλακας: [...] Άντε λέγε παρακάτω...

Μάνα: Άμα φτάσανε κρυφά στο καϊκι...

Αρχιφύλακας: Και θες να σου πω κάτι άλλο... εμένα που με λες φασίστα είμαι πιο κομμουνιστής και σοσιαλιστής και λενιστής απ' όλους σας. Δεκαπέντε χρονών πρωτοφόρεσα παπούτσι. Το πρώτο αφόρετο βρακί, βρακί που το να το φόρεσα πρώτος εγώ, ήταν αυτό που μου δώσανε στη Σχολή Αστυνομίας! Εκεί για πρώτη φορά ένιωσα το στομάχι μου γεμάτο, κι άμα με ρωτήσανε α θέλω άλλο, είπα όχι άλλο, θα σκάσω! Αν ξέρετε από φτώχεια εσείς, ξέρω κι εγώ άλλο τόσο! [...]

Μάνα: (Συνεχίζει την αφήγησή της από άλλο σημείο). Άμα τον είδα έμεινα... Δώσ' μου ρούχα ν' αλλάξω, λέει, δραπετέψαμε και αν μας είδε κανένας προδότης και μια πιάσουνε χάθηκα... Ντύθηκε, έβαλε μια μπουκιά φαί στο στόμα... φίλησε το παιδί που κοιμότανε... φεύγω, μου λέει, κρυβόμαστε, εγώ δε θα 'χομαι σπίτι, θα σου στέλνω άνθρωπο να σου λέει πότε θα 'ρχεσαι συ...

Αρχιφύλακας: Καλά, πώς δραπετέψανε από το νησί...;

Μάνα: ...

Αρχιφύλακας: Τι συμβαίνει, δε θες να μου πεις...; Πάντως έχουνε περάσει τριάντα χρόνια κι οι Γερμανοί φύγανε απ' το σαράντα τέσσερα, το 'χεις υπόψη σου;

Μάνα: ...

Αρχιφύλακας: Άλλο πάλι τούτο...! Εντάξει, λέγε, ό,τι θες...

Μάνα: Πήγαινα εγώ με ό,τι μπορούσα, σταφίδες, λίγο ψωμί, άλλα... Έβανα με τη φαντασία μου ότι δεν κρυβότανε, ότι δεν ήτανε φόβος, αλλά είχε πάει σε κείνη την τρύπα για να γίνει άγιος. Περπατούσα κι έλεγα τι ωραίο λιβάδι τι ωραίοι μπαξέδες, όλοι οι άνθρωποι μου φαινότανε καλοί σαν άγγελοι. Έφτανα στο δάσος κι από τη χαρά μου άκουα τα πουλιά να μου μιλάνε και τα δέντρα να μου παίζουνε. Έτσι πήγαινα κι ερχόμουνα και δε μου λάχαινε τίποτα κακό.

Αρχιφύλακας: Μμμ... (Μισοξαπλώνει, χασμουριέται).

Μάνα: Ξάπλωσε...

Αρχιφύλακας: Καλά είμαι...

Μάνα: ... Όπως πήγαινα, σα ν' άκουσα μια φωνή να μου λέει γύρισε να δεις! Γυρίζω και βλέπω που με είχανε πάρει από πίσω! Στρέφω και παίρνω άλλο δρόμο. Έρχονται από

πίσω. Κάνω ότι μαζεύω χόρτα. Στέκουνε και περιμένουνε. Ξαναπιάνω το δρόμο για το σπίτι, μπαίνω, και τότε μια κότσια στην πόρτα και μπαίνουνε κι αυτοί. Λέει ένας τα ξέρουμε όλα, που πας, ποιον ανταμώνεις; Όχι λέω. Α δε μου πεις που κρύβεται θα σου πνίξω το παιδί. Δεν ξέρω τίποτα. Φαίνεται όμως ότι ξέρανε, κάποιος θα 'χε βάλει λόγια...

Αρχιφύλακας: (Νυσταγμένος με μάτια κλειστά). Τίποτα χαφιέδες...

Μάνα: Νύσταξες...;

Αρχιφύλακας: Όχι, βρε χριστιανή μου, έτσι έκλεισα τα μάτια μου για ν' ακούω καλύτερα...

Μάνα: Ήρθε ένα αυτοκίνητο με πετάξανε μέσα, το παιδί έσκουζε, τρέξανε γειτόνισσες και το πήρανε. Πρώτα με βάλανε σ' ένα υπόγειο με νερό ως τον αστράγαλο χωρίς παράθυρο, ούτε λάμπα. Μια βδομάδα έτσι. Θα μας πεις που κρύβεται; Με παίρνουνε από κει, με πάνε σ' άλλο κελί, με δένουνε στο τραπέζι κι αρχίζουνε. Πέθανα. Απλώνει το χέρι της η μάνα μου και μου λέει πάμε να φύγουμε. Πάμε κοντά στον αραμπά, και λέει ο πατέρας μου άντε ανεβείτε. Πίσω στον αραμπά ήτανε φορτωμένα πορτοκάλια και πήρα ένα να δροσιστώ. Ακούω μια φωνή από κάτω. Διώχνω τα πορτοκάλια και βλέπω ένα πρόβατο. Άκου μου λέει, αυτοί που τραβάνε τον αραμπά είναι μιλημένοι για να σας πάνε στο χασαπικό. Εμένα να ζέψετε στον αραμπά. Το λέω του πατέρα μου... (Ο Αρχιφύλακας ακούγεται να ροχαλίζει). ... Όμως τ' ακούσανε οι δυο που τραβούσανε τον αραμπά κι αρχίσανε να τρέχουνε. Όμως το χορτάρι γινότανε όλο και πιο αφηλό, είχε πάει δύο μπόγια, και οι ρόδες κολλούσανε. Αφήσανε τότε τον αραμπά και χαθήκανε. Κάνω έτσι και βλέπω τον άντρα μου εκεί που ήτανε το πρόβατο. Αλλά ούτε ήτανε πια στον αραμπά αλλά σε μια αποθήκη γεμάτη στρατιώτες που χορεύανε... Φωνάζει άγρια ο άντρας μου, τη φέρανε! Σταματάνε να χορεύουνε και γυρίζουνε όλοι και με κοιτάνε... Κάνω να τρέξω στη μάνα μου και στον πατέρα μου, είχανε φύγει. Ξαναφωνάζει ο άντρας μου, αυτή μας πρόδωσε...

[...]

Μάνα: (Ξαναγυρίζει στη θέση της) ... Κι άμα με ρίξανε μέσα και κοιτάξα απάνω, είχανε μαζευτεί όλοι στο στόμα του πηγαδιού και με δείχνανε. Βούλιαζα στο νερό, βούλιαζα κι έφτασα σε μια σκάλα. Την κατέβηκα και βγήκα σε μια πλατεία. Δεν ήταν ψυχή, και όλα τα μαγαζιά ήτανε κλειστά. Εγώ κάθισα σ' ένα παγκάκι και πήρα αγκαλιά το παιδί και το νανούριζα. Βλέπω ένα άνθρωπο που φορούσε ποδιά, όπως οι φωτογράφοι, κι έρχεται και μου λέει δώσε μου μένα το παιδί, εσύ τώρα έχεις πεθάνει. Όχι του λέω... Δεν το βλέπεις και μόνη σου, εδώ δε ζούνε πια άνθρωποι. Αρχισα να κλαίω, τον πήρα από πίσω γιατί μου 'χε πάρει το παιδί. Σταματάει σ' ένα κλειστό μαγαζί, ξεκλειδώνει το λουκέτο, σηκώνει το ρολό και μου λέει να μπω. Ήταν σαν καφενείο και στις καρέκλες καθότανε γυναίκες με μαύρα και όλες τις ήξερα γιατί ήτανε από τη δική μας γειτονιά. Αλλά ήτανε όλες

γκαστρωμένες, ακόμα κι οι γριές, και με κοιτάγανε ήσυχα, ευχαριστημένα και κατάλαβα ότι μου λένε...

(Ανοίγει η ξώπορτα και μπαίνει ο Γιος της)

1.1.6. Τα τέσσερα πόδια του τραπεζιού (Τόμος Γ', σ. 123-128)

Αλίκη: Λοιπόν, διαβάζω...

«Με λένε Ασημάκη Καβαλά, του Κωνσταντίνου και της Αμαλίας το γένος Μελισσουργού. Γεννήθηκα στο Άργος στα 1877 και έχω μια αδελφή, τη Βάσω, νεώτερη από μένα. Με τα λίγα γράμματα που ξέρω σημειώνω την ιστορία μου για να τη διαβάζουν τα παιδιά μου, τα εγγόνια μου, τα δισέγγονα και τα τρισέγγονά μου και να μαθαίνουνε πως εθεμελίωσα τη φίρμα μας, πως την επήγα στα ύψη και κυριάρχησα ως πρώτος στην αγορά. Αφήνω ευχή σ' όποιο τιμά και μεγαλώνει αυτό που δημιούργησα και κατάρα σ' όποιο κάνει ζημιά. Σας δίνω συμβουλή να είστε ενωμένοι και ταιριασμένοι όπως τα δάχτυλα του χεριού για να μη μπορεί ποτέ κανένας να σας πάρει την πρωτοκαθεδρία.

»Εγώ όταν ήμουν εφτά χρονώ και η μακαρίτισσα μητέρα μου είχε το κορίτσι στην κοιλιά, ένας θεοκατάρατος μαχαίρωσε τον πατέρα μου για κτηματικές διαφορές. Παρ' όλον παιδί, ορκίστηκα εκδίκηση αλλά το ανάλαβε ο Θεός που πάντα μου παραστάθηκε. Ένα μουλάρι κλότσησε το φονιά κατάστηθα και τον άφησε στον τόπο. Η μητέρα μου, χήρα, άκουσε τον αδερφό της, πούλησε τα κτήματα και με τα λεφτά ανοίξανε συνεταιρικά ένα μπακάλικο. Κι άμα εγώ έκλεισα δέκα χρονώ μ' έβγαλε πια απ' το σχολείο και μ' έβαλε να δουλεύω στο μαγαζί. Είχα ως φαίνεται εκ Θεού το δαιμόνιο και μπήκα ευθύς στα μυστικά του εμπορίου. Δέκα οχτώ χρονώ εγώ έκανα κουμάντο στο μαγαζί και δεν τα πήγαινα καλά με το θείο μου γιατί είχε παλιά μυαλά! Ήρθαμε λοιπόν σε διαφωνία και πήρε το μερίδιο του άνοιξε άλλο μαγαζί βάνοντας γινάτι να με σβήσει. Αλλά πρί να περάσουνε δυο χρόνια να τον είχα σβήσει εγώ και παρακαλούσε να τον ελεήσω. Πώς να με σβήσει άλλον εμένα; Εγώ, μαζί με το λιανικό είχ' αρχίσει και το χοντρεμπόριο. Προαγόραζα μισοτιμής το λάδι από τα χωριά και ήρθε φορά που έστειλα στον Πειραιά άνω από είκοσι χιλιάδες οκάδες λάδι. Τη χρονιά που χαλάσανε οι ελιές σ' όλο το Μωριά εγώ είχα στην αποθήκη μου τριάντα δυο χιλιάδες οκάδες λάδι που το πούλησα δύομισι φορές άνω από την κανονική τιμή. Έπειτα άρχισα να προαγοράζω και σταφίδα και εφ' ενός έκανα χοντρεμπόριο, αφ' ετέρου υποχρέωσα τους παραγωγούς ν' αγοράζουνε όλα τα μπακαλικά και τα ρουχικά από το μαγαζί μου, αλλιώς δεν αγόραζα τη σοδειά τους.

»Τριάντα χρονώ είχα το μεγαλύτερο κατάστημα και αποθήκη στο Άργος και άνω από τριακόσες χιλιάδες μετρητά με τα οποία έκανα δάνεια και έπαιρνα τόκο. Πλην όμως εδούλευα μέρα νύχτα και δεν εξόδευα μία πεντάρα για φιγούρα και διασκέδαση. Μόνη μου απόλαυση ήταν να πηγαίνω σε κανένα πανηγύρι, ν' ακούω τον αείμνηστο Θόδωρο Μπέη να παίζει στο κλαρίνο τ' αγαπημένο μου τραγούδι «λάλει Μπιρμπίλη μ' λάλησε»

και να χορεύω. Άλλη μεγάλη αγαλλίαση ήταν ν' ακούω ιστορίες για το πώς εκάμανε τα αμύθητα πλούτη τους οι Ζαππαίοι, οι Αβερώνηδες, οι Συγγροί και οι άλλοι Κροίοι κι έκανα όνειρα μία των ημερών να γίνω κι εγώ όπως εκείνοι. Αυτονόητον ότι ήμουν και γαμπρός περιζήτητος. Ο Θεός μου έδωσε τη Χρυσούλα, κόρη Μάρκου Βελόνη από την Τρίπολη και εκάμαμε εφτά καλά παιδιά και εζήσαμε μονοιασμένοι μέχρι που μου την ξαναπήρε ο Θεός.

»Επειδή από το γάμο μου επήρα πολύ μεγάλη προίκα κι επειδή το Άργος δεν είχε άλλα περιθώρια για ν' απλωθώ αποφάσισα ν' ανοίξω δουλειά στην Αθήνα. Αγόρασα ένα μεγάλο ακίνητον στην οδό Ερμού, κοντά στην εκκλησία Αγίων Ασωμάτων. Κάτω είχε τρία μαγαζιά που τα ένωσα σ' ένα μεγάλο. Πίσω είχε αποθήκες, αυλή και άλλες αποθήκες. Απάνω μεγάλο σπίτι, αρχοντόσπιτο.

»Για την καλή μου τύχη εκεί, στις πέρα αποθήκες, ήταν παρατημένα καζάνια και άλλα σύνεργα για απόσταξη διότι ο προκάτοχος απόσταζε ούζο. Και όταν έστρωσα την κανονική δουλειά φέρνω ανθρώπους που ξέρανε και αρχίζουν να φτιάχνουνε ούζο. Τυπώνω και ρεκλάμες, ένα φουστανελά με μια ιταλίδα πριμαντόνα που πίνουνε ούζο μας και τις μοιράζουμε στα μαγαζιά πριν κυκλοφορήσει το ποτό κι όλοι λέγανε, μα που είναι αυτό το ούζο να το δοκιμάσουμε κι εμείς. Αποτέλεσμα... Άμα το κυκλοφορήσαμε δεν προλαβαίναμε να μποτιλιάρουμε. Δώστε τώρα προσοχή σ' αυτό το κεφάλαιο της ιστορίας. Καλή η δουλειά με το ούζο, αλλά ούζο φαμπρικάρανε κι άλλοι. Δεν το 'χα μονοπώλιο, δεν μπορούσα να κλείσω τους άλλους και να κάνω ό,τι θέλω γω. Τότε ο Θεός μ' έβαλε και είδα το όνειρο που θ' ακούσετε... Είχα λέει πάει στην Πόλη για να κάμω πεσκέσι στο Σουλτάνο ένα βαρελάκι ούζο. Με πάνε στο Σεράι και μόλις με βλέπει ο Σουλτάνος σηκώνει από πάνω μου μια σπάθα χρυσή και μου φωνάζει... άκου, γκιαούρ, α δε μου φτιάξεις ξανθό ούζο σου πήρα το κεφάλι... Κονιάκ, θες αφέντη μου, τον ρωτάω...Κονιάκ, γκιαούρ, κονιάκ! Ξύπνησα από την τρομάρα αλλά άμα συνήρθα έπεσα στα γόνατα κι ευχαρίστησα το Θεό, είχα βρει τη μεγάλη ιδέα. Από την άλλη μέρα κίολας άρχισα να μελετάω το ζήτημα με μεγάλη προφύλαξη για να μη διαρρεύσει το μυστικό. Συμπεραίνω ότι μόνο οι Γάλλοι ξέρουνε να φτιάχνουνε κονιάκ και γράφω αμέσως σ' ένα γνωστό μου που δούλευε από παιδί ράφτης στο Παρίσι να βρει και να μου στείλει ένα ειδικό και του πληρώνω όσα ζητάει. Σε δυο μήνες ο Γάλλος, ονόματι Λουίζος Ντουμπούα, είχε καταφθάσει αλλά ήταν σκιτζίς. Του προμήθευσα ό,τι κρασιά ήθελε, ό,τι υλικά ζήτησε, έκανε επί ένα χρόνο πειράματα και άμα είδατε σεις ψάρι να κελαδεί, άλλο τόσο είδα κι εγώ κονιάκ. Κάποτε μου λέει, δώσε μου τα ναύλα μου να φύγω, δεν τα καταφέρνω. Δε θα πας πουθενά του λέω, πρώτα θα σφάξω εγώ εσένα κι ύστερα ο Σουλτάνος εμένα. Στρώνομαι δίπλα του και σ' ένα χαρμάνι που ανακατέψαμε ό,τι μας κατέβαινε

πετυχαίνουμε ένα ποτό εξαιρετικό. Άλλος μπορεί να πει ότι ήταν απάτη, εγώ όμως το λέω θέλημα Θεού. Εγώ όμως έχω ένα χρυσωρυχείο κι ας το λέει ο καθένας όπως θέλει. Έτσι, λοιπόν, άρχισα την παραγωγή καιμποτιλιάρισμα με ολόχρυση ετικέτα τυπωμένη στην Ιταλία.

»Αυτά λαβαίνανε χώραν τότε που ο Βασιλεύς Κωνσταντίνος είχε τη διαμάχη με Βενιζέλο, και ο Βασιλεύς έπεσε βαριά άρρωστος από τις ατιμίες του ραδιούργου Κρητικού. Ο λαός ξενοχτούσε εξ' απ' το παλάτι, φέρανε την εικόνα της Μεγαλόχαρης από την Τήνο, μα η αρρώστια αρρώστια. Φορτώνω και γω μια σούσταμποτίλιες, πάω όξω απ' το παλάτι, τις μοιράζω στον κόσμο λέγοντας... «πιείτε εις υγείαν του Κωνσταντίνου και εις ψόφον του Βενιζέλου». Έγινε ενθουσιασμός. Έρχεται ένας αυλικός να δει τι γίνεται και του δίνω και κείνουμποτίλιες να τις πάει μέσα! Όποιος πιστεύει στο Θεό και στο Βασιλέα η τύχη τον παίρνει στα φτερά της. Σε μια βδομάδα, ημέρα Τετάρτη, ώρα κοντά μεσημέρι σταματά μπρος στο μαγαζί μια βασιλική άμαξα. Είχαν έρθει να πάρουνε πενήνταμποτίλιες για τη βασιλική οικογένεια! Κι από πάνω τι μαθαίνω; Ότι ο άρρωστος Κωνσταντίνος είχε πει μονορούφι πέντε ποτηράκια και απ' την ώρα εκείνη μπήκε σε ανάρρωση.

»Το νέο διαδόθηκε αστραπιαία και δεν έμεινε Κωνσταντινικός που να μην αγοράσει και δυο και τρειςμποτίλιες. Πήρα τον τίτλο του προμηθευτή της Βασιλικής αυλής, παράσημο, η Τράπεζα μου' δωσε δάνειο να κάμω μεγάλο εργοστάσιο. Έτσι πήρα το μεγάλο δρόμο και τίποτα πια δε με σταματούσε, ως κι η μικρασιατική καταστροφή εμένα με ωφέλησε γιατί είχα ανταγωνισμό από τη Σμύρνη.

»Επί πλέον πήρα πλασιέδες πρόσφυγες Σμυρνιούς που ήταν γλωσσομαθείς και γυρεύανε δουλειά για ένα κομμάτι ψωμί. Διάλεξα τους καλούς και τους έστειλα στο εξωτερικό και μου ανοίξανε εξαγωγή σε Αίγυπτο, Συρία, Λίβανο, Περσία, Τουρκία, Ρουμανία, Βουλγαρία, Ισπανία, Μαρόκο, Αβησσυνία.

»Επί δικτατορίας Μεταξά η Ελλάς αναστήθηκε κι ο Βασιλεύς Γεώργιος μου πρότεινε να γίνω υπουργός. Εγώ του είπα, «μεγαλειότατε ως οικονομική δύναμη μπορώ να βοηθήσω το θρόνο πιο πολύ παρά ως υπουργός». Κατάλαβε τι εννούσα και πήρα δάνειο κι έχτισα δεύτερο και τρίτο εργοστάσιο και άπλωσα την παραγωγή σε όλα τα είδη, κρασιά, λικέρ, ακόμα και σαμπάνια.

»Ηρθε ο πόλεμος και η κατοχή. Γερμανό δεν πείραξα, Γερμανός δε με πείραξε κι έτσι άμα τέλειωσε κι αυτό ήμουνα πάλι παντοδύναμος. Αγόραζα μικρές οινοποιίες και τις έκλεινα για να φύγουν από τη μέση. Ξαναγύρισαν οι Βασιλιάδες και με γεμίσανε παράσημα και τιμές και όλες οι κυβερνήσεις με λογαριάζανε, γιατί οι πολιτικοί εκλέγονται από το λαό αλλά διορίζονται από μας. Και όπως δε θέλει ο λαός με το γάντι αλλά με το άγριο, το ίδιο και οι πολιτικοί θένε σκληράδα για να μη νομίζουν ότι είναι πάνω απ' το κεφάλαιο.

»Τώρα εσείς που μια μέρα θα με κληρονομήσετε τα μάτια σας δεκατέσσερα. Σκληρή δουλειά, μυαλό, πίστη στο Θεό και στο Βασιλέα ή σ' όποιον άλλο κυβερνά για λογαριασμό του. Να μη λέτε ποτέ φτάνει ως εδώ, να μεγαλώνετε συνέχεια γιατί μόνο έτσι θα είστε πιο δυνατοί και θα συντρίβετε πάντα τον ανταγωνισμό.
»Αυτά με την ευχή μου, την πατρική μου αγάπη και με τα φώτα του Παντοδύναμου Θεού για να διδαχτείτε πως αν συνεχίσετε αντάξια θα εξουσιάζετε την αγορά εις τον αιώνα τον άπαντα»... [...]

1.1.7. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ. 33)

Πίπης: ... (στρέφει στον Αλέκο και φλυαρεί, μεταξύ σοβαρού και αστείου) μετά τη μία που μένουμε εμείς κι εμείς θα σας παίξω σονάτες... Ως κλασικός πιανίστας άρχισα, από παιδί, αλλά...! Πού λεφτά για δικό μου πιάνο; Πού λεφτά για σπουδές...; Συμβαίνουν αυτά, υπάρχουν άνθρωποι τους οποίους η ζωή βάζει στο μάτι και τους φέρεται τελείως ακατανόητα! απ' την μία μου έδωσε αυτό το θείο ταλέντο, απ' την άλλη με έκαμε πειραματόζωον ατυχίας... Είμαι και συνθέτης, και φίλος του αείμνηστου Σκαλώτα, αλλά πέθανε και αυτός πρόωρα... Τώρα όποιον ρωτήσετε στο σινάφι μας για μένα, θα σας πει: «αυτός ο τεμπέλης, ο μπέκρας, ο πολυλογάς...»; Κύριε, άφες αυτοίς, και μην τους κατατρέξεις όσο τον Πίπη... Κύριε Αλέκο, είμαι άγαμος και άτεκνος με οιαδήποτε γυναίκα αλλά έγγαμος και πολύτεκνος με την θεά ατυχία και χωρίς ελπίδα πια να χηρέψω... [...]

1.1.8. Ο δρόμος περνά από μέσα (Τόμος Ε', σ. 105-106)

Ποριώτης: ... πριν από λίγες μέρες έκλεισα τα εβδομήντα έξι... το σπίτι είναι εκατόν δεκαέξι, με περνά δηλαδή σαράντα χρόνια... τα έπιπλα έχουν διάφορες ηλικίες, από πενήντα και πάνω έως και διακοσίων ετών... έχουν δει πολλά...! ... το ίδιο και τα καμήνα τα σερβίτσια, τα κάδρα... τα αγαπώ πολύ, είναι σοφά όντα... τα βλέπουν όλα, τα ανέχονται όλα, ακόμη κι όταν τα αναμιγνύουμε σε θλιβερά γεγονότα δεν χάνουν την ψυχραιμία τους, δεν μεροληπτούν, και όταν αποφασίσουν να πουν κάτι είναι πάντα τόσο σωστό...! ... άλλα έχουν έρθει απ' την Ιταλία, το τραπέζι και ο καναπές του γραφείου από την Αγγλία... φυσικά στα νιάτα τους, στη νεολαία αρέσουν τα ταξίδια... ασφαλώς θα το θυμούνται, έχουν πολύ δυνατή μνήμη γι' αυτό και αποφεύγουν να μιλούν... όποιος θυμάται πολλά προτιμά να σιωπάει... βέβαια δεν είναι πάντα ευχάριστο αυτό γιατί όταν η σιωπή έρθει σ' αυτό το σπίτι ξεχνάει να φύγει, οπότε αναγκάζομαι να της πω να φύγει... άλλοτε ανελάμβανα μεταφράσεις, τώρα πια καθόλου, τώρα θα ήθελα να γράψω ο ίδιος κάτι αλλά δεν ξέρω πώς γράφουνε... και είναι κρίμα διότι αυτά που σκέφτομαι είναι σημαντικά, σπάνια διαβάζω κάτι τόσο ενδιαφέρον... ενώ οι συγγραφείς ξέρουν να γράφουν αυτά που σκέφτονται ή αισθάνονται οι άλλοι...! είναι ένα είδος γραμματείς δηλαδή, και μάλιστα κλέφτες, ξένα πράγματα γράφουνε...! ...έτσι αντί να γράφω παραμιλώ, το σπίτι ευτυχώς είναι μεγάλο, σεργιανώ και παραμιλώ, παραμιλώ άρα υπάρχω...! κατά διαστήματα ανάβω και ένα τσιγάρο... (κάνει αυτό που λέει) ... την ιστορία της οικογένειας αναφέρεται ότι καπνίζω από επτά ετών... είχαμε μία φροϋλάιν στο σπίτι, ένα χίτλερ με στήθος και πολλά μαλλιά που τα έκανε κοτσίδες και έστηνε ένα φρούριο πάνω στο κεφάλι της... η πειθαρχία που μας έδιδασκε άρχιζε απ' το πρωί... έπρεπε να καθίσουμε και οι τέσσερις στα καθίκια μας κατά σειράν ηλικίας, ο Αλέξανδρος, η Όλγα, ο Νάσος, εγώ... ωραιότατα καθίκια, γαλλική πορσελάνη με μπλε λουλούδια στα μάγουλα... αλλά ουαί και αλίμονο σε όποιον

δεν έκανε κακά, και μάλιστα στην ποσότητα που απαιτούσε η φροϋλάιν... ένα πρωί δεν τα κατάφερνα να κάνω παρ' όλο που είχα γίνει σαν κόκκινο αυγό απ' το σφίξιμο, παρακαλούσα τ' αδέρφια μου να μου δώσουν απ' τα δικά τους – κάτι που είχε ξαναγίνει – αλλά δε μου δίνανε...! πήρα το καθίκι μου και πήγα στην τουαλέτα των μεγάλων μήπως προμηθευτώ από κει – κι αυτό είχε ξαναγίνει – και πράγματι βρήκα, γιατί ο πατέρας μου ξεχνούσε να τραβήξει το καζανάκι... επιστρέφω στη θέση μου όλος χαρά, έρχεται σε λίγο και η φροϋλάιν, διατάσσει «άουφ», σηκωνόμαστε, στεκόμαστε προσοχή, αρχίζει να επιθεωρεί, και όταν φθάνει στο δικό μου καθίκι φρίττει, γουρλώνει τα γκρίζα της μάτια, μου στρίβει το αυτί και ουρλιάζει... «ώστε έτσι βρομόπαιδα, καπνίζετε πίσω απ' την πλάτη μου!» ... στη βιασύνη μου δεν πρόσεξα το αποτσίγαρο του πατέρα μου που είχε κολλήσει επάνω... περάσαμε ένα μαρτυρικό διήμερο με ανακρίσεις, κλειδωμένοι στα δωμάτιά μας, και το χειρότερο απ' όλα, με τους γονείς μας να πιστεύουν την φροϋλάιν και όχι εμάς...! μου συνέβη κι άλλες φορές να αρνούνται να με πιστέψουν... αυτή ήταν η πρώτη... ζούμε μόνο η Όλγα κι εγώ... ο Αλέξανδρος πέθανε νέος, ο Νάσος πήγε με τα γεγονότα εκείνα...

(ακούγεται το κουδούνι της πόρτας)

άκουσα το κουδούνι...; ή νομίζω πως το άκουσα...; άλλωστε κάπου κάπου χτυπά μόνο του, έχει παραισθήσεις...

(το κουδούνι ξανακούγεται)

... μα δεν περιμένω κα νένα... όχι, λάθος, ίσως του είπα για σήμερα...;

1.1.9. Ο δρόμος περνά από μέσα (Τόμος Ε', σ. 124-125)

Αντωνάκος: ...κοιτάζετε, μια και θα ζήσουμε για χρόνια μαζί, όπως φαίνεται, θα σας μιλήσω σαν να είστε πατέρας μου...! τη Λίτσα τη μάζεψα από μία άθλια κατάσταση... ο μπαμπάς μακαρίτης, η μαμά μία θεοπάλαβη που δούλευε κομπάρσα σε ταινίες, ένας αδερφός φευγάτος κι άφαντος στον Καναδά... αφού όταν της είπα «έλα μαζί μου, ό, τι έχω θα 'ναι και δικό σου» τρόμαξε...! και ενώ είχε κατασυγκινηθεί, που πάει να πει ότι το 'θελε, με τάραξε στα «γιατί...;» ... σαράντα «γιατί»... ήτανε πάρα πολύ για να το πιστέψει... πάω στοίχημα ότι ακόμα και τώρα δε νιώθει σίγουρη... στην πρώτη επέτειο του γάμου μας της πήρα ένα γούνινο παλτό, πού ακριβό, απ' τα καλύτερα... το πάω σπίτι, το κρεμώ στην ντουλάπα της... άμα το είδε ξέρετε τι έκαμε...; κλείστηκε στο μπάνιο κι έκλαιγε επί μισή ώρα... ύστερα είχαμε άλλο πρόβλημα, δεν ήθελε να το φορέσει επ' ουδενί λόγω...! και ενώ μου 'λεγε «απόψε θα το βάλω», μόλις φτάναμε στην πόρτα γύριζε πίσω, το 'βγαζε και φορούσε άλλο...! μόνο που δεν την έδειρα...! δώσαμε τόσα λεφτά για να το έχουμε στη ντουλάπα...; οπότε μια μέρα της λέω, «φόραγέ το μέσα στο σπίτι να εξοικειωθείς διότι εγώ θα σε βγάλω έξω με τη γούνα σου ακόμα και με το ζόρι»...!

αποτέλεσμα...; τώρα έχει δεύτερο γούνινο παλτό και ζακέτα κι άμα τη δείτε να το φοράει θα νομίζετε ότι είναι κόρη Γουλανδρή...! (γελάει πάλι λίγο από αυτοευχαρίστηση)

Ποριώτης: ... ναι, όντως, είναι πάρα πολύ κομψή...

Αντωνάκος: ... σας είπα, η Λίτσα είναι έργο μου... [...]

1.1.10. Γράμμα στον Ορέστη (Τόμος ΣΤ΄, σ.26-35)⁴⁰³

Που γυρίζεις, Ορέστη, γιατί αργείς...; Αν ερχόσουν γρήγορα, θα την προλάβαινες, εσένα θα σ' άκουγε... Θα την έπαιρνες απ' τους παλιανθρώπους που την έχουνε περικυκλώσει και εκμεταλλεύονται το πάθος της για τον πατέρα της. Ξέρεις τι της είπε την ημέρα που ξεκινούσε για την Τροία, έξω στην αυλή, μπροστά στον κόσμο, φορώντας τη μεγάλη του στολή, καβάλα στο άλογό του: «Τι κρίμα, αν ήσουν άντρας, θ' άφηνα εσένα να μου προσέχεις τις Μυκήνες»... κι από την ώρα εκείνη βάλθηκε να του αποδείξει ότι είναι ικανή να το κάμει...! μίσησε θανάσιμα τον Αίγισθο πριν ακόμη τον δει... οργάνωσε την απαγωγή σου στην Φωκίδα, γιατί λέει ο Αίγισθος κι εγώ είχαμε σκοπό να ξεκάνουμε κι εσένα... τρέχει από πλατεία σε πλατεία, μιλά για εκδίκηση, με καταγγέλλει σαν διεφθαρμένη, διεστραμμένη, αρχομανή, αιμοχαρή...

[...]

Τον πατέρα σου, Ορέστη, δεν τον διάλεξα εγώ για άντρα μου. Εμάς τις γυναίκες μας αφήνουν να διαλέγουμε μόνο το νυφικό μας, όχι και τη ζωή μας. Μου δώσανε τον Αγαμέμνονα. Κι αφού αυτός θα ήταν ο άντρας μου, έκανα με το μικρό μου μυαλό τα πάντα για ν' αγαπηθούμε, να είναι το σπίτι μας ωραίο, χαρούμενο, ήθελα να τον θαυμάζω. Αλλά ο πατέρας σου ήταν ένας άνθρωπος απρόσιτος, χαμένος μέσα σ' έναν άπληστο, σ' ένα θεοσκοτεινό εγωισμό. Ό,τι και να έκανα για να τον ευχαριστήσω δεν άκουγα ποτέ έναν καλό λόγο. Μ' έβλεπε σαν οφειλέτη που του δίνει αυτά που του χρωστά. Όταν δεν έβλεπε να γίνεται αυτό που ήθελε, ακόμη κι αν ήταν κάτι φύσει αδύνατον, φρένιαζε, έδερνε, υποπτευόταν ότι πάνε να τον ταπεινώσουν. Επειδή το πρώτο μας παιδί ήταν κορίτσι, κι όχι αγόρι όπως περίμενε, έφυγε απ' τις Μυκήνες για να μην το βλέπει και γύρισε ύστερ' από μήνες. Όταν ανταμώσαμε, εντελώς τυχαία, στον κήπο, εγώ είχα το παιδί στην αγκαλιά, πλησίασε, το κοίταζε σα να 'ταν περίεργο φαινόμενο και είπε «με απογοητεύσατε κι εσύ κι αυτό»...

Έτσι σημαδιακά άρχισε η ζωή της Ηλέκτρας. Όταν άρχισε να μεγαλώνει και να καταλαβαίνει πια, η μόνη τρυφερή κουβέντα που άκουγε απ' το στόμα του ήταν το «πόσο θα την αγαπούσε αν ήταν αγόρι». Η Ηλέκτρα τριβόταν στα πόδια του, τον κοίταζε

⁴⁰³ Αυτή η Αυτοβιοαφήγηση χωρίζεται σε έξι επεισόδια – Αναμνήσεις. Για τον λόγο αυτό τα επιμέρους επεισόδια είναι καταχωρημένα και στην κατηγορία Αφήγηση Ανάμνησης. Ως προς την εκφορά πρόκειται για Ανάγνωση Γράμματος.

παρακλητικά, λαχταρούσε να την πάρει στα χέρια του, να σφιχτεί πάνω του. Αυτός τίποτα... και ενώ το κοριτσάκι μου ζητιάνευε την αγάπη του, αυτός λες και ευχαριστιόταν να το διώχνει από κοντά του, να το βλέπει να κρύβεται πίσω απ' τις πόρτες και να κλαίει. Έτσι, σιγά σιγά, μέσα στο παιδικό της μυαλό ζυμώθηκε η ιδέα ότι εγώ που τη γέννησα κορίτσι της φταίω. Άρχισε να με αποφεύγει. Ύστερα να με κοιτάζει εξεταστικά, σαν να ψάχνει να καταλάβει ποια είμαι, τι είμαι. Απλωνα τα χέρια να την πάρω κοντά μου να την χαϊδέψω, κι αυτή τραβιότανε πίσω τρομαγμένη, λες και πήγαινα να τη χτυπήσω. Κι ενώ εγώ με την λατρεία που της έδειχνα μέρα με τη μέρα την έχανα, εκείνος με την αντιπάθειά του την κέρδιζε. Στο τέλος έγινε πάθος και στους δυο, ο πατέρας να φανερώνει όλο και πιο πολύ την αντιπάθειά του και η κόρη τη λατρεία της. Ένωθα τόσο μονάχη, τόσο ξένη...

Ό πατέρας σου, σ' αυτό δεν τον αδικώ, γυρεύοντας το γιο που δεν του γέννησα, ξαναήρθε. Όλους τους εννιά μήνες που ήμουν έγκυος, προσευχόμουν να 'ναι αγόρι. Όταν και πάλι γέννησα κορίτσι, βλαστήμησα την ώρα και τη στιγμή που έπιασε μέσα μου ο σπόρος που το 'καμε. Είμαι μάνα και δε θα 'πρεπε ν' αμαρτήσω έτσι βαριά. Μετάνιωσα πικρά, έκλαψα, και ούτε έχω πάψει να κλαίω. Και νιώθω και ένοχη, Ορέστη. Μπορεί για την κακοτυχία της Ιφιγένειας να φταίει η βλαστήμια μου εκείνη. Ποιος ξέρει... Αλλά πάντως δεν τη θυσίασα εγώ την Ιφιγένειά μας έτσι άσπλαχνα, έτσι παγερά...

Η ζωή στο σπίτι έγινε ακόμα χειρότερη. Ο πατέρας σου ξέκοψε εντελώς από μας. Αν δεν άκουγα τη φωνή του απ' έξω, δε θα 'χα άλλο σημάδι ότι υπάρχει. Και ασφαλώς θα σκεφτόταν πώς να με ξεφορτωθεί, να παντρευτεί με άλλην – και μακάρι να το είχε κάμει. Αλλά δυστυχώς δεν τόλμησε γιατί θα σκέφτηκε πως η ρήξη με την οικογένεια μου θα αποδυνάμωνε τη θέση του στη συμμαχία. Οι κοπέλες, Ορέστη, παντρεύονται για ν' αγαπήσουν και ν' αγαπηθούν, να γίνουν σύντροφοι, μητέρες. Οι άντρες παντρεύονται για να κυριαρχούν...

Την Ιφιγένεια μου τη μεγάλωσα σε τέτοια μοναξιά που ο Θεός ούτε σε αγρίμια του βουνού να μη δώσει... Ούτε η Ηλέκτρα αντιγράφοντας φυσικά τον πατέρα της, ερχόταν να δει την αδερφή της. Και μια μέρα που είδε το μωρό αφύλαχτο στην αυλή, του γέμισε το στόμα με χόμα. Αν δεν ήταν η παραμάνα εκεί κοντά να τρέξει, θα το είχαμε βρει πνιγμένο...

[...]

Και ύστερα ήρθε η ώρα μου για σένα, Ορέστη. Αχ, γιόκα μου, δε μου πάει να μιλήσω έτσι, δεν το 'χω ξανακάμει, αλλά πρέπει, πρέπει να σου πω ακριβώς πως έγινε χωρίς να κρύψω ή να αλλάξω τίποτα... είχε μεθύσει όπως το συνήθιζε, αλλ' αυτή τη φορά... δεν ήξερε ούτε που είναι ούτε με ποιαν είναι. Τον ένιωσα μες στον ύπνο μου να σέρνεται πάνω μου, να μουρμουρίζει τ' όνομα μιας Χαριτούλας, μαζί με διάφορες χυδαιολογίες. τα χνώτα του βρωμούσανε αφόρητα, κρασιά, φαγιά, μου 'ρθε να ξεράσω. Τον έσπρωξα να γλιτώσω, να φύγω, αλλά πρόλαβε και με άρπαξε. Άρχισε να λέει βρωμιές ανήκουστες, να με δέρνει. Μ' έριξε στο κρεβάτι κι έπεσε σαν βουβάλι απάνω μου. Έμπηξα τα νύχια μου στο λαιμό του, αν είχα τη

δύναμη, θα τον έπνιγα. Μάνιασε, με χτύπησε τόσο δυνατά που έμεινα αναίσθητη. Άμα συνήλθα, είχε φύγει, αφού πρώτα με βίασε, και κατ' αυτόν όχι εμένα, τη Χαριτούλα, που νόμιζε πως είμαι. Αυτή ήταν η τελευταία φορά που ήρθε. Κι η αποφορά απ' την κρασίλα και την ιδρωτίλα του ήταν η τελευταία ανάμνηση απ' τον γάμο μας. Την άλλη μέρα πήγα και του τα είπα για να τα ξέρει. Αλλιώς, αν έπιανα παιδί, θα ήταν ικανός να πει ότι το 'κανα με άλλον. Είπε απλώς πως θα το 'χει υπόψη του.

[...]

Ξέρεις τι άκουγα να λένε οι άνθρωποι του όταν κάλεσα τον Αίγισθο στις Μυκίνες...; «σώστε τον γιο του, πάρτε της τον Ορέστη, αυτή η μέγαιρα θα τον σκοτώσει.»

«Το γιο του.» Και σε πήρανε, με πρωτεργάτη την Ηλέκτρα, για να μη σε σκοτώσω, εγώ...

[...] Νύχτα γεννήθηκες...! έβρεχε μάλιστα του καλού καιρού κι όλοι λέγανε πως το παιδί θα 'ναι γούρικο... πανευτυχής που απέκτησε γιο – ποτέ όμως όσο εγώ – άλλαξε λίγο, μου φερόταν πιο ανθρώπινα. Όταν ήθελε να σε δει, παρέγγελνε να σε πάω η ίδια στο δωμάτιο του. Όταν ερχόταν εκείνος σε μας, έσκυβε πάνω απ' την κούνια σου κι έλεγε «μπράβο της ε; επιτέλους, τα κατάφερε». Εμένα, έστω κι αυτά τα ειρωνικά και διαφορούμενα, μου φτάνανε για να 'μια ευχαριστημένη. Τόσο συγκαταβατική είχα γίνει. Με ενδιέφερε μόνο το ότι επιτέλους ήταν σωστός πατέρας, έστω για ένα μας παιδί.

Οι αδερφές σου είχαν πια αρχίσει μαθήματα, η Ηλέκτρα μάλιστα έκανε τους δασκάλους της να τα χάνουνε. Μάθαινε σε μια μέρα όσα άλλα παιδιά μαθαίνανε σε δέκα. Όταν φτιάχνανε την καινούρια πύλη, πήγαινε συνέχεια να βλέπει, ζήταγε απ' τους τεχνίτες σμίλη και σφυρί, ήθελε να σκαλίζει και κείνη. Στο τέλος της δώσανε. Μια άλλη φορά έφτιαξε μόνη της με μια σειρά καλάμια ένα ρολόι του ήλιου. Και δεν ήταν ακόμη δέκα χρονώ. Ναι... Η Ιφιγένεια ήταν βέβαια τρία χρόνια πιο μικρή, το χρυσό μου μόνο στη μουσική ήταν καλή. Και οι δυο, Ορέστη, σ' αγαπούσαν πολύ, κάνανε σαν τρελές. Ωστόσο αυτό που δειχνε να νιώθει η Ηλέκτρα, όταν σ' έπαιρνε αγκαλιά, ήταν κάτι παραπάνω από αγάπη. Μαντεύεις τι; Μόλις μεγάλωσες τόσο που να μπορεί να σε πάρει απ' το χέρι να σε πάει περίπατο, έψαχνε να βρει που είν' ο πατέρας σας για να περάσετε από κοντά να σας δει. Ήταν σαν να του λέει «να, ορίστε, τώρα έχεις γιο, μη θυμώνεις πια επειδή είμαι κορίτσι». Αμφιβάλλω αν ο πατέρας σου το κατάλαβε ποτέ... Πάντως περάσαμε τότε λίγα ήρεμα χρόνια, τα καλύτερα μάλλον, γι' αυτό και λίγα.

Όταν έκλεισες τα πέντε – το θυμάσαι; – ανέλαβε ο ίδιος την ανατροφή σου. Είπε ότι ήθελε ο ίδιος να διαπαιδαγωγήσει τον γιο του. Ξέρεις πιο καλά από μένα ότι πολύ λίγο ασχολήθηκε. Απλώς έδινε οδηγίες στους παιδαγωγούς σου. Εσύ όμως, αγόρι μου, το 'σκαγες κρυφά κι ερχόσουν να μου πεις ότι πονά η κοιλίτσα σου για να μην κάνεις μάθημα ή να μου φέρεις το δόντι που σου 'πεσε να το δώσουμε στον ποντικό να το φάει και να μας

φέρει το άλλο... Είχα βέβαια και την Ιφιγένεια. Ορέστη, όλους σας αγαπώ το ίδιο, αλλά έτσι ήρθαν τα πράγματα που μόνο με την Ιφιγένεια ευχαριστήθηκα, χόρτασα παιδί. Με την Ιφιγένεια! για σκέψου... Τι γλυκιά που ήταν, τι όμορφη, και τι ψεύτρα, Θεέ μου... τι ψέματα κατέβαζε για να με κάνει να τα βλέπω όλα μια χαρά...

Και ύστερα ήρθε ο πόλεμος. Αμέσως μόλις βρέθηκε το πρόσχημα να τον αρχίσουν. Το πόσο αχρείαστος και άδικος ήταν δεν το λέω πια εγώ, το λέει πρώτα πρώτα το κακό τέλος που είχαν όλοι αυτοί που τον θέλανε... Είχα την ελπίδα ότι μπορεί να γυρίσει άλλος άνθρωπος. Ότι τουλάχιστο για όσους γλιτώσουν η Τροία θα είναι ένα καλό μάθημα. Εσχάτη πλάνη. Ο Αγαμέμνονας γύρισε με μυαλά θριαμβευτή. Πήγε στην Τροία, είδε, έφυγε, χωρίς ούτε και εκεί επί δέκα χρόνια να καταλάβει τίποτα.

Στην αρχή αναρωτήθηκα, «μήπως έπαιζε θέατρο; μήπως χρειάζεται κάποια βοήθεια για να βγει από τη σπηλιά του με τα λάθη και τις αυταπάτες του... Αλλά όταν τόλμησα να τον ρωτήσω με τρόπο αν άξιζαν τόσες θυσίες, έγινε θηρίο, ούρλιαξε πως μου απαγορεύει να ξαναθίξω αυτό το θέμα, πως «σε τέτοια ζητήματα μια γυναίκα δεν είναι σε θέση να 'χει γνώμη». Καταλαβαίνεις, Ορέστη; Μου απαγόρευσε να 'χω γνώμη για έναν πόλεμο που τον πλήρωσα με την Ιφιγένεια μου. Μα όσο πιο πολύ σου την απαγορεύουνε, τόσο πιο ανάγκη την είχες... [...]

Ας έρθω λοιπόν στην ενοχή μου για τον Αίγισθο... Θα βρεις χίλιους ανθρώπους στο Άργος που θα σε βεβαιώσουν ότι δεν τον έφερα εγώ στις Μυκήνες. Ο λαός τον ήθελε, Ορέστη, κι ο λαός τον έφερε. Αλλά για να μη νομίζεις ότι αρχίζω με δικαιολογίες, σου λέω αμέσως αμέσως ότι πιο πολύ απ' όλους ήθελα εγώ να 'ρθει. Από τότε που τον είχε εξορίσει ο πατέρας σου, ζούσε αποτραβηγμένος σε μια ερημιά στον Πάρνωνα. Όσοι τον είχαν συναντήσει μιλούσαν για ένα σοφό, μοναχικό άνθρωπο. Όταν τον ρώτησαν τι προμηνάει η κατάσταση που δημιούργησε ο πόλεμος, είπε: «η Τροία θα είναι το τέλος του Άργους».

Και ήταν καιρός πια να το πει κάποιος καθαρά, ο πόλεμος που δεν έλεγε να τελειώσει ξεξούμιζε τη χώρα. Σε ποιον άλλον θα 'στρεφαν οι Αργίτες τα μάτια τώρα που καταριόντουσαν και τον πόλεμο και τον Αγαμέμνονα; Έστειλα ανθρώπους που τον ήξεραν από παλιά και του ζήτησαν να 'ρθει. Άφησε την ακίνδυνη ζωή στο βουνό και ήρθε στις Μυκήνες. Μόνος, άοπλος, με μόνη ακολουθία τις ιδέες του, το θάρρος του και τη μεγάλη του καρδιά. Η πρώτη απόφαση του ήταν να σταματήσουν οι αποστολές στη Τροία. Και η πρώτη δήλωση στη συνέλευση, πως θα ξανάφευγε στον Πάρνωνα μόλις έφτιαχνε πάλι η ζωή στο Άργος και άμα εσύ, Ορέστη, έμπαινες στα δεκαοχτώ. (Χουφτιάζει και με τα δυο χέρια μάτσο τα χαρτιά απ' το τραπέζι, σηκώνεται... βηματίζει μπροστά, κάπου κάπου της πέφτουν χαρτιά απ' τα χέρια.) Για μου, δύσκολα λέγονται τα πάντα από μια γυναίκα, και πιο πολύ από μια μάνα στο παιδί της, αλλά πρέπει να τα ξέρεις κι αυτά από μένα την ίδια. Γιατί ενώ ο έρωτας για τη γυναίκα είναι ό,τι πιο ιερό, είναι κι ο πιο εύκολος τρόπος να τη διασύρουν. Τη χρονιά που ήρθε ο Αίγισθος στις Μυκήνες, ήμουν

τριάντα έξι χρονών. Στην ηλικία που ο ποιητής τη λέει απόγεμα. Αν με ρωτούσε κανείς τότε «τι είναι η ζωή...;» θα του απαντούσα «μια τιμωρία που όλοι τη ζουν και όλοι την κρατούν μυστική, που από την αρχή του κόσμου οι γονείς δεν τη φανερώνουν στα παιδιά τους, τα παιδιά τους στα δικά τους παιδιά, και η τιμωρία με το ψευδώνυμο ζωή συνεχίζεται». Τόσα ήξερα, τόσα έλεγα. Ο Αίγισθος μ' έκανε ν' αλλάζω ιδέα. Να δω πως η ζωή δεν είναι βέβαια ανθόσπαρτη όλες τις μέρες, αλλά ούτε σώνει και καλά μια ισόβια θλίψη, ότι δεν είναι πάντα η μοίρα που μας κακομεταχειρίζεται... κάνουμε κι εμείς οι άνθρωποι κακή χρήση της μοίρας μας...

Πρώτη η Ηλέκτρα έκαμε ό, τι μπορούσε για να φτάσουμε ως εδώ...! η Ηλέκτρα, αυτό το αιώνιο θύμα του πατέρα της.

Έτσι προετοιμάστηκαν από μέρος τους αυτά που έμελλε να γίνουν μόλις θα γύριζε ο Αγαμέμνων. Αλλά και από μας. Γιατί ήρθαν πολλοί που πρότειναν στον Αίγισθο να φύγει πριν γυρίσει ο πατέρας σου. Είπε: «αν φύγω σαν τον κλέφτη, θα 'χουνε δίκιο να με πούνε κλέφτη». Και ήταν αμετάπειστος. Τόσο αθώα ψυχή έχει, Ορέστη. Μοιραία συμφώνησα με ό, τι αποφάσισε, παρ' όλο που έβλεπα πως έκανε λάθος. Το 'βλεπα πεντακάθαρα ποιο θα ήταν το τέλος. Θα γλίτωνε όποιος χτυπούσε πρώτος. Την απόφαση την πήρα εγώ, όχι ο Αίγισθος. Αναγκάστηκα να την πάρω. Θα 'δυνα και τη ζωή μου για να σώσω το δάσκαλο μου, τον έρωτά μου, τον άντρα μου. Που εγώ τον κάλεσα στις Μυκήνες κι ήμουν υπεύθυνη για τη ζωή του. Δεν του είπα τι απόφαση πήρα, όλα εγώ τα έκαμα με τους δικούς μου έμπιστους. Ο Αίγισθος τα έμαθε όταν πια είχαν όλα τελειώσει. Αλλά τελειώσει μόνο για τον Αγαμέμνονα, όχι και για μας. [...]

1.1.11. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 148-153)⁴⁰⁴

Λοράνδος: ... η Ζορζέτ τα λεγε, απ' αυτήν τα μάθαμε...!

Β' Πελάτης: ... (στους τουρίστες)... η Ζορζέτ ήταν η θεία του...

Λοράνδος: ... όχι, η αδερφή της γιαγιάς μου ήταν... πολύ θρήσκα, πολύ σεμνή και ένεκα τούτου μεταβλήθη σε γεροντοκόρη...! μα...; θα με ρωτήσετε... επειδή ήταν σεμνή ήταν λόγος να μείνει άγαμη...;

Α' Πελάτης: ... μην τα αλλάζεις...!

Λοράνδος: ... δεν τα αλλάζω...! διότι τότε θα έπρεπε όσες ενυμφέβοντο να ήσαν ασεβείς και ακό...

Α' Πελάτης:... μην τα αλλάζεις, δεν είπαμε...;

⁴⁰⁴ Η αφήγηση έχει καταχωρηθεί και ως Κουτσομπολιό, λόγω της φύσης του περιεχομένου, και του ύφους του λόγου. Τη βρίσκουμε, λοιπόν, και στον αριθμό 1.8.8. του παραρτήματος. Εκεί η σκηνή δίνεται σχεδόν αυτούσια, για να είναι πιο ξεκάθαρος ο λόγος που θεωρείται και Κουτσομπολιό.

Λοράνδος: ... (διστάζει)... ασεβείς και... τουλάχιστον...

[...]

Λοράνδος: ... αλλά η θεία Ζορζέτ είχε και άλλο πάθος... ήταν εν κρυπτώ ερωτευμένη με τον παππού μου ο οποίος αγαπούσε την αδερφή της την Ελεονώρα, τη γιαγιά μου δηλαδή, η οποία στην αρχή δεν ήθελε ούτε να τον δει διότι είχε δέκα βαθμών μυωπία... λέγεται ότι ούτε και με γυαλιά δεν είχε ποτέ δει το αιδόιον της γιαγιάς μου...

Α Πελάτης: ... αιδόιον έγινε σήμερα...;

Λοράνδος: ... ούτε τα γεννητικά του όργανα και κατουριόταν επάνω του διότι δεν μπορούσε να τα κατευθύνει...

(Ο Σερβιτόρος φέρνει πάλι κονιάκ.)

Α' Πελάτης: ... τι δεν μπορούσε να κατευθύνει, ποιον...;

Λοράνδος: ... τον... δεν μπορώ...!

[...]

Λοράνδος: ... (παίρνει το κονιάκ, το απολαμβάνει και φωνάζει) ... τον ούτσο το...! (γέλια φασαρία) ... τελικά όμως η γιαγιά μου τον παντρεύτηκε γιατί σκέφτηκε πως η στραβομάρα του τη συμφέρει μια και ήταν ήδη ερωμένη του ντον Αντόνιο...

Ηλικιωμένος: ... τον θυμάμαι και τον ντον Αντόνιο, άγιος άνθρωπος...

Λοράνδος: ... του παπά της Μητροπόλεως δηλαδή, που ήταν μεν εξάδελφος του παππού μου αλλά πολύ πιο ωραίος άνδρας και με καλή όραση... αυτός τα έβλεπε όλα...!

Λοράνδος: ... η γιαγιά μου λοιπόν η καυλιάρα...

[...]

Λοράνδος: ... κάτσε στο έναν, κάτσε στον άλλον, απέκτησε τρεις κόρες στις οποίες όμως όταν ενυμφεύθηκαν δεν έδωσε ούτε ένα σκουλαρίκι, γι' αυτό και ήσαν σε όλη τους τη ζωή στα μαχαίρια... σημειωτέον ότι ήξεραν και η ιδίως η μητέρα μου, ότι η γριά είχε θησαυρό ολόκληρο από μπιζού μεγάλης αξίας...! αλλά ετοιμοθάνατη πια, όλα όσα λέγανε ήταν «τέρατα της κολάσεως, φίδια κολοβά, δε θα δείτε ούτε τσακμακόπετρα, όλα θα πάνε από κει που ήρθανε!»... κι εκείνες απαντούσανε εν χορώ, «δεν πάει να λες ό,τι θέλεις, σκατόγρια, όπου να 'ναι ψοφάς, και τα του Καίσαρος τω Καίσαρι», διότι ενόμιζαν οι παλαβές ότι επρόκειτο για δώρα από τον παππού μου... (σηκώνει και δείχνει το άδειο ποτήρι) ... παρακαλώ...

[...]

Λοράνδος: ... ώσπου μία των ημερών αισθάνθηκε ότι ήρθε το τέλος της, και ζήτησε να φωνάξουν τον ντον Αντόνιο για να του εξομολογηθεί τις αμαρτίες της και να κοινωνήσει...! θα μου πείτε: τι καινούργιο να του πει, αφού μαζί τα κάνανε...! έπρεπε να βρεθεί τρόπος να βγει κρυφά ο θησαυρός από το σπίτι και να επιστρέψει στη σωστή

θέση...! ήρθε ο παπάς, ήταν έντεκα τι πρωί, μπήκε στην κάμαρά της, περάσανε τα μεσάνυχτα κι ακόμα να ξεψυχήσει – η μαμά μου κι οι θείες μου που περιμένανε ανυπόμονα στη σάλα είχανε φρίζει και μουμουρίζανε... «σκέψου η ακόλαστη τι Λουκρητία Βοργία υπήρξε για να εξομολογείται επί δεκατρείς ώρες [...]

[...]

Λοράνδος: ... (όρθιος)... ξημερώματα πια, ανοίγει την πόρτα ο παπάς και λέει «φέρτε μου γρήγορα ένα ψωμί, μια καράφα νερό και μια τανάλια»...! εξεπλάγησαν φυσικά αλλά του τα έφεραν και το μόνο που είπαν ήταν, «μα τόσο πολύ αργεί;»... υπομονή, τέκνα μου, δεν θέλει να παραλείψει το παραμικρό... και μην πηγαίνει ο νους σας στο κακό και αμαρτάνετε...! αυτήν την ώρα το σπίτι σας επικοινωνεί με τους ουρανούς...» ... κλειδώνεται πάλι μέσα και αρχίζουν με την ψυχορραούσα την εξής διαδικασία...! αυτός έβγαξε από τα κοσμήματα τις πολύτιμες πέτρες, εκείνη έκανε σβώλους με την ψίχα του ψωμιού, τις τις έχωνε μέσα, και γλου γλου με το νερό τους κατάπινε...! ... έτσι κατά τις οκτώ το πρωί, πανευτυχής που τα πήρε όλα μαζί της, παρέδωσε το πνεύμα...!

[...]

Λοράνδος:... ο θησαυρός ανήκε στην εκκλησία, από δωρεές αιώνων...! και θησαυροφύλακας ήταν ο παπάς, ο οποίος όταν αντελήφθη πως η γιαγιά μου άρχισε να καβαλιέται και με άλλους, και δεν του καθόταν πια εύκολα, ξεσπάθωσε....

[...]

Λοράνδος:...(μένει για λίγο μετέωρος και τελικά το αποφασίζει)... γαμήσι και βραχιόλι...! γαμήσι και κολιέ...! γαμήσι και καρφίτσα...! (τη φωνή του σκεπάζουν ξεκαρδιστικά γέλια και χειροκροτήματα... σταμάτα να λέει)... όχι άλλα για σήμερα, σας παρακαλώ, όχι άλλα...

1.1.12. Η τελευταία Πράξη (Τόμος Ζ', σ. 190-192)

Θιασάρχης: ... κι όμως, εγώ, όπως σας βλέπω και με βλέπετε, τον βλέπω να μπαίνει... ανοίχτε τη φαντασία σας κι ακολουθήστε με... είμαι ο Οδυσσέας... γυρίζω κρυφά στην Ιθάκη μου... κι ακόμα πιο κρυφά σ' αυτή την πλατεία που κάποτε μ' έφεραν σηκωτό στα χέρια χιλιάδες και χιλιάδες λαός που τραγουδούσε παιάνες και ανέμιζε σημαίες και κόκκινα γαρίφαλα... μ' έχει εκλέξει βουλευτή με ένα ποταμό ψήφους κι είμαι μόνο είκοσι τριώ χρονώ... οι εφημερίδες διαλαλούν πως «επιτέλους κάτι αλλάζει στο κοιμητήριό μας», η λαχτάρα της αλλαγής χορεύει στις πλατείες με τα σκουριασμένα αγάλματα, απειλεί τις συνταξιούχες ιδεολογίες, στέλνει σε Οίκο Ευηγρίας τις μαγαιάτικες πολιτικές τακτικές...! στα είκοσι επτά μου είμαι κιόλας υπουργός και επικρατέστερος δελφίνος για τα πάντα...!

Οι ξένοι πρέσβεις μου στέλνουν λουλούδια, ο διεθνής τύπος μου αφιερώνει πρωτοσέλιδα άρθρα... με θέλουν πια όλοι τόσο πολύ, που μου φέρνουν στο πιάτο την αρχηγία της παράταξης και την πρωθυπουργία... δεν είμαι απλά ένα πολιτικός ηγέτης, είμαι ένα πάθος, ένας παράφορος πολιτικός έρωτας...! κι έρχεται ο πόλεμος... εκφωνώ ένα μνημειώδη λόγο στη Βουλή και εξηγώ πως, αν θέλουμε να ‘μαστε μέσα στις διεθνείς εξελίξεις, πρέπει να πάμε στη Τροία...! Παραιτούμαι απ’ όλα τα πολιτικά μου αξιώματα, δηλώνω εθελοντής, ηγούμαι του εκστρατευτικού σώματος, φεύγω, και... και ιδού η αρχή του τέλους...! ο φθόνος που καταπίνανε ως τώρα αυτοί που με δοξολογούσαν γίνεται συνωμοσία εξόντωσής μου... όταν εγώ στην Τροία με τις επιτυχίες μου ανασύρω τη σπιθαμιαία Ιθάκη απ’ την αφάνεια και την κάνω παγκοσμίως γνωστή, αυτοί οι προδότες μου κλείνουν το δρόμο του γυρισμού και ανοίγουν δρόμους της εξορίας μου... γέρασα όμως και δεν αντέχω πια... όταν γερνάς, η εξορία δεν μένει μια, γίνεται πολλές... απaráλλαχτα όπως ο θάνατος, που πριν απ’ τον οριστικό προηγούνται άλλοι... και τώρα, σε ποια Ιθάκη έχω γυρίσει...; [...]

1.1.13. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 20-21)

Ρωμιός: Δεν πειράζει, θα λέω εγώ ώσπου να θυμηθείς... Κυρίες και Κύριοι, καλησπέρα σας. Επειδή η παράσταση μας τρέχει σε πολλά γεγονότα, επεισόδια, εποχές, η μικρή από δω και εγώ θα σας πληροφορούμε μέσες άκρες που βρισκόμαστε και γιατί... Πριν προχωρήσουμε, επιτρέψτε μου να σας δώσω μια πληροφορία για το άτομό μου: Είμαι τρόφιμος ψυχιατρείου... αλλά ουδείς λόγος ανησυχίας, είμαι εντελώς ακίνδυνος. Άλλωστε η πάθησίς μου είναι πολύ κοινή, έχει αρκετά εθνικά γνωρίσματα, θα μπορούσα μάλιστα να τη χαρακτηρίσω και αρκετά πατριωτική... Με λίγα λόγια, Κυρίες και Κύριοι, η πάθησίς μου έγκειται εις το ότι – όπως και τόσοι άλλοι Έλληνες – ήθελα να γίνω πρωθυπουργός. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο είπαν ότι είμαι για δέσιμο και όντως με έδεσαν. Εν συνεχεία μου έγινε η σχετική θεραπεία η οποία είναι εξίσου απλή. Δηλαδή σε δένουν ωσότου πεισθούν ότι δεν πρόκειται να γίνεις πρωθυπουργός. Αυτομάτως θεωρείσαι ακίνδυνος και παίρνεις εξιτήριο. Επειδή η πάθησίς μου ήταν πολιτικής φύσεως, μου συνέστησαν για ανάρρωση ένα καλοκαιράκι στο θέατρο. [...]

1.1.14. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η΄, σ. 147)

ΧΟΡΙΚΟ ΤΡΑΜΠΟΥΚΩΝ

Του παιδιού που θαρρεί για τσιφλίκι του
των Ελλήνων τη χώρα,
εμείς είμαστε οι τραμπούκοι που λένε
κι ολωνών εκεί δα των τρανών κλικαδόρων
οι πράχτορες, που απ’ αξία μας,

ένας έξυπνος μάγκας από Τούμπα σε Τρούμπα
έναν κι έναν μας διάλεξε
ν' αγρυπνούμε σαν σκύλοι στα καλά τους επάνω.

Θα μου πεις – και το λόγο σου σέβομαι:
«φτωχαδάκι κι εσύ, ρε ρουφιάνε,
και με μάνα που πέθανε
σφουγγαρίζοντας σκάλες, ξεπλένοντας ρούχα,
που την είδες ξεκούραστη μια και μόνη φορά,
στη μικρή της την κάσα,
πως σου πα' η καρδιά για ρεζίλι παρά
το λαό που για φτώχεια μιλά
σα χαφιές και τραμπούκος εσύ,
να βαράς, να καρφώνεις!
[...]

1.1.15. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 44-45)

Όταν ήμουν δεκάξι χρονών πήγα και κοιμήθηκα μ' έναν άντρα... Δεν τον αγαπούσα, ούτε ένιωθα την ανάγκη ν' αρχίσω να κοιμάμαι με άντρες... 'Απλώς και μόνο ήθελα να γίνω γυναίκα... Αυτή ή πρώτη γνωριμία με τον έρωτα μου άφησε στις αισθήσεις μια μυρωδιά και μια γεύση από φάρμακο. Ύστερα αγάπησα για πρώτη φορά στη ζωή μου. Κι εκείνος μ' αγάπησε. Σήμερα περνάμε ο ένας πλάι στον άλλο και λέμε μια τυπική καλημέρα. Τίποτε άλλο από μια τυπική καλημέρα. Και ίσως ίσως στο βάθος να τρέφει ο ένας για τον άλλο μια κρυφή αντιπάθεια... ένα σκληρό σπόρο από μίσος... Στην αρχή νομίζαμε κι οι δυο πως είχαμε συναντηθεί μέσα στο θαύμα... Στο τέλος είδαμε πώς ήμασταν ένα ψέμα εκείνος για μένα κι εγώ για κείνον, κοιταζόμεσταν πικραμένοι στα μάτια κι ο καθένας ξεχωριστά σκεφτότανε το λάθος πού είχε κάνει... Χωρίσαμε... Όμως μια αίσθηση ματαιότητας φαρμακώνει από τότε τη ζωή μου. Δυο χρόνια αργότερα παντρεύτηκα... Όχι γιατί ξαναπίστεψα στον έρωτα, αλλά γιατί είχα ανάγκη να πιστεύω σ' ένα δεσμό... Μέσα στη σκέψη μου μεγαλοποίησα, ομόρφωνα, ανοικοδόμησα τον ρημαγμένο θεσμό του γάμου και την ώρα τον μυστηρίου ένιωθα πως κάτι ιερό συντελείται... Όμως κι αυτό κράτησε τόσο λίγο... Ο γάμος μας ήταν μόνο μια συναλλαγή, μόνο μια λεπτομέρεια μέσα στη βολή της αστικής μας τάξης και ασφάλειας... Ο άντρας μου είχε φιλενάδες, είχα κι εγώ φίλους... Ύστερα μου ζήτησε να χωρίσουμε... Είπα «ναί»... γιατί όχι;

1.1.16. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 182-183)

Κύριος Θωμάς: [...] και ξυπόλυτος στ' αγκάθια της Ρούμελης περπάτησα, και συνδικαλιστής που τον τρέμανε οι φασιστοχαφιέδες χρημάτισα και τον καιρό της χούντας αντιστάθηκα, πήγα και γύρισα απ' την εξορία με το κεφάλι ψηλά χωρίς να χάσω ούτε μια μέρα το ηθικό μου...! ...κι ούτε και τώρα θα το χάσω, σου το υπόσχομαι, παρ' όλο που... – ε, ναι, η αλήθεια αυτή είναι – νιώθω πάλι εξόριστος... και σε εξορία που πονάει πιο πολύ... στην Ικαρία έκλεινα τα μάτια μου κι ερχόμουνα σπίτι μας! τώρα να κλείσω τα μάτια μου να πάω πού...; [...]

1.2. Αφήγηση Ανάμνησης

1.2.1. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α΄, σ. 26-27)

Γυρολόγος: Ακούτε να σας πω, γιατρέ... Μια μέρα στο Αλβανικό με στείλανε περιπολία με κάτι άλλους! Είχε ένα διαολόκαιρο που δεν έβλεπες τη μύτη σου απ' το πούσι! Και χιόνι να χώνεσαι ίσαμε την κοιλιά... Σε μια στιγμή στραβοπατώ στα κουφά του μονοπατιού και κατακυλώ κάτω στη ρεματιά! Να φωνάξω...; Κίνδυνος... Που να φωνάξουν κι οι άλλοι... Το λοιπόν εκεί που πάσχιζα να γυρίσω στο λόχο μου, πέφτω απάνω σ' έναν Ιταλό που είχε παραπλανηθεί κι εκείνος! Σηκώσαμε τα ντουφέκια και φοβεριζόμαστε σαν κοκόρια επί δέκα λεφτά...! Στο τέλος κοιταχτήκαμε φρόνιμα στα μάτια, στραβογελάσαμε ο ένας στον άλλον και σιγά σιγά κατεβάσαμε τα όπλα... Κάτσαμε παρεΐτσα σ' ένα απάνεμο, φάγαμε, φουμάραμε, έδειξε ο ένας στον άλλον τις φωτογραφίες του και χωρίσαμε σαν παλιοί φίλοι. Στην κατοχή ήρθε και με βρήκε, κι έχουμε ως τώρα αλληλογραφία! Καλύτερο άνθρωπο δε γνώρισα! Δε βαριέστε, ο κόσμος είν' ένα και το ίδιο χωράφι!

1.2.2. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α΄, σ. 37)

Χριστίνα: Δεν μπορώ να βλέπω ξένους μέσα... (Παύση) Τι ωραίος πού 'ναι ο λόφος... το βουνό μας...! Θυμάσαι πόσα χαμομήλια μαζεύαμε;

Αλέξης: Εκ των υστέρων έμαθα ότι ο γέρος μου τα πούλαγε είκοσι δραχμές το κιλό...

Χριστίνα: Και που ήθελες να σκοτώσεις τον κουρέα το Μήτσο μ' ένα βέλος στην καρδιά, επειδή σε σκαμπίλισε, ε; Το θυμάσαι;

Αλέξης: «Τώρα θα σου δείξω εγώ καταραμένη κουρέα... (Κάνει πως τοξεύει) Βζιν...»

Χριστίνα: «Μη, χάρισέ του τη ζωή, για χάρη μου».

Αλέξης: «Αν είναι για χάρη σου... Ετοιμάσου τώρα να φύγουμε, πάω να φέρω το Βουκεφάλα».

Χριστίνα: «Πού θα πάμε, είναι βράδυ, φοβάμαι».

Αλέξης: «Στην Ιερουσαλήμ και στην Βαβυλώνα».

Χριστίνα: «Θα με γυρεύει η αδερφή μου, η θεία μου, δε θα ξέρουνε που είμαι, θα κλαίνε...»

Αλέξης: «Τότε θα πάω μόνος μου. Περίμενε με. Φίλησε το σταυρό του σπαθιού μου».

Χριστίνα: «Μην αργήσεις Μεγαλέξανδρε, νύχτωσε, πρέπει να γυρίσουμε σπίτι, θα μας δείρουνε».

Αλέξης: «Άγιε Δημήτριε Λουμπαρδιάρη ευλόγησε το σπαθί μου, πάω να ελευθερώσω την αγία Σμύρνη».

(Παύση γεμάτη μελαγχολία και νοσταλγία. Η Χριστίνα ρίχνει το πρόσωπο στα χέρια).

1.2.3 Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α΄, σ. 81)

Γιάννης: Άσε με να σου εξηγήσω... Μπορεί να 'ναι λάθος μου που δε φρόντισα να κάνω μια περιουσία, αλλά κάθε άνθρωπος δε κάνει ότι θέλει, δεν είναι στο χέρι του... Άμα δούλευα στην εφορία Ερμουπόλεως βρέθηκα σε μαύρη οικονομική κατάσταση... Η μακαρίτισσα η μάνα του παιδιού έπρεπε επειγόντως να μπει σε νοσοκομείο στην Αθήνα... Με τι λεφτά όμως...; Αναγκάστηκα να κλέψω... Υποψιαστήκανε έναν άλλο υπάλληλο κι έχασε τη θέση του... Εγώ δε μίλησα εκείνη την ώρα, γιατί είχα ανάγκη τα λεφτά να σώσω τη γυναίκα... Δε σώθηκε όμως, ο Θεός με τιμώρησε... Μια βδομάδα μετά την κηδεία πήγα και ομολόγησα... Δεν πήγα φυλακή, αλλά βέβαια με διώξανε... Από τότε κοίταξα μόνο πώς να ζήσουμε, κι ήτανε για μένα το άπαντο, δεν πεθύμησα τίποτα παραπάνω...! τίποτα, τίποτα!...

Αλέξης: (Βαθιά από μέσα του αλλά συγκρατημένα) Φτάνει πια... φτάνει...

1.2.4. Η αυλή των θαυμάτων, (Τόμος Α΄, σ. 122)

Στέλιος: [...] Η Ντόρα το 'ξερε το μαγαζί, είχε έρθει...

Ντόρα: Ποιο μαγαζί;

Στέλιος: Το δεύτερο. Το πρώτο που να το προλάβεις... Εκείνο το 'φαγε η κατοχή... εσύ ήσουνα παιδί τότε. Λέω για το δεύτερο... Μπορεί να 'τανε όλο-όλο μια πόρτα στην οδό Αθήνας, αλλά ήρθε φορά που είχα μέσα και διακόσιες χιλιάδες εμπόρευμα... Έτσι Ντόρα...; Αυτό το 'φαγε ο Τουρισμός... Έπρεπε να καθαρίσουνε οι κεντρικοί δρόμοι.

Ντόρα: Μη με σκιάζεις, φύγε απ' τον ήλιο...

1.2.5. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α΄, σ. 131)

Στέλιος: [...] Πέντε φορές αρχίνησα τη ζωή μου και πέντε φορές βούλιαξα... Και τι θαρρείτε πως γύρευα... ε; Τι; Ένα μεροκάματο, ένα φαί για την Όλγα μου και μένανε...

1.2.6. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α΄, σ. 151)

Στέλιος: Ήτανε ωραία, ήτανε αλλιώτικη. Μολις τήνε πρωτόδα μπήχτηκε ένα αγκάθι μέσα μου. Τότε είχα ακόμα το μαγαζάκι... ήμουνα κάτι... Την έφερνα γύρω-γύρω επί βδομάδες... ξόδευα... ώσπου είπε το ναι... με πήγε στους γονιούς της... Τότε ζούσανε ακόμη, Θεός σχωρέσ' τους. Μιλούσανε ρώσικα μεταξύ τους... Είχανε και σαμοβάρι... και μου κάνανε το τραπέζι με φαγιά ρούσικα... Σαλάτα με χοιρινό, σούπα μπορς και τα τέτοια... Η μάνα της τη φώναζε Όλια... Ο γάμος γίνηκε στη ρούσικη εκκλησιά. Να σε είχα νά 'βλεπες... Χορωδία... και η εκκλησία γεμάτη αριστοκράτες – ξεπεσμένοι όλοι – αλλά αριστοκράτες. Πήρα δηλαδή σπουδαία γυναίκα, με εννοείς; Ενώ εγώ τι ήμουνα; Ο γέρος μου ήτανε γκαρσόνι στα «Ολύμπια»... Στην αρχή πήγαμε καλά, ύστερα όμως έχασα το μαγαζί, με

πήρε ή κάτω βόλτα, έμεινα ταπί... Κι είχα σπουδαία γυναίκα, με νιώθει; Έπρεπε να οικονομήσω, να μη ξεπέσω, να μη νομίζει πως είμαι άχρηστος, ανίκανος, πως έκανε λάθος που με πήρε. Μα πια δεν είχα σωσμό, από χειρότερο στο χειρότερο, από φτώχεια σε φτώχεια και κείνη από πάνω μου και να ξέρω ότι με περιφρονεί... Μην πάρεις ποτέ σπουδαία γυναίκα, ακούς, ποτέ! Είναι ένα μαρτύριο, κόλαση είναι! Γίνεται τύραννος, σιγά-σιγά η αγάπη σου πάει στο διάολο, τήνε φοβάσαι... κι ύστερα χωρίς να το καταλάβεις νιώθει πως την μισείς, πως την εχτρεύεσαι...

Στράτος: Ήτανε, δηλαδή, κακιά μαζί σου;

Στέλιος: Δε μου 'πε ποτέ μια λέξη άσκημη. Ούτε μια! Μα δε χρειαζότανε να πεί! Δεν τό 'βλεπα και μόνος μου ότι πήγε στράφι μαζί μου; Ότι την έριξα σε τούτη την αυλή... Βλάκας ήμωνα; Δεν ξέρω τι θα σκέφτεται;

1.2.7. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α', σ. 160)

Αννετώ: Κατάλαβες; Πήγε και μου πήρε τον εγγλέζο και μ' άφησε έρημη και μονάχη δω πέρα... Την ανάθρεψα, τη μεγάλωσα, έφαγα τα χρόνια μου και τι είδα...; Μου 'δωσε μια μούτζα κι έφυγε με τον Τζόννου της... Γιατί να μην πάρει ένα δικό μας παιδί; Θα 'χα ένα σπίτι, θα 'βλεπα το παιδί μου... τα εγγόνια μου... Στερώ απ' τον εαυτό μου για να της στείλω να φτιάχνει κάνα φόρεμα, κάνα παπούτσι... Εκείνος ο κοκκινομούρης, ο στυφός, ο μασέλας της τα δίνει με το σταγονόμετρο... Εγγλέζος σου λέει ο άλλος... Μωρέ σκατά στα μούτρα του... Πέρυσι που πήγα φαγώθηκε ο αναίσθητος ώσπου να φύγω... Μόνο πουτίγκα ήξερε να τρώει και να μιλά για ποδόσφαιρο όλο το βράδυ... Μ' έδιωξε κατάλαβες, ο γαμπρός μου ο λόρδος... «Τί να κάνω, μαμά...;» έτσι μου 'πε... «Τί να κάνω μαμά...;» «Ναι, παιδί μου» λέω και μάζεψα τα μπογαλάκια μου και γύρισα... Είναι να μη χάσεις τον άνθρωπό σου, τον άντρα σου, άμα τον χάσεις πάει, είσαι μονάχη πια... ολομόναχη...

1.2.8. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α', σ. 206)

Καράς: Λίγη υπομονή έκανα; ή μήπως δεν έδειξα κατανόηση; Όταν μου επιτάξανε ολόκληρο το ισόγειο για να στεγαστείτε είπα λέξη; (Στον Πέτρο) Εσύ τότε δεν ήσουν εδώ, δεν ξέρω που ήσουν, μπορεί να ήσουν στο βουνό... (Στο Χρήστο)... εσύ όμως είδες με τα μάτια σου πως συμπεριφέρθη! Δεν είπα το παραμικρό! Πόλεμος ήταν! Τα σπίτια σας στον Πειραιά είχαν βομβαρδιστεί! Δικαίως η αστυνομία έκανε επιτάξεις για να μη μείνετε στο δρόμο! Όλα αναγκαία και σωστά, αλλά για ένα χρόνο, για δύο, όχι για εννέα! Και να 'ρχεται κι από πάνω το κράτος να σας χώνει στο ενοικιοστάσιο και να νομιμοποιεί μια ανωμαλία. Ε, όχι, αυτό είναι άνω ποταμών! Ο πόλεμος τέλειωσε για όλους μας, όχι μόνο για τους μισούς...!

1.2.9. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α', σ. 220)

Μεξής: Κανείς δεν την βλέπει... Μ' έφτυσε και έφυγε... Κι όταν την είδα να μαζεύει τα πράγματά της και να φεύγει της φώναξα «είσαι κόρη μου, θέλω να ξέρω που πας»... ξανάφτυσε κι έφυγε...

Δημήτρης: Πότε γίναν αυτά...;

Μεξής: Μόλις βγήκα απ' την φυλακή... Πρώτα έφυγε η μητέρα της... αυτή δε μ' έφτυσε, αυτή θά 'θελε να με σκοτώσει...

Δημήτρης: Μα το ήξεραν πως είστε... από πριν το ήξεραν...

1.2.10. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α', σ. 220-221)

Δημήτρης: Μα το ήξεραν πως είστε... από πριν το ήξεραν...

Μεξής: Ήταν κάτι άλλο που δεν ήξεραν... Εσύ, ας πούμε, τι ξέρεις για το θάνατο του γιου μου...;

Δημήτρης: Τον σκότωσαν κάτι δικοί μας κάτω στη Βουλιαγμένη για να εκδικηθούν εσάς, επειδή...

Μεξής: ... συνεργαζόμουνα με τον εχθρό, ε;

Δημήτρης: Έτσι ξέρω...

Μεξής: Όχι... Γερμανοί τον σκοτώσανε... Ότι τον σκοτώσανε αριστεροί εγώ το σκαρφίστηκα... από ντροπή... Για να αποκρύψω τη θεία δίκη... κι όλοι με συλλυπόντουσαν και μου λέγανε «στον τοίχο οι κομμουνιστές»... Στο πρώτο λάθος πρόσθεσα άλλο ένα... Τάχα για να ξεπλύνω με την τιμωρία που μου κάνανε... Όμως δε ξέπλυνα τίποτα... Η μια βρωμιά δεν ξεπλένει την άλλη...

Ήταν Κυριακή, είχα βγει απ' τη φυλακή και η γυναίκα μου ήθελε να κατέβουμε κάτω εκεί που σκότωσαν το παιδί... Είχα κάτι σαν προαίσθημα, έλεγα όχι, όχι... στο τέλος όμως υποχώρησα... Ήρθε και η Σύλβια μαζί, πήγαμε... Ψάχναμε να βρούμε σημάδια, αλλά ήταν ως εκεί πάνω χόρτα... άνοιξη βλέπεις... και δεν τα βρίσκουμε... Να σου τότε ένας όλμος που δεν είχε σκάσει ακόμα... ήταν ο άνθρωπος που με είχε βοηθήσει να σηκώσουμε το σώμα του γιου μου... με είχε δει και ήρθε... αρχίζει να μιλά μπροστά στη γυναίκα μου και στην κόρη μου και να λέει όλη την αλήθεια... Μπουμ!!!... ο πόλεμος έχει τελειώσει, μα οι όλμοι σκάνε... Θέλει καιρό ώσπου να ξεφληθούν οι λογαριασμοί... Θα σου εξομολογηθώ κάτι... Τον είχα δει που ερχότανε και μπορούσα να τον κρατήσω μακριά... Όμως δεν τό 'κανα... προτιμούσα να μάθουνε την αλήθεια, δεν το βάσταγα άλλο...!

1.2.11. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α', σ. 225)

Καράς: Τι σου φταίω εγώ, αν πήγαν άσκημα οι δουλειές σου;

Σαρρής: Αγόρασες ύπουλα όσα γραμματιά μου κυκλοφορούσανε ανοιχτά, ναι ή όχι;

Καράς: Έτυχε να 'χω μετρητά σε μια περίπτωση που οι άλλοι δεν είχανε και που εσύ ήσουνα πνιγμένος ως το λαιμό... όπως είσαι ακόμη...

Σαρρής: Επίτηδες τα μάζεψες...

Καράς: Οι φίλοι σου, οι πιστωτές σου τρέχανε σαν παλαβοί να τα προεξοφλήσουνε μόλις μυριστήκανε ότι το καράβι βουλιάζει.

Σαρρής: Κι εσύ δόστου και τα προεξοφλούσες για να με βάλεις στο χέρι.

Καράς: Έτσι κι αλλιώς ήσουνα χαμένος... Αν δε σ' έβαζα εγώ στο χέρι, θα σ' έβαζε κάποιος άλλος... Γι' αυτό άδικα με σκοτιζεις... Ο μόνος υπεύθυνος για το χάλι σου είσαι ο ίδιος...

1.2.12. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α', σ. 226)

Καράς: Λες...; Φουκαρά... Με παίρνουν τηλέφωνο και με συγχαίρουν... Και ξέρεις ποιοι; Εκείνοι που σαν πέθανε ο μακαρίτης ο πατέρας μου πέσανε πάνω να με φάνε, επειδή ήμουνα νέος και άπειρος... Και μ' αναγκάσανε τότε να κόψω ο ίδιος το χέρι μου και να το πετάξω... Τα ξέρεις αυτά... Γιατί κι εσύ ήσουνα παρέα τους... Και μου κολλήσανε και τη ρετσινιά του προικοθήρα, γιατί άφησα τη γυναίκα που αγαπούσα και πήρα μιαν άλλη για τα λεφτά της...! Μα αν δεν έπαιρνα αυτά τα λεφτά να τα ρίξω στη δουλειά θα με είχατε στραγγαλίσει απ' τον πρώτο χρόνο... Το ξέχασα θαρρείς αυτό...; Όχι! Ευτυχώς ο Θεός μου 'δωσε ένα γιο... Έναν καλό γιο...

Σαρρής: Υπάρχει όμως μια διαφορά... Εσύ ήσουνα νέος τότε... είχες περιθώρια... Εγώ είμαι με το 'να πόδι στο λάκκο... δεν προφταίνω για τίποτα... Κι έχω κι εγώ οικογένεια...

1.2.13. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α', σ. 233-234)

Μαρίνα: Είχα λοιπόν μια λαμαρίνα συμρνείκα και τα πουλούσα έξω από τον Ηλεκτρικό. Κι ένα πρωί μια συμμορία κάνει ντου στα γλυκά μου... Έτυχε να περνά εκείνη τη στιγμή, με βλέπει να σκούζω και να φωνάζω βοήθεια και πέφτει πάνω στη συμμορία για να σώσει τα γλύκα... Μα πού; Εκείνοι τ'ά 'χανε χάσει κιόλας κι από πάνω τον κάνανε και μαύρο στο ξύλο... Κάτσαμε στο πεζοδρόμιο και κλαίγαμε και οι δυο. Ύστερα με ρώτησε πως με λένε και πόσο χρονώ είμαι... Έγω ήμουνα δέκατριώ... εκείνος δεκάξι... Σε ζάλισα...;

Δημήτρης: Όχι, λέγε...

Μαρίνα: Έπειτα γίναμε φίλοι... Μέναμε και κοντά... Ήτανε παιδί σ' ένα μαγαζί που πουλούσε σκοινιά και τη νύχτα πήγαινε γυμνάσιο...

Δημήτρης: Το τέλειωσε;

Μαρίνα: Αμέ; Γράφτηκε και στο Πανεπιστήμιο αλλά δε συνέχισε γιατί... Όμως μέσα στη φυλακή κι έπειτα στην εξορία έμαθε γαλλικά και σπούδαζε με αλληλογραφία σ' ένα Γαλλικό Πανεπιστήμιο... Πήρε δίπλωμα με έπαινο... Έτυχε νά 'ναι έξω εκείνε τις ημέρες... αρραβωνιαστήκαμε γρήγορα γρήγορα... και πήγαμε και χορέψαμε για να γιορτάσουμε το γεγονός... Στους «Μποέμ»... έχεις πάει ποτε;

Δημήτρης: Όχι...

Μαρίνα: Στο Λυκαβηττό είναι... Ύστερα πήγαμε στα σκοπευτήρια... Κερδίσαμε εφτά πακέτα μπισκότα στο μαγικό ψάρεμα... και δυο μπουκάλια κονιάκ στην σκοποβολή... Θα ξοδέψαμε ό,τι είχαμε πάνω μας... αλλά τί πειράζει... Χορεύαμε και γλεντούσαμε ως τις τρεις το πρωί... Άμα γυρίσαμε σπίτι έγω ήμουνα μισομεθυσμένη και μισοκοιμισμένη... Σ' όλο το δρόμο παραμιλούσα... «Θα σε πάρω να φύγουμε...» ... Αναμνήσεις... Μετά τρεις μήνες τον ξαναπιάσανε... τώρα μάθαινε εγγλέζικα...

1.2.14. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α', σ. 235)

Δημήτρης: Τότε τι κάνεις εδώ, ασ' το δικό μας σπίτι και πήγαινε κάτω...

Μαρίνα: Πιο καλά εδώ... μπορώ και συγκρατιέμαι... κάτω βλέπω τη μάνα του και μου 'ρχεται τρέλα... εκείνη λυπάμαι πιο πολύ από μένα... Χρειάζεται θάρρος, αντοχή... Του 'χα πει πως μόλις δω κακό σημάδι θα πάω να σκοτωθώ... πέρασε τα δάχτυλα μέσα απ' το συρμάτινο δίχτυ... ακούμπησε στα δικά μου... με κοίταζε στα μάτια και μου 'πε... «Θες να μη πονέσω; Θες να μη με βλάψουν οι σφαίρες τους; Θες να μη λείψω από ανάμεσά σας...; Ορκίσου πως δε θα χτυπηθείς... πως δε θα κλάψεις... πως θα 'σαι περήφανη για το θάνατό μου... Θέλω να με θυμάσαι και να πιστεύεις πως ο κόσμος αξίζει να γίνει καλύτερος...» Έτσι θα κάνω... δε θα κλάψω... δε θα παραδεχτώ πως έφυγε... δε θα παντρευτώ άλλο... Θα τον θυμάμαι και θα πιστεύω όσα πίστευε... Θα τον φυλάξω μέσα μου σ' όλη μου τη ζωή...

1.2.15. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α', σ. 246)

Καράς: ... Γιατί...; Δεν είχες ό,τι χρειαζόσουνα...;

Δημήτρης: Όλα... όλα...

Καράς: Τι παραλογισμοί είναι αυτοί;

Δημήτρης: Δεν μπόρεσα να μάθω τίποτα... δε μάθαινα... καταλαβαίνετε; Αναγκάστηκα να φυγώ... με διώξανε...

Καράς: Σε διώξανε, αγοράκι μου... εσένα...;

Δημήτρης: Έχω ένα κούφιο μυαλό... ανίκανο... που δεν έχει μάθει να βαστά τίποτα μέσα...

Κουραζόμουν, αρρώσταινα και δεν άντεχα σε τίποτα... τίποτα...

Καράς: Γιατί δε μας τα 'γραφες...; Θα 'ρχόμουν... Θα φρόντιζα...

Δημήτρης: Μ' αυτό δεν ήθελα... Μια και βρέθηκα επιτέλους μόνος μου, ήθελα να παλέψω χωρίς καμιά βοήθεια... Να νιώσω κι εγώ επιτέλους πως κάτι μπορώ να καταφέρω μόνος μου. Να δω ποιος είμαι... Αξίζει μια πεντάρα αυτό το μυαλό για όχι... Και ρίχτηκα με τα μούτρα στη δουλειά... μα δεν μπορούσα τίποτα... με πιάναν πονοκεφάλι... αρρώσταινα... Είμαι μαμόθρεφτος, έλεγα, γι' αυτό δεν μπορώ... είμαι μαμόθρεφτος... και πάλευα ξανά και ξανά απ' την αρχή... μα με την αγωνία... συμπαράλιασαν τα νεύρα μου... όλα είχαν γίνει μαρτύριο...

[...]

Δημήτρης: Δε φταις εσύ, όχι... εγώ είμαι ηλίθιος... ανίκανος... συχώρεσέ με, σε παρακαλώ... δε ξέρω τι μ' έπιασε... πνιγόμενα... δε θα σου ξαναπώ λέξη... σ' τ' ορκίζουμαι...

1.2.16. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α', σ. 251-253)

Άννα: [...] ... Λοιπόν, για δέτε τώρα τι θυμήθηκα.... Όποτε το θυμάμαι γελώ μονάχη μου σαν παλαβή... Πετρή το θυμάσαι...;

Μαρίνα: Άντε μπράβο... πες το... πες το!

[...]

Άννα: Θυμάμαι σαν ήμουνα νιόνυφη κι έτσι πού 'χα βρεθεί ολομόναχη, μακριά απ' τη μάνα μου, ήμουνα σαν χαμένο πρόβατο... Δεν είχανε καλά καλά κλείσει τρεις βδομάδες απ' το γάμο και να κιόλας στοίβα τα ρούχα για πλύσιμο...

Χρήστος: Ο γαμπρός τα βρώμισε...; Ρε τι βρωμιάρης είσαι συ...!

Άννα: ... όπου έπρεπε να βάλω μπουγάδα... Κι όχι πως ήμουνα αμάθητη από πλύση, μα είν' άλλο πράμα ολόκληρη μπουγάδα... ε; Πιάνω το πλύσιμο απ' το πρωί, μα που να τελειώσω...

Μαρίνα: Καημένη Άννα... Πόσω χρονώ ήσουνα;

Άννα: Ούτε δεκαεννιά... Με πήρε το βράδυ μες στο πλυσταριό. Εσύ τώρα, κυρά Φιλίππα, θα με περιγελάς, γιατί εσύ ήσουνα θηρίο νοικοκυρά... Μα ήμουνα κορίτσι πράμα... τι να κάνω...;

Χρήστος: Έπρεπε να τον έβαζες να τα πλύνει μόνος του...

Πέτρος: Μ' έβαλε... μ' έβαλε...

Γελάνε.

Άννα: Έτσι, λοιπόν, πού 'νιωσα έρημη, αδύναμη, μέσα σε κείνο το ξένο πλυσταριό με πήρε το παράπονο κι άρχισα να κλαίω. Έρχεται ο Πετρής απ' τη δουλειά... Θυμάσαι, Πετρή...;

Πέτρος: Αν θυμάμαι...! Τα ρούχα τα ξέβγαζε με δάκρυο... να...! κορόμηλο!

Άννα: Πες το ψέματα... Τρέχει μέσα, βουτά την κιθάρα, θρονιάζεται κι ο Πετρής στο πλυσταριό κι αρχίζει να τραγουδά... και γκλουν... γκλουν... την κιθάρα.. και δόστου εγώ μπουγάδα μετά μουσικής...

Γέλια ως ένα σημείο βιασμένα.

Χρήστος: Κοίτα πονηριά...! Αντί να βοηθήσει το κορίτσι τού 'κανε καντάδα...

Άννα: ... Ύστερα παρατά την κιθάρα, ανασκουμπώνεται ο καημένος κι αρχίζει να πλένει κι αυτός...

Χρήστος: Σκάει στα γέλια ... Έτσι πε μου να χαρώ... Ξεκαρδίζεται

Άννα: Ξέχασα και το παράπονό μου, κυρά Φιλίππα... κι όλα... δε μού 'λειπε... Μα ο καψερός... Γελάει.

Χρήστος: Ατσίδα πλύστρα... έτσι;

Άννα: Δεν ήξερε πως το ρούχο δε θέλει τρίψιμο με τόση δύναμη...

Πέτρος: Πρώτη φορά έβαζα μπουγάδα...

Άννα: Κι όπως είναι χειροδύναμος έφαγε τα δάχτυλά του πάνω στον τρίφτη... Τού 'φυγε το πετσί...

1.2.17. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α', σ. 256)

Γέρος: Τώρα θε να 'χει βγει κι αυγερινός...!

Μαρίνα: (Μοιράζει ποτηράκια πότο και στους άλλους και φλυαρεί δήθεν ανέμελα στο γέρο)... Ο αυγερινός... Λοιπόν, μικρή σαν ήμουνα κι άκουσα πως πριν ξημερώσει βγαίνει ο αυγερινός και μαζεύει τ' άστρα...

Γέρος: Αυγερινός κι αποσπερίτης! Το καλύτερο άστρο τ' ουρανού. Φιλιάνει τ' απόγιομα με το βράδυ, ξεπροβοδά την νύχτα, φέρνει τη μέρα. Έτσι γριά...;

Μαρίνα: ... Που λες, πατέρα, τι ήτανε να μου το πούνε... δε μού 'φευγε από το νου... Και μια νύχτα που ξυπνήσαμε... να τέτοια ώρα... είπα και γω να βγώ να τόνε δω...!

Γέρος: Λάμπει σα μισό φεγγάρι... Τ' άλλα τ' άστρα σβήνουνε δίπλα του. Έτσι, γριά;

Μαρίνα: ... Μα εγώ ξέρεις τον είχα φανταστεί αλλιώς... σα θεώρατο τσοπάνη που βαστάει ένα καλάμι και προγκάει τ' άστρα, έτσι όπως τα πρόβατα... Οι άλλοι γελούσανε, μα εγώ στενοχωρέθηκα πολύ... Πάρα πολύ...

1.2.18. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α', σ. 257-258)

Χρήστος: Βρε... βρε... τι θυμήθηκα τώρα κι εγώ... Σας έχω πει για το φαί τους σκύλου...;

Μαρίνα: Για το φαί του σκύλου...; Όχι ποτέ...! Μας έχει πει μάνα...;

Άννα: Αχού... θα ξεραθείτε στο γέλιο...

Χρήστος: Μια άλλη φορά που λέτε...

Πέτρος: Πάλι για τις φυλακές θα μας πείς...;

Χρήστος: Ε, τί να σας κάνω; Εμένα όλα μου τ' αστεία από κει είναι...! Οι Γερμανοί μας είχαν αλαλιάσει στην πείνα... Πείνα δηλαδή, όχι αστεία. Είχαμε γίνει διαφανείς. Έτσι να μας έβαζες στον ήλιο έβλεπες απέναντι. Πώς είναι οι ακτινογραφίες;

(Γέλια).

Χρήστος: ... Όπου ξαφνικά εκεί στην αυλή που μας είχανε και σεργιανούσαμε και φιλοσοφούσαμε... τι να δω...; Ένα λυκόσκυλο που τό 'χανε δεμένο τη μέρα και αμόλυτο τη νύχτα είχε μπροστά του ένα τενεκέ... τί νομίζετε...; Τέτοιες κομμάτες κρέας κοκκινιστό, με μακαρόνια... Πήγε να μου σαλέψει!

(Γέλια).

Χρηστός: Το λέω σ' ένα φιλαράκο και συμφωνεί και κείνος ότι ο σκύλος πρέπει να μας υποστηρίξει. Τσακώνουμε ένα ξύλο και πάμε κοντά. Γρρρρ... ο σκύλος... Ξούτ... εμείς... κολώνει ο σκύλος, του βουτάμε τον τενεκέ και κάνουμε ένα φαί... (Γέλια) ... Από κείνη τη

μέρα τρώγαμε συσσίτιο αξιωματικών, τέτοιο του δίνανε του σκύλου, θά 'ταν αξιωματικός σκύλος...

Πέτρος: Και ο σκύλος τι έτρωγε;

Χρήστος: Δεν έτρωγε... Πάνω στη βδομάδα δεν είχε κουράγιο ούτε να γαυγίσει... μετρούσες τα κόκαλά του...

Άννα: Και τού 'χανε κάθε μέρα κρέας;

Χρήστος: Κάθε μέρα. Στο τέλος το σιχαθήκαμε και είπαμε να διαμαρτυρηθούμε... (Γέλια).

Λόγον τιμής. Κυρά Φιλίππα μου, πότε θα φτιάξεις κοκκινιστό με μακαρόνια να μου κάνεις το τραπέζι...;

Καμιά δεν το κοκκινίζει όπως εσύ!

1.2.19. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α', σ. 262-263)

Χρήστος: Λοιπόν, ακούτε δω τι σημασία έχει το άναμμα του τσιγάρου... μπάρμπα, μ' ακούς...;

Γέρος: Σ' ακούω...

Χρήστος: ... Ήμουνα τότε στην φυλακή... στη Γερμανία, ε;... μπορεί και είκοσι μέρες ολομόναχος στο κελί...! Ένας χειμώνας φαρμάκι, ένα κρύο χιτλερικό... Είχα ζαρώσει έτσι σε μια γωνιά κι έλεγα... «αχ να 'χα ένα τσιγαράκι...» ... Όπου ξαφνικά ανοίγει η πόρτα του κελιού, οι φύλακες ρίχνουνε μέσα ένα φουκαρά... κι ύστερα γκραμπ... γκρουπ... αμπαρώνουνε πάλι την πόρτα του κελιού απέξω... Ο φουκαράς ο καινούριος... όπως κάνουμε όλοι σ' αυτή τη περίσταση... στάθηκε μπρος στην πόρτα... μ' ένα ύφος σα νά 'λεγε... «Μα τώρα αστεία είν' αυτά...;» Γυρίζει κατόπιν και με κοιτάζει καλά-καλά... Μου φάνηκε σαν Ιταλός, σα Γιουγκοσλάβος... Εγώ είχα ένα γένη τόσο... Πλησιάζει λίγο και μου λέει... Φρανσαί γκουτ καμαράντ... Α είναι Γάλλος σκέφτηκα... Μπον, μπον, καμαράντ φρανσαί, του λέω κι εγώ για να τον κολακέσω τον άνθρωπο, μια και ήτανε Γάλλος... πλησιάζει πιο πολύ... Βιβ λα Φρανς... Βιβ λα Φρανς, λέω κι εγώ. Αυτός κοντοκαθίζει κι αρχίζει... Αλόν ανφάν ντε λα πατρίιι... δηλαδή το «σε γνωρίζω από την κόψη» της Γαλλίας... Εγώ άρχισα ν' ανησυχώ... δε μου φάνηκε στα καλά του... Ευτυχώς ύστερα μου λέει... Φογέρ... φογέρ...;

Μαρίνα: Τι θα πει αυτό;

Χρήστος: Με ρωτούσε αν έχω φωτιά...

Πέτρος: Είχε τσιγάρα...;

Χρήστος: Στάσου να δεις... Ουί, ουί... φιλ φογέρ... δηλαδή όση φωτιά θες... Και τότε

Γριά: (Αναστενάζει)

Χρήστος: Άκου κυρά Φιλίππα μου... άκου μανούλα μου... Σκύβει και λύνει τα κορδόνια του σωβράκου του – φορούσε μακρύ – κι αρχίζει να τινάζει το ποδάρι του, να έτσι... κι όπως το τινάζε το ωραίο ποδαράκι τσουκ, τσουκ, τσουκ, άρχισανε να πέφτουν μέσα απ' το σώβρακο του ένα, δύο, τρία, τέσσερα, οχτώ, δέκα τσιγάρα...

Πέτρος: Μπράβο... μπράβο... (Τρίβει τα χέρια του).

Χρήστος: ... Ξετρυπώνω τη φωτιά που την είχα κρυμμένη σε μια τρύπα... Ένα κομματάκι ασφάλεια και τρία σπίρτα... Βάνω τσιγάρο στο στόμα... κάνω ν' ανάψω... Φτουράει το σπίρτο και διαλύει σα ζύμη... μούσκεμα ήτανε... Κάνω ν' ανάψω το δεύτερο... τα ίδια. Μας κόβει κρύος ιδρώτας... Πιάνουμε το τρίτο σπίρτο, το χαϊδεύουμε, το στεγνώνουμε, το παρακαλάμε... Πάμε ν' ανάψουμε... τίποτα... και ξανά και ξανά... τίποτα... Βρε αμάν... ζαμάν... τίποτα... Όσπου τον πιάνει τον άλλονε το παράπονο κι αρχίζει κάτι ρωμείκες βλαστημιές... τι θεία μουσική ήταν εκείνη... αρχίζω κι εγώ... Καταλαβαίνει εκείνος... γελάμε... μας πιάνει ο πατριωτισμός... βλαστημάμε αβέρτα αγκαλιασμένοι... συγκινιούμαστε... κλαίμε... και δόστου βλαστήμια και να κλάμα... Κι ανάβει και το σπίρτο...

(Φωνές – Γέλια).

Χρήστος: Βολιώτης ήτανε... ώρα του καλή... Δεν τον ξανάδα... Τι ν' απόγινε;

1.2.20. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β', σ. 42-43)

Πρωτομάστορας: Αναμνήσεις, ε;

Σπύρος: Ας' τα καλύτερα!

Πρωτομάστορας: Μαζί είχαμ' έρθει το θυμάσαι;

Σπύρος: Πέρασες απ' το σπίτι και με πήρες, χαράματα ακόμη, για να πιάσουμε θέση.

Πρωτομάστορας: Και που κάτσαμε, θυμάσαι;

Σπύρος: Ε; (Γυρίζει ένα γύρω). Εκεί πάνω στη κολόνα...

Πρωτομάστορας: Και τι τρώγαμε;

Σπύρος: Κεφτέδες!

Πρωτομάστορας: Και τι λέγαμε;

Σπύρος: Ότι κερδίσαμε τον πόλεμο, ότι η ειρήνη κι η ελευθερία σιγουρεύτηκανε, ότι έχουμε νέο βασιλιά... ότι ο τόπος τώρα θα ρέει μέλι και γάλα!

Κουμπάρος: Αμ' το άλλο, βρε... αμ' το άλλο; «Τρίτη διλοχία! Ένα βήμα εμπρός! Εεεε!»

(Μπαίνουν κι άλλοι. Το ταμπούρλο ακούγεται).

Φίλιππος: Στη γιορτή της Νίκης!

Κουμπάρος: Ναι μωρέ... «Δια τον απaráμιλλον ηρωισμόν και την αυτοθυσίαν των εις την σωτηρίαν δια το Έθνος, μάχην του Σαραντάβρυσου, απονέμεται εις όλους ανεξαιρέτως τους άνδρας της Τρίτης διλοχίας ακροβολιστών ο αργυρούς Σταυρός».

Σπύρος: Να το! (Σηκώνει το μπατζάκι του). Σπαθιά που κόντευε να μου κόψει το πόδι στα δύο!

Ταβερνάρης: (Σηκώνει το μανίκι). Το χέρι μου, δεν έμεινε μισερό;

Φίλιππος: Εδώ δέτε! (Δείχνει την κοιλιά του).

(Οι περισσότεροι απ' το πλήθος μισογδύνονται και δείχνουν ο ένας στον άλλο παλιά πολεμικά τραύματα. Το ταμπούρλο ακούγεται αρκετά κοντά).

Κουμπάρος: Αυτό τι είναι; Στη μάχη του Περιστεριού, ορίστε!
Πρωτομάστορας: Εγώ τι να πω! Εμένα κοιτάχτε, εμένα κοιτάχτε!
Γιάννης: Δεν είναι τίποτα μπρος στο δικό μου!
Β΄-Γ΄-Δ΄ Άντρες: Ετούτο το είδες... Εδώ δέτε... Κόψτε σημάδι...
Σπύρος: Όποιος δεν ήτανε στο Καρφί είναι τυχερός!

1.2.21. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 91)

Κουτσός: Θα 'τανε τότε δεκάξι χρονώ κοριτσάκι...
και λέω στάσου πρώτα να δίνω δεκανέας
και γίνεται δεκαοχτώ χρονώ κοπελούδα
και πάλι λέω στάσου να γίνω λοχίας...
και γίνεται είκοσι χρονώ κοπέλα...
και λέω, ας γίνω πρώτα επιλοχίας...
και πάει είκοσι δύο χρονώ η καημένη
και ξαναλέω περίμενε φως μου να γίνω διμοιρίτης...
και πάει πια είκοσι πέντε κι αρχίζει να μαραίνεται.

1.2.22. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 94)

Πολύκαρπος: Πώς το εξυβρίσατε; Τι το αντεθνικόν είπατε;
Κώστας: Άνθρωποι είμαστε, κουβεντιάζαμε μια μέρα στο καφενείο, ανάψαμε λιγάκι και είπαμε... Πες το, βρε Μήτσο.
Μήτσος: Πες το εσύ.
Κώστας: Μα εσύ το 'πες πρώτος.
Μήτσος: Εσύ το 'πες και εγώ απλά συμφώνησα.
Κώστας: Πες το συ, ρε Γιαννακέ...
Γιαννακός: Είπαμε δεν είναι ζωή αυτή...
Κώστας: Είδαμε και κάτι πλαϊνούς να μας κοιτάνε ύπουλα και από τότε λέμε: Παιδιά, την έχουμε άσκημα, διότι άπαξ και ξεστομίσαμε τέτοια κουβέντα είμαστε εχθροί του καθεστώτος, δηλαδή του νόμου, δηλαδή παράνομοι.
Γιαννακός: Και κατά φυσικό λόγο μας έπιασε τέτοιος φόβος που επί τρεις μέρες δεν επατήσαμε σπίτια μας.
Κώστας: Την τέταρτη που λέτε, βγαίνουνε διαδόσεις στη γειτονιά ότι βγήκαμε στα βουνά. Άντε τώρα να συμμαζέψεις διαδόσεις. Ε, άπαξ και το μάθαμε και αυτό, βεβαιωθήκαμε ότι είμαστε αναγνωρισμένοι και επισήμως παράνομοι και ότι δεν είχαμε παρά να βγούμε στο κλάρι.
Βασιλιάς: Μα πως φοβηθήκατε έτσι κοτζά μου άντρες!
Κώστας: Η ηλικία δεν παίζει ρόλο μεγαλειότητας!...

Μήτσος: Γι' αυτό λέμε και μεις δώστε μας ένα χαρτί ότι παίρνουμε αμνηστία.

Βασιλιάς: Το 'χετε...

1.2.23. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β', σ. 110-111)

Φτωχομάνα: Χάλασε η δουλειά στο παρά πέντε. Να, ένα τέτοιο ήσυχο απόγιομα... Εγώ καθόμωνα στο πάνω σκαλοπάτι, εκείνος κάθισε στο κάτω... Σε μια στιγμή σκύβει, φιλά το σκαλοπάτι και μου λέει: «Εγώ κοπέλα μου, θα φιλώ το χώμα που πατάς». Τόνε κοίταζα, έτοιμη να τόνε φιλήσω μες στο δρόμο. «Αλλά, μου λέει, πρέπει να περιμένεις να γίνω πρώτα Επιθεωρητής εκπαιδύσεως. Ο γάμος θα μου κόψει τη φόρα!» Ήμωνα έτοιμη να του πω ναι. Αλλά κείνος τινάζεται πάνω και φωνάζει σα λυσσασμένος: «Άκου δω, είσαι υποχρεωμένη να περιμένεις»!... Υποχρεωμένη; Ε, όχι, του λέω κι εγώ, ούτε υποχρεωμένη είμαι, ούτε θα σε περιμένω και άντε να κάνεις αλλού τον άγριο. Επί τρία χρόνια δεν είχαμε ούτε... (Ξαφνικά ανήσυχη). Σα νά 'κουσα μια βουή...

(Οι γυναίκες σηκώνονται όλες. Στήνουν αυτί).

Μαρία: Όχι.

Αντριάνα: Τίποτα.

Φτωχομάνα: Ιδέα μου θα 'τανε...

Βασίλισσα: (Στον Βασιλιά). Μήπως είδες τίποτα;

Βασιλιάς: Ο καπνός είναι η σκόνη.

Φτωχομάνα: Ο Θεός να βάλει το χέρι.

Μαρία: Πάει να βραδιάσει πια... (Πάει πολύ μπροστά στο προσκήνιο και κάθεται μοναχή).

Βασίλισσα: (Στη Φτωχομάνα). Λοιπόν, δεν ξαναμιλήσατε;

Φτωχομάνα: Ε;

Βασίλισσα: Με τον Δάσκαλο...;

Φτωχομάνα: Ένα βράδυ ξανάρχεται στο σκαλοπάτι και κάθεται πλάι μου χωρίς να μιλά. Άξαφνα βουτάει το κέντημα μου κι αρχίζει να το φιλά και να κλαίει. Αρχίζω να κλαίω κι εγώ. Περίμένε με, μου λέει, να παντρέψω πρώτα την αδερφή μου. Ναι, του λέω, ναι! Να περιμένω όσο θες. Έτσι μπράβο, κοπέλα μου, όχι σαν την άλλη φορά που μου φέρθηκες εγωιστικά. Εγώ εγωιστικά; Εσύ. Και κανονικά πρέπει να μου ζητήσεις συγγνώμη. Φύγε, Δάσκαλε, και να μη σε ξαναδώ! Πέντε χρόνια βλέπαμε ο ένας τον άλλον και αλλάζαμε δρόμο.

Βασίλισσα: Πάλι δε μιλούσατε;

Φτωχομάνα: Πάλι.

Βασίλισσα: Κι ύστερα;

Φτωχομάνα: Σ' αρέσουνε οι ιστορίες, κυρά μου;

Βασίλισσα: Οι αισθηματικές!...

Φτωχομάνα: Την Τρίτη φορά ανταμώσαμε στο δάσος. Νόμιζε πως δεν τόνε έβλεπε κανείς κι άπλωνε την μπουγάδα στα κλαδιά. Φορούσε και μια ποδίτσα μπροστά και είχε και

μανταλάκια στην τσέπη. Πέρασα μπροστά του σκασμένη στα γέλια, που δεν μπορούσα να περπατήσω. Μού 'ρθε να πέσω στα πόδια του και να του πω πόσο τον αγαπώ, αλλά δεν είχα όση τρέλα χρειαζότανε... ήμουνά νέα ακόμα...

(Παύση)

Φωτεινή: Η φωτιά έσβησε.

1.2.24. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β', σ. 137-139)

Τσεζάρε: Και πού ατελφός σου;

Ασπασία: Εξαφανίσθη από το σαράντα ένα κατά περίεργο τρόπο.

Τσεζάρε: Και μπαγιονέτα και γκρενάτε, σουβενίρ ντ' Αλμπάνια;

Ασπασία: Όχι δυστυχώς, ο αδελφός μου είναι λίγο κουτσός και δεν επήγε στον πόλεμο.

Αυτά τα πολεμοφόδια είναι ενθύμιο από το Τατόι, τ' αεροδρόμιο...

Τσεζάρε: Ατελφός σου αεροπόρο;

Ασπασία: Όχι, δούλευε κει ως λογιστής στον εργολάβο που έφτιαχνε τα υπόγεια καταφύγια.

Τσεζάρε: Περ μπομπαρντάτε...

Ασπασία: Μπομπαρτάντε! το τι μας έφερνε απ' το Τατόι δεν μπορείτε να φανταστείτε. Το είχανε οι Εγγλέζοι τότε το αεροδρόμιο.

Τσεζάρε: Ξέρω, ξέρω...!

Ασπασία: Επί Εγγλέζων ήταν γη της Επαγγελίας. Έφερνε κορν μπίφ εγγλέζικα, μαρμελάδες εγγλέζικες, αρβίλες εγγλέζικες, τσιγάρα εγγλέζικα, πετσέτες λινές εγγλέζικες, κορινθιακή σταφίδα εγγλέζικη. Προσέξτε όμως, κύριε λοχαγέ, να δείτε τι ανώτερος άνθρωπος ήταν ο αδερφός μου! Ενώ όλο το διάστημα του πολέμου κουβαλούσε κάθε βράδυ στο σπίτι μια τσάντα γεμάτη, τις τελευταίες μέρες ήταν τόσο πικραμένος που δεν έφερε ούτε ένα ξυραφάκι. Και ξέρετε τι γινόταν τις τελευταίες ημέρες που φεύγανε οι Εγγλέζοι; Ανοίξανε τις αποθήκες και είπανε «περάστε και πάρτε όσα μπορείτε να σηκώσετε». Οι άλλοι πήγανε με αυτοκίνητα, με κάρα, με καρτσάκια, ακόμη και με αμαξάκια για μωρά και πήρανε φορτία ολόκληρα από ρούχα, τρόφιμα, μηχανές, λάστιχα αυτοκινήτων, σαπούνια... Ξέρω έναν που πλούτισε παίρνοντας ξυραφάκια. Επήρε τρία κιβώτια ξυραφάκια. Κάπου ενάμισι εκατομμύριο λεπίδες. Κι όμως ο αδελφός μου, κύριε λοχαγέ, όσο έβλεπε τους συμμάχους μας να φεύγουνε, να καίνε τ' αεροπλάνα που δεν μπορούσαν να πετάξουνε, να μοιράζουνε τα υπάρχοντά τους γιατί οι Γερμανοί κατεβαίνανε ολοταχώς, ο αδελφός μου δεν καταδέχτηκε ούτε μια εγγλέζικη καραμέλα. Καθότανε σε μία άκρη, κοίταζε την καταστροφή και τραγουδούσε με δάκρυα στα μάτια... «Σε γνωρίζω από την κόψη του σπαθιού την τρομερή...»

Τσεζάρε: Μπάστα, μπάστα...!

(Μικρή παύση).

Ασπασία: Ύστερα είδε τη λόγχη και τις χειροβομβίδες πεταμένες σε ένα λάκκο και τις μάζεψε και τις έφερε σπίτι.

Τσεζάρε: Καπίσι! Μα τι κάμω τώρα εγώ, ε; Συμπάτικα πετάξεις σκουπίδια αμέσως, καπίσι;

Ασπασία: Κι αν έλθει ο αδελφός μου και τις γυρεύει;

1.2.25. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β΄, σ. 163-164)

Ασπασία: Οι γερμανόφιλοι...

Τσεζάρε: Σι, μα πολλοί γερμανόφιλοι... όπως τία Μαρία σου... Σκουζάτε μι, μα όπως και συ...!

Ασπασία: Εγώ ποτέ δεν ήμουνα...!

Τσεζάρε: Όκι ψέμα σε μένα...! Τία Μαρία είπε εμένα για μεγάλο έρωτά σου με γερμανό αξιωματικό, ψηλό, ξαντό, ωραίο...

Ασπασία: Η θεία Μαρία μου τον κουβάλησε κι εγώ που ήμουνα ακόμα άβγαλτη επηρεάστηκα... Όλα μου κάνανε μεγάλη εντύπωση, ακόμα και το όνομά του, τον λέγανε Έβαλντ φον Λορινγκχόβεν... Μα ήταν ένα κτήνος, ένας κακούργος...! Δεν ξέρω τι ψέματα σου 'πε η Θεία Μαρία, αλλά θες να σου πω την αλήθεια...;

Τσεζάρε: Ό,τι τέλεις...

Ασπασία: Λοιπόν, άκου... Ένα πρωί που ντυνότανε για να φύγει...

Τσεζάρε: Πρωί...;

Ασπασία: Πρωί...

Τσεζάρε: Όλη νύκτα μαζί κρεβάτι ε;

Ασπασία: Του 'πεσε ένα πορτοφόλι γεμάτο φωτογραφίες που σκορπίσανε χάμω... Έσκυψα και τις μάζεψα, αλλά παραξενεύτηκα που ήταν παράταιρες, περιέργες και τον ρωτώ στα γαλλικά – γαλλικά μιλούσαμε – «φίλοι σου είναι...»; Εκείνος γέλασε – και μου λέει... «είναι η συλλογή μου... τις παίρνω από τις τσέπες αυτών που σκοτώνω... Πίσω από κάθε μια γράφω που τη βρήκα... Αυτή είναι απ' την Πολωνία, αυτή απ' τη Γαλλία, αυτή απ' τη Σερβία... Δεν είναι πρωτότυπη συλλογή;» ... Ως εκείνη τη στιγμή δεν είχα σκεφτεί πως ήταν ένας κακούργος... Εγώ κρύφτηκα, δεν ήθελα να τον ξαναδώ, εκείνος με γύρευε... Ευτυχώς έφυγε σε λίγες μέρες από την Ελλάδα και ελπίζω να 'παθε αυτά που έκανε στους άλλους...!

1.2.26. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β΄, σ. 164)

Τσεζάρε: Μακάρι...! Μα πόρκα μιζέρια, εσύ τόσο καλό κορίτσι, γιατί γίνεις μία κοκότα...;

Ασπασία: Θες πιστεψέ το, θες μην το πιστέψεις, δεν ξέρω πως έγινα...! Θαρρώ, όμως, πως δεν έγινα, αλλά ότι με κάνανε...

Τσεζάρε: Τία Μαρία...;

Ασπασία: Δεν είχα στον κόσμο άλλο άνθρωπο... Αυτή με μεγάλωσε, έκανα πάντα ό,τι μου 'λεγε... Πρώτη φορά που της πήγα κόντρα ήταν εξαιτίας σου... Κι όχι γιατί με ένοιαζες τόσο πολύ, μα γιατί δεν ήθελα να σε πιάσουνε αυτά τα γουρούνια οι Γερμανοί... [...]

1.2.27. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 215)

Πύρρος: Έπρεπε να τον αφήσετε να σκυλοπνιγεί τότε που τον αρπάξανε τα κύματα... Εγώ ο καημένος σας φώναζα «αφήστε τον να τον φαν τα ψάρια»! Αλλά εσείς οι χέστηδες του ρίξατε σκοινί και τον μαζέψατε πίσω... Αυτός μωρέ, δεν έχει κάψει μόνο εμάς... Θα κάψει και την Ιθάκη μια μέρα.

1.2.28. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 216-217)

Κλείτος: Κάθισε τότε να σου τα πούμε όλα! Κάθισε όμως πρώτα να μη μου κουράζεσαι! Είσαι και τραυματίας πολέμου.

Λύσανδρος: Τραυματίας, μάλιστα. Όμως δεν έγινα αχρείος αναρχικός, όπως εσείς. Δεν πήρα σφουγγαρόπανο να σβήσω την ένδοξη ιστορία και να ρίξω λάσπη στα πρόσωπα των ηρώων.

Κλείτος: Ναι, βέβαια, εσύ έχεις ένδοξη ιστορία, ενώ εμείς! Έλαβες μέρος στη μεγάλη υποχώρηση του Αγαμέμνονα, έτσι δεν είναι;

Λύσανδρος: Εκεί πολέμησα εγώ, εκεί τραυματίστηκα.

Πύρρος: Δικαίως, αφού ανήκεις στον οικονομικό κλάδο, κι αφού η υποχώρηση ήτανε κόλπο του χρηματιστηρίου για να πέσουν οι μετοχές της Αχαϊκής Εταιρίας Μολύβδου.

Λύσανδρος: Συκοφαντία!...

Αγαθίας: Άκου το ζώο!

Άριστος: Άκου ο κολογλείφτης!

Πύρρος: Γέρασες, γέρασες και μυαλό δεν έβαλες!

Λύσανδρος: Ντροπή σας! Σεβαστείτε, τουλάχιστον, τα τραύματά μου, τρία διαμπερή έχω.

Φιλάρετος: (Έχει ανάψει). Εγώ έχω πέντε!!!

Λύσανδρος: Δηλαδή έξι μήνες που 'μεινα στο νοσοκομείο και τον πολεμικό σταυρό που πήρα ήτανε για να πέσουν οι μετοχές και να τις αγοράσουν οι αρχηγοί όσο- όσο...;

Πύρρος: Τις αγорάσανε, ναι ή όχι;

1.2.29. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 223-224)

Οδυσσέας: «Νεφέλη! η μικρή αρραβωνιαστικιά του στόλου, το πρώτο κορίτσι της ψυχαγωγίας».

Νεφέλη: Πάψε, θα με κάνεις να κλαίω! Μα κι εσύ ήσουν ο πιο γοητευτικός αξιωματικός.

Τη μέρα που γνωριστήκαμε γινόταν εμποροπανήγυρις υπέρ των τραυματιών. Μου αγόρασες μια γλάστρα με γαρδένια και εκείνο το εμπριμέ που είχε πάνω μινωικά σχέδια.

Θυμάσαι;

Οδυσσέας: Πόσα χρόνια περάσανε!...

Νεφέλη: Δε θέλω να ξέρω! (Σωπαίνει για λίγο κι ύστερα λέει). Γιατί μου την έσκασες τότε, έτσι ξαφνικά; Πότε δεν κατάλαβα!

Οδυσσέας: Γιατί είχαμε πόλεμο.

Νεφέλη: Μα, μέσα στον πόλεμο γνωριστήκαμε. Αν ήθελες μπορούσαμε να συνεχίσουμε.

Οδυσσέας: Καλύτερα που μ' έχασες στα ξαφνικά, αλλιώς θα σου 'λεγα καμιά ηλίθια δικαιολογία.

Νεφέλη: Όμως θα ήξερα...

[...]

Νεφέλη: Μου 'λεγες θα χωρίσεις την Πηνελόπη για να παντρευτείς εμένα. Το 'χα δέσει κόμπο πως θα με παντρευτείς.

Οδυσσέας: Αν σου πω τα όσα πίστευα εγώ εκείνη την εποχή...

Νεφέλη: Αυτός ο δεύτερος Τρωικός πόλεμος έκαψε πολύ κόσμο.

Οδυσσέας: Κι όμως νικήσαμε.

Νεφέλη: Δε σου ζητώ ευθύνες, όμως εξαιτίας σου πήρα τον κακό δρόμο.

Οδυσσέας: Ούτε εγώ σου ζητώ ευθύνες. Παρ' όλο που ήσουν η πρώτη με την οποία απάτησα την Πηνελόπη. Εξαιτίας σου πήρα κι εγώ άλλο δρόμο.

1.2.30. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 248-249)⁴⁰⁵

Λύσανδρος: Που σε πονάει;

Οδυσσέας: Παντού!

Λύσανδρος: Θέλεις κι άλλη ασπιδίνη;

Οδυσσέας: Θέλω να αγωνιστώ.

Λύσανδρος: Θα σε δείρουνε πάλι!

Οδυσσέας: Είχα μια συγκίνηση εκείνη την ώρα.

Λύσανδρος: Ποια ώρα;

Οδυσσέας: Πριν να με ποδοπατήσουνε. Θυμήθηκα τις παλιές καλές μέρες, τότε που τα ζήτω με ξαφνιάζανε...

Λύσανδρος: Πόσα πολλά ζήτω σου 'χουνε πει!

(Μακρινές ζητωκραυγές).

Οδυσσέας: Τότε τα 'παιρνα με τα έργα μου, ήταν δύσκολα ζήτω. Ήμουνα φοβισμένος, αμφέβαλα αν τα δικαιούμαι, μ' έκοβε κρύος ιδρώς, τα μάτια μου θολώνανε, ο κόσμος περάρριζε μέσα σ' ένα κίτρινο φως.

(Πάλι ζητωκραυγές).

⁴⁰⁵ Αυτή η Λανθάνουσα αφήγηση ξεκινά ως αφήγηση εμπειρίας και εξελίσσεται ως αφήγηση ανάμνησης. Έχει ενταχθεί και στις δύο κατηγορίες περιεχομένου.

Οδυσσέας: Μου φαίνεται σα να τα ακούω πάλι!... Και σα να βλέπω δάσος τα χέρια να κουνιούνται από λαχτάρα ν' αγγίξουν τον μεγάλο ήρωα. Θα περάσανε ίσαμε χίλια χρόνια από τότε...

Λύσανδρος: Γιατί δεν παίρνεις άλλη μια ασπιρίνη;

Οδυσσέας: Μη το πεις σε κανένα αυτό που θα σου πω: κουράστηκα!

Λύσανδρος: Γέρασες και συ, μωρέ ψυχούλα μου, σήμερα το πρωτοβλέπω.

Οδυσσέας: Ναι, αλλά να μην το πεις σε κανένα αυτό που σου είπα! Έτσι;

1.2.31. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 264)

Νικίας: Είμαι ο Νικίας από τη Σάμο. Τον καιρό του πολέμου κατατάχτηκα εθελοντής και ήρθα στην Τροία. Εκεί σε γνώρισα.

Οδυσσέας: Δεν μπορώ να θυμάμαι όλο τον κόσμο.

Νικίας: Ήσουν ο Οδυσσέας! Ενώ εγώ ήμουν μια φωνούλα στο ανώνυμο πλήθος.

[...]

Οδυσσέας: Στην Τροία που κάψαμε καήκαμε πρώτοι εμείς. Ήσουν έφεδρος αξιωματικός;

Νικίας: Απλός στρατιώτης. Πάνω στα τρία χρόνια υπηρεσίας με κάνανε λοχία.

Οδυσσέας: Πεζοναύτης ήσουν;

Νικίας: Στο τρίτο τάγμα μηχανικού. Και μια μέρα ήρθα και σου ζήτησα ακρόαση.

Οδυσσέας: Σε δέχτηκα;

Νικίας: Σου έφερα κάτι σχέδια να δεις...

Οδυσσέας: (Ταραγμένος). Σχέδια;

Νικίας: Και μια μικρή μακέτα... ένα τόσο δα αλογάκι...

(Ο Οδυσσέας οπισθοχωρεί).

Νικίας: Ήταν μια ιδέα για τον Δούρειο Ίππο. Μόλις τα είδες ενθουσιάστηκες, μου είπες να ξαναπεράσω σε δέκα μέρες. Εν τω μεταξύ θα τα είχες εισηγηθεί στο πολεμικό συμβούλιο.

Πριν όμως περάσουνε δέκα μέρες, τοποθετήθηκα λιμενοφύλακας στην Λήμνο...

1.2.32. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 287)

Οδυσσέας: Αν μιλάμε για την ίδια Ιθάκη θυμηθείτε πως φύγαμε! Νέοι, με τη ζωή μπροστά μας, με το μέλλον ανθόσπαρτο. Ο στόλος με όλες τους τις σημαίες ψηλά, η Ιθάκη σύσσωμη στο πόδι, ο λαός χυμένος απ' το λιμάνι ως το κάβο να φωνάζει «άξιοι, άξιοι!...» Όταν ξανοιχτήκαμε στο πέλαγος, γυρίσαμε να κοιτάζουμε τη γη που αφήναμε. Ήταν τόσο ωραία έτσι όπως την έλουζε το φως, που πέσαμε στα γόνατα. Θυμάστε; Και τότε κάποιος είπε: «Η Ιθάκη δε νοιάζεται για την Τροία αλλά για μας. Πηγαίνουμε στην Τροία για την Ιθάκη. Θα πολεμήσουμε στην Τροία, αλλά για την Ιθάκη. Η ζωή μας, σκέψη μας, η ανάσα μας, όλα τα όσια και τα ιερά μας μαζί. Την Ιθάκη που μας διώχνει για να γυρίσουμε καλύτεροι». Θυμάστε; Πώς θα γυρίσουμε πίσω σε τέτοιο χάλι; Γίναμε κλέφτες, ψεύτες, θεοπαίχτες,

πουλήσαμε την ψυχή μας στον διάβολο... Κοροϊδέψαμε όλες τις χώρες και όλους τους ανθρώπους. Να κοροϊδέψουμε και την Ιθάκη ακόμα; [...]

1.2.33. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ΄, σελ. 85)

«Ο άνθρωπος και το κάδρο»

Γιάγκος: [...] Έτυχε ο ρους να είναι αυτός ο κερατάς άνθρωπος της δικτατορίας. Εγώ τι φταίω; Οπότε μια μέρα αυτός με το καρότσι πουλούσε φράουλες στην γωνία... Χαίρετε...!

Ταγματάρχης: Χαίρετε...!⁴⁰⁶

1.2.34. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ΄, σελ. 87)

«Ο άνθρωπος και το κάδρο»

Γιάγκος: (Σηκώνεται). Και πράγματι τα κανονίσαμε μια χαρά. Το δεύτερο πιεστήριο τ' αγόρασα πάνω στους επτά μήνες και μετά ένα χρόνο το 'χα κιόλας ξεφλήσει. Έβλαψα κανένα; Έντυπα τύπων! Αθώα έντυπα του δημοσίου, τα ίδια που τυπώνονται και επί δημοκρατίας. Κι όσο για το κάδρο ουδεμία σχέση έχει με το ότι έπαιρνα δουλειά μέσω του ταγματάρχη! Είναι τελείως άσχετο το ένα με το άλλο. Τελείως. Για το κάδρο φταίει η κυρία του που μόλις έμαθε για τη συνεργασία άρχισε τα σούρτα φέρτα...

Ρίτσα: (Από τη θέση της στην Αγγελική). Μήπως έχετε να μου δανείσετε ένα μεγαλούτσικο ταψί γιατί έχω μόνο μικρά;

1.2.35. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ΄, σελ. 88)

«Ο άνθρωπος και το κάδρο»

Γιάγκος: [...] Εάν η κυρία ταγματάρχου όταν μας ζητούσε το ταψί ή όταν μας άφηνε το βρομόσκυλο της απέβλεπε σε μια... πολιτικοποίηση των σχέσεών μας... είναι άλλο θέμα. Αλλά ούτε εγώ και πολύ περισσότερο αυτή η αγαθιάρα η γυναίκα μου, δώσαμε ποτέ πολιτική σημασία σ' αυτά τα πάρε δώσε. Ούτε πήγε ποτέ ο νους μου ότι διευκολύνοντας αυτή την Καρδισιώτισσα θα προσχωρούσα στην επανάσταση. Αυτές οι ρουφιάνες γυναίκες φταίνε! Αυτές οι επιτόλαιες που πιάνουνε φιλιές στο πι και φι. Εγώ με τον κύριο Ταγματάρχη παρά τη συνεργασία μας ποτέ δεν του είπα να πάμε σε καμιά χασαποταβέρνα, ούτε κείνος μου πρότεινε να πάμε στα κοσμικά μπουζούκια. Αυτές οι ρουφιάνες οι γυναίκες τα κανονίσανε όλα. Ακόμη και το ότι μας καλέσανε σπίτι τους το 'μαθα ανήμερα το μεσημέρι, ίδια δεν είχα. Να πω δεν πάω, πήγαινε μόνη σου; Αργά πια...

(Συγκεντρώνονται κι οι τέσσερις κουβεντιάζοντας στο κέντρο της σκηνής, που είναι τώρα το σπίτι του Ταγματάρχη. Σε περίοπτη θέση ένα μεγάλο κάδρο με την φωτογραφία του δικτάτορα. Το βλέμμα του Γιάγκου πηγαινοέρχεται εκεί, λες και δεν μπορεί να τ' αποφύγει).

Αγγελική: Ωραιότατο το σπιτάκι σας!

Ρίτσα: Αχ, λείπουνε πολλά ακόμα, πάρα πολλά.

⁴⁰⁶ Εδώ παρατίθεται η αρχή των Δραματοποιημένων Αφηγήσεων οι οποίες ως προς το περιεχόμενο τους είναι Αφηγήσεις Αναμνήσεων (1.2.33. – 1.2.37.). Δεν αναγράφονται ολόκληρες διότι η έκτασή τους καλύπτει σχεδόν ολόκληρο το μονόπρακτο. Πρβλ. αφήγησης 2.6.1.-2.6.6.

1.2.36. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ΄, σελ. 90)

«Ο άνθρωπος και το κάδρο»

Γιάγκος: (Ερχόμενος στην αποθήκη). Δεν μπορώ να πω ότι τον κολάκεψα... Φυλάχτηκα όσο μπορούσα...! Αλλά, διάολε, καλεσμένος ήμουνα, φιλοξενούμενος! Κάπου κάπου έκανα ότι συμφωνώ, έτσι από ευγένεια! Φταίει και το φαΐ το οποίο ήταν εξαιρετικό και άφθονο... Σπανακοτυρόπιτα, λαγό στιφάδο, μία κεφαλογραβιέρα εξαιρετική, ένα κοκκινέλι απ' το Αμυνταίο, νέκταρ! Γενέτειρα του κυρίου το Αμυνταίον. Μπλέκεις...! Η καλοπέραση είναι κακός ρουφιάνος! Γιατί πραγματικά ευχαριστήθηκα φαΐ, παρέα. Εκείνα δε τα σόκιν ανέκδοτα, πολύ ωραία ανέκδοτα, ευφυή...! Και τα 'λεγε αναποκοκκινισμένη η Καρδισιώτισσα... ωραία γυναίκα. Δηλαδή τί άλλο να 'κανα, αφού ήμουνα καλεσμένος! Αντίσταση; Ή μήπως ήξερα τι θα ακολουθήσει;

(Η Αγγελική έρχεται απ' την εξωτερική πόρτα κουβαλώντας ένα ίδιο με το άλλο, κάδρο αλλά πακεταρισμένο. Ο Γιάγκος πάει προς το μέρος της).

Γιάγκος: Τι είναι;

Αγγελική: Δεν ξέρω, το 'φερε ένας στρατιώτης.

1.2.37. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ΄, σελ. 92-93)

«Ο άνθρωπος και το κάδρο»

Γιάγκος: (...) Σκέψου να 'τανε δω όταν υποχρεώθηκα... Τι θα 'κανα, αν δεν είχανε φύγει εν τω μεταξύ για την Ιταλία...; Και η καημένη γυναίκα μου, άνθρωπος είναι, το ξέχασε... Τραβάει κατευθείαν, ανοίγει την πόρτα, εισβάλλει η ταγματάρχίνα με τον αέρα που πήρε και δε βλέπει το κάδρο στη θέση του... Δε μιλάει. Τη δεύτερη φορά το παίρνει το μάτι της, πίσω απ' τη σερβάντα και λέει τη κουβεντούλα της. «Τι έγινε έσπασε το τζάμι»...; Αν ήμουν εγώ θα 'βρισκα μια δικαιολογία, αλλ' απ' την Αγγελική τι περιμένεις... Την Τρίτη φορά το κρεμάει πριν της ανοίξει αλλά ξεχνά να βγάλει την καρέκλα που είχε βάλει για να φτάσει, τη βλέπει η ταγματάρχίνα και... Δε λένε ότι οι δικτατορίες παράγουν χαφιέδες; Πάει η ρουφιάννα και μας καρφώνει στον άντρα της!

(Στον Ταγματάρχη). Με ζητήσατε;

Ταγματάρχης: (Απ' τη θέση του). Βέβαια, σας ζήτησα. [...]

1.2.38. Τα τέσσερα πόδια του τραπεζιού (Τόμος Γ΄, σ. 113-114)

Κώστας: Και ξέρω και ποιος! Εν πάση περιπτώσει σου θυμίζω τι είπα προ δεκαετίας παρουσία όλων σας! Ότι δε θα ανεχθώ να εγκαταστήσουμε τον μπαμπά μονίμως στον Ευαγγελισμό! Ότι προτιμώ να μετατρέψω το σπίτι μου σε νοσοκομείο παρά να τον αισθάνομαι μακριά από την οικογένειά του λες και δεν έχει επτά παιδιά. Και ελέχθη τότε από όλους ότι αυτό δεν είναι σωστό, διότι με το να τον έχω εδώ θα μπορούσα να τον επηρεάζω εις βάρος σας! Να τον πείσω να ξανακάμει τη διαθήκη του, όπως θα του την υπαγορεύσω εγώ... Ως εκεί εφθάσατε... Να μη βλέπετε ότι επιτελώ ένα χρέος απέναντι εκείνου, που του χρωστάμε τα πάντα, αλλά να υποπτεύεστε ότι το κάνω για να τον

εκμεταλλευθώ, να σκυλεύσω δηλαδή τον ετοιμοθάνατο μπαμπά για να ληστέψω όλους εσάς.

Αλίκη: Ήταν αισχρό, το παραδέχομαι...

1.2.39. Αυτός και το πανταλόνι του (Τόμος Δ΄, σ. 50-51)

Αυτός: [...] Μα ήσουνα τόσο πολύ γεροντάκι, γιά μου φαινόσουνα έτσι, επειδή ήμουνα τώσος δα...; Μπάρμπα-Μανούσο μου ‘πε η μαμά μου να μου δώσεις δυο οτρές κορδονέτο να ράψει κουμπιά. Όχι, δεν το θέλω γι’ αγκίστρι. Νά ρώτα τη...

(Προσπαθώντας να θυμηθεί το σκοπό και τα λόγια τραγουδά.)

«Μανούσο, τα γυαλάκια σου, τα ξεχαρβαλιασμένα, Στην Πόλη γιά στη Βενετιά...»

(Σταματά σαν να μη θυμάται παραπάνω).

Γρούντσου, γκρούντσου, γκρούντσου, όλη μέρα στη ραφτομηχανή του ποδαριού... «Ένας είναι ο Μανούσος. Ειδικότης στα γαμπρικά...» Άσε τώρα τα γαμπρικά, με το βρακί μου τι γίνεται...; Έλα και τώρα, μπάρμπα-Μανούσο, κοίτα μου άνοιξε το πανταλόνι μου... μάλωσε μου το... Είδες, εγώ σε θυμήθηκα... Και νά ‘ξερες από πού έρχομαι... Από μακριά... Από πολύ μακριά... από εκατό πανταλονιώ δρόμο... Κι ήρθα σε σένα... Σε προτίμησα... Θυμάσαι που ‘ρχόσουνα και σου ‘παιρνα κορδονέτο να κάμω καλαμίδι; Και σου ‘λεγα ψέματα πώς το θέλει η μάνα μου; Ωραία χρόνια, έ;... ωραία χρόνια... Λάδι η θάλασσα... ο Παντελής κι ο Σάββας βγήκανε στη Στελίδα για λαυράκια... Γρούντσου, γκρούντσου, γκρούντσου. Και δεν έμαθα ποτέ... Ζεί; Πέθανε; Τι αναιστησία να μη ρωτήσω ποτέ... Αλλά μήπως ρώτησα γι’ άλλους; Πρέπει να ρωτήσω... Πρέπει να κοιτάξω αύριο να μάθω...

«Μανούσο, τα γυαλάκια σου, τα ξεχαρβαλιασμένα...».

1.2.40. Αυτός και το πανταλόνι του (Τόμος Δ΄, σ. 56-57)

Αυτός: Άσε, μάνα, άσε... θα τη βρω εγώ. Πού είσαι, κακιά βελόνα, πού είσαι, πού είσαι...; Μάνα, άμα τη βρω, θα μου δώσεις μουσταλευριά...; Τότε, γιατί του Πέτρου του ‘δωσες μια κομμάτα τόση; [...]

Κι εσύ, μωρέ μάνα, όλο τις βελόνες σου χάνεις... Ράψε με άλλες, αφού έχεις πολλές, τί με βάνεις και ψάχνω... Σωστή βελονοθήκη ο μπούστος σου, έ, μάνα... Πέντε, δέκα, δεκαπέντε βελόνες... και λογιώ λογιώ κλωστές σαν σημαϊάκια... Σταμάτα πιά... δε βαρέθηκες να ράβεις, να ράβεις, να ράβεις, να ράβεις... Πρωί, μεσημέρι, βράδυ... να ράβεις, να μπαλώνεις... στον ήλιο... στο κερί... στο φεγγάρι... στη λάμπα του πετρελαίου... ράβε, ράβε... μάνα μου, πόσες βελονιές να ‘χεις βάλει... χιλιάδες, εκατομμύρια βελονιές.

1.2.41. Αυτός και το πανταλόνι του (Τόμος Δ΄, σ. 57)

Αυτός: [...] Να κατάλαβε τίποτα ο άντρας της...; Βάραγε η καρδιά μου ως και οι περαστικοί θα την ακούγανε... Κι όμως περάσανε είκοσι πέντε χρόνια.

Αυτός: Διαλεχτή... Έχει τρία παιδιά και δε μου μοιάζει κανένα... Θα μας βάλουνε λέει στα θρανία ένα αγόρι, ένα κορίτσι... Θεε, Διαλεχτή, να κάτσουμε μαζί...; Καλός φαινότανε ο άντρας της... τρία παιδιά...

1.2.42. Ο αόρατος θίασος (Τόμος Δ', σ. 86)

Οικοδ/της: ...με πείραξε που δεν το κατάλαβες... μάλιστα ήταν τότε Ιανουάριος και είχε και τότε φεγγάρι... Πανσέληνο...; ήρθε στο παράθυρο και μας κοίταζε... σου είπα λοιπόν ότι έπρεπε να είχα βάλει μια φέτα ψωμί στο περβάζι, ότι ήρθε για να το ταΐσω... έβαλες τα γέλια, το πήρες γι' αστείο ... σ' ένα σοβαρό επιχειρηματία δεν επιτρεπόταν να λέει κάτι τέτοια, δεν του πήγαινε... δε μου πηγαίνει... Σε είδα κάποτε στο αεροδρόμιο... σ' αγαπούσα, το ξέρεις...;

1.2.43. Ο αόρατος θίασος (Τόμος Δ', σ. 96)

Παλιός φίλος: ... υποκρίνεται πάλι πως δεν έχει ιδέα... αν του χρειάζονται αποδείξεις, ιδού μία: κοιμάται στο κρεβάτι του...

Οικοδεσπότης: ...όχι, ποτέ δεν την πρόδωσα, γιατί απλούστατα είναι μια άσχετη, ένα λάθος από την αρχή... εντελώς τυχαία βρίσκεται εκεί...

Κυρία: ... είκοσι έξι χρόνια...;

Οικοδ/της: ...ήταν μία απένταρη από καλή οικογένεια κι εγώ γιος εργάτη πλούσιος κιόλας απ' τα τριάντα μου, απ' τους πιο λαμπρούς ανατέλλοντες αστέρες του '60... ήταν μια πόρτα από ακριβό ξύλο με τ' όνομά τους γραμμένο σε μπρούτζινη πλάκα, με ωραίο ρόπτρο και ολάνοιχτη για να εισβάλω στην κοινωνική τάξη που είχαν πριν για αφεντικά...

Κοπέλα: ...Θεέ μου...

Οικοδ/της: ... ναι, έτσι ωμά και χυδαία, όπως σας τα λέω... είναι έρωτας αυτός, είναι γάμος; Η ξεκαθάρισμα λογαριασμών...;

1.2.44. Ο αόρατος θίασος (Τόμος Δ', σ. 120)

Η Σύζυγος: ... είχα να τον δω πολλά χρόνια, μου 'σφιξε το χέρι και είπε: εγώ έμεινα εκεί και τα φυλάω όλα, άμα τα χρειαστείς, έλα, θα τα βρεις όπως τ' άφησες»...

Ποτέ δεν ξέρεις αν έκανες λάθος, ούτε πότε το άρχισες, ούτε αν είχε αρχή...

Θα 'θελα να σ' έβλεπα κάπου κάπου... Ξέρω βέβαια ότι εσύ δε θες ούτε να το ακούσεις, το θεωρείς συμβιβασμό, κατάντημα... Μπορεί να 'χεις δίκαιο... άλλοτε δεν τολμούσα να το ομολογήσω ούτε στον εαυτό μου, όμως τώρα θέλω να το ουρλιάξω: «Ποτέ δεν ήμουν ολόκληρη πια, ποτέ πια».

1.2.45. Ο αόρατος θίασος (Τόμος Δ', σ.134)

Οικοδε/της: ... κυλούσε ανάμεσα στα χωράφια, περνούσε ανάμεσα στα υψώματα και στα τελευταία σπίτια, έκανε αυλάκι στην αμμουδιά και πήγαινε στη θάλασσα... το χειμώνα είχε μπόλικο νερό, για να περνάνε βάζανε μαδέρια πάνω στις πέτρες και κάναμε γέφυρα... Κι άλλα παιδιά φοβούνταν να περάσουνε, άλλα πιο πολύ εγώ... κι όμως, περνούσα ξανά και ξανά και πηδηχτά ακόμα με το ένα πόδι για να με θαυμάζουνε, ήμουνα πολύ δειλός... Οικοδε/της: ...αλυγαριές, σπάρτα, πικροδάφνες...! Την Άνοιξη το νερό λιγόστευε, γέμιζε γυρίνους... [...]

[...]

Οικοδε/της: ...εμάς η έννοια μας ήταν πως να ζήσουν όλο τον χειμώνα και να ξαναβγούν από τις τρύπες τους την άνοιξη... μαζεύαμε ξύλα, καλάμια, χαρτόνια, τενεκέδες, πανιά... σκάβαμε λαγούμια μια σπιθαμή βαθιά και στο μάκρος ολόκληρο λαβύρινθο... κάναμε στέγες με τα ξύλα, τα πανιά, τα χαρτόνια... ρίχναμε πάνω χώμα και χόρτα για να μη φαίνονται... κι έτσι τα μυρμήγκια, οι σαύρες, οι ακρίδες κυκλοφορούσαν στα λαγούμια όλο το χειμώνα κάνανε τις δουλείες τους... ούτε βροχή ούτε κρύο... και κάθε νύχτα μιλούσανε για μας... έκανα όνειρα να γίνω χτίστης...

1.2.46. Ο αόρατος θίασος (Τόμος Δ', σ.136-137)

Μητέρα: ... μην τα θυμάσαι όλα, είναι κακό σημάδι...

Οικοδε/της: ... ποτέ δεν τα 'τρωγα όλα, τα μισά τ' άφηνα στο πιάτο μου. θυμάσαι που είχε φεγγάρι κάθε νύχτα, όλο το καλοκαίρι...; ξυπνούσα και το 'βλεπα που κατέβαινε στη θάλασσα και πήγαινε να φάει...

Α' Συνεργάτης: ... από πού τα βλέπατε...;

Οικοδε/της: ... έβγαινα απ' αυτή την πόρτα κι ανέβαινα στο πεζούλι... Κι από κείνο το παράθυρο εκεί πάνω στον ψηλό τοίχο, το 'βλεπε κρυφά και η Λέλια... το κορίτσι με τα μεγάλα τσίνουρα και τα ωχρά χείλια... όλο το απόγευμα παίζει ολομόναχη στην μεγάλη αυλή... μεγάλες μαρμάρινες πλάκες με χαμομήλια ανάμεσα και ψηλοί ασβεστωμένοι τοίχοι... Τραγουδά μόνη της, χορεύει, ανεβοκατεβαίνει τη σκάλα με την κάμαρα στο πλατύσκαλο... μπαίνει ολομόναχη στην παλιά εκκλησία με τα στενά παράθυρα... Της φέραμε έναν αχινό ζωντανό κι ένα μεγάλο κόκαλο από σουπιά... ύστερα ο Φρίξος είπε πως την αγαπάμε και τη ρώτησε: «Θέλεις να μας το δείξεις και να σου το δείξουμε και εμείς;»... έγειρε το κεφάλι στο πλάι, το σκέφτηκε, τράβηξε τα μαλλιά που είχαν πέσει στα μάτια της και είπε:

«Ναι, αλλά πρώτα εσείς».

«Πού όμως...;»

Έδειξε την παλιά εκκλησία... Ο ήλιος είναι πια χαμηλά... το απόγευμα γεμάτο χελιδόνια, οι αλτάνες δυόσμους, βιολέτες, γεράνια, εύανθους... μέσα το φως λίγο και μια άγια ησυχία

που την ακούω ακόμα... πήγαμε στην κάτω άκρη εκεί που πέφτει ο ήλιος απ' το παράθυρο με το πορτοκαλί τζάμι... κατέβασα το ρούχο μου... Έπειτα ήρθε εκείνη στο φως, σήκωσε το φουστάνι της και κατέβασε το εσώρουχό της... κοιτάζαμε ο ένας τον άλλο χωρίς να μιλάμε... μια ευτυχία που δεν την ξανάβιωσα ποτέ, που τώρα με πονά, μου φέρνει δάκρυα... Και ο Φρίζος ρώτησε: «Τι έχει γύρω γύρω...;» «Φυτρώνει χνούδι, είπε, θα βγάλετε και σεις... εγώ θα γίνω γυναίκα κι εσείς άντρες...»

(Σηκώνεται, έρχεται στην άκρη του τραπεζιού – στο προσκήνιο)... άραγε το θυμάσαι κι εσύ...; ή βασανίζομαι μόνος μου...; κι αν το θυμάσαι, το θυμάσαι έτσι όπως έγινε...; γιατί ήρθα εδώ...; Τι αποτυχία, Θεέ μου...

1.2.47. Ο γορίλας και η Ορτανσία (Τόμος Δ', σ.175)

Καθηγητής: ... πώς...; μα βέβαια δικαιολογημένη, εντελώς, τι σχέση μπορεί να έχει η έρευνα για την ατομική ενέργεια με ένα άνθος...! αλλά είχαμε μια πραγματική Ορτανσία, ένα σπάνιο είδος – ακόμα και στην Ιαπωνία – που την αγαπούσαμε πάρα πολύ και μας την κλέψανε... η Μαίρη έκλαιγε απαρηγόρητα, δεν κάναμε βλέπεις και παιδιά – η Μαίρη έχει πρόβλημα με τις ωοθήκες – και για να την παρηγορήσω έδωσα στην έρευνα μου το όνομα Ορτανσία... δεν είναι κι άσχημο, ε...; πάντως και σαν συνθηματικό το βρίσκω τέλειο, ουδείς πρόκειται να διανοηθεί τι κρύβει...

1.2.48. Ο γορίλας και η Ορτανσία (Τόμος Δ', σ.176-179)

Καθηγητής: ... όταν εκείνο το πρωί η Μαίρη κι εγώ διασχίζαμε το γνωστό κήπο, ήμουν εντελώς ανύποπτος για ό, τι επρόκειτο να συμβεί...! ... ακούω ξαφνικά την Μαίρη να φωνάζει «Θεέ μου, τι τέρας» - λέει και κουταμάρες ή Μαίρη, είναι εντελώς επιπόλαιη...! «ποιο τέρας, πού», τη ρωτώ... απλώνει το θεόσταλτο χέρι της και δείχνει... περνά ανάμεσα στους κυριακάτικους βλάκες, πλησιάζω στο κλουβί σου και τότε σε βλέπω ή για την ακρίβεια σε ευρίσκω...! (συνεχίζοντας να λέει, σηκώνεται, πλησιάζει στη βιβλιοθήκη, ανοίγει ένα ντουλάπι, παίρνει από κει μια αρκετά μεγάλη φωτογραφία, ξανάρχεται κοντά) ... εσύ συνέχισες να μαζεύεις τα τσιπς, τους σκληρούς καρπούς που σου ρίχνανε και να τα χαύεις κάνοντας τον αστείο...! Αλλά το ότι κάτι μέσα σου είχε αναστατωθεί εγώ το συνέλαβα ακαριαία...! θυμάσαι τη στιγμή – ίσως να ήταν κλάσμα δευτερολέπτου – που κοιταχτήκαμε κατάματα...; πόσα πολλά μου είπες με μία και μόνη ματιά...! και για να μην προδοθούμε στους άλλους – τι ευφύες – συνέχισες το δραματικό σου ρόλο μπουκλώνοντας ευσυνείδητα τις αηδίες που σου ρίχνανε για να κάνεις τους κυρίους και τις κυρίες να νιώθουν πονόψυχοι και τα μπαστάρδικά τους να γελάνε... ευτυχώς η Μαίρη είχε τη φωτογραφική μηχανή της μαζί και τράβηξα αυτή την ιστορική φωτογραφία...

[...]

Καθηγητής: ... πιες όσο θέλεις, σε καταλαβαίνω...! πάντως αυτά, περάσανε, πάνε...! παρ' όλ' αυτά μέσα σε όλη εκείνη την κτηνωδία εγώ άρχισα να αισθάνομαι πως κάτι οριακό θα συμβεί...! και δεν άργησε... (μαλακά) ... διόρθωσε με αν κάνω λάθος... στέκεις ξαφνικά ακίνητος, εσωστρεφής, κοιτάζοντας αφηρημένος τον ορίζοντα, πλησιάζεις τα κάγκελα – εδώ παρακαλώ, επίτρεψέ μου την κυριολεξία – γυρίζεις τον κόλο σου στην πελατεία, τους αποχαιρετάς κι αυτούς και τον πολιτισμό τους με τη μακρόσυρτη εκείνη πορδή, ξαναγυρίζεις προς αυτούς, ανοίγεις τα πόδια για να έχει άνεση η ψωλή σου, κι αρχίζεις να κατουράς, να κατουράς, να κατουράς... τι κοσμογονικός αυθορμητισμός, τι τιμιότητα, τι ειλικρίνεια, τι κάθαρση της θείας δημιουργίας από την κόπρο των αμαρτιών τους...! (Ο Γορίλας έχει συνεπαρθεί απ' το πάθος και την έξαρσή του και τον παρακολουθεί γοητευμένος.)

... τι καταλυτική απάντηση σ' αυτούς που κλείσανε τη διάνοιά σου σ' ένα κλουβί για να την διασύρουν και να την χρησιμοποιούν όπως θέλουν...! σε τι διέφερε το δράμα σου από το δράμα της ατομικής ενέργειας...; ... πώς λοιπόν, όταν κατουρούσες, να μην ταυτιστώ μαζί σου σ' αυτή την, εκ βαθέων, απελευθέρωση και έκλυση αλήθειας...;

... αισθάνθηκα ομοούσιός σου, έτσι ακριβώς όπως είμαι όταν δουλεύω για την Ορτανσία...!

... δέος, λύτρωση, ευφροσύνη, ανάταση, έκσταση, τα ένιωσα όλα μαζί...! τα έγχορδα του κήπου έπαιζαν την καντάτα που ακούμε και τώρα...! μου ήρθε να γονατί-

(Ο Φίλιππος εμφανίζεται με μία πιατέλα.)

Καθηγητής: ... έξω αμέσως...! (Ο τόνος του παρασύρει και τον Γορίλα σε γρύλισμα, ο Φίλιππος φεύγει φαρμακωμένος.)

Καθηγητής: ... μου ήρθε να γονατίσω και να σηκώσω το χέρια στον ουρανό!... μέσα μου άκουγα τη φωνή μου να λέει «ιδού η καθαρότητα, η αγνότητα, η αθωότητα του πρωτόπλαστου...! Ιδού αυτός που θα σε αγαπήσει και θα σε πιστέψει τυφλά»... μου ήρθανε δάκρυα στα μάτια...! ... οι άλλοι πιτσιλισμένοι απ' τα κάτουρά σου φτύνανε, βρίζανε, φράζανε τη μύτη τους και φεύγανε τρέχοντας... έτσι μείναμε εσύ κι εγώ... ήρθα κοντά σου, η σιωπή σου και η σιωπή μου επιβεβαίωσαν όσα είχαμε αισθανθεί ο ένας για τον άλλον, ενώ τα έγχορδα του κήπου συνέχιζαν την καντάτα...

... όταν μισή ώρα μετά έφυγα απ' τον κήπο, ένιωσα πως άφησα εκεί ένα κομμάτι απ' τον εαυτό μου που έπρεπε πάση θυσία να το πάρω πίσω...! δεν έκλεισα μάτι όλη νύχτα, η πιο σωστά, όχι μόνο εκείνη τη νύχτα...

(Ο Γορίλας σηκώνεται.)

Καθηγητής: (πολύ συγκινημένος) ... κι εσύ το ίδιο...; (δεν συγκρατιέται και τον αγκαλιάζει) ... ήμουν βέβαιος πια ότι έχουμε γεννηθεί ο ένας για τον άλλον...!

1.2.49. Ο γορίλας και η Ορτανσία (Τόμος Δ', σ.188-189)

Μαίρη: ... άκουσε κάτι απίστευτο...! τον Σεπτέμβριο είχαμε πάει ένα γουήκ-εντ στην ακτή, το θυμάσαι... καθώς περπατούσαμε στην παραλία πιάνω μια πέτρα να τη ρίξω στη θάλασσα... «Μαίρη, φωνάζει, κοιτάζε προσεκτικά την πέτρα που κρατάς και σκέψου τι πας να κάνεις...», κοιτάζω την πέτρα ήταν ίδια όπως όλες, γεμάτη η παραλία του λέω από τέτοιες, και οι άλλες παραλίες και τα βουνά... του λέω... «Μαίρη, μου απαντά, πρόκειται για σουηνίτη λίθο, πέτρωμα μαγματογενές από χαλάζιο, άστριο και βαρόλιθο, ηλικίας πέντε δισεκατομμυρίων ετών» ... ύστερα απ' αυτό πώς να την πετάξω...; να την, την έχω εκεί στην βιτρίνα με τις άλλες αντίκες...! και μου άρεσε τόσο πολύ να ρίχνω πέτρες στη θάλασσα... αλλά δεν πειράζει...! Κατάλαβες, Φίλιππε, εκεί που εμείς δε βλέπουμε τίποτα, εκείνος βλέπει τα μύρια όσα...!

1.2.50. Ο γορίλας και η Ορτανσία (Τόμος Δ', σ.194)

Μαίρη: ... τι είναι...;

Καθηγητής: ... το παλιό τραύμα στο πόδι που κάθε φθινόπωρο με την υγρασία (προχωρεί κουτσαίνοντας...)

[...]

Μαίρη: ... η σφαίρα του μπήκε από δω... (δείχνει στο πόδι της) ...έσπασε το κόκαλο και βγήκε από δω...! Από εδώ ως εκεί το κόκαλο έχει αντικατασταθεί... αυτά έχει ο πόλεμος...! γι' αυτό είν' έξω φρενών με όλους... εσείς δεν είχατε ποτέ πολέμους, στην εγκυκλοπαίδεια δεν αναφέρει απολύτως τίποτα... τελικά, δηλαδή, η ζούγκλα πρέπει να είναι ο παράδεισος... (αναστενάζει)

1.2.51. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ.26)

Αλέκος: (αφού φύγει ο Μήτσος) Αννέτα... τι θες να πεις;

Αννέτα: ... (του πιάνει το χέρι κι αρχίζει να λέει σαν να την πονούν...) μα ήταν άνθρωποι όλοι αυτοί που τραβολογιότανε μαζί τους; Κι αν σε παρατήσει και σένα.

Αλέκος: ... είπε τίποτα τέτοιο...;

Αννέτα: ... όχι, μα φοβάμαι ότι αυτή δεν κάνει με καλούς. Κι αν σε αφήσει και σένα πάλι με αλήτες θα πάει να μπλέξει.

Αλέκος: ... εντάξει Αννέτα, φτάνει.

Αννέτα: ... μπορεί να 'χουνε λεφτά και να 'ρχονται να σε παίρνουνε με γυαλιστερές μαύρες λιμουζίνες πέντε μέτρα μάκρος, μα είναι αλήτες! Σιχαίνεσαι μόνο που τους βλέπεις, όχι και να σε αυτώνουνε κιόλας.

Αλέκος: ... εντάξει, Αννέτα, εντάξει...

Αννέτα: ... παρ' τη από δω μέσα...

Αλέκος: ... μα αυτό θέλω...

Αννέτα: ... μια νύχτα το χειμώνα που μας πέρασε έφυγε με κάτι τέτοιους, που ήτανε και τύφλα στο μεθύσι...! την ικέτευα, Στέλλα, μην πας μαζί τους! Αλλά ήταν στην παρέα τους ένα εξυπνάκιας που της άρεσε, μου 'χε ριχτεί και μένα αυτός κι είχαμε κάτι παραπάνω

μαζί, μα δεν ήταν αυτός ο λόγος που της έλεγα, Στέλλα, μην πας! Ξέρεις πως γύρισε το πρωί; Κουρέλι τα ρούχα της, δαρμένη, γεμάτη δαγκωματιές...

Αλέκος: ... σταμάτα, δεν μπορώ άλλο...

1.2.52. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ.27)

Αννέτα: [...] Έχω εγώ μια φωτογραφία, μία και μόνη, και αν τύχαινε να ζει ακόμα και να μην είμαστε μαζί, ούτε κι αυτήν θα τη φύλαγα. Η κάμαρά μου θα 'ταν άδεια και καθαρή σαν την καρδιά μου.

Αλέκος: ...δε ζει, είπες;

Αννέτα: ... (νεύει καταφατικά δαγκώνοντας το χείλι)

Αλέκος: ... και θα ήταν νέος...

Αννέτα: ... είκοσι έξι, ο πατέρας είχε εμπορικό στην Οδό Ορφέως, μ' είχε πάει στους γονείς του, ήταν όλα κανονισμένα, η μαμά του μου χάρισε δέκα πήχες μαύρη δαντέλα για μισοφόρια, πανάκριβη δαντέλα, Ισπανίας...

Αλέκος: ... (κοιτάζει προς το βάθος)

Αννέτα: ... του μοιάζεις λιγάκι στον τρόπο που κοιτάς...

1.2.53. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ. 31-32)

Στέλλα: ... έχω πολλά από σένα και πιο σπουδαία...

Αλέκος: ... αλήθεια...;

Στέλλα: ... κανένας άλλος δε μου 'γραψε ερωτικά γράμματα, δε μου είπε θέλω να σε φιλήσω στο Σούνιο με πανσέληνο, δε μου 'δωσε λουλούδια που 'κοψε ο ίδιος... κανένας άλλος δε με άφησε ανέγγιχτη τον πρώτο καιρό, ούτε μ' έβαζε να του λέω πού μεγάλωσα, πώς μεγάλωσα, ώρες ατελείωτες...! Ποιος άλλος μου άνοιγε την πόρτα να μπω στο αυτοκίνητο και περίμενε να καθίσω και να την κλείσει; Όταν αδιαθετούσα μου έλεγες, «γιατί σ' ενοχλεί; Αυτό είναι το θαύμα της ζωής μέσα στο σώμα σου...» Να 'ξερες πόσο σε αγάπησα στην αρχή... ήτανε σαν να 'δεσες την καρδιά μου με μια χρυσή κλωστή και να με τραβούσες όπου ήθελες... εκείνη τη νύχτα στη Βάρκιζα άμα έσκυψες μέσα στα χέρια μου και είπες, σ' αγαπώ, Στέλλα», βγήκα έξω για να μη δεις ότι έκλαιγα από χαρά! Ήμουν ευτυχισμένη, ένιωθα ότι ήρθε ό,τι είχα ονειρευτεί... Τι έπαθες μετά και ήθελες να με αλλάξεις; Ήταν σαν να με λες τσουλά και να με φτύνεις στα μούτρα. Σπάσανε όλα μέσα μου...

1.2.54. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ. 32-33)

Στέλλα: ... τι είναι; (ανοίγει έναν πολυτελή χαρτονένιο φάκελο και βγάζει από μέσα αυτό που λέει – συγκινημένη)... Κόκκινα γάντια...!

Αλέκος: ... δε μου χες πει ότι τα 'χασες;

Στέλλα: ... και που το θυμήθηκες;

Αλέκος: ... με κόκκινα γάντια σε γνώρισα. Και τη νύχτα που βγήκαμε για πρώτη φορά...

Στέλλα: ... πάλι τα φορούσα...; (μικρή σιωπή)... τους έχω αδυναμία... ξέρεις γιατί...; μιλώ βέβαια για όταν ήμουνα στην πέμπτη δημοτικού... γυμνάσιο δεν πήγα...

Αλέκος: ... και;

Στέλλα:... ή τα ‘χασα ή μου τα κλέψανε... εκείνα ήταν από κόκκινο μαλλί, μου τα ‘χε πλέξει η μητέρα μου... κι όμως εγώ από πείσμα τα έχω για γούρι από τότε... μου φαίνεται ότι σου τα ‘χω ξαναπεί...; (της νεύει καταφατικά)... τότε γιατί μ’ αφήνεις να τα ξαναλέω...

Αλέκος:... πειράζει;

(Κοιτάζονται αμίλητοι, απότομα η Στέλλα τον αγκαλιάζει, τον φιλά και φεύγει προς το βάθος.)

1.2.55. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε΄, σ. 67)

Αννέτα: ... γιατί δεν κάνατε δυο να μου δώσετε και μένα ένα...;

Μάνα: ... πολλά θα κάναμε αν δεν τον έχανα γρήγορα. Ήταν ανώτερος κι απ’ τον Μίλτο, πιο ψηλός, πιο γεμάτος, έβαζε ένα σακί στάρι κάτω από κάθε μασκάλη και τα πήγαινε... Και ωραίος σα ροζακί σταφύλι, ο τέλειος... Αλλά... γύρισε μ’ ένα πόδι, το δεξιό ώμο ρημάδι, άλλοι προσαρμοστήκανε, αυτός δεν το άντεχε και σιγοπέθαινε μες στο περίπτερο... Τον επληρώσαμε τον πόλεμο για τα καλά...

1.2.56. Ο δρόμος περνά από μέσα (Τόμος Ε΄, σ. 113-114)

Ποριώτης: ... προ ετών έγινε κάτι που με κράτησε συγκλονισμένο επί μήνες...! ακριβώς απέναντι ήτο ένα επίσης ωραίο παλιό σπίτι – τώρα είναι αυτή η πολυκατοικία – το οποίο είχε στον κήπο μια λεύκα, ένα αξιοθαύμαστο δένδρο...! αφού εκατεδάφισαν το σπίτι, ένα πρωί έκοψαν και τη λεύκα...

Αντωνάκος: ... έγκλημα...

Ποριώτης: ... να σκεφθείτε ότι για να μεταφέρουν τη σωρό της έφεραν έναν τεράστιο γερανό κι ένα φορτηγό μακρύ σαν βαγόνι τραίνου...! τα πιο τραγικά όμως συνέβησαν με το σούρουπο, όταν άρχισαν να επιστρέφουν τα πουλιά που κατοικούσαν στη λεύκα... όσο σουρούπωνε επιστρέφανε και άλλα και άλλα, έγιναν χιλιάδες... πετούσανε γύρω γύρω απ’ τη θέση του δέντρου, δεν μπορούσαν να πιστέψουν ότι δεν είναι πια εκεί... ήρθαν σε κατάσταση απόγνωσης, αλλοφροσύνης, σκοτεινίασε, αλλ’ αυτά συνέχιζαν να πετούν γύρω απ’ την άφαντη λεύκα και να σκούζουν... πολλά πέφτανε πάνω στα τζάμια των φωτισμένων παραθύρων για να ζητήσουν βοήθεια... άναψα όλα τα φώτα, άνοιξα τα παράθυρα... αλλά πώς να το βοηθήσεις, τι να τους πεις...; περάσαμε μια τραγική νύχτα – λάθος, πολλές νύχτες...! ώσπου ένιωσαν πως η καταστροφή ήταν οριστική και άλλα πήραν το δρόμο της προσφυγιάς, άλλα δεν το άντεξαν...! μετρήθηκαν επί τόπου επτακόσια νεκρά πουλιά, περίπου χίλια στην οδό Θήρας και Σταυροπούλου, τετρακόσα τόσα πιο πέρα...! φαντασθείτε λοιπόν τι συμβαίνει όταν ένα σπίτι κατεδαφίζεται... όχι, αυτό δε θα το κάνω ποτέ...

1.2.57. Ο δρόμος περνά από μέσα (Τόμος Ε΄, σ. 132)

Ανδρέας: ... μη με διώχνετε...! σας ακούει και η γιαγιά μου... (εννοεί τον πίνακα του Γουναρόπουλου)... είχε οξύτατη ακοή, ίσως να 'χει ακόμα... όταν με φέρνανε να δω τον παππού και τη γιαγιά έβγαине στο πλατύσκαλο κι έλεγε «πω, πω, σήμερα ήρθες που ο ποντικός ο Μιλτιάδης έφαγε όλο το γλυκό...» μετά ψάχναμε μαζί στο ψυγείο και χειροκροτούσαμε γιατί ο Μιλτιάδης ξαφνικά στομάχιασε και δεν το 'φαγε όλο...! όταν έφευγα ξανάβγαине στο πλατύσκαλο για το φινάλε... «πω, πω, πάλι ξέχασες να πάρεις το Μιλτιάδη να τον πας στην αστυνομία...» το άρχισε όταν ήμουνα τριώ χρονώ και το συνέχισε ως την ημέρα που ανακάλυψε ότι έβγαλα γένια... αν δεν είχε πεθάνει ίσως να το 'λεγε και σήμερα από νοσταλγία... πάντως λυπήθηκα που πέθανε... κυρίως επειδή δεν πρόλαβα να την ρωτήσω γιατί τον έλεγα Μιλτιάδη...! έτσι, μ' αυτά και με άλλα μεγαλώνω, με τις παιδικές μου απορίες αδιευκρίνιστες...

1.2.58. Γράμμα στον Ορέστη (Τόμος ΣΤ΄, σ. 26)

Που γυρίζεις, Ορέστη, γιατί αργείς...; Αν ερχόσουν γρήγορα, θα την προλάβαινες, εσένα θα σ' άκουγε... Θα την έπαιρνες απ' τους παλιανθρώπους που την έχουνε περικυκλώσει και εκμεταλλεύονται το πάθος της για τον πατέρα της. Ξέρεις τι της είπε την ημέρα που ξεκινούσε για την Τροία, έξω στην αυλή, μπροστά στον κόσμο, φορώντας τη μεγάλη του στολή, καβάλα στο άλογό του: «Τι κρίμα, αν ήσουν άντρας, θ' άφηνα εσένα να μου προσέχεις τις Μυκήνες»... κι από την ώρα εκείνη βάλθηκε να του αποδείξει ότι είναι ικανή να το κάμει...! μίσησε θανάσιμα τον Αίγισθο πριν ακόμη τον δει... οργάνωσε την απαγωγή σου στην Φωκίδα, γιατί λέει ο Αίγισθος κι εγώ είχαμε σκοπό να ξεκάνουμε κι εσένα... τρέχει από πλατεία σε πλατεία, μιλά για εκδίκηση, με καταγγέλλει σαν διεφθαρμένη, διεστραμμένη, αρχομανή, αιμοχαρή...

1.2.59. Γράμμα στον Ορέστη (Τόμος ΣΤ΄, σ. 27-29)

(Ξαναπιάνει μολύβι και γράφει προφέροντας με έξαψη την κάθε λέξη.) Τον πατέρα σου, Ορέστη, δεν τον διάλεξα εγώ για άντρα μου. Εμάς τις γυναίκες μας αφήνουν να διαλέγουμε μόνο το νυφικό μας, όχι και τη ζωή μας. Μου δώσανε τον Αγαμέμνονα. Κι αφού αυτός θα ήταν ο άντρας μου, έκανα με το μικρό μου μυαλό τα πάντα για ν' αγαπηθούμε, να είναι το σπίτι μας ωραίο, χαρούμενο, ήθελα να τον θαυμάζω. Αλλά ο πατέρας σου ήταν ένας άνθρωπος απρόσιτος, χαμένος μέσα σ' έναν άπληστο, σ' ένα θεοσκότεινο εγωισμό. Ό,τι και να έκανα για να τον ευχαριστήσω δεν άκουγα ποτέ έναν καλό λόγο. Μ' έβλεπε σαν οφειλέτη που του δίνει αυτά που του χρωστά. Όταν δεν έβλεπε να γίνεται αυτό που ήθελε, ακόμη κι αν ήταν κάτι φύσει αδύνατον, φρένιαζε, έδερνε, υποπτευόταν ότι πάνε να τον ταπεινώσουν. Επειδή το πρώτο μας παιδί ήταν κορίτσι, κι όχι αγόρι όπως περίμενε, έφυγε απ' τις

Μυκίγες για να μην το βλέπει και γύρισε ύστερ' από μήνες. Όταν ανταμώσαμε, εντελώς τυχαία, στον κήπο, εγώ είχα το παιδί στην αγκαλιά, πλησίασε, το κοίταξε σα να 'ταν περίεργο φαινόμενο και είπε «με απογοητεύσατε κι εσύ κι αυτό»...

Έτσι σημαδιακά άρχισε η ζωή της Ηλέκτρας. Όταν άρχισε να μεγαλώνει και να καταλαβαίνει πια, η μόνη τρυφερή κουβέντα που άκουγε απ' το στόμα του ήταν το «πόσο θα την αγαπούσε αν ήταν αγόρι». Η Ηλέκτρα τριβόταν στα πόδια του, τον κοίταζε παρακλητικά, λαχταρούσε να την πάρει στα χέρια του, να σφιχτεί πάνω του. Αυτός τίποτα... και ενώ το κοριτσάκι μου ζητιάνευε την αγάπη του, αυτός λες και ευχαριστιόταν να το διώχνει από κοντά του, να το βλέπει να κρύβεται πίσω απ' τις πόρτες και να κλαίει. Έτσι, σιγά σιγά, μέσα στο παιδικό της μυαλό ζυμώθηκε η ιδέα ότι εγώ που τη γέννησα κορίτσι της φταίω. Άρχισε να με αποφεύγει. Ύστερα να με κοιτάζει εξεταστικά, σαν να ψάχνει να καταλάβει ποια είμαι, τι είμαι. Άπλωνα τα χέρια να την πάρω κοντά μου να την χαϊδέψω, κι αυτή τραβιότανε πίσω τρομαγμένη, λες και πήγαινα να τη χτυπήσω. Κι ενώ εγώ με την λατρεία που της έδειχνα μέρα με τη μέρα την έχανα, εκείνος με την αντιπάθειά του την κέρδιζε. Στο τέλος έγινε πάθος και στους δυο, ο πατέρας να φανερώνει όλο και πιο πολύ την αντιπάθειά του και η κόρη τη λατρεία της. Ένιωθα τόσο μονάχη, τόσο ξένη...

Ο πατέρας σου, σ' αυτό δεν τον αδικώ, γυρεύοντας το γιο που δεν του γέννησα, ξαναήρθε. Όλους τους εννιά μήνες που ήμουν έγκυος, προσευχόμουν να 'ναι αγόρι. Όταν και πάλι γέννησα κορίτσι, βλαστήμησα την ώρα και τη στιγμή που έπιασε μέσα μου ο σπόρος που το 'καμε. [...]

Η ζωή στο σπίτι έγινε ακόμα χειρότερη. Ο πατέρας σου ξέκοψε εντελώς από μας. Αν δεν άκουγα τη φωνή του απ' έξω, δε θα 'χα άλλο σημάδι ότι υπάρχει. Και ασφαλώς θα σκεφτόταν πώς να με ξεφορτωθεί, να παντρευτεί με άλληνη – και μακάρι να το είχε κάμει. Αλλά δυστυχώς δεν τόλμησε γιατί θα σκέφτηκε πως η ρήξη με την οικογένεια μου θα αποδυνάμωνε τη θέση του στη συμμαχία. Οι κοπέλες, Ορέστη, παντρεύονται για ν' αγαπήσουν και ν' αγαπηθούν, να γίνουν σύντροφοι, μητέρες. Οι άντρες παντρεύονται για να κυριαρχούν...

Την Ιφιγένεια μου τη μεγάλωσα σε τέτοια μοναξιά που ο Θεός ούτε σε αγρίμια του βουνού να μη δώσει... Ούτε η Ηλέκτρα αντιγράφοντας φυσικά τον πατέρα της, ερχόταν να δει την αδερφή της. Και μια μέρα που είδε το μωρό αφύλαχτο στην αυλή, του γέμισε το στόμα με χόμα. Αν δεν ήταν η παραμάνα εκεί κοντά να τρέξει, θα το είχαμε βρει πνιγμένο...

1.2.60. Γράμμα στον Ορέστη (Τόμος ΣΤ', σ. 29-30)

Και ύστερα ήρθε η ώρα μου για σένα, Ορέστη. Αχ, γιόκα μου, δε μου πάει να μιλήσω έτσι, δεν το 'χω ξανακάμει, αλλά πρέπει, πρέπει να σου πω ακριβώς πως έγινε χωρίς να κρύψω ή να αλλάξω τίποτα... είχε μεθύσει όπως το συνήθιζε, αλλ' αυτή τη φορά... δεν ήξερε ούτε που είναι ούτε με

ποιαν είναι. Τον ένιωσα μες στον ύπνο μου να σέρνεται πάνω μου, να μουρμουρίζει τ' όνομα μιας Χαριτούλας, μαζί με διάφορες χυδαιολογίες. τα χνώτα του βρωμούσανε αφόρητα, κρασιά, φαγιά, μου 'ρθε να ξεράσω. Τον έσπρωξα να γλιτώσω, να φύγω, αλλά πρόλαβε και με άρπαξε. Άρχισε να λέει βρωμίες ανήκουστες, να με δέρνει. Μ' έριξε στο κρεβάτι κι έπεσε σαν βουβάλι απάνω μου. Έμπηξα τα νύχια μου στο λαιμό του, αν είχα τη δύναμη, θα τον έπνιγα. Μάνιασε, με χτύπησε τόσο δυνατά που έμεινα αναίσθητη. Άμα συνήλθα, είχε φύγει, αφού πρώτα με βίασε, και κατ' αυτόν όχι εμένα, τη Χαριτούλα, που νόμιζε πως είμαι. Αυτή ήταν η τελευταία φορά που ήρθε. Κι η αποφορά απ' την κρασίλα και την ιδρωτίλα του ήταν η τελευταία ανάμνηση απ' τον γάμο μας. Την άλλη μέρα πήγα και του τα είπα για να τα ξέρει. Αλλιώς, αν έπιανα παιδί, θα ήταν ικανός να πει ότι το 'κανα με άλλον. Είπε απλώς πως θα το 'χει υπόψη του.

1.2.61. Γράμμα στον Ορέστη (Τόμος ΣΤ', σ. 31-32)

Νύχτα γεννήθηκες...! έβρεχε μάλιστα του καλού καιρού κι όλοι λέγανε πως το παιδί θα 'ναι γούρικο... πανευτυχής που απέκτησε γιο – ποτέ όμως όσο εγώ – άλλαξε λίγο, μου φερόταν πιο ανθρώπινα. Όταν ήθελε να σε δει, παρέγγελνε να σε πάω η ίδια στο δωμάτιο του. Όταν ερχόταν εκείνος σε μας, έσκυβε πάνω απ' την κούνια σου κι έλεγε «μπράβο της ε; επιτέλους, τα κατάφερε». Εμένα, έστω κι αυτά τα ειρωνικά και διαφορούμενα, μου φτάνανε για να 'μια ευχαριστημένη. Τόσο συγκαταβατική είχα γίνει. Με ενδιέφερε μόνο το ότι επιτέλους ήταν σωστός πατέρας, έστω για ένα μας παιδί.

Οι αδερφές σου είχαν πια αρχίσει μαθήματα, η Ηλέκτρα μάλιστα έκανε τους δασκάλους της να τα χάνουνε. Μάθαινε σε μια μέρα όσα άλλα παιδιά μαθαίνανε σε δέκα. Όταν φτιάχνανε την καινούρια πύλη, πήγαινε συνέχεια να βλέπει, ζήταγε απ' τους τεχνίτες σμίλη και σφυρί, ήθελε να σκαλίζει και κείνη. Στο τέλος της δώσανε. Μια άλλη φορά έφτιαξε μόνη της με μια σειρά καλάμια ένα ρολόι του ήλιου. Και δεν ήταν ακόμη δέκα χρονώ. Ναι... Η Ιφιγένεια ήταν βέβαια τρία χρόνια πιο μικρή, το χρυσό μου μόνο στη μουσική ήταν καλή. Και οι δυο, Ορέστη, σ' αγαπούσαν πολύ, κάνανε σαν τρελές. Ωστόσο αυτό που δειχνε να νιώθει η Ηλέκτρα, όταν σ' έπαιρνε αγκαλιά, ήταν κάτι παραπάνω από αγάπη. Μαντεύεις τι; Μόλις μεγάλωσες τόσο που να μπορεί να σε πάρει απ' το χέρι να σε πάει περίπατο, έψαχνε να βρει που είν' ο πατέρας σας για να περάσετε από κοντά να σας δει. Ήταν σαν να του λέει «να, ορίστε, τώρα έχεις γιο, μη θυμώνεις πια επειδή είμαι κορίτσι». Αμφιβάλλω αν ο πατέρας σου το κατάλαβε ποτέ... Πάντως περάσαμε τότε λίγα ήρεμα χρόνια, τα καλύτερα μάλλον, γι' αυτό και λίγα.

Όταν έκλεισες τα πέντε – το θυμάσαι; – ανέλαβε ο ίδιος την ανατροφή σου. Είπε ότι ήθελε ο ίδιος να διαπαιδαγωγήσει τον γιο του. Ξέρεις πιο καλά από μένα ότι πολύ λίγο

ασχολήθηκε. Απλώς έδινε οδηγίες στους παιδαγωγούς σου. Εσύ όμως, αγόρι μου, το ‘σκαγες κρυφά κι ερχόσουν να μου πεις ότι πονά η κοιλίτσα σου για να μην κάνεις μάθημα ή να μου φέρεις το δόντι που σου ‘πεσε να το δώσουμε στον ποντικό να το φάει και να μας φέρει το άλλο... Είχα βέβαια και την Ιφιγένεια. Ορέστη, όλους σας αγαπώ το ίδιο, αλλά έτσι ήρθαν τα πράγματα που μόνο με την Ιφιγένεια ευχαριστήθηκα, χόρτασα παιδί. Με την Ιφιγένεια! για σκέψου... Τι γλυκιά που ήταν, τι όμορφη, και τι ψεύτρα, Θεέ μου... τι ψέματα κατέβαζε για να με κάνει να τα βλέπω όλα μια χαρά...

Και ύστερα ήρθε ο πόλεμος. Αμέσως μόλις βρέθηκε το πρόσχημα να τον αρχίσουν. Το πόσο αχρείαστος και άδικος ήταν δεν το λέω πια εγώ, το λέει πρώτα πρώτα το κακό τέλος που είχαν όλοι αυτοί που τον θέλανε... Είχα την ελπίδα ότι μπορεί να γυρίσει άλλος άνθρωπος. Ότι τουλάχιστο για όσους γλιτώσουνε η Τροία θα είναι ένα καλό μάθημα. Εσχάτη πλάνη. Ο Αγαμέμνονας γύρισε με μυαλά θριαμβευτή. Πήγε στην Τροία, είδε, έφυγε, χωρίς ούτε και εκεί επί δέκα χρόνια να καταλάβει τίποτα.

Στην αρχή αναρωτήθηκα, «μήπως έπαιζε θέατρο; μήπως χρειάζεται κάποια βοήθεια για να βγει από τη σπηλιά του με τα λάθη και τις αυταπάτες του... Αλλά όταν τόλμησα να τον ρωτήσω με τρόπο αν άξιζαν τόσες θυσίες, έγινε θηρίο, ούρλιαξε πως μου απαγορεύει να ξαναθίξω αυτό το θέμα, πως «σε τέτοια ζητήματα μια γυναίκα δεν είναι σε θέση να ‘χει γνώμη». Καταλαβαίνεις, Ορέστη; Μου απαγόρευσε να ‘χω γνώμη για έναν πόλεμο που τον πλήρωσα με την Ιφιγένεια μου. Μα όσο πιο πολύ σου την απαγορεύουνε, τόσο πιο ανάγκη την είχες... [...]

1.2.62. Γράμμα στον Ορέστη (Τόμος ΣΤ΄, σ. 30-34)

Ξέρεις τι άκουγα να λένε οι άνθρωποι του όταν κάλεσα τον Αίγισθο στις Μυκίνες...; «σώστε τον γιο του, πάρτε της τον Ορέστη, αυτή η μέγαιρα θα τον σκοτώσει.»
«Το γιο του.» Και σε πήρανε, με πρωτεργάτη την Ηλέκτρα, για να μη σε σκοτώσω, εγώ... [...]

Ας έρθω λοιπόν στην ενοχή μου για τον Αίγισθο... Θα βρεις χίλιους ανθρώπους στο Άργος που θα σε βεβαιώσουν ότι δεν τον έφερα εγώ στις Μυκίνες. Ο λαός τον ήθελε, Ορέστη, κι ο λαός τον έφερε. Αλλά για να μη νομίζεις ότι αρχίζω με δικαιολογίες, σου λέω αμέσως αμέσως ότι πιο πολύ απ’ όλους ήθελα εγώ να ‘ρθει. Από τότε που τον είχε εξορίσει ο πατέρας σου, ζούσε αποτραβηγμένος σε μια ερημιά στον Πάρνωνα. Όσοι τον είχαν συναντήσει μιλούσαν για ένα σοφό, μοναχικό άνθρωπο. Όταν τον ρώτησαν τι προμηνάει η κατάσταση που δημιούργησε ο πόλεμος, είπε: «η Τροία θα είναι το τέλος του Άργους».

Και ήταν καιρός πια να το πει κάποιος καθαρά, ο πόλεμος που δεν έλεγε να τελειώσει ξεζούμιζε τη χώρα. Σε ποιον άλλον θα ‘στρεφαν οι Αργίτες τα μάτια τώρα που καταριόντουσαν και τον πόλεμο και τον Αγαμέμνονα; Έστειλα ανθρώπους που τον ήξεραν

από παλιά και του ζήτησαν να ‘ρθει. Άφησε την ακίνδυνη ζωή στο βουνό και ήρθε στις Μυκήνες. Μόνος, άοπλος, με μόνη ακολουθία τις ιδέες του, το θάρρος του και τη μεγάλη του καρδιά. Η πρώτη απόφαση του ήταν να σταματήσουν οι αποστολές στη Τροία. Και η πρώτη δήλωση στη συνέλευση, πως θα ξανάφευγε στον Πάρνωνα μόλις έφτιαχνε πάλι η ζωή στο Άργος και άμα εσύ, Ορέστη, έμπαινες στα δεκαοχτώ. (Χουφτιάζει και με τα δυο χέρια μάτσο τα χαρτιά απ’ το τραπέζι, σηκώνεται... βηματίζει μπροστά, κάπου κάπου της πέφτουν χαρτιά απ’ τα χέρια.) Για μου, δύσκολα λέγονται τα πάντα από μια γυναίκα, και πιο πολύ από μια μάνα στο παιδί της, αλλά πρέπει να τα ξέρεις κι αυτά από μένα την ίδια. Γιατί ενώ ο έρωτας για τη γυναίκα είναι ό,τι πιο ιερό, είναι κι ο πιο εύκολος τρόπος να τη διασύρουν. Τη χρονιά που ήρθε ο Αίγισθος στις Μυκήνες, ήμουν τριάντα έξι χρονών. Στην ηλικία που ο ποιητής τη λέει απόγεμα. Αν με ρωτούσε κανείς τότε «τι είναι η ζωή...;» θα του απαντούσα «μια τιμωρία που όλοι τη ζουν και όλοι την κρατούν μυστική, που από την αρχή του κόσμου οι γονείς δεν τη φανερώνουν στα παιδιά τους, τα παιδιά τους στα δικά τους παιδιά, και η τιμωρία με το ψευδώνυμο ζωή συνεχίζεται». Τόσα ήξερα, τόσα έλεγα. Ο Αίγισθος μ’ έκανε ν’ αλλάξω ιδέα. Να δω πως η ζωή δεν είναι βέβαια ανθόσπαρτη όλες τις μέρες, αλλά ούτε σώνει και καλά μια ισόβια θλίψη, ότι δεν είναι πάντα η μοίρα που μας κακομεταχειρίζεται... κάνουμε κι εμείς οι άνθρωποι κακή χρήση της μοίρας μας...

1.2.63. Γράμμα στον Ορέστη (Τόμος ΣΤ΄, σ. 34-35)

Πρώτη η Ηλέκτρα έκαμε ό,τι μπορούσε για να φτάσουμε ως εδώ...! η Ηλέκτρα, αυτό το αιώνιο θύμα του πατέρα της.

Έτσι προετοιμάστηκαν από μέρους τους αυτά που έμελλε να γίνουν μόλις θα γύριζε ο Αγαμέμνων. Αλλά και από μας. Γιατί ήρθαν πολλοί που πρότειναν στον Αίγισθο να φύγει πριν γυρίσει ο πατέρας σου. Είπε: «αν φύγω σαν τον κλέφτη, θα ‘χουνε δικιο να με πούνε κλέφτη». Και ήταν αμετάπειστος. Τόσο αθώα ψυχή έχει, Ορέστη. Μοιραία συμφώνησα με ό,τι αποφάσισε, παρ’ όλο που έβλεπα πως έκανε λάθος. Το ‘βλεπα πεντακάθαρα ποιο θα ήταν το τέλος. Θα γλίτωνε όποιος χτυπούσε πρώτος. Την απόφαση την πήρα εγώ, όχι ο Αίγισθος. Αναγκάστηκα να την πάρω. Θα ‘δυνα και τη ζωή μου για να σώσω το δάσκαλο μου, τον έρωτά μου, τον άντρα μου. Που εγώ τον κάλεσα στις Μυκήνες κι ήμουν υπεύθυνη για τη ζωή του. Δεν του είπα τι απόφαση πήρα, όλα εγώ τα έκαμα με τους δικούς μου έμπιστους. Ο Αίγισθος τα έμαθε όταν πια είχαν όλα τελειώσει. Αλλά τελειώσει μόνο για τον Αγαμέμνονα, όχι και για μας. [...]

1.2.64. Ο δείπνος (Τόμος ΣΤ΄, σ. 44)

Ιφιγένεια: ... γι' αυτό ήρθα! αλλιώς θα 'μενα με τους βαρβάρους που με είχαν στείλει, είχα βρει ένα σκοπό στη ζωή, δεν είχα κανένα παράπονο...

(Ο Φόλος την κοιτάζει παραξευμεμένος απ' αυτό που άκουσε.)

Ιφιγένεια: ... μην απορείς καθόλου...! αυτοί που εδώ τους λέμε βάρβαρους θέλουν να μείνουν βάρβαροι για να μη μας μοιάσουν...! λυπήθηκα τ' αδέρφια μου, αλλιώς δε θα 'φευγα ποτέ από κει... πρόδωσα και πρόσβαλα αγαθούς ανθρώπους, καλούς σαν παιδιά, τους είπα ψέματα πως θα γυρίσω σύντομα...! τι να έκαμα όμως...; ο Ορέστης είχε φάει τον κόσμο να με βρει, έλεγε και ξανάλεγε «γρήγορα, Ιφιγένεια, γρήγορα, η καημένη η μητέρα μας σε περιμένει»... και το 'λεγε σαν να 'ταν όλα ωραία και καλά ενώ την είχε σφάζει ο ίδιος...!

Φόλος: ... εσύ βέβαια τα 'ξερες από πριν όλ' αυτά...;

Ιφιγένεια: ...όχι...! γι' αυτό και πήγε να σπάσει ο νους μου...! απ' τη μια μου 'λεγε πως τη σκότωσε κι απ' την άλλη «έλα, σε περιμένει»...!

Κλυταιμνήστρα: ... αυτό είν' αλήθεια, Ιφιγένεια, για μένα σ' έφερε...! για να κάνει κάτι καλό σε μένα...!

Αγαμέμνονας: ... και σε μένα...! διόρθωσε το λάθος μου στην Αυλίδα...! το πιο μεγάλο μου λάθος...!

Ιφιγένεια: ... ήταν φως φανερό τι εφιάλτες και τύψεις τον κυνηγούσανε... και κατάλαβα για καλά πως η μοίρα μου ήταν να γυρίσω εδώ, αλλιώς δε θα τελειώσει ποτέ η δυστυχία μας...

1.2.65. Ο δείπνος (Τόμος ΣΤ', σ. 47-48)

Ιφιγένεια: ... κι έγινε ένας γάμος, ένας κανονικός γάμος...;

Κλυταιμνήστρα: ... όχι βέβαια...

Φόλος: ... ίσα ίσα κάτι για τα μάτια του κόσμου, για να μη φανεί πως τη διώξανε – ας πούμε...! με την Ηλέκτρα δεν τα συζητήσατε αυτά...;

Ιφιγένεια: ... ναι, αλλά θα 'θελα να μου τα πεις κι εσύ, έχει σημασία για μένα...! το καταλαβαίνεις...;

Φόλος: ... με το παραπάνω, Ιφιγένεια...! και άλλωστε γύρευα κι εγώ αυτή την ευκαιρία γιατί μόνο σε σένα που είσαι αδερφή της μπορώ να τα πω όλα... και να εξομολογηθώ μάλιστα...! παρ' όλο που την υποχρεώσανε σ' ένα ψεύτικο γάμο μαζί μου, όχι μόνο δεν έδειξε να την πειράζει, αλλά έκανε σαν να είμαι ο άντρας που είχε διαλέξει...! και τη νύχτα άμα μείναμε οι δυο μας, μου είπε, «μπορεί να με ψευτοπαντρέψανε μαζί σου για να με βγάλουν απ' τις Μυκήνες, αλλά δεν είμαι υποχρεωμένη να κάνω ότι θέλουν αυτοί... αν με θέλεις και στ' αλήθεια γυναίκα σου, εγώ το θέλω πιο πολύ από σένα...! έλα να τη χορτάσουμε αυτή τη νύχτα»...!

Ιφιγένεια: ... (αφού συνειδητοποιήσει τι άκουσε) ... κι εσύ...;

Φόλος: ... τρώμαξα...! κι επειδή το κατάλαβε, πήγε να το δικαιολογήσει «θέλω να κάμω ένα παιδί, μου λέει, μόνο άμα κάμω ένα παιδί, θα πάψουν να με νοιάζουν όλα τ' άλλα»... δεν την πίστεψα βέβαια, ήτανε φανερό πως ήθελε να αντιστρέψει το διώξιμό της σε

εκδίκηση! να ‘χει να λέει πως την κοροϊδέψανε και πως ο δήθεν ψεύτικος γάμος της ήταν αληθινός...! να κάμει και παιδί μ’ ένα χωριάτη σαν εμένα για να δείχνει πόσο ταπεινώσανε την κόρη του Αγαμέμνονα...! δεν μπορεί να τα σχεδίασε έτσι...;

Ιφιγένεια: ... μπορεί...

Φολος: ... ώσπου είδε κι απόειδε ότι αντέχω στον πειρασμό και το σταμάτησε... άρχισε από τότε να κοιμάται πλάι στο τζάκι, κι ενώ εγώ νόμιζα ότι κοιμόταν, εκείνη έφευγε κρυφά, τρύπωνε στις Μυκήνες, συναντούσε τους φίλους του πατέρα σου, κατάστρωνε τα σχέδιά τους... μου τη φέρανε δω για καλύτερα και εγώ φάνηκα τόσο ανάξιος...! είμαι κι εγώ υπεύθυνος για όσα γίνανε, Ιφιγένεια, βαριά υπεύθυνος...!

Ιφιγένεια: ... μη για το Θεό, τι φταις εσύ, εσύ είχες άγνοια...!

Φολός: ... άγνοια που έλαβε κι αυτή μέρος σε όλα...!

Ιφιγένεια: ... όχι, εσύ δεν είχες καμιά ευθύνη, εμείς που δεν αφήσαμε τίποτα άθικτο σε αναμίζαμε...!

Φολός: ... μια και στα λέω όλα, θα σου εξομολογηθώ κάτι ακόμα που δεν το ξέρει ούτε η ίδια, και που είναι η ρίζα της ευθύνης μου...! από τη μέρα που σταμάτησε να με προκαλεί άρχισα εγώ να – θέλω να πω να αισθάνομαι... άλλωστε έδειχνε να ‘χει αλλάξει εντελώς...! πότιζε τον κήπο, έφτιαξε μόνη της τον ξύλινο περιστερώνα, διόρθωσε τον παλιό αργαλειό κι άρχισε να υφαίνει...! και μαζί ομόρφαινε όλο και πιο πολύ... μάζευε νερό της βροχής για να λούζεται, αγόρασε ένα μεγάλο καθρέφτη... έδειχνε να την έχει κυριεύσει η νέα γυναίκα που ζώηρευε μέσα της...! ακόμα και στο φως του κεριού το δέρμα της φέγγιζε σαν το φλούδι μήλου... μαγεύτηκα κι ας μην είμαι πια νέος...

1.2.66. Ο δείπνος (Τόμος ΣΤ΄, σ. 52)

Κασσάνδρα: ...θυμάμαι κι εγώ έναν ψαρά κι ένα ποταμό... η μάνα μου κι εγώ ψάχναμε στα νερά του τη μικρή μου αδερφή... την έβγαλε με το δίχτυ ένας ψαράς και μας την έδωσε...!

1.2.67. Ο δείπνος (Τόμος ΣΤ΄, σ. 54-55)

Ιφιγένεια: ... Ηλέκτρα...

Ηλέκτρα: ... ναι...;

Ιφιγένεια: ... πόσον χρονών ήταν η Κασσάνδρα...;

Ηλέκτρα: ... όσο και εσύ, ίσως και πιο νέα...

Ιφιγένεια: ... και μένανε μαζί στα φανερά, δεν τον ένοιαζε πως αυτό πρόσβαλε και πλήγωνε τη μητέρα μας...;

Ηλέκτρα: ... δε μένανε μαζί, κι ούτε νομίζω πως την πήρε ποτέ στην κάμαρα του...!

Αγαμέμνονας: ... ναι Ιφιγένεια, στις Μυκήνες δε πλάγιασα ποτέ μαζί της...

Ιφιγένεια: ... τότε γιατί την έφερε...;

Ηλέκτρα: ... που θες να ξέρω...; εκείνο όμως που ξέρω, αν ήσουν εδώ και το 'βλεπες, δε θα πίστευες στα μάτια σου, ήταν - ω θεέ μου, ας με συγχωρέσει η ψυχή του που το λέω - ήταν το χάλι του κραταιού Αγαμέμνονα, το πέσιμο του, η αξιοθρήνητη όψη του... δεν ήθελα να το παραδεχτώ και σκαρφιζόμουν διάφορες δικαιολογίες... πως είναι κουρασμένος, άρρωστος, ότι το πέσιμό του είναι προσωρινό...! κλείστηκε στα δωμάτιά του, έδινε εντολές από κει, έγινε πιο δύστροπος και ξένος παρά ποτέ...

Αγαμέμνονας: ... το είπα κι ο ίδιος, Ιφιγένεια! στην Αυλίδα τα 'παιξα όλα και τα 'χασα όλα... αν είχα καταλάβει το «μήνυμα» στην Αυλίδα, δε θα συνέχιζα το δρόμο για την Τροία...!

Ηλέκτρα: ... ακόμα και τον Ορέστη σπάνια ζήταγε να τον δει...!

Αγαμέμνονας: ... δεν ήθελα να με βλέπει ο γιός μου πότε άρρωστο πότε δύσθυμο και καταπιεσμένο... ήταν το μέλλον μας ο Ορέστης, έπρεπε να 'χει από μένα και τις Μυκήνες μian ακμαία και αισιόδοξη εικόνα...!

Ηλέκτρα: ... πιο πολλά μπορεί να σου πει ο ίδιος...! έβγαινε απ' τη συζήτηση που είχανε νευριασμένος, μελαγχολικός, δεν ήθελε να δει κανένα...

Ορέστης: ... μη μου λες να πω... δε θέλω να πω τίποτα...!

[...]

Ηλέκτρα: ... και σ' όλο αυτό το διάστημα η Κασσάνδρα έμενε ολομόναχη, και μόνο κάπου κάπου ζήταγε την άδεια να βγει στον κήπο ή να πάει εκεί που είχανε τους αργαλειούς...

Ορέστης: ... τραγουδούσε Ιφιγένεια...! την άκουγα...!

Ηλέκτρα: ... ναι, αλήθεια είναι, τραγουδούσε... και κάτι τραγούδια που σου φέρνανε δάκρυα...! την αγαπούσα ξέρεις...!

Ιφιγένεια: ... δεν ντρέπομαι να το πω...! τη σκέφτομαι πιο πολύ κι απ' τους γονιούς μας...! και τι καλά που έκαμες να τη φέρεις στο κοιμητήριο, να της βάλεις πιάτο, ποτήρι...

1.2.68. Ο δείπνος (Τόμος ΣΤ', σ. 59)

Κλυταιμνήστρα: ... ήτανε χρόνια που το είχα χάσει... απ' τη νύχτα που μπήκα στην κάμαρα του πατέρα σας αποφασισμένη για όλα... το είχα απ' τη μητέρα μου, θα πήγαινε στην κόρη μου, δεν το λερώσω με αίμα και το 'βγαλα...! δεν το λέρωσα, αλλά το 'χασα... το φορούσα από δεκάξι χρονών... όταν έβλεπα ύστερα μόνο το σημάδι στο δάκτυλό μου, σκεφτόμουν, κακός οiwνός...!

1.2.69. Ο δείπνος (Τόμος ΣΤ', σ. 59-60)

Ιφιγένεια: ... και τον Αίγισθο...;

Ηλέκτρα: ... ναι... ;

Ιφιγένεια: ... τον έβλεπες, μιλήσατε ποτέ...;

Ηλέκτρα: ... ναι...

Ιφιγένεια: ... που συναντηθήκατε, πως...;

Ηλέκτρα: ... μέσα στις Μυκήνες...!

Ιφιγένεια: ... πότε...; πριν έρθει ο πατέρας μας...;

Ηλέκτρα: ... μετά, εκείνος ήταν πια νεκρός...

Ιφιγένεια: ... από πότε ήταν εραστής...;

Ηλέκτρα: ... δε ξέρω...! οι άλλοι λέγανε από τη πρώτη μέρα...

Κλυταιμνήστρα: ... ψέματα, Ηλέκτρα...!

Ηλέκτρα: ... όμως εγώ δεν το πιστεύω... [...]

Ιφιγένεια: ... συνέχισέ μου για τον Αίγισθο...

Ηλέκτρα: ... βρεθήκαμε πρόσωπο με πρόσωπο έξω απ' την πόρτα του... μ' έπιασε γερά απ' τους ώμους για να μην ξεφύγω και είπε «ειδοποίησε τον Ορέστη να 'ρθει χωρίς κανένα φόβο... η μητέρα σου και εγώ, αφού μας βλέπετε σαν τέρατα, θα φύγουμε πριν έρθει... βοήθησέ τον, Ηλέκτρα, κι θεός μαζί σας»...

Φόλος: ... και έλεγε αλήθεια, ξέρεις...

Αίγισθος: ... σου έλεγα το μεγάλο μας όνειρο! να φύγουμε...!

Φόλος: ... το λέγανε και οι δυο τους από κει που κάθεστε...

Ηλέκτρα: ... και βέβαια έλεγε αλήθεια, γι' αυτό σας το λέω...

Ιφιγένεια: ... αλλά εσύ δεν τον πίστευες...!

Ηλέκτρα: ... τον έφτυσα και του είπα «δεν είμαι τόσο ηλίθια να πέσω αγκαλιά με τον Ορέστη στην ίδια παγίδα που στήσατε στον πατέρα μας.» ... και τότε μου είπε περίλυπος...!! «φυλάξου, Ηλέκτρα... η παγίδα που στήνουμε οι ίδιοι στον εαυτό μας είναι η χειρότερη... έτσι και πέσουμε μέσα, βαθαίνει όσο η ψυχή μας, την κάνουμε λαβύρινθο, δε βγαίνουμε ποτέ πια»...

1.2.70. Ο δείπνος (Τόμος ΣΤ', σ. 62-63)

Ορέστης: (ισοκράτημα, βγάζει απ' τη τσέπη του το πολυσελίδο γράμμα της μητέρας του) ... κρατούσε μόνο τα τελευταία φύλλα... (τα δίνει στην Ηλέκτρα που τα παίρνει και κάθεται στην ακρινή πλευρική θέση του τραπέζιού) ... τα πολλά τα είχε στο τραπέζι... (τα αφήνει μπροστά στην Ηλέκτρα) ... η πόρτα ήταν μισάνοιχτη... κοίταξα και την είδα που το διάβαζε... κρατούσα ως και την ανάσα μου για να μη μ' ακούσει... γιατί αν γύριζε το πρόσωπο και την έβλεπα να με βλέπει, δε θα μπορούσα πια τίποτα...! κοίταξα το λαιμό της και πλησίαζα... μόνο το λαιμό της για να βλέπω μόνο το σημείο, όχι εκείνη... κι άμα πλησίασα όσο για να μπορώ να την αγγίξω... (μιμείται το χτύπημα... το ισοκράτημα φεύγει... η Ιφιγένεια ταραάζεται... ο Φόλος πιο πολύ και σηκώνεται... οι νεκροί παρακολουθούν φοβισμένοι... ο Ορέστης επαναλαμβάνει το χτύπημα... η Ηλέκτρα – μίμηση – γέρνει και σωριάζεται κάτω...)

Κλυταιμνήστρα: ... γιατί το ξανακάνετε, τι έχετε πάθει;

Αγαμέμνωνας: ... σταματήστε τους...!

Ορέστης: ... με τη φόρα που είχα πάρει έγειρα στο τραπέζι και είδα στα φύλλα τ' όνομά μου «Ορέστη, αγαπημένε μου γιε...» γύρισα να σε δω... με κοίταζες... ένιωσα σα να με αγκαλιάζεις και γονάτισα... το χέρι σου, που κρατούσες τα τελευταία φύλλα, σηκώθηκε λίγο και ξανάπεσε... (κάνει όσα αφηγείται κρατώντας το χέρι της Ηλέκτρας) ... άνοιξα το χέρι σου δάχτυλο, δάχτυλο και τα πήρα... και ύστερα άδειο και μόνο του ήτανε τόσο σκεφτικό, τόσο λυπημένο... (στην Ιφιγένεια) ... έλα να δεις...!

(Η Ιφιγένεια πηγαίνει κοντά.)

Ορέστης: ... η Ηλέκτρα έβλεπε από την πόρτα κι έτρεμε... (η Ηλέκτρα ανασηκώνεται) ... με πήρε και πήγαμε στο δωμάτιο του πατέρα μας, εκεί που τον σκότωσαν, για να του το πούμε...

Ηλέκτρα: ... έτσι το είχαμε φανταστεί, δηλαδή έτσι νομίζαμε... αλλά δεν έγινε τίποτα τέτοιο... κλείδωσα την πόρτα, έπλυνα τον Ορέστη...

Ορέστης: ... οι άλλοι έξω τρέχανε και φωνάζανε «πάει η σκύλα, πάει η κακούργα...» καταχαρούμενοι...!

Ιφιγένεια: ... ποιοι άλλοι...;

Ηλέκτρα: ... οι φίλοι μας, αυτοί που ήταν με το μέρος μας... σκορπίσανε στους δρόμους, ανάβανε φωτιές, πανηγυρίζανε σαν δαίμονες...!

Ηλέκτρα: ...μια νύχτα εφιάλτης...!

Ορέστης: ... μόλις έφεξε, βγήκαμε κρυφά...! μας είδανε όμως κι αρχίσαν να μας κυνηγάνε να μας πάνε πίσω... κι από τότε δεν σταματάνε...!

1.2.71. Ο δείπνος (Τόμος ΣΤ', σ. 66)

Κασσάνδρα: ... και ύστερα από δέκα χρόνια πόλεμο, όλα όσα ήρθανε να πάρουνε είχαν γίνει στάχτη... όμως όλοι εφοδιαστήκανε μ' ένα απομεινάρι, φτάνει να 'τανε τρωαδίτικο, για να παρασταίνουν τον νικητή... πήρανε το δρόμο του γυρισμού με το κεφάλι κάτω και κουβεντιάζοντας για τη νίκη τους ψιθυριστά σαν να γυρίζανε από κηδεία... από τα πιο πολλά μέρη που περνούσανε, αλλού από φόβο, αλλού από ντροπή, κρύβανε ποιοι είναι... ο Αγαμέμνων σ' όλο το δρόμο έμενε ολομόναχος και αμίλητος... τις νύχτες ξυπνούσε τους φύλακες με τις φωνές του... τον ρωτούσανε τι τρέχει και απαντούσε «είδα στον ύπνο μου ότι ξαναπηγαίνουμε στην Τροία»... του λέγανε «ησύχασε, γυρίζουμε στις Μυκήνες»... κοίταζε τα άστρα και ακόμα πιο τρομαγμένος ψέλλιζε «από τον ίδιο δρόμο...;» ... μόνο άμα έφτασε στο Άργος, ζώηρεψε λίγο, τόσο όσο χρειαζόταν για να φορέσει την καλή του στολή... ένα τίποτα σκότωσε η γυναίκα του στην κάμαρά του... νεκρός από όλα και για όλα και εκεί στα σύνορα στόλισε ο ίδιος τα λείψανά του...

1.2.72. Πάροδος Θηβών (Τόμος ΣΤ΄, σ. 75-76)

Γυναίκα: ... α δεν ήσουνα, δε θα πρόκοβες να πας να πεις χαρτί και καλαμάρι όσα είδες...!

Φύλακας: ... πρώτον και κύριον δεν είπα «πάω εγώ»...

Γυναίκα: ... εσύ όμως πήγες, δεν πήγε άλλος...!

Φύλακας: ... κανένας δεν ήτανε τόσο παλαβός για να πει «παιδιά, αφήστε, το αναλαμβάνω εγώ»... ο καθένας κοίταζε πώς να τη σκαπουλάρει... κι αυτόν που πήγε να το σκάσει τονε φέρανε πίσω με τις κλωτσιές...! γι' αυτό είπαμε, άλλη λύση δεν υπάρχει, θα τραβήξουμε κλήρο...

Γυναίκα: ... κι η ιδέα για κλήρο ποιανού ήτανε...;

Φύλακας: ... τι σημασία έχει, αυτό ήτανε το σωστό, συμφωνήσανε όλοι...

Γυναίκα: ... ποιανού ήταν ιδέα...;

Φύλακας: ... δική μου...

Γυναίκα: ... το 'ξερα!!!

Φύλακας: ... μπράβο σου...

Γυναίκα: ... εσένα, μπράβο σου...!

Φύλακας: ... γιατί, τι στραβό βλέπεις...; Θα 'βρισκες εσύ άλλη λύση...; για λέγε εσύ η έξυπνη να δούμε τι θα 'κανες εσύ...! άντε λοιπόν, μίλα... τι την έκανες τώρα την φαρμακόγλωσσά σου, την κατάπιες...;

[...]

Γυναίκα: ... πόσες φορές βάλατε στον κλήρο, πότε κατσίκι, πότε γουρουνόπουλο...; δέκα, είκοσι...; κέρδισες ποτέ...; ποτέ σου...! και τώρα που ήτανε για το ποιος θα πάει να πει του Κρέοντα ότι νεκροστολίσανε τον προδότη, σου 'φεξε η τύχη...!

1.2.73. Πάροδος Θηβών (Τόμος ΣΤ΄, σ. 79-80)

Φύλακας: [...] στο κάτω κάτω εγώ τα γνώριζα από τόσα δα... τον πρώτο καιρό, τότε που έκανα σκοπιά στα παλάτια, εκείνα παίζανε όλα μαζί στον κήπο, η Αντιγόνη, η Ισμήνη, ο Ετεοκλής, ο Πολυνίκης, ο Αίμονας... βέβαια...! τα πρόσεχα να μη σκαρφαλώνουνε στα δέντρα και πέσουνε, να μη βουτήξουνε σε καμιά στέρνα και βραχούνε και κρυολογήσουνε... ήτανε ζωηρά παιδιά, πολύ ζωηρά...! άμα έβγαζα το ψωμί μου να κολατσίσω, μαζεύοντανε όλα γύρω μου και κοιτάζανε... ρωτούσανε «τι είν' αυτό που τρως...» «ψωμί» τους έλεγα, «τόσο μαύρο; εμείς δεν έχουμε τέτοιο», λέγανε, «μόνο άσπρο έχουμε» και μου ζητούσανε να τους δώσω...

Κόρη: ... (συγκινημένη)... τους άρεσε...;

Φύλακας: ... πολύ... μου παίρνανε και ελιές και κρομμύδι... ουκ ολίγες φορές μου το τρώγανε όλο... εκείνα είχανε του πουλιού το γάλα, εμένα αφήνανε νηστικό...! ώσπου μια μέρα τα είδε ο επιστάτης, βάζει τις φωνές «Ντροπή, τι κάνετε εκεί, φτύστε το αμέσως»

«όχι, δεν το φτύνω» είπε η Αντιγόνη και κάμανε όλα το ίδιο... χιμάει ο επιστάτης απάνω μου «τόρα θα δεις τι θα πάθεις» μου λέει και μου κοπανά δύο γροθιές στην κοιλιά...! ευτυχώς τον είδε η Ευρυδίκη απ' το παράθυρο και του φώναξε «αφήστε τον άνθρωπο ήσυχο, τι φταίει αυτός...;» ένεκα τούτου όμως με μεταθέσανε σε άλλη σκοπιά... κι απ' τη μια σκοπιά στην άλλη με φέρανε στην τελευταία και μοιραία...! [...]

1.2.74. Πάροδος Θηβών (Τόμος ΣΤ', σ. 80-81)

Φύλακας: [...] ούτε στον χειρότερο εχθρό μου δεν το εύχομαι να... όσο ξεμάκρainer απ' τη σκοπιά, θα κόντευε πια μεσημέρι, όσο ξεμάκρainer όλο και πιο έρημος και μόνος στο δρόμο για τη Θήβα... και να κάνει μια ζέστη που δεν τη θυμάμαι άλλοτε, ένας ήλιος θεόρατος, ένα φως αλύπητο, μια άπνοια που να μη σαλεύει ούτε φύλλο... και ψυχή...! ούτε στο δρόμο, ούτε στα χωράφια, ούτε στη λίμνη... σ' όλο τον κάμπο το μόνο πράμα που σάλευε ήμουνα 'γω... ποτέ στη ζωή μου δεν φοβήθηκα έτσι...! και δωσ' του να σκέφτομαι συνέχεια σ' όλο το δρόμο, «Κύριε και Θεέ, τι γίνεται δω...; ο Οιδίπους...» (σαν να αλλάζει αυτά που θέλει να πει) ...τα 'χεις ακούσει αυτά... δηλαδή για να μη σου πολυλογώ, φεύγει ο Οιδίπους, έρχεται ο Κρέοντας, ύστερα ο ένας γιος του Οιδίποδα φέρνει ξένο στρατό να ρίξει τον αδερφό του και τον Κρέοντα... τα δυο αδέρφια αλληλοσκοτώνονται... η Αντιγόνη παρακούει τις διαταγές και θάβει αυτόν που είπαμε προδότη...! φοβερά πράματα...! όμως αυτοί όλοι είναι μεγάλοι, μεγάλες δουλειές, μεγάλες φουρτούνες... αλλά εγώ που δεν έχω δεύτερο βρακί, που μ' έχουνε σκόνη των παπουτσιών τους, εγώ γιατί στα ξαφνικά να γίνω ρόδα στη μηχανή της κατάρας τους...! και να το σκάσω σκέφτηκα, και άλλα διάφορα... ε, και...; μπρος φωτιά, πίσω ρέμα...! είναι όμως και κάτι άλλο... μπορεί και το πιο σοβαρό... αυτό δεν το 'πα στη μάνα σου αυτή δεν καταλαβαίνει, σε σένα όμως θα το πω... υπάρχει ένας φόβος που δεν ξέρεις από που έρχεται και που σου λέει αυστηρά «μείνε στ' αυλάκι που σε βάλανε να τρέχεις και μη κοιτάς αλλού, αυτά δεν είναι πράματα του χεριού σου...! ούτε αυτοί που νομίζουν πως είναι δικά τους δεν μπορούν να τ' αλλάξουνε, ποιος είσαι συ που σου περνά τέτοιο πράμ' απ' το νου...;»

Κόρη: ... τ' άκουσες αυτά...;

Φύλακας: ... τι όρκο θες να σου κάνω...;

Κόρη: ... δε χρειάζεται...

Φύλακας: ... δε θυμάμαι ακριβώς σε ποιο σημείο του δρόμου τ' άκουσα, αλλά τ' άκουσα...!

Κόρη: ... κι ύστερα...;

Φύλακας: ... (της κάνει νόημα να κοιτάξει προς το σπίτι όπου έχει εμφανιστεί η Γυναίκα του) ...κρυφακούει...

Κόρη: ... κι ύστερα...;

Φύλακας: ... υπολόγιζα ότι θα 'λεγα για την ταφή σε κανένα αξιωματικό και θα τέλειωνα, όμως αυτοί με πήρανε σηκωτό και με πήγανε στον ίδιο τον Κρέοντα...

[...]

Κόρη: ... και σίγουρα θα χάρηκε το χτήνος άμα τ' άκουσε...

Φύλακας: ... αυτά είναι ψέματα...

Κόρη: ... έτσι λέει ο κόσμος...!

Φύλακας: ... εγώ ήμουνά μπροστά, δεν ήταν ο κόσμος...! και μάλιστα α θες τη δικιά μου εντύπωση, ήτανε σαν του 'φυγε η γη απ' τα πόδια, γιατί είδα που στηρίχτηκε για να μην πέσει...

Κόρη: ... άλλα λένε οι άλλοι...

Φύλακας: ... κι εσύ ποιόνε πιστεύεις, τους άλλους ή τον πατέρα σου...;

1.2.75. Πάρδος Θηβών (Τόμος ΣΤ', σ. 83-88)

Θεράπων: ... (ερεθισμένος) ... εδώ, ορίστε, απαντήστε μου, σας ρωτώ...! μου φέρανε ένα μωρό να το σφάξω και δεν το 'σφαξα...! είναι κατηγορία αυτό...; απαντάτε μου ένας ένας... (στη Γυναίκα) ... εσύ θα το 'σφαζες...;

Γυναίκα: ... εγώ είμαι γυναίκα...

Θεράπων: ... (στον Φύλακα) ... εσύ...!

Φύλακας: ... τα 'χουμε πει εμείς...

Γυναίκα: ... όχι δε θα το 'σφαξα, αλλά δε θα φρόντιζα και να ζήσει, δε θα το 'δυνα χέρι χέρι σ' έναν άλλο να το μεγαλώσει...

Φύλακας: ... ξένος ήτανε...!

[...]

Κόρη: ... τι έχεις κάμει, τι μου κρύβετε...;

Θεράπων: ... (στον Φύλακα)... τι λέει...;

Κόρη: ... (ξεφεύγει απ' τον πατέρα της και πάει στον Θεράποντα) γι' αυτό το μωρό θέλω να μου πεις...

Θεράπων: ... δε μου πήγαινε η καρδιά...

Κόρη: ... που το βρήκες εσύ...;

Θεράπων: ... μου το φέρανε...

Κόρη: ... ποιος...;

Θεράπων: ... δε θυμάμαι...

Κόρη: ... θυμάσαι...!

Θεράπων: ... (στον Φύλακα) να της πω...;

Φύλακας: ... (με βαριά καρδιά)... πες της...

Θεράπων: ... η Ιοκάστη μου το 'φερε...

Κόρη: ... πότε...;

Θεράπων: ... είναι πολλά χρόνια...

Κόρη: ... που σου το 'φερε...;

Θεράπων: ... απάνω στα μαντριά, στον Κιθαιρώνα... το χειμώνα ο ήλιος πέφτει νωρίς κι εγώ είχα κιόλας ανάψει φωτιά να ζεστάνω το φαϊ...

Κόρη: ... μονάχος ήσουνα...

Θεράπων: ... μονάχος ήμουνα... οι άλλοι βοσκοί ήτανε στα χειμαδιά... τότε αρχίζει να γαβγίζει ο σκύλος και ανοίγω την πόρτα να δω τι τρέχει... βλέπω εκεί κάτω στις γούρνες, κάτι γυναίκες... δε φαινόντανε καθαρά, είχε σκοτεινιάσει... (στον Φύλακα)... πόσες γυναίκες ήτανε...;

Φύλακας: ... τρεις μου είχες πει...

Θεράπων: ... ρωτάω φωναχτά τι γυρεύουνε τέτοια ώρα στο βουνό, χάσανε το δρόμο τους...; και τότε μία απάντησε ότι εμένα γυρεύουνε... «αν είναι τους λέω...

Φύλακας: ... κάτι ξέχασες, στην αρχή φοβήθηκες...

Θεράπων: ... φοβήθηκα, το βουνό τη νύχτα είναι γεμάτο... όμως άκουσα κλάματα μωρού, μια φωνή κοριτσιού που το ησύχαζε... (στον Φύλακα)... τότε τους είπα «ελάτε...»

Φύλακας: ... τότε...

Θεράπων: ... ήρθε μόνο η μία και μου λέει πως ήτανε παραμάνα και πως θήλαζε κι αυτή το μωρό γιατί η Ιοκάστη ήταν ακόμα μικρή και λιανή και δεν είχε πολύ γάλα... ύστερα, μεγάλη η χάρη του μου είπε για το χρησμό...! «και τι θέτε από μένα...;» ... «εσένα διάλεξε ο Λάιος, κι η Ιοκάστη συμφώνησε... στα κρυφά γίνονται όλα και πρέπει να μείνουνε κρυφά... εσένα σου 'χουν κι δυο εμπιστοσύνη...!»

Κόρη: ...γιατί σου 'χαν εμπιστοσύνη...;

Θεράπων: ... γιατί και ο πατέρας μου ήτανε υπηρέτης του πατέρα του, με τον Λάιο πάλι γνωριζόμαστε από νέοι, και πάντα είχε ένα καλό λόγο να μου πει, με εκτιμούσε πολύ...

Φύλακας: ... είχαμε πολύ καλό όνομα...

Κόρη: ... ύστερα...;

Φύλακας: ... έφυγε η παραμάνα κι ήρθε η Ιοκάστη...

Θεράπων: ... ναι... έφυγε η παραμάνα και ήρθε η Ιοκάστη... κάθισε κοντά στη φωτιά και του 'δωσε να βυζάξει...

Φύλακας: ... σαν για να το αποχαιρετήσει, πες το κι αυτό...

Θεράπων: ... κι αυτή με εκτιμούσε πολύ, ήτανε πολύ ευγενικά ψυχή... εμένα με πήρανε τα κλάματα... κι άμα τέλειωσε το βύζαγμα, το ακούμπησε πάνω στις προβιές που είχα για στρώμα, το φίλησε και γύρισε και μου ξανάπε «σε σένα έχουμε εμπιστοσύνη»... έμεινα επί ώρες μονάχος με το μωρό και το κοίταζα και δε μ' έπαιρνε ύπνος, και μπορεί να 'τανε μεσάνυχτα πια άμα πήγα και ξάπλωσα...

Φύλακας: ... όχι...! πήγανε πρώτα ο σκύλος και η κατσικά και ξαπλώσανε πλάι στο μωρό, μην τα ξεχνάς, έχουν σημασία αυτά, κι ύστερα πήγες εσύ...

Θεράπων: ... τα ζώα ξέρουνε πιο πολλά απ' τον άνθρωπο...! γι' αυτό άμα ξύπνησα το πρωί, άρχισα να σκέφτομαι τι σημαίνει ότι διαλέξανε εμένα...; ότι μου 'χουνε εμπιστοσύνη...; εμένα με έχουνε για άκακο, για πονόψυχο άνθρωπο... άρα μπορεί να σημαίνει και τα δύο...! και να μην τ' αφήσω να ζήσει, αλλά και να το αφήσω να ζήσει...!

το τσίζα όπως όπως με γάλα της κασίικας ώσπου την παράλληλη μέρα ήρθε περαστικός ένας βοσκός από την Κόρινθο, φίλος μου, πολύ καλός άνθρωπος... του λέω βρήκα ένα παρατημένο μωρό, θα το άφησε καμιά που το ‘κανε κρυφά, έλα να το δεις... και τότε...

Φύλακας: ... (στην Κόρη)... πρόσεξέ το αυτό...

Θεράπων: ... ποιο...;

Φύλακας: ... τίποτα, συνέχισε...

Θεράπων: ... μου ζητά να του το δώσω να το πάει σ’ ένα δικό του, άτεκνο, που θα το θέλει σαν να ‘ναι δώρο Θεού...

Φύλακας: ... σε παρακαλούσε να του το δώσεις, αυτό δεν το ‘πες... (στην Κόρη) τον πίεζε...!

Θεράπων: ... είναι κατηγορία αυτό...; σας ρωτώ...!

Γυναίκα: ... κι ότι μπορεί να πήγες κόντρα στο θέλημα του Θεού, εσένα του θρήσκου, δε σου πέρασε καθόλου απ’ το νου...;

Θεράπων: ... όλα όσα κάνουμε θέλημα Θεού δεν είναι...;

Γυναίκα: ... ούτε ότι μπορεί ο Λάιος να ‘θελε να ξεφορτωθεί την αμαρτία του και να την φορτωθείς εσύ...;

Θεράπων: ... ο Λάιος ήταν ενάρετος άνθρωπος, σεβάστηκε το χρησμό...! εγώ γιατί να μη σεβαστώ το Λάιο...; δεν είμ’ ενάρετος κι εγώ...;

Γυναίκα: ... και τι καλό βγήκε...;

Θεράπων: ... δε μεγάλωσε, δεν έγινε μέγας και τρανός...; δεν έκανε τόσα καλά στη Θήβα...;

Κόρη: ... παππού, εμένα μίλα...

Γυναίκα: ... μάταιος κόπος...

Θεράπων: ... είναι κατηγορία αυτό...;

Κόρη: ... δηλαδή... εσύ είσαι κείνος που ύστερα μαρτύ...

Θεράπων: ... ψέματα...! εγώ ούτε μαρτύρησα, ούτε πρόδωσα κανένα...! εκείνος ο άλλος, ο καταραμένος φταίει...

Κόρη: ... ποιος άλλος...;

Θεράπων: ... ο άλλος που τότε βάλανε να με ρωτάει όλη μέρα «εσύ δε μου ‘δωσες εκείνο το παιδί...; ομολόγησε, εσύ δε μου το ‘δωσες στον Κιθαιρώνα...;»

Φύλακας: ... αφήστε τον, μην τον βασανίζετε, δε βλέπετε ότι...

Θεράπων: ... αλλιώς εγώ γιατί να κάνω κακό του Οιδίποδα... εγώ δεν τον έδωσα για να ζήσει...; τον αγαπούσα σαν να τότε γέννησα ‘γω, τότε καμάρωνα...! γιατί να πάω με τους εχθρούς του...;

Κόρη: ... μπορεί άμα έμαθες ότι σκότωσε τον πατέρα του...

Θεράπων: ... ψέματα...! πανουργίες του Κρέοντα και της παρέας του...! αυτοί σκότωσαν το Λάιο...! όχι ο Οιδίπους! και ούτ’ έκανε παιδιά με την Ιοκάστη ο Οιδίπους, με άλλη τα ‘κανε, η Ιοκάστη δε γεννούσε πια...!

Κόρη: ... και τότε γιατί είχανε τέτοιο τέλος...;

Θεράπων: ... ποιος τα λέει αυτά...; μια χαρά είναι...! η Ιοκάστη πήγε στη Σκύρο (στον Φύλακα) στην αδερφή της δεν πήγε...;

Φύλακας: ... στην αδερφή της... (νιώθει στενάχωρα)...

Θεράπων: ... από κει κατάγεται...! κι ο Οιδίπους είπε στη Βουλή «είστε πανούργοι κι αχάριστοι εσείς οι Θηβαίοι...!» και ξαναγύρισε στην Κόρινθο...! άδικο είχε...;

(Ακολουθεί σιωπή, ο Φύλακας σηκώνεται...)

Γυναίκα: ... γι' αυτό έκανα τόσο καβγά...; για να ξαναπείτε αυτά τα παραμύθια...;

Φύλακας: ... (στη Κόρη)... άμα δε θα 'ναι μπροστά ο γέρος θα σου εξηγήσω...

Κόρη: ... δε χρειάζεται, το χειρότερο το κατάλαβα...! (σιωπή)... εκτός α θες να χάσω κι όλα τ' άλλα έτσι όπως τα λέτε...!

Φύλακας: ... όχι...! ένα πράμα μονάχα θέλω από σένα, λυπήσου τον μια στάλα, δυο μέρες τότε δέρνηανε αλύπητα, αν είχες δει σε τι χάλι τότε βρήκαμε, θα 'κλαιγες ακόμα...! «προδότης!»... άκου προδότης αυτό το αρνί του Θεού...! απ' του χάρου τα δόντια τότε γλίτωσα, επί ένα χρόνο άλλα του 'λεγες, άλλα σου 'λεγε, είδα κι έπαθα να τότε συνεφέρω... (είναι έτοιμος να κλάψει)

1.2.76. Στη χώρα Ίψεν (Τόμος ΣΤ', σ. 96)

Μάντερς: ... εσείς γιατί τα παρατήσατε...;

Νυχτοφύλακας: ... αμ' δεν τα παράτησα εγώ... είδα κι απόειδα ότι σαν ηθοποιός θα λέω συνέχεια πέντε λόγια και το γύρισα σε υποβολέας... έκανα δεκατρία χρόνια υποβολέας... αλλά με πείραξε... ψυχολογικά... δεν ήμουν και μόνιμος, μπορεί να με απολύανε...! μια λοιπόν και προσλαμβάνανε μόνιμους νυχτοφύλακες, και για να μη βρεθώ ολωσδιόλου έξω απ' το θέατρο, πήρα την απόφαση: νυχτοφύλακας...; νυχτοφύλακας...! δεν θα την άντεχα τέτοια έξωση, θα αρρώσταινα...

1.2.77. Στη χώρα Ίψεν (Τόμος ΣΤ', σ. 99-101)

Νυχτοφύλακας: ... μπορώ να σας κάνω μια αδιάκριτη ερώτηση...;

Μάντερς: ... να την ακούσω...

Νυχτοφύλακας: ... τι είχε προηγηθεί ανάμεσα σε σας και την κυρία Άλβινγκ...;

Μάντερς: ... (κάποια σιωπή) ... σωστή παρατήρηση...! ναι, αλλά δε φαίνεστε κουτός...! δεν το μαντεύετε τι μπορεί να είχε προηγηθεί...;

Νυχτοφύλακας: ... μαντεύω, κύριε πάστορ, όμως άλλο τι μαντεύω και άλλο το...

[...]

Μάντερς: ... ακούστε λοιπόν... η Έλενα Σόρενσεν, η κατόπιν κυρία Σίγκουρτ Άλβινγκ ήταν ένα αξιολάτρευτο πλάσμα... ωραία, ευαίσθητη, αέρινη...

Νυχτοφύλακας: ... α, το πιστεύω, αφού ακόμα και τώρα...!

Μάντερς: ... φανταστείτε την δεκαοκτώ, δεκαεννιά χρονών...

Νυχτοφύλακας: ... μπαα...! γνωρίζοσασταν από τόσο μικροί...;

Μάντερς: ... από παιδιά... παίζαμε μαζί, ο Σίγκουρτ Άλβινγκ, εκείνη, εγώ... μεγαλώνοντας χωρίσαμε κάποια χρόνια λόγω των σπουδών μας... η Έλενα πήγε στη Χριστιάνια σε σχολείο για κορίτσια, ο Σίγκουρτ στη Στρατιωτική Σχολή, εγώ στη Θεολογική... όταν γυρίσαμε στο Ρόζενβολντ, νεαροί πια, η Έλενα κοπέλα της παντρειάς,

δε βλέπομασταν συχνά όπως άλλοτε και ποτέ μόνοι... εκτός αν συναντιόμασταν τυχαία, ή, δήθεν τυχαία...

Νυχτοφύλακας: ... ή, δήθεν τυχαία...! ενδιαφέρον αυτό, κύριε πάστορ...

Μάντερς: ... εγώ φυσικά σαν κληρικός στα πρώτα του βήματα, και πρέπει να το ομολογήσω υπερήφανος για το σχήμα μου, έπρεπε να προσέχω όσο μπορούσα τις παλιές φιλίες μου με τις κοπέλες και ιδιαίτερα με την Έλενα...

(Η Έλενα με ομπρελίνο κι ένα μάτσο ανθισμένα σπάρτα έρχεται στη σκηνή... στέκει και καταστρώνει την τυχαία συνάντηση με τον νεαρό Ούλαφ Μάντερς που εμφανίζεται σε λίγο.)

[...]

(... Μπαίνει ο νεαρός Μάντερς... γίνεται η τυχαία συνάντηση... η Έλενα κάθεται στο χαλί της σκηνής – σε χορτάρι άλσους υποτίθεται... πιάνει το χέρι του νεαρού και τον πείθει να καθίσει κι αυτός κάτω... ταυτόχρονα ο ηλικιωμένος Μάντερς συνεχίζει την αφήγησή του.)

Μάντερς: ... πάντως αυτή η δήθεν τυχαία συνάντηση που βλέπετε δεν ήταν καθόλου τυχαία... υποτίθεται ότι περνούσε απ' το πάρκο που είναι η εκκλησία και το πρεσβυτέριο, με είδε να έρχομαι και σταμάτησε να πει τα νέα...

1.2.78. Στη χώρα Ίψεν (Τόμος ΣΤ΄, σ. 110)

Μάντερς: ... πότε μου ήρθε να γίνω πάστορας... αυτό δε λέγαμε...; εσάς πότε σας ήρθε να γίνετε ηθοποιός και γιατί...; για ψάξτε το...! Θα βρείτε πως δε είναι ένας λόγος που μας φέρνει σ' αυτόν ή σ' εκείνον το δρόμο... το πρώτο παιδικό μου όνειρο ήταν να γίνω σιδηροδρομικός σταθμάρχης... ύστερα πλοίαρχος στα καράβια για τη Δανία... μετά με τράβηξε η εκκλησία, για την ακρίβεια το κήρυγμα της Κυριακής, το όργανο – παίζω πολύ καλά το όργανο, μου το 'λεγε και η κυρία Άλβινγκ... κι η ηχώ στους θόλους, οι πολύχρωμες εικόνες στα βιτρώ των παραθύρων... είχαμε εκείνα τα χρόνια έναν εξαιρετο πάστορα, έναν συναρπαστικό ομιλητή... όταν ανέβαινε στον άμβωνα κι άρχιζε το κήρυγμα του ήταν τέτοια η προσήλωση όλων, άλλαζαν όψη... είχε και την κατάλληλη φωνή, γέμιζε η εκκλησία...! και παρ' όλο που ήταν αυστηρός σαν Εβραίος προφήτης, ρουφούσαν το κήρυγμα του, τον υπάκουαν, έκαναν ό,τι τους έλεγε...

Νυχτοφύλακας: ... ήταν παντρεμένος...;

Μάντερς: ... χήρος... μετά το κήρυγμα έδινε σήμα για τους ύμνους που ψέλναμε όλοι μαζί... ήμουνα και στη χορωδία μαζί με την Έλενα... ήταν οι πιο παραμυθένιες ώρες της ζωής μου, ένιωθα σε παράδεισο... ακόμα και τώρα ψέλνω καλά...

Νυχτοφύλακας: ... κι εγώ τραγουδώ λιγάκι...

Μάντερς: ... από την άλλη μεριά, η οικογένειά μου – ο πατέρας μου ήταν δερματέμπορος – δεν άνηκε στις αμελητέες ταξικά, αλλά ούτε στις υπολογίσιμες... αντίθετα με μένα οι παιδικοί μου φίλοι, όπως ο Άλβινγκ, ήταν οικογένειες με παλαιό και μεγάλο όνομα...

αυτοί και τίποτα να μην πετύχαιναν στη ζωή τους, γιατί να στεναχωρηθούν...; τους έφθανε το όνομα και η πατρική περιουσία για να είναι μεγάλοι και τρανοί...! δεν σας κρύβω ότι έπαιξε κι αυτό το ρόλο του, ότι ήταν μία ανισότης που με βοήθησε... και το θεωρώ θείο δώρο ότι μέσω της εκκλησίας βρήκα το δρόμο να αναπτύξω τις νεανικές φιλοδοξίες και ικανότητες μου...!

Νυχτοφύλακας: ... καταλαβαίνω...

Μάντερς: ... φυσικά, θαύματα δε γίνονται...! όποια ανώτερη απόφαση και να πάρεις, ως ένα σημείο μπορείς να χτυπάς τη γροθιά στο μαχαίρι... δεν παύεις να είσαι άνθρωπος, πνίγεις και ξαναπνίγεις τις προσωπικές σου αδυναμίες αλλ' αυτές είναι εφτάψυχες...! και ξέρετε γιατί...; γιατί έρχονται οι αδυναμίες των άλλων να αφυπνίσουν τις δικές σου...! ουαί και αλίμονο αν εκείνη τη νύχτα δεν κατάφερα να τις καταπνίξω...! λυπηθήκατε πολύ...

1.2.79. Στη χώρα Ίψεν (Τόμος ΣΤ', σ. 111-112)

Νυχτοφύλακας: ... για ποια νύχτα μιλάτε, κύριε πάστορ...;

Μάντερς: ... μία ήταν η νύχτα...!

Νυχτοφύλακας: ... εννοείτε εκείνη που ήρθε...

Μάντερς: ... εκείνην που ήρθε, μάλιστα...! προηγουμένως λυπηθήκατε πολύ για την Έλενα...

Νυχτοφύλακας: ... και για τους δυο σας...

Μάντερς: ... κυρίως για κείνην, αφήστε τα αυτά, ήτανε φως φανερό, πήρατε το μέρος της...! εν πάση περιπτώσει θα μάθετε ακόμα πολλά, αρκεί να 'χετε υπομονή και να προσέχετε περισσότερο εις βάθος...!

Νυχτοφύλακας: ... μα αυτό κάνω...

Μάντερς: ... δεν έλεγε ότι την αιφνιδίασε η πρόταση των Άλβινγκ...; πόσο πολύ δίσταζε ν' αποφασίσει...; δε σας φάνηκε καταπληγωμένη απ' τη στάση μου...; κι όμως την επόμενη Κυριακή στο σπίτι των Άλβινγκ – όπου όντως με κάλεσαν και εμένα, και όπως είχα προβλέψει έπαιζα συνέχεια πιάνο για να χορεύουν – ανήγγειλαν τους αρραβώνες τους... μετά δύο βδομάδες αντήλλαξαν δαχτυλίδια – εγώ τους ευλόγησα και διάβασα κι ένα εορταστικό έμμετρο κείμενο που είχα γράψει – και μετά από τέσσερις μήνες έγινε και ο γάμος... τέτοια ταχύτης και λαχτάρα και αμνησία... δεν διαμαρτύρομαι, προσέξτε...! τα αναφέρω απλώς σαν στοιχεία για την ιστορία... η τελετή του γάμου, μεγαλοπρεπέστατη φυσικά, έγινε στον καθεδρικό ναό της Χριστιάνιας, το γαμήλιο ταξίδι την Ιταλία, έφθασαν μέχρι το Κάπρι... να μην ξεχάσω και μια λεπτομέρεια...: εμένα ξέχασαν να με καλέσουν... όταν γύρισαν... η Έλενα μου εξήγησε ότι οι θείες της, που είχαν αναλάβει τις προσκλήσεις, έκαμαν πολλές τέτοιες γκάφες...

Νυχτοφύλακας: ... σας πείραξε πολύ...;

Μάντερς: ... ναι, με πείραξε... παρ' όλο που δεν ξέρω αν θα πήγαινα... είχαν καλέσει, μόνο απ' την Χριστιάνια, κάπου τετρακόσια άτομα... ποιος θα σκοτιζόταν αν ήμουν ή όχι εκεί ήταν και τα έξοδα... [...]

1.2.80. Στη χώρα Ίψεν (Τόμος ΣΤ΄, σ. 112)⁴⁰⁷

Μάντερς: [...] και ακούστε τώρα για κείνη τη νύχτα, τη νύχτα που η κυρία Άλβινγκ ισχυρίζεται ότι εγκλημάτησα...! επειδή το ‘σκάσε απ’ τον άντρα της, ήρθε σπίτι μου χωρίς να ειδοποιήσει, παραμιλούσε «είμαι δική σου, είμαι δική σου»... και ο Θεός μου ‘δωσε τη δύναμη να την πείσω να γυρίσει στον άντρα της...! ήταν ποτέ δυνατόν να γίνω συνεργός και ζευγαράκι σ’ αυτήν την επιπολαιότητα...; και έστω, τότε ήτανε νέα, ανώριμη – το είδατε κι εσείς ήταν ευμετάβλητη, τη μια βδομάδα έκαν’ έτσι, την άλλη αλλιώς – επιτρέπεται όμως ακόμα και τώρα σ’ αυτήν την ηλικία να μου ζητά το λόγο...; και να την ακούνε πλατεία, εξώστης, παραεξώστης και να την θεωρούν θύμα μου...; λοιπόν, για να βάλουμε τα πράγματα στην θέση τους άπαξ δια παντός, ιδού τι συνέβη... είναι ζήτημα αν είχε περάσει ενάμισης χρόνος απ’ την ημέρα του γάμου τους... ήταν Σάββατο, νύχτα περασμένες οι εννέα, και έγραφα το κήρυγμα της Κυριακής... πέτυχε και την ώρα όπως βλέπετε...

(Ο νεαρός Μάντερς έρχεται στη σκηνή κοιτάζοντας προς την πόρτα όπου κάποιος χτυπά ξανά και ξανά... ανήσυχος πηγαίνει, ανοίγει... εισβάλλει η Έλενα... δείχνει αναστατωμένη, ταλαιπωρημένη... ο Ούλαφ σασιτισμένος, ανήσυχος, στέκει στην πόρτα και κοιτάζει μια την Έλενα, μια προς τα έξω.)

Μάντερς: ... νόμιζα πως βλέπω όνειρο... τι γύρευε τέτοια ώρα εδώ... έξω φυσούσε ένας διαβολεμένος αέρας... η Έλενα έδειχνε πονεμένη, φοβισμένη, αγριεμένη...

Έλενα: ... γιατί στέκεις στην πόρτα...;

Μάντερς: ... ποιος άλλος είν’ έξω...;

[...]

1.2.81. Στη χώρα Ίψεν (Τόμος ΣΤ΄, σ. 121-122)

Μάντερς: ... θα σας μαρτυρήσω κάτι που μόνο ο Θεός το ξέρει... και σας το φανερώνω μόνο και μόνο για να βεβαιωθείτε πόσο ειλικρινής είμαι μαζί σας... όταν παντρεύτηκαν, έκλαψα... και το χειρότερο – όχι πως ήθελα το κακό τους – όμως βαθιά μέσα μου δεν ένιωθα ότι ήθελα να ευτυχίσουν...

Ούλαφ: ... ύστερα έκαψα όλα μας τα ενθύμια, κάποια γράμματα απ’ τον καιρό που ήταν σχολείο στη Χριστιάνια και όλα τα ποιήματα που της είχα γράψει... μάζεψα τη στάχτη και τη φύλαξα σ’ ένα μεταλλικό κουτί για μπισκότα...

Μάντερς: ... υπάρχει ακόμα σε κάποιο συρτάρι...

[...]

Ούλαφ: ... σημειωτέον ότι ειδικά απ’ τον γάμο της κι έπειτα απομονώθηκα κι αφοσιώθηκα στην δουλειά μου, τα κηρύγματά μου ενθουσίασαν, έγραψα και μελοποίησα νέους ύμνους... ο κόσμος άρχισε να με υπολογίζει, ο επίσκοπος πληροφορήθηκε το πρόγραμμα

⁴⁰⁷ Πρόκειται για Αφήγηση Ανάμνησης που εκφέρεται ως Δραματοποιημένη Αφήγηση (2.6.8.) και η οποία περιέχει την Μεταφορά Εμπειρίας 1.10.54., η οποία εντάσσεται και στις Θαμιστικές Αφηγήσεις (1.6.7.).

φιλανθρωπικών εξορμήσεων που ετοίμαζα και ζήτησα να με γνωρίσει... η εφημερίδα «Ιερός Δεκάλογος» του Στάβανγκερ μου παρήγγειλε μια σειρά άρθρα... όλες οι καλές οικογένειες του Ρόζενβολντ με ήθελαν στο κυριακάτικο τους τραπέζι... είχα κιόλας ένα όνομα...

Μάντερς: ... πληρωμένο με τη θυσία του ανδρικού μου σώματος και της νεανικής μου καρδιάς...![...]

1.2.82. Στη χώρα Ίψεν (Τόμος ΣΤ΄, σ. 122-123)

(Ο Ούλαφ αποσύρεται σε μιαν άκρη και παρακολουθεί.)

Μάντερς: ... είχα λάβει ένα γράμμα της με το οποίο με παρακαλούσε να συναντηθούμε και να συζητήσουμε ένα ενδιαφέρον ζήτημα... της απάντησα πως είμαι στη διάθεσή της... παρέλειψα να πω ότι ο καημένος ο Άλβινγκ είχε πεθάνει οκτώ χρόνια νωρίτερα από κίρρωση του ήπατος – εγώ τον κήδεψα... χαιρόμουν που θα την έβλεπα παρ’ όλο που ήταν υψίστη αφέλεια να νομίζω ότι η ηλικιωμένη κυρία Άλβινγκ ήταν ακίνδυνη πια... σημειωτέον ότι μετά από κείνη τη φοβερή νύχτα οι σχέσεις μας ήταν εντελώς τυπικές... βλεπόμασταν σπάνια και ποτέ μόνοι... επίστευα ότι είχαμε πια και οι δύο – και κυρίως εκείνη – από δύο παλιοί γνώριμοι... και μάλιστα χωρίς να το καταλάβω πώς ακριβώς άρχισε, εδώ και χρόνια, της μιλούσα στον πληθυντικό... και το ίδιο έκανε κι εκείνη... επίστευα επίσης ότι όπως εγώ έτσι κι εκείνη θα θεωρούσε τον πληθυντικό μια σωτήρια ψυχρότητα, μια απόσταση ασφαλείας... και είχα κάθε λόγο να το πιστεύω γιατί επί είκοσι χρόνια κανείς δεν είπε στον άλλον «θυμάσαι αυτό, θυμάσαι εκείνο» - πράγμα το οποίο έτρεμα... τίποτα...! το παραμικρό...! σαν να είχαμε πάθει αμνησία... κι όμως σ’ αυτή τη συνάντηση είχα να κάνω πάλι μ’ έναν άλλο άνθρωπο...

(Η ηλικιωμένη Έλενα Άλβινγκ έρχεται στη σκηνή.)

... είχα να έλθω σπίτι της πολλά χρόνια... εκτός απ’ την ίδια τίποτα άλλο δεν είχε αλλάξει...⁴⁰⁸

1.2.83. Στη χώρα Ίψεν (Τόμος ΣΤ΄, σ. 132)

Μάντερς: ... περιττό να σας πω ότι αμέσως μαθεύτηκε ότι ανέλαβα την προεδρία του ιδρύματος... και επί ενάμιση χρόνο όποιος με συναντούσε έπρεπε απαραίτητα να ρωτήσει «πώς πάει το ίδρυμα Άλβινγκ, πότε θα είν’ έτοιμο...;» σωστή καταδίωξη... εν πάση περιπτώσει, σε ενάμιση χρόνο ήταν έτοιμο να λειτουργήσει... ήρθε και ο Όσβαλντ απ’ το Παρίσι για τα εγκαίνια και η κυρία Άλβινγκ ήταν όλο χαρά... έλεγε την παραμονή

⁴⁰⁸ Ακολουθεί η σκηνή της Δραματοποιημένης Αφήγησης. Ολόκληρη η Αφήγηση Ανάμνησης εκτείνεται μέχρι τη σελίδα 131.

των εγκαινίων συναντηθήκαμε για να ρυθμίσουμε κάποιες εκκρεμότητες και για να γευματίσουμε όλοι μαζί... ως εκείνη την ώρα, η πιο σωστά ως την επομένη, όλα πήγαιναν κατ' ευχύν... κάποια ώρα το απόγευμα βρήκα βγήκα να περπατήσω λίγο στο κτήμα τους και εκεί κοντά που αρχίζει το δάσος συνάντησα τον Όσβαλντ... σημειωτέον ότι επειδή έλειπε συνεχώς, ουσιαστικά δεν τον ήξερα... έκτος από τη συζήτηση που είχαμε το μεσημέρι στο σπίτι, και που δεν ήταν και τόσο θερμή, ήταν η δεύτερη φορά που μιλούσαμε...

(Ο Όσβαλντ έρχεται στη σκηνή.)⁴⁰⁹

1.2.84. Στη χώρα Ίψεν (Τόμος ΣΤ', σ. 134-135)⁴¹⁰

Όσβαλντ: ... έχω μονίμως την αίσθηση ότι δεν γνώρισα τους γονείς μου... ότι ουσιαστικά δεν ξέρω ποιοί είναι...

Μάντερς: ... είναι επειδή έλειπες...

Όσβαλντ: ... όχι μόνο γι' αυτό...

Μάντερς: ... για τι άλλο...;

Όσβαλντ: ... για κάτι πιο σοβαρό ακόμη... και δημιουργεί ένα κενό μέσα μου απ' όπου βγαίνει μια άρρωστη θλίψη...

Μάντερς: ...νομίζω πως έχεις ανάγκη να ζήσεις ένα διάστημα κοντά στη μητέρα σου και στο πνεύμα του πατέρα σου...

Όσβαλντ: ... αυτό θα ήθελα κι εγώ, αλλά εκεί είναι και η εμπλοκή... αναγκαστικά πρέπει να μείνω στο ίδιο σπίτι, στο σπίτι μας... ξέρετε τι θυμάμαι πιο πολύ απ' αυτό το σπίτι...; εμένα μικρό να κρυφακούω άγριες φωνές, να κρυφοκοιτάζω απ' τις κλειδαρότρυπες άγρια τραβολογήματα, μια υπηρέτρια να με αρπάζει, να με τρέχει έξω απ' το σπίτι, βρέχει χιονίζει, και να με πηγαίνει περίπατο... αργότερα αυτοί οι περίπατοι γίνανε σχολείο στην Ελβετία...

Μάντερς: ... απορώ και εξίσταμαι...

Όσβαλντ: ... μπορώ να σας ζητήσω μια χάρη...;

Μάντερς: ... φυσικά... τι χάρη όμως, Όσβαλντ...;

Όσβαλντ: ... να μιλήσουμε για τους γονείς μου...

Μάντερς: ... (σφίγγεται, σωπαίνει...)

1.2.85. Στη χώρα Ίψεν (Τόμος ΣΤ', σ. 134-135)

Μάντερς: ... (έρχεται μπροστά, κοντά στον Νυχτοφύλακα) εδώ θα πρέπει να κάνω μια διακοπή για να σας πω ότι ήμουν γεμάτος κακά προαισθήματα...! το τι προμηνούσαν το ξέρετε... την ίδια την ημέρα των εγκαινίων, από κάποια περίεργη απροσεξία, οι εγκαταστάσεις του

⁴⁰⁹ Ακολουθεί η σκηνή της Δραματοποιημένης Αφήγησης. Ολόκληρη η Αφήγηση Ανάμνησης εκτείνεται μέχρι τη σελίδα 139.

⁴¹⁰ Αφήγηση Ανάμνησης εγκιβωτισμένη στην Δραματοποιημένη Αφήγηση Ανάμνησης: 1.2.83 / 2.6.10.

ιδρύματος έγιναν παρανάλωμα του πυρός... και ήταν και ανασφάλιστο...! και το τρισευρότερο...: ο Όσβαλντ – κάτι είπε λίγο πριν αλλά που να πάει ο νους μου – άρρωστος από βαριάς μορφής, πατρικής, συφιλιτίδας, έφθασε σε κατάσταση φυτού... η ίδια η μητέρα του, η κυρία Άλβινγκ, η Έλενα, αναγκάστηκε... τα ξέρετε, ας μη συνεχίσω... να κακά προαισθήματα, αλλά που να φανταστώ ότι κουβέντιαζα μ' έναν μελλοθάνατο νέο...! [...]

1.2.86. Ο διάλογος (Τόμος ΣΤ', σ. 147)

Δημήτρης: ... κάποτε έπαιζα κι εγώ σκάκι, πολύ καλό σκάκι μάλιστα...!

Άννα: ... κι εγώ είχα ταλέντο για μεγάλη ηθοποιός, για πρωταγωνίστρια...

Δημήτρης: ... στους φοιτητικούς αγώνες ζατρικίου ήρθα πρώτος...

Άννα: ... όταν με είδε ο Κουν στο σχολείο να παίζω την Αντιγόνη, είπε, εσύ, παιδί μου είσαι η νέα Έλλη Λαμπέτη...

Δημήτρης: ... και στο στρατό τα ίδια... επήρα παρτίδες ακόμη από ταγματάρχες και συνταγματάρχες...

Άννα: ... το μαθαίνει η Λαμπέτη και με καλεί αμέσως να με γνωρίσει και να με ακούσει, την παίρνουν τα κλάματα και μου λέει, κοριτσάκι μου, μη μου το κάνεις αυτό, εάν βγεις στο θέατρο, με έσβησες...!

Δημήτρης: ... εάν συνέχιζα, θα κατετρόπωνα και ανώτερους...

1.2.87. Ο διάλογος (Τόμος ΣΤ', σ. 150-151)

Δημήτρης: ... εάν πάψω να καπνίζω, είναι σαν να απαρνιέμαι τις αναμνήσεις μου... μέλλον δε βλέπω να έχω... να μην έχω ούτε παρελθόν...;

Άννα: [...] αντ' αυτού, μετά βίας ανέχεται ο ένας τον άλλον, καθιερώσαμε το «η σιωπή είναι χρυσός» και την περνάμε με το να προσπαθεί καθένας μας να μαντέψει που βόσκει ο άλλος... ωραία ζωή, ε...;

Δημήτρης: ... λόγου χάρη αυτό γιατί να το ξεχάσω...; άσε που και να θέλω δεν μπορώ... είναι σα γκρο πλαν σε έγχρωμη ταινία και με μουσική υπόκρουση που δεν μπορώ να καθορίσω... σκέψου το κοριτσίστικο χεράκι της, απ' τον καρπό και κάτω, με τα νύχια κομμένα σύρριζα να ζουλάει το αποτσιγάρο πάνω στην άσπρη πέτρα... μια άσπρη πέτρα ανάμεσα στα αγριόχορτα, άνοιξη μετά το Πάσχα, γνωριμία στον επιτάφιο, ειδύλλιο μεγάλης Παρασκευής, με άρωμα κεριού και βιολέτας, ω γλυκύ μου έαρ... τι να 'γινε εκείνη η πέτρα, έπρεπε να την είχα πάρει να τη φυλάζω, κάνουμε κάτι σπατάλες στη ζωή μας...

1.2.88. Ο διάλογος (Τόμος ΣΤ', σ. 152-153)

Άννα: ...άσε πια άμα είναι άρρωστος... ή θα γλύφει το θερμόμετρο ή θα βήχει και θα φτύνει σαν σκύλος που του 'κατσε το κόκκαλο στο λαιμό... κι εγώ η ηλίθια να τον χαϊδεύω, να τον ταΐζω, να τον πλένω, να τον ξεβρομίζω με κολόνια... ούτε η μάνα του δεν έχει κάνει όσα κάνω εγώ γι' αυτόν... κι όμως μένω μαζί σου, και τα συνεχίζω, και πιο συντροφικά από άλλοτε... και γιατί αυτή η καταδίκη...; εδώ είναι που σου

στρίβει...! επειδή πίστευα ότι ξαφνικά ερωτεύτηκα έως θανάτου, και ή θα σε παρατούσα και θα 'φευγα με τον άλλον ή θα κατάπινα ένα μπουκάλι χλωρίνη... τα είχα ετοιμάσει όλα, είχα σκεφτεί ως ποια βαλίτσα θα πάρω και τι θα 'βαζα μέσα... την τελευταία στιγμή, όμως, μου 'ρθε η μοιραία βλακεία να αυτοψυχαναληθώ με το ερώτημα: «εάν τύχαινε σ' ένα τρακάρισμα να σκοτωθεί ένας απ' τους δυο σας, ποιος δεν θα ήθελα να είναι...» και ιδού ή επιλογή μου...! μου γυρίζει το κώλο και χαζεύει έξω, ενώ εγώ στον καναπέ επιβεβαιώνω το ότι είμαι μια κότα γεννημένη για σπιτικούς μόνον έρωτες...

1.2.89. Ποιος ήταν ο κύριος...; (Τόμος ΣΤ', σ. 161)

Άγνωστος: ... ήτανε τόσο ευτυχισμένος που απέκτησε εγγόνι...!

αφού μ' ανάγκαζε να του λέω «φτάνει πια, ας πούμε και τίποτ' άλλο»...! τι κακούς μας κάνει η άγνοια, η μεγάλη μας άγνοια...! (επιστρέφει τη φωτογραφία, σκουπίζει ένα δάκρυ)... τώρα λέω «ας ζούσε κι ας μου μιλούσε γι' αυτό απ' το πρωί ως το βράδυ»...! μα πως συνέβη, ιδέα δεν έχω, είναι ένα διάστημα που δεν ανταμώσαμε...!

1.2.90. Ποιος ήταν ο κύριος...; (Τόμος ΣΤ', σ. 165-168)

Άγνωστος: ... ο πατέρας σας, Παναγιώτη και Ειρήνη, ο σύζυγός σας κυρία μου, ο αδερφός σας, ο πεθερός σας, ο κουνιάδος σας, ο φίλος μας, ήταν ένας άγιος, αγωνιστής άγιος...! γι' αυτό και το τσιμπούσι στους «Διόσκουρους»... ο αγωνιστής, συνήθεια αρχαία, γιορτάζει πριν αρχίσει τη μάχη...

Κόρη: ... μάχη...;

Άγνωστος: ... ναι, Ειρήνη, τη μάχη...! σ' αυτήν υπηρεσία αυτή την την – πως διάολο την είπαμε, θόλωσε ο νους μου...

Θεός: ... εγγυητικών επιστολών...

Άγνωστος: ... σ' αυτή τη Σκύλα και τη Χάρυβδη τον έκαμα χρυσό να μην πάει...! ήξερε περί ποιας καρμανιόλας πρόκειται, ήξερε ότι όλοι αποφεύγανε όπως ο διάολος το λιβάνι, ήξερε ότι η αρμοδιότης του ήταν σαν να κρατούσε ένα μαχαίρι με το οποίο έπρεπε η να σφάζει ανθρώπους σε τραγική οικονομική κατάσταση, ή, να σφαχτεί ο ίδιος...! Παρ' όλο που ήμασταν μέσα στου «Ζόναρς» με τόσους θαμώνες γύρω μας δε συγκρατήθηκα...! τον άρπαξα – έκλαιγα σημειωτέον – τον άρπαξα από τα πέτα και του είπα «Θωμά, θυμήσου την ώρα και την στιγμή που σου το λέω, σε δύο το πολύ χρόνια σε βλέπω φονιά ή αυτόχειρα»...!

(Φυσικά όλοι έχουν κρεμαστεί από το στόμα του.)

Θεός: ... πριν δύο χρόνια...!;

Φίλος: ... σσσσσ...

Άγνωστος: ... ε, λοιπόν...! παρ' όλο που τον ήξερα σαν να τον είχα γεννήσει, βρέθηκα να 'χω άγνοια ποιον έχω απέναντί μου! διότι, ναι, μου είχε επανειλημμένα εκμυστηρευτεί τις ιδέες του και τους πόθους του!... αλλά δεν είχα ποτέ φανταστεί ότι ο ανθρωπισμός κι η

αγωνιστικότητα του θα γίνονταν μια μέρα τέτοια λαμπάδα...! «άκουσε» μου λέει, και μ' αρπάζει κι αυτός απ' τα πέτα...! «εγώ αυτή την κακούργα υπηρεσία εγγυητικών επιστολών ή που θα την κάνω κοινωνικό λειτούργημα ή που θα πεθάνω! αυτό το πόστο που ως τώρα ήταν κρανίου τόπος για όσους χρωστάνε στην Τράπεζα, εγώ θα το κάμω τόπο αναστάσεως! εάν όσο θα είμαι εκεί ακούσεις ότι διέταξα κατάσχεση, ότι πέταξα ανθρώπους στο δρόμο, να 'ρθεις να με φτύσεις...!» κι έβαλε τα κλάματα κι αυτός... φοβερή σκηνή... ύστερα μ' ένα βλέμμα, που λες και βγήκε όλη του η ψυχή στα παράθυρα των ματιών του, μου σφίγγει τα χέρια και μου ψιθυρίζει... «εσύ είσαι ο μόνος που ξέρεις ποιο ήταν το όνειρο της ζωής μου... το όνειρο που πρόδωσα για να καταντήσω ένας καλός τραπεζίτης... είναι αργά πια για να το ξαναφέρω πίσω... όμως τη φλόγα τη του ονείρου εκείνου θα την ξοδέψω εδώ! Θα δώσω την ψυχή μου σ' αυτή την ευθύνη που φορτώνομαι, θα το κάμω αποστολή, θα εκφρασθώ μέσω των εγγυητικών επιστολών, θα τους δώσω ένα άλλο περιεχόμενο, ένα άλλο πνεύμα...» και το πέτυχε...! το αδιανόητο...! αυτό που δεν έχει ξαναγίνει...! αυτό που ένας απλός ταγματάρχης ούτε με άδεια του Διοικητή δε θα μπορούσε να το τολμήσει! αλλά αυτό θα πει εξαίρεση, ο σπάνιος... δεν περνούσε ημέρα που να μην πάει κάποιος να του αρπάζει τα χέρια για να τα φιλήσει...

(Έχουν καταπλαγεί και κατασυγκινηθεί όλοι.)

Χήρα: ... γι' αυτό τον έβλεπα πιο βαρύ, πιο σκεφτικό...

Κόρη: ... εμένα μου 'ρχεται τώρα να φιλήσω τα δικά σας χέρια, εμείς δεν είχαμε ιδέα, τον μπαμπά μας δεν ξέραμε...!

[...]

Άγνωστος: [...] φορτώθηκε – ήρε – ακάλυπτες εγγυήσεις 287 εκατομμυρίων...!

Θυσιάστηκε για τις αμαρτίες του χρη-μα-το-πι-στω-τι-κού συστήματος...

Θείος: ...287 εκατομμύρια... μα ήταν στα καλά του...;

Άγνωστος: [...] ...ο ωραίος του θάνατος – είναι σκληρό να τον λέω ωραίο, αλλ' αυτή είναι η αλήθεια – τον απάλλαξε από διοικητικές ανακρίσεις, έρευνες, δίκες, φυλακές...

[...]

Άγνωστος: [...] η υπόθεση έκλεισε, ο φάκελος μπήκε στο αρχείο, δεν πρόκειται να συμβεί το παραμικρό...!

Γιος: ...είστε βέβαιος...;

Άγνωστος: ...μίλησα με τον ίδιο το Διοικητή και μου έδωσε το λόγο της τιμής του ότι το θέμα ενταφιάζεται! ...άλλωστε, κι εδώ έχουμε πάλι το φαινόμενο του θαυμασμού προς τον πατέρα σας! αποπλιστικού θαυμασμού...! ξέρετε τι μου είπε...; «βγάζω το καπέλο μπροστά στην αγία τόλμη αυτού του ανθρώπου και θεωρώ σαν να μην έγινε! άλλο είναι το πρόβλημά μου τώρα... να ξεχαστεί και να μην έχουμε μιμητές...!»

1.2.91. Ποιος ήταν ο κύριος...; (Τόμος ΣΤ΄, σ. 171-173)

Χήρα: ...ναι, μα να τον ξέρουν οι άλλοι πιο καλά από μένα...;

Άγνωστος: ... (γελάει σχεδόν)... κάνετε λάθος...! κανένας δεν τον ήξερε όσο εσείς...! εσείς τον ζήσατε ερωτικό, τρυφερό, γυμνό, άρρωστο, πλυμένο, άπλυτο, κοιμισμένο, άφτιαχτο, αστόλιστο και λοιπά και λοιπά...! αυτά δεν είναι τα πιο δικά του εκείνου που είναι δικός μας...; γιατί να σας πει και σας ταράξει την ιστορία με κείνη τη βόμβα...; για να τρομάξετε με τετελεσμένα γεγονότα...;

Χήρα: ... ποια βόμβα...;

Θεός: ... τι βόμβα, πότε...;

Κόρη: ... ιδέα δεν έχουμε...

Άγνωστος: ... (δεν απαντά... τρίβει το μέτωπο... του φεύγει ένα σύντομο πνιχτό γέλιο)... τι θα λέει τώρα αν με ακούει... ότι είμαι μαρτυριάρης... (πάλι το πνιχτό γέλιο και αμέσως μετά μελαγχολικά)... ότι ήρθα και τα μαρτύρησα όλα...

Κόρη: ... καλά κάνετε, πρέπει να τα ξέρουμε...

Γιος: ... σε μας τα λέτε, δεν τα λέτε σε ξένους...

Χήρα: ... μα τι βόμβα ήτανε, τι την έκανε...;

Άγνωστος: ... αυτό συνέβη τότε που ήμασταν μαζί... είχαμε κατέβει στο υπόγειο, στο αρχείο να βρούμε κάτι παλιές αποφάσεις εκδόσεως μετοχών... τη στιγμή εκείνη μόλις είχαμε φτάσει στο διάδρομο ο οποίος είναι περίπου τόσο όσο αυτό το σαλόνι, και κάπου τριάντα μέτρα μακρύτες... δεξιά και αριστερά τα διάφορα δωμάτια, με τις αρχειοθήκες και βέβαια ένα σωρό κόσμος μέσα... παρέλειψα να σας πω ότι στο αρχείο μπαίνεις μόνο με έγγραφη άδεια του προϊσταμένου... στην είσοδο ένας φύλακας από δω, άλλος από κει, ξεκλειδώνουνε για να μπεις, ξανακλειδώνουν αμέσως...

Θεός: ... ούτε θησαυροφυλάκιο...!

Άγνωστος: ... το αρχείο σε μια Τράπεζα είναι ό,τι πιο πολυτιμότερο και σημαντικότερο...! εκείνη λοιπόν τη στιγμή βλέπουμε μία δακτυλογράφο να βγαίνει αλλόφρων απ' την τουαλέτα και να φωνάζει «βόμβα, βόμβα»...! βγαίνουν όλοι στο διάδρομο και κάποιος – νομίζω μάλιστα ότι κούτσαινε λιγάκι – φωνάζει «ψυχραιμία» και μπαίνει στην τουαλέτα να εξετάσει τι ακριβώς είδε η κοπέλα...! βγαίνει αλλόφρων και αυτός και λέει «είναι»...! «τι είναι;» «ωρολογιακή βόμβα»... γίνεται πανικός... άλλος να λέει «αδειάστε το υπόγειο», άλλος «τηλεφωνήστε στην αστυνομία να έρθει ο πυροτεχνουργός»... απ' την άλλη αυτός που εκούτσαινε φώναζε, «δεν προλαβαίνουμε, κάνετε πίσω»... χιμάει τότε ο Θωμάς και τον ρωτάει «γιατί δεν προλαβαίνουμε;» «γιατί η βόμβα θα εκραγεί στις δέκα και τριάντα κι αυτή τη στιγμή είναι δέκα κι είκοσι οχτώ!»... «που τι ξέρεις;» ξαναρωτά ο πατέρας σας... «τα δείχνει όλα το ρολόι της βόμβας!»... και τότε ο σύζυγός σας τρέχει και μπαίνει στην τουαλέτα... μένουμε όλοι με κομμένη την ανάσα, δεν άκουγες κιχ!... μόνο τη χορωδία του συλλόγου μας που κατά διαβολική σύμπτωση έκανε πρόβα κάπου στο υπόγειο σε μία προσευχή του Σούμπερτ, μια αγγελική μελωδία...! ενώ έκλαιγα μέσα μου γιατί πίστευα ότι

δεν πρόκειται να τον ξαναδώ ζωντανό...! τι ήξερε ο φίλος μου από βόμβες...; βέβαια, αν άφηνε τη βόμβα να εκραγεί, θα είχαμε θύματα, καταστροφή του αρχείου, οι υπεύθυνοι φύλακες, οικογενειάρχες άνθρωποι, θα εθεωρούντο υπεύθυνοι...! όμως γιατί να κινδυνεύσει να διαμελιστεί σε χίλια κομμάτια για να σώσει άλλους...; κι ενώ η αγγελική μελωδία συνέχιζε να ακούγεται και εμείς όλοι είχαμε εξασλωθεί απ' την αγωνία, ο Θωμάς βγαίνει απ' την τουαλέτα με το δεξί χέρι υψωμένο, κρατώντας σύρματα και καλώδια...! είχε αποσυνδέσει και αχρηστεύσει τον εκρηκτικό μηχανισμό...!

Γιος: ... πώς...;

Θεός: ... το θηρίο...

Χήρα: ... σωπάστε...

Άγνωστος: ... χρειάζεται να σας πω τι πανηγύρι ακολούθησε...; άμα μείναμε πάλι οι δυο μας, τον αρπάζω από τα πέτα και του λέω «είσαι για δέσιμο;» και τι μου απαντά! «ήταν σαν να κοίταζα το πρόσωπό μου στον καθρέφτη...» ... «ναι, αλλά έχεις συναίσθηση τι ετόλμησες;»... και λέει «ποιος ο λόγος...; πάμε να με κεράσεις μία τυρόπιτα;»

(Έχουν μείνει άναυδοι, συγκινημένοι.)

Άγνωστος: ... με έκανε ράκος... τις περιπτώσεις...! μόνο μέσα σε βιβλία τη βρίσκεις... [...]

1.2.92. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 127-129)

Γριά: ... αν δε με πιστεύετε, ελάτε να δείτε πως ήμουνα να μην πιστεύετε στα μάτια σας... πολύ τον περιφρονούνε τον άνθρωπο άμα γεράσει... ξεχνάνε πως δεν ήτανε πάντα σ' αυτό το χάλι... έχω εδώ φωτογραφίες μου ως κοπέλα που είμαι σαν λουλουδί, ελάτε να δείτε (ακουμπά το άλμπουμ στο τραπέζι, κάθεται, το ανοίγει)...τρεις με είχανε ζητήσει απ' τους γονείς μου και οι τρεις ένας κι ένας... αλλά εγώ είχα προτίμηση σ' έναν άλλον, αυτόν που υποχωρήσανε στο τέλος και παρθήκαμε...

(Ο Έφηβος κοιτάζει τις φωτογραφίες του άλμπουμ, ο Νέος σκέφτεται.)

Γριά: ... αυτός είναι...! με το πρώτο του γράμμα μ' έκλεψε για πάντα, ήμουνα πολύ ρομαντική... φαίνεται και στη φωτογραφία, δε φαίνεται...;

Έφηβος: ...πολύ...

Γριά: ... αλλά τι γράμματα ήταν αυτά που 'γραφε, τι παρομοιώσεις, τι εκφράσεις...! δεν τολμούσε όμως να με ζητήσει γιατί ήτο γιος καροτσιέρη στην κεντρική αγορά... και όμως και το Γυμνάσιο ετελείωσε και εδιορίσθη στο Ληξιαρχείο του Δήμου και έτσι έχουμε αυτή τη σύνταξη...

(Ο Μεσήλικας πηγαίνει στο παράθυρο πλάι στο Αγόρι)

Έφηβος: ... ευτυχώς...

Γριά: ... α, τι αλησμόνητες μέρες, όλο τρυφερότητα και ομορφιά... δεν πήγαμε ραντεβού, όλα έγινοντο με τα μάτια, εγώ στο παράθυρο, εκείνος στη γωνιά του δρόμου στο στύλο

του ηλεκτρικού... τα γράμματα μου τ' άφηνε σε μια χελιδονοφωλιά στο γείσο των κεραμιδιών, κι εγώ σκαρφάωνα στον τοίχο της αυλόπορτας και τα 'παιρνα...

Έφηβος: ... δε φοβόσουν μη σε δούνε...;

Γριά: ...τη νύχτα πήγαινα...! επειδή δεν μπορούσε να μου προσφέρει λουλούδια, τα 'φερνε την Κυριακή στην εκκλησία και τ' άφηνε στην εικόνα του ευαγγελισμού... έκανα ότι προσκυνώ κι έπαιρνα δυο τρία... τα...

(Ο Μεσήλικας ακουμπά το χέρι στον ώμο του Αγοριού.)

Γριά: ... τετράδια και τα βιβλία μου ήταν γεμάτα από φύλλα των λουλουδιών του... η πρώτη φορά που μιλήσαμε και αγγίξαμε ο ένας το χέρι του άλλου συνέβη στο μπαλ-μασκέ του Συλλόγου... κι ήθελα να φωνάξω «βγάλε τη μάσκα σου, αγαπημένε μου, να δω επιτέλους τα μάτια σου κι από κοντά», αλλά πως...; ...τι μεθύσι όμως ήτο εκείνος ο χορός, τι περούγισμα στον έβδομο ουρανό...! δεν είμαι σαν άγγελος που δεν πατά στη γη...; (του δείχνει)

Έφηβος: ...άγγελος, ναι...

(Το Αγόρι έρχεται κι αυτό κοντά τους, ο Μεσήλικας πηγαίνει στο τηλέφωνο και παίρνει τον αριθμό που θέλει).

Γριά: ...πως να φανταστώ τη ζωή μου με άλλον...; γι' αυτό αποφασίσαμε νά 'ρθει να με ζητήσει κι αν οι γονείς μου πούνε όχι να πάμε στο Σούνιο ν' αυτοκτονήσουμε κρυφά...! τέτοιο ειδύλλιο...! τόσο με αγάπησαν, δεν ήμουν πάντα ένα κουρέλι... είχα κι εγώ τις δόξες μου...

1.2.93. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 141-142)

Ηλικιωμένος: ...ο γιος μου ζει τώρα πάνω σε αναπηρικό καρότσι...

[...]

Ηλικιωμένος: ...μπορεί να μείνει μεταξύ μας...; έχουμε κάμει όρκο στο παιδί πως δε θα το μάθει άλλος...! δε θέλει να μαθευτεί ότι εγώ τον πίεζα να του το κάμω δώρο...! ότι εκμεταλλεύτηκα το πάθος του για τα αυτοκίνητα...!

Ρακοσυλλέκτης: ...μα για να τον δεις να χαίρεται δεν του το πήρες...;

Έφηβος: ...μακάρι να 'ταν έτσι...

Ρακοσυλλέκτης: ...τότε...;

Μεσήλικας: ...για να τον εξαγοράσω...! για να μην της μαρτυρήσει ότι έβαλα χέρι και στα δικά της...

Νέος: ...ποτέ δε θα το μαρτυρούσε...

Μεσήλικας: ...μπορεί, αλλά ο γιος μου από τη στιγμή που το 'μαθε άλλαξε στάση. Με κοιτάζε αλλιώς, σαν έτοιμος να με φτύσει, άμα γύριζα σπίτι έβρισκε δικαιολογίες κι

έφευγε...! μ' έπιασε πανικός, ήταν και η χρονία που η καταστροφή είχε γίνει χιονοστιβάδα...! είχε κι αυτή τη φοβερή αδυναμία στη μητέρα του...!

Η Σύζυγος: ... μάνα του είμαι...!

Μεσήλικας: ... υπολόγιζα ότι με τον καιρό θα πάψει να το σκέφτεται έτσι παιδικά και θα ξεθυμάνει...! και δεν έπεσα έξω... ξανάρχισε να με κοιτάζει χαμογελαστά, να μιλάμε για μπάσκετ...

Ηλικιωμένος: ... ώσπου μου άνοιξε την πόρτα και μπήκα και τον εξαγόρασα...

Η Σύζυγος: ... αν μου το έλεγες, αν το 'λεγες σε μένα απ' την αρχή...

Ηλικιωμένος: ...πλαστογράφησα την υπογραφή της, υποθήκεψα και τη δική της περιουσία, δεν της άφησα τίποτα, τους πήρα στο λαιμό μου, είμαστε όλοι στο δρόμο...

1.2.94. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 145-146)

Ηλικιωμένος: ... (μονολογεί) [...] ... να το μπαλκόνι, εκεί έβγαινε τα απογεύματα... και μόλις έβγαινε άρχιζε να φουσά βοριαδάκι για ν' ανεμίζονε τα μαλλιά της... αλλιώς θα πέφτανε ως κάτω και θα τα πατούσε... [...] ...τέτοια ώρα έβγαινε, αλλά από μια ώρα πριν άρχιζε να παίζει πιάνο να ειδοποιήσει να μαζευτούνε... κλείνανε όλα τα μαγαζιά, η παραλία ερήμωνε, γέμιζε κόσμος εδώ πάνω, δεν μπορούσες να περάσεις... τα παιδιά δεν τα αφήνανε να την δούνε... κανένα! γιατί ήταν πολύ ερωτευμένη και μπορεί να 'πεφτε απ' το μπαλκόνι να σκοτωθεί...! εγώ όμως είχα έρθει και είδα πόσο γαλανά ήτανε τα μάτια της και πως ανεμίζανε σαν φτερούγες τα μαλλιά της και την πηγαίνανε απ' το ένα μπαλκόνι στο άλλο... κι αυτοί που ήταν στα άλλα μπαλκόνια τραγουδούσαν ψιθυριστά και κρατούσαν από ένα...

1.2.95. Μια κωμωδία (Τόμος Ζ', σ. 299)

Κέρβερος: ...ακούστε λοιπόν...! όπως θα ξέρετε, Πρόεδρος μας εδώ είναι ο Πλούτων, διορισμένος με σύμβαση αορίστου χρόνου...! και πρέπει να ομολογήσω πως τα πήγαμε πολύ καλά, αλλά, μόνο ως την ημέρα που αγάπησε τη γνωστή Περσεφόνη...

Κυρία:...για σταθείτε...! γιατί κι εκείνη τον αγάπησε κι ας ήτανε πολύ νεότερη...

Κέρβερος: ...πάντα ήθελε νεότερες, σ' αυτό ήταν πολύ επιρρεπής...

Κυρία: ... ας τ' αφήσουμε αυτό, δε νομίζω πως έχει και πολλή σημασία...

Κέρβερος:... τεράστια, τα νιάτα της τον φέρνανε εκτός εαυτού...!

Κυρία: ... πιθανόν...

Κέρβερος:είμαι αυτόπτης μάρτυς...! αυτή η υπέρβαση του ερωτικού του πάθους τον παρέσυρε σε διοικητικά λάθη...!

1.2.96. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η', σ. 152-153)

Βασιλομήτωρ: Ήταν η πιο μαύρη μέρα της ζωής μου, δε θα την ξεχάσω ποτέ! Ο λαός είχε κάνει αυτό που ήθελε! Ένωσα τέτοια ταπείνωση. Είχαμε κάνει τα πάντα για να το εμποδίσουμε. Και ξαφνικά όλοι οι μηχανισμοί που στήναμε επί είκοσι χρόνια για να ελέγχουμε τα εκλογικά αποτελέσματα αποδείχτηκαν άχρηστοι! Ακόμα κι ο έλεγχος που ασκούσαμε στους χωριάτες άρχισε να καταρρέει! Τι θα γίνει στο μέλλον αν η κατάσταση και στην επαρχία χειροτερέψει;

[...]

Βασιλομήτωρ: Μακάρι! Πάντως εκείνη την ημέρα όταν ακούσαμε στο παλάτι το 53% συν 12, 65, γίναμε σαν να μας είχανε φτύσει, χαστουκίσει, πατήσει, εξευτελίσει. Βρεθήκαμε ξαφνικά ζωσμένοι από 65% εχθρούς. Κλείστηκα στο δωμάτιο μου, ορκιζόμουν κάθε πέντε λεπτά να εκδικηθώ και παρακαλούσα το Θεό και την αμερικανική κυβέρνηση να ρίξει φωτιά να τους κάψει... Εν τω μεταξύ ο όχλος και το μίσημα του πανηγύριζε... χόρευε... τραγουδούσε...

(Ο λαός έχει γεμίσει το δρόμο και την κεντρική σκηνή και τραγουδά.)

[...]

Βασιλομήτωρ: Λίγες μέρες αργότερα πήραμε άλλη ταραχή. Μας έστειλε τον κατάλογο των υπουργών. Τους διάλεξε μόνος του, χωρίς να μας ρωτήσει καθόλου! Έστειλε τον κατάλογο απλώς για να τον εγκρίνουμε!

1.2.97. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 72-73)

Ξένια: Όλα! Κι όχι γιατί το θέλεις εσύ, αλλά γιατί το θέλω εγώ!... Ρώτα!

Αντρέας: Πόσο χρονών, σκύλα, πήγες μ' εκείνον τον πρώτο;

Ξένια: Δεκάξι! Πήγαινα στην τετάρτη Γυμνασίου, φορούσα την μπλε ποδιά του σχολείου και άσπρο γιακά από πικέ! Θες κι άλλες λεπτομέρειες; Είχα τα μαλλιά μου κοτσίδες δεμένες με άσπρους φιόγκους και δεν είχα ακόμα φορέσει μακριές κάλτσες.

Αντρέας: Και πού σε πήγε;

Ξένια: Εγώ πήγα και τον βρήκα.

Αντρέας: Πού;

Ξένια: Σπίτι του, σ' έναν πέμπτο όροφο. Μόνη μου γδύθηκα και μόνη μου ξάπλωσα σ' ένα κόκκινο χαλί, κάτω στο πάτωμα, ανάμεσα στα έπιπλα. Εκείνος στην αρχή με κοίταζε και κάπνιζε.

Αντρέας: Κι ύστερα;

Ξένια: Δεν έκλαψα, ούτε μετάνιωσα, και την ίδια νύχτα πήγα στον κινηματογράφο.

Αντρέας: Ξαναπήγες σ' αυτόν;

Ξένια: Και την άλλη μέρα και την παράλλη και πολλές άλλες μέρες! Τι άλλο θες να μάθεις;

Αντρέας: Το μόνο που θέλω είναι να φύγεις! Αλλά να φύγεις από παντού! Να σε ξεχάσουν ως και τα ξύλα που άγγιξες.

1.2.98. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 74-76)

Αντρέας: Τι καλό θέλεις να σκεφτώ; Ξεφτέλισες ως και το γάμο! Κεράτωνες τον άνδρα σου, ναι ή όχι;

Ξένια: Δε θα τον απατούσα αν δεν άρχιζε πρώτος κι αν δε μ' είχε προσβάλει έτσι απαίσια...

Αντρέας: Εντάξει, λέγε τώρα πώς αρχίσανε οι φίλοι!

Ξένια: Δε φτάνουνε τόσα φίδια;

Αντρέας: Θέλω να τα ξέρω όλα. Αλλιώς είναι σαν να μου τα κρύβεις.

Ξένια: Τίποτα δε σου κρύβω!

Αντρέας: Τότε ξέρνα τα...

Ξένια: Αυτό είναι μαρτύριο...

Αντρέας: Ή λέγε ή φύγε!

Ξένια: Ο άντρας μου έλειπε στη Γερμανία, εγώ είχα πάει στη Μύκονο...

Αντρέας: Παρακάτω.

Ξένια: Ήτανε νύχτα, είχαμε πάει να κάνουμε μπάνιο...

Αντρέας: Μη σταματάς...

Ξένια: Πονώ, μη μού σφίγγεις έτσι τα χέρια.

Αντρέας: Ή λέγε ή φύγε!

Ξένια: Βρεθήκαμε μόνοι εγώ κι αυτός!

Αντρέας: Ποιος ήταν αυτός;

Ξένια: Δεν ξέρω... Τον είχα γνωρίσει εκείνη τη νύχτα.

Αντρέας: Δεν ήταν άλλοι μαζί;

Ξένια: Οι άλλοι, άμα βγήκανε απ' τη θάλασσα, μας φωνάζανε, αλλά εμείς κάναμε πως δεν ακούγαμε.

Αντρέας: Σου άρεσε αυτό;

Ξένια: Μου άρεσε;

Αντρέας: Αφού μόλις τον είχες γνωρίσει.

Ξένια: Γι' αυτό μου άρεσε! Κι εσύ μόνο την πρώτη μέρα μου άρεσες.

Αντρέας: Οι άλλοι φύγανε και σας αφήσανε;

Ξένια: Δεν ήταν βλάκες, ξέρανε τι θέλουμε.

Αντρέας: Σας είδανε μαζί;

Ξένια: Τι χρειάζοτανε; Εσύ που δε μας είδες μαζί, λίγα βλέπεις;

Αντρέας: Και που μείνατε;

Ξένια: Το μέρος έμοιαζε με σπηλιά.

Αντρέας: Πού ξαπλώσατε;

Ξένια: Είχε άμμο μαλακιά και ζεστή.

Αντρέας: Και;

Ξένια: Μείναμε ως το πρωί. Χόρτασες τώρα;

Αντρέας: Πόσα σε πλήρωσε;

Ξένια: Όσα πληρώνεις κι εσύ.

Αντρέας: Δέχομαι να πληρώσω, εσύ τα παίρνεις; Έτσι τουλάχιστο θα βρω μια άκρη μαζί σου!

Ξένια: Τί πρόστυχος πού είσαι! Γιατί να με πλήρωνε; Και τί με νοιάζει εκείνος; Σημασία έχει εγώ τί πήρα!

Δικιά μου ήταν εκείνη η νύχτα!

Αντρέας: Δικιά σου και σιχαμερή όπως όλες.

Ξένια: Ναι, όπως όλες! Δεν τον ήξερα, κι ήτανε μια ελπίδα... 'Η άμμος ήταν μαλακιά και ζεστή, και τα πόδια μας μες στο νερό...

Αντρέας: Φτάνει, δεν μπορώ άλλο.

Ξένια: Όλα γίνανε χωρίς να μιλάμε... Και πότε ανάμεσα απ' τα πόδια του, πότε ανάμεσα απ' τα χέρια του έβλεπα τον ουρανό και τα φώτα απ' τ' άλλα νησιά. Θεες κι άλλα;... Μάς ξύπνησε ο ήλιος και σκεπαστήκαμε με άμμο γιατί είχαμε αποκοιμηθεί όπως μείναμε...

Αντρέας: Τι βρωμιά!

Ξένια: Βρωμιά επειδή δεν έγινε μαζί σου; Θέλεις ν' αφήσω αύριο τούς άλλους να λένε «βρωμιά» τίς δικές μας νύχτες;

1.2.99. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 96-97)

Λάλας: Τι περίεργο... Είναι η πρώτη φορά που τη βλέπω ύστερα από κείνη τη νύχτα που ήρθαμε μαζί... Θυμάμαι τώρα που της έλεγα κάποτε ότι ο φυσικός θάνατος είναι απαράδεχτος... ότι ένα δυστύχημα είναι πιο φυσικό, πιο ανθρώπινο... κάτι σαν λάθος... ίσως γι' αυτό εγώ, ένας μετρημένος άνθρωπος, τρέχω με τ' αυτοκίνητο σαν τρελός. Δε συμφωνούσε, έλεγε πώς ο θάνατος, μ' όποιο τρόπο, είναι αφύσικος, ξένος, κάτι σαν τέρας - ναι, έτσι είχε πει, κάτι σαν τέρας... Δεν πήγαινε ποτέ σε κηδείες... ούτε εγώ πηγαίνω... Κι όμως δείχνει ήρεμη... συμφιλιωμένη... Θα 'ναι επειδή διάλεξε τη δική της λύση... η αυτοκτονία είναι κάτι ιδιαίτερο, κάτι δικό μας... είναι μια πρωτοβουλία...

1.2.100. Η αποικία των τιμωρημένων (Τόμος Θ', σ. 137)

Ένοχος: (τα δείχνει και με το πρόσωπο φωτισμένο από βαθιά χαρά λέει) ...Μας είχαν καλέσει σ' ένα πάρτι. Πέρασε απ' το σπίτι να με πάρει. Εγώ δεν ήμουν ακόμα ντυμένος. Είχα χάσει τα μανικέτια μου, δεν τά 'βρισκα πουθενά. Μου 'δωσε τα κλιπς που φορούσε και τα 'κανα μανικέτια. (αφηρημένα). Δε θυμάμαι τι έγινε ύστερα...

1.2.101. Η αποικία των τιμωρημένων (Τόμος Θ', σ. 138-139)

Ένοχος: (κρατάει τώρα ένα βιβλίο. Το ανοίγει στην σελίδα που είναι τσακισμένη) «Ερμηνεία Αστικού Κώδικος»... Είμαι φοιτητής... Εδώ στην άκρη σημειώνω τις σκέψεις μου... Αυτά είναι δικά μου γράμματα, τα γνωρίζω... Ψέματα, ψέματα, Ψέματα, Ψέματα, Ψέματα, Ψέματα, Ψέματα, Ψέματα... Είναι σκέψεις μου... (βρίσκει ένα φύλλο χαρτί μέσα στο βιβλίο. Διαβάζει αυτά που είναι γραμμένα πάνω)... Βρυκόλακες, βρυκόλακες, βρυκόλακες, βρυκόλακες, βρυκόλακες, βρυκόλακες, βρυκόλακες, βρυκόλακες... Ύστερα δε θυμάμαι τι έγινε.

1.2.102. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 167)

Κύριος Θωμάς: [...] Τσικνοπέμπτη, ντυνόμαστε, στολιζόμαστε και πάμε στην ταβέρνα που έχει διαλέξει ή παρέα μας... της ηλικίας μας ανδρόγυνα όλοι, άλλοι συγγενείς, άλλοι συνάδελφοί μου εκπαιδευτικοί... έχει έρθει μαζί τους και κάποιος που η Αγγελική κι εγώ δεν τον γνωρίζαμε... αρκετά νεότερός μας αυτός... ένας ψηλός, λεπτός, ωραίος άνδρας... με μια σοβαρότητα... έτσι... δεν ξέρω γιατί μου 'δωσε την εντύπωση πως είχε έρθει από το εξωτερικό... δεν είναι περίεργο;... από την πρώτη στιγμή είδα σ' αυτό τον άνθρωπο κάτι διαφορετικό από εμάς τους άλλους!... κι ύστερα εκείνο το κέφι σου, Αγγελική... δε σε είχα ξαναδεί να μην αφήνεις χορό για χορό, μέχρι απάνω στο τραπέζι ανέβηκες, μ' έκαμες να ντρέπομαι... τέτοια παλαβομάρα δεν ήταν τον χαρακτήρα σου... θύμωσα πολύ αλλά δεν το 'δειξα για να μη σε εκθέσω... κι όχι μόνο αυτό αλλά χαζογελούσα σαν ηλίθιος, χτυπούσα τα χέρια στο ρυθμό, φώναζα «όπααα». ...κι άμα γυρίσαμε σπίτι – ω Θεέ μου, να 'ξερες πόσο έχω μετανιώσει – είπα ό,τι πιο άδικο μπορούσε να βρεθεί: «μα τι στον διάβολο σ' έπιασε απόψε; τη φιγούρα σου ήθελες να κάμεις στον γιατρό;»... επί λέξει! το θυμάμαι και με ακούω να το λέω... έβαλες τα γέλια, σοβάρεψες για μια στιγμή, είπες «μπορεί» και ξανάβαλες τα γέλια... τα λέω ακριβώς έτσι όπως, ήη... [...]

1.2.103. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 168-169)⁴¹¹

Κύριος Θωμάς: [...] ...τι λέγαμε; ναι, βέβαια, για τις συμπτώσεις... πρώτη και ει-δο-ποι-ός: ξαφνικά μια νύχτα αποκριάς εμφανίζεται και μπαίνει στη ζωή μας αυτός ο μοιραίος άνθρωπος... δεύτερη: συμβαίνει να είναι γιατρός και μάλιστα ο ειδικός για την περίπτωσή της... τρίτη: πριν περάσει μία βδομάδα την κυριεύει η έμμονη ιδέα ότι πρέπει να πάει να την εξετάσει... και πάει χωρίς να μου πει λέξη! κρυφά όλα, και οι εξετάσεις έπη εβδομάδες...! και τι κεραυνός μας χτύπησε κατακέφαλα!... οπότε να σου το όνειρο της αποκαλύψεως... άλλη μυστηριώδης σύμπτωση... είμαι, λέει, σ' ένα γήπεδο ιππασίας, τελείως άδειο με χαλασμένα καθίσματα... σημειωτέον ότι όχι σε γήπεδο ιππασίας, ούτε στον ιππόδρομο δεν έχω πάει ποτέ... κι όπως

⁴¹¹ Η Αφήγηση Ανάμνησης εμπεριέχει Αφήγηση Ονειρού και Μεταφορά Αυτούσιας Σκηνης.

περίμενα εκεί ολομόναχος χωρίς να ξέρω τι περιμένω, κάθεται δίπλα μου ένας μεγαλόσωμος με στολή και καπέλο όπως οι θυρωροί στη Μεγάλη Βρετανία — το ξενοδοχείο — και μου λέει «πρέπει να φύγετε πια, οι αγώνες τελειώσανε, πρέπει να κλείσω τις πόρτες» και μου δείχνει στο βάθος μια τεράστια πόρτα με πολύ κόσμο απέξω... όπως ξεκινώ, ακούω πίσω μου βάδισμα αλόγου... γυρίζω, και βλέπω τον γιατρό με στολή ιππασίας πάνω στο άλογο να μου κάνει νοήματα να βιαστώ... όλως μυστηριωδώς βρίσκομαι στην πόρτα, κι από κει μπαίνω σ' ένα μέρος σαν καφενείο όπου όλοι εκεί μέσα είχανε γενειάδα ως εδώ κάτω, με κοιτάζανε εξεταστικά και μιλούσανε ψιθυριστά ο ένας στο αυτί του άλλου... φοβήθηκα πολύ... και συγχρόνως ένιωσα ότι είχα μπει παράνομα στο κυλικείο της αρχιεπισκοπής... θέλω να τρέξω να φύγω!... αδύνατο... Θέλω να φωνάξω, σκούζω μέσα μου!... τίποτα... καταλαβαίνω πως βλέπω όνειρο, προσπαθώ να ξυπνήσω... ξυπνώ, ακούω την τραγουδιστή σου ανάσα, σε αγγίζω για να βεβαιωθώ πως είμαι εδώ, σπίτι μας, μαζί...

...το πρωί πίνοντας τον καφέ μας — και, φυσικά, εγώ εντελώς ανυποψίαστος — της λέω «άκου ένα απίθανο όνειρο πού είδα» και της το λέω, νομίζοντας μάλιστα ότι θα γελάσει... όμως εκείνη με ακούει κατάπληκτη, χάνει το χρώμα της, πέφτει πάνω μου μ' αγκαλιάζει, την πιάνει ένα τρεμουλιαστό κλάμα κι αρχίζει να μου τα λέει... και ερωτώ είναι σύμπτωση που είδα αυτό το σημαδιακό όνειρο;! ...ντύνομαι αστραπιαία και πάω στον γιατρό να μου τα πει ο ίδιος και να τα κάμω όλα εκεί μέσα γης Μαδιάμ!... με ρωτά ή κυρία ιδιαίτερα του...

- έχετε κλείσει ραντεβού;

- το 'χουμε κλείσει εδώ και χρόνια, αλλά δεν το ξέραμε...

- τι ακριβώς θέλετε, κύριέ μου, δεν καταλαβαίνω...

- θέλω τον κύριο αγγελιοφόρο του θανάτου...

Με πήρε για τρελό, και με το δίκιο της, αλλά εγώ συνέχισα...

- και τι σύμπτωση, τη γυναίκα μου τη λένε Αγγελική!

άνοιξε η πόρτα του και ενεφανίσθη χωρίς τη στολή της ιππασίας, με τα άσπρα του, και πιο ψηλός και επιβλητικός.

- περάστε, και ηρεμήστε, παρακαλώ! [...]

1.2.104. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 174-175)

Κύριος Θωμάς: [...] ... θυμάσαι τον θείο που είχε φωτογραφείο στη Λαμία; Που είχαμε πάει και στον γάμο της κόρης του; ε λοιπόν θα είχε δίκιο ο άνθρωπος, δεν μπορεί στα ξαφνικά να 'λεγε ό,τι του κατέβει! εμένα μου είχε πει για δύο περιπτώσεις... καθώς λέει, ξεκαθάριζε τις φωτογραφίες του αρχείου του, βρίσκει μια ενός νέου με στολή ανθυπολοχαγού που την είχε τραβήξει πριν

τριάντα χρόνια, άρα, τότε που τα μαλλιά του ανθυπολοχαγού θα ήτανε μαύρα ή καστανά... ε, λοιπόν, στη φωτογραφία ήτανε άσπρα και είχε αρχίσει και να φαλακραίνει!!! ...η άλλη περίπτωση: ένα χρόνο πριν είχε φωτογραφίσει ένα ζευγάρι νεονύμφους — και μάλιστα τους θυμόταν καλά γιατί η νύφη χρειάστηκε τουαλέτα και την πήγανε δίπλα, στο ξενοδοχείο... στη φωτογραφία-δείγμα ξέρεις πώς ήταν ή νύφη; έγκυος με μία κοιλιά ως εδώ, σχεδόν ετοιμόγεννη... κόντεψε να του στρίψει του καημένου, πανικοβλήθηκε, πήγε άναψε φωτιά και τις έκαψε όλες, φώναξε παπά να κάμει αγιασμό στο μαγαζί, ευχέλαιο στη φωτογραφική μηχανή... ύστερα τον έφεραν και στην Αθήνα να τον δει ψυχίατρος... ίσως είμαι ο μόνος που σκέφτηκα «τίποτα δεν αποκλείεται, όλα μπορεί να σου συμβούν»... τώρα πάντως είμαι βέβαιος, ο μακαρίτης ο θείος μου έλεγε πράγματα που γίνανε, και που γίνονται μόνο όταν... [...]

1.2.105. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 178)⁴¹²

Κύριος Θωμάς: [...] το θυμάμαι σαν να 'γινε χτες! – σ' εκείνο το πολυκατάστημα στο Λονδίνο έχασε ο ένας τον άλλο και είδαμε και πάθαμε να ξαναβρεθούμε... μία ώρα έκλαιγες ύστερα στην αγκαλιά μου... τώρα όμως, τι κάνουμε;... ε, όχι, είναι λάθος, είναι άδικο, έπρεπε να υπάρχει κάποια επικοινωνία... όπως άλλοτε... ναι, όπως άλλοτε... είχα και τη διεύθυνση του Θεού και της Παναγίας, ολονών...! όσον καιρό ήταν άρρωστη η μάνα μου, τους έγγραφα ταχτικά... άρα, άμα ήμουνα οχτώ χρονών, ήξερα πιο πολλά από τώρα, μπορούσα πιο πολλά... [...]

⁴¹² Στη πραγματικότητα πρόκειται για δύο πολύ σύντομες Αφηγήσεις Αναμνήσεων.

1.3. Αφήγηση Ονείρου

1.3.1. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 54-55)

«Η γυναίκα και ο Λάθος»

Μάνα: Δόξα τω Θεώ! Και φάνηκε ένα μαύρο σύννεφο πάνω την Ακρόπολη που 'πιανε όλο τον ουρανό, κι από το σύννεφο κρεμότανε το σκοινί. Σουρνότανε στο δρόμο σα φίδι κι έφαχνε στα σπίτια. Όλοι τρέχανε να μπουνε μέσα κι άκουες τις πόρτες που κλείνανε και τα παράθυρα. Μπήκα κι εγώ μέσα με την ψυχή στο στόμα και βλέπω την Παναγία...

Αρχιφύλακας: Αφού είστε άθεοι, πώς είδες την Παναγία;

Μάνα: Καθόταν άκρη άκρη στο κρεβάτι κι έπινε τον καφέ της. Μου λέει, αχ κόρη μου, άμα φοβάσαι έτσι, πας χαμένη». Άνοιξα το παράθυρο κι είδα το σκοινί σταματημένο απόξω και τον άντρα μου να πιάνεται και ν' ανεβαίνει, ν' ανεβαίνει. Έλα κάτω, του φώναζα, έλα κάτω. Τότε απ' το μπακάλικο που ήτανε στη γωνιά βγαίνει ο Μεταξάς κι ο βασιλιάς Γεώργιος και μου λένε να μη φωνάζω γιατί διαβάζουνε...

Αρχιφύλακας: Στο μπακάλικο...;

Μάνα: Κάνω να γυρίσω...

Αρχιφύλακας: Αρχίσαμε πάλι, άλλ' αντ' άλλων... Τι με νοιάζουν τα όνειρά σου, ρε κυρά μου!

Μάνα: Κι έτσι μάθαμε ότι τους πήγανε όλους εξορία...

1.3.2. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 60-62)⁴¹³

«Η γυναίκα και ο Λάθος»

Μάνα: Ήρθε ένα αυτοκίνητο με πετάζανε μέσα, το παιδί έσκουζε, τρέζανε γειτόνισσες και το πήρανε. Πρώτα με βάλανε σ' ένα υπόγειο με νερό ως τον αστράγαλο χωρίς παράθυρο, ούτε λάμπα. Μια βδομάδα έτσι. Θα μας πεις που κρύβεται; Με παίρνουνε από κει, με πάνε σ' άλλο κελί, με δένουνε στο τραπέζι κι αρχίζουνε. Πέθανα. Απλώνει το χέρι της η μάνα μου και μου λέει πάμε να φύγουμε. Πάμε κοντά στον αραμπά, και λέει ο πατέρας μου άντε ανεβείτε. Πίσω στον αραμπά ήτανε φορτωμένα πορτοκάλια και πήρα ένα να δροσιστώ. Ακούω μια φωνή από κάτω. Διώχνω τα πορτοκάλια και βλέπω ένα πρόβατο. Άκου μου λέει, αυτοί που τραβάνε τον αραμπά είναι μιλημένοι για να σας πάνε στο χασαπίο. Εμένα να ζέψετε στον αραμπά. Το λέω του πατέρα μου... (Ο Αρχιφύλακας ακούγεται να ροχαλίζει). ... Όμως τ' ακούσανε οι δυο που τραβούσανε τον αραμπά κι αρχίσανε να τρέχουνε. Όμως το

⁴¹³ Αυτή η Αφήγηση Ονείρου (όπως και η προηγούμενη) είναι μέρος μεγαλύτερης αφήγησης (Αυτοβιοαφήγησης). Η Αφήγηση Ονείρου ξεκινά από το «Πέθανα», και μένει ανολοκλήρωτη λόγω της εισόδου νέου χαρακτήρα.

χορτάρι γινότανε όλο και πιο αφηλό, είχε πάει δύο μπόγια, και οι ρόδες κολλούσανε. Αφήσανε τότε τον αραμπά και χαθήκανε. Κάνω έτσι και βλέπω τον άντρα μου εκεί που ήτανε το πρόβατο. Αλλά ούτε ήτανε πια στον αραμπά αλλά σε μια αποθήκη γεμάτη στρατιώτες που χορεύανε... Φωνάζει άγρια ο άντρας μου, τη φέρανε! Σταματάνε να χορεύουνε και γυρίζουνε όλοι και με κοιτάνε... Κάνω να τρέξω στη μάνα μου και στον πατέρα μου, είχανε φύγει. Ξαναφωνάζει ο άντρας μου, αυτή μας πρόδωσε...

[...]

Μάνα: (Ξαναγυρίζει στη θέση της) ... Κι άμα με ρίξανε μέσα και κοιτάξα απάνω, είχανε μαζευτεί όλοι στο στόμα του πηγαδιού και με δείχνανε. Βούλιαζα στο νερό, βούλιαζα κι έφτασα σε μια σκάλα. Την κατέβηκα και βγήκα σε μια πλατεία. Δεν ήταν ψυχή, και όλα τα μαγαζιά ήτανε κλειστά. Εγώ κάθισα σ' ένα παγκάκι και πήρα αγκαλιά το παιδί και το νανούριζα. Βλέπω ένα άνθρωπο που φορούσε ποδιά, όπως οι φωτογράφοι, κι έρχεται και μου λέει δώσε μου μένα το παιδί, εσύ τώρα έχεις πεθάνει. Όχι του λέω... Δεν το βλέπεις και μόνη σου, εδώ δε ζούνε πια άνθρωποι. Αρχισα να κλαίω, τον πήρα από πίσω γιατί μου 'χε πάρει το παιδί. Σταματάει σ' ένα κλειστό μαγαζί, ξεκλειδώνει το λουκέτο, σηκώνει το ρολό και μου λέει να μπω. Ήταν σαν καφενείο και στις καρέκλες καθότανε γυναίκες με μαύρα και όλες τις ήξερα γιατί ήτανε από τη δική μας γειτονιά. Αλλά ήτανε όλες γκαστρωμένες, ακόμα κι οι γριές, και με κοιτάγανε ήσυχα, ευχαριστημένα και κατάλαβα ότι μου λένε...

(Ανοίγει η ξόπορτα και μπαίνει ο Γιος της)

1.3.3. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 74-75)

«Ο πανηγυρικός»

Χθες ονειρεύτηκα τον μακαρίτη τον Αντωνάκη τον Κομνηνό, ο οποίος είχε πεθάνει πολλά χρόνια πριν γίνω δήμαρχος... Και σας ορκίζομαι, κύριε Νομάρχα, ότι είχα άριστες σχέσεις με τον μακαρίτη! Ξέρετε πώς μου φέρθηκε στον ύπνο μου...; Εγώ καθόμουνα ήσυχος στο καφενείο, έπινα τον καφέ μου και διάβαζα την εφημερίδα μου! Όπου ξαφνικά βγαίνει στο μπαλκόνι του ο Αντωνάκης και μου φωνάζει: «άμα γίνουν εκλογές θα τα πούμε»... Έτσι, τελείως αδικαιολόγητα... Γυρίζω, τον κοιτάζω και κάνει πως δε με βλέπει. Μόλις ξανασκύβω στην εφημερίδα μου τα ίδια: «άμα γίνουν εκλογές θα τα πούμε». Σηκώνομαι τότε και του φωνάζω: «Δεν ντρέπεστε, κύριε Αντωνάκη, πεθαμένος άνθρωπος να θίγετε ένα φίλο σας;». εξαφανίζεται ως δια μαγείας απ' το μπαλκόνι, τον ξαναβλέπω καθισμένο στο απέναντι τραπέζακι μαζί με έναν άλλο πεθαμένο, τον Αντρίκο το Στάη... Εγώ, Σεβασμιότατε, είπα να δώσω τόπο στην οργή και ξανάπιασα την εφημερίδα μου, αλλ' αυτοί οι δύο σκατόψυχοι με κοιτάζανε συνέχεια κι ανεβοκατεβάζανε το κεφάλι τους σα να με ελεινολογούν...! Να έτσι...

Συνεχώς...! Μ' έπιασε ένα πνιχτό ουρλιαχτό – ευτυχώς η γυναίκα μου μ' άκουσε και με ξύπνησε – να, εδώ είναι, βάλτε τη να σας τα πει η ίδια...!

1.3.4. Τα τέσσερα πόδια του τραπεζιού (Τόμος Γ', σ.125)⁴¹⁴

Αλίκη: [...] Τότε ο Θεός μ' έβαλε και είδα το όνειρο που θ' ακούσετε... Είχα λέει πάει στην Πόλη για να κάμω πεσκέσι στο Σουλτάνο ένα βαρελάκι ούζο. Με πάνε στο Σεράι και μόλις με βλέπει ο Σουλτάνος σηκώνει από πάνω μου μια σπάθα χρυσή και μου φωνάζει... άκου, γκιαούρ, α δε μου φτιάξεις ξανθό ούζο σου πήρα το κεφάλι... Κονιάκ, θες αφέντη μου, τον ρωτάω...Κονιάκ, γκιαούρ, κονιάκ! [...]

1.3.5. Η Οδός (Τόμος Δ', σ. 27-28)

Πρώτος: όλα είναι ψέματα, όνειρο είναι, το θυμάμαι καλά δεν είμαι τρελός...! Χτες βράδυ δείπνησα στου κουνιάδου μου, του Μάριαν Φάμπιτς, με την Γιαννίνα Ταρνόβσκα, με τον Σίγκμουντ Ρόζενταλ, φάγαμε, ήπιαμε κρασί, μιλήσαμε...!

Δεύτερος: νερό...

Πρώτος: ... ύστερα μ' έβαλαν να κοιμηθώ στη σάλα, ονειρεύτηκα πως ήρθαν και με πιάσανε, θα 'ρθούνε το πρωί να με ξυπνήσουνε... μπορώ να περιμένω το πρωί...; Όχι θέλω να ξυπνήσω, τώρα φοβάμαι να κοιμάμαι...! Έλενα... Γιαννίνα... Μάριαν... Σίγκμουντ, ξυπνήστε με, κοιμάμαι στη σάλα, με ξεχάσετε...; το παθαίνω συχνά αυτό να μην μπορώ να ξυπνήσω... Μάριαν, έλεος ξυπνήστε με είναι αργά ίσως να μεσημέριασε κιόλας... Γιαννίνα... Σίγκμουντ...

1.3.6. Ο αόρατος θίασος (Τόμος Δ', σ.81-82)

Διαχειριστής: ... φυσικά από όνειρα... ας ηρεμήσει λοιπόν και ας πει ένα... όποιο θέλει, αλλά υπό ένα όρο... δε θα παραλείψει τίποτα...

Θυρωρός: ... (στον Οικοδεσπότη) ... παρακαλώ μονάχα πιο δυνατά και πιο αργά για να προλαβαίνω να γράφω.

Οικοδεσπότης: ... είναι ένα παιδί τεσσάρων, πέντε χρονών, φορά το παιδικό ναυτικό κουστούμι... όπως σε παλιές φωτογραφίες... σπρώχνει ένα καρότσι για μωρά και διασχίζει το δωμάτιο...

Διαχ/της: ... σύμφωνοι, αλλά υπάρχουν και άλλα πριν απ' αυτό, τότε που το είδε για πρώτη φορά...

Οικοδεσπότης: ... αυτό συνέβη πριν λίγες βδομάδες εκεί που γεννήθηκα. Μια πολύ μικρή πόλη, όση ο δρόμος του λιμανιού... Τα σπίτια, απ' το λόφο ως την παραλία, είχαν έρθει όλα πιο κοντά και το ένα πάνω στ' άλλο σαν να κρέμονταν πάνω στη θάλασσα... Θα πρέπει να ήταν πριν βγει ο ήλιος... ένα φως χωρίς χρώμα... Τα παράθυρα στα σπίτια ήταν

⁴¹⁴ Η Αφήγηση Ονείρου εδώ είναι μέρος ευρύτερης αφήγησης (Αυτοβιοαφήγηση), η οποία εκφέρεται ως Ανάγνωση Κειμένου.

ανοιχτά και σε όλα κάποιος στέκανε και κοιτάζανε αλλού... Εγώ ήμουν στην παλιά προβλήτα και απορούσα... που ούτε βάρκες ούτε καΐκια ήταν αραγμένα... ερημιά... Και το νερό... τόσο ακίνητο και τόσο διαφανές... Είδα τότε στο βυθό ένα κομμάτι από σπασμένο πιάτο, άσπρο με σχέδια... κι ένα χέρι παιδιού να το πιάνει και να το ακουμπά πάνω σ' ένα καροτσάκι μωρού... Το παιδί με τα ναυτικά... Όλα μέσα στο νερό, στο σημείο εκείνο πάνω από δύο μέτρα βάθος... ύστερα άρχισε να προχωρά στα πιο βαθιά... οι ρόδες του καροτσιού αφήνανε τη χαρακιά τους στην άμμο... Έκανε το γύρο της προβλήτας κι άρχισε να 'ρχεται προς τα έξω... Όταν έφτασε στα ρηγά και το κεφάλι του έβγαине απ' το νερό, έφυγα τρέχοντας να πάω σπίτι... περνά την πόρτα του Γιαλού, παίρνω το σοκάκι, αλλά στη στροφή με την καμάρα το είχανε κλείσει με τη μεγάλη ξύλινη πόρτα του Τελωνείου... ένιωθα ότι το παιδί έρχεται πίσω μου... χτυπώ, φωνάζω και μου ανοίγει ένας από τους φύλακες του εργοστασίου στην Οινόη... ανεβαίνω μια κυκλική σκάλα και βγαίνω σ' ένα δώμα που έβλεπε στο λιμάνι... το παιδί ήταν στην άκρη του νερού κι άμα με είδε ξεκίνησε πάλι για τα βαθιά...

Διαχ/της: [...] Και ποιο είν' αυτό το παιδί...;

Οικοδεσπότης: ...αυτό που βλέπω σ' αυτά τα όνειρα...

Διαχ/της: ... μόνο...;

Οικοδ/της: ... μόνο...

Διαχ/της: (παίρνει μια φωτογραφία που του δίνει η Θυρωρός και του τη δείχνει) ... μοιάζει μ' αυτό της φωτογραφίας.

Διαχ/της: ... το παιδί της φωτογραφίας είστε σεις... [...]

Θυρωρός: (διαβάζει) ... «Μην κοιτάζεις αλλού, μην ψάχνεις αλλού, ο καθένας είναι μόνο τα μάτια του. Βάλε τις φωτογραφίες σου στη σειρά και "κοίταξέ σε" γυρίζοντας πίσω μέχρι τα μάτια των παιδικών σου χρόνων.»

1.3.7. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 36)

Μάνα: ...και προχτές τη νύχτα, τη νύχτα που γίνηκε το κακό, ο γέρος μου κι εγώ ξυπνήσαμε αλαφιασμένοι από τα όνειρα... Τί έχεις; του λέω... Είδα, μου λέει, πως το παιδί ήτανε ξαπλωμένο ανάσκελα πάνω στο λόφο – εκεί που αμολάνε τους χαρταετούς... Είχε τα χέρια ανοιχτά σαν να παρακαλούσε και πλάι του ήτανε ένα κανάτι κρύο νερό... Κι ήρθε ένας άντρας, που περπατούσε αργά κι έσερνε μακρύ άσπρο πανί, και τότε σκέπασε... Μα από την άλλη μεριά ήρθε ένας άλλος που περπατούσε γρήγορα, τότε ξεσκέπασε, πήρε το σεντόνι κι έφυγε. Τότε ξανάρθε ο άντρας που περπατούσε αργά, ξανάφερε το σεντόνι και τύλιξε το παιδί... Μα ο άλλος ξαναφάνηκε γρήγορος, σαν μπουρίνι, άρπαξε το σεντόνι, έσπασε το κανάτι με το κρύο νερό και χάθηκε...

1.3.8. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 37)

Μάνα: Ξύπνησε ο γέρος μου απ' το όνειρο που είδε και μ' ήρε όρθια κοντά στο παράθυρο ν' αφουγκράζομαι τη μουρμούρα της νύχτας... Τι έχεις; μου λέει... Είδα πως καθόμουναι κει, στην αυλή, κι ήρθε πάνω στα στήθια μου μια μεγάλη άσπρη πεταλούδα. Τότε την έσφιξα πάνω μου, μα αυτή άρχισε να σπαρταρά και να θέλει να φύγει. Την έσφιξα πιο πολύ πάνω μου, μα αυτή μου γλίστρησε κι έφυγε κατά τις στέγες. Εγώ έμεινα κοιτάζοντας τα χέρια μου που είχανε γίνει άσπρα απ' τα' αλεύρι της πεταλούδας, κι όπως τα κοίταξα, είδα πως κρατούσε ένα μικρό άσπρο περιστέρι... Επειδής δεν ήθελα να μου φύγει κι αυτό, το 'κλεισα μες στην αγκαλιά μου έτσι, μ' όλη μου τη δύναμη. Μ' αυτό χτυπιότανε, φτεροκοπούσε, ήθελε να μου φύγει, κι όπως το' σφιγγα για να μην το χάσω, άρχισε να κλαίει... Άρχισα να το νανουρίζω για να κοιμηθεί... και κοιμήθηκε... Εγώ όμως τρόμαξα που κοιμήθηκε – σάμπως να μην έπρεπε να κοιμηθεί – κι άρχισα να του φωνάζω να ξυπνήσει, μα κείνο δεν ξύπναγε... του 'παιζα, του φώναζα για να ξυπνήσει...

Χρήστος: Φτάνει, μάνα.

1.3.9. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 168-169)

Κύριος Θωμάς: [...] οπότε να σου το όνειρο της αποκαλύψεως... άλλη μυστηριώδης σύμπτωση... είμαι, λέει, σ' ένα γήπεδο ιππασίας, τελειώς άδειο με χαλασμένα καθίσματα... σημειωτέον ότι όχι σε γήπεδο ιππασίας, ούτε στον υπόδρομο δεν έχω πάει ποτέ... κι όπως περίμενα εκεί ολομόναχος χωρίς να ξέρω τι περιμένω, κάθεται δίπλα μου ένας μεγαλόσωμος με στολή και καπέλο όπως οι θυρωροί στη Μεγάλη Βρετανία — το ξενοδοχείο — και μου λέει «πρέπει να φύγετε πια, οι αγώνες τελειώσανε, πρέπει να κλείσω τις πόρτες» και μου δείχνει στο βάθος μια τεράστια πόρτα με πολύ κόσμο απέξω... όπως ξεκινώ, ακούω πίσω μου βάδισμα αλόγου... γυρίζω, και βλέπω τον γιατρό με στολή ιππασίας πάνω στο άλογο να μου κάνει νοήματα να βιαστώ... όλως μυστηριωδώς βρίσκομαι στην πόρτα, κι από κει μπαίνω σ' ένα μέρος σαν καφενείο όπου όλοι εκεί μέσα είχανε γενειάδα ως εδώ κάτω, με κοιτάζανε εξεταστικά και μιλούσανε ψιθυριστά ο ένας στο αυτί του άλλου... φοβήθηκα πολύ... και συγχρόνως ένιωσα ότι είχα μπει παράνομα στο κυλικείο της αρχιεπισκοπής... θέλω να τρέξω να φύγω!... αδύνατο... Θέλω να φωνάξω, σκούζω μέσα μου!... τίποτα... καταλαβαίνω πως βλέπω όνειρο, προσπαθώ να ξυπνήσω... ξυπνώ, ακούω την τραγουδιστή σου ανάσα, σε αγγίζω για να βεβαιωθώ πως είμαι εδώ, σπίτι μας, μαζί... [...]

1.4. Αφήγηση-Πλαίσιο

1.4.1. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 19)

Πρόλογος- Τραγούδι

Κι ήταν που λέτε μια φορά
όπου είχαμε ένα βασιλιά
καλό ανθρωπάκι

Βαριά του ερχόταν η δουλειά
κι ήταν τα ζώα μου αργά
καλό ανθρωπάκι

Απ' το να τρέχει δω και κει
κάλλιο είχε μάσα και πιοτί
κι ένα υπνάκι

Έτσι μας άφησε η χαρά
κι έτσι μας ήρθε η συμφορά
και το φαρμάκι

Ρημάζουνε τα μαγαζιά
κλέφτει τους νιους η ξενιτιά
καλό ανθρωπάκι

Μας εβαρέθη κι ο Θεός
στάλα δε ρίχνει ο ουρανός
πάει το ψωμάκι

Κι όλο πληθαίνουν οι φτωχοί
κι η πείνα μας καλοναρχεί
ψωμί ψωμάκι

Αυτά που λέτε μια φορά
όπου είχαμε ένα βασιλιά
καλό ανθρωπάκι

1.4.2. Ο δρόμος περνά από μέσα (Τόμος Ε΄, σ. 105-106)

Ποριώτης: ... πριν από λίγες μέρες έκλεισα τα εβδομήντα έξι... το σπίτι είναι εκατόν δεκαέξι, με περνά δηλαδή σαράντα χρόνια... τα έπιπλα έχουν διάφορες ηλικίες, από πενήντα και πάνω έως και διακοσίων ετών... έχουν δει πολλά...! ... το ίδιο και τα καημένα τα σερβίτσια, τα κάδρα... τα αγαπώ πολύ, είναι σοφά όντα... τα βλέπουν όλα, τα ανέχονται όλα, ακόμη κι όταν τα αναμιγνύουμε σε θλιβερά γεγονότα δεν χάνουν την ψυχραιμία τους, δεν μεροληπτούν, και όταν αποφασίσουν να πουν κάτι είναι πάντα τόσο σωστό...! ... άλλα έχουν έρθει απ' την Ιταλία, το τραπέζι και ο καναπές του γραφείου από την Αγγλία... φυσικά στα νιάτα τους, στη νεολαία αρέσουν τα ταξίδια... ασφαλώς θα το θυμούνται, έχουν πολύ δυνατή μνήμη γι' αυτό και αποφεύγουν να μιλούν... όποιος θυμάται πολλά προτιμά να σωμαίνει... βέβαια δεν είναι πάντα ευχάριστο αυτό γιατί όταν η σιωπή έρθει σ' αυτό το σπίτι ξεχνάει να φύγει, οπότε αναγκάζομαι να της πω να φύγει... άλλοτε ανελάμβανα μεταφράσεις, τώρα πια καθόλου, τώρα θα ήθελα να γράψω ο ίδιος κάτι αλλά δεν ξέρω πώς γράφουνε... και είναι κρίμα διότι αυτά που σκέφτομαι είναι σημαντικά, σπάνια διαβάζω κάτι τόσο ενδιαφέρον... ενώ οι συγγραφείς ξέρουν να γράφουν αυτά που σκέφτονται ή αισθάνονται οι άλλοι...! είναι ένα είδος γραμματείς δηλαδή, και μάλιστα κλέφτες, ξένα πράγματα γράφουνε...! ...έτσι αντί να γράφω παραμιλώ, το σπίτι ευτυχώς είναι μεγάλο, σεργιανώ και παραμιλώ, παραμιλώ άρα υπάρχω...! κατά διαστήματα ανάβω και ένα τσιγάρο... (κάνει αυτό που λέει) ... την ιστορία της οικογένειας αναφέρεται ότι καπνίζω από επτά ετών... είχαμε μία φροϋλάιν στο σπίτι, ένα χίτλερ με στήθος και πολλά μαλλιά που τα έκανε κοτσίδες και έστηνε ένα φρούριο πάνω στο κεφάλι της... η πειθαρχία που μας εδίδασκε άρχιζε απ' το πρωί... έπρεπε να καθίσουμε και οι τέσσερις στα καθίκια μας κατά σειράν ηλικίας, ο Αλέξανδρος, η Όλγα, ο Νάσος, εγώ... ωραιότατα καθίκια, γαλλική πορσελάνη με μπλε λουλούδια στα μάγουλα... αλλά ουαί και αλίμονο σε όποιον δεν έκανε κακά, και μάλιστα στην ποσότητα που απαιτούσε η φροϋλάιν... ένα πρωί δεν τα κατάφερνα να κάνω παρ' όλο που είχα γίνει σαν κόκκινο αυγό απ' το σφίξιμο, παρακαλούσα τ' αδέρφια μου να μου δώσουν απ' τα δικά τους – κάτι που είχε ξαναγίνει – αλλά δε μου δίνανε...! πήρα το καθίκι μου και πήγα στην τουαλέτα των μεγάλων μήπως προμηθευτώ από κει – κι αυτό είχε ξαναγίνει – και πράγματι βρήκα, γιατί ο πατέρας μου ξεχνούσε να τραβήξει το καζανάκι... επιστρέφω στη θέση μου όλος χαρά, έρχεται σε λίγο και η φροϋλάιν, διατάσσει «άουφ», σηκωνόμαστε, στεκόμαστε προσοχή, αρχίζει να επιθεωρεί, και όταν φθάνει στο δικό μου καθίκι φρίττει, γουρλώνει τα γκρίζα της μάτια, μου στρίβει το αυτί και ουρλιάζει... «ώστε έτσι βρομόπαιδα, καπνίζετε πίσω απ' την πλάτη μου!» ... στη βιασύνη μου δεν πρόσεξα το αποτσιγάρο του πατέρα μου που είχε κολλήσει επάνω... περάσαμε ένα μαρτυρικό διήμερο με ανακρίσεις, κλειδωμένοι στα δωμάτιά μας, και το χειρότερο απ' όλα, με τους γονείς μας να πιστεύουν την φροϋλάιν και όχι εμάς...! μου συνέβη κι άλλες φορές να αρνούνται να με πιστέψουν... αυτή ήταν η πρώτη... ζούμε μόνο η Όλγα κι εγώ... ο Αλέξανδρος πέθανε νέος, ο Νάσος πήγε με τα γεγονότα εκείνα...

(ακούγεται το κουδούνι της πόρτας)

άκουσα το κουδούνι...; ή νομίζω πως το άκουσα...; άλλωστε κάπου κάπου χτυπά μόνο του, έχει παραισθήσεις...

(το κουδούνι ξανακούγεται)

... μα δεν περιμένω κα νέα... όχι, λάθος, ίσως του είπα για σήμερα...;

1.4.3. Ο δρόμος περνά από μέσα (Τόμος Ε', σ. 171)

Ποριώτης: ... ασφαλώς σε λίγες μέρες θα 'χει πάρει ότι έφερε... ίσως να πει πως πια όλη του η έννοια πρέπει να 'ναι η Ευρωπαϊκή Αγορά, το 1992... δε θα ζητήσω ποτέ να μάθω τι απέγιναν... φθάνει ότι έγινε ως τώρα...! Αν και αυτήν θα 'θελα να την έβλεπα κάποτε, έστω κι από μακριά... ο ανιψιός μου θα μου γράψει πάλι ένα γράμμα που θα λέει ότι η κακία γέρασε μέσα στο σπίτι μας... κατά τα άλλα η σιωπή θα γυρίσει πιο πηχτή για να με εκδικηθεί που της χάλασα την ησυχία... θα βασανίζομαι να ψάχνω αν φταίει αυτός ή ο άλλος, τη μια μέρα θα τους βγάζω όλους τέρατα και την άλλη αγγέλους... και τι σημασία έχει το ποιος...! Το μόνο βέβαιο είναι ότι τα σκουλήκια θα συνεχίσουν να τρώνε τα έπιπλα και μάλιστα με μεγαλύτερη εκτίμηση... Το έχω παρατηρήσει εδώ και χρόνια... όταν καταλάβουν ότι πάσχουνε τους ανοίγει η όρεξη... κατά τα άλλα είναι η πιο καλή συντροφιά, η πιο σοφή, όταν πια δεν έχει απομείνει τίποτ' άλλο απ' το να αναμασά κανείς όσα γίνανε, και να μη βρίσκει άκρη...

1.4.4. Ο Κανείς και οι Κύκλωπες (Τόμος Στ', σ. 180-184)

Κανείς: [...] δεν μπορεί να ήλθαν και να απήλθαν για μια ιδέα... δε μοιάζανε με ιδεολόγους και ιδεαλιστές... βέβαια, με σπάσανε στο ξύλο, πονάω σε όλο μου το σώμα... ίσως πρέπει να κάνω ακτινογραφίες.

(Γονατίζει στο χαλί.)

... ούτε μπορεί να ήρθανε μόνο για να με δείρουνε... (αρχίζει να μαζεύει τα πεταμένα χειρόγραφα)... τι μίσος ήταν αυτό...! και να μην σεβαστούν ούτε την ηλικία μου, ούτε το όνομά μου...! και ήταν ηλικιωμένοι κι αυτοί, όχι τίποτα νεαρά τσογλάνια...! και εντούτοις, να γροθιές, να κλωτσιές...! να ορίστε, αρχίζω να θυμάμαι λεπτομέρειες, και πρέπει να τις θυμηθώ, θα χρειαστούνε... με βάλανε στη μέση και... όχι, αυτό έγινε ύστερα... εν αρχή ο τύπος με το μουστάκι μ' έσπρωξε βάνουσα... κάνω να τον σπρώξω κι εγώ, και τότε τρώω τις πρώτες γροθιές στο στομάχι... σκύβω να προφυλαχτώ και αρπάζω δύο γροθιές στο σαγόνι... φωνάζω «παλιοαλήτες, θα σας κλείσω μέσα για καλά»... μαζεύονται όλοι και με βρίζουν, με φτύνουν, κακαρίζουν «ανάξιος, ανάξιος»... βαράω ένα γερό χαστούκι στον απέναντί μου... με πιάνει απ' το λαιμό, τον πιάνω κι εγώ... κάποιος μου τραβά τα μαλλιά... αφήνω τον άλλον και στρέφω προς αυτόν... τότε ακαριαία, τρώω την κλωτσιά στον πισινό και πέφτω στο χαλί... φωνάζω, διαμαρτύρομαι, βρίζω, απειλώ... ένας εναντίον πλήθους... τι φοβερή ιστορία, Χριστέ μου...! ευτυχώς που ήταν μακριά το τραπέζι και ο χαρτοκόπτης... θα μπορούσα να

είχα κάνει φόνο...! [...] διάσημο πρόσωπο είμαι, θα το πληροφορηθούν οι εφημερίδες, και αύριο θα φιγουράρω στις πρώτες σελίδες: «γνωστός συγγραφέας εδάρη ανηλέως από αγνώστους»... απόδειξη ότι οι δημοσιογράφοι δεν είναι πάντα ωφέλιμοι... [...] στο δικηγόρο μου... θα συμβουλευτώ το δικηγόρο του... θα του τα αναφέρω λεπτομερώς και θα ενεργήσουμε ανάλογα... καλύτερα μάλιστα να κρατήσω σημειώσεις τώρα που είναι φρέσκα...

(Πλησιάζει στο τραπέζι, παίρνει ένα μπλοκ σημειώσεων, μολύβι, και κάθεται στο κάθισμα που είναι δίπλα στο τραπέζι.)

... είναι περίπου εννέα η ώρα... νωρίς δηλαδή... κάθομαι στο τραπέζι μου και γράφω με πυρετό στην κυριολεξία, έχω οίστρο... σκέψου ότι η σκηνή που δούλευα με βασάνιζε απ' την προπερασμένη Τρίτη...! την ξαναπιάνω σήμερα το πρωί και μου βγαίνει με τέτοια ροή, που αν δεν με διακόπτανε αυτοί οι αλήτες, θα την τελείωνα απόψε...! κι είναι μια τρομερά δύσκολη σκηνή... για να για να σου δώσω με δυο λόγια να καταλάβεις...: τα τέσσερα βασικά πρόσωπα του έργου συναντιώνται τυχαία σ' ένα φιλικό σπίτι...! τυχαία επίσης αρχίζουν μία συζήτηση η οποία σιγά σιγά τους ξεφυλλίζει εντελώς – πώς βγαίνουν τα φύλλα του κρεμμυδιού; - και αποκαλύπτεται ότι και οι τέσσερις είναι υπεύθυνοι για ένα εργατικό ατύχημα που κόστισε έξι ζωές...! να αποδεχτούν ενώπιος ενωπίω το έγκλημά τους ή να κρυφτούν σε αμοιβαία αποσιώπηση...; να το αποκαλύψουν και να καταστραφούν, ή να ζήσουν με τις ερινύες πίσω απ' την πλάτη τους...; γράφω πάλι για το αιώνιο θύμα, το λαό, αλλά κινούμαι σε άλλη σφαίρα, στη συνείδηση του ενόχου...! δεν έχει κάτι το τραγικό...; και έρχονται αυτά τα αχάριστα μουλάρια, που θα μπορούσαν κάλλιστα να είναι οι πιο στενοί συγγενείς των εργατών που σκοτώθηκαν και με διακόπτουν, με φτύνουν, με δέρνουν...!

(Σωπαίνει για λίγο, αναστενάζει...)

... η γυναίκα μου... (ανήσυχα) να δεις που θα της τα λέω και θα διστάζει ως κι αυτή να τα πιστέψει...! η γυναίκα μου έφυγε κατά τις οχτώ με τον Άρη και την Ερίνα να πάνε σε μια πρεμιέρα... έχω συνδέσει το τηλέφωνο με τον αυτόματο και δεν το σηκώνω ο κόσμος να χαλάει... ουσιαστικά βρίσκομαι κι εγώ στο σπίτι που συναντήθηκαν αυτοί οι τέσσερις που σας έλεγα... είμαι ένας αόρατος αυτόπτης μάρτυς... κάποια στιγμή αντιλαμβάνομαι ότι κατουριέμαι ασυγκράτητα και πάω στο μπάνιο... ας κάνουμε μια αναπαράσταση (σηκώνεται), βοηθάει τη μνήμη... άλλωστε κατά σύμπτωση χρειάζεται να ξαναπάω...

(Φεύγει απ' τη σκηνή και αμέσως, σαν να τον περίμεναν να βγει για να μπουν, εμφανίζονται οι επτά επισκέπτες, που σκορπίζουν στο χώρο του ευρύχωρου γραφείου και το περιεργάζονται. Ο συγγραφέας κύριος Κανείς που επιστρέφει βιαστικός κι ανύποπτος, βλέποντας τους παγώνει...)

... τους βλέπω και μένω σύζυλος... κάνω τουλάχιστον δύο λεπτά να συνέλθω... γιατί, το να δω ένα διαρρήκτη ξαφνικά μέσα στο σπίτι μου – κι ας μην έχει ξανασυμβεί – πάει κι έρχεται... αλλά επτά μαζί, και αυτής της μορφής...! οι κυράδες εξετάζουν τα έπιπλά μας, ψαχουλέβουνε τα κεντήματα, τους τσερβέδες... κάτι δείχνει η μια στην άλλη, κάτι

μουρμουράνε... οι κύριοι – από πού κύριοι αυτά τα όρθια ζώα, αλλά τέλος πάντων – ο ένας κολλάει στις αντίκες μας και στα ασημικά μας... ο άλλος στα βιβλία, στη δισκοθήκη, στους πίνακες, γυρίζει την άκρη του χαλιού ανάποδα για να μετρήσει τους κόμπους... ο πιο θρασύς και πιο αντιπαθητικός έχει πλησιάσει στο τραπέζι μου, κρατά τα χειρόγρατά μου και τα διαβάζει...! ... έπρεπε εκείνη τη στιγμή να τρέξω να πάρω τη μηχανή να τους φωτογραφίσω και να 'χω τώρα αποδεικτικά στοιχεία απράνταχτα...! ενώ τώρα, διόλου απίθανο, να λέω τι τρομερό μου συνέβη και να μη με πιστεύει κανείς...! αλλά που να σκεφτώ για φωτογραφίες, έχω χάσει τον έλεγχο των λειτουργιών μου και τα όρια των αισθήσεών μου... δηλαδή ενώ νομίζω ότι φωνάζω «ποιοι είστε, παρακαλώ, πώς μπήκατε μέσα...!; εσείς εκεί στο γραφείο, αφήστε αμέσως τα χαρτιά στη θέση τους...!» στην πραγματικότητα δεν βγάζω άχνα... ευτυχώς αντιλαμβάνομαι αμέσως τι φταίει... ότι είναι τόσο έντονη η έκπληξή μου, που εμποδίζει να πιστέψω απόλυτα αυτά που συμβαίνουν... τα ξαναφωνάζω για δεύτερη φορά, αλλά με απόλυτη πίστη, και πετυχαίνω...! τρέχω στο τραπέζι μου, αρπάζω τα χαρτιά μου απ' τα χέρια του και του λέω...: «αυτό, κύριέ μου, δεν επιτρέπεται», οπότε – ειδικά από το σημείο αυτό – αρχίζει μια ιστορία, που θα παίρνω όρκο και στο ευαγγέλιο και στη ψυχή των γονιών και όμως θα την αμφισβητούν...! και δε θα 'χουν άδικο, γιατί ενώ δε γίνανε μυστηριώδη πράγματα, όλη μαζί είναι εντελώς μυστηριώδης... προσέξτε...: ενώ του παίρνω με επιθετική κίνηση τα χαρτιά απ' τα χέρια, αυτουνού το πρόσωπο φωτίζεται από ευδαιμονία σα να βλέπει το θεό του...! πιάνει το δεξί μου χέρι, το σηκώνει με προσοχή σα να 'ναι ιερό και πολύτιμο και λέει με φωνή που πάλλει από συγκίνηση... «αυτό είναι το χέρι που γράφει...!» και σκύβει και το φιλά...! οι άλλοι, που έχουν πλησιάσει, ξεσπάνε σε χειροκροτήματα και φωνές «άξιος, άξιος».

Φωνές: ... άξιος, άξιος...

1.4.5. Ο Κανείς και οι Κύκλωπες (Τόμος Στ', σ. 202)

Κανείς: ... κάπου εδώ πρέπει να στεκόταν σα νεκροθάφτης από πάνω μου και τα 'λεγε...! τα άκουσα και τα θυμάμαι λέξη προς λέξη παρ' όλο που ήμουν αημιλιπόθυμος... (ακουμπά το κεφάλι στο χέρι και σκέφτεται) τι ιστορία κι αυτή στα καλά καθούμενα...! απίστευτη...! στην κυριολεξία απίστευτη... και τι θέμα, ε...; συγκλονιστικό θέμα εδώ που τα λέμε...! γίνεται ένα έργο αυτό...!! α, μπα, ούτε στ' αστεία... αυτό θα είναι αυτοκτονία... (στενάχωρα)... λέγονται αυτά...;! (πολύ μελαγχολικά)... να το γράψω...;

να μην το γράψω...

να το γράψω...;

να μην το γράψω...

να το γράψω...;

να μην το γράψω...

να το γράψω...;

(Το φως φεύγει σιγά σιγά και το δίλημμά του χάνεται στο σκοτάδι.)

1.4.6. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 19-20)

Ρωμιάκι: Το ξέρεις ότι μου δώσανε μια κλωτσιά και μια καρπαζιά και μου είπαν «βγες έξω αρχίζουμε»... «Και γιατί βαράτε τους λέω;»... «Για να μπει στην ατμόσφαιρα του έργου» μου λένε... Τι θα πει ατμόσφαιρα του έργου;

Ρωμιάς: Το κλίμα, το ύφος, η ουσία!

Ρωμιάκι: Δηλαδή, Κυρίες και Κύριοι, η κλωτσιά και η καρπαζιά που έφαγα ήταν σινιάλο τι σόι έργο θα δείτε και ότι η παράσταση αρχίζει... (Στο Ρωμιά) Όμως εγώ δεν το χώνεψα και τους λέω... «δεν ντρέπεστε να βαράτε έτσι στον τόπο που γεννήθηκε ο Αισχύλος, ο Σοφοκλής...»

Ρωμιάς: ... Ο Ευριπίδης, η Δημοκρατία...

Ρωμιάκι: Ναι... οπότε μου ξαναδίνουν κι άλλες καρπαζιές και κλωτσιές και μου λένε... «βγες αμέσως να πεις το ιστορικό του νέου μας τσίρκου και να πάρεις τους θεατές με το μέρος μας...» Εγώ βγήκα και μια που δουλεύω στο τσίρκο θα κάνω ό,τι μου είπαν αλλά... (στους θεατές)... αν σας πάρω με το μέρος τους εμένα να μου τρυπήσετε τη μύτη... Ξέχασα όμως τι πρέπει να πω...

1.4.7. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 20-21)

Ρωμιάς: Δεν πειράζει, θα λέω εγώ όσπου να θυμηθείς... Κυρίες και Κύριοι, καλησπέρα σας. Επειδή η παράσταση μας τρέχει σε πολλά γεγονότα, επεισόδια, εποχές, η μικρή από δω και εγώ θα σας πληροφορούμε μέσες άκρες που βρισκόμαστε και γιατί... Πριν προχωρήσουμε, επιτρέψτε μου να σας δώσω μια πληροφορία για το άτομό μου: Είμαι τρόφιμος ψυχιατρείου... αλλά ουδείς λόγος ανησυχίας, είμαι εντελώς ακίνδυνος. Άλλωστε η πάθησίς μου είναι πολύ κοινή, έχει αρκετά εθνικά γνωρίσματα, θα μπορούσα μάλιστα να τη χαρακτηρίσω και αρκετά πατριωτική... Με λίγα λόγια, Κυρίες και Κύριοι, η πάθησίς μου έγκειται εις το ότι – όπως και τόσοι άλλοι Έλληνες – ήθελα να γίνω πρωθυπουργός. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο είπαν ότι είμαι για δέσιμο και όντως με έδεσαν. Εν συνεχεία μου έγινε η σχετική θεραπεία η οποία είναι εξίσου απλή. Δηλαδή σε δένουν ωσότου πεισθούν ότι δεν πρόκειται να γίνεις πρωθυπουργός. Αυτομάτως θεωρείσαι ακίνδυνος και παίρνεις εξιτήριο. Επειδή η πάθησίς μου ήταν πολιτικής φύσεως, μου συνέστησαν για ανάρρωση ένα καλοκαιράκι στο θέατρο. [...]

1.4.8. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 30-31)

Ρωμιάς: [...] Τώρα λοιπόν είμαστε στο Μαντείο των Δελφών! Ξέρετε γιατί; Ο Φίλιππος της Μακεδονίας θέλει να κυριαρχήσει στους άλλους Έλληνες, αλλά οι Έλληνες δε θέλουν. Εκείνος ο Δημοσθένης ο Αθηναίος επί παραδείγματι είναι τόσο αντίθετος, που έγινε διάσημος όχι μόνο για την αγάπη τους προς την αθηναϊκή ανεξαρτησία αλλά και απ' το μίσος του για τους Μακεδόνες. Ο Φίλιππος φυσικά δε θα σκοτισθεί θανάσιμα από κάτι τέτοιους! Αλλά όταν οι φάλαγγες του στρατού του θα κατεβαίνουν στην Ελλάδα καλό

είναι να ‘χουν και τις ευλογίες του θεού Απόλλωνα! Θεός είναι, προφήτης είναι ειδικός δια μέλλοντα σχέδια είναι, ένας δικός του χρησμός θα κάνει τους Έλληνες να ανεχθούν ευκολότερα τον Φίλιππο.

1.4.9. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 39-41)

Ρωμιάκι: Δε μου λες, όλ’ αυτά απ’ το νου σου τα κατεβάζεις;

Ρωμιάς: Είσαι καλά! Οι τσέπες μου είναι γεμάτες με αποκόμματα από βιβλία! Να, ορίστε, αυτό είναι από την εγκυκλοπαίδεια.

Ρωμιάκι: Για να το δω... (στους θεατές)... Όχι τίποτ’ άλλο... να ξέρουμε και τι μας λείπει... (διαβάζει το απόκομμα) Αντρόνικος Α΄ Κομνηνός! Το 1183 τη παρακλήσει – δήθεν – του κλήρου και της Αυλής, ανεκηρύχθη συμβασιλεύς του νόμιμου Βασιλέως Αλεξίου. Δύο μήνες βραδύτερον εστραγγάλισεν τον Αλέξιο... (στο Ρωμιά) Έτσι γρήγορα;

Ρωμιάς: Το γοργόν και χάριν έχει!

Ρωμιάκι: (διαβάζει)... ολίγον αργότερον...

Ρωμιάς: ... τη μητέρα του Αλεξίου, ύστερα τα ξαδέρφια του Αλεξίου, μετά έστειλε στην εξοχή τους φίλους του Αλεξίου...

Ρωμιάκι: Σσστ! (διαβάζει)!... και ούτω παρέμεινε αποκλειστικός και μόνος κύριος της εξουσίας!... Δε μου λες, ψηλέ, αυτό έχει ξαναγίνει;

Ρωμιάς: Πού να έχε ξαναγίνει;

Ρωμιάκι: Ξέρω κι εγώ... εμένα κάτι μου θυμίζει!

[...]

Ρωμιάς: [...] Κυρίες και Κύριοι, εγώ λέω να μην πούμε άλλα για τον Αντρόνικο και τη μοναξιά του! Μια υποσημείωση μόνο. Ότι δηλαδή με τέτοιους αυτοκράτορες δεν είναι περίεργο που λίγο αργότερα μας πήραν την Κωνσταντινούπολη οι σύμμαχοί μας οι σταυροφόροι! Στους οποίους είχαμε παραχωρήσει και βάσεις και λιμενικές διευκολύνσεις και περάσματα για τη Μέση Ανατολή! Ως γνωστόν δε όταν την ξαναπήραμε είχε τέτοια χάλια, που δε συνήλθε ποτέ πια! Γι’ αυτό δα και οι Τούρκοι δε δυσκολεύτηκαν να πάρουν θάρρος και να της δώσουν τη χαριστική βολή! Ας ξαναγυρίσουμε όμως στον Αντρόνικο μας για τον οποίο θα σας πει περισσότερα ένας επαγγελματίας ζητιάνος της εποχής του...

1.4.10. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 45-46)

Ρωμιάκι: (στους θεατές) Αυτός είναι εντελώς αστοιχείωτος (στο Ρωμιά) Ασε με, βρε παιδάκι μου, να τα πω εγώ που τα ξέρω. Λοιπόν, Κυρίες και Κύριοι, εκείνα τα χρόνια η Ελλάδα ήταν πολύ σκλαβωμένη και ήρθε ο αγγλέζικος στόλος, ο γαλλικός στόλος και πολεμήσανε τους Τούρκους και κατασκοτωθήκανε οι άνθρωποι και έτσι μας βοηθήσανε και ελευθερωθήκαμε.

Ρωμιάς: (σαν να γρυλίζει) Μάλιστα!

Ρωμιάκι: Κι από τότε όλοι αυτοί γίνανε προστάτες μας και σύμμαχοί μας και ήρθανε κι άλλοι ύστερα κι Αυστριακοί και Ιερά Συμμαχία κι έχουμε πάντα πρώτης τάξεως συμμάχους και μας έχουνε γύρω γύρω το στόλο τους και δεν μπορεί να μας πειράξει κανένας!

Ρωμιάς: (άγρια) Σταμάτα!

Ρωμιάκι: Γιατί, καλέ; Σε πειράζει η γυμνή αλήθεια;

Ρωμιάς: Ποια αλήθεια, βρε ξόανο; Όλοι αυτοί ξέρεις για ποιο λόγο ήρθαν εδώ πέρα;

Ρωμιάκι: Το ξέρω και το είπα!

Ρωμιάς: Για να βάλουνε πόδι στον τόπο. Οι Τούρκοι θα φεύγανε που θα φεύγανε και το πρόβλημα των προκομμένων που είπες ήτανε ποιος θα 'ναι το επόμενο αφεντικό.

Ρωμιάκι: Είσαι αχάριστος με τους μεγάλους μας συμμάχους, που μόνο καλό έχουμε δει από δαύτους! Αίσχος!

Ρωμιάς: Σκασίλα μου! Για να μη σου πω και για τους κοτσαμπάσηδες που επειδή ήτανε χειρότεροι απ' τους μπέηδες και επειδή τρέμανε που ο επαναστατημένος λαός θα τους θέριζε, γίνανε κώλος και βρακί με τις μεγάλες δυνάμεις για να τη γλιτώσουνε.

Ρωμιάκι: Ψηλέ, από ψυχιατρείο βγήκες ή από καμιά φυλακή;

Ρωμιάς: Εγώ από φυλακή;

Ρωμιάκι: Ξέρω 'γω; Γιατί έτσι που τα λες εμένα κάτι μου θυμίζει.

1.4.11. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 69)

Ρωμιάς: Κυρίες και Κύριοι, προσπάθησα ν' αποφύγω τη μικρή για να μη μας κουράσει πάλι με αφελείς απορίες. Θα σας πω δυο λογάκια περί λαιμητόμου ή γκιλοτίνας.

Είναι μια ευφύρεσις η οποία τον καιρό της Γαλλικής Επανάστασεως είχε μεγάλες επιτυχίες. Έκοβε βασιλιάδες, πρίγκιπες, παπάδες, τσιφλικάδες και αμέσως μετά πολλούς από του επαναστάτες που την ανέδειξαν. Όλοι αυτοί πέθαναν, παρήλθαν, αλλά η γκιλοτίνα έμεινε, τελειοποιήθηκε τεχνικώς και εξακολουθεί να υπηρετεί την ανθρωπότητα. Παραδείγματος 'χαριν όταν επί Όθωνος οι δυσαρεστημένοι παλαιοί πολεμιστές ξεσηκώθηκαν στη Μάνη, στη Μεσσηνία, στη Στερεά, μας επρόσφερε προθύμως τις υπηρεσίες της. [...]

1.4.12. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 75)

Ρωμιάς: Αλλά βλέπετε η 3^η Σεπτεμβρίου 1843 είχε ένα ασυγχώρητο κουσούρι... Ο εχθρός δεν είχε εισβάλει απέξω... ήταν τρόπον τινά εγχώριος! και οι εγχώριοι εχθροί βάλανε έναν ποντικό και έφαγε το διάταγμα!

1.4.13. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 96)

Ρωμιάς: Κι έτσι λοιπόν ο Όθωνας και η Αμαλία μας έφυγαν και μείναμε χωρίς Βασιλιά και Βασίλισσα! Οι αυλικοί χωρίς αυλή, οι κυρίες της τιμής χωρίς τιμή, οι τελετάρχες χωρίς

τελετές και οι ξένοι αδελφοί βασιλείς με έναν αδελφό λιγότερο. Μεγάλο κακό! Υπήρχαν βέβαια και μερικοί πεζοί που υποστήριζαν ότι δεν είναι ανάγκη να εισάγουμε βασιλείς, ότι μπορούμε να ζήσουμε και χωρίς! Λέγανε μάλιστα ότι μοιάζει με δουλοπρέπεια το ότι εκατομμύρια Έλληνες θα ‘χουνε έναν ξένο που θα λέει ο λαός μου, διότι έτσι πρέπει, και θα εννοεί – από πού κι ως που – εμάς. Απόψεις! Τελικά επικρατήσανε οι πρώτοι οι οποίοι με τη συμπαράσταση των μεγάλων δυνάμεων εξήγησαν στον ελληνικό λαό ότι η Ελλάς χωρίς βασιλείς δεν προσφέρεται για παραμύθια! Αποκλείεται δηλαδή να πεις «μια φορά κι έναν καιρό ήταν ένας Βασιλιάς και μια Βασίλισσα» και να εννοείς την Ελλάδα! Πράγμα το οποίον είναι συμφορά. Κι έτσι εβάλαμε πάλι μεσίτες να ψάξουνε, εβάλαμε αγγελίες στις εφημερίδες, εβγάλαμε ντελάληδες...

1.4.14. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 109)

Ρωμιός: Έτσι λοιπόν εφέραμε έναν καινούργιο βασιλιά, ευρωπαϊκόν βεβαίως, και συν τω χρόνω πολύτεκνον. Αποχτήσαμε διάδοχο, πρίγκιπες και αυλικούς που λαχταρούσαν το βάπτισμα του πυρός! Αποχτήσαμε επίσης μια βλαχοαστική άρχουσα τάξη που ήθελε να σταδιοδρομήσει ντυμένη σε δικό της θρύλο! «Γυάλισαν τα κουμπιά, γυάλισαν τα γαλόνια και πήγανε περίπατο με τα κανόνια...» δηλαδή για τον πόλεμο του '97΄ ή της Μελούνας ή του αίσχους, ή του χαλβά! Έχει όπως βλέπετε πολλά ονόματα για να μπορεί να κρύβεται!...

1.4.15. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 120-121)

Τραγουδιστής, Πλανόδιος, και Ράφτης :

Γυάλισαν τα κουμπιά
γυάλισαν τα γαλόνια

και πήγανε περίπατο
με τα κανόνια.

Πολεμικές ζημιές
σε χρυσές δραχμούλες

εκατομμύρια δύο
χώρια οι ζωούλες.

Και στο Σουλτάνο
μέτρα για να ξεθυμώσει

τι Θεσσαλία πίσω
να μας ξαναδώσει

ή τέσσαρα ή πέντ'
εκατομμύρια λίρες

κι εσύ στον ήλιο κάθισε
και μέτρα ψείρες.

Απ' τα χρεώγρατά μας
θα τα οικονομήσουν

θα δώσουν και θα πάρουν
θα καλοκαρδίσουν

οι ξένοι τραπεζίτες
και οι κερδοσκόποι

μισοτιμής πουλιούνται
του φτωχού οι κόποι.

Και τα δικά μας δάνεια
πώς θα ξοφληθούνε

χωρίς συναμεταξύ τους
να ενοχληθούνε.

Γυάλισαν τα κουμπιά
γυάλισαν τα γαλόνια

και πήγανε περίπατο
με τα κανόνια.

1.4.16. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 124)

Ρωμιός : Μας πήγε μακριά! Ίσως πιο μακριά απ’ όσο θα ‘πρεπε.

... Είδε πολλά! Αλλά τα είδε όλα; Η Τουρκία δεν ήταν μόνο πιο μεγάλη πιο πλούσια πιο πολυάνθρωπη από μας! Ήταν κάτι περισσότερο: Ήταν πολύ κοντά στα πετρέλαια της Μέσης Ανατολής.

Πετρέλαια, ε; Εις το σωτήριον έτος 1973 ξέρουμε πολύ καλά τι θα πει αυτό!

Οι σύμμαχοί μας όμως, Ευρωπαίοι και υπερατλαντικοί, το ήξεραν από τότε.

Και πολύ φυσικά μεταξύ κορινθιακής σταφίδας και καπνών Αγρινίου που τους εξασφαλίζαμε εμείς, προτίμησαν τα πετρέλαια!

Άλλωστε κι εμείς ακόμη κάναμε ό,τι μπορέσαμε για να τους βοηθήσουμε να μας εγκαταλείψουν στο έλεος των διεθνών συμφερόντων!

Ακριβώς πάνω στην αναμέτρηση με τον Κεμάλ, ο Βενιζέλος χάνει τις εκλογές! Κι αυτός ο θρίαμβος του διχασμού μεταμορφώνει μια πλάνη ή ένα πολιτικό παζάρεμα σε μια πρωτοφανή συμφορά!

Ο διχασμός, τα πετρέλαια!... Είδε πολλά! Όμως τα είδε όλα;

Ας πάμε τώρα ως την Πόλιν, τη Σμύρνη και τα ξαναλέμε!...

1.4.17. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 130)

Ρωμιάκι : (στους θεατές) Εκείνο τον καιρό όπως σε κάθε δύσκολο καιρό, ήταν πολλοί αυτοί που βγήκαν από το πετσί τους. Άνθρωποι που δεν τους έπιανε το μάτι σου παίρναν το δρόμο για το βουνό μ’ ένα τουφέκι στο χέρι. Με το τίποτα ο Γιάννης, ο Τάσος, ο Βάγγος, ο Μανώλης, αυτοί η σιωπηλή στρατιά, αυτοί οι ωραίοι δικοί μας, σπρώχναν τον καιρό κατά την ελευθερία και την ειρήνη. Για μιαν ειρήνη που τους γέλασε και μιαν ελευθερία που πριν έρθει φαινόταν τόσο πλατιά...

1.4.18. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η΄, σ. 147)

ΧΟΡΙΚΟ ΤΡΑΜΠΟΥΚΩΝ

Του παιδιού που θαρρεί για τσιφλίκι του

των Ελλήνων τη χώρα,

εμείς είμαστε οι τραμπούκοι που λένε

κι ολωνών εκεί δα των τρανών κλικαδόρων

οι πράχτορες, που απ’ αξία μας,

ένας έξυπνος μάγκας από Τούμπα σε Τρούμπα

έναν κι έναν μας διάλεξε

ν’ αγρυπνούμε σαν σκύλοι στα καλά τους επάνω.

Θα μου πεις – και το λόγο σου σέβομαι:
«φτωχαδάκι κι εσύ, ρε ρουφιάνε,
και με μάνα που πέθανε
σφουγγαρίζοντας σκάλες, ξεπλένοντας ρούχα,
που την είδες ξεκούραστη μια και μόνη φορά,
στη μικρή της την κάσα,
πως σου πα' η καρδιά για ρεζίλι παρά
το λαό που για φτώχεια μιλά
σα χαφιές και τραμπούκος εσύ,
να βαράς, να καρφώνεις!
[...]

1.4.19. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η', σ. 242-243)

ΧΟΡΙΚΟ ΤΡΑΜΠΟΥΚΩΝ

[...]
Πού είναι τώρα οι λύκοι πολύ λέγανε,
επλάκωσαν στ' αλήθεια;
Το θυμάσαι, αδερφέ, αυτό δα το σοφό παραμύθι;
Κάπως έτσι την πάθαμε! Άκου δω!
Ήταν ένας βοσκός αρχιψεύτης που φώναζε
λύκοι, λύκοι!
Κι οι γειτόνοι του τρέχανε ξανά και μανά
ώσπου μάθαν το ψέμα!
Αλλά να σου μια νύχτα που οι λύκοι
- κορόιδα ήταν; - επλάκωσαν στ' αλήθεια,
καλή ώρα όπως τώρα!
Λύκοι, λύκοι! Μα οι γειτόνοι δε δίνουνε βάση.
Μόνος κι έρημος μένει ο φίλος
και αφήνει τα πρόβατα λίγα λίγα να τα τρώνε οι λύκοι
να χορτάσουν
κι έτσι αυτός να γλιτώσει.
Μα τα πρόβατα τελειώσαν γρήγορα
κι ήρθε τότε η σειρά του βοσκού
- καλή ώρα όπως θα 'ρθει κι εδώ
η σειρά του δικού μας!
Μα εγώ, φιλαράκο, στις ψυχής μου το βάθος

- κι έτσι που 'ρθαν τα πράματα –
δε με νοιάζει γι' αυτόν
για τα πρόβατα κλαίω.

ΣΤΕΛΛΑ ΜΑΡΙΝΑ ΜΟΥΖΟΥΡΗ

1.5. Αφήγηση Πλασματικών Γεγονότων

1.5.1. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α΄, σ. 104-105)

Ιορδάνης: Άκου σου πω εγώ... Άνθρωπος είχε βάσανα μέσα κεφάλι του. Είπε τι πω, πάνε κάτω; Ήπιε νερό... τίποτις... Ήπιε γάλα... τίποτις... Βάσανα εδώ... (Πιάνει το κεφάλι του). Πήρε ήπιε σερμπέτι, σαλέπι, βυσσινάδα, λεμονάδα, χαμόμηλο... Τίποτις... τίποτις... τίποτις... Βάσανα μείνανε μέσα κεφάλι του και αβγατίζανε... Τότε ήρθε άλλος άνθρωπος, άγιοα άνθρωπος, πονεσιάρης καιλέγει... Νερό, γάλα, σαλέπι... έτσι πίνεις πάνε κάτω... Πρέπει βρεις άλλο πιωτό, παγαίνει απάνω κεφάλι σου! Κατάλαβες Γιάννη;

Γιάννης: Κατάλαβα!

Ιορδάνης: Κάθεται άνθρωπος φυτεύει άμπελι, φιάνει κρασί, ανεβαίνει κεφάλι του! Άλλος ντουνιας έτσι πιο καλός... Έρχεται Χριστός πίνει κι αυτός... Μπράβο, λέει, μπράβο... και ευλογάει το κρασι... Τούτο εστί το αίμα μου... Να τι είναι κρασί... Άντε τώρα...

Αννετώ: Μπορώ ώρες να τον ακούω αυτόν τον άνθρωπο... ώρες

1.5.2. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α΄, σ. 120)

Ιορδάνης: Έλα Γιάννη... Μόνο εσένα μιλάω εγώ... εσύ καλή καρδιά... γκιουλ μπαζέ δική σου καρδιά...

Γιάννης: (Πλησιάζει στο ταρατσάκι)... Σ' ακούω...

Ιορδάνης: Γιάννης...

Γιάννης: Ναι.

Ιορδάνης: Τι είναι άστρα;

Γιάννης: Πλανήτες.

Ιορδάνης: Ε...;

Γιάννης: Πλανήτες...

Ιορδάνης: (Κάνει μορφασμό και κίνηση αηδίας). Άκου σου πω έγω... Θεός λέει... Πρέπει γίνει νύχτα... Κακόμοιροι άνθρωποι πλαγιάσουνε, ξεκουραστούνε, κλείσουμε μάτια τους... Διώχνει ήλιο, παίρνει μαύρη κόλλα χαρτί κουκουλώνει ουρανό... Κοιτάζει από κάτω... Όχι, καλό λέει... πίσσα σκοτάδι... Παίρνει καρφίτσα, τσούκου τσούκου, τρυπάει εδώ, εκεί, χιλιάδες τρυπάει... Ήλιος φεγγίζει από μέσα, άστρα βγαίνουνε... Άνθρωπος βλέπει, χαίρεται. Θεός απάνω λέει... πλαγιάζει ξεκουράζεται, κλείνει μάτια του, μέσα μυαλό του άστρα όνειρα καλά γίνονται... Γιάννης, πατέρα σου άκου... Αυτό είναι άστρα...

1.5.3. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α΄, σ. 128)

Ιορδάνης: Σου πω εγώ ναι... Θεός έφτιαξε άλλο ντουνια, καλό ντουνια απάνω φεγγάρι. Έχεις δει φεγγάρι με μπαζέδες, περιβόλια, κάτι αγλάδια ως μικρά παιδιά; Έφιαξε χωριά μερακλιδικά, παστρικά σα φρέσκο τάλαρο... Και λαούτα, γυναίκες, φαί, πιωτό... όλα

τζάμπα... Φάτε, πείτε χριστιανοί, δικά σας ούλα. Χαίρεστε, τζάνε μου, εγώ πιο πολλά καρπίζω λέει Θεός... Άνθρωποι όμως παμπέσηδες... κλεψιά... ατιμία... Καλά λέει Θεός πονηρός... Φτιάνει άλλο ντουσιά λειψό, πειναλέο, φαί ακριβό... Κατάλαβες; Έφιαξε ετούτο ντουσιά... Όποιος απάνω σε κάλο ντουσιά σκάρτος βουτάει ψυχή του από ποδάρι σιχτίρ λέει λαο σβουρίζει εδώ κάτω... Αυτό είναι τούτος ντουσιάς!

1.5.4. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 117-118)

(Ακούγονται τραγούδια να πλησιάζουν).

Από το Τρωικό κάστρο η Ανδρομάχη
στον Έκτορα που κίναε για τη μάχη
φώναξε με φωνή φαρμακωμένη:
Στρατιώτη μου τη μάχη θα κερδίσει
όποιος πολύ το λαχταρά να ζήσει.

1.5.5. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ΄, σ. 65)

«Ο πανηγυρικός»

Φθάνει στο δρόμο ο Ηρακλής,
στο δρόμο που χωρίζει
και γράφει... δεξιά, αρετή!
αριστερά... κακία!

Τον Ηρακλή τον ήρωα
σε δίλημμα τον φέρνει,
στέκει βουβός, ακίνητος,
κι απόφαση δεν παίρνει.
Ωσάν χαμένος! άβουλος!
Αυτός! Που έως τώρα
όσα ο χρόνος δε χωρά
τά 'κανε σε μια ώρα!

1.5.6. Ο διάλογος (Τόμος ΣΤ΄, σ. 154-156)

Δημήτρης: ...μου είπαν ένα πολύ ωραίο ανέκδοτο που είναι και γρίφος μαζί...

Άννα: ... τα βαριέμαι τα ανέκδοτα...

Δημήτρης: ... εάν βρεις τη λύση, θα σου φέρω ένα κουτί σοκολάτες... άκου... ήταν ένας τύπος, κάποιος ηλικίας, που το όνειρο της ζωής του ήταν να σκοτώσει ένα λιοντάρι... μόλις

βγήκε, λοιπόν σύνταξη και πήρε και το εφ' άπαξ απ' το επικουρικό ταμείο, αγόρασε την τελειότερη караμπίνα... με διόπτρες, με υπολογιστή, με σφαίρες πέντε ταχυτήτων... φυσικά, και στολή για σαφάρι, κάσκα, μπότες, φουλάρι για το λαιμό, κυάλια, γιατί ως γνωστόν εάν δεν πας με όλα τα αξεσουάρ, τα θηρία δε γυρίζουν ούτε να σε κοιτάζουν... καθ' όλα έτοιμος, λοιπόν, ένα πρωί, ανεβαίνει στον Λαντ-Ρόβερ που επίσης είχε αγοράσει, κάνει την προσευχή του, ραντίζει τα όπλα του με αγιασμό απ' την Αγία Βαρβάρα, στα Πατήσια έμενε, και τραβά για τη ζούγκλα...

(Η Άννα, χωρίς αυτός να την αντιληφθεί, σηκώνεται με εμφανή βαρεμάρα και φεύγει, αργά προς τα μέσα.)

... φτάνει εκεί που του είχαν υποδειξει να πάει, σταματάει σ' ένα ωραίο τοπίο, παρκάρει το Λαντ-Ρόβερ στη λόχμη και αρχίζει να ψάχνει για κανένα λιοντάρι, αρσενικό όμως, λέοντα δηλαδή... όπου ξαφνικά, τι αντικρίζει...; ένας λέων μπροστά, άλλος πίσω, άλλος δεξιά, άλλος αριστερά και άλλοι τέσσερις διαγωνίως... παγώνει! και παρ' όλο που έχει το δάχτυλο στη σκανδάλη δεν μπορεί να το κουνήσει... μένει έτσι και περιμένει να του χιμήξουν και ν' αρχίσουν τη μοιρασιά... περνάει ένα λεπτό, δύο λεπτά, πέντε λεπτά... τίποτα, απλώς τον κοιτάζουν, ανταλλάσσουν μεταξύ τους κάτι ματιές, γρυλίζει προς στιγμήν ένα, χασμουριέται ένα άλλο και πάνω στα έξι λεπτά και πενήντα έξι δευτέρα του γυρίζουν τον πισινό και αρχίζουν να φεύγουν... να χτυπήσει πισώπλατα...; ποτέ...! κι αρχίζει ένα κλάμα...! να το ονειρεύεται όλη του τη ζωή, να ξοδέψει ό,τ' είχε και δεν είχε και να μείνει με την... λοιπόν, εάν είσαι έξυπνη, να μου βρεις γιατί οι λέοντες του φέρθηκαν έτσι... σημειωτέον ότι η συνάντηση έγινε γύρω στις έντεκα, την ώρα δηλαδή που τα λιοντάρια ψοφάνε της πείνας... ας μην παραλείψω ότι γύρισε απ' την Αφρική με ψυχικό μαρασμό και πάνω στο χρόνο πέθανε...

(Η Άννα επιστρέφει, κρατά εφημερίδα, κάθεται στη θέση της, αυτός συνεχίζει χωρίς να προσέξει το ότι επέστρεψε, όπως δεν είχε αντιληφθεί τα ότι βγήκε.)

... δεν λέω ότι είν' εύκολο, αλλά αν το σκεφτείς σοβαρά, μπορεί να το βρεις... είναι θηρία, ψοφάνε της πείνας και όμως δεν τον τρώνε... γιατί...; να το πάρει το ποτάμι...; εγώ νομίζω ότι αυτό το ανέκδοτο, αστείο-αστείο, έχει κάποιο βαθύτερο νόημα... δεν το βρίσκεις... ε, τότε ας το πάρει το ποτάμι... διότι το όνομά του ήταν «Λέων»...! Λέων Παναγόπουλος... και δυστυχώς τα λιοντάρια όχι μόνο δεν τρώνε το ένα το άλλο, αλλά ούτε καν ενοχλούν ένα συνονόματό τους...! ενδιαφέρον δεν είναι...;

1.5.7. Ο Κανείς και οι Κύκλωπες (Τόμος ΣΤ', σ. 182)

Κανείς: [...] κι είναι μια τρομερά δύσκολη σκηνή... για να για να σου δώσω με δυο λόγια να καταλάβεις...: τα τέσσερα βασικά πρόσωπα του έργου συναντιώνται τυχαία σ' ένα φιλικό σπίτι...! τυχαία επίσης αρχίζουν μία συζήτηση η οποία σιγά σιγά τους ξεφυλλίζει εντελώς – πώς βγαίνουν τα φύλλα του κρεμμυδιού; - και αποκαλύπτεται ότι και οι τέσσερις είναι

υπεύθυνοι για ένα εργατικό ατύχημα που κόστισε έξι ζωές...! να αποδεχτούν ενόπιος ενωπίω το έγκλημά τους ή να κρυφτούν σε αμοιβαία αποσιώπηση...; να το αποκαλύψουν και να καταστραφούν, ή να ζήσουν με τις ερινύες πίσω απ' την πλάτη τους...;_γράφω πάλι για το αιώνιο θύμα, το λαό, αλλά κινούμαι σε άλλη σφαίρα, στη συνείδηση του ενόχου...! δεν έχει κάτι το τραγικό...;

1.5.8. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 26-27)

Ο Ιερέας: Άμα ο θεός Κρόνος πρωτόρθε στην Ελλάδα έμεινε με ανοιχτό το στόμα: «Μάνα μου, τι ωραίος τόπος, εδώ θα εγκατασταθώ και θα μείνω θεός των Ελλήνων δια παντός». Κι έτσι ευλογημένο τ' όνομά του έγινε θεός μας κι είχαμε ευτυχία μεγάλη, ησυχία και τάξη! Τώρα όμως η γυναίκα του του 'κανε μεγάλο κακό, κι αυτός, άλλοτε πέφτει του θανατά από τη λύπη κι άλλοτε πετιέται πάνω και λέει πως θα πάρει των ομματιών του και θα φύγει από δω! Όσο για μας – θα ρωτήσετε και με το δικίο σας – τι μας νοιάζουν οι καυγάδες εκεί ψηλά; Αν είστε Έλληνες και πονάτε τον τόπο σας μη βιάζεστε και θα τα καταλάβετε όλα!

Ο Ραβδούχος: Ο θεός Κρόνος έχει ένα θεάρεστο χούι! Θέτε διότι δεν του αρέσουν τα παιδιά, θέτε διότι δεν εμπιστεύεται τη νέα γενιά, θέτε διότι δε θέλει διαδόχους, μόλις η Ρέα του γεννήσει κανένα παιδί, αυτός το παίρνει, το τρώει κι έχει το κεφάλι του ήσυχο. Εμείς σαν ευσεβείς πιστοί ακολουθήσαμε το παράδειγμά του και είδαμε πολλά καλά! Όποιος δικός μας δεν είναι του χεριού μας τον τρώμε κι έχουμε κι εμείς την ησυχία μας. Τώρα όμως πάει να χαλάσει το πράμα! Γι' αυτό αν είστε Έλληνες και πονάτε τον τόπο σας, βοηθάτε γιατί χαθήκαμε!

Βασιλιάς: Όλα τα κακά από τη γυναίκα! Η Ρέα δε βάσταξε άλλο να του δίνει τα παιδιά τους να τα τρώει! Και τώρα τελευταία που γέννησε το Δία έκανε ολάκερη συνωμοσία για να τον σώσει. Πήρε μια πέτρα μακρουλή, τη φάσκιασε, την κατάβρεξε με γάλα για να μυρίζει σαν παιδί και μόλις ο Κρόνος φώναξε «πεινάω», αρχίζει να κλαίει «αχ, το παιδί μου, αχ, το παιδάκι μου» και του πασάρει την πέτρα! Εκείνος πεινούσε, δεν πρόσεξε και την κατάπιε! Κι έτσι τώρα ο Δίας γλίτωσε, κρύβεται κι ένας Θεός ξέρει τι ετοιμάζει. Γι' αυτό αν είστε κι εσείς Έλληνες και πονάτε τον τόπο σας, βοηθάτε γιατί χαθήκαμε!

1.5.9. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 48)

(Στη σκηνή της υποδοχής του Όθωνα ακούγεται το παρακάτω τραγούδι που το λένε ο τραγουδιστής και ο λαός του έργου.)

ΑΝΑΠΛΙ

Τρία καράβια φέρανε ξανθό κρασί στ' Ανάπλι.

καράβια δώστε μου ξανθό κρασί να ξεδιψάσω.

Φέρε την κούπα τη χρυσή και τ' αργυρό λαγήνι.

πίνω απ' την κούπα τη χρυσή και μέθυσεν η κούπα.

Απ' το λαγήνι ξεδιψώ μεθάει το λαγήνι.

γένεφω του Ἡλίου του καλού να πιεί να ξεδιψάσει.
Πίνει κι ο Ἡλιος ο καλός ζαλίζεται και πέφτει.
Πάω στο λιβάδι για χορό χορεύει το λιβάδι.
Κι ένα πουλί, μικρό πουλί, κρυφολαλεί και λέει:
Στη γης αδειάστε το κρασί και σπάστε το λαγήνι,
να δροσιστεί κι η Κλεφτουριά που ξάπλωσε στα χόρτα,
χωρίς χεράκια για να πιεί, πόδια για να χορέψει!

1.5.10. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η', σ. 242-243)

ΧΟΡΙΚΟ ΤΡΑΜΠΟΥΚΩΝ

[...]

Πού είναι τώρα οι λύκοι πολύ λέγανε,
επλάκωσαν στ' αλήθεια;
Το θυμάσαι, αδερφέ, αυτό δα το σοφό παραμύθι;
Κάπως έτσι την πάθαμε! Άκου δω!
Ήταν ένας βοσκός αρχιψεύτης που φώναζε
λύκοι, λύκοι!
Κι οι γειτόνοι του τρέχανε ξανά και μανά
ώσπου μάθαν το ψέμα!
Αλλά να σου μια νύχτα που οι λύκοι
- κορόιδα ήταν; - επλάκωσαν στ' αλήθεια,
καλή ώρα όπως τώρα!
Λύκοι, λύκοι! Μα οι γειτόνοι δε δίνουνε βάση.
Μόνος κι έρημος μένει ο φίλος
και αφήνει τα πρόβατα λίγα λίγα να τα τρώνε οι λύκοι
να χορτάσουν
κι έτσι αυτός να γλιτώσει.
Μα τα πρόβατα τελειώσαν γρήγορα
κι ήρθε τότε η σειρά του βοσκού
- καλή ώρα όπως θα 'ρθει κι εδώ
η σειρά του δικού μας!
Μα εγώ, φιλαράκο, στις ψυχής μου το βάθος
- κι έτσι που 'ρθαν τα πράματα –
δε με νοιάζει γι' αυτόν
για τα πρόβατα κλαίω.

1.5.11. Η αποικία των τιμωρημένων (Τόμος Θ', σ. 114-115)

Ξεναγός: [...] Και τώρα επιτρέψτε μου να τελειώσω με το τακτικό μου ανέκδοτο ... Ένας καταδικασμένος σε είκοσι χρόνια φυλακή πηγαينوέρχεται νευρικά στο κελί του και σκέφτεται πώς διάολο θα περάσουν αυτά τα είκοσι χρόνια... Για καλή του τύχη βλέπει στον τοίχο να σεργιανά ένα ωραίο ξανθό μυρμήγκι. Το παίρνει με προσοχή κι αρχίζει να το γυμνάζει. Στα πέντε χρόνια το 'χει μάθει να στέκεται με τα μπροστινά του πόδια και να κουνά τα πίσω πόδια στον αέρα. Στα δέκα χρόνια το μυρμήγκι στέκεται όρθιο στα πίσω πόδια και χορεύει. Στα δεκαπέντε χρόνια στέκει στα πλαϊνά και με τ' άλλα πλαϊνά χαιρετάει. Στα είκοσι χρόνια στέκει με τ' άλλο πλάι και μ' άλλο πλάι κουβαλά μισή οδοντογλυφίδα. Ο κατάδικος βάνει το θησαυρό του σ' ένα κουτί από σπίρτα και μόλις βγει απ' τη φυλακή μπαίνει στη πρώτη μπιραρία. Ακουμπά ευχαριστημένος στον πάγκο και παραγγέλνει μια μπίρα... Ο πάγκος είναι πεντακάθαρος, γυαλιστερός, και του 'ρχεται η ιδέα να κάμει την πρώτη επίδειξη του μυρμηγκιού. Βγάζει το μυρμήγκι απ' το κουτάκι, τ' αφήνει πάνω στον πάγκο και μόλις φτάνει ο μπάρμαν με την μπίρα του λέει: «Το βλέπεις αυτό το μυρμήγκι...» ...«Α, το πρόστυχο, πού βρέθηκε δω πάνω» και το κοπανά μα το ποτήρι και το κάνει λιώμα.

1.5.12. Η αποικία των τιμωρημένων (Τόμος Θ', σ. 135)

Ξεναγός: [...] Έχω άλλο ένα ωραίο ανέκδοτο για σας. Σημειωτέον ότι τα ανέκδοτα που σας λέω είναι ειδικά φτιαγμένα για δω. Τα πάντα εδώ μέσα, κυρίες και κύριοι, είναι πρωτότυπα... Ένας άνθρωπος μια φορά – καλή ώρα σαν κι εσάς και σαν εμένα – αναρωτιόταν ποιοι να 'ναι αυτοί που σκαρώνουν τα ανέκδοτα και πως διάβολο τα σκαρώνουν έτσι νόστιμα... Όπου λοιπόν, για να γλιτώσει από την απορία του, κάθεται κάτω και σκαρώνει κι αυτός ένα ανέκδοτο. Το λέει σ' ένα συγγάτοικό του, κι αυτός από το πολύ γέλιο παθαίνει εσωτερική αιμορραγία και την άλλη μέρα πεθαίνει. Ο φίλος μας συλλαμβάνεται και δικάζεται για ανθρωποκτονία εξ αμελείας. Στο δικαστήριο, στην απολογία του, ο Πρόεδρος όλη την ώρα του λέει... «Αυτά δε μάς ενδιαφέρουν, έλα στο θέμα, πες μας το ανέκδοτο». Ο φίλος μας, που φοβότανε να το πει, το λέει... Πεθαίνει ο Πρόεδρος, άλλοι δυο δικαστές, οι δικηγόροι, οι ένορκοι και μένει ζωντανός μονάχα ο εισαγγελέυς, ο οποίος δεν κατάλαβε το ανέκδοτο. Βάζουν τον φίλο μας σε αυστηρά απομόνωση, τέτοια που να μην μπορεί να ξαναμιλήσει σε άνθρωπο. Ψάχνει να βρει κάτι για να κόψει τις φλέβες του, ή ένα πιαστήρι για να κρεμαστεί, αλλά δε βρίσκει τίποτα... Κάθεται σε μια γωνιά τού κελιού, λέει όσο μπορεί πιο καλά το ανέκδοτο στον εαυτό του και πεθαίνει...

1.6. Θαμιστική Αφήγηση

1.6.1. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α΄, σ. 106)

Ντόρα: «Ξέρω καλά πως κι εσύ δεν είσαι ευχαριστημένη με όσα κάνεις. Ξέρω πως εκείνος με το κοντό σακάκι και την κούρσα που έρχεται και σε παίρνει κάθε βραδάκι από τη γειτονιά μας, δεν είναι αυτός που θα ‘θελεις. Σ’ έχω δει πολλές φορές, όταν γυρίζεις αργά τη νύχτα, να ‘σαι κουρασμένη και πικραμένη. Συχνά έρχεσαι μουρμουρίζοντας σα να παραμιλάς και με δάκρυα στα μάτια...»

Αννετώ: (Κλαίει).

Μαρία: Διάβαζε...

Ντόρα: Ό,τι θέλει λέει... Ποτέ δεν έκλαιγα, ούτε παραμιλούσα...

Αννετώ: Δεν πειράζει... Τέλειωσέ το!

Ντόρα: «Θα ‘θελα μια νύχτα να φανερωθώ και να σου πω...»

1.6.2. Ο μπαμπάς ο πόλεμος (Τόμος Γ΄, σ. 214-215)

Δημήτριος: Από δω πέφτουν πενήντα χιλιάδες δηλητηριώδη βέλη ανά λεπτό από δω τρακόσες χιλιάδες εμπρηστικά βέλη ανά πεντάλεπτο, όλες οι πετροβολαρχίες μαζί μπορούν να ρίξουν σε μία ώρα όση πέτρα βγάζουν δώδεκα λατομεία. Όταν ο πετροβολισμός και η φωτιά ρημάζουν τα πάντα, πέφτουν οι γέφυρες, ορμούν οι καταδρομείς, κυριεύουν το τείχος, ανοίγουν τις πύλες, εισβάλλει το πεζικό και πνίγει στο αίμα κάθε αντίσταση. Και ενώ στην έρημη πόλη ακούγονται πια μόνο οι θρήνοι των νικημένων και τα τραγούδια των νικητών μπαίνω καβάλα στο άσπρο μου άλογο κι οι άρχοντες της έρχονται σουρνάμενοι να μου δηλώσουν υποταγή σουρνάμενοι...!

1.6.3. Ο αόρατος θίασος (Τόμος Δ΄, σ. 134)

Οικοδε/της: ... κυλούσε ανάμεσα στα χωράφια, περνούσε ανάμεσα στα υψώματα και στα τελευταία σπίτια, έκανε αυλάκι στην αμμουδιά και πήγαινε στη θάλασσα... το χειμώνα είχε μπόλικο νερό, για να περνάνε βάζανε μαδέρια πάνω στις πέτρες και κάναμε γέφυρα... Κι άλλα παιδιά φοβούνταν να περάσουνε, άλλα πιο πολύ εγώ... κι όμως, περνούσα ξανά και ξανά και πηδηχτά ακόμα με το ένα πόδι για να με θαυμάζουνε, ήμουν πολύ δειλός...

[...]

Οικοδε/της: ...αλυγαριές, σπάρτα, πικροδάφνες...! Την Άνοιξη το νερό λιγόστευε, γέμιζε γυρίνους... [...]

[...]

Οικοδε/της: ...εμάς η έννοια μας ήταν πως να ζήσουν όλο τον χειμώνα και να ξαναβγούν από τις τρύπες τους την άνοιξη... μαζεύαμε ξύλα, καλάμια, χαρτόνια, τενεκέδες, πανιά... σκάβαμε λαγούμια μια σπιθαμή βαθιά και στο μάκρος ολόκληρο λαβύρινθο... κάναμε στέγες με τα ξύλα, τα πανιά, τα χαρτόνια... ρίχναμε πάνω χώμα και χόρτα για να μη φαίνονται... κι έτσι τα μυρμήγκια, οι σαύρες, οι ακρίδες κυκλοφορούσαν στα λαγούμια όλο το χειμώνα κάνανε τις δουλείες τους... ούτε βροχή ούτε κρύο... και κάθε νύχτα μιλούσανε για μας... έκανα όνειρα να γίνω χτίστης...

1.6.4. Ο αόρατος θίασος (Τόμος Δ', σ.136-137)

Μητέρα: ... μην τα θυμάσαι όλα, είναι κακό σημάδι...

Οικοδε/της: ... ποτέ δεν τα 'τρωγα όλα, τα μισά τ' άφηνα στο πιάτο μου. θυμάσαι που είχε φεγγάρι κάθε νύχτα, όλο το καλοκαίρι...; ξυπνούσα και το 'βλεπα που κατέβαινε στη θάλασσα και πήγαινε να φάει...

Α' Συνεργάτης: ... από πού τα βλέπατε...;

Οικοδε/της: ... έβγαινα απ' αυτή την πόρτα κι ανέβαινα στο πεζούλι... Κι από κείνο το παράθυρο εκεί πάνω στον ψηλό τοίχο, το 'βλεπε κρυφά και η Λέλια... το κορίτσι με τα μεγάλα τσίνοια και τα ωχρά χείλια...

1.6.5. Ο δείπνος (τόμος ΣΤ', σ. 60-61)

Ιφιγένεια: ...και τι έβλεπες, ταιριάζανε, δείχνανε να το χαίρονται...;

Ηλέκτρα: ...φαντάσου αυτό που θα σου πω για να καταλάβεις!... όπου είχε πολλά φρύγανα και αγκάθια τη σήκωνε στα χέρια του, εκείνη τον αγκάλιαζε κι ακουμπούσε το κεφάλι στον ώμο του... της μάζευε λουλούδια... (σκεφτική) της μάζευε λουλούδια...

Ιφιγένεια: ... τους παρακολουθούσες και εκεί...;

Ηλέκτρα: ...όσο μπορούσα... α, Ιφιγένεια... δεν έχεις δει πιο ευτυχισμένους ανθρώπους όσο τους δυο τους εκείνα τ' απογεύματα...!

1.6.6. Στη χώρα Ίψεν (τόμος ΣΤ', σ. 110)

Μάντερς: ... πότε μου ήρθε να γίνω πάστορας... αυτό δε λέγαμε...; εσάς πότε σας ήρθε να γίνετε ηθοποιός και γιατί...; για ψάξτε το...! Θα βρείτε πως δε είναι ένας λόγος που μας φέρνει σ' αυτόν ή σ' εκείνον το δρόμο... το πρώτο παιδικό μου όνειρο ήταν να γίνω σιδηροδρομικός σταθμάρχης... ύστερα πλοίαρχος στα καράβια για τη Δανία... μετά με τράβηξε η εκκλησία, για την ακρίβεια το κήρυγμα της Κυριακής, το όργανο – παίζω πολύ καλά το όργανο, μου το 'λεγε και η κυρία Άλβινγκ... κι η ηχώ στους θόλους, οι πολύχρωμες εικόνες στα βιτρώ των παραθύρων... είχαμε εκείνα τα χρόνια έναν εξαιρετο πάστορα, έναν συναρπαστικό ομιλητή... όταν ανέβαινε στον άμβωνα κι άρχιζε το κήρυγμα του ήταν τέτοια η προσήλωση όλων, άλλαζαν όψη... είχε και την κατάλληλη φωνή, γέμιζε η

εκκλησία...! και παρ' όλο που ήταν αυστηρός σαν Εβραίος προφήτης, ρουφούσαν το κήρυγμα του, τον υπάκουαν, έκαναν ό,τι τους έλεγε...

Νυχτοφύλακας: ... ήταν παντρεμένος...;

Μάντερς: ... χήρος... μετά το κήρυγμα έδινε σήμα για τους ύμνους που ψέλναμε όλοι μαζί... ήμουνα και στη χορωδία μαζί με την Έλενα... ήταν οι πιο παραμυθένιες ώρες της ζωής μου, ένιωθα σε παράδεισο... ακόμα και τώρα ψέλνω καλά...

1.6.7. Στη χώρα Ίψεν (τόμος ΣΤ', σ. 114-118)

Έλενα: ... όποτε θέλει...! αλλά κι όταν είναι στο σπίτι, σε ποια κατάσταση νομίζεις πως είναι...; αρχίζει να πίνει απ' το πρωί, ως το μεσημέρι έχει χάσει την αίσθηση του κόσμου... το βράδυ μαζεύει για παρέα όλους τους αλκοολικούς φίλους του, πίνουν σαν ζώα, χαρτοπαίζουν, ρίχνονται στις καμαριέρες... δε σέβονται ούτε εμένα, με κοιτάνε πρόστυχα, μια φορά αναγκάστηκα να χαστουκίσω κάποιον που άρπαξε το χέρι μου και το 'γλειφε...! κλειδώνομαι στο δωμάτιό μου, βουλώνω τ' αυτιά μου και κλαίω, κλαίω... όταν φεύγουν τα ξημερώματα, το σπίτι βρωμάει σαν χάνι...! όταν, πολύ σπάνια βέβαια, βρίσκω την ευκαιρία να του μιλήσω, κατεβάζει το κεφάλι σαν άταχτο παιδί και μου υπόσχεται πως θα διορθωθεί... την άλλη μέρα όμως ξανακάνει τα ίδια... το χειρότερο όμως είναι ότι αρχίζω σιγά σιγά να συνηθίζω να ζω σ' αυτό το βούρκο, να χάνω τον εαυτό μου...! κι όταν το συνειδητοποιώ όπως απόψε, με πιάνει πανικός...! βλέπω ότι όσο μένω εκεί κολλάω, πως αν δεν φύγω τώρα, δε θα φύγω ποτέ...!
(Κάποια σιωπή... η Έλενα τον κοιτάζει περιμένοντας με αγωνία το τι θα την πει.)

[...]

Έλενα: ... πουθενά, Ούλαφ... εγώ ξέρω πια ότι τα ωραία λόγια δεν έχουνε σώμα κι αν θέλεις έχε το υπόψη σου για να μην πάρεις κι άλλες θαυμάστριές σου στο λαιμό σου...! ούτε μία φορά δεν το προκάλεσα, αλλά όταν άρχιζε να τρίβεται πάνω μου, να με χαϊδεύει, να με φιλά, ήταν φορές που κατάφερνα να αποτραβιέμαι... ήταν όμως κι άλλες τόσες που υποκρινόμουν πως αντιστέκομαι... εκείνος νόμιζε πως με βιάζει, ενώ εγώ η ψεύτρα απολάμβανα το βιασμό του...

Μάντερς: ... πάψε...

1.6.8. Στη χώρα Ίψεν (τόμος ΣΤ', σ. 134)

Όσβαλντ: [...] ... ξέρετε τι θυμάμαι πιο πολύ απ' αυτό το σπίτι...; εμένα μικρό να κρυφακούω άγριες φωνές, να κρυφοκοιτάζω απ' τις κλειδαρότρυπες άγρια τραβολογήματα, μια υπηρέτρια να με αρπάζει, να με τρέχει έξω απ' το σπίτι, βρέχει χιονίζει, και να με πηγαίνει περίπατο... αργότερα αυτοί οι περίπατοι γίνανε σχολείο στην Ελβετία...

1.6.9. Η αποικία των τιμωρημένων (Τόμος Θ', σ. 118-122)

Ξεναγός: Ο ένοχος λοιπόν ξαπλώνει στο κάτω μέρος. Η αρίδα και ο καλλιγράφος έχουν δικό τους κινητήρα. Ξεχωριστό. Η αρίδα τον χρειάζεται για τη δική της δουλειά κι ο καλλιγράφος για το βολοκόπο. Μόλις ξαπλώσει ο ένοχος, η αρίδα αρχίζει να κινείται με σύντομες παλινδρομικές κινήσεις – πλάγια, πάνω, κάτω, πλάγια, πάνω, κάτω, πλάγια, πάνω, κάτω.

Α' Κύριος: Δουλεύει με ηλεκτρισμό;

[...]

Ξεναγός: Δεν πειράζει... Με μπαταρίες δουλεύει. Στην αρχή, ναι, δούλευε με ηλεκτρισμό, αλλά μετά από κάποιες διακοπές ρεύματος την ώρα της τελετής, έγινε τροποποίηση...

Ξεναγός: Οι κινήσεις της αρίδας είναι απόλυτα συγχρονισμένες με τις κινήσεις του βολοκόπου. Θα μπορούσαν να τον λένε και δήμιο, γιατί ουσιαστικά σ' αυτόν έχουμε αναθέσει την εκτέλεση της απόφασης. Έκτελεση και απόφαση είναι ουσιαστικά το ίδιο πράγμα. Δηλαδή ο βολοκόπος γράφει με τις βελόνες του την απόφαση στο κορμί του ενόχου.

[...]

Ξεναγός: Στο βολοκόπο είναι τοποθετημένες δυο σειρές βελόνες. Σε κάθε βελόνα που γράφει, υπάρχει πλάι μια πιο κοντή βελόνα. Όταν η μακριά γράφει, η κοντή ξεπετά νερά για να ξεπλένει το αίμα και να κρατά καθαρή την εγγραφή. Το νερό κυλάει, συγκεντρώνεται κάτω απ' την αρίδα και αποχετεύεται με ειδική εγκατάσταση.

Α' Κυρία: Πόση ώρα κρατάει;...

Ξεναγός: Αυτό το ρυθμίζουμε μόνοι μας. Παλιά, τότε με τους κατάδικους του ποινικού νόμου, κρατούσε πέντε δέκα λεπτά. Τώρα κρατά μία ως δύο ώρες, αναλόγως... Ας προχωρήσουμε... Η έγγραφη της απόφασης καταλαμβάνει το κεντρικό μέρος του κορμού, το οποίο και τυλίγει σαν ζώνη... Οι βελόνες δεν τρυπών πάντα στο ίδιο βάθος, αλλά σε κάθε κίνηση προχωρούν βαθύτερα. Στο υπόλοιπο κορμί εγγράφονται - με τον ίδιο τρόπο, φυσικά - διάφορα σχέδια.

[...]

Ξεναγός: Θα τα δείτε. Αλλά μη νομίζετε πως είναι απλώς για διάκοσμο. Το καθετί είναι πολύ μελετημένο. Αυτά τα σχέδια, παραδείγματος χάριν, βοηθούν τον ένοχο να παραδεχτεί την απόφαση.

[...]

Ξεναγός: Ο καλλιγράφος κάνει μια δουλειά εντελώς υπαλληλική. Αλλά πολύ υπεύθυνη. Η απόφαση... (παίρνει πάνω απ' τη μηχανή μια καρτέλα που βρίσκεται κει και τη δείχνει σε όλους) ...είναι, όπως βλέπετε, μια καρτέλα διάτρητη... Μπαίνει στη θυρίδα του

καλλιγράφου... Ο καλλιγράφος την παραλαμβάνει και μεταβιβάζει στο βολοκόπο το κείμενο της εγγραφής. Εάν κάνει έστω κι ένα ορθογραφικό λάθος στη μεταβίβαση, τότε έχουμε ανωμαλίες...

[...]

Ξεναγός: Προσέξτε!... Ο ένοχος πληροφορείται την απόφαση λίγο πριν απ' το τέλος. Όμως όλη η προετοιμασία που του γίνεται στο Καθαρτήριο και που κρατάει μήνες γίνεται με βάση την απόφαση. Γι' αυτό η απόφαση πρέπει να εγγραφεί στο σώμα του χωρίς την παραμικρή αλλαγή. Αν, ο μη γένοιτο, συμβεί το αντίθετο, ο ένοχος αρνείται να τη δεχτεί, τινάζεται, ουρλιάζει, χτυπιέται, θέλει να φύγει... Δεν μπορεί βέβαια να βγει πια από μέσα, αλλά επειδή, όπως σας είπα, δεν είναι δεμένος, καταλαβαίνετε τη φασαρία μέχρι να...

[...]

Ξεναγός: Υπάρχουν ακόμη μερικές λεπτομέρειες... Ο βολοκόπος αρχίζει την εγγραφή... Είναι, δηλαδή, έτοιμος να σχεδιάσει την απόφαση πάνω στη γυμνή ράχη τον ενόχου... Τότε η αρίδα γέρνει λίγο στα πλάγια για να κάνει και πάλι χώρο στο βολοκόπο... Στα αναμεταξύ τα τρυπημένα μέρη έρχονται σε επαφή με κυλιόμενες λουρίδες γάζα, που χάρη στην ειδική κατασκευή σταματά την αιμορραγία και προετοιμάζει τη σάρκα για καινούργιο χάραγμα... Επί μία ώρα περίπου ο βολοκόπος εγγράφει ολοένα και πιο βαθιά την απόφαση... Για μια ώρα περίπου... Ποια κυρία με ρώτησε αν πονάει;...

[...]

Ξεναγός: Στην αρχή, δηλαδή για μια ώρα περίπου, πονάει... Μετά όμως ηρεμεί τελείως... Όπως θα δείτε μάλιστα, έρχεται κοντά στο στόμα του μια κούπα θερμασμένη με ηλεκτρισμό που έχει μέσα κοτόζουμο... Δεν είδα κανέναν που να μην το ρουφήξει με όρεξη! Και η πείρα μου είναι μεγάλη...

[...]

Ξεναγός: [...] Έχετε δει ποτέ την ανατολή του ήλιου; Έτσι ανατέλλει και η σοφία στον ετοιμοθάνατο ένοχο. Πρώτα φανερώνεται στα μάτια. Ύστερα σιγά σιγά απλώνεται σ' όλο του το κορμί... Μπορεί κανείς να τη διακρίνει σ' οποιοδήποτε σημείο της επιδερμίδας του, στη στάση που παίρνουν τα άκρα... και ειδικά στις άκρες του στόματος... Είναι ένα θέαμα που συναρπάζει... Είναι η ώρα που ο βολοκόπος έχει σταματήσει κι ο ένοχος, που δεν μπορεί ποτέ να δει την απόφαση με τα μάτια, την αποκρυπτογραφεί από τις πληγές του. Μοιάζει λοιπόν σαν να βρίσκεται σ' έκσταση και ν' ακούει με προσοχή κάτι, που μόνο αυτός μπορεί ν' ακούσει. Όπως δε αναφέρει κι ο οδηγός που σας δώσαμε... «για ν' αποκρυπτογραφήσει τις πληγές, χρειάζεται όλες τις πνευματικές του δυνάμεις...» Κυρίες και κύριοι, μπορούμε τώρα να προχωρήσουμε στην τελετή...

1.6.10. Η αποικία των τιμωρημένων (Τόμος Θ', σ. 124)

Φύλακας: [...] Μια μέρα κιάλας πριν απ' την εκτέλεση, αυτή εδώ η αίθουσα ήταν ασφυκτικά γεμάτη. [...] Ο Υπουργός και οι κυρίες δεν έλειπαν ποτέ. Η υψηλή κοινωνία, οι ανώτεροι υπάλληλοι, όλοι ήταν στις πρώτες θέσεις. Εγώ ανάγγελλα πώς όλα είναι έτοιμα. Η μηχανή έλαμπε φρεσκοκαθαρισμένη. Για κάθε εκτέλεση βάζαμε καινούργια ανταλλακτικά. Μετά την εκτέλεση, τα πουλούσαμε πανάκριβα σε μανιώδεις συλλέκτες. Η Υπηρεσία άφηνε να τα παίρνουμε εμείς αυτά τα χρήματα. Μπροστά σε εκατοντάδες μάτια, ο ίδιος ο Υπουργός βοηθούσε τον ένοχο να ξαπλώσει στην αρίδα. Τώρα αυτή τη δουλειά την κάνει ένας απλός ξεναγός ή εγώ. Και από πάνω παραπονιούνται ότι δεν έχουμε τόση πελατεία όση άλλοτε, ότι ο λαός δε συμμετέχει. [...] Τότε ήταν τόσοσ ο φανατισμός, ώστε οι πιο πολλοί παρακολουθούσαν με κλειστά τα μάτια κι όμως τα 'βλεπαν όλα! Έφτανε μόνο το σύνθημα... «αρχίζει ή έγγραφη»... και τα 'βλεπαν όλα με κλειστά μάτια... γιατί... γιατί ήθελαν να τα δουν. Ο Υπουργός είχε δώσει εντολή να προσέχουμε ιδιαίτερα τα παιδιά. Είχαν την πρωτοκαθεδρία... Τα φέρναμε κοντά στη μηχανή κι ήταν οι πρώτοι θεατές που βάζανε τα μάτια τους στις διόπτρες. Ύστερα ακολουθούσαν οι μεγάλοι... Πώς παίρναμε μια ακτινοβολία από αυτό που είχαμε κάμει όλοι μαζί... Πώς κρατούσαμε τα μάγουλά μας μέσα στη λάμψη της δικαιοσύνης! Τι αξέχαστες ώρες, κυρίες και κύριοι! Ξαναφέρτε τες πίσω! Για το δικό σας συμφέρον...

1.6.11. Η αποικία των τιμωρημένων (Τόμος Θ', σ. 124)⁴¹⁵

Ξεναγός: Με την ευκαιρία αυτή, καλό είναι να σας υπενθυμίσω όσα είπαμε στην αρχή!... Η απόφαση παραδίδεται στο επάνω συγκρότημα, στον καλλιγράφο. Ο καλλιγράφος μεταβιβάζει την απόφαση στο βολοκόπο. Ο βολοκόπος εγγράφει με τις βελόνες του την απόφαση στο κορμί του ένοχου. Ο ένοχος είναι ξαπλωμένος μπρούμυτα στην αρίδα. Αρκετή ώρα πριν απ' το τέλος, ο άνθρωπος αποκρυπτογραφεί την απόφαση από τη διάταξη που έχουν οι πληγές από το βολοκόπο. Κοντά στο στόμα του υπάρχει ένα μικρόφωνο. Έτσι, αν θέλει, μπορεί να μιλήσει. Μερικοί κάνουν την απολογία τους - ή μάλλον όχι μερικοί, αλλά οι περισσότεροι.

1.6.12. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 170)

Κύριος Θωμάς: [...] λάθος κάνεις, βγαίνω, όχι πολύ συχνά αλλά... για την ακρίβεια κατά τις έντεκα, ξυρίζομαι, ντύνομαι προσεχτικά και πάω στο άλσος... παιδιά, γιαγιάδες, νταντάδες, χαρά Θεού κόσμος, δε λέω... και μέσα σ' όλα εγώ μόνος μου σ' ένα παγκάκι...

⁴¹⁵ Αυτή η Θαμιστική Αφήγηση αποτελεί περιληπτική επανάληψη της 1.6.9.

σπάνια να 'ρθει κάποιος να κάτσει δίπλα μου... κι αν έρθει, ξέρεις τι λέει άμα έρθει η ώρα να φύγει;

- εγώ πάω, πρέπει να περάσω κι απ' τον μανάβη, η γυναίκα μου θέλει να φτιάξει αύριο ψάρι βραστό με λαχανικά... η δική σου το φτιάχνει;

...ή

- εγώ πάω, πρέπει να περάσω κι απ' το σούπερ μάρκετ... δεξ εδώ κατάλογο που μου 'χει γράψει...

... και ζηλεύω, Αγγελική, ζηλεύω μέχρι δακρύων...

1.7. Ιστορική Αφήγηση

1.7.1. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β΄, σ. 161-162)

Τσεζάρε: Και εσύ τι ήσουν;

Ασπασία: Εγώ...; Σου ‘στριψε...; Με είδες εμένα ποτέ με κοκορόφτερα στο κεφάλι να τρέχω σαν παρλιακό στις παράτες και να φωνάζω βίβα Ντούτσε;

Τσεζάρε: Τρελάτηκε σήμερα...;

Ασπασία: Πήγα εγώ γω στην Αβησσυνία να την κυριεύσω; Σα δε ντραπήκατε μια στάλα να πάτε να τα βάλετε με τους ξιπόλιτους της Αφρικής...!

Τσεζάρε: Σκόλτα...!

Ασπασία: Κι έπειτα τι γυρεύατε να βοηθήσετε το Φράγκο και βομβαρδίσατε την ωραία Ισπανία και την κάματε γης Μαδιάμ...!

Τσεζάρε: Όκι εγώ...

Ασπασία: Τα ‘βλεπα γω στα επίκαιρα του κινηματογράφου...! Όλα τα αίσχη σας τα ‘βλεπα... Μπορεί να μην τα καταλάβαινα αλλά τα ‘βλεπα... Παλιοφασίστες...!

Τσεζάρε: Πόρκα μιζέρια...

Ασπασία: Και σα να μη σας έφτανε η Αβησσυνία και η Ισπανία, ήρθατε να καταλάβετε και την Ελλάδα...! Αλλά εδώ τα βρήκατε σκούρα, έτσι; Φάγαμε αλλά σας δώσαμε!

Τσεζάρε: Συμπάτικα, πρέγκο, άσε με να εξηγήσω εγώ, μάμα μία, εγώ νον φασίστα.

Ασπασία: Δεν είπα φασίστα, παλιοφασίστα είπα! Γιατί ούτε για καλός φασίστας δεν κάνεις! Ήρθες που ήρθες για κατακτητής, γιατί δεν είσαι κατακτητής παρά άφησες τους Γερμανούς ν’ αλωνίζουνε...; Ξέρεις τι είδα εκεί κάτω στο Βοτανικό που ήμουνα; Κάνανε μπλόκο πάλι, πιάσανε κόσμο και κοσμάκη... θρήνος γίνεται...

Τσεζάρε: Συμπάτικα, λυπάμαι, μα... τι φταίω γω...;

Ασπασία: Εγώ εσένα ξέρω!... (Ο Τσεζάρε χάνει την υπομονή του και της αστράφτει ένα χαστούκι)!!!... εμένα χτύπησες...;

1.7.2. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β΄, σ. 162-163)

Τσεζάρε: Εσύ ξέρεις εμένα κι εγώ ξέρω εσένα! Φασίστα εγώ μα φασίστα κι εσύ! (Ταυτόχρονα βγάζει μια φωτογραφία απ’ την τσέπη του παντελονιού του και τη στήνει μπρος στα μάτια της). Τι είναι αυτό...;

Ασπασία: (Νιώθει σα ζεματισμένη)... Φωτογραφία...

Τσεζάρε: Φωτογραφία σι, μα είσαι εσύ με άλλα κορίτσια;

Ασπασία: Απ’ το σχολείο...

Τσεζάρε: Και τι στολή φοράτε, τι ουνιφόρμα...;

Ασπασία: Ήταν υποχρεωτικό...

Τσεζάρε: Είναι εθνική οργάνωση νεολαία;

Ασπασία: Είναι...

Τσεζάρε: Και ντω... καιρετάτε έτσι όπως φασίστες, όκι; (Κάνει το φασιστικό χαιρετισμό).

Ασπασία: Αφού το βλέπεις τι με ρωτάς...;

Τσεζάρε: Και τι φωναζάτε... εμείς φωναζάμε βίβα Ντούτσε, βίβα Μουσολίνι, βίβα Ιτάλια φασίστα... εσείς τι;

Ασπασία: Δε θυμάμαι...

Τσεζάρε: Βίβα Μεταξά, βίβα τετάρτη Αυγούστα...!

Ασπασία: Αφού σου είπα, ήταν υποχρεωτικό...!

Τσεζάρε: Ααα εντώ υποχρεωτικό...! Ιταλία όκι υποχρεωτικό;

Άσε πονηρία συμπάτικα... Μπορεί πήγαινες στο κινηματογράφο κι έβλεπες τι κάνουνε Ιταλιάνοι, μα πήγαινα κι εγώ κι έβλεπα τι κάνουνε Έλληνα...! Τι φανφάρα, τι κόσμος, τι φιέστα άμα ήρτε κοντε Τσιάνο στη Αθήνα! Και ο Τσιάνο μεγάλο φασίστα τότε! Και άμα ήρτε Γκαίμπελς; Κε μούζικα, κε παράτε, και όλη Αθήνα στην πιάτσα... Μεταξάς πολύ περίφανο, μόνο Ακρόπολη που ντε του έκανε ντόρο... Άκου συμπάτικα εν Ιτάλια μισό φασίστα, μισό κορόντο... Μα νομίζω ίντιο και ντω...! Σκουζάτι μι, μα σα ήτελε κόλο σας...

Ασπασία: Ναι, αλλά εσείς αρχίσατε πρώτοι, εμείς εσάς είδαμε και κάναμε τα ίδια...

Τσεζάρε: Όμως κάματε ίντια...!

Ασπασία: Κάναμε...

Τσεζάρε: Υπουργοί σας πήγαιναν-έλα στη Γερμανία... Για Μεταξά όκι Μουσολίνι, μα Χίτλερ μοντέλο!

Ασπασία: Μα ξέρεις τι προπαγάνδα που κάνανε; Ακόμα και στο σχολείο μας λέγανε ότι ο Χίτλερ αγαπά την Ελλάδα όσο την Γερμανία... ότι θα 'ρθει στη Σπάρτη να προσκυνήσει...

Τσεζάρε: Ξέρω, ξέρω...! Και άμα ήρτανε Γερμανοί, μα όκι προσκυνήσει, σαλόνια στη Αθήνα ανοίξανε...

1.7.3. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (σ. 252-253)

Κίρκη: Κάθε τόπος έχει τις δικές του συνήθειες. Ήθη και έθιμα, όπως λένε, οι γιατροί. Μπορεί στην Ιθάκη οι φτωχοί να είναι καλοί άνθρωποι. Εδώ σε μας ήταν

όλοι κακούργοι, άντρες και γυναίκες, και θέλανε να μας σφάζουν όλους. Στην αρχή τους κλείσανε όλους στη φυλακή. Ύστερα ένας καθηγητής της φιλοσοφίας είπε ότι καλύτερα να τους διώξουμε όλους σε άλλα μέρη! Τους διώξαμε λοιπόν κι έτσι το κακό θεραπεύτηκε.

Εσείς έχετε κοινωνικά ενδιαφέροντα;

1.7.4. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 21)

«Ο πιστός άνθρωπος»

Σπυρίδων: Παίξετε χαρτιά! Το 1917 οι Ρώσοι έπαιζαν και κείνοι χαρτιά. Και ανεδύθη από τις εκλογές ο μοιραίος Κερένσκυ. Και οι εργατικές συνοικίες έγιναν οπλοστάσια των μπολσεβίκων. Και ο Λένιν περίμενε απλώς να δώσει το σύνθημα! Και ο νοών νοήτω.

1.7.5. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 30-31)

Ρωμιός: [...] Τώρα λοιπόν είμαστε στο Μαντείο των Δελφών! Ξέρετε γιατί; Ο Φίλιππος της Μακεδονίας θέλει να κυριαρχήσει στους άλλους Έλληνες, αλλά οι Έλληνες δε θέλουν. Εκείνος ο Δημοσθένης ο Αθηναίος επί παραδείγματι είναι τόσο αντίθετος, που έγινε διάσημος όχι μόνο για την αγάπη τους προς την αθηναϊκή ανεξαρτησία αλλά και απ' το μίσος του για τους Μακεδόνες. Ο Φίλιππος φυσικά δε θα σκοτισθεί θανάσιμα από κάτι τέτοιους! Αλλά όταν οι φάλαγγες του στρατού του θα κατεβαίνουν στην Ελλάδα καλό είναι να 'χουν και τις ευλογίες του θεού Απόλλωνα! Θεός είναι, προφήτης είναι ειδικός δια μέλλοντα σχέδια είναι, ένας δικός του χρησμός θα κάνει τους Έλληνες να ανεχθούν ευκολότερα τον Φίλιππο.

1.7.6. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 35-36)

Πυθία: Ο βασιλιάς της Φιλιππίας, ο Μακεδόνας, θέλει να σταματήσει τη Θήβα, τη Χαιρωνεία, την Αθήνα, τη Σπάρτη και όλη την Ελλάδα, για να ενωθούμε με τη διχόνοια ως ισχυρό κράτος προς το μέλλον...

Β' Μακεδόνας: Μα τι τρίχες λέει;

Αρχιερέας: ... Άκου, Ανθούλα, δε χρειάζεται να του δώσεις αναφορά...

Πυθία: Μη με σταματάς, θα τα μπερδέσω... Αλλά οι Έλληνες διότι η κατάληψις είναι σίγουρη ως απλή Μακεδονία της συμμαχίας, ενωμένοι όλοι, λένε όχι στο Φιλιππέα της συμμαχίας και η δυσκολία της καταστάσεως στο Μαντείο μας επικινδυνεύει...

Α' Μακεδόνας: (στον Ιερέα) Ε, όχι!...

Αρχιερέας: Γιατί όχι; Είθισται η Πυθία να λέει ό,τι της καπνίσει...

Α' Μακεδόνας: Καθυστερούμε για βλακείες...

Ιερέας: (στην Πυθία) Άκου, Πυθία, αυτά σου τα είπαμε για να ξέρεις εσύ τι συμβαίνει, δε χρειάζεται να τα πεις του θεού.

Πυθία: Να μη μάθει κι αυτός τι γίνεται;

Αρχιερέας: Ο Απόλλων τα ξέρει.

Πυθία: Ποιος του τα 'πε;

Αρχιερέας: Έχει ανάγκη ο θεός να του τα πούμε εμείς;

Πυθία: Δηλαδή, τι να του πω τότε;

Αρχιερέας: Αφού το είχες μάθει νεράκι!

Πυθία: Σιωπή όλοι, το θυμήθηκα! (στον Απόλλωνα) ... Κατάλαβες τώρα; Δηλαδή το Μαντείο του Χρησμού και ο Φιλιππέας της συμμαχίας ως ισχυρότερος δια να μην ακούνε το Δημοσθένη, εμείς να είμαστε μαζί του και έτσι να τον αγαπάν οι Έλληνες διότι άμα το πεις εσύ! Δηλαδή αυτός να κάνει ως ισχυρότερος, κι εσύ ως άγιος, αλλά οι άλλοι να σας πάρουνε στα σοβαρά, και να αφανίσεις όλους τους Δημοσθένηδες μπροστά στο στρατό του Φιλιππέα να καούνε οι ρήτορες της συμμαχίας και εσύ τώρα τι γνώμη έχεις;

Β' Μακεδόνας: Την ξέρουμε τη γνώμη του, δε μας χρει...

Πυθία: Θεες να περιμένουμε λίγο να το σκεφτείς;

Α' Μακεδόνας: ... (στην Πυθία) Δε χρειάζεται!... Πες το χρησμό που είπαμε και φτάνει.

Πυθία: Να μη μου τον πει πρώτα ο θεός;

[...]

1.7.7. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 39-41)

Ρωμιάκι: Δε μου λες, όλ' αυτά απ' το νου σου τα κατεβάζεις;

Ρωμιάς: Είσαι καλά! Οι τσέπες μου είναι γεμάτες με αποκόμματα από βιβλία! Να, ορίστε, αυτό είναι από την εγκυκλοπαίδεια.

Ρωμιάκι: Για να το δω... (στους θεατές)... Όχι τίποτ' άλλο... να ξέρουμε και τι μας λέει... (διαβάζει το απόκομμα) Αντρόνικος Α' Κομνηνός! Το 1183 τη παρακλήσει – δήθεν – του κλήρου και της Αυλής, ανεκηρύχθη συμβασιλεύς του νόμιμου Βασιλέως Αλεξίου. Δύο μήνες βραδύτερον εστραγγάλισεν τον Αλέξιο... (στο Ρωμιά) Έτσι γρήγορα;

Ρωμιάς: Το γοργόν και χάριν έχει!

Ρωμιάκι: (διαβάζει)... ολίγον αργότερον...

Ρωμιάς: ... τη μητέρα του Αλεξίου, ύστερα τα ξαδέρφια του Αλεξίου, μετά έστειλε στην εξοχή τους φίλους του Αλεξίου...

Ρωμιάκι: Σοστ! (διαβάζει)!... και ούτω παρέμεινε αποκλειστικός και μόνος κύριος της εξουσίας!... Δε μου λες, ψηλέ, αυτό έχει ξαναγίνει;

Ρωμιάς: Πού να έχει ξαναγίνει;

Ρωμιάκι: Ξέρω κι εγώ... εμένα κάτι μου θυμίζει!

[...]

Ρωμιάς: [...] Κυρίες και Κύριοι, εγώ λέω να μην πούμε άλλα για τον Αντρόνικο και τη μοναξιά του! Μια υποσημείωση μόνο. Ότι δηλαδή με τέτοιους αυτοκράτορες δεν είναι περίεργο που λίγο αργότερα μας πήραν την Κωνσταντινούπολη οι σύμμαχοί μας οι σταυροφόροι! Στους οποίους είχαμε παραχωρήσει και βάσεις και λιμενικές διευκολύνσεις και περάσματα για τη Μέση Ανατολή! Ως γνωστόν δε όταν την ξαναπήραμε είχε τέτοια χάλια, που δε συνήλθε ποτέ πια! Γι' αυτό δα και οι Τούρκοι δε δυσκολεύτηκαν να πάρουν θάρρος και να της δώσουν τη χαριστική βολή! Ας ξαναγυρίσουμε όμως στον Αντρόνικο μας για τον οποίο θα σας πει περισσότερα ένας επαγγελματίας ζητιάνος της εποχής του...

1.7.8. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 45-46)

Ρωμιάκι: (στους θεατές) Αυτός είναι εντελώς αστοιχειώτος (στο Ρωμιά) Άσε με, βρε παιδάκι μου, να τα πω εγώ που τα ξέρω. Λοιπόν, Κυρίες και Κύριοι, εκείνα τα χρόνια η Ελλάδα ήταν πολύ σκλαβωμένη και ήρθε ο εγγλέζικος στόλος, ο γαλλικός στόλος και πολεμήσανε τους Τούρκους και κατασκοτώθηκαν οι άνθρωποι και έτσι μας βοηθήσανε και ελευθερωθήκαμε.

Ρωμιός: (σαν να γρυλίζει) Μάλιστα!

Ρωμιάκι: Κι από τότε όλοι αυτοί γίνανε προστάτες μας και σύμμαχοί μας και ήρθανε κι άλλοι ύστερα κι Αυστριακοί και Ιερά Συμμαχία κι έχουμε πάντα πρώτης τάξεως συμμάχους και μας έχουνε γύρω γύρω το στόλο τους και δεν μπορεί να μας πειράξει κανένας!

Ρωμιός: (άγρια) Σταμάτα!

Ρωμιάκι: Γιατί, καλέ; Σε πειράζει η γυμνή αλήθεια;

Ρωμιός: Ποια αλήθεια, βρε ξόανο; Όλοι αυτοί ξέρεις για ποιο λόγο ήρθαν εδώ πέρα;

Ρωμιάκι: Το ξέρω και το είπα!

Ρωμιός: Για να βάλουνε πόδι στον τόπο. Οι Τούρκοι θα φεύγανε που θα φεύγανε και το πρόβλημα των προκομμένων που είπες ήτανε ποιος θα 'ναι το επόμενο αφεντικό.

Ρωμιάκι: Είσαι αγάριστος με τους μεγάλους μας συμμάχους, που μόνο καλό έχουμε δει από δαύτους! Αίσχος!

Ρωμιός: Σκασίλα μου! Για να μη σου πω και για τους κοτσαμπάσηδες που επειδή ήτανε χειρότεροι απ' τους μπέηδες και επειδή τρέμανε που ο επαναστατημένος λαός θα τους θέριζε, γίνανε κώλος και βρακί με τις μεγάλες δυνάμεις για να τη γλιτώσουνε.

Ρωμιάκι: Ψηλέ, από ψυχιατρείο βγήκες ή από καμιά φυλακή;

Ρωμιός: Εγώ από φυλακή;

Ρωμιάκι: Ξέρω 'γω; Γιατί έτσι που τα λες εμένα κάτι μου θυμίζει.

1.7.9. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 69)

Ρωμιός: [...] Όλοι αυτοί πέθαναν, παρήλθαν, αλλά η γκιλοτίνα έμεινε, τελειοποιήθηκε τεχνικώς και εξακολουθεί να υπηρετεί την ανθρωπότητα. Παραδείγματος 'χαριν όταν επί Όθωνος οι δυσαρεστημένοι παλαιοί πολεμιστές ξεσηκώθηκαν στη Μάνη, στη Μεσσηνία, στη Στερεά, μας επρόσφερε προθύμως τις υπηρεσίες της.

1.7.10. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 75)

Ρωμιός: Αλλά βλέπετε η 3^η Σεπτεμβρίου 1843 είχε ένα ασυγχώρητο κουσούρι... Ο εχθρός δεν είχε εισβάλει απέξω... ήταν τρόπον τινά εγχώριος! και οι εγχώριοι εχθροί βάλανε έναν ποντικό και έφαγε το διάταγμα!

1.7.11. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 79)

Λαός:

Ήταν στρατιώτες

καπεταναίοι και Λαϊκοί,

όρκο σταυρώσαν

πάνω στα σπαθιά τους

η λευτεριά να μη χαθεί.
Όρκο σταυρώσαν στο σπαθί
καπεταναίοι, στρατιώτες, λαϊκοί.
Πρόλαβε, Όθων,
πριν λαλήσει ο πετεινός
πριν γίνει η σιωπή αντάρα
η συλλογή μου κεραυνός
και ξεχειλίσει ο ποταμός.
Πρόλαβε, Όθων,
πριν λαλήσει ο πετεινός.

1.7.12. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 80)

ΚΑΝΟΝΙΑ

(Απ’ τη μεριά του λαού και πανό που γράφει: «Η ΦΡΟΥΡΑ Ο ΛΑΟΣ ΚΥΚΛΩΣΑΝΕ ΤΟ ΠΑΛΑΤΙ».)

ΣΑΛΠΙΣΜΑ

(Απ’ τη μεριά του παλατιού και αυλικός με πανό που γράφει: «ΣΑΣ ΣΥΓΧΩΡΩ ΔΙΑΛΥΘΕΙΤΕ».)

ΚΑΝΟΝΙΑ

(Απ’ τη μεριά του λαού και νέο πανό που γράφει: «ΗΡΘΕ ΚΙ Ο ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ».)

ΣΑΛΠΙΣΜΑ

(Απ’ τη μεριά του παλατιού και αυλικός με άλλο πανό που γράφει: «ΑΜΕΣΩΣ ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ».)

1.7.13. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 82)

ΚΑΝΟΝΙΑ

(Οι τρεις πρέσβεις τρομάζουν, στρέφουν προς τη σύνταξη του λαού. Νέο πλακάτ που γράφει : «ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΣΤΟ ΠΑΛΑΤΙ».)

ΣΑΛΠΙΣΜΑ

(Οι τρεις πρέσβεις στρέφουν τώρα προς το παλάτι απ’ όπου βγαίνει αυλικός με πανό που δηλώνει: «Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΔΙΑΤΑΣΣΕΙ ΔΕΝ ΔΙΑΤΑΣΣΕΤΑΙ».)

ΚΑΝΟΝΙΑ

(Και νέο πανό από το λαό: «ΟΡΓΗ ΛΑΟΥ ΟΡΓΗ ΘΕΟΥ»... και τραγούδι.)

1.7.14. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 85)

(Οι πρέσβεις στρέφουν προς τον λαό που τώρα προχωρεί προς το παλάτι τραγουδώντας κι ανεμίζοντας τα πανό.)

3 του Σεπτέμβρη

μανάδες, γέροι και παιδιά
στα παραθύρια βγείτε και θωρείτε
τι φέρνουνε στο βασιλιά
βαθιά γραμμένο στα χαρτιά
σημάδια και μηνύματα
στο βασιλιά.

Ήταν στρατιώτες
καπεταναίοι και λαϊκοί
όρκο στραυρώσαν
πάνω στα σπαθιά τους
η λευτεριά να μη χαθεί
κι αμοίραστη σαν τη βροχή
να πέφτει και να μη χαθεί
να μη χαθεί!

1.7.15. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 96)

Ρωμιός: Κι έτσι λοιπόν ο Όθωνας και η Αμαλία μας έφυγαν και μείναμε χωρίς Βασιλιά και Βασίλισσα! Οι αυλικοί χωρίς αυλή, οι κυρίες της τιμής χωρίς τιμή, οι τελετάρχες χωρίς τελετές και οι ξένοι αδελφοί βασιλείς με έναν αδελφό λιγότερο. Μεγάλο κακό! Υπήρχαν βέβαια και μερικοί πεζοί που υποστήριζαν ότι δεν είναι ανάγκη να εισάγουμε βασιλείς, ότι μπορούμε να ζήσουμε και χωρίς! Λέγανε μάλιστα ότι μοιάζει με δουλοπρέπεια το ότι εκατομμύρια Έλληνες θα ‘χουνε έναν ξένο που θα λέει ο λαός μου, διότι έτσι πρέπει, και θα εννοεί – από πού κι ως που – εμάς. Απόψει! Τελικά επικρατήσανε οι πρώτοι οι οποίοι με τη συμπάρσταση των μεγάλων δυνάμεων εξήγησαν στον ελληνικό λαό ότι η Ελλάς χωρίς βασιλείς δεν προσφέρεται για παραμύθια! Αποκλείεται δηλαδή να πεις «μια φορά κι έναν καιρό ήταν ένας Βασιλιάς και μια Βασίλισσα» και να εννοείς την Ελλάδα! Πράγμα το οποίον είναι συμφορά. Κι έτσι εβάλαμε πάλι μεσίτες να ψάξουνε, εβάλαμε αγγελίες στις εφημερίδες, εβγάλαμε ντελάληδες...

1.7.16. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 109)

Ρωμιός: Έτσι λοιπόν εφέραμε έναν καινούργιο βασιλιά, ευρωπαϊκόν βεβαίως, και συν τω χρόνω πολύτεκνον. Αποχτήσαμε διάδοχο, πρίγκιπες και αυλικούς που λαχταρούσαν το βάπτισμα του πυρός! Αποχτήσαμε επίσης μια βλαχοαστική άρχουσα τάξη που ήθελε να σταδιοδρομήσει ντυμένη σε δικό της θρόλο! «Γυαλίσαν τα κουμπιά, γυαλίσαν τα γαλόνια

και πήγανε περίπατο με τα κανόνια...» δηλαδή για τον πόλεμο του '97' ή της Μελούνας ή του αίσχους, ή του χαλβά! Έχει όπως βλέπετε πολλά ονόματα για να μπορεί να κρύβεται!...

1.7.17. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 124)

Ρωμιός : Μας πήγε μακριά! Ίσως πιο μακριά απ' όσο θα 'πρεπε.

... Είδε πολλά! Αλλά τα είδε όλα; Η Τουρκία δεν ήτανε μόνο πιο μεγάλη πιο πλούσια πιο πολυάνθρωπη από μας! Ήταν κάτι περισσότερο: Ήταν πολύ κοντά στα πετρέλαια της Μέσης Ανατολής.

Πετρέλαια, ε; Εις το σωτήριον έτος 1973 ξέρουμε πολύ καλά τι θα πει αυτό!

Οι σύμμαχοί μας όμως, Ευρωπαίοι και υπερατλαντικοί, το ήξεραν από τότε.

Και πολύ φυσικά μεταξύ κορινθιακής σταφίδας και καπνών Αγρινίου που τους εξασφαλίσαμε εμείς, προτίμησαν τα πετρέλαια!

Άλλωστε κι εμείς ακόμη κάναμε ό,τι μπορέσαμε για να τους βοηθήσουμε να μας εγκαταλείψουν στο έλεος των διεθνών συμφερόντων!

Ακριβώς πάνω στην αναμέτρηση με τον Κεμάλ, ο Βενιζέλος χάνει τις εκλογές! Κι αυτός ο θρίαμβος του διχασμού μεταμορφώνει μια πλάνη ή ένα πολιτικό παζάρεμα σε μια πρωτοφανή συμφορά!

Ο διχασμός, τα πετρέλαια!... Είδε πολλά! Όμως τα είδε όλα;

Ας πάμε τώρα ως την Πόλιν, τη Σμύρνη και τα ξαναλέμε!...

1.7.18. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 130)

Ρωμιάκι : (στους θεατές) Εκείνο τον καιρό όπως σε κάθε δύσκολο καιρό, ήταν πολλοί αυτοί που βγήκαν από το πετσί τους. Άνθρωποι που δεν τους έπιανε το μάτι σου παίρναν το δρόμο για το βουνό μ' ένα τουφέκι στο χέρι. Με το τίποτα ο Γιάννης, ο Τάσος, ο Βάγγος, ο Μανώλης, αυτοί η σιωπηλή στρατιά, αυτοί οι ωραίοι δικοί μας, σπρώχναν τον καιρό κατά την ελευθερία και την ειρήνη. Για μιαν ειρήνη που τους γέλασε και μιαν ελευθερία που πριν έρθει φαινόταν τόσο πλατιά...

1.7.19. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η', σ. 151-152)

Βασιλομήτωρ: Ο Θεός σας έφερε!

Αμερικάνος: Ο Θεός, αλλά με εγγλέζικη πρόσκληση!

Το 1947 δηλαδή οι χρεοκοπημένοι Άγγλοι που δεν μπορούσανε πια να κρατήσουν τα μέρη τους, μας δώσανε την Ελλάδα κ εσάς και μεις τους δώσαμε άλλα είδη! Συμπέρασμα: Αυτό το οικόπεδο αποτελεί ζωτική περιοχή για τα οικονομικά συμφέροντα και την εθνική ασφάλεια των Ηνωμένων Πολιτειών!

1.7.20. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η', σ. 152-155)⁴¹⁶

Αμερικάνος: [...] Από τις τελευταίες εκλογές – τότε γίνανε, μαντάμ, δεν θυμάμαι ημερομηνία...

Βασιλομήτωρ: Στις 16 Φεβρουαρίου 1963, που να μην έσωνε να 'ρθει!

Αμερικάνος: Ακριβώς! Ήταν κι αυτό μια βλακεία του Κένεντι πριν τον καθαρίσουνε. Αυτή τη διαολεμένη μέρα, οι αριστεροί κέρδισαν τις εκλογές με 53% και 12% οι Κομμουνιστές ίσον 65.

Βασιλομήτωρ: Ήταν η πιο μαύρη μέρα της ζωής μου, δε θα την ξεχάσω ποτέ! Ο λαός είχε κάνει αυτό που ήθελε! Ένωσα τέτοια ταπεινώση. Είχαμε κάνει τα πάντα για να το εμποδίσουμε. Και ξαφνικά όλοι οι μηχανισμοί που στήναμε επί είκοσι χρόνια για να ελέγχουμε τα εκλογικά αποτελέσματα αποδείχτηκαν άχρηστοι! Ακόμα κι ο έλεγχος που ασκούσαμε στους χωριάτες άρχισε να καταρρέει! Τι θα γίνει στο μέλλον αν η κατάσταση και στην επαρχία χειροτερέψει;

[...]

Βασιλομήτωρ: Μακάρι! Πάντως εκείνη την ημέρα όταν ακούσαμε στο παλάτι το 53% συν 12, 65, γίναμε σαν να μας είχανε φτύσει, χαστουκίσει, πατήσει, εξευτελίσει. Βρεθήκαμε ξαφνικά ζωσμένοι από 65% εχθρούς. Κλείστηκα στο δωμάτιο μου, ορκίζόμουν κάθε πέντε λεπτά να εκδικηθώ και παρακαλούσα το Θεό και την αμερικανική κυβέρνηση να ρίξει φωτιά να τους κάψει... Εν τω μεταξύ ο όχλος και το μίasma του πανηγύριζε... χόρευε... τραγουδούσε...

(Ο λαός έχει γεμίσει το δρόμο και την κεντρική σκηνή και τραγουδά.)

Κορυφαία και Λαός:

Απ' το σαράντα τέσσερα
κι από το γλυκοχάραμα
ο αδερφός τον αδερφό
με σύμβουλο ένα Βρετανό
ποτίζουν αίμα το στενό
με σύμβουλο ένα Βρετανό.

Σαράντα έξι εγύρισε
ελέω Αγγλίας θρονιάστηκε
κι ο αδερφός τον αδερφό

⁴¹⁶ Αυτή η Ιστορική Αφήγηση εμπλεκεί μια Αφήγηση Ανάμνηση (τα γεγονότα δοσμένα μέσα από τις μνήμες της Βασίλισσας) και ένα Αφηγηματικό Τραγούδι. Αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα των πολύτροπων Ιστορικών Αφηγήσεων που συναντάμε στις Πολιτικές Επιθεωρήσεις.

με σύμβουλο παλατιανό
κανόνια σέρνουν στο βουνό
με σύμβουλο παλατιανό.

Σαράντα εφτά κι ανάθεμα
όλα δικά τους τα 'θελαν
κι αδερφός τον αδερφό
με σύμβουλο Αμερικανό
χορταίνει νιάτα το βουνό
με σύμβουλο Αμερικανό.

Προδότες και δωσίλογοι
όλοι καλοδεχούμενοι
πατριώτες και αγωνιστές
στον τοίχο και στις φυλακές
Νταχάου σ' ελληνικό νησί
κι ένας σοφός υμνολογεί.

Σοφός: «Η Μακρόνησος είναι ο Παρθενών
της σύγχρονου Ελλάδος».

Τραγούδι: Κι απ' τα πενήντα τέσσερα
το μέλλον μας ανθόσπαρτο,
το σύστημα έχει οργανωθεί
και ο λαός φακελωθεί
οι σύντροφοι εκτελεσθεί
οι πλάκες έχουνε πλυθεί
μα ένας σοφός ανησυχεί.

Σοφός: «Δεν έχω ανάγκη από ήρωες. Θέλω Χίτες, σκυλιά, λυσσασμένα που να
γαβγίζουν».

Τραγούδι: Στεριώνουνε την τάξη τους
μένουν συναμεταξύ τους
παίρνουν τον φόρο απ' τον φτωχό
τον κάνουν δάνειο κρατικό
κεφάλαιο εφοπλιστικό
κεφάλαιο Βιομηχανικό.

Ο πλούσιος πλουσιότερος
και ο φτωχός φτωχότερος
η αγροτιά κι εργατιά
το δρόμο παίρνουν του βοριά
για προκοπή στην ξενιτιά
κι ένας σοφός δοξολογιά.

Σοφός: «Η μετανάστευσις είναι ευλογία διά τον τόπον»...

Τραγούδι: Σαν Έλληνες περήφανοι
σαν Ευρωπαίοι ελεύθεροι
σαν κράτος συνεταιρικό
στο NATO μέλος εκλεκτό
από τον προϋπολογισμό
το πιο μεγάλο μερδικό
το δίνουμε για τον στρατό
κι είμαστε κράτος δυνατό
σ' εχθρούς και φίλους σεβαστό
κι ακούμ' εκείνον τον σοφό
να λέει σ' έν' Αμερικανό.

Σοφός: «Κύριε Πρόεδρε της αμερικανικής Βιομηχανίας Ραπτομηχανών Σίνγκερ, ιδού ο στρατός σας!...»

[...]

Βασιλομήτωρ: Λίγες μέρες αργότερα πήραμε άλλη ταραχή. Μας έστειλε τον κατάλογο των υπουργών. Τους διάλεξε μόνος του, χωρίς να μας ρωτήσει καθόλου! Έστειλε τον κατάλογο απλώς για να τον εγκρίνουμε!

1.7.21. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 177)

Κύριος Θωμάς: [...] εδώ μου κάθετα η Φλάνδρα, από παιδί, από την έκτη Δημοτικού...! με άριστα δέκα στο μάθημα της Ιστορίας λοιπόν σου θυμίζω ότι: οι Σταυροφόροι – ήγουν οι θεομπαίχτες κατσαπλιάδες – που αλώσανε την Κωνσταντινούπολη το 1204, είχανε επικεφαλής τον Βαλδουίνο της Φλάνδρας... και τον Βονιφάτιο τον Μομφερατικό... και ο Φλάνδρας – ο όποιος τι νομίζεις πως θα ήτανε στον τόπο του; αγελαδάρης και ζωοκλόπος θα ήτανε! – ντύθηκε Σταυροφόρος για να επεκταθεί επαγγελματικά, και να τος στο σβέρκο μας βυζαντινός αυτοκράτωρ! ε, όχι!

...αγαπώ τη νύφη μας, προσωπικά δεν έχω κανένα παράπονο, αλλά ύστερα απ' ολ' αυτά πάει πολύ να πρέπει να μιλώ φλαμανδικά στα εγγόνια μου! [...]

1.7.22. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 180)

Κύριος Θωμάς: [...] εγώ, ένας καθηγητής Φυσικής Ιστορίας, δεν έπρεπε να ξεχάσω τι έγινε στη Χιροσίμα! άκουσέ το, σε αφορά προσωπικά... μετά το ολοκαύτωμα από την ατομική βόμβα, όλοι πιστέψανε πως τα πάντα είναι νεκρά και τίποτα το ζωντανό δε θα ξαναφανεί πια εκεί... ώσπου, ξαφνικά μια μέρα, χτυπήσανε χαρμόσυνα οι καμπάνες και οι άνθρωποι κλαίγανε από χαρά! γιατί; ...νεογέννητα μερμήγκια και κατσαρίδες είχανε βγει από τις τρύπες τους φέρνοντας το μήνυμα πώς η ζωή συνεχίζεται! μάλιστα! οι κατσαρίδες!...

1.8. Κουτσομπολιό

1.8.1. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α', σ. 122)

Στέλιος: [...] Την περασμένη Κυριακή ο κουρέας ο Μαλαματάς πήγε μ' ένα κατοστάρικο στον Ιππόδρομο και γύρισε με τρεισήμισι χιλιάδες... Εγώ του 'πα που να ποντάρει...

Στράτος: Μπράβο σου...

1.8.2. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α', σ. 136)

Στέλιος:... Πάει λοιπόν σ'ένα μπακάλικο και ζητά πιπέρι... Του δίνουνε κουκί, άτριφτο... Τριμμένος λέει... Τριμμένο δεν έχει. Πάει σ' άλλο μπακάλικο... Πιπέρι λέει... Του δίνουνε πάλι άτριφτο... Τριμμένο; Εδώ του λένε ο καθένας το παίρνει έτσι και το τρίβει μόνος του. Πονηρός ο φίλος...

Μπάμπης: Ρωμιός...

Στέλιος: Ατσίδα...

(Γέλανε ευχαριστημένοι).

Στέλιος: Νοικιάζει δέκα αράπηδες, αγοράζει δέκα γουδιά και τους στρώνει στο κοπάνισμα... Τα βάζει σε φακελάκια ζελατίνα, αλλά οδό Αθηνάς, κι αρχινά στο εμπόριο... Ε, τα δέκα γουδιά γίνανε είκοσι, τα είκοσι πενήντα, τα πενήντα εκατό, τα εκατό χίλια... και τα χίλια γουδιά...

Μπάμπης: Πόσα...;

Στέλιος: Όχι, πες μου εσύ...

Μπάμπης: Δυό χιλιάδες...

Στέλιος: Ένα εργοστάσιο με δέκα χιλιάδες εργάτες...

Μπάμπης: Αυτά είναι.

Στέλιος: Σήμερα είναι ένα απο τα πρώτα πορτοφόλια στη Βενεζουέλα. Αυτό είναι κόλπο, να πετύχει κανείς μια καλή ιδέα, μια καλή μηχανή και να την κάνει φάμπρικα.

1.8.3. Ο αόρατος θίασος (Τόμος Δ', σ. 119-120)

Α' Μοδίστρα: ... στην εξορία γνωριστήκανε, κι από μακριά, όλα με τα μάτια. Ύστερα πήρανε το έν' από δω, τον άλλο από κει, και κάπου κάπου ένα γράμμα, ένα μήνυμα από τη φυλακή, αυτό ήταν όλο...

Γ' Μοδίστρα: ... σας βαρέθηκα πια, όλο τα ίδια λέτε...

Α' Μοδίστρα: ... ένα φεγγάρι που βρέθηκαν ελεύθεροι ίσα ίσα που προλάβανε να παντρευτούνε κι έμειν' έγκυος... Ύστερα πάλι φυλακή αυτός, κι αυτή με το παιδί, και με την έννοια του και να δουλεύει...!

Β' Μοδίστρα: ... τι Παναγίες γυναίκες...

Γ' Μοδίστρα: ... και τι κέρδισε; Δε με παρατάτε...!

Η Σύζυγος: ... τέσσερα χρόνια... πες μου τι κάνεις...;

Ο Νέος: ...είμαι καλά... στ' αλήθεια χαίρεσαι που με βλέπεις...; Έμαθα πως τώρα έχεις και δεύτερο παιδί...

Μεγαλώσαμε... πες μου είσαι ευτυχισμένη...; Θέλω να είσαι... ειλικρινά...

Η Σύζυγος: ... δεν ξέρω αν είμαι... εσύ...;

Ο Νέος: ... είμαι... την αγαπώ πολύ... έκαμα μια τρελή σκέψη.

Η Σύζυγος: ... μην την πεις...

Α' Μοδίστρα: ... κι επειδή ήταν ωραίο κορίτσι κι από τζάκι, το σόι της έφριξε... «Πας χαμένη μ' αυτόν τον ξεβράκωτο καθηγητάκο, που θα τον διορίζουν πότε στο ένα χωριό πότε στο άλλο» ... κι εκείνη, «Αν είχατε μάτια θα βλέπατε ποιοι είναι χαμένοι και ξεβράκωτοι μέσα έξω».

Β' Μοδίστρα: ... άλλος πιστεύει άλλος δε πιστεύει...

1.8.4. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ. 62)

Αννέτα: [...] ... Αλήθεια, δεν ξέρεις ποια παντρεύεται...;

Αντώνης: ... όχι, που να ξέρω...;

Αννέτα: ... δε διαβάζεις εφημερίδες...;

Αντώνης: ... ήμουν φαντάρος, δεν επιτρεπότανε...

Αννέτα: ... βέβαια, στην πρώτη σελίδα το γράψανε, με φωτογραφίες της...! η Στέλλα... δεν την έχεις ακουστά;

Αντώνης: ... τώρα είδα τ' όνομά της, όξω πάνω... τραγουδίστρια κι αυτή;

Αννέτα: ... πολύ διάσημη, μέχρι και γιατροί αυτοκτονούνε για χάρη της.

Αντώνης: ... σοβαρά...;

1.8.5. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 74)

Τρίτη: ... μα δε σας τέλειωσα με τον αρχαιολόγο...

Πρώτη: ... ε άντε τέλειωσε τα να φύγουμε...

Τρίτη: ... πρόπερσι δε βρήκε τίποτα, πέρυσι όμως είχε τύχη βουνό...!

Δεύτερη: ... δεν ακούστηκε τίποτα...

Τρίτη: ... είναι μυστικό...

Δεύτερη: ... μη σε νοιάζει, θα μείνει μεταξύ μας...

Τρίτη: ... ελάτε πιο κοντά...! τους είχε βάλει πάλι να σκάψουνε και κάθισε πάλι στο σκαμνί του κι έβλεπε... αλλά έκαιγε πολύ ο ήλιος και ζαλίστηκε... σηκώνεται λοιπόν, πάει σε μια μεγάλη συκιά που ήταν εκεί, ξαπλώνει από κάτω και κοιμάται... τότε, βλέπει στον ύπνο του πως κοιμότανε κι έβλεπε ένα όνειρο ότι πάλι κοιμότανε και ξανάβλεπε το ίδιο όνειρο, ότι κοιμότανε και ονειρευότανε πως κοιμάται... αυτή τη φορά του παρουσιάζεται ένας αρχαίος πεθαμένος και του φανερώνει που θα βρει αυτά που γυρεύει... ξυπνάει τελείως και λέει στους εργάτες που σκάβανε, «φτάνει πια, νύχτωσε, κοντεύει να βγει ο αποσπερίτης»... μόλις φύγανε, αρχίζει να σκάβει μόνος του και βρίσκει ένα πιθάρι γεμάτο

χρυσά λεφτά μεγάλα σαν στρείδι το καθένα... τα παίρνει, πάει στην Γερμανία και του λένε, «τι θες για τον κόπο σου...;» «να γίνω Γυμνασιάρχης»... τον κάνουν αμέσως Γυμνασιάρχη και του δίνουν και μία μοτοσυκλέτα... (σκύβει προς το Αγόρι) γι' αυτό σου λέω και σου ξαναλέω, αρχαιολόγος να γίνεις...

1.8.6. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 84)

Β' Κυρία: ... να σκεφτείτε πως ήταν ακόμα στην τρίτη Δημοτικού όταν τον είδε, κοιτάχτηκαν μια στιγμή στα μάτια, και αυτό ήταν όλο...!

1.8.7. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 91)

Έφηβος: ... είναι ένας άνθρωπος στην οδό Κεραμεικού που είναι τρελός και πετάει τα πράγματά του από το μπαλκόνι, ρούχα, καρέκλες, κάδρα, ανθοδοχεία, βιβλία... ακόμα και λεφτά...

(Το Αφεντικό τον λοξοκοιτάζει.)

Έφηβος: ... (συνεχίζει) ...λένε πως ήτανε στρατηγός και πως του μπήκε μια σφαίρα στο κεφάλι που δε βγήκε απ' την άλλη μεριά, έμεινε μέσα και άρχισε να σκουριάζει...

1.8.8. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 148-153)

Λοράνδος: ... η Ζορζέτ τα λεγε, απ' αυτήν τα μάθαμε...!

Β' Πελάτης: ... (στους τουρίστες)... η Ζορζέτ ήταν η θεία του...

Λοράνδος: ... όχι, η αδερφή της γιαγιάς μου ήταν... πολύ θρήσκα, πολύ σεμνή και ένεκα τούτου μεταβλήθη σε γεροντοκόρη...! μα...; θα με ρωτήσετε... επειδή ήταν σεμνή ήταν λόγος να μείνει άγαμη...;

Α' Πελάτης: ... μην τα αλλάζεις...!

Λοράνδος: ... δεν τα αλλάζω...! διότι τότε θα έπρεπε όσες ενυμφέβοντο να ήσαν ασεβείς και ακό...

Α' Πελάτης: ... μην τα αλλάζεις, δεν είπαμε...;

Λοράνδος: ... (διστάζει)... ασεβείς και... τουλάχιστον...

Α' Πελάτης: ... έλα, μπράβο, έλα...!

Σερβιτόρος: ... έλα, γλυκόστομε, κάθε μέρα το λες...!

Β' Πελάτης: ... έλα, κύριε Λοράνδο...

Λοράνδος: ... ξεκωλιάρες...

(γέλια, σαματάς)

Α' Πελάτης: (στον σερβιτόρο δυνατά)... Στέλιο, το δεύτερο..!

Λοράνδος: ... αλλά η θεία Ζορζέτ είχε και άλλο πάθος... ήταν εν κρυπτώ ερωτευμένη με τον παππού μου ο οποίος αγαπούσε την αδερφή της την Ελεονώρα, τη γιαγιά μου δηλαδή, η οποία στην αρχή δεν ήθελε ούτε να τον δει διότι είχε δέκα βαθμών μυωπία... λέγεται ότι ούτε και με γυαλιά δεν είχε ποτέ δει το αιδόιον της γιαγιάς μου...

Α΄ Πελάτης: ... αιδόιον έγινε σήμερα...;

Λοράνδος: ... ούτε τα γεννητικά του όργανα και κατουριόταν επάνω του διότι δεν μπορούσε να τα κατευθύνει...

(Ο Σερβιτόρος φέρνει πάλι κονιάκ.)

Α΄ Πελάτης: ... τι δεν μπορούσε να κατευθύνει, ποιον...;

Λοράνδος: ... τον... δεν μπορώ...!

Α΄ Πελάτης: ... άκου, πολύ λογοκρισία έχει πέσει σήμερα και με στενοχωρείς...!

Λοράνδος: ... μόνο ένα έχω πει μέχρι τώρα...!

Α΄ Πελάτης: ... (στον Σερβιτόρο)... για δώσ' του το να τονωθεί...!

Ηλικιωμένος: ... αυτός είναι βέβαια...! άμα ταξίδευε για την Αθήνα τον πήγαινε στο βαπόρι η βενζινάκατος του λιμενάρχη...!

Λοράνδος: ... (παίρνει το κονιάκ, το απολαμβάνει και φωνάζει) ... τον ούτσο το...! (γέλια φασαρία) ... τελικά όμως η γιαγιά μου τον παντρεύτηκε γιατί σκέφτηκε πως η στραβομάρα του τη συμφέρει μια και ήταν ήδη ερωμένη του ντον Αντόνιο...

Ηλικιωμένος: ... τον θυμάμαι και τον ντον Αντόνιο, άγιος άνθρωπος...

Λοράνδος: ... του παπά της Μητροπόλεως δηλαδή, που ήταν μεν εξάδελφος του παππού μου αλλά πολύ πιο ωραίος άνδρας και με καλή όραση... αυτός τα έβλεπε όλα...!

(Γέλια και πάλι, χειροκροτήματα.)

Ηλικιωμένος: ... (χειροκροτεί κι αυτός μιμούμενος τους άλλους)... μιλούσε πάντα έτσι πολύ ωραία και ήταν και υποψήφιος δήμαρχος...! το κορίτσι που ντύνανε άγγελο στην Ανάσταση και μοίραζε τα άσπρα κεριά ήταν αδελφή του...! Ελίζα νομίζω πως τη λέγανε...

Λοράνδος: ... η γιαγιά μου λοιπόν η καυλιάρα...

(Γίνεται χαλασμός από ξεκαρδιστικά γέλια... ο Ηλικιωμένος σηκώνεται πάλι.)

Ηλικιωμένος: ... τη θυμάμαι και την κυριά Αγνή... όταν ήρθε ο γαλλικός στόλος φορούσε κορόνα και περίμενε τον ναύαρχο στην επίσημη πόρτα... (ταυτόχρονα σηκώνεται και βηματίζει αργά προς τον Λοράνδο)

Αγόρι: ... πάμε να φύγουμε...

Λοράνδος: ... κάτσε στο έναν, κάτσε στον άλλον, απέκτησε τρεις κόρες στις οποίες όμως όταν ενυμφεύθηκαν δεν έδωσε ούτε ένα σκουλαρίκι, γι' αυτό και ήσαν σε όλη τους τη ζωή στα μαχαίρια... σημειωτέον ότι ήξεραν και η ιδίως η μητέρα μου, ότι η γριά είχε θησαυρό ολόκληρο από μπιζού μεγάλης αξίας...! αλλά ετοιμοθάνατη πια, όλα όσα λέγανε ήταν

«τέρατα της κολάσεως, φίδια κολοβά, δε θα δείτε ούτε τσακμακόπετρα, όλα θα πάνε από κει που ήρθανε!»... κι εκείνες απαντούσανε εν χορώ, «δεν πάει να λες ό,τι θέλεις, σκατόγρια, όπου να ‘ναι ψοφάς, και τα του Καίσαρος τω Καίσαρι», διότι ενόμιζαν οι παλαβές ότι επρόκειτο για δώρα από τον παππού μου... (σηκώνει και δείχνει το άδειο ποτήρι) ... παρακαλώ...

Ηλικιωμένος: ... (που έχει πλησιάσει...)... καλημέρα...! εσείς δε θα με θυμάστε, εγώ σας θυμάμαι τόσο καλά και χαίρομαι ειλικρινά που

Λοράνδος: ... όχι δε σας θυμάμαι αλλά θα το δεχθώ ευχαρίστως ... Στέλιο...

Σερβιτόρος: ... το άκουσα κύριε Λοράνδο, το φέρνω...

Ηλικιωμένος: ... θυμάμαι τα πυροτεχνήματα που ανάψατε...!

Α΄ Πελάτης: ... άλλη ώρα τα λέτε μεταξύ σας όχι τώρα...

Ηλικιωμένος: ... τότε ήταν υποψήφιος δήμαρχος...!

Αγόρι: ... κανείς δε μας ακούει, πάμε να φύγουμε...

Λοράνδος: ... ώσπου μία των ημερών αισθάνθηκε ότι ήρθε το τέλος της, και ζήτησε να φωνάξουν τον ντον Αντόνιο για να του εξομολογηθεί τις αμαρτίες της και να κοινωνήσει...! θα μου πείτε: τι καινούργιο να του πει, αφού μαζί τα κάνανε...! έπρεπε να βρεθεί τρόπος να βγει κρυφά ο θησαυρός από το σπίτι και να επιστρέψει στη σωστή θέση...! ήρθε ο παπάς, ήταν έντεκα τι πρωί, μπήκε στην κάμαρά της, περάσανε τα μεσάνυχτα κι ακόμα να ξεψυχήσει – η μαμά μου κι οι θείες μου που περιμένανε ανυπόμονα στη σάλα είχανε φρίξει και μουμουρίζανε... «σκέψου η ακόλαστη τι Λουκρητία Βοργία υπήρξε για να εξομολογείται επί δεκατρείς ώρες»... να δροσιστούμε λιγάκι... (παίρνει το κονιάκ απ’ το Σερβιτόρο και λέει προς τη μεριά του ηλικιωμένου – που έχει επιστρέψει στη θέση του) ... εις υγείαν και σας ευχαριστώ πολύ...!

Ηλικιωμένος: ... (που πάντα δεν καταλαβαίνει τι γίνεται)... το θυμάμαι...! τα Χριστούγεννα περνούσαν όλοι οι φτωχοί απ’ το σπίτι σας και η γιαγιά σας τους έδινε από ένα χριστόψωμο και δέκα δραχμές...

Οι Τουρίστες: ... παρακάτω, παρακάτω... θέμε να πάμε και για μπάνιο...

Λοράνδος: ... (όρθιος)... ξημερώματα πια, ανοίγει την πόρτα ο παπάς και λέει «φέρτε μου γρήγορα ένα ψωμί, μια καράφα νερό και μια τανάλια»...! εξεπλάγησαν φυσικά αλλά του τα έφεραν και το μόνο που είπαν ήταν, «μα τόσο πολύ αργεί;»... υπομονή, τέκνα μου, δεν θέλει να παραλείψει το παραμικρό... και μην πηγαίνει ο νους σας στο κακό και αμαρτάνετε...! αυτήν την ώρα το σπίτι σας επικοινωνεί με τους ουρανούς...» ... κλειδώνεται πάλι μέσα και αρχίζουν με την ψυχορραούσα την εξής διαδικασία...! αυτός έβγαζε από τα κοσμήματα τις πολύτιμες πέτρες, εκείνη έκανε σβώλους με την ψίχα του

ψωμιού, τις τις έχωνε μέσα, και γλου γλου με το νερό τους κατάπινε...! ... έτσι κατά τις οκτώ το πρωί, πανευτυχής που τα πήρε όλα μαζί της, παρέδωσε το πνεύμα...!

Β' Πελάτης και Τουρίστες: ... (ψέλνουν)... αλλελοούιααα...!

Α' Πελάτης:... (στους τουρίστες)... ακούστε τώρα το «πόθεν ο θησαυρός»...

Λοράνδος:... αύριο αυτό, τώρα καλύτερα να πούμε για την εκταφή των οστών...

Α' Πελάτης:... όχι κόλπα, το «πόθεν» έχει σειρά...!

[...]

Α' Πελάτης:... μην του δίνεις ακόμα, να πει πρώτα «πόθεν»...

Λοράνδος:... ο θησαυρός ανήκε στην εκκλησία, από δωρεές αιώνων...! και θησαυροφύλακας ήταν ο παπάς, ο οποίος όταν αντελήφθη πως η γιαγιά μου άρχισε να καβαλιέται και με άλλους, και δεν του καθόταν πια εύκολα, ξεσπάθωσε....

Α' Πελάτης:... μην τον κόβετε τώρα...! ησυχία...! αυτό ακούστε...!!

Αγόρι:... γιατί δεν φεύγουμε...;

(Σωπαίνουν και περιμένουν.)

Λοράνδος:... δεν μπορώ...!

Α' Πελάτης:... τι δεν μπορείς...!;

Λοράνδος:... όχι σήμερα, δεν μπορώ σήμερα...!

Σερβιτόρος:... γιατί πρωτάρα είσαι...;

Λοράνδος: ... σας παρακαλώ θερμά, όχι σήμερα...!! (σηκώνεται, θέλει να φύγει)

Β' Πελάτης: ... ντροπή, κύριε Λοράνδο, ολόκληρο μπουκάλι πληρώσανε...

Λοράνδος: ... δεν μπορώ...! σας παρακαλώ πολύ...!!

Ηλικιωμένος: ... (είναι η μόνη στιγμή που διαισθάνεται ότι κάτι κακό συμβαίνει με τον Λοράνδο και τους άλλους)... λέει πως δε μπορεί...; περί τίνος πρόκειται...; μήπως μπορώ να βοηθήσω εάν διαφωνείτε σε κάτι το οποίο...

Σερβιτόρος: ... (σηκώνει ψηλά το μπουκάλι)... μπορείς ή δεν μπορείς...;!

Λοράνδος:... (μένει για λίγο μετέωρος και τελικά το αποφασίζει)... γαμήσι και βραχιόλι...! γαμήσι και κολιέ...! γαμήσι και καρφίτσα...! (τη φωνή του σκεπάζουν ξεκαρδιστικά γέλια και χειροκροτήματα... σταμάτα να λέει)... όχι άλλα για σήμερα, σας παρακαλώ, όχι άλλα... (πέφτει εξουθενωμένος στην καρέκλα του)

Σερβιτόρος: ... με την αξία σου...! (του δίνει το μπουκάλι)

Β' Πελάτης: ... και η εκταφή των οστών...

Λοράνδος: ... αύριο, αύριο...

1.8.9. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 62-63)

Λέων: Ω αγαπητή μου, τι παράλειψις ασυγχώτητος. Ελησμόνησα να σου αναγγείλω το νέον που ασφαλώς θα έκαμε και αυτήν την Αφροδίτην να δακρύσει από χαράν.

Ερατώ: Ειπέ μου λοιπόν...

Λέων: Ο Όθων, ο αγαπητός μας βασιλεύς, θα μεταβεί εντός των ημερών εις Βαυαρίαν δια να συναντήσει την εκλεκτήν της καρδιάς του!

Ερατώ: Θα λιποθυμήσω!

Λέων: Θάρρος, αγαπητή μου!

Ερατώ: Ω, τι υπέρτατη χαρά! Ωστε επιτέλους ηγάπησε; Και ποίαν;

Λέων: Αυτήν που εξέλεξεν ο πατήρ του, αυτός ο ποιητλης βασιλεύς. Τι φιλόστοργος πατήρ! Του ευρήκε βασίλειον, του ευρήκε βασίλισσαν...

Ερατώ: Και ποίαν εξέλεξε δια βασίλισσαν μας; Είναι ήδη γνωστόν;

Λέων: Όχι, αλλά αμφιβάλλεις ότι θα έχει εκλέξει ότι εκλεκτότερον εις κάλλος και ψυχικήν ευγένειαν;

Ερατώ: Ω Λέων, η αγγελία σου ηχεί εις τα ώτα μου ως αγγελική αρμονία.

Λέων: Ω, έπρεπε να ήσο μάρτυς όταν ανηγγέλθη. Οποία έκρηξις ευδαιμονίας! Οι γραμματεείς ησπάζοντο αλλήλοις, οι υπάσπισται ευχαριστούσαν τον Θεόν, τρεις από το υπηρετικόν προσωπικόν ελιποθύμησαν!...

Ερατώ: Χρειαζόμεθα ένα βασιλικόν ειδύλλιον, βασίλισσαν και πραγματικήν βασιλικήν αυλήν. Μόνον έτσι θα εξευγενισθεί ο λαός...

1.8.10. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 68)⁴¹⁷

Λάλας: Θα 'ρθει μια μέρα που ο κόσμος θα μιλάει με δέος γι' αυτό τον έρωτα. Ίσως μάλιστα αξιοποιηθεί ο δρόμος που γνωρίστηκαν οι γνωστοί ως «ερασταί της Καστέλας». Ήταν μια εποχή που κανένας δεν ήξερε τι ήθελε, κι ο καθένας έκανε ό,τι του 'ρθε! Έδώ γνωρίστηκαν, εδώ αγαπήθηκαν κι εδώ έζησαν, γύρω απ' το φως μιας λάμπας πετρελαίου... Κι όμως τα χρόνια εκείνα είχανε γίνει μεγάλα έργα, ο λόφος είχε εξηλεκτριστεί. Όμως αυτοί προτιμούσαν ένα μικρό οικόπεδο από φως λάμπας πετρελαίου... Κι ύστερα πέθαναν... (φωνάζει) Ξένιααα..! Κι όμως είναι κάπου δω και μας ακούει... Λέω να φύγουμε... Μας ακούει, μας περιφρονεί και γράφει την ιστορία της....

⁴¹⁷ Ιδιαίτερη αφήγηση κατά την οποία συνοψίζεται εν είδει 'παραμυθιού' η πλοκή του έργου. Καταχωρείται ως Κουτσομπολιό γιατί ο αφηγητής μεταφέρει γεγονότα που δεν αφορούν ούτε στον ίδιο, ούτε σε 'πλασματικά γεγονότα'.

1.9. Μεταφορά Είδησης

1.9.1. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α΄, σ. 84)

Γυρολόγος: Μήπως παράκουσα...;

Γιατρός: Δυστυχώς όχι.

Γυρολόγος: Πού γιατρέ... πώς;

Γιατρός: Στο γιαπί, καθώς ανέβαζε ντενεκέδες λάσπη... παραπάτησε στη σκαλωσιά...

Γυρολόγος: Κι έπεσε;

Γιατρός: Από δέκα μέτρα... Από τέτοιο ύψος δε γλιτώνεις...

Γυρολόγος: Να τρελαθεί κανείς... Τι ώρα, πότε;

Γιατρός: Θα 'ναι δυο ώρες.

Γυρολόγος: Εσείς πού, πώς το μάθατε;

Γιατρός: Είπε τ' όνομά μου, είπε να με φωνάξουν... Ώσπου να πάω...

Γυρολόγος: Πού τον έχουν;

Γιατρός: Στο νοσοκομείο...

1.9.2. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α΄ σ. 219-220)

Μεξής: Αφελέστατε...! Τι να τα ξεχάσω, πως να τα ξεχάσω...; Ορίστε, εδώ έχουμε μία σημερινή εφημερίδα... και λέει πως... (Βγάζει απ' την τσέπη την εφημερίδα)... έξω απ' την Ξάνθη η τη Δράμα... κάπου εκεί... που διάβολο το γράφει... παίζανε και βρήκανε έναν όλμο...

Δημήτρης: Ποιοι παίζανε...;

Μεξής: Τέσσερα παιδιά... και πήρανε και τον όλμο για να παίξουνε... τον ντύσανε με κουκλόπανα και εκείνος ξαφνικά... μπουμ!... ίδια κι απαράλλαχτα...! Πάνε τα παιδιά... τέσσερα...! άλλα ίδια κι απαράλλαχτα με το δικό μου...! [...]

1.9.3. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α΄, σ. 235)

Μαρίνα: [...] Φοβάμαι όμως... φοβάμαι ότι προχτές που τον είδα μπορεί να 'ταν η τελευταία φορά...

Δημήτρης: Γιατί το φοβάσαι;... έχεις κανένα λόγο...;

Μαρίνα: Σήμερα το πρωί, ειδοποίησανε τους γονείς του... να πάνε να τον δούνε... κι αυτό έγινε πρώτη φορά... δεν είναι καλό σημάδι

Δημήτρης: Εσύ δεν πήγες μαζί...;

Μαρίνα: Ήμουνα στη δουλειά... ιδέα δεν είχα...

Δημήτρης: Τί τους είπε...;

Μαρίνα: Ήταν γελαστός... είπε να μην ανησυχούνε... όμως καλού-κακού ας το πάρουν απόφαση...

Δημήτρης: Και φοβάσαι ότι...

Μαρίνα: ... όσο ποτέ άλλοτε...

1.9.4. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α' σ. 267-268)

Δημήτρης: Τι να κάνω, δεν μπορώ πια ν' ανεβώ σ' αυτό το σπίτι, ούτε να δω αυτό τον άνθρωπο που ήταν πατέρας μου...!

Μαρίνα: ... γιατί ήταν; είναι... τι είναι αυτά που λες...

Δημήτρης: Σε τι διαφέρει ένας φόνος που γίνεται με δήθεν νόμιμα επαγγελματικά μέσα από ένα άλλον που γίνεται μ' ένα μαχαίρι ή με ένα πιστόλι...

Μαρίνα: Δεν καταλαβαίνω...

Δημήτρης: Θυμάσαι ποιος ήρθε τ' απόγευμα και παρακαλούσε να δει τον πατέρα μου; Κρεμάστηκε...! Και λίγο πριν να κρεμαστεί ο πατέρας μου μ' έβαζε να του λέω ψέματα ότι δεν είναι δω...! μ' έκανε συνένοχο...!

Μαρίνα: ... δεν το 'κανε επίτηδες, δεν ήξερε...

Δημήτρης: Ήξερε όμως πως ο άλλος ερχότανε να ζητήσει κάτι...! γι' αυτό τον απόφευγε, για να μην τον βοηθήσει...! γιατί αν τον βοηθούσε θα ζήμιωνε... Η κόρη του στο τηλέφωνο είπε ότι εμείς του περάσαμε τη θηλιά...! Πώς ν' ανέβω... Είναι ένα σπίτι που δεν το θέλω... που με πνίγει...!

1.9.5. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α' σ. 275)

Μαρίνα:... ο φίλος σας πήρε ένα πιστόλι και χτυπήθηκε... Θαρρώ πως δε θα τον ξαναδείτε.

Ο Κίμων σα χαμένος κάθεται στον πάγκο, λες και έχει χάσει την ισορροπία του.

Κίμων: Γιατί...; Τι έγινε, είπε τίποτα...; Ξέρετε...;

Μαρίνα: Όχι... ξέρω μόνο πως δεν ήθελε ν' ανέβει στο σπίτι τους... πως είχε ένα καβγά με τον πατέρα του... άκουσα να του λέει πως ντρέπεται για τη ζωή τους, ότι σιχαίνεται τα λεφτά τους... τον πίεζε να τα δώσει πίσω...

Κίμων: Πίσω...; Πού, σε ποιους...;

Μαρίνα: Δεν ξέρω...

1.9.6. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β', σ. 74)

Κουτσός: Λοιπόν, άκου τώρα. Έρχομαι από πάνω. Λαός και λαός αναγνωρίζει το βασιλιά ως πρώτης τάξεως αρχηγό και κείνος κλαίει κι η στρατολογία συνεχίζεται!

Μονοχέρης: Οχλοκρατία, ασυδοσία και ασυναρτησία!

Κουτσός: Μεγαλεία, σου λέω! Τώρα έρχονται 'δω ο βασιλιάς, το βασιλόπουλο κι άλλοι για να κουβεντιάσουμε με σένα!

Μονοχέρης: Δεν έχουμε να κουβεντιάσουμε τίποτα...

Κουτσός: Έχετε! Έχουνε, λέει, να αναθέσουνε σπουδαία καθήκοντα στο στόλο. Εμένα με στείλανε πρώτο αν λάχαινε και δεν ήσουνα εδώ να ψάξω να σε βρω για να 'σαι λέει υπ' ατμόν.

1.9.7. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 86)

Κώστας: (Τρέμοντας). Παράνομος αλλά εντός του νόμου, ρωτήστε το ναύαρχο! Και λοιπόν όπως φεύγαμε πέσαμε πάνω σε περιπολία του εχθρού! Κι επειδή, όπως φαίνεται, νομίζανε ότι εμείς είμαστε πολλοί, πετάξανε τα όπλα και σηκώσανε τα χέρια! Εμείς πάλι επειδή, ως φαίνεται νομίζαμε ότι είναι λίγοι τους είπαμε μην κουνηθείτε! Και τώρα τους έχουμε στημένους κι ούτε να φύγουμε μπορούμε ούτε τίποτα! Μπλέξαμε δηλαδή άσκημα! Λυπηθείτε μας, βοηθείστε μας, είναι κρίμα απ' το Θεό, έχουμε ρέψει απ' το φόβο και την ορθοστασία!...

1.9.8. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 99)

Μαρία: Κοιτάξτε...

(Γυρίζουν όλοι κατά τη μεριά εκείνη... Ο Γιάννης, ο Φίλιππος και οι τρεις παράνομοι, κουβαλάνε σε φορείο με κλαδιά το σώμα του Θεόδωρου. Το αφήνουν με προσοχή κάτω. Αμίλητοι οι άλλοι τριγυρίζουν το νεκρό).

Πρίγκιπας: Κάτι κρατά...

(Ανοίγει το χέρι του νεκρού και παίρνει από κει ένα σημείωμα. Το διαβάζει)

Πρίγκιπας: ... «Ο ναύαρχος έπεσε χτυπημένος στο ποτάμι. Δεν ξέρω αν προλάβω να σας πω... Ο εχθρός αύριο...»...Τίποτ' άλλο...

1.9.9. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 100-101)

Κουτσός: Λαμβάνω την τιμή να αναφέρω – αγγελιοφόρος απ' το μέτωπο...

Βασιλιάς: Δε σας το 'πα; Απ' το μέτωπο είναι...!

Φτωχομάνα: Ας μάθουμε, επιτέλους, κάτι, και τι στον κόσμο!

Φωτεινή: Ο άντρας μου τι κάνει; Τον είδες;

Κουτσός: Λαμβάνω την τιμή να αναφέρω αγγελιοφόρος απ' το μέτωπο! Ο εχθρός ανασυντάξας τις δυνάμεις του εξανάσπρωξε τας ημετέρας ίσαμε τα σιδεροκάμινα.

Φωτεινή: Παναγιά μου! Είδες τον Αποστόλη, πες μου...

Βασίλισσα: Ρώτησε για το γιο μας! Ρώτησε για το παιδί!

Κουτσός: Αι ημέτεραι δυνάμεις... δεν έχουνε ακόμα διαλύσει... και βαστάνε ζόρι απεγνωσμένα.

Βασιλιάς: Μα γιατί στείλανε ένα μισό άνθρωπο να φέρει νέα!

Κουτσός: Ωστόσο ο Πρίγκιπας...

Βασιλιάς: Ζει;

Κουτσός: Λέει ότι πρέπει να πάτε παραπίσω - εκεί που είσαστε χτες το πρωί!...

Βασιλιάς: Άντε πάλι! Φόρτωνε και κουβάλα!

Φτωχομάνα: Άντε, γυναίκες, αρχίστε να μαζεύτε!

1.9.10. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 114-116)⁴¹⁸

Βασιλιάς: Έρχεσαι και λόγου σου από κει;

Σπύρος: Από κει κι ούτε ψύλλος στον κόρφο μου... Με βλέπω ζωντανό και δεν με πιστεύω...

(Τραγουδάει).

Κι ένας κοριός ομορφονιός

και πρώην κωλοσούρτης!...

Βασιλιάς: Ας' τα τραγούδια, χριστιανέ μου, και πες μου τι απόγινε!...

Σπύρος: Έτρεμα σαν το ψάρι... Που βρέθηκα γω από ράφτης, ηρωικός πολεμιστής του έθνους; Ήμωνα το ρεζίλι του συντάγματος! Αλλά μόλις ξεστόμισες «δεν το κουνάω βήμα, θα πεθάνω εδώ»...

(Τραγουδάει).

Λιοντάρης ο παππούς μου

αρκούδα η γιαγιά μου

Λιοντάρης ο μπαμπάς μου

αρκούδα η μαμά μου.

Βασιλιάς: Δηλαδή, τι έγινε; Πες μου, με μια λεξούλα, τι έγινε;

Σπύρος: (Στον Φίλιππο που μπαίνει). Σύντεκνε, ακούς; ο Βασιλιάς ρωτάει τι έγινε.

Φίλιππος: Πα, πα, πα, παααα!

Βασιλιάς: Από κει έρχεσαι και συ;

Φίλιππος: Ποιος με είδε και δε με φοβήθηκε...

Βασιλιάς: Τότε μην κουνηθείς από κει που είσαι, κοίταξε με κατάματα και πες μου σταράτα: τι έγινε;

Φίλιππος: Εμένα με βάλανε στη μέση... ένας μπρος, ένας πίσω, ένας ζερβά και ένας δεξιά... Όποτε εγώ αρχίζω να γυρνάω στη φτέρνα μου σα σβούρα κι όποιον πάρει ο χάρος. Αρπάζει το λοιπόν μια σβουριχτή στο σβέρκο ο ζερβός και πάρ' τον κάτω! Με το που πάει αυτός, έρχονται δυο άλλοι στη θέση του και γίνονται πέντε...

Βασιλιάς: Η μάχη τελείωσε;

Φίλιππος: Τώρα θα δεις... Αρπάζω από κάτω άλλη μια σπάθα... Με το 'να χέρι σπαθοκοπώ σβουριχτά και με τ' άλλο πανωκατεβατά!

Βασιλιάς: Με δυο λόγια, χαθήκαμε ή νικήσαμε;

Φίλιππος: Με τη σειρά!... Μ' αυτό το κόλπο κόβω τον μπροστινό σα δαδί από πάνω ως κάτω... και ξαναγίνονται τέσσερις. Αρχίζουνε τότε να κλείνουνε ο ένας το μάτι στον άλλο και να συνεννοούνται πονηρότατα.

Βασιλιάς: Κυρά μου, βλέπεις καμιά πληγή στο κεφάλι του;

Βασίλισσα: Όχι!

⁴¹⁸ Η αφήγηση έχει καταχωρηθεί, ως προς το περιεχόμενο, και ως αφήγηση εμπειρίας. Πρόκειται, βεβαίως για μια, από κοινού αφήγηση, βιωματικής εμπειρίας, αλλά δε μπορούμε να αγνοήσουμε το γεγονός πως οι αφηγητές επιτελούν ρόλο αγγελιαφόρου. Το ίδιο συμβαίνει και με άλλες αφηγήσεις του έργου (βλ. 1.7.7. και 1.7.9.)

Φίλιππος: Παλιά αλεπού εγώ, μυρίζομαι το κόλπο τους και βάνω καινούριο σχέδιο σε ενέργεια. Κατεβάζω το σβουριχτό στο ύψος του θώρακα για να μου καλύπτει κεφάλι, καρδιά, στομάχι, και πυκνώνω το πάνω κάτω ως το χόμα, έτσι που να μην περνάει καρφίτσα...

Βασιλιάς: Κάτι έγινε στο ποτάμι! Κάτι έγινε και δε βρίσκεται κανένας να μας το πει.

[...]

Δάσκαλος: (Μπαίνει). Αυτά λοιπόν...

Βασιλιάς: Δάσκαλε... γιατί μας εγκαταλείψατε έτσι, γιατί δε μας στείλατε μια είδηση;

Δάσκαλος: Είδηση; Αυτοί εδώ οι δαίμονισμένοι δε σου λένε τίποτα;

Βασιλιάς: Αυτοί είναι τρελοί, Δάσκαλε.

Δάσκαλος: Όλοι είμαστε τρελοί σήμερα, ως και συ, με την άδειά σου, που περίμενες ιδιαίτερη είδηση...

Βασιλιάς: Μα ούτε και τώρα ακόμα ξέρω τι έγινε.

Δάσκαλος: Τι ήθελες να γίνει; Νικήσαμε!

Βασιλιάς: Ε;

Δάσκαλος: Δεν το 'πιασες στον αέρα; Μύρισε λιγάκι... (Ανασαίνει) Να το! Βάλε το χέρι σου στον ήλιο...

Ορίστε, φαίνεται. Νικήσαμε.

1.9.11. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β', σ. 118-120)

Κουτσός: Κυρ- Βασιλιά μου, οι απλοί στρατιώτες της πατρίδας, μου ανέθεσαν να σου αναφέρω ότι... να σου αναφέρω ότι... με δυο λόγια ότι τα καταφέρανε.

Φωνές: Ζήτω ο στρατός!... Ζήτω!

Κώστας: Αχ, Βασιλιά μου, έπρεπε να 'σουνα από κοντά να δεις τι ανάστα ο Κύριος έγινε μόλις μας ήρθε το μήνυμά σου.

Βασιλιάς: Ποιο μήνυμά μου απ' όλα;

Σπύρος: Ποιο μήνυμά σου; Μα αφέντη μου, δεν ξέρεις λοιπόν πως από κείνη την ώρα μας πήρε ο Θεός χεράκι...

Βασιλιάς: Ήμουνα μακριά, δεν έβλεπα!...

Σπύρος: Δεν τα 'πατε στο Βασιλιά... πώς γίνανε;

Κώστας: Κυρ-Γιαννακέ!... Κυρ-Γιαννακέ!

Γιαννακός: Εδώ!

Κώστας: Για έβγα στον αφρό, δε σε βλέπω. Είναι ο καλύτερος πάρλας του στρατού.

Γιαννακός: Παρών.

Κώστας: Έλα και πες μας τα όμορφα να χαρεί κι ο Βασιλιάς...

Γιαννακός: Μετά χαράς και τιμή μου.

Σπύρος: Άντε, λέγε.

Γιαννακός: Που λες, αφέντη μου, πέρα στον Άη-Θαλέλαιο, εσήμαινε ο εσπερινός όταν άρχισε η τελευταία μάχη...

Κουτσός: Όξω απ' τα σιδεροκάμινα...

Γιαννακός: Όξω απ' τα σιδεροκάμινα. Εγώ ο καψερός έλαχε να 'χω απέναντί μου τον πιο αιμοβόρο άντρα του εχτρού.

Κουτσός: Ο δικός μου ήτανε χειρότερος!

Γιαννακός: Τον εδικό μου να 'βλεπες. Είχε δυο μέτρα μπόι, μια τόση κρεατοελιά στη μύτη και τα μαλλιά του κότσο. «Αχ, Γιαννακέ μου», έλεγα από μέσα μου, «χαιρέτα τη ζωή, ξομολογήσου, Θεός σχώρεσε, και γην ελαφράν»!

Κουτσός: Έτσι πήγαινα κι εγώ, σαν το ψάρι...

Γιαννακός: Εγώ μουσκεύτηκα.

Σπύρος: Εγώ... από τα' άλλο...

Ταβερνιάρης: Όπου, λοιπόν, μέσα σε τούτο το χάλι και το λυπημό...

Γιαννακός: ...που περίμενα πότε ο διπλανός μου θα το βάλει στα πόδια για να κάμω παρομοίως κι εγώ..

Κώστας: ...και ανάθεμά μας κανείς δεν τ' αποφάσιζε...

Σπύρος: Ο ένας περίμενε τον άλλονε...

Ταβερνιάρης: Τα συνηθισμένα, ο εγωισμός...

Γιαννακός: Να το λοιπόν εκεί στο αμίν έρχεται το μήνυμά σου!

Βασιλιάς: Ποιο μήνυμα;

Γιαννακός: Αυτό που μας παράγγειλες...

Βασιλιάς: Τι είπα;... Όλοι μου λένε πως κάτι είπα κι εγώ δεν έχω ιδέα...

Βασίλισσα: Ζωρζ, χρυσέ μου, προσπάθησε να θυμηθείς!...

Γιαννακός: Το γενναιότατο: «Δεν το κουνάω ρούπι, θα πεθάνω εδώ!»

Βασιλιάς: Τον ξαναφώναξα να διορθώσω τα πράματα αλλά είχε φύγει πια...

Κώστας: Δε χρειάζότανε, αφέντη. Αυτό ήτανε ό,τι έπρεπε.

Φωνές: Ζήτω ο Βασιλιάς!

Γιαννακός: Μπορείς ύστερ' απ' όσα είπα για το τρέμουλό μου να συλλογιστείς στα ξαφνικά να γίνομαι ένας «πίσω και σας έφαγα!»

Κώστας: Λιοντάρι μ' έκανες, ποιος με είδε και δε με φοβήθηκε.

Σπύρος: Ε, τότες φώναξα. Που είσαι μάνα να με δεις!...

Ταβερνιάρης: Δεν το κουνάμε ρούπι! Θα πεθάνουμε εδώ!

Κώστας: Αλλά το κουνήσαμε.

Γιαννακός: Κατά εμπρός!

Μήτσος: Τρεχάλα ως το ποτάμι.

Σπύρος: Και τώρα πάνε από κει που 'ρθανε.

Βασιλιάς: Έτσι έγινε...;

Σπύρος: Έτσι και καλύτερα!

1.9.12. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β΄, σ. 134-136)

Τσεζάρε: Σσσοστ! (Στήνει αυτί προς το ραδιόφωνο όπου αρχίζουν οι ειδήσεις).

Εκφωνητής: Ραδιοφωνικός Σταθμός Αθηνών. Πρωινό δελτίο ειδήσεων. Ρώμη. Ανακοινωθέν υπ' αριθμόν 1200

Του Γενικού Στρατηγείου των Ενόπλων Στρατιωτικών Δυνάμεων.

Κατά τον βραδύν και με τάξιν ενεργούμενον ελιγμόν συμπτύξεως εις την παράκτιον ζώνην της μεσημβρινής Καλαβρίας, σφοδραί συγκρούσεις διεξάγονται μεταξύ των αμερικανοβρετανικών προφυλακών και των οπισθοφυλακών της αμύνης μας.

Τσεζάρε: Κε στόρια, κε στόρια μιζεράμπιλα.

Ασπασία: (Αναστενάζοντας βαθιά). Κουράγιο λοχαγέ!

Τζεσάρε: (Κουνώντας το κεφάλι του). Κουράγιο!... Αρτζιμπούρτζι και λούλα, καπίσι;

Εκφωνητής: Σημαντικά ομάδες εχθρικών αεροπλάνων επετέθησαν χθες κατά του Κέντρου της Νεαπόλεως προξενήσασαι ζημιάς ως επίσης και εις την περιοχίν του Σαλέρνο.

(Ο Τσεζάρε τινάζεται πάνω έξω φρενών και πετά ένα παξιμάδι στο ραδιόφωνο ενώ ταυτόχρονα φωνάζει κατά τη μεριά του απαρέιγ)

Τσεζάρε: Μάμα μία! Μα Νάπολη ε σί μπελίσιμα, Σαλέρνο ε σί μέλο...

Ασπασία: Κουράγιο, κύριε λοχαγέ. (Τον παίρνει με το τρυφερό και τον ξαναβάζει να καθίσει στη θέση του. Στο ραδιόφωνο ακούγεται τώρα ένα κομμάτι ιταλικό μαρς που μιζάρεται με ένα γερμανικό). Είπε πάλι ότι ο ιταλικός στρατός υποχωρεί;

Τσεζάρε: Ρεκουλάρε, ρεκουλάρε...!

Ασπασία: Σι.

Τσεζάρε: Μα μη νομίζει συμπάτικα ότι Ιταλικό λαό ντεν είναι γενναίο λαό! Είναι! Μα είναι ζήτημα φιλοζοφία. Καπίσι; Ντε τέλει καπούτ, τζάμπα βερεσέ!

Ασπασία: Σι!

Τσεζάρε: Αγαπάει μαντζάρε, μπεβέρε, βίβερε μπένε. Ε!...

Ασπασία: Κουράγιο, κουράγιο!

Τσεζάρε: Σσσοστ!

(Η μουσική έχει πάλι φύγει και συνεχίζεται η εκφώνηση).

Εκφωνητής: Βερολίνον. Γενικόν Στρατηγείον του Φύρερ. Το Αρχηγείον των Γερμανικών Ενόπλων Δυνάμεων ανακοινού: Εις τα νότια του ανατολικού μετώπου τα στρατεύματα μας ήσαν χθες απησχολημένα εις σφοδρόν αμυντικόν αγώνα εναντίον ισχυρών σοβιετικών δυνάμεων πεζικού και μαχητικών αρμάτων συγκεντρουμένων εις την περιοχίν νοτίως και δυτικώς του Χαρκόβου. Κατά τας συγκρούσεις αυτάς ο εχθρός απώλεσε 208 τεθωρακισμένα άρματα και 59 αεροπλάνα.

Τσεζάρε: Ντιακόσια οχτώ! Κάθε μέρα ντιακόσα οχτώ, ντιακόσα δέκα πέντε, ντιακόσα τριάντα! Μα τι είναι τανκς, κατσαρίδε είναι;

Ασπασία: Τρώτε γιατί μαζεύονται μύγες.

Τσεζάρε: Μα πως τρώω;

Εκφωνητής: Εχθρικοί βομβαρδιστικοί σχηματισμοί ευνοούμενοι από την νεφελώδη καιρική κατάσταση ενεφανίσθησαν χθες υπεράνω της Στουτγάρδης και της Κολωνίας. Οι σχηματισμοί ούτοι διεσκοπίσθησαν από τα μαχητικά αεροπλάνα της Λουφτ –βάφφε και το αντιαεροπορικών πυροβολικών.

1.9.13. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β΄, σ. 141)

Θεία Μαρία: Κρίμα! Πάει και αυτός.

Ασπασία: Γιατί πάει, που πάει;

Θεία Μαρία: Δεν έχεις ιδέαν;

Ασπασία: Όχι.

Θεία Μαρία: Πάνε πια όλοι οι Ιταλοί. Τους μαζεύουνε οι Γερμανοί, δεν αφήνουν κανένα...!

Ασπασία: Από πότε θεία Μαρία;

Θεία Μαρία: Από χθες τη νύχτα.

Ασπασία: Για ποιο λόγο...;

Θεία Μαρία: Ο Μπαντόλιο υπέγραψε ανακωχή με τους Άγγλους και τους Αμερικάνους.

Ασπασία: Σοβαρά...;

Θεία Μαρία: Ορίστε! (Βγάζει απ' την τσάντα της μια εφημερίδα. Η Ασπασία την παίρνει και κοιτάζει τους τίτλους).

1.9.14. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β΄, σ. 148)

Εκφωνητής: Προσοχή, προσοχή, έκτακτος ανακοίνωσις του Στρατιωτικού Διοικητού Ελλάδος στρατηγού Φον Σπάιβελ.

Ανέλαβον υπό την διοίκησίν μου ολόκληρον την Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένης και τις μέχρι τούδε Ιταλικής ζώνης Κατοχής καθώς και τις πόλεως των Αθηνών. Αι μέχρι τούδε υπό των Ιταλικών στρατιωτικών αρχών εκδοθείσαι διαταγαί παραμένουν προσωρινώς εν ισχύϊ μέχρις αντικαταστάσεώς των υπό νεωτέρων Γερμανικών διαταγών. Άπασαι οι διαταγαί των Γερμανικών Στρατιωτικών Αρχών δέον όπως τηρηθούν απαρεγκλίτως.

Ο Στρατιωτικός Διοικητής Ελλάδος

Στρατηγός Φον Σπάιβελ.

(Την ανακοίνωση διαδέχεται στο ραδιόφωνο το γερμανικό μαρς «Ωλαρία ω λαλά...»)

Τσεζάρε: Ω λαρία ω λαλά...! Ω μάμα μιά!

1.9.15. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β΄, σ. 156-157)

Ασπασία: Πολύ ωραία, κλάρο κι αυτό...! Θέλετε τώρα ν' ακούσετε τι λέει ο Μουσολίνι σας για να ξέρετε σε ποια κατάσταση είστε; (Πιάνει μια εφημερίδα).

Τσεζάρε: Γιατί όκι...;

Μαρτσέλλο: Να κατίσουμε πρώτα...;

Ασπασία: Καθίστε... (Διαβάζει) «Ηρωϊκέ ιταλικέ λαέ...»

Αττίλα: Καμένο ιταλικέ λαέ...

Ασπασία: «... Ο Πιέτρο Μπαντόλιο συνεπλήρωσε την προδοσίαν του και επεδίωξε να καταλάβει την εξουσίαν. Η προδοσία όμως δε θα γίνει».

Τσεζάρε: Τα γίνει!

Ασπασία: Μια νέα φασιστική κυβέρνησις εσχηματίσθη και θα χρησιμοποιήσει όλα τα μέσα δια να εξέλθη η Ιταλία του πολέμου με άθικτον την τιμήν της».

Τσεζάρε: Ποια τιμή, τώρα όλα ρεντίκολο...!

1.9.16. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β΄, σ. 167)

Αφροδίτη: Σώπα ν' ακούσουμε...

Ραδιόφωνο: «Δια της υποδείξεως ελληνικών κύκλων κατέστη δυνατή η σύλληψις των αποπειραθέντων την πράξιν σαμποτάζ εις την αποθήκην οχημάτων του σιδηροδρομικού σταθμού Πειραιώς. Ούτοι καταδικάσθησαν εις θάνατον υπό του Γερμανικού Στρατοδικείου. Αι θανατικά ποινά εξετελέσθησαν».

Αττίλα: Μάμα μία...

Τσεζάρε: Έλληνε παλικάρι... μα άλλοι έλληνε...

Ασπασία: Σσς...

Ραδιόφωνο: «... εις ανακοίνωσίν της τονίζει ότι η ύψωσις της τιμής της λίρας είναι ολωσδιόλου αδικαιολόγητος. Η κυβέρνησις και αι Γερμανικά αρχαί προσεπάθησαν...»

Αφροδίτη: Ενδιαφέρεται κανείς για τη λίρα...;

Ασπασία: Κλείσ' το...

1.9.17. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β΄, σ. 274-275)

Σερβιτόρος: [...] Το ξέρεις πως ο Δούρειος Ίππος ήταν ιδέα άλλου και του την έκλεψε;

Διπλωμάτης: (Ανάστατος). Πιο σιγά, σε παρακαλώ!...

Σερβιτόρος: Τί πιο σιγά; Αυτά που λέω, τα ξέρουνε κι οι κότες!...

Διπλωμάτης: Δεν είμαστε καθόλου καλά!

Σερβιτόρος: Το ξέρεις πως ο Κύκλωπας ήταν ένας αγαθός επιχειρηματίας, που ο Οδυσσέας τον εξαπάτησε και τον κατέστρεψε;

Διπλωμάτης: Ο ίδιος τα φανέρωσε όλ' αυτά;

Σερβιτόρος: Φωναχτά μέσα στους δρόμους και τις πλατείες, με μια ειλικρίνεια συγκλονιστική, ενώ ταυτόχρονα στον ουρανό αστράφτανε τα πυροτεχνήματα της γιορτής. Έπρεπε να 'σουν εδώ να δεις τι έγινε. Ο κόσμος στην αρχή τα 'χασε. Έγινε νεκρική σιωπή. Ακούγονταν μόνον οι στρατιωτικές μπάντες που παίζανε εμβατήρια. Και ξαφνικά αρχίζουν όλοι να ξολογούνται μεγαλοφώνως και να λένε όσες παλιανθρωπιές κάνανε στη ζωή τους. Ήταν ένας σεισμός συνειδήσεων που κράτησε ως το πρωί. Τα χαράματα, απ' τις

πολλές φωνές και τις αμαρτίες που αποδεσμεύτηκαν, συννέφιασε κι έπιασε μια βροχή καταπληχτική!

Διπλωμάτης: Απίστευτο!...

Σερβιτόρος: Όσο για τον άλλο Οδυσσέα, εκείνο τον φουκαρά τον ψηλό, τον κρύψανε να μην τον λιντσάρει το πλήθος.

1.9.18. Ο μπαμπάς ο πόλεμος (Τόμος Γ', σ. 233)

Φρίξος: Άσκημα νέα...

Φιλόξενος: Όχι άλλα, λυπήσου τη Ρόδο...!

Φρίξος: Οι Μακεδόνες του Δημητρίου που βγήκανε στο Ποσειδώνιο αρχίσανε να βαδίζουνε μ' όλο τους τον οπλισμό προς τα μέσα... κι όπως περνούσανε απ' το ξενοδοχείο «Ζέφυρος» ένας σερβιτόρος τους πέταξε ένα πιάτο... Σταματήσανε, συλλάβανε όλο το προσωπικό, αφήσανε αναίσθητο απ' το ξύλο το διευθυντή, βάλανε φωτιά στο ξενοδοχείο... και για προειδοποίηση λέει κάψανε όλα τα εστιατόρια της παραλίας... πάει και το μαγαζί της θείας μου...!!!

1.9.19. Ο μπαμπάς ο πόλεμος (Τόμος Γ', σ. 244-246)

Πάμφιλος: Η αλήθεια όμως είναι ότι το πήραμε πολύ στα σοβαρά, σου φέρνω ως παράδειγμα τον οπλισμό! στην αρχή πολεμούσαμε με μαχαιροπίρουνα και τι παλικάρια κλάψαμε! μόλις όμως αρχίσαμε ν' αγοράζουμε όπλα από σας...

Δημήτριος: Από μας...;

Πάμφιλος: Πανάκριβα όμως...

Δημήτριος: Στάσου! Δηλαδή ποιοι τα πουλούσανε...

Πάμφιλος: Όλοι! εμείς δεν τα παρεξηγούμε αυτά, γιατί η ζωή στη Ρόδο είναι γλυκιά κι άμα δεν έχεις λεφτά να την χαρείς είναι δράμα...!

[...]

Πάμφιλος: (Δείχνοντας στο χάρτη). Σας έχουμε περικυκλώσει σ' αυτή εδώ τη λουρίδα... Ο Εκδικητής λέει πως αν σας κλείσουμε κι από δω δε θα 'χετε πια ούτε από που να φύγετε...

Δημήτριος: Αφού βαστώ το λιμάνι...!

Πάμφιλος: Εμείς το βαστάμε, το ανακαταλάβαμε.

Δημήτριος: Πότε...;

Πάμφιλος: Προ μηνός...!

Δημήτριος: Έχω όμως το ναύσταθμο...

Πάμφιλος: Πρώτα πήραμε τον ναύσταθμο και μετά το λιμάνι...!

Δημήτριος: Είσαι μυθομανής! Κατέχω όλο το νησί και σας έχω κλείσει σαν ποντίκια στη φάκα.

Πάμφιλος: Εμείς σας έχουμε κυκλώσει, γι αυτό παραδόθηκε το βαρύ σου πεζικό...

Δημήτριος: Τι...;

Πάμφιλος: Έτσι οικονομήσαμε άρματα, αλλιώς πού θα τα βρίσκαμε...;

Δημήτριος: (Χιμά να τον πνίξει). Λες ψέματα για να μου σπάσεις το ηθικό...!

1.9.20. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε΄, σ. 50)

Μαρία: ... τι αναποδιές, Βαγγελίστρα μου, η μία πίσω από την άλλη.

Πίπης: ... μα τελικά γιατί το πουλά, έχετε καταλάβει;

Μήτσος: ... έρωσ.

Μαρία: ... μην είσαι αναισθητός. Δεν το βλέπεις πως έχει γίνει κουρέλι;

Πίπης: ... ψυχολογικά...;

Μαρία: ... ράκος...! κλαίει και λέει ότι εκείνη φταίει! αλλά δεν είν' έτσι, σ' ό,τι έχω ιερό.

Είχε κάτι αυτός ο νέος, συμφωνείς Μήτσο...; τον είδες ποτέ να χαρεί, έτσι να να να εκδηλωθεί! ποτέ! το μάξιμουμ, να 'ναι χαμογελαστός! αλλιώς ή συμμαζεμένος ή μελαγχολικός.

Πίπης: ... κρίμα.

Μαρία: ... ευγενικός, γλυκός, οικογενείας, πολύ μου κόστισε!

Μήτσος: ... (σιγά) η εφημερίδα γράφει «από υπερβολική ταχύτητα».

Μαρία: ... (το ίδιο) ναι αλλά γράφει και πως ο δρόμος στο σημείο εκείνο είχε λάδια, και πως η στροφή ήταν επικίνδυνη! Και εκτός αυτού η ίδια η Στέλλα λέει ότι ποτέ δεν έτρεχε πολύ, ίσα ίσα μάλιστα ήτανε πολύ προσεχτικός! Κάθε μέρα γίνονται δυστυχήματα, γιατί να μην είναι κι αυτό, ε; γιατί πιστεύετε τις εφημερίδες, κι εσύ κι αυτή η κακίστρω η Αννέτα; Δε σας κόβει ότι για το δημοσιογράφο μια αυτοκτονία έχει ζουμί, ενώ για 'να δυστύχημα τι παραπάνω να πει; Για όνομα του Θεού, μου φτάνει το δράμα της, μη με στεναχωρείτε κι εσείς.

1.9.21. Πάροδος Θηβών (Τόμος ΣΤ΄, σ. 73-74)

Περαστικός: ... φεύγω...! τρελός είμαι να μείνω...; γίνεται τέτοια ανακατωσούρα στη Θήβα που χωρίς να το θες μπορεί να μπλέξεις και να μην ξεμπλέκεις με τίποτα...! εχτές ξαπόστειλα τη γυναίκα μου με τα παιδιά, έχω τρία, και τώρα του δίνω κι εγώ για κει...!

[...]

Φύλακας: ... ακούσαμε και για τον Κρέοντα...! αλήθεια είναι...;

[...]

Περαστικός: ... και βέβαια είν' αλήθεια...! άμα έμαθε ότι αυτοκτόνησε κι η γυναίκα του, δεν άντεξε, τσάκισε πια ολωσδιόλου... εκείνη είχε τσακίσει άμα έμαθε για το γιο της, ο γιος της όταν έμαθε για την Αντιγόνη, αλυσίδα το πήγανε...! έτσι βρήκανε την ευκαιρία οι αντίθετοι και ξεσηκωθήκανε να ξαναπάρουνε την αρχή...! όμως «μακάριοι οι κατέχοντες», το 'χεις ακουστά...; βαστούν τα πόστα...! να μου το θυμάστε: το κακό θα τραβήξει ώσπου να λείψει κι ο τελευταίος που 'χει ανακατευθεί στη διαμάχη τους...! γι' αυτό καλύτερα όσο πιο μακριά μπορείς...

1.9.22. Μια κωμωδία (Τόμος Ζ', σ. 276)

Ερμής: ... φίλος...! μα τι έγινε πριν...; κάτι έγινε, λέει...!

Πάνος: ... δυστυχώς, είχαμε σοβαρά επεισόδια...

Ερμής: ... ώστε είναι αλήθεια...; (κάθεται)

Πάνος: ... έγιναν και συλλήψεις...!

Ερμής: ... μη μου πεις...! και πόσους συλλάβανε...;

Πάνος: ... εγώ με τα μάτια μου είδα πέντε και επιπλέον τον κύριο Φαίδρο Αριστάρχου, πρώην υποψήφιο βουλευτή...!

Ερμής: ... για φαντάσου...!

Πάνος: ... τρομοκρατία σκέτη...! όμως άλλα μας τάζανε για να μας παρασύρουνε να ρθούμε...!

1.9.23. Μια κωμωδία (Τόμος Ζ', σ. 276-277)

Ερμής: ... (τινάζεται πάνω) ... καλησπέρα, μπαμπά...! καλά κάνατε, έχω και ευχάριστα νέα...! έγιναν φοβερές ταραχές και συνέλαβαν και καμιά εικοσαριά...! ορίστε...; ναι, από αυτόπτη μάρτυρα... μεταξύ των οποίων και έναν πρώην υπουργό... ποιο πράγμα...; α, βέβαια...! βλέπετε ολ' αυτά τα κιβώτια στο λιμάνι...; το τι λαθραίο εισάγεται, δε βάζει ο νους σας...! ναι, μπαμπά, θα σας κρατώ ενήμερο... καληνύχτα σας, ευχαριστώ πολύ...

1.9.24. Μια κωμωδία (Τόμος Ζ', σ. 308)

Φαίδρος: ... και τελειώνω με κάτι επίσης θλιβερό που συνέβη σ' αυτήν εδώ την πλατεία σήμερα το μεσημέρι και σας το μεταφέρω όπως ακριβώς μου το αφηγήθηκαν αυτόπτες μάρτυρες...! Γνωστή προσωπικότης με παρελθόν που έχουν υμνήσει αρχαία και νέα ποίηση και πεζογραφία, παλαιός πολεμιστής, βρέθηκε στην ανάγκη λόγω οικονομικής στενότητας να πουλήσει ένα οικογενειακό κειμήλιο...! Κατέφθασε αστραπιαία μια αστυνομική μονάδα, τον εξυλοκόπησαν μέχρι λιποθυμίας, με πρωτοστάτη τον Διευθυντή Αστυνομίας, τον έβρισαν δημόσια, τον ταπείνωσαν....

1.9.25. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 71)

Γ’ Αποσταλμένος : Κόψανε πολλούς στη Μάνη
και στου Βάλτου τα χωριά
φωνακλάδες καπετάνιους
πειναλέα κλεφτουριά
μερδικό το σκυλολόι
γύρευε απ’ το αφεντολόι.

1.9.26. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 94)

*Το Ρωμάκι κι αμέσως μετά ο τραγουδιστής κι όλος ο λαός του έργου μαζεύονται στην κεντρική σκηνή.
Τραγουδάνε όλοι με κορυφαίους τον τραγουδιστή και το Ρωμάκι.*

Μεγάλα νέα φέρνω από κει πάνω
περίμενε μια στάλα ν’ ανασάνω
και να σκεφτώ αν πρέπει να γελάσω
να κλάψω, να φωνάξω ή να σωπάσω.
Οι βασιλιάδες φύγανε και πάνε
και τώρα στο λιμάνι, κάτω στο γιαλό
οι σύμμαχοι τους στέλνουν στο καλό.

Καθώς τα μαγειρέψαν και τα φιάξαν
από ξαρχής το λάκκο τους εσκάψαν
κι από κοντά οι μεγάλοι μας προστάτες
αγάλι αγάλι έγιναν νεκροθάφτες.
και ποιος πληρώνει πάλι τα σπασμένα
και πώς να ξαναρχίσω πάλι απ’ την αρχή
κι ας ήξερα τουλάχιστο γιατί;
[...]

1.9.27. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 111)

Πλανόδιος: [...] Ο πόλεμος άρχισε, κυρίες και κύριοι. Τα ελληνικά ανταρτικά σώματα εισέβαλαν εις την σκλαβωμένη βόρειον Θεσσαλία. Ο αρχιστράτηγος Διάδοχος ευρίσκεται ήδη εις την Λάρισαν. Ετοιμάστε τα δόντια σας, ετοιμάστε το χαμόγελον της επιτυχίας.
[...]

1.9.28. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 114)

Πλανόδιος: Διπλά τα ευχάριστα νέα, κυρίες και κύριοι, διπλά! Ο ελληνικός στρατός υπό τον αρχιστράτηγον Διάδοχον κατήγαγε νίκην περίφανη εναντίον των Οθωμανών. Οι Έλληνες προελαύνουν πέραν του Νεζερού και της Αγίας Αναλήψεως. Έρχονται λαμπρές μέρες δια το Έθνος, κυρίες και κύριοι!

1.9.29. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 119)

Πλανόδιος : Θάρρος κυρίες και κύριοι, μην πανικοβάλλεστε! Ο εχθρός κατέλαβε τη Μελούνα, παρέκαμψε τη Λάρισσα και πλησιάζει εις τη Λαμία, αλλά δε φαίνεται πιθανόν να είναι δυνατόν να φθάσει εις τας Αθήνας. Ο Αρχιστράτηγος Διάδοχος είναι λαμπρά εις την υγεία του. Χθες βράδυ έφαγε εις τα Φάρσαλα χαλβά και αφού εκοιμήθει ησύχως συνεχίζει να επιστρέφει ήρεμος και αμέριμος ως να επανέρχεται εκ διασκεδαστικού περιπάτου. [...]

1.9.30. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 120-121)

Τραγουδιστής, Πλανόδιος, και Ράφτης :

Γυαλίσαν τα κουμπιά
γυαλίσαν τα γαλόνια

και πήγανε περίπατο
με τα κανόνια.

Πολεμικές ζημιές
σε χρυσές δραχμούλες

εκατομμύρια δύο
χώρια οι ζωούλες.

Και στο Σουλτάνο
μέτρα για να ξεθυμώσει

τι Θεσσαλία πίσω
να μας ξαναδώσει

ή τέσσαρα ή πέντ'
εκατομμύρια λίρες

κι εσύ στον ήλιο κάθισε
και μέτρα ψείρες.

Απ' τα χρεώγραφα μας
θα τα οικονομήσουν

θα δώσουν και θα πάρουν
θα καλοκαρδίσουν

οι ξένοι τραπεζίτες
και οι κερδοσκόποι

μισοτιμής πουλιούνται
του φτωχού οι κόποι.

Και τα δικά μας δάνεια
πώς θα ξοφληθούνε

χωρίς συναμεταξύ τους
να ενοχληθούνε.

Γυάλισαν τα κουμπιά
γυάλισαν τα γαλόνια

και πήγανε περίπατο
με τα κανόνια.

1.9.31. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η', σ. 172)

Κρυφός: (φοράει το καπέλο του και με σταθερό βήμα κατευθύνεται προς το παλάτι. Εκεί βρίσκονται: Αμερικάνος, Βασιλομήτωρ, Βασιλιάς και ο Υπουργός. Ο Κρυφός στέκει μπροστά, χαιρετά κι αρχίζει να λέει) Μεγαλειότατε, έρχομαι επειγόντως και κρυφίως από την Κύπρον, έμπλεος ανησυχίας, λόγω της συνωμοσίας που εξυφαίνεται εις τον εκεί ελληνικόν στρατόν δια τον εξοβελισμόν

των εθνικοφρόνων αξιωματικών και την κυριαρχία των αριστεριζόντων και κρυπτοκομμουνιστών. Εκ των διασταυρωμένων μαρτυριών, αρχηγός της συνωμοσίας είναι ο υιός του Προέδρου της Κυβερνήσεως. Ιδού η έκθεσις την οποία συνέταξα μετά σχολαστικής προσοχής και αντικειμενικότητας. (Ο Υπουργός παραλαμβάνει την έκθεσι)

1.9.32. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η', σ. 188)

Β' Εκφωνητής: Σήμερα και ώρα 7^η εσπερινήν, ο τέως πρωθυπουργός έγινε δεκτός υπό του βασιλέως εις τον οποίον υπέβαλε την παραίτησιν της κυβερνήσεως. Ολίγον αργότερα παρουσία της Αυτού Μεγαλειότητος ωρκίσθη η νέα κυβέρνησις. Ούτω τερματίζεται η από μηνών σοβούσα πολιτική κρίσις και αποκαθίσταται η ηρεμία εις την χώραν.

1.9.33. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 90-92)⁴¹⁹

Χρήστος: Δεν ήθελα να πάει το κακό ως την άκρη.

Ξένια: Ποιο κακό, ποια άκρη;

Χρήστος: Μάρτυρές μου τα παιδιά, μόνο να τον τρομάξω ήθελα, τίποτα παραπάνω. Μόνο να τον τρομάξω να δω να είναι αλήθεια ότι πεθαίνετε ο ένας για τον άλλο...

Ξένια: Μα δεν ξέρω για τι πράμα μιλάς...!

Χρήστος: Και μάλιστα ύστερα είχα σκοπό να του δώσω εγώ το χέρι και να του πω «Πάτσι! Τα ξεχνάω όλα, ξέχασέ τα όλα, ελάτε στον αρραβώνα μου», εάν κι αυτός, δηλαδή... Για σένα ήρθα δω πάνω, εσένα περίμενα! Πριν να τα πω στον αστυνόμο, ήθελα να τα πω σ' εσένα.

Ξένια: Ποια να μού πεις...

Χρήστος: Έπρεπε να 'χα πάει να παραδοθώ, κι αυτό θα κάμω, άμα σου τα πω...

Ξένια: Μίλα λοιπόν, σε παρακαλώ!

Χρήστος: Στ' ορκίζομαι πώς πήγα αποφασισμένος να μονιάσω μαζί του.

Ξένια: Πού πήγες;

Χρήστος: Έξω απ' την αστυνομία, ήξερα πώς σήμερα απόγεμα θα τον αφήνανε λεύτερο.

Ξένια: Και πού είναι;

Χρήστος: Άκουσέ με, θέλω να καταλάβεις πώς έγινε!

Ξένια: Με τρομάζεις...

Χρήστος: Τον περιμέναμε στη γωνιά και τότε δεν ξέρω πώς μού 'ρθε και του λέω πως χτες τη νύχτα που τον περίμενες εδώ πάνω παραπάτησες εκεί στον γκρεμό κι έπεσες... πως σε μαζέψανε από κει μισοπεθαμένη και πως σήμερα διαβάσαμε στις εφημερίδες ότι... έτυχε

⁴¹⁹ Στην αφήγηση εντοπίζεται σύντομη εγκιβωτισμένη αφήγηση – επίσης Αφήγηση Είδησης – η οποία σημειώνεται υπογραμμισμένη.

να κρατώ και μια εφημερίδα και του τη δίνω... Την πιάνει χωρίς να την κοιτάξει, μου την ξαναδίνει, έτσι σαν χαμένος, κι ύστερα ορμά κατά τη λεωφόρο χωρίς να δει τι έρχεται...

Ξένια: Μη... μη... μη...

Χρήστος: Το φορτηγό δεν πρόλαβε να φρενάρει... τον έσυρε ως πέρα ώσπου να σταματήσει.

Ξένια: Και πού είναι τώρα;

Χρήστος: Δεν ξέρω, φοβηθήκαμε, γίναμε άφαντοι... Το μόνο πού ήθελα ήταν να τα πω σ' εσένα, κι άρχισα να σε γυρεύω... Πάω τώρα...

Ξένια: Στάσου, στάσου, σε ικετεύω! Στάσου!

Χρήστος: Χτύπησέ με, φτύσε με, εγώ φταίω...

Ξένια: Μη φεύγεις... κοίταξέ με, άσε με να σε δω... Θέλω να μου τα ξαναπείς όλα!... Νιώθω σαν να μην άκουσα τίποτα...

Χρήστος: Ξεκόλλα από πάνω μου!

Ξένια: Μη φεύγεις, σέ παρακαλώ... (ορμά, τον αγκαλιάζει, σφίγγεται πάνω του) Πες μου τα όλα, όλα απ' την αρχή... αργά όμως... μια μια λέξη... Θέλω να καταλάβω...

1.10. Μεταφορά Εμπειρίας

1.10.1. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α΄, σ. 25)

Γυρολόγος: Εξαιρετικό πράμα σας λέω, γιαπωνέζικο! Μόνον τέσσερα κατοστάρικα. Ούτε το ξύλο πού 'φαγα δεν πληρώνομαι.

Γιάννης: Ξύλο...;

Γυρολόγος: (Σκύβει και δείχνει ένα σημάδι στο κεφάλι) Την ώρα που τα βγάσαμε απ' το τάνκερ γίνηκε ένα επεισόδιο με τους λιμενοφύλακες. Είχανε δίκιο τα παιδιά, αλλά έχω και γω παιδιά που θένε να φάνε κι έχουνε και κείνα το δίκιο τους.

1.10.2. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α΄, σ. 28)

Γιάννης: Έχω κάτι ευχάριστο...! Πήγα και βρήκα ένα πατριώτη μας βουλευτή, πολύ καλόν άνθρωπο! Του λέω, δε σας ζήτησα ποτέ καμιά χάρη κι όμως σας ψηφίζω ανέκαθεν σε όλες τις εκλογές! Ακόμα και τις δυο φορές που αλλάξατε κόμμα εγώ πάλι σας ψηφίσα! Τώρα θέλω κι εγώ ένα μικρό ρουσφέτι...! Σηκώθηκε πάνω προθυμότατος. «Ευχαρίστως» μου λέει... Θέλω να διορίστε τον γιό μου σε μια δημόσια υπηρεσία... Γιατρός: Μπράβο!

Ελένη: Και τι έγινε...;

Γιάννης: Εντάξει... Μου το υποσχέθηκε! Μου 'πε να στείλω τον Αλέξη να τον γνωρίσει!

1.10.3. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α΄, σ. 37)

Αλέξης: Χριστίνα! Θυμάμαι εσύ πάντα ήσουν μυγιάγγιχτη... ευαίσθητη... Άκου να σου πω να γελάσεις..

Χτες τ' απόγεμα είχα πάει για μια δουλειά στο Πέραμα. Μ' ακούς;

Χριστίνα: (Νεύει καταφατικά).

Αλέξης: Περπάταγα άκρη άκρη στη θάλασσα... που ήτανε λάδι... δε φαντάζεσαι, ασάλευτη, και σκεφτόμουνα. Ξαφνικά ακούω «Φωτιά, βοήθεια, φωτιά». Γυρίζω και βλέπω έξω από μια παραγκίτσα μια γυναίκα να φωνάζει, να κουνάει τα χέρια της και να φεύγει. Τρέχω μπαίνω στην παράγκα, αρπάζω από ένα κρεβάτι τα στρωσίδια και τα βγάζω έξω. Ξαναμπαίνω και σέρνω έξω μια βαριά κασέλα... Όπως κάνω να ξαναμπώ να σου ένας άντρακλας ίσαμε κει πάνω, με αρπά απ' το χέρι «Τι κάνεις εσύ εδώ πέρα;» ... Δίπλα του ήταν κι η γυναίκα που φώναζε... Η κυρία από δω, λέω, φώναξε «βοήθεια, φωτιά». «Μνήσθητί μου Κύριε, κάνει η γυναίκα, εγώ ρώταγα τη Φλώρα αν έχει αναμμένη φωτιά». «Ξανακουβάλα τα μέσα» μου κάνει ο άντρακλας. Τα ξανακουβάλησα μέσα, ζήτησα συγγνώμη... Μόλις πάω λίγο πάω παραπέρα ακούω τη γυναίκα να λέει... «Δεν τον ψάξαμε μην τσέπωσε τίποτις».

Χριστίνα: Και σε ψάξανε;

Αλέξης: Όχι. Το περίεργο όμως είναι πως εγώ το άκουσα ολοκάθαρα «Φωτιά, βοήθεια, φωτιά».

Χριστίνα: Και ποιος είχε δίκιο;

Αλέξης: Όλοι... Δεν ήταν βέβαια τρελή η γυναίκα να φωνάζει φωτιά στα καλά καθούμενα. Αλλά ούτε κι εγώ επειδή ήθελα οπωσδήποτε να σβήσω μια φωτιά... Καλό ήθελα να κάνω και μάλιστα με κίνδυνο της ζωής μου... (Γελάει. Πηγαίνει κοντά της). Εσύ δε γελάς;

1.10.4. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α΄, σ. 37-38)

Χριστίνα: Τα κοίταξε με προσοχή;

Αλέξης: Αφού είναι καθηγητής Πολυτεχνείου, και πήγα και συστημένος, δεν μπορούσε να πει ψέματα. Άλλωστε τον στρίμωξα να μου πει την αλήθεια. Του ‘πα πως δεν πρόκειται ν’ αυτοκτονήσω αν μου πει πως δεν κάνω για ζωγράφος, αλλά γιαμπογιατζής. Στο κάτω κάτω ούτε κι εγώ το πιστεύω πως γεννήθηκα γι’ αυτή τη δουλειά!

Χριστίνα: Ψέματα!

[...]

Χριστίνα: Πόσο χαίρομαι που σου είπε πως δεν είναι για πέταμα...

Αλέξης: Ναι, αλλά χρειάζεται πολλή δουλειά, και σπουδές. Είμαι λέει αξιοθαύμαστος σαν αυτοδίδαχτος αλλά από δω και πέρα χρειάζονται σπουδές.

1.10.5. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α΄, σ. 46)

Σπιτονοικοκύρης: Εσείς θα λέτε, τι ανάγκη έχει αυτός, άσ’ τονε να περιμένει!

Γιάννης: Όχι εγώ είμαι άνθρωπος του Θεού, αυτό ποτέ δε θα το σκεφτόμουνα...

Σπιτονοικοκύρης: Έχω τα βάσανά μου κι εγώ! Τι έχω κάνει και με τιμωρεί ο Θεός τώρα στα γεράματα, μπορείς να μου πεις;

Γιάννης: Έχεις τίποτα αρρώστια;

Σπιτονοικοκύρης: Εκείνος ο γαμπρός μου μ’ έχει γδύσει! Τέτοιο αγόρταγο τέρας!

Γιάννης: Καλά, κι η κόρη σου;

Σπιτονοικοκύρης: Είναι ένα ζώο και μισό η κόρη μου! Τον αγαπά, κι επειδή είναι κακοφτιαγμένη κι εκείνος καλούτσικος, πάει διαρκώς με τα νερά του! Μ’ έχουν βάλει κάτω και με γδύνουνε, με γδύνουνε! Τους λέω, βρε καλοί μου, βρε χρυσοί μου, αφήστε να πεθάνω πρώτα κι ύστερα δικά σας είναι όλα, σαμπώς θα τα πάρω μαζί μου; Εκείνοι τίποτα! Με γδύνουνε, μ’ εκβιάζουνε!

Γιάννη: Για όνομα του Θεού! Πώς σ’ εκβιάζουνε;

Σπιτονοικοκύρης: Έρχεται η κόρη μου και μου λέει πως θα την παρατήσει ο προκομμένος της αν δε του δώσουμε κατιτίς ακόμα, πως τσακωνότανε όλη νύχτα γι’ αυτό! Μα γω που ‘μαι γέρος κι έχω αγρυπνίες άλλα πράγματα ακούω να γίνονται στην κάμαρά τους... Και με κουβαλάνε που λες με τριάντα οχτώ πυρετό στο συμβολαιογραφείο, αυθημερόν, να τους γράψω το σπιτάκι της Καλλιθέας...

Γιάννης: Αμαρτία απ’ το Θεό!

Σπιτονοικοκύρης: Γι' αυτό σου λέω να σκέφτεστε και μένα λιγάκι! Έχω βάσανα, δεν είμαι κανένας αγάς!

1.10.6. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α', σ. 55-56)

Α' Μηχανικός: (Στο ακουστικό) Θανάση, έρχεται κάποιος να ζητήσει κάτι που κρατήσατε στο θυρωρείο. Δώστε το. (Κρεμά το ακουστικό). Περί ψώνιου πρόκειται. Είχ' έρθει προ καιρού για να δει κάποιον στο Λογιστήριο. Αλλ' αντί να πάει εκεί άρχισε να σουλατσάρει πάνω-κάτω μες στο εργοστάσιο. Στο τέλος παρουσιάζεται σε μένα και μου λέει πως έχει μια ιδέα για μια αυτόματη φόρτωση αυτοκινήτων και να μου φέρει μια μελέτη! Τι να του πω...; «Κάν 'τη και φέρ' τη». Νόμιζα πως θα του περνούσε, αλλά... (Χτύπημα στην πόρτα). Ιδού...! (Δυνατά) Ελάτε. (Μπαίνει ο Αλέξης κρατώντας μια μεγάλη ξύλινη μακέτα). Βλέπω έχετε κάμει εδώ ένα σωρό δουλειά! Ολόκληρη μακέτα...

1.10.7. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α', σ. 63-64)

Γιάννης: Λέγε Χριστίνα, λέγε μας! Έλα, εγώστρια, πες τα και σε μας. Μην τα θες όλα δικά σου... Είναι και γιος μου... Λέγε...

Χριστίνα: Πήγα...

Γιάννης: Είδες! Μέρες σε τρώω να πάμε κι εσύ μου την έσκασες και πήγες μονάχη σου... Λέγε τώρα...

Χριστίνα: Τι θέλετε να σας πω; Ρωτάτε με...

Γιάννης: Με τη σειρά: Είναι το εργοστάσιο έτσι όπως το λέει απέραντο;

Χριστίνα: Κόντευα να χαθώ εκεί μέσα... Τον γύρευα... τον γύρευα, στο τέλος μου 'ρθε να κλαίω. και ξαφνικά να σου δυο χέρια και μου κλείνουν τα μάτια. Τον φίλησα απ' τη χαρά μου κι ας ήτανε τόσοσ κόσμος μπροστά.

Γιάννης: Ύστερα, ύστερα...

Χριστίνα: Με πήρε απ' το χέρι και με πήγε στο... εκεί που...

Γιάννης: Του 'χουνε δώσει γραφείο;

Χριστίνα: Όχι γραφείο, είναι ένα μέρος σα μηχανουργείο.

Γιάννης: Εργαστήριο! Σωστά! Τι γυρεύει σε γραφείο, η δουλειά που μελετά απαιτεί εργαστήριο! Τι έκανε εκεί, τι είδες;

Χριστίνα: Ήταν διάφοροι τεχνίτες, μηχανικοί, εργάτες και ένα αυτοκίνητο φορτηγό... αλλά μόνο ο σκελετός του αυτοκινήτου.

Γιάννης: Φως φανερό... Φιάνανε την καρότσα που θα μπαινοβγαίνει με το βίντζι.

Χριστίνα: Ακριβώς...

Γιάννης: Είχα δει που το δοκίμαζε με κάτι χαρτονένια κουτιά και το εξηγούσε στο γιατρό. Εμένα αυτό το παιδί δε μου 'λεγε ποτέ τίποτα! Λέγε, κόρη μου... και πως τα είδες εσύ... εφάρμοζε η καρότσα...;

Χριστίνα: Πού να καταλάβω, εγώ απ' το καμάρι μου και τη χαρά μου ούτε άκουγα τι μου λέγανε... Δε θυμάμαι όμως να είδα καρότσα... είδα όμως που κάνανε δοκιμή στο γερανό...

Γιάννης: Τον είχα δει και το γερανό! Τον είχε φτιάξει με ξύλα από παγωτά και τον εξηγούσε κι αυτόνε στο γιατρό. Τι κακό συνήθειο τα παιδιά να μην τα λέτε και στο γονιό τους! Μας περιφρονάνε, μας έχουν για παλαβούς, δεν καταλαβαίνω. Εγώ ό, τι κάνει ο γιος μου από άλλους τ' ακούω. Λέγε, μάτια μου...

Χριστίνα: Τι άλλο να σας πω...; Του δείχναν τόσο σεβασμό... Κι ήταν αστείο... Όλοι μεγάλοι, σαράντα-πενήντα χρονώ... αυτός μες στη μέση και να τον ρωτάνε, να τον συμβουλεύονται...

Γιάννης: Ορίστε, αυτά που έλεγα πάντοτες...! Τι θα πει σπουδασμένος, τι θα πει πλούσιος! Άμα ο άνθρωπος είναι γεννημένος για προκοπή φτάνει και περισσεύει το μυαλό που του 'δωσε ο Θεός!

Ελένη: Άλλο τίποτα;

Χριστίνα: Κι άλλα θέλετε; Πού να τα βρω;... Στο τέλος με πήρε και πήγαμε στην καντίνα να με κεράσει πορτοκαλάδα... εκεί πέσαμε πάνω σ' ένα απ' τους διευθυντάδες και με σύστησε... Μου 'σφιξε το χέρι, μου 'κανε υπόκλιση και είπε... «κυρία μου, ο άνδρας σας είναι μια ευφυΐα, πρέπει να είστε υπερήφανη γι' αυτόν»... Κι εγώ είπα «είμαι».

1.10.8. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α', σ. 75)

Γιάννης: Η Χριστίνα τα' κρυψε, δε μας είπε τίποτα.

Γιατρός: Τρελαθήκανε τέλεια κι η δυο; Χθες τη νύχτα τους είδα αγκαλιά στο παγκάκι... Γύριζα από έναν άρρωστο. Τρεις η ώρα το πρωί!!! Τι κάνετε δω παντρεμένοι άνθρωποι του λέω; Γυρίστε σπίτι! «Δε χωράμε πια στο σπίτι» μου λέει ο γιος σου! Κοιτάτε μου λέει εκείνη «κάνω να σηκωθώ και μπλέκουνε τ' άστρα στα μαλλιά μου!» Πού ζούνε αυτά τα παιδιά; Πού είναι τώρα...;

1.10.9. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α', σ. 148)

Όλγα: Τι είναι αυτά;

Στέλιος: Λουκούμια και κουραμπιέδες... Πήγα να οικονομήσω ένα δυο κουτιά λουκούμια... γι' αυτό άργησα... Δεν ήθελα να τους χαιρετήσω με άδεια χέρια...

Όλγα: Και γιατί έγινες άφαντος; Αφού το 'ξερες πως κατά τις δύο θα φύγουνε από δω...

Στέλιος: Μα εγώ πήγα στον Πειραιά, Όλγα, και τους γύρευα... Έφαγα το Τελωνείο, μα δεν τους βρήκα... πουθενά δεν τους βρήκα... Παρακάλεσα, προσκύνησα, ναύτες, αξιωματικούς να μ' αφήσουνε να μπω στο βαπόρι, μα δε μ' αφήσανε... Να δώσω τα λουκούμια και να κατέβω αμέσως, αυτοί τίποτα... Σας παρακαλώ πολύ πάμε μαζί να τους

τα δώσω μονάχα και να τους χαιρετήσω... Τίποτα... Κάντε μου τη χάρη, δώστε τα εσείς και πέστε απ' το Στέλιο να μη θαρρούνε πως είμαι και κάνα γουρούνη... Τίποτα...

Μαρία: Ούτε από μακριά δεν τους είδες; Δεν ήτανε στο κατάστρωμα άμα έφευγε το βαπόρι;

Στέλιος: Δε βλέπω και καλά, ήτανε και τόσοι άνθρωποι... μια φορά εγώ φώναζα... Καλό ταξίδι... φώναζα, Μπάμπη μου, Βούλα μου, κουνούσα το μαντίλι μου, τα λουκούμια...

Μπορεί λέω εκείνοι να με βλέπουνε...

Μαρία: Εκείνοι σίγουρα θα σε βλέπανε...

Στέλιος: Λες; Μα εγώ δε βλέπω και καλά...

Μαρία: Απ' το βαπόρι απάνω βλέπει κανείς πιο καλά τους κάτω...

Στέλιος: Αυτό το 'χω ξανακούσει... Λέτε λοιπόν να με είδανε;

Μαρία: Θα σε είδανε έννοια σου... ο Μπάμπης έχει μάτι τηλεσκόπιο.

1.10.10. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α', σ. 155-156)

Αστά: Ιορδάνη, άκου... άκου Ιορδάνη...

Ιορδάνης: (Χωρίς να την κοιτάζει)... Ε...;

Αστά: Ήρθανε πάλι σήμερα και μας μετρούσανε...

Ιορδάνης: Ποιος;

Αστά: Οι Μηχανικοί!

Ιορδάνης: (Γυρίζει προς το μέρος της και την κοιτά κατάματα). Πότε;

Αστά: Σήμερα το πρωί! Πολλοί ήρθανε, πέντε έξι θα 'τανε...

Αννετώ: Έξι!

Αστά: Την πρώτη φορά ήρθανε δύο, την άλλη τρεις, σήμερα έξι μηχανικοί...

(Ο Ιορδάνης κάθεται στο πεζούλι σα να φορτώθηκε ένα βάρος).

Αστά: Φέρανε και μηχανή σήμερα...

Ιορδάνης: Τι μηχανή;

Αστά: Σαν τηλεσκόπιο ένα πράμα... και εκείνος με τα γυαλιά και τη ρεμπουμπλικα μας κοίταζε μια ώρα μέσα από το τηλεσκόπιο.

Αννετώ: Δεν κοίταζε εμάς, το ξύλο κοίταζε...

Ιορδάνης: (Πιάνει το χέρι της γυναίκας του και την τραβά –αλλά μαλακά- να κάτσει κοντά του). Εδώ, Αστά... (Κάθονται κοντά πλάι-πλάι)... Τι ξύλο κοίταζε;

Αστά: Ένα μεγάλο, αψηλό, γεμάτο μαύρα νούμερα και κόκκινα νούμερα...

Αννετώ: Ένας βάσταγε το ξύλο κι ο άλλος το κοίταζε απ' το τηλεσκόπιο. Αυτός που βάσταγε το ξύλο ήταν αλλήθωρος.

Αστά: Πήγε το Γιοακείμ –παιδί είναι- πήγε από κοντά να δει και κείνος με τη ρεμπουμπλικα του 'δωσε μια ξανάστροφη... ζαλάδα το 'πιασε το καημένο...

Ιορδάνης: Τι είπανε;

Αστά: Τίποτις, μόνο μεταξύ τους μιλούσανε...

Ιορδάνης: Τι λέγανε;

Αστά: Νούμερα...

(Η όψη του Ιορδάνη έχει μείνει σκοτεινή κι ασάλευτη. Τα μάτια του λες και τραβήχτηκαν μέσα).

1.10.11. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α΄, σ. 161-163)

Μαρία: Μιλήστε λοιπόν... εξηγήστε μας...

Μπάμπης: Μας τη σκάσανε...

Μαρία: Ναι, αλλά ποιοι; Πώς σας τη σκάσανε...; Πάνω σε τι...;

Μπάμπης: Αυτός που είχε αναλάβει να μας στείλει... που τον πληρώσαμε για να μας στείλει...

Αννετώ: Μα σας είχε βγάλει τα χαρτιά... τα διαβατήρια... μου τα 'χεις δείξει...

Μπάμπης: Κι αυτά σκάρτα θα 'τανε... πλαστά... Εμείς τι νιώθαμε...

[...]

Μπάμπης: Ναι, μας έχει δώσει ραντεβού στο ρολόι... Εκείνος θα μας έβαζε στο βαπόρι...

Αννετώ: Πήγατε στην Αστυνομία;

Μπάμπης: Πήγαμε... Τι να το κάνεις; τώρα το βαπόρι έφυγε...

Όλγα: Ω Θεέ μου...

Αννετώ: (Αφήνει τη Βούλα και αγκαλιάζει το Μπάμπη). Κακόμοιρα παιδιά...

Βούλα: Πήγε να πέσει στη θάλασσα... Ευτυχώς που τον πιάσαμε ο Γιάννης κι εγώ και βάλαμε τις φωνές και τρέξαν κι άλλοι και τον βαστήξανε...

Αννετώ: Κακόμοιρα παιδιά... χρυσά μου παιδιά...

Όλγα: Τι τρέλες είναι αυτές...;

Μπάμπης: Εμένα μου λες...; Να 'χεις σκοτωθεί να τα μαζέψεις... να χεις ξεπουλήσει τα ρούχα σου, τις βέρες σου... να 'χεις κλείσει το σπίτι σου και να σου τη σκάσουνε... Να βλέπεις το βαπόρι να φεύγει... να φεύγει... και συ να 'σαι όξω πεταμένος σα σκουπίδι εκεί στα ντοκ... Αυτή η τρελή φώναζε στο βαπόρι στάσου... στάσου... στάσου... Αυτή η τρελή...

Στέλιος: (Ορμά στην αυλή μαζί με το Γιάννη). Μπάμπη...

Μπάμπη...

Μπάμπης: Στέλιο... μας τη σκάσανε...

Στέλιος: Ε;

Μπάμπης: Μας τη σκάσανε, Στέλιο...

Στέλιος: Μη μωρέ...

Μπάμπης: Εκείνος που μας έστελνε... ακούς; που τον έλεγες σωτήρα μας...

Στέλιος: Μπάμπη...

Μπάμπης: Μας παράτησε αμανάτι στο ρολόι... απάτες όλα, Στέλιο... άφαντος έγινε...

1.10.12. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α΄, σ. 178)

Μπάμπης: [...] Και γω τον είδα λιωμένο, ζουμπηγμένο πάνω στα χαλίκια του νταμαριού μες τα αίματα... Το Στέλιο μωρέεε... Το Στέλιο... μ' ακούτε;

1.10.13. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α΄, σ. 266-267)

Δημήτρης: Δε λέω λόγια, ούτε που τόλμησα να σκεφτώ ότι μπορώ εγώ το μηδενικό να παρηγορήσω εσένα...! Ό,τι λέω είν' αλήθεια, δεν ήξερα πως υπάρχουν άνθρωποι σαν και σας, σαν εσένα... Ξέρεις που ήμουνα και άργησα; Κάτω στον Πειραιά να βρω μια κοπέλα... η μητέρα μου την έλεγε «παναγιά του Ραφαήλ»... τη βρήκα να κυλιέται σ' ένα βρωμερό κρεβάτι μ' ένα μαλλιαρό χτηνάνθρωπο... Της μίλησα και με κοίταξε μ' ένα χυδαίο κι ηλίθιο ύφος... ο αέρας μύριζε χασίσι... Ο αγαπητικός της μου ρίχτηκε κι αρπαχτήκαμε... έφυγα σα μαχαιρωμένος, στο δρόμο έκανα εμετό...

1.10.14. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α', σ. 267-268)

Δημήτρης: Τι να κάνω, δεν μπορώ πια ν' ανεβώ σ' αυτό το σπίτι, ούτε να δω αυτό τον άνθρωπο που ήταν πατέρας μου...!

Μαρίνα: ... γιατί ήταν; είναι... τι είναι αυτά που λες...

Δημήτρης: Σε τι διαφέρει ένας φόνος που γίνεται με δήθεν νόμιμα επαγγελματικά μέσα από ένα άλλον που γίνεται μ' ένα μαχαίρι ή με ένα πιστόλι...

Μαρίνα: Δεν καταλαβαίνω...

Δημήτρης: Θυμάσαι ποιος ήρθε τ' απόγευμα και παρακαλούσε να δει τον πατέρα μου; Κρεμάστηκε...! Και λίγο πριν να κρεμαστεί ο πατέρας μου μ' έβαζε να του λέω ψέματα ότι δεν είναι δω...! μ' έκανε συνένοχο...!

Μαρίνα: ... δεν το 'κανε επίτηδες, δεν ήξερε...

Δημήτρης: Ήξερε όμως πως ο άλλος ερχότανε να ζητήσει κάτι...! γι' αυτό τον απόφευγε, για να μην τον βοηθήσει...! γιατί αν τον βοηθούσε θα ζήμιωνε... Η κόρη του στο τηλέφωνο είπε ότι εμείς του περάσαμε τη θηλιά...! Πώς ν' ανέβω... Είναι ένα σπίτι που δεν το θέλω... που με πνίγει...!

1.10.15. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β', σ. 29-31)

Μαρία: Θέλω να σώσεις τον πατέρα μου

[...]

Μαρία: Τον είχανε στη φυλακή και σήμερα τον δικάζουνε!

Βασιλιάς: Ποιος τον δικάζει;

Μαρία: Ο δικαστής!

Βασιλιάς: μη σε νοιάζει, εγώ είμαι ανώτερος από τον δικαστή!

Μαρία: Ο φουκαράς ο πατέρας μου είναι εντάξει! Τις κότρες, το χοιρομέρι και τη μαυροδάφνη του τα 'δωσε ο περιβοράλης που του χρώσταγε! Και κει που γύριζε σπίτι, τον απαντά ένας αψηλός με στολή και του λέει «που τα βούτηξες αυτά βρε ληστή;» Του καθίζει και μια κατακέφαλη μ' ένα σιδερικό, αρπάζει τα πράματα και γίνεται άφαντος...

Πάει ο πατέρας μου στον αστυνόμο να παραπονεθεί κι αυτός τον πιάνει και τον χώνει

μέσα... Λέει να φωνάζουνε για μάρτυρα τον περιβολάρη, μ' αυτός τα γύρισε κι ορκίστηκε στο Ευαγγέλιο ότι ο πατέρας μου τον έκλεψε...

(ΒΑΣΙΛΙΑΣ και ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ απ' την στιγμή που ακούνε για κότες, χοιρομέρι, μαυροδάφνη τους κόβει κρύος ιδρώτας. Κοιτάζονται ανήσυχοι και με το τέλος ο ΒΑΣΙΛΙΑΣ λέει στη ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ που αερίζεται νευρικά με μια ρημαγμένη βεντάλια).

Βασιλιάς: Τι έχεις κυρά μου;

Βασίλισσά: Ταχυπαλμίες!

Βασιλιάς: Έλα να σε πάω μια βόλτα.

Μαρία: (Στον Βασιλιά). Φεύγεις;

Βασιλιάς: Πολύ μπερδεμένη ιστορία, μαλλί-κουβάρι, πονοκέφαλος, έλα κυρά μου!

[...]

Πολύκαρπος: Αφέντη για όνομα του Θεού!

Πρίγκιπας: Τι συμβαίνει;

Πολύκαρπος: Ξεχάστε τα όλα!

Πρίγκιπας: Ποια;

Πολύκαρπος: Εννοώ θυμηθείτε τι φάγαμε την Τρίτη το μεσημέρι! Κότες, χοιρομέρι...

Πρίγκιπας: ...Τι;...

Πολύκαρπος: Ήτο ημέρα των γενεθλίων σας και ο Βασιλιάς διέταξε τον αρχικελαρτζή να βρει κάτι εκλεκτό! Αλλά που να το φανταστεί η καημένη η Μεγαλειότης του...

[...]

***Η ιστορία επαναλαμβάνεται και συμπληρώνεται (από άλλον αφηγητή) στη σ. 37-38.**

Πρίγκιπας: (Πλησιάζει τρέμοντας τον Δικαστή). Ορκίζομαι να πω την αλήθεια.

Δικαστής: Τι πας να κάνεις, αφέντη μου!

Πρίγκιπας: Ο αρχικελαρτζής του παλατιού χτύπησε τον Σιδερά, του πήρε τα πράγματα, και τα 'φερε στο παλάτι...

[...]

Πρίγκιπας: ... Την κότα και το χοιρομέρι τα φάγαμε ο μπαμπάς μου, η μαμά μου, εγώ και...

Φτωχομάνα: (Σε όλους) Γ' ακούτε...;

Δικαστής: Και τι μ' αυτό; Μια κότα υπάρχει στον κόσμο; (Στον Πρίγκιπα). Για πέστε μου, υψηλότατε, πώς ξέρετε ότι η κότα που εφάγατε, ήταν η ίδια με την εν λόγω κότα;

Φτωχομάνα: Γιατί ήταν μαζί με το χοιρομέρι!...

Δικαστής: Θα πάμε και στο χοιρομέρι!

Φτωχομάνα: (Στον Πρίγκιπα). Ήπιατε και μαυροδάφνη;

Πρίγκιπας: ... Εγώ δεν πίνω, ο μπαμπάς μου ήπια...

Δικαστής: [...] Σας παρακαλώ, υψηλότατε, πώς ήταν αυτή η κότα; Είχε τίποτα στη γεύση που να αποδεικνύει ότι ανετράφη σε περιβόλι...;

Πρίγκιπας: ... Ήταν πολύ νόστιμη...

Φτωχομάνα: Χωριάτικη καλοθρεμμένη κότα!

Δικαστής: (Εξω φρενών). Ποιος τη μαγείρεψε υψηλότερα, είναι καλός μάγειρας;

Πρίγκιπας: Δεν ξέρω... (Κοιτάζει έντρομος γύρω του κι ύστερα παίρνει δρόμο και φεύγει...)

1.10.16. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 50-51)

Κουτσός: Εάν θέτε και ξενάγηση, μαζί με το ξύρισμα, έρχεται πιο φτηνά!

Βασιλιάς: Εδώ μένει εσύ;

Κουτσός: Εδώ! (Αφήνει το ξύρισμα και πλησιάζει). Αυτό το μνημείον που καθόμαστε πάνω, είναι το βάθρο του ανδριάντος του Βασιλέως Στεφάνου του Εθνοσωτήρος!

Βασιλιάς: Και τι έγινε από δω το άγαλμα;

Κουτσός: Ένα πρωί ξυπνήσαμε και βρήκαμε μόνο το άλογο. Ο βασιλιάς είχε γίνει άφαντος! Ο Κώτσος ο ταβερνιάρης, λέει ότι ο βασιλεύς έγινε τετζερέδια και μαχαιροπίρουνα! Αλλά ο κύριος που ξυρίζω λέει ότι ο βασιλεύς ξεπέξεψε και κρύφτηκε γιατί δεν του 'κανε πια κέφι να μας βλέπει.

Βασιλιάς: Και το άλογο;

Κουτσός: Ένα άλλο πρωί ξαναξυπνήσαμε και δεν είδαμε ούτε το άλογο. Ο κύριος που ξυρίζω επιμένει πως ούτε το ζών άντεχε πια να μας βλέπει και ακολούθησε τον αφέντη του. Αλλά ο ταβερνιάρης ο Κώτσος λέει ότι το άλογο γίνηκε λυχνάρια και πόμολα...

1.10.17. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 64)

Πρίγκιπας: Πρωτομάστορα, αφού φαίνεσαι τόσο μυαλωμένος γιατί άφησες να χαλάσει η δουλειά σου;

Πρωτομάστορας: Εμένα κατηγοράς;

Βασιλιάς: Για μου πάμε να φύγουμε από δω...!

Πρωτομάστορας: Λες ότι μπορούσα να τη σώσω και την άφησα; Πώς;... αφού όλο το καράβι έτριξε και βούλιαξε! Με δόντια και με νύχια αγωνίστηκα ώσπου τσάκισα να πασκίζω άσκοπα και άσκοπα...

Πρίγκιπας: Τι δουλειά κάνεις;

Πρωτομάστορας: Ξυλουργός.

Φτωχομάνα: Πρωτομάστορας!

Πρίγκιπας: Πρωτομάστορα, έλα, ξαναπάσε δουλειά, κι όχι άσκοπα.

1.10.18. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 86)

Κώστας: (Τρέμοντας). Παράνομος αλλά εντός του νόμου, ρωτήστε το ναύαρχο! Και λοιπόν όπως φεύγαμε πέσαμε πάνω σε περιπολία του εχθρού! Κι επειδή, όπως φαίνεται, νομίζανε ότι εμείς είμαστε πολλοί, πετάζανε τα όπλα και σηκώσανε τα χέρια! Εμείς πάλι επειδή, ως φαίνεται νομίζαμε ότι είναι λίγοι τους είπαμε μην κουνηθείτε! Και τώρα τους έχουμε

στημένους κι ούτε να φύγουμε μπορούμε ούτε τίποτα! Μπλέξαμε δηλαδή άσκημα! Λυπηθείτε μας, βοηθείστε μας, είναι κρίμα απ' το Θεό, έχουμε ρέψει απ' το φόβο και την ορθοστασία!...

1.10.19. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β', σ. 114-116)

Βασιλιάς: Έρχεσαι και λόγου σου από κει;

Σπύρος: Από κει κι ούτε ψύλλος στον κόρφο μου... Με βλέπω ζωντανό και δεν με πιστεύω...

(Τραγουδάει).

Κι ένας κοριός ομορφονιός

και πρώην κωλοσούρτης!...

Βασιλιάς: Ασ' τα τραγούδια, χριστιανέ μου, και πες μου τι απόγινε!...

Σπύρος: Έτρεμα σαν το ψάρι... Που βρέθηκα γω από ράφτης, ηρωικός πολεμιστής του έθνους; Ήμωνα το ρεζίλι του συντάγματος! Αλλά μόλις ξεστόμισες «δεν το κουνάω βήμα, θα πεθάνω εδώ»...

(Τραγουδάει).

Λιοντάρης ο παππούς μου

αρκούδα η γιαγιά μου

Λιοντάρης ο μπαμπάς μου

αρκούδα η μαμά μου.

Βασιλιάς: Δηλαδή, τι έγινε; Πες μου, με μια λεξούλα, τι έγινε;

Σπύρος: (Στον Φίλιππο που μπαίνει). Σύντεκνε, ακούς; ο Βασιλιάς ρωτάει τι έγινε.

Φίλιππος: Πα, πα, πα, παααα!

Βασιλιάς: Από κει έρχεσαι και συ;

Φίλιππος: Ποιος με είδε και δε με φοβήθηκε...

Βασιλιάς: Τότε μην κουνηθείς από κει που είσαι, κοίταξε με κατάματα και πες μου σαρατά: τι έγινε;

Φίλιππος: Εμένα με βάλανε στη μέση... ένας μπρος, ένας πίσω, ένας ζερβά και ένας δεξιά... Όποτε εγώ αρχίζω να γυρνά στη φτέρνα μου σα σβούρα κι όποιον πάρει ο χάρος. Αρπάζει το λοιπόν μια σβουριχτή στο σβέρκο ο ζερβός και πάρ' τον κάτω! Με το που πάει αυτός, έρχονται δυο άλλοι στη θέση του και γίνονται πέντε...

Βασιλιάς: Η μάχη τελείωσε;

Φίλιππος: Τώρα θα δεις... Αρπάζω από κάτω άλλη μια σπάθα... Με το 'να χέρι σπαθοκοπώ σβουριχτά και με τ' άλλο πανωκατεβατά!

Βασιλιάς: Με δυο λόγια, χαθήκαμε ή νικήσαμε;

Φίλιππος: Με τη σειρά!... Μ' αυτό το κόλπο κόβω τον μπροστινό σα δαδί από πάνω ως κάτω... και ξαναγίνονται τέσσερις. Αρχίζουνε τότε να κλείνουνε ο ένας το μάτι στον άλλο και να συνεννοούνται πονηρότατα.

Βασιλιάς: Κυρά μου, βλέπεις καμιά πληγή στο κεφάλι του;

Βασίλισσα: Όχι!

Φίλιππος: Παλιά αλεπού εγώ, μυρίζομαι το κόλπο τους και βάνω καινούριο σχέδιο σε ενέργεια. Κατεβάζω το σβουριχτό στο ύψος του θώρακα για να μου καλύπτει κεφάλι, καρδιά, στομάχι, και πυκνώνω το πάνω κάτω ως το χώμα, έτσι που να μην περνάει καρφίτσα...

Βασιλιάς: Κάτι έγινε στο ποτάμι! Κάτι έγινε και δε βρίσκεται κανένας να μας το πει.

[...]

Δάσκαλος: (Μπαίνει). Αυτά λοιπόν...

Βασιλιάς: Δάσκαλε... γιατί μας εγκαταλείψατε έτσι, γιατί δε μας στείλατε μια είδηση;

Δάσκαλος: Είδηση; Αυτοί εδώ οι δαμονισμένοι δε σου λένε τίποτα;

Βασιλιάς: Αυτοί είναι τρελοί, Δάσκαλε.

Δάσκαλος: Όλοι είμαστε τρελοί σήμερα, ως και συ, με την άδειά σου, που περιμένεις ιδιαίτερη είδηση...

Βασιλιάς: Μα ούτε και τώρα ακόμα ξέρω τι έγινε.

Δάσκαλος: Τι ήθελες να γίνει; Νικήσαμε!

Βασιλιάς: Ε;

Δάσκαλος: Δεν το 'πιασες στον αέρα; Μύρισε λιγάκι... (Ανασαίνει) Να το! Βάλε το χέρι σου στον ήλιο...

Ορίστε, φαίνεται. Νικήσαμε.

1.10.20. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β', σ. 118)

Όποιος στη μάχη πάει για να πεθάνει

Στρατιώτη μου για πόλεμο δεν κάνει.

Έτσι και μένα η κόρη του Γαβρίλη
σαν έφευγα στις είκοσι του Απρίλη
μου φώναξε ψηλά από το μπαλκόνι:

Στρατιώτη αν θες τη μάχη να κερδίσεις

μια κοπελίτσα κοίτα ν' αγαπήσεις.

Όποιος το γυρισμό του όρκο δεν κάνει

Στρατιώτη μου τον πόλεμο τον χάνει.

1.10.21. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β', σ. 118-120)

Κουτσός: Κυρ- Βασιλιά μου, οι απλοί στρατιώτες της πατρίδας, μου ανέθεσαν να σου αναφέρω ότι... να σου αναφέρω ότι... με δυο λόγια ότι τα καταφέρανε.

Φωνές: Ζήτω ο στρατός!... Ζήτω!

Κώστας: Αχ, Βασιλιά μου, έπρεπε να 'σουνα από κοντά να δεις τι ανάστα ο Κύριος έγινε μόλις μας ήρθε το μήνυμά σου.

Βασιλιάς: Ποιο μήνυμά μου απ' όλα;

Σπύρος: Ποιο μήνυμά σου; Μα αφέντη μου, δεν ξέρεις λοιπόν πως από κείνη την ώρα μας πήρε ο Θεός χεράκι...

Βασιλιάς: Ήμωνα μακριά, δεν έβλεπα!...

Σπύρος: Δεν τα 'πατε στο Βασιλιά... πώς γίνανε;

Κώστας: Κυρ-Γιαννακέ!... Κυρ-Γιαννακέ!

Γιαννακός: Εδώ!

Κώστας: Για έβγα στον αφρό, δε σε βλέπω. Είναι ο καλύτερος πάρλας του στρατού.

Γιαννακός: Παρών.

Κώστας: Έλα και πες μας τα όμορφα να χαρεί κι ο Βασιλιάς...

Γιαννακός: Μετά χαράς και τιμή μου.

Σπύρος: Άντε, λέγε.

Γιαννακός: Που λες, αφέντη μου, πέρα στον Άη-Θαλέλαιο, εσήμαινε ο εσπερινός όταν άρχισε η τελευταία μάχη...

Κουτσός: Όξω απ' τα σιδεροκάμινα...

Γιαννακός: Όξω απ' τα σιδεροκάμινα. Εγώ ο καψερός έλαχε να 'χω απέναντί μου τον πιο αιμοβόρο άντρα του εχτρού.

Κουτσός: Ο δικός μου ήτανε χειρότερος!

Γιαννακός: Τον ειδικό μου να 'βλεπες. Είχε δυο μέτρα μπόι, μια τόση κρεατοελιά στη μύτη και τα μαλλιά του κότσο. «Αχ, Γιαννακέ μου», έλεγα από μέσα μου, «χαιρέτα τη ζωή, ξομολογήσου, Θεός σχώρεσε, και γην ελαφράν»!

Κουτσός: Έτσι πήγαινα κι εγώ, σαν το ψάρι...

Γιαννακός: Εγώ μουσκεύτηκα.

Σπύρος: Εγώ... από τα' άλλο...

Ταβερνιάρης: Όπου, λοιπόν, μέσα σε τούτο το χάλι και το λυπημό...

Γιαννακός: ...που περίμενα πότε ο διπλανός μου θα το βάλει στα πόδια για να κάμω παρομοίως κι εγώ..

Κώστας: ...και ανάθεμά μας κανείς δεν τ' αποφάσιζε...

Σπύρος: Ο ένας περίμενε τον άλλονε...

Ταβερνιάρης: Τα συνηθισμένα, ο εγωισμός...

Γιαννακός: Να το λοιπόν εκεί στο αμίν έρχεται το μήνυμά σου!

Βασιλιάς: Ποιο μήνυμα;

Γιαννακός: Αυτό που μας παράγγειλες...

Βασιλιάς: Τι είπα;... Όλοι μου λένε πως κάτι είπα κι εγώ δεν έχω ιδέα...

Βασίλισσα: Ζωρζ, χρυσέ μου, προσπάθησε να θυμηθείς!...

Γιαννακός: Το γενναιότατο: «Δεν το κουνάω ρούπι, θα πεθάνω εδώ!»

Βασιλιάς: Τον ξαναφώναξα να διορθώσω τα πράματα αλλά είχε φύγει πια...

Κώστας: Δε χρειαζότανε, αφέντη. Αυτό ήτανε ό,τι έπρεπε.

Φωνές: Ζήτω ο Βασιλιάς!

Γιαννακός: Μπορείς ύστερ' απ' όσα είπα για το τρέμουλό μου να συλλογιστείς στα ξαφνικά να γίνομαι ένας «πίσω και σας έφαγα!»

Κώστας: Λιοντάρι μ' έκανες, ποιος με είδε και δε με φοβήθηκε.

Σπύρος: Ε, τότες φώναξα. Που είσαι μάνα να με δεις!...

Ταβερνιάρης: Δεν το κουνάμε ρούπι! Θα πεθάνουμε εδώ!

Κώστας: Αλλά το κουνήσαμε.

Γιαννακός: Κατά εμπρός!

Μήτσος: Τρεχάλα ως το ποτάμι.

Σπύρος: Και τώρα πάνε από κει που 'ρθανε.

Βασιλιάς: Έτσι έγινε...;

Σπύρος: Έτσι και καλύτερα!

1.10.22. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β', σ. 139-140)

Θεία Μαρία: Καθίστε να φάτε πρώτα ένα γιαμμά... Μόλις τους αγόρασα... Και πώς...;;;!!! Καθώς ερχόμουνα μπαίνω στην Αγία Τριάδα να ανάψω ένα κερί... Ανάβω το κερί κι όπως έκανα το σταυρό μου και κοίταξα ψηλά βλέπω το μάτι της Παναγίας να με κοιτάει, έτσι, σα να ήθελε κάτι να μου πει... Λέω δεν είναι δυνατόν και κοιτάζω αλλού... Ξαναγυρίζω σιγά-σιγά προς την Παναγία... τα ίδια... σαν κάτι να μου 'λεγε... Κάνω γρήγορα-γρήγορα το σταυρό μου, βγαίνω έξω και τι να δω...; Μπροστά στην πόρτα της εκκλησίας είχε σταματήσει ένα καρότσι με κάτι γιαμμάδες τόσους και μόνο έξι χιλιάδες η οκά... (Χώνει το χέρι στην τσάντα της και βγάζει ένα). Δείτε, δεν είναι λαχταριστό!...; (Τον δίνει στην Ασπασία). Καθάρισέ τον να τον φάει ο κύριος λοχαγός.

1.10.23. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β', σ. 145)

Ασπασία: Θα μπορούσατε να αγοράσετε μία λόγχη και δύο χειροβομβίδες να τις βάλω στη θέση τους;

Θεία Μαρία: Δεν κατάλαβα...

Ασπασία: Θεία Μαρία, ο λοχαγός είδε μέσα στο συρτάρι τη λόγχη και τις χειροβομβίδες του Λεωνίδα! Έγινε έξω φρενών, μου μίλησε ως αξιωματικός των δυνάμεων κατοχής κι έκαμε κατάσχεση. Σκεφτείτε να γυρίσει ο Λεωνίδας μας και να μην τις βρει. Πόσο θα πικραθεί. Αλλά το χειρότερο θα είναι να σκεφτεί ότι τις πουλήσαμε. Που πουλάνε χειροβομβίδες ξέρετε;

1.10.24. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β', σ. 149-150)

Τσεζάρε: Συμπάτικα σκόλτα... Εγώ φεύγω από εντώ χαρούμενο, ντε ξέρω τίποτα. Καπίσι;

Ασπασία: Σι.

Τσεζάρε: Πάω Κομμάντο Πιάτσα βλέπω στην πόρτα α σινίστρα και α ντέστρα γερμανικοί στρατιώτες. Ντεν καταλαβαίνω τι τρέχει, κε πάσα, νο; μα χειρότερο πάρω ντρόμο φεύγω, ε; Μπαίνω μέσα με πιάνει γερμανικός αξιωματικός μου λέει «Καπιτνο μπράβο, μπράβο, μπράβο εσύ βέρο φασίστα, εσύ πατριότα, εσύ ερόικα ψυχή Ιταλιάνα! Βίβα Ντούτσε».

Καπίσι;

Ασπασία: Σι. (Μεσ στη βράση του πιάνει τη λόγχη κι η Ασπασία του την παίρνει). Μην την ξαναπιάνεις μόλις την καθάρισα. Ήταν γεμάτη δακτυλιές...!

Τσεζάρε: Με παίρνει μέσα στο γραφείο, μου λέει! «Προντότη Μπατόλιο και κουρσάρο Αϊζενχάουερ κομπινάρε ανακωχή. Μα εσύ καπιτάνο, μείνε πόστο σου και μη φοβάσαι, βιντσερέμο! Εγώ τι κάνω σινιόρα Μαρία, τι κάνω συμπάτικα; Γερμανικός Αξιωματικός χωρίς μαλλί, κουρεμένο κόμε ούνα καράφα, δύο κόκκινα μάτια, στο κέρι εντώ, τατουάζ ούνα σβάστικα, στο πισινό μία πιστόλα τόση!... Εγώ τι κάνω, ε; Λέω βίβα Ντούτσε, λέω Χάλ Χίτλερ, εκείνος, εκείνος φεύγει. Κάθομαι τραπέζι μου πέντε μινούτι, ύστερα κάνω πως τέλω κακά μου, πάω καμπινέ, ανοίγω άλλη πόρτα... μα τυμάμαι χειροβομβίδε μέσα τσάντα... Μάμα μία, έτσι με πιάσουνε φεύγω και βρούνε και χειροβομβίδε, πάω κρεμάλα... Γυρίζω πίσω γραφείο, παίρνω τσάντα, χώνω βρακί μου, πάω καμπινέ, ανοίγω άλλη πόρτα, κατεβαίνω πίσω σκάλα, ανοίγω πίσω πόρτα, περνώ πίσω τοίχο ε τρέχω, τρέχω... Καταλαβάτε σινιόρα;

1.10.25. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β', σ. 184)

Λέανδρος: Δεν είναι θαύμα δεσποινίς Ασπασία, ηρεμήστε! Έτυχε να περνάμε, είδαμε τον κύριο που είχε ανάγκη από βοήθεια και βάλαμε ένα χεράκι, αυτό είναι όλο...

Ασπασία: Δεν είναι θαύμα που έτυχε να περνάτε...;

Λέανδρος: Μπορεί και να είναι... Το έτυχε είναι τρόπος του λέγειν! Ίσως και να περιμέναμε τον κ. Τάγματάρχη.

Ασπασία: Ναι, αλλά δεν είναι θαύμα που τα καταφέρατε...;

Λέανδρος: Λυπάμαι που σας απογοητεύω, αλλά ούτε και αυτό είναι θαύμα. Σε τέτοιες περιπτώσεις δεν αποτύχαμε ποτέ ως τώρα. Είναι ζήτημα πείρας.

1.10.26. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β', σ. 194-195)

Θεία Μαρία: Λέγε...

Ασπασία: Θεία, ο Έβαλντ ήρθε χτες απόγεμα και χωρίς να με ρωτήσει αν θέλω ή δεν θέλω έκαμε ό,τι ήθελε αυτός.

Θεία Μαρία: Και τι πειράζει;

Ασπασία: Πειράζει. Αγαπώ τον κύριο λοχαγό...

Θεία Μαρία: Σα δε ντρέπεσαι... παρακάτω...

Ασπασία: Και σαν να μην έφτανε ό,τι έκανε σε μένα, ύστερα, επειδή είδε τις δύο χειροβομβίδες μέσα στο συρτάρι πήρε τον κύριο λοχαγό, να τον πάει στη Γκεστάπο. Όπως βλέπετε αυτός άρχισε τις απαγωγές! Ευτυχώς, όμως, εδώ στη γωνιά της οδού Οικονόμου συναντήθηκαν με τους δύο κυρίους που είδατε, ήταν και νύχτα πια, και οι δύο κύριοι είχαν την καλοσύνη να ελευθερώσουν τον κύριο λοχαγό και να απαγάγουν τον Έβαλντ!

Καταλάβετε

θεία;

Θεία Μαρία: Κατάλαβα...

1.10.27. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β΄, σ. 248-249)

Λύσανδρος: Που σε πονάει;

Οδυσσέας: Παντού!

Λύσανδρος: Θέλεις κι άλλη ασπιρίνη;

Οδυσσέας: Θέλω να αγωνιστώ.

Λύσανδρος: Θα σε δείρουνε πάλι!

Οδυσσέας: Είχα μια συγκίνηση εκείνη την ώρα.

Λύσανδρος: Ποια ώρα;

Οδυσσέας: Πριν να με ποδοπατήσουνε. Θυμήθηκα τις παλιές καλές μέρες, τότε που τα ζήτω με ξαφνιάζανε...

Λύσανδρος: Πόσα πολλά ζήτω σου ‘χουνε πει!

(Μακρινές ζητωκραυγές).

Οδυσσέας: Τότε τα ‘παιρνα με τα έργα μου, ήταν δύσκολα ζήτω. Ήμουνα φοβισμένος, αμφέβαλα αν τα δικαιούμαι, μ’ έκοβε κρύος ιδρώς, τα μάτια μου θολώνανε, ο κόσμος περάρριζε μέσα σ’ ένα κίτρινο φως.

(Πάλι ζητωκραυγές).

Οδυσσέας: Μου φαίνεται σα να τα ακούω πάλι!... Και σα να βλέπω δάσος τα χέρια να κουνιούνται από λαχτάρα ν’ αγγίζουν τον μεγάλο ήρωα. Θα περάσανε ίσαμε χίλια χρόνια από τότε...

Λύσανδρος: Γιατί δεν παίρνεις άλλη μια ασπιρίνη;

Οδυσσέας: Μη το πεις σε κανένα αυτό που θα σου πω: κουράστηκα!

Λύσανδρος: Γέρασες και συ, μωρέ ψυχούλα μου, σήμερα το πρωτοβλέπω.

Οδυσσέας: Ναι, αλλά να μην το πεις σε κανένα αυτό που σου είπα! Έτσι;

1.10.28. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ΄, σ. 46)

«Η γυναίκα και ο λάθος»

Μάνα: Επιτρέπεται, γιε μου, είναι ευχαρίστησή μου. Του το είπα και του άλλου που είχε έρθει τότε... αφού δεν κλαίω, αφού δε σας καταριέμαι, επιτρέπεται! Έχεις δίκιο, είπε. Και μια

φορά που ήρθανε για τον μακαρίτη και περιμένανε, τους έβρασα μακαρόνια και άμα ήρθε – ώρα του καλή – φάγανε όλοι μαζί και ύστερα τον πιάσανε.

1.10.29. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ΄, σ. 69-70)

«Ο πανηγυρικός»

Δήμαρχος: [...] Αλλά πριν προβώ εις την πράξιν της απονομής θεωρώ εντυπωσιακόν να σας εξιστορήσω τας τυχεράς συμπτώσεις αι οποίαι μας εχάρισαν το χρυσοφόρον αυτό φρέαρ.

Ήτο ένα απόγευμα του Μαΐου του 1968. Είχα βγει μετά το φαγητό να περιπατήσω διότι, όπως γνωρίζετε, υποφέρω από δυσπεψία και ο περίπατος με διευκολύνει να χωνέψω. Εκεί, εις την γέφυρα του πνιγμένου, συνάντησα τον Ελευθέριον Μήτσου. Τον κορυφαίον υδρολόγον μηχανικόν και γεωπόνον, του οποίου τα επιστημονικά συγγράμματα έχουν καταπλήξει την παγκόσμιον υδρολογίαν. Τον επλησίασα, είπον ότι είμαι ο Δήμαρχος και μου εξομολογήθη τον λόγον της επισκέψεώς του. Είχε σταλεί από την εθνικήν κυβέρνησιν δια να μελετήσῃ το πρόβλημα της αρδύσεως της θεόξερης πεδιάδος μας. Πλην όμως, ήτο τελείως απελπισμένος, ήτο έτοιμος να κλαύσει, διότι δεν έβλεπε πουθενά νερό. Δεν ξέρω τότε πως μου ήρθε και του λέγω, τρία χιλιόμετρα πιο πέρα έχει μπόλικο νερό που χύνεται στη θάλασσα, γιατί δεν κάνουμε αγωγόν να το φέρουμε δω; Δεν γίνεται, μου λέγει, διότι μεσολαβεί αυτός ο λόφος! Διατί να μην κάνουμε μια δεξαμενή πάνω στο λόφο, να το στέλνουμε εκεί με μηχανή κι από κει να ‘ρχεται κάτω μόνο του;

Κυρίες και Κύριοι δεν εχρειάσθη να πω τίποτα περισσότερο, διότι εγώ δεν είμαι ειδικός. Το βλέμμα όμως του μεγαλοφυούς επιστήμονος επέταεν σπίθες, το μέγα σχέδιον είχε συλληφθεί!

1.10.30. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ΄, σ. 70-71)

«Ο πανηγυρικός»

Επέρασαν μήνες. Ένα πρωινό του Οκτωβρίου του αυτού έτους εδέχθη την επίσκεψιν ενός κλιμακίου του υπουργείου Γεωργίας. Επικεφαλής ο αείμνηστος Θεοδορίδης, ο αδάμαστος δημιουργός επιστήμων, ενώπιον του οποίου ωχριούσαν τα μυστικά της φύσεως και η σύγχρονος τεχνολογία. Αποστολή του ήτο να μελετηθεί η μέθοδος της καλλιέργειας. Αλλά το πρόβλημα εφαινέτο άλυτον. Μου είπεν με πίκραν: «Κύριε Δήμαρχε, είστε καταραμένος τόπος. Το νερό που θα φέρετε θα είναι άχρηστον, διότι με τέτοιους αέρηδες που έχετε εδώ ό,τι και να φυτέψετε θα ξεραίνονται όλα».

Ίσως να ήτο θεία φώτισις, ίσως να ήτο απλή έμπνευσις, διότι συχνά λέγομεν ό,τι μας καπνίσει, τον ερωτώ: Κύριε Θεοδορίδη, μήπως τα θερμοκήπια είναι μια λύσις; Αδύνατον, μου λέγει, θα τα παίρνει ο αέρας κι αυτά...! Να τα κάνομεν του λέγω... χαμηλά! Με

αγκάλιασε, με ησπάσθη και μου είπε: «Μου έδωσες μίαν ιδέαν, τα άλλα ασ' τα σε μένα». Ας είναι ελαφρύ το χώμα που τον σκεπάζει.

1.10.31. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 71)

«Ο πανηγυρικός»

Και ερχόμεθα, Κυρίες και Κύριοι, εις τον τελευταίον σταθμόν της ιστορίας. Δεν θα λησμονήσω ποτέ την πρώτη μας συνάντησιν εις όλας της τα λεπτομερείας. Ως τουρίσται είχαν έλθει ο Θεόδωρος Πούρνος και η οικογένειά του εκείνην την Κυριακή και ως τουρίσται ήσαν ενδεδυμένοι. Τους συνάντησα στο καφενείο του Μοσχίδη, όπου αυτός και η σύζυγός του έπιναν ούζο, αι δύο ωραιόταται θυγατέρες των έτρωγαν αμυγδαλωτό. Με εκάλεσε να συμμερισθώ την ουζοποσίαν και εις μίαν στιγμήν μου λέγει: Τι θα κάμετε τόσα θερμοκήπια; Που θα διαθέσετε τόση παραγωγή; Οι ντομάτες, τα φασολάκια, οι μπάμιες, όπου να πας βρομάνε, μένουν απούλητα, αν δε βρείτε πώς να τα διαθέσετε θα δυστυχήσετε χειρότερα...

- Και τι μπορούμε να κάνουμε, τον ερωτώ.

- Μακάρι να ήξερα, μου λέγει...

- Μια λύσις, του λέγω, θα ήτο να είχαμε εδώ κοντά κανένα κονσερβοποιείο. Μου έσφιξε το χέρι και μου λέγει, Δήμαρχε, σε συμπάθησα πολύ. Άσε με να το σκεφθώ και κάτι μπορεί να γίνει.

- Μακάρι, του απήντησα. Θεόδωρε, είστε όνομα και πράμα, είστε δώρον Θεού!

Και ο Θεός με ήκουσεν, Σεβασμιότατε! Κυρίες και Κύριοι, προτού καλέσω τον Θεόδωρο Πούρνον δια να του παραδώσω το σύμβολο της ευγνωμοσύνης μας, επιτρέψτε μου μίαν φιλοσοφική παρένθεσιν.

1.10.32. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 72-74)

«Ο πανηγυρικός»

Και δε σταματάει εδώ η κυρία Ανθή! Πάει στον Μαλάμο, στον οποίο υπενουκιάζει το ξενοδοχείο της και του λέει: «Το Γενάρη λήγει το συμβόλαιο και δεν πρόκειται να το ανανεώσω εξόν – προσέξτε κύριε υφυπουργέ – εξόν κι αν υποχρεώσεις αυτή τη λωλή την ξαδέρφη σου να μην ξαναπλώσει τα κουρέλια της μπροστά στο παράθυρό μου»... Παρακαλώ, κύριε Νομάρχα...! Όχι, δεν είναι σκυλοκαβγάς, θα δείτε, το ζήτημα έφθασε μέχρι αντιβασιλέως...! Βέβαια...! Μα γι' αυτό σας παρακαλώ να με ακούσετε... Ο Μαλάμος τα λέει στην ξαδέρφη του, αλλά η Πόπη δεν μπορούσε δια λόγους γοήτρου να υποχωρήσει και του απαντά: «Χρήστο μου, ό, τι άλλο θέλεις εκτός απ' αυτό!». Σκασμένος ο άνθρωπος, διότι έχει και μεγάλη οικογένεια, έρχεται κλαίγοντας στο Δημαρχείο και μου

λέει χάνομαι. Του συνιστώ να πάει στην Αθήνα και να βρει τον γιατρό τον Πολύκαρπο, αυτόν που έγινε πέρυσι καθηγητής Πανεπιστημίου... Πώς είπατε, Σεβασμιότατε...; Αυτός με το σκάνδαλο, μάλιστα, αλλά αθωώθηκε πρώτα, βέβαια, και μετά έγινε καθηγητής... Πάει, λοιπόν, στον κύριο καθηγητή και ευγενέστατος ο καθηγητής λέει στον Μαλάμο: «είσαι πολύ τυχερός, έχω σύγαμβρο διευθυντή στο Υπουργείο Δημόσιας τάξεως». Πάει ο Μαλάμος, του εκθέτει την κατάσταση και παίρνει ένα σημείωμα για τον Αντωνόπουλο που έχει τη μεγαλύτερη αντιπροσωπεία αυτοκινήτων και κουνιάδο του ένα λοχαγό του Επιτελείου! Ο λοχαγός καλεί τον προϊστάμενο του τον ταξίαρχο και του δίνει διαταγή να τακτοποιήσει το θέμα του Μαλάμου. Ο ταξίαρχος και τηλεφωνεί στο Στρατιωτικό Διοικητή Πελοποννήσου και του ζητά να βάλει στη θέση της την κυρία Ανθή! Αλλά ο στρατηγός παρεξηγήθηκε, κάνει αναφορά στον υπουργό και λέει: «για την κυρία Ανθή τελείωσα τη σχολή πολέμου;». Ο υπουργός τα λέει στον αρχηγό Ενόπλων Δυνάμεων, αυτός στον ταξίαρχο, ο ταξίαρχος στον λοχαγό κι ο λοχαγός, που είναι ζόρικος, φωνάζει: «να δούμε τίνος θα περάσει, του υπουργού ή εμένα! Θα του χέσω τον Ανανία!». Τρέχει σ' ένα απόστρατο αντιστράτηγο που τον έχει βαφτίσει. Έννοια σου, του λέει ο αντιστράτηγος, και ρωτά τη γυναίκα του: «δε μου λες, Θέκλα, πότε κανονίσατε κουμκάν με τη φίλη μας;»... «Την Παρασκευή». Το θεωρώ περιττόν να τονίσω ποία ήτο η φίλη... Σας λέγω απλώς ότι κουμκάν έπαιξε κι ο ίδιος ο Αντιβασιλεύς! Σε κάποια διακοπή αρχίζει ο στρατηγός να διηγείται την υπόθεση, αλλά τα μπέρδεψε... Αντί να πει πως όταν τηγανίζει η κυρία Ανθή, η τηγανίλα πάει στις κυρίας Πόπης, τα είπε αντίθετα! Είπε ότι η κυρία Πόπη τηγανίζει και η κυρία Ανθή απλώνει την μπουγάδα της. Λάθος τραγικό Σεβασμιότατε! Διότι ο αντιβασιλεύς για να έχει μια αντικειμενική άποψη συμβουλευτήκε τις κυρίες. Και όλες φυσικά είπαν ότι μια απλωμένη μπουγάδα δεν ενοχλεί τόσο όσο η τηγανίλα! Στέλνει λοιπόν σήμα στον τουρισμό και μας υποχρεώνει να βάλουμε όλοι απορροφητήρα στις κουζίνες μας... Αλλά για κακή μου τύχη ο γυναικάδελφος μου, με τον οποίο είμεθα κάπως συνεταίροι, έχει κατάστημα ηλεκτρικών ειδών, και μοιραίως και απορροφητήρες...! Ναι, αλλά, Σεβασμιότατε, σε τι ευθύνομαι εγώ, ο οποίος έχω το «ου κλέψεις» ως πρώτη εντολή...;

1.10.33. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 75)

«Ο πανηγυρικός»

Χρειάζεται μήπως να σας πω ποιος αμόλησε πρώτος το σύνθημα για να με καταρρακώσει; Τι είπατε, κυρία Ανθή, στη θεία μου τη Νίτσα, όταν τσακωθήκατε στην εκκλησία για την καρέκλα; Δεν της είπατε «άμα γίνουν εκλογές θα τα πούμε!»... Και από τότε, κύριε υφυπουργέ, το βούτηξαν όλοι και το 'χουν κάνει καραμέλα! Δεν τολμώ να σαλέψω, δεν μπορώ να

συγκεντρωθώ να εκτελέσω υπευθύνως τα καθήκοντά μου! Απ' όποιο δρόμο και να περάσω, πίσω από τις πόρτες, τα παράθυρα, τις γωνίες, τις ταράτσες είναι κρυμμένοι και μου φωνάζουνε... με μια υποχθόνια φωνή: «άμα γίνουν εκλογές θα τα πούμε»... Ο Θεός να σας αξιώσει να μην τα πάθετε, κύριε υφυπουργέ, διότι άμα αρχίσει δε συμμαζεύεται!

1.10.34. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 75-76)

«Ο πανηγυρικός»

Έφτασε μέχρι μέσα στο σπίτι μου, στην οικογένεια μου, το φαντάζεστε...; Ακούστε... Την περασμένη βδομάδα είχαμε στο σπίτι μπαρμπούνια τηγανητά, λαχταριστά στην κυριολεξία, τα είχα πληρώσει 120 δραχμές το κιλό. Πάω λοιπόν το μεσημέρι σπίτι και βλέπω την καφερή τη γυναίκα μου να παρακαλά εκείνο το γιο μας το μικρό να φάει! Αυτός ο τύραννος μια μπουκιά έτρωγε, δύο έφτυνε! Δεν το άντεξα, Σεβασμιότατε, να τα πληρώνω 200 δραχμές το κιλό κι αυτός να τα φτύνει...! Βγάζω το λουρί, τον περιλαμβάνω και τι γυρνά και μου λέει ο μπάσταρδος, εννέα χρονώ παιδί...! «άμα γίνουν εκλογές θα τα πούμε»... Μου ανέβηκε το αίμα στο κεφάλι κι αρχίζω να τον κοπανώ μες στα όλα, ούτε που ήξερα πια που να χτυπώ...! Πέφτει η γυναίκα μου να σώσει το παιδί, αλλά εγώ είχα λυσσάξει και δε σταμάταγα! Κι όπως βάζει από κάτω της το παιδί για να το φυλάξει τις τρώει εκείνη! Δεν έβλεπα μπροστά μου και τη σακάτεψα τη γυναίκα, την έφερα εκτός εαυτού, γιατί πως αλλιώς δικαιολογείται να γυρίσει η γυναίκα μου ύστερα από είκοσι χρόνια γάμου να μου πει: «άμα γίνουν εκλογές θα τα πούμε»... Πάγωσα, το λουρί γλίστρησε απ' το χέρι μου χωρίς να το καταλάβω... Παραζαλισμένος βγαίνω στο δρόμο, γιατί ένιωσα ένα πνίξιμο σα να μην είχε αέρα ν' ανασάνω... Δεν πρόλαβα ούτε να σκεφτώ ότι είχα βγάλει τη ζώνη μου... Άλλωστε μόλις βγήκα πάγωσα άλλη μια φορά... Όλη η γειτονιά είχε βγει έξω κι είχε στήσει αυτί...! Βρέθηκα ανάμεσα τους κι έτρεμα ότι θα μου το πούνε όλοι μαζί, εν χορώ...! Τσιμουδιά οι ελεεινοί... Περίμενα, αγωνιούσα... Τίποτα...! Όποτε δε βάσταξα να περιμένω και φωνάζω εγώ... «αν γίνουν ποτέ εκλογές εμένα να με χέσετε»... Ως φαίνεται όμως έκανα κάποια απότομη κίνηση, κι επειδή δε φορούσα τη ζώνη, το παντελόνι μου έπεσε κάτω...! Δεν ξέρω τότε πως μου ήρθε, γυρίζω, κατεβάζω το σώβρακό μου και τους δείχνω τον πισινό μου... εις ένδειξιν περιφρονησεως... Ήταν μια απελπισμένη κίνησης, αλλά τι άλλο να 'κανα; Να αφήσω να μου πάρουν τον αέρα; [...]

1.10.35. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σελ. 97)⁴²⁰

⁴²⁰ Πρόκειται για το αφηγηματικό πλαίσιο που εισάγει μια δραματοποιημένη σκηνή, δηλαδή μια Δραματοποιημένη Αφήγηση. Ως προς το περιεχόμενο είναι Αφήγηση Εμπειρίας.

«Ο άνθρωπος και το κάδρο»

Γιάγκος: (Μόνος). Το ίδιο μου έδωσε να καταλάβω κι ο ταγματάρχης. Τη χάρηκα αυτή την πρόσκληση... πολύ τη χάρηκαν. Μου δείχνει και μια εμπιστοσύνη η οποία ενώ θα προτιμούσα να έλειπε με προβληματίζει. Παραδείγματος χάρη αυτό που μου είπε όταν τους καλέσαμε...

Ταγματάρχης: Ακούστε, τώρα που είμαστε μόνοι εμείς οι άνδρες...

Γιάγκος: Μάλιστα... [...]

1.10.36. *Ο μπαμπάς ο πόλεμος* (Τόμος Γ', σ. 199)

Φιλόξενος: [...] Σκαμπίλισες ένα άραβα εφοπλιστή;

Ουρανία: Ήτανε πολύ ενοχλητικός...

Φιλόξενος: Μα εδώ γράφει ότι ο πελάτης σου 'χε κάμει πρόταση γάμου...!

Ουρανία: ... και ενώ του 'χα πει όχι, αυτός με βούταγε και με φιλούσε με το ζόρι!

Φιλόξενος: Ναι, αλλά ήταν πελάτης! και ξένος! και εφοπλιστής μάλιστα!

1.10.37. *Ο μπαμπάς ο πόλεμος* (Τόμος Γ', σ. 249)

Χάρης: Να τα επιβεβαιώσω! Σε είχα φτιάξει δεκαεπτά φορές! Δεν είχαν βάθος! Ωσπου η κυβέρνηση με ειδοποιεί! «παραγγελία στοπ, πόλεμος». Το πρόβλημα σου όμως με βασάνιζε κι αρχίζω πάλι τα σχέδια, αλλ' αυτή τη φορά ελεύθερα, δημιουργικά, ανατομικά! αποτέλεσμα...; είναι το καλύτερο μου έργο...!

1.10.38. *Ο μπαμπάς ο πόλεμος* (Τόμος Γ', σ. 258-259)

Ουρανία: Ποια είναι αυτή; όλη η Ρόδος με ξέρει, εσύ με ξέχασες; Δεν είμαι η Ουρανία που με στείλατε να αποπλανήσω το Δημήτριο...;

Φιλόξενος: εμείς δε στείλαμε απολύτως κανένα στο Δημήτριο! Αν πήγες, θα πήγες εξ ιδίας πρωτοβουλίας λόγω επαγγέλματος...!

Ουρανία: Ποιου επαγγέλματος...;

Φιλόξενος: Της πόρνης...!

Ουρανία: Παρθένα ήμουνα! Και με πείσατε εν ονόματι της πατρίδας να πάω να κουνηθώ του Δημήτριου και με παράλαβε η μαμά από κει, η λοχαγίνα, για να μου μάθει τα διάφορα κόλπα! Με πεθάνατε στο «Σώσον την Ρόδο» και τώρα «συλλάβετέ την» επειδή έχουμε και μείς τη γνώμη μας, λες και δε θυσιάστηκαμε εμείς για τη Ρόδο...!

1.10.39. *Η Οδός* (Τόμος Δ', σ.27)

Τέταρτος: ένας Γάλλος ξέρεις τι έκανε; φύλαγε το ψωμί του και το ‘τρωγε τελευταίος την ώρα που εμείς το ‘χαμε φάει και τότε κοιτούσαμε λιμασμένοι... αργά αργά, μπουκίτσα μπουκίτσα...! Έτσι, λέει χόρταινε...

1.10.40. Η Οδός (Τόμος Δ΄, σ.29)

Τρίτος: στο φούρνο το κορμί, Γκέρντη, φουσκώνει, φουσκώνει, σκάει η κοιλιά και χύνονται όλα έξω, καμπουριάζει, στραβώνει, κουλουριάζεται, παλεύει με τη φωτιά, οι φουρνάρηδες φοβούνται να κοιτάζουν μέσα, κάποτε ένα σώμα κύλησε με το κουλούριασμα και χτυπούσε με τα δάχτυλα το τζάμι του φούρνου...

1.10.41. Ο αόρατος θίασος (Τόμος Δ΄, σ.128-129)⁴²¹

Οικοδε/της: ... (βρίσκει κάτι στο χαλί, το πιάνει, το κοιτάζει) ... μου άφησε κι ένα κουμπί απ’ την πουκαμίσα που φορούσε... ήταν πολύ ωραία απόψε... άφτιαχτη, άβαφη... το δέρμα της ακόμα πιο χλωμό, το βλέμμα της πιο μελαγχολικό, τα μάτια πρόχειρα χτενισμένα... Φορούσε τη λαδιά πουκαμίσα που ταιριάζει με τα μάτια της... Κάπου κόπηκε στο μικρό της δάκτυλο και είχε λευκοπλάστη...

[...]

Οικοδε/της: ... ήρθε από μέσα με την κρεμαστή τσάντα της περασμένη στον ώμο, στάθηκε κοντά στο φως, έγειρε το κεφάλι στο πλάι, τράβηξε τα μαλλιά που πέσανε στα μάτια της και περίμενε... Δεν αγκαλιαστήκαμε, δεν είπαμε λέξη, ακούγαμε όμως τις καρδιές μας, όπως τον καιρό της παραφροσύνης μας...! κι έφυγε...

Έτσι τελειώσαμε, έτσι υπέροχα, όπως ταίριαζε σ’ ένα έρωτα που ήταν απ’ την πρώτη στιγμή μια υπέρβαση...

1.10.42. Ο Γορίλας και η Ορτανσία (Τόμος Δ΄, σ.192)

Καθηγητής: ... α, όχι...! μη μου βάζεις στο στόμα λόγια που δεν είπα, αλκοολικό δε σε είπα ποτέ...! αλλά όχι το ένα πίσω απ’ το άλλο, δεν είναι νερό...! ... φυσικά σου μιλώ με τη στοργή που θα μιλούσα στο γιο μου...! σήμερα, πρωί απόγεμα δε μπορούσες να σταθείς στα πόδια σου, ό, τι σου κατέβαινε, και όπως πολύ καλά ξέρεις, εάν δεν είχα την ετοιμότητα να προφυλαχτώ, αυτή τη στιγμή, η Μαίρη θα ήταν χήρα...!

(ο Γορίλας γυρίζει και τον κοιτάζει)

Καθηγητής: ... χήρα...! καταλαβαίνω την ανυπομονησία σου να αρχίσεις να παίρνεις πρωτοβουλίες αλλά είναι νωρίς, χρειάζεται πείρα...! Πιάνεις και πατάς το μοχλό του συμπιεστή τη στιγμή που έσκυψα μέσα... μια στιγμή να καθυστερούσα θα με είχες αποκεφαλίσει... και τα νεύρα

⁴²¹ Εδώ έχουμε Αφήγηση Εμπειρίας που δίνεται στο πλαίσιο μιας ανάμνησης που παρουσιάζεται ως σκηνή. Η αναπαράσταση της ανάμνησης του χαρακτήρα δε σχετίζεται με διαδικασία αφήγησης – όπως, για παράδειγμα, συμβαίνει στο «Ο άνθρωπος και το κάδρο – και επομένως η αφήγηση αυτή δεν εντάσσεται ούτε στην κατηγορία Αφήγησης Ανάμνησης, ούτε σε αυτήν της Δραματοποιημένης Αφήγησης.

σου επίσης, νομίζω ότι πρέπει να μάθεις να τα συγκρατείς...! τραβιέμαι πίσω να γλυτώσω και χωρίς να το θέλω σου πατώ τα δάχτυλα του ποδιού! και ενώ σου ζητώ συγγνώμη μου δίνεις και γροθιά και μου κοπανάς και τα δικά μου δάχτυλα...!

1.10.43. Ο γορίλας και η Ορτανσία (Τόμος Δ', σ. 214-215)

Φίλιππος: ... ναι, αλλά δεν μπορώ μα πω ότι κατάλαβα αυτά που είπατε...

Καθηγητής: ... σου εξήγησα τι συνέβη...!

Φίλιππος: ... όταν με προσλάβατε δεν τα πηγαίναμε αρμονικά...;

Καθηγητής: ... τέλεια...

Φίλιππος: ... κι ας ήμουν ένας ανίδεος, ένας υπάλληλος βιβλιοπωλείου...

Καθηγητής: ... ναι, αλλά τι ταλέντο... τι σου είπα όταν διάβασα τα ποιήματά σου για τον αποπλισμό...;

Φίλιππος: ... όσο περνούσε ο καιρός δεν ήμουν όλο και καλύτερος...; όταν μου μιλήσατε για την Ορτανσία, δεν έκλαψα, δε γονάτισα στα πόδια σας, εδώ σ' αυτό το χαλί – και ορκίστηκα να γίνω χέρι σας, πόδι σας, ένα και το αυτό με σας, να δώσω τη ζωή μου ακόμα...;

Καθηγητής: ... αυτού ακριβώς έγκειται το λάθος σου...

Φίλιππος: ... λάθος αυτό;

Καθηγητής: ... το παράκαμες...!

Φίλιππος: ... κι ήταν κακό αυτό;

Καθηγητής: ... άρχισες να λες πιο πολλά από μένα...! να σου λέω «θα προσπαθήσουμε.»

να μου λες «θα το πετύχουμε...»

να σου λέω «θα το σκεφτούμε...»

να μου λες «θα το βρούμε...»

να σου λέω «είναι δύσκολο...»

να μου λες «τίποτα δεν είναι αδύνατον...»

να σου λέω «κουραστήκαμε, φθάνει για σήμερα»

να μου λες «εγώ δεν κουράστηκα, θα συνεχίσω...»

... ό, τι έλεγα εσύ το αντίθετο, ένας φανατισμός απ' το πρωί ως το βράδυ...!

Φίλιππος: ... (προβληματισμένος)... ώστε αυτό ήταν το λάθος μου...;

Καθηγητής: ... δυστυχώς, η ζωή είναι γεμάτη από τέτοιες κακές αντιφάσεις...

Φίλιππος: ... η πίστη μου, η αφοσίωσή μου...;

Καθηγητής: ... παρά λίγο να με εξοντώσουν...! με ανάγκαζες συνεχώς να ανταποκρίνομαι στις υπερβολές σου... δεν πήγαινε άλλο...! επιτέλους είμαι κι εγώ άνθρωπος, έχω κάποια όρια αντοχής... όταν έλεγα «τώρα πρέπει να απομονωθώ για λίγο να σκεφθώ» - το

θυμάσαι; - ήταν για να πάρω ένα υπνάκο, να συνέλθω, να μπορώ να σταθώ στα πόδια μου...! σου μιλώ εν πάση ειλικρινεία, κόντευες να με ξεκάμεις...

Φίλιππος: ... γιατί δεν μου το είπατε...;

Καθηγητής: ... είσαι των άκρων που να πάρ' η οργή...! είσαι ή του ύψους ή του βάθους...!

Φίλιππος: ... κι αυτό τι σχέση έχει...;

Καθηγητής: ... δε θα άρχιζες να με αμφισβητείς...; και σιγά σιγά να πιστεύεις ότι αυτό που δεν μπορώ εγώ έχεις υποχρέωση να το μπορείς εσύ...; ώσπου μία ημέρα να με εξώσεις και από τις ιδέες μου και να βρεθείς εσύ κύριος των ονείρων μου...; λίγα έχουνε γίνει...;

1.10.44. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ. 40-41)

Στέλλα: ... θα φέρουν... Κι ύστερα τι έκανες;

Μίλτος: ... πότε ύστερα;

Στέλλα: ... άμα τέλειωσε το γλέντι του γάμου.

Μίλτος: ... δεν τέλειωσε, εγώ έφυγα...

Στέλλα: ... γιατί...;

Μίλτος: ... για να φύγω... είδα και τον Αποσπερίτη να βγαίνει και τον ενόμιζα Αυγερινό, πήρα τη δύση για ανατολή και σκέφτηκα πως ξημερώνει... Άμα έφυγα πια κατάλαβα ότι νυχτώνει, είπα να μη διακόψω τη ζαλάδα μου, έστριψα από δω, έστριψα από κει και ήρθα...

Στέλλα: ... να γκρεμίσει τον τοίχο και να μπεις μέσα με το φορτηγό σου...

Μίλτος: ... κάποιος εκεί έξω μου 'κανε τον έξυπνο, δεν περνάνε μου λέει αυτοκίνητα από δω, απαγορεύεται, είπα να κατεβώ να τότε στείλω στα κεραμίδια αλλά δεν καταδέχτηκα, ήτανε μισή γέννα άνθρωπος...

1.10.45. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ. 45-46)

Πίπη: ... τη στιγμή εκείνη εγώ έπαιζα πιάνο! και η δεσποινίς τραγουδούσε! είχαμε στην κυριολεξία καθηλώσει την πελατεία, μας ακούγανε μαγεμένοι! Μπορείτε να φανταστείτε ότι σε μια τέτοια ατμόσφαιρα βρίσκεται χριστιανός που ανάβει δυναμίτες;

Αρχιφύλακας: ... ελάτε μάρτυρας.

1.10.46. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ. 46)

Αρχιφύλακας: [...] Σε μένα ήρθαν και το αναφέρανε, ότι βγήκε από το «Κέντρο Μαρία» ένας ψηλός και χοντρός, με ένα δυναμίτη στο χέρι...

1.10.47. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ. 47)

Μίλτος: ... εντάξει φτάνει το αστείο, εγώ τον έπαιξα τον δυναμίτη.

Αρχιφύλακας: ...και γιατί τόση κοροϊδία; Τι είμαι, κανένα παιδάκι είμαι; (στον πιανίστα) Εσύ δε ντρέπεσαι στην ηλικία σου.

[...]

Μήτσος: ... (δυνατά)... στο άδειο οικόπεδο τον έριξε, είμαι αυτόπτης μάρτυς...

1.10.48. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε΄, σ. 68-69)

Μάνα: ... ήρθε μια μέρα και μου λέει, «θέλω την ευχή σου, αποφάσισα να παντρευτώ!» Καιρός σου είναι αλλά ποια είν'αυτή; «Μια απένταρη αλλά όμορφη και περήφανη, ζορίστηκα πολύ να την καταφέρω...» Έτσι είναι; ζορίστηκε;

Στέλλα: ... κακό είναι;

Μάνα: ... (χτυπά επιδοκιμαστικά το χέρι της Στέλλας) εγώ το πήρα για καλό, άρα δεν είναι καμιά που πάει να τον τυλίξει, «Κάμε ό, τι αισθάνεσαι», και τον ασπάστηκα. Καταλαβαίνεις; Έχω κι εγώ ευθύνη...!

1.10.49. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε΄, σ. 81)

Αντώνης: ... άκουσα κάτι... δεν ξέρω αν... επιτρέπεται να ρωτήσω...

Στέλλα: ... κάτι για μένα...;

Αντώνης: ... όχι ότι κρυφάκουσα, τυχαία το πήρε τ' αυτί μου, χωρίς να θέλω, τις μέρες που άσπριζα τις...

Στέλλα: ... ναι έτσι είναι, όπως το άκουσες... φοβερό, ε...;

Αντώνης: ... δεν ξέρω... ίσως... εξαρτάται όμως...

Στέλλα: ... περίμενε στην εκκλησία και δεν πήγα, το 'χεις ξανακούσει...;

1.10.50. Ο δρόμος περνά από μέσα (Τόμος Ε΄, σ. 111-112)

Αντωνάκος: ... κατά πρώτον, ποια είναι η ψυχολογία του πελάτη... μπαίνει ας πούμε ν' αγοράσει μια παλιά πολυθρόνα... του δείχνεις μία και του λες την τιμή... αυτός αυτομάτως κοιτάζει άλλη και ρωτάει πόσο κάνει αυτή...; ε, τότε κι εγώ κορόιδο είμαι...; του λέω, δε σας έδειξα αυτή γιατί είναι πιο ακριβή... «γιατί πιο ακριβή...»; ...«κυρία μου, εδώ καθόταν η δούκισσα της Πλακεντίας όταν γνώρισε τον ήλαρχο Καλλέργη»... εγώ δεν ξέρω να τα λέω αυτά, έχω όμως έναν υπάλληλο που είναι μάνα πολύ μορφωμένος...!

Ποριώτης: ... και λέει αλήθεια...;

Αντωνάκος: ... δεν έχει σημασία, αυτό σας εξηγώ...! μια μέρα κάποια κυρία, απ' αυτές, ξετρελάθηκε μ' ένα ρολόι, αλλά ωραίο κομμάτι, μία πορσελάνη νταντέλα γύρω γύρω και στη μέση οι ώρες, το ήθελε λέει για το τζάκι της... βλέπει όμως ότι ένα λουλουδάκι ήτανε σπασμένο και δεν...! οπότε η Λίτσα – η Λίτσα είναι η γυναίκα μου – που έχει αρχίσει να μπαίνει στο κόλπο της λέει... «μα, κυρία μου, αυτή είναι η αξία του, ξέρετε πως έσπασε...; όταν δολοφονήσανε τον βασιλέα Γεώργιο, ο διάδοχος έπεσε λιπόθυμος πάνω στην κονσόλα κι ό, τι ήτανε πάνω πέσανε και σπάσανε, μόνο το ρολόι σώθηκε...» δηλαδή ο πελάτης θέλει τη λεπτομέρειά του...

Ποριώτης: ... όχι, όχι, την ιστορία θέλει, το καταλαβαίνω αυτό...

1.10.51. Ο δρόμος περνά από μέσα (Τόμος Ε΄, σ. 165-167)

Αντωνάκος: ... λέγε που πήγατε...! πρόσεχε όμως, ό, τι μου πεις θα πάω αύριο να το εξετάσω κι αν μου 'χεις πει ψέματα εμένα ξέχασέ με...! έλα, αγαπούλα μου, έλα όπως κάνουμε μεις οι δυο, πες μου τα όλα...! εσύ ποτέ δε μου λες ψέματα, ποτέ δε μου 'χεις πει, μη μου πεις ούτε τώρα, μη μου χαλάσεις...! πε μου τι συμβαίνει, θέλω να τ' ακούσω, θέλω να καταλάβω...! στο κάτω κάτω μπορεί να φταίω κι εγώ... κοίταξέ με στα μάτια και ορκίσου στη ψυχή της μάνας σου ότι θα μου τα πεις όλα...

Λίτσα:

Αντωνάκος: ... αυτός θα φύγει, εμείς θα μείνουμε...

Λίτσα:

Αντωνάκος: ... αλλιώς ξέχασέ με, ξέχασέ τα όλα... έλα, αγαπούλα μου...

Λίτσα: ... ορκίζομαι...

Αντωνάκος: ... όλο...!

Λίτσα: ... στην ψυχή της μάνας μου...

Αντωνάκος: ... ότι θα τα πεις όλα, έτσι...;

Λίτσα: ... ναι...

Αντωνάκος: ...λέγε λοιπόν που πήγατε...

Λίτσα: ...σ' ένα σπίτι...

Αντωνάκος: ... τι σπίτι...

Λίτσα: ... φίλου του...

Αντωνάκος: ... ήταν κι άλλοι εκεί...

Λίτσα:

Αντωνάκος: ... (πιάνει το κεφάλι του) ... Θεέ μου! πήγες σαν τσούλα που ψονίστηκες στο δρόμο...

Λίτσα: ... όχι...

Αντωνάκος: ... τι όχι...; σ' το είπα μη φοβάσαι, δε θα σε δείρω...! μίλα όμως, πρέπει να ξέρω, αλλιώς τι κάνουμε...; έλα να χαρείς πε μου πώς αρχίσατε, εκείνος σ' έγδυσε, εσύ τον έγδυσες...;

Λίτσα: ... τι μου κάνεις...!

Αντωνάκος: ...εγώ ή εσύ...;

Λίτσα: ... εσύ λυπήσου με...!

Αντωνάκος: ... εσύ λυπήσου με...!

Λίτσα: ... μόνη μου γδύθηκα...

Αντωνάκος: ... είχατε φώς...;

Λίτσα: ... λίγο...

Αντωνάκος: ... κι εκείνος έβλεπε...;

Λίτσα: ... ναι...

Αντωνάκος: ... κι ύστερα...;

Λίτσα:

Αντωνάκος: ... ύστερα...;

Λίτσα:

Αντωνάκος: ... (έντονα) ... ορκίστηκες...!

Λίτσα: ... με σήκωσε και με πήγε στο κρεβάτι...

Αντωνάκος: ... εκείνος πότε γδύθηκε...;

Λίτσα: ... τότε...

Αντωνάκος: ... τον βοήθησες...;

Λίτσα: ... ναι...

Αντωνάκος: ... κι ύστερα έπεσε κι αυτός κι αρχίσατε...;

Λίτσα:

Αντωνάκος: ... κι εσύ φορούσες ακόμα το σλιπάκι σου, ε; για να σου το βγάλει εκείνος...;

Λίτσα: ... (ξεσπά) ... σκότωσέ με, παράτα με, άσε με να φύγω...

Αντωνάκος: ... (έντονα)... αυτό θές...;

Λίτσα: ... μη με ταπεινώνεις έτσι, μη μη...

Αντωνάκος: ... μόνη σου ταπεινώθηκες... και με ταπεινώσες και μένα, με ξεφτέλισες...!

Λίτσα: ... τότε γιατί με ρωτάς...;

Αντωνάκος: ... για να τα πεις...! λέγε...!

1.10.52. Ο δρόμος περνά από μέσα (Τόμος Ε', σ. 169)

Λίτσα: ...πάμε σπίτι μας...

Αντωνάκος: ... ποιο σπίτι μας...; και δε μου λες – θυμήσου πρώτα τι όρκο έκαμες...! απόψε ήταν η πρώτη φορά...;

Λίτσα: ... όχι...

Αντωνάκος: ... τι...;

Λίτσα: ... η πρώτη ήταν στην Ερέτρια...

Αντωνάκος:

Λίτσα: ... εσύ δε μ' έστειλες...;

Αντωνάκος:

Λίτσα: ... δεν ήθελες να δει οπωσδήποτε το σπίτι, την παραλία, τη βάρκα...; δε σε παρακαλούσα να μην τον πάω εγώ...;

Αντωνάκος: ... είχα την Τράπεζα, δεν μπορούσα να λείψω...

Λίτσα: ... εγώ δεν ήθελα να πάω...! ούτε να τον πάω βόλτα στην ακρογιαλιά, ούτε ν' ανάψω ύστερα το τζάκι...!

Αντωνάκος: ... γιατί δε μου το 'λεγες...;

Λίτσα: ... είπα ότι δεν νιώθω καλά, τι άλλο να σου 'λεγα, ότι δεν έχω εμπιστοσύνη στον εαυτό μου...;

(Η Γλυκερία εμφανίζεται και πάλι στο βάθος, κοντοστέκει και ξαναφεύγει.)

Αντωνάκος: ... νόμιζα ότι θα 'ρθει κι ο γέρος μαζί...!

Λίτσα: ... δεν ήτανε βέβαιος, το είπε...!

Αντωνάκος: ... τι πας τώρα ν' αποδείξεις ότι φταίω εγώ...; [...]

1.10.53. *Ο επικήδειος* (Τόμος Ε΄, σ. 180-183)

... μα βρε ματάκια, αυτό δε προσπαθώ να σου πω τόση ώρα...; ε...;
... τουλάχιστον σαράντα χιλιάδες...!
... λογάριασε τίγκα κόσμο απ' την είσοδο μέχρι πέρα...
... τι πυκνότης...; τουλάχιστον δύο ανά τετραγωνικό μέτρο...
... το αδιαχώρητο, ακριβώς...! όταν έβγαζαν το φέρετρο απ' την εκκλησία το χειροκρότημα που έπεσε ακουγόταν ως την πλατεία Συνταγματος...
... μου το είπε ο ανιψιός μου, στο σύνταγμα είναι το περίπτερό του...
... και πόσα στεφάνια...; τουλάχιστον εκατόν τριάντα...
... τα μέτρησα! ... μόνο από το νεκροθάλαμο ως την εκκλησία ήταν πενήντα έξι!... δε θα ήταν άλλα τόσα απ' την άλλη μεριά...; Θεόρατα δε όλα και με ωραιότατα άνθη...
... γράφε! ... του Προέδρου της Δημοκρατίας, του Προέδρου της Βουλής, Πρωθυπουργού, των Υπουργών Πολιτισμού, Παιδείας, Προεδρίας, Βιομηχανίας, και και και των πάντων! άδειασαν τα ανθοπωλεία της Αθήνας...
... αφού το είδα με τα μάτια μου «Υπουργός Βιομηχανίας»...
... που θες να ξέρω...; μπορεί να είναι κανένα ψώνιο που να στέλνει σε όλους...
... μα χεσ' τον τώρα τον «Βιομηχανίας», εκεί κόλλησες...; η ουσία, χρυσέ μου, είναι ότι τέτοια κηδεία σε συγγραφέα δεν έχει ξαναγίνει...! και δεν είναι τυχαία αυτά...
[...]
... είσαι καλά, αυτό θα ξεχνούσα; λοιπόν, χρυσέ μου ρώτα καλύτερα ποιος δεν εμίλησε...! επί μιάμιση ώρα ακούγαμε επικήδειους...! άσε πια το τι είπανε...!
... συγκρατήσου όμως γιατί αυτό το σημείο σε αφορά προσωπικά, θα στεναχωρηθείς πολύ...
... σε κατηγορήσανε, Τάσο, σε φάγανε...
... πώς...; «ο κορυφαίος» και «ο κορυφαίος» και δωσ' του όλοι τους «ο κορυφαίος», σκυτάλη...! τέτοια πλύση εγκεφάλου που θα το πίστευε και ο ίδιος ο Σπύρος, μέσα στη κάσα του.
... δεν υπερβάλλω καθόλου...! μια ζωή πάτος και ξαφνικά νεκρός «ο κορυφαίος»...! αυτό, χρυσέ μου, και νεκρούς ανασταίνει, τι μου λες τώρα...!

1.10.54. *Στη χώρα Τυγεν* (Τόμος ΣΤ΄, σ. 114-118)⁴²²

Έλενα: ... μα έχεις έρθει και στο σπίτι τέσσερις φορές, δεν πρόσεξες το παραμικρό...;

Μάντερς: ... δεν ερχόμουν για να κατασκοπεύσω αν είστε ευτυχισμένοι ή όχι...! ερχόμουν για άλλες υποθέσεις, όπως του –

Έλενα: ... πόσες φορές βρήκες τον Άλβινγκ στο σπίτι...;

⁴²² Η αφήγηση εντοπίζεται μέσα σε ευρύτερη Δραματοποιημένη Αφήγηση, η οποία σημειώνεται εδώ με μικρότερα γράμματα.

Μάντερς: ... δεν το βρήκα περίεργο, αφού οι δουλειές του είναι κυρίως στη Χριστιάνια...

Έλενα: ... οι ερωμένες του και τα γλέντια του είναι στη Χριστιάνια...! κι εγώ δεν είμαι τίποτα διαφορετικό από άλλη μια ερωμένη στο σπίτι...

Μάντερς: ... δε μου είπες λέξη...

Έλενα: ... ντρεπόμουνα... κι ήταν τόση η χαρά μου όποτε σ' έβλεπα, δε μου πήγαινε να τη χαλάσω με τις κλάψες μου... αλλά δεν μπορώ άλλο...!

Μάντερς: ... ώστε εξακολουθεί...

Έλενα: ... δε δίνω πεντάρα που με απατά με τις καπαρετζούδες... δεν το αντέχω όμως να νιώθω γελοία, και να σκέφτομαι τι φάρσα ήταν ο μεγαλοπρεπής μου γάμος με τις συμβουλές, τις γιορτές και τις ευχές όλων σας...

Μάντερς: ... Έλενα, καλή μου, σ' ακούω με αγάπη και κατανόηση, αλλά δεν είναι σωστό να νομίζεις ότι φταίνε οι άλλοι...! και δεύτερον, είσαι βέβαιη ότι δεν τα παραλές...;

Έλενα: ... Ούλαφ, δεν άκουσες τίποτα ακόμα...!

Μάντερς: ... κάθε πότε, ποιες μέρες βρίσκεται σπίτι...;

Έλενα: ... όποτε θέλει...! αλλά κι όταν είναι στο σπίτι, σε ποια κατάσταση νομίζεις πως είναι...; αρχίζει να πίνει απ' το πρωί, ως το μεσημέρι έχει χάσει την αίσθηση του κόσμου... το βράδυ μαζεύει για παρέα όλους τους αλκοολικούς φίλους του, πίνουν σαν ζώα, χαρτοπαίζουν, ρίχνονται στις καμαριέρες... δε σέβονται ούτε εμένα, με κοιτάνε πρόστυχα, μια φορά αναγκάστηκα να χαστουκίσω κάποιον που άρπαξε το χέρι μου και το 'γλειφε...! κλειδώνομαι στο δωμάτιό μου, βουλώνω τ' αυτιά μου και κλαίω, κλαίω... όταν φεύγουν τα ξημερώματα, το σπίτι βρωμάει σαν χάνι...! όταν, πολύ σπάνια βέβαια, βρίσκω την ευκαιρία να του μιλήσω, κατεβάζει το κεφάλι σαν άταχτο παιδί και μου υπόσχεται πως θα διορθωθεί... την άλλη μέρα όμως ξανακάνει τα ίδια... το χειρότερο όμως είναι ότι αρχίζω σιγά σιγά να συνηθίζω να ζω σ' αυτό το βούρκο, να χάνω τον εαυτό μου...! κι όταν το συνειδητοποιώ όπως απόψε, με πιάνει πανικός...! βλέπω ότι όσο μένω εκεί κολλάω, πως αν δεν φύγω τώρα, δε θα φύγω ποτέ...!
(Κάποια σιωπή... η Έλενα τον κοιτάζει περιμένοντας με αγωνία το τι θα την πει.)

[...]

Έλενα: ... πουθενά, Ούλαφ... εγώ ξέρω πια ότι τα ωραία λόγια δεν έχουνε σώμα κι αν θέλεις έχε το υπόψη σου για να μην πάρεις κι άλλες θαυμάστριές σου στο λαιμό σου...! ούτε μία φορά δεν το προκάλεσα, αλλά όταν άρχιζε να τρίβεται πάνω μου, να με χαϊδεύει, να με φιλά, ήταν φορές που κατάφερνα να αποτραβιέμαι... ήταν όμως κι άλλες τόσες που υποκρινόμουν πως αντιστέκομαι... εκείνος νόμιζε πως με βιάζει, ενώ εγώ η ψεύτρα απολάμβανα το βιασμό του...

Μάντερς: ... πάψε...

Έλενα: ... οι οδηγίες σου εξελιχθήκανε σε μέθοδο για διαστροφή...

Μάντερς: ... το βλέπω με σπαραγμό ψυχής! μόνο μια διεστραμμένη θα μπορούσε, με τέτοιο κυνισμό, να ξεστομίζει αυτά που λες τώρα εσύ...!

1.10.55. Ποιος ήταν ο κύριος...; (Τόμος ΣΤ', σ. 160-161)

Άγνωστος: [...] διότι περπατάς ανύποπτος όπως κάθε βραδάκι στο πεζοδρόμιο της οδού Κερκύρας και ορίστε ξαφνικά ένα αγγελτήριο θανάτου στην πόρτα της πολυκατοικίας σας: «Θωμάς Νεοκλέους, ετών 59...» και επιπλέον, όχι οποιοσδήποτε Θωμάς Νεοκλέους, αλλά ο συγκεκριμένος αυτός και όχι άλλος, εκατό τοις εκατό ο δικός μας Θωμάς! (σταματά για να συνέλθει)... μου ήρθε σκοτοδίνη, στηρίχτηκα στον τοίχο για να μην πέσω... ευτυχώς με είδε ο θυρωρός σας, έτρεξε ο άνθρωπος, με πήρε μέσα μ' έβαλε να καθίσω, μου 'φερε ένα ποτήρι νερό... έσκασα όταν μου είπε ότι έγινε κιάλας η κηδεία...

1.10.56. Ποιος ήταν ο κύριος...; (Τόμος ΣΤ', σ. 162)

Άγνωστος: [...] ώστε ανακοπή...; και πού, στη δουλειά του, στο δρόμο...;

Κόρη: ...εδώ, στο σπίτι...

Χήρα: ...στα χέρια μου...

Άγνωστος: ...ναι, αλλά τι ακριβώς συνέβη, και πότε...;

Θείος: ...προχθές το απόγευμα...καθόταν ωραία ωραία, έπινε τον καφέ του, διάβαζε το βιβλίο του και ξαφνικά...

Άγνωστος: ...τι ώρα ήταν...;

Χήρα: ...έξι, έξι και τέταρτο

Άγνωστος: ...Θεέ και Κύριε, έξω απ την πόρτα σας ήμουν κι έλεγα «ν' ανέβω να τον πάρω να πάμε μια βόλα...; ν' ανέβω να μην ανέβω...; ν' ανέβω να μην ανέβω;» ακούτε σύμπτωση...! και ήταν τουλάχιστο και κανένας άλλος εδώ...;

Χήρα: ...κανένας, ολομόναχη ήμουν...

Κόρη: ...και να σκεφτείτε ότι όλη τη μέρα ήμουν εδώ, μόλις είχα φύγει...

1.10.57. Ο Κανείς και οι Κύκλωπες (Τόμος Στ', σ. 180-184)

Κανείς: [...] δεν μπορεί να ήλθαν και να απήλθαν για μια ιδέα... δε μοιάζανε με ιδεολόγους και ιδεαλιστές... βέβαια, με σπάσανε στο ξύλο, πονάω σε όλο μου το σώμα... ίσως πρέπει να κάνω ακτινογραφίες.

(Γονατίζει στο χαλί.)

... ούτε μπορεί να ήρθανε μόνο για να με δείρουνε... (αρχίζει να μαζεύει τα πεταμένα χειρόγραφα)... τι μίσος ήταν αυτό...! και να μην σεβαστούν ούτε την ηλικία μου, ούτε το όνομά μου...! και ήταν ηλικιωμένοι κι αυτοί, όχι τίποτα νεαρά τσογλάνια...! και εντούτοις, να γροθιές, να κλωτσιές...! να ορίστε, αρχίζω να θυμάμαι λεπτομέρειες, και πρέπει να τις θυμηθώ, θα χρειαστούνε... με βάλανε στη μέση και... όχι, αυτό έγινε ύστερα... εν αρχή ο τύπος με το μουστάκι μ' έσπρωξε βάνουσα... κάνω να τον σπρώξω κι εγώ, και τότε τρώω τις πρώτες γροθιές στο στομάχι... σκύβω να προφυλαχτώ και αρπάζω δύο γροθιές στο σαγόνι... φωνάζω

«παλιοαλήτες, θα σας κλείσω μέσα για καλά»... μαζεύονται όλοι και με βρίζουν, με φτύνουν, κακαρίζουν «ανάξιος, ανάξιος»... βαράω ένα γερό χαστούκι στον απέναντί μου... με πιάνει απ' το λαιμό, τον πιάνω κι εγώ... κάποιος μου τραβά τα μαλλιά... αφήνω τον άλλον και στρέφω προς αυτόν... τότε ακαριαία, τρώω την κλωτσιά στον πισινό και πέφτω στο χαλί... φωνάζω, διαμαρτύρομαι, βρίζω, απειλώ... ένας εναντίον πλήθους... τι φοβερή ιστορία, Χριστέ μου...! ευτυχώς που ήταν μακριά το τραπέζι και ο χαρτοκόπτης... θα μπορούσα να είχα κάνει φόνο...! [...] διάσημο πρόσωπο είμαι, θα το πληροφορηθούν οι εφημερίδες, και αύριο θα φιγουράρω στις πρώτες σελίδες: «γνωστός συγγραφέας εδάρη ανηλέως από αγνώστους»... απόδειξη ότι οι δημοσιογράφοι δεν είναι πάντα ωφέλιμοι... [...] στο δικηγόρο μου... θα συμβουλευτώ το δικηγόρο του... θα του τα αναφέρω λεπτομερώς και θα ενεργήσουμε ανάλογα... καλύτερα μάλιστα να κρατήσω σημειώσεις τώρα που είναι φρέσκα...

(Πλησιάζει στο τραπέζι, παίρνει ένα μπλοκ σημειώσεων, μολύβι, και κάθεται στο κάθισμα που είναι δίπλα στο τραπέζι.)

... είναι περίπου εννέα η ώρα... νωρίς δηλαδή... κάθομαι στο τραπέζι μου και γράφω με πυρετό στην κυριολεξία, έχω οίστρο... σκέψου ότι η σκηνή που δούλευα με βασάνιζε απ' την προπερασμένη Τρίτη...! την ξαναπιάνω σήμερα το πρωί και μου βγαίνει με τέτοια ροή, που αν δεν με διακόπτανε αυτοί οι αλήτες, θα την τελείωνα απόψε...! κι είναι μια τρομερά δύσκολη σκηνή... για να για να σου δώσω με δυο λόγια να καταλάβεις...: τα τέσσερα βασικά πρόσωπα του έργου συναντιώνται τυχαία σ' ένα φιλικό σπίτι...! τυχαία επίσης αρχίζουν μία συζήτηση η οποία σιγά σιγά τους ξεφυλλίζει εντελώς – πώς βγαίνουν τα φύλλα του κρεμμυδιού; - και αποκαλύπτεται ότι και οι τέσσερις είναι υπεύθυνοι για ένα εργατικό ατύχημα που κόστισε έξι ζωές...! να αποδεχτούν ενόπιος ενωπίω το έγκλημά τους ή να κρυφτούν σε αμοιβαία αποσιώπηση...; να το αποκαλύψουν και να καταστραφούν, ή να ζήσουν με τις ερινύες πίσω απ' την πλάτη τους...; γράφω πάλι για το αιώνιο θύμα, το λαό, αλλά κινούμαι σε άλλη σφαίρα, στη συνείδηση του ενόχου...! δεν έχει κάτι το τραγικό...; και έρχονται αυτά τα αχάριστα μουλάρια, που θα μπορούσαν κάλλιστα να είναι οι πιο στενοί συγγενείς των εργατών που σκοτώθηκαν και με διακόπτουν, με φτύνουν, με δέρνουν...!

(Σωπαίνει για λίγο, αναστενάζει...)

... η γυναίκα μου... (ανήσυχια) να δεις που θα της τα λέω και θα διστάζει ως κι αυτή να τα πιστέψει...! η γυναίκα μου έφυγε κατά τις οχτώ με τον Άρη και την Ερίνα να πάνε σε μια πρεμιέρα... έχω συνδέσει το τηλέφωνο με τον αυτόματο και δεν το σηκώνω ο κόσμος να χαλαίει... ουσιαστικά βρίσκομαι κι εγώ στο σπίτι που συναντήθηκαν αυτοί οι τέσσερις που σας έλεγα... είμαι ένας αόρατος αυτόπτης μάρτυς... κάποια στιγμή αντιλαμβάνομαι ότι κατουριέμαι ασυγκράτητα και πάω στο μπάνιο... ας κάνουμε μια αναπαράσταση (σηκώνεται), βοηθάει τη μνήμη... άλλωστε κατά σύμπτωση χρειάζεται να ξαναπάω...

(Φεύγει απ' τη σκηνή και αμέσως, σαν να τον περίμεναν να βγει για να μπουν, εμφανίζονται οι επτά επισκέπτες, που σκορπίζουν στο χώρο του ευρύχωρου γραφείου και το περιεργάζονται. Ο συγγραφέας κύριος Κανείς που επιστρέφει βιαστικός κι ανύποπτος, βλέποντας τους παγώνει...)

... τους βλέπω και μένω σύζυλος... κάνω τουλάχιστον δύο λεπτά να συνέλθω... γιατί, το να δω ένα διαρρήκτη ξαφνικά μέσα στο σπίτι μου – κι ας μην έχει ξανασυμβεί – πάει κι έρχεται... αλλά επτά μαζί, και αυτής της μορφής...! οι κυράδες εξετάζουν τα έπιπλά μας, ψαχουλέβουνε τα κεντήματα, τους τσερβέδες... κάτι δείχνει η μια στην άλλη, κάτι μουρμουράνε... οι κύριοι – από πού κύριοι αυτά τα όρθια ζώα, αλλά τέλος πάντων – ο ένας κολλάει στις αντίκες μας και στα ασημικά μας... ο άλλος στα βιβλία, στη δισκοθήκη, στους πίνακες, γυρίζει την άκρη του χαλιού ανάποδα για να μετρήσει τους κόμπους... ο πιο θρασύς και πιο αντιπαθητικός έχει πλησιάσει στο τραπέζι μου, κρατά τα χειρόγραφα μου και τα διαβάξει...! ... έπρεπε εκείνη τη στιγμή να τρέξω να πάρω τη μηχανή να τους φωτογραφίσω και να 'χω τώρα αποδεικτικά στοιχεία ατράνταχτα...! ενώ τώρα, διόλου απίθανο, να λέω τι τρομερό μου συνέβη και να μη με πιστεύει κανείς...! αλλά που να σκεφτώ για φωτογραφίες, έχω χάσει τον έλεγχο των λειτουργιών μου και τα όρια των αισθήσεών μου... δηλαδή ενώ νομίζω ότι φωνάζω «ποιοι είστε, παρακαλώ, πώς μπήκατε μέσα...!; εσείς εκεί στο γραφείο, αφήστε αμέσως τα χαρτιά στη θέση τους...!» στην πραγματικότητα δεν βγάζω άχνα... ευτυχώς αντιλαμβάνομαι αμέσως τι φταίει... ότι είναι τόσο έντονη η έκπληξή μου, που εμποδίζει να πιστέψω απόλυτα αυτά που συμβαίνουν... τα ξαναφωνάζω για δεύτερη φορά, αλλά με απόλυτη πίστη, και πετυχαίνω...! τρέχω στο τραπέζι μου, αρπάζω τα χαρτιά μου απ' τα χέρια του και του λέω...: «αυτό, κύριέ μου, δεν επιτρέπεται», οπότε – ειδικά από το σημείο αυτό – αρχίζει μια ιστορία, που θα παίρνω όρκο και στο ευαγγέλιο και στη ψυχή των γονιών και όμως θα την αμφισβητούν...! και δε θα 'χουν άδικο, γιατί ενώ δε γίνανε μυστηριώδη πράγματα, όλη μαζί είναι εντελώς μυστηριώδης... προσέξτε...: ενώ του παίρνω με επιθετική κίνηση τα χαρτιά απ' τα χέρια, αυτουνού το πρόσωπο φωτίζεται από ευδαιμονία σα να βλέπει το θεό του...! πιάνει το δεξί μου χέρι, το σηκώνει με προσοχή σα να 'ναι ιερό και πολύτιμο και λέει με φωνή που πάλλει από συγκίνηση... «αυτό είναι το χέρι που γράφει...!;» και σκύβει και το φιλά...! οι άλλοι, που έχουν πλησιάσει, ξεσπάνε σε χειροκροτήματα και φωνές «άξιος, άξιος».

Φωνές: ... άξιος, άξιος...

1.10.58. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 78-79)

Καντηλανάτης: [...] πολλά λέμε όμως και δεν κάνει, γιατί μονάχα εγώ ξέρω, είναι μυστικά...

Καντηλανάφτισσα: ... λέγε μου τα σιγά, δεν κάνει να τα βαστάς μέσα σου και να τα ξέρεις μονάχα εσύ, θα πάθεις τίποτα...

Καντηλανάφτης: ... αφού μονάχα εγώ τους είδα...

Καντηλανάφτισσα: ... ένας λόγος παραπάνω...

Καντηλανάφτης: ... είχα πάει εκεί στο ύψωμα, που πάω τ' απογέματα, ξέρεις...

Καντηλανάφτισσα: ... ξέρω...

Καντηλανάφτης: ... αυτοί κατηγορίζανε από το βουνό όλοι μαζί, αλλά σιγά σιγά γιατί εκείνος όλο μιλούσε και στέκανε ν' ακούσουνε...

Καντηλανάφτισσα: ... θα τον ρωτούσανε κιόλας...

Καντηλανάφτης: ... τον ρωτούσανε, βέβαια... και έτσι, σαν να κάνανε περίπατο μπήκανε...

Καντηλανάφτισσα: ... μα πώς περίπατο...; δεν ξέρει ότι θα τον πιάσουνε...;

Καντηλανάφτης: ... δεν το ξέρει ακόμα... μπήκανε λοιπόν στα χωράφια και ψάχνανε να βρουνε αγροΐλια να φάνε γιατί ήτανε νηστικοί από το πρωί...

Καντηλανάφτισσα: ... και δε θα βρήκανε ούτε ένα...!

Καντηλανάφτης: ... θα σου πω...

Καντηλανάφτισσα: ... τα 'χω δει τα μούλικα, τρέχουνε μόλις βγουν απ' το σχολείο και δεν αφήνουμε τίποτα...

Καντηλανάφτης: ... μη στενοχωριέσαι, βρήκανε... εκείνος μάλιστα ένα έπιανε σαράντα γινότανε και τα μοίραζε στους άλλους... αλλά και πόσα κάνει να φας...; ακόμα και Ιησούς Χριστός να 'σαι, θα σε πιάσει η κοιλιά σου...

Καντηλανάφτισσα: ... αχ να μην το ξέρω να μαγειρέψω ένα φαί να τους πάω...!

Καντηλανάφτης: ... δεν τους βολεύει το μαγειρευτό, γιατί είναι οδοιπόροι, μόνο ψωμί και τυρί τρώνε...!

Καντηλανάφτισσα: ... ε, τότε ψωμί και τυρί...!

Καντηλανάφτισσα: ...μη σε νοιάζει, βολευτήκανε απ' όλα, γιατί δεν ήτανε μόνο νηστικοί, είχανε κορακιάσει και στη δίψα και ψάχνανε για κάνα πηγάδι... οπότε για καλή τους τύχη βλέπουνε το μικρό το γιο του χτίστη του Θεόφιλου... τους δείχνει λοιπόν το πηγάδι που το λένε τρανό πηγάδι και ο Χριστός ξαναρωτάει, «έχει κανένα φούρνο εδώ κοντά και κάνα μπακάλικο»...; «έχει», λέει το παιδί, «ε, τότε», ξαναλέει του παιδιού, «πάρε λεφτά και πήγαινε να μας πάρεις δυο κουτούρες ψωμί, μισή οκά κεφαλοτύρι και τα ρέστα δικά σου»...

Καντηλανάφτισσα: ... μα δε μου λες τους γνώρισε...;

Καντηλανάφτης: ... όχι βέβαια, που να πάει ο νους του, ύστερα το κατάλαβε όταν του το εξήγησα...

Καντηλανάφτισσα: ... και νερό πότε ήπιανε...;

Καντηλανάφτης: ... άλλο μυστήριο αυτό...! πάνε στο πηγάδι, αλλά με τι σίγλα να βγάλουνε νερό...; να σου όμως κι έρχεται εκείνη η όμορφη προσφυγοπούλα, η νεροκουβαλήτρα...

Καντηλανάφτισσα: ... η Αντιγόνη...!

Καντηλανάφτης: ... ναι μπράβο, η Αντιγόνη, με τη στάμνα της και τη σίγλα της... και πριν προλάβουνε να της μιλήσουνε, τους λέει, «ένα λεφτό, θα σας βγάλω εγώ όσο νερό θέλετε... και να πιείτε και να πλυθείτε...» και ύστερα εκείνος έτσι όπως είδε μια λύπη στα

μάτια της, κάτι κατάλαβε και την ρωτάει, «από που είσαι, κοπέλα μου;»... «από το Αϊβαλί φύγαμε», του λέει... βλέπει τα καημένα τα πόδια της ξυπόλυτα και πρησμένα απ' το πήγαιν' έλα όλη τη μέρα στα καλντερίμια και λέει του αδελφού, «δώσε στην Αντιγόνη τα πέδιλα που αγόρασες για τη μάνα μας κι εγώ θα σου δώσω λεφτά να της πάρεις άλλα»... ξαφνιάστηκε ο άνθρωπος γιατί πρώτη φορά άκουγε πως είχανε αγοράσει δώρο της μάνας τους...! αλλά αφού το 'πε ο δάσκαλος...! χώνει λοιπόν το χέρι στο σακούλι του και βγάζει ένα ζευγάρι ολοκαίνουρια πέδιλα στο νούμερό της...!

Καντηλανάφτισσα:... (σταυροκοπιέται)... μέγας εϊ, Κύριε...

Καντηλανάφτης:... όμως πολλά λέμε πάλι και αν μας πάρει κανένα αυτί, γίναμε προδότες...

1.10.59. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 97-108)

1.10.60. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 102)⁴²³

Αγόρι: ... να μην ξαναπάμε ποτέ πια σ' αυτή τη γυναίκα...

Έφηβος: ... όχι... όμως σταμάτα πια, αφού βλέπεις, θέλω να το ξεχάσω...

[...]

Έφηβος: ... και με το χέρι της μου ξεκούμπωνε το πουκάμισο, το τραβούσε, μου ξήλωνε τα κουμπιά... ...μου 'βγαλε τη ζώνη, έχωσε μέσα το χέρι της... ...κάθισε απάνω μου.

Αγόρι: ... γιατί...;

[...]

Αγόρι: ...αλήθεια λες, καθόλου δε σου άρεσε...;

Έφηβος: ... δεν ξέρω...

Αγόρι: ... ούτ' εγώ...

Έφηβος: ... όμως είπαμε μην το σκέφτεσαι πια, θέλω να το ξεχάσω... τι απογοήτευση, μακάρι να ήταν κι αυτή

⁴²³ Η Αφήγηση Εμπειρίας 1.10.60. είναι η αφήγηση που εκφέρεται ως Εσωτερικός Διάλογος στη δεξιά στήλη, ενώ η 1.10.61. είναι η Μεταφορά Εμπειρίας του Ηθοποιού στην αριστερή στήλη.

Ηθοποιός: ... θα το παίζαμε κι εδώ αυτό το έργο, το είχαμε στο πρόγραμμα αλλά είχαμε ένα ατύχημα στην Καλαμπάκα... δηλαδή προ ημερών... η πρωταγωνίστριά μας έπαθε μια τροφική δηλητηρίαση σοβαρής μορφής και ναι μεν την ανέλαβε ο νεαρός γιατρός του τάγματος ορεινού πυροβολικού που εδρεύει εκεί, αλλά αν την ξαναείδες εσύ, άλλο τόσο κι εμείς...!

μια πεθαμένη από φυματίωση...

[...]

Έφηβος: ... έτυχε... με φιλούσε στο λαιμό, στα αυτιά, ανατρίχιαζα ολόκληρος...

[...]

Έφηβος: ... άμα την είδα έτσι χλομή νόμιζα πως είναι κι αυτή φυματική... ήταν τόσο ωραία... μια οπτασία...

[...]

Αγόρι: ... μόνο στο πάρκο ήταν ωραία...

Έφηβος: ... και για να της κάνω εντύπωση άφησα στον πάγκο το βιβλίο που έκανα πως διαβάζω και σκαρφάλωσα στην κερασιά όσο πιο ψηλά μπορούσα, έτσι που να κινδυνεύω... αυτή καθόταν κάτω απ' τις καστανιές μ' ένα βιβλίο στο χέρι... ο ήλιος ερχόταν ανάμεσα απ' τα φύλλα... έκοβα κλαδιά με κεράσια και τα 'ριχνα στα κορίτσια που παραθερίζουνε...

[...]

Έφηβος: ... και ζαλίστηκα από ευτυχία... μου είπε πως μένουν στο Βόλο πως είναι έξι χρόνια παντρεμένη...

[...]

Έφηβος: ... με περίμενε πίσω απ' την πόρτα... ήταν τελείως σκοτεινά, μιλούσε ψιθυριστά, με πήρε απ' το χέρι και πήγαμε σε μια κάμαρα... είχε στρώσει χάμω κιλίμια και μαξιλάρες και στη μέση ένα μεγάλο δίσκο με καντηλέρι... μεζέδες, μια καράφα κρασί κατακόκκινο... μ' έβαζε να της διαβάζω ποιήματα στο φως του κεριού...

[...]

Έφηβος: ... έσβησε το κερί ξάπλωσε και είπε, «φτάνει τόσο, ας αφήσουμε τώρα τη νύχτα να μας κάνει ό,τι θέλει»... σκέφτηκα πως νύσταξε, πήγα στο παράθυρο, είπα τρεις φορές καληνύχτα, πήδησα στον κήπο και έφυγα... «πώς εξαφανίστηκες έτσι...; αυτό που έκαμες ήταν προσβλητικό...» εγώ νόμιζα πως αυτό ταίριαζε αφού ήταν όλα σαν όνειρο...

[...]

Έφηβος: ... σήμερα σκουπίστηκα όπως όπως με τη ρόμπα της, ντύθηκα κι έφυγα τρέχοντας... ακόμα και δω δε νιώθω πως είμαι τόσο μακριά όσο θα 'θελα να 'χω φύγει...

Έφηβος: ... με περίμενε και σήμερα πίσω απ' την πόρτα...

[...]

Έφηβος: ... σήμερα όμως ήτανε μέρα μεσημέρι... φορούσε μια ρόμπα που φαινόταν όλα από μέσα...

[...]

Έφηβος: ... ύστερα πέρασε από πάνω μου έτσι όπως ήταν ολόγυμνη...

Έφηβος: ... πώς μπορεί να είναι τόσο χυδαία...! πήγε και κοντοστάθηκε πάνω από κείνη τη λεκάνη και πλενότανε, μου 'ρθε να κάνω εμετό... τι να κάνω τώρα, να ζητήσω μετάθεση...; ... όχι, δε μπορεί να 'ναι όλες έτσι, αυτή, αυτή θα φταίει... αλλιώς καλύτερα ν' αγαπάς μια πεθαμένη... (κοιτάζει προς το βάθος όπου υποτίθεται βρίσκεται ο τάφος που αναφέρει)... ο τάφος πίσω από τούτον είναι ενός κοριτσιού δεκάξι χρόνων... να της γράψω ένα γράμμα...; να της λέω πως ήταν άμα την πρωτόδα στον ίσκιο κάτω από τις καστανιές...; να της ζητήσω να τα ξεχάσουμε όλα τ' άλλα και να βλεπόμαστε μόνο εκεί...;

1.10.61. Η τελευταία Πράξη (Τόμος Ζ', σ. 187-188)

Δημοσιογράφος: ... θα τους ακούσετε απ' την κασέτα...

Θιασάρχης: ... η κασέτα είναι μία κονσέρβα...! είναι τελείως διαφορετικό να τ' ακούς δια ζώσης και να τα βλέπεις γραμμένα στα μάτια τους...!

Δημοσιογράφος: ... σαν πολλά μας τα λέτε... τέλος πάντων...! (γυρίζει στο τραπέζι, ανοίγει το κασετόφωνο) ... λοιπόν...! Εσύ τον παρέλαβες λιπόθυμο από τις σκάλες της Βουλής...;

Νοσοκόμος: ... εγώ κι ο γιατρός...

Δημοσιογράφος: ...κατάχαμα ήτανε...;

Νοσοκόμος: ...ναι, αυτοί που τρέξανε κοντά φοβήθηκαν μην είναι έμφραγμα και δεν τον μετακινήσανε...

Δημοσιογράφος: ... τον είδανε να κουτροβυλά στη σκάλα – ή έπεσε εκεί που τον βρήκατε...;

Νοσοκόμος: ... αυτό δεν το ξέρω, πάντως δεν έδειχνε να 'χει χτυπήσει κάπου...

Τηλέμαχος: ... ούτε να πονάει...;

Νοσοκόμος: ... όχι, ήτανε σαν να λιποθύμησε κι έπεσε...

Δημοσιογράφος: ... μήπως άκουσες αν έβγαινε απ' τη Βουλή ή ανέβαινε τα σκαλιά για να μπει...;

Νοσοκόμος: ...δεν άκουσα τίποτα...

Δημοσιογράφος: ... κι απ' αυτούς που μαζευτήκανε – που μπορεί κάποιιοι να 'τανε βουλευτές – είτε κανέναν «γνωστή φυσιογνωμία» ή κάτι τέτοιο...;

Νοσοκόμος: ...σας τα είπα προχθές αυτά...

Δημοσιογράφος: ... δεν πειράζει, ξαναπές τα...

Νοσοκόμος: ... ένας κύριος, ίδιας ηλικίας ή εκεί κοντά, είπε «Κύριε ελέησον, τέτοια ομοιότητα, ούτε δίδυμος αδερφός του να είναι»... όποτε ο ασθενής έκανε ένα δυνατό σπασμό, σαν να τον τσίμπησε σφήκα...

Δημοσιογράφος: ...γιατί...; λες να το άκουσε...;

Νοσοκόμος: ... μπορεί...

Τηλέμαχος: ... ο γιατρός τι κατάλαβε...;

Νοσοκόμος: ... εγώ ξέρω πιο καλά απ' τα γιατρό, έχω μεγαλύτερη πείρα...

Τηλέμαχος: ... κι ύστερα... ;

Νοσοκόμος: ... του μέτρησε το σφυγμό, ήταν εντάξει, άκουσε και την καρδιά του, εντάξει κι αυτή και τον βάλανε στο ασθενοφόρο για μια εξέταση και στο νοσοκομείο, όπως γίνεται πάντα... ε, τώρα από δω και πέρα αρχίζουν τα περίεργα... ξεκινάμε και, πριν να κάνουμε τη στροφή, ανασηκώνεται και μας λέει «τι συμβαίνει, βρε παιδιά, που με πάτε, που βρίσκομαι;» «σε ασθενοφόρο», του λέει ο γιατρός, «είχατε μια αδιαθεσία, αλλά μην ανησυχείτε, δεν είναι τίποτα σοβαρό», και τότε πατά ένα γέλιο...! ασταμάτητο...! μέχρι που μας κόλλησε κι εμάς και γελούσαμε χωρίς να ξέρουμε γιατί γελάμε... στο τέλος λέει του γιατρού «μα, κύριε συνάδελφε, ποιος πρέπει να καθησυχάσει τον άλλο...; εσείς εμένα ή εγώ εσάς...; λέτε να μην ξέρω πως δεν έχω τίποτα;» «γιατρός κι εσείς;» «κι από πατέρα κι από παππού» «μπράβο σύμπτωση!» του λέει ο γιατρός «και πως νιώθετε τώρα, καλά;» «τελείως καλά... μα δεν ήταν τίποτα, μια απλή σκοτοδίνη... και μάλιστα λέω να σταματήσετε να πάρω ένα ταξί να γυρίσω σπίτι» εγώ για να σας πω την αμαρτία μου, είχα υποψίες πως δεν είναι όπως μας τα λέει, γιατί, όσο τον κοίταζα, κι εμένα κάποιον μου θύμιζε... εν πάση περιπτώσει, έκανα ό,τι μου 'πε ο γιατρός, ειδοποίησα τον οδηγό να σταματήσει, άνοιξα την πόρτα και, όταν μας χαιρετούσε και του λέει ο γιατρός «ούτε που συστηθήκαμε», του απαντά μ' ένα περίεργο ύφος «καλύτερα...! δεν είν' η εποχή κατάλληλη για να λες ποιος είσαι»...!

Θιασάρχης: ... αποκαλυπτική ατάκα...!

Δημοσιογράφος: ... όχι τώρα, μας τα λέτε μετά...

Νοσοκόμος: ... ο ασθενής το είπε...

Θιασάρχης: ... κατάλαβα... αλλά κι ο Σαίξπηρ για ασθενείς μιλούσε...

Δημοσιογράφος: ... συγγνώμη, φεύγουμε απ' το θέμα μας...!

Θιασάρχης: ... κατά τη γνώμη μου καθόλου δε φεύγουμε...

Δημοσιογράφος: ... (στο Νοσοκόμο)... και λοιπόν ύστερα...;

Νοσοκόμος: ...δεν έχω άλλα εγώ, αυτά είδα, αυτά άκουσα, αυτά σας είπα...

1.10.62. Η τελευταία Πράξη (Τόμος Ζ', σ. 189-190)

Θιασάρχης: [...] πέστε μου όμως πρώτα, αυτός ο φρουρός που αναφέρατε πριν που ήταν και τι ακριβώς έκανε...;

Δημοσιογράφος: ... (απρόθυμα) ... είχε βάρδια στην πλατεία της Βουλής...

Θιασάρχης: ...στην είσοδο...;

Δημοσιογράφος: ... στον περίβολο... εκεί που είναι και το άγαλμα...

Θιασάρχης: ... (νευρικά, ανυπόμονα)... και...;

Δημοσιογράφος: ... του τράβηξε την προσοχή ένας τύπος με μια καπελαδούρα κατεβασμένη μέχρι τ' αυτιά, με μεγάλα μαύρα γυαλιά...

Θιασάρχης: ... (το ίδιο) ... και, και...;

Δημοσιογράφος: ... ύστερα πάει στον άνθρωπο που πουλάει σακουλάκια με σπόρους για τα περιστέρια και του λέει «ξέρεις κανέναν τρόπο να το σκεπάσουν οι κουτσουλιές να μη φαίνεται τίποτα»· «όχι, κύριέ μου», του λέει ο άλλος... και φοβισμένος λιγάκι... του βάζε τότε ένα μάτσο χιλιάρικά στο χέρι και του λέει στ' αυτί «για κουβέντιασέ το με τα περιστέρια και κάνει ό, τι μπορείτε, θα σας είμαι ευγνώμων».

Θιασάρχης: ... τέλειο...! παρακάτω...!

Δημοσιογράφος: ... δεν έχει παρακάτω... έφυγε...

Θιασάρχης: ... προς τα πού...;

Δημοσιογράφος: ... προς το χτίριο, αλλά μην επιμένετε...! δεν μπορεί να μπήκε μέσα, απαγορεύεται...!

1.10.63. Η τελευταία Πράξη (Τόμος Ζ', σ. 193-195)

Ξενοδόχος: ... από μένα μην περιμένετε να τα πω έτσι ωραία όπως ο κύριος πριν...

Δημοσιογράφος: ... σας άρεσε, ε...;

Ξενοδόχος: ... με μάγεψε...! τι δουλειά κάνει...;

Δημοσιογράφος: ... τι δουλειά...; άνεργος ηθοποιός...!

Ξενοδόχος: ... ε, τότε γι' αυτό μιλάει έτσι ωραία, έχει καιρό να σκέφτεται, να μορφώνεται... (στον Τηλέμαχο) ... νόμιζα ότι ακούω τον πατέρα... μεγάλος ρήτορας...!

Τηλέμαχος: ... που να ξέρω, ήμουν μικρός...

Ξενοδόχος: ... οι παλιάνθρωποι...!

Δημοσιογράφος: ... έτοιμοι είμαστε...

Ξενοδόχος: ... κι εγώ... λοιπόν, εργάζομαι στη ρεσεψιόν στο ξενοδοχείο Μπουένος Άιρες... δυστυχώς δεν είναι καλό ξενοδοχείο, έρχεται και μένει πολύς υπόκοσμος, και μάλιστα πριν τρία χρόνια στο δεκαεφτά δωμάτιο ένας Λιβανέζος έσφαξε έναν Πακιστανό... γι' αυτό, όποτε έρθει πελάτης που δείχνει «κύριος», μπαίνω αμέσως σε υποψία... δηλαδή σκέφτομαι «άραγε, ποια δυστυχία φέρνει αυτό τον άνθρωπο σ' ένα άντρο κακοποιών...!

Τηλέμαχος: ... και δεν τους το λέτε...;

Ξενοδόχος: ... όχι, γιατί, απ' τη μια, κι εμείς τη δουλειά μας κοιτάμε, κι απ' την άλλη δείχνουμε κατανόηση διότι για να έρχεται στο Μπουένος Άιρες κάποιος λόγο θα 'χει...! όπως για τον πατέρα σας, λόγου χάρη, το κατάλαβα αμέσως ότι κάτι δεν πάει καλά... γιατί, εκτός απ' την καπελαδούρα και τα μαύρα γυαλιά, πήδησε απ' το ταξί πριν καλά καλά σταματήσει, ξέχασε να πάρει τα ρέστα του, δεν είχε αποσκευές...! ήρθε κατευθείαν στην ρεσεψιόν και με ρώτησε αν μπορεί να 'χει ένα δωμάτιο που να μη βλέπει στο δρόμο... του είπα ότι μπορεί... και ρώτησα για πόσες μέρες το θέλει...; μισοκατεβάζει τα

γυαλιά και μου λέει «μακάρι να ήξερα...!» «καλά, του λέω, μείνετε όσο θέλετε, δώστε μου όμως την ταυτότητά σας», οπότε μου δείχνει το αγαλματάκι Δούρειο Ίππο, που έχω στο γκισέ και ρωτά «αυτό γιατί το ‘χεις εδώ...;» «το έχω, του λέω, για να θυμάμαι πως αυτός ο τόπος γεννούσε άλλοτε μεγάλα μυαλά, δεν ήτανε πάντα τέτοια ξεφτίλα...!» σκύβει στ’ αυτί μου και ψιθυρίζει «υπομονή, δε χάθηκε κάθε ελπίδα»... πρέπει να σας ομολογήσω ότι σ’ αυτά είμαι πολύ ευαίσθητος και φανατικός... άμα άκουσα αυτό, όλο το μέσα μου ήρθε στα μάτια μου... το κατάλαβε αυτός και μου συνεχίζει... «φάνου γενναίος, κάμε κάτι για τη γλυκιά μας Ιθάκη...!» «τι θες να κάμω...;» «μη μου ζητάς ταυτότητες και τέτοια χαφιέδικα χαρτιά...» «πάσο, του λέω...! όμως εμένα, τουλάχιστον εμένα, πε μου ποιος είσαι...;» «θα σου απαντήσω με τη μόνη απάντηση που διαθέτω, είμαι ο κανένας»...!

Τηλέμαχος: ... είπε έτσι...;

Ξενοδόχος: ... ακόμα το ‘χω στ’ αυτί μου...! του ‘δωσα λοιπόν το έντεκα κλειδί και τον ειδοποίησα πως εν περιπτώσει και φανεί η αστυνομία στην περιοχή θα στείλω μια κοπέλα στο δωμάτιο και θα πω ότι ενοικιάστηκε για μία ωρίτσα... τι άντρας ο πατέρας σας, κύριε Τηλέμαχε...! μόλις άκουσε για κορίτσι, μελαγχόλησε... ακούμπησε το χέρι του στον ώμο μου και είπε «γιατί να μην έρθει και τώρα...; είναι υποτιμητικό για την κοπέλα να τη χρησιμοποιήσουμε μόνο για νόμιμη κάλυψη»... σημειωτέον, πως εμείς έχουμε στο διπλανό μπαρ δυο τρεις εξαιρετικές κοπέλες με τις οποίες συνεργαζόμαστε τακτικά... παρήγγελλε φαγητά, γλυκά σαμπάνια, μεσημέρι βράδυ... μέχρι αργά τη νύχτα... δόξα τω Θεώ φαίνεται πως είδε και λίγη χαρά ο ταλαίπωρος... το πρωί πια κατέβηκε η κοπέλα, μαγεμένη στη κυριολεξία ‘ «αυτός ο κύριος, μου λέει, πρέπει να είναι Έλληνας του εξωτερικού που είχε κάποια πολύ μεγάλη θέση και την έχασε...! έχει ταξιδέψει σ’ όλο τον κόσμο, είχε φιλίες με πρωθυπουργούς, με βασιλίσσες... το τι μου διηγήθηκε, δε λέγεται... πέρασα αξέχαστα»... και το σπουδαιότερο, μου είπε για τη γνωστή κρεατοελιά που έχει ο πατέρας σας, ξέρετε που...! τότε έμεινα άλαλος...!

Δημοσιογράφος: ... κι ύστερα εσείς πήγατε στο δωμάτιο, μη σταματάτε, συνεχίστε...

Ξενοδόχος: ... να τον ξαναδώ...! Τώρα που βεβαιώθηκα ποιος είναι...! να τον αγγίξω...! αλλά είχε φύγει... κι όπως το εξερεύνησα, ανέβηκε στην ταράτσα, πήδησε στη διπλανή βεράντα, πέρασε μέσα από ένα οδοντιατρείο, κατέβηκε στο ισόγειο, βγήκε στον κοινόχρηστο χώρο, μπήκε στην τουαλέτα ενός μαγέρικου, βγήκε από το μαγαζί στην οδό Αθηνάς και πήρε το λεωφορείο για το λιμάνι... αυτά είν’ όλα...

Δημοσιογράφος: ... εντάξει, ευχαριστούμε, μας τα ‘πες όλα πολύ ωραία...

Ξενοδόχος: ... ναι, αλήθεια, καλά τα είπα...;

1.10.64. Η τελευταία Πράξη (Τόμος Ζ΄, σ. 230-231)

Τηλέμαχος: ... (κοντοστέκει)... τι νέα...;

Λάρης: ... πολύ καλά, πολύ καλά...

(Τηλέμαχος και Πηνελόπη συνεχίζουν προς το σπίτι, ενώ ο Θιασάρχης έχει μείνει άναυδος, καθώς και όσοι άλλοι είν' εδώ...)

Θιασάρχης: ... τρελλαθήκατε...; πάτε να τα καταστρέψετε όλα την τελευταία στιγμή; αν σας δει ξαφνικά όρθιους σαν να μην έγινε τίποτα!!!

Λάρης: ... ο ίδιος μας είπε να σηκωθούμε...!

Θιασάρχης: ... ο ίδι...;

Λάρης: ... έδωσε σε όλους το χέρι και είπε «τα πιο θερμά μου συγχαρητήρια... σας ευχαριστώ πάρα πολύ... και θα τα ξαναπούμε πολύ σύντομα»...

(Δεν πιστεύουν στ' αυτιά τους.)

Θιασάρχης: ... εδώ σταματά ο νους του ανθρώπου...!

Βλάσης: ... έχει και συνέχεια...! Θέλει να σε δει ιδιαιτέρως...!

Θιασάρχης: ... ιδιαιτέρως...; εμένα...;

Βλάσης: ... τον Θιασάρχη μας...

Θιασάρχης: ... πότε...;

Λάρης: ... σε δέκα λεπτά... «και όλα αυτά» είπε και το ετόνισε «να μείνουν μεταξύ μας» ύστερα βγήκε, και τον ακούσαμε ν' ανεβαίνει τη σκάλα... μάλιστα! ακόμα και αυτό είχε σκεφτεί, να μην είναι μπροστά όταν θα αποσύρονται τα πτώματα...!

Θιασάρχης: ... (αναρωτιέται)... δηλαδή, είχε καταλάβει ποιοι είμαστε, τι παιχνίδι του παιξαμε...;

Κλέων: ... για σταθείτε... χθες... βέβαια χθες... τώρα μόλις το συνειδητοποιώ! χθες το βράδυ όταν περνούσα τα μανικετόκουμπα στο πουκάμισο με ρώτησε «Εύμαιε πηγαίνεις θέατρο συχνά;» ... τα χάνω προς στιγμήν, συνέρχομαι όμως και λέω... «όποτε ευκαιρώ πηγαίνω, είναι παλιά μου αγάπη το θέατρο, το ξέρεις» ... είπα το ξέρεις γιατί η Πηνελόπη μας έλεγε πως άμα ήτανε μικρός ο Εύμαιος τον πήγαινε στο παιδικό θέατρο... «οι ηθοποιοί, λοιπόν, είναι οι πιο τυχεροί άνθρωποι στον κόσμο... μπορούν να ξαναζούν σε κάθε παράσταση, αυτό που ζήσανε στην προηγούμενη... στη ζωή ό, τι κάνεις μόλις γίνει πάει, έφυγε... και το μόνο που μένει είναι η αμφιβολία αν έγινε έτσι ή αλλιώς ή και καθόλου...»

Θιασάρχης: ...Κύριε ελέησον, είπε έτσι...;

Κλέων: ... επί λέξει...

1.10.65. Η τελευταία Πράξη (Τόμος Ζ', σ. 231-232)

Σμάγδα: ... Θεέ μου...!

(Την κοιτάζουν όλοι, περιμένοντας.)

Σμάγδα: ... και μένα το ίδιο, το πρωί στην κουζίνα, κατά τις έντεκα... ήρθε, κάθισε κει και σα να με χάζευε, ας πούμε, αλλά πολλή ώρα... (στον Κλέωνα) ... κι είπα κι μέσα μου «έχει γούστο να μας πήρε μυρουδιά», και του λέω «πουλάκι μου, εύρα κάνα κάτι να περνά η ώρα σου» και μου απαντά... «έννοια σου, περνά πολύ ωραία η ώρα μου» ... ξαναλέω εγώ «κάτσε γράψε τις περιπέτειές σου, ποιος άλλος τις ξέρει πιο καλά από σένα», και μου λέει, «δε θα 'θελα να τις γράψω, να τις ξαναζήσω θα μου άρεσε και ειδικά εκείνες που θέλανε φαντασία για να τις βγάλεις πέρα... η φαντασία κάνει τη νύχτα μέρα, είναι η πιο μεγάλη εφεύρεση... να, ορίστε, πάρε μου λέει για παράδειγμα αυτήν εδώ την περιπέτεια του γυρισμού μου...! τι θα ήταν χωρίς τη φαντασία μου, τη φαντασία σας...; ένα συμβάν ανάξιο λόγου...! εκείνη την ώρα το μόνο που σκεφτόμουνα ήτανε τι ωραία που μιλά...! αλλά τώρα που το κουβεντιάζουμε...

Θιασάρχης: ... λέτε δηλαδή ότι τα μυρίστηκε όλα, κι έπαιζε κι αυτός το θέατρό του;

1.10.66. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 19-20)

Ρωμιάκι: Το ξέρεις ότι μου δώσανε μια κλωτσιά και μια καρπαζιά και μου είπανε «βγες έξω αρχίζουμε»... «Και γιατί βαράτε τους λέω;»... «Για να μπεις στην ατμόσφαιρα του έργου» μου λένε... Τι θα πει ατμόσφαιρα του έργου;

Ρωμιάς: Το κλίμα, το ύφος, η ουσία!

Ρωμιάκι: Δηλαδή, Κυρίες και Κύριοι, η κλωτσιά και η καρπαζιά που έφαγα ήταν σινιάλο τι σόι έργο θα δείτε και ότι η παράσταση αρχίζει... (Στο Ρωμιά) Όμως εγώ δεν το χώνεψα και τους λέω... «δεν ντρέπεστε να βαράτε έτσι στον τόπο που γεννήθηκε ο Αισχύλος, ο Σοφοκλής...»

Ρωμιάς: ... Ο Ευριπίδης, η Δημοκρατία...

Ρωμιάκι: Ναι... οπότε μου ξαναδίνουν κι άλλες καρπαζιές και κλωτσιές και μου λένε... «βγες αμέσως να πεις το ιστορικό του νέου μας τσίρκου και να πάρεις τους θεατές με το μέρος μας...» Εγώ βγήκα και μια που δουλεύω στο τσίρκο θα κάνω ό,τι μου είπανε αλλά... (στους θεατές)... αν σας πάρω με το μέρος τους εμένα να μου τρυπήσετε τη μύτη... Ξέχασα όμως τι πρέπει να πω...

1.10.67. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 49-50)

ΦΩΝΗ ΟΘΩΝΑ – ΜΕΓΑΦΩΝΟ

Αγαπητέ μου πάτερ,

Είναι αδύνατον να σου περιγράψω πόσον μέγας ήτο ο ενθουσιασμός του λαού επί τη εμφανίσει μου.

Ο λαός αμέσως μας περιεκύκλωσεν εις τοιούτον βαθμόν, ώστε οι Βαυαροί αναγκάσθησαν ν' απωθούν βιαίως το πλήθος. Εις Έλλην ήτο τόσον μεθυσμένος, ώστε όχι μόνον εξητωκραύγαζε συνεχώς, αλλά εκτύπα συνεχώς τον λαόν δια να παραμερίσει. Προπαθών να υποκλιθεί ενώπιον κατά τρόπον αδέξιον, έπεσε καταγής, με επακόλουθον να πέσουν

και άλλοι τρεις τέσσερις επάνω του. Την νύχτα είχαν τοποθετηθεί εις τον εξώστην δύο πελώριοι λυχνοστάται και το πλήθος που παρέμεινεν ζητοκραυγάζων με ανεκάλει εις τον εξώστην. Εξήλθον τρεις φορές και ο λαός με επευφήμησεν.

Ο αφοσιωμένος σας υιός

Όθων

Βασιλεύς των Ελλήνων

1.10.68. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 66)

Κλέφτης: Πάω στους γραμματικούς, στους συμβούλους, ζητώ να τους πω αυτό που έχω! Δε μ' αφήνουνε! Τους παρακαλώ. Τίποτα. Τους φοβερίζω! Τίποτα. Με βγάζουν έξω και και κλείνουν την πόρτα...

[...]

Κλέφτης: Πάω στους υπασπιστάδες. Με σέρνουν έξω και μου φωνάζουνε: Αν ξαναφανείς θα σου δώκουμε τα ποδάρια στο δισάκι. Πάω στις επιτροπές και μου λένε: Μη και θαρρείς ότι η πατρίς ελευθερώθη για να μοιράσει τα κομμάτια της στα σκυλιά του χασάπη;

[...]

Κλέφτης: Είδα κι αποείδα, φαρμακώθηκα ίσα με το μεδούλι, πήρα απόφαση να κόψω κεφάλια... Θα πάω εγώ, μου λέει η γυναίκα μου, και πάει εκείνη... Γδύσου της λένε, γδύσου και πλάγιασε και θα τα βολέψουμε...

[...]

Κλέφτης: Ποιοι μοιράζονται τα κομμάτια της; Ποιοι την εκάμανε τσιφλίκια για να τρώνε διάνους, να χορεύουν σα σκρόφες και να φοράνε εγγλέζικα βελούδα;

1.10.69. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 91)

Αγαλμα: [...] Αλλά τέλος πάντων ειρήνη είχαμε, εχτρούς είχα, εξουσία ήτανε! Το καταλαβαίνω! Αλλά το να μπορεί να δίνει χάρη στους γερόντους Πλαπούτα και Κολοκοτρώνη, ένα σκολιαρούδι που 'ρθε ψες από τη Μπαβάρια με διαλογή των ξένων «Όθων βασιλεύς των Ελλήνων» αυτό δεν το κατάπια ούτε πεθαμένος... (γελάει). Βρε, τι γέλιο κάνω πεθαμένος άνθρωπος, ο Θεός να με συχωρέσει!...

[...]

Αγαλμα: Και που λες, ύστερα μου κάνανε κι ένα γλέντι στο παλάτι για να με τιμήσουνε... Με βάνει ο βασιλιάς να καθίσω πλάι του... σε μια στιγμή λέει του διερμηνέα να με ρωτήσει... «Ποια τιμή και ανταμοιβή θέλω κι ότι να 'ναι θα μου τις δώσει». Λες και θα τις έβγανε από τη δική του κασέλα... Κοιτάζω ένα γύρο το παλάτι... (Χωρίς να το συνειδητοποιήσει ότι τα πόδια του έχουν ελευθερωθεί τα κινεί, κατεβαίνει απ' το βάθρο και συνεχίζει την αφήγηση, ενώ ο Ρωμιός και το Ρωμιάκι βλέπουν πιο πολύ παρά ακούνε...) Βλέπω την αλεπού το

γραμματέα της Δικαιοσύνης που μου ‘χε σκαρώσει την κατηγορία... Ήταν άσπρος σαν τον εγγλέζικο χασέ. Τον λυπήθηκα... Βλέπω τους εχτρούς μου του Βουλευτικού... Σφιγγότανε σα να πάθανε κόψιμο... Βλέπω τους Μπαβαρέζους μες τα λούσα τους. Ψευτοκάνανε τους ευχαριστημένους... Γυρίζω στο βασιλιά... Μύριζε κολώνιες... Λέω από μέσα μου «άι σιχτίρ»... Λέω με τη φωνή μου... Τι θέλω; Πες στα βιολιά να μου παίξουν ένα κλέφτικο. [...]

1.10.70. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 162-163)

Μπαίνει ο Α΄ και Β΄ ΠΟΛΙΤΗΣ. Είναι άσχετοι μεταξύ τους. Μιλούν στο κοινό.

Α΄ Πολίτης: Είδα κάτι που έφριξα!

Β΄ Πολίτης: Είδα κάτι καταπληκτικό!

Α΄ Πολίτης: Αυτή η πορεία των 113 εργατικών σωματείων, απ’ το πεδίο του Άρεως στην Βουλή, για να επιδώσουν υπόμνημα με τα αιτήματά τους: Αύξηση ημερομισθίου, συντάξεως, βελτίωση ιατρικής περιθάλψεως, επικουρικά ταμεία και το κέρατο τους το τράγιο!

Β΄ Πολίτης: Είδα τα σωματεία που πηγαίνανε να δώσουνε στην Βουλή τα αιτήματά τους, μ’ ένα χαμόγελο όλοι, μια αισιοδοξία, ένα θάρρος!

Α΄ Πολίτης: Άκου τώρα και φρίζε! Τι έκανε η αστυνομία ξέρεις; Κανονικά έπρεπε να τους σταματήσει, έτσι δεν είναι; Ε λοιπόν, όχι! Πήγαινε μπροστά και τους άνοιγε τον δρόμο! Τους διευκόλυνε να περάσουν μην τυχόν και τους ενοχλήσει κανείς! Το βάζει ο νους σας; Επικεφαλής δε ο κύριος Διευθυντής της Αστυνομίας με τα γάντια στο χέρι!!!

Β΄ Πολίτης: Ούτε Αγγλία... Μπροστά και πλάι η αστυνομία, παραμέριζε τ’ αυτοκίνητα, τους άνοιγε πέρασμα! Ο κόσμος τα ‘χασε! Δεν το ‘χε ξαναδεί τέτοιο πράμα! Κι αρχίσανε να χειροκροτάνε απ’ τα πεζοδρόμια, απ’ τα μαγαζιά, απ’ τα γραφεία απάνω...

Α΄ Πολίτης: Ως φαίνεται δε κάτι εγκάθετοι αριστεροί αρχίσανε να χειροκροτούνε την αστυνομία! Παρασύρανε και κάτι άλλα ζώα που είχανε σταθεί στα πεζοδρόμια να δούνε και βρεθήκαμε μπροστά στο ανήκουστο θέαμα να χειροκροτείται η αστυνομία επειδή προστάτευε τους οικοδόμους αυτούς που ξηλώνανε τις πλάκες των πεζοδρομίων και τις σκαλωσιές και χτυπούσαν τα όργανα της τάξεως. Και σήμερα!... Δηλαδή, ο κόσμος ανάποδα, αγαπητέ μου...

Β΄ Πολίτης: Οι αστυνομικοί το πιάσανε ότι αυτούς χειροκροτούσε ο κόσμος... στην αρχή ξαφνιαστήκανε... «Εμάς;»!!! Χαμογελάσανε αμήχανα και μα το Θεό το ‘βερες καθαρά στα μάτια τους ότι καμαρώνανε, τους άρεσε... Κι οι άλλοι που το καταλάβανε αυτό δώστου χειροκροτήματα που σήμαινε «έτσι σας θέμε»... κι ήτανε μια συνεννόηση τόσο ωραία... [...]

Α' Πολίτης: Σαν να λέμε, μια αστυνομία είχαμε, πάει κι αυτή! Γιατί, για σκέψου! Τι δίδαγμα αποτελεί για τον αστυφύλακα αυτή η κατάσταση; Τι σύγχυση! Μεθαύριο αν χρειαστεί να τους χτυπά, δε θα 'χει δίκιο να μην ξέρει τι κάνει; Τι είναι οι αστυφύλακες; Λαός δεν είναι κι αυτοί; Εάν με κάτι τέτοια αντιληφθούν ότι η θέση τους είναι το «προστατεύετε» και όχι το «συλλαμβάνετε», που πάμε; Σας ερωτώ. (Φεύγει ξαναμμένος)

Β' Πολίτης: Αν βαστάξει αυτή η αλλαγή, αυτή η συναδέλφωση, αυτή η ανάγκη να γίνει κάτι... Που να προσευχηθώ, ποιος θα μας πει τον τρόπο να μην το χάσουμε;... να μην το χάσουμε αυτό, βρε παιδιά... να μην το χάσουμε!...

1.10.71. Ο εχθρός Λαός (Τόμος Η', σ. 202)

Γιάννης: Αν ήταν σπάσιμο θα το καταλάβαινα απ' την πρώτη στιγμή! Εφόσον σ' αυτό το χέρι στηρίχτηκα και σηκώθηκα, θα πει ότι δεν είχε σπάσει.

Έλλη: Μήπως στηρίχτηκες στο άλλο;

Γιάννης: Με το δεξί κρατούσα τις προκηρύξεις, το θυμάμαι καλά...

Έλλη: Μα πώς άφησες να σε ρίξουνε, δεν μπορώ να το χωνέσω!

Γιάννης: Μου ζητάς και τα 'ρεστα;

Έλλη: Όχι, εννοώ πώς τολμήσανε κοτζάμ άντρα εσένα να σε αγγίξουνε...

Γιάννης: Αυτοί είναι και αλήτες και εξασκημένοι! Με είδανε με τις προκηρύξεις και καταστρώσανε το σχέδιο τους. Ο ένας πήδηξε με φόρα πάνω μου από πίσω κι ο άλλος μου 'βαλε τρικλοποδιά!...

1.10.72. Ο εχθρός Λαός (Τόμος Η', σ. 213)

Σοφός: Των Αθηνών! Έχω προσωπική εμπειρία. Προ ημερών, μετέβην όπως το συνηθίζω εις το καφενείο Βυζάντιον της πλατείας Κολωνακίου! Εκεί ήσαν ήδη εγκατεστημένοι περί τους πενήντα νέους οι οποίοι άμα τη άφιξει μου ήρχισαν να φωνάζουν συνθήματα υπέρ της Δημοκρατίας. Παρά ταύτα εκάθισα, αλλά εντός ολίγου ειδοποιήθη υπό αστυνόμου ότι καλόν θα ήτο να φύγω διότι επίκειται η άφιξις και πολλών άλλων νυχτερινών ταραξιών!

1.10.73. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η', σ. 222-223)

Έλλη: Ήταν ανάγκη να αρπαχτείς με την αστυνομία! Ορίστε, τώρα σε κατηγορούν ότι χτύπησες έναν υπαστυνόμο! Αντίσταση κατά δημόσιας αρχής. Πρέπει τέλος πάντων να μάθεις να συγκρατείς τον εαυτό σου! Εγώ ανακατεύομαι δέκα χρόνια τώρα κι ούτε μια φορά δε με πιάσανε!

Γιάννης: Κρατιέσαι ως ένα σημείο! Όταν όμως βλέπεις έναν αστυφύλακα ίσα με κει πάνω να σούρνει ένα κορίτσι από τα μαλλιά τι θες να κάνω; Θα μπορούσε να 'ναι η αδερφή μου, η ανιψιά μου! Ρίχτηκα να τη γλιτώσω!

Έλλη: Ας μην τον χτυπούσες!

Γιάννης: Δεν τον χτύπησα! Αλλά χίμηξαν άλλοι αστυνομικοί απάνω και μες στο κουλουβάχατο που ‘γινε έφαγα, έδωσα, άντε να βρεις άκρη!

1.10.74. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η΄, σ. 224-225)

Έλλη: Πειράζει;

Γιάννης: Είσαι καλά;

Έλλη: ...Ρωτάω γιατί προχτές έκανε έφοδο η αστυνομία στο σπίτι και συνέλαβε και δύο.

Οι άλλοι το σκάσανε μαζί με τα στοιχεία και τρέξανε κατευθείαν στις εφημερίδες!...

[...]

Έλλη: Ευτυχώς βέβαια... Όμως ξέρεις... Από κείνη την ώρα έχουμε συνέχεια παρέα!

Παρακολουθούν και το σπίτι και μένα! Μ’ αγαπάς;

[...]

Έλλη: Απ’ τον αστυνομικό διευθυντή! Τα μάθανε όλα, τι στοιχεία μαζεύαμε, ποιοι και ποιοι ήρθανε, τα πάντα! Και τώρα κατηγορείσαι ότι έχεις οργανώσει στο σπίτι κέντρο παρανόμου δράσεως που το κατευθύνεις μέσα από τη φυλακή!

[...]

Γιάννης: Και τι είπε...

[...]

Έλλη: Είπε ότι για σένα ενδιαφέρονται, εσύ είσαι ο επικίνδυνος, εμένα τι να με κάνουνε;

Και τότε εγώ ανησύχησα για σένα και φώναξα «τίποτα δεν μπορούνε να του κάνουνε, έχει κατάλευκο παρελθόν!»

[...]

Έλλη: Και τί απάντησε;... ότι ερευνούν το παρελθόν σου από το ’45 και δω εξονυχιστικά!

Και θεωρείται ιδιαίτερα ύποπτο διότι είναι κατάλευκο. Ότι δηλαδή είσαι τόσο επικίνδυνος που δεν είχαν ανακαλύψει τίποτα ως τώρα από την αντεθνική δράση σου! Ότι είσαι απ’ τις χειρότερες περιπτώσεις. Μήπως σε πήρα στο λαιμό μου;

1.10.75. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ΄, σ. 35-36)

Ξένια: Μα τι τρέχει;

Άννα: Δε διαβάζετε εφημερίδες; Κοπιάστε στο τραπέζι, έχει θέση.

Ξένια: Ευχαριστώ, έχω φάει...

Άννα: Τέτοια τραπέζια δεν είναι για φαΐ.

Ξένια: Μα τι τρέχει;

(Η Μάνα πλησιάζει την Ξένια. Πίσω της ακολουθούν οι περισσότεροι από την αυλή.)

Μάνα: Είμαι η μάνα του... Εγώ το 'ξερα πως μ' αυτή τη γυναίκα που 'μπλεξε θα τέλειωνε άσχημα... Τι ήταν ο γιός μου;... Ένα φτωχό παιδί, μηχανικός στην Αλκυόνα, μ' εκατό δραχμές μεροκάματο.. ενώ εκείνη ήταν αριστοκράτισσα, μια παράξενη, λέει, κοπέλα, από το Κολωνάκι... Τι καλό ξημέρωμα μπορούσε να 'χε αυτή η ιστορία... Άμα τους είδα για πρώτη φορά, να την κρατά απ' το χέρι και ν' ανηφορίζουν τον δρόμο κατά δω, ένα σύγκρου μου ηλέκτρισε όλη τη ράχη όπως η γάτα άμα νιώθει θεομηνία... Και δεν είχα άδικο... Ενάμιση χρόνο αυτή η γυναίκα τον είχε κάμει παραλοϊκό. Έτρεχε σαν λυσσασμένος με τη μοτοσυκλέτα, έπινε και χόρευε όσο να πέσει ξερός. Βούταγε με τα ψαροντούφεκα σε είκοσι οργιές βάθος, δερνότανε μ' όποιον δεν την κοίταζε όμορφα...

1.10.76. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 36-37)⁴²⁴

Μάνα: ...και προχτές τη νύχτα, τη νύχτα που γίνηκε το κακό, ο γέρος μου κι εγώ ξυπνήσαμε αλαφιασμένοι από τα όνειρα... Τί έχεις; του λέω... Είδα, μου λέει, πως το παιδί ήτανε ξαπλωμένο ανάσκελα πάνω στο λόφο – εκεί που αμολάνε τους χαρταετούς... Είχε τα χέρια ανοιχτά σαν να παρακαλούσε και πλάι του ήτανε ένα κανάτι κρύο νερό... Κι ήρθε ένας άντρας, που περπατούσε αργά κι έσερνε μακρύ άσπρο πανί, και τότε σκέπασε... Μα από την άλλη μεριά ήρθε ένας άλλος που περπατούσε γρήγορα, τότε ξεσκέπασε, πήρε το σεντόνι κι έφυγε. Τότε ξανάρθε ο άντρας που περπατούσε αργά, ξανάφερε το σεντόνι και τύλιξε το παιδί... Μα ο άλλος ξαναφάνηκε γρήγορος, σαν μπουρίνι, άρπαξε το σεντόνι, έσπασε το κανάτι με το κρύο νερό και χάθηκε...

Χρήστος: Έλα μάνα... Τι τη νοιάζουν αυτά την ξένη κοπέλα...

Μάνα: Δεν είναι ξένη... Κανένας δεν είναι ξένος... Κι από πάνω της μοιάζει... Ίσως να 'ναι κι από την ίδια γειτονιά... Μπορεί και να γνωρίζονται...

Ξένια: Πώς τη λέγανε;

Χρήστος: Σύλβια

Ξένια: Όχι, δεν την ξέρω...

Μάνα: Ούτ' εγώ την ήξερα, όμως έχασα έναν γιο για χάρη της... Ούτ' εσύ μας ξέρεις – όμως τι μπορεί να χάσεις για χάρη μας κανένας δεν το ξέρει...

Χρήστος: Φτάνει, μάνα...

Μάνα: Άσε με να της μιλήσω... Θέλω να της τα πω όλα...

Ξένια: Κι εγώ θέλω να σας ακούσω.

Μάνα: Ξύπνησε ο γέρος μου απ' το όνειρο που είδε και μ' ηύρε όρθια κοντά στο παράθυρο ν' αφουγκράζομαι τη μουρμούρα της νύχτας... Τι έχεις; μου λέει... Είδα πως καθόμουνα κει, στην αυλή, κι ήρθε πάνω στα στήθια μου μια μεγάλη άσπρη πεταλούδα. Τότε την έσφιξα πάνω μου, μα αυτή άρχισε να σπαρταρά και να θέλει να φύγει. Την

⁴²⁴ Η Μεταφορά Εμπειρίας 1.10.76. εμπεριέχει δύο Αφηγήσεις Ονείρου (1.3.4. και 1.3.5.).

έσφιξα πιο πολύ πάνω μου, μα αυτή μου γλίστρησε κι έφυγε κατά τις στέγες. Εγώ έμεινα κοιτάζοντας τα χέρια μου που είχαν γίνει άσπρα απ' τα' αλεύρι της πεταλούδας, κι όπως τα κοίταξα, είδα πως κρατούσε ένα μικρό άσπρο περιστέρι... Επειδής δεν ήθελα να μου φύγει κι αυτό, το 'κλεισα μες στην αγκαλιά μου έτσι, μ' όλη μου τη δύναμη. Μ' αυτό χτυπιότανε, φτεροκοπούσε, ήθελε να μου φύγει, κι όπως το' σφιγγα για να μην το χάσω, άρχισε να κλαίει... Άρχισα να το νανουρίζω για να κοιμηθεί... και κοιμήθηκε... Εγώ όμως τρόμαξα που κοιμήθηκε – σάμπως να μην έπρεπε να κοιμηθεί – κι άρχισα να του φωνάζω να ξυπνήσει, μα κείνο δεν ξύπναγε... του 'παιζα, του φώναζα για να ξυπνήσει...

Χρήστος: Φτάνει, μάνα.

1.10.77. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 38)

Μάνα: Τι θέτε, δηλαδή, να πω, καλά καμωμένο;

Αντρέας: Σκέψου ποιες ήτανε οι τελευταίες του κουβέντες... Σφίχτηκε πάνω μου και είπε... «Δεν έχω παράπονο, ωραία ήτανε, καλά ήτανε...» Ξέρεις πολλούς να φύγανε με την ψυχή έτσι γιομάτη;

1.10.78. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 42-43)

Αντρέας: Ήτανε φίλος μου, ο καλύτερος μου φίλος.

Ξένια: Πώς σκοτώθηκε;

Αντρέας: Σε καβγά. Τον χτυπήσανε μ' έναν αμερικάνικο σουγιά στην πλάτη...

Ξένια: Για ποιο λόγο;

Αντρέας: Κάποιοι πειράζαν το κορίτσι του...

Ξένια: Τι ήταν αυτό το κορίτσι;

Αντρέας: Τη λέγανε Σύλβια, ήταν από καλή οικογένεια... Εγώ νομίζω πως στην αρχή ρίχτηκε του φίλου μου από παρανομία, από ένα καπρίτσιο... Ύστερα όμως της άρεσε, έμπλεξε κι αυτή, δηλαδή...

Ξένια: Πώς γνωριστήκανε;

Αντρέας: Ο φίλος μου δούλευε μηχανικός στην Αλκυόνα...

Ξένια: Τι είναι η Αλκυόνα;

Αντρέας: Ένα από τα καράβια που κάνουν συγκοινωνία Πειραιάς – Σαλαμίνα... Και μια νύχτα, όπως έστρωνε πάνω στην κουβέρτα της γέφυρας, βλέπει μια γυναίκα... Πάει κοντά... Ανασηκώνει τα μάτια και τον κοιτάει... «Ζει ο βασιλιάς Αλέξανδρος» του λέει... «Ζει και βασιλεύει...» ... «Τότε κάθισε πλάι μου...» (παύση... Την κοιτάζει κατάματα και επίμονα) Γιατί κατεβαίνετε στον Πειραιά... Τι γυρεύετε;

1.10.79. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 56)⁴²⁵

Δωδεκάλογος: Επρόκειτο λοιπόν να συναντήσω τον πρωθυπουργό! Αγοράζω ένα φάκελο, γράφω απέξω «Εξοχότατον Κύριον Πρόεδρον της Κυβερνήσεως — ιδίως αυτού χερσί» και ζωγραφίζω και δίπλα έναν ωραίο άγιο Γεώργιο να σκοτώνει το δράκο. Κολλάω το γραμματόσημο, μπαίνω μέσα στο φάκελο, κλείνω το φάκελο και πέφτουμε στο γραμματοκιβώτιο. Αλλά κατά διαβολική σύμπτωση με το διασταυρούμενο ταχυδρομείο ο κύριος πρωθυπουργός αυτοπροσώπως ερχότανε να συναντήσει εμένα. Αυτός ο βλάξ ο ταχυδρομικός διανομέας, επειδή εκείνη την ημέρα είχε δει μια παιδική του φίλη και είχε συγχυστεί, κάνει λάθος κι αντί να ρίξει τον πρωθυπουργό κάτω απ' την πόρτα μου, τον ρίχνει κάτω απ' την πόρτα της κυρίας Αγγέλας. Ανοίγει το φάκελο η κυρία Αγγέλα — γριά γυναίκα δε βλέπει καλά — βγάζει τον πρωθυπουργό από μέσα «ας το διάβολο», λέει, «μ' αυτές τις διαφημίσεις», και τον πετάει στα σκουπίδια.

1.10.80. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 79)

Ναύτης: Προχθές στο καφενείο ένας μάγκας σε ρώτησε πώς τα πας με την κυρία κι εσύ απάντησες καλά ώσπου να τη βαρεθώ! Ξέρεις γιατί την είπες αυτή την εξυπνάδα;

Αντρέας: Ξέρω!

Ναύτης: Από φόβο!

1.10.81. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 80)

Ναύτης: Τι έγινε μ' εκείνο το φουστάνι που 'φερε; Και πρώτα απ' όλα εσύ πώς την άφησες να το φέρει;

Αντρέας: Δε με ρώτησε.

Ναύτης: Ύστερα ο Χρήστος κι η παρέα του το στρώσανε χάμω και πηδολογούσανε από πάνω σαν τράγοι. Ναι ή όχι;

1.10.82. Η αποικία των τιμωρημένων (Τόμος Θ', σ. 144-146)⁴²⁶

[...]

Σίσυ: Θέλω σηκωθεί τώρα,

και περιέλθει την πόλιν,

εις τας αγοράς και εις τας πλατείας

θέλω ζητήσει εκείνον,

τον οποίον αγαπά η ψυχή μου·

⁴²⁵ Η αφήγηση αυτή ξεκινά ως Μεταφορά Εμπειρίας και συνεχίζει ως αφήγηση Πιθανής Ιστορίας (11.11.16.), καθώς ο αφηγητής δε μπορεί να γνωρίζει αν συνέβησαν τα όσα εξιστορεί.

⁴²⁶ Η αφήγηση αυτή λέγεται στο πλαίσιο θεατρικού δρώμενου (θέατρο εν θεάτρω), και επομένως θεωρούμε ότι αποτελεί ανάμνηση του χαρακτήρα (ρόλου) που ο χαρακτήρας Σίσυ υποδύεται μέσα στο δρώμενο.

τον εζήτησα και δεν τον ευρήκα.

Οι φύλακες, οίτινες περιέρχονται την πόλιν,
με απήντησαν.

Μην ιδετε εκείνον,
τον οποίον αγαπά ή ψυχή μου;

[...]

Σίσυ: Εγώ εσηκώθην να ανοίξω

Εις τον αγαπητόν μου.

Εκείνος έμβασε την χείρα του
από την θύραν,

και τα σπλάγχνα μου
εταράχθησαν δι' αυτόν.

Εγώ εσηκώθην να ανοίξω

εις τον αγαπητόν μου·
και αι χείρες μου έσταζον σμύρναν,

και οι δάχτυλοί μου σμύρναν εκλεκτήν,
επάνω εις τας λαβάς του μοχλού.

Εγώ ήνοιξα εις τον αγαπητόν μου·
άλλ' ο αγαπητός μου εσύρθη, έφυγε·

η ψυχή μου έλιποθύμησεν

εις τον λόγον του·

εζήτησα αυτόν,

και δεν τον εύρηκα·

τον εφώναξα, και δεν με απεκρίθη.

(Ακούγονται βήματα περιπόλου.)

Οι φύλακες, οίτινες περιήρχοντο την πόλιν,

με ευρήκαν, με εκτύπησαν,

με επλήγωσαν·

οι φύλακες των τειχών,

οι φύλακες των τειχών

αφαίρεσαν από εμέ το ιμάτιόν μου.

Σας ορκίζω,

σας ορκίζω, θυγατέρες της Ιερουσαλήμ,

εάν ευρήτε τον αγαπητόν μου,

να ειπήτε εις αυτόν,

ότι εγώ είμαι τετρωμένη από αγάπην.

1.10.83. Η αποικία των τιμωρημένων (Τόμος Θ', σ. 156)⁴²⁷

Γυναίκα: Να 'ξερεις πόσο χαίρομαι που σε βλέπω... Σκέψου πώς ήμουν μέσα κι έστρωνα τα κρεβάτια... Κι όπως τίναζα τα σεντόνια στο μπαλκόνι βλέπω έναν κύριο στην πόρτα... Ελάτε, μου λέει... Όσπου να φτάσουμε δω όλο για σένα μιλούσαμε... Μου 'λεγε τα καλύτερα λόγια... Κι εγώ πάλι του 'λεγα... Όλα μου τα παιδιά έτσι είναι... Το ένα καλύτερο από το άλλο... Ξέρω να μεγαλώνω παιδιά...

1.10.84. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 170-171)

Κύριος Θωμάς: [...] ...ήθελες να βρω ένα εστιατόριο να μην μένω νηστικός... βρήκα ένα στην παρακάτω γωνία... και πηγαίνω!... που σημαίνει ότι κάθομαι μόνος σ' ένα τραπέζι για τέσσερις... άκου όμως και τα χειρότερα... είναι η πρώτη μέρα που πάω και, σαν να με περίμενε, ένας πολύ γέρος σερβιτόρος μου ανοίγει την πόρτα λέγοντας:

- τα θερμά μου συλλυπητήρια, καλέ μου, περάστε...

... τον κοιτάζω απορημένος, το καταλαβαίνει και...

- έχω γεράσει σ' αυτή τη δουλειά, κύριέ μου, τον διαβάζω εδώ τον άλλονε με την πρώτη ματιά...

... τώρα, για να 'χεις και πλήρη εικόνα, σκέψου την πιο φουκαριάρικη, την πιο θλιβερή φάτσα που έχεις δει στη ζωή του...! με πάει σ' ένα τραπέζι και ρωτάει:

- αν επιτρέπεται, έρχεστε εδώ ταχτικά;

...άλλη απορία, αν είχα ξαναπάει θα με είχε δει...

- όχι, πρώτη φορά έρχομαι...

- μπασα, κι εσείς, κι εγώ το ίδιο, πρώτη μέρα που δουλεύω εδώ...

- πρώτη;

- άστε τα, μην τα ρωτάτε, είμαι αξιολύπητος, είχαμε τόσα έξοδα με την αρρώστια της, πού να μας καλύψει το ΙΚΑ, καταχρεώθηκα... και τι βγήκε;... περνούσα τυχαία από δω χτες, μπαίνω, του λέω «με παίρνεις όσο όσο, έχω μεγάλη ανάγκη... «έλα», μου λέει, είναι καλός άνθρωπος... και η γνώμη μου είναι να φάτε γεμιστά, τα δοκίμασα κι είναι σαν σπιτικά, σαν σπιτικά...

- φέρτε γεμιστά...

- έτσι μπράβο, να μου 'χετε εμπιστοσύνη και να το λέτε, παρακαλώ, «έμενα με περιποιείται ο Θωμάς»...

- ποιος;

⁴²⁷ Και αυτή η αφήγηση λέγεται στο πλαίσιο θεατρικού δρώμενου. Μένει αδιευκρίνιστο κατά πόσον ο χαρακτήρας της Γυναίκας υποδύεται κάποιαν άλλη ή μιλά ως ο εαυτός της.

- Θωμά με λένε, αλλά όχι άπιστο... πιστό και αξιολύπητο...

...τ' άκουσες, Αγγελική;... για βοήθα με! έχω άδικο να πιστεύω πως δεν μπορεί αυτά να 'ναι απλές συμπτώσεις...

ΣΤΕΛΛΑ ΜΑΡΙΝΑ ΜΟΥΖΟΥΡΗ

1.11. Πιθανή Ιστορία

1.11.1. Η Ηλικία της Νύχτας (Τόμος Α΄, σ.241-242)

Δημήτρης: Πού θα τη βρω...;

Κίμων: Μη βιάζεσαι και πρόσεχε... Πρόσεξε γιατί η νέα της διεύθυνση είναι λίγο περίπλοκη... Κατέβα ένα βραδάκι στον Πειραιά... και σεργιάνισε άκρη άκρη στο βρεγμένο μουράγιο... Μέσα στο νερό θα δεις να πλένε λεμονόκουπες, ξύλα, άδεια πακέτα από τσιγάρα, μεταχειρισμένοι επίδεσμοι, κομμάτια από κουλούρι, μια πνιγμένη γάτα... Ωστόσο τίποτα απ' όλα αυτά δεν είναι η ωραία σου Σύλβια... Εκεί όμως θα δεις και κάτι βαποράκια που τα λένε «Αγία Ελεούσα», «Άγιος Νικόλαος», η «Ωραία Κούλουρη», ο «Κυματοφάγος», η «Βαγγελίτσα»... Άναψε ένα τσιγάρο και ζήτησε το Θανάση Αναστασίου το μηχανικό. Είναι ένας άντρας ίσαμε κει πάνω, σαράντα χρονώ, μαύρος και μαλλιαρός με κάτι μπράτσα σαν πεπόνια. Χειμώνα καλοκαίρι αυτό το αγρίμι φορά μονάχα ένα λεπτό φανελάκι από μεταξωτό νάυλον που οι τρίχες του Θανάση το τρυπάνε και βγαίνουν όλες έξω. Κοίταξε μην κάνεις το λάθος και τον γλυκοκοιτάξεις και σε φιλήσει... γιατί θα γεμίσουν τα χείλια σου μηχανέλαιο και ακάθαρτο πετρέλαιο. Ρώτησέ τον όμως για την ωραία σου Σύλβια. Θα σε πάρει απ' το χέρι και θα κατεβείτε στην καμπίνα του. Εκεί, κάτω απ' το εικόνισμα του Αγίου Νικολάου, το καντήλι, το βάγιο και δύο-τρία φυλακτά, θα τη δεις ξαπλωμένη πάνω σε μια κουβέρτα που βρωμοκοπά απλυσιά και βαπορίλα. Θα 'ναι ήρεμη και σκοτεινή σαν τη θάλασσα, φορά μονάχα ένα μαύρο πουλοβεράκι και μαύρη κιλότα... είναι αχτένιστη σαν τις γοργόνες και δε χαιρετά κανέναν. Ο Θανάσης ο μηχανικός, αυτός ο άντρας, αυτό το ιδανικό για τις γυναίκες και τις πετρελαιοπηγές Ντήξελ, θα στρίψει φιλόξενα τσιγαριλίκι για όλους σας. Μα εσύ, ω ψυχή μου, πάρε το τσιγαριλίκι σου και φύγε, κάπνισέ το σεργιανώντας στα υγρά μουράγια και κλάψε... Μη μείνεις εκεί, γιατί δεν κάνει... Δε θα χαρείς, άμα καταλάβεις τι σκαρώνουν αυτοί οι δυο αγριόγατοι... Φύγε... φύγε... Από μακριά πονάει κανείς αξιοπρεπέστερα... πιο ευγενικά, γιατί δεν είδε...

1.11.2. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 83)

Φτωχομάννα: Καλά ντε, δεν είναι ανάγκη να μας το κοπανάς. Όμως αυτό το πουκάμισο, μπορούσε να μην έχει το κακό του χάλι...

Δάσκαλος: Να με συμπαθάς, δεν ήξερα πως θ' ανταμώσουμε, αλλιώς θα φόραγα τα καλά μου!

[...]

Δάσκαλος: Αφού με διαολίζεις συνέχεια! Τώρα βρήκες να τα βάλεις με το πουκάμισό μου. Ε, λοιπόν το πουκάμισό μου είναι το αριστούργημα τις πουκαμισικής τέχνης.

Φτωχομάννα: Είναι αγόρι μου, είναι. δε μου λες, Δάσκαλε... μόνος σου το 'ραφες;

Δάσκαλος: Δε λέμε τίποτ' άλλο;

Φτωχομάνα: Να 'μωνα από μια μεριά να σε βλέπω να το πολεμάς!

Δάσκαλος: Σαχλαμάρες!

Φτωχομάνα: Να κόβεις το ύφασμα, - να το τρυπώνεις, να κάνεις πρόβα στον καθρέφτη!

Πώς τα κατάφερες ολομόναχος;

Δάσκαλος: Βοηθήσανε λίγο και τα παιδιά...

Φτωχομάνα: Χριστέ μου! Σε βλέπω να νευριάζεις που δεν περνά η κλωστή και να βάνεις τις φωνές... Ύστερα να τραβάς κάτι βελονιές μισή πήχη η καθεμιά για να τελειώσει γρήγορα...

Δάσκαλος: Εδώ δεξ χάλι!... (Τραβά το σακάκι του και φαίνεται το αριστερό χέρι γυμνό, χωρίς μανίκι). Πάει το μανίκι. Το 'χα δώσει σ' ένα παιδί να το ράψει και το 'χασε. Έφαγα τον κόσμο να το γυρεύω...

Φτωχομάνα: Αν τύχει να το βρω που θες να σ' το στείλω;

Δάσκαλος: Δε μου χρειάζεται, προτιμώ να ξηλώσω και το άλλο...

1.11.3. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 261)

Κλειώ: Θα 'θελα να ρίξετε μια ματιά στο πρόγραμμα της γιορτής.

Εύανδρος: Διάβασέ το.

Κλειώ: (Διαβάζει). Μέρος πρώτον: Αυθόρμητος και ογκώδης παλλαϊκή συγκέντρωσις στη μεγάλη πλατεία. Εμφάνισις της Κίρκης και του Οδυσσέα στον εξώστη των ανακτόρων και χαιρετισμός προς τα πλήθη. Τα πλήθη απαντούν με ουρανομήκεις ζητωκραυγές. Η Κίρκη δακρύζει.

Εύανδρος: Θαυμάσια.

Οδυσσέας: Θαυμάσια...

Εύανδρος: Κι όμως κατά βάθος για σας γίνονται όλ' αυτά.

Κλειώ: Καύσις πυροτεχνημάτων από τις στέγες της Βουλής, της Εθνικής Τραπέζης και του ξενοδοχείου Διός – Μέλαθρον. Μέρος δεύτερον: Απονομή παρασήμων και παρουσίασις του διπλωματικού σώματος.

Απαγγελίες από τα κορίτσια του Λυκείου και παράστασις των Τρωάδων.

Λαμπαδηφορία της Ομοσπονδίας των παλαιών πολεμιστών. Αυθόρμητος σχηματισμός λαϊκών χορευτικών συγκροτημάτων και ενθουσιώδης εορτασμός του λαού μέχρις πρωίας.

Εύανδρος: Θαυμάσια δεσποινίς, Κλειώ.

Οδυσσέας: Θαυμάσια.

1.11.4. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 276)

Διπλωμάτης: Είναι γεμάτες οι φυλακές σας;

Σερβιτόρος: Αδειες, ψυχή δεν υπάρχει μέσα.

Διπλωμάτης: Μα που να πάρει η οργή δε φωνάζετε όλοι πως είστε λωποδύτες, κακούργοι, ελεεινοί!

Σερβιτόρος: Σύμφωνοι, αλλά ποιος νοιάζεται για το διπλανό του; Πας σ' ένα αστυνόμο και του λες: είμαι ένοχος! «Ουδείς αναμάρτητος» σου απαντά δακρυσμένος και σου γυρίζει την πλάτη.

Διπλωμάτης: Οι αστυνόμοι;

Σερβιτόρος: Μάλιστα. Οι περισσότεροι τρέχουν στους δρόμους και παρακαλάνε. «Εμάς, δε θα βρεθεί ένας άνθρωπος να μας συλλάβει;» Οι αστυνόμοι.

1.11.5. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 282-283)

Σερβιτόρος: Ας τα ξαναπούμε άλλη μια φορά, τρώγε και λέγε...

Οδυσσέας: Θα κάνω πως πάω στο δωμάτιο μου. Θα μπω μέσα και αμέσως θα ξαναβγώ. Θα τραβήξω στο βάθος του διαδρόμου, στο ασανσέρ υπηρεσίας. Εκεί θα 'ναι δυο καμαριέρες που θα φορτώσουνε τα άπλυτα σεντόνια. Θα χωθώ στο ασανσέρ κι αυτές θα με κρύψουν μέσ' στ' άπλυτα.

Σερβιτόρος: Ωραία! Παρακάτω... Και τρώγε.

Οδυσσέας: Το ασανσέρ θα κατέβει. Εκεί θα με παραλάβουν οι υπάλληλοι απ' το πλυντήριο και θα με φορτώσουν στο αυτοκίνητο.

Σερβιτόρος: Και το αυτοκίνητο αντί να πάει στο πλυντήριο θα πάει σε μια έρημη ακτή. Εντάξει. Το μόνο κακό είναι πως το ψαροκάικο είναι κλεμμένο και πως απ' τους φίλους μας κανείς δεν είναι ναυτικός. Ο ένας είναι λογιστής, ο άλλος αναισθησιολόγος, εγώ φοιτητής της Νομικής. Αλλά με σένα καπετάνιο, ελπίζουμε να τα καταφέρουμε. Έχεις μαζί σου τον χάρτη, έτσι δεν είναι;

1.11.6. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 292-293)

Διπλωμάτης: Διαβάστε με προσοχή το τρίτο κεφάλαιο. Έχει τον τίτλο «Ο ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΔΕΝ ΠΕΡΑΣΕ ΠΟΤΕ ΑΠΟ ΔΩ»

Εύανδρος: Μα, τον είδανε χιλιάδες, τον άκουσαν χιλιάδες, τον κάμανε φωτεινό παράδειγμα!

Διπλωμάτης: Στην Ιθάκη πιστεύουμε πως το αντίδοτο σε τέτοιες καταστάσεις είναι το άνοιγμα της λαϊκής φαντασίας σε νέους ορίζοντες.

Εύανδρος: Δηλαδή;

Διπλωμάτης: Διαβάστε με προσοχή το πέμπτο κεφάλαιο. Έχει τίτλο: «ΞΕΝΟΙ ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΚΑΙ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΜΕ ΟΔΥΣΣΙΑΚΟ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ»

Εύανδρος: Πώς...;

Διπλωμάτης: Αυτό μας επιτρέπει σε όσες εσωτερικές επιπλοκές είναι δύσκολες να τους χώνουμε στην τσέπη ένα ξένο διαβατήριο. Στην Ιθάκη χρησιμοποιήθηκε επανειλημμένως και με απόλυτη επιτυχία.

Εύανδρος: (Έχει σχεδόν τρομάξει απ' τις μεθόδους της Ιθάκης)... Κατάλαβα...!

Διπλωμάτης: Καταλήγουμε σ' έναν Οδυσσέα κλεισμένο σε μια άγνωστη, ασφαλή φυλακή και ισοβίως πια ακίνδυνο, ενώ ο θρύλος του θα κυκλοφορεί ελεύθερος. Θρύλος που δυστυχώς τον έχουμε ακόμα ανάγκη.

1.11.7. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 66-69)

«Ο πανηγυρικός»

Δήμαρχος: [...] Τι βλέπομεν; Άθλια σπίτια, λίκνα της απελπισίας, ουδεμία κεραία τηλεοράσεως εις τις στέγες, δυστυχία, άνθρωποι που λένουν το ψωμί ψωμάκι...! Τι συζητά αυτό το ανδρόγυνο...! Για να στήσουμε αυτή...

- Βαγγέλη, πήγαινε να βρεις δουλειά, τα παιδιά μας κλαίνε από την πείνα, Βαγγέλη.

- Πού να βρω δουλειά, να πας να μου βρεις εσύ. Πάρ' το απόφαση για μας δεν υπάρχει Θεός! Θα πεθάνουμε όλοι.

- Δε θέλω να σε προσβάλω, Βαγγέλη, αλλά εκεί που βρίσκεις χρήματα για κρασί, εκεί να βρεις και ψωμί για τα παιδιά μας!

- Άσε με ήσυχο επιτέλους...

- Ου να μου χαθείς, ακαμάτη, παλιομεθύστακα.

- Άκου δω, μωρή...

Και ακολουθούν άγριος ξυλοδαρμός της συζύγου και λόγοι του βλάσφημου Βαγγέλη τους οποίους αδυνατώ να επαναλάβω ενώπιον κυρίων και του Σεβασμιωτάτου, διότι άπτονται του ωραίου φύλου και αγίων προσώπων ή αντικειμένων της εκκλησίας όπως ο σταυρός, τα κανδήλια, τα εξαπτέρυγα κλπ.

Πλην όμως πταίει ο Βαγγέλης; Θα το εξετάσουμε αφού ολοκληρώσουμε την έρευνά μας...! Τι συμβαίνει εδώ; Γιατί αυτός ο πατέρας τραβάει τα μαλλιά του. Τι του λέγει ο αμούστακος υιός του που δεν φαίνεται να έχει εγκληματικά ένστικτα...!

- Θέλω να μορφωθώ πατέρα, θέλω να γίνω επιστήμων.

- Δεν έχω χρήματα παιδί μου! Αλλά μπορώ να σε διορίσω στη ΔΕΗ.

- Μη με καταρρακώνεις! Εγώ θέλω να σπουδάσω, είμαι φιλόδοξος! Μπορεί να μεγάλωσα μεταξύ αμαθών αλλά αισθάνομαι ότι γεννήθηκα για επιστήμων.

- Και τι θέλεις, παιδί μου, να γίνω κλέφτης για να σε σπουδάσω;

- Οι άλλοι νέοι διατί σπουδάζουν; Διατί εγώ που είμαι ευφυέστερος όλων να μείνω καθυστερημένος.

- Έτσι τα έφερε η μοίρα!

- Πάψε να είσαι μοιρολάτρης! Διάβασε το «Κεφάλαιο» του Μαρξ δια να μάθεις την αλήθεια!

- Τι είπες, άσωτε υιέ; Διαβάζεις τέτοια Σολομωνική;

- Διαβάζω και μισώ την κοινωνία.
- Τρέμω για τις ιδέες σου γιε μου!
- Καλύτερα να τρέμεις για την τύχη του αστικού καθεστώτος.

Και ο αμούστακος έφηβος – μα τέλος πάντων δεν μπορείτε να κάνετε λίγη ησυχία εκεί κάτω; Εάν δεν σας αρέσει η ομιλία μου περάστε να κάνετε έξω την κριτική σας! Όχι εδώ μέσα! Ντροπή, τέλος πάντων, έχουμε και επισήμους εδώ! Κύριε χωροφύλαξ, σας παρακαλώ ας τηρηθεί κάποια ευπρέπεια! Με συγχωρείτε κύριε υφυπουργέ... Και τώρα ας μεταφερθούμε, σ' αυτή την αυλή όπου δύο γυναίκες πλέονουν. Γιατί κλαίει αυτή η ωραία νέα; Τι λέει στην μεσόκοπον φίλη της...;

- Θα πάω στην Αθήνα, κυρα-Μαρία, να αναζητήσω την τύχη μου! Εδώ, ποιος να γυρίσει να με κοιτάξει;
- Αχ, Λίτσα μου, στην Αθήνα, θες δε θες, θα πάρεις κακό δρόμο!
- Είμαι τίμια εγώ, κυρα-Μαρία μου, θα συνδεθώ μόνον με όποιον μου υποσχεθεί γάμο εξ' έρωτος!
- Δεν υπάρχει έρωσ στην Αθήνα, Λίτσα μου, εκεί είναι όλοι σωματέμποροι.
- Δε με κρατάει τίποτα πια, κυρα-Μαρία μου, με αυτό το όνειρο πλαγιάζω και ξυπνώ. Πάρε με, Αθήνα, πάρε με για πάντα.

Κυρίες και Κύριοι, δεν είμαι Σοφοκλής ή Ευριπίδης και οι διάλογοί μου, πιθανόν, να υστερούν εις λογοτεχνικήν δραματουργίαν. Δεν επιζητώ επαίνους δι' αυτούς. Με ενδιαφέρει μόνον το περιεχόμενό τους ως κοινωνιολογική επιστήμη και πολιτική φαινομενικότης. Δι' αυτό ας επιχειρήσουμε μίαν σύντομον επιστημονικήν ανάλυσιν: Είχομεν τον άνεργον Βαγγέλη, ο οποίος πως καταπολεμά την ανεργίαν; Βλασφημώντας και ζητώντας παρηγορίαν εις το κρασίν! Όχι εις την εκκλησίαν, ούτε εις την προσευχή που ήτο ανέκαθεν το καταπραϊντικόν παυσίπονον της ψυχής! Ήτοι, ενέργεια κατά της Θρησκείας.

Είχομεν τον διαμαρτυρόμενον έφηβον. Πώς εξεδικείται την οικονομικήν ανισότητα; Άφηνε γένια και μαλλιά ως οι δαίμονες Φιδέλ Κάστρο και Τσε Γουεβάρρα και προσχωρούσε εις τον αναρχοκομμουνισμόν! Ενέργεια κατά της πατρίδος. Είχομεν την ονειροπόλον παρθένον που θεώρησε την υδροκέφαλον πρωτεύουσα ως σωτηρίαν! Ποία η κατάληξις; Ο σωματέμπορος που εκαραδοκούσε εις τας παρόδους της Ομονοίας υποκρινόμενος τον Σαιξπήρειον εραστήν Ρωμαίων και Ιουλιέτα. Η παρθενεία ή ανήκουσα εις ένα καλόν σύζυγον προσφέρετο επί χρήμασι εις τον έκφυλον αγοραστήν. Ήτοι, ενέργεια κατά της οικογένειας! Όταν το καθεστωτικόν αυτό τρίπτυχον κατασπαράσσεται που οδηγούμεθα...; [...]

1.11.8. Ο μπαμπάς ο πόλεμος (Τόμος Γ', σ. 202)

Φιλόξενος: Μα ακριβώς αυτές τις στιγμές πίεσεως που είναι και στιγμές αδυναμίας πρέπει εσύ να τις εκμεταλλευτείς πολιτικοστρατιωτικά και να του πεις... «Δημήτριε, για πού με το καλό με όλο αυτό το στόλο και το στρατό;» Αν σου απαντήσει «Θέλω να μπω στη Ρόδο» εσύ να του πεις... «γιατί στη Ρόδο; αφού η Μύκονος, η Πάρος και πιο πολύ η Νάξος είναι πιο ενδιαφέρουσες από στρατηγική άποψη»... Τώρα, αν υποθέσουμε –

κούφια η ώρα – πως του ‘χει κολλήσει να ‘ρθει σώνει και καλά εδώ, εσύ σ’ αυτή την περίπτωση θα του πεις να ‘ρθει καλεσμένος μας και μάλιστα το γρηγορότερο!

1.11.9. Ο μπαμπάς ο πόλεμος (Τόμος Γ΄, σ. 239)

Δημήτριος: Η Ελέπολη θα πλησιάσει το τείχος στη θέση Ζαχαροπλαστείων «Ο Κρίνος»...! Μετά από ισχυρό βομβαρδισμό με όλα τα όπλα, η μονάδα καταδρομών θα χτυπήσει κατά μέτωπον, ενώ ταυτόχρονα η τεθωρακισμένες μεραρχίες θα παραβιάζουν τη βόρεια και τη δυτική πύλη! Θα συγκλίνουν προς τα νότια και θα κλείσουν το θύλακα στο Παντοπωλείον «Ο Στάθης»! Ευθύς αμέσως θα εισβάλει το βαρύ πεζικό, θ’ αναπτυχθεί δεξιά και αριστερά και θα συντρίψει τις τελευταίες εστίες αντιστάσεως. Αν χρειαστεί θα ρίξω στη μάχη και το ιππικό και όλες τις εφεδρείες! Πήρα την απόφαση, αύριο να φάω και να κοιμηθώ μέσα στη Ρόδο...!

1.11.10. Ο αόρατος θίασος (Τόμος Δ΄, σ. 94)

Οικοδ/της: [...] κι αυτό που θέλω ολόψυχα είναι να τους παρατήσω, να πάω στον πρώτο μανάβη να πάρω μια σακούλα μανταρίνια, να πάω να τρέξω στο λόφο του Φιλοπάππου... να ‘ναι μια ωραία λιακάδα... να κάτσω στα χόρτα... δεν το ‘χω κάμει όμως, ούτε θα το κάμω... ό,τι δεν μπορείς πια, δεν είναι κι ένας θάνατος...;

1.11.11. Ο δρόμος περνά από μέσα (Τόμος Ε΄, σ. 171)

Ποριώτης: ... ασφαλώς σε λίγες μέρες θα ‘χει πάρει ότι έφερε... ίσως να πει πως πια όλη του η έννοια πρέπει να ‘ναι η Ευρωπαϊκή Αγορά, το 1992... δε θα ζητήσω ποτέ να μάθω τι απέγιναν... φθάνει ότι έγινε ως τώρα...! Αν και αυτήν θα ‘θελα να την έβλεπα κάποτε, έστω κι από μακριά... ο ανιψιός μου θα μου γράψει πάλι ένα γράμμα που θα λέει ότι η κακία γέρασε μέσα στο σπίτι μας... κατά τα άλλα η σιωπή θα γυρίσει πιο πηχτή για να με εκδικηθεί που της χάλασα την ησυχία... θα βασανίζομαι να ψάχνω αν φταίει αυτός ή ο άλλος, τη μια μέρα θα τους βγάζω όλους τέρατα και την άλλη αγγέλους... και τι σημασία έχει το ποιος...! Το μόνο βέβαιο είναι ότι τα σκουλήκια θα συνεχίσουν να τρώνε τα έπιπλα και μάλιστα με μεγαλύτερη εκτίμηση... Το έχω παρατηρήσει εδώ και χρόνια... όταν καταλάβουν ότι πάσχουνε τους ανοίγει η όρεξη... κατά τα άλλα είναι η πιο καλή συντροφιά, η πιο σοφή, όταν πια δεν έχει απομείνει τίποτ’ άλλο απ’ το να αναμασά κανείς όσα γίνανε, και να μη βρίσκει άκρη...

1.11.12. Η τελευταία Πράξη (Τόμος Ζ΄, σ. 190-192)

Θιασάρχης: ... κι όμως, εγώ, όπως σας βλέπω και με βλέπετε, τον βλέπω να μπαίνει... ανοίχτε τη φαντασία σας κι ακολουθήστε με... είμαι ο Οδυσσέας... γυρίζω κρυφά στην Ιθάκη μου... κι ακόμα πιο κρυφά σ’ αυτή την πλατεία που κάποτε μ’ έφεραν σηκωτό στα

χέρια χιλιάδες και χιλιάδες λαός που τραγουδούσε παιάνες και ανέμιζε σημαίες και κόκκινα γαρίφαλα... μ' έχει εκλέξει βουλευτή με ένα ποταμό ψήφους κι είμαι μόνο είκοσι τριώ χρονώ... οι εφημερίδες διαλαλούν πως «επιτέλους κάτι αλλάζει στο κοιμητήριό μας», η λαχτάρα της αλλαγής χορεύει στις πλατείες με τα σκουριασμένα αγάλματα, απειλεί τις συνταξιούχες ιδεολογίες, στέλνει σε Οίκο Ευηγρίας τις μπαγιάτικες πολιτικές τακτικές...! στα είκοσι εφτά μου είμαι κιόλας υπουργός και επικρατέστερος δελφίνος για τα πάντα...! Οι ξένοι πρέσβεις μου στέλνουν λουλούδια, ο διεθνής τύπος μου αφιερώνει πρωτοσέλιδα άρθρα... με θέλουν πια όλοι τόσο πολύ, που μου φέρνουν στο πιάτο την αρχηγία της παράταξης και την πρωθυπουργία... δεν είμαι απλά ένα πολιτικός ηγέτης, είμαι ένα πάθος, ένας παράφορος πολιτικός έρωτας...! κι έρχεται ο πόλεμος... εκφωνώ ένα μνημειώδη λόγο στη Βουλή και εξηγώ πως, αν θέλουμε να 'μαστε μέσα στις διεθνείς εξελίξεις, πρέπει να πάμε στη Τροία...! Παιραιτούμαι απ' όλα τα πολιτικά μου αξιώματα, δηλώνω εθελοντής, ηγούμαι του εκστρατευτικού σώματος, φεύγω, και... και ιδού η αρχή του τέλους...! ο φθόνος που καταπίνανε ως τώρα αυτοί που με δοξολογούσαν γίνεται συνωμοσία εξόντωσής μου... όταν εγώ στην Τροία με τις επιτυχίες μου ανασύρω τη σπιθαμιαία Ιθάκη απ' την αφάνεια και την κάνω παγκοσμίως γνωστή, αυτοί οι προδότες μου κλείνουν το δρόμο του γυρισμού και ανοίγουν δρόμους της εξορίας μου... γέρασα όμως και δεν αντέχω πια... όταν γερνάς, η εξορία δεν μένει μια, γίνεται πολλές... απaráλλαχτα όπως ο θάνατος, που πριν απ' τον οριστικό προηγούνται άλλοι... και τώρα, σε ποια Ιθάκη έχω γυρίσει...; κάνανε το λαό να με ξεχάσει, με βγάλανε αγνοούμενο για να με ξεφορτωθούν, μου στήσανε κι αυτό το άγαλμα το καταχεσμένο απ' τα σκατά των περιστερών... εκατό πληρωμένοι δολοφόνοι περιπολούν μην τυχόν και εμφανιστώ... δεν τολμώ ούτε την πόρτα του σπιτιού μου να χτυπήσω γιατί ως κι εκεί μέσα έχουν τρυπώσει... τι να κάνω...; πώς να ανεχθώ να 'ναι πατέρες του έθνους τόσοι φελλοί και κομπιναδόροι κι εγώ υπό διωγμόν...; Θα μπω...! έτσι που είμαι, κανένας δε θα με γνωρίσει...

(Τους έχει συναρπάσει... σταματά να λέει, ωστόσο συνεχίζουν να τον κοιτάζουν περιμένοντας τη συνέχεια... ο Τηλέμαχος σκουπίζει δάκρυα, το ίδιο κι η Δημοσιογράφος.)

Δημοσιογράφος: ... ύστερα...;

Ξενοδόχος: ... (με οργή)... οι παλιάνθρωποι...!

Δημοσιογράφος: ... και ύστερα, σας παρακαλώ...;

Θιασάρχης: ... (διατηρώντας υποβλητικούς τόνους φωνής) μπήκε αεράτος στο χτίριο για να ξεγελάσει τους φρουρούς, αλλά, φυσικά τρέξανε, τον πιάσανε και του ζητήσανε ταυτότητα και άδεια εισόδου... είπε «δεν έχω» και τον σύρανε έξω... φοβούμενος πως τον έχουν συλλάβει για ύποπτο, ταραγμένος κι από την ταπείνωση, προσποιήθηκε ότι παραπάτησε

και κατρακύλησε στη σκάλα... εκεί σκέφτηκε «ας κάνω πως λιποθύμησα... καλύτερα στο Πρώτων Βοηθειών παρά στα άδυτα της Αστυνομίας για σιωπηρή εξόντωση...»

Νοσοκόμος: ... αυτό κολλάει με κείνα που είπα κι εγώ...

1.11.13. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 114-118)

Ασημάκης: Η μάνα μου ερχότανε σπίτι και ξενόπλενε, την είδε, του άρεσε, την πήρε, πάλι θα τα λέμε;...

Φρόσω: Αμαρτίαι γονέων παιδεύουσι τέκνα! Ο παππούς σου είναι βέβαιο πως ήτανε μάγειρας;

Ασημάκης: Αφού είχε πατσατζίδικο στο Άργος.

Φρόσω: Μαγείρευε ο ίδιος ή το διεύθυνε;

Ασήμ.: Και μαγείρευε και σερβίριζε.

Φρόσω: Άλλες επιχειρήσεις είχε;

Ασήμ.: Θα 'χε τίποτα γίδα...

Φρόσω: Οικογενειακά κειμήλια είχατε;

Ασήμ.: Δεν είχαμε, ρε Φρόσω, αλλά τέτοια πουλάνε.

[...]

Φρόσω: Ο προπάππος σου τι δουλειά έκανε;

Ασήμ.: Βαρκάρης...

Φρόσω: Καΐκι είχε;

Ασήμ.: Βάρκα.

Φρόσω: Αν είχε πανί, ήτανε καΐκι όχι βάρκα!

Ασήμ.: Μπορεί να 'χε και πανί.

Φρόσω: Άρα ο προπάππος σου είχε ένα «πλοίο»!...

Ασήμ.: Καΐκι.

Φρόσω: Το καΐκι που πλέει λέγεται «πλοίον», Ασημάκι μου... μήπως είχε δύο;

Ασήμ.: Είχε!... Δηλαδή άμα βούλιαξε το πρώτο σκάρωσε άλλο.

Φρόσω: Τα βλέπεις!... Πα' να πει είχε δύο «πλοία»... μήπως βούλιαξε και το δεύτερο;

Ασημ.: Όχι δε βούλιαξε... κήκε στο καρνάγιο κι έφχιαξε άλλο.

Φρόσω: Το ίδιο κάνει!... Δηλαδή ο προπάππος σου είχε τρία πλοία! Πα' να πει ήτανε παραβοκύρης όχι καϊκτζής. Πλοιοκτήτης! Σαν τους Κουντουργιώτηδες και τους Σαχτούρηδες να πούμε; Εφοπλιστής!

Ασημ.: Λες, ρε Φροσάκι;

Φρόσω : Σ' ό,τι έχω ιερό και όσιο! Και εξάλλου αυτός δεν είναι που βρήκε μισοπνιγμένο εκείνον το Γάλλο, τον Κόντε Ντελλαβιλιερ, και τον έσωσε;

Ασημ.: Δεν ξέρω αν ήτανε κόντες.

Φρόσω: Αποκλείεται να μην ήτανε!

Ασημ.: Πώς το βγάνεις;

Φρόσω: Φαίνεται. Και εξάλλου αυτόν το Γάλλο πού τον εβρήκε μισοπνιγμένο;

Ασημ.: Στο πέλαγο, ήτανε ναυαγός!

Φρόσω: Τρέλα! Και τι τον έκανε;

Ασήμ.: Λένε ότι τότε πήγε στο χάνι του στο Κοντομητρέικο για να συνέρθει!

Φρόσω: Και άμα έμαθε πως ήταν ο Κόντες Ντελλαβιλιέρ του είπε... «Σαν στο σπίτι σας, κύριε κόντε, φάτε, πιείτε, όλα δικά σας! Κι άμα νιώσετε σιδερένιος ώρα σας καλή»... Τότε ο Ντελλαβιλιέρ εδάκρυσε και του απάντησε... «Αθάνατη ελληνική φιλοξενία! Όταν έρθετε στη Γαλλία, κύριε Κοντομήτρο, ο πύργος μου στη διάθεσή σας».

Ασημ.: Θα τά 'πανε αυτά!

Φρόσω: Μόνο αυτά!... Ο προπάππους σου Ασημάκη μου, πόσω χρονώ ήτανε άμα έγινε αυτό;

Ασήμ.: Δεν έχω ιδέα...

Φρόσω: Θά 'τανε νέος!... Για να μπορεί να κουβαλήσει ένα μισοπνιγμένο και να τον ανεβάσει τόσες σκάλες θα πρέπει να 'τανε νέος!...

Ασημ.: Ποιες σκάλες;...

Φρόσω: Άρα και η προγιαγιά σου θα ήτανε νέα!...

Ασημ.: Θα 'τανε...

Φρόσω: Κατάλαβες, Ασημάκη μου!... Δηλαδή αν ο προπάππους σου ήτανε τριάντα χρονώ, η προγιαγιά σου θα ήτανε το πολύ δεκαπέντε χρονώ.

Ασημ.: Τόσο μικρή;...

Φρόσω: Τότε τις παντρεύανε μικρές μικρές!

Ασημ.: Και τι μ' αυτό;

Φρόσω: Για σκέψου τώρα... ο καημένος ο κόντες, ύστερα από τέτοια εξάντληση, δε θα ήθελε δυο τρεις μήνες για να συνέρθει; Θα ήθελε! Άρα ο προπάππους σου έφυγε πάλι με τα πλοία του και άφησε ολομόναχους στο σπίτι το Γάλλο και την προγιαγιά σου...

Ασημ.: Στάσου, ρε Φροσάκι...

Φρόσω: Τι στάσου;... Δε θα πήγαινε στη δουλειά του ο άνθρωπος; Θα καθότανε πάνω από το Γάλλο να τότε φυλάει;

Ασημ.: ...Κι ύστερα;

[...]

Φρόσω: Κι έτσι λοιπόν που μέναν ολομόναχοι, ο κόντες άρχισε να γλυκοκοιτάζει την προγιαγιά σου...

Ασημ.: Την προγιαγιά μου;...

Φρόσω: Ήτανε κι απ' το ταξίδι, κι απ' το ναυάγιο, θά 'χε να δει γυναίκα ποιος ξέρει πόσον καιρό...

[...]

Φρόσω: Εκείνη, μικροπαντρεμένη, ο κόντες να της μιλά όλο γαλλικά! Νομίζεις πως θέλει πολύ μια γυναίκα άμα δεν καταλαβαίνει κιόλας τι της λένε;... Κατάλαβες, Ασημάκη μου;

Ασημ.: Κατάλαβα! Ο προπάππους μου του 'σωσε τη ζωή κι αυτός για ευχαριστώ του 'βαλε κέρατο!

[...]

Φρόσω: Φταίει κι ο προπάππους σου, Ασημάκη μου! Γιατί άμα το παρακάνεις στη φιλοξενία είναι σαν να το πηγαίνεις φυρί φυρί! Τι στοίχημα πας ότι έβαλε το Γάλλο να κοιμάται στη δικιά τους κρεβατοκάμαρα κι ότι εκείνος με την προγιαγιά σου πήγανε σ' άλλη!

Ασημ.: Από καλοσύνη...

Φρόσω: Ναι, αλλά ξέρεις τι δύσκολα που ξεσυνηθίζει μια παντρεμένη το κρεβάτι της;... Και λοιπόν μια νύχτα, θες από συνήθεια, θες από αφηρημάδα, ανοίγει την πόρτα η προγιαγιά σου και πάει γραμμή στο κρεβάτι που είχε ξαπλώσει ο κόντες! Σου είπα ότι ήταν πολύ φιλέλληνας;

Ασημ.: Όχι...

Φρόσω : Μόλις πλησίασε στο κρεβάτι η προγιαγιά σου, πού να την αφήσει να φύγει... Την πιάνει απ' το χεράκι και μ' ένα βλέμμα που την έκαμε να τρεμουλιάσει στη ραχοκοκαλιά, της λέει, «θέλω να μου μάθετε ελληνικά»... Τι να κάνει Ασημάκη μου; να του πει όχι;... Χαμήλωσε τα μάτια και κάθισε στο κρεβάτι...

[...]

Ασήμ.: [...] Κι ύστερα;...

Φρόσω: ... Τ' άλλα δε λέγονται, Ασημάκη... Δεν είναι σωστό!... Αλλά μπορείς να τα φανταστείς... Εγώ με τη φαντασία μου τα βλέπω όλα, σαν να γίνονται αυτή τη στιγμή...

1.11.14. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η', σ. 165-166)

Γιώργος: δηλαδή παίρνομεν ένα τανκς, ένα κιλό σάκχαριν. Μιαν ήσυχην νύχταν και έναν στατιώτην! Ρίπτομεν την σάκχαριν στο ντεπόζιτο της βενζίνης και την αφήνομε να φράξει το σωληνάκιον που τροφοδοτεί τον κινητήρα. Ύστερα παίρνομεν τον στρατιώτην, τον κρεμάμε από τα πόδια ώσπου να φτάσει ει το αμίν και να ομολογήσει ότι αυτός έριψε την σάκχαριν, διότι είναι αριστερός.

[...]

Γιώργος: Το σερβίρουμε εις τας εφημερίδας ως δολιοφθοράν αλά κουκουέ και όλοι οι εθνικόφρονες το τρώνε, γλείφουν τα δάκτυλα των και επιθυμούν και άλλο!...

1.11.15. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η', σ. 220)

ΧΟΡΟΣ ΤΡΑΜΠΟΥΚΩΝ

[...] Κοίτα εδώ τι βαστώ, τι μου δώσανε
κι αν μυρίζεις θα δεις
πως δεν είναι νερό απ' τη βρύση
η ξανθιά βαρελίσια ρετσίνα!
Είναι τίγκα ως απάνω βενζίνα
και φωτιές πάω ν' ανάψω την Αθήνα να κάψω
το λαό το φιλήσυχο κι' αγαθό να τρομάξω
αναρχία και χάος και αστάθεια να δείτε
ώσπου όλοι να βγείτε
φοβισμένοι να πείτε
«ποιος θα βάλει επιτέλους
ησυχία και τάξη;
Τους εχθρούς της πατρίδος
ποιος θα βγει να πατάξει;»
[...]

1.11.16. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 56)⁴²⁸

Δωδεκάλογος: Επρόκειτο λοιπόν να συναντήσω τον πρωθυπουργό! Αγοράζω ένα φάκελο, γράφω απέξω «Εξοχότατον Κύριον Πρόεδρον της Κυβερνήσεως — ιδίως αυτού χερσί» και ζωγραφίζω και δίπλα έναν ωραίο άγιο Γεώργιο να σκοτώνει το δράκο. Κολλάω το γραμματόσημο, μπαίνω μέσα στο φάκελο, κλείνω το φάκελο και πέφτουμε στο γραμματοκιβώτιο. Αλλά κατά διαβολική σύμπτωση με το διασταυρούμενο ταχυδρομείο ο κύριος πρωθυπουργός αυτοπροσώπως ερχότανε να συναντήσει εμένα. Αυτός ο βλάξ ο ταχυδρομικός διανομέας, επειδή εκείνη την ημέρα είχε δει μια παιδική του φίλη και είχε συγχυστεί, κάνει λάθος κι αντί να ρίξει τον πρωθυπουργό κάτω απ' την πόρτα μου, τον ρίχνει κάτω απ' την πόρτα της κυρίας Αγγέλας. Ανοίγει το φάκελο η κυρία Αγγέλα — γριά γυναίκα δε βλέπει καλά — βγάζει τον πρωθυπουργό από μέσα «ας το διάβολο», λέει, «μ' αυτές τις διαφημίσεις», και τον πετάει στα σκουπίδια.

1.11.17. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 57-58)⁴²⁹

Δωδεκάλογος: Μάλιστα! Όποιος λοιπόν είναι άνεργος σηκώνεται το πρωί, πάει μια βόλτα ως την Αθήνα κι ύστερα γυρίζει σπίτι του έξω φρενών.

Β' Γυναίκα: Γιατί έξω φρενών;

⁴²⁸ Η αφήγηση αυτή ξεκινά ως Μεταφορά Εμπειρίας (1.10.79.) και συνεχίζει ως αφήγηση Πιθανής Ιστορίας, καθώς ο αφηγητής δε μπορεί να γνωρίζει αν συνέβησαν τα όσα εξιστορεί.

⁴²⁹ Η αφήγηση κινείται ανάμεσα σε αφήγηση Πιθανής Ιστορίας και Αφήγηση Πλασματικών Γεγονότων.

Δωδεκάλογος: Έτσι θέλει, δικαίωμά του δεν είναι; Φωνάζει όλη του τη φαμίλια στην τραπεζαρία, βαράει μια γροθιά στο τραπέζι, το σπάει και λέει: Θέλω να βρω δουλειά γιατί είμαι άνεργος, κι όποιος μ' ενοχλήσει αλίμονο του! Κλείνεται σ' ένα δωμάτιο κι αρχίζει να σκέφτεται. Ξύνει το κεφάλι τον, μετράει πόσες τάβλες έχει το πάτωμα, πόσα σημάδια ο τοίχος και πόσες ραγισματιές το ταβάνι. Βρίζει τη γυναίκα του γιατί του φέρνει καφέ, δέρνει το παιδί του γιατί κτυπά έναν ντενεκέ, βλαστημά το τζάμι τον παραθύρου γιατί είναι γυάλινο, μουρμουρίζει ένα τραγούδι επί ώρες, και βρίσκει τη λύση!

(Οι Γυναίκες χειροκροτούν)

Δωδεκάλογος: Τώρα με τη λύση μέσα στο φωτισμένο του μυαλό τρέχει στο Σύνταγμα, καβαλάει στο χάλκινο λάφι της πλατείας και φωνάζει: Κυρίες και κύριοι, ανακάλυψα γιατί είμαι άνεργος, ακούστε!... Και ω του θαύματος, πριν ακόμα τελειώσει, εμφανίζονται τρεις άγγελοι της επιγείου τάξεως με μαύρα ματάκια, μαύρο μουστάκι, γαλάζιες φτερούγες και του λένε: Χαίρε ελεύθερη διανόηση, κι έλα αμέσως κάτω! Ήρθαμε να σου αναγγείλουμε ότι απ' αυτή τη στιγμή σε αναλαμβάνει το κράτος. Στέγη, τροφή, αυστηρά φύλαξη δωρεάν και όλα τα οροπέδια της φαντασίας σου ελεύθερα να σεργιανάς και να σκέφτεσαι!

1.11.18. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 184-185)

Κύριος Θωμάς: [...] ...τι καλός που θα 'ταν τώρα ένας ύπνος μέχρι τις επτά...! Ξυπνώ με καθαρό μυαλό, ήρεμος, κάνω τον καφέ μου, τρώγω και καμιά φρυγανιά...

...στις οκτώ ντύνομαι, πάω στην τράπεζα – οκτώμισι ανοίγει για το κοινό – κάνω ενημέρωση στο βιβλιάριο και ξεκινώ...

...να πάρω τρόλεϊ ή λεωφορείο...; ...όποιο έρθει πρώτο... έτσι κι αλλιώς και τα δύο εκεί που θέλω με πάνε...

...δέκα και μισή, με το πάσο μου είμαι στον χρηματιστή και ας είναι και για 5%, δεν πειράζει...

...νομίζω όμως πώς έτσι που τα λογαριάζω μπορεί να 'μαι κει απ' τις εννιάμισι...

...δεν πειράζει, μπαίνω σ' ένα καφεενείο και περνά η ώρα...

...αλλά υπάρχει και καλύτερη λύση... να πάω με τα πόδια!... έχω μήνες να περπατήσω πιο πέρα από...

...δεν είναι κακή ιδέα...

...θα πάρω τον κατήφορο... θα περάσω απ' το Καλλιμάρμαρο, ύστερα από το Ζάππειο, να δω το ναό του Ολυμπίου Διός, την Πύλη τον Αδριανού... σηκώνοντας λίγο το βλέμμα ο Ιερός Βράχος, η Ακρόπολη... μετά να περάσω απ' τον Εθνικό Κήπο, την πλατεία του Άγνωστου Στρατιώτη με τις χιλιάδες περιστέρια, το μέγαρο της Βουλής... περνώ στη λεωφόρο Πανεπιστημίου... άλλα ωραία εδώ! Ιλίου Μέλαθρον... κτίρια της Ακαδημίας, του

Πανεπιστημίου, της Βιβλιοθήκης... και τι αγάλματα θεών, σοφών, ηρώων... από κει στρίβω στην οδό Πεσματζόγλου και συνεχίζω προς την Αριστείδου... τι λες, φως μου, δεν έρχεσαι μαζί; Θα περάσουμε ωραία... το 'χεις κι εσύ ανάγκη να βγεις λιγάκι... να πάρουμε και τη φωτογραφική μας μηχανή...; δεν έχουμε ούτε μια φωτογραφία με τα περιστέρια... να πάμε και στην κεντρική αγορά! χαίρεται η ψυχή σου να βλέπεις όσα βγάζει η γη και η θάλασσα, δεν ξέρεις τι να διαλέξεις... ...για σκέψου το!

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: Αφηγήσεις ανά Κατηγορία Εκφοράς

ΣΤΕΛΛΑ ΜΑΡΙΝΑ ΜΟΥΖΟΥΡΗ

2.1 Ανάγνωση Γράμματος / Κειμένου

2.1.1. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α΄, σ. 106)

Ντόρα: «Ξέρω καλά πως κι εσύ δεν είσαι ευχαριστημένη με όσα κάνεις. Ξέρω πως εκείνος με το κοντό σακάκι και την κούρσα που έρχεται και σε παίρνει κάθε βραδάκι από τη γειτονιά μας, δεν είναι αυτός που θα ‘θελες. Σ’ έχω δει πολλές φορές, όταν γυρίζεις αργά τη νύχτα, να ‘σαι κουρασμένη και πικραμένη. Συχνά έρχεσαι μουρμουρίζοντας σα να παραμιλάς και με δάκρυα στα μάτια...»

Αννιτά: (Κλαίει).

Μαρία: Διάβαζε...

Ντόρα: Ό,τι θέλει λέει... Ποτέ δεν έκλαιγα, ούτε παραμιλούσα...

Αννιτά: Δεν πειράζει... Τέλειωσέ το!

Ντόρα: «Θα ‘θελα μια νύχτα να φανερωθώ και να σου πω...»

2.1.2. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 46)

Βασιλιάς: (Διαβάζει δυνατά).

«Αγαπητέ ανηψιέ,

Την επιστολή σου έλαβον και εχάρην δια την υγιάν σου καθώς και ημείς δόξα τω Θεώ υγαινομεν. Μα τι γίνεται με εσάς, βρε ανηψιέ; Μου ζητείς δανεικά δια δεκάτην φοράν! Αλλά τι έγινε με τα τόσα δάνεια, που σου έκαμα για να σωθείτε οριστικώς, καθώς μου έγγραφες κάθε φορά; Τα εφάγατε και ευρίσκεσθε πάλι εις αυτήν άθλιαν κατάστασιν; Και τι νομίζετε δια εμάς; Ότι μαζεύουμε τα λεφτά εις τον δρόμον; Επειδή, λοιπόν, αν σας στείλω χρήματα θα τα φάτε και αυτά και θα γίνεται χειρότεροι και θα γυρεύετε κι άλλα, εκάθισα και εσκεφθηκα τι μπορεί να σας σώσει μια και καλή δια να γλιτώσω κι εγώ κι εσείς. Νομίζω ότι βρήκα τη λύση και σου την στέλνω μέσα σε ένα κιβώτιο μαζί με τις ευχές μου».

2.1.3. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 99)

Μαρία: Κοιτάζτε...

(Γυρίζουν όλοι κατά τη μεριά εκείνη... Ο Γιάννης, ο Φίλιππος και οι τρεις παράνομοι, κουβαλάνε σε φορείο με κλαδιά το σώμα του Θεόδωρου. Το αφήνουν με προσοχή κάτω. Αμίλητοι οι άλλοι τριγυρίζουν το νεκρό).

Πρίγκιπας: Κάτι κρατά...

(Ανοίγει το χέρι του νεκρού και παίρνει από κει ένα σημείωμα. Το διαβάζει)

Πρίγκιπας: ... «Ο ναύαρχος έπεσε χτυπημένος στο ποτάμι. Δεν ξέρω αν προλάβω να σας πω... Ο εχθρός αύριο...»...Τίποτ’ άλλο...

2.1.4. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β΄, σ. 261)

Κλειώ: Θα ‘θελα να ρίξετε μια ματιά στο πρόγραμμα της γιορτής.

Εύανδρος: Διάβασέ το.

Κλειώ: (Διαβάζει). Μέρος πρώτον: Αυθόρμητος και ογκώδης παλλαϊκή συγκέντρωση στη μεγάλη πλατεία. Εμφάνιση της Κίρκης και του Οδυσσέα στον εξώστη των ανακτόρων και χαιρετισμός προς τα πλήθη. Τα πλήθη απαντούν με ουρανομήκεις ζητωκραυγές. Η Κίρκη δακρύζει.

Ευάνδρος: Θαυμάσια.

Οδυσσέας: Θαυμάσια...

Ευάνδρος: Κι όμως κατά βάθος για σας γίνονται όλ' αυτά.

Κλειώ: Καύσις πυροτεχνημάτων από τις στέγες της Βουλής, της Εθνικής Τραπέζης και του ξενοδοχείου Διός – Μέλαθρον. Μέρος δεύτερον: Απονομή παρασήμων και παρουσίασις του διπλωματικού σώματος.

Απαγγελίες από τα κορίτσια του Λυκείου και παράστασις των Τρωάδων.

Λαμπαδηφορία της Ομοσπονδίας των παλαιών πολεμιστών. Αυθόρμητος σχηματισμός λαϊκών χορευτικών συγκροτημάτων και ενθουσιώδης εορτασμός του λαού μέχρις πρωίας.

Ευάνδρος: Θαυμάσια δεσποινίς, Κλειώ.

Οδυσσέας: Θαυμάσια.

2.1.5. Τα τέσσερα πόδια του τραπέζιού (Τόμος Γ', σ. 123-128)

Αλίκη: Λοιπόν, διαβάζω...

«Με λένε Ασημάκη Καβαλά, του Κωνσταντίνου και της Αμαλίας το γένος Μελισσουργού. Γεννήθηκα στο Άργος στα 1877 και έχω μια αδελφή, τη Βάσω, νεώτερη από μένα. Με τα λίγα γράμματα που ξέρω σημειώνω την ιστορία μου για να τη διαβάζουν τα παιδιά μου, τα εγγόνια μου, τα δισέγγονα και τα τρισέγγονά μου και να μαθαίνουνε πως εθεμελίωσα τη φίρμα μας, πως την επήγα στα ύψη και κυριάρχησα ως πρώτος στην αγορά. Αφήνω ευχή σ' όποιο τιμά και μεγαλώνει αυτό που δημιούργησα και κατάρα σ' όποιο κάνει ζημιά. Σας δίνω συμβουλή να είστε ενωμένοι και ταιριασμένοι όπως τα δάχτυλα του χεριού για να μη μπορεί ποτέ κανένας να σας πάρει την πρωτοκαθεδρία.

»Εγώ όταν ήμουν εφτά χρονώ και η μακαρίτισσα μητέρα μου είχε το κορίτσι στην κοιλιά, ένας θεοκατάρατος μαχαίρωσε τον πατέρα μου για κτηματικές διαφορές. Παρ' όλον παιδί, ορκίστηκα εκδίκηση αλλά το ανάλαβε ο Θεός που πάντα μου παραστάθηκε. Ένα μουλάρι κλότισσε το φονιά κατάστηθα και τον άφησε στον τόπο. Η μητέρα μου, χήρα, άκουσε τον αδερφό της, πούλησε τα κτήματα και με τα λεφτά ανοίξανε συνεταιρικά ένα μπακάλικο. Κι άμα εγώ έκλεισα δέκα χρονώ μ' έβγαλε πια απ' το σχολείο και μ' έβαλε να δουλεύω στο μαγαζί. Είχα ως φαίνεται εκ Θεού το δαιμόνιο και μπήκα ευθύς στα μυστικά του εμπορίου. Δέκα οχτώ χρονώ εγώ έκανα κουμάντο στο μαγαζί και δεν τα πήγαινα καλά με το θείο μου γιατί είχε παλιά μυαλά! Ήρθαμε λοιπόν σε διαφωνία και πήρε το μερίδιο του άνοιξε άλλο μαγαζί βάνοντας γινάτι να με σβήσει. Αλλά πρί να περάσουνε δυο χρόνια να τον είχα σβήσει εγώ και παρακαλούσε να τον ελεήσω. Πώς να με σβήσει άλλον εμένα; Εγώ, μαζί με το λιανικό είχ' αρχίσει και το χοντρεμπόριο. Προαγόραζα μισοτιμής το λάδι

από τα χωριά και ήρθε φορά που έστειλα στον Πειραιά άνω από είκοσι χιλιάδες οκάδες λάδι. Τη χρονιά που χαλάσανε οι ελιές σ' όλο το Μωριά εγώ είχα στην αποθήκη μου τριάντα δυο χιλιάδες οκάδες λάδι που το πούλησα δυόμισι φορές άνω από την κανονική τιμή. Έπειτα άρχισα να προαγοράζω και σταφίδα και εφ' ενός έκανα χοντρεμπόριο, αφ' ετέρου υποχρέωσα τους παραγωγούς ν' αγοράζουμε όλα τα μπακαλικά και τα ρουχικά από το μαγαζί μου, αλλιώς δεν αγόραζα τη σοδειά τους.

»Τριάντα χρονώ είχα το μεγαλύτερο κατάστημα και αποθήκη στο Άργος και άνω από τριακόσες χιλιάδες μετρητά με τα οποία έκανα δάνεια και έπαιρνα τόκο. Πλην όμως εδούλευα μέρα νύχτα και δεν εξόδευα μία πεντάρα για φιγούρα και διασκέδαση. Μόνη μου απόλαυση ήταν να πηγαίνω σε κανένα πανηγύρι, ν' ακούω τον αείμνηστο Θόδωρο Μπέη να παίζει στο κλαρίνο τ' αγαπημένο μου τραγούδι «λάλει Μπιρμπίλη μ' λάλησε» και να χορεύω. Άλλη μεγάλη αγαλλίαση ήταν ν' ακούω ιστορίες για το πώς εκάμανε τα αμύθητα πλούτη τους οι Ζαππαίοι, οι Αβερώνηδες, οι Συγγοροί και οι άλλοι Κροίσοι κι έκανα όνειρα μία των ημερών να γίνω κι εγώ όπως εκείνοι. Αυτονόητον ότι ήμουν και γαμπρός περιζήτητος. Ο Θεός μου έδωσε τη Χρυσούλα, κόρη Μάρκου Βελόνη από την Τρίπολη και εκάμαμε εφτά καλά παιδιά και εζήσαμε μονοιασμένοι μέχρι που μου την ξαναπήρε ο Θεός.

»Επειδή από το γάμο μου επήρα πολύ μεγάλη προίκα κι επειδή το Άργος δεν είχε άλλα περιθώρια για ν' απλωθώ αποφάσισα ν' ανοίξω δουλειά στην Αθήνα. Αγόρασα ένα μεγάλο ακίνητον στην οδό Ερμού, κοντά στην εκκλησία Αγίων Ασωμάτων. Κάτω είχε τρία μαγαζιά που τα ένωσα σ' ένα μεγάλο. Πίσω είχε αποθήκες, αυλή και άλλες αποθήκες. Απάνω μεγάλο σπίτι, αρχοντόσπιτο.

»Για την καλή μου τύχη εκεί, στις πέρα αποθήκες, ήταν παρατημένα καζάνια και άλλα σύνεργα για απόσταξη διότι ο προκάτοχος απόσταζε ούζο. Και όταν έστρωσα την κανονική δουλειά φέρνω ανθρώπους που ξέρανε και αρχίζουν να φτιάχνουνε ούζο. Τυπώνω και ρεκλάμες, ένα φουστανελά με μια ιταλίδα πριμαντόνα που πίνουνε ούζο μας και τις μοιράζουμε στα μαγαζιά πριν κυκλοφορήσει το ποτό κι όλοι λέγανε, μα που είναι αυτό το ούζο να το δοκιμάσουμε κι εμείς. Αποτέλεσμα... Άμα το κυκλοφορήσαμε δεν προλαβαίναμε να μποτιλιάρουμε. Δώστε τώρα προσοχή σ' αυτό το κεφάλαιο της ιστορίας. Καλή η δουλειά με το ούζο, αλλά ούζο φαμπρικάρανε κι άλλοι. Δεν το 'χα μονοπώλιο, δεν μπορούσα να κλείσω τους άλλους και να κάνω ό,τι θέλω γω. Τότε ο Θεός μ' έβαλε και είδα το όνειρο που θ' ακούσετε... Είχα λέει πάει στην Πόλη για να κάμω πεσκέσι στο Σουλτάνο ένα βαρελάκι ούζο. Με πάνε στο Σεράι και μόλις με βλέπει ο Σουλτάνος σηκώνει από πάνω μου μια σπάθα χρυσή και μου φωνάζει... άκου, γκιαούρ, α δε μου φτιάξεις ξανθό ούζο σου πήρα το κεφάλι... Κονιάκ, θες αφέντη μου, τον ρωτάω...Κονιάκ,

γκιαούρ, κονιάκ! Ξύπνησα από την τρομάρα αλλά άμα συνήρθα έπεσα στα γόνατα κι ευχαρίστησα το Θεό, είχα βρει τη μεγάλη ιδέα. Από την άλλη μέρα κιόλας άρχισα να μελετάω το ζήτημα με μεγάλη προφύλαξη για να μη διαρρεύσει το μυστικό. Συμπεραίνω ότι μόνο οι Γάλλοι ξέρουνε να φτιάχνουνε κονιάκ και γράφω αμέσως σ' ένα γνωστό μου που δούλευε από παιδί ράφτης στο Παρίσι να βρει και να μου στείλει ένα ειδικό και του πληρώνω όσα ζητάει. Σε δυο μήνες ο Γάλλος, ονόματι Λουίζος Ντουμπούά, είχε καταφθάσει αλλά ήταν σκιτζίς. Του προμήθευσα ό,τι κρασιά ήθελε, ό,τι υλικά ζήτησε, έκανε επί ένα χρόνο πειράματα και άμα είδατε σεις ψάρι να κελαδεί, άλλο τόσο είδα κι εγώ κονιάκ. Κάποτε μου λέει, δώσε μου τα ναύλα μου να φύγω, δεν τα καταφέρνω. Δε θα πας πουθενά του λέω, πρώτα θα σφάξω εγώ εσένα κι ύστερα ο Σουλτάνος εμένα. Στρώνομαι δίπλα του και σ' ένα χαρμάνι που ανακατέψαμε ό,τι μας κατέβαινε πετυχαίνουμε ένα ποτό εξαιρετικό. Άλλος μπορεί να πει ότι ήταν απάτη, εγώ όμως το λέω θέλημα Θεού. Εγώ όμως έχω ένα χρυσωρυχείο κι ας το λέει ο καθένας όπως θέλει. Έτσι, λοιπόν, άρχισα την παραγωγή και μποτιλιάρισμα με ολόχρυση ετικέτα τυπωμένη στην Ιταλία.

»Αυτά λαβαίνανε χώραν τότε που ο Βασιλεύς Κωνσταντίνος είχε τη διαμάχη με Βενιζέλο, και ο Βασιλεύς έπεσε βαριά άρρωστος από τις ατιμίες του ραδιούργου Κρητικού. Ο λαός ξευχτούσε εξ' απ' το παλάτι, φέρανε την εικόνα της Μεγαλόχαρης από την Τήνο, μα η αρρώστια αρρώστια. Φορτώνω και γω μια σούστα μποτίλιες, πάω όξω απ' το παλάτι, τις μοιράζω στον κόσμο λέγοντας... «πειείτε εις υγείαν του Κωνσταντίνου και εις ψόφον του Βενιζέλου». Έγινε ενθουσιασμός. Έρχεται ένας αυλικός να δει τι γίνεται και του δίνω και κείνου μποτίλιες να τις πάει μέσα! Όποιος πιστεύει στο Θεό και στο Βασιλέα η τύχη τον παίρνει στα φτερά της. Σε μια βδομάδα, ημέρα Τετάρτη, ώρα κοντά μεσημέρι σταματά μπρος στο μαγαζί μια βασιλική άμαξα. Είχαν έρθει να πάρουνε πενήντα μποτίλιες για τη βασιλική οικογένεια! Κι από πάνω τι μαθαίνω; Ότι ο άρρωστος Κωνσταντίνος είχε πει μονορούφι πέντε ποτηράκια και απ' την ώρα εκείνη μπήκε σε ανάρρωση.

»Το νέο διαδόθηκε αστραπιαία και δεν έμεινε Κωνσταντινικός που να μην αγοράσει και δυο και τρεις μποτίλιες. Πήρα τον τίτλο του προμηθευτή της Βασιλικής αυλής, παράσημο, η Τράπεζα μου' δωσε δάνειο να κάμω μεγάλο εργοστάσιο. Έτσι πήρα το μεγάλο δρόμο και τίποτα πια δε με σταματούσε, ως κι η μικρασιατική καταστροφή εμένα με ωφέλησε γιατί είχα ανταγωνισμό από τη Σμύρνη.

»Επί πλέον πήρα πλασιέδες πρόσφυγες Σμυρνιούς που ήταν γλωσσομαθείς και γυρεύανε δουλειά για ένα κομμάτι ψωμί. Διάλεξα τους καλούς και τους έστειλα στο εξωτερικό και μου ανοίξανε εξαγωγή σε Αίγυπτο, Συρία, Λίβανο, Περσία, Τουρκία, Ρουμανία, Βουλγαρία, Ισπανία, Μαρόκο, Αβησσυνία.

»Επί δικτατορίας Μεταξά η Ελλάς αναστήθηκε κι ο Βασιλεύς Γεώργιος μου πρότεινε να γίνω υπουργός. Εγώ του είπα, «μεγαλειότατε ως οικονομική δύναμη μπορώ να βοηθήσω το θρόνο πιο πολύ παρά ως υπουργός». Κατάλαβε τι εννούσα και πήρα δάνειο κι έχτισα δεύτερο και τρίτο εργοστάσιο και άπλωσα την παραγωγή σε όλα τα είδη, κρασιά, λικέρ, ακόμα και σαμπάνια.

»Ηρθε ο πόλεμος και η κατοχή. Γερμανό δεν πείραξα, Γερμανός δε με πείραξε κι έτσι άμα τέλειωσε κι αυτό ήμουνα πάλι παντοδύναμος. Αγόραζα μικρές οινοποιίες και τις έκλεινα για να φύγουν από τη μέση. Ξαναγύρισαν οι Βασιλιάδες και με γεμίσανε παράσημα και τιμές και όλες οι κυβερνήσεις με λογαριάζανε, γιατί οι πολιτικοί εκλέγονται από το λαό αλλά διορίζονται από μας. Και όπως δε θέλει ο λαός με το γάντι αλλά με το άγριο, το ίδιο και οι πολιτικοί θένε σκληράδα για να μη νομίζουν ότι είναι πάνω απ' το κεφάλαιο.

»Τώρα εσείς που μια μέρα θα με κληρονομήσετε τα μάτια σας δεκατέσσερα. Σκληρή δουλειά, μυαλό, πίστη στο Θεό και στο Βασιλέα ή σ' όποιον άλλο κυβερνά για λογαριασμό του. Να μη λέτε ποτέ φτάνει ως εδώ, να μεγαλώνετε συνέχεια γιατί μόνο έτσι θα είστε πιο δυνατοί και θα συντρίβετε πάντα τον ανταγωνισμό.

»Αυτά με την ευχή μου, την πατρική μου αγάπη και με τα φώτα του Παντοδύναμου Θεού για να διδαχτείτε πως αν συνεχίσετε αντάξια θα εξουσιάζετε την αγορά εις τον αιώνα τον άπαντα»... [...]

2.1.6. Γράμμα στον Ορέστη (Τόμος ΣΤ', σ. 26-35)

Που γυρίζεις, Ορέστη, γιατί αργείς...; Αν ερχόσουν γρήγορα, θα την προλάβαινες, εσένα θα σ' άκουγε... Θα την έπαιρνες απ' τους παλιανθρώπους που την έχουνε περικυκλώσει και εκμεταλλεύονται το πάθος της για τον πατέρα της. Ξέρεις τι της είπε την ημέρα που ξεκινούσε για την Τροία, έξω στην αυλή, μπροστά στον κόσμο, φορώντας τη μεγάλη του στολή, καβάλα στο άλογό του: «Τι κρίμα, αν ήσουν άντρας, θ' άφηνα εσένα να μου προσέχεις τις Μυκήνες»... κι από την ώρα εκείνη βάλθηκε να του αποδείξει ότι είναι ικανή να το κάμει...! μίσησε θανάσιμα τον Αίγισθο πριν ακόμη τον δει... οργάνωσε την απαγωγή σου στην Φωκίδα, γιατί λέει ο Αίγισθος κι εγώ είχαμε σκοπό να ξεκάνουμε κι εσένα... τρέχει από πλατεία σε πλατεία, μιλά για εκδίκηση, με καταγγέλλει σαν διεφθαρμένη, διεστραμμένη, αρχομανή, αιμοχαρή...

[...]

Τον πατέρα σου, Ορέστη, δεν τον διάλεξα εγώ για άντρα μου. Εμάς τις γυναίκες μας αφήνουν να διαλέγουμε μόνο το νυφικό μας, όχι και τη ζωή μας. Μου δώσανε τον Αγαμέμνονα. Κι αφού αυτός θα ήταν ο άντρας μου, έκανα με το μικρό μου μυαλό τα πάντα για ν' αγαπηθούμε, να είναι το σπίτι μας ωραίο, χαρούμενο, ήθελα να τον θαυμάζω. Αλλά ο πατέρας σου ήταν ένας άνθρωπος απρόσιτος, χαμένος μέσα σ' έναν άπληστο, σ' ένα θεοσκοτεινό εγωισμό. Ό,τι και να έκανα για να τον ευχαριστήσω δεν άκουγα ποτέ έναν καλό λόγο. Μ' έβλεπε σαν οφειλέτη που του δίνει αυτά που του χρωστά. Όταν δεν

έβλεπε να γίνεται αυτό που ήθελε, ακόμη κι αν ήταν κάτι φύσει αδύνατον, φρένιαζε, έδερνε, υποπτευόταν ότι πάνε να τον ταπεινώσουν. Επειδή το πρώτο μας παιδί ήταν κορίτσι, κι όχι αγόρι όπως περίμενε, έφυγε απ' τις Μυκήνες για να μην το βλέπει και γύρισε ύστερ' από μήνες. Όταν ανταμώσαμε, εντελώς τυχαία, στον κήπο, εγώ είχα το παιδί στην αγκαλιά, πλησίασε, το κοίταζε σα να 'ταν περίεργο φαινόμενο και είπε «με απογοητεύσατε κι εσύ κι αυτό»...

Έτσι σημαδιακά άρχισε η ζωή της Ηλέκτρας. Όταν άρχισε να μεγαλώνει και να καταλαβαίνει πια, η μόνη τρυφερή κουβέντα που άκουγε απ' το στόμα του ήταν το «πόσο θα την αγαπούσε αν ήταν αγόρι». Η Ηλέκτρα τριβόταν στα πόδια του, τον κοίταζε παρακλητικά, λαχταρούσε να την πάρει στα χέρια του, να σφιχτεί πάνω του. Αυτός τίποτα... και ενώ το κοριτσάκι μου ζητιάνευε την αγάπη του, αυτός λες και ευχαριστιόταν να το διώχνει από κοντά του, να το βλέπει να κρύβεται πίσω απ' τις πόρτες και να κλαίει. Έτσι, σιγά σιγά, μέσα στο παιδικό της μυαλό ζυμώθηκε η ιδέα ότι εγώ που τη γέννησα κορίτσι της φταίω. Άρχισε να με αποφεύγει. Ύστερα να με κοιτάζει εξεταστικά, σαν να ψάχνει να καταλάβει ποια είμαι, τι είμαι. Απλώνω τα χέρια να την πάρω κοντά μου να την χαϊδέψω, κι αυτή τραβιότανε πίσω τρομαγμένη, λες και πήγαινα να τη χτυπήσω. Κι ενώ εγώ με την λατρεία που της έδειχνα μέρα με τη μέρα την έχανα, εκείνος με την αντιπάθειά του την κέρδιζε. Στο τέλος έγινε πάθος και στους δυο, ο πατέρας να φανερώνει όλο και πιο πολύ την αντιπάθειά του και η κόρη τη λατρεία της. Ένιωθα τόσο μονάχη, τόσο ξένη...

Ο πατέρας σου, σ' αυτό δεν τον αδικώ, γυρεύοντας το γιο που δεν του γέννησα, ξαναήρθε. Όλους τους εννιά μήνες που ήμουν έγκυος, προσευχόμουν να 'ναι αγόρι. Όταν και πάλι γέννησα κορίτσι, βλαστήμησα την ώρα και τη στιγμή που έπιασε μέσα μου ο σπόρος που το 'καμε. Είμαι μάνα και δε θα 'πρεπε ν' αμαρτήσω έτσι βαριά. Μετάνιωσα πικρά, έκλαψα, και ούτε έχω πάψει να κλαίω. Και νιώθω και ένοχη, Ορέστη. Μπορεί για την κακοτυχία της Ιφιγένειας να φταίει η βλαστήμια μου εκείνη. Ποιος ξέρει... Αλλά πάντως δεν τη θυσίασα εγώ την Ιφιγένειά μας έτσι άσπλαχνα, έτσι παγερά...

Η ζωή στο σπίτι έγινε ακόμα χειρότερη. Ο πατέρας σου ξέκοψε εντελώς από μας. Αν δεν άκουγα τη φωνή του απ' έξω, δε θα 'χα άλλο σημάδι ότι υπάρχει. Και ασφαλώς θα σκεφτόταν πώς να με ξεφορτωθεί, να παντρευτεί με άλλην – και μακάρι να το είχε κάμει. Αλλά δυστυχώς δεν τόλμησε γιατί θα σκέφτηκε πως η ρήξη με την οικογένεια μου θα αποδυνάμωνε τη θέση του στη συμμαχία. Οι κοπέλες, Ορέστη, παντρεύονται για ν' αγαπήσουν και ν' αγαπηθούν, να γίνουν σύντροφοι, μητέρες. Οι άντρες παντρεύονται για να κυριαρχούν...

Την Ιφιγένεια μου τη μεγάλωσα σε τέτοια μοναξιά που ο Θεός ούτε σε αγρίμια του βουνού να μη δώσει... Ούτε η Ηλέκτρα αντιγράφοντας φυσικά τον πατέρα της, ερχόταν να δει την

αδερφή της. Και μια μέρα που είδε το μωρό αφύλαχτο στην αυλή, του γέμισε το στόμα με χόμα. Αν δεν ήταν η παραμάνα εκεί κοντά να τρέξει, θα το είχαμε βρει πνιγμένο...

[...]

Και ύστερα ήρθε η ώρα μου για σένα, Ορέστη. Αχ, γίόκα μου, δε μου πάει να μιλήσω έτσι, δεν το 'χω ξανακάμει, αλλά πρέπει, πρέπει να σου πω ακριβώς πως έγινε χωρίς να κρύψω ή να αλλάξω τίποτα... είχε μεθύσει όπως το συνήθιζε, αλλ' αυτή τη φορά... δεν ήξερε ούτε που είναι ούτε με ποιαν είναι. Τον ένιωσα μες στον ύπνο μου να σέρνεται πάνω μου, να μουρμουρίζει τ' όνομα μιας Χαριτούλας, μαζί με διάφορες χυδαιολογίες. τα χνώτα του βρωμούσανε αφόρητα, κρασιά, φαγιά, μου 'ρθε να ξεράσω. Τον έσπρωξα να γλιτώσω, να φύγω, αλλά πρόλαβε και με άρπαξε. Άρχισε να λέει βρωμιές ανήκουστες, να με δέρνει. Μ' έριξε στο κρεβάτι κι έπεσε σαν βουβάλι απάνω μου. Έμπηξα τα νύχια μου στο λαιμό του, αν είχα τη δύναμη, θα τον έπνιγα. Μάνιασε, με χτύπησε τόσο δυνατά που έμεινα αναίσθητη. Άμα συνήλθα, είχε φύγει, αφού πρώτα με βίασε, και κατ' αυτόν όχι εμένα, τη Χαριτούλα, που νόμιζε πως είμαι. Αυτή ήταν η τελευταία φορά που ήρθε. Κι η αποφορά απ' την κρασίλα και την ιδρωτίλα του ήταν η τελευταία ανάμνηση απ' τον γάμο μας. Την άλλη μέρα πήγα και του τα είπα για να τα ξέρει. Αλλιώς, αν έπιανα παιδί, θα ήταν ικανός να πει ότι το 'κανα με άλλον. Είπε απλώς πως θα το 'χει υπόψη του.

[...]

Ξέρεις τι άκουγα να λένε οι άνθρωποι του όταν κάλεσα τον Αίγισθο στις Μυκήνες...; «σώστε τον γιο του, πάρτε της τον Ορέστη, αυτή η μέγαιρα θα τον σκοτώσει.»

«Το γιο του.» Και σε πήρανε, με πρωτεργάτη την Ηλέκτρα, για να μη σε σκοτώσω, εγώ...

[...] Νύχτα γεννήθηκες...! έβρεχε μάλιστα του καλού καιρού κι όλοι λέγανε πως το παιδί θα 'ναι γούρικο... πανευτυχής που απέκτησε γιο – ποτέ όμως όσο εγώ – άλλαξε λίγο, μου φερόταν πιο ανθρώπινα. Όταν ήθελε να σε δει, παρέγγελνε να σε πάω η ίδια στο δωμάτιο του. Όταν ερχόταν εκείνος σε μας, έσκυβε πάνω απ' την κούνια σου κι έλεγε «μπράβο της ε; επιτέλους, τα κατάφερε». Εμένα, έστω κι αυτά τα ειρωνικά και διφορούμενα, μου φτάνανε για να 'μια ευχαριστημένη. Τόσο συγκαταβατική είχα γίνει. Με ενδιέφερε μόνο το ότι επιτέλους ήταν σωστός πατέρας, έστω για ένα μας παιδί.

Οι αδερφές σου είχαν πια αρχίσει μαθήματα, η Ηλέκτρα μάλιστα έκανε τους δασκάλους της να τα χάνουνε. Μάθαινε σε μια μέρα όσα άλλα παιδιά μαθαίνανε σε δέκα. Όταν φτιάχνανε την καινούρια πύλη, πήγαινε συνέχεια να βλέπει, ζήτηγε απ' τους τεχνίτες σμίλη και σφυρί, ήθελε να σκαλίζει και κείνη. Στο τέλος της δώσανε. Μια άλλη φορά έφτιαξε μόνη της με μια σειρά καλάμια ένα ρολόι του ήλιου. Και δεν ήταν ακόμη δέκα χρονώ. Ναι... Η Ιφιγένεια ήταν βέβαια τρία χρόνια πιο μικρή, το χρυσό μου μόνο στη μουσική ήταν καλή. Και οι δυο, Ορέστη, σ' αγαπούσαν πολύ, κάνανε σαν τρελές. Ωστόσο

αυτό που δειχνε να νιώθει η Ηλέκτρα, όταν σ' έπαιρνε αγκαλιά, ήταν κάτι παραπάνω από αγάπη. Μαντεύεις τι; Μόλις μεγάλωσες τόσο που να μπορεί να σε πάρει απ' το χέρι να σε πάει περίπατο, έψαχνε να βρει που είν' ο πατέρας σας για να περάσετε από κοντά να σας δει. Ήταν σαν να του λέει «να, ορίστε, τώρα έχεις γιο, μη θυμώνεις πια επειδή είμαι κορίτσι». Αμφιβάλλω αν ο πατέρας σου το κατάλαβε ποτέ... Πάντως περάσαμε τότε λίγα ήρεμα χρόνια, τα καλύτερα μάλλον, γι' αυτό και λίγα.

Όταν έκλεισες τα πέντε – το θυμάσαι; – ανέλαβε ο ίδιος την ανατροφή σου. Είπε ότι ήθελε ο ίδιος να διαπαιδαγωγήσει τον γιο του. Ξέρεις πιο καλά από μένα ότι πολύ λίγο ασχολήθηκε. Απλώς έδινε οδηγίες στους παιδαγωγούς σου. Εσύ όμως, αγόρι μου, το 'σκαγες κρυφά κι ερχόσουν να μου πεις ότι πονά η κοιλίτσα σου για να μην κάνεις μάθημα ή να μου φέρεις το δόντι που σου 'πεσε να το δώσουμε στον ποντικό να το φάει και να μας φέρει το άλλο... Είχα βέβαια και την Ιφιγένεια. Ορέστη, όλους σας αγαπώ το ίδιο, αλλά έτσι ήρθαν τα πράγματα που μόνο με την Ιφιγένεια ευχαριστήθηκα, χόρτασα παιδί. Με την Ιφιγένεια! για σκέψου... Τι γλυκιά που ήταν, τι όμορφη, και τι ψεύτρα, Θεέ μου... τι ψέματα κατέβαζε για να με κάνει να τα βλέπω όλα μια χαρά...

Και ύστερα ήρθε ο πόλεμος. Αμέσως μόλις βρέθηκε το πρόσχημα να τον αρχίσουν. Το πόσο αχρείαστος και άδικος ήταν δεν το λέω πια εγώ, το λέει πρώτα πρώτα το κακό τέλος που είχαν όλοι αυτοί που τον θέλανε... Είχα την ελπίδα ότι μπορεί να γυρίσει άλλος άνθρωπος. Ότι τουλάχιστο για όσους γλιτώσουνε η Τροία θα είναι ένα καλό μάθημα. Εσχάτη πλάνη. Ο Αγαμέμνονας γύρισε με μυαλά θριαμβευτή. Πήγε στην Τροία, είδε, έφυγε, χωρίς ούτε και εκεί επί δέκα χρόνια να καταλάβει τίποτα.

Στην αρχή αναρωτήθηκα, «μήπως έπαιζε θέατρο; μήπως χρειάζεται κάποια βοήθεια για να βγει από τη σπηλιά του με τα λάθη και τις αυταπάτες του... Αλλά όταν τόλμησα να τον ρωτήσω με τρόπο αν άξιζαν τόσες θυσίες, έγινε θηρίο, ούρλιαξε πως μου απαγορεύει να ξαναθίξω αυτό το θέμα, πως «σε τέτοια ζητήματα μια γυναίκα δεν είναι σε θέση να 'χει γνώμη». Καταλαβαίνεις, Ορέστη; Μου απαγόρευσε να 'χω γνώμη για έναν πόλεμο που τον πλήρωσα με την Ιφιγένεια μου. Μα όσο πιο πολύ σου την απαγορεύουνε, τόσο πιο ανάγκη την είχες... [...]

Ας έρθω λοιπόν στην ενοχή μου για τον Αίγισθο... Θα βρεις χίλιους ανθρώπους στο Άργος που θα σε βεβαιώσουν ότι δεν τον έφερα εγώ στις Μυκήνες. Ο λαός τον ήθελε, Ορέστη, κι ο λαός τον έφερε. Αλλά για να μη νομίζεις ότι αρχίζω με δικαιολογίες, σου λέω αμέσως αμέσως ότι πιο πολύ απ' όλους ήθελα εγώ να 'ρθει. Από τότε που τον είχε εξορίσει ο πατέρας σου, ζούσε αποτραβηγμένος σε μια ερημιά στον Πάρνωνα. Όσοι τον είχαν συναντήσει μιλούσαν για ένα σοφό, μοναχικό άνθρωπο. Όταν τον ρώτησαν τι προμηνάει η κατάσταση που δημιούργησε ο πόλεμος, είπε: «η Τροία θα είναι το τέλος του Άργους».

Και ήταν καιρός πια να το πει κάποιος καθαρά, ο πόλεμος που δεν έλεγε να τελειώσει ξεξούμιζε τη χώρα. Σε ποιον άλλον θα 'στρεφαν οι Αργίτες τα μάτια τώρα που καταριόντουσαν και τον πόλεμο και τον Αγαμέμνονα; Έστειλα ανθρώπους που τον ήξεραν από παλιά και του ζήτησαν να 'ρθει. Άφησε την ακίνδυνη ζωή στο βουνό και ήρθε στις Μυκήνες. Μόνος, άοπλος, με μόνη ακολουθία τις ιδέες του, το θάρρος του και τη μεγάλη του καρδιά. Η πρώτη απόφαση του ήταν να σταματήσουν οι αποστολές στη Τροία. Και η πρώτη δήλωση στη συνέλευση, πως θα ξανάφευγε στον Πάρνωνα μόλις έφτιαχνε πάλι η ζωή στο Άργος και άμα εσύ, Ορέστη, έμπαινες στα δεκαοχτώ. (Χουφτιάζει και με τα δυο χέρια μάτσο τα χαρτιά απ' το τραπέζι, σηκώνεται... βηματίζει μπροστά, κάπου κάπου της πέφτουν χαρτιά απ' τα χέρια.) Για μου, δύσκολα λέγονται τα πάντα από μια γυναίκα, και πιο πολύ από μια μάνα στο παιδί της, αλλά πρέπει να τα ξέρεις κι αυτά από μένα την ίδια. Γιατί ενώ ο έρωτας για τη γυναίκα είναι ό,τι πιο ιερό, είναι κι ο πιο εύκολος τρόπος να τη διασύρουν. Τη χρονιά που ήρθε ο Αίγισθος στις Μυκήνες, ήμουν τριάντα έξι χρονών. Στην ηλικία που ο ποιητής τη λέει απόγεμα. Αν με ρωτούσε κανείς τότε «τι είναι η ζωή...;» θα του απαντούσα «μια τιμωρία που όλοι τη ζουν και όλοι την κρατούν μυστική, που από την αρχή του κόσμου οι γονείς δεν τη φανερώνουν στα παιδιά τους, τα παιδιά τους στα δικά τους παιδιά, και η τιμωρία με το ψευδώνυμο ζωή συνεχίζεται». Τόσα ήξερα, τόσα έλεγα. Ο Αίγισθος μ' έκανε ν' αλλάξω ιδέα. Να δω πως η ζωή δεν είναι βέβαια ανθόσπαρτη όλες τις μέρες, αλλά ούτε σώνει και καλά μια ισόβια θλίψη, ότι δεν είναι πάντα η μοίρα που μας κακομεταχειρίζεται... κάνουμε κι εμείς οι άνθρωποι κακή χρήση της μοίρας μας...

Πρώτη η Ηλέκτρα έκαμε ό, τι μπορούσε για να φτάσουμε ως εδώ...! η Ηλέκτρα, αυτό το αιώνιο θύμα του πατέρα της.

Έτσι προετοιμάστηκαν από μέρους τους αυτά που έμελλε να γίνουν μόλις θα γύριζε ο Αγαμέμνων. Αλλά και από μας. Γιατί ήρθαν πολλοί που πρότειναν στον Αίγισθο να φύγει πριν γυρίσει ο πατέρας σου. Είπε: «αν φύγω σαν τον κλέφτη, θα 'χουνε δίκιο να με πούνε κλέφτη». Και ήταν αμετάπειστος. Τόσο αθώα ψυχή έχει, Ορέστη. Μοιραία συμφώνησα με ό, τι αποφάσισε, παρ' όλο που έβλεπα πως έκανε λάθος. Το 'βλεπα πεντακάθαρα ποιο θα ήταν το τέλος. Θα γλίτωνε όποιος χτυπούσε πρώτος. Την απόφαση την πήρα εγώ, όχι ο Αίγισθος. Αναγκάστηκα να την πάρω. Θα 'δυνα και τη ζωή μου για να σώσω το δάσκαλο μου, τον έρωτά μου, τον άντρα μου. Που εγώ τον κάλεσα στις Μυκήνες κι ήμουν υπεύθυνη για τη ζωή του. Δεν του είπα τι απόφαση πήρα, όλα εγώ τα έκαμα με τους δικούς μου έμπιστους. Ο Αίγισθος τα έμαθε όταν πια είχαν όλα τελειώσει. Αλλά τελειώσει μόνο για τον Αγαμέμνονα, όχι και για μας. [...]

2.1.7. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 39-40)

Ρωμιάκι: Δε μου λες, όλ' αυτά απ' το νου σου τα κατεβάζεις;

Ρωμιάς: Είσαι καλά! Οι τσέπες μου είναι γεμάτες με αποκόμματα από βιβλία! Να, ορίστε, αυτό είναι από την εγκυκλοπαίδεια.

Ρωμιάκι: Για να το δω... (στους θεατές)... Όχι τίποτ' άλλο... να ξέρουμε και τι μας λέει... (διαβάζει το απόκομμα) Αντρόνικος Α' Κομνηνός! Το 1183 τη παρακλήσει – δήθεν – του κλήρου και της Αυλής, ανεκηρύχθη συμβασιλεύς του νόμιμου Βασιλέως Αλεξίου. Δύο μήνες βραδύτερον εστραγγάλισεν τον Αλέξιο... (στο Ρωμιά) Έτσι γρήγορα;

Ρωμιάς: Το γοργόν και χάριν έχει!

Ρωμιάκι: (διαβάζει)... ολίγον αργότερον...

Ρωμιάς: ... τη μητέρα του Αλεξίου, ύστερα τα ξαδέρφια του Αλεξίου, μετά έστειλε στην εξοχή τους φίλους του Αλεξίου...

Ρωμιάκι: Σσστ! (διαβάζει)!... και ούτω παρέμεινε αποκλειστικός και μόνος κύριος της εξουσίας!... Δε μου λες, ψηλέ, αυτό έχει ξαναγίνει;

Ρωμιάς: Πού να έχε ξαναγίνει;

Ρωμιάκι: Ξέρω κι εγώ... εμένα κάτι μου θυμίζει!

[...]

2.1.8. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 49-50)

ΦΩΝΗ ΟΘΩΝΑ – ΜΕΓΑΦΩΝΟ

Αγαπητέ μου πάτερ,

Είναι αδύνατον να σου περιγράψω πόσον μέγας ήτο ο ενθουσιασμός του λαού επί τη εμφανίσει μου.

Ο λαός αμέσως μας περιεκύκλωσεν εις τοιούτον βαθμόν, ώστε οι Βαυαροί αναγκάσθησαν ν' απωθούν βιαίως το πλήθος. Εις Έλλην ήτο τόσον μεθυσμένος, ώστε όχι μόνον εξητωκραύγαζε συνεχώς, αλλά εκτύπα συνεχώς τον λαόν δια να παραμερίσει. Προπαθών να υποκλιθεί ενώπιον κατά τρόπον αδέξιον, έπεσε καταγής, με επακόλουθον να πέσουν και άλλοι τρεις τέσσερις επάνω του. Την νύχτα είχαν τοποθετηθεί εις τον εξώστην δύο πελώριοι λυγχοστάται και το πλήθος που παρέμεινεν ζητοκραυγάζων με ανεκάλει εις τον εξώστην. Εξήλθον τρεις φορές και ο λαός με επευφήμησεν.

Ο αφοσιωμένος σας υιός

Όθων

Βασιλεύς των Ελλήνων

(Μόλις τελειώσει το κείμενο του Όθωνα [...])

2.2. 'Από Κοινού' Αφήγηση

2.2.1. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α', σ. 37)

Χριστίνα: Δεν μπορώ να βλέπω ξένους μέσα... (Παύση) Τι ωραίος πού 'ναι ο λόφος... το βουνό μας...!

Θυμάσαι πόσα χαμομήλια μαζεύαμε;

Αλέξης: Εκ των υστέρων έμαθα ότι ο γέρος μου τα πούλαγε είκοσι δραχμές το κιλό...

Χριστίνα: Και που ήθελες να σκοτώσεις τον κουρέα το Μήτσο μ' ένα βέλος στην καρδιά, επειδή σε σκαμπίλισε, ε; Το θυμάσαι;

Αλέξης: «Τώρα θα σου δείξω εγώ καταραμένη κουρέα... (Κάνει πως τοξεύει) Βζιν...»

Χριστίνα: «Μη, χάρισέ του τη ζωή, για χάρη μου».

Αλέξης: «Αν είναι για χάρη σου... Ετοιμάσου τώρα να φύγουμε, πάω να φέρω το Βουκεφάλα».

Χριστίνα: «Πού θα πάμε, είναι βράδυ, φοβάμαι».

Αλέξης: «Στην Ιερουσαλήμ και στην Βαβυλώνα».

Χριστίνα: «Θα με γυρεύει η αδερφή μου, η θεία μου, δε θα ξέρουνε που είμαι, θα κλαίνε...»

Αλέξης: «Τότε θα πάω μόνος μου. Περίμενε με. Φίλησε το σταυρό του σπαθιού μου».

Χριστίνα: «Μην αργήσεις Μεγαλέξανδρε, νύχτωσε, πρέπει να γυρίσουμε σπίτι, θα μας δείρουνε».

Αλέξης: «Άγιε Δημήτριε Λουμπαρδιάρη ευλόγησε το σπαθί μου, πάω να ελευθερώσω την αγία Σμύρνη».

(Παύση γεμάτη μελαγχολία και νοσταλγία. Η Χριστίνα ρίχνει το πρόσωπο στα χέρια).

2.2.2. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α', σ. 155-156)

Αστά: Ιορδάνη, άκου... άκου Ιορδάνη...

Ιορδάνης: (Χωρίς να την κοιτάζει)... Ε...;

Αστά: Ήρθανε πάλι σήμερα και μας μετρούσανε...

Ιορδάνης: Ποιος;

Αστά: Οι Μηχανικοί!

Ιορδάνης: (Γυρίζει προς το μέρος της και την κοιτά κατάματα). Πότε;

Αστά: Σήμερα το πρωί! Πολλοί ήρθανε, πέντε έξι θα 'τανε...

Αννετώ: Έξι!

Αστά: Την πρώτη φορά ήρθανε δύο, την άλλη τρεις, σήμερα έξι μηχανικοί...

(Ο Ιορδάνης κάθεται στο πεζούλι σα να φορτώθηκε ένα βάρος).

Αστά: Φέρανε και μηχανή σήμερα...

Ιορδάνης: Τι μηχανή;

Αστά: Σαν τηλεσκόπιο ένα πράμα... και εκείνος με τα γυαλιά και τη ρεμπνούμπλικα μας κοίταζε μια ώρα μέσα από το τηλεσκόπιο.

Αννετώ: Δεν κοίταζε εμάς, το ξύλο κοίταζε...

Ιορδάνης: (Πιάνει το χέρι της γυναίκας του και την τραβά –αλλά μαλακά- να κάτσει κοντά του). Εδώ, Αστά... (Κάθονται κοντά πλάι-πλάι)... Τι ξύλο κοίταζε;

Αστά: Ένα μεγάλο, αφηλό, γεμάτο μαύρα νούμερα και κόκκινα νούμερα...

Αννετώ: Ένας βάσταγε το ξύλο κι ο άλλος το κοίταζε απ' το τηλεσκόπιο. Αυτός που βάσταγε το ξύλο ήταν αλλήθωρος.

Αστά: Πήγε το Γιοακείμ –παιδί είναι- πήγε από κοντά να δει και κείνος με τη ρεμπνούμπλικα του 'δωσε μια ξανάστροφη... ζαλάδα το 'πιασε το καημένο...

Ιορδάνης: Τι είπανε;

Αστά: Τίποτις, μόνο μεταξύ τους μιλούσανε...

Ιορδάνης: Τι λέγανε;

Αστά: Νούμερα...

(Η όψη του Ιορδάνη έχει μείνει σκοτεινή κι ασάλευτη. Τα μάτια του λες και τραβήχτηκαν μέσα).

2.2.3. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α', σ. 161-163)

Μαρία: Μιλήστε λοιπόν... εξηγήστε μας...

Μπάμπης: Μας τη σκάσανε...

Μαρία: Ναι, αλλά ποιοι; Πώς σας τη σκάσανε...; Πάνω σε τι...;

Μπάμπης: Αυτός που είχε αναλάβει να μας στείλει... που τον πληρώσαμε για να μας στείλει...

Αννετώ: Μα σας είχε βγάλει τα χαρτιά... τα διαβατήρια... μου τα 'χες δείξει...

Μπάμπης: Κι αυτά σκάρτα θα 'τανε... πλαστά... Εμείς τι νιώθαμε...

[...]

Μπάμπης: Ναι, μας έχει δώσει ραντεβού στο ρολόι... Εκείνος θα μας έβαζε στο βαπόρι...

Αννετώ: Πήγατε στην Αστυνομία;

Μπάμπης: Πήγαμε... Τι να το κάνεις; τώρα το βαπόρι έφυγε...

Όλγα: Ω Θεέ μου...

Αννετώ: (Αφήνει τη Βούλα και αγκαλιάζει το Μπάμπη). Κακόμοιρα παιδιά...

Βούλα: Πήγε να πέσει στη θάλασσα... Ευτυχώς που τον πιάσαμε ο Γιάννης κι εγώ και βάλαμε τις φωνές και τρέξαν κι άλλοι και τον βαστήξανε...

Αννετώ: Κακόμοιρα παιδιά... χρυσά μου παιδιά...

Όλγα: Τι τρέλες είναι αυτές...;

Μπάμπης: Εμένα μου λες...; Να 'χεις σκοτωθεί να τα μαζέψεις... να χεις ξεπουλήσει τα ρούχα σου, τις βέρες σου... να 'χεις κλείσει το σπίτι σου και να σου τη σκάσουνε... Να βλέπεις το βαπόρι να φεύγει... να φεύγει... και συ να 'σαι όξω πεταμένος σα σκουπίδι εκεί στα ντοκ... Αυτή η τρελή φώναζε στο βαπόρι στάσου... στάσου... στάσου... Αυτή η τρελή...

Στέλιος: (Ορμά στην αυλή μαζί με το Γιάννη). Μπάμπη...

Μπάμπη...

Μπάμπης: Στέλιο... μας τη σκάσανε...

Στέλιος: Ε;

Μπάμπης: Μας τη σκάσανε, Στέλιο...

Στέλιος: Μη μωρέ...

Μπάμπης: Εκείνος που μας έστειλε... ακούς; που τον έλεγες σωτήρα μας...

Στέλιος: Μπάμπη...

Μπάμπης: Μας παράτησε αμανάτι στο ρολόι... απάτες όλα, Στέλιο... άφαντος έγινε...

2.2.4. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α', σ. 225)

Καράς: Τι σου φταίω εγώ, αν πήγαν άσκημα οι δουλειές σου;

Σαρρής: Αγόρασες ύπουλα όσα γραμματιά μου κυκλοφορούσαν ανοιχτά, ναι ή όχι;

Καράς: Έτυχε να 'χω μετρητά σε μια περίπτωση που οι άλλοι δεν είχανε και που εσύ ήσουν πνιγμένος ως το λαιμό... όπως είσαι ακόμη...

Σαρρής: Επίτηδες τα μάζεψες...

Καράς: Οι φίλοι σου, οι πιστωτές σου τρέχανε σαν παλαβοί να τα προεξοφλήσουνε μόλις μυριστήκανε ότι το καράβι βουλιάζει.

Σαρρής: Κι εσύ δόστου και τα προεξοφλούσες για να με βάλεις στο χέρι.

Καράς: Έτσι κι αλλιώς ήσουν χαμένος... Αν δε σ' έβαζα εγώ στο χέρι, θα σ' έβαζε κάποιος άλλος... Γι' αυτό άδικα με σκοτίζεις... Ο μόνος υπεύθυνος για το χάλι σου είσαι ο ίδιος...

2.2.5. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α', σ. 251-253)

Άννα: [...] ... Λοιπόν, για δέτε τώρα τι θυμήθηκα... Όποτε το θυμάμαι γελώ μονάχη μου σαν παλαβή... Πετρή το θυμάσαι...;

Μαρίνα: Άντε μπράβο... πες το... πες το!

[...]

Άννα: Θυμάμαι σαν ήμουνα νιόνυφη κι έτσι πού 'χα βρεθεί ολομόναχη, μακριά απ' τη μάνα μου, ήμουνα σαν χαμένο πρόβατο... Δεν είχανε καλά καλά κλείσει τρεις βδομάδες απ' το γάμο και να κιόλας στοίβα τα ρούχα για πλύσιμο...

Χρίστος: Ο γαμπρός τα βρώμισε...; Ρε τι βρωμιάρης είσαι συ...!

Άννα: ... όπου έπρεπε να βάλω μπουγάδα... Κι όχι πως ήμουνα αμάθητη από πλύση, μα είν' άλλο πράμα ολόκληρη μπουγάδα... ε; Πιάνω το πλύσιμο απ' το πρωί, μα που να τελειώσω...

Μαρίνα: Καημένη Άννα... Πόσω χρονώ ήσουν;

Άννα: Ούτε δεκαεννιά... Με πήρε το βράδυ μες στο πλυσταριό. Εσύ τώρα, κυρά Φιλίπα, θα με περιγελάς, γιατί εσύ ήσουν θηρίο νοικοκυρά... Μα ήμουνα κορίτσι πράμα... τι να κάνω...;

Χρήστος: Έπρεπε να τον έβαζες να τα πλύνει μόνος του...

Πέτρος: Μ' έβαλε... μ' έβαλε...

Γελάνε.

Άννα: Έτσι, λοιπόν, πού 'νωσα έρημη, αδύναμη, μέσα σε κείνο το ξένο πλυσταριό με πήρε το παράπονο κι άρχισα να κλαίω. Έρχεται ο Πετρήσ απ' τη δουλειά... Θυμάσαι, Πετρή...;

Πέτρος: Αν θυμάμαι...! Τα ρούχα τα ξέβγαζε με δάκρυο... να...! κορόμηλο!

Άννα: Πες το ψέματα... Τρέχει μέσα, βουτά την κιθάρα, θρονιάζεται κι ο Πετρήσ στο πλυσταριό κι αρχίζει να τραγουδά... και γκλουν... γκλουν... την κιθάρα.. και δόστου εγώ μπουγάδα μετά μουσικής...

Γέλια ως ένα σημείο βιασμένα.

Χρήστος: Κοίτα πονηριά...! Αντί να βοηθήσει το κορίτσι τού 'κανε καντάδα...

Άννα: ... Ύστερα παρατά την κιθάρα, ανασκουμπώνεται ο καημένος κι αρχίζει να πλένει κι αυτός...

Χρήστος: Σκάει στα γέλια ... Έτσι πε μου να χαρώ... Ξεκαρδίζεται

Άννα: Ξέχασα και το παράπονό μου, κυρά Φιλίππα... κι όλα... δε μού 'λειπε... Μα ο καψερός... Γελάει.

Χρήστος: Ατσίδα πλύστρα... έτσι;

Άννα: Δεν ήξερε πως το ρούχο δε θέλει τρίψιμο με τόση δύναμη...

Πέτρος: Πρώτη φορά έβαζα μπουγάδα...

Άννα: Κι όπως είναι χειροδύναμος έφαγε τα δάχτυλά του πάνω στον τρίφτη... Τού 'φυγε το πετσι...

2.2.6. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β', σ. 83)

Φτωχομάννα: Καλά ντε, δεν είναι ανάγκη να μας το κοπανάς. Όμως αυτό το πουκάμισο, μπορούσε να μην έχει το κακό του χάλι...

Δάσκαλος: Να με συμπαθάς, δεν ήξερα πως θ' ανταμώσουμε, αλλιώς θα φόραγα τα καλά μου!

[...]

Δάσκαλος: Αφού με διαολίζεις συνέχεια! Τώρα βρήκες να τα βάλεις με το πουκάμισό μου. Ε, λοιπόν το πουκάμισό μου είναι το αριστούργημα τις πουκαμισικής τέχνης.

Φτωχομάννα: Είναι αγόρι μου, είναι. δε μου λες, Δάσκαλε... μόνος σου το 'ραψες;

Δάσκαλος: Δε λέμε τίποτ' άλλο;

Φτωχομάννα: Να 'μωνα από μια μεριά να σε βλέπω να το πολεμάς!

Δάσκαλος: Σαχλαμάρες!

Φτωχομάννα: Να κόβεις το ύφασμα, - να το τρυπώνεις, να κάνεις πρόβα στον καθρέφτη!

Πώς τα κατάφερες ολομόναχος;

Δάσκαλος: Βοηθήσανε λίγο και τα παιδιά...

Φτωχομάνα: Χριστέ μου! Σε βλέπω να νευριάζεις που δεν περνά η κλωστή και να βάνεις τις φωνές... Ύστερα να τραβάς κάτι βελονιές μισή πήχη η καθεμιά για να τελειώσει γρήγορα...

Δάσκαλος: Εδώ δεξ χάλι!... (Τραβά το σακάκι του και φαίνεται το αριστερό χέρι γυμνό, χωρίς μανίκι). Πάει το μανίκι. Το 'χα δώσει σ' ένα παιδί να το ράψει και το 'χασε. Έφαγα τον κόσμο να το γυρεύω...

Φτωχομάνα: Αν τύχει να το βρω που θες να σ' το στείλω;

Δάσκαλος: Δε μου χρειάζεται, προτιμώ να ζηλώσω και το άλλο...

2.2.7. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β', σ. 94)

Πολύκαρπος: Πώς το εξυβρίσατε; Τι το αντεθνικόν είπατε;

Κώστας: Άνθρωποι είμαστε, κουβεντιάζαμε μια μέρα στο καφενείο, ανάψαμε λιγάκι και είπαμε... Πες το, βρε Μήτσο.

Μήτσος: Πες το εσύ.

Κώστας: Μα εσύ το 'πες πρώτος.

Μήτσος: Εσύ το 'πες και εγώ απλά συμφώνησα.

Κώστας: Πες το συ, ρε Γιαννακέ...

Γιαννακός: Είπαμε δεν είναι ζωή αυτή...

Κώστας: Είδαμε και κάτι πλαϊνούς να μας κοιτάνε ύπουλα και από τότε λέμε: Παιδιά, την έχουμε άσκημα, διότι άπαξ και ξεστομίσαμε τέτοια κουβέντα είμαστε εχθροί του καθεστώτος, δηλαδή του νόμου, δηλαδή παράνομοι.

Γιαννακός: Και κατά φυσικό λόγο μας έπιασε τέτοιος φόβος που επί τρεις μέρες δεν επατήσαμε σπίτια μας.

Κώστας: Την τέταρτη που λέτε, βγαίνουνε διαδόσεις στη γειτονιά ότι βγήκαμε στα βουνά. Άντε τώρα να συμμαζέψεις διαδόσεις. Ε, άπαξ και το μάθαμε και αυτό, βεβαιωθήκαμε ότι είμαστε αναγνωρισμένοι και επισήμως παράνομοι και ότι δεν είχαμε παρά να βγούμε στο κλάρι.

Βασιλιάς: Μα πως φοβηθήκατε έτσι κοτζά μου άντρες!

Κώστας: Η ηλικία δεν παίζει ρόλο μεγαλειότητα!...

Μήτσος: Γι' αυτό λέμε και μεις δώστε μας ένα χαρτί ότι παίρνουμε αμνηστία.

Βασιλιάς: Το 'χετε...

2.2.8. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β', σ. 114-116)

Βασιλιάς: Έρχεσαι και λόγου σου από κει;

Σπύρος: Από κει κι ούτε ψύλλος στον κόρφο μου... Με βλέπω ζωντανό και δεν με πιστεύω...

(Τραγουδάει).

Κι ένας κοριός ομορφονιός

και πρώην κωλοσούρητς!...

Βασιλιάς: Ας' τα τραγούδια, χριστιανέ μου, και πες μου τι απόγινε!...

Σπύρος: Έτρεμα σαν το ψάρι... Που βρέθηκα γω από ράφτης, ηρωικός πολεμιστής του έθνους; Ήμουνα το ρεζίλι του συντάγματος! Αλλά μόλις ξεστόμισες «δεν το κουνάω βήμα, θα πεθάνω εδώ»...

(Τραγουδάει).

Λιοντάρης ο παππούς μου

αρκούδα η γιαγιά μου

Λιοντάρης ο μπαμπάς μου

αρκούδα η μαμά μου.

Βασιλιάς: Δηλαδή, τι έγινε; Πες μου, με μια λεξούλα, τι έγινε;

Σπύρος: (Στον Φίλιππο που μπαίνει). Σύντεκνε, ακούς; ο Βασιλιάς ρωτάει τι έγινε

Φίλιππος: Πα, πα, πα, παααα!

Βασιλιάς: Από κει έρχεσαι και συ;

Φίλιππος: Ποιος με είδε και δε με φοβήθηκε...

Βασιλιάς: Τότε μην κουνηθείς από κει που είσαι, κοίταξε με κατάματα και πες μου σταράτα: τι έγινε;

Φίλιππος: Εμένα με βάλανε στη μέση... ένας μπρος, ένας πίσω, ένας ζερβά και ένας δεξιά... Όποτε εγώ αρχίζω να γυρνάω στη φτέρνα μου σα σβούρα κι όποιοι πάρει ο χάρος. Αρπάζει το λοιπόν μια σβουριχτή στο σβέρκο ο ζερβός και πάρ' τον κάτω! Με το που πάει αυτός, έρχονται δυο άλλοι στη θέση του και γίνονται πέντε...

Βασιλιάς: Η μάχη τελείωσε;

Φίλιππος: Τώρα θα δεις... Αρπάζω από κάτω άλλη μια σπάθα... Με το 'να χέρι σπαθοκοπώ σβουριχτά και με τ' άλλο πανωκατεβατά!

Βασιλιάς: Με δυο λόγια, χαθήκαμε ή νικήσαμε;

Φίλιππος: Με τη σειρά!... Μ' αυτό το κόλπο κόβω τον μπροστινό σα δαδί από πάνω ως κάτω... και ξαναγίνονται τέσσερις. Αρχίζουνε τότε να κλείνουνε ο ένας το μάτι στον άλλο και να συνεννοούνται πονηρότατα.

Βασιλιάς: Κυρά μου, βλέπεις καμιά πληγή στο κεφάλι του;

Βασίλισσα: Όχι!

Φίλιππος: Παλιά αλεπού εγώ, μυρίζομαι το κόλπο τους και βάνω καινούριο σχέδιο σε ενέργεια. Κατεβάζω το σβουριχτό στο ύψος του θώρακα για να μου καλύπτει κεφάλι, καρδιά, στομάχι, και πυκνώνω το πάνω κάτω ως το χώμα, έτσι που να μην περνάει καρφίτσα...

Βασιλιάς: Κάτι έγινε στο ποτάμι! Κάτι έγινε και δε βρίσκεται κανένας να μας το πει.

[...]

Δάσκαλος: (Μπαίνει). Αυτά λοιπόν...

Βασιλιάς: Δάσκαλε... γιατί μας εγκαταλείψατε έτσι, γιατί δε μας στείλατε μια είδηση;

Δάσκαλος: Είδηση; Αυτοί εδώ οι δαιμονισμένοι δε σου λένε τίποτα;

Βασιλιάς: Αυτοί είναι τρελοί, Δάσκαλε.

Δάσκαλος: Όλοι είμαστε τρελοί σήμερα, ως και συ, με την άδειά σου, που περίμενες ιδιαίτερη είδηση...

Βασιλιάς: Μα ούτε και τώρα ακόμα ξέρω τι έγινε.

Δάσκαλος: Τι ήθελες να γίνει; Νικήσαμε!

Βασιλιάς: Ε;

Δάσκαλος: Δεν το 'πιασες στον αέρα; Μύρισε λιγάκι... (Ανασαίνει) Να το! Βάλε το χέρι σου στον ήλιο...

Ορίστε, φαίνεται. Νικήσαμε.

2.2.9. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β', σ. 118-119)

Κουτσός: Κυρ- Βασιλιά μου, οι απλοί στρατιώτες της πατρίδας, μου ανέθεσαν να σου αναφέρω ότι... να σου αναφέρω ότι... με δυο λόγια ότι τα καταφέρανε.

Φωνές: Ζήτω ο στρατός!... Ζήτω!

Κώστας: Αχ, Βασιλιά μου, έπρεπε να 'σουνά από κοντά να δεις τι ανάστα ο Κύριος έγινε μόλις μας ήρθε το μήνυμά σου.

Βασιλιάς: Ποιο μήνυμά μου απ' όλα;

Σπύρος: Ποιο μήνυμά σου; Μα αφέντη μου, δεν ξέρεις λοιπόν πως από κείνη την ώρα μας πήρε ο Θεός χεράκι...

Βασιλιάς: Ήμουνα μακριά, δεν έβλεπα!...

Σπύρος: Δεν τα 'πατε στο Βασιλιά... πώς γίνανε;

Κώστας: Κυρ-Γιαννακέ!... Κυρ-Γιαννακέ!

Γιαννακός: Εδώ!

Κώστας: Για έβγα στον αφρό, δε σε βλέπω. Είναι ο καλύτερος πάρλας του στρατού.

Γιαννακός: Παρών.

Κώστας: Έλα και πες μας τα όμορφα να χαρεί κι ο Βασιλιάς...

Γιαννακός: Μετά χαράς και τιμή μου.

Σπύρος: Άντε, λέγε.

Γιαννακός: Που λες, αφέντη μου, πέρα στον Άη-Θαλέλαιο, εσήμαινε ο εσπερινός όταν άρχισε η τελευταία μάχη...

Κουτσός: Όξω απ' τα σιδεροκάμινα...

Γιαννακός: Όξω απ' τα σιδεροκάμινα. Εγώ ο καμπερός έλαχε να 'χω απέναντί μου τον πιο αιμοβόρο άντρα του εχτρού.

Κουτσός: Ο δικός μου ήτανε χειρότερος!

Γιαννακός: Τον edικό μου να 'βλεπες. Είχε δυο μέτρα μπόι, μια τόση κρεατοελιά στη μύτη και τα μαλλιά του κότσο. «Αχ, Γιαννακέ μου», έλεγα από μέσα μου, «χαιρέτα τη ζωή, ξομολογήσου, Θεός σχώρεσε, και γην ελαφράν»!

Κουτσός: Έτσι πήγαινα κι εγώ, σαν το ψάρι...

Γιαννακός: Εγώ μουσκεύτηκα.

Σπύρος: Εγώ... από τα' άλλο...

Ταβερνιάρης: Όπου, λοιπόν, μέσα σε τούτο το χάλι και το λυπημό...

Γιαννακός: ...που περίμενα πότε ο διπλανός μου θα το βάλει στα πόδια για να κάμω παρομοίως κι εγώ..

Κώστας: ...και ανάθεμά μας κανείς δεν τ' αποφάσιζε...

Σπύρος: Ο ένας περίμενε τον άλλονε...

Ταβερνιάρης: Τα συνηθισμένα, ο εγωισμός...

Γιαννακός: Να το λοιπόν εκεί στο αμίν έρχεται το μήνυμά σου!

Βασιλιάς: Ποιο μήνυμα;

Γιαννακός: Αυτό που μας παράγγειλες...

Βασιλιάς: Τι είπα;... Όλοι μου λένε πως κάτι είπα κι εγώ δεν έχω ιδέα...

Βασίλισσα: Ζωρζ, χρυσέ μου, προσπάθησε να θυμηθείς!...

Γιαννακός: Το γενναιότατο: «Δεν το κουνάω ρούπι, θα πεθάνω εδώ!»

Βασιλιάς: Τον ξαναφώναξα να διορθώσω τα πράματα αλλά είχε φύγει πια...

Κώστας: Δε χρειάζότανε, αφέντη. Αυτό ήτανε ό,τι έπρεπε.

Φωνές: Ζήτω ο Βασιλιάς!

Γιαννακός: Μπορείς ύστερ' απ' όσα είπα για το τρέμουλό μου να συλλογιστείς στα ξαφνικά να γίνομαι ένας «πίσω και σας έφαγα!»

Κώστας: Λιοντάρι μ' έκανες, ποιος με είδε και δε με φοβήθηκε.

Σπύρος: Ε, τότες φώναξα. Που είσαι μάνα να με δεις!...

Ταβερνιάρης: Δεν το κουνάμε ρούπι! Θα πεθάνουμε εδώ!

Κώστας: Αλλά το κουνήσαμε.

Γιαννακός: Κατά εμπρός!

Μήτσος: Τρεχάλα ως το ποτάμι.

Σπύρος: Και τώρα πάνε από κει που 'ρθανε.

Βασιλιάς: Έτσι έγινε...;

Σπύρος: Έτσι και καλύτερα!

2.2.10. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 216-217)

Κλείτος: Κάθισε τότε να σου τα πούμε όλα! Κάθισε όμως πρώτα να μη μου κουράζεσαι! Είσαι και τραυματίας πολέμου.

Λύσανδρος: Τραυματίας, μάλιστα. Όμως δεν έγινα αχρείος αναρχικός, όπως εσείς. Δεν πήρα σφουγγαρόπανο να σβήσω την ένδοξη ιστορία και να ρίξω λάσπη στα πρόσωπα των ηρώων.

Κλείτος: Ναι, βέβαια, εσύ έχεις ένδοξη ιστορία, ενώ εμείς! Έλαβες μέρος στη μεγάλη υποχώρηση του Αγαμέμνονα, έτσι δεν είναι;

Λύσανδρος: Εκεί πολέμησα εγώ, εκεί τραυματίστηκα.

Πύρρος: Δικαίως, αφού ανήκεις στον οικονομικό κλάδο, κι αφού η υποχώρηση ήτανε κόλπο του χρηματιστηρίου για να πέσουν οι μετοχές της Αχαϊκής Εταιρίας Μολύβδου.

Λύσανδρος: Συκοφαντία!...

Αγαθίας: Άκου το ζώο!

Άριστος: Άκου ο κολογλείφτης!

Πύρρος: Γέρασες, γέρασες και μυαλό δεν έβαλες!

Λύσανδρος: Ντροπή σας! Σεβαστείτε, τουλάχιστον, τα τραύματά μου, τρία διαμπερή έχω.

Φιλάρετος: (Έχει ανάψει). Εγώ έχω πέντε!!!

Λύσανδρος: Δηλαδή έξη μήνες που 'μεινα στο νοσοκομείο και τον πολεμικό σταυρό που πήρα ήτανε για να πέσουνε οι μετοχές και να τις αγοράσουν οι αρχηγοί όσο- όσο...;

Πύρρος: Τις αγорάσανε, ναι ή όχι;

2.2.11. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 218-219)

Πύρρος: Είναι η υπ' αριθμόν δέκα εφτά ανταρσία. Δε βαρεθήκατε πια;

Πολυκράτης: Υπ' αριθμόν δέκα εφτά και τελευταία! Σύντροφοι, η ευκαιρία είναι μοναδική! Αυτή τη φορά δε βρισκόμαστε σε λιμάνι, είμαστε σ' ερημιά. Ούτε χωροφυλακή ούτε αστυνομία! Δεν έχει λαμβάνει βοήθεια από πουθενά.

Πύρρος: (Με δυσπιστία). Ούτε από μας;

Πολυκράτης: Θα δεσμευτούμε με όρκο τιμής. Όσοι είστε άντρες, τα χέρια σας!

Πύρρος: Τρίχες! Μήπως και τις δεκάξι φορές δεν ορκιστήκαμε;

Πολυκράτης: Ξέρεις πολλές επαναστάσεις που να πετύχανε με την πρώτη; Διάβασε ιστορία να δεις τι προεργασία χρειάζεται!

(Ο Πύρρος πλησιάζει αν και με κάποια απάθεια).

Πολυκράτης: «Ορκίζομαι στην λατρευτή μου Πατρίδα Ιθάκη και στην οικογένεια που με περιμένει...»

Οι Σύντροφοι: (Επαναλαμβάνουν).

Πολυκράτης: «Να μείνω πιστός στην ανταρσία μας έως θανάτου και να μη λυγίσω στις παρλαπίπες, στις φοβέρες και στις μαλαγανιές του Οδυσσέα...»

Οι Σύντροφοι: (Επαναλαμβάνουν).

Πολυκράτης: «Να μη λυπηθώ να τον κάνω κομματάκια αν χρειαστεί και να μην ξεχάσω ούτε στιγμή πως είμαστε εφτά σύντροφοι αλλά μια ψυχή, και μια αδάμαστη θέληση!

Οι Σύντροφοι: (Επαναλαμβάνουν).

2.2.12. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 223)

Οδυσσέας: «Νεφέλη! η μικρή αρραβωνιαστικιά του στόλου, το πρώτο κορίτσι της ψυχαγωγίας».

Νεφέλη: Πάψε, θα με κάνεις να κλαίω! Μα κι εσύ ήσουν ο πιο γοητευτικός αξιωματικός. Τη μέρα που γνωριστήκαμε γινόταν εμποροπανήγυρις υπέρ των τραυματιών. Μου αγόρασες μια γλάστρα με γαρδένια και εκείνο το εμπριμέ που είχε πάνω μινωικά σχέδια. Θυμάσαι;

Οδυσσέας: Πόσα χρόνια πέρασαν!...

Νεφέλη: Δε θέλω να ξέρω! (Σωπαίνει για λίγο κι ύστερα λέει). Γιατί μου την έσκασες τότε, έτσι ξαφνικά; Πότε δεν κατάλαβα!

Οδυσσέας: Γιατί είχαμε πόλεμο.

Νεφέλη: Μα, μέσα στον πόλεμο γνωριστήκαμε. Αν ήθελες μπορούσαμε να συνεχίσουμε.

Οδυσσέας: Καλύτερα που μ' έχασες στα ξαφνικά, αλλιώς θα σου 'λεγα καμιά ηλίθια δικαιολογία.

Νεφέλη: Όμως θα ήξερα...

[...]

Νεφέλη: Μου 'λεγες θα χωρίσεις την Πηνελόπη για να παντρευτείς εμένα. Το 'χα δέσει κόμπο πως θα με παντρευτείς.

Οδυσσέας: Αν σου πω τα όσα πίστευα εγώ εκείνη την εποχή...

Νεφέλη: Αυτός ο δεύτερος Τρωικός πόλεμος έκαψε πολύ κόσμο.

Οδυσσέας: Κι όμως νικήσαμε.

Νεφέλη: Δε σου ζητώ ευθύνες, όμως εξαιτίας σου πήρα τον κακό δρόμο.

Οδυσσέας: Ούτε εγώ σου ζητώ ευθύνες. Παρ' όλο που ήσουν η πρώτη με την οποία απάτησα την Πηνελόπη. Εξαιτίας σου πήρα κι εγώ άλλο δρόμο.

2.2.13. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 248-249)

Λύσανδρος: Που σε πονάει;

Οδυσσέας: Παντού!

Λύσανδρος: Θέλεις κι άλλη ασπιρίνη;

Οδυσσέας: Θέλω να αγωνιστώ.

Λύσανδρος: Θα σε δείρουνε πάλι!

Οδυσσέας: Είχα μια συγκίνηση εκείνη την ώρα.

Λύσανδρος: Ποια ώρα;

Οδυσσέας: Πριν να με ποδοπατήσουνε. Θυμήθηκα τις παλιές καλές μέρες, τότε που τα ζήτω με ξαφνιάζανε...

Λύσανδρος: Πόσα πολλά ζήτω σου 'χουνε πει!

(Μακρινές ζητωκραυγές).

Οδυσσέας: Τότε τα 'παιρνα με τα έργα μου, ήταν δύσκολα ζήτω. Ήμουνα φοβισμένος, αμφέβαλα αν τα δικαιούμαι, μ' έκοβε κρύος ιδρώς, τα μάτια μου θολώνανε, ο κόσμος περάριζε μέσα σ' ένα κίτρινο φως.

(Πάλι ζητωκραυγές).

Οδυσσέας: Μου φαίνεται σα να τα ακούω πάλι!... Και σα να βλέπω δάσος τα χέρια να κουνιούνται από λαχτάρα ν' αγγίξουν τον μεγάλο ήρωα. Θα περάσανε ίσαμε χίλια χρόνια από τότε...

Λύσανδρος: Γιατί δεν παίρνεις άλλη μια ασπιρίνη;

Οδυσσέας: Μη το πεις σε κανένα αυτό που θα σου πω: κουράστηκα!

Λύσανδρος: Γέρασες και συ, μωρέ ψυχούλα μου, σήμερα το πρωτοβλέπω.

Οδυσσέας: Ναι, αλλά να μην το πεις σε κανένα αυτό που σου είπα! Έτσι;

2.2.14. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 282-283)

Σερβιτόρος: Ας τα ξαναπούμε άλλη μια φορά, τρώγε και λέγε...

Οδυσσέας: Θα κάνω πως πάω στο δωμάτιο μου. Θα μπω μέσα και αμέσως θα ξαναβγώ. Θα τραβήξω στο βάθος του διαδρόμου, στο ασανσέρ υπηρεσίας. Εκεί θα 'ναι δυο καμαριέρες που θα φορτώσουνε τα άπλυτα σεντόνια. Θα χωθώ στο ασανσέρ κι αυτές θα με κρύψουν μέσ' στ' άπλυτα.

Σερβιτόρος: Ωραία! Παρακάτω... Και τρώγε.

Οδυσσέας: Το ασανσέρ θα κατέβει. Εκεί θα με παραλάβουν οι υπάλληλοι απ' το πλυντήριο και θα με φορτώσουν στο αυτοκίνητο.

Σερβιτόρος: Και το αυτοκίνητο αντί να πάει στο πλυντήριο θα πάει σε μια έρημη ακτή. Εντάξει. Το μόνο κακό είναι πως το ψαροκάικο είναι κλεμμένο και πως απ' τους φίλους μας κανείς δεν είναι ναυτικός. Ο ένας είναι λογιστής, ο άλλος αναισθησιολόγος, εγώ φοιτητής της Νομικής. Αλλά με σένα καπετάνιο, ελπίζουμε να τα καταφέρουμε. Έχεις μαζί σου τον χάρτη, έτσι δεν είναι;

2.2.15. Ο μπαμπάς ο πόλεμος (Τόμος Γ', σ. 199)

Φιλόξενος: [...] Σκαμπίλισες ένα άραβα εφοπλιστή;

Ουρανία: Ήτανε πολύ ενοχλητικός...

Φιλόξενος: Μα εδώ γράφει ότι ο πελάτης σου 'χε κάμει πρόταση γάμου...!

Ουρανία: ... και ενώ του 'χα πει όχι, αυτός με βούταγε και με φιλούσε με το ζόρι!

Φιλόξενος: Ναι, αλλά ήταν πελάτης! και ξένος! και εφοπλιστής μάλιστα!

2.2.16. Ο δείπνος (Τόμος ΣΤ', σ. 54-55)

Ιφιγένεια: ... Ηλέκτρα...

Ηλέκτρα: ... ναι...;

Ιφιγένεια: ... πόσον χρονών ήταν η Κασσάνδρα...;

Ηλέκτρα: ... όσο και εσύ, ίσως και πιο νέα...

Ιφιγένεια: ... και μένανε μαζί στα φανερά, δεν τον ένοιαζε πως αυτό πρόσβαλε και πλήγωνε τη μητέρα μας...;

Ηλέκτρα: ... δε μένανε μαζί, κι ούτε νομίζω πως την πήρε ποτέ στην κάμαρα του...!

Αγαμέμνονας: ... ναι Ιφιγένεια, στις Μυκήνες δε πλάγιασα ποτέ μαζί της...

Ιφιγένεια: ... τότε γιατί την έφερε...;

Ηλέκτρα: ... που θες να ξέρω...; εκείνο όμως που ξέρω, αν ήσουν εδώ και το 'βλεπες, δε θα πίστευες στα μάτια σου, ήταν - ω θεέ μου, ας με συγχωρέσει η ψυχή του που το λέω - ήταν το χάλι του κραταιού Αγαμέμνονα, το πέσιμο του, η αξιοθρήνητη όψη του... δεν ήθελα να το παραδεχτώ και σκαρφιζόμουν διάφορες δικαιολογίες... πως είναι κουρασμένος, άρρωστος, ότι το πέσιμό του είναι προσωρινό...! κλείστηκε στα δωμάτιά του, έδινε εντολές από κει, έγινε πιο δύστροπος και ξένος παρά ποτέ...

Αγαμέμνονας: ... το είπα κι ο ίδιος, Ιφιγένεια! στην Αυλίδα τα 'παιξα όλα και τα 'χασα όλα... αν είχα καταλάβει το «μήνυμα» στην Αυλίδα, δε θα συνέχιζα το δρόμο για την Τροία...!

Ηλέκτρα: ... ακόμα και τον Ορέστη σπάνια ζήταγε να τον δει...!

Αγαμέμνονας: ... δεν ήθελα να με βλέπει ο γιός μου πότε άρρωστο πότε δύσθυμο και καταπιεσμένο... ήταν το μέλλον μας ο Ορέστης, έπρεπε να 'χει από μένα και τις Μυκήνες μιαν ακμαία και αισιόδοξη εικόνα...!

Ηλέκτρα: ... πιο πολλά μπορεί να σου πει ο ίδιος...! έβγαινε απ' τη συζήτηση που είχανε νευριασμένος, μελαγχολικός, δεν ήθελε να δει κανένα...

Ορέστης: ... μη μου λες να πω... δε θέλω να πω τίποτα...!

[...]

Ηλέκτρα: ... και σ' όλο αυτό το διάστημα η Κασσάνδρα έμενε ολομόναχη, και μόνο κάπου κάπου ζήταγε την άδεια να βγει στον κήπο ή να πάει εκεί που είχανε τους αργαλειούς...

Ορέστης: ... τραγουδούσε Ιφιγένεια...! την άκουγα...!

Ηλέκτρα: ... ναι, αλήθεια είναι, τραγουδούσε... και κάτι τραγούδια που σου φέρνανε δάκρυα...! την αγαπούσα ξέρεις...!

Ιφιγένεια: ... δεν ντρέπομαι να το πω...! τη σκέφτομαι πιο πολύ κι απ' τους γονιούς μας...! και τι καλά που έκαμες να τη φέρεις στο κοιμητήριο, να της βάλεις πιάτο, ποτήρι...

2.2.17. Ο δείπνος (Τόμος ΣΤ', σ. 59-60)

Ιφιγένεια: ... και τον Αίγισθο...;

Ηλέκτρα: ... ναι...;

Ιφιγένεια: ... τον έβλεπες, μιλήσατε ποτέ...;

Ηλέκτρα: ... ναι...

Ιφιγένεια: ... που συναντηθήκατε, πως...;

Ηλέκτρα: ... μέσα στις Μυκήνες...!

Ιφιγένεια: ... πότε...; πριν έρθει ο πατέρας μας...;

Ηλέκτρα: ... μετά, εκείνος ήταν πια νεκρός...

Ιφιγένεια: ... από πότε ήταν εραστής...;

Ηλέκτρα: ... δε ξέρω...! οι άλλοι λέγανε από τη πρώτη μέρα...

Κλυταιμνήστρα: ... ψέματα, Ηλέκτρα...!

Ηλέκτρα: ... όμως εγώ δεν το πιστεύω... [...]

Ιφιγένεια: ... συνέχισέ μου για τον Αίγισθο...

Ηλέκτρα: ... βρεθήκαμε πρόσωπο με πρόσωπο έξω απ' την πόρτα του... μ' έπιασε γερά απ' τους ώμους για να μην ξεφύγω και είπε «ειδοποίησε τον Ορέστη να 'ρθει χωρίς κανένα φόβο... η μητέρα σου και εγώ, αφού μας βλέπετε σαν τέρατα, θα φύγουμε πριν έρθει... βοήθησέ τον, Ηλέκτρα, κι θεός μαζί σας»...

Φόλος: ... και έλεγε αλήθεια, ξέρεις...

Αίγισθος: ... σου έλεγα το μεγάλο μας όνειρο! να φύγουμε...!

Φόλος: ... το λέγανε και οι δυο τους από κει που κάθεστε...

Ηλέκτρα: ... και βέβαια έλεγε αλήθεια, γι' αυτό σας το λέω...

Ιφιγένεια: ... αλλά εσύ δεν τον πίστεψες...!

Ηλέκτρα: ... τον έφτυσα και του είπα «δεν είμαι τόσο ηλίθια να πέσω αγκαλιά με τον Ορέστη στην ίδια παγίδα που στήσατε στον πατέρα μας.» ... και τότε μου είπε περίλυπος...!! «φυλάξου, Ηλέκτρα... η παγίδα που στήνουμε οι ίδιοι στον εαυτό μας είναι η χειρότερη... έτσι και πέσουμε μέσα, βαθαίνει όσο η ψυχή μας, την κάνουμε λαβύρινθο, δε βγαίνουμε ποτέ πια»...

2.2.18. Ο δείπνος (Τόμος ΣΤ', σ. 62-63)

Ορέστης: (ισοκράτημα, βγάζει απ' τη τσέπη του το πολυσέλιδο γράμμα της μητέρας του) ... κρατούσε μόνο τα τελευταία φύλλα... (τα δίνει στην Ηλέκτρα που τα παίρνει και κάθεται στην ακρινή πλευρική θέση του τραπέζιού) ... τα πολλά τα είχε στο τραπέζι... (τα αφήνει μπροστά στην Ηλέκτρα) ... η πόρτα ήταν μισάνοιχτη... κοίταξα και την είδα που το διάβαζε... κρατούσα ως και την ανάσα μου για να μη μ' ακούσει... γιατί αν γύριζε το πρόσωπο και την έβλεπα να με βλέπει, δε θα μπορούσα πια τίποτα...! κοίταξα το λαιμό της και πλησίαζα... μόνο το λαιμό της για να βλέπω μόνο το σημείο, όχι εκείνη... κι άμα πλησίασα όσο για να μπορώ να την αγγίξω... (μυμείται το χτύπημα... το ισοκράτημα φεύγει... η Ιφιγένεια ταραίζεται... ο Φόλος πιο πολύ και σηκώνεται... οι νεκροί παρακολουθούν φοβισμένοι... ο Ορέστης επαναλαμβάνει το χτύπημα... η Ηλέκτρα – μίμηση – γέρνει και σωριάζεται κάτω...)

Κλυταιμνήστρα: ... γιατί το ξανακάνετε, τι έχετε πάθει;

Αγαμέμνωνας: ... σταματήστε τους...!

Ορέστης: ... με τη φόρα που είχα πάρει έγειρα στο τραπέζι και είδα στα φύλλα τ' όνομά μου «Ορέστη, αγαπημένε μου γιε...» γύρισα να σε δω... με κοίταξες... ένιωσα σα να με αγκαλιάζεις και γονάτισα... το χέρι σου, που κρατούσες τα τελευταία φύλλα, σηκώθηκε

λίγο και ξανάπεσε... (κάνει όσα αφηγείται κρατώντας το χέρι της Ηλέκτρας) ... άνοιξα το χέρι σου δάχτυλο, δάχτυλο και τα πήρα... και ύστερα άδειο και μόνο του ήτανε τόσο σκεφτικό, τόσο λυπημένο... (στην Ιφιγένεια) ... έλα να δεις...!

(Η Ιφιγένεια πηγαίνει κοντά.)

Ορέστης: ... η Ηλέκτρα έβλεπε από την πόρτα κι έτρεμε... (η Ηλέκτρα ανασηκώνεται) ... με πήρε και πήγαμε στο δωμάτιο του πατέρα μας, εκεί που τον σκότωσαν, για να του το πούμε...

Ηλέκτρα: ... έτσι το είχαμε φανταστεί, δηλαδή έτσι νομίζαμε... αλλά δεν έγινε τίποτα τέτοιο... κλείδωσα την πόρτα, έπλυνα τον Ορέστη...

Ορέστης: ... οι άλλοι έξω τρέχανε και φωνάζανε «πάει η σκύλα, πάει η κακούργα...» καταχαρούμενοι...!

Ιφιγένεια: ... ποιοι άλλοι...;

Ηλέκτρα: ... οι φίλοι μας, αυτοί που ήταν με το μέρος μας... σκορπίσανε στους δρόμους, ανάβανε φωτιές, πανηγυρίζανε σαν δαίμονες...!

Ηλέκτρα: ... μια νύχτα εφιάλτης...!

Ορέστης: ... μόλις έφεξε, βγήκαμε κρυφά...! μας είδανε όμως κι αρχίσαν να μας κυνηγάνε να μας πάνε πίσω... κι από τότε δεν σταματάνε...!

2.2.19. Πάροδος Θηβών (Τόμος ΣΤ', σ. 83-88)

Θεράπων: ... (ερεθισμένος) ... εδώ, ορίστε, απαντήστε μου, σας ρωτώ...! μου φέρανε ένα μωρό να το σφάξω και δεν το 'σφαξα...! είναι κατηγορία αυτό...; απαντάτε μου ένας ένας... (στη Γυναίκα) ... εσύ θα το 'σφαζες...;

Γυναίκα: ... εγώ είμαι γυναίκα...

Θεράπων: ... (στον Φύλακα) ... εσύ...!

Φύλακας: ... τα 'χουμε πει εμείς...

Γυναίκα: ... όχι δε θα το 'σφαζα, αλλά δε θα φρόντιζα και να ζήσει, δε θα το 'δινα χέρι χέρι σ' έναν άλλο να το μεγαλώσει...

Φύλακας: ... ξένος ήτανε...!

[...]

Κόρη: ... τι έχεις κάμει, τι μου κρύβετε...;

Θεράπων: ... (στον Φύλακα)... τι λέει...;

Κόρη: ... (ξεφεύγει απ' τον πατέρα της και πάει στον Θεράποντα) γι' αυτό το μωρό θέλω να μου πεις...

Θεράπων: ... δε μου πήγαινε η καρδιά...

Κόρη: ... που το βρήκες εσύ...;

Θεράπων: ... μου το φέρανε...

Κόρη: ... ποιος...;

Θεράπων: ... δε θυμάμαι...

Κόρη: ... θυμάσαι...!

Θεράπων: ... (στον Φύλακα) να της πω...;

Φύλακας: ... (με βαριά καρδιά)... πες της...

Θεράπων: ... η Ιοκάστη μου το 'φερε...

Κόρη: ... πότε...;

Θεράπων: ... είναι πολλά χρόνια...

Κόρη: ... που σου το 'φερε...;

Θεράπων: ... απάνω στα μαντριά, στον Κιθαιρώνα... το χειμώνα ο ήλιος πέφτει νωρίς κι εγώ είχα κιόλας ανάψει φωτιά να ζεστάνω το φαΐ...

Κόρη: ... μονάχος ήσουνα...

Θεράπων: ... μονάχος ήμουν... οι άλλοι βοσκοί ήτανε στα χειμαδιά... τότε αρχίζει να γαβγίζει ο σκύλος και ανοίγω την πόρτα να δω τι τρέχει... βλέπω εκεί κάτω στις γούρνες, κάτι γυναίκες... δε φαινότανε καθαρά, είχε σκοτεινιάσει... (στον Φύλακα)... πόσες γυναίκες ήτανε...;

Φύλακας: ... τρεις μου είχες πει...

Θεράπων: ... ρωτάω φωναχτά τι γυρεύουνε τέτοια ώρα στο βουνό, χάσανε το δρόμο τους...; και τότε μία απάντησε ότι εμένα γυρεύουνε... «αν είναι τους λέω...

Φύλακας: ... κάτι ξέχασες, στην αρχή φοβήθηκες...

Θεράπων: ... φοβήθηκα, το βουνό τη νύχτα είναι γεμάτο... όμως άκουσα κλάματα μωρού, μια φωνή κοριτσιού που το ησύχαζε... (στον Φύλακα)... τότε τους είπα «ελάτε...»;

Φύλακας: ... τότε...

Θεράπων: ... ήρθε μόνο η μία και μου λέει πως ήτανε παραμύθια και πως θήλαζε κι αυτή το μωρό γιατί η Ιοκάστη ήταν ακόμα μικρή και λιανή και δεν είχε πολύ γάλα... ύστερα, μεγάλη η χάρη του μου είτε για το χρησμό...! «και τι θέτε από μένα...» ... «εσένα διάλεξε ο Λάιος, κι η Ιοκάστη συμφώνησε... στα κρυφά γίνονται όλα και πρέπει να μείνουνε κρυφά... εσένα σου 'χουν κι δυο εμπιστοσύνη...!»

Κόρη: ...γιατί σου 'χαν εμπιστοσύνη...;

Θεράπων: ... γιατί και ο πατέρας μου ήτανε υπηρέτης του πατέρα του, με τον Λάιο πάλι γνωριζόμαστε από νέοι, και πάντα είχε ένα καλό λόγο να μου πει, με εκτιμούσε πολύ...

Φύλακας: ... είχαμε πολύ καλό όνομα...

Κόρη: ... ύστερα...;

Φύλακας: ... έφυγε η παραμύθια κι ήρθε η Ιοκάστη...

Θεράπων: ... ναι... έφυγε η παραμύθια και ήρθε η Ιοκάστη... κάθισε κοντά στη φωτιά και του 'δωσε να βυζάξει...

Φύλακας: ... σαν για να το αποχαιρετήσει, πες το κι αυτό...

Θεράπων: ... κι αυτή με εκτιμούσε πολύ, ήτανε πολύ ευγενικά ψυχή... εμένα με πήρανε τα κλάματα... κι άμα τέλειωσε το βύζαγμα, το ακούμπησε πάνω στις προβιές που είχα για

στρώμα, το φίλησε και γύρισε και μου ξανάπε «σε σένα έχουμε εμπιστοσύνη»... έμεινα επί ώρες μονάχος με το μωρό και το κοίταζα και δε μ' έπαιρνε ύπνος, και μπορεί να 'τανε μεσάνυχτα πια άμα πήγα και ξάπλωσα...

Φύλακας: ... όχι...! πήγανε πρώτα ο σκύλος και η κατσίκα και ξαπλώσανε πλάι στο μωρό, μην τα ξεχνάς, έχουν σημασία αυτά, κι ύστερα πήγες εσύ...

Θεράπων: ... τα ζώα ξέρουνε πιο πολλά απ' τον άνθρωπο...! γι' αυτό άμα ξύπνησα το πρωί, άρχισα να σκέφτομαι τι σημαίνει ότι διαλέξανε εμένα...; ότι μου 'χουνε εμπιστοσύνη...; εμένα με έχουνε για άκακο, για πονόψυχο άνθρωπο... άρα μπορεί να σημαίνει και τα δύο...! και να μην τ' αφήσω να ζήσει, αλλά και να το αφήσω να ζήσει...! το τάιζα όπως όπως με γάλα της κατσίκας ώσπου την παράλληλη μέρα ήρθε περαστικός ένας βοσκός από την Κόρινθο, φίλος μου, πολύ καλός άνθρωπος... του λέω βρήκα ένα παρατημένο μωρό, θα το άφησε καμιά που το 'κανε κρυφά, έλα να το δεις... και τότε...

Φύλακας: ... (στην Κόρη)... πρόσεξέ το αυτό...

Θεράπων: ... ποιο...;

Φύλακας: ... τίποτα, συνέχισε...

Θεράπων: ... μου ζητά να του το δώσω να το πάει σ' ένα δικό του, άτεκνο, που θα το θέλει σαν να 'ναι δώρο Θεού...

Φύλακας: ... σε παρακαλούσε να του το δώσεις, αυτό δεν το 'πες... (στην Κόρη) τον πίεζε...!

Θεράπων: ... είναι κατηγορία αυτό...; σας ρωτώ...!

Γυναίκα: ... κι ότι μπορεί να πήγες κόντρα στο θέλημα του Θεού, εσένα του θρήσκου, δε σου πέρασε καθόλου απ' το νου...;

Θεράπων: ... όλα όσα κάνουμε θέλημα Θεού δεν είναι...;

Γυναίκα: ... ούτε ότι μπορεί ο Λάιος να 'θελε να ξεφορτωθεί την αμαρτία του και να την φορτωθείς εσύ...;

Θεράπων: ... ο Λάιος ήταν ενάρετος άνθρωπος, σεβάστηκε το χρησμό...! εγώ γιατί να μη σεβαστώ το Λάιο...; δεν είμ' ενάρετος κι εγώ...;

Γυναίκα: ... και τι καλό βγήκε...;

Θεράπων: ... δε μεγάλωσε, δεν έγινε μέγας και τρανός...; δεν έκανε τόσα καλά στη Θήβα...;

Κόρη: ... παππού, εμένα μίλα...

Γυναίκα: ... μάταιος κόπος...

Θεράπων: ... είναι κατηγορία αυτό...;

Κόρη: ... δηλαδή... εσύ είσαι κείνος που ύστερα μαρτύ...

Θεράπων: ... ψέματα...! εγώ ούτε μαρτύρησα, ούτε πρόδωσα κανένα...! εκείνος ο άλλος, ο καταραμένος φταίει...

Κόρη: ... ποιος άλλος...;

Θεράπων: ... ο άλλος που τότε βάλανε να με ρωτάει όλη μέρα «εσύ δε μου 'δωσες εκείνο το παιδί...; ομολόγησε, εσύ δε μου το 'δωσες στον Κιθαιρώνα...;»

Φύλακας: ... αφήστε τον, μην τον βασανίζετε, δε βλέπετε ότι...

Θεράπων: ... αλλιώς εγώ γιατί να κάνω κακό του Οιδίποδα... εγώ δεν τον έδωσα για να ζήσει...; τον αγαπούσα σαν να τότε γέννησα 'γω, τότε καμάρινα...! γιατί να πάω με τους εχθρούς του...;
Κόρη: ... μπορεί άμα έμαθες ότι σκότωσε τον πατέρα του...

Θεράπων: ... ψέματα...! πανουργίες του Κρέοντα και της παρέας του...! αυτοί σκότωσαν το Λάιο...! όχι ο Οιδίπους! και ούτ' έκανε παιδιά με την Ιοκάστη ο Οιδίπους, με άλλη τα 'κανε, η Ιοκάστη δε γεννούσε πια...!

Κόρη: ... και τότε γιατί είχανε τέτοιο τέλος...;

Θεράπων: ...ποιος τα λέει αυτά...; μια χαρά είναι...! η Ιοκάστη πήγε στη Σκύρο (στον Φύλακα) στην αδερφή της δεν πήγε...;

Φύλακας: ... στην αδερφή της... (νιώθει στενάχωρα)...

Θεράπων: ... από κει κατάγεται...! κι ο Οιδίπους είπε στη Βουλή «είστε πανούργοι κι αχάριστοι εσείς οι Θηβαίοι...!» και ξαναγύρισε στην Κόρινθο...! άδικο είχε...;

(Ακολουθεί σιωπή, ο Φύλακας σηκώνεται...)

Γυναίκα: ... γι' αυτό έκανα τόσο καβγά...; για να ξαναπείτε αυτά τα παραμύθια...;

Φύλακας: ... (στη Κόρη)... άμα δε θα 'ναι μπροστά ο γέρος θα σου εξηγήσω...

Κόρη: ... δε χρειάζεται, το χειρότερο το κατάλαβα...! (σιωπή)... εκτός α θες να χάσω κι όλα τ' άλλα έτσι όπως τα λέτε...!

Φύλακας: ... όχι...! ένα πράμα μονάχα θέλω από σένα, λυπήσου τον μια στάλα, δυο μέρες τότε δέρνηανε αλύπητα, αν είχες δει σε τι χάλι τότε βρήκαμε, θα 'κλαιγες ακόμα...! «προδότης!»... άκου προδότης αυτό το αρνί του Θεού...! απ' του χάρου τα δόντια τότε γλίτωσα, επί ένα χρόνο άλλα του 'λεγες, άλλα σου 'λεγε, είδα κι έπαθα να τότε συνεφέρω... (είναι έτοιμος να κλάψει)

2.2.20. Στη χώρα Ίψεν (Τόμος ΣΤ', σ. 121-122)

Μάντερς: ... θα σας μαρτυρήσω κάτι που μόνο ο Θεός το ξέρει... και σας το φανερώνω μόνο και μόνο για να βεβαιωθείτε πόσο ειλικρινής είμαι μαζί σας... όταν παντρεύτηκαν, έκλαψα... και το χειρότερο – όχι πως ήθελα το κακό τους – όμως βαθιά μέσα μου δεν ένιωθα ότι ήθελα να ευτυχήσουν...

Ούλαφ: ... ύστερα έκαψα όλα μας τα ενθύμια, κάποια γράμματα απ' τον καιρό που ήταν σχολείο στη Χριστιάνια και όλα τα ποιήματα που της είχα γράψει... μάζεψα τη στάχτη και τη φύλαξα σ' ένα μεταλλικό κουτί για μπισκότα...

Μάντερς: ... υπάρχει ακόμα σε κάποιο συρτάρι...

[...]

Ούλαφ: ... σημειωτέον ότι ειδικά απ' τον γάμο της κι έπειτα απομονώθηκα κι αφοσιώθηκα στην δουλειά μου, τα κηρύγματά μου ενθουσίασαν, έγραψα και μελοποίησα νέους ύμνους... ο κόσμος άρχισε να με υπολογίζει, ο επίσκοπος πληροφορήθηκε το πρόγραμμα φιλανθρωπικών εξορμήσεων που ετοιμάζα και ζήτησα να με γνωρίσει... η εφημερίδα «Ιερός Δεκάλογος» του Στάβανγκερ μου παρήγγειλε μια σειρά άρθρα... όλες οι καλές

οικογένειες του Ρόζενβολντ με ήθελαν στο κυριακάτικο τους τραπέζι... είχα κιόλας ένα όνομα...

Μάντερς: ... πληρωμένο με τη θυσία του ανδρικού μου σώματος και της νεανικής μου καρδιάς...![...]

2.2.21. Ποιος ήταν ο κύριος...; (Τόμος ΣΤ', σ. 162)

Άγνωστος: [...] ώστε ανακοπή...; και πού, στη δουλειά του, στο δρόμο...;

Κόρη: ...εδώ, στο σπίτι...

Χήρα: ...στα χέρια μου...

Άγνωστος: ...ναι, αλλά τι ακριβώς συνέβη, και πότε...;

Θείος: ...προχθές το απόγευμα...καθόταν ωραία ωραία, έπινε τον καφέ του, διάβαζε το βιβλίο του και ξαφνικά...

Άγνωστος: ...τι ώρα ήταν...;

Χήρα: ...έξι, έξι και τέταρτο

Άγνωστος: ...Θεέ και Κύριε, έξω απ την πόρτα σας ήμουνα κι έλεγα «ν' ανέβω να τον πάρω να πάμε μια βόλα...; ν' ανέβω να μην ανέβω...; ν' ανέβω να μην ανέβω;» ακούτε σύμπτωση...! και ήταν τουλάχιστο και κανένας άλλος εδώ...;

Χήρα: ...κανένας, ολομόναχη ήμουν...

Κόρη: ...και να σκεφτείτε ότι όλη τη μέρα ήμουνα εδώ, μόλις είχα φύγει...

2.2.22. Η τελευταία Πράξη (Τόμος Ζ', σ. 230-231)

Τηλέμαχος: ... (κοντοστεκεί)... τι νέα...;

Λάρης: ... πολύ καλά, πολύ καλά...

(Τηλέμαχος και Πηνελόπη συνεχίζουν προς το σπίτι, ενώ ο Θιασάρχης έχει μείνει άναυδος, καθώς και όσοι άλλοι είν' εδώ...)

Θιασάρχης: ... τρελλαθήκατε...; πάτε να τα καταστρέψετε όλα την τελευταία στιγμή; αν σας δει ξαφνικά όρθιους σαν να μην έγινε τίποτα!!!

Λάρης: ... ο ίδιος μας είπε να σηκωθούμε...!

Θιασάρχης: ... ο ίδι...;

Λάρης: ... έδωσε σε όλους το χέρι και είπε «τα πιο θερμά μου συγχαρητήρια... σας ευχαριστώ πάρα πολύ... και θα τα ξαναπούμε πολύ σύντομα»...

(Δεν πιστεύουν στ' αυτιά τους.)

Θιασάρχης: ... εδώ σταματά ο νους του ανθρώπου...!

Βλάσης: ... έχει και συνέχεια...! Θέλει να σε δει ιδιαιτέρως...!

Θιασάρχης: ... ιδιαιτέρως...; εμένα...;

Βλάσης: ... τον Θιασάρχη μας...

Θιασάρχης: ... πότε...;

Λάρης: ... σε δέκα λεπτά... «και όλα αυτά» είπε και το ετόνισε «να μείνουν μεταξύ μας» ύστερα βγήκε, και τον ακούσαμε ν' ανεβαίνει τη σκάλα... μάλιστα! ακόμα και αυτό είχε σκεφτεί, να μην είναι μπροστά όταν θα αποσύρονται τα πτώματα...!

Θιασάρχης: ...(αναρωτιέται)... δηλαδή, είχε καταλάβει ποιοι είμαστε, τι παιχνίδι του παιξαμε...;

Κλέων: ... για σταθείτε... χθες... βέβαια χθες... τώρα μόλις το συνειδητοποιώ! χθες το βράδυ όταν περνούσα τα μανικετόκουμπα στο πουκάμισο με ρώτησε «Εύμαιε πηγαίνεις θέατρο συχνά;» ... τα χάνω προς στιγμήν, συνέρχομαι όμως και λέω... «όποτε ευκαιρώ πηγαίνω, είναι παλιά μου αγάπη το θέατρο, το ξέρεις» ... είπα το ξέρεις γιατί η Πηνελόπη μας έλεγε πως άμα ήτανε μικρός ο Εύμαιος τον πήγαινε στο παιδικό θέατρο... «οι ηθοποιοί, λοιπόν, είναι οι πιο τυχεροί άνθρωποι στον κόσμο... μπορούν να ξαναζούν σε κάθε παράσταση, αυτό που ζήσανε στην προηγούμενη... στη ζωή ό, τι κάνεις μόλις γίνει πάει, έφυγε... και το μόνο που μένει είναι η αμφιβολία αν έγινε έτσι ή αλλιώς ή και καθόλου...»

Θιασάρχης: ...Κύριε ελέησον, είπε έτσι...;

Κλέων: ... επί λέξει...

2.2.23. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 26-27)

Βασιλιάς: Τον βλέπετε αυτόν εκεί πάνω που μοιάζει με δράκο; Δεν είναι δράκος. Είν' ο μεγαλοδύναμος θεός Κρόνος! Βλέπετε κι αυτή την κυρά πλάι του που μοιάζει με δράκαινα; Δεν είναι δράκαινα. Είναι, μεγάλη η χάρη της, η θεά Ρέα η γυναίκα του. Τώρα ο Κρόνος βρίζει τη Ρέα! Της λέει πως θα την πνίξει, πως θα την κομματιάσει, πως θα τη ρίξει στα Τάρταρα! Κι αυτή σφίγγεται και του φωνάζει «παρά να μ' έχεις να σου κάνω παιδιά, να τα τρως, προτιμώ τα Τάρταρα! Μπεκρούλιακα, διχτάτορα, κοιλιόδουλε, τέρας αχόρταγο». Όσο για μας – θα ρωτήσετε και με το δίκιο σας – τι μας νοιάζουν αυτοί οι καυγάδες εκεί ψηλά;!!! Αν είστε Έλληνες και σεις και πονάτε τον τόπο σας μη βιάζεστε και θα τα καταλάβετε όλα!

Ο Ιερέας: Άμα ο θεός Κρόνος πρωτόρθε στην Ελλάδα έμεινε με ανοιχτό το στόμα: «Μάνα μου, τι ωραίος τόπος, εδώ θα εγκατασταθώ και θα μείνω θεός των Ελλήνων δια παντός».

Κι έτσι ευλογημένο τ' όνομά του έγινε θεός μας κι είχαμε ευτυχία μεγάλη, ησυχία και τάξη! Τώρα όμως η γυναίκα του του 'κανε μεγάλο κακό, κι αυτός, άλλοτε πέφτει του θανατά από τη λύπη κι άλλοτε πετιέται πάνω και λέει πως θα πάρει των ομματιών του και θα φύγει από δω! Όσο για μας – θα ρωτήσετε και με το δίκιο σας – τι μας νοιάζουν οι καυγάδες εκεί ψηλά; Αν είστε Έλληνες και πονάτε τον τόπο σας μη βιάζεστε και θα τα καταλάβετε όλα!

Ο Ραβδούχος: Ο θεός Κρόνος έχει ένα θεάρεστο χούι! Θέτε διότι δεν του αρέσουν τα παιδιά, θέτε διότι δεν εμπιστεύεται τη νέα γενιά, θέτε διότι δε θέλει διαδόχους, μόλις η Ρέα

του γεννήσει κανένα παιδί, αυτός το παίρνει, το τρώει κι έχει το κεφάλι του ήσυχο. Εμείς σαν ευσεβείς πιστοί ακολουθήσαμε το παράδειγμά του και είδαμε πολλά καλά! Όποιος δικός μας δεν είναι του χεριού μας τον τρώμε κι έχουμε κι εμείς την ησυχία μας. Τώρα όμως πάει να χαλάσει το πράμα! Γι' αυτό αν είστε Έλληνες και πονάτε τον τόπο σας, βοηθάτε γιατί χαθήκαμε!

Βασιλιάς: Όλα τα κακά από τη γυναίκα! Η Ρέα δε βάσταξε άλλο να του δίνει τα παιδιά τους να τα τρώει! Και τώρα τελευταία που γέννησε το Δία έκανε ολάκερη συνωμοσία για να τον σώσει. Πήρε μια πέτρα μακρουλή, τη φάσκιωσε, την κατάβρεξε με γάλα για να μυρίζει σαν παιδί και μόλις ο Κρόνος φώναξε «πεινάω», αρχίζει να κλαίει «αχ, το παιδί μου, αχ, το παιδάκι μου» και του πασάρει την πέτρα! Εκείνος πεινούσε, δεν πρόσεξε και την κατάπια! Κι έτσι τώρα ο Δίας γλίτωσε, κρύβεται κι ένας Θεός ξέρει τι ετοιμάζει. Γι' αυτό αν είστε κι εσείς Έλληνες και πονάτε τον τόπο σας, βοηθάτε γιατί χαθήκαμε!

2.2.24. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 39-40)

Ρωμιάκι: Δε μου λες, όλ' αυτά απ' το νου σου τα κατεβάζεις;

Ρωμιάς: Είσαι καλά! Οι τσέπες μου είναι γεμάτες με αποκόμματα από βιβλία! Να, ορίστε, αυτό είναι από την εγκυκλοπαίδεια.

Ρωμιάκι: Για να το δω... (στους θεατές)... Όχι τίποτ' άλλο... να ξέρουμε και τι μας λέει... (διαβάζει το απόκομμα) Αντρόνικος Α΄ Κομνηνός! Το 1183 τη παρακλήσει – δήθεν – του κλήρου και της Αυλής, ανεκηρύχθη συμβασιλεύς του νόμιμου Βασιλέως Αλεξίου. Δύο μήνες βραδύτερον εστραγγάλισεν τον Αλέξιο... (στο Ρωμιά) Έτσι γρήγορα;

Ρωμιάς: Το γοργόν και χάριν έχει!

Ρωμιάκι: (διαβάζει)... ολίγον αργότερον...

Ρωμιάς: ... τη μητέρα του Αλεξίου, ύστερα τα ξαδέρφια του Αλεξίου, μετά έστειλε στην εξοχή τους φίλους του Αλεξίου...

Ρωμιάκι: Σσστ! (διαβάζει)!... και ούτω παρέμεινε αποκλειστικός και μόνος κύριος της εξουσίας!... Δε μου λες, ψηλέ, αυτό έχει ξαναγίνει;

Ρωμιάς: Πού να έχει ξαναγίνει;

Ρωμιάκι: Ξέρω κι εγώ... εμένα κάτι μου θυμίζει!

[...]

2.2.25. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 114-118)

Ασημάκης: Η μάνα μου ερχότανε σπίτι και ξενόπλενε, την είδε, του άρεσε, την πήρε, πάλι θα τα λέμε;...

Φρόσω: Αμαρτίαι γονέων παιδεύουσι τέκνα! Ο παππούς σου είναι βέβαιο πως ήτανε μάγεις;

Ασημάκης: Αφού είχε πατσατζίδικο στο Άργος.

Φρόσω: Μαγείρευε ο ίδιος ή το διεύθυνε;

Ασήμ.: Και μαγείρευε και σερβίριζε.

Φρόσω: Άλλες επιχειρήσεις είχε;

Ασήμ.: Θα 'χε τίποτα γίδα...

Φρόσω: Οικογενειακά κειμήλια είχατε;

Ασήμ.: Δεν είχαμε, ρε Φρόσω, αλλά τέτοια πουλάνε.

[...]

Φρόσω: Ο προπάππους σου τι δουλειά έκανε;

Ασήμ.: Βαρκάρης...

Φρόσω: Καΐκι είχε;

Ασήμ.: Βάρκα.

Φρόσω: Αν είχε πανί, ήτανε καΐκι όχι βάρκα!

Ασήμ.: Μπορεί να 'χε και πανί.

Φρόσω: Άρα ο προπάππους σου είχε ένα «πλοίο»!...

Ασήμ.: Καΐκι.

Φρόσω: Το καΐκι που πλέει λέγεται «πλοίον», Ασημάκι μου... μήπως είχε δύο;

Ασήμ.: Είχε!... Δηλαδή άμα βούλιαξε το πρώτο σκάρωσε άλλο.

Φρόσω: Τα βλέπεις!... Πα' να πει είχε δύο «πλοία»... μήπως βούλιαξε και το δεύτερο;

Ασημ.: Όχι δε βούλιαξε... κάηκε στο καρνάγιο κι έφχιαξε άλλο.

Φρόσω: Το ίδιο κάνει!... Δηλαδή ο προπάππους σου είχε τρία πλοία! Πα' να πει ήταν καραβοκύρης όχι καϊκτζής. Πλοιοκτήτης! Σαν τους Κουντουργιώτηδες και τους Σαχτούρηδες να πούμε; Εφοπλιστής!

Ασημ.: Δες, ρε Φροσάκι;

Φρόσω : Σ' ό,τι έχω ιερό και όσιο! Και εξάλλου αυτός δεν είναι που βρήκε μισοπνιγμένο εκείνον το Γάλλο, τον Κόντε Ντελλαβιλιέρ, και τον έσωσε;

Ασημ.: Δεν ξέρω αν ήτανε κόντες.

Φρόσω: Αποκλείεται να μην ήτανε!

Ασημ.: Πώς το βγάνεις;

Φρόσω: Φαίνεται. Και εξάλλου αυτόν το Γάλλο πού τον εβρήκε μισοπνιγμένο;

Ασημ.: Στο πέλαγο, ήτανε ναυαγός!

Φρόσω: Τρέλα! Και τι τον έκανε;

Ασήμ.: Λένε ότι τότε πήγε στο χάνι του στο Κοντομητρέικο για να συνέρθει!

Φρόσω: Και άμα έμαθε πως ήταν ο Κόντες Ντελλαβιλιέρ του είπε... «Σαν στο σπίτι σας, κύριε κόντε, φάτε, πιείτε, όλα δικά σας! Κι άμα νιώσετε σιδερένιος ώρα σας καλή»... Τότε ο Ντελλαβιλιέρ εδάκρυσε και του απάντησε... «Αθάνατη ελληνική φιλοξενία! Όταν έρθετε στη Γαλλία, κύριε Κοντομήτρο, ο πύργος μου στη διάθεσή σας».

Ασημ.: Θα τά 'πανε αυτά!

Φρόσω: Μόνο αυτά!... Ο προπάππους σου Ασημάκη μου, πόσω χρονώ ήτανε άμα έγινε αυτό;

Ασήμ.: Δεν έχω ιδέα...

Φρόσω: Θά ‘τανε νέος!... Για να μπορεί να κουβαλήσει ένα μισοπνιγμένο και να τον ανεβάσει τόσες σκάλες θα πρέπει να ‘τανε νέος!...

Ασημ.: Ποιες σκάλες;...

Φρόσω: Άρα και η προγιαγιά σου θα ήτανε νέα!...

Ασημ.: Θα ‘τανε...

Φρόσω: Κατάλαβες, Ασημάκη μου!... Δηλαδή αν ο προπάππους σου ήτανε τριάντα χρονώ, η προγιαγιά σου θα ήτανε το πολύ δεκαπέντε χρονώ.

Ασημ.: Τόσο μικρή;...

Φρόσω: Τότε τις παντρεύανε μικρές μικρές!

Ασημ.: Και τι μ’ αυτό;

Φρόσω: Για σκέψου τώρα... ο καημένος ο κόντες, ύστερα από τέτοια εξάντληση, δε θα ήθελε δυο τρεις μήνες για να συνέρθει; Θα ήθελε! Άρα ο προπάππους σου έφυγε πάλι με τα πλοία του και άφησε ολομόναχους στο σπίτι το Γάλλο και την προγιαγιά σου...

Ασημ.: Στάσου, ρε Φροσάκι...

Φρόσω: Τι στάσου;... Δε θα πήγαινε στη δουλειά του ο άνθρωπος; Θα καθότανε πάνω από το Γάλλο να τότε φυλάει;

Ασημ.: ...Κι ύστερα;

[...]

Φρόσω: Κι έτσι λοιπόν που μέναν ολομόναχοι, ο κόντες άρχισε να γλυκοκοιτάζει την προγιαγιά σου...

Ασημ.: Την προγιαγιά μου;...

Φρόσω: Ήτανε κι απ’ το ταξίδι, κι απ’ το ναυάγιο, θά ‘χε να δει γυναίκα ποιος ξέρει πόσον καιρό...

[...]

Φρόσω: Εκείνη, μικροπαντρεμένη, ο κόντες να της μιλά όλο γαλλικά! Νομίζεις πως θέλει πολύ μια γυναίκα άμα δεν καταλαβαίνει κιόλας τι της λένε;... Κατάλαβες, Ασημάκη μου;

Ασημ.: Κατάλαβα! Ο προπάππους μου του ‘σωσε τη ζωή κι αυτός για ευχαριστώ του ‘βαλε κέρατο!

[...]

Φρόσω: Φταίει κι ο προπάππους σου, Ασημάκη μου! Γιατί άμα το παρακάνεις στη φιλοξενία είναι σαν να το πηγαίνεις φυρί φυρί! Τι στοίχημα πας ότι έβαλε το Γάλλο να κοιμάται στη δικιά τους κρεβατοκάμαρα κι ότι εκείνος με την προγιαγιά σου πήγανε σ’ άλλη!

Ασημ.: Από καλοσύνη...

Φρόσω: Ναι, αλλά ξέρεις τι δύσκολα που ξεσυνηθίζει μια παντρεμένη το κρεβάτι της;...

Και λοιπόν μια νύχτα, θες από συνήθεια, θες από αφηρημάδα, ανοίγει την πόρτα η

προγιαγιά σου και πάει γραμμή στο κρεβάτι που είχε ξαπλώσει ο κόντες! Σου είπα ότι ήταν πολύ φιλέλληνας;

Ασημ.: Όχι...

Φρόσω : Μόλις πλησίασε στο κρεβάτι η προγιαγιά σου, πού να την αφήσει να φύγει... Την πιάνει απ' το χεράκι και μ' ένα βλέμμα που την έκαμε να τρεμουλιάσει στη ραχοκοκαλιά, της λέει, «θέλω να μου μάθετε ελληνικά»... Τι να κάνει Ασημάκη μου; να του πει όχι;... Χαμήλωσε τα μάτια και κάθισε στο κρεβάτι...

[...]

Ασήμ.: [...] Κι ύστερα;...

Φρόσω: ... Τ' άλλα δε λέγονται, Ασημάκη... Δεν είναι σωστό!... Αλλά μπορείς να τα φανταστείς... Εγώ με τη φαντασία μου τα βλέπω όλα, σαν να γίνονται αυτή τη στιγμή...

2.3. Αφηγηματικό Τραγούδι / Ποίημα

2.3.1. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β', σ. 19)

Πρόλογος- Τραγούδι

Κι ήταν που λέτε μια φορά
όπου είχαμε ένα βασιλιά
καλό ανθρωπάκι

Βαριά του ερχόταν η δουλειά
κι ήταν τα ζώα μου αργά
καλό ανθρωπάκι

Απ' το να τρέχει δω και κει
κάλλιο είχε μάσα και πιοτί
κι ένα υπνάκι

Έτσι μας άφησε η χαρά
κι έτσι μας ήρθε η συμφορά
και το φαρμάκι

Ρημάζουνε τα μαγαζιά
κλέφτει τους νιους η ξενιτιά
καλό ανθρωπάκι

Μας εβαρέθη κι ο Θεός
στάλα δε ρίχνει ο ουρανός
πάει το ψωμάκι

Κι όλο πληθαίνουν οι φτωχοί
κι η πείνα μας καλοναρχεί
ψωμί ψωμάκι

Αυτά που λέτε μια φορά
όπου είχαμε ένα βασιλιά
καλό ανθρωπάκι

2.3.2. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 111-112)

Φτωχομάνα: (Σηκώνεται, κοιτάζει μακριά και λέει)

Κι είπ' ο στρατιώτης δεν πεινάω

Κι είπ' στον πολέμο θα πάω

Γεια και χαρά

Κι είτε πως είναι αρματωμένος

και ποδεμένος και ντυμένος

Γεια και χαρά

Κι όλοι όσοι βλέπουνε το χάλι

αργοκουνάνε το κεφάλι

Γεια και χαρά

Και τώρα πάει τι τρίτο βράδυ

που 'φυγε πέρα στο λιβάδι

Γεια και χαρά.

(Η Μαρία αρχίζει να τραγουδά και σε λίγο, μαζί της τραγουδάει η Φτωχομάνα και οι άλλες γυναίκες...)

ΕΡΩΤΙΚΟ

Ρίχνω την καρδιά μου στο πηγάδι

μα γίνει νερό να ξεδιψάσεις

Σπέρνω την καρδιά μου στο λιβάδι

να γίνει ψωμάκι να χορτάσεις

Στη φωτιά τη ρίχνω την καρδιά μου

να γίνει δροσούλα ν' ανασάνεις.

2.3.3. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 117-118)

(Ακούγονται τραγούδια να πλησιάζουν).

Από το Τρωικό κάστρο η Ανδρομάχη

στον Έκτορα που κίναε για τη μάχη

φώναξε με φωνή φαρμακωμένη:

Στρατιώτη μου τη μάχη θα κερδίσει

όποιος πολύ το λαχταρά να ζήσει.

Όποιος στη μάχη πάει για να πεθάνει

Στρατιώτη μου για πόλεμο δεν κάνει.

Έτσι και μένα η κόρη του Γαβρίλη

σαν έφευγα στις είκοσι του Απρίλη
μου φώναξε ψηλά από το μπαλκόνι:

Στρατιώτη αν θες τη μάχη να κερδίσεις
μια κοπελίτσα κοίτα ν' αγαπήσεις.
Όποιος το γυρισμό του όρκο δεν κάνει
Στρατιώτη μου τον πόλεμο τον χάνει.

2.3.4. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 65)⁴³⁰

«Ο πανηγυρικός»

Φθάνει στο δρόμο ο Ηρακλής,
στο δρόμο που χωρίζει
και γράφει... δεξιά, αρετή!
αριστερά... κακία!

Τον Ηρακλή τον ήρωα
σε δίλημμα τον φέρνει,
στέκει βουβός, ακίνητος,
κι απόφαση δεν παίρνει.
Ωσάν χαμένος! άβουλος!
Αυτός! Που έως τώρα
όσα ο χρόνος δε χωρά
τά 'κανε σε μια ώρα!

2.3.5 Μια κωμωδία (Τόμος Ζ', σ. 302-303)

(Ο Ηρακλής απαγγέλει με συνοδεία με συνοδεία κιθάρας.)

Είπε ο Πλούτωνας μια μέρα
«εγώ ποτέ δε θ' αγαπήσω»
τ' ακούει ο Έρωτας και λέει
«αμέσως θα σε συγυρίσω».

Την ίδια ώρα η Περσεφόνη
εφάνη στα ξανθά χωράφια
ξάπλωσε στο ζεστό αλώνι

⁴³⁰ Εκφέρεται στα πλαίσια εκφώνησης λόγου. Επομένως, ως προς την εκφορά μπορεί να ενταχτεί επίσης στην κατηγορία της Εκφώνησης Λόγου.

κοιμήθηκε πάνω στα στάχια.

(τραγουδούν)

Την είδε ο Πλούτωνας και πάει
σαν τύμπανο από δέρμα τράγου
το φυλλοκάρδι του χτυπάει
τ'άκουσ' η κόρη και ξυπνάει.

Έλα, της λέει και τη φέρνει
Στου λιβαδιού την αλακάτη
με αλιγαριές πλέκει στεφάνια
με πλατανόφυλλα κρεβάτι.

(απαγγελία)

Το' μαθε η Δήμητρα και τρέχει
τρελή στου Δία τα παλάτια
ποτάμι τρέχουνε τα δάκρυα
απ' τα μελένια της τα μάτια.

«Έκλεψε ο Πλούτωνας την κόρη
την κόρη μας την Περσεφόνη
ήρθε σαν κλέφτης και την πήρε
καθώς γλυκοκοιμόταν μόνη.»

(τραγουδούν)

Αχ, Δήμητρα μου λυπημένη
να' ξερες πόσο ευτυχισμένη
στο γάμο της παραδομένη
είναι η κόρη σου η κλεμμένη

(απαγγελία και τραγούδι)

...γιατί να μην τη μοιραστείτε;
δική σου κάθε καλοκαίρι
και με τον τρύγο να γυρίζει
στου αγαπημένου της τα μέρη.

2.3.6. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 46-47)

Ρωμιάκι : Πως λάμπει ο ήλιος στα βουνά,
στους κάμπους το φεγγάρι;
Έτσι έτσι έλαμπε κι η Λιάκαινα
στα τούρκικα τα χέρια.

Πέντε αρβανίτες την κρατούν
και δέκα την ξετάζουν,
κι ένα μικρό μπεόπουλο
κρυφά την κουβαντιάζει.
Λιάκαινα, δεν παντρεύεσαι,
δεν παίρνεις Τούρκον άνδρα,
να σ' αρματώσει στο φλωρί,
μες στο μαργαριτάρι;
Κάλλιο να δω το αίμα μου
τη γης να κοκκινίσει
παρά να ιδώ τα μάτια μου
Τούρκος να τα φιλήσει»...

2.3.7. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 48)

(Στη σκηνή της υποδοχής του Όθωνα ακούγεται το παρακάτω τραγούδι που το λένε ο τραγουδιστής και ο λαός του έργου.)

ΑΝΑΠΛΙ

Τρία καράβια φέρανε ξανθό κρασί στ' Ανάπλι.
καράβια δώστε μου ξανθό κρασί να ξεδιψάσω.
Φέρε την κούπα τη χρυσή και τ' αργυρό λαγήνι.
πίνω απ' την κούπα τη χρυσή και μέθυσεν η κούπα.
Απ' το λαγήνι ξεδιψώ μεθάει το λαγήνι.
γνέφω του Ήλιου του καλού να πιεί να ξεδιψάσει.
Πίνει κι ο Ήλιος ο καλός ζαλίζεται και πέφτει.
Πάω στο λιβάδι για χορό χορεύει το λιβάδι.
Κι ένα πουλί, μικρό πουλί, κρυφολαλεί και λέει:
Στη γης αδειάστε το κρασί και σπάστε το λαγήνι,
να δροσιστεί κι η Κλεφτουριά που ξάπλωσε στα χόρτα,
χωρίς χεράκια για να πιεί, πόδια για να χορέψει!

2.3.8. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 71)

Γ' Αποσταλμένος : Κόψανε πολλούς στη Μάνη
και στου Βάλτου τα χωριά
φωνακλάδες καπετάνιους
πειναλέα κλεφτουριά

μερδικό το σκυλολόι
γύρευε απ' το αφεντολόι.

2.3.9. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 79)

Λαός:

Ήταν στρατιώτες
καπεταναίοι και Λαϊκοί,
όρκο σταυρώσαν
πάνω στα σπαθιά τους
η λευτεριά να μη χαθεί.
Όρκο σταυρώσαν στο σπαθί
καπεταναίοι, στρατιώτες, λαϊκοί.
Πρόλαβε, Όθων,
πριν λαλήσει ο πετεινός
πριν γίνει η σιωπή αντάρα
η συλλογή μου κεραυνός
και ξεχειλίσσει ο ποταμός.
Πρόλαβε, Όθων,
πριν λαλήσει ο πετεινός.

2.3.10. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 85)

(Οι πρέσβεις στρέφουν προς τον λαό που τώρα προχωρεί προς το παλάτι τραγουδώντας κι ανεμίζοντας τα πανό.)

3 του Σεπτέμβρη
μανάδες, γέροι και παιδιά
στα παραθύρια βγείτε και θωρείτε
τι φέρνουνε στο βασιλιά
βαθιά γραμμένο στα χαρτιά
σημάδια και μηνύματα
στο βασιλιά.

Ήταν στρατιώτες
καπεταναίοι και λαϊκοί
όρκο σταυρώσαν
πάνω στα σπαθιά τους

η λευτεριά να μη χαθεί
κι αμοίραστη σαν τη βροχή
να πέφτει και να μη χαθεί
να μη χαθεί!

2.3.11. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 94)

Το Ρωμάκι κι αμέσως μετά ο τραγουδιστής κι όλος ο λαός του έργου μαζεύονται στην κεντρική σκηνή. Τραγουδάνε όλοι με κορυφαίους τον τραγουδιστή και το Ρωμάκι.

Μεγάλα νέα φέρνω από κει πάνω
περίμενε μια στάλα ν’ ανασάνω
και να σκεφτώ αν πρέπει να γελάσω
να κλάψω, να φωνάξω ή να σωπάσω.
Οι βασιλιάδες φύγανε και πάνε
και τώρα στο λιμάνι, κάτω στο γιαλό
οι σύμμαχοι τους στέλνουν στο καλό.

Καθώς τα μαγειρέψαν και τα φιάζαν
από ξαρχής το λάκκο τους εσκάψαν
κι από κοντά οι μεγάλοι μας προστάτες
αγάλι αγάλι έγιναν νεκροθάφτες.
και ποιος πληρώνει πάλι τα σπασμένα
και πώς να ξαναρχίσω πάλι απ’ την αρχή
κι ας ήξερα τουλάχιστο γιατί;
[...]

2.3.12. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 120-121)

Τραγουδιστής, Πλανόδιος, και Ράφτης :

Γυάλισαν τα κουμπιά
γυάλισαν τα γαλόνια

και πήγανε περίπατο
με τα κανόνια.

Πολεμικές ζημιές
σε χρυσές δραχμούλες

εκατομμύρια δύο
χώρια οι ζωούλες.

Και στο Σουλτάνο
μέτρα για να ξεθυμώσει

τι Θεσσαλία πίσω
να μας ξαναδώσει

ή τέσσερα ή πέντ'
εκατομμύρια λίρες

κι εσύ στον ήλιο κάθισε
και μέτρα ψείρες.

Απ' τα χρεώγραφα μας
θα τα οικονομήσουν

θα δώσουν και θα πάρουν
θα καλοκαρδίσουν

οι ξένοι τραπεζίτες
και οι κερδοσκόποι

μισοτιμής πουλιούνται
του φτωχού οι κόποι.

Και τα δικά μας δάνεια
πώς θα ξοφληθούνε

χωρίς συναμεταξύ τους
να ενοχληθούνε.

Γυάλισαν τα κουμπιά
γυάλισαν τα γαλόνια

και πήγανε περίπατο
με τα κανόνια.

2.3.13. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η', σ. 147)

ΧΟΡΙΚΟ ΤΡΑΜΠΟΥΚΩΝ

Του παιδιού που θαρρεί για τσιφλίκι του
των Ελλήνων τη χώρα,
εμείς είμαστε οι τραμπούκοι που λένε
κι ολωνών εκεί δα των τρανών κλικαδόρων
οι πράχτορες, που απ' αξία μας,
ένας έξυπνος μάγκας από Τούμπα σε Τρούμπα
έναν κι έναν μας διάλεξε
ν' αγρυπνούμε σαν σκύλοι στα καλά τους επάνω.

Θα μου πεις – και το λόγο σου σέβομαι:
«φτωχαδάκι κι εσύ, ρε ρουφιάνε,
και με μάνα που πέθανε
σφουγγαρίζοντας σκάλες, ξεπλένοντας ρούχα,
που την είδες ξεκούραστη μια και μόνη φορά,
στη μικρή της την κάσα,
πως σου πα' η καρδιά για ρεζίλι παρά
το λαό που για φτώχεια μιλά
σα χαφιές και τραμπούκος εσύ,
να βαράς, να καρφώνεις!
[...]

2.3.14. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η', σ. 153-155)

Κορυφαία και Λαός:

Απ' το σαράντα τέσσερα
κι από το γλυκοχάραμα
ο αδερφός τον αδερφό
με σύμβουλο ένα Βρετανό
ποτίζουν αίμα το στενό

με σύμβουλο ένα Βρετανό.

Σαράντα έξι εγύρισε
ελέω Αγγλίας θρονιάστηκε
κι ο αδερφός τον αδερφό
με σύμβουλο παλατιανό
κανόνια σέρνουν στο βουνό
με σύμβουλο παλατιανό.

Σαράντα εφτά κι ανάθεμα
όλα δικά τους τα 'θελαν
κι αδερφός τον αδερφό
με σύμβουλο Αμερικανό
χορταίνει νιάτα το βουνό
με σύμβουλο Αμερικανό.

Προδότες και δωσίλογοι
όλοι καλοδεχούμενοι
πατριώτες και αγωνιστές
στον τοίχο και στις φυλακές
Νταχάου σ' ελληνικό νησί
κι ένας σοφός υμνολογεί.

Σοφός: «Η Μακρόνησος είναι ο Παρθενών
της σύγχρονου Ελλάδος».

Τραγούδι: Κι απ' τα πενήντα τέσσερα
το μέλλον μας ανθόσπαρτο,
το σύστημα έχει οργανωθεί
και ο λαός φακελωθεί
οι σύντροφοι εκτελεσθεί
οι πλάκες έχουνε πλυθεί
μα ένας σοφός ανησυχεί.

Σοφός: «Δεν έχω ανάγκη από ήρωες. Θέλω Χίτες, σκυλιά, λυσσασμένα που να
γαβγίζουν».

Τραγούδι: Στεριώνουνε την τάξη τους

μένουν συναμεταξύ τους
παίρνουν τον φόρο απ' τον φτωχό
τον κάνουν δάνειο κρατικό
κεφάλαιο εφοπλιστικό
κεφάλαιο Βιομηχανικό.

Ο πλούσιος πλουσιότερος
και ο φτωχός φτωχότερος
η αγροτιά κι εργατιά
το δρόμο παίρνουν του βοριά
για προκοπή στην ξενιτιά
κι ένας σοφός δοξολογία.

Σοφός: «Η μετανάστευσις είναι ευλογία διά τον τόπον»...

Τραγούδι: Σαν Έλληνες περήφανοι
σαν Ευρωπαίοι ελεύθεροι
σαν κράτος συνεταιρικό
στο NATO μέλος εκλεκτό
από τον προϋπολογισμό
το πιο μεγάλο μερδικό
το δίνουμε για τον στρατό
κι είμαστε κράτος δυνατό
σ' εχθρούς και φίλους σεβαστό
κι ακούμ' εκείνον τον σοφό
να λέει σ' έν' Αμερικανό.

Σοφός: «Κύριε Πρόεδρε της αμερικανικής Βιομηχανίας Ραπτομηχανών Σίνγκερ, ιδού ο στρατός σας!...»

2.3.15. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η', σ. 220)

ΧΟΡΟΣ ΤΡΑΜΠΟΥΚΩΝ

[...] Κοίτα εδώ τι βαστώ, τι μου δώσανε
κι αν μυρίζεις θα δεις
πως δεν είναι νερό απ' τη βρύση
η ξανθιά βαρελίσια ρετσίνα!
Είναι τίγκα ως απάνω βενζίνα
και φωτιές πάω ν' ανάψω την Αθήνα να κάψω
το λαό το φιλήσυχο κι' αγαθό να τρομάξω
αναρχία και χάος και αστάθεια να δείτε
ώσπου όλοι να βγείτε

φοβισμένοι να πείτε
«ποιος θα βάλει επιτέλους
ησυχία και τάξη;
Τους εχθρούς της πατρίδος
ποιος θα βγει να πατάξει;»
[...]

2.3.16. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η', σ. 242-243)

ΧΟΡΙΚΟ ΤΡΑΜΠΟΥΚΩΝ

[...]
Πού είναι τώρα οι λύκοι πολύ λέγανε,
επλάκωσαν στ' αλήθεια;
Το θυμάσαι, αδερφέ, αυτό δα το σοφό παραμύθι;
Κάπως έτσι την πάθαμε! Άκου δω!
Ήταν ένας βοσκός αρχιψεύτης που φώναζε
λύκοι, λύκοι!
Κι οι γειτόνοι του τρέχανε ξανά και μανά
ώσπου μάθαν το ψέμα!
Αλλά να σου μια νύχτα που οι λύκοι
- κορόιδα ήταν; - επλάκωσαν στ' αλήθεια,
καλή ώρα όπως τώρα!
Λύκοι, λύκοι! Μα οι γειτόνοι δε δίνουνε βάση.
Μόνος κι έρημος μένει ο φίλος
και αφήνει τα πρόβατα λίγα λίγα να τα τρώνε οι λύκοι
να χορτάσουν
κι έτσι αυτός να γλιτώσει.
Μα τα πρόβατα τελειώσαν γρήγορα
κι ήρθε τότε η σειρά του βοσκού
- καλή ώρα όπως θα 'ρθει κι εδώ
η σειρά του δικού μας!
Μα εγώ, φιλαράκο, στις ψυχής μου το βάθος
- κι έτσι που 'ρθαν τα πράματα –
δε με νοιάζει γι' αυτόν
για τα πρόβατα κλαίω.

2.3.17. Η αποικία των τιμωρημένων (Τόμος Θ΄, σ. 144-146)

[...]

Σίσυ: Θέλω σηκωθεί τώρα,
και περιέλθει την πόλιν,
εις τας αγοράς και εις τας πλατείας
θέλω ζητήσει εκείνον,
τον οποίον αγαπά η ψυχή μου·
τον εξήτησα και δεν τον ευρήκα.

Οι φύλακες, οίτινες περιέρχονται την πόλιν,
με απήντησαν.

Μην ιδετε εκείνον,
τον οποίον αγαπά ή ψυχή μου;

[...]

Σίσυ: Εγώ εσηκώθην να ανοίξω

Εις τον αγαπητόν μου.

Εκείνος έμβασε την χείρα του

από την θύραν,

και τα σπλάγχνα μου

εταράχθησαν δι' αυτόν.

Εγώ εσηκώθην να ανοίξω

εις τον αγαπητόν μου·

και αι χείρες μου έσταζον σμύρναν,

και οι δάχτυλοί μου σμύρναν εκλεκτήν,

επάνω εις τας λαβάς του μοχλού.

Εγώ ήνοιξα εις τον αγαπητόν μου·

άλλ' ο αγαπητός μου εσύρθη, έφυγε·

η ψυχή μου έλιποθύμησεν

εις τον λόγον του·

εζήτησα αυτόν,

και δεν τον εύρηκα·

τον εφώναξα, και δεν με απεκρίθη.

(Ακούγονται βήματα περιπόλου.)

Οι φύλακες, οίτινες περιήρχοντο την πόλιν,

με ευρήκαν, με εκτύπησαν,

με επλήγωσαν·

οι φύλακες των τειχών,

οι φύλακες των τειχών
αφαίρεσαν από εμέ το ιμάτιόν μου.
Σας ορκίζω,
σας ορκίζω, θυγατέρες της Ιερουσαλήμ,
εάν ευρήτε τον αγαπητόν μου,
να ειπήτε εις αυτόν,
ότι εγώ είμαι τετρωμένη από αγάπην.

2.3.18. Η αποικία των τιμωρημένων (Τόμος Θ', σ. 153-154)

Β' Κύριος: (απαγγέλλει)
Κοίταξε ένα παιδάκι,
π' ανεβαίνει στο βουνό
ζεστά ρούχα δε φοράει,
γιατί είναι ορφανό!
Γιατί κλαις, καλό παιδάκι,
γιατί κλαις, καλό παιδί;
μήπως κάνα σκουπιδάκι
στο ματάκι σου έχει μπει;
Έχω ορφάνια από πατέρα,
η μαμά μου μόνο ζει
κάποτ' έρχεται στα χόρτα
και τα βγάζουμε μαζί.
Ραδικάκια, βλασταράκια,
το καλάθι μια δραχμή
τα πουλάμε στις κυρίες
κι αγοράζουμε ψωμί!

2.4. Αφήγηση-Ανάκριση

2.4.1. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α΄, σ. 63-64)

Γιάννης: Λέγε Χριστίνα, λέγε μας! Έλα, εγώίστρια, πες τα και σε μας. Μην τα θες όλα δικά σου... Είναι και γιος μου... Λέγε...

Χριστίνα: Πήγα...

Γιάννης: Είδες! Μέρες σε τρώω να πάμε κι εσύ μου την έσκασες και πήγες μονάχη σου... Λέγε τώρα...

Χριστίνα: Τι θέλετε να σας πω; Ρωτάτε με...

Γιάννης: Με τη σειρά: Είναι το εργοστάσιο έτσι όπως το λέει απέραντο;

Χριστίνα: Κόντευα να χαθώ εκεί μέσα... Τον γύρευα... τον γύρευα, στο τέλος μου 'ρθε να κλαίω. και ξαφνικά να σου δυο χέρια και μου κλείνουν τα μάτια. Τον φίλησα απ' τη χαρά μου κι ας ήτανε τόσοσ κόσμος μπροστά.

Γιάννης: Ύστερα, ύστερα...

Χριστίνα: Με πήρε απ' το χέρι και με πήγε στο... εκεί που...

Γιάννης: Του 'χουνε δώσει γραφείο;

Χριστίνα: Όχι γραφείο, είναι ένα μέρος σα μηχανουργείο.

Γιάννης: Εργαστήριο! Σωστά! Τι γυρεύει σε γραφείο, η δουλειά που μελετά απαιτεί εργαστήριο! Τι έκανε εκεί, τι είδες;

Χριστίνα: Ήταν διάφοροι τεχνίτες, μηχανικοί, εργάτες και ένα αυτοκίνητο φορτηγό... αλλά μόνο ο σκελετός του αυτοκινήτου.

Γιάννης: Φως φανερό... Φιάνανε την καρότσα που θα μπαινοβγαίνει με το βίντζι.

Χριστίνα: Ακριβώς...

Γιάννης: Είχα δει που το δοκίμαζε με κάτι χαρτονένια κουτιά και το εξηγούσε στο γιατρό. Εμένα αυτό το παιδί δε μου 'λεγε ποτέ τίποτα! Λέγε, κόρη μου... και πως τα είδες εσύ... εφάρμοξε η καρότσα...;

Χριστίνα: Πού να καταλάβω, εγώ απ' το καμάρι μου και τη χαρά μου ούτε άκουγα τι μου λέγανε... Δε θυμάμαι όμως να είδα καρότσα... είδα όμως που κάνανε δοκιμή στο γερανό...

Γιάννης: Τον είχα δει και το γερανό! Τον είχε φτιάξει με ξύλα από παγωτά και τον εξηγούσε κι αυτόνε στο γιατρό. Τι κακό συνήθειο τα παιδιά να μην τα λέτε και στο γονιό τους! Μας περιφρονάνε, μας έχουν για παλαβούς, δεν καταλαβαίνω. Εγώ ό, τι κάνει ο γιος μου από άλλους τ' ακούω. Λέγε, μάτια μου...

Χριστίνα: Τι άλλο να σας πω...; Του δείχναν τόσο σεβασμό... Κι ήταν αστείο... Όλοι μεγάλοι, σαράντα-πενήντα χρονώ... αυτός μες στη μέση και να τον ρωτάνε, να τον συμβουλεύονται...

Γιάννης: Ορίστε, αυτά που έλεγα πάντοτε...! Τι θα πει σπουδασμένος, τι θα πει πλούσιος! Άμα ο άνθρωπος είναι γεννημένος για προκοπή φτάνει και περισσεύει το μυαλό που του 'δωσε ο Θεός!

Ελένη: Άλλο τίποτα;

Χριστίνα: Κι άλλα θέλετε; Πού να τα βρω;... Στο τέλος με πήρε και πήγαμε στην καντίνα να με κεράσει πορτοκαλάδα... εκεί πέσαμε πάνω σ' ένα απ' τους διευθυντάδες και με σύστησε... Μου 'σφιξε το χέρι, μου 'κανε υπόκλιση και είπε... «κυρία μου, ο άνδρας σας είναι μια ευφυΐα, πρέπει να είστε υπερήφανη γι' αυτόν»... Κι εγώ είπα «είμαι».

2.4.2. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α', σ. 84)

Γυρολόγος: Μήπως παράκουσα...;

Γιατρός: Δυστυχώς όχι.

Γυρολόγος: Πού γιατρέ... πώς;

Γιατρός: Στο γιαπί, καθώς ανέβαζε ντενεκέδες λάσπη... παραπάτησε στη σκαλωσιά...

Γυρολόγος: Κι έπεσε;

Γιατρός: Από δέκα μέτρα... Από τέτοιο ύψος δε γλιτώνεις...

Γυρολόγος: Να τρελαθεί κανείς... Τι ώρα, πότε;

Γιατρός: Θα 'ναι δυό ώρες.

Γυρολόγος: Εσείς πού, πώς το μάθατε;

Γιατρός: Είπε τ' όνομά μου, είπε να με φωνάζουν... Ώσπου να πάω...

Γυρολόγος: Πού τον έχουν;

Γιατρός: Στο νοσοκομείο...

2.4.3. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β', σ. 37-38)

Πρίγκιπας: (Πλησιάζει τρέμοντας τον Δικαστή). Ορκίζομαι να πω την αλήθεια.

Δικαστής: Τι πας να κάνεις, αφέντη μου!

Πρίγκιπας: Ο αρχικελαρτζής του παλατιού χτύπησε τον Σιδερά, του πήρε τα πράγματα, και τα 'φερε στο παλάτι...

[...]

Πρίγκιπας: ... Την κότα και το χοιρομέρι τα φάγαμε ο μπαμπάς μου, η μαμά μου, εγώ και...

Φτωχομάνα: (Σε όλους) Τ' ακούτε...;

Δικαστής: Και τι μ' αυτό; Μια κότα υπάρχει στον κόσμο; (Στον Πρίγκιπα). Για πέστε μου, υψηλότατε, πώς ξέρετε ότι η κότα που εφάγατε, ήταν η ίδια με την εν λόγω κότα;

Φτωχομάνα: Γιατί ήταν μαζί με το χοιρομέρι!...

Δικαστής: Θα πάμε και στο χοιρομέρι!

Φτωχομάνα: (Στον Πρίγκιπα). Ηπιατε και μαυροδάφνη;

Πρίγκιπας: ... Εγώ δεν πίνω, ο μπαμπάς μου ήπια...

Δικαστής: [...] Σας παρακαλώ, υψηλότατε, πώς ήταν αυτή η κότα; Είχε τίποτα στη γεύση που να αποδεικνύει ότι ανετράφη σε περιβόλι...;

Πρίγκιπας: ... Ήταν πολύ νόστιμη...

Φτωχομάνα: Χωριάτικη καλοθρεμμένη κότα!

Δικαστής: (Εξω φρενών). Ποιος τη μαγείρεψε υψηλότατε, είναι καλός μάγειρας;

Πρίγκιπας: Δεν ξέρω... (Κοιτάζει έντρομος γύρω του κι ύστερα παίρνει δρόμο και φεύγει...)

2.4.4. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β', σ. 162-163)

Τσεζάρε: Εσύ ξέρεις εμένα κι εγώ ξέρω εσένα! Φασίστα εγώ μα φασίστα κι εσύ! (Ταυτόχρονα βγάζει μια φωτογραφία απ' την τσέπη του παντελονιού του και τη στήνει μπρος στα μάτια της). Τι είναι αυτό...;

Ασπασία: (Νιώθει σα ζεματισμένη)... Φωτογραφία...

Τσεζάρε: Φωτογραφία σι, μα είσαι εσύ με άλλα κορίτσια;

Ασπασία: Απ' το σχολείο...

Τσεζάρε: Και τι στολή φοράτε, τι ουνιφόρμα...;

Ασπασία: Ήταν υποχρεωτικό...

Τσεζάρε: Είναι εθνική οργάνωση νεολαία;

Ασπασία: Είναι...

Τσεζάρε: Και ντω... καιρετάτε έτσι όπως φασίστες, όκι; (Κάνει το φασιστικό χαιρετισμό).

Ασπασία: Αφού το βλέπεις τι με ρωτάς...;

Τσεζάρε: Και τι φωναζάτε... εμείς φωναζάμε βίβα Ντούτσε, βίβα Μουσολίνι, βίβα Ιτάλια φασίστα... εσείς ττι;

Ασπασία: Δε θυμάμαι...

Τσεζάρε: Βίβα Μεταξά, βίβα τετάρτη Αυγούστα...!

Ασπασία: Αφού σου είπα, ήταν υποχρεωτικό...!

Τσεζάρε: Αα εντώ υποκρεωτικό...! Ιταλία όκι υποκρεωτικό;

Άσε πονηρία συμπάτικα... Μπορεί πήγαινες στο κινηματογράφο κι έβλεπες τι κάνουνε Ιταλιάνοι, μα πήγαινα κι εγώ κι έβλεπα τι κάνουνε Έλληνα...! Τι φανφάρα, τι κόσμος, τι φιέστα άμα ήρτε κοντε Τσιάνο στη Αθήνα! Και ο Τσιάνο μεγάλο φασίστα τότε! Και άμα ήρτε Γκαίμπελς; Κε μουζίκα, κε παράτε, και όλη Αθήνα στην πιάτσα... Μεταξάς πολύ περίφανο, μόνο Ακρόπολη που ντε του έκανε ντώρο... Ακου συμπάτικα ιν Ιτάλια μισό φασίστα, μισό κορόντο... Μα νομίζω ίντιο και ντω...! Σκουζάτι μι, μα σα ήτελε κώλο σας...

Ασπασία: Ναι, αλλά εσείς αρχίσατε πρώτοι, εμείς εσάς είδαμε και κάναμε τα ίδια...

Τσεζάρε: Όμως κάματε ίντια...!

Ασπασία: Κάναμε...

Τσεζάρε: Υπουργοί σας πήγαιν-έλα στη Γερμανία... Για Μεταξά όκι Μουσολίνι, μα Χίτλερ μοντέλο!

Ασπασία: Μα ξέρεις τι προπαγάνδα που κάνανε; Ακόμα και στο σχολείο μας λέγανε ότι ο Χίτλες αγαπά την Ελλάδα όσο την Γερμανία... ότι θα 'ρθει στη Σπάρτη να προσκυνήσει...

Τσεζάρε: Ξέρω, ξέρω...! Και άμα ήρτανε Γερμανοί, μα όκι προσκυνήσει, σαλόνια στη Αθήνα ανοίξανε...

2.4.5. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 48-62)⁴³¹

«Η γυναίκα και ο Λάθος»

Αρχιφύλακας: Εσύ, ξέρεις τι θα πει η ώρα της αλήθειας; Κάθισε κάτω και δε θέλω πολλά λόγια, ερώτηση-απάντηση. Πού γεννήθηκες;

Μάνα: Στη Σμύρνη, τότε...

Αρχιφύλακας: Σμύρνη; Άσκημα αρχίζουμε.

Μάνα: Ήτανε κούκλα πριν καεί...

Αρχιφύλακας: Τα 'χουμ' ακούσει αυτά. Άμα κουβαληθήκατε στην Ελλάδα που έμενες;

Μάνα: Δεν έμενα, γιατί ερχότανε οι άνθρωποι του βασιλιά και βάνανε φωτιά στις παράγκες, γιατί, λέει, θα τρώγαμε το ψωμί τους.

Αρχιφύλακας: Άσ' την πολιτική στην άκρη, εγώ σε ρώτησα που έμενες.

Μάνα: Με δώσανε δουλάκι σ' ένα σπίτι στην Αθήνα.

Αρχιφύλακας: Τι σπίτι;

Μάνα: Είχανε ένα χαλί μεγάλο σα χωράφι και το σηκώνανε τέσσερις δούλες και τ' απλώνανε στην ταράτσα. Μου δίνανε μία σκούπα να καθαρίζω το χαλί, αλλά ήτανε όλο σκέδια σα λουλούδια, και μονοπάτια, και γω θυμόμουνα το χωριό μας στη Σμύρνη και γονάτιζα απάνω κι έκλαιγα...

Αρχιφύλακας: Στο Θεό σου, ρε χριστιανή μου, τι μ' ενδιαφέρει το χαλί...;

Μάνα: Γι' αυτό δεν έμεινα. Είπε η κυρία, «αυτή η πρόσφυγια είναι ακαμάτρα» και με δώσανε σε μια γερόντισσα που ήταν άρρωστη.

Αρχιφύλακας: Στάσου! Πόσω χρονώ ήσουν;

Μάνα: Κοντά στα ενενήντα.

Αρχιφύλακας: Εσύ πόσω χρονώ ήσουν...!

Μάνα: Δώδεκα-δεκατριών...

Αρχιφύλακας: Είκοσι χρονώ που δούλευες;

Μάνα: Δεκατριών πήγα στη γριά που ήτανε στραβή γριούλα κατάκοιτη. Την καθάριζα, την άλλαζα, την τάζα. Κι επειδή ήτανε στραβή, το σπίτι ήτανε γεμάτο ρολόγια. Μεγάλα όρθια ρολόγια, άλλα στον τοίχο, άλλα στις κονσόλες, στα σκρίνια, άλλα μέσα σε γυάλες. Εκατό ρολόγια και παραπάνω. Όλα όμως είχανε καμπάνες, οργανάκι, κελαδίσματα και κάθε μισή ώρα και μία ώρα το 'να αρχίναε τ' άλλο τέλειωνε...

Αρχιφύλακας: Και ποιος τα κούρδιζε τόσα ρολόγια;

⁴³¹ Η αφήγηση αυτή που εκφέρεται ως Αφήγηση-Ανάκριση, μπορεί να αναλυθεί σε επεισόδια-αναμνήσεις. Περιέχει επίσης μια Αφήγηση Ονείρου, και μια σύντομη Αφήγηση Ανάμνησης από τον δευτερεύων αφηγητή (Αρχιφύλακας).

Μάνα: Τα κούρδιζα όλα, κούρδιζα και το φωνόγραφο και της έβανα μουσική ν' ακούει, αλλά από την πείνα αρρώστησα και με πήγανε στο νοσοκομείο ετοιμοθάνατη.

Αρχιφύλακας: Εσένα...; Και η γρια;

Μάνα: Ζει και βασιλεύει.

Αρχιφύλακας: Καλά, δεν είχε φράγκο ή γριά μόνο ρολόγια είχε;

Μάνα: Δε μαγειρεύαμε ποτές, γιατί η νύφη της έστελνε φαί με τον υπηρέτη, αλλά μόνο για τη γριά. Κι έλεγε ότι επειδή η γριά δεν μπορεί πια να φάει να το τρώω εγώ. Η γριά όμως είχε μια όρεξη...! Έλεγε... η νύφη μου παρακαλεί να πεθάνω για να πάρουν την κληρονομιά, μα γω θα ζήσω χίλια χρόνια! Κι εγώ της έλεγα, φάε να κάνεις μέρες και την τάιζα.

Αρχιφύλακας: Άκου πράματα! Κι εσύ τι έτρωγες;

Μάνα: Επειδής δεν έβλεπε τι είχανε τα πιάτα να τα θέλει όλα, καμιά φορά έμενε και για μένα.

Αρχιφύλακας: Καλά και γιατί δεν της έλεγες να το μοιράζεστε!

Μάνα: Είχε μεγάλη περιουσία και την πιάνανε φόβοι και φώναζε προστάτεψέ με, ήρθανε πάλι να με πνίξουνε! Κλείδωνα τις πόρτες, της έλεγα σε φυλάω εγώ. Κι έπειτα φοβόμουνα κιόλας να φάω μην πούνε ότι της έτρωγα το φαί και την πέθανα εγώ.

Αρχιφύλακας: Δηλαδή καθόσουνα θεονήστικη και φύλαγες την περιουσία αυτού του λείψανου;

Μάνα: Με έλεγε άγγελο και τι να κάνω...

Αρχιφύλακας: Πεινάλα άγγελο! Εγώ στη θέση σου θα πούλαγα ρολόγια να παίρνω να τρώω κι όχι να ψωμολυσσάω για να ζει το λείψανο.

Μάνα: Ξένα ρολόγια...;

Αρχιφύλακας: Μπααα; Το να γίνει κομμουνισμός, να βουτήξουμε όλα τα ξένα να τα μοιράσουμε το βρίσκεις ηθικό! Το να πάρεις ένα ξένο ρολόι, επειδή πεινάς, είναι ανήθικο, ε;

Μάνα: Κλεψιά...!

Αρχιφύλακας: Ας είναι κλεψιά!

Μάνα: Εσύ αστυνομία...;

Αρχιφύλακας: Με τέτοιες κλεψιές δεν ανατρέπονται τα καθεστώτα, και πρόσεχε πως μου μιλάς! Και ως αστυνομικός σου λέω ότι αυτές είναι μεμονωμένες και ακίνδυνες κλεψιές, δεν είναι πολιτικές κλεψιές! Στην Αμερική που είχαμε Αλ Καπόνε, Ντίλιγκερ, συνδικάτα του εγκλήματος, μαφίες, κινδύνεψε ποτέ το καθεστώς; Ποτέ! Διότι κανένας γκάνγκστερ δεν είναι κομμουνιστής! Σε μια κοινωνία θα υπάρχει και ο κλέφτης κι ο σωματέμπορος κι όλος ο υπόκοσμος. Αλλά δεν κάνουνε πορείες ειρήνης κι απεργίες και κάτω ο φασισμός και πάνω ο σοσιαλισμός. Κάνουνε τη δουλειά τους χωρίς να τα κάνουν όλα πολιτική, όπως εσείς!

Μάνα: Ξέρω κι εγώ...

Αρχιφύλακας: Ξέρεις και παραξέρεϊς, αλλά δε θα το παραδεχτείς ποτέ, γιατί έχεις βράσει στο ερυθρό κήρυγμα! Έτσι και σε στύψουνε θα κοκκινίσει ο τόπος! (Στον Αστυφύλακα που ήρθε στην εσωτερική πόρτα). Βρήκες τίποτα;

Αστυφύλακας: Κάτι εφημερίδες...

Αρχιφύλακας: Αριστερές, ε;

Αστυφύλακας: Και δεξιές!

Αρχιφύλακας: Ε, βέβαια και δεξιές! Για να ξέρουμε τι σκέφτεται ο εχθρός ο καπιταλισμός!

Μάνα: Έχουμε πολλέ...

Αρχιφύλακας: Δε σε ρώτησα, κάτσε στη θέση σου.

Μάνα: Είναι απάνω στο...

Αρχιφύλακας: Δε θέμε βοήθεια, θα τις βρούμε μόνοι μας. (Στον Αστυφύλακα). Ψάχνε! (Στη Μάνα). Που και πότε γνώρισες τον άντρα σου;

Μάνα: Είχα δει ένα όνειρο και πάω και του λέω ότι στ μαύρο σύννεφο κρεμότανε το σκοινί...

Αρχιφύλακας: Κατάλαβες τις σε ρώτησα;

Μάνα: Ωρα του καλή, για τον μακαρ...

Αρχιφύλακας: Που τον πρωτόδες, ρε κυρά μου, στον ύπνο σου...;

Μάνα: Τότες που μας σκολάσανε απ' το κουτάδικο, γυρίζαμε οι γυναίκες στις άλλες φάμπρικες και γυρεύαμε δουλειά. Έρχεται τότε με το ποδήλατο και μου λέει να με πας στη μάνα σου...

Αρχιφύλακας: Δουλεύετε στην ίδια δουλειά;

Μάνα: Στο κουτάδικο δουλεύαμε εκατό γυναίκες. Αλλά μας είχανε με αποκοπή, δεκαπέντε ώρες δουλειά και δεν πιάναμε ούτε μισό μεροκάματο. Ήρθε λοιπόν με το ποδήλατο ένα βράδυ που σκολάγαμε, μας μάζεψε κάτω από τη γέφυρα και μας λέει να κάνετε απεργία. Εμείς δεν ξέραμε πως την κάνουνε και κείνος μας τα εξήγησε όλα.

Αρχιφύλακας: Εκείνος ήξερε... ε;

Μάνα: Βέβαια, είχανε κάνει πολλές. Τα 'μαθε όμως το αφεντικό και πριν γίνει η απεργία μας μαζεύει κι αυτός και μας λέει: Δεν έχει καθόλου δουλειά και πρέπει να σκολάσετε οι μισές. Και επειδή εγώ δεν ξέρω ποιες έχουν ανάγκη, να κανονίσετε μόνες σας ποιες θα φύγουνε και ποιες θα μένουνε!

Αρχιφύλακας: Άλλο καθίκι αυτός.

Μάνα: Αρχίσανε καβγάδες, ξεμαλλιαστήκανε, εκεί που ήτανε όλο καλή κουβέντα συναμεταξύ τους, είπανε λόγια να κλείνεις τ' αυτιά να μην ακούς.

Αρχιφύλακας: Διαίρει και βασιλεύε, ξέρεις τι θα πει διαίρει και βασιλεύε;

Μάνα: Αμέ, ζει και βασιλεύει, έχει γίνει μεγάλος και τρανός.

Αρχιφύλακας: Εσείς τον κάνατε με τις απεργίες σας! Οργάνωση εσείς, οργάνωση κι αυτοί! τα λεφτά αυτοί τα είχανε, τα μέσα αυτοί τα είχανε, τίνος θα πέρναγε, εσάς; του κεφαλαίου θα πέρναγε!

Μάνα: Σκόλασε τις μισές και παραπάνω, και μια Ισμήνη, δεκαεννιά χρονών, πήγε και πνίγηκε. Το γράψανε κι οι εφημερίδες ότι είχε πια αποκάμει.

Αρχιφύλακας: Επί πτωμάτων ο κύριος!

Μάνα: Ισμήνη τη λέγανε.

Αρχιφύλακας: Κι εσείς τα ξόανα τι κάνατε, πήγατε στη κηδεία, κλαίγατε και ξεθυμάνατε, ε;

Μάνα: Υπομονή.

Αρχιφύλακας: Την κοπέλα την αφήσατε να πάει να πνιγεί! Αυτό το ρουφιάνο γιατί δεν τον τσουβαλιάσετε να πάτε να τον πνίξετε στο ίδιο μέρος;

Μάνα: Γίνανε απεργίες...

Αρχιφύλακας: Βρε, άσ' τις απεργίες! Σου κόλλησαν οι απεργίες! Αυτά είναι προπαγάνδα και να δέρνεστε με την αστυνομία και να παριστάνετε τα θύματα του κράτους! Πενήντα γυναίκες εκεί δα δεν μπορούσατε να τον στριμώξετε πουθενά και να του βγάλετε το πετσί κομματάκι κομματάκι;

Μάνα: Μη λες έτσι...

Αρχιφύλακας: Σφάξιμο οι κερατάδες! Α δεν ήταν αυτές οι βδέλλες, δε θα είχαμε ίχνος κομμουνισμό. Δε θα 'ρχότανε ο μακαρίτης με το ποδήλατο να σας λέει για απεργίες και αναρχίες και σεις τα χόρτα να ρουφάτε ό,τι λέει και να διαδίδεται ο μαρξισμός. Αυτές όλες οι αντικοινωνικές θεωρίες ξεκινάνε από την κοινωνική αδικία!

Μάνα: Μεγάλη αδικία...

Αρχιφύλακας: Πολύ μεγάλη και δεν τους καίγεται καρφί!

Μάνα: Σα ν' ακούω εκείνον...

Αρχιφύλακας: (Αναυδος)... ποιο...;

Μάνα: Ωρα του καλή!

Αρχιφύλακας: Λάθος κάνεις! Εγώ είμαι εθνικόφρων! Εγώ άμα μιλάω γι' αυτά δεν κάνω πολιτική, λέω την αλήθεια, δεν είμαι πουλημένος σε ιδεολογίες. Εγώ, αν ήμουνα εκεί κι έβλεπα πενήντα γυναίκες στο δρόμο έτσι άδικα, θα τον άφηνα σακάτη από το ξύλο κι ας με βάνανε είκοσι χρόνια φυλακή! Θα θυσιαζόμουνα για την κοινωνία, αλλά δε θα ξεσήκωνα απεργίες να θυσιάσω την κοινωνία για το άτομό μου! Αυτή είναι η διαφορά!

Μάνα: Σε ποια φυλακή ήσουν;

Αρχιφύλακας: ...Σε...; είπα εγώ ότι ήμουνα φυλακή;

Μάνα: Είκοσι χρόνια...!

Αρχιφύλακας: Απ' όσα είπα μόνο αυτό άκουσες...!

Μάνα: Έχεις δίκιο.

Αρχιφύλακας: Άλλα λέω, άλλα καταλαβαίνεις! Τι γυρεύω εγώ στη φυλακή, εγώ είμαι αστυνομικός.

Μάνα: Δόξα το Θεό.

Αρχιφύλακας: (Προς τα μέσα) Πως πας, βρήκες τίποτ' άλλο;

Αστυφύλακας: (Ερχεται). Ένα σωρό μπαταρίες...

Αρχιφύλακας: Λες να 'χει κανέν' ασύρματο πουθενά...;

Αστυφύλακας: Ξέρω κι εγώ...

Μάνα: Του αρέσουνε τα ράδια...

Αρχιφύλακας: Θα το δούμε τι του αρέσει... (Στον Αστυφύλακα). Ψάχνε... (Στην Μάνα). Μια ώρα μιλάμε και δε μου 'χεις πει τίποτα... Τη δράση πότε την αρχίσατε, μπορώ να μάθω;

Μάνα: Με είδε όξω από τα κλωστήρια και μου λέει να με πας στη μάνα σου!

Αρχιφύλακας: Πώς έτσι; Είχε διαταγή απ' το κόμμα να σε πάρει;

Μάνα: Ήθελε πολύ! Άμα πήγαμε στο γαλακτοπωλείο μου 'πιασε το χέρι για να μου δείξει ότι μ' αγαπούσε.

Αρχιφύλακας: Λυπάμαι που θα σου χαλάσω το ειδύλλιο, αλλ' αυτοί μόνο το κόμμα αγαπάνε! Εσύ γνώρισες ένα, εγώ γνώρισα εκατό! Για να σε μπλέξει σε πήρε! Γιατί όπου δυστυχία εκεί ομοϊδεάτης. Εκεί ψαρεύουνε αυτοί οι ιδεολόγοι, στη φτωχολογιά. Κι ύστερα σου παραπονιούνται, επειδή η αστυνομία έχει αυξημένη επιτήρηση στις λαϊκές συνοικίες. Ε, βέβαια, βρε ζώα, που θα επιτηρεί στο Κολονάκι και στο Ψυχικό; Μην πάει και βγάλουν παράνομο τύπο οι εφοπλιστές; Σε ρωτώ...!

Μάνα: Τότε ήταν που τα είδα όλα στο όνειρο...!

Αρχιφύλακας: Ποιο όνειρο πάλι;

Μάνα: Είχα το μεγάλο μου γιο στη κοιλιά.

Αρχιφύλακας: Είχατε παντρευτεί δηλαδή;

Μάνα: Δόξα τω Θεώ! Και φάνηκε ένα μαύρο σύννεφο πάνω την Ακρόπολη που 'πιανε όλο τον ουρανό, κι από το σύννεφο κρεμότανε το σκοινί. Σουρνότανε στο δρόμο σα φίδι κι έφαχνε στα σπίτια. Όλοι τρέχανε να μπούνε μέσα κι άκουες τις πόρτες που κλείνανε και τα παράθυρα. Μπήκα κι εγώ μέσα με την ψυχή στο στόμα και βλέπω την Παναγία...

Αρχιφύλακας: Αφού είστε άθεοι, πώς είδες την Παναγία;

Μάνα: Καθόταν άκρη άκρη στο κρεβάτι κι έπινε τον καφέ της. Μου λέει, αχ κόρη μου, άμα φοβάσαι έτσι, πας χαμένη». Άνοιξα το παράθυρο κι είδα το σκοινί σταματημένο απόξω και τον άντρα μου να πιάνεται και ν' ανεβαίνει, ν' ανεβαίνει. Έλα κάτω, του φώναζα, έλα κάτω. Τότε απ' το μπακάλικο που ήτανε στη γωνιά βγαίνει ο Μεταξάς κι ο βασιλιάς Γεώργιος και μου λένε να μη φωνάζω γιατί διαβάζουνε...

Αρχιφύλακας: Στο μπακάλικο...;

Μάνα: Κάνω να γυρίσω...

Αρχιφύλακας: Αρχίσαμε πάλι, άλλ' αντ' άλλων... Τι με νοιάζουν τα όνειρά σου, ρε κυρά μου!

Μάνα: Κι έτσι μάθαμε ότι τους πήγανε όλους εξορία...

Αρχιφύλακας: (Της δείχνει το ρολόι του). Το ξέρεις ότι πήγε εφτά;

Μάνα: Καθίστε, θα 'ρθει!

Αρχιφύλακας: Πότε;

Μάνα: Πάντα έρχεται. Εγώ δεν έχω άλλη χαρά στο σπίτι, υπομονή λέω, και περιμένω,

Αρχιφύλακας: Μ' έχεις μπερδέψει πολύ άσκημα, το ξέρεις; Δεν ξέρω πως διάολο να σε πάρω! Ψέματα μου λες, αλήθεια μου λες, με δουλεύεις, είσαι λίγο λειψή... Μα την Παναγία, δεν καταλαβαίνω...! Κι εγώ έχω ένστικτο! Ένστικτο που μου λέει αμέσως με ποιον έχω να κάνω. Με σένα ούτε το ένστικτο μου δε δουλεύει, μου το χάλασες, το ξέρεις;

Μάνα: Δεν ξέρω, γιε μου, εγώ δεν πείραζα τίποτα.

Αρχιφύλακας: Τότε που είν' ο γιος σου;

Μάνα:...

[...]

Αρχιφύλακας: Τηλέφωνα ε; Για ψάχνε, για ψάχνε... (Στη Μάνα). Πού είχαμε μείνει;

Μάνα: (Δοσμένη σε αναμνήσεις). Όλοι γράφανε στο υπουργείο, βγάλτε μας απ' την εξορία, εμείς θέμε να πάμε στην Αλβανία να πολεμήσουμε για την πατρίδα...

Αρχιφύλακας: Α θέλω το πιστεύω...

Μάνα: Όχι, όχι, να μείνετε στην εξορία. Κι άμα ήρθανε οι Γερμανοί λένε οι εξόριστοι στους χωροφύλακες, πάμε να φύγουμε όλοι μαζί, μη μας δώκετε στους Γερμανούς. Λένε οι χωροφύλακες εμείς δεν πήραμε τηλεγράφημα που να λέει έτσι. Λένε οι εξόριστοι, τι το θέτε το τηλεγράφημα, την καρδιά σας ρωτήσετε να σας δώσει τηλεγράφημα. Ρωτάνε την καρδιά τους οι χωροφύλακες και λένε και τι θαρρείτε κομμουνιστές, επειδή έρχονται οι Γερμανοί είστε συχωρεμένοι;

Αρχιφύλακας: Αποκλείεται!

Μάνα: Πάνε οι Γερμανοί με καϊκία και τους παραλαβαίνουνε...

Αρχιφύλακας: Αποκλείεται!

Μάνα: Λέει ο μακαρίτης του υπομοίραρχου...

Αρχιφύλακας: Αποκλείεται σου λέω!

Αστυφύλακας: (Προβαίνει στη πόρτα). Τι τρέχει...;

Αρχιφύλακας: Αποκλείεται Έλληνες χωροφύλακες να παραδώσανε άλλους Έλληνες στους Γερμανούς! Αποκλείεται! Τι ήτανε, ρε, τρελοί ή προδότες; Κατάλαβες, φίλε μου! (Στη Μάνα). Ωραία, είσαι αγράμματη, δε σου κόβει πολύ πολύ, αλλά αυτά είναι απλά πράγματα, πρέπει να τα καταλαβαίνεις και να μην τα λές! Έχεις και εγγόνια, δεν έχεις...;

Μάνα: Πέντε...

Αρχιφύλακας: Πολύ ωραία! Κάθιζέ τα στα γόνατά σου και λέγε τους τέτοια παραμύθια να μεγαλώσεις φίδια!

[...]

Αρχιφύλακας: [...] Αντε λέγε παρακάτω...

Μάνα: Άμα φτάσανε κρυφά στο καϊκι...

Αρχιφύλακας: Και θες να σου πω κάτι άλλο... εμένα που με λες φασίστα είμαι πιο κομμουνιστής και σοσιαλιστής και λενιστής απ' όλους σας. Δεκαπέντε χρονών πρωτοφόρεσα παπούτσι. Το πρώτο αφόρετο βρακί, βρακί που το να το φόρεσα πρώτος εγώ, ήταν αυτό που μου δώσανε στη

Σχολή Αστυνομίας! Εκεί για πρώτη φορά ένιωσα το στομάχι μου γεμάτο, κι άμα με ρωτήσανε α θέλω άλλο, είπα όχι άλλο, θα σκάσω! Αν ξέρετε από φτώχεια εσείς, ξέρω κι εγώ άλλο τόσο! [...]

Μάνα: (Συνεχίζει την αφήγησή της από άλλο σημείο). Άμα τον είδα έμεινα... Δώσ' μου ρούχα ν' αλλάξω, λέει, δραπετέψαμε και αν μας είδε κανένας προδότης και μια πιάσουνε χάθηκα... Ντύθηκε, έβαλε μια μπουκιά φαί στο στόμα... φίλησε το παιδί που κοιμότανε... φεύγω, μου λέει, κρυβόμαστε, εγώ δε θα 'χομαι σπίτι, θα σου στέλνω άνθρωπο να σου λέει πότε θα 'ρχεσαι συ...

Αρχιφύλακας: Καλά, πώς δραπετέψανε από το νησί...;

Μάνα: ...

Αρχιφύλακας: Τι συμβαίνει, δε θες να μου πεις...; Πάντως έχουνε περάσει τριάντα χρόνια κι οι Γερμανοί φύγανε απ' το σαράντα τέσσερα, το 'χεις υπόψη σου;

Μάνα: ...

Αρχιφύλακας: Άλλο πάλι τούτο...! Εντάξει, λέγε, ό,τι θες...

Μάνα: Πήγαινα εγώ με ό,τι μπορούσα, σταφίδες, λίγο ψωμί, άλλα... Έβανα με τη φαντασία μου ότι δεν κρυβότανε, ότι δεν ήτανε φόβος, αλλά είχε πάει σε κείνη την τρύπα για να γίνει άγιος. Περπατούσα κι έλεγα τι ωραίο λιβάδι τι ωραίοι μπαξέδες, όλοι οι άνθρωποι μου φαινότανε καλοί σαν άγγελοι. Έφτανα στο δάσος κι από τη χαρά μου άκουα τα πουλιά να μου μιλάνε και τα δέντρα να μου παίζουνε. Έτσι πήγαινα κι ερχόμουνα και δε μου λάχαινε τίποτα κακό.

Αρχιφύλακας: Μμμ... (Μισοξαπλώνει, χασμουριέται).

Μάνα: Ξάπλωσε...

Αρχιφύλακας: Καλά είμαι...

Μάνα: ... Όπως πήγαινα, σα ν' άκουσα μια φωνή να μου λέει γύρισε να δεις! Γυρίζω και βλέπω που με είχανε πάρει από πίσω! Στρέφω και παίρνω άλλο δρόμο. Έρχονται από πίσω. Κάνω ότι μαζεύω χόρτα. Στέκουνε και περιμένουνε. Ξαναπιάνω το δρόμο για το σπίτι, μπαίνω, και τότε μια κότσια στην πόρτα και μπαίνουνε κι αυτοί. Λέει ένας τα ξέρουμε όλα, που πας, ποιον ανταμώνεις; Όχι λέω. Α δε μου πεις που κρύβεται θα σου πνίξω το παιδί. Δεν ξέρω τίποτα. Φαίνεται όμως ότι ξέρανε, κάποιος θα 'χε βάλει λόγια...

Αρχιφύλακας: (Νυσταγμένος με μάτια κλειστά). Τίποτα χαφιέδες...

Μάνα: Νύσταξες...;

Αρχιφύλακας: Όχι, βρε χριστιανή μου, έτσι έκλεισα τα μάτια μου για ν' ακούω καλύτερα...

Μάνα: Ήρθε ένα αυτοκίνητο με πετάξανε μέσα, το παιδί έσκουζε, τρέξανε γειτόνισσες και το πήρανε. Πρώτα με βάλανε σ' ένα υπόγειο με νερό ως τον αστράγαλο χωρίς παράθυρο, ούτε λάμπα. Μια βδομάδα έτσι. Θα μας πεις που κρύβεται; Με παίρνουνε από κει, με πάνε σ' άλλο κελί, με δένουνε στο τραπέζι κι αρχίζουνε. Πέθανα. Απλώνει το χέρι της η μάνα

μου και μου λέει πάμε να φύγουμε. Πάμε κοντά στον αραμπά, και λέει ο πατέρας μου άντε ανεβείτε. Πίσω στον αραμπά ήτανε φορτωμένα πορτοκάλια και πήρα ένα να δροσιστώ. Ακούω μια φωνή από κάτω. Διώχνω τα πορτοκάλια και βλέπω ένα πρόβατο. Άκου μου λέει, αυτοί που τραβάνε τον αραμπά είναι μιλημένοι για να σας πάνε στο χασαπίο. Εμένα να ζέψετε στον αραμπά. Το λέω του πατέρα μου... (Ο Αρχιφύλακας ακούγεται να ροχαλίζει). ... Όμως τ' ακούσανε οι δυο που τραβούσανε τον αραμπά κι αρχίσανε να τρέχουνε. Όμως το χορτάρι γινότανε όλο και πιο αφηλό, είχε πάει δύο μπόγια, και οι ρόδες κολλούσανε. Αφήσανε τότε τον αραμπά και χαθήκανε. Κάνω έτσι και βλέπω τον άντρα μου εκεί που ήτανε το πρόβατο. Αλλά ούτε ήτανε πια στον αραμπά αλλά σε μια αποθήκη γεμάτη στρατιώτες που χορεύανε... Φωνάζει άγρια ο άντρας μου, τη φέρανε! Σταματάνε να χορεύουνε και γυρίζουνε όλοι και με κοιτάνε... Κάνω να τρέξω στη μάνα μου και στον πατέρα μου, είχανε φύγει. Ξαναφωνάζει ο άντρας μου, αυτή μας πρόδωσε...

[...]

Μάνα: (Ξαναγυρίζει στη θέση της) ... Κι άμα με ρίξανε μέσα και κοίταξα απάνω, είχανε μαζευτεί όλοι στο στόμα του πηγαδιού και με δείχνανε. Βούλιαζα στο νερό, βούλιαζα κι έφτασα σε μια σκάλα. Την κατέβηκα και βγήκα σε μια πλατεία. Δεν ήταν ψυχή, και όλα τα μαγαζιά ήτανε κλειστά. Εγώ κάθισα σ' ένα παγκάκι και πήρα αγκαλιά το παιδί και το νανούριζα. Βλέπω ένα άνθρωπο που φορούσε ποδιά, όπως οι φωτογράφοι, κι έρχεται και μου λέει δώσε μου μένα το παιδί, εσύ τώρα έχεις πεθάνει. Όχι του λέω... Δεν το βλέπεις και μόνη σου, εδώ δε ζούνε πια άνθρωποι. Αρχισα να κλαίω, τον πήρα από πίσω γιατί μου 'χε πάρει το παιδί. Σταματάει σ' ένα κλειστό μαγαζί, ξεκλειδώνει το λουκέτο, σηκώνει το ρολό και μου λέει να μπω. Ήταν σαν καφενείο και στις καρέκλες καθότανε γυναίκες με μαύρα και όλες τις ήξερα γιατί ήτανε από τη δική μας γειτονιά. Αλλά ήτανε όλες γκαστρωμένες, ακόμα κι οι γριές, και με κοιτάγανε ήσυχα, ευχαριστημένα και κατάλαβα ότι μου λένε...

(Ανοίγει η ξώπορτα και μπαίνει ο Γιος της)

2.4.6. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ. 40-41)

Στέλλα: ... θα φέρουν... Κι ύστερα τι έκανες;

Μίλτος: ... πότε ύστερα;

Στέλλα: ... άμα τέλειωσε το γλέντι του γάμου.

Μίλτος: ... δεν τέλειωσε, εγώ έφυγα...

Στέλλα: ... γιατί...;

Μίλτος: ... για να φύγω... είδα και τον Αποσπερίτη να βγαίνει και τον ενόμιζα Αυγερινό, πήρα τη δύση για ανατολή και σκέφτηκα πως ξημερώνει... Άμα έφυγα πια κατάλαβα ότι

νοχτώνει, είπα να μη διακόψω τη ζαλάδα μου, έστριψα από δω, έστριψα από κει και ήρθα...

Στέλλα: ... να γκρεμίσει τον τοίχο και να μπεις μέσα με το φορτηγό σου...

Μίλτος: ... κάποιος εκεί έξω μου 'κανε τον έξυπνο, δεν περνάνε μου λέει αυτοκίνητα από δω, απαγορεύεται, είπα να κατεβώ να τότε στείλω στα κεραμίδια αλλά δεν καταδέχτηκα, ήτανε μισή γέννα άνθρωπος...

2.4.7. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ. 45-47)

Αρχιφύλακας: ... κάποιος από δω μέσα έριξε ένα δυναμίτη ανάμεσα στα σπίτια...

Μαρία: ... τον ακούσαμε κι εμείς, αλλά ιδέα δεν έχουμε ούτε ποιος τον έριξε ούτε σε ποιο μέρος.

Μήτσος: ... στο οικόπεδο τον έριξε, όχι στα σπίτια!

Αρχιφύλακας: ... πώς το ξέρεις, τον είδες...;

Μήτσος: ... μετά την έκρηξη βγήκα να ρωτήσω τι τρέχει και μου το είπανε.

Αρχιφύλακας: ... άλλα ήρθανε και μας είπανε στο Τμήμα, άνθρωποι που τον είδανε.

[...]

Αρχιφύλακας: [...] Σε μένα ήρθαν και το αναφέρανε, ότι βγήκε από το «Κέντρο Μαρία» ένας ψηλός και χοντρός, μ' ένα δυναμίτη στο χέρι...

[...]

Πίπης: ... τη στιγμή εκείνη εγώ έπαιζα πιάνο! και η δεσποινίς τραγουδούσε! είχαμε στην κυριολεξία καθηλώσει την πελατεία, μας ακούγανε μαγεμένοι! Μπορείτε να φανταστείτε ότι σε μια τέτοια ατμόσφαιρα βρίσκεται χριστιανός που ανάβει δυναμίτες;

Αρχιφύλακας: ... ελάτε μάρτυρας.

[...]

Μίλτος: ... εντάξει φτάνει το αστείο, εγώ τον έπαιξα τον δυναμίτη.

Αρχιφύλακας: ...και γιατί τόση κοροϊδία; Τι είμαι, κανένα παιδάκι είμαι; (στον πιανίστα) Εσύ δε ντρέπεσαι στην ηλικία σου.

[...]

Μήτσος: ... (δυνατά)... στο άδειο οικόπεδο τον έριξε, είμαι αυτόπτης μάρτυς...

Φωνή Αρχιφύλακα: ... όλοι είστε αυτόπτες, αλλά ψευδομάρτυρες.

2.4.8. Ο δρόμος περνά από μέσα (Τόμος Ε', σ. 165-169)

Αντωνάκος: ... λέγε που πήγατε...! πρόσεχε όμως, ό, τι μου πεις θα πάω αύριο να το εξετάσω κι αν μου 'χεις πει ψέματα εμένα ξέχασέ με...! έλα, αγαπούλα μου, έλα όπως κάνουμε μεις οι δυο, πες μου τα όλα...! εσύ ποτέ δε μου λες ψέματα, ποτέ δε μου 'χεις πει, μη μου πεις ούτε τώρα, μη μου χαλάσεις...! πε μου τι συμβαίνει, θέλω να τ' ακούσω, θέλω να καταλάβω...! στο κάτω κάτω μπορεί να φταίω κι εγώ... κοιτάξέ με στα μάτια και ορκίσου στη ψυχή της μάνας σου ότι θα μου τα πεις όλα...

Λίτσα:

Αντωνάκος: ... αυτός θα φύγει, εμείς θα μείνουμε...

Λίτσα:

Αντωνάκος: ... αλλιώς ξέχασέ με, ξέχασέ τα όλα... έλα, αγαπούλα μου...

Λίτσα: ... ορκίζομαι...

Αντωνάκος: ... όλο...!

Λίτσα: ... στην ψυχή της μάνας μου...

Αντωνάκος: ... ότι θα τα πεις όλα, έτσι...;

Λίτσα: ... ναι...

Αντωνάκος: ...λέγε λοιπόν που πήγατε...

Λίτσα: ...σ' ένα σπίτι...

Αντωνάκος: ... τι σπίτι...

Λίτσα: ... φίλου του...

Αντωνάκος: ... ήταν κι άλλοι εκεί...

Λίτσα:

Αντωνάκος: ... (πιάνει το κεφάλι του) ... Θεέ μου! πηγες σαν τσούλα που ψονίστηκες στο δρόμο...

Λίτσα: ... όχι...

Αντωνάκος: ... τι όχι...; σ' το είπα μη φοβάσαι, δε θα σε δείρω...! μίλα όμως, πρέπει να ξέρω, αλλιώς τι κάνουμε...; έλα να χαρείς πε μου πώς αρχίσατε, εκείνος σ' έγδυσε, εσύ τον έγδυσε...;

Λίτσα: ... τι μου κάνεις...!

Αντωνάκος: ...εγώ ή εσύ...;

Λίτσα: ... εσύ λυπήσου με...!

Αντωνάκος: ... εσύ λυπήσου με...!

Λίτσα: ... μόνη μου γδύθηκα...

Αντωνάκος: ... είχατε φώς...;

Λίτσα: ... λίγο...

Αντωνάκος: ... κι εκείνος έβλεπε...;

Λίτσα: ... ναι...

Αντωνάκος: ... κι ύστερα...;

Λίτσα:

Αντωνάκος: ... ύστερα...;

Λίτσα:

Αντωνάκος: ... (έντονα) ... ορκίστηκες...!

Λίτσα: ... με σήκωσε και με πήγε στο κρεβάτι...

Αντωνάκος: ... εκείνος πότε γδύθηκε...;

Λίτσα: ... τότε...

Αντωνάκος: ... τον βοήθησες...;

Λίτσα: ... ναι...

Αντωνάκος: ... κι ύστερα έπεσε κι αυτός κι αρχίσατε...;

Λίτσα:

Αντωνάκος: ... κι εσύ φορούσες ακόμα το σλιπάκι σου, ε; για να σου το βγάλει εκείνος...;

Λίτσα: ... (ξεσπά) ... σκότωσέ με, παράτα με, άσε με να φύγω...

Αντωνάκος: ... (έντονα)... αυτό θες...;

Λίτσα: ... μη με ταπεινώνεις έτσι, μη μη...

Αντωνάκος: ... μόνη σου ταπεινώθηκες... και με ταπεινώσες και μένα, με ξεφτέλισες...!

Λίτσα: ... τότε γιατί με ρωτάς...;

Αντωνάκος: ... για να τα πεις...! λέγε...!

[...]

Λίτσα: ...πάμε σπίτι μας...

Αντωνάκος: ... ποιο σπίτι μας...; και δε μου λες – θυμήσου πρώτα τι όρκο έκαμες...! απόψε ήταν η πρώτη φορά...;

Λίτσα: ... όχι...

Αντωνάκος: ... τι...;

Λίτσα: ... η πρώτη ήταν στην Ερέτρια...

Αντωνάκος:

Λίτσα: ... εσύ δε μ' έστειλες...;

Αντωνάκος:

Λίτσα: ... δεν ήθελες να δει οπωσδήποτε το σπίτι, την παραλία, τη βάρκα...; δε σε παρακαλούσα να μην τον πάω εγώ...;

Αντωνάκος: ... είχα την Τράπεζα, δεν μπορούσα να λείψω...

Λίτσα: ... εγώ δεν ήθελα να πάω...! ούτε να τον πάω βόλτα στην ακρογιαλιά, ούτε ν' ανάψω ύστερα το τζάκι...!

Αντωνάκος: ... γιατί δε μου το 'λεγες...;

Λίτσα: ... είπα ότι δεν νιώθω καλά, τι άλλο να σου 'λεγα, ότι δεν έχω εμπιστοσύνη στον εαυτό μου...;

(Η Γλυκερία εμφανίζεται και πάλι στο βάθος, κοντοστέκει και ξαναφεύγει.)

Αντωνάκος: ... νόμιζα ότι θα 'ρθει κι ο γέρος μαζί...!

Λίτσα: ... δεν ήτανε βέβαιος, το είπε...!

Αντωνάκος: ... τι πας τώρα ν' αποδείξεις ότι φταίω εγώ...;

2.4.9. Ο δείπνος (Τόμος ΣΤ', σ. 59-60)

Ιφιγένεια: ... και τον Αίγισθο...;

Ηλέκτρα: ... ναι...;

Ιφιγένεια: ... τον έβλεπες, μιλήσατε ποτέ...;

Ηλέκτρα: ... ναι...

Ιφιγένεια: ... που συναντηθήκατε, πως...;

Ηλέκτρα: ... μέσα στις Μυκήνες...!

Ιφιγένεια: ... πότε...; πριν έρθει ο πατέρας μας...;

Ηλέκτρα: ... μετά, εκείνος ήταν πια νεκρός...

Ιφιγένεια: ... από πότε ήταν εραστής...;

Ηλέκτρα: ... δε ξέρω...! οι άλλοι λέγανε από τη πρώτη μέρα...

Κλυταιμνήστρα: ... ψέματα, Ηλέκτρα...!

Ηλέκτρα: ... όμως εγώ δεν το πιστεύω... [...]

Ιφιγένεια: ... συνέχισέ μου για τον Αίγισθο...

Ηλέκτρα: ... βρεθήκαμε πρόσωπο με πρόσωπο έξω απ' την πόρτα του... μ' έπιασε γερά απ' τους ώμους για να μην ξεφύγω και είπε «ειδοποίησε τον Ορέστη να 'ρθει χωρίς κανένα φόβο... η μητέρα σου και εγώ, αφού μας βλέπετε σαν τέρατα, θα φύγουμε πριν έρθει... βοήθησέ τον, Ηλέκτρα, κι θεός μαζί σας»...

Φόλος: ... και έλεγε αλήθεια, ξέρεις...

Αίγισθος: ... σου έλεγα το μεγάλο μας όνειρο! να φύγουμε...!

Φόλος: ... το λέγανε και οι δυο τους από κει που κάθεστε...

Ηλέκτρα: ... και βέβαια έλεγε αλήθεια, γι' αυτό σας το λέω...

Ιφιγένεια: ... αλλά εσύ δεν τον πίστεψες...!

Ηλέκτρα: ... τον έφτυσα και του είπα «δεν είμαι τόσο ηλίθια να πέσω αγκαλιά με τον Ορέστη στην ίδια παγίδα που στήσατε στον πατέρα μας.» ... και τότε μου είπε περίλυπος...!! «φυλάξου, Ηλέκτρα... η παγίδα που στήνουμε οι ίδιοι στον εαυτό μας είναι η χειρότερη... έτσι και πέσουμε μέσα, βαθαίνει όσο η ψυχή μας, την κάνουμε λαβύρινθο, δε βγαίνουμε ποτέ πια»...

2.4.10. Πάροδος Θηβών (Τόμος ΣΤ', σ. 83-88)

Θεράπων: ... (ερεθισμένος) ... εδώ, ορίστε, απαντήστε μου, σας ρωτώ...! μου φέρανε ένα μωρό να το σφάξω και δεν το 'σφαξα...! είναι κατηγορία αυτό...; απαντάτε μου ένας ένας... (στη Γυναίκα) ... εσύ θα το 'σφαξεις...;

Γυναίκα: ... εγώ είμαι γυναίκα...

Θεράπων: ... (στον Φύλακα) ... εσύ...!

Φύλακας: ... τα 'χουμε πει εμείς...

Γυναίκα: ... όχι δε θα το 'σφαξα, αλλά δε θα φρόντιζα και να ζήσει, δε θα το 'δυνα χέρι χέρι σ' έναν άλλο να το μεγαλώσει...

Φύλακας: ... ξένος ήτανε...!

[...]

Κόρη: ... τι έχεις κάμει, τι μου κρύβετε...;

Θεράπων: ... (στον Φύλακα)... τι λέει...;

Κόρη: ... (ξεφεύγει απ' τον πατέρα της και πάει στον Θεράποντα) γι' αυτό το μωρό θέλω να μου πεις...

Θεράπων: ... δε μου πήγαινε η καρδιά...

Κόρη: ... που το βρήκες εσύ...;

Θεράπων: ... μου το φέρανε...

Κόρη: ... ποιος...;

Θεράπων: ... δε θυμάμαι...

Κόρη: ... θυμάσαι...!

Θεράπων: ... (στον Φύλακα) να της πω...;

Φύλακας: ... (με βαριά καρδιά)... πες της...

Θεράπων: ... η Ιοκάστη μου το 'φερε...

Κόρη: ... πότε...;

Θεράπων: ... είναι πολλά χρόνια...

Κόρη: ... που σου το 'φερε...;

Θεράπων: ... απάνω στα μαντριά, στον Κιθαιρώνα... το χειμώνα ο ήλιος πέφτει νωρίς κι εγώ είχα κιόλας ανάψει φωτιά να ζεστάνω το φαΐ...

Κόρη: ... μονάχος ήσουν...

Θεράπων: ... μονάχος ήμουνα... οι άλλοι βοσκοί ήτανε στα χειμαδιά... τότε αρχίζει να γαβγίζει ο σκύλος και ανοίγω την πόρτα να δω τι τρέχει... βλέπω εκεί κάτω στις γούρνες, κάτι γυναίκες... δε φαινότανε καθαρά, είχε σκοτεινιάσει... (στον Φύλακα)... πόσες γυναίκες ήτανε...;

Φύλακας: ... τρεις μου είχες πει...

Θεράπων: ... ρωτάω φωναχτά τι γυρεύουνε τέτοια ώρα στο βουνό, χάσανε το δρόμο τους...; και τότε μία απάντησε ότι εμένα γυρεύουνε... «αν είναι τους λέω...

Φύλακας: ... κάτι ξέχασες, στην αρχή φοβήθηκες...

Θεράπων: ... φοβήθηκα, το βουνό τη νύχτα είναι γεμάτο... όμως άκουσα κλάματα μωρού, μια φωνή κοριτσιού που το ησύχαζε... (στον Φύλακα)... τότε τους είπα «ελάτε...»

Φύλακας: ... τότε...

Θεράπων: ... ήρθε μόνο η μία και μου λέει πως ήτανε παραμάνα και πως θήλαζε κι αυτή το μωρό γιατί η Ιοκάστη ήταν ακόμα μικρή και λιανή και δεν είχε πολύ γάλα... ύστερα, μεγάλη η χάρη του μου είπε για το χρησμό...! «και τι θέτε από μένα...» ... «εσένα διάλεξε ο Λάιος, κι η Ιοκάστη συμφώνησε... στα κρυφά γίνονται όλα και πρέπει να μείνουνε κρυφά... εσένα σου 'χουν κι δυο εμπιστοσύνη...!»

Κόρη: ...γιατί σου 'χαν εμπιστοσύνη...;

Θεράπων: ... γιατί και ο πατέρας μου ήτανε υπηρέτης του πατέρα του, με τον Λάιο πάλι γνωριζόμαστε από νέοι, και πάντα είχε ένα καλό λόγο να μου πει, με εκτιμούσε πολύ...

Φύλακας: ... είχαμε πολύ καλό όνομα...

Κόρη: ... ύστερα...;

Φύλακας: ... έφυγε η παραμάνα κι ήρθε η Ιοκάστη...

Θεράπων: ... ναι... έφυγε η παραμάνα και ήρθε η Ιοκάστη... κάθισε κοντά στη φωτιά και του 'δωσε να βυζάξει...

Φύλακας: ... σαν για να το αποχαιρετήσει, πες το κι αυτό...

Θεράπων: ... κι αυτή με εκτιμούσε πολύ, ήτανε πολύ ευγενικιά ψυχή... εμένα με πήρανε τα κλάματα... κι άμα τέλειωσε το βύζαγμα, το ακούμπησε πάνω στις προβιές που είχα για στρώμα, το φίλησε και γύρισε και μου ξανάπε «σε σένα έχουμε εμπιστοσύνη»... έμεινα επί ώρες μονάχος με το μωρό και το κοιτάζα και δε μ' έπαιρνε ύπνος, και μπορεί να 'τανε μεσάνυχτα πια άμα πήγα και ξάπλωσα...

Φύλακας: ... όχι...! πήγανε πρώτα ο σκύλος και η κατσίκια και ξαπλώσανε πλάι στο μωρό, μην τα ξεχνάς, έχουν σημασία αυτά, κι ύστερα πήγες εσύ...

Θεράπων: ... τα ζώα ξέρουνε πιο πολλά απ' τον άνθρωπο...! γι' αυτό άμα ξύπνησα το πρωί, άρχισα να σκέφτομαι τι σημαίνει ότι διαλέξανε εμένα...; ότι μου 'χουνε εμπιστοσύνη...; εμένα με 'χουνε για άκακο, για πονόψυχο άνθρωπο... άρα μπορεί να σημαίνει και τα δύο...! και να μην τ' αφήσω να ζήσει, αλλά και να το αφήσω να ζήσει...! το τάιζα όπως όπως με γάλα της κατσίκας ώσπου την παράλληλη μέρα ήρθε περαστικός ένας βοσκός από την Κόρινθο, φίλος μου, πολύ καλός άνθρωπος... του λέω βρήκα ένα παρατημένο μωρό, θα το άφησε καμιά που το 'κανε κρυφά, έλα να το δεις... και τότε...

Φύλακας: ... (στην Κόρη)... πρόσεξέ το αυτό...

Θεράπων: ... ποιο...;

Φύλακας: ... τίποτα, συνέχισε...

Θεράπων: ... μου ζητά να του το δώσω να το πάει σ' ένα δικό του, άτεκνο, που θα το θέλει σαν να 'ναι δώρο Θεού...

Φύλακας: ... σε παρακαλούσε να του το δώσεις, αυτό δεν το 'πες... (στην Κόρη) τον πίεζε...!

Θεράπων: ... είναι κατηγορία αυτό...; σας ρωτώ...!

Γυναίκα: ... κι ότι μπορεί να πήγες κόντρα στο θέλημα του Θεού, εσένα του θρήσκου, δε σου πέρασε καθόλου απ' το νου...;

Θεράπων: ... όλα όσα κάνουμε θέλημα Θεού δεν είναι...;

Γυναίκα: ... ούτε ότι μπορεί ο Λάιος να 'θελε να ξεφορτωθεί την αμαρτία του και να την φορτωθείς εσύ...;

Θεράπων: ... ο Λάιος ήταν ενάρετος άνθρωπος, σεβάστηκε το χρησμό...! εγώ γιατί να μη σεβαστώ το Λάιο...; δεν είμ' ενάρετος κι εγώ...;

Γυναίκα: ... και τι καλό βγήκε...;

Θεράπων: ... δε μεγάλωσε, δεν έγινε μέγας και τρανός...; δεν έκανε τόσα καλά στη Θήβα...;

Κόρη: ... παππού, εμένα μίλα...

Γυναίκα: ... μάταιος κόπος...

Θεράπων: ... είναι κατηγορία αυτό...;

Κόρη: ... δηλαδή... εσύ είσαι κείνος που ύστερα μαρτύ...

Θεράπων: ... ψέματα...! εγώ ούτε μαρτύρησα, ούτε πρόδωσα κανένα...! εκείνος ο άλλος, ο καταραμένος φταίει...

Κόρη: ... ποιος άλλος...;

Θεράπων: ... ο άλλος που τότε βάλανε να με ρωτάει όλη μέρα «εσύ δε μου 'δωσες εκείνο το παιδί...; ομολόγησε, εσύ δε μου το 'δωσες στον Κιθαιρώνα...;»

Φύλακας: ... αφήστε τον, μην τον βασανίζετε, δε βλέπετε ότι...

Θεράπων: ... αλλιώς εγώ γιατί να κάνω κακό του Οιδίποδα... εγώ δεν τον έδωσα για να ζήσει...; τον αγαπούσα σαν να τότε γέννησα 'γω, τότε καμάρινα...! γιατί να πάω με τους εχθρούς του...;

Κόρη: ... μπορεί άμα έμαθες ότι σκότωσε τον πατέρα του...

Θεράπων: ... ψέματα...! πανουργίες του Κρέοντα και της παρέας του...! αυτοί σκότωσαν το Λάιο...! όχι ο Οιδίπους! και ούτ' έκανε παιδιά με την Ιοκάστη ο Οιδίπους, με άλλη τα 'κανε, η Ιοκάστη δε γεννούσε πια...!

Κόρη: ... και τότε γιατί είχανε τέτοιο τέλος...;

Θεράπων: ...ποιος τα λέει αυτά...; μια χαρά είναι...! η Ιοκάστη πήγε στη Σκύρο (στον Φύλακα) στην αδερφή της δεν πήγε...;

Φύλακας: ... στην αδερφή της... (νιώθει στενάχωρα)...

Θεράπων: ... από κει κατάγεται...! κι ο Οιδίπους είτε στη Βουλή «είστε πανούργοι κι αγάριστοι εσείς οι Θηβαίοι...!» και ξαναγύρισε στην Κόρινθο...! άδικο είχε...;

(Ακολουθεί σιωπή, ο Φύλακας σηκώνεται...)

Γυναίκα: ... γι' αυτό έκανα τόσο καβγά...; για να ξαναπείτε αυτά τα παραμύθια...;

Φύλακας: ... (στη Κόρη)... άμα δε θα 'ναι μπροστά ο γέρος θα σου εξηγήσω...

Κόρη: ... δε χρειάζεται, το χειρότερο το κατάλαβα...! (σιωπή)... εκτός α θες να χάσω κι όλα τ' άλλα έτσι όπως τα λέτε...!

Φύλακας: ... όχι...! ένα πράμα μονάχα θέλω από σένα, λυπήσου τον μια στάλα, δυο μέρες τότε δέρνανε αλύπητα, αν είχες δει σε τι χάλι τότε βρήκαμε, θα 'κλαιγες ακόμα...! «προδότης!»... άκου προδότης αυτό το αρνί του Θεού...! απ' του χάρου τα δόντια τότε γλίτωσα, επί ένα χρόνο άλλα του 'λεγες, άλλα σου 'λεγε, είδα κι έπαθα να τότε συνεφέρω... (είναι έτοιμος να κλάψει)

2.4.11. Ποιος ήταν ο κύριος...; (Τόμος ΣΤ', σ. 162)

Άγνωστος: [...] ώστε ανακοπή...; και πού, στη δουλειά του, στο δρόμο...;

Κόρη: ...εδώ, στο σπίτι...

Χήρα: ...στα χέρια μου...

Άγνωστος: ...ναι, αλλά τι ακριβώς συνέβη, και πότε...;

Θεός: ...προχθές το απόγευμα...καθόταν ωραία ωραία, έπινε τον καφέ του, διάβαζε το βιβλίο του και ξαφνικά...

Άγνωστος: ...τι ώρα ήταν...;

Χήρα: ...έξι, έξι και τέταρτο

Άγνωστος: ...Θεέ και Κύριε, έξω απ την πόρτα σας ήμουνα κι έλεγα «ν' ανέβω να τον πάρω να πάμε μια βόλα...; ν' ανέβω να μην ανέβω...; ν' ανέβω να μην ανέβω;» ακούτε σύμπτωση...! και ήταν τουλάχιστο και κανένας άλλος εδώ...;

Χήρα: ...κανένας, ολομόναχη ήμουν...

Κόρη: ...και να σκεφτείτε ότι όλη τη μέρα ήμουνα εδώ, μόλις είχα φύγει...

2.4.12. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 78-79)

Καντηλανάτης: [...] πολλά λέμε όμως και δεν κάνει, γιατί μονάχα εγώ ξέρω, είναι μυστικά...

Καντηλανάφτισσα: ... λέγε μου τα σιγά, δεν κάνει να τα βαστάς μέσα σου και να τα ξέρεις μονάχα εσύ, θα πάθεις τίποτα...

Καντηλανάφτης: ... αφού μονάχα εγώ τους είδα...

Καντηλανάφτισσα: ... ένας λόγος παραπάνω...

Καντηλανάφτης: ... είχα πάει εκεί στο ύψωμα, που πάω τ' απογέματα, ξέρεις...

Καντηλανάφτισσα: ... ξέρω...

Καντηλανάφτης: ... αυτοί κατηφορίζανε από το βουνό όλοι μαζί, αλλά σιγά σιγά γιατί εκείνος όλο μιλούσε και στέκανε ν' ακούσουνε...

Καντηλανάφτισσα: ... θα τον ρωτούσανε κιόλας...

Καντηλανάφτης: ... τον ρωτούσανε, βέβαια... και έτσι, σαν να κάνανε περίπατο μπήκανε...

Καντηλανάφτισσα: ... μα πώς περίπατο...; δεν ξέρει ότι θα τον πιάσουνε...;

Καντηλανάφτης: ... δεν το ξέρει ακόμα... μπήκανε λοιπόν στα χωράφια και ψάχνανε να βρουνε αγροΐλια να φάνε γιατί ήτανε νηστικοί από το πρωί...

Καντηλανάφτισσα: ... και δε θα βρήκανε ούτε ένα...!

Καντηλανάφτης: ... θα σου πω...

Καντηλανάφτισσα: ... τα 'χω δει τα μούλικά, τρέχουνε μόλις βγουν απ' το σχολείο και δεν αφήνουμε τίποτα..

Καντηλανάφτης: ... μη στενοχωριέσαι, βρήκανε... εκείνος μάλιστα ένα έπιανε σαράντα γινότανε και τα μοίραζε στους άλλους... αλλά και πόσα κάνει να φας...; ακόμα και Ιησούς Χριστός να 'σαι, θα σε πιάσει η κοιλιά σου...

Καντηλανάφτισσα: ... αχ να μην το ξέρω να μαγειρέψω ένα φαί να τους πάω...!

Καντηλανάφτης: ... δεν τους βολεύει το μαγειρευτό, γιατί είναι οδοιπόροι, μόνο ψωμί και τυρί τρώνε...!

Καντηλανάφτισσα: ... ε, τότε ψωμί και τυρί...!

Καντηλανάφτισσα: ...μη σε νοιάζει, βουλευτήκανε απ' όλα, γιατί δεν ήτανε μόνο νηστικοί, είχανε κορακιάσει και στη δίψα και ψάχνανε για κάνα πηγάδι... οπότε για καλή τους τύχη βλέπουνε το μικρό το γιο του χτίστη του Θεόφилου... τους δείχνει λοιπόν το πηγάδι που το λένε τρανό πηγάδι και ο Χριστός ξαναρωτάει, «έχει κανένα φούρνο εδώ κοντά και κάνα μπακάλικο»...; «έχει», λέει το παιδί, «ε, τότε», ξαναλέει του παιδιού, «πάρε λεφτά και πήγαινε να μας πάρεις δυο κουτούρες ψωμί, μισή οκά κεφαλοτύρι και τα ρέστα δικά σου»...

Καντηλανάφτισσα: ... μα δε μου λες τους γνώρισε...;

Καντηλανάφτης: ... όχι βέβαια, που να πάει ο νους του, ύστερα το κατάλαβε όταν του το εξήγησα...

Καντηλανάφτισσα: ... και νερό πότε ήπιανε...;

Καντηλανάφτης: ... άλλο μυστήριο αυτό...! πάνε στο πηγάδι, αλλά με τι σίχλα να βγάλουμε νερό...; να σου όμως κι έρχεται εκείνη η όμορφη προσφυγοπούλα, η νεροκουβαλήτρα...

Καντηλανάφτισσα: ... η Αντιγόνη...!

Καντηλανάφτης: ... ναι μπράβο, η Αντιγόνη, με τη στάμνα της και τη σίχλα της... και πριν προλάβουνε να της μιλήσουνε, τους λέει, «ένα λεφτό, θα σας βγάλω εγώ όσο νερό θέλετε... και να πιείτε και να πλυθείτε...» και ύστερα εκείνος έτσι όπως είδε μια λύπη στα μάτια της, κάτι κατάλαβε και την ρωτάει, «από που είσαι, κοπέλα μου;»... «από το Αϊβαλί φύγαμε», του λέει... βλέπει τα καημένα τα πόδια της ξυπόλυτα και πρησμένα απ' το πήγαιν' έλα όλη τη μέρα στα καλντερίμια και λέει του αδελφού, «δώσε στην Αντιγόνη τα πέδιλα που αγόρασες για τη μάνα μας κι εγώ θα σου δώσω λεφτά να της πάρεις άλλα»... ξαφνιάστηκε ο άνθρωπος γιατί πρώτη φορά άκουγε πως είχανε αγοράσει δώρο της μάνας τους...! αλλά αφού το 'πε ο δάσκαλος...! χώνει λοιπόν το χέρι στο σακούλι του και βγάζει ένα ζευγάρι ολοκαίνουρια πέδιλα στο νούμερό της...!

Καντηλανάφτισσα:... (σταυροκοπιέται)... μέγας εϊ, Κύριε...

Καντηλανάφτης:... όμως πολλά λέμε πάλι και αν μας πάρει κανένα αυτί, γίναμε προδότες...

2.4.13. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 148-153)

Λοράνδος: ... η Ζορζέτ τα λεγε, απ' αυτήν τα μάθαμε...!

Β' Πελάτης: ... (στους τουρίστες)... η Ζορζέτ ήταν η θεία του...

Λοράνδος: ... όχι, η αδερφή της γιαγιάς μου ήταν... πολύ θρήσκα, πολύ σεμνή και ένεκα τούτου μεταβλήθη σε γεροντοκόρη...! μα...; θα με ρωτήσετε... επειδή ήταν σεμνή ήταν λόγος να μείνει άγαμη...;

Α' Πελάτης: ... μην τα αλλάζεις...!

Λοράνδος: ... δεν τα αλλάζω...! διότι τότε θα έπρεπε όσες ενυμφέβοντο να ήσαν ασεβείς και ακό...

Α' Πελάτης:... μην τα αλλάζεις, δεν είπαμε...;

Λοράνδος: ... (διστάζει)... ασεβείς και... τουλάχιστον...

Α' Πελάτης: ... έλα, μπράβο, έλα...!

Σερβιτόρος: ... έλα, γλυκόστομε, κάθε μέρα το λες...!

Β' Πελάτης: ... έλα, κύριε Λοράνδο...

Λοράνδος: ... ξεκωλιάρες...

(γέλια, σαματάς)

Α' Πελάτης: (στον σερβιτόρο δυνατά)... Στέλιο, το δεύτερο..!

Λοράνδος: ... αλλά η θεία Ζορζέτ είχε και άλλο πάθος... ήταν εν κρυπτώ ερωτευμένη με τον παππού μου ο οποίος αγαπούσε την αδερφή της την Ελεονώρα, τη γιαγιά μου δηλαδή, η οποία στην αρχή δεν ήθελε ούτε να τον δει διότι είχε δέκα βαθμών μυωπία... λέγεται ότι ούτε και με γυαλιά δεν είχε ποτέ δει το αιδόιον της γιαγιάς μου...

Α' Πελάτης: ... αιδόιον έγινε σήμερα...;

Λοράνδος: ... ούτε τα γεννητικά του όργανα και κατουριόταν επάνω του διότι δεν μπορούσε να τα κατευθύνει...

(Ο Σερβιτόρος φέρνει πάλι κονιάκ.)

Α' Πελάτης: ... τι δεν μπορούσε να κατευθύνει, ποιον...;

Λοράνδος: ... τον... δεν μπορώ...!

Α' Πελάτης: ... άκου, πολύ λογοκρισία έχει πέσει σήμερα και με στενοχωρείς...!

Λοράνδος: ... μόνο ένα έχω πει μέχρι τώρα...!

Α' Πελάτης: ... (στον Σερβιτόρο)... για δόσ' του το να τονωθεί...!

Ηλικιωμένος: ... αυτός είναι βέβαια...! άμα ταξίδευε για την Αθήνα τον πήγαινε στο βαπόρι η βενζινάκατος του λιμενάρχη...!

Λοράνδος: ... (παίρνει το κονιάκ, το απολαμβάνει και φωνάζει) ... τον ούτσο το...! (γέλια φασαρία) ... τελικά όμως η γιαγιά μου τον παντρεύτηκε γιατί σκέφτηκε πως η στραβομάρα του τη συμφέρει μια και ήταν ήδη ερωμένη του ντον Αντόνιο...

Ηλικιωμένος: ... τον θυμάμαι και τον ντον Αντόνιο, άγιος άνθρωπος...

Λοράνδος: ... του παπά της Μητροπόλεως δηλαδή, που ήταν μεν εξάδελφος του παππού μου αλλά πολύ πιο ωραίος άνδρας και με καλή όραση... αυτός τα έβλεπε όλα...!

(Γέλια και πάλι, χειροκροτήματα.)

Ηλικιωμένος: ... (χειροκροτεί κι αυτός μιμούμενος τους άλλους)... μιλούσε πάντα έτσι πολύ ωραία και ήταν και υποψήφιος δήμαρχος...! το κορίτσι που ντύνανε άγγελο στην Ανάσταση και μοίραζε τα άσπρα κεριά ήταν αδελφή του...! Ελίζα νομίζω πως τη λέγανε...

Λοράνδος: ... η γιαγιά μου λοιπόν η καυλιάρη...

(Γίνεται χαλασμός από ξεκαρδιστικά γέλια... ο Ηλικιωμένος σηκώνεται πάλι.)

Ηλικιωμένος: ... τη θυμάμαι και την κυριά Αγνή... όταν ήρθε ο γαλλικός στόλος φορούσε κορόνα και περίμενε τον ναύαρχο στην επίσημη πόρτα... (ταυτόχρονα σηκώνεται και βηματίζει αργά προς τον Λοράνδο)

Αγόρι: ... πάμε να φύγουμε...

Λοράνδος: ... κάτσε στο έναν, κάτσε στον άλλον, απέκτησε τρεις κόρες στις οποίες όμως όταν ενυμφεύθηκαν δεν έδωσε ούτε ένα σκουλαρίκι, γι' αυτό και ήσαν σε όλη τους τη ζωή στα μαχαίρια... σημειωτέον ότι ήξεραν και η ιδίως η μητέρα μου, ότι η γριά είχε θησαυρό ολόκληρο από μπιζού μεγάλης αξίας...! αλλά ετοιμοθάνατη πια, όλα όσα λέγανε ήταν «τέρατα της κολάσεως, φίδια κολοβά, δε θα δείτε ούτε τσακμακόπετρα, όλα θα πάνε από κει που ήρθανε!»... κι εκείνες απαντούσανε εν χορώ, «δεν πάει να λες ό,τι θέλεις, σκατόγρια, όπου να 'ναι ψοφάς, και τα του Καίσαρος τω Καίσαρι», διότι ενόμιζαν οι

παλαβές ότι επρόκειτο για δώρα από τον παππού μου... (σηκώνει και δείχνει το άδειο ποτήρι) ... παρακαλώ...

Ηλικιωμένος: ... (που έχει πλησιάσει)... καλημέρα...! εσείς δε θα με θυμάστε, εγώ σας θυμάμαι τόσο καλά και χαίρομαι ειλικρινά που

Λοράνδος: ... όχι δε σας θυμάμαι αλλά θα το δεχθώ ευχαρίστως ... Στέλιο...

Σερβιτόρος: ... το άκουσα κύριε Λοράνδο, το φέρνω...

Ηλικιωμένος: ... θυμάμαι τα πυροτεχνήματα που ανάψατε...!

Α΄ Πελάτης: ... άλλη ώρα τα λέτε μεταξύ σας όχι τώρα...

Ηλικιωμένος: ... τότε ήταν υποψήφιος δήμαρχος...!

Αγόρι: ... κανείς δε μας ακούει, πάμε να φύγουμε...

Λοράνδος: ... ώσπου μία των ημερών αισθάνθηκε ότι ήρθε το τέλος της, και ζήτησε να φωνάξουν τον ντον Αντόνιο για να του εξομολογηθεί τις αμαρτίες της και να κοινωνήσει...! θα μου πείτε: τι καινούργιο να του πει, αφού μαζί τα κάνανε...! έπρεπε να βρεθεί τρόπος να βγει κρυφά ο θησαυρός από το σπίτι και να επιστρέψει στη σωστή θέση...! ήρθε ο παπάς, ήταν έντεκα τι πρωί, μπήκε στην κάμαρά της, περάσανε τα μεσάνυχτα κι ακόμα να ξεψυχήσει – η μαμά μου κι οι θείες μου που περιμένανε ανυπόμονα στη σάλα είχανε φριζέει και μουμουρίζανε... «σκέψου η ακόλαστη τι Λουκκριτία Βοργιά υπήρξε για να εξομολογείται επί δεκατρείς ώρες»... να δροσιστούμε λιγάκι... (παίρνει το κονιάκ απ' το Σερβιτόρο και λέει προς τη μεριά του ηλικιωμένου – που έχει επιστρέψει στη θέση του) ... εις υγιάν και σας ευχαριστώ πολύ...!

Ηλικιωμένος: ... (που πάντα δεν καταλαβαίνει τι γίνεται)... το θυμάμαι...! τα Χριστούγεννα περνούσαν όλοι οι φτωχοί απ' το σπίτι σας και η γιαγιά σας τους έδινε από ένα χριστόψωμο και δέκα δραχμές...

Οι Τουρίστες: ... παρακάτω, παρακάτω... θέμε να πάμε και για μάνιο...

Λοράνδος: ... (όρθιος)... ξημερώματα πια, ανοίγει την πόρτα ο παπάς και λέει «φέρτε μου γρήγορα ένα ψωμί, μια καράφα νερό και μια τανάλια»...! εξεπλάγησαν φυσικά αλλά του τα έφεραν και το μόνο που είπαν ήταν, «μα τόσο πολύ αργεί;»... υπομονή, τέκνα μου, δεν θέλει να παραλείψει το παραμικρό... και μην πηγαίνει ο νους σας στο κακό και αμαρτάνετε...! αυτήν την ώρα το σπίτι σας επικοινωνεί με τους ουρανούς...» ... κλειδώνεται πάλι μέσα και αρχίζουν με την ψυχορραούσα την εξής διαδικασία...! αυτός έβγαξε από τα κοσμήματα τις πολύτιμες πέτρες, εκείνη έκανε σβώλους με την ψίχα του ψωμιού, τις τις έχωνε μέσα, και γλου γλου με το νερό τους κατάπινε...! ... έτσι κατά τις οκτώ το πρωί, πανευτυχής που τα πήρε όλα μαζί της, παρέδωσε το πνεύμα...!

Β΄ Πελάτης και Τουρίστες: ... (ψέλλουν)... αλλελοούαααα...!

Α΄ Πελάτης:... (στους τουρίστες)... ακούστε τώρα το «πόθεν ο θησαυρός»...

Λοράνδος:... αύριο αυτό, τώρα καλύτερα να πούμε για την εκταφή των οστών...

Α΄ Πελάτης:... όχι κόλπα, το «πόθεν» έχει σειρά...!

[...]

Α΄ Πελάτης:... μην του δίνεις ακόμα, να πει πρώτα «πόθεν»...

Λοράνδος: ... ο θησαυρός ανήκε στην εκκλησία, από δωρεές αιώνων...! και θησαυροφύλακας ήταν ο παπάς, ο οποίος όταν αντελήφθη πως η γιαγιά μου άρχισε να καρβαλιέται και με άλλους, και δεν του καθόταν πια εύκολα, ξεσπάθωσε...

Α΄ Πελάτης: ... μην τον κόβετε τώρα...! ησυχία...! αυτό ακούστε...!!

Αγόρι: ... γιατί δεν φεύγουμε...;

(Σωπαίνουν και περιμένουν.)

Λοράνδος: ... δεν μπορώ...!

Α΄ Πελάτης: ... τι δεν μπορείς...!;

Λοράνδος: ... όχι σήμερα, δεν μπορώ σήμερα...!

Σερβιτόρος: ... γιατί πρωτάρα είσαι...;

Λοράνδος: ... σας παρακαλώ θερμά, όχι σήμερα...!! (σηκώνεται, θέλει να φύγει)

Β΄ Πελάτης: ... ντροπή, κύριε Λοράνδο, ολόκληρο μπουκάλι πληρώσανε...

Λοράνδος: ... δεν μπορώ...! σας παρακαλώ πολύ...!!

Ηλικιωμένος: ... (είναι η μόνη στιγμή που διαισθάνεται ότι κάτι κακό συμβαίνει με τον Λοράνδο και τους άλλους)... λέει πως δε μπορεί...; περί τίνος πρόκειται...; μήπως μπορώ να βοηθήσω εάν διαφωνείτε σε κάτι το οποίο...

Σερβιτόρος: ... (σηκώνει ψηλά το μπουκάλι)... μπορείς ή δεν μπορείς...;!

Λοράνδος: ... (μένει για λίγο μετέωρος και τελικά το αποφασίζει)... γαμήσι και βραχιόλι...! γαμήσι και κολιέ...! γαμήσι και καρφίτσα...! (τη φωνή του σκεπάζουν ξεκαρδιστικά γέλια και χειροκροτήματα... σταμάτα να λέει)... όχι άλλα για σήμερα, σας παρακαλώ, όχι άλλα... (πέφτει εξουθενωμένος στην καρέκλα του)

Σερβιτόρος: ... με την αξία σου...! (του δίνει το μπουκάλι)

Β΄ Πελάτης: ... και η εκταφή των οστών...

Λοράνδος: ... αύριο, αύριο...

2.4.14. Η τελευταία Πράξη (Τόμος Ζ΄, σ. 187-188)

Δημοσιογράφος: ... θα τους ακούσετε απ' την κασέτα...

Θιασάρχης: ... η κασέτα είναι μία κονσέρβα...! είναι τελείως διαφορετικό να τ' ακούς δια ζώσης και να τα βλέπεις γραμμένα στα μάτια τους...!

Δημοσιογράφος: ... σαν πολλά μας τα λέτε... τέλος πάντων...! (γυρίζει στο τραπέζι, ανοίγει το κασετόφωνο) ... λοιπόν...! Εσύ τον παρέλαβες λιπόθυμο από τις σκάλες της Βουλής...;

Νοσοκόμος: ... εγώ κι ο γιατρός...

Δημοσιογράφος: ... κατάχαμα ήτανε...;

Νοσοκόμος: ... ναι, αυτοί που τρέξαν κοντά φοβήθηκαν μην είναι έμφραγμα και δεν τον μετακινήσανε...

Δημοσιογράφος: ... τον είδανε να κουτροβαλά στη σκάλα – ή έπεσε εκεί που τον βρήκατε...;

Νοσοκόμος: ... αυτό δεν το ξέρω, πάντως δεν έδειχνε να 'χει χτυπήσει κάπου...

Τηλέμαχος: ... ούτε να πονάει...;

Νοσοκόμος: ... όχι, ήτανε σαν να λιποθύμησε κι έπεσε...

Δημοσιογράφος: ... μήπως άκουσες αν έβγαινε απ' τη Βουλή ή ανέβαινε τα σκαλιά για να μπει...;

Νοσοκόμος: ...δεν άκουσα τίποτα...

Δημοσιογράφος: ... κι απ' αυτούς που μαζευτήκανε – που μπορεί κάποιιοι να 'τανε βουλευτές – είπε κανένας «γνωστή φυσιογνωμία» ή κάτι τέτοιο...;

Νοσοκόμος: ...σας τα είπα προχθές αυτά...

Δημοσιογράφος: ... δεν πειράζει, ξαναπές τα...

Νοσοκόμος: ... ένας κύριος, ίδιας ηλικίας ή εκεί κοντά, είπε «Κύριε ελέησον, τέτοια ομοιότητα, ούτε δίδυμος αδερφός του να είναι»... όποτε ο ασθενής έκανε ένα δυνατό σπασμό, σαν να τον τσίμπησε σφήκα...

Δημοσιογράφος: ...γιατί...; λες να το άκουσε...;

Νοσοκόμος: ... μπορεί...

Τηλέμαχος: ... ο γιατρός τι κατάλαβε...;

Νοσοκόμος: ... εγώ ξέρω πιο καλά απ' τα γιατρό, έχω μεγαλύτερη πείρα...

Τηλέμαχος: ... κι ύστερα... ;

Νοσοκόμος: ... του μέτρησε το σφυγμό, ήταν εντάξει, άκουσε και την καρδιά του, εντάξει κι αυτή και τον βάλαμε στο ασθενοφόρο για μια εξέταση και στο νοσοκομείο, όπως γίνεται πάντα... ε, τώρα από δω και πέρα αρχίζουν τα περίεργα... ξεκινάμε και, πριν να κάνουμε τη στροφή, ανασηκώνεται και μας λέει «τι συμβαίνει, βρε παιδιά, που με πάτε, που βρίσκομαι;» ' «σε ασθενοφόρο», του λέει ο γιατρός, «είχατε μια αδιαθεσία, αλλά μην ανησυχείτε, δεν είναι τίποτα σοβαρό», και τότε πατά ένα γέλιο...! ασταμάτητο...! μέχρι που μας κόλλησε κι εμάς και γελούσαμε χωρίς να ξέρουμε γιατί γελάμε... στο τέλος λέει του γιατρού «μα, κύριε συνάδελφε, ποιος πρέπει να καθησυχάσει τον άλλο...; εσείς εμένα ή εγώ εσάς...; λέτε να μην ξέρω πως δεν έχω τίποτα;» ' «γιατρός κι εσείς;» ' «κι από πατέρα κι από παππού» ' «μπράβο σύμπτωση!» του λέει ο γιατρός ' «και πως νιώθετε τώρα, καλά;» «τελείως καλά... μα δεν ήταν τίποτα, μια απλή σκοτοδίνη... και μάλιστα λέω να σταματήσετε να πάρω ένα ταξί να γυρίσω σπίτι» ' εγώ για να σας πω την αμαρτία μου, είχα υποψίες πως δεν είναι όπως μας τα λέει, γιατί, όσο τον κοίταζα, κι εμένα κάποιον μου θύμιζε... εν πάση περιπτώσει, έκανα ό,τι μου 'πε ο γιατρός, ειδοποίησα τον οδηγό να σταματήσει, άνοιξα την πόρτα και, όταν μας χαιρετούσε και του λέει ο γιατρός «ούτε που συστηθήκαμε», του απαντά μ' ένα περίεργο ύφος «καλύτερα...! δεν είν' η εποχή κατάλληλη για να λες ποιος είσαι»...!

Θιασάρης: ... αποκαλυπτική ατάκα...!

Δημοσιογράφος: ... όχι τώρα, μας τα λέτε μετά...

Νοσοκόμος: ... ο ασθενής το είπε...

Θιασάρχης: ... κατάλαβα... αλλά κι ο Σαίξπηρ για ασθενείς μιλούσε...

Δημοσιογράφος: ... συγγνώμη, φεύγουμε απ' το θέμα μας...!

Θιασάρχης: ... κατά τη γνώμη μου καθόλου δε φεύγουμε...

Δημοσιογράφος: ... (στο Νοσοκόμο)... και λοιπόν ύστερα...;

Νοσοκόμος: ...δεν έχω άλλα εγώ, αυτά είδα, αυτά άκουσα, αυτά σας είπα...

2.4.15. Η τελευταία Πράξη (Τόμος Ζ', σ. 189-190)

Θιασάρχης: [...] πέστε μου όμως πρώτα, αυτός ο φρουρός που αναφέρατε πριν που ήταν και τι ακριβώς έκανε...;

Δημοσιογράφος: ... (απρόθυμα) ... είχε βάρδια στην πλατεία της Βουλής...

Θιασάρχης: ...στην είσοδο...;

Δημοσιογράφος: ... στον περίβολο... εκεί που είναι και το άγαλμα...

Θιασάρχης: ... (νευρικά, ανυπόμονα)... και...;

Δημοσιογράφος: ... του τράβηξε την προσοχή ένας τύπος με μια καπελαδούρα κατεβασμένη μέχρι τ' αυτιά, με μεγάλα μαύρα γυαλιά...

Θιασάρχης: ... (το ίδιο) ... και, και...;

Δημοσιογράφος: ...ύστερα πάει στον άνθρωπο που πουλάει σακουλάκια με σπόρους για τα περιστέρια και του λέει «ξέρεις κανέναν τρόπο να το σκεπάσουν οι κουτσοουλιές να μη φαίνεται τίποτα» 'όχι, κύριέ μου», του λέει ο άλλος... και φοβισμένος λιγάκι... του βάζει τότε ένα μάτσο χιλιάρικα στο χέρι και του λέει στ' αυτί «για κουβέντιασέ το με τα περιστέρια και κάνετ ό, τι μπορείτε, θα σας είμαι ευγνώμων».

Θιασάρχης: ... τέλειο...! παρακάτω...!

Δημοσιογράφος: ...δεν έχει παρακάτω... έφυγε...

Θιασάρχης: ... προς τα πού...;

Δημοσιογράφος: ...προς το χτίριο, αλλά μην επιμένετε...! δεν μπορεί να μπήκε μέσα, απαγορεύεται...!

2.4.16. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 42-43)

Αντρέας: Ήταν φίλος μου, ο καλύτερος μου φίλος.

Ξένια: Πώς σκοτώθηκε;

Αντρέας: Σε καβγά. Τον χτυπήσανε μ' έναν αμερικάνικο σουγιά στην πλάτη...

Ξένια: Για ποιο λόγο;

Αντρέας: Κάποιοι πειράζαν το κορίτσι του...

Ξένια: Τι ήταν αυτό το κορίτσι;

Αντρέας: Τη λέγανε Σύλβια, ήταν από καλή οικογένεια... Εγώ νομίζω πως στην αρχή ρίχτηκε του φίλου μου από παρανομία, από ένα καπρίτσιο... Ύστερα όμως της άρесе, έμπλεξε κι αυτή, δηλαδή...

Ξένια: Πώς γνωριστήκανε;

Αντρέας: Ο φίλος μου δούλευε μηχανικός στην Αλκυόνα...

Ξένια: Τι είναι η Αλκυόνα;

Αντρέας: Ένα από τα καράβια που κάνουν συγκοινωνία Πειραιάς – Σαλαμίνα... Και μια νύχτα, όπως έστρωνε πάνω στην κουβέρτα της γέφυρας, βλέπει μια γυναίκα... Πάει κοντά... Ανασηκώνει τα μάτια και τον κοιτάει... «Ζει ο βασιλιάς Αλέξανδρος» του λέει... «Ζει και βασιλεύει...» ... «Τότε κάθισε πλάι μου...» (παύση... Την κοιτάζει κατάματα και επίμονα) Γιατί κατεβαίνετε στον Πειραιά... Τι γυρεύετε;

2.4.17. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 72-73)

Ξένια: Όλα! Κι όχι γιατί το θέλεις εσύ, αλλά γιατί το θέλω εγώ!... Ρώτα!

Αντρέας: Πόσο χρονών, σκύλα, πήγες μ' εκείνον τον πρώτο;

Ξένια: Δεκάξι! Πήγαινα στην τετάρτη Γυμνασίου, φορούσα την μπλε ποδιά του σχολείου και άσπρο γιακά από πικέ! Θεσ κι άλλες λεπτομέρειες; Είχα τα μαλλιά μου κοτσίδες δεμένες με άσπρους φιόγκους και δεν είχα ακόμα φορέσει μακριές κάλτσες.

Αντρέας: Και πού σε πήγε;

Ξένια: Εγώ πήγα και τον βρήκα.

Αντρέας: Πού;

Ξένια: Σπίτι του, σ' έναν πέμπτο όροφο. Μόνη μου γδύθηκα και μόνη μου ξάπλωσα σ' ένα κόκκινο χαλί, κάτω στο πάτωμα, ανάμεσα στα έπιπλα. Εκείνος στην αρχή με κοίταζε και κάπνιζε.

Αντρέας: Κι ύστερα;

Ξένια: Δεν έκλαψα, ούτε μετάνιωσα, και την ίδια νύχτα πήγα στον κινηματογράφο.

Αντρέας: Ξαναπήγες σ' αυτόν;

Ξένια: Και την άλλη μέρα και την παράλλη και πολλές άλλες μέρες! Τι άλλο θεσ να μάθεις;

Αντρέας: Το μόνο που θέλω είναι να φύγεις! Αλλά να φύγεις από παντού! Να σε ξεχάσουν ως και τα ξύλα που άγγιξες.

2.4.18. Η γειτονιά των αγγέλων (Τόμος Θ', σ. 74-76)

Αντρέας: Τι καλό θέλεις να σκεφτώ; Ξεφτέλισες ως και το γάμο! Κεράτωσης τον άνδρα σου, ναι ή όχι;

Ξένια: Δε θα τον απατούσα αν δεν άρχιζε πρώτος κι αν δε μ' είχε προσβάλει έτσι απαίσια...

Αντρέας: Εντάξει, λέγε τώρα πώς αρχίσανε οι φίλοι!

Ξένια: Δε φτάνουνε τόσα φίδια;

Αντρέας: Θέλω να τα ξέρω όλα. Αλλιώς είναι σαν να μου τα κρύβεις.

Ξένια: Τίποτα δε σου κρύβω!

Αντρέας: Τότε ξέρνα τα...

Ξένια: Αυτό είναι μαρτύριο...

Αντρέας: Ή λέγε ή φύγε!

Ξένια: Ο άντρας μου έλειπε στη Γερμανία, εγώ είχα πάει στη Μύκονο...

Αντρέας: Παρακάτω.

Ξένια: Ήτανε νύχτα, είχαμε πάει να κάνουμε μπάνιο...

Αντρέας: Μη σταματάς...

Ξένια: Πονώ, μη μου σφίγγεις έτσι τα χέρια.

Αντρέας: Ή λέγε ή φύγε!

Ξένια: Βρεθήκαμε μόνοι εγώ κι αυτός!

Αντρέας: Ποιος ήταν αυτός;

Ξένια: Δεν ξέρω... Τον είχα γνωρίσει εκείνη τη νύχτα.

Αντρέας: Δεν ήταν άλλοι μαζί;

Ξένια: Οι άλλοι, άμα βγήκανε απ' τη θάλασσα, μας φωνάζανε, αλλά εμείς κάναμε πως δεν ακούγαμε.

Αντρέας: Σου άρεσε αυτό;

Ξένια: Μου άρεσε;

Αντρέας: Αφού μόλις τον είχες γνωρίσει.

Ξένια: Γι' αυτό μου άρεσε! Κι εσύ μόνο την πρώτη μέρα μου άρεσες.

Αντρέας: Οι άλλοι φύγανε και σας αφήσανε;

Ξένια: Δεν ήταν βλάκες, ξέρανε τι θέλουμε.

Αντρέας: Σας είδανε μαζί;

Ξένια: Τι χρειαζότανε; Εσύ που δε μας είδες μαζί, λίγα βλέπεις;

Αντρέας: Και που μείνατε;

Ξένια: Το μέρος έμοιαζε με σπηλιά.

Αντρέας: Πού ξαπλώσατε;

Ξένια: Είχε άμμο μαλακιά και ζεστή.

Αντρέας: Και;

Ξένια: Μείναμε ως το πρωί. Χόρτασες τώρα;

Αντρέας: Πόσα σε πλήρωσε;

Ξένια: Όσα πληρώνεις κι εσύ.

Αντρέας: Δέχομαι να πληρώσω, εσύ τα παίρνεις; Έτσι τουλάχιστο θα βρω μια άκρη μαζί σου!

Ξένια: Τί πρόστυχος πού είσαι! Γιατί να με πλήρωνε; Και τί με νοιάζει εκείνος; Σημασία έχει εγώ τί πήρα!

Δικιά μου ήταν εκείνη η νύχτα!

Αντρέας: Δικιά σου και σιγαμερή όπως όλες.

Ξένια: Ναι, όπως όλες! Δεν τον ήξερα, κι ήτανε μια ελπίδα... 'Η άμμος ήταν μαλακιά και ζεστή, και τα πόδια μας μες στο νερό...

Αντρέας: Φτάνει, δεν μπορώ άλλο.

Ξένια: Όλα γίνανε χωρίς να μιλάμε... Και πότε ανάμεσα απ' τα πόδια του, πότε ανάμεσα απ' τα χέρια του έβλεπα τον ουρανό και τα φώτα απ' τ' άλλα νησιά. Θεες κι άλλα;... Μάς ξύπνησε ο ήλιος και σκεπαστήκαμε με άμμο γιατί είχαμε αποκοιμηθεί όπως μείναμε...

Αντρέας: Τι βρωμιά!

Ξένια: Βρωμιά επειδή δεν έγινε μαζί σου; Θέλεις ν' αφήσω αύριο τούς άλλους να λένε «βρωμιά» τίς δικές μας νύχτες;

Αντρέας: Ποιους άλλους;

Ξένια: Νομίζεις πώς θα 'σαι ο τελευταίος;

Αντρέας: Το 'ξερα πως δε θα 'μαι!

Ξένια: Δε θα 'σαι, γιατί είσαι ανάξιος να 'σαι!

Αντρέας: Ναι, εμ' ανάξιος ν' αγαπώ μια πόρνη! Εύκολη δουλειά το 'χεις; Μπρος, φύγε... Άντε να λες στους άλλους ότι ξαπλώναμε μέσα στο γιαπί πάνω στις τάβλες, πώς διψούσαμε όλη την ώρα και τρώγαμε πορτοκάλια... Τράβα. Τα ίδια θα λέω κι εγώ αύριο στη γειτονιά. Ότι κρεμούσα το φόρεμά σου στη σκαλωσιά, ότι πλενόμαστε στα βαρέλια της μπετονιέρας, ότι έχεις μια παραπονιάρρα φωνή που σε λιώνει... ότι ξέρεις να σωρό κόλπα... μια τέλεια πόρνη!

2.5. Γραπτός Λόγος

2.5.1. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 80)

ΚΑΝΟΝΙΑ

(Απ' τη μεριά του λαού και πανό που γράφει: «Η ΦΡΟΥΡΑ Ο ΛΑΟΣ ΚΥΚΛΩΣΑΝΕ ΤΟ ΠΑΛΑΤΙ».)

ΣΑΛΠΙΣΜΑ

(Απ' τη μεριά του παλατιού και αυλικός με πανό που γράφει: «ΣΑΣ ΣΥΓΧΩΡΩ ΔΙΑΛΥΘΕΙΤΕ».)

ΚΑΝΟΝΙΑ

(Απ' τη μεριά του λαού και νέο πανό που γράφει: «ΗΡΘΕ ΚΙ Ο ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ».)

ΣΑΛΠΙΣΜΑ

(Απ' τη μεριά του παλατιού και αυλικός με άλλο πανό που γράφει: «ΑΜΕΣΩΣ ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ».)

2.5.2. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 82)

ΚΑΝΟΝΙΑ

(Οι τρεις πρέσβεις τρομάζουν, στρέφουν προς τη σύνταξη του λαού. Νέο πλακάτ που γράφει : «ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΣΤΟ ΠΑΛΑΤΙ».)

ΣΑΛΠΙΣΜΑ

(Οι τρεις πρέσβεις στρέφουν τώρα προς το παλάτι απ' όπου βγαίνει αυλικός με πανό που δηλώνει: «Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΔΙΑΤΑΣΣΕΙ ΔΕΝ ΔΙΑΤΑΣΣΕΤΑΙ».)

ΚΑΝΟΝΙΑ

(Και νέο πανό από το λαό: «ΟΡΓΗ ΛΑΟΥ ΟΡΓΗ ΘΕΟΥ»... και τραγούδι.)

2.6. Δραματοποιημένη Αφήγηση

2.6.1. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σελ. 85)

«Ο άνθρωπος και το κάδρο»

Γιάγκος: [...] Έτυχε ο ρους να είναι αυτός ο κερατάς άνθρωπος της δικτατορίας. Εγώ τι φταίω; Οπότε μια μέρα αυτός με το καρότσι πουλούσε φράουλες στην γωνία... Χαίρετε...!

Ταγματάρχης: Χαίρετε...!⁴³²

2.6.2. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σελ. 87)

«Ο άνθρωπος και το κάδρο»

Γιάγκος: (Σηκώνεται). Και πράγματι τα κανονίσαμε μια χαρά. Το δεύτερο πιεστήριο τ' αγόρασα πάνω στους εφτά μήνες και μετά ένα χρόνο το 'χα κιόλας ξοφλήσει. Έβλαψα κανένα; Έντυπα τύπωνα! Αθώα έντυπα του δημοσίου, τα ίδια που τυπώνονται και επί δημοκρατίας. Κι όσο για το κάδρο ουδεμία σχέση έχει με το ότι έπαιρνα δουλειά μέσω του ταγματάρχη! Είναι τελείως άσχετο το ένα με το άλλο. Τελείως. Για το κάδρο φταίει η κυρία του που μόλις έμαθε για τη συνεργασία άρχισε τα σούρτα φέρτα...

Ρίτσα: (Από τη θέση της στην Αγγελική). Μήπως έχετε να μου δανείσετε ένα μεγαλούτσικο ταψί γιατί έχω μόνο μικρά;

[...]

2.6.3. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σελ. 88)

«Ο άνθρωπος και το κάδρο»

Γιάγκος: [...] Εάν η κυρία ταγματάρχου όταν μας ζητούσε το ταψί ή όταν μας άφηνε το βρομόσκυλο της απέβλεπε σε μια... πολιτικοποίηση των σχέσεών μας... είναι άλλο θέμα. Αλλά ούτε εγώ και πολύ περισσότερο αυτή η αγαθιάρα η γυναίκα μου, δώσαμε ποτέ πολιτική σημασία σ' αυτά τα πάρε δώσε. Ούτε πήγε ποτέ ο νους μου ότι διευκολύνοντας αυτή την Καρδισιώτισσα θα προσχωρούσα στην επανάσταση. Αυτές οι ρουφιάνες γυναίκες φταίνε! Αυτές οι επιτόλαιες που πιάνουνε φιλίες στο πι και φι. Εγώ με τον κύριο Ταγματάρχη παρά τη συνεργασία μας ποτέ δεν του είπα να πάμε σε καμιά χασαποταβέρνα, ούτε κείνος μου πρότεινε να πάμε στα κοσμικά μπουζούκια. Αυτές οι ρουφιάνες οι γυναίκες τα κανονίσανε όλα. Ακόμη και το ότι μας καλέσανε σπίτι τους το 'μαθα ανήμερα το μεσημέρι, ίδια δεν είχα. Να πω δεν πάω, πήγαινε μόνη σου; Αργά πια...

(Συγκεντρώνονται κι οι τέσσερις κουβεντιάζοντας στο κέντρο της σκηνής, που είναι τώρα το σπίτι του Ταγματάρχη. Σε περίοπτη θέση ένα μεγάλο κάδρο με την φωτογραφία του δικτάτορα. Το βλέμμα του Γιάγκου πηγαίνει εκεί, λες και δεν μπορεί να τ' αποφύγει).

Αγγελική: Ωραιότατο το σπιτάκι σας!

⁴³² Εδώ παρατίθενται η αρχή μόνο των Δραματοποιημένων Αφηγήσεων, δηλαδή τα αφηγηματικά κομμάτια που τις εισάγουν και μικρό μέρος της δραματοποιημένης (το οποίο αναγράφεται με μεγαλύτερη γραμματοσειρά). Στην πραγματικότητα ολόκληρο το μονόπρακτο «Ο άνθρωπος και το κάδρο» συντίθεται από τις Δραματοποιημένες Αφηγήσεις και τα πλαίσια τους (αφηγηματικά και μη). Θα ήταν επομένως αχρείαστο και μη πρακτικό να παραθέσουμε ολόκληρο το μονόπρακτο.

Ρίτσα: Αχ, λείπουνε πολλά ακόμα, πάρα πολλά.

[...]

2.6.4. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σελ. 90)

«Ο άνθρωπος και το κάδρο»

Γιάγκος: (Ερχόμενος στην αποθήκη). Δεν μπορώ να πω ότι τον κολάκεψα... Φυλάχτηκα όσο μπορούσα...! Αλλά, διάολε, καλεσμένος ήμουνα, φιλοξενούμενος! Κάπου κάπου έκανα ότι συμφωνώ, έτσι από ευγένεια! Φταίει και το φαΐ το οποίο ήταν εξαιρετο και άφθονο... Σπανακοτυρόπιτα, λαγό στιφάδο, μία κεφαλογραβιέρα εξαιρετική, ένα κοκκινέλι απ' το Αμυνταίο, νέκταρ! Γενέτειρα του κυρίου το Αμυνταίον. Μπλέκεις...! Η καλοπέραση είναι κακός ρουφιάνος! Γιατί πραγματικά ευχαριστήθηκα φαΐ, παρέα. Εκείνα δε τα σόκιν ανέκδοτα, πολύ ωραία ανέκδοτα, ευφυή...! Και τα 'λεγε αναποκοκκινισμένη η Καρδισιώτισσα... ωραία γυναίκα. Δηλαδή τί άλλο να 'κανα, αφού ήμουνα καλεσμένος! Αντίσταση; Ή μήπως ήξερα τι θα ακολουθήσει;

(Η Αγγελική έρχεται απ' την εξωτερική πόρτα κουβαλώντας ένα ίδιο με το άλλο, κάδρο αλλά πακεταρισμένο. Ο Γιάγκος πάει προς το μέρος της).

Γιάγκος: Τι είναι;

Αγγελική: Δεν ξέρω, το 'φερε ένας στρατιώτης.

[...]

2.6.5. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σελ. 92-93)

«Ο άνθρωπος και το κάδρο»

Γιάγκος: (...) Σκέψου να 'τανε δω όταν υποχρεώθηκα... Τι θα 'κανα, αν δεν είχανε φύγει εν τω μεταξύ για την Ιταλία...; Και η καημένη γυναίκα μου, άνθρωπος είναι, το ξέχασε... Τραβάει κατευθείαν, ανοίγει την πόρτα, εισβάλλει η ταγματάρχίνα με τον αέρα που πήρε και δε βλέπει το κάδρο στη θέση του... Δε μιλάει. Τη δεύτερη φορά το παίρνει το μάτι της, πίσω απ' τη σερβάντα και λέει τη κουβεντούλα της. «Τι έγινε έσπασε το τζάμι»...; Αν ήμουν εγώ θα 'βρισκα μια δικαιολογία, αλλ' απ' την Αγγελική τι περιμένεις... Την Τρίτη φορά το κρεμάει πριν της ανοίξει αλλά ξεχνά να βγάλει την καρέκλα που είχε βάλει για να φτάσει, τη βλέπει η ταγματάρχίνα και... Δε λένε ότι οι δικτατορίες παράγουν χαφιέδες; Πάει η ρουφιάννα και μας καρφώνει στον άντρα της!

(Στον Ταγματάρχη). Με ζητήσατε;

Ταγματάρχης: (Απ' τη θέση του). Βέβαια, σας ζήτησα. [...]

2.6.6. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σελ. 97)

«Ο άνθρωπος και το κάδρο»

Γιάγκος: (Μόνος). Το ίδιο μου έδωσε να καταλάβω κι ο ταγματάρχης. Τη χάρηκα αυτή την πρόσκληση... πολύ τη χάρηκαν. Μου δείχνει και μια εμπιστοσύνη η οποία ενώ θα προτιμούσα να έλειπε με προβληματίζει. Παραδείγματος χάρη αυτό που μου είπε όταν τους καλέσαμε...⁴³³

Ταγματάρχης: Ακούστε, τώρα που είμαστε μόνοι εμείς οι άνδρες...

Γιάγκος: Μάλιστα... [...]

2.6.7. Στη χώρα Ίψεν (Τόμος ΣΤ', σελ. 99-101)⁴³⁴

Μάντερς: ... από παιδιά... παίζαμε μαζί, ο Σίγκουρτ Άλβινγκ, εκείνη, εγώ... μεγαλώνοντας χωρίσαμε κάποια χρόνια λόγω των σπουδών μας... η Έλενα πήγε στη Χριστιάνια σε σχολείο για κορίτσια, ο Σίγκουρτ στη Στρατιωτική Σχολή, εγώ στη Θεολογική... όταν γυρίσαμε στο Ρόξενβολντ, νεαροί πια, η Έλενα κοπέλα της παντρειάς, δε βλέπομασταν συχνά όπως άλλοτε και ποτέ μόνοι... εκτός αν συναντιόμασταν τυχαία, ή, δήθεν τυχαία...

Νυχτοφύλακας: ... ή, δήθεν τυχαία...! ενδιαφέρον αυτό, κύριε πάστορ...

[...]

(Η Έλενα με ομπρελίνο κι ένα μάτσο ανθισμένα σπάρτα έρχεται στη σκηνή... στέκει και καταστρώνει την τυχαία συνάντηση με τον νεαρό Ούλαφ Μάντερς που εμφανίζεται σε λίγο.)

[...]

(... Μπαίνει ο νεαρός Μάντερς... γίνεται η τυχαία συνάντηση... η Έλενα κάθεται στο χαλί της σκηνής – σε χορτάρι άλσους υποτίθεται... πιάνει το χέρι του νεαρού και τον πείθει να καθίσει κι αυτός κάτω... ταυτόχρονα ο ηλικιωμένος Μάντερς συνεχίζει την αφήγησή του.)

Μάντερς: ... πάντως αυτή η δήθεν τυχαία συνάντηση που βλέπετε δεν ήταν καθόλου τυχαία... υποτίθεται ότι περνούσε απ' το πάρκο που είναι η εκκλησία και το πρεσβυτέριο, με είδε να έρχομαι και σταμάτησε να πει τα νέα...

Έλενα: ... μου έκαμαν πρόταση γάμου...

Ούλαφ: ... (πιάνει τα σπάρτα και τα περιεργάζεται)... για δεσ, ανθίσανε κίολας...!

[...]

2.6.8. Στη χώρα Ίψεν (Τόμος ΣΤ', σ. 112)

⁴³³ Παρατηρούμε πως όσο προχωρά το έργο παραλείπονται ή ελαχιστοποιούνται οι σκηνοθετικές οδηγίες που στοχεύουν να επισημάνουν ότι ακολουθεί Δραματοποιημένη Αφήγηση (βλ. αφηγήσεις 2.6.3 και 2.6.4). Θεωρείται, εικάζουμε, πως ο θεατής είναι πλέον σε θέση να αναγνωρίσει ότι ακολουθεί αυτού του τύπου παράθεση ιστορίας.

⁴³⁴ Όπως και στις Δραματοποιημένες Αφηγήσεις από το μονόπρακτο «Ο άνθρωπος και το κάδρο», έτσι και εδώ για λόγους οικονομίας παρατίθενται μόνο η αρχή, δηλαδή, τα αφηγηματικά πλαίσια και η αρχή της σκηνής. Τα πλαίσια αυτά δεν καταχωρούνται στην κατηγορία εκφοράς Αφήγηση – Πλαίσιο, παρότι ο ρόλος που διαδραματίζουν είναι ανάλογος με αυτόν των αφηγήσεων της συγκεκριμένης κατηγορίας – δηλαδή πλαισιώνουν ένα δραματικό κομμάτι. Ο λόγος είναι πως τα πλαίσια αυτά θεωρούνται, εδώ, μέρος του όλου μιας αφήγησης που εκφέρεται με 'μεικτά μέσα' (αφήγηση και δραματοποιημένη σκηνή) – της Δραματοποιημένης Αφήγησης.

Μάντερς: [...] και ακούστε τώρα για κείνη τη νύχτα, τη νύχτα που η κυρία Άλβινγκ ισχυρίζεται ότι εγκλημάτησα...! επειδή το 'σκασε απ' τον άντρα της, ήρθε σπίτι μου χωρίς να ειδοποιήσει, παραμιλούσε «είμαι δική σου, είμαι δική σου»... και ο Θεός μου 'δωσε τη δύναμη να την πείσω να γυρίσει στον άντρα της...! ήταν ποτέ δυνατόν να γίνω συνεργός και ζευγαράκι σ' αυτήν την επιπολαιότητα...; και έστω, τότε ήτανε νέα, ανώριμη – το είδατε κι εσείς ήταν ευμετάβλητη, τη μια βδομάδα έκαν' έτσι, την άλλη αλλιώς – επιτρέπεται όμως ακόμα και τώρα σ' αυτήν την ηλικία να μου ζητά το λόγο...; και να την ακούνε πλατεία, εξώστης, παραεξώστης και να την θεωρούν θύμα μου...; λοιπόν, για να βάλουμε τα πράγματα στην θέση τους άπαξ δια παντός, ιδού τι συνέβη... είναι ζήτημα αν είχε περάσει ενάμισης χρόνος απ' την ημέρα του γάμου τους... ήταν Σάββατο, νύχτα περασμένες οι εννέα, και έγγραφα το κήρυγμα της Κυριακής... πέτυχε και την ώρα όπως βλέπετε...

(Ο νεαρός Μάντερς έρχεται στη σκηνή κοιτάζοντας προς την πόρτα όπου κάποιος χτυπά ξανά και ξανά... ανήσυχος πηγαίνει, ανοίγει... εισβάλλει η Έλενα... δείχνει αναστατωμένη, ταλαιπωρημένη... ο Ούλαφ σαστισμένος, ανήσυχος, στέκει στην πόρτα και κοιτάζει μια την Έλενα, μια προς τα έξω.)

Μάντερς: ... νόμιζα πως βλέπω όνειρο... τι γύρευε τέτοια ώρα εδώ... έξω φυσούσε ένας διαβολεμένος αέρας... η Έλενα έδειχνε πονεμένη, φοβισμένη, αγριεμένη...

Έλενα: ... γιατί στέκει στην πόρτα...;⁴³⁵

Μάντερς: ... ποιος άλλος είν' έξω...;

2.6.9. Στη χώρα Ίψεν (Τόμος ΣΤ', σ. 122-123)

(Ο Ούλαφ αποσύρεται σε μian άκρη και παρακολουθεί.)

Μάντερς: ... είχα λάβει ένα γράμμα της με το οποίο με παρακαλούσε να συναντηθούμε και να συζητήσουμε ένα ενδιαφέρον ζήτημα... της απάντησα πως είμαι στη διάθεσή της... παρέλειψα να πω ότι ο καημένος ο Άλβινγκ είχε πεθάνει οκτώ χρόνια νωρίτερα από κίρρωση του ήπατος – εγώ τον κήδεψα... χαιρόμουν που θα την έβλεπα παρ' όλο που ήταν υψίστη αφέλεια να νομίζω ότι η ηλικιωμένη κυρία Άλβινγκ ήταν ακίνδυνη πια... σημειωτέον ότι μετά από κείνη τη φοβερή νύχτα οι σχέσεις μας ήταν εντελώς τυπικές... βλέπομασταν σπάνια και ποτέ μόνοι... επίστευα ότι είχαμε πια και οι δύο – και κυρίως εκείνη – από δύο παλιοί γνώριμοι... και μάλιστα χωρίς να το καταλάβω πώς ακριβώς άρχισε, εδώ και χρόνια, της μιλούσα στον πληθυντικό... και το ίδιο έκανε κι εκείνη... επίστευα επίσης ότι όπως εγώ έτσι κι εκείνη θα θεωρούσε τον πληθυντικό μια σωτήρια ψυχρότητα, μια απόσταση ασφαλείας... και είχα κάθε λόγο να το πιστεύω γιατί επί είκοσι χρόνια κανείς δεν είπε στον άλλον «θυμάσαι αυτό, θυμάσαι εκείνο» – πράγμα το οποίο έτρεμα... τίποτα...! το παραμικρό...! σαν να είχαμε πάθει αμνησία... κι όμως σ' αυτή τη συνάντηση είχα να κάνω πάλι μ' έναν άλλο άνθρωπο...

⁴³⁵ Η δραματοποιημένη σκηνή ξεκινά με τα λόγια της Έλενας και συνεχίζεται και στις επόμενες σελίδες του Τόμου (σ. 112-119).

(Η ηλικιωμένη Έλενα Άλβινγκ έρχεται στη σκηνή.)

... είχα να έλθω σπίτι της πολλά χρόνια... εκτός απ' την ίδια τίποτα άλλο δεν είχε αλλάξει...⁴³⁶

2.6.10. Στη χώρα Ίψεν (Τόμος ΣΤ', σ. 132)

Μάντερς: [...] ήρθε και ο Όσβαλντ απ' το Παρίσι για τα εγκαίνια και η κυρία Άλβινγκ ήταν όλο χαρά... έλεγε την παραμονή των εγκαινίων συναντηθήκαμε για να ρυθμίσουμε κάποιες εκκρεμότητες και για να γευματίσουμε όλοι μαζί... ως εκείνη την ώρα, η πιο σωστά ως την επομένη, όλα πήγαιναν κατ' ευχύν... κάποια ώρα το απόγευμα βρήκα βγήκα να περπατήσω λίγο στο κτήμα τους και εκεί κοντά που αρχίζει το δάσος συνάντησα τον Όσβαλντ... σημειωτέον ότι επειδή έλειπε συνεχώς, ουσιαστικά δεν τον ήξερα... έκτος από τη συζήτηση που είχαμε το μεσημέρι στο σπίτι, και που δεν ήταν και τόσο θερμή, ήταν η δεύτερη φορά που μιλούσαμε...

(Ο Όσβαλντ έρχεται στη σκηνή.)⁴³⁷

2.6.11. Ο Κανείς και οι Κύκλωπες (Τόμος Στ', σ. 180-184)⁴³⁸

Κανείς: [...]

(Πλησιάζει στο τραπέζι, παίρνει ένα μπλοκ σημειώσεων, μολύβι, και κάθεται στο κάθισμα που είναι δίπλα στο τραπέζι.)

... είναι περίπου εννέα η ώρα... νωρίς δηλαδή... κάθομαι στο τραπέζι μου και γράφω με πυρετό στην κυριολεξία, έχω οίστρο... σκέψου ότι η σκηνή που δούλευα με βασιάνιζε απ' την προπερασμένη Τρίτη...! την ξαναπιάνω σήμερα το πρωί και μου βγαίνει με τέτοια ροή, που αν δεν με διακόπτανε αυτοί οι αλήτες, θα την τελείωνα απόψε...! κι είναι μια τρομερά δύσκολη σκηνή... για να για να σου δώσω με δυο λόγια να καταλάβεις...: τα τέσσερα βασικά πρόσωπα του έργου συναντιώνται τυχαία σ' ένα φιλικό σπίτι...! τυχαία επίσης αρχίζουν μία συζήτηση η οποία σιγά σιγά τους ξεφυλλίζει εντελώς – πώς βγαίνουν τα φύλλα του κρεμμυδιού; - και αποκαλύπτεται ότι και οι τέσσερις είναι υπεύθυνοι για ένα εργατικό ατύχημα που κόστισε έξι ζωές...! να αποδεχτούν ενώπιος ενωπίω το έγκλημά τους ή να κρυφτούν σε αμοιβαία αποσιώπηση...; να το αποκαλύψουν και να καταστραφούν, ή να ζήσουν με τις ερινύες πίσω απ' την πλάτη τους...; γράφω πάλι για το

⁴³⁶ Ακολουθεί η σκηνή της Δραματοποιημένης Αφήγησης. Ολόκληρη η Αφήγηση Ανάμνησης εκτείνεται μέχρι τη σελίδα 131.

⁴³⁷ Ακολουθεί η σκηνή της Δραματοποιημένης Αφήγησης. Ολόκληρη η Αφήγηση Ανάμνησης εκτείνεται μέχρι τη σελίδα 139.

⁴³⁸ Ολόκληρο το μονόπρακτο *Ο Κανείς και οι Κύκλωπες* είναι μια Δραματοποιημένη Αφήγηση Εμπειρίας (1.10.57.). Εδώ παραθέτουμε μόνο την αρχή (όπως κάνουμε γενικότερα στις αφηγήσεις αυτής της κατηγορίας). Τα πλαίσια της δραματοποιημένης σκηνής αποτελούν Αφηγήσεις-Πλαίσια (1.4.4., 1.4.5.), καθώς πλαισιώνουν ολόκληρο το έργο. Στην πρώτη Αφήγηση-Πλαίσιο, μάλιστα, εγκιβωτίζεται η Αφήγηση Πλασματικών Γεγονότων 1.5.7.

αιώνιο θύμα, το λαό, αλλά κινούμαι σε άλλη σφαίρα, στη συνείδηση του ενόχου...! δεν έχει κάτι το τραγικό...; και έρχονται αυτά τα αχάριστα μουλάρια, που θα μπορούσαν κάλλιστα να είναι οι πιο στενοί συγγενείς των εργατών που σκοτώθηκαν και με διακόπτουν, με φτύνουν, με δέρνουν...!

(Σωπαίνει για λίγο, αναστενάζει...)

... η γυναίκα μου... (ανήσυχα) να δεις που θα της τα λέω και θα διστάζει ως κι αυτή να τα πιστέψει...! η γυναίκα μου έφυγε κατά τις οχτώ με τον Άρη και την Ερίνα να πάνε σε μια πρεμιέρα... έχω συνδέσει το τηλέφωνο με τον αυτόματο και δεν το σηκώνω ο κόσμος να χαλάει... ουσιαστικά βρίσκομαι κι εγώ στο σπίτι που συναντήθηκαν αυτοί οι τέσσερις που σας έλεγα... είμαι ένας αόρατος αυτόπτης μάρτυς... κάποια στιγμή αντιλαμβάνομαι ότι κατουριέμαι ασυγκράτητα και πάω στο μπάνιο... ας κάνουμε μια αναπαράσταση (σηκώνεται), βοηθάει τη μνήμη... άλλωστε κατά σύμπτωση χρειάζεται να ξαναπάω...

(Φεύγει απ' τη σκηνή και αμέσως, σαν να τον περίμεναν να βγει για να μπουν, εμφανίζονται οι επτά επισκέπτες, που σκορπίζουν στο χώρο του ευρύχωρου γραφείου και το περιεργάζονται. Ο συγγραφέας κύριος Κανείς που επιστρέφει βιαστικός κι ανύποπτος, βλέποντας τους παγώνει...)

... τους βλέπω και μένω σύζυλος... κάνω τουλάχιστον δύο λεπτά να συνέλθω... γιατί, το να δω ένα διαρρήκτη ξαφνικά μέσα στο σπίτι μου – κι ας μην έχει ξανασυμβεί – πάει κι έρχεται... αλλά επτά μαζί, και αυτής της μορφής...! οι κυράδες εξετάζουν τα έπιπλα μας, ψαχουλέβουνε τα κεντήματα, τους τσερβέδες... κάτι δείχνει η μια στην άλλη, κάτι μουρμουράνε... οι κύριοι – από πού κύριοι αυτά τα όρθια ζώα, αλλά τέλος πάντων – ο ένας κολλάει στις αντίκες μας και στα ασημικά μας... ο άλλος στα βιβλία, στη δισκοθήκη, στους πίνακες, γυρίζει την άκρη του χαλιού ανάποδα για να μετρήσει τους κόμπους... ο πιο θρασύς και πιο αντιπαθητικός έχει πλησιάσει στο τραπέζι μου, κρατά τα χειρόγραφα μου και τα διαβάξει...! ... έπρεπε εκείνη τη στιγμή να τρέξω να πάρω τη μηχανή να τους φωτογραφίσω και να 'χω τώρα αποδεικτικά στοιχεία απράνταχτα...! ενώ τώρα, διόλου απίθανο, να λέω τι τρομερό μου συνέβη και να μη με πιστεύει κανείς...! αλλά που να σκεφτώ για φωτογραφίες, έχω χάσει τον έλεγχο των λειτουργιών μου και τα όρια των αισθήσεών μου... δηλαδή ενώ νομίζω ότι φωνάζω «ποιοι είστε, παρακαλώ, πώς μπήκατε μέσα...!; εσείς εκεί στο γραφείο, αφήστε αμέσως τα χαρτιά στη θέση τους...!» στην πραγματικότητα δεν βγάζω άχνα... ευτυχώς αντιλαμβάνομαι αμέσως τι φταίει... ότι είναι τόσο έντονη η έκπληξή μου, που εμποδίζει να πιστέψω απόλυτα αυτά που συμβαίνουν... τα ξαναφωνάζω για δεύτερη φορά, αλλά με απόλυτη πίστη, και πετυχαίνω...! τρέχω στο τραπέζι μου, αρπάζω τα χαρτιά μου απ' τα χέρια του και του λέω...: «αυτό, κύριέ μου, δεν επιτρέπεται», οπότε – ειδικά από το σημείο αυτό – αρχίζει μια ιστορία, που θα παίρνω όρκο και στο ευαγγέλιο και στη ψυχή των γονιών και όμως θα την αμφισβητούν...! και δε θα 'χουν άδικο, γιατί ενώ δε γίνανε μυστηριώδη πράγματα, όλη μαζί είναι εντελώς μυστηριώδης... προσέξτε...: ενώ του παίρνω με επιθετική κίνηση τα χαρτιά απ' τα χέρια, αυτουνού το

πρόσωπο φωτίζεται από ευδαιμονία σα να βλέπει το θεό του...! πιάνει το δεξί μου χέρι, το σηκώνει με προσοχή σα να 'ναι ιερό και πολύτιμο και λέει με φωνή που πάλλει από συγκίνηση... «αυτό είναι το χέρι που γράφει...!» και σκύβει και το φιλά...! οι άλλοι, που έχουν πλησιάσει, ξεσπάνε σε χειροκροτήματα και φωνές «άξιος, άξιος».

Φωνές: ... άξιος, άξιος...

2.7. Εκφωνήσεις Λόγου

2.7.1. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 242-244)

Εύανδρος: ... στο σημείο αυτό, κύριοι Συνάδελφοι, κλείνουν όλα όσα συνέβησαν το πρωί. Και ελπίζω ότι τα μέτρα τα οποία θα ληφθούν, δια ν' αντιμετωπισθεί η κρίσιμη και ιδιάζουσα αυτή κατάσταση, θα τύχουν της εγκρίσεώς σας. Προτού τελειώσω θεωρώ απαραίτητο να σας υπενθυμίσω τα εξής – τα οποία άλλωστε είναι γνωστά σε όλους υμάς: Όταν με την πολύτιμη συνεργασία σας ανέλαβα την ηγεσία του κόμματος και εν συνεχεία την πρωθυπουργία, είχα να αντιμετωπίσω μέγιστα εθνικά προβλήματα. Η πίστις του λαού και το Κράτος είχε κλονιστεί. Το έθνος έπασχε από χρόνια ανεπάρκεια κυβερνητικού γοήτρου, πράγμα που για ένα Κράτος σημαίνει ό,τι και η ανικανότης για τον ανθρώπινο οργανισμό. Είχαμε, βλέπετε, την ατυχία εδώ και πολλά χρόνια να μη βγάλει ο τόπος καμιά στρατιωτική ή πολιτική φυσιογνωμία, που να διαθέτει ένα περιπετειώδες και θεαματικό παρελθόν, άξιο να συγκινήσει τον όχλο και να του κινήσει τη φαντασία με κείνη την πολλαπλασιαστική ενέργεια. Οι λαοί, κύριοι Συνάδελφοι, ήταν ανέκαθεν ειδωλόλατρες. Αγαπούνε τους καβγατζήδες, τη δράση, είναι φιλοθεάμονες οι λαοί. Αυτές λοιπόν οι θεαματικές φυσιογνωμίες, με τους δονκιχωτισμούς και τις τσαρλατανιές τους τα καταφέρνουνε πάντα να γίνονται τα είδωλα των λαών, το χασίσι των λαών, και αυτομάτως να στερεώνουν την πίστη σ' αυτά που λέμε κράτος και ιδεώδη της φυλής. Μέσα σ' αυτού του είδους τη χασισοποσία οι λαοί δέχονται αδιαμαρτύρητα και την οιαδήποτε εξουσία! Αυτή την ίδια εξουσία που ασκούσαμε ανέκαθεν με τον πιο ευσυνείδητο τρόπο. Αλλά επειδή δεν υπήρξαμε θεαματικοί, ο λαός εύρισκε την εξουσία μας ένα σύστημα, καταπιεστικό, απάνθρωπο, αρπαχτικό, κοντολογής μια μηχανή έτοιμη να τον κατασπαράξει. Έτσι, αυτή τη χρονία έλλειψη από συναρπαστικές προσωπικότητες μας έκανε να πάσχουμε από κακοήθη αναρχία. Και τότε, κύριοι συνάδελφοι, είχα την μοιραία έμπνευση να επωφεληθώ από τον Οδυσσέα. Ήταν κάτι παραπάνω από ένα είδωλο. Ήταν μια ιστορία γεμάτη από καταναλώσιμα στοιχεία: περιπέτεια, έρωτες, αγάπη για την πατρίδα. Δεν ήταν ντόπιος, αλλά εθεωρείτο, διεθνώς ο συγκλονιστικότερος πατριώτης. Ήταν μια παγκόσμια φυσιογνωμία. Μεταχειριζόμενος όλα τα μέσα προπαγάνδας και δημοσιότητας, έκαμα το λαό μας να τον οικειοποιηθεί και να τον λατρέψει. Επέτυχα, ο κάθε πολίτης να πιστέψει πως είναι κι αυτός ένας Οδυσσέας στο βάθος, και να βλέπει τον τόπο μας σαν την λατρευτή του Ιθάκη. Και το μεγαλοφυές αυτό εύρημα έφθασε σε τέτοιο σημείο επιτυχίας, ώστε πολλοί παλαβοί να στριφογυρνάνε με παλιόβαρκες έξω απ' το λιμάνι και να κάνουν πως δεν μπορούν να γυρίσουνε πίσω. Με θυσίες και μόχθο εξασφάλισα την ηρεμία αυτού του τόπου και τώρα έρχεται αυτό το κακέκτυπο να τα γκρεμίσει όλα! (Πίνει νερό). Φυσικά μέσα στην καλλιέργεια αυτού του μύθου έγιναν και λάθη και υπερβολές. Μια εφημερίδα απ' τις πλέον έγκυρες ανέφερε με την μεγαλύτερη άνεση ότι ο Οδυσσέας είναι δύο μέτρα και σαράντα ψηλός, ότι με μια γροθιά έσπασε μια

κολόνα του τραμ, ότι καμιά γυναίκα δεν κατάφερε να τον κοιτάξει στα μάτια περισσότερο από 45 δευτερόλεπτα. Εζητήσαμε επανειλημμένως να μην υπερβάλλουν σ' αυτό το σημείο. Μας απήντησαν πως χωρίς παραμύθια η κυκλοφορία των εφημερίδων πέφτει. Αλλά, κύριοι συνάδελφοι, οι σχέσεις λαού και Οδυσσέα είναι το ένα μόνο σκέλος του προβλήματος. Υπάρχει όπως γνωρίζετε, άλλο ένα: Κίρκη- Οδυσσέας. Για τη νεαρή μας βασίλισσα δεν ήμουν μόνο ο υπεύθυνος σύμβουλος αλλά και κηδεμόνας της και υπεύθυνος για την αγωγή της. Δυστυχώς αυτό το κορίτσι δεν είχε ποτέ ιδανικά ούτε φιλοδοξίες. Τι θα πει ωραίο, ευγενικό, δεν το αισθάνθηκε ποτέ. Δεν είχε διαβάσει μισό βιβλίο σ' όλη της τη ζωή, από μουσική είχε μεσάνυχτα. Αυτό που λέμε «το ιδεώδες» της το εξηγούσα επί μήνες και όμως εξακολουθεί να νομίζει πως είναι κολώνια! Δεν έπρεπε να 'χει ένα τουλάχιστο «ιδανικό»; Όλοι, ποιος λίγο ποιος πολύ, κάτι έχουμε. Σκέφτηκα λοιπόν να τη βοηθήσω να ερωτευθεί. Ένας εμπειρογνώμων της εδίδασκε Οδύσσεια απ' το πρωί ως το βράδυ. Ερωτεύθηκε ακόμη και τον εμπειρογνώμονα. Είδαμε και πάθαμε να τον απομακρύνουμε. Μ' αυτό τον τρόπο της ανάψαμε για τον Οδυσσέα το γνωστό σε όλους έξαλλο πάθος, χάρη στο οποίο διαβάζε, ρεμβάζει, ακούει μουσική, βλέπει κινηματογράφο, κάνει δίαιτα. Τι διαφορά από άλλοτε! (Παύση – πίνει νερό). Ποιες θα είναι όμως οι συνέπειες, κύριοι συνάδελφοι, αν αντικρύσει το θέαμα που είδα εγώ σήμερα το πρωί;

Σας υπενθυμίζω πως, όταν έφυγα από την έρημη εκείνη ακτή, έμεινα με την εντύπωση πως ο Οδυσσέας θα έμπαινε στο καράβι του και θα μας άφηνε στην ησυχία μας. Αλλά τα πράγματα είχαν άλλη εξέλιξη: Ο Οδυσσέας έμεινε! και ο κίνδυνος που προς στιγμήν είπα πως είχε περάσει εμφανίζεται εκ νέου και κατά πολύ οξύτερος. Έτσι το μόνο που μας απομένει, είναι να κάμω την ακόλουθη τολμηρή σκέψη. Εφ' όσον ο Οδυσσέας βρίσκεται αμετακίνητος εδώ, ας δεχτούμε πως ήρθε! Αλλά πως ήρθε όπως τον θέλουμε εμείς, όπως τον θέλει ο θρύλος του! Και ιδού τα μέτρα τα οποία προτείνω:

(Παντομίμα ομιλίας)

(Ζωηρά χειροκροτήματα)

2.7.2. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 270)

Εύανδρος: [...]

-Οι υπουργοί μου κι εγώ κατηγορούμεθα για αδέξιο χειρισμό της καταστάσεως. Η κριτική εκ των υστέρων είναι πάντα εύκολη. Αλλά σας ερωτώ: Ποιος θα μπορούσε να φανταστεί πως τα πράγματα θα είχαν τέτοια εξέλιξη; Τον είπαμε τρελό για να τον αχρηστέψουμε προσωπικά. Ήταν ένα εύρημα που μας επέτρεπε, αν κάποια στιγμή τον χρειαζόμαστε να του πούμε «συγνώμη έγινε λάθος» και να τον αποκαταστήσουμε! Ποιος το περίμενε, κύριοι συνάδελφοι, ότι αυτός ο επαγγελματίας ήρωας, αυτός ο εμποράκος της ίδιας του της δόξας, αυτό το πλανόδιο παράσημο, ποιος το περίμενε πως έτσι ξαφνικά θα τίνιζε στον αέρα ένα τόσο προσοδοφόρο θρύλο;

Και το χειρότερο: Ποιος το περίμενε ποτέ πως ο λαός μας που τον ήθελε δύο μέτρα και σαράντα ψηλό, ωραίο σαν αστέρα του Χόλλυγουντ, δυνατό σα μίστερ Αμέρικα, ποιος το περίμενε κύριοι συνάδελφοι, πως ευθύς ως εμφανίστηκε αυτό το απολειφάδι ως «Όσιος Οδυσσέας ο μετανοείτε» - ποιος το περίμενε επαναλαμβάνω – πως θα τον αποθεώνανε σαν προφήτη ενός νέου καιρού; Φυσικά όλα μαρτυρούν τη δίψα του λαού για αγίους! Αλλά τι φταίμε εμείς οι πολιτικοί; Είναι το μόνο που δεν υποσχόμεθα ποτέ! Ούτε σε προεκλογικούς λόγους ούτε σε κυβερνητικά προγράμματα.

2.7.3. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β΄, σ. 287)

Οδυσσέας: Αν μιλάμε για την ίδια Ιθάκη θυμηθείτε πως φύγαμε! Νέοι, με τη ζωή μπροστά μας, με το μέλλον ανθόσπαρτο. Ο στόλος με όλες τους τις σημαίες ψηλά, η Ιθάκη σύσσωμη στο πόδι, ο λαός χυμένος απ' το λιμάνι ως το κάβο να φωνάζει «άξιοι, άξιοι!...» Όταν ξανοιχτήκαμε στο πέλαγος, γυρίσαμε να κοιτάζουμε τη γη που αφήναμε. Ήταν τόσο ωραία έτσι όπως την έλουζε το φως, που πέσαμε στα γόνατα. Θυμάστε; Και τότε κάποιος είπε: «Η Ιθάκη δε νοιάζεται για την Τροία αλλά για μας. Πηγαίνουμε στην Τροία για την Ιθάκη. Θα πολεμήσουμε στην Τροία, αλλά για την Ιθάκη. Η ζωή μας, σκέψη μας, η ανάσα μας, όλα τα όσια και τα ιερά μας μαζί. Την Ιθάκη που μας διώχνει για να γυρίσουμε καλύτεροι». Θυμάστε; Πώς θα γυρίσουμε πίσω σε τέτοιο χάλι; Γίναμε κλέφτες, ψεύτες, θεομπαίχτες, πουλήσαμε την ψυχή μας στον διάβολο... Κοροϊδέψαμε όλες τις χώρες και όλους τους ανθρώπους. Να κοροϊδέψουμε και την Ιθάκη ακόμα; [...]

2.7.4. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ΄, σ. 65)

«Ο πανηγυρικός»

Φθάνει στο δρόμο ο Ηρακλής,
στο δρόμο που χωρίζει
και γράφει... δεξιά, αρετή!
αριστερά... κακία!

Τον Ηρακλή τον ήρωα
σε δίλημμα τον φέρνει,
στέκει βουβός, ακίνητος,
κι απόφαση δεν παίρνει.
Ωσάν χαμένος! άβουλος!
Αυτός! Που έως τώρα
όσα ο χρόνος δε χωρά

τά ‘κανε σε μια ώρα!

2.7.5. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ΄, σ. 66-69)

«Ο πανηγυρικός»

Δήμαρχος: [...] Τι βλέπομεν; Άθλια σπίτια, λίκνα της απελπισίας, ουδεμία κεραία τηλεοράσεως εις τις στέγες, δυστυχία, άνθρωποι που λένουν το ψωμί ψωμάκι...! Τι συζητά αυτό το ανδρόγυνο...! Για να στήσουμε αυτή...

- Βαγγέλη, πήγαινε να βρεις δουλειά, τα παιδιά μας κλαίνε από την πείνα, Βαγγέλη.
- Πού να βρω δουλειά, να πας να μου βρεις εσύ. Πάρ’ το απόφαση για μας δεν υπάρχει Θεός! Θα πεθάνουμε όλοι.
- Δε θέλω να σε προσβάλω, Βαγγέλη, αλλά εκεί που βρίσκεις χρήματα για κρασί, εκεί να βρεις και ψωμί για τα παιδιά μας!
- Άσε με ήσυχο επιτέλους...
- Ου να μου χαθείς, ακαμάτη, παλιομεθύστακα.
- Άκου δω, μωρή...

Και ακολουθούν άγριος ξυλοδαρμός της συζύγου και λόγοι του βλάσφημου Βαγγέλη τους οποίους αδυνατώ να επαναλάβω ενώπιον κυρίων και του Σεβασμιοτάτου, διότι άπτονται του ωραίου φύλου και αγίων προσώπων ή αντικειμένων της εκκλησίας όπως ο σταυρός, τα κανδήλια, τα εξαπτέρυγα κλπ.

Πλην όμως πταίει ο Βαγγέλης; Θα το εξετάσουμε αφού ολοκληρώσουμε την έρευνά μας...! Τι συμβαίνει εδώ; Γιατί αυτός ο πατέρας τραβάει τα μαλλιά του. Τι του λέγει ο αμούστακος υιός του που δεν φαίνεται να έχει εγκληματικά ένστικτα...!

- Θέλω να μορφωθώ πατέρα, θέλω να γίνω επιστήμων.
- Δεν έχω χρήματα παιδί μου! Αλλά μπορώ να σε διορίσω στη ΔΕΗ.
- Μη με καταρρακώνεις! Εγώ θέλω να σπουδάσω, είμαι φιλόδοξος! Μπορεί να μεγάλωσα μεταξύ αμαθών αλλά αισθάνομαι ότι γεννήθηκα για επιστήμων.
- Και τι θέλεις, παιδί μου, να γίνω κλέφτης για να σε σπουδάσω;
- Οι άλλοι νέοι διατί σπουδάζουν; Διατί εγώ που είμαι ευφυέστερος όλων να μείνω καθυστερημένος.
- Έτσι τα έφερε η μοίρα!
- Πάψε να είσαι μοιρολάτρης! Διάβασε το «Κεφάλαιο» του Μαρξ δια να μάθεις την αλήθεια!
- Τι είπες, άσωτε υιέ; Διαβάζεις τέτοια Σολομωνική;
- Διαβάζω και μισώ την κοινωνία.
- Τρέμω για τις ιδέες σου γιε μου!

- Καλύτερα να τρέμεις για την τύχη του αστικού καθεστώτος.

Και ο αμούστακος έφηβος – μα τέλος πάντων δεν μπορείτε να κάνετε λίγη ησυχία εκεί κάτω; Εάν δεν σας αρέσει η ομιλία μου περάστε να κάνετε έξω την κριτική σας! Όχι εδώ μέσα! Ντροπή, τέλος πάντων, έχουμε και επισήμους εδώ! Κύριε χωροφύλαξ, σας παρακαλώ ως τηρηθεί κάποια ευπρέπεια! Με συγχωρείτε κύριε υφυπουργέ... Και τώρα ας μεταφερθούμε, σ' αυτή την αυλή όπου δύο γυναίκες κλέβουν. Γιατί κλαίει αυτή η ωραία νέα; Τι λέει στην μεσόκοπον φίλη της...;

- Θα πάω στην Αθήνα, κυρα-Μαρία, να αναζητήσω την τύχη μου! Εδώ, ποιος να γυρίσει να

με κοιτάξει;

- Αχ, Λίτσα μου, στην Αθήνα, θες δε θες, θα πάρεις κακό δρόμο!

- Είμαι τίμια εγώ, κυρα-Μαρία μου, θα συνδεθώ μόνον με όποιον μου υποσχεθεί γάμο εξ' έρωτος!

- Δεν υπάρχει έρωσ στην Αθήνα, Λίτσα μου, εκεί είναι όλοι σωματέμποροι.

- Δε με κρατάει τίποτα πια, κυρα-Μαρία μου, με αυτό το όνειρο πλαγιάζω και ξυπνώ.

Πάρε

με, Αθήνα, πάρε με για πάντα.

Κυρίες και Κύριοι, δεν είμαι Σοφοκλής ή Ευριπίδης και οι διάλογοί μου, πιθανόν, να υστερούν εις λογοτεχνικήν δραματουργίαν. Δεν επιζητώ επαίνους δι' αυτούς. Με ενδιαφέρει μόνον το περιεχόμενό τους ως κοινωνιολογική επιστήμη και πολιτική φαινομενικότης. Δι' αυτό ας επιχειρήσουμε μια σύντομον επιστημονικήν ανάλυσιν: Είχομεν τον άνεργον Βαγγέλη, ο οποίος πως καταπολεμά την ανεργίαν; Βλασφημώντας και ζητώντας παρηγορίαν εις το κρασίν! Όχι εις την εκκλησίαν, ούτε εις την προσευχή που ήτο ανέκαθεν το καταπραϋντικόν παυσίπονον της ψυχής! Ήτοι, ενέργεια κατά της Θρησκείας.

Είχομεν τον διαμαρτυρόμενον έφηβον. Πώς εξεδικείται την οικονομικήν ανισότητα; Άφηνε γένια και μαλλιά ως οι δαίμονες Φιδέλ Κάστρο και Τσε Γουεβάρρα και προσχωρούσε εις τον αναρχοκομμουνισμόν! Ενέργεια κατά της πατρίδος. Είχομεν την ονειροπόλον παρθένον που θεώρησε την υδροκέφαλον πρωτεύουσα ως σωτηρίαν! Ποία η κατάληξις; Ο σωματέμπορος που εκαραδοκούσε εις τας παρόδους της Ομονοίας υποκρινόμενος τον Σαιξπήρειον εραστήν Ρωμαίων και Ιουλιέτα. Η παρθενεΐα ή ανήκουσα εις ένα καλόν σύζυγον προσφέρετο επί χρήμασι εις τον έκφυλον αγοραστήν. Ήτοι, ενέργεια κατά της οικογένειας! Όταν το καθεστωτικόν αυτό τρίπτυχον κατασπαράσσεται που οδηγούμεθα...; [...]

2.7.6. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ', σ. 69-76)⁴³⁹

«Ο πανηγυρικός»

Δήμαρχος: [...] Αλλά πριν προβώ εις την πράξιν της απονομής θεωρώ εντυπωσιακόν να σας εξιστορήσω τας τυχεράς συμπτώσεις αι οποίαι μας εχάρισαν το χρυσοφόρον αυτό φρέαρ.

Ήτο ένα απόγευμα του Μαΐου του 1968. Είχα βγει μετά το φαγητό να περιπατήσω διότι, όπως γνωρίζετε, υποφέρω από δυσπεψία και ο περίπατος με διευκολύνει να χωνέψω. Εκεί,

⁴³⁹ Πρόκειται για Εκφώνηση Λόγου που εμπεριέχει Αφήγηση Εμπειριών (χωρισμένες σε επεισόδια), Πιθανές Ιστορίες, εκφερόμενες ως Μεταφορά αυτούσιων Σκηνών, και Αφήγηση Ονείρου.

εις την γέφυρα του πνιγμένου, συνάντησα τον Ελευθέριον Μήτσο. Τον κορυφαίον υδρολόγον μηχανικόν και γεωπόνον, του οποίου τα επιστημονικά συγγράμματα έχουν καταπλήξει την παγκόσμιον υδρολογίαν. Τον επλησίασα, είπον ότι είμαι ο Δήμαρχος και μου εξομολογήθη τον λόγον της επισκέψεώς του. Είχε σταλεί από την εθνικήν κυβέρνησιν δια να μελετήσῃ το πρόβλημα της αρδεύσεως της θεόξερης πεδιάδος μας. Πλην όμως, ήτο τελείως απελπισμένος, ήτο έτοιμος να κλαύσῃ, διότι δεν έβλεπε πουθενά νερό. Δεν ξέρω τότε πως μου ήρθε και του λέγω, τρία χιλιόμετρα πιο πέρα έχει μπόλικο νερό που χύνεται στη θάλασσα, γιατί δεν κάνουμε αγωγόν να το φέρουμε δω; Δεν γίνεται, μου λέγει, διότι μεσολαβεί αυτός ο λόφος! Διατί να μην κάνουμε μια δεξαμενή πάνω στο λόφο, να το στέλνουμε εκεί με μηχανή κι από κει να 'ρχεται κάτω μόνο του;

Κυρίες και Κύριοι δεν εχρειάσθη να πω τίποτα περισσότερον, διότι εγώ δεν είμαι ειδικός. Το βλέμμα όμως του μεγαλοφυούς επιστήμονος επέταεν σπίθες, το μέγα σχέδιον είχε συλληφθεί!

(Πίνει νερό).

Επέρασαν μήνες. Ένα πρωινό του Οκτωβρίου του αυτού έτους εδέχθη την επίσκεψιν ενός κλιμακίου του υπουργείου Γεωργίας. Επικεφαλής ο αείμνηστος Θεοδωρίδης, ο αδάμαστος δημιουργός επιστήμων, ενώπιον του οποίου ωχριούσαν τα μυστικά της φύσεως και η σύγχρονος τεχνολογία. Αποστολή του ήτο να μελετηθεί η μέθοδος της καλλιέργειας. Αλλά το πρόβλημα εφαινετο άλυτον. Μου είπεν με πίκραν: «Κύριε Δήμαρχε, είστε καταραμένος τόπος. Το νερό που θα φέρετε θα είναι άχρηστον, διότι με τέτοιους αέρηδες που έχετε εδώ ό,τι και να φυτέψετε θα ξεραίνονται όλα».

Ίσως να ήτο θεία φώτισις, ίσως να ήτο απλή έμπνευσις, διότι συχνά λέγομεν ό,τι μας καπνίσει, τον ερωτώ: Κύριε Θεοδωρίδη, μήπως τα θερμοκήπια είναι μια λύσις; Αδύνατον, μου λέγει, θα τα παίρνει ο αέρας κι αυτά...! Να τα κάνομεν του λέγω... χαμηλά! Με αγκάλιασε, με ησπάσθη και μου είπε: «Μου έδωσες μίαν ιδέαν, τα άλλα ασ' τα σε μένα». Ας είναι ελαφρύ το χώμα που τον σκεπάζει.

Και ερχόμεθα, Κυρίες και Κύριοι, εις τον τελευταίον σταθμόν της ιστορίας. Δεν θα λησμονήσω ποτέ την πρώτη μας συνάντησιν εις όλας της τα λεπτομερείας. Ως τουρίσται είχαν έλθει ο Θεόδωρος Πούρνος και η οικογένειά του εκείνην την Κυριακή και ως τουρίσται ήσαν ενδεδυμένοι. Τους συνάντησα στο καφενείο του Μοσχίδη, όπου αυτός και η σύζυγός του έπιναν ούζο, αι δύο ωραιόταται θυγατέρες των έτρωγαν αμυγδαλωτό. Με εκάλεσε να συμμερισθώ την ουζοποσίαν και εις μίαν στιγμήν μου λέγει: Τι θα κάμετε τόσα θερμοκήπια; Που θα διαθέσετε τόση παραγωγή; Οι ντομάτες, τα φασολάκια, οι μπάμιες, όπου να πας βρομάνε, μένουν απούλητα, αν δε βρείτε πώς να τα διαθέσετε θα δυστυχήσετε χειρότερα...

- Και τι μπορούμε να κάνουμε, τον ερωτώ.

- Μακάρι να ήξερα, μου λέγει...

- Μια λύσις, του λέγω, θα ήτο να είχαμε εδώ κοντά κανένα κονσερβοποιείο. Μου έσφιξε το

χέρι και μου λέγει, Δήμαρχε, σε συμπάθησα πολύ. Άσε με να το σκεφθώ και κάτι μπορεί να γίνει.

- Μακάρι, του απήντησα. Θεόδωρε, είστε όνομα και πράμα, είστε δώρον Θεού!

Και ο Θεός με ήκουσεν, Σεβασμιότατε! Κυρίες και Κύριοι, προτού καλέσω τον Θεόδωρο Πούρνον δια να του παραδώσω το σύμβολο της ευγνωμοσύνης μας, επιτρέψτε μου μίαν φιλοσοφική παρένθεσιν. Το καλόν και το κακόν, η ευτυχία και η δυστυχία είναι συμπτώσεις, τυφλαί, όπως είναι και η αόμματος τύχη. Η δε αόμματος τύχη – μόνο που εγώ δεν είμαι αόμματος κυρία Ανθή και βλέπω πολύ καλά και εσάς και την παρέα σας – με συγχωρείτε κύριε νομάρχα, αλλά εσείς βλέπετε προς τα εδώ και δεν αντιλαμβάνεσθε τι γίνεται τόση ώρα πίσω απ' την πλάτη σας... Εγώ όμως, όλη την ώρα που σας ομιλώ, βλέπω πάρα πολλούς που με κοιτάνε σα να λένε «Τι λες, ρε τσαρλατάνε, ρε караγκιόζη, ρε λούστρο, ρε σφουγγακωλάριε». Μάλιστα κύριε νομάρχα, γι' αυτό είχα προτείνει η τελετή να γίνει μεταξύ μας. Γιατί όλοι αυτοί που εννοώ ήρθαν επίτηδες, για να με κοιτάζουν όπως με κοιτάζουν! Ήρθαν εθελοντικώς! [...] Γιατί σωπαίνετε, κυρία Ανθή; Τότε θα το αποκαλύψω εγώ. Δε με χωνεύετε επειδή η κυρία Πόπη απλώνει την μπουγάδα μπροστά στα παράθυρά σας! Αλλά και σεις, κυρία Ανθή, όταν τηγανίζετε που πηγαίνει η τηγανίλα σας; Δεν πηγαίνει όλη μέσα στην κρεβατοκάμαρά της; Έχω μάρτυρες ολόκληρο το δημόσιο συμβούλιο που επήγαμε για πραγματογνωμοσύνη! Βρωμάνε τηγανόλαδο ως και τα σεντόνια της. Ρωτήστε τους, κύριε Νομάρχα! Και ποιος έβαλε το γιο του Κουρέα, εκείνο το σκατόπαιδο, να χτυπήσει το χταπόδι στη σκάλα του σπιτιού σας και να μαζευτούν του κόσμου οι μύγες και οι σφήκες...; Σας βεβαιώ, κύριε υφυπουργέ, ότι ανέκαθεν τα χταπόδια τα χτυπάμε και τα ζουριάζουμε στο μουράγιο πίσω απ' τα ουρητήρια... Ποιος ο λόγος, κυρία Ανθή, να μην κάνετε αυτό που συνηθίζεται...; Δεν είναι φως φανάρι, Σεβασμιότατε, ότι το έκανε επίτηδες, επειδή η κυρία Πόπη είναι της εθνικής κυβερνήσεως; Και δε σταματάει εδώ η κυρία Ανθή! Πάει στον Μαλάμο, στον οποίο υπενουκιάζει το ξενοδοχείο της και του λέει: «Το Γενάρη λήγει το συμβόλαιο και δεν πρόκειται να το ανανεώσω εξόν – προσέξτε κύριε υφυπουργέ – εξόν κι αν υποχρεώσεις αυτή τη λωλή την ξαδέρφη σου να μην ξαναπλώσει τα κουρέλια της μπροστά στο παράθυρό μου»... Παρακαλώ, κύριε Νομάρχα...! Όχι, δεν είναι σκυλοκαβγάς, θα δείτε, το ζήτημα έφθασε μέχρι αντιβασιλέως...! Βέβαια...! Μα γι' αυτό σας παρακαλώ να με ακούσετε... Ο Μαλάμος τα λέει στην ξαδέρφη του, αλλά η Πόπη δεν μπορούσε δια λόγους γοήτρου να υποχωρήσει και του απαντά: «Χρήστο μου, ό, τι άλλο θέλεις εκτός απ' αυτό!». Σκασμένος ο άνθρωπος, διότι έχει και μεγάλη οικογένεια, έρχεται κλαίγοντας στο Δημαρχείο και μου λέει χάνομαι. Του συνιστώ να πάει στην Αθήνα και να βρει τον γιατρό τον Πολύκαρπο, αυτόν που έγινε πέρυσι καθηγητής Πανεπιστημίου... Πώς είπατε, Σεβασμιότατε...; Αυτός με το σκάνδαλο, μάλιστα, αλλά αθωώθηκε πρώτα, βέβαια, και μετά έγινε καθηγητής... Πάει, λοιπόν, στον

κύριο καθηγητή και ευγενέστατος ο καθηγητής λέει στον Μαλάμο: «είσαι πολύ τυχερός, έχω σύγαμβρο διευθυντή στο Υπουργείο Δημόσιας τάξεως». Πάει ο Μαλάμος, του εκθέτει την κατάσταση και παίρνει ένα σημείωμα για τον Αντωνόπουλο που έχει τη μεγαλύτερη αντιπροσωπεία αυτοκινήτων και κουνιάδο του ένα λοχαγό του Επιτελείου! Ο λοχαγός καλεί τον προϊστάμενο του τον ταξίαρχο και του δίνει διαταγή να τακτοποιήσει το θέμα του Μαλάμου. Ο ταξίαρχος και τηλεφωνεί στο Στρατιωτικό Διοικητή Πελοποννήσου και του ζητά να βάλει στη θέση της την κυρία Ανθή! Αλλά ο στρατηγός παρεξηγήθηκε, κάνει αναφορά στον υπουργό και λέει: «για την κυρία Ανθή τελείωσα τη σχολή πολέμου;». Ο υπουργός τα λέει στον αρχηγό Ενόπλων Δυνάμεων, αυτός στον ταξίαρχο, ο ταξίαρχος στον λοχαγό κι ο λοχαγός, που είναι ζόρικος, φωνάζει: «να δούμε τίνος θα περάσει, του υπουργού ή εμένα! Θα του χέσω τον Ανανία!». Τρέχει σ' ένα απόστρατο αντιστράτηγο που τον έχει βαφτίσει. Έννοια σου, του λέει ο αντιστράτηγος, και ρωτά τη γυναίκα του: «δε μου λες, Θέκλα, πότε κανονίσατε κουμκάν με τη φίλη μας;»... «Την Παρασκευή». Το θεωρώ περιττόν να τονίσω ποία ήτο η φίλη... Σας λέγω απλώς ότι κουμκάν έπαιξε κι ο ίδιος ο Αντιβασιλεύς! Σε κάποια διακοπή αρχίζει ο στρατηγός να διηγείται την υπόθεση, αλλά τα μπέρδεψε... Αντί να πει πως όταν τηγανίζει η κυρία Ανθή, η τηγανίλα πάει στις κυρίας Πόπης, τα είπε αντίθετα! Είπε ότι η κυρία Πόπη τηγανίζει και η κυρία Ανθή απλώνει την μπουγάδα της. Λάθος τραγικό Σεβασμιότατε! Διότι ο αντιβασιλεύς για να έχει μια αντικειμενική άποψη συμβουλευτήκε τις κυρίες. Και όλες φυσικά είπαν ότι μια απλωμένη μπουγάδα δεν ενοχλεί τόσο όσο η τηγανίλα! Στέλνει λοιπόν σήμα στον τουρισμό και μας υποχρεώνει να βάλουμε όλοι απορροφητήρα στις κουζίνες μας... Αλλά για κακή μου τύχη ο γυναικάδελφος μου, με τον οποίο είμεθα κάπως συνεταιίροι, έχει κατάστημα ηλεκτρικών ειδών, και μοιραίως και απορροφητήρες...! Ναι, αλλά, Σεβασμιότατε, σε τι ευθύνομαι εγώ, ο οποίος έχω το «ου κλέψεις» ως πρώτη εντολή...; Κι όμως η κυρία Ανθή ισχυρίζεται ότι είναι δική μου ρεμούλα! Ότι εγώ τα ρεγουλάρησα έτσι...! Πότε είδα εγώ τον Αντιβασιλέα, κυρία Ανθή; Και πως λέτε ότι έβαλα τον κύριο Πούρνο να του μιλήσει; Τι είναι ο Θεόδωρος Πούρνος, τσιράκι μου; Και με τι στοιχεία λέτε ότι ο Πούρνος κι εγώ είμαστε κόλος και βρακί κι ότι η ευεργεσία της κονσερβοποιίας βρομάει; Πού ξέρετε ότι παίρνω μίζα; Πιέζω εγώ τους παραγωγούς να πουλάνε όσο όσο τις ντομάτες και τα φασολάκια; Έμπορος είναι ο Πούρνος και κοιτάει το συμφέρον του! Επειδή τους λέω ότι όσο πιο φτηνά τα δίνουν, τόσο πιο πολλά θα παίρνει, σημαίνει ότι λαδώνομαι...; Όχι, κύριε, Νομάρχα, δε σταματάω, έχω φτάσει σε σημείο αυτοκτονίας, έχω χάσει τον ύπνο μου...! Βλέπω εφιάλτες... Χθες ονειρεύτηκα τον μακαρίτη τον Αντωνάκη τον Κομνηνό, ο οποίος έχει πεθάνει πολλά χρόνια πριν να γίνω δήμαρχος... και σας ορκίζομαι, κύριε Νομάρχα, ότι είχα άριστες σχέσεις με τον μακαρίτη! Ξέρετε πως μου φέρθηκε στον ύπνο μου...; Εγώ καθόμουνα ήσυχος στο καφενείο, έπινα τον καφέ μου και διάβαζα την εφημερίδα μου! Όπου ξαφνικά βγαίνει στο μπαλκόνι του ο Αντωνάκης και μου φωνάζει: «άμα γίνουν εκλογές θα τα πούμε»... Έτσι, τελείως

αδικαιολόγητα... Γυρίζω, τον κοιτάζω και κάνει πως δε με βλέπει. Μόλις ξανασκύβω στην εφημερίδα μου τα ίδια: «άμα γίνουν εκλογές θα τα πούμε». Σηκώνομαι τότε και του φωνάζω: «Δεν ντρέπεστε, κύριε Αντωνάκη, πεθαμένος άνθρωπος να θίγετε ένα φίλο σας;». εξαφανίζεται ως δια μαγείας απ' το μπαλκόνι, τον ξαναβλέπω καθισμένο στο απέναντι τραπεζάκι μαζί με έναν άλλο πεθαμένο, τον Αντρίκο το Στάη... Εγώ, Σεβασμιότατε, είπα να δώσω τόπο στην οργή και ξανάπιασα την εφημερίδα μου, αλλ' αυτοί οι δύο σκατόψυχοι με κοιτάζανε συνέχεια κι ανεβοκατεβάζανε το κεφάλι τους σα να με ελεινολογούν...! Να έτσι... Συνεχώς...! Μ' έπιασε ένα πνιχτό ουρλιαχτό – ευτυχώς η γυναίκα μου μ' άκουσε και με ξύπνησε – να, εδώ είναι, βάλτε τη να σας τα πει η ίδια...! Χρειάζεται μήπως να σας πω ποιος αμόλησε πρώτος το σύνθημα για να με καταρρακώσει; Τι είπατε, κυρία Ανθή, τη θεία μου τη Νίτσα, όταν τσακωθήκατε στην εκκλησία για την καρέκλα; Δεν της είπατε «άμα γίνουν εκλογές θα τα πούμε!»... Και από τότε, κύριε υφυπουργέ, το βούτηξαν όλοι και το 'χουν κάνει καραμέλα! Δεν τολμώ να σαλέψω, δεν μπορώ να συγκετρωθώ να εκτελέσω υπευθύνως τα καθήκοντά μου! Απ' όποιο δρόμο και να περάσω, πίσω από τις πόρτες, τα παράθυρα, τις γωνίες, τις ταράτσες είναι κρυμμένοι και μου φωνάζουνε... με μια υποχθόνια φωνή: «άμα γίνουν εκλογές θα τα πούμε»... Ο Θεός να σας αξιώσει να μην τα πάθετε, κύριε υφυπουργέ, διότι άμα αρχίσει δε συμμαζεύεται! Έφτασε μέχρι μέσα στο σπίτι μου, στην οικογένεια μου, το φαντάζεστε...; Ακούστε... Την περασμένη βδομάδα είχαμε στο σπίτι μπαρμπούνια τηγανητά, λαχταριστά στην κυριολεξία, τα είχα πληρώσει 120 δραχμές το κιλό. Πάω λοιπόν το μεσημέρι σπίτι και βλέπω την καυερή τη γυναίκα μου να παρακαλά εκείνο το γιο μας το μικρό να φάει! Αυτός ο τύραννος μια μπουκιά έτρωγε, δύο έφτυνε! Δεν το άντεξα, Σεβασμιότατε, να τα πληρώνω 200 δραχμές το κιλό κι αυτός να τα φτύνει...! Βγάζω το λουρί, τον περιλαμβάνω και τι γυρνά και μου λέει ο μπάσταρδος, εννέα χρονώ παιδί...! «άμα γίνουν εκλογές θα τα πούμε»... Μου ανέβηκε το αίμα στο κεφάλι κι αρχίζω να τον κοπανώ μες στα όλα, ούτε που ήξερα πια που να χτυπώ...! Πέφτει η γυναίκα μου να σώσει το παιδί, αλλά εγώ είχα λυσοσάξει και δε σταμάταγα! Κι όπως βάζει από κάτω της το παιδί για να το φυλάξει τις τρώει εκείνη! Δεν έβλεπα μπροστά μου και τη σακάτεψα τη γυναίκα, την έφερα εκτός εαυτού, γιατί πως αλλιώς δικαιολογείται να γυρίσει η γυναίκα μου ύστερα από είκοσι χρόνια γάμου να μου πει: «άμα γίνουν εκλογές θα τα πούμε»... Πάγωσα, το λουρί γλίστρησε απ' το χέρι μου χωρίς να το καταλάβω... Παραζαλισμένος βγαίνω στο δρόμο, γιατί ένιωσα ένα πνίξιμο σα να μην είχε αέρα ν' ανασάνω... Δεν πρόλαβα ούτε να σκεφτώ ότι είχα βγάλει τη ζώνη μου... Άλλωστε μόλις βγήκα πάγωσα άλλη μια φορά... Όλη η γειτονιά είχε βγει έξω κι είχε στήσει αυτί...! Βρέθηκα ανάμεσα τους κι έτρεμα ότι θα μου το πούνε όλοι μαζί, εν χορώ...! Τσιμουδιά οι ελεεινοί... Περίμενα, αγωνιούσα...

Τίποτα...! Όποτε δε βάσταξα να περιμένω και φωνάζω εγώ... «αν γίνουν ποτέ εκλογές εμένα να με χέσετε»... Ως φαίνεται όμως έκανα κάποια απότομη κίνηση, κι επειδή δε φορούσα τη ζώνη, το παντελόνι μου έπεσε κάτω...! Δεν ξέρω τότε πως μου ήρθε, γυρίζω, κατεβάζω το σώβρακό μου και τους δείχνω τον πισινό μου... εις ένδειξιν περιφρονήσεως... Ήταν μια απελπισμένη κίνησης, αλλά τι άλλο να ‘κανα; Να αφήσω να μου πάρουν τον αέρα; [...]

2.8. Εσωτερικός Διάλογος

2.8.1. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 97-107)

Αγόρι: ... να μην ξαναπάμε ποτέ πια σ' αυτή τη γυναίκα...

Έφηβος: ... όχι... όμως σταμάτα πια, αφού βλέπεις, θέλω να το ξεχάσω...

[...]

Έφηβος: ... και με το χέρι της μου ξεκούμπωνε το πουκάμισο, το τραβούσε, μου ξήλωνε τα κουμπιά... ...μου 'βγαλε τη ζώνη, έχωσε μέσα το χέρι της... ...κάθισε απάνω μου.

Αγόρι: ... γιατί...;

[...]

Αγόρι: ...αλήθεια λες, καθόλου δε σου άρεσε...;

Έφηβος: ... δεν ξέρω...

Αγόρι: ... ούτ' εγώ...

Έφηβος: ... όμως είπαμε μην το σκέφτεσαι πια, θέλω να το ξεχάσω... τι απογοήτευση, μακάρι να ήταν κι αυτή μια πεθαμένη από φυματίωση...

[...]

Έφηβος: ... έτυχε... με φιλούσε στο λαιμό, στα αυτιά, ανατρίχιαζια ολόκληρος...

[...]

Έφηβος: ... άμα την είδα έτσι χλομή νόμιζα πως είναι κι αυτή φυματική... ήταν τόσο ωραία... μια οπτασία...

[...]

Αγόρι: ... μόνο στο πάρκο ήταν ωραία...

Ηθοποιός: ... θα το παίζαμε κι εδώ αυτό το έργο, το είχαμε στο πρόγραμμα αλλά είχαμε ένα ατύχημα στην Καλαμπάκα... δηλαδή προ

ημερών... η πρωταγωνίστριά μας έπαθε μια τροφική δηλητηρίαση σοβαρής μορφής και ναι μεν την ανέλαβε ο νεαρός γιατρός του τάγματος ορεινού πυροβολικού που εδρεύει εκεί, αλλά αν την ξαναείδες εσύ, άλλο τόσο κι εμείς...!

Έφηβος: ... και για να της κάνω εντύπωση άφησα στον πάγκο το βιβλίο που έκανα πως διαβάζω και σκαρφάλωσα στην κερασιά όσο πιο ψηλά μπορούσα, έτσι που να κινδυνεύω... αυτή καθόταν κάτω απ' τις καστανιές μ' ένα βιβλίο στο χέρι... ο ήλιος ερχόταν ανάμεσα απ' τα φύλλα... έκοβα κλαδιά με κεράσια και τα 'ριχνα στα κορίτσια που παραθερίζουνε...
[...]

Έφηβος: ... και ζαλίστηκα από ευτυχία... μου είπε πως μένουν στο Βόλο πως είναι έξι χρόνια παντρεμένη...
[...]

Έφηβος: ... με περίμενε πίσω απ' την πόρτα... ήταν τελείως σκοτεινά, μιλούσε ψιθυριστά, με πήρε απ' το χέρι και πήγαμε σε μια κάμαρα... είχε στρώσει χάμω κιλίμια και μαξιλάρες και στη μέση ένα μεγάλο δίσκο με καντηλέρι... μεζέδες, μια καράφα κρασί κατακόκκινο... μ' έβαζε να της διαβάζω ποιήματα στο φως του κεριού...
[...]

Έφηβος: ... έσβησε το κεριό ξάπλωσε και είπε, «φτάνει τόσο, ας αφήσουμε τώρα τη νύχτα να μας κάνει ό,τι θέλει»... σκέφτηκα πως νύσταξε, πήγα στο παράθυρο, είπα τρεις φορές καληνύχτα, πήδησα στον κήπο και έφυγα... «πώς εξαφανίστηκες έτσι...; αυτό που έκαμες ήταν προσβλητικό...» εγώ νόμιζα πως αυτό ταίριαζε αφού ήταν όλα σαν όνειρο...

[...]

Έφηβος: ... σήμερα σκουπίστηκα όπως όπως με τη ρόμπα της, ντύθηκα κι έφυγα τρέχοντας... ακόμα και δω δε νιώθω πως είμαι τόσο μακριά όσο θα 'θελα να 'χω φύγει...

Έφηβος: ... με περίμενε και σήμερα πίσω απ' την πόρτα...

[...]

Έφηβος: ... σήμερα όμως ήτανε μέρα μεσημέρι... φορούσε μια ρόμπα που φαινόταν όλα από μέσα...

[...]

Έφηβος: ... ύστερα πέρασε από πάνω μου έτσι όπως ήταν ολόγυμνη...

2.8.2. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 126-131)⁴⁴⁰

Μεσήλικας: ... στην εντατική τους βάζουν και για προληπτικούς λόγους [...]

Νέος: ... γι' αυτό δεν πηγαίνεις...;

Μεσήλικας: ...δεν είναι σοβαρό, το 'χει ξαναπάθει, άλλωστε το πρωί ήταν μια χαρά...!

Νέος:... που το ξέρεις...;

Μεσήλικας: ... τηλεφώνησε στο γραφείο...

Έφηβος: ... ναι, αλλά δε μιλήσατε...!;

Μεσήλικας: ...αν δεν ήταν καλά, δε θα τηλεφωνούσε... ούτε θα ρωτούσε αν είμαι κει για να περάσει να με δει...

Έφηβος: ...και του είπανε να μην περάσει...!!

Μεσήλικας: ...δεν του το 'πα εγώ, η γραμματέας μου του το 'πε...!

Νέος: ...τόσο το χειρότερο, ηλίθιε!!!

[...]

Μεσήλικας: ...είχα σύσκεψη για τη δουλειά με τους Γερμανούς, είναι δουλειά με αστρονομικά ποσά, δίνω μάχη με χίλιους διαόλους για να την πάρω, τα παίζω όλα για όλα...! μπορούσα να σταματήσω και να κάθομαι ν' ακούω τα τελευταία ανέκδοτα που άκουσε...;!!

⁴⁴⁰ Όπως και στον Εσωτερικό Διάλογο 2.8.1., η ιστορία (Λανθάνουσα Αφήγηση) δίνεται μέσα από τα λόγια των χαρακτήρων – πτυχών του ίδιου ήρωα. Εδώ, όμως, η ιστορία μεταφέρεται κυρίως από τα λόγια του Μεσήλικα, που είναι μέρος του υποτιθέμενου τηλεφωνικού διαλόγου του με τη Γραμματέα του (εξωτερικός λόγος).

[...]

Μεσήλικας: ...τι θα πει σοβαρά...; Αυτό δε λέει τίποτα... κατάλαβα...! ... αυτό είναι κακοήθεια, ποιος το είπε...;!

[...]

Μεσήλικας: ... όχι, δεν το δέχομαι αυτό, είναι παράφρων η νύφη μου, συνεχώς γυρεύει αφορμές να μ' ενοχοποιεί...!

[...]

Μεσήλικας: ...ότι έχω σύσκεψη, δεν του είπες...; Είναι λόγος αυτός για να πάθει (;)... ποια δεύτερη φορά...; Πότε ξανατηλεφώνησε, ιδέα δεν έχω...! και τι ακριβώς του... είπες...;

Νέος: ...αυτό που της είπες να λέει...! ότι λείπεις...! ότι δεν είσαι για κανένα εκεί...!

[...]

Μεσήλικας: ...(ακούει ό,τι πιο δυσάρεστο)... τι εννοείς...; ...τι εννοείς...;

2.9. Λανθάνουσα Αφήγηση

2.9.1. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α΄, σ. 155-156)

Αστά: Ιορδάνη, άκου... άκου Ιορδάνη...

Ιορδάνης: (Χωρίς να την κοιτάζει)... Ε...;

Αστά: Ήρθανε πάλι σήμερα και μας μετρούσανε...

Ιορδάνης: Ποιος;

Αστά: Οι Μηχανικοί!

Ιορδάνης: (Γυρίζει προς το μέρος της και την κοιτά κατάματα). Πότε;

Αστά: Σήμερα το πρωί! Πολλοί ήρθανε, πέντε έξι θα ‘τανε...

Αννετώ: Έξι!

Αστά: Την πρώτη φορά ήρθανε δύο, την άλλη τρεις, σήμερα έξι μηχανικοί...

(Ο Ιορδάνης κάθεται στο πεζούλι σα να φορτώθηκε ένα βάρος).

Αστά: Φέρανε και μηχανή σήμερα...

Ιορδάνης: Τι μηχανή;

Αστά: Σαν τηλεσκόπιο ένα πράμα... και εκείνος με τα γυαλιά και τη ρεμπούμπλικα μας κοίταζε μια ώρα μέσα από το τηλεσκόπιο.

Αννετώ: Δεν κοίταζε εμάς, το ξύλο κοίταζε...

Ιορδάνης: (Πιάνει το χέρι της γυναίκας του και την τραβά –αλλά μαλακά – να κάτσει κοντά του). Εδώ, Αστά... (Κάθονται κοντά πλάι-πλάι)... Τι ξύλο κοίταζε;

Αστά: Ένα μεγάλο, αψηλό, γεμάτο μαύρα νούμερα και κόκκινα νούμερα...

Αννετώ: Ένας βάσταγε το ξύλο κι ο άλλος το κοίταζε απ’ το τηλεσκόπιο. Αυτός που βάσταγε το ξύλο ήταν αλλήθωρος.

Αστά: Πήγε το Γιοακείμ – παιδί είναι – πήγε από κοντά να δει και κείνος με τη ρεμπούμπλικα του ‘δωσε μια ξανάστροφη... ζαλάδα το ‘πιασε το καημένο...

Ιορδάνης: Τι είπανε;

Αστά: Τίποτις, μόνο μεταξύ τους μιλούσανε...

Ιορδάνης: Τι λέγανε;

Αστά: Νούμερα...

(Η όψη του Ιορδάνη έχει μείνει σκοτεινή κι ασάλευτη. Τα μάτια του λες και τραβήχτηκαν μέσα).

2.9.2. Η αυλή των θαυμάτων (Τόμος Α΄, σ. 178)

Μπάμπης: [...] Και γω τον είδα λιωμένο, ζουμπηγμένο πάνω στα χαλίκια του νταμαριού μες τα αίματα... Το Στέλιο μωρέεε... Το Στέλιο... μ’ ακούτε;

2.9.3. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α΄, σ. 206)

Καράς: Λίγη υπομονή έκανα; ή μήπως δεν έδειξα κατανόηση; Όταν μου επιτάζανε ολόκληρο το ισόγειο για να στεγαστείτε είπα λέξη; (Στον Πέτρο) Εσύ τότε δεν ήσουν εδώ, δεν ξέρω που ήσουν, μπορεί να ήσουν στο βουνό... (Στο Χρήστο)... εσύ όμως είδες με τα μάτια σου πως συμπεριφέρθη! Δεν είπα το παραμικρό! Πόλεμος ήταν! Τα σπίτια σας στον Πειραιά είχαν βομβαρδιστεί! Δικαίως η αστυνομία έκανε επιτάξεις για να μη μείνετε στο δρόμο! Όλα αναγκαία και σωστά, αλλά για ένα χρόνο, για δύο, όχι για εννέα! Και να 'ρχεται κι από πάνω το κράτος να σας χώνει στο ενοικιοστάσιο και να νομιμοποιεί μια ανωμαλία. Ε, όχι, αυτό είναι άνω ποταμών! Ο πόλεμος τέλειωσε για όλους μας, όχι μόνο για τους μισούς...!

2.9.4. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α', σ. 225)

Καράς: Τι σου φταίω εγώ, αν πήγαν άσκημα οι δουλειές σου;

Σαρρής: Αγόρασες ύπουλα όσα γραμματιά μου κυκλοφορούσαν ανοιχτά, ναι ή όχι;

Καράς: Έτυχε να 'χω μετρητά σε μια περίπτωση που οι άλλοι δεν είχανε και που εσύ ήσουν πινημένος ως το λαιμό... όπως είσαι ακόμη...

Σαρρής: Επίτηδες τα μάζεψες...

Καράς: Οι φίλοι σου, οι πιστωτές σου τρέχανε σαν παλαβοί να τα προεξοφλήσουνε μόλις μωριστήκανε ότι το καράβι βουλιάζει.

Σαρρής: Κι εσύ δόστου και τα προεξοφλούσες για να με βάλεις σο χέρι.

Καράς: Έτσι κι αλλιώς ήσουν χαμένος... Αν δε σ' έβαζα εγώ στο χέρι, θα σ' έβαζε κάποιος άλλος... Γι' αυτό άδικα με σκοτίζεις... Ο μόνος υπεύθυνος για το χάλι σου είσαι ο ίδιος...

2.9.5. Η ηλικία της νύχτας (Τόμος Α', σ. 233-235)

Μαρίνα: [...] Χτες πήγε ο δικηγόρος στη φυλακή που τον έχουνε... Τους άλλους δύο που καταδικαστήκανε μαζί τους έχουνε κίολας εκτελέσει.

Δημήτρης: ...μπορεί του δικού σου να του δώσουνε χάρη...

Μαρίνα: ...αν ήταν θα τού 'χανε δώσει...

Δημήτρης: ...σ' αφήνουν να τον βλέπεις...;

Μαρίνα: Προχτές τον είδα τελευταία φορά...

Δημήτρης: Τι λέει;

Μαρίνα: Μου ζήτησε να του πάω ένα σκάκι κι ένα βιβλίο με προβλήματα... [...]

[...]

Μαρίνα: [...] Φοβάμαι όμως... φοβάμαι ότι προχτές που τον είδα μπορεί να 'ταν η τελευταία φορά...

Δημήτρης: Γιατί το φοβάσαι;... έχεις κανένα λόγο...;

Μαρίνα: Σήμερα το πρωί, ειδοποίησανε τους γονείς του... να πάνε να τον δούνε... κι αυτό έγινε πρώτη φορά... δεν είναι καλό σημάδι

Δημήτρης: Εσύ δεν πήγες μαζί...;

Μαρίνα: Ήμουνα στη δουλειά... ιδέα δεν είχα...

Δημήτρης: Τί τους είπε...;

Μαρίνα: Ήταν γελαστός... είπε να μην ανησυχούνε... όμως καλού-κακού ας το πάρουν απόφαση...

Δημήτρης: Και φοβάσαι ότι...

Μαρίνα: ... όσο ποτέ άλλοτε...

2.9.6. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 42-43)

Πρωτομάστορας: Αναμνήσεις, ε;

Σπύρος: Ας' τα καλύτερα!

Πρωτομάστορας: Μαζί είχαμ' έρθει το θυμάσαι;

Σπύρος: Πέρασες απ' το σπίτι και με πήρες, χαράματα ακόμη, για να πιάσουμε θέση.

Πρωτομάστορας: Και που κάτσαμε, θυμάσαι;

Σπύρος: Ε; (Γυρίζει ένα γύρω). Εκεί πάνω στη κολόνα...

Πρωτομάστορας: Και τι τρώγαμε;

Σπύρος: Κεφτέδες!

Πρωτομάστορας: Και τι λέγαμε;

Σπύρος: Ότι κερδίσαμε τον πόλεμο, ότι η ειρήνη κι η ελευθερία σιγουρεύτηκανε, ότι έχουμε νέο βασιλιά... ότι ο τόπος τώρα θα ρέει μέλι και γάλα!

Κουμπάρος: Αμ' το άλλο, βρε... αμ' το άλλο; «Τρίτη διλοχία! Ένα βήμα εμπρός! Εεεε!» (Μπαίνουν κι άλλοι. Το ταμπούρλο ακούγεται).

Φίλιππος: Στη γιορτή της Νίκης!

Κουμπάρος: Ναι μωρέ... «Δια τον απaráμιλλον ηρωισμόν και την αυτοθυσίαν των εις την σωτηρίαν δια το Έθνος, μάχην του Σαραντάβρουσου, απονέμεται εις όλους ανεξαιρέτως τους άνδρας της Τρίτης διλοχίας ακροβολιστών ο αργυρούς Σταυρός».

Σπύρος: Να το! (Σηκώνει το μπατζάκι του). Σπαθιά που κόντευε να μου κόψει το πόδι στα δύο!

Ταβερνιάρης: (Σηκώνει το μανίκι). Το χέρι μου, δεν έμεινε μισερό;

Φίλιππος: Εδώ δέτε! (Δείχνει την κοιλιά του).

(Οι περισσότεροι απ' το πλήθος μισογδύνονται και δείχνουν ο ένας στον άλλο παλιά πολεμικά τραύματα. Το ταμπούρλο ακούγεται αρκετά κοντά).

Κουμπάρος: Αυτό τι είναι; Στη μάχη του Περιστεριού, ορίστε!

Πρωτομάστορας: Εγώ τι να πω! Εμένα κοιτάχτε, εμένα κοιτάχτε!

Γιάννης: Δεν είναι τίποτα μπρος στο δικό μου!

Β΄- Γ΄- Δ΄ Αντρες: Ετούτο το είδες... Εδώ δέτε... Κόψτε σημάδι...

Σπύρος: Όποιος δεν ήτανε στο Καρφί είναι τυχερός!

2.9.7. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β΄, σ. 83)

Φτωχομάνα: Καλά ντε, δεν είναι ανάγκη να μας το κοπανάς. Όμως αυτό το πουκάμισο, μπορούσε να μην έχει το κακό του χάλι...

Δάσκαλος: Να με συμπαθάς, δεν ήξερα πως θ' ανταμώνουμε, αλλιώς θα φόραγα τα καλά μου!

[...]

Δάσκαλος: Αφού με διαολίζεις συνέχεια! Τώρα βρήκες να τα βάλεις με το πουκάμισό μου. Ε, λοιπόν το πουκάμισό μου είναι το αριστούργημα τις πουκαμισικής τέχνης.

Φτωχομάνα: Είναι αγόρι μου, είναι. δε μου λες, Δάσκαλε... μόνος σου το 'ραψες;

Δάσκαλος: Δε λέμε τίποτ' άλλο;

Φτωχομάνα: Να 'μωνα από μια μεριά να σε βλέπω να το πολεμάς!

Δάσκαλος: Σαχλαμάρες!

Φτωχομάνα: Να κόβεις το ύφασμα, - να το τρυπώνεις, να κάνεις πρόβα στον καθρέφτη!

Πώς τα κατάφερες ολομόναχος;

Δάσκαλος: Βοηθήσανε λίγο και τα παιδιά...

Φτωχομάνα: Χριστέ μου! Σε βλέπω να νευριάζεις που δεν περνά η κλωστή και να βάνεις τις φωνές... Ύστερα να τραβάς κάτι βελονιές μισή πήχη η καθεμιά για να τελειώσει γρήγορα...

Δάσκαλος: Εδώ δεχ χάλι!... (Τραβά το σακάκι του και φαίνεται το αριστερό χέρι γυμνό, χωρίς μανίκι). Πάει το μανίκι. Το 'χα δώσει σ' ένα παιδί να το ράψει και το 'χασε. Έφαγα τον κόσμο να το γυρεύω...

Φτωχομάνα: Αν τύχει να το βρω που θες να σ' το στείλω;

Δάσκαλος: Δε μου χρειάζεται, προτιμώ να ξηλώσω και το άλλο...

2.9.8. Το παραμύθι χωρίς όνομα (Τόμος Β', σ. 99)

Μαρία: Κοιτάξτε...

(Γυρίζουν όλοι κατά τη μεριά εκείνη... Ο Γιάννης, ο Φίλιππος και οι τρεις παράνομοι, κουβαλάνε σε φορείο με κλαδιά το σώμα του Θεόδωρου. Το αφήνουν με προσοχή κάτω. Αμίλητοι οι άλλοι τριγυρίζουν το νεκρό).

Πρίγκιπας: Κάτι κρατά...

(Ανοίγει το χέρι του νεκρού και παίρνει από κει ένα σημείωμα. Το διαβάζει)

Πρίγκιπας: ... «Ο ναύαρχος έπεσε χτυπημένος στο ποτάμι. Δεν ξέρω αν προλάβω να σας πω... ο εχθρός αύριο...»...Τίποτ' άλλο...

2.9.9. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 216-217)

Κλείτος: Κάθισε τότε να σου τα πούμε όλα! Κάθισε όμως πρώτα να μη μου κουράζεσαι! Είσαι και τραυματίας πολέμου.

Λύσανδρος: Τραυματίας, μάλιστα. Όμως δεν έγινα αχρείος αναρχικός, όπως εσείς. Δεν πήρα σφουγγαρόπανο να σβήσω την ένδοξη ιστορία και να ρίξω λάσπη στα πρόσωπα των ηρώων.

Κλείτος: Ναι, βέβαια, εσύ έχεις ένδοξη ιστορία, ενώ εμείς! Έλαβες μέρος στη μεγάλη υποχώρηση του Αγαμέμνονα, έτσι δεν είναι;

Λύσανδρος: Εκεί πολέμησα εγώ, εκεί τραυματίστηκα.

Πύρρος: Δικαίως, αφού ανήκεις στον οικονομικό κλάδο, κι αφού η υποχώρηση ήτανε κόλπο του χρηματιστηρίου για να πέσουν οι μετοχές της Αχαϊκής Εταιρίας Μολύβδου.

Λύσανδρος: Συκοφαντία!...

Αγαθίας: Άκου το ζώο!

Άριστος: Άκου ο κολογλείφτης!

Πύρρος: Γέρασες, γέρασες και μυαλό δεν έβαλες!

Λύσανδρος: Ντροπή σας! Σεβαστείτε, τουλάχιστον, τα τραύματά μου, τρία διαμπερή έχω.

Φιλάρετος: (Έχει ανάψει). Εγώ έχω πέντε!!!

Λύσανδρος: Δηλαδή έξη μήνες που 'μεινα στο νοσοκομείο και τον πολεμικό σταυρό που πήρα ήτανε για να πέσουνε οι μετοχές και να τις αγοράσουν οι αρχηγοί όσο- όσο...;

Πύρρος: Τις αγорάσανε, ναι ή όχι;

2.9.10. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 218-219)

Πύρρος: Είναι η υπ' αριθμόν δέκα εφτά ανταρσία. Δε βαρεθήκατε πια;

Πολυκράτης: Υπ' αριθμόν δέκα εφτά και τελευταία! Σύντροφοι, η ευκαιρία είναι μοναδική! Αυτή τη φορά δε βρισκόμαστε σε λιμάνι, είμαστε σ' ερημιά. Ούτε χωροφυλακή ούτε αστυνομία! Δεν έχει λαμβάνει βοήθεια από πουθενά.

Πύρρος: (Με δυσπιστία). Ούτε από μας;

Πολυκράτης: Θα δεσμευτούμε με όρκο τιμής. Όσοι είστε άντρες, τα χέρια σας!

Πύρρος: Τρίχες! Μήπως και τις δεκάξι φορές δεν ορκιστήκαμε;

Πολυκράτης: Ξέρεις πολλές επαναστάσεις που να πετύχανε με την πρώτη; Διάβασε ιστορία να δεις τι προεργασία χρειάζεται!

(Ο Πύρρος πλησιάζει αν και με κάποια απάθεια).

Πολυκράτης: «Ορκίζομαι στην λατρευτή μου Πατρίδα Ιθάκη και στην οικογένεια που με περιμένει...»

Οι Σύντροφοι: (Επαναλαμβάνουν).

Πολυκράτης: «Να μείνω πιστός στην ανταρσία μας έως θανάτου και να μη λυγίσω στις παρλαπίπες, στις φοβέρες και στις μαλαγανιές του Οδυσσέα...»

Οι Σύντροφοι: (Επαναλαμβάνουν).

Πολυκράτης: «Να μη λυπηθώ να τον κάνω κομματάκια αν χρειαστεί και να μην ξεχάσω ούτε στιγμή πως είμαστε εφτά σύντροφοι αλλά μια ψυχή, και μια αδάμαστη θέληση!

Οι Σύντροφοι: (Επαναλαμβάνουν).

2.9.11. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 248-249)

Λύσανδρος: Που σε πονάει;

Οδυσσέας: Παντού!

Λύσανδρος: Θέλεις κι άλλη ασπιδίνη;

Οδυσσέας: Θέλω να αγωνιστώ.

Λύσανδρος: Θα σε δείρουνε πάλι!

Οδυσσέας: Είχα μια συγκίνηση εκείνη την ώρα.

Λύσανδρος: Ποια ώρα;

Οδυσσέας: Πριν να με ποδοπατήσουνε. Θυμήθηκα τις παλιές καλές μέρες, τότε που τα ζήτω με ξαφνιάζανε...

Λύσανδρος: Πόσα πολλά ζήτω σου 'χουνε πει!

(Μακρινές ζητωκραυγές).

Οδυσσέας: Τότε τα 'παιρνα με τα έργα μου, ήταν δύσκολα ζήτω. Ήμουνα φοβισμένος, αμφέβαλα αν τα δικαιούμαι, μ' έκοβε κρύος ιδρώς, τα μάτια μου θολώνανε, ο κόσμος περάρριζε μέσα σ' ένα κίτρινο φως.

(Πάλι ζητωκραυγές).

Οδυσσέας: Μου φαίνεται σα να τα ακούω πάλι!... Και σα να βλέπω δάσος τα χέρια να κουνιούνται από λαχτάρα ν' αγγίξουν τον μεγάλο ήρωα. Θα περάσανε ίσαμε χίλια χρόνια από τότε...

Λύσανδρος: Γιατί δεν παίρνεις άλλη μια ασπιρίνη;

Οδυσσέας: Μη το πεις σε κανένα αυτό που θα σου πω: κουράστηκα!

Λύσανδρος: Γέρασες και συ, μωρέ ψυχούλα μου, σήμερα το πρωτοβλέπω.

Οδυσσέας: Ναι, αλλά να μην το πεις σε κανένα αυτό που σου είπα! Έτσι;

2.9.12. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β', σ. 292-293)

Διπλωμάτης: Διαβάστε με προσοχή το τρίτο κεφάλαιο. Έχει τον τίτλο «Ο ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΔΕΝ ΠΕΡΑΣΕ ΠΟΤΕ ΑΠΟ ΔΩ»

Εύανδρος: Μα, τον είδανε χιλιάδες, τον άκουσαν χιλιάδες, τον κάμανε φωτεινό παράδειγμα!

Διπλωμάτης: Στην Ιθάκη πιστεύουμε πως το αντίδοτο σε τέτοιες καταστάσεις είναι το άνοιγμα της λαϊκής φαντασίας σε νέους ορίζοντες.

Εύανδρος: Δηλαδή;

Διπλωμάτης: Διαβάστε με προσοχή το πέμπτο κεφάλαιο. Έχει τίτλο: «ΞΕΝΟΙ ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΚΑΙ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΜΕ ΟΔΥΣΣΙΑΚΟ ΠΡΟΣΩΠΕΙΟ»

Εύανδρος: Πώς...;

Διπλωμάτης: Αυτό μας επιτρέπει σε όσες εσωτερικές επιπλοκές είναι δύσκολες να τους χώνουμε στην τσέπη ένα ξένο διαβατήριο. Στην Ιθάκη χρησιμοποιήθηκε επανειλημμένως και με απόλυτη επιτυχία.

Εύανδρος: (Έχει σχεδόν τρομάξει απ' τις μεθόδους της Ιθάκης)... Κατάλαβα...!

Διπλωμάτης: Καταλήγουμε σ' έναν Οδυσσέα κλεισμένο σε μια άγνωστη, ασφαλή φυλακή και ισοβίως πια ακίνδυνο, ενώ ο θρύλος του θα κυκλοφορεί ελεύθερος. Θρύλος που δυστυχώς τον έχουμε ακόμα ανάγκη.

2.9.13. Αυτός και το πανταλόνι του (Τόμος Δ', σ. 50-51)

Αυτός: [...] Μα ήσουνα τόσο πολύ γεροντάκι, για μου φαινόσουνα έτσι, επειδή ήμουνα τόσοσ δα...; Μπάρμπα-Μανούσο μου 'πε η μαμά μου να μου δώσεις δυο στρές κορδονέτο να ράψει κουμπιά. Όχι, δεν το θέλω γι' αγκίστρι. Νά ρώτα τη...

(Προσπαθώντας να θυμηθεί το σκοπό και τα λόγια τραγουδά.)

«Μανούσο, τα γυαλάκια σου, τα ξεχαρβαλιασμένα, Στην Πόλη για στη Βενετιά...»

(Σταματά σαν να μη θυμάται παραπάνω).

Γρούντσου, γκρούντσου, γκρούντσου, όλη μέρα στη ραφτομηχανή του ποδαριού... «Ένας είναι ο Μανούσος. Ειδικότης στα γαμπρικά...» Άσε τώρα τα γαμπρικά, με το βρακί μου τι γίνεται...; Έλα και τώρα, μπάρμπα-Μανούσο, κοίτα μου άνοιξε το πανταλόνι μου... μάλωσε μου το... Είδες, εγώ σε θυμήθηκα... Και νά 'ξερες από πού έρχομαι... Από μακριά... Από πολύ μακριά... από εκατό πανταλονιώ δρόμο... Κι ήρθα σε σένα... Σε προτίμησα... Θυμάσαι που 'ρχόσουνα και σου 'παιρνα κορδονέτο να κάμω καλαμίδι; Και σου 'λεγα ψέματα πώς το θέλει η μάνα μου; Ωραία χρόνια, έ;... ωραία χρόνια... Λάδι η θάλασσα... ο Παντελής κι ο Σάββας βγήκανε στη Στελίδα για λαυράκια... Γρούντσου, γκρούντσου, γκρούντσου. Και δεν έμαθα ποτέ... Ζεί; Πέθανε; Τι αναιστησία να μη ρωτήσω ποτέ... Αλλά μήπως ρώτησα γι' άλλους; Πρέπει να ρωτήσω... Πρέπει να κοιτάζω αύριο να μάθω...

«Μανούσο, τα γυαλάκια σου, τα ξεχαρβαλιασμένα...».

2.9.14. Αυτός και το πανταλόνι του (Τόμος Δ', σ. 56-57)

Αυτός: Άσε, μάνα, άσε... θα τη βρω εγώ. Πού είσαι, κακιά βελόνα, πού είσαι, πού είσαι...; Μάνα, άμα τη βρω, θα μου δώσεις μουσταλευριά...; Τότε, γιατί του Πέτρου του 'δωσες μια κομμάτα τόση; [...]

Κι εσύ, μωρέ μάνα, όλο τις βελόνες σου χάνεις... Ράψε με άλλες, αφού έχεις πολλές, τί με βάνεις και ψάχνω... Σωστή βελονοθήκη ο μπούστος σου, έ, μάνα... Πέντε, δέκα, δεκαπέντε βελόνες... και λογιό λογιό κλωστές σαν σημαϊάκια... Σταμάτα πιά... δε βαρέθηκες να ράβεις, να ράβεις, να ράβεις, να ράβεις... Πρωί, μεσημέρι, βράδυ... να ράβεις, να μπαλώνεις... στον ήλιο... στο κερί... στο φεγγάρι... στη λάμπα του πετρελαίου... ράβε, ράβε... μάνα μου, πόσες βελονιές να 'χεις βάλει... χιλιάδες, εκατομμύρια βελονιές.

2.9.15. Αυτός και το πανταλόνι του (Τόμος Δ', σ. 57)

Αυτός: [...] Να κατάλαβε τίποτα ο άντρας της...; Βάραγε η καρδιά μου ως και οι περαστικοί θα την ακούγανε... Κι όμως περάσανε είκοσι πέντε χρόνια.

Αυτός: Διαλεχτή... Έχει τρία παιδιά και δε μου μοιάζει κανένα... Θα μας βάλουνε λέει στα θρανία ένα αγόρι, ένα κορίτσι... Θεε, Διαλεχτή, να κάτσουμε μαζί...; Καλός φαινότανε ο άντρας της... τρία παιδιά...

2.9.16. Ο γορίλας και η Ορτανσία (Τόμος Δ', σ.194)

Μαίρη: ... τι είναι...;

Καθηγητής: ... το παλιό τραύμα στο πόδι που κάθε φθινόπωρο με την υγρασία (προχωρεί κουτσαίνοντας...)

[...]

Μαίρη: ... η σφαίρα του μπήκε από δω... (δείχνει στο πόδι της) ...έσπασε το κόκαλο και βγήκε από δω...! Από εδώ ως εκεί το κόκαλο έχει αντικατασταθεί... αυτά έχει ο πόλεμος...! γι' αυτό είν' έξω φρενών με όλους... εσείς δεν είχατε ποτέ πολέμους, στην εγκυκλοπαίδεια δεν αναφέρει απολύτως τίποτα... τελικά, δηλαδή, η ζούγκλα πρέπει να είναι ο παράδεισος... (αναστενάζει)

2.9.17. Ο γορίλας και η Ορτανσία (Τόμος Δ', σ. 214-215)

Φίλιππος: ... ναι, αλλά δεν μπορώ μα πω ότι κατάλαβα αυτά που είπατε...

Καθηγητής: ... σου εξήγησα τι συνέβη...!

Φίλιππος: ... όταν με προσλάβατε δεν τα πηγαίναμε αρμονικά...;

Καθηγητής: ... τέλεια...

Φίλιππος: ... κι ας ήμουν ένας ανίδεος, ένας υπάλληλος βιβλιοπωλείου...

Καθηγητής: ... ναι, αλλά τι ταλέντο... τι σου είπα όταν διάβασα τα ποιήματά σου για τον αποπλισμό...;

Φίλιππος: ... όσο περνούσε ο καιρός δεν ήμουν όλο και καλύτερος...; όταν μου μιλήσατε για την Ορτανσία, δεν έκλαψα, δε γονάτισα στα πόδια σας, εδώ σ' αυτό το χαλί – και ορκίστηκα να γίνω χέρι σας, πόδι σας, ένα και το αυτό με σας, να δώσω τη ζωή μου ακόμα...;

Καθηγητής: ... αυτού ακριβώς έγκειται το λάθος σου...

Φίλιππος: ... λάθος αυτό;

Καθηγητής: ... το παράκαμες...!

Φίλιππος: ... κι ήταν κακό αυτό;

Καθηγητής: ... άρχισες να λες πιο πολλά από μένα...! να σου λέω «θα προσπαθήσουμε.»

να μου λες «θα το πετύχουμε...»

να σου λέω «θα το σκεφτούμε...»

να μου λες «θα το βρούμε...»

να σου λέω «είναι δύσκολο...»

να μου λες «τίποτα δεν είναι αδύνατον...»

να σου λέω «κουραστήκαμε, φθάνει για σήμερα»

να μου λες «εγώ δεν κουράστηκα, θα συνεχίσω...»

... ό, τι έλεγα εσύ το αντίθετο, ένας φανατισμός απ' το πρωί ως το βράδυ...!

Φίλιππος: ... (προβληματισμένος)... ώστε αυτό ήταν το λάθος μου...;

Καθηγητής: ... δυστυχώς, η ζωή είναι γεμάτη από τέτοιες κακές αντιφάσεις...

Φίλιππος: ... η πίστη μου, η αφοσίωσή μου...;

Καθηγητής: ... παρά λίγο να με εξοντώσουν...! με ανάγκαζες συνεχώς να ανταποκρίνομαι

στις υπερβολές σου... δεν πήγαινε άλλο...! επιτέλους είμαι κι εγώ άνθρωπος, έχω κάποια

όρια αντοχής... όταν έλεγα «τώρα πρέπει να απομονωθώ για λίγο να σκεφθώ» - το

θυμάσαι; - ήταν για να πάρω ένα υπνάκο, να συνέλθω, να μπορώ να σταθώ στα πόδια

μου...! σου μιλώ εν πάση ειλικρινεία, κόντευες να με ξεκάμεις...

Φίλιππος: ... γιατί δεν μου το είπατε...;

Καθηγητής: ... είσαι των άκρων που να πάρ' η οργή...! είσαι ή του ύψους ή του βάθους...!

Φίλιππος: ... κι αυτό τι σχέση έχει...;

Καθηγητής: ... δε θα άρχιζες να με αμφισβητείς...; και σιγά σιγά να πιστεύεις ότι αυτό που δεν μπορώ εγώ

έχεις υποχρέωση να το μπορείς εσύ...; ώσπου μία ημέρα να με εξώσεις και από τις ιδέες μου και να βρεθείς

εσύ κύριος των ονείρων μου...; λίγα έχουνε γίνει...;

2.9.18. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ. 27)

Αννέτα: [...] Έχω εγώ μια φωτογραφία, μία και μόνη, και αν τύχαινε να ζει ακόμα και να μην είμαστε μαζί, ούτε κι αυτήν θα τη φύλαγα. Η κάμαρά μου θα 'ταν άδεια και καθαρή σαν την καρδιά μου.

Αλέκος: ...δε ζει, είπες;

Αννέτα: ... (νεύει καταφατικά δαγκώνοντας το χείλι)

Αλέκος: ... και θα ήταν νέος...

Αννέτα: ... είκοσι έξι, ο πατέρας είχε εμπορικό στην Οδό Ορφέως, μ' είχε πάει στους γονείς του, ήταν όλα κανονισμένα, η μαμά του μου χάρισε δέκα πήχες μαύρη δαντέλα για μισοφόρια, πανάκριβη δαντέλα, Ισπανίας...

Αλέκος: ... (κοιτάζει προς το βάθος)

Αννέτα: ... του μοιάζεις λιγάκι στον τρόπο που κοιτάς...

2.9.19. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε', σ. 33)

Πίπης: ... (στρέφει στον Αλέκο και φλυαρεί, μεταξύ σοβαρού και αστείου) μετά τη μία που μένουμε εμείς κι εμείς θα σας παίξω σονάτες... Ως κλασικός πιανίστας άρχισα, από παιδί, αλλά...! Πού λεφτά για δικό μου πιάνο; Πού λεφτά για σπουδές...; Συμβαίνουν αυτά, υπάρχουν άνθρωποι τους οποίους η ζωή βάζει στο μάτι και τους φέρεται τελείως ακατανόητα! απ' την μία μου έδωσε αυτό το θείο ταλέντο, απ' την άλλη με έκαμε πειραματόζωον ατυχίας... Είμαι και συνθέτης, και φίλος του αείμνηστου Σκαλώτα, αλλά πέθανε και αυτός πρόωρα... Τώρα όποιον ρωτήσετε στο σινάφι μας για

μένα, θα σας πει: «αυτός ο τεμπέλης, ο μπέκρας, ο πολυλογάς...» Κύριε, άφες αυτοίς, και μην τους κατατρέξεις όσο τον Πίτη... Κύριε Αλέκο, είμαι άγαμος και άτεκνος με οιανδήποτε γυναίκα αλλά έγγαμος και πολύτεκνος με την θεά ατυχία και χωρίς ελπίδα πια να χηρέψω... [...]

2.9.20. Η Στέλλα με τα κόκκινα γάντια (Τόμος Ε΄, σ. 50)

Μαρία: ... τι αναποδιές, Βαγγελίστρα μου, η μία πίσω από την άλλη.

Πίτης: ... μα τελικά γιατί το πουλά, έχετε καταλάβει;

Μήτσος: ... έρωσ.

Μαρία: ... μην είσαι αναισθητός. Δεν το βλέπεις πως έχει γίνει κουρέλι;

Πίτης: ... ψυχολογικά...;

Μαρία: ... ράκος...! κλαίει και λέει ότι εκείνη φταίει! αλλά δεν είν' έτσι, σ' ό,τι έχω ιερό.

Είχε κάτι αυτός ο νέος, συμφωνείς Μήτσο...; τον είδες ποτέ να χαρεί, έτσι να να να εκδηλωθεί! ποτέ! το μάξιμουμ, να 'ναι χαμογελαστός! αλλιώς ή συμμαζεμένος ή μελαγχολικός.

Πίτης: ... κρίμα.

Μαρία: ... ευγενικός, γλυκός, οικογενείας, πολύ μου κόστισε!

Μήτσος: ... (σιγά) η εφημερίδα γράφει «από υπερβολική ταχύτητα».

Μαρία: ... (το ίδιο) ναι αλλά γράφει και πως ο δρόμος στο σημείο εκείνο είχε λάδια, και πως η στροφή ήταν επικίνδυνη! Και εκτός αυτού η ίδια η Στέλλα λέει ότι ποτέ δεν έτρεχε πολύ, ίσα ίσα μάλιστα ήτανε πολύ προσεχτικός! Κάθε μέρα γίνονται δυστυχήματα, γιατί να μην είναι κι αυτό, ε; γιατί πιστεύετε τις εφημερίδες, κι εσύ κι αυτή η κακίστρω η Αννέτα; Δε σας κόβει ότι για το δημοσιογράφο μια αυτοκτονία έχει ζουμί, ενώ για 'να δυστύχημα τι παραπάνω να πει; Για όνομα του Θεού, μου φτάνει το δράμα της, μη με στεναχωρείτε κι εσείς.

2.9.21. Πάροδος Θηβών (Τόμος ΣΤ΄, σ. 75-76)

Γυναίκα: ... α δεν ήσουνα, δε θα πρόκοβες να πας να πεις χαρτί και καλαμάρι όσα είδες...!

Φύλακας: ... πρώτον και κύριον δεν είπα «πάω εγώ»...

Γυναίκα: ... εσύ όμως πήγες, δεν πήγε άλλος...!

Φύλακας: ... κανένας δεν ήτανε τόσο παλαβός για να πει «παιδιά, αφήστε, το αναλαμβάνω εγώ»... ο καθένας κοίταζε πώς να τη σκαπουλάρει... κι αυτόν που πήγε να το σκάσει τονε φέρανε πίσω με τις κλωτσιές...! γι' αυτό είπαμε, άλλη λύση δεν υπάρχει, θα τραβήξουμε κλήρο...

Γυναίκα: ... κι η ιδέα για κλήρο ποιανού ήτανε...;

Φύλακας: ... τι σημασία έχει, αυτό ήτανε το σωστό, συμφωνήσανε όλοι...

Γυναίκα: ... ποιανού ήταν ιδέα...;

Φύλακας: ... δική μου...

Γυναίκα: ... το 'ξερα!!!

Φύλακας: ... μπράβο σου...

Γυναίκα: ... εσένα, μπράβο σου...!

Φύλακας: ... γιατί, τι στραβό βλέπεις...; Θα 'βρισκες εσύ άλλη λύση...; για λέγε εσύ η έξυπνη να δούμε τι θα 'κανες εσύ...! άντε λοιπόν, μίλα... τι την έκανες τώρα την φαρμακόγλωσσά σου, την κατάπιες...;

[...]

Γυναίκα: ... πόσες φορές βάλατε στον κλήρο, πότε κατσίκι, πότε γουρουνόπουλο...; δέκα, είκοσι...; κέρδισες ποτέ...; ποτέ σου...! και τώρα που ήτανε για το ποιος θα πάει να πει του Κρέοντα ότι νεκροστολίσανε τον προδότη, σου 'φεξε η τύχη...!

2.9.22. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 126-131)

Μεσήλικας: ... στην εντατική τους βάζουν και για προληπτικούς λόγους [...]

Νέος: ... γι' αυτό δεν πηγαίνεις...;

Μεσήλικας: ...δεν είναι σοβαρό, το 'χει ξαναπάθει, άλλωστε το πρωί ήταν μια χαρά...!

Νέος:... που το ξέρεις...;

Μεσήλικας: ... τηλεφώνησε στο γραφείο...

Έφηβος: ... ναι, αλλά δε μιλήσατε...!;

Μεσήλικας: ...αν δεν ήταν καλά, δε θα τηλεφωνούσε... ούτε θα ρωτούσε αν είμαι κει για να περάσει να με δει...

Έφηβος: ...και του είπανε να μην περάσει...!!

Μεσήλικας: ...δεν του το 'πα εγώ, η γραμματέας μου του το 'πε...!

Νέος: ...τόσο το χειρότερο, ηλίθιε!!!

[...]

Μεσήλικας: ...είχα σύσκεψη για τη δουλειά με τους Γερμανούς, είναι δουλειά με αστρονομικά ποσά, δίνω μάχη με χίλιους διαόλους για να την πάρω, τα παίζω όλα για όλα...! μπορούσα να σταματήσω και να κάθομαι ν' ακούω τα τελευταία ανέκδοτα που άκουσε...;!!

[...]

Μεσήλικας: ...τι θα πει σοβαρά...; Αυτό δε λέει τίποτα... κατάλαβα...! ... αυτό είναι κακοήθεια, ποιος το είπε...;!

[...]

Μεσήλικας: ... όχι, δεν το δέχομαι αυτό, είναι παράφρων η νύφη μου, συνεχώς γυρεύει αφορμές να μ' ενοχοποιεί...!

[...]

Μεσήλικας: ...ότι έχω σύσκεψη, δεν του είπες...; Είναι λόγος αυτός για να πάθει (;)... ποια δεύτερη φορά...; Πότε ξανατηλεφώνησε, ιδέα δεν έχω...! και τι ακριβώς του... είπες...;

Νέος: ...αυτό που της είπες να λέει...! ότι λείπεις...! ότι δεν είσαι για κανένα εκεί...!

[...]

Μεσήλικας: ...(ακούει ό,τι πιο δυσάρεστο)... τι εννοείς...; ...τι εννοείς...;

2.9.23. Μια κωμωδία (Τόμος Ζ', σ. 276)

Ερμής: ... φίλος...! μα τι έγινε πριν...; κάτι έγινε, λέει...!

Πάνος: ... δυστυχώς, είχαμε σοβαρά επεισόδια...

Ερμής: ... ώστε είναι αλήθεια...; (κάθεται)

Πάνος: ... έγιναν και συλλήψεις...!

Ερμής: ... μη μου πεις...! και πόσους συλλάβανε...;

Πάνος: ... εγώ με τα μάτια μου είδα πέντε και επιπλέον τον κύριο Φαίδρο Αριστάρχου, πρώην υποψήφιο βουλευτή...!

Ερμής: ... για φαντάσου...!

Πάνος: ... τρομοκρατία σκέτη...! όμως άλλα μας τάζανε για να μας παρασύρουνε να ρθούμε...!

2.9.24. Μια κωμωδία (Τόμος Ζ', σ. 299)

Κέρβερος: ...ακούστε λοιπόν...! όπως θα ξέρετε, Πρόεδρος μας εδώ είναι ο Πλούτων, διορισμένος με σύμβαση αορίστου χρόνου...! και πρέπει να ομολογήσω πως τα πήγαμε πολύ καλά, αλλά, μόνο ως την ημέρα που αγάπησε τη γνωστή Περσεφόνη...

Κυρία:...για σταθείτε...! γιατί κι εκείνη τον αγάπησε κι ας ήτανε πολύ νεότερη...

Κέρβερος: ...πάντα ήθελε νεότερες, σ' αυτό ήταν πολύ επιρρεπής...

Κυρία: ... ας τ' αφήσουμε αυτό, δε νομίζω πως έχει και πολλή σημασία...

Κέρβερος:... τεράστια, τα νιάτα της τον φέρνανε εκτός εαυτού...!

Κυρία: ... πιθανόν...

Κέρβερος:είμαι αυτόπτης μάρτυς...! αυτή η υπέρβαση του ερωτικού του πάθους τον παρέσυρε σε διοικητικά λάθη...!

2.9.25. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η', σ. 202)

Γιάννης: Αν ήταν σπάσιμο θα το καταλάβαινα απ' την πρώτη στιγμή! Εφόσον σ' αυτό το χέρι στηρίχτηκα και σηκώθηκα, θα πει ότι δεν είχε σπάσει.

Έλλη: Μήπως στηρίχτηκες στο άλλο;

Γιάννης: Με το δεξί κρατούσα τις προκηρύξεις, το θυμάμαι καλά...

Έλλη: Μα πώς άφησες να σε ρίξουνε, δεν μπορώ να το χωνέψω!

Γιάννης: Μου ζητάς και τα 'ρεστα;

Έλλη: Όχι, εννοώ πώς τολμήσανε κοτζάμ άντρα εσένα να σε αγγίξουνε...

Γιάννης: Αυτοί είναι και αλήτες και εξασκημένοι! Με είδανε με τις προκηρύξεις και καταστρώσανε το σχέδιο τους. Ο ένας πήδηξε με φόρα πάνω μου από πίσω κι ο άλλος μου 'βαλε τρικλοποδιά!...

2.9.26. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η', σ. 222-223)

Έλλη: Ήταν ανάγκη να αρπαχτείς με την αστυνομία! Ορίστε, τώρα σε κατηγορούν ότι χτύπησες έναν υπαστυνόμο! Αντίσταση κατά δημόσιας αρχής. Πρέπει τέλος πάντων να μάθεις να συγκρατείς τον εαυτό σου! Εγώ ανακατεύομαι δέκα χρόνια τώρα κι ούτε μια φορά δε με πιάσανε!

Γιάννης: Κρατιέσαι ως ένα σημείο! Όταν όμως βλέπεις έναν αστυφύλακα ίσα με κει πάνω να σούρνει ένα κορίτσι από τα μαλλιά τι θες να κάνω; Θα μπορούσε να 'ναι η αδερφή μου, η ανιψιά μου! Ρίχτηκα να τη γλιτώσω!

Έλλη: Ας μην τον χτυπούσες!

Γιάννης: Δεν τον χτύπησα! Αλλά χίμηξαν άλλοι αστυνομικοί απάνω και μες στο κουλουβάχατο που 'γινε έφαγα, έδωσα, άντε να βρεις άκρη!

2.9.27. Ο εχθρός λαός (Τόμος Η', σ. 224-225)

Έλλη: Πειράζει;

Γιάννης: Είσαι καλά;

Έλλη: ...Ρωτάω γιατί προχτές έκανε έφοδο η αστυνομία στο σπίτι και συνέλαβε και δύο. Οι άλλοι το σκάσανε μαζί με τα στοιχεία και τρέξανε κατευθείαν στις εφημερίδες!...

[...]

Έλλη: Ευτυχώς βέβαια... Όμως ξέρεις... Από κείνη την ώρα έχουμε συνέχεια παρέα! Παρακολουθούν και το σπίτι και μένα! Μ' αγαπάς;

[...]

Έλλη: Απ' τον αστυνομικό διευθυντή! Τα μάθανε όλα, τι στοιχεία μαζεύαμε, ποιοι και ποιοι ήρθανε, τα πάντα! Και τώρα κατηγορείσαι ότι έχεις οργανώσει στο σπίτι κέντρο παρανόμου δράσεως που το κατευθύνεις μέσα από τη φυλακή!

[...]

Γιάννης: Και τι είπε...

[...]

Έλλη: Είπε ότι για σένα ενδιαφέρονται, εσύ είσαι ο επικίνδυνος, εμένα τι να με κάνουνε;
Και τότε εγώ ανησύχησα για σένα και φώναξα «τίποτα δεν μπορούνε να του κάνουνε, έχει
κατάλευκο παρελθόν!»

[...]

Έλλη: Και τί απάντησε;... ότι ερευνούν το παρελθόν σου από το '45 και δω εξονυχιστικά!
Και θεωρείται ιδιαίτερα ύποπτο διότι είναι κατάλευκο. Ότι δηλαδή είσαι τόσο επικίνδυνος
που δεν είχαν ανακαλύψει τίποτα ως τώρα από την αντεθνική δράση σου! Ότι είσαι απ' τις
χειρότερες περιπτώσεις. Μήπως σε πήρα στο λαιμό μου;

2.10. Μεταφορά Αυτούσιου Διαλόγου (Σκηνής)

2.10.1. Έβδομη μέρα της δημιουργίας (Τόμος Α΄, σ. 37)

Χριστίνα: Δεν μπορώ να βλέπω ξένους μέσα... (Παύση) Τι ωραίος πού 'ναι ο λόφος... το βουνό μας...!

Θυμάσαι πόσα χαμομήλια μαζεύαμε;

Αλέξης: Εκ των υστέρων έμαθα ότι ο γέρος μου τα πούλαγε είκοσι δραχμές το κιλό...

Χριστίνα: Και που ήθελες να σκοτώσεις τον κουρέα το Μήτσο μ' ένα βέλος στην καρδιά, επειδή σε σκαμπίλισε, ε; Το θυμάσαι;

Αλέξης: «Τώρα θα σου δείξω εγώ καταραμένε κουρέα... (Κάνει πως τοξεύει) Βζιν...»

Χριστίνα: «Μη, χάρισέ του τη ζωή, για χάρη μου».

Αλέξης: «Αν είναι για χάρη σου... Ετοιμάσου τώρα να φύγουμε, πάω να φέρω το Βουκεφάλα».

Χριστίνα: «Πού θα πάμε, είναι βράδυ, φοβάμαι».

Αλέξης: «Στην Ιερουσαλήμ και στην Βαβυλώνα».

Χριστίνα: «Θα με γυρεύει η αδερφή μου, η θεία μου, δε θα ξέρουνε που είμαι, θα κλαίνε...»

Αλέξης: «Τότε θα πάω μόνος μου. Περίμενε με. Φίλησε το σταυρό του σπαθιού μου».

Χριστίνα: «Μην αργήσεις Μεγαλέξανδρε, νύχτωσε, πρέπει να γυρίσουμε σπίτι, θα μας δείρουνε».

Αλέξης: «Άγιε Δημήτριε Λουμπαρδιάρη ευλόγησε το σπαθί μου, πάω να ελευθερώσω την αγία Σμύρνη».

(Παύση γεμάτη μελαγχολία και νοσταλγία. Η Χριστίνα ρίχνει το πρόσωπο στα χέρια).

2.10.2. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ΄, σ. 66-67)

«Ο πανηγυρικός»

Δήμαρχος: [...] Τι βλέπομεν; Άθλια σπίτια, λίκνα της απελπισίας, ουδεμία κεραία τηλεοράσεως εις τις στέγες, δυστυχία, άνθρωποι που λέγουν το ψωμί ψωμάκι...! Τι συζητά αυτό το ανδρόγυνο...! Για να στήσουμε αντί...

- Βαγγέλη, πήγαινε να βρεις δουλειά, τα παιδιά μας κλαίνε από την πείνα, Βαγγέλη.

- Πού να βρω δουλειά, να πας να μου βρεις εσύ. Πάρ' το απόφαση για μας δεν υπάρχει Θεός! Θα πεθάνουμε όλοι.

- Δε θέλω να σε προσβάλω, Βαγγέλη, αλλά εκεί που βρίσκεις χρήματα για κρασί, εκεί να βρεις και ψωμί για τα παιδιά μας!

- Άσε με ήσυχο επιτέλους...

- Ου να μου χαθείς, ακαμάτη, παλιομεθύστακα.

- Άκου δω, μωρή...

Και ακολουθούν άγριος ξυλοδαρμός της συζύγου και λόγοι του βλάσφημου Βαγγέλη τους οποίους αδυνατώ να επαναλάβω ενώπιον κυρίων και του Σεβασμιοτάτου, διότι άπτονται του ωραίου φύλου και αγίων προσώπων ή αντικειμένων της εκκλησίας όπως ο σταυρός, τα κανδήλια, τα εξαπτέρυγα κλπ.

Πλην όμως πταίει ο Βαγγέλης; Θα το εξετάσουμε αφού ολοκληρώσουμε την έρευνά μας...!

2.10.3. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ΄, σ. 67-68)

«Ο πανηγυρικός»

Τι συμβαίνει εδώ; Γιατί αυτός ο πατέρας τραβάει τα μαλλιά του. Τι του λέγει ο αμούστακος υιός του που δεν φαίνεται να έχει εγκληματικά ένστικτα...!

- Θέλω να μορφωθώ πατέρα, θέλω να γίνω επιστήμων.

- Δεν έχω χρήματα παιδί μου! Αλλά μπορώ να σε διορίσω στη ΔΕΗ.

- Μη με καταρρακώνεις! Εγώ θέλω να σπουδάσω, είμαι φιλόδοξος! Μπορεί να μεγάλωσα μεταξύ αμαθών αλλά αισθάνομαι ότι γεννήθηκα για επιστήμων.

- Και τι θέλεις, παιδί μου, να γίνω κλέφτης για να σε σπουδάσω;

- Οι άλλοι νέοι διατί σπουδάζουν; Διατί εγώ που είμαι ευφυέστερος όλων να μείνω καθυστερημένος.

- Έτσι τα έφερε η μοίρα!

- Πάγε να είσαι μοιρολάτρης! Διάβασε το «Κεφάλαιο» του Μαρξ δια να μάθεις την αλήθεια!

- Τι είπες, άσωτε υιέ; Διαβάζεις τέτοια Σολομωνική;

- Διαβάζω και μισώ την κοινωνία.

- Τρέμω για τις ιδέες σου γιε μου!

- Καλύτερα να τρέμεις για την τύχη του αστικού καθεστώτος.

Και ο αμούστακος έφηβος – μα τέλος πάντων δεν μπορείτε να κάνετε λίγη ησυχία εκεί κάτω; Εάν δεν σας αρέσει η ομιλία μου περάστε να κάνετε έξω την κριτική σας! Όχι εδώ μέσα! Ντροπή, τέλος πάντων, έχουμε και επισήμους εδώ! Κύριε χωροφύλαξ, σας παρακαλώ ως τηρηθεί κάποια ευπρέπεια! Με συγχωρείτε κύριε υφυπουργέ...

2.10.4. Πρόσωπα για βιολί και ορχήστρα (Τόμος Γ΄, σ. 68-69)

«Ο πανηγυρικός»

Και τώρα ας μεταφερθούμε, σ' αυτή την αυλή όπου δύο γυναίκες πλένουν. Γιατί κλαίει αυτή η ωραία νέα; Τι λέει στην μεσόκοπον φίλη της...;

- Θα πάω στην Αθήνα, κυρα-Μαρία, να αναζητήσω την τύχη μου! Εδώ, ποιος να γυρίσει να

με κοιτάξει;

- Αχ, Λίτσα μου, στην Αθήνα, θες δε θες, θα πάρεις κακό δρόμο!

- Είμαι τίμια εγώ, κυρα-Μαρία μου, θα συνδεθώ μόνον με όποιον μου υποσχεθεί γάμο εξ' έρωτος!

- Δεν υπάρχει έρωσ στην Αθήνα, Λίτσα μου, εκεί είναι όλοι σωματέμποροι.

- Δε με κρατάει τίποτα πια, κυρα-Μαρία μου, με αυτό το όνειρο πλαγιάζω και ξυπνώ.

Πάρε

με, Αθήνα, πάρε με για πάντα.

Κυρίες και Κύριοι, δεν είμαι Σοφοκλής ή Ευριπίδης και οι διάλογοί μου, πιθανόν, να υστερούν εις λογοτεχνικήν δραματουργίαν. Δεν επιζητώ επαίνους δι' αυτούς. Με ενδιαφέρει μόνον το περιεχόμενό τους ως κοινωνιολογική επιστήμη και πολιτική φαινομενικότητας. Δι' αυτό ας επιχειρήσουμε μιαν σύντομον επιστημονικήν ανάλυσιν: Είχομεν τον άνεργον Βαγγέλη, ο οποίος πως καταπολεμά την ανεργίαν; Βλασφημώντας και ζητώντας παρηγορίαν εις το κρασί! Όχι εις την εκκλησίαν, ούτε εις την προσευχή που ήτο ανέκαθεν το καταπραϋντικόν παυσίπονον της ψυχής! Ήτοι, ενέργεια κατά της Θρησκείας.

Είχομεν τον διαμαρτυρούμενον έφηβον. Πώς εξεδικείτο την οικονομικήν ανισότητα; Άφηνε γένια και μαλλιά ως οι δαίμονες Φιδέλ Κάστρο και Τσε Γουεβάρρα και προσχωρούσε εις τον αναρχοκομμουνισμόν! Ενέργεια κατά της πατρίδος. Είχομεν την ονειροπόλον παρθένον που θεώρησε την υδροκέφαλον πρωτεύουσα ως σωτηρίαν! Ποία η κατάληξις; Ο σωματέμπορος που εκαραδοκούσε εις τας παρόδους της Ομονοίας υποκρινόμενος τον Σαιξπήρειον εραστήν Ρωμαίων και Ιουλιέτα. Η παρθενεία ή ανήκουσα εις ένα καλόν σύζυγον προσφέρετο επί χρήμασι εις τον έκφυλον αγοραστήν. Ήτοι, ενέργεια κατά της οικογένειας! Όταν το καθεστωτικόν αυτό τρίπτυχον κατασπαράσσεται που οδηγούμεθα...; [...]

2.10.5. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 169)

Κύριος Θωμάς: [...] ...ντύνομαι αστραπιαία και πάω στον γιατρό να μού τα πει ο ίδιος και να τα κάμω όλα εκεί μέσα γης Μαδιάμ!... με ρωτά ή κυρία ιδιαιτέρα του...

- έχετε κλείσει ραντεβού;

- το 'χουμε κλείσει εδώ και χρόνια, αλλά δεν το ξέραμε...

- τι ακριβώς θέλετε, κύριέ μου, δεν καταλαβαίνω...

- θέλω τον κύριο αγγελιοφόρο του θανάτου...

Με πήρε για τρελό, και με το δίκιο της, αλλά εγώ συνέχισα...

- και τι σύμπτωση, τη γυναίκα μου τη λένε Αγγελική!

άνοιξε η πόρτα του και ενεφανίσθη χωρίς τη στολή της ιπασίας, με τα άσπρα του, και πιο ψηλός και επιβλητικός.

- περάστε, και ηρεμήστε, παρακαλώ! [...]

2.10.6. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 170-171)

Κύριος Θωμάς: [...] ...ήθελες να βρω ένα εστιατόριο να μην μένω νηστικός... βρήκα ένα στην παρακάτω γωνία... και πηγαίνω!... που σημαίνει ότι κάθομαι μόνος σ' ένα τραπέζι για τέσσερις... άκου όμως και τα χειρότερα... είναι η πρώτη μέρα που πάω και, σαν να με περίμενε, ένας πολύ γέρος σερβιτόρος μου ανοίγει την πόρτα λέγοντας:

- τα θερμά μου συλλυπητήρια, καλέ μου, περάστε...

... τον κοιτάζω απορημένος, το καταλαβαίνει και...

- έχω γεράσει σ' αυτή τη δουλειά, κύριέ μου, τον διαβάζω εδώ τον άλλονε με την πρώτη ματιά...

... τώρα, για να 'χεις και πλήρη εικόνα, σκέψου την πιο φουκαριάρικη, την πιο θλιβερή φάτσα που έχεις δει στη ζωή του...! με πάει σ' ένα τραπέζι και ρωτάει:

- αν επιτρέπεται, έρχεστε εδώ ταχτικά;

...άλλη απορία, αν είχα ξαναπάει θα με είχε δει...

- όχι, πρώτη φορά έρχομαι...

- μπασ, κι εσείς, κι εγώ το ίδιο, πρώτη μέρα που δουλεύω εδώ...

- πρώτη;

- άστε τα, μην τα ρωτάτε, είμαι αξιολύπητος, είχαμε τόσα έξοδα με την αρρώστια της, πού να μας καλύψει το ΙΚΑ, καταχρεώθηκα... και τι βγήκε;... περνούσα τυχαία από δω χτες, μπαίνω, του λέω «με παίρνεις όσο όσο, έχω μεγάλη ανάγκη... «έλα», μου λέει, είναι καλός άνθρωπος... και η γνώμη μου είναι να φάτε γεμιστά, τα δοκίμασα κι είναι σαν σπιτικά, σαν σπιτικά...

- φέρτε γεμιστά...

- έτσι μπράβο, να μου 'χετε εμπιστοσύνη και να το λέτε, παρακαλώ, «έμενα με περιποιείται ο Θωμάς»...

- ποιος;

- Θωμά με λένε, αλλά όχι άπιστο... πιστό και αξιολύπητο...

...τ' άκουσες, Αγγελική;... για βοήθα με! έχω άδικο να πιστεύω πως δεν μπορεί αυτά να 'ναι απλές συμπτώσεις...

2.10.7. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 176)

Κύριος Θωμάς: [...] ...μου λες και μου ξαναλές να πάω να μείνω με τα παιδιά, με τα εγγόνια μας... και ο Νικήτας με παρακαλεί...

- έλα, μπαμπά, γιατί να 'σαι μόνος εκεί, εδώ τίποτα δε θα σου λείπει...

- άσε ακόμα, παιδάκι μου, θα δούμε, νωρίς είν' ακόμα...

- και η Βιλελμίνα σε θέλει εδώ, σε σκέφτεται πολύ, να το ξέρεις...

- το ξέρω, γιε μου, αλλά μη στενοχωριέστε άδικα, σου ορκίζομαι στην ψυχή της μαμάς, δεν έχω απολύτως κανένα πρόβλημα...

...πώς να του πω ότι έχω, και μάλιστα πολύ σοβαρό! ότι ξύπνιος δεν ξέρω φλαμανδικά!

[...]

... απέξω απέξω του το είπα κάποτε του Νικήτα, «μα, βρε αγόρι μου, υπάρχει το πρόβλημα της γλώσσας».

- μπαμπά, η Βιλελμίνια είναι πρόθυμη να σου κάνει μια ώρα μάθημα κάθε μέρα...

- υιέ μου, υιέ μου, είναι δυνατόν να κάτσω στα εβδομήντα μου να μάθω φλαμανδικά...;

[...]

2.11. Μονόλογος

2.11.1. Αυτός και το πανταλόνι του (Τόμος Δ', σ. 50-51)

Αυτός: [...] Μα ήσουνα τόσο πολύ γεροντάκι, για μου φαινόσουνα έτσι, επειδή ήμουνα τόσοσος δα...; Μπάρμπα-Μανούσο μου 'πε η μαμά μου να μου δώσεις δυο στρές κορδονέτο να ράψει κουμπιά. Όχι, δεν το θέλω γι' αγκίστρι. Νά ρώτα τη...

(Προσπαθώντας να θυμηθεί το σκοπό και τα λόγια τραγουδά.)

«Μανούσο, τα γυαλάκια σου, τα ξεχαρβαλιασμένα, Στην Πόλη για στη Βενετιά...»

(Σταματά σαν να μη θυμάται παραπάνω).

Γρούντσου, γκρούντσου, γκρούντσου, όλη μέρα στη ραφτομηχανή του ποδαριού... «Ένας είναι ο Μανούσος. Ειδικότης στα γαμπρικά...» Άσε τώρα τα γαμπρικά, με το βρακί μου τι γίνεται...; Έλα και τώρα, μπάρμπα-Μανούσο, κοίτα μου άνοιξε το πανταλόνι μου... μάλωσε μου το... Είδες, εγώ σε θυμήθηκα... Και νά 'ξερες από πού έρχομαι... Από μακριά... Από πολύ μακριά... από εκατό πανταλονιώ δρόμο... Κι ήρθα σε σένα... Σε προτίμησα... Θυμάσαι που 'ρχόσουνα και σου 'παιρνα κορδονέτο να κάμω καλαμίδι; Και σου 'λεγα ψέματα πώς το θέλει η μάνα μου; Ωραία χρόνια, έ;... ωραία χρόνια... Λάδι η θάλασσα... ο Παντελής κι ο Σάββας βγήκανε στη Στελίδα για λαυράκια... Γρούντσου, γκρούντσου, γκρούντσου. Και δεν έμαθα ποτέ... Ζεί; Πέθανε; Τι αναιστησία να μη ρωτήσω ποτέ... Αλλά μήπως ρώτησα γι' άλλους; Πρέπει να ρωτήσω... Πρέπει να κοιτάζω αύριο να μάθω...

«Μανούσο, τα γυαλάκια σου, τα ξεχαρβαλιασμένα...».

2.11.2. Αυτός και το πανταλόνι του (Τόμος Δ', σ. 56-57)

Αυτός: Άσε, μάνα, άσε... θα τη βρω εγώ. Πού είσαι, κακιά βελόνα, πού είσαι, πού είσαι...; Μάνα, άμα τη βρω, θα μου δώσεις μουσταλευριά...; Τότε, γιατί του Πέτρου του 'δωσες μια κομμάτα τόση; [...]

Κι εσύ, μωρέ μάνα, όλο τις βελόνες σου χάνεις... Ράψε με άλλες, αφού έχεις πολλές, τί με βάνεις και ψάχνω... Σωστή βελονοθήκη ο μπούστος σου, έ, μάνα... Πέντε, δέκα, δεκαπέντε βελόνες... και λογιά λογιά κλωστές σαν σημαϊάκια... Σταμάτα πιά... δε βαρέθηκες να ράβεις, να ράβεις, να ράβεις, να ράβεις... Πρωί, μεσημέρι, βράδυ... να ράβεις, να μπαλώνεις... στον ήλιο... στο κερί... στο φεγγάρι... στη λάμπα του πετρελαίου... ράβε, ράβε... μάνα μου, πόσες βελονιές να 'χεις βάλει... χιλιάδες, εκατομμύρια βελονιές.

2.11.3. Αυτός και το πανταλόνι του (Τόμος Δ', σ. 57)

Αυτός: [...] Να κατάλαβε τίποτα ο άντρας της...; Βάραγε η καρδιά μου ως και οι περαστικοί θα την ακούγανε... Κι όμως περάσανε είκοσι πέντε χρόνια.

Αυτός: Διαλεχτή... Έχει τρία παιδιά και δε μου μοιάζει κανένα... Θα μας βάλουνε λέει στα θρανία ένα αγόρι, ένα κορίτσι... Θεε, Διαλεχτή, να κάτσουμε μαζί...; Καλός φαινότανε ο άντρας της... τρία παιδιά...

2.11.4. Ο δρόμος περνά από μέσα (Τόμος Ε', σ. 105-106)

Ποριώτης: ... πριν από λίγες μέρες έκλεισα τα εβδομήντα έξι... το σπίτι είναι εκατόν δεκαέξι, με περνά δηλαδή σαράντα χρόνια... τα έπιπλα έχουν διάφορες ηλικίες, από πενήντα και πάνω έως και διακοσίων ετών... έχουν δει πολλά...! ... το ίδιο και τα καημένα τα σερβίτσια, τα κάδρα... τα αγαπώ πολύ, είναι σοφά όντα... τα βλέπουν όλα, τα ανέχονται όλα, ακόμη κι όταν τα αναμιγνύουμε σε θλιβερά γεγονότα δεν χάνουν την ψυχραιμία τους, δεν μεροληπτούν, και όταν αποφασίσουν να πουν κάτι είναι πάντα τόσο σωστό...! ... άλλα έχουν έρθει απ' την Ιταλία, το τραπέζι και ο καναπές του γραφείου από την Αγγλία... φυσικά στα νιάτα τους, στη νεολαία αρέσουν τα ταξίδια... ασφαλώς θα το θυμούνται, έχουν πολύ δυνατή μνήμη γι' αυτό και αποφεύγουν να μιλούν... όποιος θυμάται πολλά προτιμά να σιωπάει... βέβαια δεν είναι πάντα ευχάριστο αυτό γιατί όταν η σιωπή έρθει σ' αυτό το σπίτι ξεχνάει να φύγει, οπότε αναγκάζομαι να της πω να φύγει... άλλοτε ανελάμβανα μεταφράσεις, τώρα πια καθόλου, τώρα θα ήθελα να γράψω ο ίδιος κάτι αλλά δεν ξέρω πώς γράφουνε... και είναι κρίμα διότι αυτά που σκέφτομαι είναι σημαντικά, σπάνια διαβάζω κάτι τόσο ενδιαφέρον... ενώ οι συγγραφείς ξέρουν να γράφουν αυτά που σκέφτονται ή αισθάνονται οι άλλοι...! είναι ένα είδος γραμματείας δηλαδή, και μάλιστα κλέφτες, ξένα πράγματα γράφουνε...! ...έτσι αντί να γράφω παραμιλώ, το σπίτι ευτυχώς είναι μεγάλο, σεργιανώ και παραμιλώ, παραμιλώ άρα υπάρχω...! κατά διαστήματα ανάβω και ένα τσιγάρο... (κάνει αυτό που λέει) ... την ιστορία της οικογένειας αναφέρεται ότι καπνίζω από επτά ετών... είχαμε μία φρουλάιν στο σπίτι, ένα χίτλερ με στήθος και πολλά μαλλιά που τα έκανε κοτσίδες και έστηνε ένα φρούριο πάνω στο κεφάλι της... η πειθαρχία που μας εδίδασκε άρχιζε απ' το πρωί... έπρεπε να καθίσουμε και οι τέσσερις στα καθίκια μας κατά σειράν ηλικίας, ο Αλέξανδρος, η Όλγα, ο Νάσος, εγώ... ωραιότατα καθίκια, γαλλική πορσελάνη με μπλε λουλούδια στα μάγουλα... αλλά ουαί και αλίμονο σε όποιον δεν έκανε κακά, και μάλιστα στην ποσότητα που απαιτούσε η φρουλάιν... ένα πρωί δεν τα κατάφερα να κάνω παρ' όλο που είχα γίνει σαν κόκκινο αυγό απ' το σφίξιμο, παρακαλούσα τ' αδέρφια μου να μου δώσουν απ' τα δικά τους – κάτι που είχε ξαναγίνει – αλλά δε μου δίνανε...! πήρα το καθίκι μου και πήγα στην τουαλέτα των μεγάλων μήπως προμηθευτώ από κει – κι αυτό είχε ξαναγίνει – και πράγματι βρήκα, γιατί ο πατέρας μου ξεχνούσε να τραβήξει το καζανάκι... επιστρέφω στη θέση μου όλος χαρά, έρχεται σε λίγο και η φρουλάιν, διατάσσει «άουφ», σηκωνόμαστε, στεκόμαστε προσοχή, αρχίζει να επιθεωρεί, και όταν φθάνει στο δικό μου καθίκι φρίττει, γουρλώνει τα γκρίζα της μάτια, μου στρίβει το αυτί και ουρλιάζει... «ώστε έτσι βρομόπαιδα, καπνίζετε πίσω απ' την πλάτη μου!» ... στη βιασύνη μου δεν πρόσεξα το αποτσιγάρο του πατέρα μου που είχε

κολλήσει επάνω... περάσαμε ένα μαρτυρικό διήμερο με ανακρίσεις, κλειδωμένοι στα δωμάτιά μας, και το χειρότερο απ' όλα, με τους γονείς μας να πιστεύουν την φροϋλάιν και όχι εμάς...! μου συνέβη κι άλλες φορές να αρνούνται να με πιστέψουν... αυτή ήταν η πρώτη... ζούμε μόνο η Όλγα κι εγώ... ο Αλέξανδρος πέθανε νέος, ο Νάσος πήγε με τα γεγονότα εκείνα...

(ακούγεται το κουδούνι της πόρτας)

άκουσα το κουδούνι...; ή νομίζω πως το άκουσα...; άλλωστε κάπου κάπου χτυπά μόνο του, έχει παραισθήσεις...

(το κουδούνι ξανακούγεται)

... μα δεν περιμένω κα νένα... όχι, λάθος, ίσως του είπα για σήμερα...;

2.11.5. Ο δρόμος περνά από μέσα (Τόμος Ε', σ. 171)

Ποριώτης: ... ασφαλώς σε λίγες μέρες θα 'χει πάρει ότι έφερε... ίσως να πει πως πια όλη του η έννοια πρέπει να 'ναι η Ευρωπαϊκή Αγορά, το 1992... δε θα ζητήσω ποτέ να μάθω τι απέγιναν... φθάνει ότι έγινε ως τώρα...! Αν και αυτήν θα 'θελα να την έβλεπα κάποτε, έστω κι από μακριά... ο ανιψιός μου θα μου γράψει πάλι ένα γράμμα που θα λέει ότι η κακία γέρασε μέσα στο σπίτι μας... κατά τα άλλα η σιωπή θα γυρίσει πιο πηχτή για να με εκδικηθεί που της χάλασα την ησυχία... θα βασανίζομαι να ψάχνω αν φταίει αυτός ή ο άλλος, τη μια μέρα θα τους βγάλω όλους τέρατα και την άλλη αγγέλους... και τι σημασία έχει το ποιος...! Το μόνο βέβαιο είναι ότι τα σκουλήκια θα συνεχίσουν να τρώνε τα έπιπλα και μάλιστα με μεγαλύτερη εκτίμηση... Το έχω παρατηρήσει εδώ και χρόνια... όταν καταλάβουν ότι πάσχουνε τους ανοίγει η όρεξη... κατά τα άλλα είναι η πιο καλή συντροφιά, η πιο σοφή, όταν πια δεν έχει απομείνει τίποτ' άλλο απ' το να αναμασά κανείς όσα γίνανε, και να μη βρίσκει άκρη...

2.11.6. Γράμμα στον Ορέστη (Τόμος ΣΤ', σ.26-35)⁴⁴¹

Που γυρίζεις, Ορέστη, γιατί αργείς...; Αν ερχόσουν γρήγορα, θα την προλάβαινες, εσένα θα σ' άκουγε... Θα την έπαιρνες απ' τους παλιανθρώπους που την έχουνε περικυκλώσει και εκμεταλλεύονται το πάθος της για τον πατέρα της. Ξέρεις τι της είπε την ημέρα που ξεκινούσε για την Τροία, έξω στην αυλή, μπροστά στον κόσμο, φορώντας τη μεγάλη του στολή, καβάλα στο άλογό του: «Τι κρίμα, αν ήσουν άντρας, θ' άφηνα εσένα να μου προσέχεις τις Μυκήνες»... κι από την ώρα εκείνη βάλθηκε να του αποδείξει ότι είναι ικανή να το κάμει...! μίσησε θανάσιμα τον Αίγισθο πριν ακόμη τον δει... οργάνωσε την απαγωγή σου στην Φωκίδα, γιατί λέει ο Αίγισθος κι εγώ είχαμε σκοπό να ξεκάνουμε κι εσένα... τρέχει από πλατεία σε πλατεία,

⁴⁴¹ Η Αυτοβιοαφήγηση στο μονόπρακτο *Γράμμα στον Ορέστη* εκφέρεται ως Μονόλογος. Για λόγους οικονομίας εδώ παρατίθεται μόνο η αρχή της. Για ολόκληρη την αφήγηση βλ. λήμμα παραρτήματος 1.1.10. Ως προς την εκφορά εντάσσεται επίσης στην κατηγορία 'Ανάγνωση Γράμματος'.

μιλά για εκδίκηση, με καταγγέλλει σαν διεφθαρμένη, διεστραμμένη, αρχομανή, αιμοχαρή... [...]

2.11.7. Ο διάλογος (Τόμος ΣΤ΄, σ. 147)

Δημήτρης: ... κάποτε έπαιζα κι εγώ σκάκι, πολύ καλό σκάκι μάλιστα...!

Άννα: ... κι εγώ είχα ταλέντο για μεγάλη ηθοποιός, για πρωταγωνίστρια...

Δημήτρης: ... στους φοιτητικούς αγώνες ζατρικού ήρθα πρώτος...

Άννα: ... όταν με είδε ο Κουν στο σχολείο να παίζω την Αντιγόνη, είπε, εσύ, παιδί μου είσαι η νέα Έλλη Λαμπέτη...

Δημήτρης: ... και στο στρατό τα ίδια... επήρα παρτίδες ακόμη από ταγματάρχες και συνταγματάρχες...

Άννα: ... το μαθαίνει η Λαμπέτη και με καλεί αμέσως να με γνωρίσει και να με ακούσει, την παίρνουν τα κλάματα και μου λέει, κοριτσάκι μου, μη μου το κάνεις αυτό, εάν βγεις στο θέατρο, με έσβησες...!

Δημήτρης: ... εάν συνέχιζα, θα κατετρόπωνα και ανώτερους...

2.11.8. Ο διάλογος (Τόμος ΣΤ΄, σ. 150-151)

Δημήτρης: ... εάν πάγω να καπνίζω, είναι σαν να απαρνιέμαι τις αναμνήσεις μου... μέλλον δε βλέπω να έχω... να μην έχω ούτε παρελθόν...;

Άννα: [...] αντ' αυτού, μετά βίας ανέχεται ο ένας τον άλλον, καθιερώσαμε το «η σιωπή είναι χρυσός» και την περνάμε με το να προσπαθεί καθένας μας να μαντέψει που βόσκει ο άλλος... ωραία ζωή, ε...;

Δημήτρης: ... λόγου χάρη αυτό γιατί να το ξεχάσω...; άσε που και να θέλω δεν μπορώ... είναι σα γκρο πλαν σε έγχρωμη ταινία και με μουσική υπόκρουση που δεν μπορώ να καθορίσω... σκέψου το κοριτσίστικο χεράκι της, απ' τον καρπό και κάτω, με τα νύχια κομμένα σύρριζα να ζουλάει το αποτσιγάρο πάνω στην άσπρη πέτρα... μια άσπρη πέτρα ανάμεσα στα αγριόχορτα, άνοιξη μετά το Πάσχα, γνωριμία στον επιτάφιο, ειδύλλιο μεγάλης Παρασκευής, με άρωμα κεριού και βιολέτας, ω γλυκύ μου έαρ... τι να 'γινε εκείνη η πέτρα, έπρεπε να την είχα πάρει να τη φυλάξω, κάνουμε κάτι σπατάλες στη ζωή μας...

2.11.9. Ο διάλογος (Τόμος ΣΤ΄, σ. 152-153)

Άννα: ...άσε πια άμα είναι άρρωστος... ή θα γλύφει το θερμόμετρο ή θα βήχει και θα φτύνει σαν σκύλος που του 'κατσε το κόκκαλο στο λαιμό... κι εγώ η ηλίθια να τον χαϊδεύω, να τον ταΐζω, να τον πλένω, να τον ξεβρομίζω με κολόνια... ούτε η μάνα του δεν έχει κάνει όσα κάνω εγώ γι' αυτόν... κι όμως μένω μαζί σου, και τα συνεχίζω, και πιο συντροφικά από άλλοτε... και γιατί αυτή η καταδίκη...; εδώ είναι που σου στρίβει...! επειδή πίστεψα ότι ξαφνικά ερωτεύτηκα έως θανάτου, και ή θα σε παρατούσα και θα 'φευγα με τον άλλον ή θα κατάπινα ένα μπουκάλι χλωρίνη... τα είχα ετοιμάσει όλα, είχα σκεφτεί ως ποια βαλίτσα θα πάρω και τι θα 'βαζα μέσα... την τελευταία στιγμή,

όμως, μου ‘ρθε η μοιραία βλακεία να αυτοψυχαναληθώ με το ερώτημα: «εάν τύχαινε σ’ ένα τρακάρισμα να σκοτωθεί ένας απ’ τους δυο σας, ποιος δεν θα ήθελα να είναι...» και ιδού ή επιλογή μου...! μου γυρίζει το κώλο και χαζεύει έξω, ενώ εγώ στον καναπέ επιβεβαιώνω το ότι είμαι μια κότα γεννημένη για σπιτικούς μόνον έρωτες...

2.11.10. Ο Κανείς και οι Κύκλωπες (Τόμος Στ΄, σ. 180-184)

Κανείς: [...] δεν μπορεί να ήλθαν και να απήλθαν για μια ιδέα... δε μοιάζανε με ιδεολόγους και ιδεαλιστές... βέβαια, με σπάσανε στο ξύλο, πονάω σε όλο μου το σώμα... ίσως πρέπει να κάνω ακτινογραφίες.

(Γονατίζει στο χαλί.)

... ούτε μπορεί να ήρθανε μόνο για να με δείρουνε... (αρχίζει να μαζεύει τα πεταμένα χειρόγραφα)... τι μίσος ήταν αυτό...! και να μην σεβαστούν ούτε την ηλικία μου, ούτε το όνομά μου...! και ήταν ηλικιωμένοι κι αυτοί, όχι τίποτα νεαρά τσογλάνια...! και εντούτοις, να γροθιές, να κλωτσιές...! να ορίστε, αρχίζω να θυμάμαι λεπτομέρειες, και πρέπει να τις θυμηθώ, θα χρειαστούνε... με βάλανε στη μέση και... όχι, αυτό έγινε ύστερα... εν αρχή ο τύπος με το μουστάκι μ’ έσπρωξε βάνουσα... κάνω να τον σπρώξω κι εγώ, και τότε τρώω τις πρώτες γροθιές στο στομάχι... σκύβω να προφυλαχτώ και αρπάζω δύο γροθιές στο σαγόνι... φωνάζω «παλιοαλήτες, θα σας κλείσω μέσα για καλά»... μαζεύονται όλοι και με βρίζουν, με φτύνουν, κακαρίζουν «ανάξιος, ανάξιος»... βαράω ένα γερό χαστούκι στον απέναντί μου... με πιάνει απ’ το λαιμό, τον πιάνω κι εγώ... κάποιος μου τραβά τα μαλλιά... αφήνω τον άλλον και στρέφω προς αυτόν... τότε ακαριαία, τρώω την κλωτσιά στον πισινό και πέφτω στο χαλί... φωνάζω, διαμαρτύρομαι, βρίζω, απειλώ... ένας εναντίον πλήθους... τι φοβερή ιστορία, Χριστέ μου...! ευτυχώς που ήταν μακριά το τραπέζι και ο χαρτοκόπτης... θα μπορούσα να είχα κάνει φόνο...! [...] διάσημο πρόσωπο είμαι, θα το πληροφορηθούν οι εφημερίδες, και αύριο θα φιγουράρω στις πρώτες σελίδες: «γνωστός συγγραφέας εδάρη ανηλέως από αγνώστους»... απόδειξη ότι οι δημοσιογράφοι δεν είναι πάντα ωφέλιμοι... [...] στο δικηγόρο μου... θα συμβουλευτώ το δικηγόρο του... θα του τα αναφέρω λεπτομερώς και θα ενεργήσουμε ανάλογα... καλύτερα μάλιστα να κρατήσω σημειώσεις τώρα που είναι φρέσκα...

(Πλησιάζει στο τραπέζι, παίρνει ένα μπλοκ σημειώσεων, μολύβι, και κάθεται στο κάθισμα που είναι δίπλα στο τραπέζι.)

... είναι περίπου εννέα η ώρα... νωρίς δηλαδή... κάθομαι στο τραπέζι μου και γράφω με πυρετό στην κυριολεξία, έχω οίστρο... σκέψου ότι η σκηνή που δούλευα με βασάνιζε απ’ την προπερασμένη Τρίτη...! την ξαναπιάνω σήμερα το πρωί και μου βγαίνει με τέτοια ροή, που αν δεν με διακόπτανε αυτοί οι αλήτες, θα την τελείωνα απόψε...! κι είναι μια τρομερά δύσκολη σκηνή... για να για να σου δώσω με δυο λόγια να καταλάβεις...: τα τέσσερα βασικά πρόσωπα του έργου συναντιώνται τυχαία σ’ ένα φιλικό σπίτι...! τυχαία

επίσης αρχίζουν μία συζήτηση η οποία σιγά σιγά τους ξεφυλλίζει εντελώς – πώς βγαίνουν τα φύλλα του κρεμμυδιού; - και αποκαλύπτεται ότι και οι τέσσερις είναι υπεύθυνοι για ένα εργατικό ατύχημα που κόστισε έξι ζωές...! να αποδεχτούν ενώπιος ενωπίω το έγκλημά τους ή να κρυφτούν σε αμοιβαία αποσιώπηση...; να το αποκαλύψουν και να καταστραφούν, ή να ζήσουν με τις ερινύες πίσω απ' την πλάτη τους...; γράφω πάλι για το αιώνιο θύμα, το λαό, αλλά κινούμαι σε άλλη σφαίρα, στη συνείδηση του ενόχου...! δεν έχει κάτι το τραγικό...; και έρχονται αυτά τα αχάριστα μουλάρια, που θα μπορούσαν κάλλιστα να είναι οι πιο στενοί συγγενείς των εργατών που σκοτώθηκαν και με διακόπτουν, με φτύνουν, με δέρνουν...!

(Σωπαίνει για λίγο, αναστενάζει...)

... η γυναίκα μου... (ανήσυχα) να δεις που θα της τα λέω και θα διστάζει ως κι αυτή να τα πιστέψει...! η γυναίκα μου έφυγε κατά τις οχτώ με τον Άρη και την Ερίνα να πάνε σε μια πρεμιέρα... έχω συνδέσει το τηλέφωνο με τον αυτόματο και δεν το σηκώνω ο κόσμος να χαλάει... ουσιαστικά βρίσκομαι κι εγώ στο σπίτι που συναντήθηκαν αυτοί οι τέσσερις που σας έλεγα... είμαι ένας αόρατος αυτόπτης μάρτυς... κάποια στιγμή αντιλαμβάνομαι ότι κατουριέμαι ασυγκράτητα και πάω στο μπάνιο... ας κάνουμε μια αναπαράσταση (σηκώνεται), βοηθάει τη μνήμη... άλλωστε κατά σύμπτωση χρειάζεται να ξαναπάω...

(Φεύγει απ' τη σκηνή και αμέσως, σαν να τον περίμεναν να βγει για να μπουν, εμφανίζονται οι επτά επισκέπτες, που σκορπίζουν στο χώρο του ευρύχωρου γραφείου και το περιεργάζονται. Ο συγγραφέας κύριος Κανείς που επιστρέφει βιαστικός κι ανύποπτος, βλέποντας τους παγώνει...)

... τους βλέπω και μένω σύξυλος... κάνω τουλάχιστον δύο λεπτά να συνέλθω... γιατί, το να δω ένα διαρρήκτη ξαφνικά μέσα στο σπίτι μου – κι ας μην έχει ξανασυμβεί – πάει κι έρχεται... αλλά επτά μαζί, και αυτής της μορφής...! οι κυράδες εξετάζουν τα έπιπλά μας, ψαχουλέβουνε τα κεντήματα, τους τσερβέδες... κάτι δείχνει η μια στην άλλη, κάτι μουρμουράνε... οι κύριοι – από πού κύριοι αυτά τα όρθια ζώα, αλλά τέλος πάντων – ο ένας κολλάει στις αντίκες μας και στα ασημικά μας... ο άλλος στα βιβλία, στη δισκοθήκη, στους πίνακες, γυρίζει την άκρη του χαλιού ανάποδα για να μετρήσει τους κόμπους... ο πιο θρασύς και πιο αντιπαθητικός έχει πλησιάσει στο τραπέζι μου, κρατά τα χειρόγρατά μου και τα διαβάζει...! ... έπρεπε εκείνη τη στιγμή να τρέξω να πάρω τη μηχανή να τους φωτογραφίσω και να 'χω τώρα αποδεικτικά στοιχεία ατράνταχτα...! ενώ τώρα, διόλου απίθανο, να λέω τι τρομερό μου συνέβη και να μη με πιστεύει κανείς...! αλλά που να σκεφτώ για φωτογραφίες, έχω χάσει τον έλεγχο των λειτουργιών μου και τα όρια των αισθήσεών μου... δηλαδή ενώ νομίζω ότι φωνάζω «ποιοι είστε, παρακαλώ, πώς μπήκατε μέσα...!; εσείς εκεί στο γραφείο, αφήστε αμέσως τα χαρτιά στη θέση τους...!» στην πραγματικότητα δεν βγάζω άχνα... ευτυχώς αντιλαμβάνομαι αμέσως τι φταίει... ότι είναι τόσο έντονη η έκπληξή μου, που εμποδίζει να πιστέψω απόλυτα αυτά που συμβαίνουν... τα ξαναφωνάζω για δεύτερη φορά, αλλά με απόλυτη πίστη, και

πετυχαίνω...! τρέχω στο τραπέζι μου, αρπάζω τα χαρτιά μου απ' τα χέρια του και του λέω...: «αυτό, κύριέ μου, δεν επιτρέπεται», οπότε – ειδικά από το σημείο αυτό – αρχίζει μια ιστορία, που θα παίρνω όρκο και στο ευαγγέλιο και στη ψυχή των γονιών και όμως θα την αμφισβητούν...! και δε θα 'χουν άδικο, γιατί ενώ δε γίνανε μυστηριώδη πράγματα, όλη μαζί είναι εντελώς μυστηριώδης... προσέξτε...: ενώ του παίρνω με επιθετική κίνηση τα χαρτιά απ' τα χέρια, αυτουνού το πρόσωπο φωτίζεται από ευδαιμονία σα να βλέπει το θεό του...! πιάνει το δεξί μου χέρι, το σηκώνει με προσοχή σα να 'ναι ιερό και πολύτιμο και λέει με φωνή που πάλλει από συγκίνηση... «αυτό είναι το χέρι που γράφει...!» και σκύβει και το φιλά...! οι άλλοι, που έχουν πλησιάσει, ξεσπάνε σε χειροκροτήματα και φωνές «άξιος, άξιος».

Φωνές: ... άξιος, άξιος...

2.11.11. Ο Κανείς και οι Κόκλωπες (Τόμος Στ', σ. 202)

Κανείς: ... κάπου εδώ πρέπει να στεκόταν σα νεκροθάφτης από πάνω μου και τα 'λεγε...! τα άκουσα και τα θυμάμαι λέξη προς λέξη παρ' όλο που ήμουνα ημιλιπόθυμος... (ακουμπά το κεφάλι στο χέρι και σκέφτεται) τι ιστορία κι αυτή στα καλά καθούμενα...! απίστευτη...! στην κυριολεξία απίστευτη... και τι θέμα, ε...; συγκλονιστικό θέμα εδώ που τα λέμε...! γίνεται ένα έργο αυτό...!! α, μπα, ούτε στ' αστεία... αυτό θα είναι αυτοκτονία... (στενάχωρα)... λέγονται αυτά...;! (πολύ μελαγχολικά)... να το γράψω...;

να μην το γράψω...

να το γράψω...;

να μην το γράψω...

να το γράψω...;

να μην το γράψω...

να το γράψω...;

(Το φως φεύγει σιγά σιγά και το δίλημμά του χάνεται στο σκοτάδι.)

2.11.12. Μια συνάντηση κάπου αλλού (Τόμος Ζ', σ. 145-146)

Ηλικιωμένος: ... (μονολογεί) [...] ... να το μπαλκόνι, εκεί έβγαινε τα απογεύματα... και μόλις έβγαινε άρχιζε να φυσά βοριαδάκι για ν' ανεμίζονε τα μαλλιά της... αλλιώς θα πέφτανε ως κάτω και θα τα πατούσε... [...] ...τέτοια ώρα έβγαινε, αλλά από μια ώρα πριν άρχιζε να παίζει πιάνο να ειδοποιήσει να μαζευτούνε... κλείνανε όλα τα μαγαζιά, η παραλία ερήμωνε, γέμιζε κόσμο εδώ πάνω, δεν μπορούσες να περάσεις... τα παιδιά δεν τα αφήνανε να την δούνε... κανένα! γιατί ήταν πολύ ερωτευμένη και μπορεί να 'πεφτε απ' το μπαλκόνι να σκοτωθεί...! εγώ όμως είχα έρθει και είδα πόσο γαλανά ήτανε τα μάτια της και πως ανεμίζανε σαν φτερούγες τα μαλλιά της και την πηγαίνανε απ' το ένα μπαλκόνι στο άλλο... κι αυτοί που ήταν στα άλλα μπαλκόνια τραγουδούσαν ψιθυριστά και κρατούσαν από ένα...

2.11.13. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 162-163)

2.11.14. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 162-163)⁴⁴²

(Μπαίνει ο Α' και Β' ΠΟΛΙΤΗΣ. Είναι άσχετοι μεταξύ τους. Μιλούν στο κοινό.)

Α' Πολίτης: Είδα κάτι που έφριξα!

Β' Πολίτης: Είδα κάτι καταπληκτικό!

Α' Πολίτης: Αυτή η πορεία των 113 εργατικών σωματείων, απ' το πεδίο του Άρεως στην Βουλή, για να επιδώσουν υπόμνημα με τα αιτήματά τους: Αύξηση ημερομισθίου, συντάξεως, βελτίωση ιατρικής περιθάλψεως, επικουρικά ταμεία και το κέρατο τους το τράγιο!

Β' Πολίτης: Είδα τα σωματεία που πηγαίνανε να δώσουνε στην Βουλή τα αιτήματά τους, μ' ένα χαμόγελο όλοι, μια αισιοδοξία, ένα θάρρος!

Α' Πολίτης: Άκου τώρα και φρίξε! Τι έκανε η αστυνομία ξέρεις; Κανονικά έπρεπε να τους σταματήσει, έτσι δεν είναι; Ε λοιπόν, όχι! Πήγαινε μπροστά και τους άνοιγε τον δρόμο! Τους διευκόλυνε να περάσουν μην τυχόν και τους ενοχλήσει κανείς! Το βάζει ο νους σας; Επικεφαλής δε ο κύριος Διευθυντής της Αστυνομίας με τα γάντια στο χέρι!!!

Β' Πολίτης: Ούτε Αγγλία... Μπροστά και πλάι η αστυνομία, παραμέριζε τ' αυτοκίνητα, τους άνοιγε πέρασμα! Ο κόσμος τα 'χασε! Δεν το 'χε ξαναδεί τέτοιο πράμα! Κι αρχίσανε να χειροκροτάνε απ' τα πεζοδρόμια, απ' τα μαγαζιά, απ' τα γραφεία απάνω...

Α' Πολίτης: Ως φαίνεται δε κάτι εγκάθετοι αριστεροί αρχίσανε να χειροκροτούνε την αστυνομία! Παρασύρανε και κάτι άλλα ζώα που είχανε σταθεί στα πεζοδρόμια να δούνε και βρεθήκαμε μπροστά στο ανήκουστο θέαμα να χειροκροτείται η αστυνομία επειδή προστάτευε τους οικοδόμους αυτούς που ξηλώνανε τις πλάκες των πεζοδρομίων και τις σκαλωσιές και χτυπούσαν τα όργανα της τάξεως. Και σήμερα!... Δηλαδή, ο κόσμος ανάποδα, αγαπητέ μου...

Β' Πολίτης: Οι αστυνομικοί το πιάσανε ότι αυτούς χειροκροτούσε ο κόσμος... στην αρχή ξαφνιαστήκανε... «Εμάς;»!!! Χαμογελάσανε αμήχανα και μα το Θεό το 'βερες καθαρά στα μάτια τους ότι καμαρώνανε, τους άρεσε... Κι οι άλλοι που το καταλάβανε αυτό δώστου χειροκροτήματα που σήμαινε «έτσι σας θέμε»... κι ήτανε μια συνεννόηση τόσο ωραία... [...]

Α' Πολίτης: Σαν να λέμε, μια αστυνομία είχαμε, πάει κι αυτή! Γιατί, για σκέψου! Τι δίδαγμα αποτελεί για τον αστυφύλακα αυτή η κατάσταση; Τι σύγχυση! Μεθαύριο αν χρειαστεί να τους χτυπά, δε θα 'χει δίκιο να μην ξέρει τι κάνει; Τι είναι οι αστυφύλακες; Λαός δεν είναι κι αυτοί; Εάν με κάτι τέτοια αντιληφθούνε ότι η θέση τους είναι το «προστατεύετε» και όχι το «συλλαμβάνετε», που πάμε; Σας ερωτώ. (Φεύγει ξαναμμένος)

⁴⁴² Εδώ έχουμε δύο Παράλληλες Αφηγήσεις Εμπειρίας (2.11.7. και 2.11.8.), οι οποίες εκφέρονται και ως Μονόλογοι, καθώς οι δύο χαρακτήρες δεν αναγνωρίζουν ο ένας την παρουσία του άλλου στη σκηνή.

Β' Πολίτης: Αν βαστάξει αυτή η αλλαγή, αυτή η συναδέλφωση, αυτή η ανάγκη να γίνει κάτι... Που να προσευχηθώ, ποιος θα μας πει τον τρόπο να μην το χάσουμε;... να μην το χάσουμε αυτό, βρε παιδιά... να μην το χάσουμε!...

2.11.15. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 167)

Κύριος Θωμάς: [...] Τσικνοπέμπτη, ντυνόμαστε, στολιζόμαστε και πάμε στην ταβέρνα που έχει διαλέξει ή παρέα μας... της ηλικίας μας ανδρόγυνα όλοι, άλλοι συγγενείς, άλλοι συνάδελφοί μου εκπαιδευτικοί... έχει έρθει μαζί τους και κάποιος που η Αγγελική κι εγώ δεν τον γνωρίζαμε... αρκετά νεότερός μας αυτός... ένας ψηλός, λεπτός, ωραίος άνδρας... με μια σοβαρότητα... έτσι... δεν ξέρω γιατί μου 'δωσε την εντύπωση πως είχε έρθει από το εξωτερικό... δεν είναι περίεργο;... από την πρώτη στιγμή είδα σ' αυτό τον άνθρωπο κάτι διαφορετικό από εμάς τους άλλους!... κι ύστερα εκείνο το κέφι σου, Αγγελική... δε σε είχα ξαναδεί να μην αφήνεις χορό για χορό, μέχρι απάνω στο τραπέζι ανέβηκες, μ' έκαμες να ντρέπομαι... τέτοια παλαβομάρα δεν ήταν τον χαρακτήρα σου... θύμωσα πολύ αλλά δεν το 'δειξα για να μη σε εκθέσω... κι όχι μόνο αυτό αλλά χαζογελούσα σαν ηλίθιος, χτυπούσα τα χέρια στο ρυθμό, φώναζα «όπααα». ...κι άμα γυρίσαμε σπίτι – ω Θεέ μου, να 'ξερες πόσο έχω μετανιώσει – είπα ό,τι πιο άδικο μπορούσε να βρεθεί: «μα τι στον διάβολο σ' έπιασε απόψε; τη φιγούρα σου ήθελες να κάμεις στον γιατρό;»... επί λέξει! το θυμάμαι και με ακούω να το λέω... έβαλες τα γέλια, σοβάρεψες για μια στιγμή, είπες «μπορεί» και ξανάβαλες τα γέλια... τα λέω ακριβώς έτσι όπως, ήη... [...]

2.11.16. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 168-169)

Κύριος Θωμάς: ...τι λέγαμε; ναι, βέβαια, για τις συμπτώσεις... πρώτη και ει-δο-ποι-ός: ξαφνικά μια νύχτα αποκριάς εμφανίζεται και μπαίνει στη ζωή μας αυτός ο μοιραίος άνθρωπος... δεύτερη: συμβαίνει να είναι γιατρός και μάλιστα ο ειδικός για την περίπτωσή της... τρίτη: πριν περάσει μία βδομάδα την κυριεύει η έμμονη ιδέα ότι πρέπει να πάει να την εξετάσει... και πάει χωρίς να μου πει λέξη! κρυφά όλα, και οι εξετάσεις έπη εβδομάδες...! και τι κεραυνός μας χτύπησε κατακέφαλα!... οπότε να σου το όνειρο της αποκαλύψεως... άλλη μυστηριώδης σύμπτωση... είμαι, λέει, σ' ένα γήπεδο ιππασίας, τελείως άδειο με χαλασμένα καθίσματα... σημειωτέον ότι όχι σε γήπεδο ιππασίας, ούτε στον ιππόδρομο δεν έχω πάει ποτέ... κι όπως περίμενα εκεί ολομόναχος χωρίς να ξέρω τι περιμένω, κάθεται δίπλα μου ένας μεγαλόσωμος με στολή και καπέλο όπως οι θυρωροί στη Μεγάλη Βρετανία — το ξενοδοχείο — και μου λέει «πρέπει να φύγετε πια, οι αγώνες τελειώσανε, πρέπει να κλείσω τις πόρτες» και μου δείχνει στο βάθος μια τεράστια πόρτα με πολύ κόσμο απέξω... όπως ξεκινώ, ακούω πίσω μου βάδισμα αλόγου... γυρίζω, και βλέπω τον γιατρό με στολή ιππασίας πάνω στο άλογο να μου κάνει νοήματα να βιαστώ... όλως μυστηριωδώς

βρίσκομαι στην πόρτα, κι από κει μπαίνω σ' ένα μέρος σαν καφενείο όπου όλοι εκεί μέσα είχανε γενειάδα ως εδώ κάτω, με κοιτάζανε εξεταστικά και μιλούσανε ψιθυριστά ο ένας στο αυτί του άλλου... φοβήθηκα πολύ... και συγχρόνως ένιωσα ότι είχα μπει παράνομα στο κυλικείο της αρχιεπισκοπής... θέλω να τρέξω να φύγω!... αδύνατο... Θέλω να φωνάξω, σκούζω μέσα μου!... τίποτα... καταλαβαίνω πως βλέπω όνειρο, προσπαθώ να ξυπνήσω... ξυπνώ, ακούω την τραγουδιστή σου ανάσα, σε αγγίζω για να βεβαιωθώ πως είμαι εδώ, σπίτι μας, μαζί...

...το πρωί πίνοντας τον καφέ μας – και, φυσικά, εγώ εντελώς ανυποψίαστος – της λέω «άκου ένα απίθανο όνειρο πού είδα» και της το λέω, νομίζοντας μάλιστα ότι θα γελάσει... όμως εκείνη με ακούει κατάπληκτη, χάνει το χρώμα της, πέφτει πάνω μου μ' αγκαλιάζει, την πιάνει ένα τρεμουλιαστό κλάμα κι αρχίζει να μου τα λέει... και ερωτώ είναι σύμπτωση που είδα αυτό το σημαδιακό όνειρο;! ...ντύνομαι αστραπιαία και πάω στον γιατρό να μού τα πει ο ίδιος και να τα κάμω όλα εκεί μέσα γης Μαδιάμ!... με ρωτά ή κυρία ιδιαίτερα του...

- έχετε κλείσει ραντεβού;
- το 'χουμε κλείσει εδώ και χρόνια, αλλά δεν το ξέραμε...
- τι ακριβώς θέλετε, κύριέ μου, δεν καταλαβαίνω...
- θέλω τον κύριο αγγελιοφόρο του θανάτου...

Με πήρε για τρελό, και με το δίκιο της, αλλά εγώ συνέχισα...

- και τι σύμπτωση, τη γυναίκα μου τη λένε Αγγελική!

άνοιξε η πόρτα του και ενεφανίσθη χωρίς τη στολή της ιπασσίας, με τα άσπρα του, και πιο ψηλός και επιβλητικός.

- περάστε, και ηρεμήστε, παρακαλώ!

2.11.17. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 170)

Κύριος Θωμάς: [...] λάθος κάνεις, βγαίνω, όχι πολύ συχνά αλλά... για την ακρίβεια κατά τις έντεκα, ξυρίζομαι, ντύνομαι προσεχτικά και πάω στο άλσος... παιδιά, γιαγιάδες, νταντάδες, χαρά Θεού κόσμος, δε λέω... και μέσα σ' όλα εγώ μόνος μου σ' ένα παγκάκι... σπάνια να 'ρθει κάποιος να κάτσει δίπλα μου... κι αν έρθει, ξέρεις τι λέει άμα έρθει η ώρα να φύγει;

- εγώ πάω, πρέπει να περάσω κι απ' τον μανάβη, η γυναίκα μου θέλει να φτιάξει αύριο ψάρι

βραστό με λαχανικά... η δική σου το φτιάχνει;

...ή

- εγώ πάω, πρέπει να περάσω κι απ' το σούπερ μάρκετ... δεξ εδώ κατάλογο που μου 'χει γράψει...

... και ζηλεύω, Αγγελική, ζηλεύω μέχρι δακρύων...

2.11.18. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 170-171)

Κύριος Θωμάς: [...] ...ήθελες να βρω ένα εστιατόριο να μην μένω νηστικός... βρήκα ένα στην παρακάτω γωνία... και πηγαίνω!... που σημαίνει ότι κάθομαι μόνος σ' ένα τραπέζι για τέσσερις... άκου όμως και τα χειρότερα... είναι η πρώτη μέρα που πάω και, σαν να με περίμενε, ένας πολύ γέρος σερβιτόρος μου ανοίγει την πόρτα λέγοντας:

- τα θερμά μου συλλυπητήρια, καλέ μου, περάστε...

... τον κοιτάζω απορημένος, το καταλαβαίνει και...

- έχω γεράσει σ' αυτή τη δουλειά, κύριέ μου, τον διαβάζω εδώ τον άλλον με την πρώτη ματιά...

... τώρα, για να 'χεις και πλήρη εικόνα, σκέψου την πιο φουκαριάρικη, την πιο θλιβερή φάτσα που έχεις δει στη ζωή του...! με πάει σ' ένα τραπέζι και ρωτάει:

- αν επιτρέπεται, έρχεστε εδώ ταχτικά;

...άλλη απορία, αν είχα ξαναπάει θα με είχε δει...

- όχι, πρώτη φορά έρχομαι...

- μπασα, κι εσείς, κι εγώ το ίδιο, πρώτη μέρα που δουλεύω εδώ...

- πρώτη;

- άστε τα, μην τα ρωτάτε, είμαι αξιολύπητος, είχαμε τόσα έξοδα με την αρρώστια της, πού να μας καλύψει το ΙΚΑ, καταχρεώθηκα... και τι βγήκε;... περνούσα τυχαία από δω χτες, μπαίνω, του λέω «με παίρνεις όσο όσο, έχω μεγάλη ανάγκη... «έλα», μου λέει, είναι καλός άνθρωπος... και η γνώμη μου είναι να φάτε γεμιστά, τα δοκίμασα κι είναι σαν σπιτικά, σαν σπιτικά...

- φέρτε γεμιστά...

- έτσι μπράβο, να μου 'χετε εμπιστοσύνη και να το λέτε, παρακαλώ, «έμενα με περιποιείται ο Θωμάς»...

- ποιος;

- Θωμά με λένε, αλλά όχι άπιστο... πιστό και αξιολύπητο...

...τ' άκουσες, Αγγελική;... για βοήθα με! έχω άδικο να πιστεύω πως δεν μπορεί αυτά να 'ναι απλές συμπτώσεις...

2.11.19. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 174-175)

Κύριος Θωμάς: [...] ... θυμάσαι τον θείο που είχε φωτογραφείο στη Λαμία; Που είχαμε πάει και στον γάμο της κόρης του; ε λοιπόν θα είχε δίκιο ο άνθρωπος, δεν μπορεί στα ξαφνικά να 'λεγε ό,τι του κατέβει! εμένα μου είχε πει για δύο περιπτώσεις... καθώς λέει, ξεκαθάριζε τις φωτογραφίες του

αρχείου του, βρίσκει μια ενός νέου με στολή ανθυπολοχαγού που την είχε τραβήξει πριν τριάντα χρόνια, άρα, τότε που τα μαλλιά του ανθυπολοχαγού θα ήτανε μαύρα ή καστανά... ε, λοιπόν, στη φωτογραφία ήτανε άσπρα και είχε αρχίσει και να φαλακραίνει!!! ...η άλλη περίπτωση: ένα χρόνο πριν είχε φωτογραφίσει ένα ζευγάρι νεονύμφους — και μάλιστα τους θυμόταν καλά γιατί η νύφη χρειάστηκε τουαλέτα και την πήγανε δίπλα, στο ξενοδοχείο... στη φωτογραφία-δείγμα ξέρεις πώς ήταν ή νύφη; έγκυος με μία κοιλιά ως εδώ, σχεδόν ετοιμόγεννη... κόντεψε να του στρίψει του καημένου, πανικοβλήθηκε, πήγε άναψε φωτιά και τις έκαψε όλες, φώναξε παπά να κάμει αγιασμό στο μαγαζί, ευχέλαιο στη φωτογραφική μηχανή... ύστερα τον έφεραν και στην Αθήνα να τον δει ψυχίατρος... ίσως είμαι ο μόνος που σκέφτηκα «τίποτα δεν αποκλείεται, όλα μπορεί να σου συμβούν»... τώρα πάντως είμαι βέβαιος, ο μακαρίτης ο θεός μου έλεγε πράγματα που γίνανε, και που γίνονται μόνο όταν... [...]

2.11.20. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 176)

Κύριος Θωμάς: [...] ...μου λες και μου ξαναλές να πάω να μείνω με τα παιδιά, με τα εγγόνια μας... και ο Νικήτας με παρακαλεί...

- έλα, μπαμπά, γιατί να 'σαι μόνος εκεί, εδώ τίποτα δε θα σου λείπει...
- άσε ακόμα, παιδάκι μου, θα δούμε, νωρίς είν' ακόμα...
- και η Βιλελμίνα σε θέλει εδώ, σε σκέφτεται πολύ, να το ξέρεις...
- το ξέρω, γιε μου, αλλά μη στενοχωριέστε άδικα, σου ορκίζομαι στην ψυχή της μαμάς, δεν έχω απολύτως κανένα πρόβλημα...

...πώς να του πω ότι έχω, και μάλιστα πολύ σοβαρό! ότι ζύπνιος δεν ξέρω φλαμανδικά!

[...]

... απέξω απέξω του το είπα κάποτε του Νικήτα, «μα, βρε αγόρι μου, υπάρχει το πρόβλημα της γλώσσας».

- μπαμπά, η Βιλελμίνα είναι πρόθυμη να σου κάνει μια ώρα μάθημα κάθε μέρα...
- υιέ μου, υιέ μου, είναι δυνατόν να κάτσω στα εβδομήντα μου να μάθω φλαμανδικά...;

[...]

2.11.21. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 177)

Κύριος Θωμάς: [...] εδώ μου κάθεσαι η Φλάνδρα, από παιδί, από την έκτη Δημοτικού...! με άριστα δέκα στο μάθημα της Ιστορίας λοιπόν σου θυμίζω ότι: οι Σταυροφόροι — ήγουν οι θεομπαίχτες κατσαπλιάδες — που αλώσανε την Κωνσταντινούπολη το 1204, είχανε επικεφαλής τον Βαλδουίνο της Φλάνδρας... και τον Βονιφάτιο τον Μομφερατικό... και ο Φλάνδρας — ο όποιος τι νομίζεις πως θα ήτανε στον τόπο του; αγελαδάρης και ζωοκλόπος θα ήτανε! —

ντύθηκε Σταυροφόρος για να επεκταθεί επαγγελματικά, και να τος στο σβέρκο μας βυζαντινός αυτοκράτωρ! ε, όχι!

...αγαπώ τη νύφη μας, προσωπικά δεν έχω κανένα παράπονο, αλλά ύστερα απ' ολ' αυτά πάει πολύ να πρέπει να μιλώ φλαμανδικά στα εγγόνια μου! [...]

2.11.22. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 178)

Κύριος Θωμάς: [...] το θυμάμαι σαν να 'γινε χτες! – σ' εκείνο το πολυκατάστημα στο Λονδίνο έχασε ο ένας τον άλλο και είδαμε και πάθαμε να ξαναβρεθούμε... μία ώρα έκλαιγες ύστερα στην αγκαλιά μου... τώρα όμως, τι κάνουμε;... ε, όχι, είναι λάθος, είναι άδικο, έπρεπε να υπάρχει κάποια επικοινωνία... όπως άλλοτε... ναι, όπως άλλοτε... είχα και τη διεύθυνση του Θεού και της Παναγίας, ολονών...! όσον καιρό ήταν άρρωστη η μάνα μου, τους έγγραφα ταχτικά... άρα, άμα ήμουνα οχτώ χρονών, ήξερα πιο πολλά από τώρα, μπορούσα πιο πολλά... [...]

2.11.23. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 182-183)

Κύριος Θωμάς: [...] και ξυπόλυτος στ' αγκάθια της Ρούμελης περπάτησα, και συνδικαλιστής που τον τρέμανε οι φασιστοχαφιέδες χρημάτισα και τον καιρό της χούντας αντιστάθηκα, πήγα και γύρισα απ' την εξορία με το κεφάλι ψηλά χωρίς να χάσω ούτε μια μέρα το ηθικό μου...! ...κι ούτε και τώρα θα το χάσω, σου το υπόσχομαι, παρ' όλο που... – ε, ναι, η αλήθεια αυτή είναι – νιώθω πάλι εξόριστος... και σε εξορία που πονάει πιο πολύ... στην Ικαρία έκλεινα τα μάτια μου κι ερχόμουνα σπίτι μας! τώρα να κλείσω τα μάτια μου να πάω πού...; [...]

2.11.24. Οι δύσκολες νύχτες του κυρίου Θωμά (Τόμος Θ', σ. 184-185)

Κύριος Θωμάς: [...] ...τι καλός που θα 'ταν τώρα ένας ύπνος μέχρι τις επτά...! ξυπνώ με καθαρό μυαλό, ήρεμος, κάνω τον καφέ μου, τρώγω και καμιά φρυγανιά...

...στις οκτώ ντύνομαι, πάω στην τράπεζα – οκτώμισι ανοίγει για το κοινό – κάνω ενημέρωση στο βιβλιάριο και ξεκινώ...

...να πάρω τρόλεϊ ή λεωφορείο...; ...όποιο έρθει πρώτο... έτσι κι αλλιώς και τα δύο εκεί που θέλω με πάνε...

...δέκα και μισή, με το πάσο μου είμαι στον χρηματιστή και ας είναι και για 5%, δεν πειράζει...

...νομίζω όμως πώς έτσι που τα λογαριάζω μπορεί να 'μαι κει απ' τις εννιάμισι...

...δεν πειράζει, μπαίνω σ' ένα καφενείο και περνά η ώρα...

...αλλά υπάρχει και καλύτερη λύση... να πάω με τα πόδια!... έχω μήνες να περπατήσω πιο πέρα από...

...δεν είναι κακή ιδέα...

...θα πάρω τον κατήφορο... θα περάσω απ' το Καλλιμάρμαρο, ύστερα από το Ζάππειο, να δω το ναό του Ολυμπίου Διός, την Πύλη τον Αδριανού... σηκώνοντας λίγο το βλέμμα ο Ιερός Βράχος, η Ακρόπολη... μετά να περάσω απ' τον Εθνικό Κήπο, την πλατεία του Άγνωστου Στρατιώτη με τις χιλιάδες περιστέρια, το μέγαρο της Βουλής... περνάω στη λεωφόρο Πανεπιστημίου... άλλα ωραία εδώ! Ιλίου Μέλαθρον... κτίρια της Ακαδημίας, του Πανεπιστημίου, της Βιβλιοθήκης... και τι αγάλματα θεών, σοφών, ηρώων... από κει στρίβω στην οδό Πεσματζόγλου και συνεχίζω προς την Αριστείδου... τι λες, φως μου, δεν έρχεσαι μαζί; Θα περάσουμε ωραία... το 'χεις κι εσύ ανάγκη να βγεις λιγάκι... να πάρουμε και τη φωτογραφική μας μηχανή...; δεν έχουμε ούτε μια φωτογραφία με τα περιστέρια... να πάμε και στην κεντρική αγορά! χαίρεται η ψυχή σου να βλέπεις όσα βγάζει η γη και η θάλασσα, δεν ξέρεις τι να διαλέξεις... ...για σκέψου το!

2.12. Παράλληλες Αφηγήσεις

2.12.1. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 162-163)

2.12.2. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η', σ. 162-163)⁴⁴³

(Μπαίνει ο Α' και Β' ΠΟΛΙΤΗΣ. Είναι άσχετοι μεταξύ τους. Μιλούν στο κοινό.)

Α' Πολίτης: Είδα κάτι που έφριξα!

Β' Πολίτης: Είδα κάτι καταπληκτικό!

Α' Πολίτης: Αυτή η πορεία των 113 εργατικών σωματείων, απ' το πεδίο του Άρεως στην Βουλή, για να επιδώσουν υπόμνημα με τα αιτήματά τους: Αύξηση ημερομισθίου, συντάξεως, βελτίωση ιατρικής περιθάλψεως, επικουρικά ταμεία και το κέρατο τους το τράγιο!

Β' Πολίτης: Είδα τα σωματεία που πηγαίνανε να δώσουνε στην Βουλή τα αιτήματά τους, μ' ένα χαμόγελο όλοι, μια αισιοδοξία, ένα θάρρος!

Α' Πολίτης: Άκου τώρα και φρίζε! Τι έκανε η αστυνομία ξέρεις; Κανονικά έπρεπε να τους σταματήσει, έτσι δεν είναι; Ε λοιπόν, όχι! Πήγαινε μπροστά και τους άνοιγε τον δρόμο! Τους διευκόλυνε να περάσουν μην τυχόν και τους ενοχλήσει κανείς! Το βάζει ο νους σας; Επικεφαλής δε ο κύριος Διευθυντής της Αστυνομίας με τα γάντια στο χέρι!!!

Β' Πολίτης: Ούτε Αγγλία... Μπροστά και πλάι η αστυνομία, παραμέριζε τ' αυτοκίνητα, τους άνοιγε πέρασμα! Ο κόσμος τα 'χασε! Δεν το 'χε ξαναδεί τέτοιο πράμα! Κι αρχίσανε να χειροκροτάνε απ' τα πεζοδρόμια, απ' τα μαγαζιά, απ' τα γραφεία απάνω...

Α' Πολίτης: Ως φαίνεται δε κάτι εγκάθετοι αριστεροί αρχίσανε να χειροκροτούνε την αστυνομία! Παρασύρανε και κάτι άλλα ζώα που είχανε σταθεί στα πεζοδρόμια να δούνε και βρεθήκαμε μπροστά στο ανήκουστο θέαμα να χειροκροτείται η αστυνομία επειδή προστάτευε τους οικοδόμους αυτούς που ξηλώνανε τις πλάκες των πεζοδρομίων και τις σκαλωσιές και χτυπούσαν τα όργανα της τάξεως. Και σήμερα!... Δηλαδή, ο κόσμος ανάποδα, αγαπητέ μου...

Β' Πολίτης: Οι αστυνομικοί το πιάσανε ότι αυτούς χειροκροτούσε ο κόσμος... στην αρχή ξαφνιαστήκανε... «Εμάς;»!!! Χαμογελάσανε αμήχανα και μα το Θεό το 'βερες καθαρά στα μάτια τους ότι καμαρώνανε, τους άρεσε... Κι οι άλλοι που το καταλάβανε αυτό δώστου χειροκροτήματα που σήμαινε «έτσι σας θέμε»... κι ήτανε μια συνεννόηση τόσο ωραία... [...]

Α' Πολίτης: Σαν να λέμε, μια αστυνομία είχαμε, πάει κι αυτή! Γιατί, για σκέψου! Τι δίδαγμα αποτελεί για τον αστυφύλακα αυτή η κατάσταση; Τι σύγχυση! Μεθαύριο αν χρειαστεί να τους χτυπά, δε θα 'χει δίκιο να

⁴⁴³ Εδώ έχουμε δύο Παράλληλες Αφηγήσεις Εμπειρίας(2.14.1 και 2.14.2.), οι οποίες εκφέρονται και ως Μονόλογοι, καθώς οι δύο χαρακτήρες δεν αναγνωρίζουν ο ένας την παρουσία του άλλου στη σκηνή.

μην ξέρει τι κάνει; Τι είναι οι αστυφύλακες; Λαός δεν είναι κι αυτοί; Εάν με κάτι τέτοια αντιληφθούνε ότι η θέση τους είναι το «προστατεύετε» και όχι το «συλλαμβάνετε», που πάμε; Σας ερωτώ. (Φεύγει ξαναμμένος)

Β' Πολίτης: Αν βαστάξει αυτή η αλλαγή, αυτή η συναδέλφωση, αυτή η ανάγκη να γίνει κάτι... Που να προσευχηθώ, ποιος θα μας πει τον τρόπο να μην το χάσουμε;... να μην το χάσουμε αυτό, βρε παιδιά... να μην το χάσουμε!...

2.13. Ραδιοφωνική Αφήγηση

2.13.1. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β', σ. 134-136)

Τσεζάρε: Σσστ! (Στήνει αυτί προς το ραδιόφωνο όπου αρχίζουν οι ειδήσεις).

Εκφωνητής: Ραδιοφωνικός Σταθμός Αθηνών. Πρωινόν δελτίον ειδήσεων. Ρώμη. Ανακοινωθέν υπ' αριθμόν 1200

Του Γενικού Στρατηγείου των Ενόπλων Στρατιωτικών Δυνάμεων.

Κατά τον βραδύν και με τάξιν ενεργούμενον ελιγμόν συμπτώξεως εις την παράκτιον ζώνην της μεσηνβρινής Καλαβρίας, σφοδραί συγκρούσεις διεξάγονται μεταξύ των αμερικανοβρετανικών προφυλακών και των οπισθοφυλακών της αμύνης μας.

Τσεζάρε: Κε στόρια, κε στόρια μιζεράμπιλα.

Ασπασία: (Αναστενάζοντας βαθιά). Κουράγιο λοχαγέ!

Τζεσάρε: (Κουνώντας το κεφάλι του). Κουράγιο!... Αρτζιμπούρτζι και λούλα, καπίσι;

Εκφωνητής: Σημαντικά ομάδες εχθρικών αεροπλάνων επετέθησαν χθες κατά του Κέντρου της Νεαπόλεως προξενήσασαι ζημιάς ως επίσης και εις την περιοχήν του Σαλέρνο.

(Ο Τσεζάρε τινάζεται πάνω έξω φρενών και πετά ένα παξιμάδι στο ραδιόφωνο ενώ ταυτόχρονα φωνάζει κατά τη μεριά του απαρέιγ)

Τσεζάρε: Μάμα μία! Μα Νάπολη ε σί μελίσιμα, Σαλέρνο ε σί μέλο...

Ασπασία: Κουράγιο, κύριε λοχαγέ. (Τον παίρνει με το τρυφερό και τον ξαναβάζει να καθίσει στη θέση του. Στο ραδιόφωνο ακούγεται τώρα ένα κομμάτι ιταλικό μαρς που μιζάρεται με ένα γερμανικό). Είπε πάλι ότι ο ιταλικός στρατός υποχωρεί;

Τσεζάρε: Ρεκουλάρε, ρεκουλάρε...!

Ασπασία: Σι.

Τσεζάρε: Μα μη νομίζει συμπάτικα ότι Ιταλικό λαό ντεν είναι γενναίο λαό! Είναι! Μα είναι ζήτημα φιλοσοφία. Καπίσι; Ντε τέλει καπούτ, τζάμπα βερεσέ!

Ασπασία: Σι!

Τσεζάρε: Αγαπάει μαντζάρε, μπεβέρε, βίβερε μπένε. Ε!...

Ασπασία: Κουράγιο, κουράγιο!

Τσεζάρε: Σσστ!

(Η μουσική έχει πάλι φύγει και συνεχίζεται η εκφώνηση).

Εκφωνητής: Βερολίνον. Γενικόν Στρατηγείον του Φύρερ. Το Αρχηγείον των Γερμανικών Ενόπλων Δυνάμεων ανακοινού: Εις τα νότια του ανατολικού μετώπου τα στρατεύματα μας ήσαν χθες απησχολημένα εις σφοδρόν αμυντικόν αγώνα εναντίον ισχυρών σοβιετικών δυνάμεων πεζικού και μαχητικών αρμάτων συγκεντρουμένων εις την περιοχήν νοτίως και δυτικώς του Χαρκόβου. Κατά τας συγκρούσεις αυτάς ο εχθρός απώλεσε 208 τεθωρακισμένα άρματα και 59 αεροπλάνα.

Τσεζάρε: Ντιακόσια οχτώ! Κάθε μέρα ντιακόσα οχτώ, ντιακόσα δέκα πέντε, ντιακόσα τριάντα! Μα τι είναι τανκς, κατσαρίδε είναι;

Ασπασία: Τρώτε γιατί μαζεύονται μύγες.

Τσεζάρε: Μα πως τρώω;

Εκφωνητής: Εχθρικοί βομβαρδιστικοί σχηματισμοί ευνοούμενοι από την νεφελώδη καιρική κατάσταση ενεφανίσθησαν χθες υπεράνω της Στουτγάρδης και της Κολωνίας. Οι σχηματισμοί ούτοι διεσκοπίσθησαν από τα μαχητικά αεροπλάνα της Λουφτ –βάφφε και το αντιαεροπορικών πυροβολικών.

2.13.2. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β΄, σ. 148)

Εκφωνητής: Προσοχή, προσοχή, έκτακτος ανακοίνωσης του Στρατιωτικού Διοικητού Ελλάδος στρατηγού Φον Σπάιβελ.

Ανέλαβον υπό την διοίκησίν μου ολόκληρον την Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένης και τις μέχρι τούδε Ιταλικής ζώνης Κατοχής καθώς και τις πόλεως των Αθηνών. Αι μέχρι τούδε υπό των Ιταλικών στρατιωτικών αρχών εκδοθείσαι διαταγαί παραμένουν προσωρινώς εν ισχύϊ μέχρις αντικαταστάσεώς των υπό νεωτέρων Γερμανικών διαταγών. Άπασαι οι διαταγαί των Γερμανικών Στρατιωτικών Αρχών δέον όπως τηρηθούν απαρεγκλίτως.

Ο Στρατιωτικός Διοικητής Ελλάδος

Στρατηγός Φον Σπάιβελ.

(Την ανακοίνωση διαδέχεται στο ραδιόφωνο το γερμανικό μαρς «Ωλαρία ω λαλά...»)

Τσεζάρε: Ω λαρία ω λαλά...! Ω μάμα μία!

2.13.3. Βίβα Ασπασία (Τόμος Β΄, σ. 167)

Αφροδίτη: Σώπα ν' ακούσουμε...

Ραδιόφωνο: «Δια της υποδείξεως ελληνικών κύκλων κατέστη δυνατή η σύλληψις των αποπειραθέντων την πράξιν σαμποτάζ εις την αποθήκην οχημάτων του σιδηροδρομικού σταθμού Πειραιώς. Ούτοι καταδικάσθησαν εις θάνατον υπό του Γερμανικού Στρατοδικείου. Αι θανατικάί ποιναί εξετελέσθησαν».

Αττίλα: Μάμα μία...

Τσεζάρε: Έλληνε παλικάρι... μα άλλοι έλληνε...

Ασπασία: Σσςς...

Ραδιόφωνο: «... εις ανακοίνωσίν της τονίζει ότι η ύψωσις της τιμής της λίρας είναι ολωσδιόλου αδικαιολόγητος. Η κυβέρνησις και αι Γερμανικάί αρχαί προσεπάθησαν...»

Αφροδίτη: Ενδιαφέρεται κανείς για τη λίρα...;

Ασπασία: Κλείσ' το...

2.13.4. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β΄, σ. 246)

Ραδιόφωνο: «Σας συνδέομεν και πάλι με το συνεργείον εξωτερικών μεταδόσεων» (Τώρα αλλάζει ο σπήκερ). «Σας ομιλούμεν από τον χώρον της πύλης του Δουρείου Ίππου. Πλατείες και δρόμοι πλέουν στα χρώματα των σημαίων με τας οποίας διεκοσμήθη το κέντρο της πόλεως. Τα μέλη της Κυβερνήσεως, το διπλωματικόν σώμα και αι στρατιωτικάί αρχαί

έχουν ήδη καταλάβει τας θέσεις των και περιμένουν τον ψηλό επισκέπτη. Ο δήμαρχος και το δημοτικόν συμβούλιον έχουν ήδη ανέλθει εις την τιμητικὴν εξέδραν όπου ο Οδυσσεύς θα λάβει το χρυσὸ κλειδί της πόλεως και τον τίτλο του επιτίμου δημότου. Τα πλήθη που κατακλύζουν τα πεζοδρόμια ξεσπούν σε ζητωκραυγές. Διακρίνω στο βάθος της λεωφόρου Αμερικανικῆς βοήθειας τους ιπτεῖς που προηγούνται του αυτοκινήτου της Κίρκης. Αλλά και παρά το ἄγαλμα του προέδρου Τρούμαν ακούγονται ζητωκραυγές και διακρίνω τη λαοθάλασσα να αναταράζεται... Η πομπή που φέρνει τον Οδυσσεύα διακρίνεται στο βάθος της λεωφόρου... Από τους γύρω εξώστας βροχή ολόκληρη από λουλούδια ραίνει τους δρόμους ενώ οι φιλαρμονικῆς της χωροφυλακῆς και του ναυτικού παιανίζουν... είναι μια στιγμή συναρπαστικῆ...»

2.13.5. Ο εχθρὸς λαός (Τόμος Η', σ. 188)

Β' Εκφωνητής: Σήμερον και ὥρα 7^η εσπερινήν, ο τέως πρωθυπουργός ἔγινε δεκτός υπό του βασιλέως εις τον οποίον υπέβαλε την παραίτησιν της κυβερνήσεως. Ολίγον αργότερα παρουσία της Αυτοῦ Μεγαλειότητος ωρκίσθη η νέα κυβέρνησις. Οὕτω τερματίζεται η από μηνῶν σοβούσα πολιτικῆ κρίσις και αποκαθίσταται η ηρεμία εις την χώραν.

2.14. Ταυτόχρονη Αφήγηση

2.14.1. Οδυσσέα γύρισε σπίτι (Τόμος Β΄, σ. 246)

Ραδιόφωνο: «Σας συνδέομεν και πάλι με το συνεργείον εξωτερικών μεταδόσεων» (Τώρα αλλάζει ο σπήκερ). «Σας ομιλούμεν από τον χώρον της πύλης του Δουρείου Ίππου. Πλατείες και δρόμοι πλέουν στα χρώματα των σημαίων με τας οποίας διεκοσμήθη το κέντρο της πόλεως. Τα μέλη της Κυβερνήσεως, το διπλωματικόν σώμα και αι στρατιωτικάί αρχαί έχουν ήδη καταλάβει τας θέσεις των και περιμένουν τον ψηλό επισκέπτη. Ο δήμαρχος και το δημοτικόν συμβούλιον έχουν ήδη ανέλθει εις την τιμητικήν εξέρδαν όπου ο Οδυσσέας θα λάβει το χρυσό κλειδί της πόλεως και τον τίτλο του επιτίμου δημότου. Τα πλήθη που κατακλύζουν τα πεζοδρόμια ξεσπούν σε ζητωκραυγές. Διακρίνω στο βάθος της λεωφόρου Αμερικανικής βοήθειας τους ιππείς που προηγούνται του αυτοκινήτου της Κίρκης. Αλλά και παρά το άγαλμα του προέδρου Τρούμαν ακούγονται ζητωκραυγές και διακρίνω τη λαοθάλασσα να αναταράζεται... Η πομπή που φέρνει τον Οδυσσέα διακρίνεται στο βάθος της λεωφόρου... Από τους γύρω εξώστας βροχή ολόκληρη από λουλούδια ραίνει τους δρόμους ενώ οι φιλαρμονικές της χωροφυλακής και του ναυτικού παιανίζουν... είναι μια στιγμή συναρπαστική...»

2.14.2. Το μεγάλο μας τσίρκο (Τόμος Η΄, σ. 26-27)

Βασιλιάς: Τον βλέπετε αυτόν εκεί πάνω που μοιάζει με δράκο; Δεν είναι δράκος. Είν' ο μεγαλοδύναμος θεός Κρόνος! Βλέπετε κι αυτή την κυρά πλάι του που μοιάζει με δράκαινα; Δεν είναι δράκαινα. Είναι, μεγάλη η χάρη της, η θεά Ρέα η γυναίκα του. Τώρα ο Κρόνος βρίζει τη Ρέα! Της λέει πως θα την πνίξει, πως θα την κομματιάσει, πως θα τη ρίξει στα Τάρταρα! Κι αυτή σφίγγεται και του φωνάζει «παρά να μ' έχεις να σου κάνω παιδιά, να τα τρως, προτιμώ τα Τάρταρα! Μπεκρούλιακα, διχτάτορα, κοιλιόδουλε, τέρας αχόρταγο». Όσο για μας – θα ρωτήσετε και με το δίκιο σας – τι μας νοιάζουν αυτοί οι καυγάδες εκεί ψηλά;!!! Αν είστε Έλληνες και σεις και πονάτε τον τόπο σας μη βιάζεστε και θα τα καταλάβετε όλα!

Ο Ιερέας: Άμα ο θεός Κρόνος πρωτόρθε στην Ελλάδα έμεινε με ανοιχτό το στόμα: «Μάνα μου, τι ωραίος τόπος, εδώ θα εγκατασταθώ και θα μείνω θεός των Ελλήνων δια παντός». Κι έτσι ευλογημένο τ' όνομά του έγινε θεός μας κι είχαμε ευτυχία μεγάλη, ησυχία και τάξη! Τώρα όμως η γυναίκα του του 'κανε μεγάλο κακό, κι αυτός, άλλοτε πέφτει του θανατά από τη λύπη κι άλλοτε πετιέται πάνω και λέει πως θα πάρει των ομματιών του και θα φύγει από δω! Όσο για μας – θα ρωτήσετε και με το δίκιο σας – τι μας νοιάζουν οι καυγάδες εκεί ψηλά; Αν είστε Έλληνες και πονάτε τον τόπο σας μη βιάζεστε και θα τα καταλάβετε όλα!

Ο Ραβδούχος: Ο θεός Κρόνος έχει ένα θεάρεστο χούι! Θέτε διότι δεν του αρέσουν τα παιδιά, θέτε διότι δεν εμπιστεύεται τη νέα γενιά, θέτε διότι δε θέλει διαδόχους, μόλις η Ρέα του γεννήσει κανένα παιδί, αυτός το παίρνει, το τρώει κι έχει το κεφάλι του ήσυχο. Εμείς σαν ευσεβείς πιστοί ακολουθήσαμε το παράδειγμά του και είδαμε πολλά καλά! Όποιος δικός μας δεν είναι του χεριού μας τον τρώμε κι έχουμε κι εμείς την ησυχία μας. Τώρα όμως πάει να χαλάσει το πράμα! Γι' αυτό αν είστε Έλληνες και πονάτε τον τόπο σας, βοηθάτε γιατί χαθήκαμε!

Βασιλιάς: Όλα τα κακά από τη γυναίκα! Η Ρέα δε βάσταζε άλλο να του δίνει τα παιδιά τους να τα τρώει! Και τώρα τελευταία πουγέννησε το Δία έκανε ολάκερη συνωμοσία για να τον σώσει. Πήρε μια πέτρα μακρουλή, τη φάσκιωσε, την κατάβρεξε με γάλα για να μυρίζει σαν παιδί και μόλις ο Κρόνος φώναξε «πεινάω», αρχίζει να κλαίει «αχ, το παιδί μου, αχ, το παιδάκι μου» και του πασάρει την πέτρα! Εκείνος πεινούσε, δεν πρόσεξε και την κατάπιε! Κι έτσι τώρα ο Δίας γλίτωσε, κρύβεται κι ένας Θεός ξέρει τι ετοιμάζει. Γι' αυτό αν είστε κι εσείς Έλληνες και πονάτε τον τόπο σας, βοηθάτε γιατί χαθήκαμε!